

MAGYARSÁG ÉS NEMZETISÉG

TANULMÁNYOK A MAGYAR NÉPISÉGTÖRTÉNET KÖRÉBŐL.

I. SOROZAT. 1. KÖTET.

HÓMAN BÁLINT ÉS DOMANOVSKY SÁNDOR KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
SZERKESZTI
MÁLYUSZ ELEMÉR

BUDAPEST

NYOMATOTT A SYLVESTER-NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁGNÁL

1937

UGOCSA MEGYE

ÍRTA
SZABÓ ISTVÁN

NÉGY ÖNÁLLÓ MELLÉKLETTEL ÉS TIZENÖT SZÖVEGKÖZTI VÁZLATTAL

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1937

Történeti irodalmunknak régóta érzett s napjainkban aktuális nemzetpolitikai vonatkozásai miatt sokszorosán érezhetővé vált hiányát kívántam pótolni, midőn öt évvel ezelőtt fiatal történettudósok egy lelkes kis csoportjával a magyar népiség történetének monografikus feldolgozására irányuló munkálatokat megindítottam. Mikor most ennek a munkának első gyümölcseként a Magyarország és Nemzetiség első kötete napvilágot lát, a munkálat megindítójaként örömmel és megelégedéssel üdvözlöm annak első termékét.

Történeti vizsgálódásaimból merített meggyőződésem, hogy a magyarság és a vele évszázadokon át békes sorsközösségben élő nemzetiségek közt a legújabbkorban felmerüli és éles összeütközésekben kirobbant ellentéteknek a magyar történeti fejlődésben, az államalkotó nemzetnek a szívesen befogadott nemzetiségekkel szemben századokon át tanúsított magatartásában nincs gyökere. Hiszem és vallom, hogy ezeket a mesterségesen szított ellentéteket pusztán a történeti tényeket nem ismerő, vagy megtagadó politikai erőtenyezők kártevő működése idézte elő. Vajha ez a munka és a nyomában következő többi az egész művelt magyar közönség és az ú. n. utódállamok közvéleménye előtt is bizonyosságot szolgáltatna e meggyőződésem helyességéről.

A szerzőnek, Domanovszky Sándor és Mályusz Elemér egyetemi tanár uraknak, az egész munkálat jelenlegi irányítóinak és a vállalkozást felkaroló Magyar Tudományos Akadémiának őszinte szívvel mondva köszönetet, útjára bocsátom a kötetet.

Hóman Bálint.

ELŐSZÓ.

A világháború utáni magyar történettudománynak igen jelentős része van annak felismerésében, hogy a magyarság és a nemzetiségek közti ellentétek csak a politikai tényezők hatására éleződtek ki. A Magyar Történelmi Társulat ugyanis – nagynevű elnöke, Gr. Klebelsberg Kunó kezdeményezésére – kiadta azon munkákat, amelyek a magyar államnak a szerb és horvát néppel folytatott politikai küzdelmeit ismertetik meg, további köteteket pedig a megjelenésre előkészített. A belátás, hogy a politikai harcok csak kis töredékét jelentik közös történetünknek, a magyar történettudománynak most, a jelen kötettel bemutatkozó művelőit arra indította, hogy a fájdalmas ellentétekről tanúskodó tények mögül napfényre hozzák a béke és harmónia bizonyosságait.

Aligha lehet vitás, hogy erre a munkára szükség van. A Duna-medence története ugyanis irányt mutathat a jövőre néz együttműködésre utalt népeknek. Mély meggyőződésünkben, hogy a múlt tanulságai nélkül a jövő fel nem építhető, következik, hogy vizsgálódásainkban csak az igazság keresése vezethet; ellenkező esetben önmagunkat csalnók meg. Tehát szépitgetés és elhallgatás nélkül, mint tudományos probléma kerülnek tárgyalásra a magyarság és a vele együtt élő népek érintkezéseinek mozzanatai.

Akik most e kérdésekkel foglalkozva, kutatásaik eredményeit, a magyar közönség és az elfogulatlan nemzetközi tudományos fórumok elé bocsátják, tudatosan nem államtörténeti jellegűnek fogták fel feladatukat. Nem mintha tagadnák vagy kétségbe akarnák vonni az államtörténet fontosságát. Éppen csak úgy érzik, hogy elérkezett már az ideje, hogy a nép ne csak az állammal való kapcsolatai révén tétessék a történeti kutatás tárgyává, hanem önmagában is. Tehát mintegy le akarják vonni az állam árnyékát a népről, hogy azt mint önmagából megújuló történeti képződményt vizsgálják. Eredményeiket, ha eljön annak az ideje, egy szintétikus érzékű kor bizonyára sikerrel tudja majd a régibb megállapításokkal összehangba hozni.

A kutató módszer, amelyet munkájukban alkalmazni és kifejteni szándékoznak, nálunk eddigelé még csak kevésbé nyeri, alkalmazást. Egyelőre arra törekszenek, hogy meggyék

szerint haladva feltüntessék azokat az eltolódásokat, amelyek a honfoglalás korától kezdve évszázadok folyamán a magyarság és a nemzetiségek között bekövetkeztek. Minden kutatás, amely a nyelvi, néprajzi, vallási, faji érintkezésnek, kölcsönhatásnak vagy felolvadásnak a tisztázására irányul, légüres térben mozog” ugyanis, ha nem tudjuk, hogy a mai lakosság, amelynek népi művelődését vizsgáljuk, milyen eredetű s milyen változásokon ment át. A forrásanyag, amelynek alapján az eltolódások megállapíthatók, a régi megyék életével kapcsolatosan keletkezett, és ugyanúgy elhatárolva pihen a levéltárakban. Ez a magyarázata, hogy az első sorozat, amelynek első kötete a próbaképen kiválasztott legkisebb megyének, Ugocsának a népi viszonyait tárja fel, megyék szerint dolgozza, fel a nagy terjedelmű s ily szempontból még alig-alig bolygatott forrásanyagot. Az így megvetett alapokon fognak nyugodni a második sorozat összefoglaló kötetei, amelyek az egyes nagyobb magyar néprészek életét ismertetik meg a népiségtörténetet alkotó valamennyi résztudomány segítségével. Itt egy-egy kötet tárgya tehát a palócság vagy a székelység népiségtörténete lesz. De ugyanebben a sorozatban helyet nyernek majd egyéb általános művek is, mint a magyar népiségtörténet módszerét ismertető bevezetés, amely vállalkozásunk résztvevőin kívül bizonyára másokat, a levéltárosokat és a tudományos hajlamú tanárokat is érdekelni fogja, vagy az a nyelvészeti munka, amely nemcsak a magyarországi családnevek történeti alakulását tárgyalja meg, hanem behatóan tájékoztat affelől is, hogy milyen elvek szerint jártak el a nevek osztályozásánál az egyes kötetek szerzői.

Úgy gondoljuk, hogy ebből a két sorozatból, a talán lassúnak tetsző, de annál alaposabb tudományos kutatás során ki fog majd bontakozni az a magyar népiségtörténet, amely kiegészítheti az államnak és a felsőbb társadalmi rétegek magas műveltségének történeti képét. Vállalkozásunk, bízunk benne, nem marad hatástalan sem a tőlünk függetlenül és más területen tevékenykedő kutatók, sem szomszédaink, az utódállamok tudományos szervezetei körében és az egészséges versengés közelebb visz bennünket a mi külön célunkhoz is: a magyar nép apolitikus, öntudatlan életének megismeréséhez és népi egyénisége azon jellemvonásainak megértéséhez, amelyeknek kialakulását a nagy romantikusok a maguk szárnyaló kifejezésével a népléleknek tulajdonították. Hogyan alakult ez ki a történeti fejlődés sodrában, miként fejlődött, gazdagodott, milyen behatások iránt volt fogékony, mit vett át s mit adott ő másoknak a művelődés terén, mindez, reméljük, a munka során egyre határozottabb vonásokkal fog majd feltűnni s ezzel a megértéssel a tudományos kutatás hozzásegíti

a magyarságot, hogy az ő élete is megújuljon minden nemzeti gondolat örök forrásából.

Ez a könyv tehát szélesebb alapokon megszervezett vállalkozás első kötete. Egyedül a művelt magyar közönség pártfogásától függ, hogy maradék nélkül valóra tudjuk-e váltani terveinket s hogy milyen gyorsan láthatnak napvilágot a következő kötetek. Őszinte hálával tartozunk a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy az elindulást a munka kiadásával lehetővé tette. Vállalkozásunk más jellegű, mint a XIX. század individuális tudományos munkálatai. Hogy még sem kellett külön szervezetet életrehívni, noha a miénkhez hasonló munkát máshol a régi akadémiáktól függetlenül alapoztak meg, ez jogos büszkeséggel tölthet el minden magyar embert. A könyv megjelenése azt bizonyítja, hogy Széchenyi akadémiaja a hagyományokon kívül el nem múló fiatalságát is meg tudta őrizni.

Domanovszky Sándor,

Mályusz Elemér.

SZERZŐ ELŐSZAVA.

Öszinte, mély hálával mondok köszönetet *dr. Hóman Bálint* m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak s *dr. Domanovszky Sándor* és *dr. Mályusz Elemér* egyetemi ny. r. tanár uraknak, akik a Magyar Tudományos Akadémiának e kötettel meginduló népiségtörténeti kiadványsorozatát szeretettel gondozták. Munkám során nagy erősségem volt a kitüntető és buzdító bizalom, mellyel megajándékoztak s a támogatás, melyben részesítettek. Külön is nagy hálával tartozom *dr. Mályusz Elemér* egyetemi ny. r. tanár úrnak, aki a kutatás ez új irányú módszerének kialakítását nagy körültekintéssel vezetve, e kötetnek is fáradhatatlan útrakészítője, írójának pedig értékes támasztéka volt.

Nagy hálával tartozom továbbá *dr. Kniezsa István* egyetemi magántanár úrnak, aki a szerkesztő úr felkérésére munkám nyelvészeti feladatait oldotta meg és végezte el, odaadással és egyben lekötelező baráti készséggel. Feladata részben az összegyűjtött nagyszámú személynevek nyelvi hovatartozásának megállapítása, illetőleg az általam készített nyelvi csoportosítás felülvizsgálása, részben a nem magyar eredetű földrajzi neveknek nyelvészeti jegyzetekkel való ellátása, végül pedig nyelvészeti következtetésem ellenőrzése volt. A *dr. Kniezsa István* úrtól kapott nyelvészeti jegyzeteket esetenként a neve alatt közlöm, a személynevek csoportosítása és a nyelvészeti következtetések ellenőrzése terén végzett munkája ilyes elhatárolására azonban nem volt lehetőség, csak e helyen általánosságban jelölhetem meg tehát utóbbi munkáját, mely a magam munkájához fundamentálisan tartozik hozzá.

Kegyelettel hajlok meg néhai *dr. Komáromy András* emléke előtt. A jeles történetíró, aki ugocsamegyei családból származott, egész életén keresztül gyűjtötte az adatokat megyéje történetének megírásához. Van valami tragikus benne, hogy a termékeny történetíró éppen e kora ifjúságától melegengetett tervét, nem váltotta valóra. Összegyűjtött jegyzetei halála után családja megértő jóvoltából a Magyar Nemzeti Múzeumban helyeztettek el, s azokat munkám során saját adataim kiegészítésére forrásként állandóan használtam. A jegyzeteiből átvett adatokat esetenként a „Kom. jz.” jelzettel láttam el. Mikor munkám végére érve, számadást vetek magam-

mal, megindultan gondolok arra, hogy torzónak maradt munkája teljesen gyümölcstelen mégsem volt.

Adatgyűjtő munkám során mindazokban a levéltárakban, amelyekből adatokat merítettem s amelyek közül az adatok bőségét illetőleg saját hivatalom, az Országos Levéltár mellett külön is ki kell emelnem a leleszi konvent levéltárát, a legnagyobb megértésre és lekötelező készségre találtam. Köszönetemnek e helyen adok e szerény, de melegen átértzett szavaimmal kifejezést.

A francia nyelvű kivonat fordítása, *dr. Gáldi László* úr munkája; a szövegközi vázlatokat s a grafikon- és térképmelléleteket elgondolásaim szerint *dr. Glaser Lajos* úr tervezte. Nagy gonddal végzett munkájukért fogadják e helyen is meleg köszönetemet.

Budapest, 1936. december hó.

Dr. Szabó István.

BEVEZETÉS

A MUNKA MÓDSZERE

A munka a kitűzött célnak megfelelően az Ugocsa megye területén megtelepült népesség nemzetiségi viszonyainak alakulását kívánja megrajzolni. Visszanyúl a mai települési rendszer első csírájáig, melyek e területen nem előbb, mint a magyarság megjelenésével sarjadtak s végighaladva a történeti folyamat vonalán, a XVIII. sz. második felében az úrbérrendezéssel zárul le. Az úrbérrendezésnek, mint zárópontnak választását az a körülmény ajánlotta, hogy olyan adatokat, melyeket a munka forrásul felhasznál, az úrbérrendezés a megye összes községéről egyszerre és egységes rendszerben nyújt. Az a veszély, mintha e korhatárral a folyamatot idő előtt metszettük volna el, nem fenyeget, mivel a nemzetiségi áramlások nagy hullámai az 1760–70-es évekig – legalább is Ugocsa megye területén, de az ország legtöbb részében is – elfoglalták végleges helyeiket s az új nyelvhatárok jegecesedésnek indultak. A nemzetiségi erők természetesen a nagy területeken szétható népmozgalmak elcsendesülése után is tovább működtek, azok a változások azonban, melyek ez erőhatások eredményeként ezután álltak elő, lemérhetők a statisztikai módszer eszközeivel is, a XIX. sz.-ban meginduló rendszeres népszámlálások adatai alapján.

Jóllehet a munka a nemzetiségi megoszlás alakulásának folyamatát kívánja szemléltetni, az eredmények összefoglalásánál előadásunkba esetenként település-, birtok-, társadalom-, gazdaság és politikatörténeti megfigyeléseket is beleszótunk. A nemzetiségi megoszlásra ugyanis különféle tényezők hatottak, ezek jelenlétére és hatására azonban a megoszlást ábrázoló számszerű adatok önmagukban még nem világítanak reá. A különféle tényezők szerepéről és kölcsönös összefüggéseiről Ugocsa megye, amely a magyar-rutén-oláh nyelvhatárra esik s határai között településföldrajzi és társadalomtörténeti szempontból is ellentétes végleteket egyesít, különösen jó példákat szolgáltat. A megye területén elsőnek megjelenő magyarság ugyanis csak a síkvidéket népesítette be, s a hegyvidék

megszállatlanul hagyásával nyitva hagyta a lehetőséget arra, hogy ezt az észak és dél felől később idáig elhatoló rutén és oláh hegyi pásztornép akadály nélkül birtokába vegye. A nemzetiségi elhelyezkedés első kereteit tehát a gazdasági életforma és a földrajzi tényezők kölcsönös hatásai jelölték ki s a gazdasági tényezők munkáltak akkor is, mikor a nomád hegyi pásztorkodással föl hagyó ruténség és oláhság a síkvidéken törekedett a földművelés kedvezőbb feltételeit megtalálni. A lehetőség erre a XVII–XVIII. sz.-ban meg is adódott, mert a síkvidéken, különösen pedig a tatár, lengyel, német, kuruc, labanc hadak útjával szolgáló Tisza-völgyben a sok pusztításnak, járványnak kitett magyarság elhanyaglott, egyes helyeken nyoma is elveszett. A helyét elfoglaló ruténség és oláhság síkföldi terjeszkedését tehát politikai tényezők működéséből előálló hatások segítették elő, míg a birtokszervezetnek a nemzetiségi viszonyok alakulására gyakorolt befolyása az egységes birtoktestek határai között végbemenő népkeveredések eredményeiben figyelhető meg. Társadalmi tényezők közreműködésére, pedig akkor akadunk, ha a kishemesi vidék szegény zsellérlakosságában lefolyó gyors réteg-kicserélődések gyökereit keressük. E kiragadott mozzanatok is meggyőzően tanúszkodnak róla, hogy a nemzetiségi megoszlás matematikai adatai csak a háttérben álló történeti tényezők föltárásával érzékelhetik meg a történeti folyamatok életteli valóságát.

A kutatás eredményeinek ily széles áttekintésekre törekvő összefoglalását a két részre osztott munkának első része foglalja magában, a második rész pedig az összegyűjtött nyers adatokat nyújtja. Az előbbi mintegy földolgozását képezi az utóbbinak s így a terjedelmes adattömeg közreadása fölöslegesnek is látszhatnék. Meg kellett azonban fontolnunk, hogy a munka – miként általában a nemzetiségtörténeti kutatások – bizalmatlanságot támaszthat, s magára vonhatja a tárgyilagosság, sőt a jóhiszeműség hiányának vádját is. Azáltal azonban, hogy az eredmények megalapozására felhasznált adatokat egész tömegükben a nyilvánosság elé bocsátjuk, módot adunk az ellenőrzésre s így a kritikát jóformán a módszeren területére szorítva, csökkentjük az ellentétek lehetőségét. Eljárásunk tehát teljessé óhajtja tenni a munka tudományos megítélését s ez a szempont maga is elég követelő erővel léphetett fel. Reámutathatunk azonban arra is, hogy a második részben közzétett adattömeg az eredményeket összefoglaló első részben korántsem használtatott el, ezek az adatok, mintegy lexikális jelleget nyerve, a történelmi munkálatok különféle területein továbbra is értékesíthetők lesznek.

Munkánk a nemzetiségtörténeti kutatások egyetlen járható útját követve, megállapításait mindenekelőtt a személy- és

földrajzi nevek nyelvi eredetére alapítja. Összegyűjtöttük tehát a múltból minden egyes község, mint területi egység és zárt társadalmi közösség, tagjainak neveit s a lakosság nyelvét élő földrajzi neveket. Meghatározva ezek nyelvi alakját, végül következtetéseket vontunk le a közösség nemzetiségi jellegére s az idők folyamán e szempontból bekövetkezett változásokra.

A személynév-gyűjtésnél állandóan szem előtt kell tartani, hogy olyan felsorolások, melyek egy-egy községből kifejezetten a lakosokat – ha csak családok, háztartások, gazdaságok fejeit is – neveznék meg, a múltból nem maradtak reánk. Teljes községenkénti névsorokról tehát csak viszonylagos értelemben beszélhetünk, mindig szem előtt tartva a felsorolás rendeltetését. Aszerint ugyanis, hogy milyen gyakorlati cél szolgálatában jöttek létre, a község lakosságának más és más elemeit foglalják magukban. Ugocsa megye községeiről név-adatok szórványosan már a XIII–XV. sz.-ból is találhatók voltak, a XVI. sz. második felétől pedig szép számmal, bár nem minden községre egyenlő mértékben, rendszeres birtokos-, adó-, dézsma-, urbáriális-, kisenemesi stb. névsorok állottak rendelkezésünkre. Ezeket a névsorokat, melyek már címeikkel megjelölik rendeltetésüket s a községnek bennük szereplő rétegét, nyers adottságaikban használtuk fel s kísérletet sem tettünk arra, hogy segítségükkel megállapítva egy-egy község lélekszámát, megfigyeléseinket és összehasonlításainkat az így előálló lélekszámadatak alapján végezzük. Míg ugyanis az ilyen számításkísérletek a célhoz közelebb nem visznek, addig ellenőrizhetetlen feltevéseikkel tévedésekre nyújtanak lehetőségeket. A nemzetiségi viszonyok megállapítására törekvő munkánkban annál kevésbé volt szükség ilyen számításokra, mivel az összeírásokban foglalt nevek mögött az életben olyan szűkebb közösségek (család, háznép) állottak, melyek nyelvi és nemzetiségi szempontból is rendszerint egységet képeztek.

Az összegyűjtött személyneveket nyelvi hovatartozandóság szerint osztályoztuk. Bár a nevek nyelvenkénti minősítésével nem többet, csak a név nyelvi alakját óhajtjuk kifejezni, mivel mégis e nyelvi minősítés alapján egy-egy közösség nyelvi jellegére s ennek alapján nemzetiségére vontunk le következtetéseket, szükségesnek láttuk, hogy azokat a neveket, melyek nyelvi alakja s tartalma között a nemzetiség tekintetében ellentmondás mutatkozik vagy ellentmondás lehetősége lappang, a határozott nyelvi alak dacára is bizonytalannak tekintsük. Ezek a névalakok a következők.

1). Olyan nemzetiségnevek, melyek nyelvi alakja ugyan pontosan meghatározható, de a nyelvi alak nem felel meg a névben kifejezett nemzetiségnek. Ugocsa megyében e címen

a következő nevek kerültek a bizonytalanok közé: Cigány, Kozák, Lengyel, Muszka, Német, Oláh, Orosz, Polyák, Rác, Rusznyák, Sváb, Szász, Tatár, Tót, Török, Zsidó. E nyelvalakok tulajdonképpen magyarok, az elemzési elvet tehát e neveknek bizonytalanokká minősítésével a magyar nyelvi hányad rovására törtük meg. Nem tartjuk azonban vitásnak, hogy az ilyen családneveket a névnek ugyanazon családban első viselői valóban nemzetiségük után kapták, bár kivételesen egyes hasonló nevek más okokból is keletkeztek. Alig hihető például, hogy a Törökök és Tatárok valóban valamennyien törökök és tatárok voltak. Ha a nyelvi alak megfelel az általa megnevezett nemzetiségnek, természetesen nem volt akadálya annak, hogy a nevet a nyelvi alaknak megfelelő csoportba osszuk. Tehát Magyar, Székely a magyar, Litva és Ruszki a szláv¹ kategóriába vétetett.

2). Olyan helységnévből képzett családnevek, melyek nyelvi alakja, tehát a képzés nyelvi módja nem felel meg a nevet adó helység nemzetiségének. Föl kell ugyanis tennünk, hogy a család, mely helységnévből képzett nevet visel, egykor valóban e helységből származott, már pedig gyakran előfordul, hogy a helységet nem olyan nemzetiségűek lakják, mint amely nemzetiség nyelvén képezetett a helységből elszakadó és új közösségbe lépő lakos neve. Így például szláv faluból magyar faluba költöző lakos nevét, ha új helyén új nevet kapott és ezt a származási helység nevéből képezték, nyilván magyarul képezték s így a név alakilag a magyar nevek csoportjába lett volna sorozandó. Pl. Bródi (Bród rutén falu Bereg megyében) vagy még inkább Ökörmezei (Ökörmező rutén falu a máramarosi Verhovinán). Az ilyen nevek azonban az e pontban leszögezett elvnek megfelelően nem a magyarok, hanem a bizonytalanok közé kerültek. Hasonlóképpen jártunk el, ha a magyar helység nevéből más nyelven képzett nevek fordultak elő, bár Ugocsa megyében az utóbbira alig van példa. Nem ragaszkodtunk ahhoz, hogy a névadó helység egységesen eltérő nemzetiségű legyen, ha már vegyesnek volt tekinthető, az előbbi módon képzett nevet bizonytalanokká minősítettük. Udvari például magyar-oláh falu Szatmár megyében, az Udvari családnevét tehát bizonytalan lett.

Mínt hogy egyező nevű helység az országban rendszerint több is van, eljárásunk csak az esetben igazolható, ha körülbelül valószínűsíthető a névadó helység a közelben fekvővel,

¹ A szláv nyelvekhez tartozó neveket nem külön-külön, hanem közösen „szláv” csoportba foglaltuk, E nevek helyének a szláv nyelvek között való megjelölése a legtöbb esetben kivihetetlen, egyébként pedig Ugocsa megyében, ahol a szláv elem jóformán csak rutén volt, szükségtelen.

vagyis ha a távoleső helységek figyelembevételéről lemondhattunk. Ezt pedig bátran, megtehettük, mert általában azt tapasztaltuk, hogy a helységnévből képzett családnevek névadó községeinek legnagyobb része vagy magában Ugocsa megyében, vagy a szomszédos Szatmár, Bereg, Máramaros megyében s ezeknek is közeleső részeiben fekszenek. E felismerés után például szinte bizonyossággal állíthatjuk, hogy a Salánkon lakó Kövesdi család a beregmegyei szomszédos Kövesdtől és nem a többtől (Baranya, Bihar, Borsod, Heves, Hont, Nógrád, Sopron, Vas m.-kben) vette nevét. A kör legtöbbször egészen szűkre szorítható, mert határozottan megállapítható, hogy a helységnévből képzett családnevek névadó helységei egy-egy községnek vagy közvetlen szomszédságában vagy legalább is közelében fekszenek, amiből a lakosság hullámzás hatósugaraira is következtetnünk lehetett. Olyan esetben azonban, amikor ugyanarra a névre több közeli helység is számot tarthatott s e helységek nemzetiségi jellege különböző volt, a nevet bizonytalanak minősítettük.

A névadó faluk nemzetiségi jellegének megállapítása az ugocsamegyei faluknál saját tapasztalatainkra volt alapítható. Sőt itt azoknál a faluknál, melyek nemzetiségi jellegüket az idők folyamán megváltoztatták, a változás korára is figyelemmel lehetünk. Így azokat a neveket, melyek az 1657. évi pusztulás után ruténre átváltódó ugocsamegyei magyar helységek neveiből magyarul képeztettek, e fordulóponttól kezdve bizonytalanak vettük (addig természetesen magyarnak).¹ Természetesen ugyanabban a községben ugyanazt a nevet mindig egyformán osztályoztuk, ha tehát valamely községben Szöllősi, Batári stb, már a XVI. sz.-ban is lakott, ugyanitt a hasonló nevéek később, tehát a XVIII. sz.-ban is magyaroknak vették, annak dacára, hogy Nagyszöllős és Batár lakossága ekkor már vegyes volt. Ha ellenben ezek a nevek valamely köz-

¹ Ezek a nevek a következők: Batári, Csedregi, Csepei, Csomai, Farkasfalvi, Hetényi, Királyházi, Karácsfalvi, Sásvári, Szászfalusi, Szirmai, Tekeházi, Szöllősi (Nagyszöllős), Terebesi (Túrterebes), Újhelyi (Tiszaújhely), Újlaki (Tiszaújlak), Veréci. Minthogy Egres, Rakasz és Veresmart már a XVI. sz.-ban elruténésedtek, az Egresi, Rakaszi és Veresmarti neveket már ez időtől a bizonytalanok közé vettük s 1657. óta idesoroltuk a Salánkiakat és Újlakiakat, mert – bár Salánk és Tiszaújlak magyar többségű helységeknek maradt – számottevő idegen elemet vett fel magába. A következő magyar képzésű neveket, melyek Ugocsa megyének rutén vagy oláh eredetű települési területén álló helységek neveitől származnak, kezdetűl fogva bizonytalanak vettük: Batarcsi, Bocskói, Csarnatói, Csongovai (Nagy- és Kiscsongova), Karaszlai (Alsó- és Felsőkaraszlói), Kirvai, Kistarnai, Komjáti, Komlósi, Kupányi (Kiskupány), Rákóci, Sáradi (Alsó- és Felsősáradi), Szárazpataki, Tarnai (Nagy- és Kistarna), Turci, Újfalusi (Ilonkaújfalú, Sósújfalú), Veléti (Veléte).

ségben először csak 1657. után. fordulnak elő, itt – a név viselőjében egy Szöllősről vagy Batárról most beköltözőt szemlélve – a nevet a bizonytalanok közé soroztuk.

A nem ugocsamegyei községeknél a nemzetiségi jelleget az 1773. évi hivatalos helységösszeírásban¹ található nyelvi jellegnek megfelelően állapítottuk meg.² A korábbi állapothoz

¹Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása. (Lexikon locorum rogni Hungariae populosorum anno 1773. officiose confectum). Budapestini, 1920.

²Természetesen csak olyan községről lehet szó, amely közelsége következtében valószínűséggel ismerhető fel névadónak. Ezek a bizonytalanok vett magyar képzésű nevek a következők: Árdánházi (Árdánháza, Bereg m, rutén), Babai (Babafalva, Bereg m, rutén), Bedei (Bedő, Mármaros m, rutén), Bélteki (Szatmár m, német; Szabolcs m, magyar-rutén), Bereznai (Mármaros m, rutén), Bikszádi (Szatmár m, oláh), Bilkei (Bereg m, rutén), Borsai (Mármaros m, oláh), Brodi (Bereg m, rutén), Csertésfalusi (Bereg m, rutén), Darvai (Mármaros m, rutén), Dengelegi (Szatmár m, oláh), Dobrokai (Bereg m, rutén), Dolhai (Dolai, Dulai, Mármaros m, rutén), Dulfalusi (Bereg m, rutén), Falucskai (Bereg m, rutén), Felsőfalusi (Szatmár m, oláh), Fogarasi (Bereg m, rutén), Gerenyosi (Mármaros m, rutén), Herincei (Mármaros m, rutén), Homóki (Bereg m, rutén; Szatmár m, magyar), Hribovszki (Hribóc, Bereg m, rutén), Husztközi (Mármaros m, rutén), Ignici (Bereg m, rutén), Iloncai (Bereg m, rutén), Ilosvai (Bereg m, rutén), Izai (Mármaros m, rutén), Kalocsai (Mármaros m, rutén), Kányaházi (Szatmár m, oláh), Kerecki (Mármaros m, rutén), Keselymezei (Mármaros m, rutén), Kisfalusi (Bereg m, rutén), Komoróci (Ung m 3, magyar, tót, rutén; Zemplén m, tót; Abauj m, magyar), Komorzányi (Szatmár m, oláh), Kovassi (Kovaszó, Bereg m, rutén), Körösmezei (Mármaros m, rutén), Kövesdi (Bereg m, rutén), Kövesligeti (Mármaros m, rutén), Kricsfalvi (Mármaros m, rutén), Lipcsói (Mármaros m, rutén), Lipoci (Ung m, rutén), Lugosi (Szatmár m, rutén), Lukovai (Bereg m, rutén), Majtényi (Szatmár m, Nagymajtény német, Kismajtény magyar), Medencei (Bereg m, rutén), Mogyorósi (Bereg m, rutén; Szatmár m, oláh), Monostori (Szatmár m, oláh), Neresznicei (Mármaros m, rutén), Nigrényi (Nyigrefalva, Szatmár m, oláh), Nyiresfalusi (Bereg m, rutén), Ökörmezei (Mármaros m, rutén), Polyankai (Bereg m, rutén, Mármaros m, rutén), Raksai (Szatmár m, oláh), Ravaszmezei (Rókamezei is, Mármaros m, rutén), Remetei (Bereg és Szatmár m, rutén), Reszegei (Reszenyi is, Szatmár m, oláh), Rónai (Mármaros m, Felsőróna rutén, Alsóróna oláh), Roszosi (Bereg m, rutén), Ruszkai (Mármaros m, Ruszkova oláh; Zemplén m, Ruszka rutén), Sári (Sár, Szatmár m, rutén), Sarkadi (Bereg m, rutén), Sófalusi (Mármaros m, rutén), Szajkófalusi (Bereg m, rutén), Száldobosi (Mármaros m, rutén), Szeklencei (Mármaros m, rutén), Szeregynei (Szerednye, Ung m, rutén), Szelistyei (Mármaros m, 2 egyik rutén, másik oláh), Szolyvai (Szalvai, Bereg m, rutén), Szuhai (Zemplén m, rutén stb.), Szukói (Zemplén m, rutén), Tarackközi (Mármaros m, rutén), Tartóci (Tartolc, Szatmár m, oláh), Ticai (Ung m, rutén), Tótfalusi (Szatmár m, 1 oláh, 2 rutén), Tökési (Bereg m, rutén), Turvékonyi (Szatmár m, oláh), Udvari (Szatmár m, magyar-oláh), Uglyai (Mármaros m, rutén), Urmezei (Mármaros m, rutén), Vajnági (Mármaros m, rutén), Vasvári (Szatmár m, oláh), Vereckei (Bereg m, rutén), Vezendi (Szatmár m, oláh), Zadnyai (Mármaros m, rutén), Zsadányi (Szatmár m, oláh).

képest ugyan ezekben a községekben is állhatott elő változás, melyet adatok hiányában figyelembe venni nem tudunk, e hiányosság azonban ismét csak a magyarság hányadát sujtja. A Felső-Tisza vidékén ugyanis a magyarság a XVI–XVIII. sz.-okban fokozatosan csak tért veszített a hegyekről leszálló ruténséggel és oláhsággal szemben. Valószínű például, hogy az említett Udvari is, melyet az 1773. évi helységnévtár magyar-oláh jellegűnek tüntet fel, korábban még magyar volt, ennek dacára az „Udvari” családnevek tekintet nélkül a korra, az 1773. évi jelleg alapján egyformán bizonytalanoknak vették. Ezzel az eljárással a magyarság hányada még a különben nemzetiségileg korábban is jellemezhető ugocsamegyei helységeknel is csökken, mert hiszen előfordulhat, hogy a helységnevet viselő beköltöző nem új falujában kapta e nevet, hanem már régóta hordozza, ezt azonban nem tudhatva, nevét bizonytalanoknak vették.¹

3). Olyan nagyobb terület-, megye-, országrész-, vagy országnevekből képzett családnevek, melyek nemzetiségi jellege fedti a név nyelvi alakját. Idegen országnévből képzett ilyen családnév csupán egy fordult elő Ugocsamegyében: Moldovai. Ezt éppúgy, mint az Erdély nevéből képzett Erdélyieket bizonytalanoknak vették. Magyaroknak minősítettük ellenben a következő megyenévből képzett családneveket: Baranyai, Somogyi, Szilágyi, Tolnai, Ungi (Ongi), Zalai (Szalai), bizonytalanoknak pedig: Beregi, Mármarosai. Határozatlan terület neve után kilenc magyar képzésű családnév forgott Ugocsa megyében. Ezek közül az Avasi, Havasi, Krajnai, Oroszföldi, Ver-

¹ Több ízben kellett olyan neveket is osztályoznunk, melyek helységnévből magyarul képzetteknek látszanak, de a kérdéses néven helységet nem találtunk. Lehet ugyan, hogy ilyen esetekben csupán névtorzulásról van szó pl. Sustai–Sustrai), de az is feltételezhető, hogy e nevekben nem a magyar névképző szóvégi *i*-t kell keresnünk, ez esetben pedig a szavak nem magyar szavak is lehetnek (pl. Bandoi ≡ Bandoj – Banduj). Éppen ezért a következő neveket bizonytalanoknak soroltuk: Alagi, Azzai, Baboci, Baboncai, Bacai, Bandoi, Bosodi, Delenyi, Kancsfalusi, Kanni, Kasznica, Kelevári, Kolonai, Kuprosi, Ludai, Mezökolosi, Monai, Panyodi, Sikai, Sustai, Szalkoci, Vesejtei. Végül a bizonytalanok közé osztályoztuk a következő magyarul képzett helységnévi családneveket: Barcsi, Becskerekai, Belényesi, Budai, Csehi, Dési, Dorogi, Draskóci, Kalotai, Kobinyi, Korompai, Léda, Lápasi, Lippai, Mágócsi, Miglészi, Mihályfalusi, Mohácsi, Nemosáni, Nitrai, Pankotai, Rabóci (Hrabóc), Rozgonyi, Sívári, Szakai, Szerdahelyi, Szerémi, Ternóci, Turóci, Turzai, Tuzzai, Udvai. E nevek névadó helységeit a kérdéses korban nem magyar, vagy nem csupán magyar népesség lakta, ezért a nevek bizonytalanoknak voltak veendőek. Hangsúlyozzuk azonban, hogy e helységek Ugocsa megyétől távol, sokszor az ország más részébe esnek, így a helységnevek és a családnév között a kapcsolatot az előbbi csoportba tartozó nevek bizonyosságával nem ismerhetjük fel.

hovinai neveket a bizonytalanok, az Alföldi, Bodrogi, Szamosközi és Tiszaháti neveket pedig a magyar nevek közé soroztuk. E magyar képzésű nevekkel szemben csupán egy idegen képzésű hasonló nevet figyeltünk meg: Krajnik-ot (Krajnai), melyet, minthogy nyelvalakja és a terület nemzetiségi jellege megegyezik, ennek megfelelően szlávnak minősítettünk.

4). Az olyan foglalkozást jelentő közszavakból átvett családneveket, melyek több, a megye területén lakó nép nyelvén is ugyanazon hangalakban élnek. Ezeket azonban, minthogy a nyelvalak és a tartalom között csak viszonylagosan áll elő ellentmondás, csak az esetben vettük bizonytalanoknak, mikor a községben az érdekelt nemzetiségek együttéltek, egyébként azonban a község nyelvi jellegének megfelelően minősítettük. Ilyen például a Kovács név, melyet tehát magyar faluban a magyar, szláv faluban a szláv, a kettővel vegyes faluban pedig a bizonytalan nevek közé soroztuk. Ugocsa megyében a Kovácson kívül még a Bodnár és Takács ilyen foglalkozás-név, melyek egyformán élnek a magyar és szláv nyelvben.

5). Olyan keresztnévből átvett családnevek, melyek több, a megye területén élő nép (tehát magyar-oláh, magyar-szláv, oláh-szláv, vagy mindhárom) nyelvén ugyanazon hangalakban élnek. Miként az előbbieket, ezeket is magyar faluban a magyar, szláv faluban a szláv, oláh faluban az oláh, vegyes falvakban pedig a bizonytalanok közé soroztuk. Ezek a nevek Ugocsa megyében a következők:¹

Magyar-szláv-oláh: Ádám, Damján (Demjén), Dániel, Dávid, Éliás, Fülep (Filep), Gáspár, Ignác, Iván, Izsák, Jakab, János, Katalin, Kozma, Kristóf, Lázár, Lukács, Márkus (Markos), Mathia, Mihály, Miska, Péter, Salamon, Simon.

Magyar-oláh: Bán, Bogdány, Dancs, Karácsony.

Szláv-oláh: Dán, Jozsif (Jozsip), Jurko, Koszta, Trifon.

6). Minden alkalommal bizonytalanoknak vettük a magyar nyelvalakú Kenéz és Vajda, családneveket, szintén azzal a megfontolással, hogy a kenézek és vajdák szláv és oláh népelemek között szerepeltek s valószínűleg közülük kerültek ki. A Pap családnevet a magyar nevek közé csak a magyar jellegű falukban, egyébként a nemzetiségi vidéken szintén a bizonytalanok közé soroztuk, minthogy főleg magyar nyelvű összeírás-

¹ E neveket a vegyes helységekből bizonytalanoknak vettük akkor is, ha az írásmódjuk kifejezetten magyar, szláv vagy oláh volt. Meg vagyunk ugyanis győződve, hogy e nevek nyelvi árnyalatai forrásainkban legtöbbször nem a név viselőjére, hanem az írott forrás készítőjére jellemzőek. Így pl. a Dániel név, melyet az oláhok között Daniil-nak ejtettek ki, magyar összeíró fülében Dánielnek hangzott s ezt a nevet írta le. Éppúgy a magyar Filepet szláv nyelvű összeíró Filip-nek hallotta és írta le.

sokban Pap családnév alatt egyes esetekben valóban papot és pedig rutén vagy oláh papot is találtunk. (V. ö. Alsókaraszló.)

7). A XVI. sz.-ig a forrásokban többször előfordul, hogy valakit csupán keresztnévvel jelöltek meg. (Pl. Petrus vagy Petrus filius Joannis). Ha a keresztnévet latin nyelven írták, a név a nyelvi alak szempontjából tulajdonképpen közömbös. Az ilyen „egyes nev”-eket (e. n.), melyek esetleg családnevek is lehetnek, aminthogy sok esetben azok is voltak, vagy azokká lettek, a bizonytalanok közé vettük fel.

8). Minden esetben bizonytalanokká vettük a Kolbász, Bordás és Oszlás neveket. Megfigyelésünk szerint e nevek többnyire csak a rutén-oláh, sőt leginkább csak az oláh hegyvidéken szerepelnek. Már maga ez a körülmény gyanút kelt, hogy ezek a szavak valóban magyar szavak-e vagy csupán a magyar összeíró fülében hangzottak azoknak. Minthogy az oláh nyelvben él a Kalybas és Bordeias szó, – mindkettő kunyhó-lakó értelemben, ami teljesen meg is felel a hegyvidék körülményeinek, – ezekben megtalálni is véljük e két, magyar látszatú név eredetét.¹ Nem tartjuk azt sem kizártnak, hogy a lakosság nyelvén is már magyar alakban éltek e nevek, minthogy e vidékeken jelentékeny magyar lakosság is élt, amely e neveket magyaros értelmű hangzásra alakította át. Az Oszlás (Ozlas) szónak nem ismerjük nyelvi eredetét, nem tartjuk azonban kétségesnek, hogy e főleg rutén területen előforduló névben nem a magyar „oszlás”-t kell keresni.

9). A magyar községekben magyarnak, a szláv vagy oláh községekben szlávnak vagy oláhnak, vegyes községekben bizonytalanoknak vettük a Hajdu, Huszár, Kocsis és Puskás neveket, melyeket az ugocsai rutének és oláhok is használtak, kétségtelenül a magyarságtól véve.

10). Hasonlóképpen jártunk el a Csonka, Csorba, Fattyú, Medve és Tolvaj nevekkel is, amelyeknek megfelelő vagy megtevesztő hangzású szavak (pl. a Fattyú és az oláh Fatuj, Csorba és a rutén Scserba) a rutén és az oláh nyelvben találhatók.

11). Végül bizonytalanokká minősítettünk minden olyan egyéb nevet, mely határozott nyelvi alakot nem árul el, akár azért, mert nyelvileg egyáltalában meghatározhatatlan, akár azért, mert több nyelvhez is mutat rokonságot.

A fenti kiválasztások folytán igen felszaporodott a bizonytalan nevek csoportja. Kétségtelen, hogy számos ilyen bizonytalan nevet kézenfekvő feltevések alapján kifejezetten valamely nemzetiséghez számíthattunk volna, miként például a Verhovinai-akat a szláv, a Tatárokat a magyar nemzetiséghez.

¹ A *calibasz* > *kolbász* képződés nyelvészetiileg nem igazolható ugyan, a körülmények figyelembevételével mégsem vethetjük el a feltevést.

Ismételten hangsúlyozzuk azonban, hogy a nevek osztályozásában csak a név nyelvi alakját fejeztük ki s az említett esetekben csupán azért tértünk el az elv következetes keresztülvitelétől, mert maga a nyelvi alak ellentmondást fejezett vagy fejezhetett ki. Ismét ellentmondás állt volna azonban elő, ha a felsorolt csoportba tartozó neveket a nyelvi alaktól eltérő nemzetiséghez soroztuk volna. E kockázatos eljárásra annál kevésbé volt szükség, mivel a neveknek a bizonytalanok közé való különítésével már elkerültük, hogy általuk valamely más nemzetiség hányadát jogtalanul növeljük, de még mindig fennmaradt annak a lehetősége, hogy az adatok összevetésénél a bizonytalan neveket tartalmuk szerint mérlegeljük. Ha például valamely faluban Verhovinai, Krajnai s a krajnai és verhovinai vidék helységei után képzett nevek jelennek meg, a nevek bizonytalan minősítése dacára sem mulasztottuk el megállapítani, hogy a beköltözők rutén települési vidékről származtak.

Vajjon a felsorolt igazítások eloszlatnak-e minden kételetyt, mely a névelemzés eredményeivel szemben emelhető? Ezt bizonyára áltatás volna hinni.

A kételemek legtöbbször azonban a névelemzés feladatának elhibázott értelmezéséből fakad. Ezek mélyén ugyanis többé-kevésbé határozott vagy határozatlan formában a következő kérdés lép elő: lehet-e valamely név nyelvi alakjából a név viselőjének nemzetiségi hovatartozandóságára következtetni, hiszen – mondhatni – a nevet nem viselőik adják önmaguknak, hanem a környezet tapasztja rájuk? Előrebocsátottuk, hogy egy-egy név nyelvi alakjának meghatározásával még nem kívánjuk állítani, hogy a név viselője minden esetben a nyelvi alaknak megfelelő nemzetiséghez tartozik vagy abból származott. A nyelvi alak meghatározása csupán arra szolgál, hogy azokból a nyelvi alakokból, melyeket egy-egy közösség tagjainak nevei kifejeznek, következtetést vonjunk le a közösség nyelvi és ezen az alapon nemzetiségi jellegére. Ha tehát a név nyelvi alakja, a fölvetett kérdés szerint nem a név viselőjének, hanem kizárólag környezetének nyelvi jellegére volna is jellemző, a névelemzés még ez esetben is a cél felé vinne bennünket. Az az állítás azonban, mintha a név nem viselőjére, hanem a környezetére volna jellemző, ily mereven nem is igazolható. Hogy kerülhetnének akkor például az ugozsai rutén és oláh jellegű falvak lakosai közé már a XV–XVI. sz. óta magyar nevének, hogy kerülhetnének ugyanakkor színmagyar faluk névsorába rutén és oláh nevek s hogy történhetnék meg, hogy egy ruténna lett egykori magyar községben egyes családok – régiek és újak – még mindig magyar nevet viselnek? Jellemzők-e ezek a nevek környezetükre? Nyilvánvaló,

hogy ezek a nevek nem attól a környezettől származnak, amelyben az adott esetekben előfordulnak.

A válasz tehát a családnevek kialakulásának kérdéséhez vezet. A családnevek ugyanis nem a mindenkori környezetre, hanem csupán arra a közösségre jellemzőek, amelyben kialakultak s az egyénhez és általában a családhoz tapadtak. A kialakult és állandósult családnevek a térbeli és időbeli függőségtől külön élnek és elkísérik útján a családot a további nemzedékeken keresztül. Mikor alakulnak ki és állandósulnak azonban a családnevek? A nemesi nevekénél ezt a kort a XV–XVI. s a jobbágynevekénél a XVI–XVIII. sz.-okban szokás keresni. A munkánk második részében közzétett adatok meggyőznek arról, hogy ez az egyébként is megmagyarázhatatlan különbségtevés jogosulatlan, mert – legalább is Ugocsa megye területén – a névkialakulás és állandósulás a nemesség és jobbágyág körében egyaránt a XV. sz.-ban folyt le.

Ha a családnevek kialakulása a XV. sz.-ban végleg lezáródott volna, akkor minden családnévben olyan jelt tekinthetnénk, mely késő századok múlva is a család ez időben élt őseinek nyelvi környezetére mutat vissza. Minthogy pedig a családnév megrögződéséhez legalább 2–3 nemzedék volt szükséges, a családot, melyhez hozzátapadt egy állandó név, már a névadó nyelvi közösség tagjának is tekinthetjük, akkor is, ha történetesen a közösségben idegen eredetű lett volna. Ha ugyanis a család két-három nemzedéken keresztül együtt élt valamely közösséggel, rendszerint már át is vette a közösség nyelvét és tudatát. A családnév nyelvi alakja tehát ilyen esetekben általában a közös nyelvvel és azonos nemzetiség tudatában élő XV. századbéli közösség egyik tagjára mutat vissza.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a családnevek kialakulása és állandósulása nem ment végbe egyszerre s nem záródott le a XV. sz.-ban, sőt még a további századokban sem. A régi, első nevét őrző réteg mellett minden közösségben megfigyelhető a további fejlődés során egy másik is, azoké, akik új nevek alatt jelennek meg benne. Megfigyelésünk szerint a családneveknek a XV. sz.-ban végbement általános kialakulása után főként a lakosok helységváltoztatása szülte a névcserék alkalmait. Adataink alapján megállapítható, hogy olyan községekben, melyekben a lakosság nem változott, a családnevek sem igen változtak, hiszen éppen a családnevek állandósága teszi lehetővé a lakosok állandóságának megfigyelését. Természetesen ilyen községekben is előfordulhatnak névcserék, ezek azonban csak szórványosak. Más azonban a helyzet, ha valamely községben erős volt a lakosok ki- és behullámzása. Az új lakosokról sem foszlik le minden esetben az addigi családnév, amit a falukban elszigetelten felbukkanó idegen nyelvű,

tehát semmi esetre sem a közösségtől eredő nevek (pl. magyar faluban egy Velicsko) és azok az esetek mutatnak, mikor valamely mindenesetre jellegzetes nevet (mint Szennyes, Göncöl, Tariska) előbb csak egy faluban, később pedig ugyanazon falu szomszédságában is bizonyára a szétköltözők, neveiket megtartó leszármazottak révén feltűnni látunk. Sok esetben egy-ugyanazon személyeken keresztül is megfigyelhető a családnévnek rendszerint a szomszéd vagy közeli falukon át való továbbtelepedése. Ha azonban meg is figyelhető, hogy a közösségből kiváló és új közösségbe belépő személyek családnévei a helycsere alkalmával nem mindig cserélődtek fel, viszont az is határozottan megállapítható, hogy a beköltözőkhöz új környezetük gyakran a helyi viszonyok szerint egyéninek látszó új nevet fűzött. A névelemzés sikere igen kérdésessé válnék, ha az új nevet nyerő lakosok neveit minden válogatás nélkül csupán a név külső nyelvi alakja szerint osztályozhattuk volna. Itt domborodik ki azonban az előbb felsorolt kivételes kategóriák jelentősége. A régi neveiket elvesztő idegen nemzetiségűek ugyanis a más nemzetiségű új közösségben legtöbbször, mint a legjellegzetesebb megkülönböztető egyéni vonást, a nemzetiség nevét kapják családnévként. Általában ez addig megy így, amíg a község át nem telítődik az új elemmel. Csepe községben például a XVII. sz. második felében a rutén betelepülés megindulása után a rutén jobbágyokat sorra Orosz-oknak nevezik, úgymint 1666-ban a falu 22 jobbágya közül 8 az „Orosz” családnévet viseli, a további évtizedekben azonban, mint rutén telítettségű közösségben, elfogynak, sőt el is maradnak az „Orosz”-ok s valóban rutén nevek lépnek helyeikre. A XV–XVI. sz.-ban a síkföldi magyar falukban szórványosan feltűnő „Orosz”-ok is minden bizonnyal a hegyvidéki ruténség első kitelepülőit jelölik.

Az az aggodalom tehát, mintha azok, akik valamely nyelvi közösségből új nyelvi közösségbe léptek át, az új közösségben szemeink előtt eltűnnének, általában nem igazolható. Az új lakosok egy része ugyanis új helyén is régi neve alatt él, azok között, pedig, akik új nevet kaptak, feltéve, hogy idegen nemzetiségűek sokan nemzetiségük nevét fogják viselni; mivel pedig ezeket az előbb kifejtettek szerint nem a nyelvi alaknak megfelelően, hanem éppen e megfontolások alapján a bizonytalan csoportba osztottuk, a mérlegelésnek szabad lehetősége fennmaradt. Hasonlóan kiválasztódnak azok az új nevék is, akiket olyan származási helyről neveznek el, melyek nemzetiségi jellege a név nyelvi alakjától, tehát végeredményben az új közösség nemzetiségi jellegétől elüt. Minthogy pedig az új nevek legtöbbször a nemzetiségnévnek vagy a származási helynek felel meg s minthogy a több nyelvben hasonló alakban

élő foglalkozás- és személyneveket stb. is elkülönítettük, végül a minimumra száll le azoknak az idegen nemzetiségű új be-települőknek a száma, akik nemzetiségüket felismerhetetlenül elfedő új nevek alatt jelennek meg előttünk.

Az elmondottak szerint tehát a nevek két csoportba válnak szét. Az elsőbe tartoznak a változatlanul továbbélők, a régi nevek, melyek a családot egykoron (általában a XV. sz.-ban) magában foglaló közösség nyelvi jellegét fejezik ki s a családnak mint belőle származónak nemzetiségét is meghatározzák. A második csoportot az új nevek töltik ki, melyek ugyan az új közösség nyelvi jellegére mutatnak s így alakilag ellentmondhatnak a viselője nemzetiségének, de ezek általában legtöbbször a bizonytalanul elkülönítettek között keresendők.

Minden egyes névről pontosan megállapítani, hogy a valóságnak megfelelően a két csoport melyikébe kell tartoznia, éppúgy meddő vállalkozás volna, mint a név nyelvi alakjai alapján minden egyes név viselőjének nemzetiségét, nemzeti-ségi eredetét meghatározni. Nincs tudomány és nincs módszer, mely ma ilyen célt megvalósíthatna. A nevek beszélnek ugyan a nemzetiségtörténet kutatója előtt, de másként kell a kérdést fölteni. A kérdés csupán az lehet, hogy a nevek alapján meg lehet-e állapítani egy-egy közösség nyelvi jellegét, a nevek tömegéből vonhatók-e le a viselőik tömegére nyelvi és nemzeti-ségi következtetések, s megfigyelhetők-e általuk a közösségben végbemenő nemzeti-ségi változások. De vajjon nem általános és természetes-e, hogy ha magyar vidéken valamely faluban magyar, szláv vidéken valamely faluban szláv nevű lakosok élnek, abban a közösség valóban magyar nyelvű, ebben pedig szláv nyelvű? S nem természetesnek kell-e tartani, hogy a magyar-szláv keveredési nyelvhatárra eső faluban vegyesen magyar és szláv nevű lakosok találhatóak? E nyers általános jelenséget már az előrebocsátott, a jelenség gyökereit fölkereső módszertani fejtegetések is igazolják, de az egész munka is mintegy alkalom lesz megállapítani, hogy a szinte kínosan óvatos névelemzési módszerünkkel a nemzeti-ségi viszonyok alakulását valósággal lépésről-lépésre nyomon tudjuk követni. Látni fogjuk, hogy név kategóriáink alapján pontosan meghúzhatóak a magyar, rutén, oláh települési vidékeknek más adatokkal is ellenőrizhető határai s megállapítható a kölcsönös kirajzások időpontja és erőssége, a keveredés eredménye s általában mindaz a jelenség, mely a nemzeti-ségek kölcsönös viszonyában a történeti demográfia íróját érdekli.

A célhoz, az eredményhez a nevek nyelvi kategorizálásán keresztül vezet az út s ha ez eljárásról le kellene mondanunk, el kellene ejtenünk a történeti demográfia-kutatás leg-

több lehetőségét is.¹ Lehetséges, hogy a kategóriák tömegadataiban egy-egy adat más helyre kerülne, ha a múlt a valóságban is érzékelhető volna általunk. Ez azonban nem áll módunkban, de különben is az egyes adatoknak az ilyen munkában csak annyi értékük van, amennyiben elősegítik egy típusjelenség felismerését. Ha a típusjelenség az adatok rendszeres tömegében kifejezésre jut, végül is közömbös, hogy egy-két adat valóban a megfelelő helyre került-e. Miként a tégladarabok sem egyformán viselik az épület terhét, sőt vannak, amelyekre a teherből nem is jut, mintegy feleslegesek, sőt nem is illenek helyeikre s az épülethez mégis valamennyi tégladarabon keresztül lehetett eljutni, akként az egyes nevek között is lehetnek, amelyek az építmény, a felismert típus-jelenség terhéből mit sem viselnek, sőt talán rossz helyen is állanak, az építményhez mégis csak a kategóriák egyes darabjainak rendszerén keresztül juthattunk el.

Az eredmény terhét különben legtöbbször végül sem egyedül a személynevek nyelvi kategóriái viselik, mivel a községenként összegyűjtött egykorú földrajzi nevek becses támaszlopokat szolgáltatnak.

A földrajzi nevek ugyanis, melyek a múltban egy-egy zárt közösség nyelvén éltek, ma is határozottan jelölik meg a közösségnek – esetleg több-kevesebb keveredésen átesett – kollektív nyelvét. E nevek gyökerei megfigyeléseink szerint igen messze, sokszor az első megtelepülésig visszanyúlnak, mint-hogy a közösség területén a jellegzetes tájelemek (patak, hegy, domb, mocsár stb.) rendszerint már kezdetben nevet kapnak s az első nemzedékek nyelvi hagyatékaik szinte érintetlenül szállnak át a további nemzedékekre. Az átöröklés folyamata általában akkor sem szakad meg, ha a közösség időközben nyelvi-idegen elemeket vett fel magába, minthogy ezek a készen talált földrajzi neveket – esetleg nyelvük hangtani sajátosságaihoz idomultan – átveszik saját nyelvükbe. A meggyökerezedett földrajzi nevek teljesen és maradéktalanul csak akkor cserélődnek ki, ha a lakosságot átmenet nélkül cseréli fel eltérő nyelvű lakosság, vagy ha az idegen elem térfoglalása fo-

¹ Hangsúlyozni kívánjuk, hogy az ilyen kutatásoknak eddig is a személy- és helynév-elmzés volt az alapja. Idézhetjük a közelmúltból Petrov munkáját (Přispěvky k historické demografii Slovenska v XVIII-XIX století, v Praze. 1928), melyben a szerző személy- és helynevek segítségével a magyar-tót nyelvhatár nemzetiségi viszonyait tárgyalja. Továbbá: (Acsády), Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában, Bpest, 1896. (M. Stat. Közl. Uj Folyam XII. k.); Otto Stolz, Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol im Lichte der Urkunden. München u. Berlin. 1927–1932. I–III.; Iványi Béla, A középkori Eperjes magyarsága. Szegedi Füzetek, I.–1934. Számos hasonló tanulmány a Deutsch-Ung. Heimatsblätter évfolyamaiban.

kozatos volt is, végül teljesen és már régóta egyedüli nyelvi tényező lett, bár még ily esetben is föl-föl bukkannak a helyét átadó egykori közösség nyelvi maradványai.

A földrajzi nevek nemcsak a személynevek nyelvi kategóriái alapján levont következtetések ellenőrzésére nyújtanak lehetőséget, hanem olyan korra is visszamutatnak, amelyből személynevek még nem maradtak reánk, sőt sok esetben a pusztá következtetéseken túl a földrajzi nevek valóságosan is hidat vernek a személyneveket még nem nyújtó korai időkhöz, minthogy főleg határjárások és határviták Ugocsa megyében sok esetben már a XIII. sz. második felétől reánk örökítik a határjelek neveit. Ezek tehát a legrégebbi forrásadatból, a falu nevéből levonható nyelvi tanulság és a későbbi személynévsorok között valósággal már a megtelepüléstől szakítatlan vonulat húznak.

*

Ezeknek a módszertani elveknek szem előtt tartásával szerkesztettük meg munkánknak az adatokat tartalmazó második részét. Szerkezetéről a következőkben nyújtunk minden részletre kiterjedő tájékoztatást.

Az adatokat községenként csoportosítottuk s a községek sorába minden lakott helységet felvettünk, így az időközben elpusztultakat is, melyek ma már nincsenek meg. A teljesség azt kívánta, hogy azokat a korán eltűnt telepeket se hagyjuk ki a sorból, melyek községi jellege, sőt esetleg még lakottsága sincs vitán felül. Nem vettük fel ellenben azokat a községeket, melyek egykor ugyan több-kevesebb ideig Ugocsa megyéhez tartoztak, de végleges helyüket még a XVII–XVIII. sz. előtt más megyék keretei között találták meg, összefoglalásunkban azonban, amennyiben az egykori közös települési kapcsolatok kívánatosá tették, figyelemmel voltunk rájuk. Nem vettük fel végül azokat az új községeket sem, amelyek munkánk záró időhatásra, az úrbérrendezés óta keletkeztek.¹

A községeket neveiknek megfelelő betűrendben sorakoztattuk fel. Magunk is megfelelőbbnek tartottuk volna, ha községeinket e mesterséges sorrend helyett vidékek szerint csoportosíthattuk volna, azonban a megye területén az idők folyamán messzeható társadalmi és nemzetiségi eltolódások követ¹ keztek be s így a kis megye határai között olyan területi feltagolás, mely időbelileg egységes tipikus vonásokat foglalt volna egybe, nem volt található. A pusztán földrajzi felosztás

¹ Ezek: 1). Hömlőcz, 2). a Rákóc határából kiszakadt Kistrákóc, 3). Rákospatak s 4.) a beregi határszélre épült beregmezei Rosztoka (Beregrosztoka) határon átnyúló új kitelepülése, Ugocsarosztoka.

e szempontból tehát éppúgy mesterséges lett volna, mint a betűrendes s a kettő közül mégis az utóbbi az, melyben az ismeretlen könnyebben eligazodik. A községekhez írt bevezető sorok egyébként reámutatnak a község és a vidék települési összefüggéseire. Összefoglalásunk pedig a típusvidék-felosztás rendszerét követte.

A község nevét történetileg kialakult formájában írtuk. Ha a község korábban más nevet vagy neveket viselt, ezeket és ugyanazon név írásváltozatait a XVI–XVII. sz.-ig a cím-név alatt külön sorban, vagy – ha erre nem volt szükség – közvetlenül utána zárójelben felsoroltuk. A felsorolás időrendet követ, ami azonban nem zárja ki, hogy ugyanazon változat később is nem fordult volna ismét elő. Azokat a mesterségesen képzett s a község múltjában ismeretlen neveket, melyeket egyes községek a belügyminiszter 1907. évi 145.921. sz. rendeletével az Országos Községi Törzskönyvbizottság javaslatára kaptak, zavarok elkerülése végett elkülönítettük s a névhez a fenti rendeletre hivatkozással jegyzet rovatban fűztük.

A bevezetés-ben, melyet községenként az adatok elé írtunk, mintegy pillanatfelvételt kívántunk adni a község település- és nemzetiségtörténeti helyzetéről. Rendszerint megemlítettük a kor szerint első adatot, melyben a község szerepel, meghatároztuk a megtelepülés időpontját, megemlítettük a község lakosságát megrázkódtató katasztrófákat s végül megállapítottuk a község nemzetiségi jellegének történeti vonalát.

A Birtokosok címe alá foglalt fejezet rendszerint csak az 1567. évi dicajegyzék és az 1775. évi úrbéri tabella idevonatkozó adatait tartalmazza, egyes esetekben azonban, ha lehetőség és a birtokosok többszöri változásai miatt szükség volt rá, közbeeső éveket is iktattunk be. Ez a fejezet azonban még így is szűkösebb a többivel szemben és pedig szándékosan azért, mert a birtokosokat csupán e címen még nem számíthattuk a községi közösség tagjai közé. A birtokosok ugyanis nem szükségképpen laktak abban a faluban, melyben birtokosként szerepelnek, bizonyosan nem pedig egy-egy uradalom birtokosai az uradalomhoz tartozó falvakban, hanem csak az uradalmi központban, mely legtöbbször nehézség nélkül megállapítható volt. Más esetekben, főleg a 2–3 szomszédos faluban birtokos középcsés kisnemes családoknál az állandó családi otthont magában foglaló község megállapítása ma már szinte a lehetetlenséggel határos és pedig annál inkább, mivel ugyanazon család a következő nemzedékben már más vagy éppen több faluban is otthonos. A birtokosokat tehát a következetesség kedvéért sehol sem foglaljuk be a községi közösségbe, holott végül valahol mégis csak lakniok kellett. Míg azonban maga a birtokosság az egész megyében jelentős számú nem volt, más részről fi-

gyelmen kívül hagyásukkal újból csak a magyarság számaránya csökken, minthogy a birtokos nemesség Ugocsa megyében is jóformán teljesen magyar volt. A birtokosok adataira tehát csak annyiban volt szükség, amennyiben a község általános birtokjogi és társadalmi helyzetére ezekből is következtetni lehet.¹ A felsorolt birtokosok nevei mellett feltüntettük jobbágyaik számát, is, lehetőleg a jobbágyságot alkotó társadalmi rétegek (egész telkes jobbágy, zsellér stb.) szerint.²

A *kisnemesek* és a birtokosok között munkánk szempontjából, mely együttélő közösségek után kutat, lényeges különbség áll fenn. Az előbbieket (egytelkesek, armalisták, kuriálisták, birtoktalanok) ugyanis annak a községnek, amelyhez tartozónak mondják forrásaink, valóban lakosai is voltak. Arra törekedtünk tehát, hogy nemcsak a kimondottan nemesi faluk nemesi lakosságáról, mely itt természetesen jobbágyság jelenléte esetében is döntő közösségi tényező volt, hanem a jobbágyfalukban a jobbágysággal esetleg együttélő kisnemesi rétegről is képet nyerhessünk.

Forrásaink azonban, melyek a személyneveket szolgáltatják, legtöbbször egyoldalúak s csak a jobbágyságról szólnak. Ez természetes is, mivel a névsorokat tartalmazó összeírások, kimutatások és jegyzékek készítésére rendszerint valami anyagi szolgáltatás feljegyzése szülte az alkalmat, az adózó, a szolgáltató társadalmi réteg pedig a jobbágyság volt.

A kisnemesi kategóriákról csak az 1670. évtől kezdve táltunk Ugocsa megyére községenkénti kimutatásokat. A kisnemesi listák adatait a jobbágyfalukban a Birtokosok fejezete után „Helyi kisnemesség” cím alatt külön fejezetben tüntettük fel. Míg a birtokosokat birtokadataik miatt egyéneként, tehát teljes nevükkel (család- és keresztnév) kellett felsorolnunk, addig a helyi kisnemeseket, kiknek nevei mellé birtokadatok nem kerülhettek, elég volt családneveik alatt s a közös családneveket viselőket számszerűleg összefogva (pl. 6 Vincze) felsorakoztatni. A neveket a listák éveinek sorrendjében a kisnemesi kategória megjelölésével (pl. Egytelkesek) a nyelvi alak szerint csoportosítottuk. A különböző évből származó listák névsorait minden alkalommal teljesen közreadtuk, tekintet nélkül arra, hogy ugyanazok a nevek vagy éppen személyek a korábbi hasonló névsorokban ugyanazon községnél szerepeltek-e már vagy nem.

¹ A középkori birtokviszonyokat illetőleg egyébként is utalhatunk Csánki „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában” c. munkájára (I. k. Bpest, 1890.).

² A birtokosok neveit, minthogy a közösséghez nem számítjuk őket, nyelvileg nem osztályoztuk.

A kifejezetten *nemesi faluknál*, melyek legtöbbje a későbbi fejlődés folyamán közjogilag is kuriális községgé alakult, a nemesség adatait némileg eltérő beosztásban közöljük. A „Nemesség” közös címe alatt külön alfejezetben a jobbágyfaluk helyi kismemességénél követett eljárás szerint az 1670-től található listák alapján felsoroltuk a közösség legfőbb tényezőjének tekinthető egytelkes és armalista nemeseknek neveit s külön alfejezetben ugyancsak a már ismert eljárás szerint a birtokosokat. Az utóbbiaknak itt más jelentőségük van, mint a jobbágyfaluknál, mert „birtok”-aik úgyszólván formálisak, 1–2 jobbágyot vagy inkább zsellért, szegényt, szolgát számlálók. Voltaképpen tehát a kismemesség színvonalán álltak, családjaik a helybeli armalista és kistelkes nemesekével valóban közös is volt. Bár jórészüik bizonyára helyben is lakott, „birtokos”-ok lévén, ezt még sem állíthatjuk, éppen ezért a falu közösségéhez kifejezetten ilyen falukban sem számítottuk.

Hogy a nemesi faluk nemességéről a birtokos-, egytelkes- és armalista-listákat megelőző időből is képet alkothassunk, a XIV–XVI. sz.-okból a községről „nevezett családok” című alfejezetben századonként felsoroltuk mindazoknak a családoknak a neveit, melyeket forrásaink ez időből a latin „de” szócskával (de Almas) vagy a magyar „y”, illetve „i” képzővel (Almasy, Almasi) a községről neveznek, illetve ily előnévvel jelölnek. A községről történt nevezés, illetve jelölés ugyan még nem kétségbevonhatatlan jele annak, hogy a nevezett valóban a községben is lakott, az említett korban azonban az elnevezés mégsem pusztán formula, hanem legtöbbször valóban, a községhez való tartozás kifejezése volt, különösen éppen a kismemeseknél, akik anyagi lehetőségeikkel egy-egy falu szűk keretei közé szorultak be. Arról, hogy a családok egy-egy családnév alatt külön-külön és végül együttvéve mily számot s így erőt képviselnek a közösségben, az így összeállított névsorok természetesen nem adnak felvilágosítást, csupán arról tájékoztatnak, hogy egy-egy század folyamán mily nevű nemes családok éltek a faluban, ez azonban már ki is fejezi a falunak egyébként sem kétséges nyelvi közösségét. A neveket nyelvi kategóriákban s eltérőleg a jobbágy- s az egytelkes – armalista – névsoroknál követett eljárásunktól, a végleges írásalaknak megfelelőleg közöltük, minthogy ugyanaz a név egy-egy század folyamán is különféle alakban fordul elő. A különböző írásalakok között azonban csak csekély formai különbségek vannak, mindegyikének felsorolása tehát felesleges, valamelyik kiválasztása, pedig önkényes lett volna. Mivel pedig csak egy-egy névhez is sokszor 20–30 jelzetet idézhettünk volna forrásként, melyek egyébként az egyes neveknél gyakran ismétlődtek volna, ezen az egy helyen a forrásjelzetek köz-

lését mellőztük s itt hivatkozunk általánosságban a munkánkban e századokból más helyeken idézett forrásokra, melyekben rendszerint találkozunk ugocsai kismemesek neveivel is.

A *jobbágyság* névadatait minden községben, tekintet nélkül arra, hogy a község uradalmi, kismemesi falu-e vagy mezőváros, külön fejezetben egyforma rendszerben állítottuk össze. A névhalmaz két tartópillére minden községnél az 1567. évi dicajegyzékből s az úrbérrendezés alkalmával 1775-ben készített végleges tabellából összeállított névsor.

Az 1507. évi ugocsamegyei dicajegyzék nemcsak a dicával valóban megróttakat, hanem az alóla kivett szegényeket, zselléreket, szolgákat, az új és leégett házak, sőt sok esetben még az elhagyott telkek egykori gazdáit is név szerint megjelöli. Az 1775. évi úrbéri tabella is teljes annyiban, hogy az úrbérrendezés alkalmával számbavett jobbágyok, zsellérek és házatlan zsellérek neveit tartalmazza. Egyes községekre az 1567. évi dicajegyzék helyett, minthogy ebben valami okból a községről nem volt külön névsor található, az 1572. vagy 1574. évi, hasonlóan kimerítő dica-, vagy az 1565. évi dézsmajegyzékből állítottuk össze a névsort.

Az első teljes, tehát az 1565/1574. évekből származó névsor előtt közöltünk minden a megelőző időből feltalált jobbágynevet. Az ez időből származó neveket az évnek megfelelően külön bekezdésekben, hiánytalanul felsoroltuk, azokat is, melyek esetleg egyszer vagy akár többször már előfordultak, mivel a nevek ismétlődése a család folytonosságára s a család nevének állandóságára e korai időkben különösen jellemző. E nevek viselői a legkülönfélébb alkalmakból szerepelnek a forrásokban: hatalmaskodásban résztvettek, tanúk, elcserélt, elidegenített jobbágyok, pereskedők, kérvényezők stb. A jegyzetben megadott forrásjelzet mellett esetenként közöltük azt is, hogy a nevek viselői milyen okból vagy milyen minőségben szerepelnek a forrásban, (pl. Hatalmaskodásban részt vett, tanuskodó, elcserélt, elidegenített, pereskedő jobbágyok stb.). E megjelölés ugyanis némi tájékoztatást nyújt arról, hogy az összeállított névsor mily mértékben esetleges s hogy vajjon a község lakosainak teljesebb vagy csekélyebb töredékét kell-e benne tekinteni.

Az 1565/74. és 1775. évi két teljes névsor közé eső időből az egyes községekről számos teljes vagy csonka névsor állott rendelkezésünkre. Különösen kedvező helyzetben vannak e tekintetben a megye nyugati sík részének községei, melyek lakói dézsmafizetők voltak, minthogy a dézsmajegyzékek az 1570–1696. évek között úgyszólván évenként fennmaradtak (1696. után csak egy: 1716-ból). Az összes községekre felhasz-

nálhatók voltak az 1715. és 1720. évi országos összeírások s esetenként más egyéni jellegű források, urbáriumok, leltárak adatai. A megye keleti hegyvidéki részének községeinél, melyek lakosai dézsmát nem fizettek, csupán az utóbbiakra voltunk utalva. A források jelzetei mellett itt is megjelöltük a forrás jellegét.

A kétszázados időközre eső nagy adattömeget teljes egészében nem állíthattuk be adattárunkba, arra törekedtünk azonban, hogy szemlélhető legyen a község lakosságának állandósága vagy hullámozása. E célból a két szélső (1565/74, 1775) névsor közé időközönként még 1–2–3–4 teljes összeírást iktattunk be, a közbeeső időközökben pedig felsoroltuk azokat az „új nevek”-et, melyek az első teljes (1565/74) névsor után először merültek fel. Míg a teljes névsorok keresztmetszetet nyújtanak, az időközi új nevek a kicserélődés ütemét, lefolyását érzékeltetik. Minden új névről természetesen csak akkor vehetünk tudomást, ha forrásaink minden új lakos nevét megörökítették volna, erre azonban még az adatokban gazdag nyugati sík rész községeinél sincs biztosítékunk, annál kevésbé a keleti hegyvidéki faluknál.

A lakosság hullámozásának és kicserélődésének szemléltetése tulajdonképpen akkor volna teljes, ha egy-egy időközből az új nevek mellett az eltűnteket is évről-évre felsorolhattuk volna. Ez azonban a megye keleti felén fekvő községeknél már csak azért sem volt kivihető, mert ezekről teljes névsorok, melyek nélkül a nevek valóságos eltűnése nem állapítható meg, alig maradtak fenn. Az eltűnt neveket azonban a dézsmás faluknál sem tüntethettük fel évenként, mert gyakran előfordul, hogy valamely név csak egy-két évre maradt ki a névsorból. A név viselője bizonyára közben is a községben lakott s a dézsmajegyzékből időlegesen azért maradt ki, mert nem szolgáltatott dézsmát (talán nem termelt gabonája, elvitte a víz, elverte a jég stb.). Egyébként azonban egyes családoknak a faluból történt végleges eltűnését a teljes névsorok, végsőleg a legteljesebb névsort nyújtó 1775. évi tabella adatai alapján kétségtelenül megfigyelhetjük.

A tapasztalat, hogy az összeírásokból egyesek időlegesen kimaradtak, arra vezetett bennünket, hogy a közölt teljes névsorokhoz jegyzetben hozzáfűzzük azokat a neveket, melyek e névsorban ugyan nem szerepelnek, de úgy az előző, mint a következő évi névsorokban előfordulnak. A teljes névsor ugyanis e kiegészítéssel válik egésszé, ilyen kiegészítéseket azonban csak a dézsmás faluknál és itt is csak a dézsmajegyzékekkel áthidalt időközökben készítettünk, ahol tehát a szomszédos évekből teljes dézsmanévsorok állottak rendelkezésünkre.

A neveket¹ mindig az idézett forrásban található írásalakban írtuk, a névnek a további névsorokban található jellegzetes változatait pedig az utóbbiak forrásjelzeteivel együtt a név után zárójelben feltüntettük. Egy-egy névhez csak a következő teljes névsorig előfordult változatokat fűztük, a továbbiakban már az újabb teljes névsorba kerültek. Bár e változatok leginkább az író egyéni írásmódjának, esetleg nemzetiségének, nyelvének, vagy éppen iskolája gyakorlatának a jegyei, gondos elemzéssel nyelvészeti típusjelenségek felismerését is elősegítik. Ezen az úton felismerni véltük például, hogy Ugocsa megye egyes részén az „e” magánhangzó helyett „ö” hangzott.

A név írásváltozatainak módjára feltüntettük a név fölismert eltorzulásait is. E sokszor hihetetlennek látszó torzulások forrásainkba, a dica-, dézsmajegyzékekbe, összeírásokba, urbáriumokba, oklevelekbe stb. elsősorban úgy kerültek, hogy a dicator, decimator, összeíró stb. nem értette meg (különösen akkor, ha nem értette magát a nyelvet) a bementet nevet. Legalább is erre következtetünk a Zsoldos-Szolgos, Soho-Szugo, Balogh-Balak, Vajda-Bajda, Timpor-Kintor, Uszkai-Liszka, Léva-Révay-Réday, Salman-Sarmany stb. torzulásokból. Sok torzulás azonban már a másolásnál került a jegyzékbe. Az író (dicator, decimator stb.) ugyanis a helyszínen legtöbbször csak jegyzeteket készített s hazatérte után a hevenyészett jegyzetből állította össze a ma rendelkezésünkre álló példányokat. A leíró munka során a jegyzetből hibák, elírások, félreértések csúsztak a tisztázatokba. Így magyarázhatjuk meg a Barci-Baicz, Dienes-Dinecz, Medvés-Medés, Pásti-Pesti, Zilági-Zalagi stb. torzulásokat. Az ilyen torzulásokat az évenkénti névsorokban a keresztnév azonossága s esetleg a név sorrendi (rendszerint ház-sorrend) helye alapján ismertük fel, tagadhatatlan azonban, hogy e felismerések az ötlet és pillanat szülöttei, annál inkább számolnunk kell tehát a veszéllyel, hogy a torzult névben a torzultság minden esetben nem volt általunk felismerhető. Ez esetben pedig a torz név jogtalanul az „új nevek” közé került.

Az új neveket azonban nemcsak a felismerhetetlenül maradt torz nevek gyarapították jogtalanul, hanem az olyan esetek is, mikor egyeseket esetenként nem rendes néven, hanem a község nyelvén divatos ragadvány-neven vagy valami közismert jellegzetesség szerint diktáltak be (pl. Velicsko-t Orosznak), Részben ennek tudjuk be azt is, hogy a dézsmás, tehát évenkénti névsorral rendelkező falukban gyakran találkozunk csupán egy ízben szereplőkkel. A valóságban minden ilyen új

¹ Csak a családnevet. Az azonosakat szám szerint összefogva. Az egyes neveknél e körülményt zárójelben (e. n.) feltüntettük.

név alatt aligha találnánk új lakost is. Minthogy azonban a felmerülő kétségek ma már nem oszlathatók el, legalább az óvatosságra akartunk az ily nevekkel szemben alkalmat adni s ezért az időközönként felsorolt új nevekhez fűzött jegyzetben megjelöltük azokat, melyek a felsoroltak közül csupán egy ízben szerepelnek. Természetesen ilyen kiemelésre csak a dézsmás, tehát évenkénti névsorral rendelkező faluknál volt jogunk.

A neveket nyelvi alak szerint csoportosítottuk s az elhagyott telkek volt gazdáinak neve után a zárójel közé tett „des” jellel felhívjuk a figyelmet, hogy e nevek viselői az adott időpontban már nem tagjai a községnek. A teljes névsorok elején közöltük a nevek viselőinek a jobbágyság társadalmi osztályai szerint való megoszlását.

A községeknél felsorolt adatokat a *földrajzi nevekkel* zártuk be. E nevek is felmerülésük éve szerint kerültek sorba, ha tehát ugyanaz a név egy községben később is előfordult, az újabb adatokat az elsőhöz fűztük olyképpen, hogy utána írtuk az újabb éveket, a név írásváltozatát (ha a változat nem volt lényeges, csupán az évet) és minden ilyen újabb adat forrásjelzetét. E cumulatio által mindjárt áttekintést nyerünk a név átörökléséről s egyúttal bizonyosságot arról, hogy a néha alkalmi körülírásnak hangzó földrajzi megjelölés valóban állandósult név volt. A földrajzi neveket is, alkalmazkodva a személynevek által diktált záró korhatárhoz, csak a XVIII. sz. végéig soroltuk fel, azonban az eddig előfordult neveknel mindig megjelöltük, ha előfordulnak Pesty Frigyes 1864/65. évi helynévgyűjteményében, az 1879–1887. évi 75000-es kat. térképen, valamint, Komáromy Andrásnak 1900. körül a helyszínen gyűjtött nevei között.

A földrajzi nevek nem mindegyikéről volt megállapítható, hogy pontosan melyik községhez tartozik s vannak olyanok, amelyekre kétségtelenül több község tarthat igényt. Az előbbieket főként, határjárásoknál és határvitáknál szerepelnek s így rendszerint legrégebb földrajzi neveink, az utóbbiakra pedig a több község határán átfolyó patakok, átnyúló hegyek, mocsarak stb. a példák, ha valamely község határait a maga egészében járták meg, nem lehetett haboznunk, hogy a határjeleket, melyeket minden bizonnyal a kérdéses község lakosai neveztek meg, a szóban forgó községhez fűzzük. Ha azonban a földrajzi nevek határvillongásban szerepeltek, már kérdéses lehet, hogy a vitázó községek melyikéhez számíttassanak. Ilyen esetben igyekeztünk megállapítani, hogy melyik falunak volt a vitás földrészre több joga s ha ezt a pert eldöntő ítéletből megállapíthattuk, a földrajzi nevekkel is a jog útját követtük. Ha erre nem volt módunk, azt tekintettük irányadónak, hogy

a vitás határon vagy területen szereplő földrajzi neveket előzőleg vagy utólag mely községben említik más források. Ha azonban a nevek kiosztására semmi határozott támpontunk nem volt, ami leginkább egy-egy vitás földterület két község között történt egyenlő felosztásánál állott elő, nem volt más mit tennünk, mint a neveket a község egyikéhez csatolni s itt, valamint az érdekelt másik községnél utalni az egyenlő közös igényre. Igen gyakori eset különben, hogy ily esetben ugyanaz a földrajzi név, főleg pedig a vitás terület neve mindkét község nyelvén tovább élt a saját határába jutó rész megjelölésére. Ilyen, nyilvánvalóan azonos földrajzi tárgy itt is, ott is előforduló neveire kölcsönös utalásokkal hívtuk fel a figyelmet.

Hasonlóan jártunk el a több község határán átnyúló patakok, vizek, hegyek stb. neveinél is. Ezeket ugyan bátran kiemelhattuk volna a községek közül s külön sorolhattuk volna fel, mivel úgysem számíthatók egyik községhez sem, mégis az adatoknak községenkénti szétosztását találtuk célszerűbbnek, mert ha a kérdéses név nem is tulajdonítható valamelyik községnek, nem közömbös az sem, hogy mily – esetleg változott – alakban él az egyes községek lakosságának nyelvén. A községnél utaltunk az összes többi érdekelt községre s ezzel mintegy óvást, is emeltünk, hogy a név nem egyedül az övé. A Tisza és a Túr folyó neveit egyáltalában nem soroltuk fel földrajzi neveink között.

A földrajzi neveket a nyelvi alak szerint nem osztottuk kategóriákba. Ez ugyanis technikailag nehezen vihető keresztül, eltekintve attól, hogy a földrajzi nevek nyelvi megoldása jóval bonyolultabb és rövid betűjelekkel nem mindig fejezhető ki, mint a személyneveké. Az alaki kategorizálás helyett minden nem magyar szóról és minden ma már nem ismert vagy csupán tájkifejezésként élő magyar szóról jegyzetben rövid nyelvészeti tájékoztatást közöltünk.¹

Rövidítéseink feloldását a munka második részének elején közöltük, minthogy túlnyomólag ebben a részben kellett azokat alkalmaznunk.² Külön csoportosítottuk a szövegmagyarázatokat, az ú. n. „szórővidítés”-eket és külön a forrásjelzéseket (levéltári és könyvészeti jelzések). A szórővidítések feloldásait a munka második részében közölt adatok használatának és el-

¹ Több helyen is szereplő földrajzi nevek magyarázatait a második részben az első előfordulásnál közöltük.

² A munka első részében minduntalan felhasználjuk a második részben közölt adatokat, minthogy azonban ezek az utóbbi helyen községek szerint vannak csoportosítva s így könnyen megtalálhatók, nem találtuk szükségesnek, hogy az első részben megjelöljük a második rész megfelelő lapszámait. Nem hivatko-

lenőrzésének megkönnyítése végett a magyar és a többnyire egykorú latin kifejezések mellett német, francia és angol nyelven is közreadtuk.

zunk az első részben azokra a levéltári és nyomtatott forrásokra sem, amelyek a második részben a megfelelő községnél felhasználtattak. Ez eljárástól csak akkor térünk el, ha az első rész szövegében a forrás adata nem község kapcsán szerepel s így a második részben könnyen nem volna megtalálható vagy ha egyéb körülmény folytán az ismert forrás idézése az első részben is szükségesnek látszott. Végül megjegyezzük, hogy a személy- és földrajzi neveket tartalmazó idézett oklevelek és iratok általában mindig eredetieknek tekinthetők, ha nincs jelezve, hogy másolat (más) vagy átirat (á. pl. 1389. é. á = 1389. évi átirat). Hangsúlyozni kívánjuk azonban, hogy az eredetiség kétségtelen megállapítása sokszor nem volt elérhető. Pl. a családi levéltárakban sok olyan egykorú irat (pl. egy-egy jobbágynévsor stb.) fekszik, melyek éppúgy lehetnek eredeti feljegyzések, mint másolatok, a nélkül azonban, hogy ez a körülmény ma már a legtöbb esetben megállapítható lenne.

ELSŐ RÉSZ

AZ EREDMÉNY

I. fejezet

A TÁJ KÉPE.

Az a terület, amelyen Ugocsa megye a XII–XIII. században kialakult, a honfoglalás alkalmával megszállatlanul maradt. A népvándorlás nyugatra hajtó áramlatában sodródó magyarság megtelepedésének súlypontja az ország nyugati részére, a Duna vidékére esett, ahol a keletről reánehazódó s ismételten új haza keresésére kényszerítő nyomástól távolabb tarthatta magát. A politikai és katonai szempontokat támogatták azonban a gazdaságiak is, mivel a félnomád életformának jobban megfeleltek a nyugati terület jó fűtermő síkjai és lankái, mint a Kárpátoknak őserdőkkel borított hegyei s a hegyek lábainál elterülő mocsaras medencék. A településnek s a nagy orosz pusztaságon nevelkedett nomadizáló népek gazdálkodásának e gátló tényezői a kicsiny Ugocsa megye lakatlan területén egyformán adva voltak: keleti oldala erdős hegyvidék, nyugati fele pedig lapályos, mocsaras síkfölde.

E hegy- és mocsaras síkvidék tájviszonyainak s gazdasági adottságainak egy-egy jellemző vonását a föld mélyéből előkerülő leletek s a későbbi írott emlékek többé-kevésbé már a település kezdetétől fogva megjelölik. Bár Ugocsa megyében a régészeti emlékek rendszeres feltárása még nem indult meg, szorványos leletek kétségtelenné teszik, hogy egyes részein, főként a Tisza partján emelkedő s a síkfelde felé néző dombokon és hegyoldalakon már a történelemelőtti s a következő korban is emberi telepek állottak.¹ A magyarság megjelenése után végbement településben az ember és a földrajzi tényezők viszo-

¹ Mihalik József: Ugocsa vármegye lakói a praehistorikus korban és a történelmi kor elején. 1892. (A nagyszöllősi áll. polg. iskola Értesítőjében és külön is) U. az: Őskori emlékek Ugocsa vármegyében: Arch. Ért. Új f. XI. (1891) 410–418.

nyárról írott forrásokból vonhatunk le következtetéseket¹ s ezek ellenőrzésére jól használhatók fel az 1696. évi országos adókivevés összeírásai, az 1715. és 1720. évi országos összeírások s a Mária Terézia-féle úrbérrendezés iratai, melyek – főleg pedig az utóbbiak – a megye egész területéről egyszerre nyújtanak részletes település- és gazdaságföldrajzi leírást.² A megtelepüléstől ugyan négy-öt évszázad múlt el idáig s az emberi kéz kultúrformákat teremtő szívós munkájában a táj képe is változott, de ekkor még nem annyira, hogy az eredeti kép vonásai elmosódtak volna.

A megye területének nyugatra eső nagyobbik fele a Nagy-Alföld keleti pereméből, az Erdős Kárpátok alá felnyúló síkvidék folyóvölgyekkel csipkézett széleiből foglal el jókora részt. A megtelepedett magyarság keletre vonuló településhullámai a megyének ezt a felét érték el először s rajta az első század leforgása alatt 38–40 falu-települést hoztak létre. Ez a síkvidék, melyet a Tisza folyása kettéssel, uralkodó vonásait a hegyekből leszaladó patakoktól, ezeknek kötetlen árterületeitől, a talajvízből és áradásokból táplálkozó mocsármedencéktől, elsősorban pedig magától a Tiszától nyeri, mely a mármaros hegyekből hozott víztömegeivel itt lép ki az Alföldre. Az itt még kavicsos törmeléket hordó s sűrű szótágazásaival a megye területén ma 32 szigetet létrehozó³ gyors esésű folyónak a partvidéke maga is külön tájegységet alkot. Ez a jobbadán termékeny, de a Tisza kiöntéseitől sokat szenvedő terület a megye legsűrűbben és korán megtelepült vidéke, melyen alig 2–3–4 kilométerre érik egymást a földben szűkölködő, szegény nemesi

¹ *Csepe* például 1320-ban „*possessio silvatica*”-ként szerepel. Tört. Tár. 1903. 122. A szőlősvégardói és nagyszőlősi határjárásban 1357-ben előforduló „*Mocsárerdő*” nevű s ma is e néven ismeretes terület eredeti állapotát a név hüen jelöli meg. L. a Második Részben Nagyszőlős földrajzi nevei között. A Második Részben közölt különféle földrajzi nevek alapján számos ilyen megfigyelésre nyílik alkalom.

² Az 1696. évi összeírásban (Dic.) rövid megállapításokat találunk arról, hogy az egyes községek határai termékenyek-e, vannak-e erdők, irtásból valók-e a szántók s mily mértékben vannak kitéve az árvíz pusztításainak. Az 1715. és 1720. évi összeírások (CR) tájékoztatást adnak egy-egy község szántóinak fordulókra osztásáról, termékenységéről, a rétről, erdőről, legelőről stb. Mindezekről s általában az egyes faluk földrajzi és gazdasági helyzetéről bővebb leírást nyújtanak azok a „*fassio*”-k, melyek a Mária Terézia-féle úrbérrendezés előkészítése során Ugocsa megyében 1772- és 1773-ban vétettek fel (UT). Felhasználásuk azonban óvatosságot kíván, minthogy a falubelieknek, akiktől e vallomások származnak, érdekükben állott helyzetüknek minél sötétebbre való festése. A következő tájleírásban a fenti összeírások adatait Szirmay Antal (Not. Ug. Pest. 1805) és Fényes Elek (Magyarorsz. állapotja stat. és geogr. tekintetben. Pest. 1839. IV. 410–424.) leírásaival vetettük össze.

³ Szirmay 4.

eredetű faluk. Határaikat a Tisza árja igen gyakran, egyesekét, főleg a déli parton fekvőket, évenként megfutja és poronddal, fővénnyel teríti be a földet. Ilyen helyen elpusztul a vetés, más helyen a sok nedvességtől a ragya veri el, a kiöntések párolgása pedig áthatja a levegőt s az állat nyáron elhull. Bökényben és Farkasfalván 1772-ben már húsz év óta ismétlődtek e jelenségek.¹ Nagy áradáskor a kiöntések a rendszerint út mentében két házsorral épült falvak belsősegeit is elérik s új medreket vágnak. Hetényt és Sásvárt az áradások a Tisza mellől a szántóföldre szorították, Kirvát ismételten tovább költözésre kényszerítették, Öszödfalvát pedig a XVIII. század második felében végleg elpusztították.² Ugyanekkor olyan faluktól, melyek eredetileg a Tisza medre mellé települtek, a folyó messze elfutott. A régi medrek ma is felismerhetők,³ a nép nyelvében a halványak, morotvák, hagyások ezeket jelölik. Egész szigeteket „morzsolt” el s hozott létre újakat a víz s mindez a szomszédos faluk örökös civódásaival, határvitáival járt együtt. A Tisza mai medrén a községhatárok szinte érthetetlen kuszátságban nyúlnak át egyik partról a másikra, ez a helyzet azonban természetes következménye a folyó egykori mederváltoztatásainak.

A Tiszának ez az áradásokkal öntözött, de egyébként mocsár- és lápképződésre alkalmatlan s egyik-egyik parton 5–8 kilométer szélességben húzódó sűrűn települt területe mindkét oldalon, észak és déli irányban, mocsaras lapályban folytatódik. Az északi mocsaras medencén a Borsova és a Szalva, a délin a Batár és Hódos, Éger és a Túr folynak keresztül. E folyók olvadáskor és esők alkalmával nemcsak a közeli hegyekből leömlő vizet, hanem a megáradt Tiszának medreiken keresztül visszafolyó árját is kiöntik széleikre.⁴ A kiöntött és visszahagyott víz a posványá, semlyékessé váló földeken éven át megül, elragadja az egyébként is szűkös termőterület

¹ Mindkét adat: UT. – A borsovamenti községek is arról panaszkodnak gróf Széchenyi István tiszaszabályozási biztos előtt, hogy a Borsava árja minden nagyobb esőzés idején elborítja határaikat, a vetést és kaszálót tönkre teszi, a legelőt pedig iszappal rakja be s e miatt a marha mételyben rendre eldöglik. Helyt. 1956. ragsz. fasc.

² Hetényre: UT; Sásvárra: Vályi III. 245; Öszödfalváról és Kirváról bővebben a munka Második Részében.

³ L. a 75.000-es kat. térképet.

⁴ Az áradásokat fokozták a patakok és folyókra épített malomgátak is. A Borsova völgyében levő s a hegyoldalokról a völgyre néző Nagy- és Magyar-komját, Alsó-, Felsőkaraszló, Kiscsongova s a beregmegyei Kövesd gróf Széchenyi Istvánhoz intézett fenti kérvényükben (1. sz. jegyzet) a kiöntések miatt a salánki földesuraság ellen is panaszkodnak s kérik a folyó medrét elzáró, áradást okozó malomgátak elbontását.

egyreszteit s ezeken a mocsár és lóp jellemzetez növényzete: a rekettye, éger, nyár, fűz, sás, káka, nád, tippán, csermelye, imolya terjeszkedik el. Különösen kedvezőtlen a széles Égermocsár által körülfogott Dabolc fekvése. Határán télen-nyáron rajta fekszik a víz, sokszor teljesen elzárja a külvilágtól s „egyebet sem lehet látni a nagy tóknál”. A szegény kismemesek által lakott faluban tengődő egy-két zsellér nem tudja megszántani szűkös földjét, még kaszálót, legelőt sem hagy nekik a víz s más határban csépléssel, szőlőkapálással keresik kenyérüket. A dabolci zsellérek szerint „ez olyan rossz helység, hogy ha keresve keresnénk is, alábbvalót nem találhatnánk.”¹

Az állandó vizet, tarló s kiöntésektől fel-felduzzadó mocsárfenekek egész környéke vizenyős s termőföldnek és rétnek egyaránt silány. E vidékeken már távolabb esnek egymástól a települések s határaik messzebb terjednek. A két mocsárvidék külső szegélyén a megye két, legnagyobb határú, népes helysége telepedett meg, északon Salánk és délen Túrterebes.²

Az ugozsai síknak ilyen a képe a XVIII. század második felében, azonban a megtelepülés idejétől kezdve sem volt más, csupán az erdő s a vadvíz volt több. A XIV. század eleje óta egész tömege maradt reánk e vidékről a területi, földrajzi megjelöléseknek s ezek között a különféle mocsarak, tó-k, vizek, mocsárerdők, égerek, egresek, nyárasok, nyiresek, füzések, rekettyések, nádasok, sólymosok, lópok, vápák, sáros-patakok és révek, fenekek, sásasok, kátyúk, kotyók, fertősök, ásványok, mocsolyák, ergék, palajok, kalisták, szamogák, honcsokosok mind a mocsárvidék jelenségeinek részben általánosán ismert, részben – az utóbbiak – e vidéken tájszókként élő megjelölései.

A terület felszíne az ugozsai mocsaras síkból hirtelen emelkedik fel a megye keleti felén uralkodó hegyvidékre, melyet a megye keleti szélén összeszűkülő s innen gyorsan szélesedő Tisza völgy két csoportra tagol. A folyó jobbpartján a Nagyszöllősi, balpartján az Avas hegység húzódik, melyek a Kárpátok előtt, végigvonuló kiégett Vihorlát-Gutin vulkán-sorhoz tartozunk s egyformán a 800 méter fölé emelkednek. A közbüleső Tiszavölgy volt az ugozsai település magja. Itt állott a megyének nevet adó első telep (Ugozsa) s a megye megtelepítését megindító királyi uradalom központja (Királyháza), ide települtek a királyi uradalom szász hospes községei s itt épült fel a szintén központi szerepet játszó Nyaláb vár és

¹ UT.

² Az északi medence összefügg a beregi nagy mocsárvidékkel, mely a Tisza szabályozása után elveszítette kiapadhatatlan lópvizet s a bűzös kipárolgástól megtisztult a levegő. Lehoczky I. 14.

Nagyszöllős város is. Magán a hegyvidéken természetesen a tájviszonyok és gazdasági lehetőségek mások, mint a Tisza völgyében s mások az életformák is.

A hegyek megtelepülésére utoljára került sor s lakosai főként rutén és oláh népelemekből kerültek ki. Községeik, melyek többnyire a hegyeknek a síkság vagy a völgyek felé néző oldalaira, a hegyi patakok mentén vagy a hegyek lábaihoz, épültek, határaikat rendszerint a síkról és a völgyből viszik fel a hegyekre. Az ily formán megtelepült 20–22 hegyi község pásztor eredetű lakosságának gazdasági életformája ez átmeneti térszínen maga is átmeneti állapotban maradt. A hegyvidéki nomád pásztorélettel felhagyott s földművelővé lett, de a földművelésre kedvezőtlen természeti adottságok miatt megélhetésének még a XVIII. század második felében is az állattenyésztés az alapja. A földművelés szegényes lehetőségeivel szemben ugyanis a trachit hegyoldalakat borító erdők alatt sarjadó legelők s a mármárosi só szállításából adódó kedvező fuvarozási lehetőségek egyenesen ráutalták az állattenyésztésre.

Az erdei legelők azonban korántsem biztosítanak gondtalan gazdálkodást s különösen az állatok teletetésére szükséges széna előteremtése találkozik nehézségekkel. Az erdők alatt ugyanis legtöbb helyen „ritka”, „sovány”, „nem igen hasznos” vagy éppen „élvezhetetlen” fű terem,¹ főleg a két hegységnek a mármárosi völgy felé néző keleti oldalán, melyeket bükkös erdők takarnak s ezek alatt az alsó növényzet csenevész marad. Az ugcsoi hegyi községek 2–3 kivételével nem is ide, hanem a nyugati tölgyes oldalakra települtek. Itt, különösen a hegy lábaihoz eső „alsó forduló”-kon, már jobb réti, sőt szántóföldek is vannak, ezeket azonban a hegyekről leszaladó patakok egy-egy nagyobb eső után is elöntik. A szántóföldeket a hegyeken erdőirtással növelik, de a hegyoldali irtott területről az esővíz hamar lemosta a termőréteget s az elhagyott irtást ismét bozót, erdő foglalta el. Néhány falunak, melyek a hegyoldalak megszállása után a hegyek belsejében telepedtek, a XVIII. század második felében egyáltalában nem volt szántóföldje.

A megye lakosságának ez időben a sófuvarozáson kívül úgyszólván a mezőgazdaság volt egyetlen foglalkozása. A zsúfolt nemesi vidék szűk községi határai s a mocsár- és a hegyvidék faluinak kedvezőtlen természeti adottságai hovatovább nem tudnak minden életszükségletet biztosítani s a XVII–XVIII. században gyakori jelenség, hogy a lakosok a közeli

¹ Az idézetek a hegyvidéki faluknak az úrbérrendezés előkészítése során 1772/73-ban felvett fassioiból. (UT.).

szatmármegyei Avasháton s a Tisza széles mármarosi völgyében bérelnek szántót, kaszálót, a szegények pedig aratni, csépelni járnak más vidékekre. Az esetleg földrajzilag egyébként elszigetelt fekvésű faluk lakosai így távolabb eső vidékekkel is kapcsolatba lépnek s ez a körülmény kétségtelenül hatást gyakorol a községi közösségek népi kapcsolataira is.

II. fejezet

A TELEPÍTÉSI TÉNYEZŐK.

Az ugoicsai vidék, melynek térképe az utolsó század alatt különféle kultúrhatások, elsősorban a vízszabályozások következtében lényegesen megváltozott, a megtelepülés előtt vadon állapotában egyenesen hivatott volt arra, hogy a honfoglaló magyar törzsek település-rendszerében nagy szerepet játszó gyepüelve egyik szakasza legyen. A mocsarakkal és vadvizekkel szagatott s a hegyvidéken folytatódó ugoicsai erdőség, egybenőve a beregi és mármárosi erdőséggel, fölőtte pedig a Kárpátok gerincével, rendkívül megnehezítette erről az oldalról az ország megrohanását. A védelem feladata ezen a vidéken a régi főméltóság nevét viselő Kende-Kündü törzsre hárult, mely a Szamos két partján elterülő síkot vette birtokába, szomszédságában északnyugatra pedig a Hernád-Bodrog-Sajó környékén a kabarok telepedtek meg. A Kende törzs által megszállott terület külső szélén húzódtott a mesterségesen is megerősített országos gyepü, mely még Szent István korában is körülbelül a Tisza–Szamos s tovább délkelet felé az Avas és Lapos hegyek vonalában állott.¹

Ugoicsa megye területe tehát a gyepüelvéhez tartozott s így megtelepülése kezdetén egészében királyi birtok volt. A terület birtokbavételének és a település megindulásának idejét azonban csak hozzávetőlegesen jelölhetjük meg. Az első írott adatok, melyek már név szerint is megjelölt lakott helyeket említenek, a XIII. század elejéről származnak s a Váradí Regestrumban maradtak reánk. Az ugoicsai comesek ugyanis az

¹ Hóman Bálint: A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése. Bpest. 1923; Karácsonyi János: Halavány vonások hazánk Szent István-korabeli határaitól. Száz. 1901. 1051; Fodor Ferenc: Adatok a magyar gyepük földrajzához. Hadtört. Közl. XXXVII (1936), 113–114.

1216–1220. években három faluból, Batárról, Halmiról és Péterfalváról peres feleket küldtek a váradi tüzesvas próbára.¹ Néhány évtizeddel korábbra mutat IV. Béla királynak az egri püspökség jogait és adományait megerősítő 1261. évi oklevele, melyben a király, arra hivatkozva, hogy nagyatyja, Béla és atyja, Endre királyok az Ugocsa és Bereg megyékben levő királyi erdőségek, az alapított és alapítandó királyi gazdaságok, a nemesi és a királyi servitor-faluk dézsmáit az egri püspökségnek adták, maga is megerősítette és megújította az adományt.² A megújító oklevélből arra lehet következtetni, hogy Ugocsa megye a XII. század utolsó évtizedében már fennállott s területén voltak települések is.³ Eredetileg pedig, miként V. István királynak 1271. évi, ugyancsak az egri püspökség jogainak megerősítését tartalmazó oklevelében olvashatjuk, Ugocsa és Bereg megyék „szent királyok” vadaserdői voltak.⁴ Ugocsáról már Anonymus is említést tesz s ha a krónikaíró II. Béla jegyzőjének tekinthetjük, a krónikából meríthetjük az Ugocsáról szóló legrégebb adatot. Az elsőség ezt az adatot az előbbiekkal szemben azért is megilleti, mert Ugocsa Anonymusnál még meghatározatlan fogalomként szerepel s e körülményből annál inkább következtethetünk arra, hogy a megye

¹ Reg. Var. 212, 216, 246.

² DL. 516; Fejér IV. 3. 43. „Bela proavus noster et Endre pater noster carissimus felcium recordationum reges, decimas omnium forestarum nostrarum et novalium praediorum nostrorum fundatorum et fundandorum ac villarum nobilium et nostrorum servitorum universaliter in comitatibus Ugocha et de Berec existentium ecclesie Agriensi applicarunt et condonarunt, demum et nos applicamus et condonamus perpetuo et irrevocabiliter exigendas.”

³ Az 1261. évi oklevélben felsorolt településcsoportok azonban nem szükségképpen állottak már III. Béla és II. Endre korában is, az oklevél elsősorban a saját korabeli állapotot jellemezheti. Nem is e szavakból, hanem a népességet feltételező dézsmaadományból következtetjük, hogy Beregben és Ugocsában az említett királyok idejében már valóban voltak települések. Ortway az oklevél alapján egyenesen arról ír, hogy Bereg és Ugocsa III. Béla és II. Endre által alakítottak megyévé (Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején I. 156). E feltevésnek mindenesetre több alapja van, mint Karácsonyiének, aki az északkeleti határmegyék s ezek között Ugocsa megye megszervezését a trónkövetelő Borics támadásaitól tartó s a tiszamenti gyepüket védekezés céljából állítólag feljebb helyező II. Bélának tulajdonítja (Klebensberg Emlékkönyv 220).

⁴ „fuerunt forestae sanctorum regum.” (Fejér V. 1. 157.) IV. László az ugocsai „districtus” dézsmáját az erdélyi püspökségnek adta, minthogy „nec per dominum Belam, nec per dominum Stephanum nec per aliquem vel per aliquos illustres reges Hungariae pro decimis dicti districtus Ugacha concambium aliquod episcopatu Transsilvano ullo umquam tempore sit collatum vel donatum” (Zimmermann-Werner: Urkundenbuch I. 158–159). Egernek és a keleti résznek a töröktől történt visszafoglalása után 1689-ben Ugocsa megye ismét az egri püspökség joghatósága alá rendeltetett (Ortway id. m. I. 157).

ekkor még kialakulatlan s területe jóformán lakatlan volt, mert a honfoglalókat maga Anonymus is csak Ugocsaig és nem Ugocsába vezeti,¹ amit a kora viszonyait visszatükröző névtelen jegyző bizonyosan megtenne, ha a megye az ő korában már a megtelepülés előrehaladott stádiumában lett volna.

Ezek az adatok tehát arra mutatnak, hogy az eredetileg gyepűn kívül eső és a király birtokához tartozó ugoccai területen a királyi hatalom szervezetének és az első településeknek nyomai a XII. század második felében jelentek meg. Az első szervezet, mely e területen berendezkedett, erdőispánság, az egész megye pedig királyi uradalom volt. A vadban bővelkedő erdőség² királyainknak még a XIII. század második felében is kedvelt vadászterülete volt s V. István gyakran szállt meg³ az uradalom élén álló ispán székhelyén, a „királyi ház”-ban.⁴ Az ispán székhelye mellett s a Tisza mentén keletkeztek az első falu települések, melyekben az erdőispánságok ismeretes népelemei: erdőóvók, vadászok, halászok laktak. A királyi erdőóvók emléke, akikkel utoljára⁵ 1300 táján találkozunk, e korai időkből két falu nevében is fennmaradt⁶, s okleveles adatok

¹ „Arpad dux missis exercitibus suis, totam terram, que est inter Thisciam et Budrug usque *ad Ugocam*, sibi cum omnibus habitatoribus suis preoccupavit, et castrum Borsoa obsedit” ... (14. fej.). Borsova vára Ugocsa megye nyugati határán kívül, a Tisza és Borsova összefolyásánál, a mai Vári és Borsova helységek mellett állott.

² A királyi ház mellé települt Felszász lakosai 1272. évi kiváltságlevelük szerint a Stulba nevű erdőben szabadon vadászhatnak medvére, vaddisznóra, szarvasra és kecskére (Fejér V. 1. 176.). Nagyszöllős lakosainak pedig 1262. évi kiváltságlevelük arra ad jogot, hogy a körülfekvő erdőkben vadkecskére, farkasra, rókára vadásszanak. A hegyvidéki faluk XVII. századi urbáriumaiiban is rendszeresen szerepel az úrbéri kötelezettségek között őz és karvaly beszolgáltatása.

³ A fenti királyi ház mellett levő Felszásznak V. István által 1272-ben adott kiváltságlevelében olvassuk, hogy lakosai gyakran terhelhetnek királyi deszensussal (Fejér V. 1. 176.).

⁴ Az oklevélben „domus regalis”, a mai Királyháza.

⁵ III. Endre király utasította Bonus ugocsamegyei alispánt és a 4 szolgabíró, hogy a királyi erdőóvók (custodes silvarum nostrarum) által Achylleus pataki plébánostól jogtalanul elfoglalva tartott ugocsamegyei földet adják vissza. Az alispán és a 4 szolgabíró jelentette a birtok visszaadását (Ujh. Dl. 38.136; Hazai okm. VIII. 453–454). Az oklevél évkelte nincs feltüntetve. Szirmay 1294-ből keltezi s ez körülbelül meg is felel a valóságnak, mert a király erdőóvóinak birtokfoglalása az ugoccai uradalomnak III. Endre alatt elrendelt határjárása során történhetett, e határjárásról pedig másik oklevél is szól: a király 1296-ban a Káta nembeli János mester ellentmondására visszaadta az ugoccai uradalomhoz (ad predium nostrum de Wgacha), megjárása és visszacsatolása alkalmával tőle jogtalanul elfoglalt Keresztúr villa-t. (Ujh. Dl. 38.134.)

⁶ A mai Feketeadó és Szöllősvégardó. L. mindkettőt a Második Részben, az „ardó” szóról u. ott.

szólnak a királyi halászkokról is, akiknek emlékét éppúgy, mint az erdei foglalkozást űző darócokét, szintén feltaláljuk földrajzi neveikben.¹ Az uradalom népei a jellegzetes erdőgazdálkodás mellett megkezdték az erdők irtását és a földek művelését is,² sőt a szőlőművelés is hamar meghonosodott, miként a szőlőtermeléséről később is nevezetes Nagyszöllős neve biztosan sejteti.³

Az írott emlékekben semmi nyoma sincs annak, hogy az ugocsai területen a magyar impérium megjelenésekor, a királyi uradalom keretében meginduló benépesülés kezdetén már állottak volna települések. Az egyes települések eredetéről és a települési vidékek kialakulásáról a továbbiakban részletesen szólunk, itt elég csupán arra reámutatnunk, hogy összefüggően benépesült vidékekre, a királyi uradalmat megelőző időből nyelvészeti eszközökkel sem következtethetünk. Azok a települések ugyanis, melyek a királyi uradalom korából, tehát leginkább már a tatárjárást megelőző időből származnak s a megye legrégebbi település-kategóriáját alkotják, csaknem mind magyar nevet viselnek. A két Ardó, Batár, Bökény, Daróc, Egres, Felszász, Patak (Fekete-), Halászföld, Halmi, Héteny, Isóteleke, Karácsfalva, Keresztúr, Királyháza, Kökényesd, Láp, Nagyszász, Nagyszöllős, Nyírtelek, Pótarfalva, Rakász, Tornatelek, Ugocsa, Veléte, Verbóc⁴ a megye területét birtokába vevő királyi uradalom tartozékait képezték. Ezek közül csupán Batár, Rakasz, Torna, Veléte és Verbóc nevei nem ismerhetők fel kétségtelenül magyar eredetűeknek. A bizonytalan nyelvi eredetű Batárról azonban tudjuk, hogy lakosai a XIII. század elején flamandok voltak,⁵ akik tehát e területen szintén nem őslakók, hanem a Tisza völgyében⁶ nemsokára feltűnő szászokkal együtt a királyi erdőispánság által telepített vendégnépek voltak. A községnevek közül legfeljebb tehát Torna, Veléte és Verbóc szláv, bár már az első forrásokban magyaros nyelvi alakot öltő, valamint Rakasz meghatározhatatlan eredetű neve mutathatnak arra, hogy az ugocsai terület egyes pontjain a magyarság megjelenésekor már em-

¹ L. Halászföldet és Darócot a Második Részben.

² A király háza mellé települt Felszász hosposei az általuk szabadon vadászható Stulba nevű erdőben szabadon is szánhatnak, a királynak aratni azonban nem tartoznak. Nagyszöllős 1262. évi kiváltságlevele is világos utalást tartalmaz a lakosok földművelésére.

³ Az előbbi 1262. évi kiváltságlevél szabad szőlőültetést biztosít.

⁴ Az egyes nevek etymológiájáról s a települések eredetéről közelebbről és külön-külön a Második Részben.

⁵ A Váradi Regestrumban 1216-ban. Reg. Var. 212.

⁶ Felszászon (Királyháza), Nagyszászon (Szászfalu), Feketeardón és Nagyszöllősön.

beri élet folyt s ezt a feltevést néhány, szintén korai eredetű, szláv nyelvű folyó- és pataknev¹ is alátámaszthatja. A kérdéses helység- és folyónevek ugyanis a ruténség megjelenését megelőzően már egy évszázaddal is jelentkeznek forrásainkban, nyilvánvaló tehát, hogy nem a ruténségtől, hanem talán a népvándorlás hullámaiból fennmaradt szláv szórványoktól származnak. A határozott körvonalakat nem mutató² s rendezett társadalmi kereteket semmiesetre sem alkotó esetleges szláv szórványokat a királyi uradalommal idetelepülő népeknek tehát már itt kellett volna találniok, e kérdés megnyugtató megvilágítása azonban csak újabb, főként a régészet által szolgáltatandó adatok feltárása után lesz megkísérélhető.³

Tekintet nélkül arra, hogy a csupán sejthető szláv szórványok mely időből származnak, az mindenesetre megállapítható, hogy a mai települési rendszer első rétegét a királyi uradalom rakta le. Az uradalom a megye összes helységeinek, kb. egyharmadát hozta létre s ez az eredmény – bár e települések közül néhány korán elnéptelenedett – a királyi uradalmat a megye megtelepítésének nemcsak az idő sorrendje, hanem a jelentőség szerint is első tényezőjévé avatja.

A tatárjárás után Ugocsa megyének eddig a királyi uradalom keretében egységes fejlődése merőben új irányt vett. Forrásaink ugyan nem szólnak róla, mintha a nagy pusztításnak a megye is áldozatul esett volna,⁴ ez azonban alig lehet kétséges s forrásaink hallgatása inkább a vidéknek az ország más, régen megtelepült részeihez képest még kezdetleges megtelepültségével magyarázható. Ez a vidék mintegy útvonalába esett az országot északkelet felől előzőnlő tatár seregeknek s a következő évtizedekben lakosaiktól elhagyottan álló, pusztá faluk⁵ is arra mutatnak, hogy a megye – bár lakosainak a

¹ A Borsova vidékén északon: Belyva, Beberke, Pasuncha-Pustincha, Szemerdek, Ilonok, Szalva, Verbóc, középen a Tisza völgyében Sedlice (ez a név Kniezsa magyarázata szerint nyugati szlávokra mutat, l. a Második Részben, Tiszakeresztúrnál), Torna és talán Esztegő, a Túr vidékén a déli részen: Turc, Lekence. A folyónevek szívós életéhez v. ö. a Bevezetésben elmondottakat.

² Melich (A honfoglaláskori Magyarország. 1925. 434.) a Tiszántúl szláv nyelvű lakosságairól szólva, az ugocsai vidéket nem is említi.

³ A rutén megtelepülés időpontjáról később részletesen.

⁴ Szirmay (10) Rogerius „Carmen”-jére hivatkozva, azt is tudni véli, hogy Ugocsát Kajdán serege pusztította végig, mely tudvalevően Radnánál hatolt az országba, a hivatkozás azonban önkényes, mivel Rogerius Ugocsa megyét egyáltalában nem említi.

⁵ Tornatelekről, melynek helyére Gődényháza települt, István ifjabb király 1261. évi oklevelében olvassuk, hogy itt „antea hospites nostri residebant, nunc vacua et habitatoribus destituta” (Kir. Könyv. V. 665–669; Szirmay 148; Fejér VII. 3. 46). Egres 1282-ben szintén „vacua et habitatoribus destituta.” (Ujh. Dl. 38.132.) III. Endre 1300. évi oklevelében Nyírtelek is „vacua et habi-

hegyi és mocsári erdőségek védelmet kínáltak – a veszedelmet nem kerülte el. A település eredeti rendjének megbontásánál azonban a megye jövődjének szempontjából nagyobb horderejű volt a politikai és társadalmi viszonyoknak a tatárjárást követő hat évtized alatt végbement teljes átalakulása. Az egész megyén elterjeszkedő királyi uradalomról egymásután hatalmas birtoktestek szakadtak le s jutottak királyi adomány útján földesurak kezére. A XIV. század fordulóján a királyi uradalom már a Tisza völgyére s itt is csupán Nagyszőlős városra és a három hospes-falura szorult össze. Az uradalom testéről leváló új nagybirtokok széles határai között pedig már meglévő települések mellé a nagybirtok szervező munkájaként újak keletkeztek.

A királyi uradalom és a világi nagybirtok mellett a XIII. században jelent meg a megye harmadik fontos telepítési tényezője is: a szabad kisbirtokos elem.

Településeiket ma is biztosan ismerhetjük fel a megye nyugati felében a Tisza, déli partján egymáshoz közelfekvő apró kismemesi falvakban. Ezek birtokosait egy 1300-ban kiadott oklevél már nemeseknek nevezi,¹ ami arra mutat, hogy ez eredetre különböző kisbirtokos elemek a század fordulójára már egységesen az új nemesi rend sorai között foglalnak helyet. Az összefüggő kismemesi vidéken a később nagyobb részben kúriális falukká alakult községi települések száma 18–20-ra, tehát a megye összes településeinek körülbelül egynegyedére rúg s ez a szám már maga is megmagyarázza az ugocsa kismemesi mindvégig jelentékeny társadalmi szerepét. A megye kismemesi osztályának kialakulásával egyidejűleg a kibontakozó nemesi megye körvonalai is felismerhetők² s ez a körülmény egyúttal arra a gyors fejlődésre is reávilágít, amelyet a kései telepítésű s a társadalmi és politikai szerkezet tekintetében az ország más, régen megtelepült részeihez képest visszamaradt Ugocsa megye a királyi magánuradalomtól a nemesi megyéig a tatárjárást követően alig félszázad alatt futott meg.

A királyi uradalom, a világi nagybirtok s a kisbirtokosság voltak tehát azok a tényezők, melyek Ugocsa megye telepítési rendjét kialakították. Ez a telepítési rend a XIV. szá-

tatoribus destituta” s ugyanitt Ardó (Szöllősvég-) és Rakasz „minime sunt populosao”. (Ujh. Dl. 38130, 38131, 38138; NRA 1060–51; Fejér VI. 2.253–55, Márm. Dipl. 3–6.)

¹ „nobiles de Ugacha”. Tört. Tár 1903. 120.

² Erre mutat az említett, 1294–96. körül kiadott királyi parancs, mely a megye alispánjához és 4 szolgabírához szól s maga a válasz is, melyben Bonus alispán és a 4 szolgabíró tett jelentést a királynak. (Ujh. Dl. 38136; Hazai okm. VIII. 453–454.) Ugyancsak négy szolgabíró szerepel 1323-ban is (Fejér. VIII. 2. 423; Dl. 2166).

1. sz. vázlat. Ugocsa megye települési képe a XIV. sz. elején.

Az üres körrel jelzett helységek nem maradtak fenn.

zad elején már jobbadán végleges formákat öltött. A megye települési képén csupán a két hegyvidék képezett még üres foltokat, itt a település csak a XIV. század derekán indult meg. Eddig az erdős hegyvidék – miként a határjáró oklevelekből megállapítható – a közelfekvő síkvidéki községek határai közé tartozott, a XIV. század derekától kezdődő évszázad leforgása alatt azonban, a megye keleti felén kialakuló hatalmas új uradalom keretében, a hegyvidéken is nagyobb részben elrendeződtek a települési mozgalom községi formákat képző hullámai. A megye már korábban megtelepült többi részén a XIII–XIV. századok fordulója után csupán néhány elsorvadó s néhány újonnan keletkező község vitt némi változást abba a rendbe, melyet a megye, megtelepülése első szakaszának lezártakor már a XIV. század elején elnyert.¹

Munkánk következő fejezete a megtelepülésről, ennek egy-egy alfejezete pedig egy-egy települési vidék kialakulásáról szól. Minthogy pedig a vidékek települési, társadalmi és nemzetiségi viszonyaiban az idők folyamán jelentékeny eltolódások következtek be, később a történetünk első századaiban kialakult települési vidékek határai is megváltoztak: kitágultak vagy összeszűkültek, sőt egyes vidékek, elveszítve a reájuk ható települési tényezőket s az ezek hatása alatt kirajzolódott egyéni vonásokat, teljesen elmosódtak és új hatóerők alatt új vonásokat öltöttek fel. A fejlődés vonalának ily megtörését előadásunk is követi s ezért az éppen település- és társadalomtörténeti szempontból jogosan kínálkozó korválasztóként általában a törökség magyarországi hódításának kezdetét iktatva be, külön szólunk a középkori s külön az újkori fejlődésről. A kettő között, mintegy átmenetként, az 1565/74. évi első dica- és dézsmajegyzékek alapján az egész megyéről egyszerre teljes társadalmi keresztmetszetet nyújtunk. A középkori kifejlődés tárgyalását tehát, itt rögzítve meg az előbbi korválasztó vonalat, az 1565/74. évekig toljuk előre s ez eljárásunkat módszertani szempontok magyarázzák meg. Az 1565/74. évi első dica-

¹ A megye határa egyes pontokon még sokáig ingadozó volt. A déli szélén Türterebe és a két Gércse csak a XIV. sz. második felében került Szatmár megyétől Ugocsa megyéhez, a keleti és nyugati határszélen viszont Ugocsa megye veszített eredeti területéből. A keleti határon Visk már 1300-ban Máramaros, a nyugati szélén Oroszi és Csetfalva Bereg megyéhez csak a XV.–XVI. sz.-ban került véglegesen. Sokáig ingadozott északon a borsovavölgyi határ, ahol Rákócot és kisebb testvértelepüléseit, Miszticét és Lukovát hol Ugocsa, hol Bereg megyéhez számitották. Lukova korán kiesett Ugocsa megyéből, de Misztice tekintetében rendet csak a XVII. sz. teremtett, amikor Misztice is követve Lukovát, Bereg megyében foglalta el végleges helyét. Az 1336. évi nagyszöllősi határjárás szerint ekkor Ugocsa megye határa a Borsova völgyében a barankai várig (ma Szuha-Bronyka) felhúzódott.

és dézsmajegyzékeket megelőző időből ugyanis csupán esetleges és szórványos adatok menthetők, melyek feldolgozása más követelményekkel lép fel, mint az 1565/74. évek után összeállítható rendszeres adatsorok.

A következő fejezetben először azokat a települési vidékeket tárgyaljuk, amelyek a megye megtelepülése első fázisának lezáródásakor, tehát már a XIV. sz. elején fölismerhetően jelentkeznek. Ilyen vidékeknek tekinthetők a királyi uradalom hospesközségei, a Káta-, Gutkeled-, Hontpázmány-nemzetség birtoktestei, a kismemesi vidék s a túrterebsi sarok. Ezek után kerül sor a XIV. sz. eleje után kibontakozó két újabb települési vidékre, a Nagyszöllösi hegység és az Avas-vidék település-csoportjaira.

III. fejezet

A MEGTELEPÜLÉS.

1. Magyarok és szászok a Tisza völgyében.

A XIV. sz. elején az Ugocsa megye egész területét először birtokbavevő királyi uradalom már a Tisza völgyére zsugorodott össze. Itt is csupán Nagyszöllös, Feketeardő, Nagyszász (a későbbi Szászfalu) s Királyháza volt még királyi birtok, sőt a századforduló táján a királyi hatalom körül folyó versengésekben Nagyszöllös is – bár rövid időre – ismételten magánkézre került.¹ E tiszavölgyi községek a XIII–XIV. sz.-ban királyi kiváltságokat kaptak s lakosaikat az e századokból származó oklevelek rendszerint királyi „hospes”-eknek nevezik.

A Tisza jobb partján a nagyszöllösi hegyvidéknek egy előretolt kúphegye tövéhez épült Nagyszöllös, a megyének már e korai századokban legjelentékenyebb helysége, a vidék gazdasági és kulturális központja volt s 1262. évi királyi kiváltsága messze kimagaslott a többi ugocsai hospes-község kiváltságai közül. A kiváltságlevél² biztosította a községi önkormányzat alapját képező bíróválasztási és törvénykezési jogot, a szabad be- és elköltözést, a malomépítés, szőlőültetés, vadászás és halászás szabadságát. A szöllösi hospesek saját villicusukon kívül más bíró elé nem voltak állíthatók, báró közékük

¹ IV. László Szöllöst 1280-ban Péter fia Miklós comesnek adományozta (Per. 1280. F. 1. Ns 8; Wenzel XII. 291), de a város rövid idő múlva, valószínűleg III. Endre 1294/96. évi ugocsai birtokvizsgálatai alkalmával visszakerült a király kezére s Róbert Károly 1307-ben a Borsa nemzetségbeli Tamás comes fiának, Bekének adományozta el. (Dl. 1710; Anj. I. 131–133). Beke itt várat épített, de a pártharcok idején Károly ellen pártot ütve, a király hívei visszafoglalták tőle s a várat lerombolták. (Száz. 1894. 497–98; Komáromy 18.)

² A kiváltságlevél 1319. és 1329. évi eredeti átiratokban: Per. 1319. F. 2. Ns 1. 1329. F. 2. Ns. 11. Az utóbbi alapján közölte Wenzel VIII. 31–32.

nem szállhatott, papjukat szabadon választhatták, a papi tizedet a mezőn hagyhatták, tartoztak ellenben kúriáik után terragiumot fizetni és pedig a szerint különbözőt, hogy a kúriához tartozott-e szántó föld vagy sem s kötelesek voltak a királyi seregbe egy fegyverest küldeni. A szántó föld, a mezőn hagyott papi tized, a vadászat és halászat szerepéből kiérezhető hangsúly az őstermelés jelentékeny szerepére mutat, de a kiváltságlevélben megtaláljuk a királyi villa-t a többi ugozsai hospes-község fölé emelő városi elemet is. A kiváltságlevél ugyanis a szőlősi hospeseknek szabad piacot, a Tiszán szabad révet, helységükön keresztül szabad utat s áruikkal szabad járás-kelest biztosított. A III. Endre által 1294-ben és Róbert Károly által 1319-ben és 1329-ben megerősített kiváltságok birtokában a város fejlődése a közbeeső rövid földesúri korszakok dacára is szépen haladt előre s a város jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a mármarosmegyei öt koronavárosnak a király 1329-ben a szőlősi jogot adományozta.¹ A szőlősi városi jog tehát e városok anyajoga lett s Szőlős kiemelkedő állásáról tanúskodik a többi ugozsai királyi hospes-telep 1355. évi kiváltságlevele is, mely ezeknek köteleességévé tette, hogy kétséges ügyekben Szőlős bírójától és esküdtjeitől kérjenek ítéletet s az ítéletben úgy a feleknek, mint az ugozsai királyi birtok fejének, a nyalábi várnagynak is meg kellett nyugodniuk.² A város kivételes állásában plébániája is osztozott, mely közvetlenül az esztergomi érsek hatósága alá tartozott.³

Nagyszőlőssel átellenben a Tisza bal partján állott a királyi vendégek másik három községe: Királyháza, Nagyszász és Ardó (Fekete-). Ezek egy negyedikkel, az újonnan települt Verécével együtt, 1355-ben Nagy Lajos királytól közösen kiváltságlevelet kaptak, Királyházát, azonban 1272-ben már V. István is kitüntette kiváltságokkal.⁴ Ez 1272. évi kiváltságokat tulajdonképpen az ugozsai királyi uradalom központját képező királyi ház, „domus regalis” mellé települt Felszász nevű község királyi hospesei kapták.⁵ Felszász neve azonban többé nem

¹ Dl. 2539.

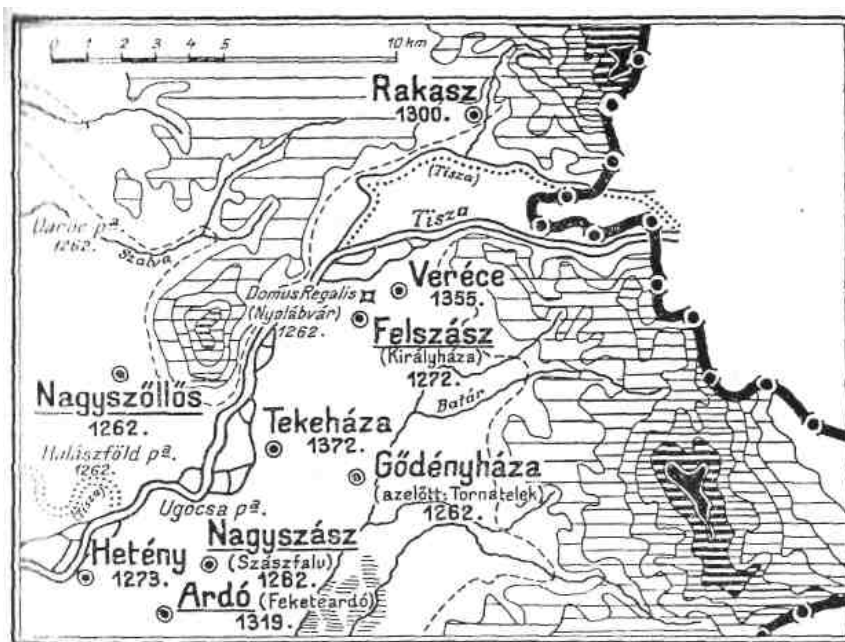
² Dl. alább.

³ A IX. Bonifác pápa által 1389. nov. 14-én felsorolt hasonló kiváltságos állású plébániák között. (Zimmermann: Urkundenbuch III. 254. s hibás évszámmal Fejér VI. 1. 350.) Kiváltságos állásáról további adatokat közöl Gárdonyi (Városi plébániák kiváltságos állása a középkorban. Károlyi-Emlékkönyv 166–167). Az esztergomi érsek 1320-ban utasította, a bereg-mármaros-ugocsai vicariust, hogy Péter szőlősi plébánost, akit némely parochusok és nemesek jogaiban zavarnak, védje meg. (Mon. Eccl. Strig. II. 777.)

⁴ Per 1272. F. 1. Ns 2; Fejér V. 1. 176–177.

⁵ „hospites nostri do villa Felzaz apud domum nostram videlicet in Ugocha constituti.” U. ott.

fordul elő, a hospes falu tehát kétségtelenül a „királyi ház” után Királyháza nevet s 1355-ben újabb kiváltságot nyerő községben keresendő, miként e hospeseket egy másik oklevél már 1262-ben is valóban „királyházi”-aknak nevezi.¹ Az 1272. évi kiváltságlevél, melyet V. István kárpótlásként adott a királyi házban gyakran történt megszállásaival sújtott felszászi hos-

2. sz. vázlat. A Tiszavölgy a XIV. sz. első évtizedeiben.

Az aláhúzott nevek azokat a helységeket jelölik, amelyekbe szász hospesek telepedtek. A helység neve alá írt szám úgy ezen, mint a következő vázlatokon arra az évre mutat, amelyben a helység neve először merül fel írott forrásainkban.

peseknek, e hospeseket a halászás-vadászás, erdőirtás és szántás-vetés gazdasági fokán mutatja be. A vendégek ugyanis a király által megjelölt erdőben szabadon szánthattak, vethettek és vadászhattak, a Tiszát a mármárosi gyepükig szabadon halászhatták, a királynak nem tartoztak aratni, az ispán követségbe nem küldhette őket, közójük évente csak egyszer szállhattott, lovaikat vagy bármi más dolgaikat erőszakosan el nem

¹ Tornatelek határleírásában: „terra hospitum nostrorum Kiraly haziak vocatorum”, és alább: „versus domum regalem”. Kir. Könyv V. 665–669. (Rudolf király 1604. márc. 4-én kelt átiratában); Fejér VII. 3. 46–48; Szirmay 149.

vehette, tartoztak ellenben – de csak saját határaikon belül – a királyi szekereket vontatni. A király felmentette őket a katonáskodás és mindennemű adó alól, egyházukat kiemelte az esperes vagy más plébános hatásköréből s megadta a jogot, hogy villicusukat maguk válasszák, aki a súlyosabb bűnügyek kivételével, melyekben az ugcsai ispánnal közösen tartott törvényszéket, minden ügyekben bírászkodhatott.

Nincs nyoma annak, hogy Ardó és Nagyszász – a későbbi Feketeardő és Szászfalu – az 1355. évi közös kiváltságlevél előtt szintén részesültek volna hasonló korai kiváltságokban s tekintettel arra, hogy a királyháziak a királyi ház szomszédságával járó terhek enyhítése címén jutottak nevezetes kiváltságaikhoz, a távolabb fekvő Ardónál és Nagyszásznál hasonló indokok nem is állhattak fenn. Társadalmi viszonyaik azonban, sőt községi szervezetük is a királyháziakéhoz hasonlóak voltak. Nagyszász lakosait az 1262. évi tornateleki oklevél szintén királyi hospeseknek nevezi¹ s egy 1323. évi oklevélben is közösen szerepelnek szász-i (Nagyszász) és ardói hospesek.² Szöllős és Nagyszász villicusai, esküdtjei és hospesei az Ubulfiai hűségéről 1300 körül szintén közösen tettek jelentést III. Endre királyunk.³ Nagyszásznak ez a közös szereplése az egész vidéken kimagasló. Nagyszöllőssel már nemcsak a községi szervezettel hasonlóságát, hanem a nagyszászi hospes telep politikai jelentőségét is sejteti. Az 1355. évi királyi kiváltságlevél⁴ az egymással szomszédos Királyháza, Nagyszász és Ardó, valamint a Királyháza keleti határánál újabban települt Veréce jogi viszonyait is közös nevezőre hozta, egységesen szabályozta szolgáltatásaikat, a bírászkodási önkormányzatot s Nagyszász kivételével a szabad plébánosválasztás jogát. Kétséges bírói ügyekben Nagyszöllős bírója és esküdtjei ítélték, egyébként azonban kiváltságlevelükből hiányoznak a városi elemek: erdőt irtanak, az irtáson szántanak-vetnek, eddigi szabadságaik szerint halásznak és vadásznak s a nyalábi királyi várhoz búzát, zabot, tyúkot, kalácsot és sört szolgáltatnak.

Az 1355. évi kiváltságlevél a kiváltságolt községek lakosait, akik valóban a jobbágyság színvonalán és életformáiban éltek, már nem hospeseknek, hanem egyszerűen királyi népeknek és jobbágyoknak nevezi.⁵ A hospes-ség tehát már feledőben volt, rövidesen pedig az 1355. évi mérsékelt kiváltságok is

¹ U. ott.

² „hospites in Zaaz” és „hospites de Ardou” tanúkként. Dl. 2166.

³ Hazai okm. VII. 308.

⁴ Per. 1355. F. 3. Ns 10 (eredeti); 1364. F. 4. Ns 3; Anj. VI. 407–409 634–635.

⁵ „populi et iobagiones nostri.” U. ott.

veszendőbe mentek. A nyalábi királyi uradalom ugyanis 1378-ban a testvér Drág és János vajdák,¹ majd 1405-ben a Perényicsalád² kezére került s mindvégig itt is maradt. Az 1355-ben kiváltságolt korábbi hospes-helységek az Ugocsa megye keleti felében egyre terjeszkedő új nagybirtok jobbágyfalui között minden megkülönböztetés nélkül foglalták el helyüket. E visszaesésnél is nagyobb törést idézett elő a magánföldesúri birtoklás a városiasság útján haladó, de a század végén a nyalábi birtokosok által szintén megszerzett³ Nagyszöllős fejlődés-vonalában. A királyi szabad város jobbágymezőváros színvonalára hanyatlott le s bár községi életében némi városi formákat megőrzött, a királyi hospesek és cívisek utódai egyenlők lettek az uradalom többi jobbágyaival.

Az ugocsai hospesek nemzetiségi eredete nem lehet vitás, jóllehet az oklevelek azon kívül, hogy egy ízben, 1405-ben faluit „villa zaz”-oknak nevezik⁴, nem említik. Az ugocsai idegen hospes-sziget korán és teljesen elmerült a magyar tömegben, az 1405. évi megjelölés azonban, továbbá Nagyszász és Felszász nevei, valamint a XIII–XV. századokból ismeretes személynevek elég alapot nyújtanak annak megállapítására – amit különben történetírásunk a kérdés közelebbi vizsgálata nélkül eddig is biztosan ismert fel –, hogy az ugocsai vendégek németek voltak. Közelebbi hazájukról s az ugocsai királyi uradalom területén történt megtelepítésük időpontjáról azonban, minthogy az utóbbihoz alapot nyújtó népi nyelvet nem ismerjük, már nincsenek biztos támpontjaink. Rendszerint azzal a feltevessel találkozunk,⁵ hogy az ugocsai németeket is, miként a közeli beregszásziakat, a XII. század folyamán, főként II. Géza korában Magyarországra áramló német településhullámok hozták magukkal s ezek az új otthon keresésekor leszakadva a felvidéki vagy erdélyi szász tömbről, a közeli beregi és szatmári kisebb német rajok módjára jutottak el a XII. század második felében megtelepülésnek induló ugocsai vidékre. Eredetükre és elhagyott hazájukra némi világosságot vetne, ha az ugocsamegyei Batár lakosait, akik – mint említettük – a XIII. század elején flandriaiak voltak,⁶ a szöllősi, ardói, fel- és nagyszászi hospesekkel közös kirajzás lerakódásának tekintetnénk. Ezt a feltevést Batár és a tiszavölgyi szász hospes-

¹ Dl. 26566.

² Dl. 9019; Per. 1405. F. 7. Ns 25, 27.

³ 1396-ban a város már Drág vajda kezén volt (Sztáray okl. I. 541); 1399-ben Perényi Péter kapott reá nova donatiót. Per. 1399. F. 6. Ns 11, 12, 13).

⁴ Per. 1405. F. 7. Ns 25, 27.

⁵ Lehoczky III. 90; Komáromy 13.

⁶ A váradi regestrumban 1216-ban. Reg. Var. 212.

községek földrajzi közelsége eléggé valószínűsíti is. Az utóbbiak nevében szereplő „szász” megjelölés nem áll a feltevés ellenében, mert szászoknak az északi németeket nevezték s Flandriát részben germán elemek, a flamandok lakták. A germánosság északi nyelvhatáráról származó vendégek más magyarországi „szász” telepésvidéken is fellelhetők.¹ Vannak olyan jelek is, amelyekből arra lehetne következtetni, hogy a tiszavölgyi szász telepek már a határi flamandok megtelepülése után keletkeztek s lakosai tulajdonképpen nem is mások, mint maguk a batári flamandok voltak. Flandriaiak ugyanis Batáron csak a Váradi Regestrumban, tehát a tatárjárás előtt szerepelnek, míg a további, XIV–XV. századi adatokban már nincs nyomuk, az egyszerű jobbágyfaluban ekkor már kizárólag magyarság élt.² Viszont Szőlős, Ardó, Fel- és Nagyszász, valamint ezekben a hospesok csak a tatárjárás után tűnnek fel. Azt is tudjuk, hogy Tornateleket 1262-ben korábbi hospeslakosaitól elhagyott pusztá földként cserélte el István ifjabb király. Magától adódna tehát a következtetés, hogy a német vendégek első telepei Ugocsa megyében Batáron, Tornateleken – s esetleg még más helyeken – állottak, ezeket azonban a tatárjárás után a mocsári és erdei rejtekekből visszatérő telepések nem vették ismét birtokukba, hanem felhúzódtak a Tisza völgyébe, a mégis jobb védelmi lehetőségeket ígérő királyi ház mellé, ahol egyébként az áradások sem rombolták annyira irtásos földjeiket, mint például Batáron és Tornateleken.³ A flandriai eredet nyomait vélhetnők felismerni az ardói templom XIV. századból származó falfestményén látható Szent Lajos képen is⁴ annál is inkább, mivel a francia kultúra hatása a germán-latin érintkezési területen fekvő s a francia királysághoz tartozó Flandriában a XIII. században, a szent francia király korában mélyreható volt.⁵

¹ Az erdélyi szászokat is az első adatok flandriaiaknak írják. Zimm.-Werner: *Urch. Buch I.* 2–4. V. ö. még: Schwarcz Elemér: *Bevezetés a hazai német nyelvjáráskutatásba.* Bpest. 1923. 19, 22; Hóman: *M. Tört. I.* 403; Karácsonyi: *A vallon olaszok Erdélyben.* M. Ny. XXI. 23; U. az: *Forgolány M. Ny.* XX. I.

² L. a Második Részben Batárt.

³ Komáromy is úgy véli, hogy az ugocsai szász hospesek a tatárjárás után a megye más részein új falukat alapítottak (Komáromy 22).

⁴ Romer Flóris: *Régi falképek Magyarországon.* *Mon. Hung. Arch.* III. (1874) 74–84; Henszlmann Imre: *A szatmári püspöki megyének középkori építészeti régiségei.* *Arch. Közl.* IV. 145.

⁵ A francia befolyásról a XIII. sz. elején: G. G. Dept: *Les influences anglaise et française dans le comté de Flandre au début du XIII.-e siècle* (*Travaux de l'Université de Gand.* fasc. 59), Gand-Paris. 1928; a század folya-

Az arдай Lajos-kép azonban egyúttal ellent is mond annak a következtetésnek, mintha az ugoctai hospesek egy időben és egy tömegben telepedtek volna meg. A flandriaiak ugyanis Batáron 1216-ban már ott voltak, Lajos király pedig csak később, 1226–1270 között uralkodott, nem valószínű pedig, hogy a Lajos-kultusz a még Lajos király fellépte előtt messze elszakadt flandriaiakhoz elszakadásuk után jutott volna el. Ha tehát megállapítjuk, hogy a batári flandriaiak s a tornateleki hospesek, minthogy e helyeken a tatárjárás után már nem találhatók meg, a tatárjárás után feltűnő közeli tiszavölgyi „szász” hospesekkel azonosak, az arдай Lajos-kép alapján azt is föl kell tennünk, hogy az első vendégeknek a tatárjárásban valószínűleg megritkult sorait a tatárjárás után a XIII. század második felében újabb flandriai vendégek sűrítették meg s ezek hozták ide még a század végén szentté avatott királyuk kultuszát.¹

Számos és a hospesek lakta négy helység mindegyikében felismerhető jelek arra mutatnak, hogy a Tisza völgyébe felhúzódó és esetleg új testvérrajokkal gyarapodó német vendégek itt nem zárt, sőt még nem is önálló, eredeti településeket hoztak létre, hanem már meglévő lakott telepeken vertek tanyát vagy ilyenekkel később települtek össze. Nagyszöllősnél és Ardónál mindenekelőtt ezt bizonyítja maga a helységnev, amelyet nem a telepes szászság adott. E helységek német neveiről egyáltalában nem is tudunk. A szőlőiről messze vidé-

mán: Duvivier (Ch): *Les influences française et germanique en Belgique au XIII.-e siècle. La Querelle des d'Avesnes et des Dampierre jusqu' à la mort de Jean d'Avesnes (1257)*. Bruxelles, 1894, 2 vol. Szent Lajos koráról: H. Wallon: *Saint Louis et son temps I–II*. Paris 1876; H. Pirenne; *Geschichte Belgiens*, Gotha 1899. I. 364; P. J. Blok: *Geschichte der Niederlande*. Gotha. 1902. I. 335. Utóbbi kettő a „*Geschichte der europäischen Staaten*” sorozatában.

¹ Komáromy (23, 26) is felteszi, hogy a tatárjárás után újabb vendégek érkeztek Németországból Ugoctába. Figyelemreméltó különben, hogy a váradi székesegyházban Károly Róbert király Szent Lajos tiszteletére ajánlotta fel azt az oltárt, melyet Kopasz nádor Szent Vince tiszteletére alapított. (Bunyitay: *A váradi káptalan legrégebbi statutumai*. Nagyvárad. 1886. 71.) Kérdéses azonban, hogy ez esetben a szent királyról vagy az 1317-ben szentté avatott Lajos toulousi püspökről van-e szó, aki Károly Róbertnek nagybátyja volt. Amennyiben a váradi oltár a szent király nevét viselte volna, összefüggést is lehetne gyanítanunk a váradi oltár és az arдай kép kultuszában, annál is inkább, mert a Borsa nembeli Kopasz nádor, aki a váradi oltárt alapította, testvére volt Bekének, aki 1307-ben Szöllőst, az egyik ugoctai hospeshelységet adományba kapta. Ez esetben pedig arra is lehetne gondolni, hogy a Szent Lajos-kultuszra mutató arдай kép eredetéhez lehetett köze Károly Róbertnek is. Eltekintve azonban attól, hogy e következtetésekben sok a feltételes elem, végül is csak annak felismeréséhez juthatnánk, hogy a király és az ugoctai flamandok Szent Lajos-tisztelete közösen jut kifejezésre az arдай képen.

ken híres Feketehegy tövéhez települt Szellős alapítását a királyi uradalom vincelléreinek s mindenesetre magyar elemeknek tulajdonítjuk, Ardó nevében pedig az itt elsőnek megtelepülő királyi – szintén magyar – erdőóvók emléke él.¹ A rátelepülésnek, valamint a magyarság és a flamand szászság együttélésének szinte szimbolikus tartalmat nyerő jelei olvashatók le az ardói templom XIV. századból származó említett falfestményein, melyeken nemcsak a Szent Lajos francia király képe ismerhető fel, hanem a magyar Szent László is. Nyilvánvaló ugyanis, hogy Szent László kultusza éppúgy aligha kereshető a jóval halála után beköltöző idegen telepeknél, miként a szent francia királyé sem a magyarok között.

Szöllősen, melynek alapítását a királyi uradalom szőlőültetvényeseinek tulajdoníthatjuk, az idegen vendégek betelepülését összetelepülések is követték. Erre mutat legalább is a szőlősi hospesek 1262. évi kiváltságlevele, melyben a király a szőlősi hospesek számának növelése céljából a szomszédos Droch nevű földet, valamint a királyi halászkok földjéből annyit, amennyi a halászkok megélhetéséhez már nem szükséges, a városhoz csatolt. A Droch-föld, mely 1336-ban határa megjárásakor, majd 1342-ben ismét Darauch néven és már Nagyszőlős tartozékaként szerepel, nevét a daróc-októl vette, akikről bizonyosan csak annyit tudunk, hogy erdőségek mellett éltek. Az 1262. évi kiváltságlevélben említett királyi halászkokról nem esik több szó, ellenben a következő században a város határában találjuk a Halászföld nevű birtokot. A királyi halászkok tehát, az 1262-ben még számukra meghagyott birtokban sem tudták magukul fenntartani s birtokaik teljes egészében, miként a darócoké már korábban, Szöllős területébe olvadt. Bizonyosra vehető, hogy ez alkalommal a királyi darócok és halászkok, akik a vármegyei átalakulásban eddigi társadalmi és gazdasági szerepüket elveszítették, – vagy legalább is egy részük, – a város közösségébe került.²

Hasonló összetelepülésekre két másik tiszavölgyi hospesfalunál, Felszásznál és Nagyszásznál is lehet következtetnünk. A Felszász mellett álló királyi ház körül, mely – már neve szerint is – nem várszerű erődítés, hanem uradalmi, gazdasági központ volt, a vendégeken kívül bizonyára állottak még más telepek is, a királyi ház, az uradalmi központ szolgálatára rendelt szolganépeké. Nyilvánvaló, hogy a Felszász név korai eltűnése után Királyháza néven szereplő helység keretében a hospesekkel együtt már ezek is bennfoglaltatnak. Ez a közös községi keret is elősegítette, hogy a felszászi vendégek 1272. évi

¹ Az „ardó” szóról a Második Részben Feketeardónál.

² L. a Második Részben Darócot és Halászföldet külön is.

kiváltságai elenyésztek s a vendégek pártfogójuk, V. István halála után a velük élő szolganépek színvonalára hanyatlottak. Így magyarázható meg az is, hogy az 1355. évi második, sőt többi hospeshelységekkel közös kiváltságlevélben a királyháziak – királyi jobbágyok és népek – jóval kevesebb jogot és szabadságot kaptak, mint amennyit az 1272. évi kiváltságlevél a felszásziaknak biztosított.

A negyedik hospesfalú, Nagyszász neve a további Szász, Szászi, Ugocsa Szásza, Szászfalu alio nomine Ugocsa névalakokon keresztül állapotott meg a XV. században Szászfaluban. Az Ugocsaszásza összetételben az Ugocsát, mint Beregszászban a Bereget, a megye nevének tulajdoníthatnánk, a „Zaszfalva alio nomine Ugocha”¹-ban azonban az utóbbi név így már nem volna megmagyarázható. Annál kevésbé, mert tudjuk, hogy Ugocsa nevű falu, mely talán az első ugocsai ispán nevét viselte, valóban volt is, de korán, már a XIV. században elenyészett. A falu helyéül Szászfalu határának azt a részét jelölhetjük meg, mely még a közelmúlt évtizedekben is az Ugocsa nevet viselte.² A megye nevének adó Ugocsa tehát Szászfaluba olvadt be s ennek jelét láthatjuk a „Szászfalu alio nomine Ugocsa” névalakban is.

Míg tehát Ardón a szászság már eredetileg magyar településre telepedett reá, addig Királyházán és Szászfalun később következett be magyar és szász összetelepülés. A szászság Nagyszőlősön is a magyarság által létrehozott keretekbe telepedett, itt azonban ezen kívül még összetelepülések is történtek. E reá illetve összetelepülések megállapítására a helységek magyar nevének átvétele s a szomszédos települések területének felszívása magában elég biztos alapot talán még nem nyújtaná, hiszen az is feltehető volna, hogy a német vendégek teljesen üres helységekbe települtek be s a később felszívott települések is csupán területet hoztak nekik nép nélkül. Az arдай Szent Lajos- és Szent László-képek azonban már magyar és német elemek valóságos együttéléséről tanúskodnak, mert a templom építését oly korra, a XIV. század első felére teszik,³ amikor a helységben már benn laktak a szász hospesek, de – a Szent László-kép szerint – a magyarok is. A rá- és összetelepüléseknek további bizonyítékaira vélünk találni az e helységekben származó korai személy- és földrajzi nevekben is. Az alábbiak ugyan inkább német, de az utóbbiak inkább magyar eredetűek. Minthogy az oklevelek által megnevezett személyek rendszerint a helységek előjáróiként, vagy legalább is kép-

¹ Per. 1430. F. 11. Ns 19 s 1431, F. 12. Ns 6. Mindkét oklevél eredeti.

² Pesty (1865). V. ö. Vályi III. (1799) 547; Komáromy 21.

³ V. ö. Römer és Henszlmann előbb idézett tanulmányait.

viselőiként szerepelnek, ezeknek valóban a községi lakosság felső, kiváltságos hospes, tehát szász rétegéből kellett kikerülniük. A XIV. századból 14 szőlősi lakos nevét ismerjük, ezek közül azonban nyelvi vizsgálatok csak 7-re alapíthatók, mint-hogy a többiek több nyelvben is élnek és latin, tehát e szempontból közömbös alakban írottak. A 7 név közül 4 kétségtelenül német (Hannus filius Telmani, Hensch, Ludveg, Henschlinus), három pedig nyelvileg felismerhetetlen bár, de német eredet ezekben is sejthető, legalább is oly valószínűséggel, mint valami más eredet (Zumbur, Sabur, Konch). Ugyanebből a korból, a XIII–XIV. századokból, Szőlős területéről 34 földrajzi nevet ismerünk, melyek egy kivételével határjárásban szereplő határpontokat jelölnek. Ilyenek közül a szász hospesek nyelvének hatása csupán kettőben jelentkezik (Hankuta = Hans útja s Kunchul – Kunzel pataka), de a német szó ezekben is magyar szóval párosodott. A többi 32 földrajzi név közül 19 teljes egészében magyar, 12 pedig magyar és szláv vagy más szó összetétele, egészében csupán a Szőlős területén már kívül eső Barankavár neve sejtet szláv eredetet. Az utóbbi 12 név kivétel nélkül folyókat és patakokat jelöl s bennük a szláv nyelvi emlékek bizonyára az említett korai szláv szórványoktól kerültek át a magyarság nyelvére, de a nevek helyi jellegzetességet is legfeljebb csak összetételük egyéni vonásaiban fejezhetnek ki, mert az általuk jelölt folyók és patakok más helységek határain is áthaladnak. A földrajzi megjelölésekben a magyar nyelv teljes túlsúlya a német nyelvvel szemben nemcsak arra mutat, hogy a magyarság itt előbb jelent meg, hanem arra is, hogy a helységben a szászok betelepülésekor is volt és ezután is maradt magyar elem, különben az első települő magyar rétegtől származó s részben ma is élő magyar nevek tömege nem kerülhetett volna át a németség nyelvére s nem öröködhetett volna, további nemzedékekre. Ardóról, Szászfaluról és Királyházáról a XIII–XIV. századokból csupán néhány személy és földrajzi név ismeretes, az előbbi adatok alapján Szőlősön megfigyelt viszonyokra, azonban ezekből is következtetni lehet.¹

A következő másfél századból (1400–1563) vizsgálódásunk körébe már mind a négy helységből nagyobb számban vonhatók személynevek s az ezekben jelentékeny arányt képviselő magyar nevek már a magyarság túlsúlyáról s feltehetőleg az egykori hospes községek gyors elmagyarosodásáról is tanús-

¹ A különböző elemek egy település keretében való együttélésére ebből a korból számos példa idézhető. V. ö. Pleidell Ambrus: A magyar várostörténet, első fejezete. Budapest, 1934. 8° 124. (Különnyomat a Századokból.)

kodnak.¹ A személynevek nyelvi megoszlása ebben a korban ugyanis a következő:

	M	N	Sz	B
Nagyszöllős	34	2	3	10
Királyháza	7	1	–	3
Szászfalu	13	11	–	14
Feketeardó	31	–	1	9
	85	14	4	36 ¹

Ezek az adatok arra mutatnak, hogy a szászság felszívódása a magyarságba a négy egykori hospes-falu szigetén gyorsan és a németségét leginkább tartó Szászfalu kivételével, egyenletesen haladt előre. Az elmagyarosodás menetét szemlélteti az a körülmény is, hogy a Tisza balpartján fekvő hospeshelységeket, melyek a nyalábi vár tartozékai voltak, a vár „valachalis” faluival szemben már 1378-ban magyar, majd 1405-ben még szász, de 1471, 1472 és 1498-ban, valamint ezentúl most már mindig magyar helységekként írták.² A felszívódási folyamatot, mely a XVI. század második felében Szászfalu kivételével, ahol még észrevehető nyoma volt a németségnek, végleg le is záródott, azok a mindennapos hatások irányították, melyek a telepes szászságot a magyarság részéről, a szászságnak az utóbbi települési kereteiben és sorai között történt elhelyezkedése s a későbbi összetelepülések révén érték, de siettetette a folyamatot a Tisza-völgy nyugati kijárata előtt elszélesedő sík magyar tömbjének szomszédsága is. A hospesfaluknak magánföldesúri hatóság alá jutása s lakosaiknak az új nagy uradalom jobbágytömegébe történt elmerülése is bizonyára hozzájárult a kiváltságokkal most már nem védett nemzetiségi keretek bomlásához.

*

A Tisza balpartján fekvő hospes-faluk sorában, ezek közé ékelten hamarosan, még a XIV. század dereka táján, két újabb falu települt meg: Veréce és Tekeháza. Veréce részese lett azoknak a kiváltságoknak is, melyeket a hospes-faluk 1355-ben Lajos királytól kaptak s 1405-ben Veréce és Tekeháza is szász falunak neveztettek Királyházával, Szászfaluval és

¹ A nagyszámú s általában a keveredési területre jellemző bizonytalan nevek között éppúgy vannak magyar (Guboly, Thonya), mint német (Chebel, Zaz, Mold) és szláv (Thoth, Oroz) eredetű sejtetőek.

² 1378: Dl. 26566; 1405: Per. 1405. F. 7 Ns 25, 27; 1471: Dl. 24921, Per. 1471. F. 14. Ns 22, 24; 1472: Lel. Stat. Kom. jz.; 1498: Per. 1498. F. 18. Ns 21, Dl. 26070.

Ardóval egyetemben. Ezeken kívül nincs egyéb jele, hogy a két újabb településnek a szászsággal valami kapcsolata lett volna, mert az említett 1405. évi oklevél kivételével Verécét és Tekeházát minden más helyen magyar faluknak jelölték. A falukból német eredetű személy vagy földrajzi név egyáltalában nem maradt fenn, holott már a XV. század közepéről mindkét faluból szép számmal ismerünk jobbágyneveket. E nevek tükrében mindkét falu lakossága, magyarnak látszik s a magyar eredet Tekeházánál minden kétségen felül is áll, mint-hogy a falu eredetileg a hetényi nemeseké volt s csak a XIV. század vége felé szerezték meg a nyalábi uradalom birtokosai. Veréce ugyan már eredetileg is a nyalábi uradalom tartozéka s magának az uradalomnak a telepítése volt, ez a körülmény maga azonban a magyar eredetnek még nem szól ellene, míg a falu neve s az 1450., 1470. és 1567. évből ismert jobbágynevek határozottan mellette szólnak. Arra pedig, hogy a két falut egy ízben, 1405-ben a hospesfalukkal együtt „szász” faluknak nevezték, egyedül az a körülmény is magyarázatot szolgáltat-hat, hogy Tekeháza és Veréce a hospesfaluk között, tehát ezek területén települt meg. Hasonló alapon juthatott Veréce az 1355. évi kiváltságlevélhez is, melyben különben már a hospesfaluk lakosai som hospeseknek, hanem királyi jobbágyoknak és népeknek neveztettek.

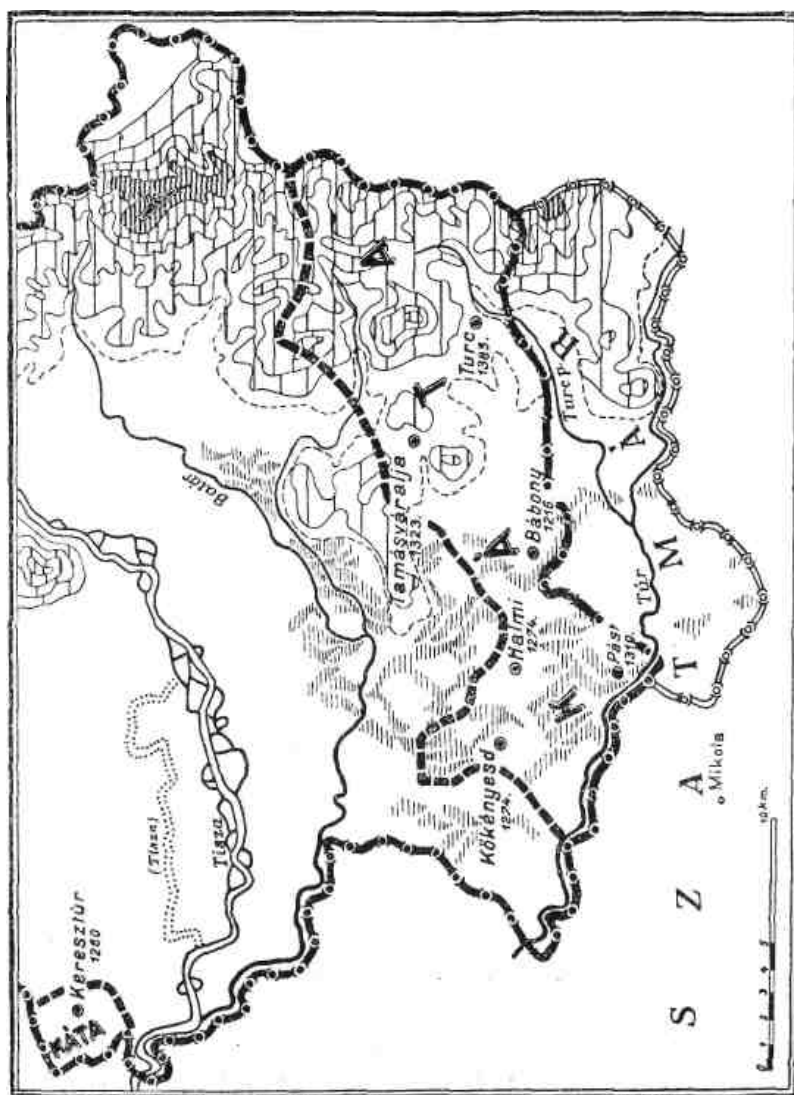
2. A Káta-faluk magyar tömbje.

Az ugozsai királyi uradalom bomlását előidéző birtokadományok a XIII. században három családi nagybirtok kialakulására vezettek. A megye déli részén az ország belsejéből kelet felé terjeszkedő Káta-nemzetség vert gyökeret.¹ A nemzetség csaholyi ága a Kraszna balpartján állapotott meg, az ugozsai ág pedig, melyből a Lázári, Vasvári, Surányi, Csarnavodny családok sarjadtak, az ugozsai birtok megszerzésével párhuzamosan még Szatmár megye keleti és Bereg megye déli részén gyűjtött össze hatalmas birtoktestet. Bár az ugozsai Káta-birtoktest, néhány század leforgása alatt szétesett, a nemzetségnek Ugozsai megye történetében és benépesítésében jelentékeny szerepe volt.

A Szatmár-ugocsa-beregi ág nemzedékrendje Rafael comesig vihető vissza, aki minden jel szerint az ág alapítója s itt az első birtok megszerzője volt. Nevével először 1216-ban találkozunk abban az oklevélben, amely a II. Endre király

¹ A nemzetségről általában Karácsonyi: Magy. nemz. II. k. 1901. 310–321 és Komáromy András: A Káta nemzetségről. Turul. V. (1887) 160–181.

által Mere comesnek adományozott szatmármegyei Mikola határjárását foglalja magában.¹ A határjárás leírásából kitűnik, hogy Mikola északkeleti határvonala egybeesett a Túr folyóval, amely ekkor, minthogy Túrterebebes még Szatmár megyé-

3. sz. vázlat, A Káta nemzetség birtokai.

hez tartozott, egyúttal Ugocsa megyét is határolta. A folyón az oklevél szerint Rafael comesnek malma s rajta túl, tehát már Ugocsa megye területén és Mikolától északnyugatra, ahol később a nemzetség kezén Sár, Homok, Vasvári stb. tünnek fel,

¹ Kállay Saec. XIV. Ns 2149, 1391. febr. 17-i eredeti átirat; Fejér VII. 3. 20; Szirmay Szatm. II. (1810). 287–289.

birtokai voltak. Az oklevél névszerint nem jelöli meg Rafael comes ugoesamegyei birtokát, az említett földrajzi pontok alapján azonban nem lehet kétséges, hogy Bábonyról van szó, amely az adomány útján szerzett további birtokok megszerzésekor már valóban a nemzetségé volt. Bábonyra, mint az ugoesai Káta-birtoktest magjára következtethetünk abból is, hogy a Rafael comes unokái között 1261-ben létrejött osztály¹ alkalmával Bábonyt az osztályozó rokonok a Szatmár, Bereg, Bihar és Szabolcs megyékben fekvő birtokaik némelyikével együtt osztatlan közös birtoknak hagyták s hogy Bábony területén a hasonló nevű hegyen építette fel várát Rafael comes unokája, az István király mellett vitézkedő Tamás mester is. A vár a család újabb osztozása alkalmával 1284-ben² már fennállott.

Bábony határai a XIII. sz.-ban még nagy darab földet fogtak össze, mely azonban újabb falvak megtelepedése következtében korán szétszakadozott. Az 1319. évi bábonyi határjárás³ még az eredeti határt jelöli meg, mely északon a tiszavölgyi Nagyszász és Feketeardó királyi falvak, keleten az ekkor már Ugocsa megyétől Máramaros megyéhez csatolt Visk, délről a szatmármegyei Túrterebes és Mikola, nyugaton pedig Halmi és Kőkényesd határaival volt közös. E nagy területen, mely tehát, határai közé foglalta az Ugocsa megye déli felére benyúló Avas hegység bérceit is, a XIV. sz. első felében települt meg a Tamás által épített bábonyi vár alatt Tamásváralja, a bábony-halmi határ déli szegletében Pást s a XIV. sz. második felében az Avas hegység délnyugati lejtőjén Turc, valószínű azonban, hogy a nagy bábonyi határ hegyvidéki részeiből a Perényiek nyalábi uradalmának a hegy északnyugati lejtőjére települt ú. n. „oláh” falui is jókora darabokat szakítottak el a XIV. sz. derekán.

Tamásváralja, Turc és a XV. sz.-ban pusztán maradt Pást, már kétségtelenül a nemzetség telepítései voltak. A nemzetség ugoesai részkének, Bábonynak eredete homályban vész el, minthogy az adatok a birtok megszerzésének módjáról és időpontjáról nem nyújtanak tájékoztatást. A szomszédos szatmármegyei birtokkal együtt már a nemzetség kezén merül fel és oly korán (1216), mikor az ország e keleti szélének benépesülése még alighogy megindult. Valószínű ezért, hogy a nemzetség ugoesai őse, akit Rafael comesnek tekinthetünk, lakatlan területként fogta fel e „föld”-eket, melyek talán ekkor még a gyepűn is kívül estek. Ez esetben Bábony is a nemzetség tele-

¹ Zichy I. 11.

² U. ott I. 55. „cum monte in terra Babun existenti, in quo per magistrum Thomam ... castrum est constructum”.

³ Az oklevél forrásai a Második Részben Bábonynál.

pítése lenne s ez azért is feltehetőnek látszik, mert a falu népi viszonyai sok tekintetben közösek a többi síkvidéki Kátafaluéval.

Az ugocsai birtokot a várépítő mester királyi adományokkal is gyarapította. A belső háborúban István király mellett híven kitartó vitéz céltudatos birtokpolitikával királyától adományt szerzett a Bábonnyal szomszédos Kökényesd nevű, majd 1274-ben az ezek szomszédságában levő Halmi nevű földre.¹ Az új szerzeményekkel a Káta-nem ugocsa-szatmárberegi ága egy, az Ugocsa megye déli részét elfoglaló összefüggő nagy terület ura lett. Mindkét adományozott birtok előzőleg az ugocsai királyi uradalom része volt. Kökényesd az adományban tűnik fel, Halmit azonban már a Várad Regestrumból (1218) is ismerjük.² Az utóbbi tehát korán lakott hely volt, valószínű azonban, hogy a tatárjárás reá is végzetes volt, bár maga az a körülmény, hogy az adománylevél Kökényesddel együtt „terra”-nak nevezi, még nem jelenti azt, mintha az adományozás idejében valóban lakatlan pusztá lett volna.

Míg a nemzetség terjeszkedésének iránya a szatmármegyei Szamoshátról Ugocsa megye déli síkjára vezetett, addig a beregmegyei nemzetségi birtokok a szerzési törekvéseket a Tisza mentén irányították a bomladozó ugocsai uradalom felé. Itt a nemzetség a Bereg megye határán fekvő Keresztúrral gyarapította birtokállományát. Keresztúr „terra”-val 1260-ban találkozunk először az ugocsamegyei Isóteleke föld szomszédjaként.³ Ekkor még királyi birtok volt, melyre nemsokára nagy pártfogójától, V. Istvántól, majd IV. Lászlótól szerzett a nemzetség adományt. Mikor III. Endre ugocsai ispánjával, István comessel, a belső zavarokban összezilált birtokviszonyok rendezése és az elkallódott királyi birtokok visszaszerzése céljából az ugocsai királyi praediumot megjáratta, István comes Keresztúrt – most már „villa”-t – is az uradalomhoz csatolta, de a király meggyőződve István és László királyok adományáról, 1296-ban visszabocsátotta Keresztúrt a nemzetség kezébe.⁴

A XIV. sz. elején tehát a Káta nemzetség Ugocsa megyének jelentékeny részét mondhatta magáénak, délen Bábonny, Tamásváralja, Pást, Halmi, Kökényesd birtokokkal, északon pedig a beregmegyei birtokokhoz közel eső Tiszakeresztúrral. Nagy terület, de megszerzésekor még alig lakott, hiszen Tamás-

¹ Wenzel XII. 105–107, 107–109; Zichy I. 34–35, 35–36; Fejér V. 2. 164–165, 166–168.

² Reg. Var. 216.

³ Wenzel VII. 538–539.

⁴ Hazai okm. VIII. 447–449.

váralja, Pást s minden bizonnyal Bábony is a nemzetség saját telepítései voltak s az adományba már települési keretekkel megszerzett Halmi, Kökényesd és Keresztúr sűrű benépesedését és korai felvirágzását is a nemzetség telepítő tevékenységére mozdította elő.

Az említett Káta-birtokok már az első adatokban is teljesen magyar eredetűeknek látszanak s falvaik magyar jellegüket mindvégig megőrizték. Már a falunevek is magyar eredetűek, egyedül Bábonyé vonható kétségbe, bár a névadás módja itt is magyar eredet mellett szól. Jobbágynevek már a XV. sz.-ból a faluk mindegyikéből – kivéve a korán elpusztult Pástot – maradtak fenn.¹ Ezek az 1474–1499. évekből származó jobbágy-család nevek² a következő nyelvi megoszlást mutatják:

	M	N	Sz	B
Bábony	12	1	–	–
Tamásváralja	27	–	1	4
Halmi	48	–	–	5
Kökényesd	25	1	–	1
Keresztúr	24	–	–	5
	136	2	1	15

Az öt falu 154 jobbágy-családneve³ között tehát csak 2 német és 1 szláv eredetű név van s a bizonytalanok között sem található még egyetlen „Orosz” vagy „Oláh” családnév sem. A német név (Bábonyon és Kökényesden egyformán: Hencz) viselője az ugocsai szász (telepítés, a tamásváraljai szláv (Vernika) pedig az ugocsai rutén beszivárgás korai hatásáról tanúskodik. A bizonytalan nevek jó részben formai okokból kerültek e kategóriába s viselőik (mint pl. Tariska, Sinka stb.)

¹ Halmiból már a Várad Regestrumban megnevez 4 lakost. Bár a nevek a regestrumban igen eltorzultak, költő kétségtelenül magyar: Bertholon, Teluc (Telek), a másik kettő – bár hangzásra magyaros – felismerhetetlen: Hemequei, Lynthes. Reg. Var. 216.

² A latin keresztnév-alakban írott egyes neveket mint közömbösöket, nem számoltuk ide.

³ Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a fenti számok egy-egy helység keretén belül egymástól különböző családnevekre vonatkoznak, azt tehát, hogy egy-egy alkalommal forrásaink ugyanazon családnéven hány személyt jelöltek meg, nem fejezik ki. Meg kellett azonban fontolnunk, hogy e korai névsorok még töredékesek, esetlegesek s hogy különböző évekből származnak. Ezeket a különböző évekből származó töredék-névsorokat az áttekintés miatt nem volt tanácsos külön-külön feltüntetni, összegezésük pedig gyakorlatilag megoldhatatlan volt, mivel a különböző, de közeleső években természetesen változatlanul ismétlődnek egyes nevek, melyek viselőit azonos vagy külön személyeknek tekinteni egyformán alap nélkül való lett volna.

e magyar vidéken túlnyomólag magyaroknak tekinthetők. Oly csekély – alig 3–4%-os – tehát a név nyelvi alakja alapján kétségkívül magyarnak nem minősíthető réteg, hogy ez a közösségben a valóságban nem válik észrevehetővé.

E jobbágynevek tükrében éles megvilágításba jut a Káta-faluk magyar népe s a faluknak magyar alapításról tanúskodó nevei e névsorok által teljes igazolást nyernek. Az alapítástól ugyan e névsorok időpontjáig 200–250 év telt el, a magyar népi folytonosság felől azonban ily egységes adattömeg föltárása után kétség aligha támasztható. Annál kevésbé, mert a közbeeső időből szép számmal maradtak fenn e területről földrajzi nevek is s megállapításainkat ezek is alátámasztják, mintegy hidat verve az alapítás és a fenti névsorok időpontja között. A híd legfontosabb tartó pillére az 1319. évi bábonyi határjárás adataiból épül fel. E határjárásban 22 határjelet neveztek meg s e 22 földrajzi név közül a kétségtelenül helyi eredetűek, tehát kivéve a bábonyi földön kívül is szereplő folyók, patakok neveit (Batár, Batarcs, Lekence, Turc), magyar nyelvűek, sőt a folyók nevei közül is magyar képzésű a Batarcs folyó neve. Bábony keleti szélén, az Avasvidéken később, a XV. sz. második felében, szomszédokkal folytatott határvitákban újabb magyar helyi földrajzi neveken kívül néhány nem-magyar is feltűnik (Pelsőc, Nakol). Ezek nyilvánvalóan az Avas-vidék szlávval keveredő oláh eredetű hegyvidéki lakosaitól származnak s figyelemre méltó, hogy a bábonyiak nyelvén ezek is már magyar összetételben (Pelsőc-hegye), vagy éppen kettős – idegen és magyar – alakban (Őzfő alias Nakolréte) élnek. A megye északnyugati szélén fekvő s itt a szláv hatásnak inkább kitett Keresztúrról 1332-ből 1 magyar és 1 szláv, 1483-ból 8 magyar s 2, egyik részében bizonytalan, de másik részében szintén magyar (Dezkamochar, Karna-kadarchhath), 1503-ból pedig 1 magyar földrajzi név ismeretes.¹

Az ugocsai Káta-birtokon otthonra talált magyar paraszttömb a megye legegységesebb magyar parasztsága volt s e jellegét – miként látni fogjuk – mindvégig meg is őrizte. A demográfiai adatok azt is megsejtetik, hogy e nép valami sajátos magyar jelleget visel, mintha valóban nem volna indokolatlan az elszigeteltségét máig őrző tamásváraljaiak hagyománya kún-besenyő őseikről. A fontos e hagyományokban a sajátos eredet tudata, a részletekben ily messzeségen át már gyakori a tévedés. Talán némi ellenőrzésre nyújtaná lehetőséget, ha magának a telepítő Káta-családnak az eredete

¹ Az 1483. évi nevek olyan területeket jelölnek, melyeket a szomszédos beregmegyei Csetfalva birtokosai el akartak Keresztúrtól perelni, de sikertelenül, a neveket tehát mi is joggal tulajdoníthatjuk a keresztúriaknak.

sem volna a múlt ködében elvesző, mert feltehető, hogy a lakatlan új birtokokra kiköltöző birtokosok szolganépeiket elsősorban saját ősi földjeikről hozták. A Káta szó besenyő eredete ugyan valóban felmerült,¹ de a magyar Árpádkor új történetírója a családot az Árpád-törzsből származtatja.²

Egyes Káta-faluk társadalmi elszigeteltsége ugyan a továbbfejlődés folyamán valamennyire megtört, a XV. sz.-ban azonban még általánosnak látszik. Erre mutat legalább is az a körülmény, hogy a falvakban az 1474–1499. évekből származó 154 jobbágy-családnév között a helységnévből képzett családnevek, melyek az idegenből érkező beköltözőkre általában biztosan világítanak reá, mindössze 11-re rúgnak. Ezek közül 6 ugocsa-, 2 szatmár-, 2 beregmegyei helységre s 1 (Ungi-Ongi) Ung megyére mutat. Az egyes Káta-faluk lakossága a birtoktesten belül már inkább látszik egymással keveredőnek, legalább is ily belső költözésekre lehet következtetni azokból a jellegzetes családnevekből, melyek a birtoktesten több faluban is előfordulnak. Így pl. Ungit az említett években Bábonyon, Halmin és Tamásváralján, Tátolyt, Sinkát, Cibalt, Dandit az utóbbi kettőben, Ardót, Petét, Sóst Kökényesden és Halmin, Henczet Kökényesden és Bábonyban, Vincét és Both-ot Bábonyban és Halmin, Töröt Kökényesden és Tamásváralján egyformán találunk. Természetesen nem tudjuk ellenőrizni, hogy e nevek viselői egy családból származtak-e, ez azonos neveket a szomszédos falukban mégsem lehet minden esetben egymástól függetlenül állóknak tekinteni.

A nemzetség által telepített Pástot a XVI. sz.-ban a források pusztának jelölik meg, de minden bizonnyal előbb, már a fenti névadatok korában, az 1474–1499. években is az volt, mivel már ekkor sem szerepelt. A pusztaként Halmi határába olvadt falu egykori lakosságáról tehát személynevek nem állanak rendelkezésünkre, nem kétséges azonban, hogy a síkvidéken a magyar Káta-tömb közepébe ékelődő Pást népi viszonyai nem voltak mások, mint a síkvidéki testvérfaluké. Merőben eltérő volt azonban az utolsónak megtelepülő Káta-falu, Turc lakosságának nemzetisége. A turciak ugyanis oláhok voltak, akik az Avas-hegységnek a nemzetségi birtoktesthez tartozó s a Káta-tömb magyar parasztsága által másfélszázad leforgása alatt is néptelenül hagyott részein szálltak meg a XIV. sz. dereka táján. Turc tehát már az avashegyi településvidékhez tartozik s így munkánk is az Avas-vidék többi, Pérenyi-birtokot képező településeivé együtt tárgyalja.

*

¹ A szó besenyő eredetéről Tagányi MNy. IX. 263. Komáromy a szónak magyar vagy kún eredetét egyformán lehetségesnek tartja. Turul V. 160.

² Hóman: M. Tört. I. 127.

A Káta-birtokok megtelepüléséről szólva, szólnunk kell az Avas hegység nyugati lábánál fekvő Gyula nevű faluról is, jóllehet ez sohasem volt Káta-birtok, hanem kezdettől fogva a nyalábi uradalom tartozéka volt.¹ A késői, XIV. sz.-i eredetű² s mindvégig egyenletesen magyarnak maradt Gyulán ugyanis éppúgy él a kún-besenyő eredetről szóló hagyomány, mint a vele szomszédos Káta-eredetű Tamásváralján. Miként tehát az utóbbiak, akként a gyulaiak is kún-besenyő ivadékoknak tartják magukat, a szomszédos rutén-oláh hegyvidék mellett elzárkózva őrzik magyarságukat s máig is sajátos népi szokásokat és népviseletet tartanak fenn.³ Ha ennek a hagyománynak valóban van alapja – s a hagyomány keletkezése nehezen volna másként elképzelhető – akkor a gyulai és a Káta-jobbágyok bölcsőjének közösnek kellett lenni. A hagyomány némi ellenőrzésére nyílik alkalom, ha szembeállítjuk azokat a családneveket, melyek Gyulán és a szomszéd falukban egyformán előfordulnak, minthogy a jellegzetes nevek viselői a szomszédos falukban általában rokoni kapcsolatba hozhatók. Az 1450–1567. évekből ismert gyulai jobbágynevek közül ugyanebben az időben a következők fordulnak elő a közvetlen szomszédságban:

KÁTA-BIRTOKOKON (Bábony, Halmi, Kökényesd, Tamásváralja)	KISNEMESI VIDÉKEN (Akli, Batár, Csepe, Gyakfalva)	NYALÁBI URADALOMBAN (Feketeardó, Szászfalu)
Apay	Bán	Balázs
Balázs	Bíró	Bán
Bán	Birtalan	Bíró
Bíró	Fodor	Birtalan
Birtalan	Göde	Búza
Boldizsár	Kovács	Csapos
Fekete	Márk	Dabóc
Fodor	Nagy	Fodor
Gál	Síró	Gács
Göde	Tóth	Garda
Heneecz	Vas	Göde
Kósa	Víg	Göner
Kovács		Kerekes
Nagy		Kósa
Pál		Kovács
Szabó		László
Szász		Márk

¹ Legalább is 1396 óta, amikor először találkozunk nevével.

² Gyula 1337–1396 között települt. V.ö. a Második Részben Gyulánál elmondottakat.

³ Komáromy A.. feljegyzése. Kom. jz. Ált.

KÁTA-BIRTOKOKON	NYALÁBI URADALOMBAN (Feketeardó, Szászfalu)
Bábony, Halmi, Kökényesd, Tamásváralja	
Tóth	Nagy
Veres	Ósz
Víg	Pál
	Polgár
	Sánta
	Szabó
	Szász
	Toldi
	Tóth
	Tökés
	Vas
	Veres

Az összevetés tehát, mely a szomszédságban előforduló jobbágynevek ismétlődésére s az ebből következtethető családi kapcsolatokra általában is jellemző, első tekintetre a kún-besenyő hagyományt alig látszik alátámasztani. Természetesen azokat a neveket, melyek jóformán minden faluban előfordulunk (Bíró, Kovács, Nagy, Tóth stb.), az összevetésből eleve ki kell kapcsolnunk s óvatosan kell eljárni azokkal a – bár jellegzetes nevekkkel is, melyek a két vagy három szomszéd vidéken egyformán fellelhetők (pl. Bán, Göde, Víg), mivel így a gyulai szájak nem köthetők csupán egy tömbhöz. E megszorítás után is feltűnő nagy a jobbágynevek közössége Gyulán és a nyalábi uradalom két szomszédos helységében, ez azonban teljesen ráírható arra a két századra, amelyet Gyula az uradalom keretében már leélt, minthogy az uradalom keretében nem állott a nagy akadály, a földesúri jog a jobbágykeveredés útjában. A jobbágynevek közössége a kismemesi vidékkel alig számottevő, ellenben jelentékeny a Káta-falukkal. A gyulai hagyomány tehát mégis megerősíthető a fenti névsorokkal, mert feltehetőnek látszik, hogy Gyula alapjait a Káta birtokszervezetből valami ok folytán kiszakadt s a nyalábi uradalomra a szomszédba, áttelepült raj rakta le, mely ezután az utóbbi keretében élő magyar parasztsággal sűrű szájjakkal kötődött össze, de hagyományait e közben is megőrizte.

3. Gutkelek a Tisza-Borosvaközön

Míg a megye déli részében a Káta nemzetség szervezett meg összefüggő birtoktestet, addig az északi részen egy másik nevezetes nemzetség, a Gutkelek vetették meg lábukat.¹ A

¹ Általában idevonatkozólag Karácsonyi: Magy. nemz. II. k. 84–91. s A nagykárolyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. I. (Bpest, 1911) 190–212.

Gutkeledek útja is Szabolcs, Szatmár és Bereg megyékben szerzett birtokokon keresztül a Tisza mentében vezetett el Ugocsába, ahol a Borsova és Szalva közé eső síkterületen s a Nagyszöllősi hegységnek ide ék alakúan benyúló ellaposodott lejtőin telepedtek meg. Ez a nagy kiterjedésű terület a XIII. sz.-ban még egyetlen falu, Feketepatak határát képezte¹ s a terület a nemzetség birtokába a Feketepatakra Tiba comes fia, Miklós által V. Istvántól nyert királyi adománnyal jutott. Feketepatakot, mint Isótelekével szomszédos „terra”-t először 1260-ban említi az Isótelkéről rendelkező Pósa.²

Feketepatak eredetileg az ugocsai királyi uradalom része volt s az uradalom bomlásának kezdetén a XIII. sz. közepe táján az elsők között szakadt le az uradalom testéről. Ez már a Gutkeledek adományszerzése előtt megtörtént, úgyhogy Miklós-nak, Tiba comes fiának az első jogszerzőkkel perbe kellett bocsátkoznia. A per 1295-ben megegyezéssel végződött s Miklós 60 márka lefizetésével minden birtokigényt megváltott.³ A per alapját képező igényről és a per lefolyásáról a rendelkezésre álló adatok nem nyújtanak tiszta képet, valószínű mégis, hogy a per gyökerei a IV. Béla uralkodása végén és halála után fellángoló belső zavarokra s a birtokok sorsát forgandóságra vető pártharcokra nyúlnak vissza. Az 1295. évi egyesség után Tiba utódai, a Gacsályi, Salánki, Atyai s végül a Rozsályi Kun családok zavartalan birtokában voltak a XIV. sz. első felében már új településekkel gyarapodó területnek.

Az Ugocsa megye határáig terjedő feketepataki földön írott emlékeinkben hamarosan feltűnik egy újabb település: Salánk, mely a Borsova lapályán a megye legnagyobb községi határát szerezte meg s hamar felvirágzott, Nagyszőlős és Túrterebes mellett a megye egyik legnépesebb, mezővárosi kereteket, kitöltő helységévé emelkedvén. Salánkot a pápai tizedjegyzékek említik először 1332–1337-ben,⁴ néhány év múlva, 1345-ben pedig ismét újabb feketepataki településről adnak számot forrásaink, Komjátról, mely a Nagyszöllősi hegység lejtőjén, már a rutén települési vidék vonalán szállott meg.⁵ A birtoktest magját képező Feketepatak határa az új települések következtében az eredeti terület kis hányadára szűkült össze s az elsőséget az uradalom szervezetében is kénytelen volt Salánknak átengedni.⁶ Míg Salánk és Komját a nemzetségi birtoktest

¹ V. ö. az 1295. évi határjárás a Második Részben.

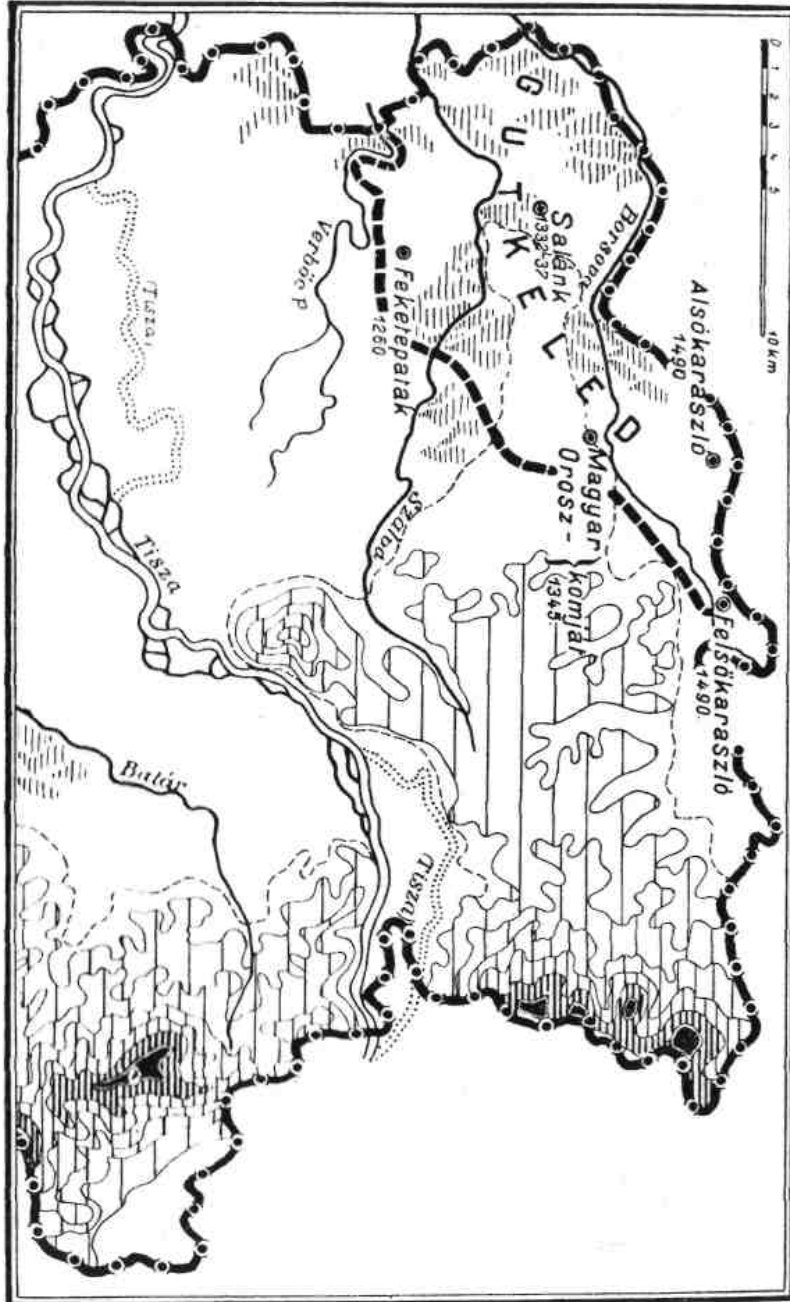
² DL. 511; Wenzel VII. 538–539.

³ Sztáray oki. I. 27; Wenzel V, 135–137; Károlyi I. 21–24.

⁴ Mon. Hung. Vat. I. 1. 330, 371.

⁵ Per. 1345. F. 15. Ns 17. (Másolatok között).

⁶ A gazdasági központ a legújabb időkig Salánkon volt s az uradalmat salánki uradalomnak nevezték.

4. sz. vázlat. A Gutkeled nemzeti park birtokai.

megszerzése után már 60–80 év múlva megjelennek, csaknem két század pereg le, míg ismét újabb települések vernek gyökereket a nemzetségi birtokon. Az eredeti feketepataki határ borsovavölgyi keleti nyúlványában ugyanis csak a XV. sz. második felében telepedett meg a két Karaszló,¹ melyekkel az uradalom települési keretei el is nyerték végleges formáikat.

Az uradalom falvai közül egyedül Feketepatak az, melynek eredete a nemzetségi birtoklást megelőző időbe nyúlik vissza. Salánk, Komját és a két Karaszló már első alkalommal is a nemzetség kezén és az eredeti széles feketepataki határ között tűnik fel, nyilvánvaló tehát, hogy a nemzetség saját telepítései voltak. Bárha így csaknem az egész uradalom megtelepítése egy forrásra, ugyanazon család szervező mukájára vezethető vissza, az uradalom népi tekintetben korántsem mutat annyira egységes képet, mint a Kátáké a megye déli felében. A sík földön ugyan itt is magyar elem helyezkedett el, a salánki uradalomban azonban nincsenek nyomai annak, mintha a Gutkeledék jobbágysága közös eredetű, talán a nemzetség ősi birtokairól származó lenne. Az uradalom magyar népe itt nem támaszkodhatik oly hátvédre sem, mint a Káta-nép a megye déli szélén a Szamoshát színmagyar vidékére. A Gutkeledék ugocsai falvait ugyanis a beregi és ugocsai magyar vidékektől széles mocsáröv rekeszti el s e természetes szigetelő hatása annál szembetűnőbben jelentkezhetik, mert azok a népi erők, melyek az uradalom magyar zömét a beregi s a XIV. sz. második fele óta már a nagyszöllősi hegyvidék rutén rajzásai részéről is, egyszerre tehát két oldalról érik, ily akadályokat nem találtak útjukban. Az uradalom népéről nyerhető első színekép némely feltételeinek megértéséhez azt a körülményt is figyelembe kell venni, hogy a népvándorlás korából visszamaradt, folyók és patakok neveiből megsejthető ugocsai szláv foszlányok tanúja éppen ez a vidék volt.

Ezek a különféle tényezők nem egyenlő erővel léptek fel az uradalom minden részében. A síkföld felől felfelé haladva a Borsova mentén, kor szerint egyre fiatalabb s rutén elemekkel egyre erősebben áthatott településeket találunk. Az uradalom déli szélére eső Feketepatak ezen a lépcsőzetes vonalon az egyik szélsőség állomása.

A királyi uradalom által telepített Feketepatak, miként a királyi uradalom legtöbb telepítése, kezdettől fogva megbonthatatlanul magyar volt. Jóllehet a középkorból egyetlen lakos nevét sem ismerjük, megállapításunk a falu magyar nevében, az 1295. évi határjárás helyi jellegű (tehát a folyó és patakok neveit figyelmen kívül hagyva) földrajzi neveinek

¹ Per. 1490. F. 16. Ns 26.

magyar eredetében és abban a körülményben, hogy – miként látni fogjuk – az 1567. évi feketepataki adózó-névsorban egyetlen nem magyar jobbágnév sem foglal helyet, kellő megalapozást talál. A Feketepatak után következő Salánk, mely az uradalom népének nagyobb részét tartja el, az első, még középkori adatokban szintén magyarnak mutatkozik ugyan, de már az ősi szláv szórványok és az új rutén szomszédság hatásának némi jeleivel. A falu neve magyar eredetűnek látszik, bár pontosan nem ismerhető fel; az a közelmúltból (1865. Pesty) származó helyi magyarázat, mintha itt lett volna Zalán-Salán fejedelem tábora s a helység a fejedelem nevét viselné, csak anynyiban igazolható, hogy a falu nevében lehet török eredetű személynévet keresni. A salánki terület egyes földrajzi pontjainak neveit tartalmazó 1414, 1454. és 1551. évi határjárásokban egyformán találhatók magyar és szláv nevek. Az utóbbiak itt is rendszerint a folyók és patakok nevei, az ősi szláv szórványok egyetlen jelei. E csupán általános következtetéseket szolgáló adatokon túl valósággal föltárja előttünk Salánkot az az 1509. évi névsor,¹ mely 183 jobbágy nevet tartalmazza. Az oklevél a jobbágyokat, mint hatalmaskodókat sorolja fel, így tehát a névsornak és a falu egész lakosságának aránya tulajdonképpen kérdéses lehetne, mégis valószínűnek tartjuk, hogy a szokatlan nagyszámú jobbágytömeg – mint a hasonló oklevelekben szereplő jobbágyság általában is – egyenlőnek tekinthető a falu teljes közösségével.

Az 1509. évi 183 jobbágy 101 családnév alatt élt s e 101 név közül 70 magyar és 22 bizonytalan volt. Aránylag tehát elég nagy a bizonytalan nevek száma, az arány azonban valamivel csökken, ha a 101 névnek a 183 jobbágy között való megoszlását nézzük. Így ugyanis azt találjuk, hogy a 183 jobbágy közül 151 viseli, magyar nevet s 29 nem magyar nevet.² Bár a helység alapításától körülbelül másfél század telt el e névsor idejéig, nincs okunk kétségbevonni, hogy az 1509. évi névsorban szemlélhető eredményt nem valami hirtelen új fordulat hozta létre, hanem az hűen mutat vissza a település eredetére is. Erre a feltevésre azért is jogunk van, mert a további századok folyamán – miként látni fogjuk – a salánki lakosság nagy állandóságot mutat, amit a korábban is éppúgy ható természeti jelenséggel a falut a közlekedés és a pusztulás útjára szolgáló Tiszamentétől elszigetelő mocsárösvél vélünk megmagyarázni. A kb. 20%-os bizonytalan eredetű név-réteg mindenestre reámutat a Salánkon megtelepült magyar zöm lassú

¹ Per. 1509 F. 22. Ns 23.

² Általában a családnevekből tehát 78, a jobbágyokból pedig 84% esik a magyarság javára.

keveredésére. A bizonytalan nevek e jellegük dacára is kifejezik, hogy a salánki magyarságba keveredő elem főként szláv eredetű volt. Erre mutat a 29 bizonytalan nevű jobbágy között helyet foglaló 1 Orosz, 2 Rác és 5 Tót, valamint még néhány felismerhetetlen, de szláv hangzású névalak. Az a következetesség, mely az Orosz és Tót nevek előfordulása terén ezen a vidéken, de általában is megfigyelhető Ugocsában, arra a sejtésre vezetett bennünket, hogy az új rutén beköltözőkre utaló „Orosz” nevek mellett a „Tót” nevek a magyarság által is itt talált és korán felszívott szláv szórványokra mutatnak rá, nyilvánvaló azonban, hogy e lassú és csekély keveredés a XVI. századtól református hitet valló falu magyar jellegét nem bontotta meg.

A színmagyar Feketepatakról és a némileg már kevert Salánkról továbbhaladva a Borsova mentén, előbb Komjátot, majd a két Karaszlót találjuk az uradalom keleti felén. Ezek a faluk tulajdonképpen már a nagyszőlősi hegység rutén települési köréhez tartóznak, azonban itt, a magyarság és ruténység érintkezési vonalán, legalább is jó ideig még, a magyar-rutén keveredés jegyeit viselik. Ezt az átmeneti helyzetet különösen élesen fejezi ki az egyébként szláv nevűnek sejthető Komját, mely két települést egyesít, magában, a Magyar- és Oroszkomjátot nevezett Kis- és Nagykomjátot, világos jelölül annak, hogy a birtokon a magyar és rutén elem a különállást kifejező arányban osztozott. Ez az osztozás jelentkezik az említett 1509. évi oklevélben is, mely a hatalmaskodó jobbágyok között 6 magyar, 9 szláv és 5 bizonytalan nevű komjátit lakost sorol fel.

A ruténység által két oldalról befogott ék csúcsában levő s csak 1490-ben feltűnő két Karaszlót a település első szakában is már túlnyomóan ruténység lakja. A lépcsőzetes magyar-rutén vonalban azonban a két kis völgyi falu megtelepülése törést még nem idézett elő, mivel a többségi rutén elem mellett az első megtelepülők magyar rétege a lépcső alacsonyabb, fokán fekvő Alsókaraszlón is számottevő volt. Az említett 1509. évi oklevélben felsorolt hatalmaskodó jobbágyok ugyanis neveik szerint így oszlanak meg:

	M	Sz	B ¹
Alsókaraszló	5	3	11
Felső	–	1	3
	5	4	14

Felsőkaraszlón tehát, mely tulajdonképpen már hegyvidéki falu s így a magyarság életformájának kevésbé felel

¹ A bizonytalanok inkább a szláv névcsoporthoz tartozóknak látszanak.

meg, az 1509. évi adatok alapján nem ismerhető fel magyar réteg, bár – miként látni fogjuk – később esetenként magyar töredékek e falu közösségébe is iktatódnak be. A rutén Felsőkaraszló tehát a másik szélsőség állomása az uradalom keretén belül azon a lépcsőzetes átmeneti vonalon, melynek alsó állomását a színmagyar Feketepatak képezi.

4. A Hontpázmányok falvai.

Az ország szélein megnyíló birtokszerzési lehetőségek útját követve, a Kátákon és Gutkeledeken kívül még egy nagy nemzetség alapított nagybirtokot Ugocsa megyében: a Hontpázmány nemzetség. A XIII. században már számos ágra oszló s az ősi hontmegyei fészekből szétterjeszkedő nemzetség bihari ága volt az, mely a XIII. század második felében Ugocsa megyében birtokot gyűjtött s rajta megtelepedett.¹

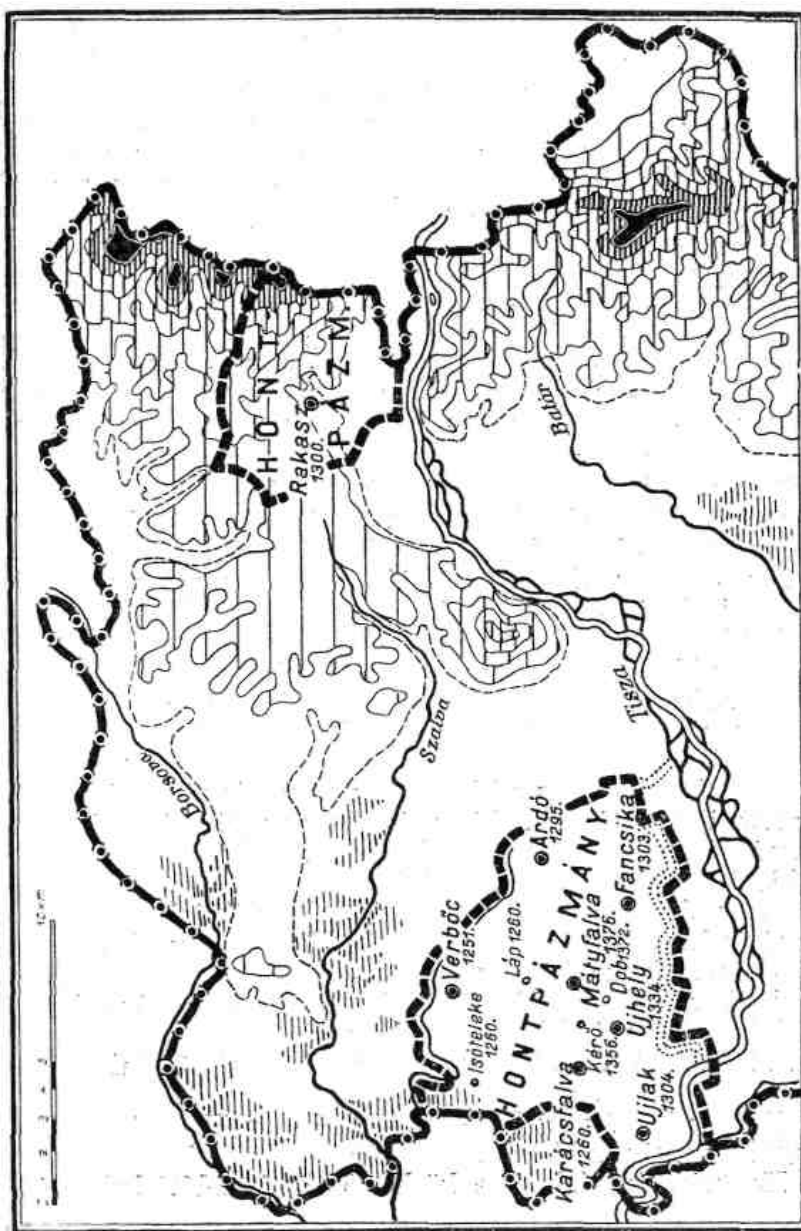
A nemzetségből az első ugocsai birtokot Achilles pécsi püspök, IV. Béla alkancellárja szerezte. Királya ugyanis 1251-ben adományt, adott Achillesnek az ugocsai Verbóc nevű földre, mely előzőleg bizonyos Márk örökös birtoka volt, de ennek fia, Péter, utód nélkül halt el s így a birtok a királyra szállott. A püspök halála után a szabad rendelkezési joggal adományozott Verbóc továbbra is a nemzetség birtokában maradt s 1300-ban a püspök testvéreinek, Marcell comesnek és Pósának fiai a király előtt megfélezték.²

Marcell és Pósa fiain kívül a püspök Felicián nevű testvéreinek fiai is birtokosok lettek Ugocsában. Minthogy Pósa fiai magtalanul haltak el, a megosztott Verbóc reájuk esett fele Marcell ágára szállott, Felicián fiai közül pedig Mihály és Fancsika az erdélyi és bihari birtokokkal történt kiegyenlítés után kivonultak Ugocsából s a Fancsikáról elnevezett hasonló birtokot testvérüknek, Mártonnak engedték át.³ Végül is tehát a Biharból Ugocsába áttelepedett nemzetségnek csupán két ágat vert gyökeret Ugocsában: Marcell comesé és Mártoné. Az előbbinek család fáján a Zovárdffy, Magfalvy és a ma is élő Ujhelyi, az utóbbián a Fancsikay családok szerepelnek. Míg azonban az utóbbiak Fancsika, mellé csak kisebb birtokokat szereztek, Marcell comesé ága a XIII. század végén jelentékeny ado-

¹ A nemzetség ugocsai ágáról általában Karácsonyi: Magy. Nemz. II. (1901) 225–229; Komáromy András: A Hunt Pázmán nemzetség ugocsai ágazata. Bpest. 1890. 81. (Különlenyomat a Turul 1889. évfolyamából).

² Ujh. Dl. 38137; Fejér VI. 2. 252.

³ Dl. 1653.

5 sz. vázlat. A Hontpázmány nemzetség birtokai.

mányokra tett szert s kialakította a megye harmadik nagybirtokát.

A Verbőchöz Achilles püspök jogán jutó Marcell-ág első szerzeménye Visk volt,¹ mely ekkor még az ugocsai királyi uradalomhoz tartozott. A Marcell comes két fiának, Mikónak és Csépánnak juttatott viski adománnyal, melyet a tiszai vám különösen értékesé tett, V. István a zászlója alatt elesett, szintén Achilles nevű Marcell-fiú vérehullását hálálta meg. A két testvér, a nagy ugocsai birtokszerzők és telepítők, Biharból áttelepedtek az új birtokra s itt várat építettek. Minthogy azonban a királynak a benépesedő mármarosai völgy, a sóbányászat és a mármarosai koronavárosok védelme szempontjából szüksége volt a völgyön uralkodó várra, a testvérek 1300-ban kénytelenek voltak átengedni a viski birtokot és várat III. Endrének, aki az ugocsai királyi uradalom más részeivel, a csekély népességű Ardóval (ma Szöllősvégárdó) és Rakasszal, valamint a teljesen elnéptelenedett nyírteleki pusztával kárpótolta őket. Visk Mármaros megye része lett, Mikó és Csépán pedig újból benépesítették Ardót és Rakaszt és rövid idő alatt megtelepítették a nyírteleki pusztát is, melyen néhány év alatt három új falu, Újhely, Újlak és Karácsfalva keletkezett.

A nemzetség telepítő munkája ezzel még nem merült ki. Nemzetségi alapításnak kell számítani ugyanis még Magfalvát, a későbbi Mátyfalvát is, mely az Ardó, Fancsika, Újhely, Karácsfalva és Verbőc által körülhatárolt területen a XIV. század második felében keletkezett. Az új falu területe valószínűleg az arдай és karácsfalvi határból szakadt ki s Fancsika aligha juttatott hozzá valamit, mert a nemzetség fancsikai ága Mátyfalván nem lett birtokos s birtokigényt nem is támasztott rá. A fancsikai ág a telepítésből más módon vette ki a részét, a XIV. században Fancsika és Verbőc között feltűnő Dob és Kérő nevű kis faluk alapjainak lerakásával. A fancsikai ágnak e telepítésben való szerepéről ugyan írott emlékeink nem szólnak, mégis következtetni lehet abból a körülményből, hogy a két kis falu, mely korán elpusztult s a XVI. század első felében már lakatlanul állott, a fancsikai ág birtoka lett, bár előbb a Marcell-ággal és másokkal pert viselt értük.²

A XIV. század második felében tehát már 10 falu: Verbőc, Fancsika, Ardó, Rakasz, Újhely, Újlak, Karácsfalva, Mátyfalva, Dob és Kérő volt Ugocsa megyében a Hontpázmányok két ugocsai ágának birtokában. Bár Rakaszt kivéve, mely a többi Hontpázmány-falutól a közbeeső Perényi-birtokok, első-

¹ Ujh. Dl. 38131, 38135.

² Dl. 4621, 6039, 8148, 8149; Ujh. Dl. 38187; Fejér IX. 2. 520, 5. 174, X. 8. 410–413.

sorban Nagyszöllős által elválasztva a megye keleti határán állott, a többi 9 falu összefüggő területen, a megye nyugati felében, a Tisza jobb partján elterülő sík földön feküdt, a birtokok felett egységes uradalmi szervezet nem alakult ki. Ezt már a két ág, a Marcell-utódok és fancsikaiak korai elkülönülése is lehetetlenné tette, de uradalmi szervezet külön-külön az ágaknál sem jöhetett létre, mivel ennek útjában állottak az ágak további szétágazásai. Különösen gyors volt a fancsikai ág szétesése, melynek birtokán, Fancsikán és a verbőci birtokrészen a nemzedékek eltérélyesedésével egyre több nemesi kúria sorakozott egymás mellé, korán egyengetve a későbbi kúriális község kialakulásának útját. Ez a folyamat természetesen párhuzamosan haladt a fokozatos elszegényedéssel s a nagyszámú ugozsai kishemesség életformáihoz s érdekköréhez való alászállással. Így a fancsikai nemesek valamelyikét ez időben már csaknem állandóan az alispánok vagy szolgabírók között találjuk.

A XIV–XV. században a nemzetségi birtokok zömét kezükben tartó Marcell-utódok is számos családban ágaztak szét, melyek főleg Ardón, Mátyfalván, Újhelyen és Verbőcön építettek fel kúriáikat. E családok azonban a XVI. század közepéig az Újhelyi-ág kivételével kihaltak s így a Marcell-ág birtoka a már megindult széttagolódás után a XVI. században ismét egy család kezében egyesült. Homogén birtoktest azonban ekkor sem állott elő, mert eladott portiók, nőági jussok és záloglások egyes részeket a birtoktestből kikapcsoltak s az osztódás folyamata is mindjárt újra kezdődött az együvé került Újhelyi-birtokokban, úgyhogy a XVII–XVIII. században – miként látni fogjuk – a nemzetségi birtokterület jó része már kishemessi vidék jellegével bírt.

A birtokos családok e szétágazása, a birtokok osztódása és a kúriák szaporodása a nemzetségi birtoktesten működő nemzetségi erők szempontjából nem közömbös, mert a folyamat a helyileg együttélő közösségekbe olyan réteget visz be, mely a magyarság erőtényezőit gyarapítja s egyúttal kiegyensúlyozó erőként lép fel az esetleg különböző eredetű települések társadalmi életében.

A tíz nemzetségi falu közül négynek az eredete nyúlik vissza a nemzetségi birtoklást megelőző királyi uradalom korába. Ezek közül az 1260-ban már említett Karácsfalva a nyírteleki puszta részeként, tehát minden bizonnyal lakatlanul, Ardó és Rakasz pedig kifejezetten a legcsekélyebb népességgel került a nemzetség kezére. Ardón ez a csekély töredék kétségtelenül magyar, a falunak nevet adó királyi erdőővök maradványa volt, a rakaszi töredékre azonban éppúgy nem következtethetünk az egyetlen adatból, a falu bizonytalan eredetű nevé-

ből, mint az elsőnek megszerzett Verbóc esetleg szintén átvett szolganéperé a falu szláv nevéből. Nyilvánvaló ugyanis és csaknem kivétel nélkül megállapítható, hogy az azonos nevet viselő folyó és parti település közül a folyó az, mely először kapott nevet s így a helységnév tulajdonképpen már a folyó neve alapján képződött. A Verbóc-patak mellett fekvő Verbóc helység szláv eredetű neve tehát a falu első megtelepülőinek szláv eredetére még nem szükségképpen, csupán arra mutat, hogy a királyi uradalom magyar szolganépeinek kitelepüléséig a folyó vidékén valahol maradtak fenn a folyó szláv nevét fenntartó szórványok.

A négy falu közül tehát, melyet a nemzetség már némi települési kerettel vett birtokába, három részlegesen vagy teljesen kétségtelenül újra telepítésre várt s minthogy a további hat falu merőben a nemzetség alapítása volt, a nemzetségi birtokok népét jóformán a nemzetség által felépítettnek tekinthetjük. A telepítés tervszerűségére és közös formájára mutat a nemzetségi birtoktest települési vidékének már a legrégebb adatokban kifejezésre jutó magyar egysége is. A merőben saját alapítású hat falu neve mind magyar eredetű s ezek közül kettő (Újhely, Újlak) az alapítás mozzanatát örökíti meg, a többi négy (Fancsika, mely Foncsika comes, az első birtokos nevét viseli, Mátyfalva, Kérő és Dob) személynévből ered vagy abból eredőnek látszik. Az egyes faluk jobbágyalakosságáról fennmaradt legrégebb jobbágy-családnevek, melyek a település első szakának jellemző jegyei, nyelvi alak szerint a következő megoszlást mutatják:

	M	Sz	N	B
Verbóc 1372–1552.	8	–	–	1
Ardó 1454–1552	13	–	–	7
Rakasz 1444–1560.	8	2	–	5
Karácsfalva 1470–1522	26	1	1	2
Újhely 1334–1551.	27	1	1	5
Újlak 1490–1524	20	–	–	8
Mátyfalva 1470–1525.	22	–	–	3
Fancsika 1551.	4	–	–	–
Összesen:	128	4	2	31

A korán elpusztult Dobról és Kérőről személynevek nem ismeretesek, a nemzetségi birtokoknak a fenti számokban élesen kifejezésre jutó magyar jellegéből azonban következtetni lehet, hogy a nemzetségi birtokok közepébe eső két kis saját telepítésű falu, Dob és Kérő is magyar eredetűek és magyar jobbágynéppel lakottak voltak.

Az összefüggő nemzetségi birtokoktól távol eső s már a nagyszöllősi hegyvidék települési köréhez tartozó Rakasz hely-

zete és társadalmi fejlődése lényegesen elüt a nyugati tömbétől. A rakaszi határ kezdetben a nagyszöllősi hegységen keresztül a Borsova völgyéig terjedt, a hegyi határ jó részén azonban a XIV. század közepe táján rutén települések keletkeztek. A nagyszöllősi hegység egész vidékén fokozatosan széthullámzó rutén települési áramlat, mely már a lakatlan hegyi terület megszállása közben behatolt néhány szomszédos, korábbi eredetű magyar faluba s később teljes súlyával nehezedett rájuk, az elsők között találta útjában a testvérfaluitól elkülönítve álló Rakaszt, mely korán el is ruténesegett. E folyamat kezdetei már kifejezésre jutnak a fenti rakaszi személynevekben is, különösen a nevek folyamatszerű csoportosításában:

	M	Sz	B
1444.	2(2) ¹	–	–
1548.	2(2)	–	2(2)
1549.		2(2)	
1560.	4(6)	–	4(8)

A rutén hullám hatása tehát Rakaszon csak a XVI. században mutatkozik, ezután azonban a folyton újabb beköltözőkkel gyarapodó ruténség rohamosan foglalja el a visszaeső magyar elem helyét, mely pedig a rutén betelepülést megelőzően a faluban egyedüli népi tényezőnek látszik lenni. A XVI–XVII. századból ugyanis a falu területéről 27 földrajzi nevet ismerünk s ezek az egyetlen bizonytalan „Zaskas” (?) nevű föld kivételével vagy teljesen magyar eredetűek vagy szláv eredetű kölcsönszavakból alakult s magyar szóval összetett patak- és dülőnevek. (Nagy Láz, Bartha Láza, Gálod mező, Hosszú láz, Deák laza, Szalva fő, Jászol patak.) Két névben (Kojta havasa, Maloda Tisza) tiszta magyar-szláv összetétel ismerhető fel, de az utóbbi kevert 9 név is csupán 1546. óta fordul elő forrásainkban. A magyar földrajzi nevek és az 1444-ben szereplő két jobbágy magyar családneve (Fodor, Lökös) nem hagy fenn kétséget a felől, hogy a XVI. században már erős rutén réteget tartó, a XVII–XVIII. században pedig már rutén jellegű, de jóval a ruténség ugoc sai jelentkezése előtt települt falu eredetileg a magyarságé volt. A magyarság korai elhanyaglásának okait nem ismerjük, de utalhatunk a tiszavölgyi magyar vidék többi falvainak hasonló s már okaiban is megvilágítható sorsára, melyről később fogunk szólni.

A nemzetségi birtokoktól elkülönülten álló s korán eltérő fejlődési útra lépő Rakasz adatainak a nemzetségi birtokok fenti összetett adataiból való kiemelésével még jobban kidom-

¹ A zárójel között levő számok azt mutatják, hogy az előző számokkal jelzett neveket hányan viselik a megadott forrásban.

borodik a megye nyugati sík felén egy tömbben álló többi nemzeti birtok magyar települési jellege. E falukban olyan családnév, mely magyar eredetűnek nem – bár határozottan másnak sem – ismerhető fel, számottevő arányban csupán a rutén települési vidékhez erről az oldalról legközelebb eső Ardón fordul elő, mintegy előjelül a később itt is bekövetkező rutén térfoglalásnak. Az egész tömb magyar eredetét és a vidék magyar települési jellegét azonban a csekély arányban megfigyelhető nem-magyar, vagy magyarnak fel nem ismerhető elem nem teszi vitássá, annál kevésbé, mert a vidék földrajzi nevei is kevés kivétellel magyar eredetűek. Azoknak a földrajzi helymegjelöléseknek, melyek forrásaink tanúsága szerint az egyes községek területén a XVIII. század végéig éltek, következő a nyelvi megoszlása:

	M	Sz	M+Sz	B	M+B
Verbőc	54	5	4	1	1
Tiszaújlak	56	1	7	1	–
Tiszaújhely	64	2	9	5	1
Szőlősvégardó	17	1	1	2	–
Rakasz	17	–	9	1	–
Karácshalva	8	1	–	–	–
Mátyfalva	52	3	1	5	1
Fancsika	40	2	1	2	–
Összesen:	308	15	32	17	3

A magyar földrajzi helymegjelölések mellett törpe számban szereplő szláv eredetű nevek, melyeket ily számra is csak a községenkénti felsorolás emelt fel,¹ jobbra folyóvizeket jelölnek s régóta élnek, valószínű tehát, hogy az itt talált ősi szláv szórványokból származnak. Ezeket a neveket hasonló jelek alapján a nagyszőlősi hegység lábainál és a Borsova völgyében is megfigyeltük.

A Hontpázmányok e síkvidéki birtoktömbje szívta fel pusztaként a XV–XVI. század folyamán az ugoicsai királyi uradalom két korai magyar telepítését, Isóföldét és Lápót is. Mindkettő szerepel már 1260-ban, Isóföldre azonban lakott helyként többé nem fordul elő. Láp csuk a XVI. században néptelenedett el.

¹ Vannak ugyanitt a fenti számban képviselt földrajzi nevek között olyanok is, melyek több helységben is szerepelnek s a valóságban egy-ugyanazon tájélem – leginkább folyóvizek és patakok – megjelölésére szolgálnak. Ezek a nevek a fenti számokban is – minthogy az egy-egy helység területén élő neveket külön csoportosítottuk – többszörösen felvételtek. Mivel pedig leginkább éppen a folyónevek a szláv eredetű nevek, ez a többszörözés a szláv nevek javára esik.

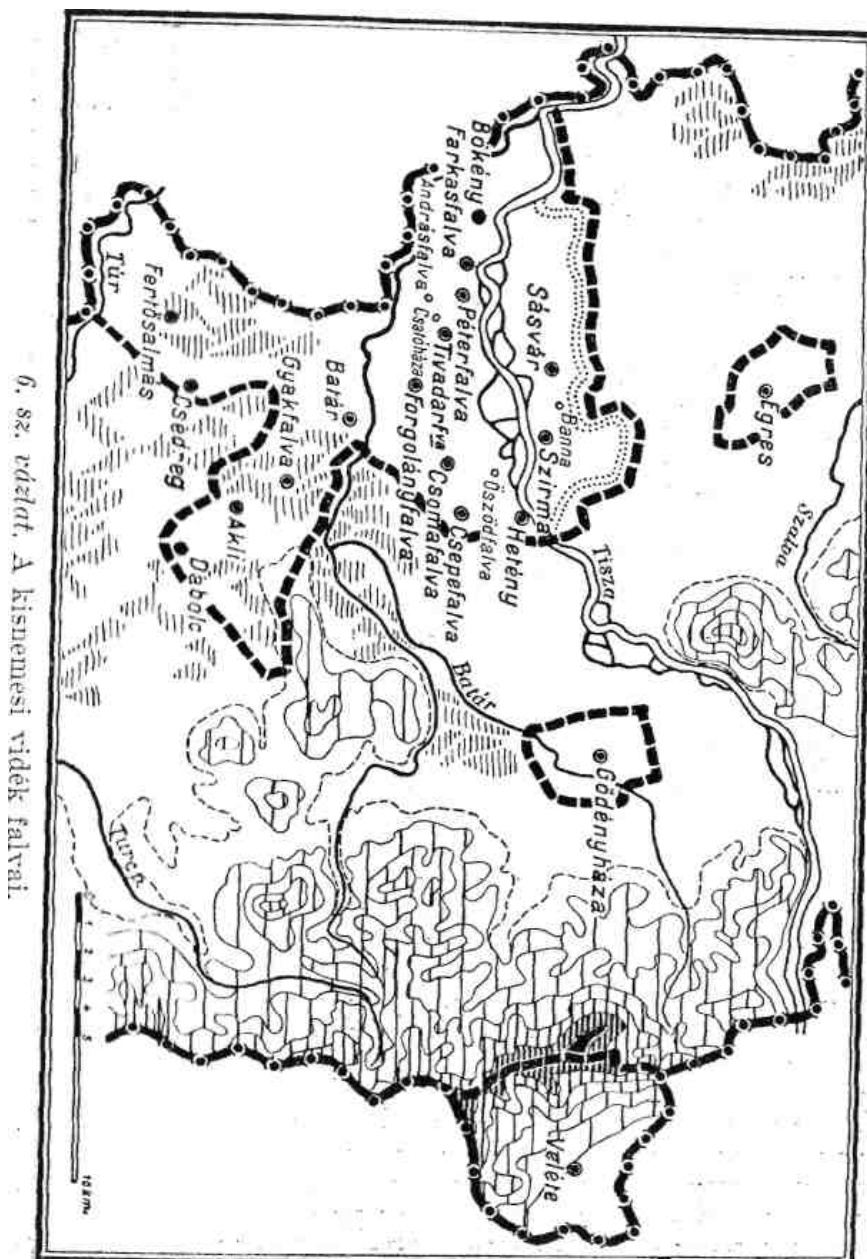
5. A kismemesi vidék.

Az a terület, amely a megye nagyobb nyugati sík felében nem tartozott a három nemzetségi nagybirtok keretei közé, nagyságra is számottevő, településekben pedig már a XIV. századtól a leggazdagabb része volt Ugocsa megyének. Ez a terület társadalmilag különálló egységet alkotott, mert az itt levő települések kisbirtokokon jöttek létre, melyek legtöbbször végül közzogilag is kismemesi község alakult ki. Ez tehát az a települési terület, melyet eddig is a „kismemesi vidék” név alatt említettünk.

E vidékhez tartoznak mindazok a faluk, melyek észak felől a Tisza folyása, nyugat felől a megye, dél felől a Káta nemzetség uradalmának északi határa, kelet felől pedig a nyalábi uradalomhoz tartozó Feketeardó és Gyula közé eső területen keletkeztek, tehát: Bökény, Farkasfalva, Andrásfalva, Csatóháza, Péterfalva, Tivadar, Forgolány, Csoma, Öszödfalva, Csepe, Hetény, Batár, Gyakfalva (később Nevetlenfalu), Akli, Dabolc, Csedreg és Almás. Ide tartozik továbbá a területileg is idefüggő, de már a Tisza északi partjára eső Szirma és Sásvár, valamint ide számítható a területileg összefüggő vidéken már kívül, a Tisza völgyébe eső Gődényháza, sőt kezdetben a Gutkeled-, Hontpázmány-birtokok és Nagyszöllős által közrevelt Egres is, mely a nemesi vidéken szintén kívül esik. A megtelepülés első korszakában a kismemesi területen találkozunk még Bónya, Laskod és Szénamező neveivel is, nem állapítható azonban meg, hogy e „possessio”-k, melyeket csak 1300–1400 között a legrégebb adatok jelölnek így s ezután pusztaként vagy egyszerű dűlőnévként szerepelnek, valaha is lakott helyek, falutelepülések lettek volna.

A vidék egységét kifejező közös vonásokon belül a felsorolt települések eredetében és belső jellegében különbségek figyelhetők meg s az egyes községek további fejlődése sem haladt egy úton előre. Így vannak e vidéken olyan faluk, melyeket királyi adomány nemesi birtok gyanánt juttatott birtokosaik kezére, vannak viszont olyanok, melyek adománybirtok jegyeit nem viselik magukon. Egyes falukat a kismemesi soraiban élesen felismerhető családok maguk alapítottak, mások a kismemesi közösségbe, mint korábbi alapítások, már adott települési keretekkel léptek be. A további fejlődés főként abban a tekintetben állít fel választófalakat, hogy valamely faluban túlsúlyra jutott vagy éppen egyedüli közösségi tényező lett-e a nemesi lakosság, vagy pedig a falu – bár kismemesi birtok ugyan – de mégis jobbágyfalu maradt-e.

A nemesi vidék szűkebb egységeként jelentkezik a Tisza déli partján egy vonalban sorakozó Bökény, Farkasfalva, Péter-

falva, Csatóháza, Andrásfalva, Tivadar, Forgolány, Csoma, Öszödfalva s a Tisza másik partján ezekhez kapcsolódó Sásvár és Szirma településcsoportja. Külön csoportot képeznek a közös törzsből származó csepei és almási nemesek birtokai: Csepe s a tőle különálló Csedreg és Almás. Külön-külön törzset képviselnek a nemesi tömbben a hetényi, dabolci és gödényházi nemesek és ismét eltérő jelleget viselnek egyenként is Batár, Akli, Gyakfalva és Egres, melyeket már lazább szálak fűznek a nemesi vidékhez.

*

A Bökénytől Szirmáig húzódó tiszamenti településcsoport eredete a megye múltjának egyik legrögzíthetlenebb kérdése, melynek megoldásához több úton is el lehet indulni, végül ugyanannyi eredményhez jutva.

A legrégebb adatot, mely e településcsoportra vonatkozik, Béla ifjabb király 1230. évi oklevele tartalmazza. Az oklevélben a király megerősíti Farkas nevű serviensét két és fél ekealja terület birtokában. E földet Farkas két testvérével együtt II. Endrétől az ugocsamegyei Bökény „terra”-ból kapta adományba, az adomány tehát egyúttal Farkasfalva keletkezésére is reávilágít, mert – bár Farkasfalva okleveleinkben csak a XIV. század első felében tűnik fel – nem lehet kétséges, hogy a ma is Bökény mellett fekvő Farkasfalva az 1230-ban említett Farkas nevét viseli nevében. Béla ifjabb király a megerősítő oklevélben Farkast arra kötelezte, hogy a jövőben az adományozott földön királyi udvarának szolgáljon s megtiltotta, hogy az ugocsai ispán bármiként háborgassa őt.¹ Kél évtized múlva a településcsoport egy másik falváról, Szirmáról is hallunk. Bizonyos Botheus (Mylethe fia) ugyanis 1251-ben Dénessel és Myhalcz-cal (Farkas „Hadnagh” dictus fiaival) a váradhegyfoki konvent előtt megosztozott Szirmán, két egyenlő részre osztva azt.²

A legközelebbi adatot csupán félszázad múlva, egy 1300-ban kiadott oklevélben találjuk. Az oklevélben Forgolány fia Domokos, Öszény fiai Öszöd és Pál, János fiai Péter és Pál,

¹ Hazai okm. VII. 19.

² Ujh. Dl. 38124: Vajjon Farkas Hadnagy nem volt-e egy személy a bökényi földből megajándékozott Farkassal? Adataink e kérdés eldöntésére nem elégségesek, csak az állapítható meg, hogy később e kismemesi vidék kismemesi családait rokoni szálakkal kibogozhatatlanul összeszöve találjuk. Lehetséges, hogy egy korai szál, mely a szirmaiak és farkasfalviak közé fonódik, Farkashoz mint közös őshöz vezet vissza. Komáromy (17–18) is valószínűnek tartja, hogy egy Farkasról van szó a két oklevélben.

Tywadar fiai Abram „ugocsai” nemesek¹ Kopasz Miklóst tiltják a birtokaik között fekvő és azokkal szomszédos Sásvár és Bónya elidegenítésétől, kijelentvén, hogy a két birtokot készek akár megvásárolni, akár elcserélni, de nem engedik meg, hogy idegen férközzék közéjük. Forgolány-, Tivadar-, Öszöd- és Péterfalva,² melyek Sásvárral ma is szomszédosak, nyilvánvalóan a Kopasz Miklós elleni tiltakozók nevei között említett Forgolány, Tivadar, Öszöd és Péter neveit viselik s reájuk mint alapítókra mutatnak vissza.³ Ebből viszont arra is lehet következtetni, hogy e település-sor 1260–1300 között keletkezhetett. A tiszamenti településcsoport többi falui: Andrásfalva, Csatóháza és Csoma, melyek a Péterfalva-Öszödfalva település-sorra esnek, okleveleinkben a róluk nevezett családok neveiben és csak a XIV. század második felében tűnnek fel, eredetük azonban minden bizonnyal közös volt az előbbiekével és egy időre is esett azokéval, miként fejlődésük egész menete is közös volt.

Az egyetlen Farkasfalva kivételével tehát a településcsoporthoz tartozó többi birtokoknál nincs nyoma annak, hogy milyen módon jutottak birtokosaik, a falualapítók kezére. Arra azonban az 1300. évi oklevélből mindenesetre következtetni lehet, hogy a birtoklás jogi forrása közös volt s ez a jog nem a vérségen alapult. Forgolány fiai és társai ugyanis nem a vérség, a közös leszármazás címén, hanem a szomszédság jogán jelentették be tiltakozásukat Sásvár és Bónya elidegenítése ellen. Ez a szomszédság azonban nem pusztán véletlen volt, Forgolá-

¹ „nobiles de Ugacha.” Tört. Tár. 1903. 119–120. A megyében volt ugyan „Ugocsa” nevű birtok is, mely Szászfalu mellett, tehát a kisenemesi területhez közel állott, az 1300. évi megjelölésben mégsem a birtok, hanem a megye neve szerepel. Eltekintve ugyanis attól, hogy a korán elpusztult Ugocsa falu, valamint Sásvár és Bónya nem voltak szomszédosak, Öszödék nem az Ugocsa nevű faluban, hanem a saját neveiket viselőikben voltak birtokosok s ezek valóban összefüggő területet is alkottak az elidegenítéstől letiltott Sásvárral és Bónyával. A hasonló megjelölés, mely a társadalmi közönséget hangsúlyozza, nem ritka: „nobiles de Thurocz, nobiles de Lyptou, nobiles do comitatu Castriferrei, nobiles de Symigio, nobiles de comitatu Tolnensi, Poseniensi”. Váczy, A királyi serviensek és a patrimonális királyság. Száz. 1927.379.

² Péterfalva nevű falut (villa Petur) Ugocsa megyében ugyan már említ 1220-ból a Várad Regestrum is (Reg. Var. 246.), ez azonban aligha lehetett azonos a ma is fennálló Péterfálvával, minthogy az utóbbi az 1300-ban említett tiltakozók neveit viselő faluk sorjában áll, ezekkel tehát közös s a XIII. sz. elejéig nem nyúló eredetet sejtet. A Várad Regestrumban említett falu talán a tatárjárásban pusztult el.

³ A megnevezettek közül egyesekkel 1300-ban más helyen is találkozunk: Gábor fia János ellen másokkal együtt alperesként szerepelnek Fulguran fiai Domokos és Lőrinc, Euzen fia András, Akus fia Guba. (Zichy I. 101). Az itt nevezett András lehet a névadója a Tivadar- és Forgolányfalva szomszédságában megtelepült, de a XVI. sz.-ban elnéptelenedett Andrásfálvának.

nyékat valami kapocs mégis összefűzte, hiszen éppen azért tiltották le Sásvár és Bónya elidegenítését, hogy „idegen” ne férközhessenek közéjük. Ha pedig a kapocs nem vérségi volt, nyilvánvalóan csak társadalmi lehetett, így tehát Forgolányékban egy közös társadalmi csoport elemeit kell szemlélnünk.

Az a kérdés tehát, hogy eredetre mi volt ez a társadalmi csoport, az árpádkori társadalom milyen elemeiből formálódott ki ez a kisbirtokos réteg, mely a XIV. században már a kisenemesi rend egységes zömében jelenik meg előttünk.

A megye történetének alapos búvárlója, Komáromy András szerint, aki maga is az ugocsamegyei nemességből származott, az öszödfalvi, forgolányi, tivadari, szirmai és farkasfalvi nemesek ősei várjobbágyok voltak.¹ Ismerünk is egy oklevelet, mely Ugocsa vármegyében valamivel korábban várjobbágyokat említ.² Ha ez az adat elég volna arra, hogy a várjobbágyok nyomainak keresésére induljunk, valóban nem találhatnánk meg máshol őket, mint e kisenemesi falukban, melyeket külső jegyeik – a birtokok kicsiny, alig néhány ekényi kiterjedése, sűrű közelsége és már a kezdettől fogva kisenemesi községek kialakulása felé tartó fejlődés – valóban hasonlatossá tesznek a várjobbágyfalukhoz. Maga az a körülmény, hogy 1300-ban e kisbirtokosokat nemeseknek nevezték, még nem gyengítené meg e feltevést, mert hiszen a várjobbágyság tömege ez időben már az egész országban a kisenemesség rendjébe illeszkedett. Egyáltalában kérdéses azonban, hogy Ugocsa megyében volt-e várispánság. Hiányzik ugyanis ennek legfontosabb feltétele, a megye királyi vára, minthogy Nyalábvár, mely az összezsugorodott királyi uradalom központja volt, csak az 1310-es években kezd szerepelni,³ amikor az izmos kisenemesség társadalmi nyomása alatt már a nemesi vármegye körvonalait is kibontakozni látjuk.⁴ Ha pedig nem volt a királyi vármegyének vára, bizonyára nem voltak várjobbágyai sem s ez esetben az említett 1282. évi oklevél kezdő sorát, mely a megyében egyedül említ, de akkor is egyéb társadalmi elemek között várjobbágyokat, csupán az ok-

¹ Komáromy 27, 32, 43.

² László király 1282-ben „nobilibus, iobbagionibus castrensibus et aliis omnibus tam hospitibus, quam aliis cuiuscunque conditionis hominibus... megparancsolta, hogy Mihály comesnek s fiainak, István mesternek és Pálnak, mint a megye parochiális comeseinek engedelmességedjenek s a szokásos szolgálatokat teljesítsék. ... Fejér V. 3. 115–116. V.ö. Pesty Frigyes, A magyarországi várispánságok története, különösen a XIII. sz.-ban.. Bpest, 1882. 520–521.

³ 1315: Per. 1360. F. 3. Ns 23; 1320: Hazai okl. I. 193; Komáromy, Száz. 1894. 494.

⁴ Legalább is ennek jelétül tekinthetjük, hogy – miként láttuk – az 1290-es években a megyében az alispán mellett már 4 szolgabíró működött (I. 40. l.-on)

levél bevezető formulája egy különösebb jelentőség nélkül ismétlődő kifejezésének tekinthetnénk.

A várjobbágy-eredet, további gyöngéje az a körülmény, hogy az említett 1230. évi bökény-farkasfalvi oklevél volta-képpen meg is nevezi Farkas társadalmi helyét, a király saját serviensének nevezvén őt. Tudjuk, hogy a királyi serviens és a várjobbágy nem volt azonos társadalmi elem, a várjobbágy-ságot tehát éppen ez az oklevél cáfolja meg elsőnek. E meggondolás alapján tehát a tiszamenti, bökény-szirmai település-csoportban királyi servienseket lehet tekintenünk, akik a rendi keretek kijegecesedésekor általában szintén a kishemesség sorában találták meg helyeiket. Egyelőre tehát több valószínűség szól a serviens-, mint a várjobbágyelmélet mellett, nem hagyván kívül azt a szempontot sem, hogy Forgolányfalva problémája sokkal inkább beleilleszthető a serviens-, mint a várjobbágy eredetbe. A falu névadója, Fargalan-Fulguran-Fulgiar comes ugyanis, miként más helyen kifejtettük,² valószínűleg a flamand-szász vendégek közül való volt s szokatlan társadalmi helycserével került a magyar származású kishemesei rétegbe. Ez a helycsere mindenestre sokkal könnyebben elképzelhető, ha az ugozsai kishemeseiben eredetileg királyi servienseket, mint várjobbágyokat tekintünk.

A székely Sásvár megyéről közelmúltban napvilágot látott oklevél adatai egyformán ellene szólnak a várjobbágy- és a serviens-eredetnek s nem kevesebb joggal érvelnek az eredet egy harmadik lehetősége mellett.

A kérdéses oklevelet Károly Róbert adta ki 1323-ban, előadva, hogy bizonyos Domokos, Salamon fia, „de generacione Syculorum de Saswar” kérte, hogy mivel földjéről a békétlen idők miatt régen elidegenedett, engedje meg neki földjére való visszatérését. A király vizsgálatot kért az esztergomi és egri káptalanoktól. Az előbbinek jelentése szerint Domokos tanúkkal bebizonyította, „syculum in comitatu Saswariensi, de Temus, de Nagh Lweun apud sanctum Johannem se esse.” Az egri káptalan is azt jelentette, hogy Domokos valóban „verus Syculus de generacione Syculorum de Saswar” s hogy „in Magna Luew de Themusy Zekul” örökös birtoka van. A király ezek alapján megengedte, hogy Domokos visszatérjen birtokára s a királyunk nemzetsége törvénye szerint teljesítendő szolgálataira. A király 3 év múlva, 1326-ban az említett székely Domokost (Dominicus Siculus), aki ekkor bizonyos Iván serviense volt, hadi érdemeiért „inter alios Syculos” azzal a kiváltsággal

¹ V. ö. Váczy id. tanulmányát, mely a kérdés irodalmát is nyújtja. Száz. 1927.

² L. a Második Részben a Forgolány falunál elmondottakat.

tüntette ki, hogy ő és utódai bárhol szabadon üthetik fel residentiájukat, tehát akár Senyő nevű szerzett birtokán, akár más-
hol az országban s nem kényszerítheti senki a székelyek közös
helyére való visszatérésre („ad communem locum Syculorum”).¹

Bár az országban több Sásvár és Sasvár is volt s a tren-
csénmegyei Sasvár szomszédságában Székely és Nagy-Lévárd
(Nagy-Lövő?) nevű falvak is vannak, a szóban forgó széke-
lyeket mégis elsősorban az ugocsamegyei Sásváron kell keres-
nünk.² A Tiszántúlon ugyanis nemcsak Lövő és Székely, hanem
közel ezekhez található Senyő is, a Tiszántúlon pedig más Sás-
vár az ugocsain kívül nincs. Az sem közömbös, hogy az Uke-
tyevith-Fazekas per, melyben az említett oklevelet a XIII.
században felmutatták, a tiszántúli kerületi tábla előtt folyt.
Ha e megfontolások alapján az oklevél közzétételével együtt
elfogadjuk, hogy az oklevélbeli Sásvár azonos az ugocsa-
megyeivel, az ugocsai tiszaparti kismemesi rétegben, eredetileg
határőrzésre rendelt székelyek utódait kell tekinteni, akik a
sásvári gypűnek a mármarosi völgybe történt kihelyezésével³
földjeiken visszamaradva az ugocsai comes hatósága alá kerül-
tek s később a megyében megtelepült más kisbirtokos elemek-
kel együtt a kismemesi rendbe jutottak.

Az oklevélben megnevezett székely Sásvár-megyének az
ugocsai Sásvárhoz való kapcsolása azonban nem tekinthető
vitán felül állónak. Nem lehet figyelmen kívül hagyni például,
hogy Nagylövőt és Székelyt az oklevél Sásvár megyébe helyezi,
holott ezek szabolcsi vidéke és az ugocsai Sásvár messze esik
egymástól. Megtörténhetett ugyan, hogy Sásvár a szabolcsi
székely őrségnek egy előretolt állomása volt s az egymástól
távol fekvő székely őrségek közös „megyé”-t képeztek, az azon-
ban már alig hihető, hogy a székely határőröknek Ugocsában
semmi egyéb nyoma nem maradt volna.⁴ A XIII. sz.-ból s a
XIV. sz. elejéről ugocsai dolgokkal számos oklevél foglalkozik

¹ A két oklevelet Lajos király 1365-ben privilegiális levélben átírta s ennek
alapján tette közzé Jakubovich: Ugocsa-szabolcsi székelyek a XIV. sz.-ban.
MNy. XXVII. 205–209.

² Bizonyos Sasvár-megyéről más adatok is szólnak, ezek azonban kétség-
telenül a trencsén megyei Sasvárra vonatkoznak. V.ö. Pesty Frigyes, A magyar-
országi várispánságok története, különösen a XIII. sz.-ban. Bpest. 1882.
397–400.

³ A királyi ház mellett levő Felsőszász 1272. évi kiváltságlevele a gypűt
már Mármarosban említi: „indagines silvae Maramarosi”. Per. 1272. F: 1. Ns 2;
Fejér V. 1. 176–177.

⁴ Tudunk bizonyos Fülöpről, aki „sagittarius de Saswar” volt s akinek
Erzsébet királyné 1229-ben egy ekealja földet adott Szepes megyében a szepesi
nemesek joga szerint. (Orsz. Ltár, Máriássy lt. Ns 3.) Lehetett a trencsénmegyei
Sasvárról való is.

s ezek egyikében sincs szó székelyekről. Az sem közömbös, hogy a tiszaparti sásvári magyar település-csoport nyelve a szomszédos szatmármegyei tiszaháti magyar nyelvjárásával alkot közös egységet.¹ Figyelemre méltó továbbá, hogy a Salamon fia Domokos székelységéről tanúskodó személyek között egyetlen ugocsamegyeit sem tudunk felismerni, a tanúk tehát nyilván a szabolcsmegyei vidékről valók voltak.² Ezzel szemben valószínűnek kell tartanunk, hogy Sásvár eredetileg valóban védelmi pont, gyepüörség volt. Neve („vár”) s a máig élő hagyományok egyformán e mellett szólnak.³

Végül is tehát három feltevést sorakoztathatunk fel az ugocsai tiszamenti bökény-szirmai kisnemesek eredetéről, a nélkül azonban, hogy a rendelkezésre álló adatok mellett valamelyik is döntő elsőbbségben volna részesíthető.⁴ Nincs kizárva az sem, hogy a különböző időpontból származó adatok voltaképpen csak különböző fázisait vetítik elénk valamely egységes fejlődésnek. Lehetséges például, hogy azok, akiket a XIII. sz.-ban királyi serviens állapotában találunk, a sásvári székelyek utódai voltak.⁵ Végül is nyitva kívánjuk hagyni a kérdést s bizonyosan csupán azt állapíthatjuk meg – s ez megállapítható akármelyik feltevés esetén is –, hogy e tiszamenti falvak alapítói szabad kisbirtokosok voltak, akik a társadalmi fejlődés megfelelő szakaszában a kisnemesség osztályában foglalták el helyeiket.

¹ Csüry. A tiszaháti és ugocsai nyelvjárás nevezetesebb sajátosságai. M. Ny. XXV. 11–16.

² Föl kell vetni, hogy az oklevél által említett Sasvárbán nem a szatmármegyei Sárvárt, kell-e tekinteni, mely a szóbanforgó „sásvármegyei” székely községekhez közel esett s melyet a Váradí Regestrum valóban, bár hibásan, „Sasvár”-nak írt. Reg. Var. 216.

³ A hagyomány ma is azt tartja, hogy Sasvárt és Szirmát, valamikor teljesen körülvették a Tisza ágai s e megközelíthetetlen szigetről védtek a vidéket. (Dr. Szirmai Főris László p. u. min. titkár úr szóbeli közlése.) A Sásvár és Szirma felett, húzódo morotvák én halványok nem hagynak fenn kétséget a felől, hogy a Tiszának egykor itt volt, vagy legalább is itt is volt folyása s így eredetileg Sásvár és Szirma a többi várjobbágy eredetű birtokkal területileg is szorosabban összefüggött.

⁴ Váczy a Farkasnak szóló 1230. évi adománylevelével alapján királyi hűbérekről, praedialisokról szól Ugocsa megyében. Id. m. 379.

⁵ A kisnemei vidék földrajzi helyzetéből is arra kell következtetnünk, hogy e vidék Forgolányék falualapításai előtt sem volt települési kereteken kívül álló. Nem lehet ugyanis elképzelni, hogy a királynak az ugocsai néptelen területre először kitelepülő népei a Tisza mentében úgy jutottak volna el a tovább eső nagyszőlősi, királyházi, ugocsai (a falu) stb. vidékre, hogy ezt a területet, melyen keresztül kellett haladniuk s amely a mezőgazdasági termelésre Ugocsában a legkedvezőbb volt, nem vonták volna a királyi uradalom gazdaságainak keretei közé.

Az előbbi tiszaparti település-sorhoz kelet felől Csepe sorakozik s a csepei és almási nemesek, akikről először 1319-ben és 1320-ban hallunk osztozkodásaik kapcsán, az előbbi bökény-szirmai csoport kisbirtokosaihoz eredetre nézve is közel állónak látszanak. Az 1319. évi osztozás alkalmával Ákos fiai, Guba comes, Péter és Máté egy részről, Mikó fia Miklós s Furtes fia Péter más részről a megye délnyugati szélén fekvő Csedreg és Almás nevű birtokaikat határolták el egymástól. Csedreg Ákos fiainak jutott, akik a csepei Ákos és Zoltán családok ősei voltak, Mikó és Furtes fiai, az almási nemes családok ősei pedig Almást kapták. A következő évben Ákos és Furtes fiai a Sásvárt és Bónyát 1300-ban elidegeníteni szándékozó említett Kopasz Miklós fiával, Istvánnal léptek osztályos egyességre, melyben az Ákosfalva, másként Péterfalva¹ nevű erdős birtokukat (később Telki, végül Csepe), mely a serviensek Csoma és Öszödfalva faluinak szomszédságába esett, két egyenlő részre osztották fel. Ákos, Mikó és Furtes eredetéről s birtokaik megszerzéséről nincsenek adataink, az osztályozások azonban arra mutatnak, hogy közös törzsből származtak. Sőt az a körülmény, hogy Csepén Kopasz Miklós fiával osztoztak, közös eredetre utaló rokon szálakat sejtet a bökény-szirmai település-sor kismanességével is,² melynek tömegében ez esetben a csepei és almási nemesek éppúgy kiemelkedő törzset alkottak, mint a Kopasz Miklóstól származó sásvári és szirmai nemesek.

A kismanesség másik izmos törzsének, a hetényi nemeseknek az ősei már a megye települési vidékeinek a kialakulása után költöztek ide idegenből s birtoklásuk kifejezetten királyi adományon alapult. III. Endre király ugyanis 1295-ben megerősítve a IV. László király által 1273-ban kötött, majd 1280-ban általa megerősített birtokcserét, Szántóért (Abauj?) az ugoicsai Hetény és Veléte terra-kra az új birtokosoknak: István fiának Miklósnak, Othobar fiainak Kozmának és Mikónak, továbbá Cheburka fiainak Jánosnak és Janusnak adományt adott. A tiszamenti Hetény és az Avas hegységnek a mármarosai völgy felé néző bükkerdős, sziklás oldalán álló Veléte tehát nem volt merőben új alapítás, az új birtokosok azonban, akik kúriáikat Hetényben építették fel, a korábbi, még a királyi uradalom által lerakott települések pusztá emlékeinél egyebet aligha találtak új birtokaikon. A hetényi nemesek megtelepedésük után megkísérelték birtokaik kiterjesztését s Tekeházára a XVI. sz. má-

¹ Nem azonos a Tivadarral szomszédos mai Péterfálvával, melyről előbb volt szó.

² 1300-ban is Gábor fiával, Jánossal szemben az említett kismanes-
ősök, Fulguran fiai Domokos és Lőrinc s Euzen fia András mellett együtt szere-
pel alperesként a csepei ős, Ákos fia Guba. Zichy I. 101.

sodik felében sikerült is jogaikat elismertetni, a Drág és János vajdák, majd a Perényiek kezén kialakuló nagy nyalábi uradalom azonban terjeszkedésüknek útját elvágta s a XV. sz. elején már Tekeháza is az uradalom részévé vált.

Miként Tekeházát, a gödényházi nemesek birtokát is körülölelte a nagy uradalom, az utóbbiak azonban a birtokban mindvégig fenn tudták magukat tartani. A korán eltérélyesedő gödényházi nemesek az ugozsai birtokra a szatmármegyei Szamos-hátról költöztek fel a XIII. sz. második felében. Birtokukon előzőleg az ugozsai királyi uradalom hospesei laktak, de ezek — valószínűleg a tatárjárásban — elhagyták helyüket s István király a hospes lakóitól elhagyott Tornateleket, mely az új birtokosok kezén a Gödényháza nevet vette fel, 1262-ben elcserélte Munkács fiának, Nekonak Adorján nevű szatmármegyei birtokáért. Az Adorjánról származó család leszármazottai, a jellegzetes gödényházi kismemesi közösség, a szamosháti nyelvjárás sajátságait máig megőrizte.¹

A jobbágytalan Gödényházához hasonló társadalmi képet mutat a kismemesi vidék déli szélén álló s először 1323-ban említett Dabolc falu is. A dabolci nemesek eredetéről semmit sem tudunk, valószínű azonban, hogy a kismemesi tömb egyik korán elszakadó kirajzása hozta létre. A kis falu és nemesi lakossága az Éger-mocsár közepében elszigetelt helyzetbe került s bizonyára ez is hozzájárult, hogy a dabolci nemesség az ugozsai kismemesség nagy keveredési áramlataiban alig vett részt.

*

A kismemesi vidék déli részeiben fekvő Batár, Gyakfalva és Akli az eddig megtárgyalt falukkal szemben a különféle elemekből összeforradó kismemesi tömbben ismét más típust képviselnek. Birtokosaik ugyan ezeknek is köznemesek voltak, de e falukban a nemesi udvarházak nem szaporodtak el annyira, hogy e faluk jobbágy-jellege elmosódott volna.

Batár eredetileg ugyan az ugozsai királyi uradalom flamand telepítése volt, azonban — miként előzőleg reámutatunk — flamand lakosai korán, valószínűleg már a tatárjárás-kor elhagyták. A XIV. sz. elején negyedrésze birtokával még bizonyos Fulgiari comes rendelkezett, aki egynek tekinthető a tiszamenti kisbirtokos-vidéken fekvő Forgolányfalva névadójával, a század közepén azonban már a Szatmár megye közeli részein birtokos Vetésyék kezére került. A vele szomszédos Gyakfalva és Akli eredetére adataink nem világítanak reá, mindkét falut a hasonló nevet viselő családok birtokában látjuk feltűnni, az előbbit csak 1360-ban, az utóbbit már 1323-ban.

¹ Csűry id. m. M. Ny. XXV. 11—16.

A Tisza északi vidékén nagy birtokok által körülvevett s a királyi uradalom által alapított Egres IV. László királynak Sung fiai, János és Teke részére 1284-ben tett adományával szintén köznemesi birtok lett A XV. SZ.-BAN KIBONTAKOZÓ hatalmas Perányi-uradalom azonban nagy nyomással nehezedett a birtokra s Sung utódai, az Egresyek fokozatosan átengedve jogaikat a Perányieknek, maguk a tiszamenti kismemesi vidékre, főként a közeleső Sásvárra és Szirmára húzódtak át s a falu a XV. sz. végén végleg kikapcsolódott a kismemesi csoportból.

*■

A kismemesi vidék községi településeinek kialakulása körülbelül egy évszázados fejlődés eredménye. Az első községek a XIII. sz. első felében kötődtek meg, de a legfiatalabbak sem később a XIV. középső évtizedeinél. A megtelepülési folyamat kiinduló és befejező pontjaira azonban csak 1—2 falu esik, a többi, a zöm települése ugyanarra az időre, a XIII. sz. utolsó évtizedeire vezethető vissza.

A megtelepülés időbeli egysége nem jelenti egyúttal — miként az elmondottakból kitűnt — a települések eredetének egységét is. Az ország lakatlan széleinek foglalására törekvő kirajzások hullámai különféle elemeket sodortak össze az ugozsai Tisza-parton a részben gyepűőr-serviens eredetű, részben királyi adományból származó nemesi birtokokra. Itt ott az új birtokos a településnek némi, az ugozsai királyi uradalom által lerakott alapjait már készen találta (Hetény, Egres, Batár), a legtöbb település azonban már eredetileg is és merőben kisbirtokos alapítás volt. A területileg egymáshoz közel eső és szűk községi határok felett rendelkező települések első magjai egy-egy családi udvarháznál, gazdaságnál aligha voltak egyebek s az idők folyamán e körül sorakoztak fel az újabb családi tűzhelyek, melyeket az első háznéphez tartozó gazda és szolgák leszármazottai s esetleg új szolgál-, jobbágy-nép raktak. A Tisza partján álló közös eredetű faluk (Farkasfalva, Tivadarfalva, Csatóháza, Andrásfalva, Forgolányfalva, Péterfalva, Csomafalva, Öszödfalva), de mások is (Csepefalva, Gyakfalva), neveikben a birtokfoglaló és az első udvarházat felépítő birtokos ős neveit örökítik meg, akiket legtöbbször oklevélileg is fel tudunk ismerni.

A vidék benépesedésének folyamatát nagy mértékben megvilágítaná, ha a birtokszerző ős utódainak leszármazási vonalait s ezek mentén a települési keretek kiszélesedését és kitöltését nyomon követhetnénk. Ez azonban, jóllehet a kismemesi területről oklevelek nagy bőséggel maradtak fenn, nem vihető keresztül, mert az oklevelek a folyamat minden mozzanatát nem örökítik meg, de azért sem, mert az oklevelek nagyobb

számban csak a XIV. sz. második felétől szólaltathatók meg, ekkor pedig már egy-egy törzs szétágazása jelentékenyen előrehaladt. Péterfalvára például, mely a tiszamenti kisnemesi vidék legnépesebb helysége s később az egész nemesi járás központja lett, a legrégebb adatok csak 1369-ből és 1377-ből valók s ezekben már négy ágból 12 „Péterfalvi” nevű nemes szerepel.¹ Sásváron is az 1356, 1365 és 1374 években a Sásvári család három különböző ágával találkozunk, a három ágban 7 fiági családtaggal.² A hetényi nemesek ősei már a XIII. sz. végén három ággal lépnek a cserével szerzett Hetény birtokába. A tivadarfalviak és csatóháziak között folyó határvitában 1379-ben úgy a Tivadarfalvi, mint a Csatóházi család három ággal vett részt, amaz 5, emez 8 fiági taggal.³

A Falunak nevet adó ősöktől tehát már 4–5 nemzedéken keresztül is egész sora, a családoknak származott le s népesítette be a kicsiny ősi birtokot. A gyors benépesülés következményeként jelentkezik itt-ott már a XIV. sz. második felében, általában pedig a XV. sz. folyamán, hogy egyes ágak külön családnevet vesznek fel, minthogy a falu nevéből képzett családnév egyedül már nem volt elég a megkülönböztetésre. E kisnemesség körében leginkább az előd személyneve ragadt meg családnévként (például Péterfalván Barta, Beke, Bence, stb.), de a foglalkozás (például Borbély, Kántor, Szabó) s valamely testi sajátság (Szóke, Veres, Kis, Nagy, stb.) is gyakran lett családnévvé. A bővülő családnév jelentkezését számos esetben megfigyelhetjük, így pl. az 1503-ban szereplő 3 Péterfalvi Szabó elődei még egyszerűen Péterfalviak voltak.⁴ Az egyes faluk benépesülésének gyors ütemét szemlélteti, hogy a XV. sz.-ban is már jelentékeny számra emelkedett az általunk ismert külön családnevek száma, Péterfalván pl. 26-ra, Sásváron 16-ra, Dabolcon 15-re stb. Természetesen egy egy név alatt sokszor már ez időben is több család élt.

A családokhoz egy-egy falu körén belül nem egyenes vonal vezet, sőt a birtokvételek, cserék révén vérségileg idegenek is kerültek a közösségbe, bár ilyen estekről nagyszámú okleveleink csak ritkán szólnak. Annál gyakrabban előfordul, hogy a falukba a házasságok visznek be más falubeli idegen családokat. A természetben kiadott leányági birtokrészek gyakran telepedik meg másik faluból származó férj, vagy ha maga még nem, – az osztozás után gyermekei. A XIV. sz.

¹ Lel. Kom. jz.

² Károlyi okl. I. 260; Lel. Kom. jz.

³ Lel. Ug. Met. Ns. 25.

⁴ Péterfalvi Péter fia Mátyás volt, utóbbi fiai pedig: László, János, István, már Szabó-k. Lel. Stat. Kom. jz.

második felében például szirma-i Lökös testvére sásvári Demeter volt, fiait pedig már péterfalviaknak írták s Lökös és Demeter apja és nagyapja eredetileg is péterfalvi volt. Ilyen módon már kezdettől fogva nagy keveredés folyik a kismemesi vidéken, különösen a tiszamenti összefüggő gyepűőr-várjobbágy-serviens területen. A házasságok által létrehozott rokoni kapcsolatok a két család között gyakran vezetnek pereskedésre, főleg az anyai juss körül.

A folyton szövődő rokoni szálak keresztül-kasul hálózák az ugcasai kismemesiséget. A területről fennmaradt nagyszámú oklevél megközelítő képet tud adni a rokoni kapcsolatokról, melyek végül szinte az egész kismemesiséget egybefűzik. Az egyes családokból kialakuló nemesi közösségek keveredésének jeleit láthatjuk a más ugcasai kismemesi helységek neveit viselő családok neveiben is, így pl. a XIV–XV. sz.-ban Szirmayak Csomán és Péterfalván, Csomay-ak (vagy Csomák) Dabolcon, Farkasfalván, Forgolányban, Gyakfalván, Péterfalván, Sásváron, Gődény-ek, akik nyilván Gődényházáról erednek, Csomán, Farkasfalván, Öszödfalván és Péterfalván laknak – saját faluikon kívül. A kis nemesi faluk családainak keveredésére mutatnak – bár már kevesebb bizonyossággal – a különböző falukban fellelhető azonos családnév alatt élők is. Így például ugyancsak a XIV–XVI. sz.-ban Kallósokat Farkasfalván, Péterfalván, Sásváron, Szirmán, Zoltánokat Csedregen, Csépén, Csomán, Kántorokat Csomán, Péterfalván, Sásváron, Thormákat Dabolcon, Forgolányban, Szirmán, Supánokat Dabolcon, Péterfalván és Tivadaron, Dothorokat Hetényben és Szirmán stb. találunk. Egyforma családnévet ugyan nemcsak egyetlen családból leszármazottak viselhetnek, de az ilyen tömeges jelenségben lehetetlen valamelyes rendszerességet nem találni, annál is inkább, mert a különböző falukban lakó és egyforma családnévet viselő személyek közös származását, vagy legalább is rokonságát egyes esetekben oklevelek is kifejezik.

A keveredés és a rokoni kapcsolatok alig lépik át az ugcasai kismemesi terület határait, jóllehet a szomszédos Szatmár és Bereg megyékben hasonló jellegű népi vidékek nem messze esnek. A középkorban nem tudunk olyan rokoni szálakról, melyek ugcasai kismemeseket a szatmári vagy beregi kismemesi vidékek lakóihoz fűztek volna s csupán az ugcasai kismemesi családnevek között található szatmár- vagy beregmezei helységnévből képződött néhány családnévből következtethetünk némi kapcsolatra.¹ Valósággal zárt társadalom tehát az ugo-

¹ A XIV–XVI. sz.-ban forgó 181 kismemesi családnév közül az Egyri, Jármay, Mándy, Mikola, Sárközy, Uszkay szatmár-, a Farnosy, Guty, Jándy, Ke-repeci nevek beregmezei helységekre, mutatnak, mint e családok bölcsőjére.

ugocsai kismemeseké s e zártság okát elsősorban a kismemesség jelentékeny tömegével véljük megmagyarázni, mely egymagában is le tudta vezetni a természetes keveredési mozgalmakat. Hozzájárult azonban a zárkózottság elmélyüléséhez a kismemesi családok fokozatos elszegényesedése is. Amilyen mértékben szaporodtak a családi tűzhelyek a szűk határu kis faluban, olyan mértékben osztódott fel egyre szűkebb szeletekre az ősi föld. A XV. sz.-ban már gyakran 1–2 jobbágyért, fél- vagy éppen negyed kúriáért, -telkekért, kicsiny szántó- és rét-darabkákért látjuk perben állni egymással az ugocsai kismemesi faluk lakosait. Így szállottak fokozatosan alább a jobbágyság színvonalához, egyre szegényedve és parasztosodva. A folyamat alatt felgyülemelő belső erők feszítő törekvéseire élesen világít reá az 1514. évi parasztlázadás, melynek a Felső-Tisza, vidékén lezajlott mozgalmában az ugocsai kismemességből számosan részt vettek, sőt azok élén állottak.¹ Természetes, hogy a szegényes anyagi lehetőségek határai közé zárták, kicsiny földjéhez kötötték az ugocsai kismemességet, mely tehát rokoni összefüggésbe más vidékek társadalmával az ösztönző anyagi lehetőségek hiánya miatt sem léphetett. Az ugocsai kismemesi vidék így különálló társadalmi szigetet képezett, melyben az életnek is sajátos formái, szokásai és törvényei alakultak ki. A hetényi nemesek például 1481-ben azt állították az alispán előtt, hogy birtokaikat a régi privilégiumok értelmében és elődjek rendelkezése szerint mindig nemre való tekintet nélkül örökölték és bírták.²

A kismemesi családok elszaporodása az egyes falukban és a keveredés az egyes faluk között nem egyenlő mértékben haladt előre az egész kismemesi területen. Láttuk, hogy Egresről a nemesi családok korán teljesen kiszorultak, Batár, Akli birtokosait, a Vetésy és Maghy családokat pedig már származásuk és vagyoni viszonyaik is a kismemesi zöm fölé emelték; a csepei nemesek családfája is két ágban, a Zoltán-okéban és a korán kihalt Ákos-okéban merült ki. Ezekkel szemben pedig a bökény-szirmai településsor falvai, valamint a gődényházi, hetényi, almási, dabolci nemesek falvai gyors ütemben teltek meg

¹ A lázadásban való részvétel miatt az ugocsamegyei Almásy, Almási Szél, Bökényi, Bökényi Bán, Bökényi Beke, Csatóházi Csató, Gyakfalvy, Péterfalvi Szőke és az Előkelő Vetésy, nemes családok egyes tagjai a vagyonukat elveszítették. Sásvári Veres Gergely, aki állítólag egy személy volt az ugocsamegyei mozgalmat vezető „Körmös hadnagy”-gyal s aki ellen a saját nemzetiségében Sásvári János emelt vádat, kismemes társai vallomásaival e vád alól tisztázta magát. A vallomásokból élesen tűnik elő a szegény ugocsai kismemességnek a lázadásban való részvétele. Az idevonatkozó adatokat közzétette Komáromy: A Dózsaszázad történetéhez. Tört. Tár 1897. 487–495.

² Eredetije Péterffy Lajos oklevélgyűjteményében (Kom. jz.).

az elszaporodó nemesi családokkal. A keveredés ezzel a folyamattal párhuzamosan fejlődött, irányát és körét pedig főleg a földrajzi közelség szabta meg.

Az egyes faluk társadalmi közösségéhez hozzátartozott a nemes családok sorai között birtokaikon együttélő jobbágyzsellérréteg is, bár a társadalmi súly a nemességre esett. Kivételt jelentett az a néhány falu, amely – miként Akli, Batár – egy család birtoka maradt, vagy amely – miként Csepe, Csedreg, Gyakfalva – több birtokos családot tartott ugyan, de ezek számának növekedése sajátos okokon megakadt. Ezekben a falukban a jobbágyság szolgáltatta a közösség zömét, vagy legalább is túlnyomó részét, a többiben azonban a nemesi családok már a korai XV–XVI. sz.-okban is jelentékeny, sőt egyes, főleg a tiszamenti falukban (Csoma, Tivadar, Péterfalva) döntő, majdnem egyedüli közösségi tényezővé lettek. Almás, Bökény, Csatóháza, Csedreg, Csepe, Öszödfalva, Péterfalva, Sásvár, Szirma és Tivadar falvakban már az 1565/74. évi első rendszeres jobbágy-adó- vagy dézsmajegyzéket megelőző időből is mulatható ki jobbágylakosság, Dabolcon, Farkasfalván, Forgolányon s az éppen ezen években pusztán maradó Andrásfalván pedig csak e jegyzékek alapján, de már csekély számban. Csomán és Gődényházán azonban a XVI. sz. második felében csak nemesek éltek s innen az előző időből sincsenek adataink jobbágylakosságra.

*

A kisnemesi elem, mely a vidék települési arculatát megformálta, különböző helyekről származott ugyan, egészében azonban a birtokaira szállott szolgáló-jobbágy néppel együtt magyar volt.

A bökény-szirmai sor kisbirtokos rétegének származási helyére adataink nem mutatnak vissza, e nélkül is valószínűnek tartjuk azonban, hogy bölcsője a korán sűrűn benépesült Tiszaháton keresendő. E két vidék nyelvjárásilag ma is közösséget árul el¹ s olyan kapcsolatokra is lehet következtetni, melyek az ugozsai nemesség egyes elemeit az északi erdélyi részeiken megszállott Farkas-Agmánd nemzetséghez fűzik.² A vidék betelepülésének iránya is, mely felfelé haladt a Tisza mentében, elsősorban a közeli tiszaháti kirajzásoknak nyitott utat.

A Tisza völgyében elkülönülten álló Gődényháza nemesi szintén Szatmár megyéből, a megyének a Túr mentére eső

¹ Csüry id. m. M. Ny. XXV. 11–16.

² V. ö. Jakubovich Emil: Az Agmánd nemzetség teljesebb neve és egy ismeretlen ága. Turul XXXII (1914). 43–45.

szamosháti, de hasonlóképpen magyar vidékéről, míg a hetényiek bizonyos Szántóról, valószínűleg az Abauj megyében fekvőből, költöztek Ugocsába, Batárt pedig, melyet eredetileg flamandok laktak, de korán, el is hagytak, a XIV. sz. derekán az ugyancsak Szatmár megyében megszállott Kaplyon nemzetiségből származó Vetésyek vették birtokukba. A csepei és almási nemesek közös törzsének, valamint a gyakfalvi, akli és dabolci nemeseknek a származásáról semmit sem tudunk, azonban magyar eredetükre a legrégebb adatokból is biztos következtetés vonható le annak dacára, hogy a vidék falui közül hat: Batár, Bónya, Dabolc, Csedreg, Forgolány, Szirma nem magyar, vagy magyarnak kétségtelenül fel nem ismerhető nevet visel. Ezek közül azonban mindjárt, ki kell emelnünk az először flamandok által lakott Batárt, melyet a kismanesség csak kiűritése után vont települési körébe s nevét is így vette át. Bónya magyar vagy szláv, Dabolc és Szirma neve ellenben bizonyosan szláv nyelvi eredetet sejtet, míg Csedreg, neve eredetére, nem szolgáltat támpontot.

A birtokfogláló ősök nevei között is találunk magyar nyelvű eredetűeknek határozottan fel nem ismerhetőket, mint Szirmán Miléte, Boteus, a hetényi adományosok között Othobár, Cheburka neveit. Egész sajtáságos jelenségre látszik reávilágítani Forgolányfalva névadójának, Forgolány comesnek a neve. Ez a név Fargalan, Fulguran s Fulgiari változatokban fordul elő s ha elfogadható Karácsonyi János magyarázata, a Flandriában beszélt germán nyelv Folkram-jával azonos. Forgolány, a falu valóban szomszédos az eredetileg flamandokkal lakott Batárral. Sőt, Fulgiari comes Batáron 1301-ben még birtokosként is szerepelt. Ezek szerint Forgolányban az ugocsai flamand telepesek, egyúttal pedig a birtokszerző kismanesek egyikét, is kell tekintenünk.

Az egészében magyar ugocsai kismanesi vidéken tehát kezdetben itt-ott nem magyar elemekre mutató csekély nyelvi hatások is megfigyelhetők, ezek az elemek azonban a vidéken szétáradó magyar zömben hamar és nyomtalanul eltűntek. A kismanesség és a sorai között élő jobbágy réteg családnevei, melyeket az 1567/74. évi első jobbágyösszeírásokat megelőző időből gyűjtöttünk össze, a vidék magyar jellegét élesen domborítják ki. E nevek megoszlása, a következő:

	Nemesek nevei. ¹				Jobbágyok nevei.		
	M	N	SZ	B	M	N	B
<i>Bökény–szirmai település-sor.</i>							
Bökény	9	–	–	5	25	–	5
Farkasfalva	18	–	–	1	–	–	–
Péterfalva	36	–	–	4	8	–	4
Tivadar	15	–	–	2	4	–	–
Andrásfalva	8	–	–	–	–	–	–
Csatóháza	1	–	–	–	1	–	–
Forgolányfalva	17	1	–	2	1	–	–
Csoma	26	–	–	1	–	–	–
Öszödfalva	11	1	–	–	1	–	–
Sásvár	28	–	1	3	34	1	8
Szirma	30	–	–	3	3	–	–
<i>Csepei-almási nemesek.</i>							
Almás	9	–	–	2	6	–	–
Csedreg	1	–	–	–	6	–	–
Csepe	7	–	–	–	2	–	2
<i>Egyes települések.</i>							
Hetény	16	–	–	4	–	–	–
Gődényháza	15	–	–	1	–	–	–
Dabolc	26	–	–	3	–	–	–
Gyakfalva	5	–	–	–	–	–	–
Akli	1	–	–	–	2	–	–
Batár	2	–	–	–	13	–	1
Egres	1	–	–	–	–	–	1
Összesen:	282	2	1	31	106	1	21

A fenti nevek között számos olyan név foglaltatik, mely több faluban is előfordul. Az ilyen több faluban előforduló azonos jobbágynevek viselőinek származási kapcsolatba való hozatala, ha itt-ott a valóságot követő is, általában azonban elhibázott volna, mert a jobbágyság körében nagy számban ismétlődnek olyan egyszerű közönséges nevek, melyek egymástól függetlenül rendszerint minden közösségben keletkezni szoktak (pl. Nagy, Kovács, Szőke). Hasonló egyszerű nevek a kismanesek között is élnek, itt azonban a gyakori neveket viselőknél közös származása is többször bebizonyosodik, a ritkább nemesi neveket viselők (pl. Dothor, Zoltán stb.) közösségét pedig e szűk területen minden további nélkül is fel lehet tenni. Nem felesleges tehát, ha a nemesi családneveket az ismétlések

¹ Miután a kismanesség neveit a XVI. sz.-ig századonként gyűjtöttük össze, a nemesi nevek e csoportja az egész XVI. sz.-ot felöleli.

kizárásával, tehát valóban csak névalakokat véve számba, az egész területről összesítjük. A megoszlás ez esetben a következő:

magyar	157
német	2
szláv	1
bizonytalan	21

vagyis a 21 faluban lakó s ezek legtöbbször jóformán meg is töltő nagyszámú kishemesség a XIV–XVI. sz.-okban mindössze 181 családnév alatt élt s e neveknek 87%-a a nyelvvalakra nézve kétségtelenül magyar volt.

A két német nyelvű (Frank, Oswald) nemesi család valószínűleg az ugozsai szász telepítésből szakadt ki s e kézenfekvő feltevés annál inkább igazoltnak is látszik, mert az egyiknek az otthona Forgolányban volt s Forgolány flamandnak látszó nevével s a névadónak az egykor flamandokkal lakott Batárhoz fűződő kapcsolatairól már szóltunk. A másik német család Öszödfalván lakott, mely a tiszavölgyi szász telepeknek esett közvetlen szomszédságába. Némi bizonytalan szláv hatásra – az egyetlen szláv néven (Zubor) kívül – mutat a bizonytalanok közé osztott nevek közül néhány, mint a Horváth, Orosz, Polonus nevek s ezek egyúttal azt is sejtetik, hogy a kishemessi magyar zömöt a szláv hatás nem valami itt talált szláv szórvány részéről, hanem később a megtelepülés után létrejött kapcsolatok útján érte, mert horvátok, lengyelek és oroszok a magyarságot megelőzően e területen bizonyosan nem laktak. Más nevek (Supán, Zohon stb.) éppúgy lehetnek szláv, mint más (pl. Supán lehet magyar is) eredetűek. A bizonytalan nemesi nevek közé végül olyanok is soroztattak, melyek legtöbb joggal a magyarság javára eshetnek (pl. Török, Pócz). A fenti néhány német és esetleg szláv családnak a kishemessi vidék magyar tömegébe történt beiktatódása a tömegben észrevehető nyelvi vagy nemzetiségi nyomot nem hagyott hátra. A vidékről ugyanis a földrajzi nevek már a korai időkből nagy számban ismeretesek s ezek mindenben megerősítik a nemesi és jobbágynévekben osztatlanul kifejezésre jutó egységes magyar jelleget. A forrásainkban 1500 előtt már előforduló földrajzi nevek nyelvileg így oszlanak meg:

	M	Sz	M+Sz ¹	B	M+B ¹
<i>Bökény–szirmai település-sor.</i>					
Bökény	6	–	–	1	–
Farkasfalva	–	–	–	–	–
Péterfalva	–	–	–	–	–
Tivadar	16	1	1	–	–
Andrásfalva	–	–	–	–	–
Csatóháza	–	–	–	–	–
Forgolány	1	–	–	–	–
Csoma	–	–	–	–	–
Öszödfalva	–	–	–	–	–
Sásvár	7	–	–	1	1
Szirma	3	–	–	1	1
<i>Csepei-almási csoport.</i>					
Almás	9	–	–	–	–
Csedreg	3	–	–	–	–
Csepe	22	–	–	–	1
<i>Egyes települések.</i>					
Hetény	7	–	–	1	–
Gődényháza	8	2	–	–	3
Gyakfalva	–	–	–	–	–
Dabolc	–	–	–	–	–
Akli	5	–	1	–	–
Batár	10	–	–	–	–
Egres	5	–	1	–	–
	102	3	3	4	6

Az egyes községekhez beosztott fenti földrajzi neveken kívül a kismenesi vidéken ugyanezen korból még olyan néhány név is található, mely egyedül egy-egy községhez nem sorolható, mivel az általuk jelölt földrajzi tárgy sem marad egy község határai között. Ilyen nevek a következők: Általpaták, Batár, Holt Batár, Egerpataka, Esztegő, Feketevíz, Hidegvíz, Paládvize, Nagyéger, Necse, Verbőcpataka, Tekeres folyók s a Batárközi terület rész neve. Ezek Feketevíz és Necse kivételével túlterjednek az egész nemesi vidéken is, a többi név megszületése tehát a kismenesi vidéken kívül is történhetett.

A fenti 118 földrajzi név közül a szláv csoportba a következőket soroltuk: Lusuk (erdő), Thornia (víz), kalista (disznófürdő), Long (erdő). A magyar-szláv csoportba a magyar nyelv-

¹ A „M+Sz” vagyis Magyar+Szláv csoportba azokat a neveket soroltuk, melyek két szóból vannak összetéve s az egyik szó magyar, a másik szláv eredetű. A „M+B” vagyis Magyar+Bizonytalan alá eső összetett szavak egyik része magyar, a másik pedig eredetre felismerhetetlen.

területen szintén használatos „láz” (rét, erdei kaszáló) összetételű (Hynthosláza, Hosszuláz) és „Ladoméregre” kerültek. A négy bizonytalan név a méginkább a magyar és bizonytalan összetételek elsősorban magyar nyelvi eredetre vagy legalább is hatásra mutatnak s bizonytalanná nagyjából az írásos forrás torzító visszaadásában lettek.

A magyar nevek tehát a földrajzi megjelölések között a magyar családneveket valamivel felülmúló arányban foglalnak helyet. Ezek alapján ezen a területen a magyar nyelv uralmát kizárólagosnak kell tekinteni, hiszen a szláv csoportba sorozott négy név közül három a magyar nyelvterületen is él. A földrajzi neveknek ez a magyar tömege és a személyneveket is felülmúló aránya megerősíti azt a következtetésünket, hogy a magyarság ezen a vidéken érintetlen, szűz területet vett birtokába, mert hiszen a természeti élet földrajzi jelenségeinek itt a magyarság adott nevet. Az ilyen jelenségeknek pedig már az első települők nevet adnak s ezeket átörökítik újabb települőkre is. Miként tehát e fölismerés alapján a Nagyszöllősi hegység északi és északnyugati lábánál a korai szláv folyó- és pataknevekből a magyarságot megelőző szláv szórványokra következtettünk, akként ezen a területen a folyók, patakok és egyéb jellegzetes tájjelemek csaknem egytől-egyig magyar neve alapján arra a megállapításra kell jutnunk, hogy a magyarság e területet – a batári flamandoktól elhagyott területet kivéve – lakatlan ősállapotban vette birtokába.

6. A terebesi sarok.

A megye déli részében fekvő Túrterebes és a két Gérce még akkor települték meg, mikor Szatmár megyéhez tartoztak, ez a terület tehát nem tartozott a Tisza mentén fölnyomuló ugoicsai királyi uradalom települési köréhez. A Túr sík lapályán fekvő Terebes már a XIII. sz. elején is fennállott, míg a két Gérce, melyek már az Avas hegység lejtőire települtek, írott emlékekben először csak a XIV. sz. közepe táján szerepelnek. Az együtt közös birtokegységet képező Terebes és két Gérce csak a XIV. sz. második felében kerültek Ugocsa megyéhez, de Terebes határainak egyes részei még ekkor is Szatmár megyében maradtak, míg Zsigmond király a Perényiek kérésére végül 1422-ben az egész terebesi határt Ugocsa megyéhez csatolta.

A terebesi és gércei birtokot a XIV. sz.-ban a szatmár-megyei Jánky család tartotta kezében s ez időben Terebesen kívül a Gérce mellett felépített vár tartozéka volt a család fészke, maga Jánk is. A század végén Terebes és a két Gérce

a nyalábi uradalom új birtokosai, Drág és János vajdák birtokába jutott s az uradalommal együtt került át – bár annak része nem volt – a Perényi család kezére is. A vajdák és a Perényiek között évszázados per indult meg,¹ mely végül is a Perényiek javára hozott ítélettel ért véget. Terebes és a két Gérce tehát a nyalábi uradalomban és a Perényiek birtokában maradt, ennek keretében is megtartották azonban azt a szerves egységet, melyet eredetük sajátos gyökerei s az első birtokszervezet hoztak rajtuk létre. Terebesen a legújabb időkig külön földesúri kúria s majorsági központ állott s a kis terebesi birtokcsoportot Szatmár megyéhez mindig erős gazdasági és népi szálak fűzték.

Terebes és a két Gérce az összetartó közös kereten belül azonban lényegesen elütnek egymástól. Már eredetük időpontja is nagy távolságra, körülbelül másfélszázadra esik egymástól. Terebes a szamosháti síkon korán előmlő, a hegyvidékre azonban fel már nem hatoló települési hullám lerakódása volt, míg a két Gércét az Avas hegy lejtőin jóval később érkező újabb települési áramlat hozta létre. Ez a kettős mozgalom hasonló módon folyt le a terebesi birtokhoz észak felől csatlakozó Kátabirtokon is, melynek síkföldi nagyobb része szintén korán, míg hegyvidéke (Turc) csak később települt be.

A síkföldi települést, Terebest itt is a magyarság hozta létre, ha maga, a falu nevének alapját képező személynév szláv eredetű volt is. A helynévadás módja azonban már magyar jellegű s ha a szláv alapszó kezdeti szláv hatásra mutatna is, amit azonban e körülményen kívül más adat nem támogat, a XV. sz.-ban a már ekkor feltalálható nagyszámú jobbágy- és földrajzi nevek alapján magyar helységnek tekinthető. Az 1429, 1450 és 1499 évekből 47 családnevet ismerünk s ezek közül 31 magyar, 1 német és 15 bizonytalan ugyan, de 2–3 kivételével az utóbbiak is elsősorban magyarnak számíthatók (pl. Deecas, Literatus, Sala stb.). A családnevek közül egyesek szatmár-megyei helységekből képződtek (Apai, Kócsi, Paládi), világosan reámutatva a terebesi és szamosháti vidék korai időkből származó népi összefüggéseire.

A magyar Terebes mellé másfélszázad múlva települt két Gérce az avashegységi oláh települési vidékhez tartozik s így népi adatait is ennek adataival később foglaljuk egybe.

7. A rutén települési vidék.

A XIV. sz. dereka táján két új népelem jelent meg Ugo-csa megye területén: a rutén és az oláh. Az előbbi észak-észak-

¹ Komáromy, Száz. 1894. 507–508.

kelet, az utóbbi dél felől szinte észrevétlenül lépte át a megye határát. A rutének az eddig lakatlanul hagyott Nagyszöllősi-, az oláhok a szintén telepítetlen Avas hegység erdős oldalain ütötték fel tanyáikat. A két különböző települési hullám, táplálva a saját népi tömegéből folyton érkező újabb kirajzásokkal, a két hegyvidéken lassanként az új települések egész sorát hozta létre s átcsapott a már korábban megtelepült síkvidékre is.

A megye történetében a két népelem közül a nagyobb szerep a ruténeknek jutott. Első rajaik megjelenésének időpontjáról forrásaink ugyan kifejezetten nem szólnak, miként az avasvidéki oláhokéről sem, mégis ez az időpont a területre vonatkozó oklevelek adatainak alapján szinte évtizedre megközelítő pontossággal megállapítható.

A Nagyszöllősi hegység rutén települési vidékén egy 1351. évi oklevélben találjuk az első települések nyomait. Az oklevél a nádor Gelyényesen tartott gyűlésében adatott ki, melyen Ujhelyi István előadta, hogy a szöllősi és huszti hospesek, valamint Karácson bilkei (Bilke, Bereg m.) vajda fiai Zerechen, Miklós, Balachin és Rugas elfoglalták Chungua, Sard, Rakoch, Mistechew, Dubouch és Kethkapulnamezew nevű possessioit, melyek „intra metas et terminos possessionum suarum Ordow et Rakaz vocatarum” fekszenek és az Ujhelyieket szerzési jogon illetik meg. Ujhelyi igazát Szatmár és Ugocsa megye szolgabírói és esküdtjei esküvel bizonyították.¹ Az Ujhelyiek tiltakozása ennek dacára is eredménytelen maradt s 1397-ben a fenti birtokok közül négyet² ismét tilalmaztak, most már azonban nem a bilkeiekkel és nem is a szöllősi s huszti hospesekkel, hanem csupán Drág és Balk vajdákkal szemben, akik időközben megszerezték a királyi Szöllős és Huszt birtokát.

Az először 1351-ben szerepelt helységek közül Dubouchot az újabb tiltakozás már nem említi s az 1397. évi tiltakozás után Kétkápolnamező sem szerepel többé, valószínű tehát, hogy mindkét helyen a településnek csak kezdetleges csírái állhattak, melyek korán elpusztultak. Chungva a mai kettős (Kis- és Nagy-) (Csongovával, Sard szintén a kettős (Alsó- és Felső-) Sáraddal, Rakoch a legújabb időben már szintén kettős (Kis- és Nagy-) községi szervezetet nyert Rákóccal, Mistechew pedig a ma már beregmegyei, de a Rákóccal szomszédos borsova-völgyi Miszticével azonos. Ezek a helységek a Nagyszöllősi hegység borsova-völgyi északi lejtőjén és magában a folyó-völgyben egymásután sorakoznak s nem kétséges, hogy a ko-

¹ Ujh. DI. 38161.

² „quasdam particulas terre Ket kapolnamezew, Chongwa, Racoh, Mistichech vocatas” ... U. ott 38213.

rán elpusztult Dubouch és Kétkápolnamező is e település-sorban – még pedig az idézett oklevelekben foglalt felsorolás sorrendjéből következtethetőleg – a Borsova mentén felfelé haladva Misztice után állott.

A tiltakozó újhelyi és arдай nemesek – miként láttuk – arra alapították a fenti birtokra vonatkozó igényeiket, hogy ezek az ő Rakasz birtokukhoz tartoznak, ennek határain belül állanak. Előzőleg már azt is előadtuk, hogy a Hontpázmány nemzetség Ardót, Nyírteleket s az ezektől elkülönítetten álló Rakaszt 1300-ban kapta csereként adományba III. Endrétől. A birtokokat azonban Károly Róbert a pártütés bűnébe esett nemzetségtől elkobozta. Az elkobzás időpontját nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy az egyik birtokszerzőnek, Mikónak fiai, Miklós és Lökös 1322-ben a várad-hegyfoki konvent előtt nyilatkozatot foglaltattak oklevélbe s a nyilatkozatban kijelentették, hogy mikor a király a fenti birtokokat elfoglalta tőlük, csak azért nem tiltakoztak, mert félték a király bosszújától.¹ Károly Róbert nem kegyelmezett a pártütőknek, fia, Lajos király azonban, miután a nemzetség tagjai bebizonyították hűségüket, 1351. jan. 5-én kelt oklevelével az elkobzott birtokokat visszaadta nekik.²

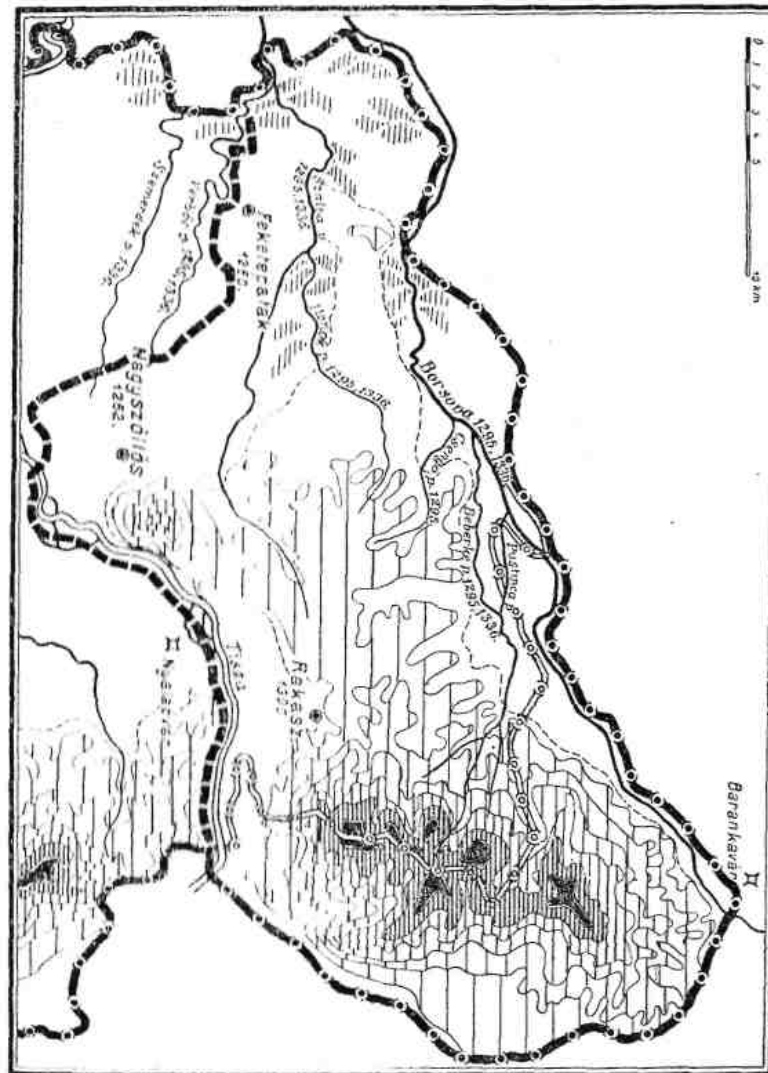
Alighogy tehát a Hontpázmányok 1351. januárjában visszakapták a király által három évtizedig elfoglalva tartott birtokaikat, ezek között Rákászt, ugyanaz év augusztusában a nádor említett gelyénesi gyűlésében már tiltakoztak a nagyszöllősi s huszti hospesek és a bilkei vajdák kezén, de a rakaszi és ardói földön levő Csongova és a többi, írott emlékeinkben először most feltűnő birtokok miatt. Már abból a körülményből, hogy az 1300. évi királyi adomány Rakasz mellett nem említi e birtokokat s hogy ezeket 1322. évi nyilatkozatukban maguk a Hontpázmányok sem nevezik meg a tőlük elkobozott ugocsai birtokok között, arra lehet következtetni, hogy Csongova és a többi települések az elkobzás három évtizede alatt, tehát 1322 és 1351 között szállottak meg a nagyszöllősi hegység lejtőin. Annál inkább föl lehet ezt tételeznünk, mert az Újhelyiek, akik Ugocsa megyében, tehát a helyszínén laktak s vagyonukkal mindig okosan sáfárkodó jó gazdák voltak, idegen faluknak birtokaikra való telepítését, ha ez az elkobzás előtt indult volna meg, bizonyára megakadályozták volna, vagy legalább is tiltakoztak volna ez ellen, amint birtokaik visszanyerése után 1351-ben is első dolguk volt a tiltakozás bejelentése. Következtetésünket további adatokkal biztosan lehet alátámasztatni, sőt a település korának körét 1322 és 1351 között szűkebbre is lehet vonni.

¹ Anj. II. 21–22.

² Ujh. Dl. 38157.

Rakasz ugyanis a Nagyszöllősi hegység déli oldalán a Tisza völgyére néz, de határa eredetileg a hegységen valóban átnyúlt a Borsova völgyéig. A nyugat felől szomszédos Nagy-

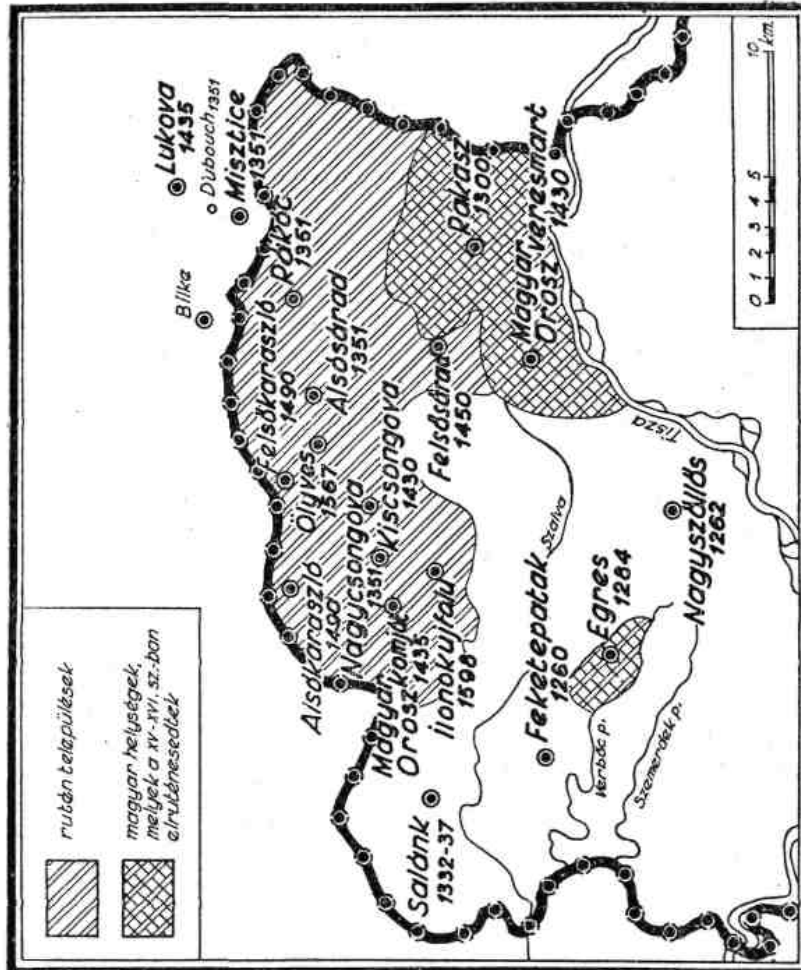
7. sz. vázlat. A Nagyszöllősi hegyvidék a XIV. sz. elején a rutén falvak megtelepülése előtt.

szöllőssel folytatott határviták során, ugyanis 1358-ban megjárták a régi határt Rakasz és Nagyszöllős között s a leírásból¹ megállapítható, hogy ez a határ érintette a Borsova völ-

¹ DI. 24804; Ujh. DI. 38584. 38100.

gyében folyó Beberke patakot is. Minthogy utóbb Rákócz és a két Sárád Rakaszt teljesen elválasztotta a Borsova völgyétől és a Beberke pataktól, határaikat feltolva a Nagyszőlősi hegység gerincére, nyilvánvaló, hogy akkor, amikor a rakaszi ha-

8. sz. vázlat. A Nagyszőlősi hegyvidék a rutén faluk megtelepülése után.

tár a Borsova völgyéig terjedt, Sárád és Rákóc még nem állhatott. Hasonló volt a szomszédos Nagyszőlős és Ardó fekvése és helyzete is, melyek ugyancsak a Tisza oldalán feküdtek, határaik azonban szintén messze felnyúltak, különösen Nagyszőlősé, mely a hegységen keresztül a Borsova völgyéig, sőt itt még 1336-ban is igen távol, Baranka vár romjáiig terjedt. Az

1336. évi nagyszöllősi határleírás¹ a Borsova völgyébe érve és itt haladva említi ugyan a Beberke, Borsova, Pustinca és Iza vizeit, nem említi azonban Csongovát, Sáradot, Miszticét, holott a leírt határ csak ezeken keresztül juthatott volna el Barankáig. Csongova és a többi 1351-ben vele együtt említett falu tehát még 1336-ban sem állhatott fenn, következőleg 1336 és 1351 között kellett keletkezniök. A beregi és mármarosai hegyeken keresztül ekkor érkezett el Ugocsába a Borsova völgyébe a rutén települési hullám s az új telepítési lehetőségeket itt a Rakasszal s egyúttal Ugocsa megyével is észak felől határos Bilke vlach vajdái ragadták meg és ugyancsak kihasználták, mert nemcsak saját birtokaikat szállatták meg, hanem az elkobzott s így a nyalábi vagy a huszti királyi várnagy – úgylátszik, kevésbé gondos – kezelésében álló Rakasz hegyentúli, Bilke felé eső részeit is. Valószínű, hogy a rakasziak mindjárt észre se vették, hogy a 800 méter fölé emelkedő hegygerinc másik oldalán levő erdőkben valami csendes, pásztorkodó nép kunyhókat kezd építeni, de ha észre vették és a királyi várnagyot tudósították is, a várnagy – úgy látszik – nem látott okot arra, hogy a pásztorok gazdáival, a bilkei vajdákkal perbe szálljon. Ez a feladat, a birtokok visszanyerése után a sajátjukat kereső Hontpázmányokra maradt. A várnagy hallgatásából egyébként arra is lehel következtetni, hogy ez idegen faluk betelepítése 1351 előtt nem régen történhetett, mert azt mégis alig lehet feltételezni, hogy évtizedeken keresztül elnézte volna a gondjaira bízott birtok ily durva megcsonkítását. Fellépésre sarkalták volna előbb-utóbb maguk a rakaszi jobbágyok is, akiket a birtokcsonkítás elsősorban sújtott.

A várnagyra hasonló lépés várt volna a nagyszöllősi hospesekkel szemben is, akik ekkor még éppúgy a király népei voltak, mint a rakasziak s akiket a Hontpázmányok 1351-ben szintén tiltottak Csongovától és az együtt említett birtokoktól. Úgy látszik tehát, hogy messze terjedő határaik hegyentúli erdős részeire a hospesek is szívesen fogadták be a pásztorokat s e határokat bővítették is a mostoha sorsra jutott rakasziak hátrányára, akiket egyébként a Tisza völgyében is elszorítottak régi határaikról.² Az 1351. évi tiltakozó oklevél ugyan nem jelöli meg, hogy a megnevezett tiltott birtokok közül melyeket tartottak a bilkeiek és melyeket a szöllősi hospesek a kezeik között, a további fejleményekből erre mégis következtetni lehet. A Hontpázmányok ugyanis a négy, településként máig fennmaradt említett birtok közül a továbbiak során csupán Rákócért és Miszticéért perelték a bilkeieket, a szöllősi hos-

¹ L. a Második Részben Nagyszöllősnél.

² A határperre: Dl. 24804; Ujh. Dl. 38160, 38584.

pesektől tehát nyilván a másik kettőt, Csongovát és Sáradot követelték. Az utóbbi kettőért azonban nem került perre a sor, vagy azért, mert a Hontpázmányok itt maguk sem érezték elég erőseknek jogukat, vagy azért, mert Szöllősnek hatalmas és erőszakos birtokosaival – előbb Drág vajdáékkal, utóbb a Perényiekkal szemben – nem sok sikerre volt kilátásuk. Így tehát Csongova és Sárad teljes egészében a szöllősi uradalom keretei között maradt.

A Hontpázmányok és a bilkeiek között a rakaszi földre telepített új falukért évszázados hosszú per folyt. Az előbbieket illette meg a birtok, az utóbbiakat a reája telepített nép. A bilkeiek időközben királynéi adománnyal is alátámasztották követelésüket. Erzsébet királyné ugyanis a nádort, az országbíró és Bereg megye ispánjait 1364-ben eltiltotta attól, hogy Karacson bilkei vajda fiai ellen ítéletet hozzanak, mondván, hogy a vajdafiak Rákócot és Miszticét az ő királynéi adományából bírják.¹ A bilkeiek még 1389-ben is, mikor a nádor a tilalom dacára ítéletet hozott e perben, Erzsébet királyné oklevelében bízhattak, mert a tárgyaláson nem jelentek meg, ez azonban a nádort nem akadályozta meg, hogy el ne marasztalja őket.² Rákóc és Misztice tehát a Hontpázmányoké lett s a váradi káptalan az ítélet alapján 1389-ben bevezette őket azok birtokába. A harc azonban ezzel nem ért véget, az Újhelyiek 1393-ban már újra panaszt emeltek, hogy a bilkeiek kivetették őket a birtokból.³ A hosszú pereskedés szokásos változatai után 1435-ben végül megegyezés jött létre a két fél között⁴ s ennek alapján a leleszi konvent 1439-ben felosztotta köztük Rákócot, Miszticét és az először az 1435. évi egyességben említett, tehát újabb telepítésű, szintén borsovavölgyi Lukovát.⁵ A felosztásban az Újhelyi-család mindhárom birtoknak negyed részét kapta s ennek megfelelően a jobbágy-sessiok így oszlottak meg.⁶

	Ujhelyi cs.		Bilkey cs.	
	lakott	lakatlan	lakott	lakatlan
	sessio		sessio	
Rákóc	9		23	
Misztice	2	2	8	
Lukova	2		4	1
	13	2	35	1

¹ Márm. Dipl. 54.

² Ujh. Dl. 38160.

³ U. ott 38209.

⁴ U. ott 38210.

⁵ U. ott 38276.

⁶ Bilkey Sandrin fiának, Istvánnak része nem foglaltatik benne.

Érdekes ez a megosztási arány azért is, mert – bár az osztozásban nem említik – tudjuk, hogy az Ujhelyiek igényének alapja a föld, a birtok, a bilkeieké pedig a telepítés, a jobbágy volt, az osztozás tehát azt fejezi ki, hogy a két igény értéke között $\frac{1}{4}:\frac{3}{4}$ arányú volt a különbség. Az osztozó felek ezt az arányt a jövőre is fenntartották s kimondták, hogy a felek birtokaikra szabadon szállíthatnak jobbágyokat, ha ellenben valamelyikőjük a szántóföldön, a cserjén, vagy az erdőben, mely a három falu között közös használatban maradt, új falut állítana fel, – amit a felek tehát lehetségesnek tartottak –, az új falu egy negyede az Ujhelyieké és háromnegyede a Bilkeyeké lesz. Ez a kikötés nyilván az Ujhelyiektől származott a Borsova völgyében telepítések révén terjeszkedő bilkei vlach vajdákkal szemben. Az egyesség és megosztás után ugyan a két család között utólag támadtak bonyodalmak,¹ ezek azonban már nem tudták kivetni birtokaikból az Ujhelyieket.

Szükséges volt, hogy a hosszú Ujhelyi-Bilkey pert részletesen ismertessük, mert – miként az előadottakból kitűnt – a per eredete és lefolyása egyúttal az ugoctai rutén települési mozgalom eredetére és első szakaszaira is fényt vet. A per történetének ismerete alapján megállapítható volt, hogy az ugoctai rutén hegyvidék első, először 1351-ben említett borsovavölgyi felépülései az 1336 – 1351. évek között keletkeztek oly hegyi erdős területen, mely a település megindulása előtt lakatlan volt ugyan, de már korábbi községi települések, Nagyszöllős és Rakasy határaihoz tartozott. Az így kialakult borsovavölgyi település-sorhoz hasonló körülmények között illeszkedik a település sor nyugati sarkának tekinthető s először 1345-ben említett Komját, mely – miként láttuk – más birtokszervezetben, a Gutkeled nemzetség feketepataki határában² a Nagyszöllősi hegység kiugró nyúlványán körülbelül Csongovával és az 1351-ben vele együtt említett falukkal egy időben települhetett meg. Ez a késői képződésű település-sor tehát Komjától Lukováig terjed s Feketepataknak, Nagyszöllősnek és Rakasznak hegyentúli borsovamenti lejtőit ragadta el ezek eredetileg széles határából. Az itt elhelyezkedett faluknak később nem mindegyike maradt meg Ugocsa megye keretében. Miszticét és a később települő Lukovát a XV. sz. második felében már Bereg megyéhez tartozónak írják okleveleink, ámbár hovatarozásuk, főleg Miszticéé még a XVI–XVII. sz.-ban is ingadozó volt. Végül is a két falu Bereg megyéhez került, a közigazga-

¹ Ujh. Dl. 38311, 38343, 38344, 38368, 38391, 38416, 38418, 38448, 38450.

² A Gutkeled birtok-estről szóló fejezetben már előbb reámutattunk, hogy az 1295. évi határjárás alkalmával Feketepatak határa messze benyúlt a Borsova völgyébe.

tásnak különben is csak e települések kialakulása, után meghúzott választóvonalánál azonban erősebbnek kell tekintenünk a közös birtokosok, a közös eredet és a közös települő népelemek tényeit, melyek a Borsova völgyét a népiség története szempontjából mindvégig egyé fűzték. Ebből a szempontból a borsovavölgyi település-csoportozás tartoznak még a bereg-megyei Dobroka és Rosztoka is, melyek már a Borsova túlsó partján állanak s Ugocsa megyéhez kezdetben sem tartoztak, de éppúgy a bilkeiek telepítései voltak, mint az ugocsai parton álló Rákóc, Misztice és Lukova.

A Borsova völgyének ugocsai oldalán megtelepült Komját, Csongova, Sárád, Rákóc, Misztice és Lukova csupán első lerakódásai voltak a beregi és mármarosai hegyekről leszálló települési hullámoknak. Az 1330–1350 között kialakult komját-miszticei sorhoz már Lukova is később, csak a XV. sz. első felében sorakozott fel s a hullám által egyre érkező további rajzások ugyanezen a területen még további új településeket is hoztak létre. Ezek részben már a hegység belsejében helyezkedtek el, részben azonban a Borsova völgyét sűrítették meg. A Borsova völgyében tűnik fel a XV. sz. második felében a Gutkeled-birtoktest szélső pontjain a két Karaszló, Csongova és Sárád között pedig a XVI. sz. közepe táján a szöllősi Perényi-uradalomhoz tartozó Ölyvös. A hegység belsejében ugyancsak a XVI. sz. közepe táján települt meg Kis vagy Felsőcsongova (utóbbi eleinte: Szárazcsongova) és Felsősárád, valamint a XVI. sz. végén Ilonokújfalu. Az előbbi kettő megtelepülése után a borsovaparti lejtőn korábban keletkezett Csongovát és Sárádot Alsócsongovának és Alsósárádnak nevezték.

A Nagyszöllősi hegység belseje s borsovamenti lejtője és völgye volt tehát az a terület Ugocsa megyében, amelyet már eredetileg a ruténség telepített be s amelyet így eddigi fejtegetéseink során is az ugocsai rutén települési vidék neve alá foglaltunk. A ruténség Ugyan később a megyében jóval nagyobb területen terjedt szét, a további hullámok azonban már meglevő, 2–3 század óta is fennálló, nem rutén településeket vettek birtokukba. Eredeti rutén települések Ugocsa megyében csak az előbbieket voltak s ezek rutén eredetét minden kétség nélkül megállapíthatónak véljük, jóllehet az itt először megtelepült népelém nemzetiségéről forrásaink nem szólnak. Sőt e települések rutén eredetét annak dacára sem tartjuk kétségesnek, hogy az oklevelek a XIV–XVI. sz.-ban e falukat a déli avasvidéki oláh jellegű falukkal egyformán „possessio valachalis”-oknak nevezik. Ez a megjelölés ugyanis ma már nem vezethet félre bennünket, mivel tudjuk, hogy egyáltalában nem kell minden „valachalis” possessióban nemzetiségre nézve is valóban „oláh”-okkal lakott helyeket tekintenünk. A

„valachalis”-t még a közelmúltban is azonosnak vették az „oláh”-val s Ugocsa megye történetének kutatója, a megye ősi nemességéből származó s így a helyi viszonyokat személyes tapasztalatból is jól ismerő Komáromy András 1890-ben „oláh telepítvényesek”-et látott e faluk első lakóiban, bár – az ellentmondást jól látva – megjegyezte, hogy ennek dacára e helységek lakói „ma tisztán rusznyákok”.¹ Az újabb történelmi kutatások tisztázták a Kárpátok gerincén Trencséntől Máramarosig számos ponton fellelhető „oláh” (vlach) elemek kérdését, kimutatva, hogy a „vlach, valachalis” megjelölés alatt nem nemzetiségeit, hanem azonos pásztorjoggal élő hegyi pásztornépet kell érteni.² A magyarországi vlachok között a Kárpátok hegyeiben valóban egyaránt találhatók délszlávok, lengyelek, rutének, magyarok, oláhok. Sőt abból a körülményből, hogy 1483-ban bizonyos Gyenge Jánost Pest megye területén „wolachus seu pastor”-nak jelöltek meg,³ arra lehet következtetni, hogy a vlach szó pásztor jelentéssel való értelmezése mélyen a magyarság települési vidékére is elhatolt.

A Nagyszöllősi hegység szóbanforgó „valachalis” településeiben nem nehéz felismerni a rutén eredetet. Eltekintve ugyanis attól a legfontosabb körülménytől, hogy ezen a területen ma rutének laknak, reámutathatunk arra is, hogy a Perényi uradalom itt fekvő falvait a magyar nyelvű írások már a XVII. sz.-ban is következetesen az „oroszság” neve alatt sorolják fel, szemben az avasvidéki „oláhság”-gal, mikor ez utóbbi megjelölés már valóban a nemzetiségre utalt. Sőt hasonló megkülönböztetésre már jóval korábbról is van példa. Az 1471. évi Perényi-zálogosításról szóló oklevélben ugyanis a zálogosításban e vidékről szereplő két Sáradot és két Csongovát kivételesen nem „valachalis”, hanem „rutén”, az avasvidéki oláh falukat azonban ekkor is „valachalis” possessióknak jelölték meg.⁴ Reámutathatunk továbbá, hogy a Nagyszöllősi hegység szóbanforgó falvaiban a XVI. sz. második felétől ismeretes jobbágynévsorokban, valamint az ezt megelőző szórványos névadatokban a rutén elem mindig feltalál-

¹ Komáromy, Turul 1890. 159.

² Lehoczky Tivadar, Adatok a vlach szó értelmezéséhez. Ethn. 1901. 108.; Ernyey József, Oláh vagy Vlach? Ethn. 1904. 256.; Acsády, Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt (Bpest, 1888). 215.; Hodinka, A munkácsi g. k. püsp. 73–75.; Takáts, Rajzok a török világból. II. 23. 296.; újabban: Kniezsa, A tót és lengyel költöző pásztorok magyar kapcsolatai. Ethn. 1934. 62.; Tamás L., Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. Bpest, 1935. 42. s köv. 11. A vlach jogra alapvető Kadlec munkája: Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uhorských. Prága, 1916.

³ Dl. 18776.

⁴ Per. 1471. F. 14. Ns 22, 24.

ható, de nyoma sincs az oláhoknak. A megtelepüléstől alig egy évszázadra eső 1439. évi osztozkodás alkalmával is Rákócson „quidam Zaam ruthenus”,¹ majd ugyanitt 1477-ben „Klym nomine ruthenus”-ként jelöltek meg egy-egy jobbágyot.² Az 1509. évi komjáti, alsó- és felsőkaraszlói jobbágynevek között is határozottan csak szláv és magyar eredetűek ismerhetők fel. Hivatkozhatunk a faluk neveire is, amelyek elsősorban tájkozathatnak az első települő réteg által beszélt nyelvről. A magyar helységneveken (Sárad, Ölyvös, Ujfalu) kívül –, melyekről alább még szólni fogunk, – csak szláv, nyilván rutén (Rákóc, Dobroka, Misztice, Lukova, Csongova) vagy olyan határozott nyelvi alakot ki nem fejező (Komját, Karaszló) neveket találunk, melyek a legtöbb közelséget a magyar vagy szláv nyelvhez mutatják. Hasonló viszonyt fejeznek ki az egyes falukból – bár csekély számban és a megtelepüléstől messze eső időből – fennmaradt, de az általános tapasztalat szerint legtöbbször már a megtelepülés első szakáiban megszülető földrajzi elnevezések is. Végül is ennyi adat alapján, melyek között az oláh eredetre egyetlenegy sem mutat, minden fenntartás nélkül megállapíthatjuk, hogy a Nagyszöllősi hegységnek eleinte „valachalis possessió”-knak nevezett falvaiban az oláhságnak semmi része sem volt s így a „valachalis” megjelölés itt a „vlach”-okra kívánt mutatni, akik ezen a területen nemzetiségükre nézve rutének voltak.³

*

A szláv történeti és politikai irodalomban hosszú időn keresztül szinte kizárólagos volt a kárpátalji ruténség autochtonságáról szóló elmélet, melynek táplálói és hirdetői elsősorban a rutén papságból sorozódó írók (Andrella, Babilovics, Lucskai, Bazilovics, Duliskovics) munkái voltak.⁴ E munkák-

¹ Ujh. Dl. 38276.

² U. ott 38398.

³ A rutén vlachokra idézhetjük még példaként Árva megyéből 1576-ból: „rutheni vel alio nomine volachii”. Tört. Tár. 1910. 195.

⁴ Zsatkovics: A magyarországi oroszok történetírásának történelme. Száz. 1890. 568–573, 644–660. Szulincák László: Mikor történt a kárpátalji rutének betelepülése hazánkba? Ungvár, 1918. 58. Hodinka, A munkácsi görög katolikus püspökség története. Bpest, 1910. (Főleg a „Ruténeink mai lakóhelyének a megszállása és a megszállítottak egyházi viszonyainak a története 1548-ig” c. fejezet, 58–89. l.). Petrov, a kárpátalji ruténség történetének érdemes kutatója, a ruténekről több kötetet is adott ki. Legújabbán idevonatkozólag: Drevnějšija gramoty po istorii Karpatorusskoj cerkvi i ierarchii. 1391–1498. Praha, 1930. V. ö. még: A. Bonkáló: Die ungarländischen Ruthenen. Ungarische Jahrbücher I. Berlin, 1921. 215. és H. Bidermann: Die ungarischen Ruthenen. Innsbruck. I–II. 1862–1867. Utóbbi már több részében, így az eredet kérdésében is, túlhaladott, de egyébként még mindig használható munka.

ban a kárpátalji rutén nép távoli múltja – legtöbbször a magyar honfoglalást megelőző rutén hercegség legendájával – valósággal mitikus jelleget öltött és szembekerült az északeleti Kárpátok lakatlanságát valló magyar történeti felfogással. Az újabb kutatások azonban lefosztották a rutén múlt kérdéséről a mítikus köntöst. Magyar részről Hodinka, szláv részről pedig Petrov, korábban szentpétervári, majd prágai tanár kutatásai segítették elő a történetkritikai álláspont győzelmét. Petrov eredményei a szláv politikai szemléletre is mély hatást gyakoroltak s eljutottak a csehszlovák kormánypolitika körébe. Benes csehszlovák külügyminiszter ugyanis Petrovot úgy említi, mint aki „a kárpátalji nép múltjára vonatkozó összes tudósításokat megtisztította a mítikus hipotézisektől és hamisításoktól és bebizonyította, hogy e földnek a politikai története legenda”. Benes szerint is „a mai kárpáti orosz-szláv lakosság békésen és fokozatosan szivárgott be ide a XII. század végétől kezdve a XVIII. századig, mint pásztor és földműves népség”.¹

Az ugocsai ruténség megtelepülésére vonatkozó általunk közzétett és feldolgozott adatok új lehetőségeket nyújtanak a kérdés vizsgálatához és legalább is ezen a területen a települések csirájáig vezetnek el. Eredményeink megerősítik a ruténség kései és fokozatos beszivárgásáról kialakult történeti képet, hiszen – miként láttuk – Ugocsa megye területén az első rutén települő rajok csupán 1336 és 1351 között jelentek meg. Az alföldi sík széléig előrehatoló ugocsai rutén település-csoport különben kései eredetével az egész kárpátalji rutén tömbből is kiválik, mintegy cáfolatául – legalább is ezen a ponton, – annak a megállapításnak, mintha a rutének először az egykori gyepüvonalnak a sík felé eső lankás részeit szállták volna meg s csak a termékenyebb lejtők megtöltése után szorultak volna egyre feljebb a hegyekre és közelebb a határhoz.² Az első ugocsai rutén faluknál ugyanis régebbiek a bilkei vajdáknak a beregi hegyoldalra, tehát feljebb eső falvai, hiszen az első ugocsai rutén rajokat a vajdák saját birtokaik megszállításai után hozták csak át a Borsován az ugocsai lejtőre. De ki is léphetünk a még így is szűk települési körből és rámutathatunk, hogy a határszélhez közelebb eső hegyvidéken már a XII–XIII. században voltak rutén települések,³ holott – miként láttuk – Ugocsában ezek csak a XIV. sz. közepe táján jelentek meg.

A magyarországi ruténség történetének kutatói a ma-

¹ Benes „Reč o podkarpatorusskoj problemě” című kiadványából (Praha, 1934.) idézi Bonkáló: A kárpátalji rutén irodalom és művelődés. 1935. (Felvidéki Tudományos Társaság. 1. sor. 2. szám) 9–10.

² Hodinka id. m. 72; Bonkáló id. m. 7.

³ Az előbb idézett munkák s Lehoczy I. 119–120.

megfigyelhető nyelvi és néprajzi sajátosságok alapján már megjelölték azokat a népi forrásokat is, amelyekből a kárpátalji rutének mai lakóhelyeikre elrajzoltak. Így megállapították, hogy a határmenti mármarosi, beregi és ungi bojkák a szomszédos halicsi bojkák, a zempléni, sárosi és szepesi lemákok a szomszédos halicsi lemákok közül telepedtek ki a Kárpátok magyar oldalára.¹ Nem található azonban meg Halicsban azoknak a ruténeknek a törzsi fészke, akik a Mármarostól Zemplénig terjedő vonalban a délre eső, tehát az Alföldre lehajló alsó hegyvidéken laknak. Ehhez a réteghez tartozik földrajzilag az ugocsai ruténség is. Nyelvi hasonlóságok alapján Bonkáló e dolisnyán (síkföldi) rutének hazáját Podoliában és Volhiniában keresi.²

Az ugocsai hegyvidéken megtelepült első rutén réteg származási helyére forrásaink nem mutatnak reá s annak, aki erre a mai nyelvi és néprajzi viszonyokból akar következtetést levonni, számot kell vetnie azzal, hogy ezen az úton az első települő rétegig aligha tud eljutni. A munkánk második részében közzétett jobbágnévsorok tanúsága szerint ugyanis az első rutén réteg csupán csekély töredék a továbbiakhoz képest, melyek folytonos szivárgásban rakódtak az elsőre reá. Bár a lassú szivárgás folyamatában az új beköltözők nyelvi és népi sajátosságai rendszerint elhalnak, mivel a már együttélő közösség a sorai közé szórványosan, vagy éppen egyenként belépő új tagokat felszívja, magához idomítja, ennek az ellenkezője is bekövetkezhetik akkor, ha az új ráakódások elemei végül túlsúlyra jutnak. Ez történt Ugocsa megyében, ahol – főleg a XVII. sz. utolsó s a XVIII. sz. első évtizedeiben – a ruténség az új települők révén a korábbinak sokszorosára duzzadt fel. A XVI–XVIII. századi adatok tárgyalásánál meg fogjuk állapítani, hogy az új rutén elemek különféle vidékekről torlódtak össze az ugocsai magyar-rutén-oláh sarokban. A szomszédos beregi és mármarosi alsó vidék éppúgy táplálta e szivárgási folyamatot, mint a felső hegyvidék határmenti Krajnája és Verhovinája, sőt közvetlenül maga a kárpátontúli rutén föld is. E hullámozó, kavargó keveredésben a vidéktípusok jellegzetes jegyeinek el kellett mosódnia s valószínűleg ez az oka annak, hogy az alsó rutén vonal népében nem ismertek fel olyan nyelvi és népi eredetiséget, mely valamely kárpátontúli törzsi fészkekhez elvezetne.

A XVI–XVIII. sz. adatok alapján megfigyelve az ugocsai betelepülő ruténség különböző vidékről való eredetét s így népi kevertségét, pusztán elméleti meggondolással is arra a

¹ Hodinka id. m. 72, 73; Bonkáló id. m. 6–7.

² Bonkáló id. m. 7.

következtetésre lehet jutni, hogy az ugoicsai ruténség kezdettől fogva, tehát már az első települő réteg is kevert összetételű volt, minthogy azok a – főleg földrajzi – tényezők, melyek a település útját különféle vidékekről vezették Ugoicsába, az idők folyamán állandóak és változatlanok voltak. Következtetésünk – annak dacára, hogy forrásaink az első rutén letelepülők származási helyéről nem szólnak, – valamennyire alá is támasztható. A földrajzi nevekből képződött családnevek viselőit ugyanis csaknem százszázalékos biztonsággal állapíthatjuk meg eredetileg a név által megjelölt földrajzi helyről származóknak, ilyen családnevek pedig a rutén vidék faluiból már a legrégebb – bár a megtelepüléstől még mindig 150–200 évre eső – névadatok között is szerepelnek. Így 1509-ben Komjáton és Alsókaraszlón „Keves-eket (Kevés–Köves < Kövesdi),¹ 1567-ben Rákócon „Oroszföldi”-t, 1574-ben Kiscsongován „Krajnik”-ot, 1572-ben Komjáton Krajnait, 1574-ben Alsósáradon Dobrokait, Ölyvösen Ilosvait és Polyánkait, majd 1591-ben ismét Alsósáradon Bilkeit találunk. Bilke, Dobroka, Ilosva, Polyánka, Kövesd a Borsova jobb oldalán a beregi hegyoldalon, egyébként azonban az ugoicsai rutén falukhoz közel fekszenek s szerepük az ugoicsai rutén vidék benépesítésében annál kézenfekvőbb, mert többnyire a bilkei vajdák birtokát képezték, akik – miként láttuk – megindították az ugoicsai rutén vidék megtelepítését s akik az ugoicsai Rákócon az Ujhelyiekkel folytatott nagy perük felszámolása után is birtokosok maradtak. A Krajnai és Krajnik nevek már arra is mutathatnak, hogy a bilkei szomszédos faluk lakosain kívül a távolabbi felső hegyvidék is, mert valójában ez volt „Krajna”,² szintén küldött rajokat Ugoicsába, az Oroszföldi név pedig talán kárpátontúli eredetre vall. Később a hasonló családnevek alapján sokkal világosabban és jelentősebb mértékben domborodik ki, hogy az ugoicsai ruténség különféle elemekből települt össze.

A kárpátaljai rutén falukat általában kenézek vagy soltészek telepítették meg, akik a földesúrral kötött szerződés, a kenézlevél alapján a megtelepítendő falu örökös bírói tisztése és gazdasági kedvezmények fejében, vállalták a telepesek összegyűjtését. Ilyen kenézlevelet Lehoczky csak Bereg megyéből 50-et tett közé.³ Az ugoicsamegyei rutén vidék egyet-

¹ Komjáton 1509: Kewes (Per. 1509. F. 22. Ns 23), 1640: Keöves (NRA 837–10), 1671: Kövesdi (UC 64–40), 1715: Kövesdy és Kövesd (CR 1715).

² Később van reá példa, hogy az előbbi hegyvidéket is Krajnának nevezik: *Medencét* 1690-ben a Krajnán levőnek írják (UC 65–55).

³ Adalékok az oláh vajdák, oláh és orosz kenézek, vagy soltészok és szabadok intézményéhez hazánkban. Tört. Tár 1890. 155–173, 474–492, 1894. 51–80.

len falujából sem került elő kenézlevél, mégsem kétséges, hogy ezeket a falukat is kenézek szállították meg. Erre lehet következtetni abból a körülményből, hogy Alsó- és Felsőszáradon, Nagycsongován, Rákócon, Ölyvösen és Komjáton a legrégebbi, tehát XVI. századi névsorokban a falu lakosai között egyaránt találhatóak „Kenéz” nevűek, sőt Alsószáradon és Nagycsongován 1574-ben a bíró helyett világosan kenéz szerepel a dicaadó-jegyzékben is. Csupán a két Karaszlón és Kiscsongován nem találtuk a kenézségnek valaminő nyomát, tudnunk kell azonban, hogy – miként az 1567. évi dicaadó-jegyzékből kitűnik – a két Karaszló Komjással, Kiscsongova Nagycsongovával¹ alkotott egy bíróságot, illetőleg tehát kenézséget.

Az ugozsai lejtőkön megtelepedett ruténség gazdasági életformája a hegyi pásztorkodás és a földművelés vegyes elemeiből tevődött össze. Az első települő réteg falvai megszállásakor kétségtelenül a pásztorkodás fokán állott, hiszen falvait – miként láttuk – a XIV–XV. sz.-ban „vlach” faluknak nevezték s a lakosok birtokában is voltak a vlach kiváltságoknak (pl. gabonadézsmentesség), már pedig a vlach jog hegyvidéki pásztorjog volt. Nem kétséges azonban, hogy a faluk megtelepedésével egyidejűleg megindult az állandó helyhezkötöttséggel együttjáró földművelés is. Már előbb reámutattunk, hogy az ugozsai rutén faluk – kivéve a hegy belsejében később megtelepült Ilonokújfalut és Felsőszáradot – nem kizárólagosan hegyi faluk voltak, mert határaik lenyúltak a hegy lábánál fekvő völgyes, sík földekre is, ahol a gabona-termelés és rétgazdálkodás lehetőségei inkább adva voltak.

Okleveles adatok kétségtelenné teszik, hogy ezeket a lehetőségeket már az első rutén települő réteg is kihasználta. Az Ujhelyi-Bilkey perben 1435-ben Rákócon, az ugozsai rutén faluk legnagyobbjában s mintegy anyaközségében, valamint a vele ekkor még közös határtartó Miszticén és Lukován 11 olyan jobbágytelket említenek, melyekhez a közös határban 3 ekealja szántóföld, 2 ekealja rét és 5 ekealja makkos erdő tartozott.² Egy-egy telekre tehát általában kb. 35–40 hold szántó, 27 hold rét és 68 hold makkos erdő esett. Majd a perben 1439-ben ismét bizonyos szántóföldet említenek, melyet a Bilkeyek elfoglaltak Rákóc határából. A vitás szántó közös megegyezés alapján a Bilkeyek kezén maradt s ugyanekkor a faluban megosztó Ujhelyiek és Bilkeyek kimondták, hogy a megosztott Rákóc, Misztice és Lukova területén a szántóföldet, a cserjést, a makkos és megengedett (usualis) erdőt közösen fogja hasz-

¹ Együtt még Ölyvössel és a két Sáraddal.

² Ujh. Dl. 38210.

nálni a három falu.¹ 1507-ben ugyanitt irtott szántóföldről hallunk.²

A rutén „vlach” faluk tehát, melyek a szomszédos magyar faluk által fizetett gabonadézsmakötelezettség alól mentesítve voltak,³ már kezdetben kétségtelenül számottevő szántóvető gazdálkodást folytattak, bár a gazdálkodás súlypontja ennek dacára is az állattenyésztésen nyugodott. Erre a XVI–XVIII. sz.-ból fennmaradt összeírásokból és gazdasági leltárok-ból, miként az újkori fejlődésszakasz tárgyalásánál látni fogjuk, számos körülményből lehet következtetni. Az állattenyésztés formája azonban nem a hegyi vagy havasi pásztorkodás volt. Ez a sűrű település-rendszerben s a földművelés mellett nem volt fenntartható. Így a későbbi adatok szerint, az állattenyésztés főtárgya sem a hegyi pásztorkodás állata, a juh, hanem elsősorban a szarvasmarha s a disznó volt. A Bilkeyek már 1472-ben a miszticei osztozkodás alkalmával is a készpénz mellett 6 disznóval elégítették ki Rákócon az Ujhelyieket.⁴

Az ugocsai erdős lejtőkön megült ruténség művelődési viszonyairól s szellemi és lelki életformáiról e korai időkből nem szólnak adataink. Ilyenekről a felső társadalmi osztályt nélkülöző, politikailag teljesen jelentéktelen s megfelelő vallási gondozás nélkül álló kárpátalji ruténségnél beszélni voltaképpen nem is lehetne. A művelődés hordozói és plántálgatói elsősorban a vallási gondozás munkásai, a papok voltak, tudjuk azonban, hogy a kárpátalji falusi orosz papok, a batykók még később is teljesen tanulatlanok és műveletlenek voltak, jóformán egy színvonalon álltak híveikkel, hisz maguk is legtöbbször valóban paraszti életet élő jobbágyok voltak. Ölyvösen is az 1574. évi adójegyzék a jobbágyok között sorolja fel a „batyko”-t, aki az adót jobbágyok módjára fizette paraszttelke után.

*

Az ugocsamegyei rutén települési vidék falvainak neveit nyelvi vizsgálat alá véve, olyan eredmény áll elő, melyben meglepő ellentmondás jut kifejezésre. Kétségtelenül szláv eredetű neve ugyanis csak Rákócnak s a csupán egy ízben (1351) említett, tehát már csírájában elpusztult Dubochnak van. Komját és a két Karaszló nevében ugyan elsősorban szintén szláv nyelvi eredetet sejthetnénk, e szavak jelentése és származása azonban határozottan nem ismerhető fel. Az is figyelembe

¹ U. ott 38276.

² U. ott 38448.

³ 1495:45, 1500:29. t. c.

⁴ Ujh. Dl. 38368.

veendő, hogy a két Karaszlót a ruténség nyelvén másként, Alsókaraszlót „Zariča”-nak, Felsőkaraszlót „Hreblya”-nak nevezik,¹ ami maga már kétségeket támaszt a „karaszló” szó szláv eredetére nézve.²

A kétségtelenül szláv eredetű „Rákóc” és a kétséges „Komját” s „Karaszló” szavakkal szemben az ugocsai rutén vidék többi falvai vagy teljesen, vagy legalább is eredetükre nézve magyar nevet viselnek. A két Sárád, a rövid életű Kétkapolnamező, a késői telepítésű Ölyvös, az Ilonok folyó mellé szintén későn települt Újfalú³ nevében nyoma sincs a ruténségnek s a két Csongova szlávosan képzett nevében is magyar alapszót (Csenge, Csengő) találunk. Ha tekintetbe vesszük is, hogy a Sárád-ok és Csongová-k első települői e neveket a Sárád és Csengő patakok neveiben, melyeket már megjelenésük előtt is így neveztek,⁴ készen kapták, még mindig nem közömbös az a tény, hogy e magyar neveket egyáltalában felvették és hogy Sárádót éppen átalakítás nélkül vették át. Az újabb időben ugyan a Sárádokat és Csongóvákat rutén neveken is jelölték, e késői rutén nevek azonban egyszerű lefordításai az addig Nagy- és Kicsongovának (Velika-, Mala Csengava⁵) s Alsó- és Felsősárádnak (Nižnyj-, Vyšnyj-Šárd) írott neveknek. A magyar nevek eredetének időbeli elsőbbsége itt éppúgy nyilvánvaló, miként Ölyvösnél és Újfalunál, melyek újabban már szintén viseltek rutén nevet is, az előbbi a falu mellett elfolyó s már a ruténség megjelenése előtt így nevezett Ilonok patak neve alapján képződött „Onük” nevet.

Ezek a körülmények arra mutatnak, hogy Ugocsa megye nagyszöllősi hegyvidékére a késői települési hullám nem kizárólag rutén elemeket hozott magával s hogy itt nem is eladdig érintetlen, szűz területet vett birtokába. A magyar településnevekből ugyanis magyar nyelvi beszűremlésekre és a vidéken átszövődő magyar népi hatásokra kell következtetni. A következtetés további adatokkal is alátámasztható, így mindenekelőtt a forrásainkban a megtelepülés első századának végétől, már az 1567/74. évi dicanévsorokat megelőző időből szórványosan föllelhető jobbágynevekkel is. Az 1450. évi Pe-

¹ E nevek azonban írott forrásainkban csak a XVIII. sz. második felében tűnnek fel, addig egyedül a „Karaszló” név szerepel.

² Ha a Karaszló szó szláv eredetű lenne, aligha keletkezett volna mindkét falunak más szláv neve is.

³ Csak újabban nevezik a mellette folyó patak nevével Ilonokújfalunak

⁴ Ez elnevezések kétségtelenül Nagyszöllős és Rakasz magyar lakosaitól származtak, minthogy – miként láttuk – e késői rutén telepítésű vidék előzőleg lakatlanul Nagyszöllős és Rakasz határai közé tartozott.

⁵ Kis (Mala-)-Csongovát a XVIII. sz.-ban „Zawadka”-nak is nevezték (Loc. 284). 1865-ben (Pesty): Mala Csengava.

rényi-osztályozásban szereplő alsó- és felsősáradi, kis- és nagy-csongovai jobbágyokat ugyan még csak egyedül keresztnévvel jelölték meg s e nevek latin alakjukban éppúgy nem árulnak el magyar, mint szláv, vagy egyéb nyelvi jellegzetességet sem, – ami egyébként már magában is ellene szól a tipikus nemzetiségi településnek – 1552-ből azonban a két Sárádról és Nagy-csongováról már három nyelvileg jellegzetes családnév is maradt reánk. Ezek közül kettő magyar eredetű, míg egy (Kenéz)¹ névelemzési módszerünk alapján a bizonytalanok közé sorozandó. Az 1509. évi komjáti s alsókaraszlói jobbágynevek között előforduló nagyszámú magyar családnév jelenségére már reámutattunk.² A korai jobbágynevek magyar-rutén kevertsége alól Rákóc, az ugocsai rutén települések elsője s mintegy anyaközsége sem képez kivételt, minthogy az 1439–1560. évek-ből ismeri 5 rákóci név közül csak 3 rutén, míg 2 magyar eredtű.

A korai családnevek magyar-rutén kevertségének megfelelnek azok a földrajzi nevek is, melyek e vidéken a település első szakaszaiban honosodtak meg. Az 1410 körül végrehajtott komjáti határjárásról felvett oklevélben például a határjel-fák kizárólag magyar néven (kőris, gyertyán, bükk, juhar) szerepelnek; s az 1434. évi komjáti határjárásban is Feketepatakról, Salánkról már ismert, de itt is elfolyó patakok szláv neveitől eltekintve, melyek a ruténség, a magyarság közvetítésével az ősi szláv szórványoktól vett át, Koroztho-mező és Körő nevekkel, tehát egy szláv-magyar összetételű és egy magyar eredetűnek látszó szóval találkozunk. Végül e korai időben Rákóc határában is egyformán találhatók rutén és magyar eredetű földrajzi nevek.

Az ugocsai rutén vidék számos, szinte túlnyomó magyar falunevei és korai földrajzi nevei, valamint korai jobbágy lakosságának keverten rutén és magyar családnevei alapján kétségen kívül megállapítható, hogy e vidéken a ruténség sorai között már az első települő rétegben számottevő magyar elem foglalt helyet. Ezt egészen természetesnek fogjuk találni, tudva, hogy az ugocsai rutén vidék tulajdonképpen a magyarság települési területébe benyomuló félsziget, melyet akkor még nyugatról és délről a magyar települések vettek körül. A magyarság jóval előbb megülte már e helyeket, nyilvánvaló tehát, hogy amikor a ruténség a magyarság testébe benyomuló erdős-hegyes vidéket kezdte benépesíteni, a közvetlen szomszédból is szívott fel települőket, ezekről az oldalakról magyarokat. Ez már csak azért is megtörténhetett, mivel a települő faluk, Rákóc kivéte-

¹ Mindhárom helységben volt „Kenéz” 1552-ben.

² L. a. „Gutkeledek a Tiszaborsovaközön” c. fejezetet.

lével, a sík földön és magyar vidéken megszervezett nagyszöllősi és salánki uradalomhoz tartoztak. A magyarság beszüremlése különösen élesen figyelhető meg a magyar-rutén vonal egyik szögébe eső Komját multjában. A talán szláv nevű s rutén alapítású falu ugyanis települése második évszázadtól, miként már reámutattunk, két részből, Magyar- és Oroszkomjából állott. Az eredetileg orosz Komjára tehát utóbb minden bizonnyal jelentékeny számú magyarság szállott s a magyaroknak földrajzilag is elváló települése végül külön nevet kapott, az ekkor szintén külön nevet nyerő Oroszkomjával szemben. A magyarok faluját később Kis-, az oroszokét – mintegy a két nemzetiség elsőbbségének és arányának kifejezéseként – Nagykomjárnak nevezték, míg újabban – miként kezdetben is – újból csak egy Komjátot ismertek.

Az ugozsai rutén vidék magyar elemeinek e korai szórványos adatai megerősítést s egyúttal különös jelentőséget a további XVI–XVIII. sz.-i adatokban nyernek, melyek alapján – miként látni fogjuk – pontosan megállapítható lesz a magyarság részvétele a rutén faluk közösségében. Annak dacára tehát, hogy a XIV–XVI. sz.-ban e falukat „vlach” faluknak s később az egész vidéket „Oroszság”-nak nevezték, zárt rutén közösséget e faluk társadalma teljes egészében már kezdetben sem képezett. Ez a körülmény pedig azt is jelenti, hogy a magyar jobbágyságtól eltérő jogi keretek között élő kiváltáságos vlach, illetve rutén községek tagjaivá magyar jobbágyok is lehettek. Úgy erről a jelenségről, mint a különféle elemek keveredésének okairól és lefolyásáról bővebben később fogunk szólni, a XVI–XVIII. sz.-i, már részletes s némi betekintést e kérdésekbe is nyújtó adatok kapcsán.

*

A rutén települési hullám, melynek első rajai a XIV. sz. derekán lépték át Ugozsa megye határát, nem állott meg a megyében még telepítetlen hegyvidék lejtőinél, hanem korán átcsapott azon és beszivárgott a környékben jóval előbb megtelepült magyar és szász eredetű községekbe is. Ez éppen olyan természetes jelenség volt, mint az, hogy az ugozsai rutén községek is kezdettől fogva magyar elemeket vettek fel a szomszédos vidékről, mert hiszen két nemzetiség érintkezési vonalán a települési határ nem képez áthághatatlan falat, a mindennapi élet számos lehetőségét teremtvén meg a szomszédos elemek folytonos cserélődésének.

A hegyekről leszálló ruténség azonban az ugozsai magyar települési vidéken korán a maga javára billentette a csupán szórványokat hullámoztató kölcsönös kicserélődés természetes egyensúlyát. Míg ugyanis a magyarság számottevő

utánpótlást a XIV. sz. második felében és ezután a felsőtiszai vidéken már nem kapott, sőt egyes helyeken a meglévő magyarság is elhanyagolt, addig a ruténség századokon által az összekötő népi csatornákon keresztül újabb és újabb testvérelemeket vett fel magába. Látni fogjuk, hogy ez a századokon át folyó rutén rajzás csúcspontját csak a XVII–XVIII. sz.-ban érte el, a Tiszavölgy magyar lakosságának nagy megfogyatkozása után. A két jelenség, a magyarság elfogyása és a ruténség térfoglalása tehát szoros származékos összefüggésben áll egymással, a ruténségnek a már korábban megtelepült magyar vidéket előntő térfoglalását meg kellett előznie a magyarság elapadásának.

Az ugozsai rutén térfoglalás első, korai állomásai a Nagyszöllősi hegység rutén vidékének szomszédságában levő magyar településterületen Egres, Veresmart és Rakasz voltak, melyek már az ugozsai ruténség megjelenése előtt is állottak s amelyek már a középkorban többé-kevésbé rutén jellegű községekké vedlettek át. Az ugozsai királyi uradalom korában települt s eredetileg a kismemesi vidékhez, majd a nagyszöllősi Perényi-uradalomhoz tartozó Egres s az ugyancsak királyi telepítésű, majd Hontpázmány-birtokot képező s a nemzetség által újraépített Rakasz magyar eredetéről és korai elruténésedéséről a kismemesi vidék, illetve a Hontpázmány-birtokok kapcsán már szóltunk.

A korai rutén térfoglalás ezeknél is élesebben figyelhető meg a nagyszöllősi hegység déli, tiszavölgyi lejtőjére települt s így a hegyvidéken megszállott ruténségnek valósággal útjába eső Veresmarton. A falu először csak 1430-ban merül fel a Perényiek uradalmának keretében, tehát a késői ugozsai települések egyike. Az oklevelek 1471-ben és 1498-ban¹ kifejezetten a „magyar” (szemben a „valachalis”) faluk között sorolják fel, s valóban, az 1439. és 1450. évi jobbágynevek között nincsenek is mások, csak magyarok. Azonban 1512-ben² már a „valachalis” faluk sorában szerepel s ezután állandóan a nagyszöllősi hegység „Oroszország”-ának keretében foglal helyet. Az elruténésedés folyamatát világosan jelzi az a körülmény, hogy az eredetileg egyetlen Veresmart a XVI. sz.-ban két településsé nőtt: Magyar és Oroszveresmarttá. Itt tehát a fordítottja történt annak, amit Komjátnál megfigyelhettünk, ahol eredetileg orosz falu mellé magyar falu párosult. Veresmarton a magyar falurész volt időrendben az első s ehhez települt utólag az oroszok községe.

¹ Dl. 2492J; Per. 1471. F. 12. Ns. 22, 24; Dl. 26070; Per. 1498. P. 18. Ns. 11.

² Dl. 22340, 24869; NRA 220–28; Per. 15S2. Ns. 43, 1599. Ns. 197; Tört. Tár 1903. 127.

A XVI–XVIII. sz.-i adatok tárgyalásánál látni fogjuk, hogy amint a XVII. sz.-ban Veresmart neve mellől eltűnik a külön Magyar és Orosz jelző, a falu nemzetiségileg valóban ismét egységes lett, de ez a nemzetiség ekkor már nem a magyarság, hanem a ruténség volt. A közbeeső két század leforgása alatt tehát befejezéshez jutott a korán megindult ruténesezési folyamat.

A XVI–XVIII. sz.-ban még számos más ugocsai községben fogjuk megállapíthatni a magyarság hasonló elfogyását s ugyanott a ruténség betelepődését. Az e századból származó levéltári források alapján a magyarság elfogyásának az okait is meg fogjuk tudni jelölhetni a háborús dúlások és járványok pusztításaiban, az Egresen, Rakaszon és Veresmarton korán megindult hasonló folyamat okairól, mint a mindennapi életnek a jogi mozzanatok megörökítő oklevelekben figyelemre nem méltatott jelenségeiről, határozott adatok még nem állnak rendelkezésünkre. Így is következtethetjük azonban, hogy a korábbi pusztulások okai is ugyanazok voltak, mint a már adatokkal körülírható későbbieknek. Számszerűleg is ismerve az 1717. évi tatárdúlásnak az ugocsamegyei lakosságban véghez vitt pusztítását, ennek segítségével képet alkothatunk róla, hogy hasonló ellenséges inváziók korábban is mily kegyetlen eredménnyel jártak. Éppen e három korán elruténesedett falura gondolva, már a középkorból reámutathatunk a Mátyás király halálát követő trónkövetelési viszályokra, mikor Ugocsa megye területét ellenséges lengyel hadak járták fel. Ez nem ment pusztítás nélkül s a lengyel dúlás korhatározó élményként élt később is a lakosság körében.¹ Valószínű tehát, hogy a pusztulás nagy volt, hiszen az élmény megrázóan mély lett a jámbor paraszt nép számára.

A ruténség térfoglalása a lakott magyar területeken a fentiek szerint már azelőtt megindult, mielőtt az ugocsai rutén hegyvidék lakossággal kellőleg megtelítődött volna. A XV–XVI. sz.-okban ugyanis a hegyvidéken keletkezett „valachalis” faluk lakossága oly csekély volt, hogy később, de még az úrbéri keretek között, a XV–XVI. sz.-i lakoságnak többszörösét fogadhatta magába. Ez a körülmény arra enged következtetni, hogy az egresi, rakaszi és veresmarti ruténeket elsősorban nem az ugocsai rutén faluk szolgáltatták, hanem – mivel útba estek – csak közvetítették magukon keresztül a közös népi forrásból, a beregi és mármarosai, sőt ezeken túl, a lengyel- és oroszöldi rutén bölcsőből.

¹ Bodogh Ilona 1516-ban tanúkihallgatás alkalmával azt vallotta, hogy a lengyelek nagy pusztítása után költözött Mátyfalváról Nagyszöllőre. Dl. 22792.

8. Az avasi oláh települési vidék.

A XIV. sz. elején a megye területén még két lakatlan fehér folt található. Az egyik a megye északi felében, a Tisza jobbpartján álló Nagyszöllősi hegység irtatlan erdővel takart vidéke, mely – miként láttuk – a XIV. sz. közepe táján kezdett apró rutén falukkal benépesedni. A másik a Tisza balpartján a Nagyszöllősi hegységgel párhuzamosan álló Avas hegység erdős területe. A két hegységet csak a Tisza völgye választja el egymástól s a két hegyvidék földrajzi közelsége és hasonlósága mellett a megtelepülés időpontja és külsőségei tekintetében is sok hasonlóságot mutat fel.

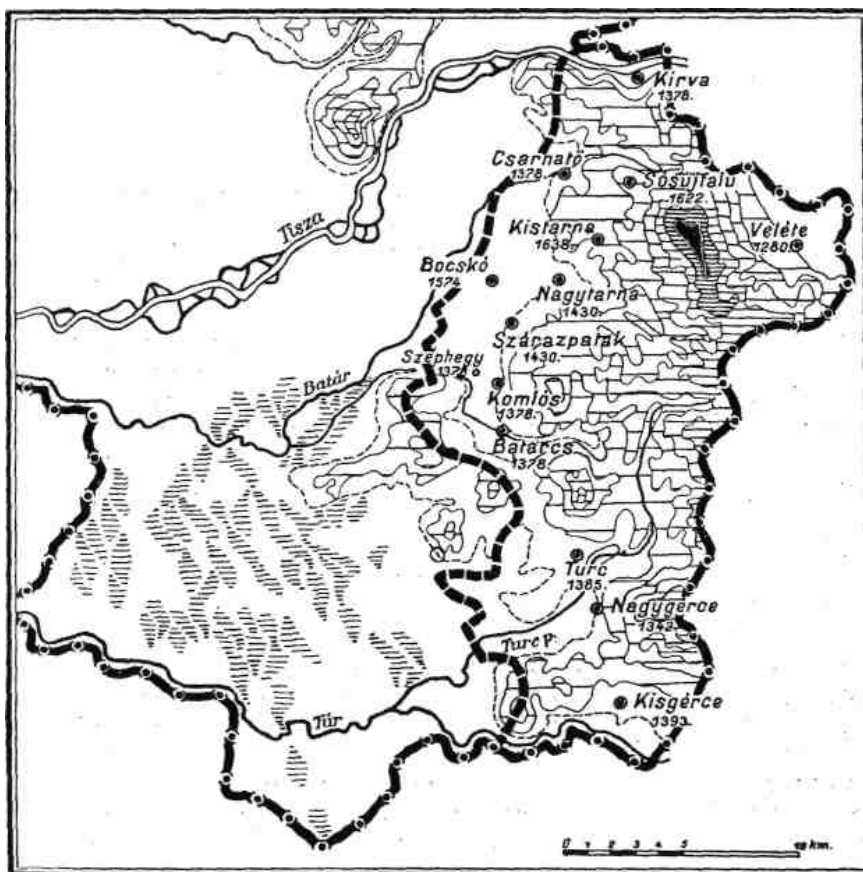
Az ugozsai Avas hegység a Szatmár megyéből átnyúló Avas hegylánc északi része. Ez a hegyvidék 1319-ben még a hegy lábai előtt nyugaton elterülő mocsaras síkon megtelepült Bábony és a Tiszavölgyben álló két hospes-falu, Ardó (Fekete-) és Nagyszász (Szászfalu) határai közé tartozott. Az 1319. évi bábonyi határjárás¹ szerint ugyanis a Káta-birtokot képező Bábony északon a királyi uradalomhoz tartozó Ardóval és Nagyszással, keleten a mármarosmegyei Viskkel volt határos, délen pedig határa a Turc és Túr folyók környékén haladt. Tekintettel arra, hogy keleten a bábony-viski határ egyúttal az ugozsai-mármarosmegyei határ is volt, megállapítható, hogy ekkor még ez egész hegyvidéken a rajta kívül megtelepült Bábony, Ardó és Nagyszász osztozott. A hegyvidéken tehát ekkor még nem állhattak települések sem, különben a bábonyi határ nem érintkezhetett volna Ardó és Nagyszász határával és nem nyúlhatott volna Mármaros megyéig sem.

Az 1319. évi bábonyi határjárás alapján, jóllehet a határjárásban szereplő jóformán teljesen magyar földrajzi nevek közül ma, mikor e vidéken más nyelvű lakosság lakik, csak néhány található meg, ezek segítségével is megállapítható az a határ, mely egyrésztől Bábonyt, másrésztől Ardót és Nagyszászt, vagyis az ugozsai Káta-birtoktestet és a nyalábi királyi uradalmat egymástól elválasztotta. A határjárásban ugyanis határjelként szerepel a Batarcs folyó neve és a folyónak a forrásvidéke (Székes-Batarcs-Fő). A két uradalom határvonalát tehát e forrásvidéken, vagyis az Avas hegy északi pereme táján kell megvonni.

A peremtől leereszkedő lejtőn, tehát az Avas hegy északi karajában e hegyvidék első, név szerint megjelölt lakott helyeit 1378-ban abban a káptalani jelentésben találjuk, mellyel a nyalábi uradalom királyi adományként a közelmúltban

¹ A határjárásról szóló oklevél forrásait a Második Részben Bábonynál soroltuk fel.

Moldvából beköltözött Szász vajda fiai, Drág és János vajdák kezére adatott.¹ A jelentés Kirva, Csarnató, Komlós, Széphegy, Batarcs és Turc falukat jelöli meg az Avas-vidékről az uradalom tartozékaiként. E települések Turc kivételével a hegység

9. sz. vázlat. Az „oláság”-i települési terület az avasi hegységvidéken.

északi lejtőjén, tehát az 1319. évi határjárás szerint is a királyi uradalomhoz tartozó területen keletkeztek, míg Turc az ugocsai Avas-vidék déli részén, vagyis azon a területen áll, amelynek az 1319. évi leírás alapján a Káták birtokát kellett képeznie. Turc

¹ Dl. 26566.

két év múlva 1385-ben,¹ mikor a Káta nembeli Vasváry és Csarnavoday családok az ugocsai nemzetségi birtokok felett egymással perlekedtek, valóban a Káta birtokok sorában szerepel s ezentúl nem is fordul elő többé a nyalábi uradalom tartozékaként. Valószínűnek kell tehát tartanunk, hogy Turc az 1378. évi iktatói jelentésbe jogtalanul került az uradalom tartozékai közé. Nyilvánvaló azonban, hogy ha a délre elszakadó Turc birtokosa más volt is, mint a hegység északi lejtőjén álló faluknak, a megtelepítés időpontja és elemei lehettek közösek.

Az első avasi faluk tehát 1319 és 1378 között keletkeztek. Miként a Nagyszöllősi hegység megtelepülésének kezdetét sikerült az 1336–1351. évek közé szorítanunk, akként az avasi megtelepülés kezdetei körül is valamivel összébb tudjuk vonni a települési időköz határait. Az avasi faluk ugyanis 1337-ben még aligha állhattak, mert az Akli és Feketeadó között 1337-ben megvont határ leírásában² még nincs említés róluk, holott ez a határ kelet felé a Hódos folyóig levonult, amit pedig nem tehetett volna meg, ha a Batarcs nevű falu már akkor állott volna. Végeredményben tehát 1337–1378 közé szűkíthető az az időköz, amelyben az avasi faluk megtelepülésének kezdetei kell keresni. Ennek az időpontnak megfelel az ekkor még Szatmár megyébe, de az említett ugocsai avasi faluk folytatásába eső, magán az Avas hegységen fekvő s még a XIV. sz.-ban Ugocsa megyéhez csatolt két Gércse megtelepülése is, melyek neveivel először 1342-ben találkozunk okleveleinkben.³ Ezek szerint a nagyszöllősi és az avasi hegyek megtelepülése jóformán évtizednyire egybeesik egymással.

Az Avas hegység vidékén Kirvától Gércéig húzódó település-sor e helységeivel a vidék még nem nyerte el végleges települési formáját. Mindenekelőtt korán kiesett a sorból Széphegy, mely a XVI. sz.-ban pusztán maradt és nem is települt be többé. Mialatt azonban Szépheggyel apadt, azalatt új helységekkkel szaporodott az avasi vidék településeinek száma. A Perényiek öröklési szerződésében már 1130-ban megjelenik Komlós és Csarnató között Tarna,⁴ mely az ezen a vidéken állott, de a XIII. sz. derekán már elnéptelenedett hospesfaluhoz, Tornatelekhez hasonlóan a kis Tarna pataktól vette a nevét. A hospesfalu helyén ugyan a gödényházai nemesek faluja épült fel, de ugyanezen a vidéken, Gödényháza közvetlen szomszédságában fekszik az új Tarna is. A nyalábi uradalomhoz

¹ Zichy IV. 299.

² A határjáró oklevél forrásait Aklinál közzöltük a Második Részben.

³ A két Gércse megtelepüléséről a terebesi vidék megtelepülésével kapcsolatban előbb már szóltunk.

⁴ Per. 1430. F. 11. Ns. 19 és 1431. F. 12. Ns 6.

tartozó avasi faluk központjába eső Tarna rövid idő alatt e faluk legnépesebbje s – bizonyára központi fekvése következtében – hivatalos jellegű központja is lett, mivel e faluk a XVI. sz.-i adójegyzékekben közösen „Tarnavidék” neve alatt szerepelnek.¹ A nagyhatárú és népes Tarnából a XVI. sz. első felében külön községgé vált le a vele csaknem összefüggően települt Kistarna s ezután az anyaközséget Nagytarnának nevezték. Ugyancsak az 1430. évi öröklési szerződésben tünt fel Tarna szomszédságában a Szárazpatak nevű falu is s minthogy az uradalomnak 1405-ben Perényi Péter részére történt beiktatásakor² még sem Tarna, sem Szárazpatak nem szerepelt az uradalom tartozékai sorában, nyilvánvaló, hogy mindkét falu 1405 és 1430 között települt meg.

A további századokban még két újabb településsel szaporodott az ugocsai Avas-vidék településeinek száma. A XVI. sz. második felében az északi avasi lejtőn fekvő Nagytarna és Szárazpatak alá Bocskó, majd a következő század második évtizedében Csarnató mögött a hegység belsejében, mostoha vidéken az előbb Csarnató-, majd Oláh- és végül Sósújfalunak nevezett kis falu települt meg. Így alakult ki a XIV–XVII. sz.-okban az ugocsai Avas-vidék végleges települési képe, mely tehát a Nagyszöllősi hegység települési képéhez abban is hasonlóan mutatkozik, hogy az első településeket itt is – és pedig a hegy belsejében – néhány kisebb település csak évszázadok múlva követte.

*

Az Avas hegységben megtelepült falvakat már első alkalommal, 1378-ban s a XIV–XVI. sz.-i latin nyelvű források ezentúl is állandóan „valachalis possessio”-oknak nevezik. Az avasi vidék tehát abban a tekintetben is megegyezett a Nagyszöllősi hegység vidékével, hogy a falukat itt is, ott is egyformán vlach-valach faluknak jelölték, sőt esetenként e megjelölés alatt közösen sorolták fel.³ A nagyszöllősi hegyvidék vlach falvaival kapcsolatban az előző fejezetben reámutattunk, hogy e megjelölés alatt nem nemzetiséget, hanem a nemzetiségre való tekintet nélkül vlach hegyi-pásztorjoggal élő, vagy legalább is ilyen eredetű népet kell érteni. A Nagyszöllősi hegység vlach faluinál azért is hangsúlyozni kellett ezt, mert e faluk nemzetiségre nézve éppen nem oláh, hanem rutén eredetűek voltak. A két ugocsai hegyi vidék egymással sok ha-

¹ Dic.

² Per. 1405. P. 7. Ns 25, 27.

³ Így 1512-ben. DI. 22340, 24869; NRA 220–28; Per. 1532. Ns 43, 1599. Ns. 197; Tört. Tár 1903. 127.

sonlóságot árul el, de éppen a nemzetiségi téren alapvető eltérés áll fenn köztük. Az Avas-vidék vlach községeiben ugyanis nem a rutenség, hanem valóban az oláhság volt az uralkodó, a vidéknek a nemzetiségi jellegét meghatározó elem.

Eltekintve ugyanis attól, hogy ez a vidék ma is oláh jellegű, a vidéket már az első magyar nyelvű összeírások a XVII. sz.-ban „Oláhság”-nak nevezik, az ugyanekkor „Oroszság”-nak nevezett nagyszöllősi hegységbeli faluk vidékével szemben. Miként az utóbbi már nyilvánvalóan nemzetiségi megjelölés volt, akként az Avas-vidék „Oláhság” neve is kétségtelenül a vidék oláh jellegétől kapta a nevét. Az oláhság korai jelenléte e vidéken a XVI. sz.-ban ismert jobbágynevek elemzése révén is megállapítható, így tehát a XIV–XVI. sz.-i latin „valachalis” megjelölés az ugcocsi Avas-vidéken elsősorban valóban „oláh” falukat jelölt.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy csupán elsősorban, mert az ugcocsi Avas-vidék „oláh” falui sorában voltak és ma is vannak tisztán rutén faluk is és ezeken kívül több-kevesebb szláv eredetű lakosság jelenléte az egyébként oláh eredetűeknek tekinthető falukban is kivétel nélkül megfigyelhető. Sőt a szláv eredetű jobbágynevek – pusztán nyelvészeti csoportosításban – munkánk záró korhatáráig állandóan többségben voltak ez „oláh” vidék kifejezetten oláh eredetű jobbágynevei felett.

A szlávság az Avas-vidéken nem volt késői jövevény, mert már az első itteni települések létrehozásában is résztvett. Erre kell következtetnünk mindenekelőtt abból a körülményből, hogy e települések közül többnek szláv eredetű neve van. Így kétségtelenül szláv eredetű Kirva és Bocskó neve s szláv eredetű az első szó a Csarna-tó nevű falu nevében is. Tarna neve is szláv, bár – miként láttuk – a falu e nevet alighanem készen kapta az e vidéken állott s még a rutenség megjelenése előtt elpusztult Torna nevéből. – Végül szláv képzésű az ugcocsi oláhság fészkének és legnagyobb helységének, Turc-nak neve is, bár a Turc szó nem szükségképpen a falu első települőitől származik, mivel ez a név a hasonló nevű s a falun keresztül folyó patak nevében már jóval Turc megtelepülése előtt is élt; nyilvánvaló tehát, hogy a Turc szó a patak mellett egykor élt népre mutat, amely természetesen lehetett más is, mint magának a falunak, Turcnak első lakossága.

Az említett helységek szláv eredete, illetőleg jellege a falu nevének szláv eredetén kívül a lakosok szláv neveiben s később a lakosság által beszélt szláv nyelvben is kifejezésre jut,¹ – bár e tekintetben az idők folyamán törések állottak

¹ Ezekről a VI. fejezet „Oláhok” c. alfejezetében szólnak.

elő. Már kezdettől fogva kivételt képezett e szláv jelleg alól Turc, mely az Avas hegység ugocsai láncának déli határvidékén fekszik s a megtelepülése óta jelentkező szláv hatások dacára is tömegében oláh jellegű helység maradt s éppen központja volt az ugocsai oláhságnak. A többi szláv nevű és jellegű említett helység az Avas hegység északi lejtőjére esik. Ez a lejtő a Tisza völgyének átlépésével folytatásába esik a Nagyszöllősi hegységnek, nyilvánvaló tehát, hogy ez északi szláv falu első települőit is ugyanaz a rutén települési hullám rakta le, mely a nagyszöllősi hegyvidék településeit létrehozta. A Tisza völgyén átcsapó rutén hullám elsőnek Kirvát érte útjában, mely az Avas hegynek a Tiszáig felnyúló s itt hirtelen leeső kiszögelése alatt közvetlenül a Tisza mellett települt meg, határával azonban felkapaszkodik a hegyre. Kirva mellett dél felől a testvér avasi szláv falu, Csarnató, ennek folytatásában pedig tovább dél felé Tarna áll. Ugyanebben a vonalban helyezkedik el a késői eredetű Bocskó is s Csarnatónak ugyancsak szomszédja lett a vidéken utolsónak megtelepült Sósújfalú is, melyek többé-kevésbé szintén rutén lakosságot tartottak.

Míg tehát a rutén faluk az avasi vidéken a hegység északi részeit foglalták el, addig az oláhság, mely dél felől a szatmármegyei Avasvidéken keresztül érkezett Ugocsa megyébe, a hegység ugocsai részének déli oldalait szállotta meg. Turc, a két Gérce és Batarcs a részletes újabb adatok tükrében kétségtelenül oláh nyelvű faluknak mutatkoznak s bár ezek lakosai sorában is sűrűn bukkannak fel szláv eredetű nevek, minden jel arra mutat, hogy e falukban az oláh elem kezdettől fogva uralkodó vagy legalább is a rutén elemet meghaladó volt.

Az északról leereszkedő rutén s az Avas hegység gerincén felhatoló oláh hullám Ugocsa megyében a Tarna és Turcvidék között fekvő Komlós, Szárazpatak, valamint a már említett Bocskó és Tarna környékén csapott össze. Ezen a ponton a népi erők sajtószerű küzdelme bontakozik ki szemünk előtt. Az egymás szomszédságában álló Nagyszöllősi és Avas hegység a XIV. sz. elején még lakatlan, fehér foltként emelkedett ki, a kelet felől a máramarosi völgyben és nyugat felől az ugocsai síkon korábban már elhelyezkedett magyarság lakott vidékei között. A hegyláncon a XIV. sz. derekán egyszerre indult meg a két egymással szembegördülő néphullám: észak felől a ruténeké és dél felől az oláhoké. A két hullámnak előbb-utóbb meg kellett egymásban torlódni s a torlódási területen természetesen rutén-oláh keveredési kényszer jött létre. A keveredés vonalán hol a rutén, hol az oláh elem kapott túlsúlyra s a keveredés természetesen nem szorítkozott a torlódási vonalra,

hanem túlcsapott azon. Ez a magyarázata annak, hogy a vonaltól északra eső rutén faluk lakosságába oláh, a déli oláh falukéba pedig szláv szórványok szivárogtak be. Az egyik legélesebb, de egyúttal legkoraibb példa a déli részre eső oláh Turcraól idézhető, ahol az egyik jobbágyot 1478-ban kifejezetten „rutén”-nek jelölték meg.¹

A lakatlan területfoltok megszállása gyorsan ment végbe, hiszen az első települések jóformán az egész területen egyszerre jelentek meg. Az északi folt felső sarkába eső rutén Rákóc s a déli folt alsó sarkába eső oláh Turc, valamint a középre jutó rutén és oláh faluk első oklevélbeli szereplése között alig van néhány évtizednyi különbség. A két hegység megülése tehát nem akként folyt le, hogy az előnyomuló ruténség és oláhság a települések lerakása és megtöltése után fokozatosan előbbre tolt a települési állomásait, hanem egyszerre árasztotta el az előtte szabadon álló hegyvidéket. Az első települések létrejöttével szinte egyidejűleg meginduló rutén-oláh keveredés is a mellett bizonyít, hogy a két népelem mindjárt a hegyvidék megtelepülésének kezdetén érintkezésbe jutott egymással.

Az a már említett túlsúly, mely az egész avasvidéki „Oláhság”-on s ennek valóban oláh faluiban is, a jobbágyság névadatainak nyelvészeti csoportosítása után a szlávtság javára előáll, részben csupán látszólagos. Látni fogjuk ugyanis, hogy e falukban a nyelvészetileg bizonytalan családnevekre különösen nagy százalék esik. E nevek jó részét pedig azért kellett bizonytalanok minősíteni, mert e leginkább személynévből képzett családnevek, a közös keleti egyház hatása alatt, úgy a rutén, mint az oláh nép nyelvén egyformán éltek. Ha azonban a nyelvészeti elv alapján e neveket, melyek tehát egyformán lehetnek rutén és oláh nevek, a bizonytalanok közé kellett is osztanunk, nem kétséges, hogy az oláh nyelvet beszélő falukban e nevek viselői legtöbbször valóban oláhok is voltak.

Ezzel a megfontolással az oláh faluk rutén-oláh aránya lényegesen felszökik az utóbbi oldalán. Azonban még ezután is számottevő réteg marad, amely az oláh falukban vitathatatlanul szláv eredetű nevet visel. Az ilyen szláv nevet viselő oláhági lakosok száma, jóval nagyobb, mint a ruténségen oláh nevet viselőké. Ez a körülmény arra mutat, hogy a ruténség terjeszkedésének feszültsége e ponton sokkal erősebb volt, mint az oláhságé, a rutén szórványok tehát a szomszédos idegen nyelvterületen messzebb jutottak, mint az oláh szórványok. Ez a feszültség-különbség elsősorban abban leli magyarázatát, hogy az ugozsai ruténség tömegre is nagyobb volt, mint az

¹ „Koztha Ruthenus”; L. a Második Részben a turci jobbágyság soraiban.

oláhság s így valóban nagyobb népi erőt is kellett képviselnie. Az a körülmény sem kis súllyal esik a latba, hogy az ugocsai ruténség földrajzilag sokkal közelebb esett a rutén anyatömeghez, mint az ugocsai oláhság s ezt a rutén anyatömeget a Kárpátokon keresztül folyton újabb rajok duzzasztották.

Vannak azonban olyan jelek is, melyek arra mutatnak, hogy az oláhsági szláv szórványok nem kizárólag rutén törzsről szakadoztak le. E jelek szerint szlávoknak már akkor is kellett lenni az ugocsai „oláh” vidéken, mikor Ugocsa megye határára még az első rutén hullámok sem jutottak el. Az Avas hegységéből folyó s már 1262-ben szereplő Torna s az 1319-ben szereplő Turc és Lekence patakok nevei ugyanis szláv eredetűek, a névadó szlávság azonban a ruténség, mely Ugocsa északi határán is csupán 1340–50 körül jelent meg, nem lehetett. E korai szláv földrajzi nevek s a csak később kimutatható szláv családnevek nagy tömege némi hitelt látszik kölcsönözni annak a szájhagyománynak,¹ mely a múlt század derekán a Turccal szomszédos két Gércén még élt és arról szólt, hogy egykor e vidéken rácok szállottak meg, akik később a környéken szétoszlottak. Nincs kizárva, hogy a Gércé-, vagy a szintén közel eső Nyaláb-vár katonáiként valamikor valóban rácok kerültek e távoli vidékre, hiszen a Nyaláb-vár egyik bástyájának nevében (Nyebojsza) a délszláv hatás ki is mutatható.² Azt mindenesetre fel kell tennünk, hogy a XIV. sz. derekán betelepedő oláh és rutén rajok a megtelepedés alkalmával az avasi vidéken valamilyen őket megelőző szláv töredéket vettek fel magukba.

Az avasvidéki rutén-oláh viszony fenti jelenségei világosan csupán a későbbi, a XVI–XVIII. sz.-i rendszeres adatok alapján figyelhetők meg, de a megtelepedés korai szakaszából származó hiányos XV. sz.-i adatokkal is alátámaszthatók. Az Avas hegység északi lejtőjén álló szláv eredetű falukból csupán 1450-ből ismerünk néhány jobbágy nevet és pedig Tarnáról 3-at, Kirváról 5-öt és Csarnatóról 2-öt. A tarnai 3 jobbágynév közül 2 szláv eredetű család- s 1 bizonytalan egyes név, a kirvai nevek közül 2 magyar, 1 bizonytalan eredetű család-, 2 pedig bizonytalan egyes név, miként a csarnatói név is. A bizonytalan egyes nevek semmi népi jellegzetességet nem árulnak el (Danch, Dionisius, Gregorius, Lucas és Simon). A bizonytalan kirvai Keves (Köves < Kövesdi) családnév, mellyel már Komjáton a nagyszöllősi rutén vidéken is találkoztunk, kétségtelenül a bereg-ugocsai határon fekvő rutén Kövesdre mutat, mint

¹ Pesty nagy kézirat helynévgyűjteményében feljegyezve (Pesty 1865).

² Csefkó szerint, mint katonai műkifejezés, a szó élt a magyar hadinép nyelvében is. V. ö. a Második részben Királyházánál közölt magyarázatot.

a név viselőjének származási helyére. Az avasvidéki rutén-oláh érintkezési vonal ütközési pontjaira eső Komlósról és Szárazpatakról szintén csupán 1450-ből és szintén csupán 1–1 egyes nevet ismerünk (Nicolaus, Thomas), hasonlóképpen népi jellegzetesség nélkül.

A vidék déli, tulajdonképpen oláh részén fekvő Kisgércéről 1450-ből csupán egyes neveket (Blasius, Gwrke), 1514-ből pedig 1 magyar családnéven kívül 2 bizonytalan eredetű családnevet (Balko, Boda) ismerünk. Nagygércén 1450-ben bizonytalan eredetű, de csupán az oláh vidéken használatos családnevet (Chwla – Czwla – Chola) s 1 bizonytalan egyes nevet, Batarcson 1450-ben 1 bizonytalan eredetű család- (Naan) s 2 egyes nevet (Iwan, Marcus), Turcraól 1478–1499-ben 6 magyar, 2 szláv és 6 bizonytalan eredetű családnevet (Joseph, Thwrczy, Valahus, Wayda, Wayla, Zwka) nevet találtunk. E kimondottan oláh vidékről tehát kifejezetten oláh eredetű nevet a korai időkből forrásainkban nem is találtunk, mégis az egyébként bizonytalan nevek többségében (Balko – Balku, Cola, Iván, Oláh, Vajda) ez oláh vidéken oláh eredetet kell sejttenünk.

Az elősorolt korai névadatok a rutén-oláh viszonyról előbb már elmondottak mellett arra is reávilágítanak, hogy az Avas-vidék településeiben a ruténség és oláhság mellett még a magyarságnak is szerep jutott, ami természetes következménye volt annak, hogy az ugozsai Avas-hegységet két oldalról magyar települések vették körül. Helyzete tehát hasonló volt a nagyszőlősi rutén hegyvidékéhez, s hasonlóak voltak a jelenségek is, amelyekben a magyarság hatása megnyilatkozott. E hatás már a települések életének szinte első mozzanatában, a helység elnevezésében is kifejezésre jutott. Magyar nevet viselnek ugyanis Komlós, Szárazpatak, Batarcs, Újfalu (Sós-), a korán elpusztult Széphegy s minden valószínűség szerint a két Gércse, valamint magyar a második szó a Csarna-tó összetett nevében is. E helységek közül Komlósnak, Batarcsnak és Széphegynek a legújabb időkig ezen kívül nem is volt más neve s Gércse neve sem változott meg lényegesen az oláhság nyelvén (Gerca). Szárazpatak és Újfalu idegen néven is ismeretesek,¹ de csak a XVIII. sz. óta s e nevek is csupán fordításai a XV–XVII. sz.-ban magyar és nem magyar nyelvű írott emlékeinkben kizárólagosan használt magyar neveknek. A megtelepülés korából, a XIV–XV. sz.-ból számos magyar jobbágycsaládnév, Batarcs határából pedig két magyar földrajzi név is tanuskodik a magyarságnak a megtelepülésben való részvételéről. A Kirváról az 1450-ből ismert 5 jobbágynév közül 2, Kis-

¹ Szárazpatak szl. nyelven: Sucho Potok, Sósújfalu ugyancsak szl. nyelven: Nova Selicza. (Loc. 283, 284. 1773.)

gércén 1514-ben 6 közül 2, Turcon pedig 1478–1499-ben 14 közül – miként láttuk – 6 a magyar. Ezek a korai szorványos adatok a már rendszeres XVI–XVIII. sz.-iakkal együtt arról tanúskodnak, hogy a magyarság szerepe az Avas vidék megtelepülésében nem volt jelentéktelen.

Az aránylag kicsiny ugocsai Avas-vidéken tehát három nép elemei sodródtak össze s három nyelv gyökerezett meg. A hármas találkozás pontján természetesen állandó keveredés folyt, a faji hullámvonalát azonban a nyelvi hullámvonal korántsem követte. A helyi közösségekben ugyanis a fejlődés az egy nyelv uralmát támogatja s – miként már előbb is reá mutattunk – a közösség nyelvének a későbbi idegen nyelvű szorványos betelepülők nyelve fölött hatalmas helyzeti előnye van. A keveredési területen általában előfordulhat, hogy egy-egy faluban a nevek nyelvi osztályozása alapján vegyesen magyar-szláv-oláh eredet mutatható ki s ugyanitt az egész lakosság egy adott időpontban már mégis egy nyelvet beszél. Így volt az ugocsai Avas-vidék déli oláh falvaiban is, melyek oláh jellegüket a tetemes magyar-rutén beékelődés dacára is megőrizték.

Az ilyen falvakban tehát nyilván az oláh elem alkotta a település első rétegét s ez a körülmény már jó részben a vidék jelölésére használt „Oláhság” név eredetét is megmagyarázza. Azt pedig, hogy ez „Oláhság” neve alá olyan falvak is foglaltattak, melyekben az oláhságnak nem volt része, a vidéknek egyetlen névvel való megjelölést kívánó földrajzi egysége mellett minden bizonnyal az a gyakorlati cél is szükségessé tette, hogy így az avasi hegyvidék az ugyanazon uradalom keretébe tartozó másik hegyvidéktől, az „Oroszág”-nak nevezett nagyszőlősi hegységbeli faluk csoportjától megkülönböztetést kapjon.

*

Az oláhok útja az Avas és Lápos hegységek vonalán dél felől vezetett Ugocsa megyébe. Az északi erdélyi hegyekből fölszivárgó pásztorkodó oláhság, mely e hegyekben a XIV. sz. elején mutatkozik először,¹ északi terjeszkedésében a Lápos-Avas hegység keleti lejtőin Máramaros megyébe, a nyugatin pedig Szatmár, majd továbbhaladva s az oláh etnikum határát e ponton tolva ki észak felé legtávolabb, Ugocsa megyébe lépett át. Lehetséges, hogy a Máramaros megyébe néhány évtizeddel korábban érkező keleti hullám a szomszédos ugocsai

¹ Hunfalvy Pál, Az oláhok története (Bpest, 1894.), I. 416. s köv. l.-okon, Csánki Dezső: Máramarosmegye és az oláhság a XV. században. Századok, 1889. A M. Tört. Társ. 1889. vidéki kirándulása. 27–56.

Avas-vidékre is továbbított rajokat, valószínűbbnek tartjuk mégis – jóllehet a megtelepülés korai szakából közvetlen adatok feltevésünk alátámasztására nem merültek fel – hogy az ugozsai oláhság zöme a szatmármegyei Avas-oldalról húzódott át. Eltekintve ugyanis attól, hogy az ugozsai Avas-oldal egyenes folytatása a szatmárinak s hogy így az ugozsai és szatmári oláhság szervesen egybefügg, a XVI–XVIII. sz.-ban – miként az e korból származó adatok alapján meg fogjuk állapítani – az ugozsai oláhok népi utánpótlásukat elsősorban a szatmári Avas-vidék oláhságából nyerték.

Minden olyan feltevés, mintha a nyalábi várhoz tartozó ugozsai oláhok a Moldvából Mármarosba átköltöző Szász vajdának¹ Ugocsában nagy birtoktestet szerző fiaival, Drág és Oláh János vajdákkal együtt telepedett volna ide, elhibázott volna, mert a vajdák a birtoktestet, a nyalábi királyi uradalmat 1378-ban szerezték királyi adomány címén s a birtok beiktatásáról szóló jelentés már említi – éppen ez említi először – az uradalom tartozékait képező avasvidéki oláhsági faluk elsőt, ezeket tehát Drág vajdáék nem telepíthették.

A település megindulásakor a szóbanforgó hegyvidék birtokán a nyalábi királyi gazdaság, a Káta-uradalom s a még teljesen, egészében Szatmár megyébe eső Jánki-uradalom osztozott, így az első oláhsági faluk megtelepítését is e gazdaságok végezték. Feladatuk tulajdonképpen csak az addig lakatlan erdős hegységben barangolva megjelenő pásztoroknak az uradalom jobbágjai közé és községi keretekbe való szervezése volt. Ezt a szervezési munkát az uradalmak részére a falusi vajdák végezték el, akiknek szerepe azonos volt a rutén vidéken fekvő faluk kenézeinek szerepével s akiknek tisztsége a községek megkötése után a magyar falusi bírák tisztségeinek felelt meg. Az avasvidéki faluk élén álló vajdákkal a XVI–XVIII. sz.-okban állandóan találkozunk, a korai vajdaságra hiányos adatainkban azonban csupán a Turcon már 1478-ban szereplő „Vajda” családnév s az ugyanitt 1574-ben a falu lakosainak élén név szerint megjelölt „vajda” mutat.

Az Avas-vidék lakosai is nyilván a „vlach” joggal éltek s kiváltságos helyzetüket a helyhezkötés után és a községi keretek között is megtartották. Bár némi csekély eltéréssel, hasonló volt ez a helyzet a Nagyszöllősi hegyvidék ruténségéhez.

¹ Csánki előbb idézett tanulmánya szól Szász vajda fiainak Moldvából történt beköltözéséről és mármarosi birtokszerzéseiről is, melyek megelőzték az ugozsai birtokszerzéseket. A Drág vajdától származó nemzetség magyarországi és halicsi ágairól: Wyrostek L., Ród Dragów–Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej. Kraków, 1932. (Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. Tom XI. R. 1931–32).

Miként az utóbbi, akként a megtelepülés alkalmával az avasi oláhság is földművelő lett, de gazdálkodásának súlypontja továbbra is az állattenyésztésen nyugodott. Életformájukat és műveltségi viszonyaikat közelebbi adatok nélkül is szintén hasonlóaknak tekinthetjük a szomszédos Nagyszőlősi hegyvidéken megszállott ruténekével.

A korai adatok alapján az avasvidéki oláhságra jellemző vonásként emelhetjük ki azt a körülményt, hogy falvai még a megtelepedést követő első század leteltével is igen csekély számú lakosságot tartottak. A Perényiek osztályáról szóló 1450. évi oklevél szám, sőt részben név szerint felsorolja az egyes falvakban Perényi Imre fiának Jánosnak s Perényi János fiának Jánosnak osztott jobbágytelkeket. Mindkét osztályos kifejezetten $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{4}$ részét kapta a falvaknak, kettejük része tehát a falu felét teszi. Ha a falu másik, nem részletezett felét az előbbi ismert felével egyenlőnek tekintjük, 1450-ben az egyes falvakban levő összes jobbágyok, illetőleg jobbágytelkek száma a következő lesz:

	lakott	telek	lakatlan
Alsógérce	8		
Batarcs	10		2
Csarnató	10		
Felsőgérce	8		2
Kirva	20		
Szárzapatok	4		2
Tarna	14		
Összesen:	74		6

Turcról, mely nem volt Perényi-birtok s így a fenti osztózkozásban sem szerepelhetett, 1478-ból 11 hatalmaskodó jobbágy nevét ismerjük. Az a körülmény, hogy az 1567. évi dicaadó-jegyzékben is csak 13 turci lakos neve szerepel, arra mutat, hogy az 1478. évi oklevél a falu lakosait mind megnevezi, amint hasonló oklevelek általában tenni szokták. Turcot is figyelembevéve tehát, a XV. sz. derekán csupán 95–100 telekre, illetve megannyi jobbágy-családra számítható az Avasvidéken akkor már álló 8 falu lakossága. Az 1450. évi osztályozó levél adatainak hasonló számítása szerint ugyanekkor a szomszédos Tiszavölgyben álló Szászfaluban magában 98 lakott és 24 elhagyott, Verécén 74 lakott és 16 elhagyott, Tekeházán 30 lakott és 2 elhagyott telek állott s 1478-ból a Káta-uradalomhoz tartozó, szintén szomszédos Tamásváraljáról is 50, Kökényesdről pedig 31 jobbágy nevét ismerjük. A különbség, mely mögött elsősorban a település kezdeteinek 100–150 évi távolsága állott, rendkívül szembetűnő. Annál érdekesebb lesz majd megfigyelnünk, hogy

míg a kis faluk lakossága három évszázad alatt többszörösére duzzadt fel a korábbinak, addig az említett, korán benépesült síkföldi községeké változatlan maradt, vagy éppen lecsökkent.

Az Avas-vidék magyar-oláh-rutén összetételű lakosságának oláh-rutén elemei az első századokban a szomszédos síkföldi magyar falvak lakosságával való kölcsönös keveredésben már számuk gyöngeségénél sem vehettek számottevő mértékben részt. Az oláh szomszédság hatását a magyar szomszédságban csupán néhány „Oláh” (Csepe 1570, Hetény 1570, Tekeháza 1567, Veréce 1450) családnév fejezi ki. Az oláhság tehát e távoli ponton nem tudott a már megtelepült vidékre is áthatoló terjeszkedési erőt kifejteni, ellentétben az oroszországgal, mely – miként láttuk – a nagyszőlősi hegyvidéken a XIV–XVI. sz.-okban szintén csekélyebb népességet rakott le, de ezen túl mindjárt jelentékeny foglалásokat tett a szomszédos települt vidéken is.

*

Az Avas hegység Ugocsa megyébe eső láncának keleti, Máramaros megye fele néző lejtőjén az idők folyamán egyetlen falu települt meg: Veléte. A többi ugocsai avasi falutól az Avas 600–800 méteres gerince választja el s társtalanul, egyedül áll a Tiszára hirtelen eső hegy lejtőjén. Földrajzilag tulajdonképpen a Tisza máramarosi völgyéhez tartozik s e földrajzi különállásnak megfelel a községnek az avasvidéki, sőt általában az ugocsamegyei falvaktól elkülönülő település- és társadalomtörténete is.

Kifejtettük, hogy az ugocsai Avasvidék „valachalis” falvainak elsői az 1337–1378 év között települtek. Velétéről, az ugocsai Avas-hegység távolabbi lejtőjén fekvő községéről már 1280-ban említést tesz az a királyi oklevél, mellyel a hetényi nemesek az 1273-ban Szántóért cserébe kapott ugocsamegyei Hetényre megerősítést kaptak. Az 1273. évi cserében még csak Hetény, de 1280-ban ezen kívül már Veléte is a királytól Szántóért cserébe kapott ellenérték sorában szerepel. Mindkét település eredete tehát az ugocsai királyi uradalom korába nyúlik vissza. Veléte birtokosai továbbra is a hetényi nemesek s a so-raik közé kerülő más kismemesi családok voltak, anélkül azonban, hogy az Avas sziklás bükkösébe települt Velétén a nemesi kúriák elszaporodtak volna. A Perényiek uradalmába eső Avasvidéken Veléte mindvégig a kismemesi családok birtokában maradt, a földrajzi különálláshoz tehát Veléte birtokjogi különállása járult.

A település korai eredete azt is kifejezi azonban, hogy a falut a település, a népi eredet is elkülöníti a többi avashegyi falutól. A falu neve, melyet a hasonló nevű pataktól nyert,

szláv eredetű, ami arra mutat, hogy a patak környékén eredetileg valami szláv nép telepedett meg. Ez azonban, miként a közeli Lekence és Turc patakok névadó szlávsága sem, nem a ruténség volt. Az ugozsai királyi uradalom magyar elemei a szláv töredéket itt is fölszívták, elnyelték a maguk tömegével. Az 1324. évi velétei határjárásban az egy magyar-szláv összetételű „Lucskamező” és a névadó Veléte patak nevein kívül csak magyar nevű határjelek szerepelnek s a magyar elemek a legrégebb ismert jobbágylisában, az 1567. évi dica-jegyzékben is kimutathatók. Ekkor már azonban fölismerhető a faluban a második szláv réteg, a ruténség is, mely a mármarosai rutén vidék felől nyugatra ható terjeszkedésében Velétét az ugozsai helységek közül elsőnek találta útjában s így természetesen korán reányomta bélyegét. A XVI–XVIII. sz. folyamán fölvert újabb rutén betelepülők a falunak – miként látni fogjuk – teljesen rutén jelleget adtak, bár az egykori magyar rétegnak az emlékét a nagyszámú magyar nevű, de már rutén nyelvet beszélő családok mindvégig megőrizték.

IV. fejezet

A MEGYE TÁRSADALMA A XVI. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN.

Az előző fejezetben a megtelepülés kezdeteiről, a községi települések kialakulásairól, a településeket lerakó társadalmi elemek viszonyairól és népi eredetéről szoltunk. Az eddig felhasznált forrás-adatok községenként többnyire különböző időből származtak, más és más célt szolgálva, más és más természetűek s egy-egy községre is rendszerint töredékesek voltak. Így természetesen a kép is, mely az adatok alapján megszerkeszthető volt, a megye egy-egy vidékére is csak nagy időköz átfogásával válhatott valamennyire is áttekinthetővé.

A XVI. sz. második feléből, az 1567., 1572. és 1574. évekből az egész megyéről olyan dica-jegyzékek maradtak reánk, amelyek községenként és birtokosonként az adófizető teljes jobbágyok nevin kívül egyenként felsorolják az adó alól ideiglenesen mentesített jobbágyok (új és leégett házak jobbágygazdái, falusi bírók), valamint az adó alól általában kivett szegényebb társadalmi rétegek (zsellérek, szolgák, szegények, pásztorok stb.) tagjainak, sőt sok esetben az elhagyott telek volt jobbágyának a neveit is.¹ Ezek a jegyzékek tehát egy időpontban és az egész megye területéről azonos adatokat tárnak elénk s mivel azokban minden birtokos-nemes és általában minden jobbágy-család szerepel, lehetővé teszik, hogy adataik alapján a megye népességi viszonyai egy időpontból legyenek megfigyelhetők. A szemlélő elé tulajdonképpen tehát a megye társadalmának keresztmetszete kerül s míg ezáltal egy részről teljessé tesszük és lezárjuk az előző korról elmondottakat, más

¹ A közbeeső 1570. évben is készült a megyéről dica-jegyzék, de ebbe csupán az adófizető teljes jobbágyok neveit vette fel a dicator.

részről a további fejlődésnek hasonló bő adatokkal végezhető érzékeltetéséhez széles összehasonlító alapot építünk meg.

A három egyformán részletes dica-jegyzék közül a legrégebbit, a Tibay Ferenc dicator által készített 1507. évi tesztszük elemzés tárgyává. Az időpont egységén azonban némi törlést kellett ejtenünk, mert az 1567. évi jegyzékben a nagyszöllősi hegyvidék Perényi-birtokot képező rutén falvai¹ egymástól elválaszthatatlanul közösen vétettek fel, miként ugyanitt a három Rozsályi Kun-falu,² valamint az avasi oláh vidéken a Perényi-faluk³ is hasonló módon foglaltattak egybe. Minthogy pedig munkánk települési és társadalmi egységét a község képezi s minthogy az 1572. illetve az 1574. évi jegyzékekben a szóbanforgó községeket már egyenként vette fel a dicator, magától kínálkozott, hogy a szóbanforgó faluk 1567. évi közös adatait figyelmen kívül hagyva, a községenként részletezett 1572. illetve 1574. adatokat⁴ illesszük be az egyébként általában 1567. évi adatsorba, csak így tudva a további, XVI–XVIII. sz.-i, mindig községenként előforduló adatok számára az összevetés alapját biztosítani. Így jártunk el még Nagyszöllős városánál is.⁵ Az időegység e csekély, de annál indokoltabb megtörésénél több gondot okozott az a körülmény, hogy egy nem éppen jelentéktelen község, Fancsika adatai az 1567–1574. évi jegyzékekből teljesen hiányoznak. A község ugyanis, mint teljesen leégett, ez időben egészében nem adózott s így adatait a dicator természetesen nem részletezte. Fancsikai adó-adatokat először csak 1598-ban találtunk, de még ezeket sem ültethettük az 1567–1574. évi adataink közé, mert akkor már más lévén az adókimutatás kulcsa,⁶ a korábbi adatokkal közös nevezőre nem voltak hozhatók. Előre kell bocsátanunk végül, hogy az 1567–1574. évi adójegyzékben Ugocsa megyében szereplő Oroszi és Misztice nevű községek adatait nem vettük fel összesítéseinkbe, mert e két, a megye határszélére eső község

¹ Alsósárad, Felsősárad, Kiscsongova, Nagycsongova, Ölyvös.

² Komját és a két Karaszló.

³ Batarecs, Bocskó, Csarnató, Komlós, Szárazpatak, Tarna.

⁴ Komját és a két Karaszló adatai 1572-ből, a többi 1574-ből valók. A két Karaszló külön-külön ezekben sem szerepel, így kénytelenek voltunk a két falu adatait Alsókaraszló neve alatt együtt felsorolni.

⁵ Eljárásunkról a második részben Nagyszöllősnél.

⁶ Az 1598. évi jegyzék Fancsikán Lázár Lázár, Fancsikay Ferenc, Kun Péter és más, név szerint meg nem jelölt birtokos kezén minden részletezés nélkül 40 jobbágyot és zsellért tüntet fel. Hangsúlyozzuk azonban, hogy csupán a számadatok elemzésénél esik ki Fancsika. Mikor ugyanis magukról a jobbágyok neveiről szólunk – mint ott jelezni fogjuk – az 1565. évben dézsmát fizetők neveit behelyettesítettük.

már előzőleg sem mindig tartozott Ugocsa megyéhez és végül sem maradt annak keretében.

Ez igazításokkal Ugocsa megye jobbágy-népségéről állapot és társadalmi rétegződés szerint a következő végső számok alakulnak ki:

<i>Adófizető jobbágyok:</i>		
Egész porta	350	
Fél porta	125	475
<i>Adót nem fizetők:</i>		
Bíró (kenéz, vajda) ¹	35	
Szegény	907	
Szolga	75	
Zsellér	10	
Új ház	80	
Leégett ház	33	
Egyéb (mercenarius, pásztor, stb.)	19	1159
	Jobbágyfő ²	1634
	Elhagyott telek	231

*

A jobbágyságnak a birtokosok szerint való megoszlása a birtokosok tényleges anyagi erőviszonyait fejezi ki, minthogy a föld értékét csak a rajta munkáló jobbágykéz tette teljessé. Ugocsa megyében annál inkább reábizhatjuk magunkat az idézett dica-jegyzékek birtokosok szerint csoportosított jobbágy-számaira, mert e kései telepítésű keleti részen az uradalmak majorsági, tehát saját munkaerővel és saját kezelésben folytatott gazdálkodása akkor még nem volt jelentékeny. De ha jelentékeny lett volna is, a fenti számok még akkor is kifejezésre juttatnák a birtokviszonyokat, mivel a fenti számokban benne foglaltatnak a szolgák és zsellérek, vagyis a majorsági gazdálkodás által foglalkoztatott társadalmi elemek is.

A jobbágyoknak birtokosok szerint való csoportosításából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a királyi megye

¹ E szerint tehát a megyében nem lett volna annyi falusi bíró, mint amennyi helység, holott ebben a számban egyes nagyobb helységek 2–3–4 bíróval is szerepelnek. E jelenségről később.

² Az általunk mesterségesen alkalmazott „*jobbágyfő*” kifejezés alatt munkánkban az adó-, dézsma-jegyzékekben, urbáriumokban, oklevelekben szám – vagy éppen név szerint is – megjelölt jobbágyokat értjük. Korántsem lélekszám tehát, de tatan nem is minden esetben „családfő”, mert nőtlen legények is szerepelhetnek, különösen a szolgák, zsellérek között. Általában mindazok tehát, akikkel a királyi adószedő, a decimator és a földesúr a földesúr a földesúr szemponyából önálló „fej”-ként számol. Vagyis: jobbágyfő.

nemzetségi birtoktestekre történt széthullásának megindulta óta az eltelt három század alatt a birtokviszonyokban gyökeres, az első birtokosztódás vonalait elmosó eltolódás nem következett be. A XIII. sz.-ban ugocsbai birtokokat szerző Káta, Gutkeled és Hontpázmány nemzetségek a szóbanforgó 1567/1574 években még az ősi birtokon állottak s a birtokok határai sem mozdultak ki észrevehetően az eredeti vonalakról. Számottevő átrendeződés csupán a megye keleti felén történt. A XIV. sz. elején – miként láttuk – csak itt állott még Nyaláb várral élén a királyi uradalom s itt is csupán a négy hospes-község tartozott keretébe. E községek a Tisza jobb- és balpartján álló s ekkor még telepítetlen két hegyvidéknek, a Nagyszöllősi és Avas hegységnek nagyobb részét is határaik közé zárták. A két hegyvidék betelepülése a XIV. sz. derekán indult meg, amikor az uradalom még a király kezén állott. A Tisza völgyében és a két hegyvidéken új községekkel gyarapodott uradalom 1378-ban Drág és János vajdák, majd a XV. sz. elején a Perényi család kezére került. A községek telepítése továbbfolyt a vajdák, majd pedig a Perényiek alatt is s ugyanekkor az új telepítésekkel egyre izmosodó uradalmat birtokosaik már meglévő falubirtokok megszerzésével is növelték. A XVI. sz. második felében a megye jobbágylakosságának fele már a Perényi-család alá tartozott, a másik felének nagyobb részén pedig a három korán birtokot szerző nemzetség osztozott meg.

A Perényi-család birtokain élő jobbágyság az 1567/74. évi dicajegyzékben így oszlik meg:

Birtokos neve.	Egész porta	Fél porta	Adót nem fizető ¹	Összesen	Elhagyott telek
Perényi János	82	13	325	420	57
Perényi István	41	37	202	280	12
Perényi György	7	4	40	51	5
Perényi Ferencné és özv. Perényi Mihályné, most Draskovics Ferencné közösen	4	–	9	13	14
Perényi Erzsébet					
Czobor Imréné	5	4	33	42	5
Perényi Borbála					
Forgách Imréné	6	2	30	38	7
özv. Vecsey Istvánné ²	2	–	3	5	3
Összesen:	147	60	642	849	103

¹ E csoportba tartoznak a bírók, szegények, szolgák, zsellérek, leégett és új házak gazdái s néhány egyéb.

² Özv. Vecseyné inscriptio címén tartotta kezében a birtokrészt a Perényiektől, akik később visszaváltották. (Per. 1602. máj. 8.)

Az egész ugocsamegyei jobbágyságnak tehát 51,9, a megyében levő összes elhagyott telkeknek pedig 44 százalékát a Perényi család magáénak mondhatta. A XIII. sz.-ban birtokot szerző Káta, Gutkeled és Hontpázmány nemzetség birtokain a nemzetségből származó családok kezén ugyanekkor így oszlott meg a jobbágyság:

<i>Káta nemzetség:</i>					
Birtokos neve.	Egész porta	Fél porta	Adót nem fizető	Összesen	Elhagyott telek
Csarnavodai-Surányi					
László	20	9	53	82	17
Misser András ¹	4	6	22	32	2
Csarnavodai-Surányi					
Katalin (özv. Matusnay Györgyné)	22	10	44	76	8
Összesen:	46	25	119	190	27
<i>Gutkeled nemzetség:</i>					
Rozsályi Kun László	37	4	69	110	10
Rozsályi Kun Gáspár	4		6	10	8
özv. Rozsályi Kun Imréné	6	2	13	21	–
„Rozsályi Kun Miklósné	3		6	9	2
„Rozsályi Kun Jánosné	4		8	12	1
„Rozsályi Kun Miklósné, „Rozsályi Kun Jánosné, közösen	8		24	32	6
„Rozsályi Kun Miklósné, „Rozsályi Kun Jánosné és Rozsályi Kun Imre közösen	1		6	10	–
Összesen:	66	6	132	204	27
<i>Hontpázmány nemzetség:</i>					
Ujhelyi András	9	1	21	31	6
Ujhelyi Jakab	5	1	23	30	6
Ujhelyi János	10	2	19	30	6
Ujhelyi Zsigomond	4		6	10	4
Horvát Kristóf felesége					
Nadányi Katalin, előbb Ujhelyi Jánosné	3		11	14	5
Összesen:	31	4	80	115	27

¹ Misser (Mizsér?) András neve az 1574. évi jegyzékben már nem szerepel. Az 1567. évben neve alá írt jobbágyok 1574-ben már Surányi László jobbágyai között találhatók, a rövid ideig birtokosként szereplő Misser tehát, akiről egyéb forrásaink egyáltalában nem is szólnak, valószínűleg zálog címén átmenetileg tartotta kezében a szóbanforgó Surányi-részt.

A megoszlásról különösen szemléltető képet kapunk, ha a négy nagybirtokos család jobbágyságának számadatait az egész megye jobbágyságának számadatai mellé állítjuk:

Család.	Egész porta	Fél porta	Adót nem fizető	Összesen	Elhagyott telek
Perényi család	147	60	642	849	103
Csarnavodai-Surányi család	46	25	119	190	27
Rozsályi Kun család	66	6	132	204	27
Ujhelyi család	31	4	80	115	27
A négy nagybirtokos család	290	95	973	1358	184
A megye jobbágysága	350	125	1159	1634	231

Ezek szerint a megye jobbágyságának több mint négyötöd-része (83.1%), az elhagyott telkeknek pedig kb. négyötöd-része (79.6%) négy nagybirtokos család között oszlott meg. Természetes tehát, hogy a megye gazdasági erőforrásait e négy család nyomasztó túlsúllyal tartotta a kezében.

Míg a jobbágyság több mint négyötöd részén négy nagybirtokos család tagjai, addig a fennmaradó ötöd-részen, mely mindössze 276 jobbágyfőt és 47 üres telket számlált, már különböző családokból származó 68 birtokos osztozott. Ha ezek közül is kiemeljük azt a 16 birtokost, akinek legalább 5 vagy ötnél több jobbágya volt,¹ a többi 52 birtokosra a megye jobbágyságából elenyésző csekély hányad marad. Ez a 16 birtokos a következő:

¹ Azokat a birtokosokat, akiknek kezén 5–50 jobbágy volt, középbirtokosoknak, akiknek pedig 1–4, kisbirtokosoknak számítjuk. A kategóriák érintkezési vonalán a jelleg természetesen elmosódik s tisztában vagyunk azzal is, hogy ez a merev kategorizálás merőben önkényes. Nem is óhajtunk továbbelő rendszert létrehozni, munkánkban azonban, ha a birtokosviszonyokról áttekintő képet akarunk adni, a számokat rendszerezni kell s tapasztalataink szerint kategóriáink – legalább is Ugocsa megyében – körülbelül megfelelnek a valóságnak. Azt azonban – hasonló feldolgozások más megyékről nem állván rendelkezésünkre – nem vizsgálhattuk, hogy a kis- vagy középbirtokos kategóriába sorolt birtokosnak nem volt-e más megyében is birtoka s így megeshetik, hogy azt a birtokost, akit ugocsai birtoka alapján kis- vagy középbirtokosnak kellett minősítenünk, más helyen fekvő birtokai felsőbb kategóriába utalják. Ugocsa megyében azonban ilyen birtokos megfigyelésünk szerint nem sok volt s az ily esetleges kivételek annál kevésbé befolyásolhatták a megye birtokos viszonyairól általunk szerkesztendő képet, minthogy a súly e kép megalkotásánál nem a személyen, hanem a birtokon, az ugocsai föld társadalmi szerkezetének ábrázolásán fekszik. A birtokos személye ez ábrázoláshoz csupán kulcs számunkra.

Birtokos neve	Egész porta	Fél porta	Adót nem fizető	Összesen	Elhagyott telek
Szirmay Lajos	8	8	20	36	6
Dálnoky Székely Antal	15	–	17	32	–
Vetésy László	2	1	16	19	1
Büdy Farkas	3	1	13	17	6
Verbőczy	3	–	7	10	–
Vetésy Péter	–	1	5	9	–
özv. Vetésy Jánosné	2	–	7	9	–
Zoltán Ferenc	2	1	4	7	1
Ákos Miklós	1	1	5	7	–
Ákos György	1	1	5	7	2
Károlyi György	1	–	5	6	–
Csegődy András	1	–	5	6	4
Horváth Mihály	–	2	4	6	–
Csomaközy János	–	1	4	5	–
Tetey Boldizsár	1	–	5	6	3
Vetésy András	–	–	5	5	2
Összesen:	40	17	130	187	25

A birtokosok közül Szirmay, Zoltán, a két Ákos és Tetey az ugocsai kisenesség soraiból származtak s kiemelkedésüket a szerencsés helyi körülményeken kívül elsősorban házasságoknak köszönhetők.¹ A Szatmárból származó és ott is birtokos Vetésyek – miként láttuk – a XIV. sz. derekán Batár falut szerezték meg. A négy Vetésy most is ott birtokos, de Andrásnak Batáron kívül még a kisenemesi vidékhez tartozó Bökényben, Hetényen, Sásváron, Tivadaron, valamint a Káta nemzetség birtoktestéhez tartozó Kökényesden is van 1–2 jobbágya. Székely Antal, a császári kapitány új birtokos Ugocsában, de felesége, Maghy Zsófia családja régtől fogva birtokosa volt Aklinak s e kapcsolat révén kapott Székely és felesége 1559-ben Ferdinándtól az egész Aklira királyi adományt.² Büdy Farkas atyja, Büdy Mihály, a munkácsi vár prefektusa volt s a kisenemesi és a Hontpázmány-területen vásárlás útján gyűjtötte ugocsai birtokait. A Verbőczyek Beregből a XV. sz.-ban költöztek át Ugocsába s itt az akkor elterebélyesedett Hontpázmány nemzetség szétporladásnak induló birtoktestébe ékelődtek. Károlyi és Csegődy a hasonló folyamat útján levő Káturadalomból szerezték birtokaikat, Horváth Mihály s a Szatmár megyéből származó Csomaközy János pedig a kisenemesi Sásváron voltak birtokosok.

¹ Szirmay s atyja a Hontpázmány nemzetségből származó s a XVI. sz.-ban fiágon kiháló Zovárdffy családba nősült, Tetey atyja pedig Bökényi leányt vett feleségül.

² NRA 757–19, 808–19.

E birtokosok képezik az átvezető társadalmi lépcsőt a nagybirtokosok és a hatalmas ugoctai kisnemesség között. E nagyszámú kisnemességre csupán 20 egésztelkes, 13 féltelkes jobbágy és 56 adót nem fizető szegény, szolga, összesen tehát csak 89 jobbágyfő és 22 üres telek esik. Ez a jobbágyság 52 kisnemes között oszlik meg s mivel a kisnemesség 16 faluban lakik, falunként átlag alig 3 olyan kisnemes található, akinek 1–2 jobbágya van. A többi, a zöm, már a jobbágytalan egytelkes nemes életét éli s szűk határú népes falvakba szorulva, sokszor már a telkes jobbágy gazdasági lehetőségeit sem éri el.

A XVI. sz. második felében tehát a kicsiny Ugocta megyében a közjogi nemzet, a nemesség a társadalmi skála két szélső pontján helyezkedik el. A felső ponton áll a négy nagybirtokos család a megye négyötöd részével birtokában, az alsó ponton a 15–16 falut megtöltő, 1–2 jobbágyot is csak kivételesen tartó kisnemeseik nagy tömege. A két véglet, a nemesi társadalom skálájának két szélső pontja között alig észrevehető középbirtokosi réteg – a felsorolt 16 birtokos – képezi az összekötő kapcsolatot. E kicsiny réteg szerepe azonban így sem jelentéktelen, mert ez feszítgeti a zárt nemzetségi birtoktestek kereteit. A Káta-nemzetség birtoktestéhez tartozó Kökényesden 1567-ben a nemzetség tagjait, Surányi Lászlót és Surányi Katalint Kökényesden már más 8, Tamásváralján pedig a kökényesdiekkel csaknem teljesen azonos 6 birtokos sorában találjuk. Itt a birtok túlsúlya még a Surányiakra esik, de a bomlás már megindult, s nyitva áll az út a további szétforgácsolódás felé. Hasonló folyamat jelei az egykori Honpázmány-birtoktesten is mutatkoznak s később a most még zárt Gutkeled-birtokból is egyre több részt szakítanak le a kisnemesség egyszínű tömegéből kiemelkedő, vagy más, a középbirtokos lehetőségeivel rendelkező új birtokosok.

*

A megye területén élő s a népi tényezők szempontjából számánál fogva döntő szerepet játszó 1634 főnyi jobbágyság területi és társadalmi megoszlásáról szintén szólni kívánunk, mivel ezek ismeretében a nemzetiségi megoszlás adatai és jelenségei világosabbakká válnak. A jobbágyság községenkénti és társadalmi megoszlását egyszerre szemlélteti a következő kimutatásunk, mely szintén az 1567/74. évi dicajegyzék adatait foglalja magában:

Község neve	Adó fizető			Adót nem fizető						Elhagyott telek
	egész porta	fél porta	biró	szegény	szolga	zsellér	leégett	új ház	egyéb	
Akli	15	–	1	12	1	2	1	–	–	–
Alsókaraszló (közös Felsőkaraszlóval)	11	–	–	14	–	–	–	4	–	20
Alsósárad	3	–	1	5	–	–	–	–	–	2
Bábony	4	2	–	14	–	–	–	–	–	3
Batár	4	2	–	27	1	–	–	3	–	1
Batarcs	2	1	1	8	–	–	–	1	–	–
Bocskó	–	1	–	6	–	–	–	–	1	–
Bökény	6	1	1	14	–	1	–	1	1	9
Csarnató	–	–	1	2	–	–	–	–	1	–
Csedreg	8	3	1	13	–	–	–	1	–	1
Csepe	–	1	–	3	–	–	1	–	–	–
Csorna	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Dabolc	1	1	–	2	1	–	–	–	–	–
Egres	7	–	1	5	–	–	–	–	–	22
Farkasfalva	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Feketeadó	19	–	1	49	3	–	6	5	–	13
Feketepatak	8	–	–	15	–	–	–	–	–	–
Felsőkaraszló (l. Alsókaraszló)										
Felsősárad	1	–	–	2	–	–	–	–	–	1
Fertősalmás	2	–	–	10	–	1	–	–	–	–
Forgolány	–	1	–	–	1	–	1	–	–	–
Gódnéyháza	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Gyula	17	–	1	38	5	–	1	–	–	12
Halmi	22	9	–	39	4	–	–	–	1	12
Hetény	–	4	–	4	–	2	–	–	–	–
Karácsfalva	2	1	–	2	–	–	3	1	–	1
Királyháza	1	–	–	7	1	–	–	–	–	7
Kirva	2	–	–	5	–	–	–	–	–	–
Kiscsongova	5	–	–	4	–	–	–	–	1	–
Kisgérce	2	–	1	4	–	–	–	–	–	3
Komját	13	–	1	13	–	–	–	5	–	–
Komlós	2	1	–	8	–	–	–	–	–	–
Kökényesd	17	9	2	25	–	–	–	–	–	7
Mátyfalva	1	2	–	4	1	–	–	–	–	6
Nagycsongova	1	–	1	5	–	–	–	–	1	4
Nagygérce	2	–	–	8	–	–	–	–	–	–
Nagyszöllős	29	16	4	182	9	–	–	18	8	21
Nagytarna	5	4	1	9	–	–	–	–	–	1
Nevetlenfalu (Gyakfalva)	7	1	1	14	–	–	–	–	–	8
Ölyvös	2	–	–	–	–	–	–	1	1	–
Öszödfalva	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
Péterfalva	–	–	–	–	–	1	–	–	–	2
Bakasz	3	–	–	5	–	–	–	2	–	–
Rákóc	4	1	1	1	–	–	–	–	–	–

Község neve	Adót fizető			Adót nem fizető						Elhagyott telek
	egész porta	fél porta	bíró	szegény	szolga	zsellér	leégett	új ház	egyéb	
Salánk	34	6	3	75	1	–	1	–	–	6
Sásvár	2	7	1	19	1	–	1	3	1	3
Szárzapatak	2	–	–	2	–	–	–	–	–	–
Szászfalu	13	6	1	59	12	–	6	4	–	14
Szirma	1	2	–	3	1	–	–	–	–	–
Szóllősvégardó	9	2	1	18	–	–	–	2	–	5
Tamásváralja	5	6	1	36	–	–	1	1	–	4
Tekeháza	8	2	1	26	3	–	–	3	–	3
Tiszakeresztúr	10	1	1	8	–	–	4	10	–	6
Tiszaújhely	6	–	1	5	1	–	7	1	–	–
Tiszaújlak	–	2	–	2	–	–	–	12	–	21
Tivadar	–	–	–	3	–	2	–	–	–	1
Turc	2	1	1	9	–	–	–	–	–	7
Túrterebes	11	23	1	19	11	–	–	2	1	–
Veléte	6	–	1	1	–	–	–	–	–	4
Verbóc	3	–	–	5	–	–	–	–	–	1
Veréce	7	1	1	16	18	–	–	–	2	–
Veresmart	3	–	–	14	–	–	–	–	–	–
Összesen:	350	125	35	907	75	10	33	80	19	231

A jobbágylakosságnak a községekben való eloszlása feltűnően egyenlőtlen, a községeknek földrajzi elhelyezkedését is figyelembevéve azonban, egy-egy vidéken a megoszlás terén közös vonásokat figyelhetünk meg. Így az egymással területileg összefüggő 16 és az ezektől területileg némileg már elszakadó 2 kismemesi faluban¹ általában egyformán kevés jobbágy-ság található. Ugyanaz a jelenség ez, amelyet előbb a birtokosokról szólva már említettünk, megállapítva, hogy a nagyszámú ugocsai kismemesség soraiban elenyésző csekély a birtokos réteg. E 18 falu a 62 ugocsai falunak majdnem egyharmadát teszi ki, de a bennük élő 228 jobbágyfő az egész ugocsai jobbágy-ság egyhatedénél is kevesebb, a 25 elhagyott telek pedig majd csak tizedrésze az összes elhagyott telkeknek.

A jobbágy-ság községenkénti megoszlása azonban magának a kismemesi vidéknek körén belül sem egyenlő. Az egyenlőtlenség eredete elsősorban e faluk megtelepülésének eltérő körülményeiben rejlik, melyekre előbb már reámutattunk. Akli, Batár, Gyakfalva kezdettől fogva jobbágyfaluk voltak s bár olyan nemesi családok birtokát képezték, melyek közel, sőt rokonságban is állottak a kismemességgel, e birtokos családok osztódása az elmúlt 2–3 század alatt nem haladt olyan mértékben, hogy a családoknak a telkekről, ezeket saját kezükbe véve, a jobbágy-ságot ki kellett volna szorítaniok. A kismemesi vidék 18 falujának 228 jobbágyfőjéből és 25 elhagyott telkéből a három falura magára 92 jobbágyfő és 9 elhagyott telek esett. Míg

¹ Utóbbi kettő: Gődényháza, Dabolc.

ezek tehát a kismemesi vidékhez tartozó és kismemesi birtokot képező, de a valóságban mégis jobbágyfaluk voltak, addig a vidék más falvai, miként Bökény, Csedreg, Csepe, Sásvár és Szirma az 1567/74 évi dicajegyzékben a bennük élő lakosság tekintetéből vegyes nemes-jobbágy faluknak mutatkoznak. E faluk eredetileg nemesi faluk voltak, de a bennük élő kismemesiség mellett kezdettől fogva helyet foglaló jobbágyréteg számára – szintén a kismemesiség családi viszonyainak alakulása következtében – továbbra is jutott hely.

A kismemesi vidék többi falujából a jobbágyság a XVI. sz. második felében már jóformán teljesen eltűnt, átadva helyét a rohamosan elszaporodott kismemesi családoknak. Péterfalváról, a kismemesi vidék centrumából 1484-ben például egy bökényi hatalmaskodásban még 20 jobbágy vett részt, ugyanitt azonban a dicator 1567-ben már csupán egy zsellért és két elhagyott jobbágytelket talált. Csomán, Farkasfalván és Gődényházán a jobbágyságnak az 1567–74. évi dicajegyzékekben egyáltalában nem találjuk nyomát. A legkevesebb jobbágy aránylag a Tisza balpartján egymás mellett sorakozó Farkasfalva, Péterfalva, Tivadar, Forgolány, Csoma és Öszödfalva falukra, azokra, esik tehát, melyek eredetükre nézve serviens (?) faluk közé tartoznak. E hat falura – melyek sorából az elnéptelenedett Csatóháza és Andrásfalva ekkor már kiestek¹ – 1567-ben a kismemesi vidék 228 jobbágyfőjéből csupán 10 jobbágyfő (1 féltelkes jobbágy, 3 szegény, 1 szolga, 4 zsellér s 1 leégett ház), valamint 3 elhagyott telek esett.

E helyen kívánunk szólni arról a sajátságos, szinte rejtélyes eltérésről, mely az egy időből származó dica- és dézsmajegyzékek jobbágynévsorai között egy-egy községre nézve mutatkozik. Az alábbiakban rendszerint több jobbágynév található, mint, a dica-jegyzékben s ez a jelenség nemcsak a nemesi vidék, hanem a nagybirtokok uradalmi falvaira is egyaránt jellemző, legjobban megfigyelhető azonban az előbbieken, melyekben kevés a jobbágyság. Hangsúlyoznunk kell, hogy a dézsmajegyzékek éppúgy egyenként név szerint sorolják fel a gabonadézsmával megrótt, tehát saját magának szántóvető, arató jobbágygazda és a földnélküli, csekély keresztyén- vagy sarlópénzt

¹ Andrásfalváról az 1573. évi dézsmajegyzékben még szerepel egy keresztyénpénzt fizető zsellér s az 1572. évi dicajegyzék Csatóházán is feltüntet egy féltelkes jobbágyot, ennek ellenére e később már faluként nem szereplő helyeket ekkor is bátran tekinthetjük pusztáknak. Sőt azt is valószínűnek tartjuk, hogy a szóbanforgó zsellér és féltelkes jobbágy éppúgy, mint nemes gazdák már nem a pusztá helyeken, hanem a két pusztát bekebelező Tivadaron laktak, de földjeik e pusztákra esvén, a dicator és decimator ide tartozónak írták őket.

fizető zsellérek neveit, mint dicajegyzékeink is név szerint és egyenként sorolják fel a jobbágyokat, – a telkeseket éppúgy, miként a szegényeket, zselléreket, szolgálakat stb. A két névsornak tehát azonos időpontban egyeznie kellene. Megegyezés azonban nincs s a dézsmajegyzékek névsora rendszerint több, sőt esetenként meglepően jelentékeny név-többletet tartalmaz. Sajnos, a kisnemesi faluk legtöbbször csak az 1570, 1573 évből, majd rendszeresen pedig az 1575 évtől találhatók dézsmajegyzékek, míg a teljes dicajegyzékek csak az 1567, 1572 és 1574 évből maradtak fenn, közös évek tehát nincsenek, holott éppen a kisnemesi falukban, hol a szegény jobbágyság – miként látni fogjuk – gyorsan cserélődött, csak ugyanazon évekből származó dica- és dézsmajegyzékek összevetése alapján lehet következtetéseket felépíteni. Szerencsére olyan kivétel is található, mikor ugyanaz a kisnemesi falu mindkét jegyzékben ugyanabban az évben fordul elő. Ilyen Szirma, ahol tehát szembeállítjuk a két névsort:

1572. évi dicajegyzék.

Doma Péter
Rakochoy Ferenc
Toth János
Miko Gergely
Thora Tamás

1572. évi dézsmajegyzék.

Doma Péter
Doma István
Doma Bertalan
Doma Miklós
Rakoczy Ferenc
Rakoczy János
Toth János
Miko Gergely
Thora Tamás
Kys Jakab
Tusa Orbán
Orosz Miklós
Konia Péter
Dorogy Lajos
Soos Lukács
Oláh Miklós
Jankóné

Az első tekintetre szembevetjük, hogy míg Doma és Rákóci néven a dicajegyzékben 1–1, addig a dézsmajegyzékben 4, illetve 2 jobbágy szerepel. Minthogy ez a jelenség időre és helyre való tekintet nélkül általános, nyilvánvaló, hogy az eltérés rejtélyének kulcsa itt keresendő. Ezt meg is véljük találni, ha figyelembe vesszük, hogy a dézsmajegyzékben csupán Doma Péter és Rákóci Ferenc szerepel a gabonadézsmát, míg a másik 3 Doma és 1 Rákóci a sarlópénzt fizetők között. Sarló- vagy

keresztyénpénzt ugyanis azok fizettek, akik nem vetettek,¹ az utóbbi 3 Doma és 1 Rákóci tehát Doma Péter és Rákóci Ferenc olyan hozzátartozói (fiai, testvérei, unokái stb.) lehetnek, akik már felnőttek – talán már családosak is voltak – és munkára jártak, de a családfő telkén illetőleg fundusán éltek, esetleg a családfővel – amint mondták és ma is mondják – „egy kenyéren”. A decimator tehát megrótt és jegyzékbe vett minden felnőtt férfikeresőt, míg a dicator – a dica szempontjából a telek vagy fundus lévén irányadó – csak a családfőt vette fel jegyzékébe. Hasonló volt a helyzet akkor is, ha a családtagok már nem egy kenyéren, de egy telken vagy funduson egy család körében éltek azzal a különbséggel, hogy ilyenkor a családtag külön vetett és aratott s így a dézsmajegyzékben nem a keresztyén- vagy sarlópénzt fizetők,² hanem a gabonadézsmások közé került. A dézsmajegyzék e szerint tehát a dicajegyzéknek a felnőtt kereső férfi családtagokkal bővített másaként tekinthető.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezzel a felismeréssel a dézsmajegyzék többléte teljesen még nem magyarázható meg. Látjuk ugyanis, hogy Szirmán a dézsmajegyzékben nyolc olyan nevű jobbágy is szerepel, amely név a dicajegyzékben egyáltalában nem fordul elő. Arra nem gondolhatunk, hogy a decimator dézsmával rótt meg olyan e falukban valóban gyakran található szegény kismemeseket is, akiknek nemesi joga nem volt vitán kívül álló, mert ha valaki a dica alól mentesíteni tudta magát, annál inkább s már ez alapon is elérhette

¹ 1572. évi kamarai decimator utasításban: „az ki keresztyén leszen, az az kinek semmi vetése nem leend, hanem zsellyér, azoktul keresztyén pénzt vegyen”. (M. Gazd. tört. Szemle 1897, 18); 1578. évi kamarai decimator-utasításban: „meg kérdjétek... mennyi ember legyen az kinek búzája nincsen és csak sarlajával él” és „az kiknek pedig vetéssek nincsen, azokon keresztyén pénzt meg vegyétek és nekönk igazán be szolgáltassátok. Az arató részt is ki ne tudja az dézmás” (U. ott 21–22.) A dézsmajegyzékben felváltva hol keresztyén-, hol sarló-pénzt írnak. Az 1572. évi ugoicsai dézsmajegyzék „pecunia falcis”-t, az 1573. évi „pecunia falcis et christianitatis”-t, az 1575. évi „pecunia christianitatis”-t ír, de az egyes községekben ugyanazok a személyek fizetik. (Dec.) Forgolányban Orosz Miklós, Nagy János és társai 1689-ben azt mondják, hogy itt „megtelepedve nemesi fundusokban nyomorodtunk meg, az meljektul soha emberi emlékezetre sarlo penznel egyebet nem adtunk”, ez 9 dénárt tesz ki. Orosz-ék 9–9 dénárját a dézsmajegyzék „pecunia christianitatis” címen számolja el. (Dec. Ug.) A keresztyén- és sarlópenz tehát a XVI. sz. óta azonos jelentésű.

² A decimator-utasításokban ilyen pontos megjelölések nem találhatók, hanem csak általánosak: „senkit dézmálás nélkül ne hagyjon, hanem csak azokat, kik vagy egyház földet szántottak vagy valamely nemes udvarhoz való földet, kitől még az földesuroknak sem adtak nonát”. 1572. (U. ott 18); „semmi rendbeli paraszt ember, sem szabados, sem szolga az dézmátul nem exemptus, minden tartozik vele, valaki nem nemes ember”. (U. ott 22.)

ezt a dézsmánál. Számításba jöhetne, hogy a dica- és dézsmajegyzékek időpontjai között az egy év körén belül is elköltözések és beköltözések történtek egy-egy faluban. A kismemesi falukban ez a belső vándorlás valóban állandóan és gyorsan folyt s ez az előbb bemutatott szirmai adatokkal is igazolható, minthogy az 1572. évi szirmai dézsmajegyzékben szereplő, de az 1572-i szirmai dicajegyzékben nem található Tusa Orbánt az ugyanezen évi forgolányi dicajegyzékben leljük fel. Tekintettel azonban arra, hogy a dézsmanévsorok többlete általános, az el- és beköltözések viszont kiegyenlítődnek, így az általános többletet nem magyarázzák meg. Az is előfordulhat, hogy a dézsmajegyzékben szereplő, de a dicajegyzékből hiányzó név viselője családtagként (pl. vő) élt a dicát fizető családfő telkén vagy fundusán s így a dicajegyzékben – a családfő férfileszármazottaihoz (l. Domák, Rákóciák) hasonlóan – nem is szerepelhet. Szerintünk azonban e jelenségek is szórványosabbak lehettek, semhogy az általános és esetenként igen jelentékeny dézsmanévsortöbblet ez úton megfejtethető volna. Az 1572. évi dicajegyzékben ugyanis Öszödfalván csupán 1, Forgolányban 4, Péterfalván 1, de az 1573. évi dézsmajegyzékben – bár ez már a következő évből származik – Öszödfalván más 9, Péterfalván más 7 s Forgolányon még 5 más név – mindannyi keresztyénpénzt fizető jobbágyé – található. Fel kell tehát tennünk, hogy ha az 1567/74. évi ugocsai dicajegyzékek a teleknélküli szegénységet (szegény, zsellér, szolga) éppúgy fel is tüntetik, mint a telkes jobbágyaságot, még mindig marad – valószínűleg a társadalmi skála legalsó fokán – olyan réteg, amelynek arra sem volt jogcíme, hogy a dicajegyzék adó alól kivett kategóriába kerüljön. Jövőmenő cselédekből, a gazda kenyérére fogadott családalan szegény legényekből rakódhatott össze ez a réteg. A dicator nem vette számba őket, de a decimator a fejenként szedett csekély, 6–9 dénárnyi keresztyén- vagy sarlópenzt rajtuk is behajtotta.¹

A kismemesi vidék jobbágylakossága még e láthatatlan réteg számbavételével is csekély, a vidék azonban a nagyszámú kismemesség révén ennek dacára is a megye legsűrűbben települt és benépesedett területe volt. A kismemesi vidéken kívül az 1567/74. évi dicaadatok alapján még két olyan vidéket találunk, ahol a községek kisszámú jobbágylakosságot tartanak: a

¹ A dézsmajegyzékek tehát végeredményben teljesebb képet adnak egy-egy község lakosságáról, mégis e társadalmi keresztmetszet szerkesztésénél a dicajegyzéket kellett felhasználnunk, mert a dicajegyzékek megbízhatóbbak (itt extraneus nincs), a társadalmi fokot pontosabban meghatározóak és felölelik az egész megyét, míg dézsmajegyzékek csupán a megye sík nyugati felének dézsmafizető községeiről állanak rendelkezésre.

nagyszöllősi hegyvidék rutén és az avasi hegyvidék oláh települési területét. Mivel ezen a területen az itt levő uradalmi falvakban csak jobbágyság lakott, a fenti számok e faluknak teljes lakosságát ölelik fel. Ez a lakosság a területhez és a faluk számához képest igen csekély volt, hiszen a rutén vidék 9 faluja 113 jobbágyfőt és 27 elhagyott telket, az oláh vidék 11 faluja pedig 104 jobbágyfőt és 15 üres telket számlált. E 20 faluban tehát, mely az összes ugocsai falu települések 30%-a, tehát közel harmada volt, a megye egész jobbágyságának kb. 13%-a, azaz alig hetede-nyolcada élt. A jobbágyság, vagyis a lakosság csekély száma, kétségtelenül abban leli magyarázatát, hogy e két vidék betelepülése csak a XIV. sz. derekán indult meg, másfél-két századdal később tehát, mint a megye síkvidéki részéé. A késői, sőt még most is folyamatban levő megtelepülésre mutat az elhagyott telkeknek aránylag csekély száma is. Tizenegy faluban elhagyott telek egyáltalában nem is volt, minthogy az ideeső 42 elhagyott telek 9 falu között oszlott meg.

A 62 faluból 38 falu esik a jobbágynépességben ritka előbbi területekre, vagyis a kismemesi vidékre s a Nagyszöllősi és Avas hegységek vidékére. E 38 faluban 1567/74-ben összesen 445 jobbágy lakott s 67 elhagyott telek volt. A többi 24 helysége 1189 jobbágyfő és 164 elhagyott telek, vagyis az előbbi 38 falu jobbágyságának több mint kétszerese esett. A megye jobbágyságának zöme tehát a korai eredetű síkvidéki jobbágyhelységeken élt. E helységek közül egyesek különösen kiemelkednek nagyszámú jobbágylakosságukkal. Így elsősorban Nagyszöllős, melyet 266 jobbágycsalád lakott, vagyis több, mint a két hegyvidék 20 faluját együttvéve. A helység a királyi szabad város jellegének elvesztése után is a megye gazdasági és kulturális magva maradt s egyik központja lett a nagy Perényi-gazdaságnak. A Tisza balpartján álló egykori hospesközségek (Feketeadó, Szászfalu, Veréce) is jelentékeny számú jobbágyságot tartanak, kivételt csupán a Nyaláb vár tövében álló Királyháza, V. István egykori „domus regalis”-a, a Felszásszal gyarapodott s két ízben is királyi kiváltságban részesült korábbi hospesfalu képez, mely 1567-ben 1 egésztelkes jobbágyával, 7 szegényével és 1 szolgájával valósággal néptelenül állott. Az elnéptelenedés előidézője maga a helység fölött álló vár, a Perényiek uradalmi központja volt, mivel az uradalom e központi fészeken lassanként elfoglalta jobbágyaitól és saját majorsági kezelésébe vette a helység határát, melyet ezentúl a közeli faluk jobbágysága művelt meg a vár számára.¹ A korai

¹ Királyházán az 1715. évi regnicolaris conscriptio (CR. 1715.) alkalmával is csupán 3 jobbágyot és 6 hazátlan zsellért számoltak. Földet, legelőt és erdőt ezek is csupán a földesúr majorsági birtokaiból kaptak. Az 1720. évi

eredetű s annak idején szász hospesekkel meggyarapodott négy helység (Nagyszöllös, Feketeardó, Királyháza és Szászfalu) lakossága így is 459 főre rúgott, ami azt jelenti, hogy a megye jobbágylakosságának csaknem harmad részét ez a négy kedvező fekvésű, széles határú és korai eredetű helység ölelte magába.

A népes síkvidéki helységek közül nagyszáma jobbágysággal még a megye északi és déli sarkába eső Salánk és Túrterebes, valamint a szintén déli részre eső Halmi emelkednek ki, melyek szintén uradalmi központok voltak. A többi 18 tiszavölgyi és síkföldi helységben is még mindig jelentékeny számú jobbágylakosság, sokszor 30–50 jobbágyfő lakott, de itt is vannak olyan faluk, melyekben a jobbágyság csak 10–20, sőt néhány helyen csak 8–10 háztartást számlál. Az utóbbiak csoportjába Karácsfalva, Mátyfalva, Rakasz, Verbóc, tehát a Hontpázmány-birtoktest egyes falui esnek. A birtoktesthez tartozó Tiszaújhely és Tiszaújlak jobbágysága is csak 20 fő körül mozog, holott Tiszaújhelyről 1516-ból 28 tanúként kihallgatott, majd 1522-ből további 7, Karácsfalváról 1470-ből 12 hatalmaskodó, 1481-ből további 2, 1516-ból ismét további 7 jobbágy nevét ismerjük, Tiszaújlakon viszont 1567-ben 21 elhagyott telket találunk. A telkek elpusztásodásában a tiszamenti falukban része lehetett a Tisza kiöntéseinek is, a csekély jobbágylétszámot azonban nem lehet csupán erre az okra vezetni, minthogy más, kevés jobbágyot tartó tiszamenti Hontpázmány-faluban, miként Tiszaújhelyen, 1567-ben elhagyott telek egyáltalában nem volt. Annál kevésbé lehet egyedül a Tisza pusztításaira gondolni, mert a jobbágylétszám csekélysege, sőt egyenesen csökkenő irányzata szinte általános a Hontpázmány nemzetség birtokain. Ez a körülmény tehát már maga is arra indít, hogy a nagyobb számú jobbágylakosság hiányát közös okra vezessük vissza s ez az ok meg is található a nemzetség egyes ágainak széttagolódásában és elszegényesedésében, mely egy-egy községben együtt járt a nemesi lakosság elszaporodásával s a jobbágyság reá bekövetkező kiszorulásával.¹ Ez a folyamat egyes Hontpázmány-falvakban később el fogja érni a végső állomást, a kuriális nemesi községgé alakulást is. Minthogy pedig a jobbágyság a Hontpázmányok nem tiszamenti és nem is elnemesedő faluiból (pl. Rakasz) is hasonlóan csekély volt, az előbbi okok mellé sorakoztathatjuk még a birtokpolitikát is. Valószínűnek tartjuk például, hogy a nemzetség legvagyonosabb s végül már

regnicolaris conscriptio (CB. 1720.) alkalmával a helységet már fel se vették, hanem a kuriális községek közé sorozták, miként a nemesi falukat, melyekben „appertinentiá”-k a jobbágytelekhez egyáltalában nem számítottak.

¹ Erről a jelenségről bővebben a következő fejezetben.

egyedüli fiágát képviselő Ujhelyieknek a hatalmas Perényiekkel elsősorban éppen Rakasz miatt folytatott hosszas háborúskodása az Ujhelyiek szempontjából nem volt gazdaságos s jobbagyvesztéssel is járhatott.

Az idézett számok tükrében a megye területe a lakosság sűrűsége szempontjából nagy vonásokban két egymástól elütő szeletre szakad s e szakadás gyökerei kétségtelenül a földrajzi okok talajából táplálkoznak. A megye jobbagylakosságának 86%-a ugyanis 1567-ben még a megye nyugati sík – mindenestre nagyobb – felén él s csak 14%-a talál otthont a keleti oldalon emelkedő hegyvidékeken. Az utóbbi vidékeken a település még alig 1–2 százados múlta tekint vissza s ez a körülmény a később szintén erősen megsűrűsödő lakosság most még csekély számát maga is kellőleg megvilágítja. A nyugati tömött faluk múltja általában két évszázaddal messzebbre viszi s a népsűrűség különbségében tulajdonképpen a kétszázados különbség jelentkezik. Ezt a különbséget pedig a gazdasági életforma által követelt földrajzi tényezők mérték ki.

*

A megye jobbagylakosságának a dicajegyzékben megadott, társadalmi rétegződése az első tekintetre is szembeütő aránytalanságot mutat. Míg ugyanis csak 475 az adófizető, vagyis az egész- és féltelkes, addig 1159 az adófizetés alól kivett jobbagyok száma. Az utóbbiak túlnyomó többsége, vagyis 992 jobbagyfő a dicajegyzék által szegényeknek, szolgálknak és zselléreknek nevezettek köréből sorozódik. Ezek a csoportok a jobbagyság körén belül valóban társadalmi rétegeknek tekinthetők, olyan rétegeknek, melyek a társadalmi osztályképződés eredményei s rendszerint minden társadalomban megtalálhatók. A szegények, szolgálk és zsellérek mint ilyen osztályképződmények, vagyoni viszonyaiknak megfelelően a társadalmi skála alsó fokain foglalnak helyet. Az adófizetés alól kivett többi csoportok, a falusi bírónak, az új és leégett házak gazdáinak és az „egyéb” alá foglalt különféle elemeknek csoportjai azonban nem osztály képződmények s az adókötelezettség alól csupán valami rendkívüli, ideiglenes, rendszerint meghatározott időre szóló jogcím alapján mentesülnek. Ezek az elemek szintén a jobbagyság valamely osztály-kategóriájában foglalnak helyet, de a kategóriát az adójegyzékben eltakarja az adó alól ideiglenes mentességet nyújtó jogcím.

A falusi bíró tisztsége egyike volt az átmeneti adómentesség jogcímeinek. Az adómentesség ugyanis csak a tisztség viselése alatt állott fenn, a tisztséget pedig egy évig viselték. Maga a tisztség semmiféle társadalmi állapotot nem fejezett ki s ilyenre magából a tisztségből következtetni sem lehet, mert

bár ma a falusi bírók rendszerint a vagyonosabb parasztok közül kerülnek ki, dica-jegyzékeink korában (1567–74) ez a szokás legkevésbé sem volt általános. A dicator ugyanis az 1567. évi dicajegyzékben 13 bíró neve mellé kivételesen feljegyezte ezek társadalmi állapotát is s e 13 bíró egyaránt „szegény” volt, holott ugyanezekben a falukban voltak teljes jobbágyságok is. Minthogy a bíró ekkor még elsősorban a földesúri hatalom képviselője és kiszolgálója volt, amit egyébként az is megerősít, hogy a nagyobb helységekben (Nagyszöllős, Halmi, Salánk) minden jelentékenyebb birtokosnak külön bírója volt, a „szegény” bírók állítása mögött is földesúri érdeket vélünk meghúzódni. Úgy látszik, hogy a földesúr a szegény ember kezében, akinek boldogulása sokkal inkább tőle függött, érdekeit jobban biztosítva látta, mint a gazdag parasztságéban.

Meg kell jegyeznünk, hogy falusi parasztbíró nem minden faluban volt. Így nem volt a csupán néhány zsellért tartó nemesi s az általában csekély számú jobbágysággal lakott kis falukban. Az ilyen kis faluk, ha egymás mellett feküdtek s azonos birtokoshoz vagy birtokosokhoz tartoztak, egy bíróság alá foglaltattak össze. Így a nagyszöllősi hegyvidéken Komjátának és a két Karaszlónak 1, a két Sáradnak, a két Csongvának és Ölyvösnek 2 bírója volt (az utóbbiak közül egyik Alsósáradon, a másik Nagycsongován).¹ Különösen jellemző azonban az avashegységi Tarnavidék faluinak (Batarcs, Bocskó, Csarnató, Tarna, Szárazpatak) helyzete. E faluk közül ugyanis csupán Tarnán volt bíró (vajda), itt azonban három is, a földesurak száma szerint, akik Tarnán és a többi faluban mindhárom birtokosok voltak.

Azokat a falusi bírókat, akiket az adójegyzékek társadalmi osztály szerint is megjelöltek, mint állandó állapothoz, ez osztályokhoz számítottuk. Ezek nélkül is – miként láttuk – 35-re rúg azonban azoknak a bíróknak a száma, akiknek a társadalmi osztályát az adójegyzékek nem tüntetik fel s minthogy következtetésre sincs semmi alapunk, e csoportot a társadalmi osztályok számai közé nem tudjuk beilleszteni.²

¹ A nagyszöllősi uradalomból kiszakadt Vay-féle rész 1690. évi leltárában olvashatjuk, hogy „lónak Uy falu, Kis Csongva, Nagy Csongva, Ölyves, Also Sárad, Kis Sárad egy bíró járása alatt lévén”, szolgálataikat „mind együtt az egy bíró járása alatt valók” az újfalusiaknál felsorolt rend szerint teljesítik. (UC. 65–55.)

² Az a körülmény, hogy a társadalmi állapot szerint megjelölt bírók 1567-ben mindannyian a „szegény”-ek közé tartoztak, arra mutathatna, hogy csak a szegény bíróknál kívánták ez állapotot megjelölni, mint a csak ideiglenes adómentesség mögött álló állandó mentesítő jogcímet. Ez esetben a többi társadalmi állapot nélkül szereplő bírókat a vagyonos, adófizető teljes jobbágyság-

Hasonlóképpen felismerhetetlen azoknak a jobbágyoknak a társadalmi osztályállapota is, akik neve alatt az adójegyzékben új vagy leégett házak szerepelnek. Nyilvánvaló, hogy e megjelölések csak az ideiglenes, meghatározott időre szóló adómentesség jogcímét fejezik ki s ugyanekkor eltakarják a társadalmi osztályt, amelybe az új vagy leégett ház jobbágygazdája tartozik. Lehetne ugyan arra gondolni, hogy az olyan jobbágyoknak (szegény, zsellér), akiknek állandó jogcímük volt az adó alól való kivételre, az ideiglenes mentesítő jogcímre nem volt szükségük s így az új vagy leégett ház gazdáit teljes egészükben telkes jobbágyoknak kellene tekinteni, megfigyeléseink azonban e feltevést nem támasztják alá. Az 1567-ben Tiszakeresztúron „nova domus” birtokosának nevezett 12 jobbágyot például a következő 1572. és 1574. évi adójegyzékekben – időközben megszűnő az új ház után járó adómentesség – már társadalmi állapotaik szerint megjelölve találjuk. Az eredmény a következő:

	1567.	1572.	1574.
Kotiogo Dénes	nova domus	szegény	szegény
Faggias Demeter	„ „	egész portás	egész portás
özv. Tariska Jánosné	„ „	?	szegény
Orbán András	„ „	?	szegény
Kowach Máté	„ „	szegény	szegény
Warga Gáspár	„ „	félportás	bíró
Bede János	„ „	egész portás	egész portás
Lelezi Antal	„ „	fél portás	fél portás
Orban János	„ „	szegény	szegény
Mizaros Péter	„ „	fél portás	szegény
özv. Baranyai István:	„ „	szegény	szegény
Zabo Pál	„ „	szegény	szegény

A „nova domus”, az „új ház” jobbágyai tehát korántsem voltak mindannyian adófizetésre kötelezett, telkes jobbágyok, legalább is a „nova domus” jelleg megszűnése után az 1567. évi 12 tiszakeresztúri nova domus jobbágygazdája közül 1572-ben 2 az egész telkes, 3 a féltelkes s 5 a szegény jobbágyok csoportjába tartozott. Két év múlva, 1574-ben az időközben bekövetkezett csekély változással ugyanaz a 12 jobbágy így osztályozódott:

1 bíró
2 egésztelkes
2 féltelkes
7 szegény

ság tagjainak tekinthetnénk. E feltevést azonban megdönti az, hogy további jegyzékekben nemcsak „szegény” állandóan adómentes bírónál találunk állapotmegjelölést. Pl. 1574-ben Nagytarnán 2 egésztelkes és Szöllősvégárdón 1 egésztelkes bírónál is feltüntették a telekállapotot.

Az égett, a „combusta” házaknál is hasonló jelenséget állapíthatunk meg:

<i>Tizsakeresztúr:</i>	1567.	1572.	1574.
Weres György	combusta	szegény (özv.)	deserta
Gal Imre	„	félporta	félporta
Zekel Máté	„	szegény	szegény
Zekeres Antal	„	?	?
<i>Feketeardó:</i>			
Kunach Benedek	„	egész porta	egész porta
Garbochy Benedek	„	?	?
Danch Bálint	„	szegény	szegény
Paxi Ferenc	„	egész porta	egész porta
Paladi Lukács	„	?	egész porta
Thoth János	„	egész porta	egész porta

Az idézett példák eléggé bizonyítják, hogy az 1567-ben „combusta” címen adó alól kivett jobbágyok sem lehettek csupán telkes jobbágyok, legalább is 5–7 múlva a korábbi „combustá”-k között éppúgy szerepelnek szegények is, miként egész- és féltelkes jobbágyok.

A bírók, az új- és leégett házak tehát nem oszthatók be teljes egészükben sem a telkes, sem a szegény jobbágyság sorai közé s így az utóbbiak szembevetésénél figyelmen kívül kell hagynunk, mégis azzal a feltevessel, hogy e címek alatt a telkes és szegény jobbágyok aránya körülbelül megfelelt a megyei aránynak.¹

Ez az arány a telkes jobbágyságra igen kedvezőtlen:

egész porta	350	szegény	907
fél porta	125	szolga	75
	450	zsellér	10
			992

A szegénység tehát több mint kétszerese a fél- és egész portával rendelkező jobbágyságnak. E szegénység körén belül különös megoszlás mutatkozik: meglepően nagy a kifejezetten szegényeknek („pauper”) s igen csekély a szolgáltnak és zselléreknek nevezettek száma. Ez egyformán adómentes alsó kategóriáknak nevei számunkra ma már körülbelül közös jelentésűek, annak idején azonban világosan elkülönültek egymástól. Minthogy a szegény, szolga és zsellér nevek tartalmáról s egymáshoz való viszonyáról a dicajegyzékek nem adnak felvilágosítást, csupán következtetéssel húzhatjuk meg ezek előttünk elmosódott társadalmi határait.

¹ Hasonlóképpen beosztatlanul kell hagynunk az „egyéb” alá foglalt egyes elemeket is.

Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy zsellérek csak a kismemesi vidékhez tartozó Aklin, Bökényen, Fertősalmáson, Hetényen, Öszödfalván, Péterfalván és Tivadaron, szolgák pedig elsősorban uradalmi helységekből laktak. Nincs semmi okunk arra, hogy a zsellérek alatt másokat értsünk, mint általában szokás volt: belső fundust s ezen házat bírót, de mezőbeli külsőt, tartozékokkal (szántó, rét stb.) a fundus jogán¹ nem rendelkező jobbágyot. Ezt az értelmezést csak megerősíti az a körülmény, hogy zselléreket csak a kismemesi vidéken, tehát olyan falukban találunk, melyekből az elszaporodott szegény kismesség a teljes jobbágyságot kiszorította, vagy – saját céljaira elfoglalva földjeit – zsellérsorsba taszította. Szolgák alatt ezzel szemben azokat érthették, akik a birtokos úr majorságában, gazdaságában vagy családi otthonában laktak s a gazdaság belső munkáit végezték. Erre mutat az a körülmény is, hogy szolgát minden uradalmi központul szolgáló helységben található és pedig jelentékenyebb számban éppen ezeken a helyeken, mint például Nagyszöllősön 9-et, Halmiban 4-et, Túrterebeben 11-et, Salánkon 1-et. Magyarázatunkat nem gyöngíti meg, hogy néhány nem uradalmi központot képező helységben is számottevő – mint például Verécén 18, Szászfaluban 12 – szolgacsalád élt, mert Veréce a nyalábi vár alatt, Szászfalu pedig közelében feküdt, e szolganép tehát minden bizonnyal a vár szolgálatához tartozott.²

Ekként kijelölve a jobbágyság társadalmi skáláján a zsellérek és szolgák helyeit, az ugoicsai jobbágyság zömét képező bizonytalan „szegény”-ek társadalmi helye magától megvilágosodik. A zsellérek és szolgák a parasztság földnélküli alsó rétegei voltak, a felső réteget pedig a fél- és egész portával rendelkező jobbágyok képezték. A dica csupán az utóbbiakat terhelte,³ a dicator tehát külön a portáik nagyságával megjelölve

¹ Előfordul, hogy a földesúr a zsellérnek földet enged át használatra, de ezért a zsellér külön szolgál s a földesúr kijelenti, hogy e föld „tetszéséből”, nem tehát a fundus jogán van a zsellér kezén. Igen jellemző e földesúri magyarázatra a nemesi eredetű Farkasfalva birtokosainak az igénye: „actionalem possessionem Farkasfalva locum curialem esse declarassent, eatenusque ad notorietatem publicam provocassent, consequenter prout in conscriptione camerali... nude sessiones, absque earum constituto et appertinentiis conscriptae haberentur, ita omnes extravillanis appertinentiis destitui et per colonos terras nonnullas ex beneplacito solum dominiali, qua curiales excoli et ideo singulo anno pro *lubit*u dominii exassignatas haberi insinuarunt.” (1796. NRA 1493–10). Elsősorban ez a magyarázata, hogy a dézsmajegyzékekben zselléreket is találunk a gabonadézsmát fizetők között.

² A vár tövében fekvő Királyházán 1, a már kissé távolabb eső Tekeházán és Feketeardón 3-3 szolgát tüntet fel az adójegyzék.

³ Az egész porta után teljes, a fél porta után féldicát kellett fizetni.

csupán ezeket jegyezte fel, holott nyilvánvaló, hogy a földnélküli zsellér- és szolganép valamint a félportás jobbágyok között, olyan szegényebb jobbágyoknak is kellett lenniük, akiknek voltak ugyan telkeik és földjeik is, ezek azonban nem ütötték meg az adóminimumot képező félporta mértékét. Ez a közbeeső jobbágyréteg volt az ennek következtében természetesen „szegény”-eknek nevezettek tömege.

Ez a következtetés teljes alátámasztást nyer az egyidejű dézsmajegyzékekben, mert így meg tudjuk állapítani, hogy a „szegény”-ek valóban szolgáltatnak be gabonadézsmát. Aklin például az 1572. évi adójegyzékben szegényeknek nevezettek az ugyanez évi dézsmajegyzékben a következő dézsmaszolgáltatással szerepelnek:

	kalangya	kéve
Oroz Bálint	4	2
özv. Feyrné (–Kelemen)	–	24
Dosa Mihály	2	13
Gechie István	4	13
Giarfas	2	–
Demeter Máté	1	5
Domocos Benedek	2	11
Mandi Imre	3	21
Zewke Albert		?
Gergeli Máté	1	2
Orozi Tamás	2	18
Jakab János		?
Bockor Tamás	1	17
Thot Pál	4	–
özv. Siró Lukácsné	–	13

Az 1572. évi 15 akli szegény közül tehát 13 ugyanabban az évben gabonadézsmát fizetett,¹ ez pedig csak úgy történhetett, ha saját termése, azaz szántóföldje volt. Nyilvánvaló tehát, hogy a szegények olyan telkes jobbágyok voltak, akiknek telke nem ütötte meg az adóminimumot képező félportát s így lettek „szegény”-ek.

Minthogy az összes jobbágyfők 55%-a a szegények kategóriájába tartozott, a megye jobbágyságának több mint fele töredéktelken élt. Ez a körülmény arról tanúskodik, hogy a megye megtelepüléseinek kezdetei óta eltelt 300–400 év alatt a két hegyvidék kivételével sűrűn és gyorsan betelepült megye

¹ Érdekes megfigyelnünk, hogy ugyanekkor a dicajegyzékben egész portásnak jelzett jobbágyok mennyi dézsmagabonát fizettek: Geunger Gergely 5 kalangyát és 13 kévét, Simon Márton 3 kalangyát és 7 kévét, Siró Máté 5 kalangyát és 7 kévét s özv. Tóth Péterné 5 kalangyát és 13 kévét. A különbség nem mutat arra, mintha a két kategória életszínvonala messze esnék egymástól.

jobbágysága az elszegényedés útjára lépett. Nyilvánvaló, hogy a szűk határok közé szorult faluk és birtokok határai között korán bezárult a szaporodó jobbágyság számára új telkek kiszakításának a lehetősége, megindult tehát a meglévő telkek felaprózásának a folyamata.

Ez a folyamat természetesen a korai eredetű síkföldi helységekben haladt leginkább előre s mivel e helységek rendszerint nagyszámú népességet tartottak, a két jelenség egymással párhuzamosan jelentkezik. A korai eredetű ugcsoi helységekben a szegénység aránya 1567-ben a következő volt:

	Jobbágyfő	Szegény	
Bábony	20	14	70%
Batár	37	27	73%
Feketeardó	83	49	59%
Feketepatak	23	15	65%
Halmi	75	39	52%
Királyháza	8	7	87%
Kökényesd	53	25	47%
Nagyszöllős	266	182	68%
Szászfalu	101	59	58%
Szöllősvégardó	32	18	65%
Tamásváralja	50	36	72%
Túrtereibes	68	19	28%
Verbőc	8	5	62%

A szegények, vagyis törpe telekbirtokosok tehát az összes jobbágyfőnek csak két helységben (Kökényesd, Túrtereibes) nem érik el az 50%-át, a többiben azonban – itt-ott 70–80%-ig is felemelkedve – meghaladják azt. Nem véletlen, hogy a nemzeti birtokok ősi centrumai, mint Bábony, Feketepatak és Szöllősvégardó, az utóbbiak közé tartoznak. Ugyanekkor a késői telepítésű Nagyszöllősi hegység 9 oroszországi falujában a szegények közös átlaga 47, az Avasi hegyvidék 11 oláhsági falujában ugyanez 55%-ot lesz ki. Ez a szembeállítás világosan jelzi, hogy a telekaprózódás és a jobbágyság vagyoni szintjének alacsony állása a faluk települési korával szorosan összefügg.

*

A jobbágyság területi eloszlásának és társadalmi rétegződésének áttekintése után a nemzetiségi viszonyok elemzésére térünk át. Az 1567/74. évi dicajegyzékekben megnevezett jobbágyok nevei a Bevezetésben körülírt névelemzési elveknek megfelelően nyelvileg a következőképpen csoportosulnak:¹

¹ E kimutatásban Csepe, Fancsika, Hetény, Péterfalva, Szirma, Tiszaújhely, Tiszaújlak és Verbőc az 1565–70. évi dézsmajegyzék, a többi helység az 1567–74. évi dicajegyzék névsorával szerepel. Fancsikát az utóbbiak – mint már említettük – egyáltalában nem tüntetik fel. A többi 6 falu a dicajegyzék

	M	N	Ez	O	T	B
Akli	27	–	–	–	–	4
Alsókaraszló (benne Felsőkaraszló)	12	–	7	–	–	10
Alsósárad	5	–	1	–	–	3
Bábony	20	–	–	–	–	–
Batár	33	–	–	–	–	4
Batarcs	3	–	3	–	–	7
Bocskó	3	–	1	–	–	4
Bökény	24	–	–	–	–	1
Csarnató	–	–	–	2	–	2
Csedreg	22	–	–	–	–	4
Csepe	15	–	–	–	–	8
Csoma	–	–	–	–	–	–
Dabolc	5	–	–	–	–	–
Egres	5	–	2	–	–	6
Fancsika	31	–	–	–	–	8
Farkasfalva	3	–	–	–	–	–
Feketeadó	75	–	–	–	–	8
Feketepatak	21	–	–	–	–	2
Felsősárad	4	–	–	–	–	–
Fertősalmás	12	–	–	–	–	1
Forgolány	10	–	–	–	–	1
Gődényháza	–	–	–	–	–	–
Gyula	55	–	–	–	–	10
Halmi	71	–	–	–	–	4
Hetény	26	–	–	–	–	4
Karácsfalva ¹	8	–	–	–	–	–
Királyháza	7	–	1	–	–	1
Kirva	3	–	–	–	–	4
Kiscsongova	2	–	2	–	–	6
Kisgérce	1	–	–	–	–	4

ben jelentékenyen kisebb számú jobbágynevet szolgáltat, mint a dézsmajegyzék, ezért helyettesítettük be kivételesen e faluknál a dézsmát fizetők névadatait a dicajegyzék névadatai helyére. Ennek következtében az előző végső jobbágy-számhoz képest itt némi többlet áll elő. Megjegyezzük továbbá, hogy a dica-jegyzékből merített névsorból nem vettük fel a következő kimutatásba azokat a neveket, amelyek viselői az elhagyott jobbágytelkek egykori gazdái voltak, minthogy az adott időpontban már nem laktak helyeiken. A 231 üres, elhagyott telek egykori gazdái közül az 1567–74. években egyébként is csupán 32-nek ismerjük a nevét. E nevek nyelvi megoszlása (25 magyar, 1 német és 6 bizonytalan) általában megfelel az egész meglévő lakosság neve megoszlásának. A továbbiakban hol 1567/74., hol 1565/74. évi adatokról fogunk beszélni, a szerint, hogy a csupán dica-adatokat tartalmazó s a társadalmi megoszlást feltüntető előző, vagy a nyelvi megoszlást illusztráló most következő kimutatás adataira hivatkozunk, mely utóbbiak már vegyesen merítették dica- vagy dézsmajegyzékekből.

¹ Két combusta telek gazdájának a nevét az 1567. évi dicajegyzék nem tünteti fel.

	M	N	Sz	O	T	B
Komját	16	–	4	–	–	12
Komlós	4	–	–	–	–	7
Kökényesd	47	–	–	–	3	3
Mátyfalva	7	–	–	–	–	1
Nagycsongova	3	–	3	–	–	3
Nagyérce	1	–	3	–	–	6
Nagyszöllős	224	5	2	–	–	35
Nagytarna	9	–	1	–	–	9
Nevetlenfalu						
(akkor Gyakfalva)	19	–	–	–	1	3
Ölyvös	3	–	5	–	–	5
Öszödfalva	8	–	–	–	–	6
Péterfalva	8	–	–	–	–	3
Rakasz	1	–	–	–	–	9
Rákóc	2	–	3	–	–	2
Salánk	98	–	3	–	–	19
Sásvár	30	2	–	–	–	3
Szárzapatak	4	–	–	–	–	–
Szászfalu	76	17	–	–	–	8
Szirma	8	–	–	–	–	4
Szöllősvégardó	24	–	1	–	–	7
Tamásváralja	47	–	–	–	–	1
Tekeháza	35	–	–	–	–	–
Tiszakeresztúr	32	–	–	–	–	2
Tiszaújhely	26	–	3	–	–	11
Tiszaújlak	15	–	–	–	–	2
Tivadar	5	–	–	–	–	–
Turc	3	–	2	3	–	5
Túrterebe	54	–	–	–	2	12
Veléte	3	–	1	–	–	4
Verbőc	10	–	–	–	–	5
Veréce	37	–	5	–	–	3
Veresmart	9	–	4	–	–	4
Összesen:	1371	24	61	5	6	308

Ugyanezek a számok százalékra átszámítva a következő arányt fejezik ki:

Magyar	77.24
Szláv	3.43
Német	1.36
Török	0.34
Oláh	0.28
Bizonytalan	17.35

Nem vitatható, hogy az egyes nemzetiségekre eső számok még módosulnának, ha a 17%-nyi feltűnően nagy „bizonytalan” kategóriát szétoszthatnánk vagy legalább is apaszthatnánk. Erre azonban, ragaszkodva módszertani elveinkhez, nem

is törekedtünk, hanem a bizonytalanok kategóriájába utaltunk minden nevet, melyet valamennyire is kérdéssé lehetett tenni. E szigorú eljárás után az egyes nemzetiségekre eső számok természetesen csak a minimumát képviselik annak a hányadnak, amely egy nemzetiséget valóban megilletett. Egyes esetekben a környezet és a település történeti folyamatával közelítve meg a bizonytalan neveket, elképzelésünk szerint azok elsősorban a szláv és oláh,¹ de nem utolsó helyen a magyar elem számait gyarapítanak meg. Azt hisszük, hogy az egyes nemzetiségek e pótlást mindenekelőtt saját települési vidékeik bizonytalan neveiből nyernék. Minimumnak kell tehát tekinteni a magyar elem százalékszámát is, mely a bizonytalanokból és pedig elsősorban a magyar vidékekről néhány százalékkal még feltétlenül megnőne. A megye jobbágyságában minimumként $77\frac{1}{4}$ százalékkal képviselt magyarság döntő túlsúlya e láthatatlan hányad figyelmen kívül hagyásával is megfelelően kidomborodik.

Az ugocsai magyar parasztság e hatalmas arányszáma az előzmények ismeretében nem kelthet meglepetést. A megtelepülésről szóló fejezetekben már kifejtettük, hogy az első települések és végül is az összes települések kétharmada a megye nagyobb sík felén keletkeztek s hogy e települések lerakói túlnyomó részben magyarok voltak. Kimutattuk azt is, hogy e felduzzadt és megsűrűsödött síkföldi, jobbra tehát magyar eredetű helységek a XVI. sz. második felében a megye egész jobbáglakosságának 86%-át fogadták magukba. Ez a szám tehát már akkor sejtette, hogy a magyarság százalékszámának is körülbelül itt kell állania. A síkföldi helységek között vannak olyanok is (Bábony, Dabolc, Farkasfalva, Karácsfalva, Tivadar), melyekben más jobbágyok nem is laknak, mint kétségtelenül magyar nevéek. Általában azonban az ugocsai síkföld többi helységében is elenyésző hányadot képez a magyarnak nem minősíthető jobbágynevek száma. A Káta-nemzetség négy egymással összefüggő síkföldi korai eredetű helységében (Bábony, Halmi, Kökényesd, Tamásváralja) a XV. sz. második felében 112 magyar nevű jobbággal szemben 13 magyar nevének nem minősíthetőt találtunk. Ugyanitt egy évszázad múlva még mindig csak 13 nem magyar nevű jobbágy áll szemben 185 magyar nevével. E jellegzetes és egységes telepítés-tömbön tehát, melynek magyar eredetéről, ma is élő ősi hagyományairól és elszigetelődésre mutató tendenciáiról már szintén szól-

¹ Az oláh és szláv kategóriák elsősorban azért csökkentek meg a bizonytalanok javára, mert igen sok olyan keresztnévből képződött családnévvvel találkoztunk, mely mindkét, sőt egyik-másik a magyar nyelvben is élt s így ezeket bizonytalanoknak kellett vennünk.

tunk, a lefolyt évszázadok alatt a helyzet lényegében nem változott, aránylag pedig kedvezőbb lett a magyarság számára.

A négy síkvidéki Káta-helységben a magyar nevű jobbágyság együttes száma a 93 százalékot is meghaladja s e magas számmal első helyen állanak a megye településcsoportjai között, bár a síkvidék más településcsoportjai sem maradnak messze mögöttük el. A magyarság százalékszámát e csoportokban a következő:

Nemesi vidék (18 helység)	84
Gutkeled-vidék (2 helység)	83
Nagyszöllős és a nyalábi Tiszavölgy (7 helység)	83
Túrterebes	79 ^{1/2}
Hontpázmány-vidék (8 helység) ¹	79

A magyar nevű jobbágyság arányszámát tehát a Tisza balparti síkvidékén (Káta-tömb, kismemesi vidék és Túrterebes) és az ide kapcsolódó Tisza-völgyben valamivel magasabb, mint a jobbparti síkvidéken, a Gutkeled- és Hontpázmány-birtoktereken. Emlékeztetnünk kell ama korábbi megállapításunkra, hogy a magyarság az utóbbi vidéken már kezdetben szláv törlemelékeket vett fel magába, miként számos itt futó folyó és patak szláv eredetű nevének a magyarság által történt átvételéből következtetni lehet. Valószínű, hogy a Gutkeled és Hontpázmány-birtokoknak aránylag magasabb, együttesen a 18%-ot is meghaladó nem magyar nevet viselő jobbágyelemeiben ez ősi szláv szórványoknak is részük van, a jelek szerint azonban – miként látni fogjuk – e rétegben már új szláv elemek, a szomszédos nagyszöllősi hegyvidék rutén településeinek és a közös rutén bölcsőnek első kitelepülői is helyet foglalnak. A magyarság 80–90%-os népi többsége mellett a többi 10–20%-os nyelvileg határozottan legtöbbször fel sem ismerhető, tehát bizonytalan minősített rétegek valósággal – s minden bizonnyal: a valóságban is – eltűnnek, jelzik azonban a jövő útját, a magot, amelyből a megye társadalmának nemzetiségi viszonyai a további századok folyamán a magyarság elhanyagolásán keresztül új elrendeződéshez indultak. A megye két hegyvidékén a jobbágynevek nyelvi megoszlását a következő százalékszámok fejezik ki:

¹ Ideszámítva a káta-eredetű Tiszakeresztúrt, mely a Hontpázmány-birtokok szomszédságába esett s ekkor már jóformán a Hontpázmányoké volt.

	M	Sz	O	B
Nagyszöllősi hegyvidék az „Oroszság” ¹	40 ¹ / ₂	20 ¹ / ₂	–	39 ¹ / ₂
Avasi hegyvidék az „Oláhság”	32 ³ / ₄	12 ¹ / ₂	4 ³ / ₄	50

újból hangsúlyozzuk, hogy szerintünk a bizonytalanok – miként a magyar vidéken főleg a magyarság – itt elsősorban a szláv, illetve az oláh csoportot gyarapítanak. Az összes bizonytalan neveket is átengedve a települési vidék jellegét megadó rutén, illetve rutén-oláh elemnek, a nagyszöllősi hegyvidéken a ruténség még mindig csak a 60, az Avas-vidéken pedig a rutén-oláh réteg együtt is csak a 68%-ot közelíti meg, a többi 32–40%-ot a magyar nevű jobbágyok foglalván le. Adataink ekkor még sejtetni sem engedik, hogy az utóbbi helyen külön a rutén és külön az oláh réteget a bizonytalan nevek közül mily részesedés illeti meg, mégis azt hisszük, hogy e neveknek itt elsősorban az oláhság javára kell esniök, mert egyébként nem volna megmagyarázható a vidék „Oláhság” nevének eredete és nem volnának megtalálhatók a későbbi adatokban már világosan oláhoknak mutatkozó néhány déli falu népi gyökerei sem. A későbbi adatok alapján legvalószínűbbnek az látszik, hogy az Avas vidéken kb. 30%-os magyarság mellett a ruténségre és oláhságra külön-külön egyformán kb. 30–40% esik.

A megtelepülés kapcsán az avasi vidék rutén-oláh keveredéséről s a mindkét hegyvidéken kezdettől fogva föltalálható jelentékeny magyar rétegről már szoltunk. Az 1565/74. évi számadatok egybevágóan előző fejtegetéseinkkel, mintegy alátámasztják tehát azokat, egyúttal pedig arról tanúskodnak, hogy a nemzetiségi erőviszonyok a megtelepüléstől kezdve a XVI. sz. második feléig eltelt két évszázad alatt ezen a területen nem változtak meg.

Annak dacára, hogy Ugocsa megyében a ruténség a saját települési vidékén is jelentékeny magyar réteggel osztozott meg, a települési vidékével szomszédos korábbi magyar települések felé irányuló rutén térfoglalásnak is korán nyomait találtuk. Egrest, Rakaszt és Veresmartot ismertük fel a rutén térfoglalás első állomásainak.² E három faluban 1567-ben a magyar jobbágynevek az összes jobbágyneveknek már valóban csupán 37.5%-át képezték s jöllehet a határozottan rutén ere-

¹ Ideszámítva Egrest, Veresmartot és Rakaszt, melyek ugyan magyar eredetűek voltak, de ekkor már erősen elruténésedtek. Az „Oroszság” ezekkel tehát 12 helység.

² V. ö. a III. fejezet 7. alfejezetében elmondottakat.

detűeknek felismerhető nevek még kevesebbre, csupán 15%-ra rúgtak, a 47.5%-ot számláló bizonytalan – ezek között a minden valószínűség szerint rutén származásra mutató Karaszlai, Miszticei, Orosz és Rákóci – nevek azonban a rutén részesedési arányt jelentékenyen felemelhetik.

A XVI. sz. második felében a két hegyvidéken és az előbbi három helységen kívül már Királyházán, Nagyszöllősen, Salánkon, Szöllősvégardón, Tamásváralján, Tiszaújhelyen és Verécén is találunk – egyelőre csak csekély számban – ruténeket. Királyháza, Nagyszöllős, Veréce a két hegyvidék közé eső Tisza, völgyében fekszenek, ahol a következő két század alatt nagymértékű ruténesezés ment végbe. A Tisza jobbparti síkvidékéhez tartozó Tiszaújhelyre, Szöllősvégardóra és Salánkra, valamint az egész jobbparti vidékre később szintén jelentékeny rutén betelepülés történt, úgyhogy az 1565/74. évi itteni rutén nyomok már ez általános rutén térfoglalás előhírnökeinek tekinthetők. A szláv elem a balparti síkvidéken 1565/74-ben még csupán Tamásváralján jelentkezik a jobbágyság neveiben s ezen a vidéken később sem igen jutott szóhoz.

A számra is jóval kisebb oláhságot Ugocsa megyében már korántsem jellemzi a terjeszkedésnek az a feszültsége, mely ugyanitt a folyton továbbhaladó rutén térfoglalásokban kifejezésre jut. Az oláhságnak a jobbágynévekben saját települési vidékének határán, az avasi „Oláhság”-on kívül 1565/74-ben egyáltalában nem találhatók határozott nyelvi nyomai, csupán egy-egy, a bizonytalan nevek kategóriájába sorolt „Oláh” név sejteti, hogy elvétve az oláh vidék is bocsátott le a síkra új ott-hon után vágókat.¹ Az oláhság különben – miként már a megtelepülésről szólva is reámutattunk – magát az Avas hegységet sem egyedül vette birtokába. Eltekintve ugyanis attól, hogy soraiban mindenütt találhatók magyarok is, a hegység északi oldalát nem ő, hanem eredetileg a ruténség ülte meg. A hegység gerincén hullámzó rutén-oláh keveredési vonalra mi sem jellemzőbb, mint az a körülmény, hogy míg a neve szerint szláv eredetű és mindvégig szláv jellegű Csarnatón 1574-ben jellegzetesen szláv nevű jobbágyot nem, ellenben jellegzetesen magyar és oláh nevűeket találunk, addig az oláh jellegű Bataracson kétségtelenül rutén és magyar nevűek vannak, de

¹ „Oláh” nevűeket 1565–76-ben a tiszamenti Csépén, Öszödfalván, Tekeházán és Tiszaújhelyen, valamint a rutén hegyvidék települési köréhez tartozó vagy már ekkor abba vont Egresen, Kiscsongován, Komjáton és Veresmarton találunk. Egyrészt tehát az országútul szolgáló s a népi keveredésnek is több alkalmat nyújtó Tiszaparton, másrészt pedig a rutének között jelennek meg az első oláh nyomok. Az egyformán pásztoreredetű, hegyvidéki rutén és oláh elem keveredését bizonyára táplálta az életforma közossége is.

nincsenek kétségtelenül oláh nevűek. Természetesen a bizonytalan nevűek éppúgy helyreállíthatják amott a rutének, mint Bataracson az oláhok egyensúlyát, a jelenség azonban, mely adatainkban később is megismétlődik, a hármas nyelvhatár ütközési pontjaira így is jellemző.

A török névcsoport alatt található 3 kökényesdi, 1 gyakfalvi és 2 túrterebsi jobbágy tulajdonképpen egy ugyanazon nevet, a Dormán-t viseli, a jelenségnek így nem lehet jelentőséget tulajdonítani. E szomszédos helységekben lakó Dormánok bizonyára egy család leszármazottai s a török hódoltság vonalán kívül eső Ugocsában joggal kételkedni lehet, hogy ez egyetlen – bár néhány év múlva még eggyel (Bajzát- Baisat-Bayazettel, 1570-ben Bökényen) megszorodó török név a közvetlen török-magyar kapcsolat idejében, mikor nevek közvetlen átvétele is megtörténhetik, valóban török származást takar-e.

A német nevek csekély száma arra mutat, hogy a négy tiszavölgyi hospes-községben korán megtelepült német vendégek felszívódásának folyamata a XVI. sz. második felében már a véghez közeledett. A törzsről távolba szakadt kis német népszigetnek a magyar települések, sőt a községeikben is bennéző magyar elemek között előbb-utóbb el kellett tűnnie, mert a vendégek jobbágysorba kerültek s így elszigetelődésüket jogi kiváltságok nem támogatták. A négy hospes-község közül kettőben, Királyházán (az egykori Felszászon) és Feketeardón 1567-ben már egyáltalában nem találunk német nevet, a hospesek maradványait, tehát csupán Nagyszöllősen és Szászfalun, valamint a közeleső nemesi Sásváron jelzik német nevek. Minden valószínűség a mellett szól, hogy ekkor már a német nevet viselő 5 nagyszöllősi, 17 szászfalui és 2 sásvári jobbágycsalád is a magyar nyelvközösséghez tartozott s rövidesen végleg kipusztuló német neveik csupán emlékei voltak egykori származásuknak. Neveik a magyar nyelvben valószínűleg felcserélődtek, részben pedig – mint a Kunz=Konc, Kienzl=Göncöl alakulások jelzik – magyaros hangzást és értelmet kaptak. Nem tartjuk kizártnak azt a feltevést¹ sem, hogy a XIV. sz. második felében magánföldesuraság alá és merőben jobbágysorba jutott hospesek közül egyeseknek sikerült új polgári keretekben – így például a mármarosai koronavárosokban – elhelyezkedniök, bár a kiköltözés nagyobb méreteket nem ölthetett, mert hatalmas földesuraik aligha nézték volna tétlenül érdekeik ily súlyos megsértését.

¹ Komáromy azt állítja, hogy a vendégek magánföldesuraság alá történt jutásuk után átköltöztek a mármarosai koronavárosokba. (Száz. 1894. 504.) Az állítás, melyet semmiféle adat nem támogat, ilyen általános beállítással mindenesetre túlzott és azt a kérdéses időpont után még két század múlva is élő fenti német nevek is megcáfolják.

A német népszíziget eltűnése volt az egyedüli jelentékenyebb eltolódás, mely Ugocsa megyében az egyes nemzetiségek által elfoglalt területen a megtelepülés kezdetei óta a XVI. sz. második feléig bekövetkezett. A síkvidéket birtokába vevő s a lefolyt 3–4 század alatt nagy mértékben felszaporodott magyar jobbágyság ekkor még éppúgy változatlanul tartotta állásait a síkon, mint az itt csak 1–2 százados múltra visszatekintő rutén és oláh elemek a saját települési vidékeiken. Az utóbbi két vidéken már eredetileg kialakult helyzet abban a tekintetben sem változott meg, hogy itt a rutén és oláh réteg mellé még mindig jelentékeny magyar réteg fonódott. A változás inkább a jobbágyság területi és társadalmi megoszlása, terén vehető észre. A síkvidéken, vagyis a magyarság települési területén ugyanis a községi kerestek megduzzadtak, népes mezőváros jellegű faluk alakultak ki s ezzel párhuzamosan alászállott a jobbágyság társadalmi és anyagi színvonala is, mert az iparosodásnak, amely a földszükét ellensúlyozhatta volna, különösebb jelei még nem ismerhetők fel. A községi keretek felduzzadásának ideje a fejlődés vonalán hátrább álló fiatal hegyvidéki településekben ekkor még természetesen nem érkezett el.

A megye területén működő összes népi erőknél azonban nem egyedül a jobbágyság volt a forrása, mert azokhoz jelentékeny mértékben hozzájárult a birtokos és birtoktalan nemesség is. A nemzetiségi mérleg felállításakor tehát figyelembe kell venni a nemesség szerepét is, mely teljes egészében a magyarság javára esik. Számításaink egysége a jobbágyságnál a család, az önálló háztartás lévén, a nemességnél is az önálló családi háztartások számát kellene megállapítanunk. A jobbágytartó, tehát birtokos nemesek számát az 1567/74. évi dicajegyzékek alapján, melyekből jobbágyadatainkat is merítettük, pontosan meg is tudjuk állapítani. Ezek szerint az olyan nemesek száma, akik jobbágyot, akár egyet is – mondhattak magukénak, 86 volt. A birtoktalan kisenemesek számának megállapításához azonban még egy évszázadig semmiféle forrással nem rendelkezünk, holott Ugocsa megyében a nemességnek éppen ez a rétege volt a jelentékenyebb. A szóban forgó dicajegyzékekben ugyanis a nemesi vidék egyes falui egyáltalában nem vagy csupán néhány jobbágyfővel szerepelnek, jeléül annak, hogy ezekben a falukban jobbágyok nem, vagy csupán elenyésző csekély számban laktak. Ezeket a falukat tehát teljesen vagy túlnyomó részben csupán egytelkes kisenemesek lakták.

Azoknak a családnemeknek a száma, amelyek a XVI. sz.-ban a csupán jobbágytalan kisenemesek körében forrásainkban előfordultak, falvanként összesítve 165-re rúg. Ez a szám is némi képet adhat a kisenemesség tömegéről, bár hangsúlyoznunk kell, hogy a különböző forrásokból kiragadott neveknek ez a

száma minden bizonnyal nem teljes. De ezt a körülményt figyelmen kívül is hagyva, a XVI. sz. második felében a fenti szám alapján is legalább 300–330-ra tehetjük a kismanes-családfők számát, minthogy tapasztalataink szerint ekkor egy-egy családnévre legalább 2 család biztosan számítható.

E hozzávetőleges szám alapján tehát a nemesfők száma a 86 birtokos nemessel együtt kb. 400–420-ra tehető s ez a tömeg teljesen magyarnak tekinthető. Az ugoicsai kismanesség magyar eredetéről már a kismanesi vidék megtelepülése kapcsán is szoltunk, most csupán arra mutatunk rá, hogy a fenti 165 kismanesi név közül csak 13, a 85 birtokos nemesi név közül pedig csak 7 név nem ismerhető fel határozottan magyarnak. Ezek a nevek azonban más nyelvi eredetet sem fejeznek ki, alig lehet kétséges tehát, hogy e bizonytalan nevű nemesek a magyar nemesség oly nagy tömegében semmiféle külön nemzetiségi jelleget nem domborítanak ki, akkor sem, ha e bizonytalan nevek valamelyike valóban idegen eredetet takar is.

Végeredményben tehát a XVI. sz. második felében Ugoicsa megyében az 1775 jobbágyfő mellett kb. 400 nemesi fő áll s az így együtt kb. 2200-ra rúgó családi háztartás közül kb. 1800 a magyarságra esik.¹ A még csak lerakódóban levő vékony ruténoláh réteggel tehát a megye területét elsőnek birtokba vevő magyarságnak most még döntő túlsúlyban levő hatalmas tömege állítható szembe.

¹ A XVI. sz. második felében a magyar eredetű – akár jobbágy, akár nemes – helységek lakossága a református vallás híve volt. A dézsmajegyzékekből megállapítható, hogy a „sedecima”-t e helységekben református pap szedte be s egyáltalában nincs nyoma a róm. kat. egyházi életnek. A síkvidéki magyar települési határ tehát egyúttal a református és a keleti egyházi élet határa volt. A református vallás gyors és teljes térfoglalásában bizonyára része volt a Perényieknek is, akik a hitújítás buzgó hívei voltak. A hatalmas földesurak közvetlen hatása azonban az ugoicsai reformáció eredménye tekintetében erőteljesebb még sem lehetett, mert uradalmuk jobbadán a hegyvidékre, a rutén és oláh helységekre esett, melyek felett a keleti egyház működött. A református és magyar helységek legtöbbször a Rozsályi Kunok, Csarnavodai-Surányiak és Ujhelyiek, valamint a kismanesi vidék falvai közé tartozott.

V. fejezet

KÉT ÉVSZÁZAD.

Ha azt a képet, melyet a megye társadalmáról az 1565/74. évi dica- és dézsmajegyzékek adatai alapján megszerkesztünk, egybevetjük a megtelepülés korának (XIII–XV. sz.) elszórt adatokból ugyan, de mégis határozott vonásokkal kirajzoló társadalmi kontúrjaival, a fejlődésben lényeges eltérés sem a birtokviszonyok, sem pedig a népesség területi, társadalmi vagy nemzetiségi megoszlása terén nem állapítható meg. A korán széthulló királyi uradalom romjain megszületett nagy- és kisbirtokok rendszere változatlan maradt¹ s a jobbágy-nép területi eloszlása is zökkenő nélkül haladt azon az úton előre, melyre már a megtelepülés alkalmával reálépett. A településekkel korán és sűrűn benépesített síkvidék a természetes fejlődés következtében népességgel tömött lett, viszont a csak 1–2 századra visszatekintő hegyvidéki települések lakossága még alig volt számottevő. Korán kifejezésre jutottak a városi és mezővárosi tendenciák (Nagyszöllős, Salánk, Túrterebes) s aránylag csekély azoknak a lakott helységeknek a száma, melyek a megtelepülés óta lepergett 1–3 század alatt végleg lakatlanul maradtak. A társadalmi és nemzetiségi megoszlás eredeti színekében színváltozást csupán a tiszavölgyi szász hospesek telepeinek foltja mutat, mely három század alatt csaknem nyomtalanul elmosódott a környező magyar parasztság tömegében. Az eredeti nemzetiségi keretek némi eltolódása még a rutén települési vidék szélén figyelhető meg, ahol a korai Egres, Rakasz s a későbbi Veresmart magyar eredetű lakosainak rutén elemekkel való átszűrődése és kicserélődése már ebben az időben megindult. Mindezek a törések azonban cse-

¹ Az egyetlen törést a kismemesi jellegű Egresnek a szöllősi uradalomba történt beolvadása idézte elő, melyről már szóltunk.

kélyek, a megye tömegének távlatából alig észrevehetőek, úgy-hogy a megye társadalmáról a XVI. sz. második feléből megszerkesztett kép csaknem hibátlanul fedi a megtelepülés kor-szakából származót.

Ez az egyenes vonalban haladó fejlődés azonban a XVI. sz. után már nem sokáig tartott. A fejlődés menetébe bontó történelmi erők avatkoztak bele s átformálták a megye társadalmának már ismert arculatát. A különbség élesen szemlélhetővé válik, ha az 1565/74. évi jobbágyadatokat összevetjük a Mária Terézia-féle úrbérrendezés alkalmával a községek jobbágylakosságáról készített táblás kimutatásokkal. E kimutatások már a rendezés folytán előállott helyzetet tüntetik fel s teljeseznek tekinthetők, mert birtokosaik neve alatt név szerint felsorolják a jobbágyokat, zselléreket és hazátlan zselléreket, a nemesség keretein kívül álló rétegből tehát legfeljebb a nemesi telkeken élő zsidó korcsmabérlők, putrilakó cigányok és esetleg a hazátlan zsellérnek sem minősített belső cselédek maradhattak ki. Az 1775. évben készült táblás kimutatások a következő végső számokat¹ nyújtják:

A helység neve	Társadalmi csoport					A nevek nyelvi osztályozása							Elhagyott telkek ²
	C	I	Si	Egyéb	M	Sz	O	N	Zs	C	B		
Akli	14	–	2	–	14	–	–	–	–	–	2	–	
Alsókaraszló	31	27	–	–	15	25	–	–	–	–	18	–	
Alsósárad	16	6	1	–	9	9	–	–	–	–	5	–	
Bábony	17	2	–	–	19	–	–	–	–	–	–	–	
Batár	30	2	6	–	12	8	–	–	–	–	18	–	
Batarcs	41	25	6	–	26	5	3	–	–	–	38	1	
Bocskó	13	4	2	–	4	9	1	–	–	–	5	–	
Bökény	24	8	3	–	16	11	–	–	–	–	8	–	
Csarnató	17	17	1	–	6	12	2	–	–	–	15	–	
Csedreg	8	3	2	–	5	3	–	–	–	–	5	1	
Csepe	31	6	12	–	15	20	–	–	–	–	14	–	
Csoma	20	–	–	–	5	9	–	–	–	–	6	–	
Dabolc	1	3	–	–	4	–	–	–	–	–	–	–	
Egres	25	10	–	–	4	13	–	–	–	–	18	–	
Fancsika	23	15	4	–	13	10	–	–	–	–	19	–	
Farkasfalva	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	3	
Feketeardó	59	39	54	3	57	40	–	–	12	–	46	–	

¹ A nagyszöllősi úrbéri táblás kimutatás kivételesen az 1787. évből való Feketeardó és Fertősalmás ideillesztett adatait pedig az 1828. évi regnicolaris conscriptio alkalmával készített kimutatásokból (O. L.) merítettük, mivel e két helység úrbéri táblás kimutatásai az Országos Levéltárban nincsenek meg s ilyenek más levéltárakban (mint Feketeardó a helység földesura, a Perényi-család levéltárában) sem voltak megtalálhatók.

² Az elhagyott telkek volt gazdái közül csupán a nagyszöllősiak (12) és Honokújfalusiak (2) nevét ismerjük, így a nevek nyelvi csoportosításából az elhagyott telkeket teljesen kihagytuk.

A helység neve	Társadalmi csoport					A nevek nyelvi osztályozása					Elhagyott telek	
	C	I	Si	Egyéb	M	Sz	O	H	Zs	C	B	telek
Feketepatak	32	4	1	–	32	–	–	–	–	–	5	–
Felsőkaraszló	18	8	–	–	5	16	2	–	–	–	3	–
Felsősárad	9	9	2	–	7	10	–	–	–	–	3	–
Fertősalmás	–	–	2	2	2	–	–	–	–	2	–	–
Forgolány	–	10	1	–	7	3	–	–	–	–	1	–
Gödényháza	–	5	1	–	–	–	–	–	–	–	6	–
Gyula	31	3	1	–	29	–	–	–	–	–	6	5
Halmi	29	6	5	–	31	4	–	–	–	–	5	–
Hetény	20	5	3	–	7	8	–	–	–	–	13	1
Ilonokújfalú	15	6	–	–	2	14	–	–	–	–	5	2
Karácsfalva	16	3	5	–	3	9	–	–	–	–	12	–
Királyháza	15	13	8	–	5	25	–	–	–	–	6	–
Kirva	13	7	3	–	–	16	–	–	–	–	7	–
Kiscsongova	5	2	–	–	–	4	–	–	–	–	3	–
Kisgérce	41	15	6	–	13	18	–	–	–	–	31	2
Kiskupány	–	26	–	–	4	9	–	–	–	–	13	–
Kistarna	16	3	1	–	3	11	–	–	–	–	6	–
Komját	34	–	1	–	19	13	–	–	–	–	31	4
Komlós	14	6	–	–	4	–	2	–	–	–	14	–
Kökényesd	41	13	1	–	32	11	–	–	–	–	12	–
Mátyfalva	20	4	3	–	8	4	–	–	–	–	15	–
Nagycsongova	6	12	1	–	5	12	–	–	–	–	2	–
Nagygérce	20	10	–	–	6	6	1	–	–	–	17	–
Nagyszőlős	176	15	4	–	77	67	–	1	2	–	48	12
Nagytarna	41	8	5	–	14	18	2	–	–	–	20	–
Nevetlenfalú	9	–	1	–	4	1	–	–	–	–	5	–
Ölyvös	10	10	–	–	7	10	–	–	–	–	3	–
Péterfalva	2	5	–	–	4	1	–	–	–	–	2	–
Rakasz	63	30	5	–	19	60	1	–	–	–	18	–
Rákóc	36	35	7	–	5	57	1	–	–	–	15	–
Salánk	70	54	1	–	91	8	–	–	–	–	26	–
Sásvár	38	7	4	–	14	23	–	–	–	–	12	–
Sósújfalú	19	8	1	–	8	16	–	–	–	–	4	–
Szárazpatak	7	7	–	–	8	4	–	–	–	–	2	–
Szászfalu	45	23	6	–	32	16	–	–	–	–	26	–
Szirma	11	3	2	–	3	9	–	–	–	–	4	–
Szőlősvégardó	7	10	–	–	2	12	–	–	–	–	3	–
Tamásváralja	21	5	–	–	25	–	–	–	–	–	1	–
Tekeháza	47	6	3	–	25	16	–	–	–	–	15	–
Tiszakeresztúr	9	8	–	–	14	2	–	–	–	–	1	–
Tiszaújhely	27	6	6	–	14	13	2	–	–	–	10	–
Tiszaújlak	31	0	8	–	31	–	–	2	–	–	12	–
Tivadar	–	5	–	–	1	–	–	–	–	–	4	–
Turc	83	37	5	–	33	3	6	–	–	–	83	3
Túrterebe	87	8	3	–	47	7	–	28	–	–	16	–
Veléte	75	67	18	–	70	40	1	–	–	–	49	1
Verbőc	14	3	2	–	18	–	–	–	–	–	1	–
Veréce	29	14	4	–	12	27	–	–	–	–	8	–
Veresmart	42	25	2	–	8	21	–	2	–	–	38	2
Összesen:	1766	771	225	5	1034	798	24	33	14	2	862	37

Az összesített eredmény a két évszázaddal korábbihoz képest a következő:

	1565/74	1775
Összes jobbágyfő	1634	2767
Elhagyott telek	231	37

A jobbágyfők száma tehát 1775-ben 1133-al, vagyis közel 70%-al több volt, mint 1565/74-ben. Ez a többlet a lepergeti két évszázadhoz képest meglehetősen csekély, a történelem útja azonban e csekély többletnek sem egyenesen, hanem mély hullámvölgyeken keresztül vezetett. A fenti számok magukban, a közbeeső folyamat feltárása nélkül meg sem sejtetik azt a hullámzó keserű sorsot, amely e kétszáz év alatt Ugocsa megye népének osztályrészül jutott s amely a megye népi arculatára végül merőben új vonásokat rajzolt fel.

*

Az elmúlt két évszázad alatt a birtok- és birtokosviszonyokban is jelentékeny átalakulás ment végbe. Az 1565/74. években a megye jobbágyságának zömén (83.1%) a Perényiek s a három ősi nemzetség, a Káta, Gutkeled és Hontpázmány nemzetség leszármazottai, a Csarnavodai Surányiak, a Rozsályi Kunok és az Ujhelyiek osztoztak, időközben a Csarnavodai Sulányiaknak és a Rozsályi Kunoknak magva szakadt s szétporladó birtokaik nagyobb részben új királyi adományokat szerző távol-közeli leányági jussolók kezére kerültek. A Káta-birtoktesten, amelynek szétesése már a nemzetség fiágának életében megindult, családi nagybirtok nem alakult ki többé, a Gutkeledék salánki uradalma azonban nagyobb felében továbbra is egy család, a Rozsályi Kunokhoz leányágon kapcsolódó Barkóczyak, majd pedig a Barkóczyakhoz szintén leányági rokonságot tartó gróf Károlyiak kezében maradt. A Perényieknek és Ujhelyieknek, valamint a Rozsályi Kunok örökébe lépő Károlyiaknak, vagyis a fennmaradt három nagy családi birtoktest birtokosainak kezén 1775-ben a következő jobbágyságot találjuk:

	C	I	Si	Összesen	Des
Perényiek ¹	794	287	59	1140	18
Gr. Károlyi Antal	86	78	2	166	–
Ujhelyiek	117	31	13	161	1
Összesen:	997	396	74	1467	19

¹ A Perényi család jobbágyságaihoz számítottuk, mint itt egyedüli leányági birtokos, gróf Teleky Jánosné Vay Borbála jobbágyságait (91 fő) is.

A három család kezén levő 1467 jobbágyfő tehát még most is több, mint felét, 53%-át foglalja le a megye jobbágyságának, ez a szám azonban a két évszázaddal korábbi nagybirtokos családok 83%-os jobbágybirtoklásához képest jelentékeny esést jelent. Ez az esés tulajdonképpen a magvaszakadt Rozsályi Kun-család birtokteste egyes részeinek letördelése és a Csarnavodai Surányi család uradalmának teljes szétosztódása következményeként állott elő, mert a Perényiek és Ujhelyiek némi megnövekedett jobbágyállománya most is csaknem a két évszázaddal korábbi megoszlási arányt képviseli a megye nagyobb számú jobbágyságában:

	1565/74 év		1775 év	
	Jobbágyfő	Százalék	Jobbágyfő	Százalék
Perényiek	849	51.9	1140	kb. 47 ²
Ujhelyiek	115	7	161	5.8

A jobbágyság száma tehát emelkedett úgy a Perényiek, mint az Ujhelyiek birtokán, ez az emelkedés azonban valamivel alatta marad annak az emelkedésnek, amelyet a megye egész jobbágysága ért el ugyanezen idő alatt. A csökkenésre az Ujhelyieknél némi magyarázatot nyújt a tiszaujlaki birtokrésznek a családi birtokok közül csak néhány évvel előbb történt kiesése,² a Perényieknél azonban, ahol ilyen birtokleszakadást nem tudunk megfigyelni, a csökkenés azt fejezi ki, hogy a jobbágyság természetes szaporodással és telepítéssel történt gyarapodása nem tartott lépést a megyei aránnyal. A különbség azonban alig számottevő s nem változtat azon a ritka tényen, hogy a Perényiek hatalmas ugocsai birtokteste négy évszázadon át folyamatosan és tömegében változatlanul szállott nemzedékről nemzedékre a családban. Kisebb méreteken ugyan, de öt évszázad szakadatlan folyamatában ugyanezt az állandóságot szemlélhetjük az Ujhelyi-birtokok sorsában is.

A szinte érintetlenül maradt Perényi- és Ujhelyi-birtokok, valamint a megcsönkultán Károlyi-kézre szálló salánki uradalom keretein kívül a XVI. század óta a birtokos viszo-

¹ A Perényi jobbágyság abszolút számából hiányzik a feketeadói jobbágyok száma, minthogy Feketeardó 1775. évi úrbérrendezési tábláját nem találtuk meg s a helyette beillesztett 1828 évi regnicolaris conscriptio a jobbágyoknak birtokosok szerint való megoszlását nem tünteti fel. Tekintettel azonban arra, hogy Feketeardó a XVIII. sz.-ban kevés kivétellel a Perényiek birtoka volt, a százalékarány kiszámításánál az 1828. évi jobbágyokat csaknem teljesen (150-et) az 1140 főhöz számítottuk. Így áll elő a „kb.” 47%-os szám.

² Tiszaujlakot 1770-ben a kir. fiscus teljes egészében megvásárolta a mármarosi só lerakó állomásának céljaira. UC 122–39, NRA 1817–308, 1441–19.

nyok terén a megye más birtokain gyökeres változások következtek be. Az eredmény elsősorban a középbirtokok nagymérvű megszorodásában jut kifejezésre. A XVI. sz. második felében ugyanis mindössze 16 volt az olyan birtokosoknak a száma, akiknek öt vagy ötnél több jobbágyuk volt s akik így a nagy uradalmak és családi birtoktestek, valamint a csak 1–4 jobbágyot tartó kisbirtokosok s a jobbágytalan kisenemesek hatalmas tömege között az összekötő társadalmi fokot képezték s a középbirtokot¹ képviselték. A XVIII. sz. második felében a középbirtokosok kategóriájába a jobbágyállomány alapján (5–50) a következő birtokosokat kellett sorolni:

	C	Jobbágyfő		Összesen	Elhagyott telek
		I	Si		
Báji Patay József	33	11	2	46	–
A kir. fiscus	31	6	8	45	–
Gróf Gyulay Ferenc	35	7	3	45	3
Hagara Pál	34	3	4	41	–
Csebi Pogány László	22	15	3	40	1
Komjáthy Zsigmond	28	7	1	36	–
Dobsa Ferenc	18	8	3	29	–
Morvay András	14	11	2	27	1
Bodó János	14	9	–	23	–
Nagyiday István	16	5	–	21	–
Dienes István és Zsigmond ²	9	7	2	18	–
Csebi Pogány Imre	11	7	–	18	–
Br. Sztojka Zsigmond	13	2	2	17	–
Czáró Fogarassy Zsigmond	16	–	1	17	–
Besseney György	13	3	1	17	1
Gr. Desewffy Sámuel	10	5	1	16	–
Fekete Teréz	11	3	1	15	–
Br. Vécsey István	11	2	1	14	–
Rátonyi Gábor	8	3	3	14	–
Rátonyi István	9	4	1	14	–
Maróthy László	11	1	1	13	–
Balogh Zsigmond	4	5	3	12	–
Majos István	8	1	2	11	1
Kallós László	8	2	1	11	–
Özv. Komáromyné	8	1	1	10	–
Székely Gáspár	5	2	2	9	–
Kaniztos György	6	2	1	9	–
Bárány János	–	9	–	9	–
Csepei Zoltán György	4	1	4	9	–

¹ A birtok nagyságát most is a jobbágyság számával fejezzük ki s a középbirtokos alatt az 5–50 jobbágyot, kisbirtokos alatt az 1–4 jobbágyot tartó földesurat értjük. V. ö. a 135. l.-on elmondottakat.

² E jobbágy állománynak csupán egy része közös a két Dienes között, másik része külön Dienes István és külön Dienes Zsigmond neve alatt áll.

	Jobbágyfő			Összesen	Elhagyott telek
	C	I	Si		
Fogarassy Antal	6	2	1	9	–
Fekete László	6	2	1	9	–
Egry János	7	–	1	8	–
Ormós Miklós	3	5	–	8	–
Eötvös László	5	3	–	8	–
Fogarassy Imre	6	2	–	8	–
Komlósy Ferenc	6	1	–	7	–
Fóris Pál	3	4	–	7	–
Buday László	7	–	–	7	–
ifj. Buday László	6	–	–	6	–
Buday István	3	3	–	6	–
özv. Csebi Pogány Imréné	6	–	–	6	–
Kallós Ferenc	2	3	1	6	–
Ilosvay László	5	1	–	6	–
Pap Mihály	3	3	–	6	–
Futamoth Zsigmond	3	3	–	6	–
Ferenczy Antal	4	2	–	6	–
Tolnay Pál	5	1	–	6	–
Bogárdy Lajos	5	1	–	6	–
özv. Bogárdy Györgyné	3	2	–	5	–
Bay György	4	1	–	5	–
Gr. Haller Péter	4	1	–	5	–
ifj. Ilosvay Ferenc	2	3	–	5	–
Kovácsnay József	4	–	1	5	–
Dezsőffy Imre	4	–	1	5	–
Lónyay Zsigmond	3	2	–	5	–
Vay Imre	–	5	–	5	–
Összesen:	525	192	60	777	7

A közép-birtokosok csoportjában tehát a két évszázaddal korábbi 16 birtokosfővel szemben most már 56 birtokos, vagyis amannak több mint háromszorosa foglal helyet¹ s míg a 16 birtokosra a XVI. sz. második felében a megye jobbágyságának alig 11%-a jutott, most az 56 birtokosra a jobbágyság 28%-a esik. Ezek a számok világosan kidomborítják a korábbi birtokkeretek szétoldását s a nemesség társadalmi skáláján össze-

¹ Hangsúlyoznunk kell, hogy a fenti névsor csak pillanatképet ad, mert a családok tagjait nem fogtuk össze egy családdá, mint a Perényieknél és Ujhelyieknél. Az utóbbiaknál ez az egybefogás indokolt volt, mert a Perényi-tagok kezén területileg is egységes uradalom, az Ujhelyiek közén pedig egyetlen forrásra visszavezethető ősi nemzetségi birtok volt, a fenti névsorban felsoroltak legnagyobb részénél azonban hasonló gyökereket, nem lehet találni s az összefoglaló családi kereteket is nehéz volna megállapítani. Természetesen ez a névsor mindjárt megváltozik, ha valamelyik birtokos meghal s jobbágy-állománya több örökös között kerül felosztásra. A felosztás után az új birtokosok – ha jobbágyaik száma külön-külön az 5 alá száll – névsorunkból ki is esnek. Ez a névsor tehát az életet dinamikus állapotában szemlélteti s pillanatot örökít meg, többre eleve sem tartva igényt.

kötő lépcsőt képező középbirtokosság hatalmas térfoglalását. A középbirtokosok birtokán élő 28%-os jobbágyarány egyúttal azt is érzékelteti, hogy ez a birtokos-réteg most már a megye társadalmi és gazdasági életében a nagybirtokosok mellett is jelentékeny szerepet tud játszani.

A birtokosok középső rétegében két évszázad alatt bekövetkezett változást azonban nem csupán a birtokosok számának és gazdasági állományának nagymértékű meggyarapodása jelzi, hanem a rétegnek jóformán teljes kicserélődése is. Az 1567/74. években e csoportba sorozott 16 birtokos közül a XVIII. sz. második felében 56-ra szaporodott birtokosok között csupán egynek, Csepei Zoltán Ferencnek a családját találjuk fel. Az 1567/74-ben 1–1 taggal szereplő Csegödy, Csomaközy, Dálnoky, Székely, Tetey, Verböczy s a 2–2 taggal szereplő Büdy és csepei Ákos családnak fiágban időközben teljesen magvaszakadt, a Károlyiak a nagybirtokosok sorába emelkedtek, a Szirmayak egy része, a vagyonosabbak pedig elhagyták Ugocsa megyét. A Horváth-családot sem találjuk már ebben a kategóriában. Végül a Szatmár megyében is birtokos Vetésyek közül két évszázaddal előbb ugocsai birtokaikkal még négyen kerültek be a középső birtokos rétegbe, most pedig a megyében már csak egyetlen Vetésynek van birtoka, de 3 jobbágyával ez is az alsó, a kisbirtokosi kategóriába szorult le.

Az 1775. évi 56 közép-birtokos közül tehát 55 – maga vagy a családja – az elmúlt két évszázad alatt szerezte meg a középbirtokos jogcímét, de az új birtokosok közül legtöbben a megyében is egészen új emberek voltak. Az eredeti ugocsai kismemességet az új középbirtokos rétegben – a Csepei Zoltán-család említett tagján kívül – csupán 2 Kallós s 1–1 Fóris, Futamoth és Balogh képviselik, az 56 birtokos közül tehát 50 két évszázaddal korábban a megye területén még egyáltalában ismeretlen volt. Az új birtokszerzőket elsősorban a családi kapcsolatok, a leányágon örökölt jussok vezették Ugocsába és pedig főként a szomszédos megyékből. Így Szatmár megyéből származtak át az Egryek, Eötvösök, Lónyayak, Maróthyak, Patayak, Ráthonyiak és Tolnayak, Bereg megyéből a bilkei vajdakkal egy törzsből származó Ilosvayak és Komlósyak, Máramaros megyéből a csebi Pogányok s az idegen eredetű Dobsák, Czáró-Fogarassyak, Sztojók, Zemplén megyéből a Bayak, Bodók és Nagyidayak. A felsőtiszai országrészből kerültek ki még az ungmegyei csicseri Ormósok és az abaújmegyei Dienesek, míg a gróf Gyulayak Erdélyből, a bölsei Budayak Bihar megyéből, a Morvayak pedig az országnak éppen másik széléről, Trencsén megyéből jutottak el a kicsiny Ugocsába. Közülük legtöbben a fiágban magvaszakadt Surányi- és Rózsályi Kun-család feloszló birtoktestén és pedig a leginkább új adományok-

kal megerősített leányági örökrészen telepedtek meg. Így a Bayak, Bessenyeiek, gróf Dessewffyék, Maróthyak, Morvayak, Budayak és Pogányok a Rozsályi Kun-rokonság, a Bogárdyak, gróf Gyulayak, Ormósok, Ráthonyiak, Tolnayak és Vecseyek a Surányi-rokonság, míg a Czáró Fogarassyak már a Csepei Ákos-, a Nagyidayak és Komáromyak pedig a Verbőczy-rokonság révén jutottak ugocsai birtokaikhoz, melyek egy-egy család kezén más szerzemények és pedig ezután is főként leányági jussok segítségével az idők folyamán tovább gyarapodtak, de ugyanakkor tovább osztódtak és darabolódtak is.¹ Családi kapcsolataik bogoza ama különben természetes és ma is megfigyelhető társadalmi jelenség felismerésére vezet bennünket, hogy a középbirtokos családok házasságaikkal osztályaik határait ritkán lépték át s így a felsoroltakat az ugocsai földön élő kisbirtokos vagy éppen birtoktalan nemességhez rokoni szálak alig fűzik. Az utóbbiaknak így annál kevesebb lehetőségük volt arra, hogy a felettük álló birtokos-kategóriába felemelkedjenek.

A megye kisbirtokos nemességében a két évszázad letelte után ugyanazok a változások lépnek elő, melyeket a középbirtokos nemességnél megfigyeltünk: a kisbirtokosok száma megnőtt s ugyanekkor a réteg csaknem teljesen kicserélődött. Az 1567/74. években 52 birtokosnak volt Ugocsa megyében 1–4 jobbágya, 1775-ben pedig már 114 az ilyen birtokosoknak a száma, az utóbbiak nagyobb része azonban a XVI. sz. második felében még ismeretlen volt a megyében.² Az új birtokosok

¹ Az említett családok eredetére, rokoni kapcsolataira és birtokszerzéseire számos adat meríthető a munka Második Részében az egyes birtokok kapcsán idézett forrásokból, általában pedig Komáromy András jegyzeteiből (Kom. jz.), Szirmay munkájából (Not. Ug.) és Nagy Iván „Magyarország családai” c. műből. Egyes családokról tanulmányok is szólnak. Így pl. Komáromy András: A Káta nemzetségről Turul V. 160; U. az: A Hunt Pázmán nemzetség ugocsai ágazata, u. ott VII. 145; U. az: A Nagy-Idai család leszármazása, u. ott VII. 108; Petrovay György: A komlói Komlósy-család története 1344-től, u. ott, XIII. 31, 84; U. az: Az Ilosvay-család története u. ott XIV. 19, 66, 97, 157; Bay Iona: Jegyzetek a Chicheri Ormosok és Ladányi Bayak családtörténetéhez, u. ott XXI. 57; Komáromy András: Magyarország családai. 5, Alsódraskóczi Morvay, Nagy Iván Családtörténeti Értesítő I. 27; U. az: 86. Maróthegyházi Maróthy u. ott III. 186. A szóbanforgó családokra találhatók adatok Szatmár vármegye monográfiájában is (Magyarország vármegyéi és városai), a „Szatmár vármegye nemes családai” című fejezetben (566–613).

² Egyformán messze vezetne annak megállapítása, hogy az 1565–74. évbéli kisbirtokos családok a lefolyt két évszázad alatt miként estek ki e kategóriából és egyszersmind a megye társadalmából s hogy az új kisbirtokosok rétege miként állott elő. Sok esetben e sokágú folyamatot nem is tudnánk nyomon kísérni, mivel a társadalmi és vagyoni helyzetnek ezen a fokán a számunkra történeti kútfőket szolgáltató oklevelezés nem volt gyakori. Amennyire az adatokból következtetni lehet, az 1565–74-i kisbirtokos kategóriában is – miként a közép-

között armalista nemes alig akad,¹ vannak azonban többen olyanok, akik – amennyire meg lehet állapítani – más megyékben, elsősorban természetesen a szomszédos Szatmár és Bereg megyékben is birtokosok voltak. Hasonló elemek a közép-birtokosok kategóriájában is megfigyelhetők, ez az állapot azonban átmeneti jellegű s a legtöbb esetben csak 1–2 nemzedék életére terjed ki, mivel az új birtok megszerzőjének gyermekei már rendszerint úgy osztoznak meg, hogy az ősi s az új birtokot az örökösök között elválasztják, hogy a területileg együtt vagy közelfekvő birtokok egy kézbe kerüljenek.

*

A XVI. sz. óta az ugozsai birtoktalan kismanesség nagy tömegében is jelentékeny belső eltolódások mentek végbe. Ezekről az eltolódásokról pontos kép csak 1670 óta nyerhető. Ekkor készítették ugyanis az egytelkes, tehát birtoktalan nemesekről az első ránkmaradt összeírást,² azoknak a névsoroknak a segítségével azonban, melyeket a kismanesi vidék falvainak XIV–XVI. sz.-i nemes lakosairól századonként szétszórt adatok alapján hiányosan, de a teljességet mégis megközelítően állítottunk össze, korábbra is tudunk következtetni s körvonalaiiban meg tudjuk sejtetni a birtoktalan kismanesség társadalmának életjelenségeit.

A XVIII. sz.-ból az armalista nemesekről maradtak ránk teljes összeírások, az a körülmény azonban, hogy 1670-ben az „egytelkes”, 1743-ban³ és 1754/55-ben⁴ pedig az „armalista” nemeseket írták össze, nem téveszthet meg bennünket. E gyűjtőnév alá ugyanis mind a három esetben azokat a nemeseket foglalták, akiknek nemesi birtokaik nem voltak, nem számítva

birtokosiban – sok család kihalt (pl. Csoma, Egresy, Fancsikay, Forgolányi, Lázár, Oroszi, NRA 278–8.) s a széteső leányági birtokrészekre telepedtek meg az új kisbirtokos-családok, melyek részben a tőlük szinte elválaszthatatlan birtoktalan kismanességből, részben a szomszédos szatmári részek hasonló kismanesi elemeiből kerültek ki.

¹ Csupán 11 kisbirtokost (Lakóczy, Dancs, 3 Kovács, Vincze, Nagy, 4 Szegedy) tudtunk olyan családok tagjainak felismerni, melyek az 1728–1752. évi nemességvizsgálatok alkalmával armális levelet mutattak fel.

² A katonai terhek kivetéséhez készített 1670. évi összeírásban (Ug. jkv. 1670. szept. 22–23) szereplők neveit közöltük a munka Második Részében. Hasonló összeírást a következő évtizedben néhányszor még végeztek. Az 1681. évi összeírás adatait a munka Második Részében szintén közzétettük, ha valamely községben az 1670. évi állapothoz képest időközben számottevő változás állott elő.

³ Ismeretlen célból készült összeírás a Perényi család levéltárában (Per. 1743. Ns 6.) két füzetben. Az egyik füzet községenként az armalista nemesek és más egyéb kivételes jogállású személyek, a második a jobbágyok neveit és adatait tartalmazza. Az utóbbi füzet vége hiányzik.

⁴ Az országos nemesi összeírás alkalmával készítette a megye. Helyt. Nob.

nemesi birtoknak az az egyetlen telek, amelyen a nemes maga lakott. Az 1670. évi „egytelkes” nemesek között tehát éppúgy találhatunk armális levél birtokában levő nemest, mint az 1743. és 1754/55. évi armalista névsorban armális levél nélkül való egytelkes nemeseket. Így például Dabolcon 1670-ben az egytelkesek között találjuk az armalista Lakóczyt,¹ viszont 1754–55-ben Péterfalván az armalisták közé írták Husztyt és a Vereseket, holott e családok az 1725-ben tartott nemességvizsgálat alkalmával jogcímként csak régi nemesi voltokra hivatkoztak s armális levélről említést sem tettek. A megye összes nemesei közül különben is csupán 45 család tudott az 1725., 1728. és 1751/52. években tartott nemességvizsgálatok alkalmával címeres nemesi levelet felmutatni² s megállapítható, hogy az 1754/55. évi „armalista” nemesek közé nemcsak ez armálisfelmutató családok tagjai, hanem és pedig nagyobb számban olyanok vétettek fel, akik a vizsgálatokon armálisról egyáltalában nem szóltak vagy ha szóltak, armalista voltukat bebizonyítani nem tudták.³ Az 1670. évi „egytelkes” és az 1743., valamint az 1754/55. évi „armalista” megjelölést tehát azonos értékűnek tekinthetvén, a kérdéses összeírásokat, mint közös nevezőn állókat vetetjük össze. Az összevetés eredménye községenként a következő:

	1670. Egytelkes	1743. Armalista	1754/55. Armalista
Bökény	10	8	3
Csepel	6	2	4
Csoma	20	1	–
Dabolc	18	27	20
Fancsika	10	11	4
Farkasfalva	5	–	–
Feketeadó	2	–	–
Fertősalmás	27	18	14
Forgolány	24	24	22

¹ Az armális levélről az 1725. évi nemességvizsgálat jegyzőkönyve. Helyt. Nob. Inv. B.

² A vizsgálatok jegyzőkönyvei: Helyt. Inv. Nob. B, C, D.

³ Az említett 45 családon kívül még 25 család jelölt meg armális levelet nemessége jogalapjaként s néhányan a levelet fel is mutatták, de azt, vagy mert hamisnak látszott, vagy azért, mert a fölmutató a nemeslevélben megnevezettől való származását kimutatni nem tudta, nem fogadták el. A legtöbbben azonban a 25 család tagjai közül a nemeslevelet nem mutatták fel s szinte egybehangozóan arra hivatkoztak, hogy az 1717. évi tatárbeütés alkalmával irományaik elpusztultak. A vizsgáló bizottság természetesen nem elégedhetett meg ennyivel, hiszen az armális levelet publikáló megyétől a publikálásról, sőt legtöbbször a nemeslevél szövegéről is másolatot lehetett volna beszerezni.

⁴ Csepe adatai az 1681. évi összeírásból valók, minthogy a község az 1670. évi összeírásban nem szerepel egytelkes nemesekkel.

	1670. Egytelkes	1743. Armalista	1754/55. Armalista.
Gődényháza	33	21	21
Halmi	7	1	
Hetény	3	1	1
Karácsfalva	–	1	–
Királyháza	–	2	–
Kökényesd	–	1	–
Mátyfalva	9	–	–
Nagygerce	–	6	3
Nagyszöllős	6	–	1
Nevetlenfalu	2	5	2
Péterfalva	40	17	20
Salánk	–	1	1
Sásvár	7	2	1
Szászfalu	1	–	–
Szirma	17	5	4
Szöllősvégardó	4	1	–
Tiszakeresztúr	9	11	15
Tiszaújhely	3	4	2
Tiszaújlak	8	4	7
Tivadar	19	17	13
Turc	–	1	3
Túrterebes	2	1	–
Verbőc	4	6	4
	<hr/> 296	<hr/> 199	<hr/> 165

A fenti kimutatás láttán mindenekelőtt számot kell adnunk arról a három faluról, Akliról, Batárról és Csedregről, melyeket kezdettől fogva a nemesi vidékhez foglaltunk, most azonban hasztalan keresnők a fenti sorban. Emlékeztetnünk kell azonban arra, hogy a nemesi vidéken már a megtelepülés korában is eltérő település-csoportokat figyeltünk meg s megállapítottuk, hogy e csoportok közül a nemesi tömbhöz a leglazább szálak éppen az említett 3 helységet és Nevetlenfalut (akkor Gyakfalvát) fűzték. E falukat ugyanis, melyek eredetileg is jobbágyfaluk voltak, a nemesi vidékhez a területi összefüggésen kívül csupán az a körülmény kapcsolta, hogy uradalmi birtoktest keretébe nem tartoztak s birtokosaik a közép-, sőt esetenként a kisbirtokosok sorai közül kerültek ki. A négy falu a jobbágyközösség jellegét mindvégig megtartotta s – annak dacára, hogy birtoktalan kisnemesség a XVII–XVIII. sz.-ban már csak Nevetlenfalun s itt is csak kis számban lakott – véglegesen a nemesi vidékhez kötő szálak sem szakadtak el. A kis Nevetlenfaluban 1754/55-ben 6 nemesi – 4 birtokos és 2 armalista – családi kúria állott s bár Batáron ugyanekkor csupán egyről, Csedregen és Aklin egyről sem tudunk, a birtokmeg-

oszlásban megtalálhatók a nemesi vidék egységének halvány jegyei.¹

A fenti kimutatásunk azonban egyúttal ellentétes jelenségről, nevezetesen arról is tanúságot tesz, hogy az idők folyamán az eredeti kisenemesi vidéken, tehát az idesorolt 21 falun² kívül is jelentékeny számú birtoktalan egytelkes armalista kisenemesség vert gyökeret. Ezek a faluk már eredetileg is kifejezetten uradalmi jobbágyközségek voltak. Elsősorban egyes honpázmány-eredetű faluk rakódtak meg nemesi elemekkel: a nemesség ugocsai birtokai közül az eredeti jobbágykeretek között csupán Karácsfalva, Mátyfalva és a területileg távol eső Rakasz maradtak meg, a XVII. sz.-ban azonban még Mátyfalva is az elnemesedés felé haladt s a törés csak később következett be, az 1754/55. évi nemesi összeírás már nem találván a faluban sem birtokos, sem birtoktalan nemes lakost. Ezzel szemben a nemesi fejlődés irányában a többi honpázmány-eredetű falukkal közösen haladt a közöttük fekvő, de egyébként káta-eredetű s a Honpázmányok által korán megszerzett Tiszakeresztúr. Megállapítottuk már, hogy a nemzetség fancsikai ágának birtokai voltak az elsők, melyeken a nemesi kúriák elszaporodása megindult, a XVI. sz. második felében azonban már a másik ág faluiban is felismerhetők voltak az elnemesedés irányába lépő fejlődés első nyomai. A XVIII. sz. második felében a nemesség a jobbágyság mellett mindkét ág faluiban – figyelmen kívül hagyva a teljesen jobbágyfalunak maradt Karácsfalvát, Mátyfalvát, és Rakaszt – már számra nézve is jelentékeny tényező lett, miként a következő összeállítás mutatja:

	Armalista nemesek 1754/55.	Birtokos nemesek 1754/55.	Jobbágyok 1775.
Fancsika	4	18	42
Szölösvégárdó	1	15	17
Tiszakereszt	15	12	17
Tiszaújhely	2	5	39
Tiszaújlak	7	14	47
Verbóc	4	3	19
	33	67	181

A hat falut tehát 181 jobbágy- és 100 nemes család lakta, Tiszakeresztúron azonban az egyensúly már átbillent a nemesek javára.

¹ Csedreg birtoka 1775-ben 13, Batáré 15 birtokos között oszlott meg s e birtokosok között helyet foglalnak a Zoltánok, az ősi ugocsai kisenemesség sarjai is. Akli teljes egészében gr. Gyulay Ferencé volt ekkor.

² L. a III. fejezet 5. alfejezetét.

A kismemesi eredetű vidék s a Hontpázmány falvak kivételével a megye többi részében az 1670–1754/55. évek között csupán szórványosan találunk birtoktalan kismemeseket, nem véletlen azonban, hogy azok a helységek, melyekben ilyen kismemessal találkozunk többnyire uradalmi majorsági központok voltak, mint Feketeardó, Halmi, Királyháza, Kökényesd, Túrterebes. Ez a körülmény arra mutat, hogy az itt lakó egytelkes vagy armalista nemesek az uradalmi központban szolgáltak s földesúri terhek alól mentesített telkeikhez, sőt nemesleveleikhez is talán éppen ilyen szolgálatok jutalmaként jutottak.¹

A megye egytelkes, illetőleg armalista nemesének a száma az ismertett összeírások idejében, tehát az 1670–1754/55. évek között fokozatosan s igen jelentékeny mértékben (296–199–165) csökkent. Hasonló összeírások hiányában biztosan következtethetjük, hogy a csökkenés folyamata már előbb, a XVII. sz. elején megindult, mikor a megye jobbágylakossága is hasonló irányba fordult, amit a jobbágyok szinte évenként reánkmaradt dézsmajegyzékei alapján pontosan meg tudunk figyelni.² A kismemesi tömb korai megcsappanására kell következtetnünk, mert hiszen a kismemesi vidékhez tartozó 18 faluban a XVI. sz.-ban a birtoktalan nemességet kb. 300–330 főre számítottuk, 1670-ben pedig a megmaradt 17 faluban 231 „egytelkes”, 1743-ban 148, 1754/55-ben pedig mindössze 125 „armalista” nemes számoltak meg. Sőt még úgy is, ha az 1672. és 1754/55. évi összeírásokból ismert, ugyanitt helyben lakó birtokos nemeseket egybefoglaljuk az egytelkesekkel, illetőleg armalistákkal, a közös szám 1670–72-ben még mindig csak 251-re, 1754/55-ben pedig csak 189-re rúg.³

Az apadás folyamatára, mely a kismemesség tömegében a fenti adatok szerint már a XVII. sz. elején megindult és fokozatosan előbbre haladt, elhibázott volna a birtokos nemesi réteg ugyanez idő alatt végbement felduzzadásában vagy a kismemességnek szintén ugyanez idő alatt a megye más részein, elsősorban a hontpázmányi falukban nagyobb számban történt

¹ Tudjuk például, hogy az 1670. évi nagyszőlősi egytelkes nemesek között szereplő Hatos Márton nagyszőlősi udvarbíró volt (Per. 1658. F. 45. Ns 13). Az ugyanitt szereplő Ramnasztai elődje pedig Perényi Ferencről, a földesúrtól, inscriptioban kapta szőlősi kúriális telkét (NRA 1494–33.).

² L. később a táblázatot.

³ Az 1672. évi birtokos-névsor, az 1670. évi egytelkes-névsorhoz hasonlóan ugyancsak a katonai teher kivetéséhez készítve, Ugoicsa m. jegyzőkönyvében (Ugjkv. 1672. jún. 13.), az 1754–55. évi névsor az ez évi nemesi összeírásban (Helyt. Nob.). A birtoktalan egytelkes kismemesség és a soraik között élő, 1–2 jobbágyot tartó szegény kisbirtokos-réteg társadalmi és vagyoni szintje között alig volt különbség, a hullámzás is e két réteg között fordul elő leginkább.

megtelepedésében magyarázatot keresni. A birtokosok sorai közé ugyanis az eredeti kismemesi tömbből kevesen emelkedtek fel s a kismemesi családok XIV–XVI. sz.-ból jól ismert neveit az eredeti kismemesi vidék határain kívül később megtelepülő nemesi rétegben szintén csak elvétve találjuk fel. Az ilyen terjeszkedést felgyülemlett belső népi feszültség kényszerítheti ki, ilyesmire pedig a XVI–XVIII. sz.-ban a kismemesség körében legkevésbé sem találhatunk, hiszen a kismemesség a lefolyt két század alatt csaknem éppúgy kicserélődött, mint a birtokos nemesség; az ilyen csere tehát nem felhalmozódott és terjeszkedésre ösztönző erőkről, hanem az ellenkezőjéről, pótlást követelő erő- és vérvesztéséről tanúskodik.

A kicserélődés szemléltetésére szembeállítjuk három különféle eredetű kismemesi falu nemes lakosainak – birtokosoknak és birtoktalanoknak – a neveit a XV–XVI. sz.-ból¹ s a XVIII. sz. második feléből:

<i>Tivadar</i>		<i>Hetény</i>		<i>Fertősalmás</i>	
XIV–XVI. sz.	1754/55	XIV–XVI. sz.	1754/55	XIV–XVI. sz.	1749 ²
Barta	Albert	Bartos	Kotvaszay	Almásy	Almásy
Chankay	Bencze	Bedő	Kürtty	Antal	Balogh
Futamoth	Biky	Benech	Szintay	Földessy	Biró
Király	Erdélyi	Dolgos	Tegze	Gödény	Czáró Fo-
Kopo	Fülek	Dothor		alias Csomay	garassy
Mihályfy	Gödény	Fejes		Horváth	Ferenczy
Nagy	Juhász	Fogas		Márton	Gál
Orros	Kolosváry	Hetényi		Nagy	Homoky
Sárközy	Lánczy	Horváth		Szél	Kovács
Szabó	Megyessy	Komlósy		Tegze	Pásztay
Szőke	Nagy	Literátus		Úr	Szabó
Tivadarfalvi	Pap	Marton		Zohon	Tegze
Tüsér	Sárközy	Merk			Török
Veres	Szabó	Móré			Várady
Vince	Szabó alias	Szabó			alias Soly-
	Szombaty	Szakács			mossy
	Szegedy	Szenyessy			Zohon
		Szerecsen			
		Török			
		Vetéssy			

¹ Miként a Bevezetésben megállapítottuk, Ugocsa megye területén a családnevek a XV. sz.-ban általában már megrögzödtek. Szórványosan ezután is előfordultak névváltozások, ezek azonban legkevésbé sem volnának elégségesek egész névsorok kicserélődésének megmagyarázására, de erre azért sem szabad volna bízni magunkat, mert a XIV–XVI. sz.-i családnevek alatt élt családok fiágának kihalása sok esetben oklevéllileg is kimutatható.

² Azoknak a családoknak a nevei, melyek 1749-ben Fertősalmáson nádori adományt kaptak.

Többé-kevésbé a fentiekhez hasonló változások figyelhetők meg a többi kismemesi faluban is, eltérés leginkább annyiban jelentkezik, hogy egy-egy faluban mily mértékben nyert pótlást az eltűnő réteg. A pótlás kérdése viszont elsősorban a helyenkénti családi és vagyoni viszonyok szerint alakult, mert az új réteg túlnyomó nagy részben leányági kapcsolatok révén lépett be a tágabb családi s ennek révén a falu nemesi közösségébe, ha tehát a leányág sem virult, az egyes ágak kihalásával párhuzamosan az életben maradók kezében a vagyon integrálódási folyamata indult meg. Az integrálódási folyamat élesen tűnik elő a kismemesi, illetőleg a serviens (várjobbágys, gyepűőr?) eredetű Farkasfalván, ahol a XVI. sz.-ban még 12 különféle név alatt éltek nemes családok, de 1670-ben a faluban egyetlen nemesek már csak négy név alatt találhatók s ugyanakkor a faluban már jelentékeny számú jobbágyság tartózkodik. E jobbágysok a falualapító család leszármazottja, Farkas Fábían, a Wesselényi összeesküvés után pártot ütő putnoki főkapitány birtokán éltek.¹ Az integrálódás tovább haladt s a XVIII. sz.-ban már nem lakta más a falut, csak a birtokos Farkasok 1–2 tagú családja és jobbágysaik. A kis falu tehát hat évszázad után a kezdeti társadalmi állapothoz érkezett vissza: a faluban egy kúria áll és körülötte a kyszámú jobbágyság portái. A kismemesi vidék falvai közül hasonló, bár nem ily messzemenő integrálódási folyamat figyelhető meg Bökényben, Csépen, Hetényben, Sásváron és Szirmán, melyekben a XVIII. sz. második felében egyetlen kismemes már csak szórányosan található s a birtokos nemesek száma is csak 3–5 körül mozog. E kismemesi eredetű falukban a megmaradó fiág, vagy az új családot hozó leányág kezén – rendszerint királyi adománnyal is alátámasztva – a kisebb birtokok mellett középirtokok is alakultak ki, mint a Morvayaké és Patayaké Bökényben, a Sztojkkaké Csépen, a Pogányoké Hetényben s a Czáró Fogarassyakó Sásváron.

Miként a vérségi osztódás kimerülése az előbbi falukban integrálódási folyamatot idézett elő, a kismemesi vidék többi faluiban az osztódás bősége biztosította, sőt fokozta a falu birtokának szétaprózottságát. Az ilyen fejlődés útján haladó faluk csoportjába a serviens- (várjobbágys, gyepűőr) eredetű Csoma, Forgolány, Péterfalva, Tivadar, az ezektől földrajzilag külön eső, de az előbbiekkal a fejlődésben szinte testvéri közösséget tartó Gődényháza és Dabolc, valamint Fertősalmás tartoznak, melyekben a XVIII. sz.-ban is változatlanul nagyszámú

¹ A Farkas Fábiantól elkobzott farkasfalvi birtokon 1672-ben 20 telkes jobbágys élt. UC 14–23, 27–5.

kisnemesség élt. E szűk határú kis faluk¹ nemes lakossága sokszor már nem is a jobbágyság, hanem a zsellérség anyagi színvonalára hanyatlott alá. Telkeik rendszerint csak negyed vagy éppen nyolcad nagyságúak voltak s szegényes portáikon háziállatokat sem igen lehet látni. Gődényházán például 1743-ban² a 21 armalista nemesnek összesen is csupán 11 ökre és 15 tehene, lova pedig egy sem volt, holott ugyanekkor egy-egy parasztfaluban 3–4 jobbágy is több jószággal tudott kiállani.³ Gődényházán azonban még enyhíti a helyzetet, hogy a lakosok itt századok óta fazekas mesterséget űznek s a fazekasok mellett 1743-ban 3 armalista csizmadia is élt. A gődényházai iparnak, a fazekasságnak a mását a többi szegény nemesi faluban azonban nem találhatjuk meg, itt csupán elvétve merül fel a nemesek közötti egy-egy csizmadia, halász, kovács, mészáros vagy molnár. Nyilvánvaló, hogy e falukban a nemesi zöm a földművelésből élt. A nemesség életszínvonalára itt tehát jóformán egyedül a földművelésnek arányaiból lehet következtetni, ennek arányairól pedig az 1743. összeírás következő összetett adatai beszélnek:

	Armalisták száma	Az armalisták kezén levő					
		ökör	fejős tehén	meddő tehén	ló	disznó	vetés köbőlben
Dabolc	27	10	8	1	–	5	15
Fertősalmás	18	8	11	2	–	22	17
Forgolány	24	24	15	2	1	22	12
Péterfalva	17	24	11	1	1	16	18
Tivadar	17	12	7	–	–	9	13

Ezek a számok az élet egészen szegényes lehetőségeiről tanúskodnak, hiszen egy-egy nemes családra alig esik átlagosan egy-két nagy jószág s 1/2–1 köből vetés-terület, érthető tehát, hogy az 1743. évi összeírás szerint Dabolcon 5, Fertősalmáson pedig 3 armalista nemes a vármegyéhez szegődött hajdúnak. E szegény nemesek sorai között szép számmal éltek „libertinus”-ok és magukat megváltott „manumissus”-ok, tehát jobbágyrendű emberek is, akik vagyoni téren nemcsak elérték a nemességet, hanem – és pedig szinte következetesen – az armalisták fölé emelkedtek, hiszen például Fertősalmáson 1743-ban egyetlen „manumissus” kovácsmesternek 2 ökre, 2 fejős tehene, 2 disznója és 4 köblös vetése, Péterfalván egy libertinusnak 4 ökre, 1 fejős tehene, 2 disznója és 1 köblös vetése volt.

¹ Az 1907. évi hivatalos helységnévtár szerint Csoma területe 972, Forgolányé 1627, Péterfalváé 1769, Tivadaré 419, Gődényházáé 2023, Dabolcé 1253 s Fertősalmásé 2824 kat. hold volt.

² Per. 1743. Ns 6.

³ V. ö. a később következő kimutatásunkat.

A lefolyt két század alatt az ősi réteg ezekben a falukban is kicserélődött és itt is jobbadán leányági utódok ültek be a szegény kúriákba. A leányág révén sokszor parasztjobbágyok kerültek a nemesi telekre, mert e szegény nemesek gyermekei gyakran házasodtak össze a köztük vagy szomszédságaikban lakó jobbágygazda gyermekeivel. Az anyjuk révén nemesi kúriában ülő parasztutódok a kúria révén a nemesi közösség tagjai lettek s néhány nemzedék után származásuk minden emléke elmosódott.

A XVIII. sz.-ban a társadalmi és jogi viszonyoknak a központi államhatalom részéről kezdeményezett rendezésével e szegény nemes-falukra nehéz idők következtek. Megindultak a nemesség-vizsgálatok s kitartóan folyt a lappangó királyi jogok, a fiági magszakadások után jogtalanul átszállott örökségek felkutatása. Mindezek nemcsak azokat állították súlyos kérdés elé, akik valóban jogtalanul ültek a birtokban s ennek révén esetleg a nemes kiváltságaiban is, hanem az ősi birtok szerzőinek jogos utódait is, mert a jogcímük gyökerei hat évszázad távolságába nyúltak vissza, ennek bizonyítására azonban a pusztá hagyománynál több alig állott rendelkezésükre.¹ A nemesség-vizsgálatok során számos, addig nemesi szabadságban élő család jobbágysorba került,² a csomai kúriális község pedig teljes egészében kiesett a nemesi szabadságból.³ A pervesztes csomaiak erre eltűntek a faluból, helyeiket új telepések, rutén parasztnok foglalták el s így az ősi magyar nemesi faluból a XVIII. sz. első felében egyszerre rutén parasztfalu lett. Dabolc, Fertősalmás, Forgolány, Péterfalva és Tivadar nádori adományt szerzett⁴ s elkerülte Csoma sorsát.

*

A Mária Terézia-féle úrbérrendezés befejezése során községenként készített s már a rendezett úrbéri viszonyokat megrögzítő táblázatos kimutatások 1775-ben Ugocsa megyében 2767 jobbágyfőről számolnak be. Ez a jobbágyság a szűkebb jobbágyosztályok között a következőképpen oszlott meg:

jobbágy	1766
zsellér	771
háztalan zsellér (lakó)	225
egyéb	5

¹ A gódnéyháziak kivételesen kedvező helyzetben voltak, mert a falu adománylevelét (1262!) Mátyás király 1468-ban, majd Rudolf király 1604-ben az akkor élő birtokosok számára átírta és megerősítette. Kir. Könyv. V. 665–669.

² A vizsgálati jegyzőkönyvek: Helyt. Nob. Ugocsa Inv. B, C, D.

³ P. 4–757, 4–1628, 4–3827; NRA 278–8. Lel. Prot. 1805. f. 76 (Kom. jz.).

⁴ NRA 278–8, 12, 1843–24; Szirmay 124, 125.

Annak dacára tehát, hogy az 1567/74. évi jobbágyszámhoz (1634 fő) képest 1775-ben 7%-os jobbágytöbblet mutatkozik, a jobbágyság osztálytagozódása most jóval kedvezőbbnek látszik, mint amilyen két évszázaddal előbb volt. Míg ugyanis 1567–74-ben a teljes jobbágyok száma (450) a felét sem érte el a szegények, szolgák és zsellérek számának (992), addig most a jobbágyok száma megközelítette a zsellérek és házatlan zsellérek számának kétszeresét is. Minthogy pedig már az 1567/74. évi kedvezőtlen arányt is a jobbágyság elszaporodását követő telekfeldarabolások következményének ismertük fel, 1775-ben a jobbágyság számának 70%-os megnövekedése után a kedvezőtlen arány további romlásával és nem a fenti számokban kifejezésre jutó feltűnő megjavulásával kellene találkozni.

E kedvezőnek látszó 1775. évi társadalmi megoszlás mögött merőben elhibázott volna a korábbival ellenkező társadalmi tényezők szerepét keresni vagy azt az úrbérrendezés eredményének tulajdonítani. Az eltérés ugyanis csupán látszólagos s annak következményeként állott elő, hogy 1567/74-ben az adófizetésre kötelezett teljes „jobbágy”-ok közé csupán az egész- és féltelkes jobbágyokat sorolták s a kisebb portával rendelkező jobbágyokat szegényeknek írták, míg az úrbérrendezés-kor az általános utasításnak megfelelően a jobbágyok közé került mindenki, akinek a telke elérte vagy meghaladta az $\frac{1}{8}$ jobbágytelek nagyságát.¹ Ezért jutottak a „jobbágy”-ok 1775-ben nagy túlsúlyra a zsellérekkel és házatlan zsellérekkel szemben, a látszatra kedvező számok mögött tehát most is a XVI. sz. második feléből már ismert kedvezőtlen társadalmi tagozódás bontakozik ki.

Az 1775. évi úrbérrendezés után ugyanis az egész jobbágyság kezén – beleértve tehát az $\frac{1}{8}$ -nál kisebb telkeket bírók, vagyis a zsellérek telek-törmelékeit is – Ugocsa megyében a telekállomány végső száma $608\frac{2}{8}$ jobbágytelek volt.² Két évszázaddal korábban is körülbelül 600–700-ra számíthatjuk a jobbágytelkeket, mert a fél- és egészportás jobbágyok birtokában $415\frac{1}{2}$ porta volt s legalább 200–300 telekre lehet tennünk ($\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{5}$ átlaggal) a szegények, zsellérek, szolgák, új és leégett házak (1107 fő) telektartozékait. Ha még figyelembe vesszük, hogy 1567/74-ben 231, 1775-ben pedig csak 35 volt az elhagyott üres telkek száma, a megye jobbágytelek állományának inkább

¹ A telek nagyságát a külső tartozékok nagysága szabta meg s ha a belső fundus a külső tartozékokhoz képest kicsiny volt, az utóbbiakból kiegészítették, ha nagyobb volt, az utóbbiba beszámították.

² Az úrbérrendezés alkalmával 8 községet az I., 33-t a II., 25-t a III. osztályba soroztak. A községek földjének minősége szerint, az I. osztályban 20, a II-ban 22, a III-ban 24 hold volt a szántóföld mennyisége.

csökkenését állapíthatjuk meg, mint szaporodását, holott a megye jobbágysága 1775-ben 70%-al több volt, mint két évszázaddal korábban, most tehát a csaknem kétszer akkora jobbágyság kevesebb földet mondhatott magáénak.¹

A jobbágybirtok elaprózódása tehát a közbeeső két évszázad alatt tovább fokozódott s 1775-ben a jobbágytelek megyei átlaga még az egynegyed telket sem érte el.² A jobbágytelkek szétforgácsolódását egy-egy község keretén belül közelebbről is megfigyelhetjük. Így például Kirván 1567-ben 2 egészportás jobbágyot és 5 szegényt, tehát $\frac{1}{2}$ portánál kisebb telket bíró jobbágyot jegyeztek fel s ugyanitt 1775-ben egy jobbágnak $\frac{3}{8}$, hétnek $\frac{2}{8}$ és négynek $\frac{1}{8}$ nagyságú jobbágytelket mértek ki. A többi faluban is – akár a sík-, akár a hegyvidéken – az úrbérrendezés alkalmával szintén többnyire $\frac{1}{8}$ és $\frac{2}{8}$ nagyságú telket mértek ki, $\frac{3}{8}$, vagy éppen $\frac{4}{8}$ nagyságú telkek csak szórányosan találhatók.

Annak dacára, hogy a jobbágybirtok összállománya a megyében a lefolyt két évszázad alatt jelentékeny mértékben nem változott meg, a megye egyes vidékein a jobbágyfők számában lényeges eltolódások következtek be. Elsőnek kell említenünk a hegyvidéki faluk jobbágyságának nagymértékű megnövekedését, ami annál inkább kidomborodik, mivel ugyanez idő alatt a síkvidék egyes részein a két évszázaddal korábbi állapothoz képest a jobbágyfők száma megcsappant.

A két hegyvidéken, melynek betelepülése csak a XIV. sz. derekán indult meg, 1567/74 óta nemcsak a meglévő községek lakossága duzzadt fel, hanem négy új község is települt meg. Az erdők irtásával helyhez jutó új faluk (a nagyszöllősi hegyvidéken Ilonokújfalu és Kiskupány, az Avashegységben Sósújfalu és Kistarna) már a hegységek belsejébe szorultak, miután a hegyek sík felé néző oldalait az első ide települő rajok lefoglalták. A két hegyvidék egyes községeiben 1567/74-ben és 1775-ben a következő jobbágyság lakott:³

¹ Hangsúlyoznunk kell, hogy az úrbérrendezés előtt a jobbágytelek nagysága nem volt pontosan megszabva s a „porta” vagy a „telek” fogalma helyenként és koronként eltérő volt. Minthogy azonban úgy a királyi adó, mint a földesúrnak járó szolgáltatás a telekhez igazodott, valami rendszerességet mindig kitermelt a gyakorlat s végeredményben nagy törések nem következhetek be.

² Az összes jobbágyok száma, tehát a zsellérek és házatlan zsellérek is beleszámítva, viszonyítva az össztelek-számhoz. Az utóbbiakat indokolt volt beszámítani, mert az össztelek-szám nem jelentéktelen hányada a valóságban is az ő kezeikben volt.

³ Nem számítva ide Egrest, Rakaszt és Veresmartot, melyekről később külön szólnunk.

	<i>Nagyszöllősi hegyvidék</i>		<i>Avasi hegyvidék</i>	
	1567/74	1775	1567/74	1775
			Batarcs	13 72
			Bocskó	8 19
Alsókaraszló az 1567/74 évi adat kö- zös Felsőkaraszlóval	29	58	Csarnató	4 35
Felsőkaraszló	–	26	Kirva	7 23
Alsósárad	9	23	Kisgérce	7 62
Felsőszárad	4	20	Kistarna	– 20
Ilonokújfalu	–	21	Komlós	11 20
Kiscsongova	10	7	Nagygérce	10 30
Kiskupány	–	26	Nagytarna	19 54
Komját	32	63	Sósújfalu	– 28
Nagycsongova	9	19	Szárazpatak	4 14
Ölyvös	13	20	Turc	13 125
Rákóc	7	78	Veléte	8 160
	<hr/>	<hr/>		
	113	361		104 662

Ugyanakkor tehát, mikor a jobbágy-többség megyei átlaga csupán 71%-ig emelkedett, a nagyszöllősi hegyvidéken a lakosság száma két század alatt három és félszeresre, az Avasvidéken pedig éppen hatszorosra dagadt fel.

A telekképződés azonban a két hegyvidéken nem tartott lépést, a lakosság ily nagymérvű megnövekedésével. Az úrbérendezés végrehajtása után ugyanis a szóbanforgó 24 faluban összesen is csak 117 $\frac{6}{8}$ jobbágytelket mértek ki, ami az 1567–74. évi összpontaszámhoz képest alig jelent gyarapodást. Az 1567/74 évi dica kivetése alkalmából ugyanis ugyanezen a területen 70 $\frac{1}{2}$ portát számoltak össze s ha e mellett tekintetbe vesszük a „szegény”-ek kezén levő, tehát félportánál kisebb valamint az új és leégett házak gazdáinak, továbbá a bírónak kezén levő telkeket, ezek 1567/74-ben az előbb már alkalmazott $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{5}$ telekátlaggal 30–35, a két hegyvidék összes jobbágybirtoka pedig kb. 100–105 portára tehető. Minthogy a jobbágybirtok mennyisége ezen a területen még két évszázad múlva is csupán 117 $\frac{6}{8}$ telek volt, a négy új falu megtelepülése s a korábbiak terjeszkedése céljából kiirtott erdőterület kevés lehetett¹ s a ház fundusán és a mellette levő kerti területen túl nem igen terjedhetett. Tudjuk is, hogy Felsőszáradon, Ilonokújfalun, Kiskupányon,² Nagycsongován 1772-hen egyáltalában nem volt

¹ Magyarország erdőtérképén (A magyar állam összes erdősegeinek átnézeti térképe az egyes községek határában uralkodó főfánemek kitüntetésével. II. kiadás. Bpest, 1896. A földmív. minisztérium kiadása) a két ugoicsai hegyvidék túlnyomó részben még mindig erdővel borított. E térképen élesen megfigyelhetők a hegyvidék faluit félkör- vagy korszerűen körülölelő erdőirtások.

² Kiskupány lakosai az úrbérendezést, megelőzően „jobbágy”-ok voltak, az úrbérendezés után azonban – minthogy a jobbágytelkek az egynyolcad mértékét nem ütötték meg – mindannyian „zsellér”-ek lettek.

szántóterület s csupán a belső telken természetek csekélyke zabot vagy tengerit.¹ E faluk lakosai és inasok is, akiknek a többi hegyvidéki faluk szűkös és sovány szántóin nem termett gabona, a szomszédos Szamoshátra és a mármarosmegyei völgybe jártak csépelni vagy földet bérelni, sőt erre az útra tértek egyes községekben az irtásos gazdák is, tapasztalva, hogy hegyoldali irtásaikról a termő földet néhány év alatt lemosta a víz. Az ilyen irtásokon ismét elhatalmasodott az erdő s ez a körülmény is közrejátszott abban, hogy 1775-ben a hegyvidéki jobbágy telek-állomány alig haladta meg a két évszázaddal korábbi.

Míg tehát a hegyvidék lakossága két évszázad alatt 217 jobbágyfőről 1023 jobbágyfőre, addig a jobbágytelkek állománya a kb. 100–105 portáról csak 117 $\frac{6}{8}$ telekre emelkedett s így 1775-ben a hegyvidéki telekátlag alig haladta meg az $\frac{1}{10}$ lelket, ami a $\frac{3}{8}$ -os megyei átlagtól messze elmaradt. A hegyvidéki telekállomány 1775-ben csupán 19%-át képezte a megye összes jobbágytelkei állományának, holott a hegyvidéki falukban élő jobbágyság a megye egész jobbágyságának 36%-át is kimerítette. A XVI. sz. második felében még gyéren lakott s a megye népi erőinek szempontjából alig számottevő két hegyvidék két század alatt tehát hatalmasan előrelendült, parasztnépe meghaladta a megye parasztlakosságának egyharmadát s így a megye népi tömegében nagy helyet foglalt le. E hegyvidéki lakosság gazdasági színvonalát nem lehet csupán a csekély telekbirtokokhoz mérni, mert gazdálkodásának súlypontja a földművelés település- és életformáinak átvétele után is – mint már e vidékek megtelepülésének tárgyalása kapcsán reámutattunk – az erdei legelőkön adott lehetőségek kihasználásával üzőtt állattenyésztésen maradt, melyet a mármarosi só fuvarozásával is gyümölcösztettek. Az állattenyésztés mértékére azokból a XVI–XVIII. sz.-ból származó urbáriumokból és összeírásokból követhetünk, melyekbe az összeíró az egyes jobbágyok állatállományát is felvette. A Perényi-birtoktestből kihasított Vay-rész 1668. évi urbáriumából³ kiemeljük az urbáriumban szereplő hegyvidéki faluk következő összesített adatait:

Alsósáradon	8 jobbágy	24 ökre,	16 tehene,
Batarcson	8 „ „	13 „	12 „ falka juha.
Bocskón	2 „ „	5 „	1 „ —
Felsősáradon	3 „ „	6 „	7 „ —
Ilonokújfalun	11 „ „	35 „	28 „ —

¹ Az úrbérrendezés során felvett „fassio”-kban. UT, az egyes községeknél.

² Ez volt a helyzet Kisgércén, Nagygércén, Turcon. UT.

³ Per. 1668. Ns 24.

Kiscsongován	4 jobbágnak volt	8 ökre,	6 tehene,	30 juha
Komlóson	7 „ „	10 „	11 „	—
Nagycsongován	4 „ „	3 „	6 „	—
Nagytamán	20 „ „	44 „	37 „	30
Ölyvösön	15 „ „	50 „	41 „	—

Ezekben a falukban tehát, köztük a hegyek belsejében s az úrbérrendezés alkalmával szántóföld nélkül talált Felső-sáradon, Ilonokújfalun, Nagycsongován,¹ egy-egy jobbágyra átlag 3–6 nagy jószág esett.² A XVIII. sz. derekán (1743)³ a faluk lakosságának nagymértékű megnövekedése után már kedvezőtlenebb a helyzet:

Alsósáradon	16 jobbágnak volt	7 ökre,	14 tehene,	6 disznója
Bataracson	44 „ „	4 „	25 „	17 „
1 lova, 6 juha				
Bocskón	7 „ „	4 „	6 „	10 „
Felső-sáradon	5 „ „	2 „	5 „	5 „
Ilonokújfalun	10 „ „	7 „	8 „	8 „
Kiscsongován	8 „ „	13 „	15 „	3 „
Komlóson	7 „ „	3 „	6 „	6 „
1 lova, 30 juha,				
Nagycsongován	12 „ „	10 „	9 „	2 „
Nagytamán	27 „ „	4 „	17 „	21 „
Ölyvösön	12 „ „	2 „	12 „	10 „
1 lova, 6 juha				

Az állattenyésztés tehát a hanyatlás dacára is még mindig fontos szerepet játszik s valamennyire kiegyenlítést nyújt a művelésre fordítható földek hiányáért vagy csekélységéért.⁴

Az 1567/71. évi állapotokhoz képest 1775-ben mutatkozó 1133 jobbágy többletből 806 fő a két hegyvidékre esvén, csupán 327 jut a megye többi sík részére. Az utóbbi többlet területi megoszlása természetesen különböző volt, annál is inkább, mert egyes falvakban a két évszázaddal korábbi állapothoz képest a

¹ Az 1775-ben szintén szántóföld nélkül talált Kiskupány az idézett urbáriumtól hiányzik, a közeli időből azonban Kiskupányra vonatkozó adatokat is közölhetünk: 1687-ben 3 jobbágnak 11 ökre, 4 tehene és 5 disznója volt. (Per. 1687. okt. 29.)

² A síkvidéki faluk állatállománya némileg kisebb átlagot mutat: 1622-ben Gyulán 6 jobbágnak 12 lova, Feketeardón 7 jobbágnak 7 lova és 17 ökre volt. (Per. 1622. F. 31. Ns 8).

³ Per 1743. Ns 6.

⁴ V. ö. a síkvidéki armalista faluk adatait előbb. A síkvidéki parasztfaluk állatállománya 1743-ban is az előző század átlaga körül mozog. Az előbbi jegyzetben 1622-ből idézett két helység 1743-ban: Gyulán 35 jobbágnak 36 ökre, 41 tehene, 40 disznója, 1 lova, Feketeardón 28 jobbágnak 1 lova, 32 ökre, 26 tehene s 40 disznója volt. (Per. 1743. Ns 6).

jobbágyfők számában és a jobbágytelkek végső mennyiségében csökkenés következett be. A csökkenés a Tisza vonalától délre eső Akli, Csedreg, Fertősalmás, Gyula, Halmi, Nevetlenfalu, Szászfalu, Tamásváralja s a Tisza északi vidékén fekvő Nagyszöllősön s Szöllősvégárdó, Tiszakeresztúr falvakban állapítható meg. A jobbágytöbbség a legnagyobb arányú Rakaszon és Veresmarton, tehát ama két faluban volt,¹ melyek földrajzilag tulajdonképpen már nem a síkhoz, hanem a Nagyszöllősi hegyvidékhez számíthatók s amelyekben az elruténesedés – miként megállapítottuk – már a középkorban megindult. E két falu tehát a jobbágykeretek felduzzasztásában is osztotta a nagyszöllősi hegyvidék faluinak közös sorsát. A síkvidéken többé-kevésbé számottevő jobbágytöbbség mutatható még ki Csepe, Csoma, Egres, Hetény, Királyháza, Karácsfalva és Mátyfalva falvakban.

A síkvidéki falvak jobbágylakosainak számában az 1567/74. évi állapothoz képest mutakozó változások következtetését annyiban fejeznek ki, hogy a teljesen elnemesedett (Fertősalmás), vagy a Hontpázmány-birtokok települési köréhez tartozó s nagyobb számú nemesség által lakott falvak közül egyesekben (Szöllősvégárdó, Tiszakeresztúr) a jobbágyfők száma 1775-ben kevesebb, mint két évszázaddal korábban volt, más kisenemesi falukban pedig, melyekben a nemesség elfogyását s a kisenemesi birtokok integrálódását állapítottuk meg (Csepe, Csoma, Hetény), a jobbágyfők száma megnövekedett. A növekedés nem mindig járt együtt a falu jobbágytelekállományának gyarapodásával is, de a csökkenés együtt haladt a telekállomány csökkenésével. Az arány megbomlása a telkek felaprózódását és a jobbágyság anyagi színvonalának esését vonta maga után s e tendenciák szoros összefüggésben jelentkeztek a földesúri majorsági gazdálkodás előnyomulásával.

A majorsági gazdálkodás széles arányait ama szolgáltatások rendszere egyedül is megvilágítja, melyekkel a jobbágyok Ugocsa megyében az úrbérrendezést megelőzően földesuraiknak teljesítettek. A szolgáltatás-rendszer legfontosabb eleme a robotmunka volt. A földesurak által jobbágyaik vállaira rakott robotolási kényszer szinte határtalan méreteiről az úrbérrendezés előkészítése során a jobbágyok bevallása alapján községenként külön-külön felvett „fassiok”-k² pontos képet nyújtanak. „Szolgálatunk – mondják a Perényiek kiskupányi jobbágyai – szünetlen, hetfűn kezdődik, szombaton végződik, mely az egész esztendőben úgy szokott tartani, a szolgálatra pedig va-

¹ Rakaszon 1567-ben 10, 1775-ben 98, Veresmarton 1567-ben 17, 1775-ben 69 jobbágyfőt írtak össze.

² A fassiok az UT mellett találhatók.

sárnap hajtatunk és megyünk”. A kispéteri jobbágyok is hasonlóképpen beszélnek: „Szüntelen, majd vég nélkül úr dolgában vagyunk, ha hétfőn ell megyünk, szombaton megyünk haza és így majd minden héten megyünk... Egy végbe három négy hétig is oda voltunk magunk kenyerünkön, még szidnak, ha kenyeret kértünk”. Hosszú utakat is tettek Egerbe, Erdélybe, Szikszóra s útiköltségre nem kaptak többet három máriásnál, holott 5–6 forintot is elköltöttek. Más falukban is – a földrajzi viszonyokra és a birtokos személyére való tekintet nélkül – az úr dolga szakadatlanul tart tavasztól őszig s a jobbágy csupán a mezőgazdaságban alig értékesíthető téli idővel rendelkezik szabadon. A teljes téli robotszabadság azonban csak kevés helyen fordul elő (pl. Csoma), gyakrabban találkozunk azzal a szokással, hogy a tavasztól őszig urának robotoló jobbágy télen a heteket felváltva, tölti a maga és az úr dolgán.¹ Sok helyen csupán annyit jegyeztek fel a jobbágyok vallomásaiból, hogy a robotnak mértéke nincs megszabva s akkor mennek munkába, amikor a földesúr parancsolja. Aligha lehet kétséges, hogy e földesúri tetszés szerint teljesített robot a valóságban a tavasztól őszig tarló robottal egyértelmű volt.

E szinte végnélküli robottal még nem merültek ki a jobbágyok szolgáltatásai, bár termény-kilencedet uraiknak nem adtak s a földesúri census, a „telekadó” is, mely különben enyhe tárgyi szolgáltatássá, többnyire 2–3 máriáson megváltható 1–2 véka zab vagy tengeri adóvá sorvadt, csak itt-ott volt szokásban. Gyakran találkozunk ellenben a marhateleltetési teherrel, melyet a jobbágy helyenként szintén megválthatott a nyáron természetben beszolgáltatott szénával vagy 2–4 máriással. A robot, az esetleges telekadó és marhateleltetés mellett még rendszerint divatoztak kisebb tárgyi szolgáltatások (karácsony-, húsvét-, pünkösöd-, szüret-tyúkja, mogyoró, gomba, zsák, fonás, makkoló disznók után tized vagy ennek megváltása stb.) is.

Ez a szolgáltatás-rendszer, mely a végnélküli robot s az előbbi kisebb szolgáltatások vonatán mozogva községenként és esetleg birtokonként csak árnyalati eltéréseket mutat, csaknem általános volt a megyében. A kivételek közé tartozott Akli, ahol a jobbágyok a kilenced- és census-szolgáltatás nélkül minden héten 3 napot tartoztak az úrnak dolgozni² s valamivel enyhébb volt a feketeadói jobbágyok robotterhe is,³ ezek azonban

¹ A komlósiak télen 2 hetet az uraságnak s csak 1 hetet dolgoznak maguknak.

² Bár „az is megesett, hogy a három napokon fejül minden nap aratás és kaszálás idején szolgáltunk.”

³ Általában 3–4 nap, a szorgosabb mezei munkák idején több is. UT (extractus).

földesuraiknak kilencedet is adtak. A szükség szerint teljesített robot mellett a velétei jobbágyok, valamint Alsókaraszlón az egyik birtokos, Patay József jobbágyai is megfizették a kilencedet, mellyel az úrbérrendezést megelőzően még csupán Salánkon találkoztunk. Ez utóbbi helységben volt különben a szolgáltatás-rendszer a leginkább kiegyensúlyozott, a jobbágyok beszolgáltatták a kilencedet, fizettek 1 frt telekadót, robotra pedig hetenként két, sőt éppen a fassio felvételének évétől (1772) egy napon jártak.

A végnélküli robotrendszer csekély megtörése a „taksások” révén állott még elő, akik terheiket a megegyezéssel megállapított taksával megváltották. Dabolcon, Farkasfalván, Gődényházán és Tivadaron a nemeseken kívül csupán néhány ilyen taksafizető szegény zsellér élt s megváltkozott taksásokkal még Batáron, Batarcon, Bökényben, Feketepatakon, Forgalányon, Gyulán, Mátyfalván, Sósújfalun és Tiszaújlakon találkoztunk.

Nyilvánvaló tehát, hogy a megyében az úrbéri rendszer a robotmunkán nyugodott, a jobbágyszolgáltatásoknak a munka volt legfontosabb, szinte egyedüli eleme. Minthogy pedig a robotmunka a földesúri majorsági gazdasága részére végeztetett, a robotkényszer általánossága és túltengése a mellett bizonyít, hogy a földesúri majorsági gazdálkodás a nagybirtokon, éppen úgy mint a közép- és kisbirtokon, egyformán általános és gyümölcsöző volt.

Az úrbérrendezés előkészítése során kihallgatott jobbágyok szerint emberemlékezet óta a leírt szolgáltatásrendszer dívott s ezt az állítást korábbi urbáriumok is megerősíteni látszanak. Így a Perényi-uradalomból kiszakadt Vay-rész 1690. évi urbáriumában¹ azt olvashatjuk a munkaszolgáltatásról, hogy rendje nem volt megszabva s azt úgy teljesítették, amint az urak akarták. A nagyszöllősi és nyalábi uradalom egyes részeiről az 1622.² és 1628.³ évekből is található urbáriumok s bár a robotmunka rendszerét nem említik, magából ebből a körülményből is már a robotmunka mennyiségének meghatározatlan voltára s így arra lehet következtetni, hogy azt az urak tetszése szerint kellett teljesíteni.

A korábbi szolgáltatásrendszer azonban csak a munkaszolgáltatás pontján találkozik össze a későbbi, az úrbérrendezést megelőző rendszerrel. Az említett 1622., 1628. és 1690. évi urbáriumok szerint ugyanis a jobbágyok mindenütt megfizették a cenzust, mely 50 dénár s 1 forint 24 dénár között váltako-

¹ UC 65–55.

² Per. 1622. F. 31. Ns 8.

³ U ott (egybefűzve).

zott. E szabályos cenzus mellett a síkföldi faluk megadták a terménykilencedet, a hegyvidéki faluk a disznó-, juh- és méhtizedeket, mindezek mellett pedig a helyenként különböző kisebb szolgáltatásokat (makk, tyúk, tojás, rókabőr stb.) is. Mint-hogy a kilenced-szolgáltatás később teljesen megszűnt s a cenzus is csaknem teljesen elsovadt, a XVII. sz.-i szolgáltatás-rendszer jóval súlyosabbnak látszik, mint az úrbérrendezést közvetlenül megelőző, tekintve, hogy a robotmunkát akkor is és most is az úr tetszése szerint, látszólag tehát változatlanul teljesítették. Nem valószínű azonban, hogy a kilencedet és a cenzust ellenszolgáltatás nélkül ejtették volna el a földesurak, viszont az ellenérték másban, mint a robotmunkában nem található meg. A földesúr tetszése szerint teljesített korábbi robotolás tehát mégsem lehetett egyenlő mennyiségű a későbbivel, bizonyára azért nem, mert a földesúr majorsági üzeme az említett urbáriumok idejében még kisebb keretek között mozgott, mint később s nem volt ugyanannyi munkaszolgáltatásra szüksége. A korábbi munkaszükségletre valamennyire reávilágít a túrterebesi s alsó- és felsőgérci jobbágyok 1604. évi urbárium, mely a cenzus, a terményadó (1–1 telek után 2–2 véka búza, rozs, zab) és a kisebb ajándékok mellett a jobbágyok robotterhét accord-szerűen az általuk megművelendő terület megjelölésével írta körül. A 162 jobbágyfőt ezek szerint 136 hold szántó, 4 darab rét és bizonyos szőlők megművelése terhelte s nyilvánvaló, hogy ez a munka korántsem foglalta le őket folyamatosan tavasztól őszig, mint a 150 év múlva ugyanitt már cenzus és kilenced nélkül dívó robotolási rendszer. Úgy látszik tehát, hogy a megye egész területén fellendülő majorsági gazdálkodás a szükséges munkatöbbletért feláldozta a kilencedet, sőt sok helyen a cenzust is s helyükbe a mérték nélkül elhatalmasodott robotterhet állította be.

A tárgyi szolgáltatásoknak munkaszolgáltatássá történt átalakulása párhuzamos jelenség a földesúr majorsági művelés alá eső földjeinek kiterjeszkedésével. A terjeszkedésre bizonyára Ugocsa megyében is elsősorban az erdőterületek irtása és a töretlen földek feltörése nyitott lehetőséget, ezeken kívül azonban sok alkalmat és ösztönzést azok az események szültek, melyek a lefolyt kélt évszázad, főként pedig az 1657–1717. közé eső 60 év alatt a megye jobbágytársadalmában erőszakos megrázódásokat és pusztulásokat idéztek fel s felforgatták az élet megszokott rendjét.

*

Ha a jobbágyoknak az úrbérrendezés alkalmával összeállított 1775. évi névsorait összevetjük az 1565/74. évi dica- és dézsmajegyzékek névsoraival, a két évszázad után a legtöbb

helységben merőben új nevekkal találkozunk. A névcseré szinte száz százalékos s csupán néhány olyan községre tudunk reámutatni, melyekben két évszázad múlva is megtaláljuk a régi jobbágyneveket, de 1775-ben ezek viselői is csak 40–50%-át képviselik a helységben két évszázaddal korábban számbavett jobbágyneveknek.

Jóllehet adataink csak a legritkább esetben fejezik ki, hogy azokat, akik egy-egy helységben különböző időpontokban azonos név alatt élnek, valóban összefüzi a közös leszármazás fonala, ezt a legtöbb esetben mégis bizonyossággal tételezhetjük fel. A feltevés annál jogosultabb lesz, minél sűrűbb időközökben találkozhatunk egy-egy helységben a jobbágyok neveivel, mert így valósággal feltárulnak előttünk a leszármazás kapcsolatai. Ha például az egyik helységben adott időpontban Csépes Péter, néhány év múlva özvegy Csépes Péterné, a következő évben pedig Csépes György nevével találkozunk s ugyanakkor elmarad a helység jobbágyainak névsorából Csépes Péter, illetőleg az özvegy neve, minden kétséget elvethetünk és feltételezhetjük, hogy itt egy családról, a férjről, feleségről és elhunytuk után a szülők jobbágytelkébe ülő fiúról van szó. Ugocsa megye községeiről az 1567/74–1775. évi időközökből különféle időpontokból gyakran, a dézsmáló síkföldi községekről pedig a dézsmajegyzékek révén szinte évenként voltak jobbágynévsorok találhatóak s ezek ismeretében vontuk le azt a különben is egészen természetesnek tekinthető következtetést, hogy egy-egy jobbágyközösségben a név folytonosságában a leszármazás folytonosságát is tekinthetjük.¹

A jobbágynévsorokat szolgáltató forrásaink arról nem adnak számot, hogy a közösségben addig ismeretlen új név alatt feltűnő jobbágyok valóban új betelepülők vagy olyan régebbi ott lakók-e, akiknek csupán neve változott meg. Jóllehet megállapításunk szerint Ugocsa megye területén a családi nevek már a XV. sz.-ban kialakultak és megrögződtek, a nevek természetes megváltozásának lehetőségeivel mindvégig számolnunk kell. Közvetett bizonyítékok alapján azonban arról győződhetünk meg, hogy a megye jobbágynépessége körében végbement névkicserélődésből a csupán sejthető névváltozásokra kis hányad esik s hogy az új nevek alatt e csekély há-

¹ Természetesen fordulhatnak elő kivételek is, főleg a gyakori tulajdon- és foglalkozásneveknél (pl. Kis, Nagy, Kovács stb.). Ezek leginkább azok a nevek, melyek felcserélik a már meggyökeresedett neveket is s oly sűrűn fordulnak elő, hogy viselői egy-egy közösségben sem foghatók közös eredet alá. A nevek nyelvi osztályozásán alapuló nemzetiségtörténeti következtetéseinket, ez a körülmény azonban nem befolyásolja, mert e következtetések – függetlenül a leszármazás tényétől – a név nyelvi jellegén alapulnak.

nyadtól eltekintve valóban új népi réteg jelent meg a közösségekben. Már maga az a körülmény is kétséget kizáróan erre utal, hogy a névkicserélődés folyamatával párhuzamosan a megye népi és nemzetiségi viszonyai is átalakultak.

Megfontolást kíván mindenekelőtt, hogy a népi közösség nem szervetlen merev anyagtömb, hanem élő társadalmi organizmus, melyben – miként a szerves élő világban – szünetlenül folyik a sejtek elhalása és pótlása. Ez a folyamat különösen élesen figyelhető meg azokban a helységekben, melyek lakosságáról a dézsmajegyzék révén hosszú időszakon keresztül évenként állanak névsorok rendelkezésünkre. Ezek alapján az elfogyó és az új nevekből olyan hullámvonal szerkeszthető meg, melynek görbületei egyszer-egyszer – a népességet sújtó meg rázkódtatások alkalmával – lezuhannak a mélybe s fölcsapnak a magasba, máskor azonban szinte a lélekzetvétel szabályszerűségével hullámszerűen a vonal nyugalmi állapotba sohasem jut. A szabályszerűen ismétlődő hullámokban véljük felismerni a társadalmi közösség kicserélődésének minimumát, az elfogyásnak és pótlásnak rázkódtatásmentes természetes folyamatát.

A név elfogyása az esetleges névváltoztatástól eltekintve sem jelenti minden esetben a jobbágy halálát, mert – legtöbbször a jogszabályok ellenére és a földesúri érdekek sérelmével – a jobbágyság társadalmában állandó belső vándorlás folyt. Ezt a belső népmozgalmat élesen tükrözi vissza a Perényi-jószágból lehasadt Czobor-Vay-féle birtokrész 1690. évi urbárium,¹ mely a meglevő jobbágyság mellett külön sorolja fel az üres jobbágytelkeket s külön azokat a jobbágyokat, akik elszöktek helyeikről, az utóbbiaknak legtöbbször jelenlegi lakóhelyeiket is megnevezve. A telken ülő és szökött jobbágyok, valamint az üres telkek száma az egyes falukban levő Czobor-Vay birtokrészen a következő:

	Telken ülő és jobbágyok	és Szökött – zsellérek	Üres teltek
Nagyszőlős	35	6	32
Egres	17	4	1
Kiskupány	1	–	–
Ilonokújfalu	8	3	4
Kiscsongova	2	4	–
Nagycsongova	2	3	4
Ölyvös	8	7	5
Alsósárad	6	10	4
Felsősárad	4	–	–
Veresmart	9	2	–
Nagytarna	20	4	1

¹ UC 65–55.

	Telken ülő és szökött jobbágyok – zsellérek	Üres telkek
Kistarna	1	–
Bocskó	1	3
Komlós	21	2
Rakasz	–	1
Batarcs	12	2
Összesen:	147	59

A szökött jobbágyok és az üres telkek feltűnően nagy száma azokra a viszontagságokra is mutat, melyek a XVIII. sz. második felében az ugocsai lakosság természetes kicserélődésének menetét meggyorsították, az egyenlőtlenségre pedig, mely a két szám között mutatkozik, két különböző ok is hat.

Elsősorban arra kell reámutatnunk, hogy a 48 szökött jobbágy közül 31-et jobbágyfiúnak, 2-öt telken ülő jobbágy öcsésének nevez meg az urbárium. Megállapíthatjuk azt is, hogy a szökött jobbágyfiúk többnyire már árvák, mert az apa nevét a helység jobbágyai között csupán 3 esetben találhatjuk meg. Arról, hogy vajjon a fiúk még apjuk életében vagy halála után, talán éppen ennek következtében hagyták-e el az apai telket, adataink nem szólnak, valószínűnek tartjuk azonban, hogy ez is, az is egyformán megtörtént. Ahol több fiú volt, ott a fiúk elszakadozása bizonyára már az apa életében megindult. Telket, szolgálatot máshol mindig lehetett kapni, míg otthon az egyre szűkösebb kenyér várt reájuk.¹ Több esetben az „elszökött” jobbágy családnévén valóban találunk a faluban jobbágyot, aki következtetésünk szerint a telekre az apa után várományos fiú, az elszökött testvére lehetett.² Azt is többször olvashatjuk az urbáriumban, hogy az „elszökött” fiú anyjával együtt él valahol. Valószínű ilyenkor, hogy a fiú még gyermekkorban van, vagy legalább is apja halálakor még abban volt s így az anya, aki nem maradt meg elhunyt férje telkén,³ való-

¹ A szóbanforgó urbáriumban gyakran találunk egy telken több hasonló nevű jobbágyot, minden bizonnyal testvéreket. Komlóson például 4 Lökös él egy $\frac{1}{4}$ telken s közülük csak 1 a nőtlen, míg a többinek már fiaik (2+1+3) vannak. A közös telken ülőket az urbárium egyes esetekben kifejezetten „egy kenyéren” élőknek tünteti fel.

² Ölyvösről például a szökött jobbágyok között szerepel Sipos Demeter két fia. Az apa már nem él, ellenben az ölyvösi Vay-birtokrész jobbágyai között találunk egy Sipos Tamást. Nagytarnán még három Vrása – bizonyára testvérek – él egy $\frac{1}{4}$ telken (Per. 1688. Ns 10). Két év múlva az egyik Vrása (Jakab) már „fugitivus”, Túrefalván él (UC 65–55).

³ A szóbanforgó 1690. évi urbáriumban (UC 65–55): „Ha valamely gazdának, meghalván, fia marad, az ki nem alkalmas az szolgálatra, egy forinttal tartozik az udvarbírónak, ha penigh özvegy asszony marad el az urától csak fiú nélkül, ha kezeset állít, hogy szolgál az úrnak, az mint lehet, egy tinóval az úrnak, az udvarbírónak egy forinttal tartozik, ha penigh nem kötelezi

színüleg azért, mert újra férjhez ment, fiát nem hagyhatta el magától,¹ hanem a mostoha apa házába vitte.²

A Czobor-Vay-féle 1690. évi urbáriumban megnevezett 48 szökött jobbágy közül kifejezetten nem „fiak”-ként csupán 17 jobbágy szerepel. Ezek között is van „ifjú” legény, van „Jankó”, „André” stb., ami arra mutat, hogy az utóbbiak szintén fiatal korban idegenedtek el az apai telekről. Végül is tehát arra a meggyőződésre jutunk, hogy a jobbágyság kebelében végbemenő belső vándorlást túlnyomó nagy részben a jobbágyfiúk idézték elő.

Míthogy a kérdéses 1690. évi urbárium megnevezi a „szökés”-ben levő jobbágyok és jobbágyfiúk új lakóhelyét is, képet alkothatunk a jobbágy vándorlás szóródási területéről is. A 48 „fugitivus”, jobbágyfő közül az urbárium szerkesztője csak 4 jobbágy tartózkodási helyét nem tudta megállapítani, a többi 44 jobbágy közül 20 más ugocsamegyei, 23 idegen megyebeli helységeken jobbágyságra, 1 pedig a táborba katonaságra adta magát. Nagyszöllősről Lovas András fia például a szomszédos Újfaluba, Molesán István a prédikátorhoz a szomszédos Fancsikára, Borbély André csizmadiamesterséget tanulni Mármaroszigetre, Egresről Kisfalusi Mihály Salánkra szállott idegen úr alá s az utóbbi most Pető Ferenc alá akarja adni magát majorgazdának. A megyebeli helységek közül még Egres, Szöllősvégardó, Komját, Rakasz, Alsósárad, Veresmart, Felsősárad, Turc és Csoma nyújtottak menedéket, míg a megye határán túlra szakadtak legtöbbször a szomszédos megyék közeli falvaiban, mint Bilkén, Kisfaludon, Medencén, Dobrokán (Bereg m.), Csengerben, Kányaházán, Lekencén (Szatmár m.), Izán (Mármaros m.) találtak új otthonra. Néhányan messzebb is eljutottak, így a munkácsi Krajnán fekvő Lucskára, a Nyírségbe (itt is volt Vay-birtok) és végül Erdélybe. Az utóbbiak azonban csekély számban vannak s így leszűrhetjük ered-

¹ Pl. Pál Miklós volt kiscsongovai jobbágy fia Komjaton szolgál, 16 éves Antal fia pedig anyjával lakik Ilonokújfaluban. Az alsósáradai Máté Sándor „két fiai Alsó Sáradon laknak az anyoknál”. A nagyszöllősi Mészáros Jakab „neveletlen árváját Györgyöt Egeresen tartják”. U. ott.

² Bizonyos Szabó János Gyuláról Feketeardóra házasodott Tar János telkére. Két fia született, az egyik azonban megfagyott s apja búsulatában Nevetlenfaluba költözött s meghalt. Özvegye Batárra férjhez ment egy Dorman Gergely nevű jobbágyhoz. Az anya s a mostoha apa halála után az életben maradt Szabó-fiú, Szabó Mihály maradt a Dorman-féle telken. (Szabó Mihály szászfalusi lakos vallomása 1650-ben Per. 1650. F. 11. Ns 17). Egyetlen családban 20–30 év alatt is ennyi változás fordul elő, mely a jobbágynévsorokban magyarázat nélkül kerül elénk.

ményként, hogy a jobbágy migratio szóródási sugara nem volt nagy, jóformán csak a szomszédos helységek körében mozgott, akadtak azonban egyesek, akiket a sors forgandósága messze hajtott el a család tűzhelyétől.¹

Ha tekintetbe vesszük, hogy a fenti „fugitivus” jobbágyok nem minden esetben hagytak maguk után üres telket (pl. az apa házából fiútestvér mellől távozó testvér) s hogy egy-egy házból 2–3 jobbágyfiú is hiányzott, még inkább megnő a különbség, ami az adott időpontban a szökött jobbágyok (48) és az üres telkek (59) száma között mutatkozik. A különbség azonban természetesen jelentkezik, mert az utóbbiak között olyan telkek is szerepelnek, melyeknek elhaltak a gazdái² vagy pedig oly régen futottak el, hogy a köztudatból emléküik is kiveszett. Az üres telkeket rendszerint taksa ellenében valamelyik helybeli jobbágy vagy saját gazdaságához csatolva a földesúr tartja kezében s az utóbbi megoldás is fokozza a majorsági gazdálkodás terjeszkedésének már ismertetett jelenségét.

A Perényi-uradalom Czobor–Vay birtokrészének 1690. évi urbárium, melyhez az adatok bősége tekintetében hasonlóak a gazdag ugocsai levéltári emlékek közül is ritkán kerülnek elő, a falusi jobbágyság szinte láthatatlan életének számos mozzanatára világosságot vetít s szemlélhetővé teszi a jobbágy-ság társadalmában folyó nagymérvű migratio hullámzását is. Tekintetbe kell azonban vennünk, hogy az említett urbárium a megye történetének csapásokban és pusztulásokban bővelkedő korszakából származik, amikor a társadalmi élet egyensúlyát megbontják a külső események. A belső vándorlás ütemét a társadalom és a család életébe belépő erőszakos külső események azonban csak meggyorsítják, maga a folyamat teljesen sohasem szünetel, mert az indító erők elsősorban a társadalom, a család viszonyaiból adódnak.

¹ Ugyanennek a birtokrésznek két évvel korábbi urbáriumában (Per. 1688. Ns 10) olyan fugitivus jobbágyok is szerepelnek, akik az 1690. évi urbáriumban sem a szökött, sem az otthon élők között nem szerepelnek. Így bizonyos Szius Ferenc Nagyszöllősről „Szalánczi nevű hadnagy ittlétekor ment el táborra”, Bagosi Mihók, János és Lesák János „akkor pusztultanak el Szöllősről, mikor Batiz alatt a nemeteket levágtuk”. A két urbárium között nem sok a különbség. Mindkét urbárium megjegyzi egyenként, hogy az elszökött jobbágyok közül kiket kell „repetálni”. Ezek minden bizonnyal „örökös” jobbágyok voltak, míg a többiek vagy szabad költözködési joggal bírók, vagy olyanok voltak, akik az új helységen is ugyanazon birtokos alá szálltak. A visszakövetelés eredménye ismeretlen előttünk, nem hisszük azonban, hogy az akkori zűrzavaros időkben valami nagy sikere lehetett volna.

² Az úrbérrendezés előkészítése során felvett „fassio”-kban (1772–3.) számos olyan deserta, üres telket említenek, melyek gazdái az 1739. évi nagy pestis idején haltak meg. A gazdával együtt elpusztult – ha volt – a család is s azóta e telkek üresen állanak.

Már a föltárt adatok is kellő meggyőző erővel léphetnek fel, hogy a községek jobbágycsaládneveinek kicserélődésében ne csupán névváltozásokat, hanem a közösség elemeinek valószínű kicserélődését szemléljük. Az utóbbira azonban más módon is reávilágíthatunk. Meg tudjuk ugyanis állapítani, hogy Ugocsa megyében az 1565/74–1775. évek közé eső két évszázad alatt időnként rendkívül megfogyott a jobbágyság s a veszteség új rétegek betelepülésével csak fokozatosan nyert pótlást. Ez a jelenség más, mint az ütemesen folyó belső vándorlás, mely egy-egy területen az elveszített és nyert elemekkel folytonosan kiegyenlítődik. A belső vándorlás – miként megállapítottuk – rövid sugarú körben, jóformán csak a szomszédságra kiterjedve folyt s akkor is folyt volna, ha a megye egész területén időnként nem esett volna vissza a jobbágyság száma. A visszaesések egyszerre és széles körre terjednek ki s a veszteség eltömlése is széles – nem csupán a szomszédos községig érő – társadalmi hullámzást kavart föl. Ha megállapítjuk, hogy a megye jobbágyságának egy-egy hirtelen elfogyása után fokozatosan megindul a gyarapodás s ezzel párhuzamosan egész tömege nyomul be a megyébe az addig itt jóformán teljesen ismeretlen neveknek, semmi kétségünk nem lehet, hogy az új nevek alatt valóban új réteg jelent meg a megye társadalmában.

A megye jobbágylakosságának számában a lefolyt két évszázad alatt bekövetkezett visszaesést az 1715. évi országos összeírásban megnevezett jobbágyfők száma is szemlélteti, amennyiben

1567/74. évben a dica kivetésekor	1634 jobbágyfőt
1715-ben az összeírás ¹ alkalmával	1054 jobbágyfőt
1775-ben az úrbérrendezés alkalmával	2767 jobbágyfőt

számoltak össze. Annak dacára ugyan, hogy ez összeírások mind szolgáltatások rendje céljából készültek, az egyes összeírások adatai között az összeírás belső természete szerint itt-ott esetleg eltérések rejtőzhetnek, ezek azonban lényeges különbséget nem idézhetnek elő. Mindhárom összeírás alkalmával ugyanis az önálló jobbágyháztartások kerültek az összeírások lapjaira s azok között mindhárom esetben helyet foglalnak a földnélküli és házatlan zsellérek is.² Az 1715. évi adatok megbízható-

¹ CR. Az összeírás eredeti példányában a végső összesítés hibás: maga az összegezés is téves, nevezetesen 33-al többet ad, mint amennyit az összeírók feltüntettek, de az összeírás hiányos is, mert az összegezett adatokból hiányzik Fertőszalmás 3 jobbágyfője, Salánkról a zsidó árendás és Királyházáról 1 jobbágyfő.

² Az 1715. évi ugocsamegyei összeírásban „extraneus”-oknak jelöltek *házatlan zselléreknek* minősítettük, annak dacára, hogy az extraneus egy-egy község lakosainak névsorában általában félreérthetetlenül olyan személyt jelöl,

ságának ellenőrzésére különben is módunk van, amennyiben a következő 1716. évből a megye síkföldi feléről dézsmajegyzékek is állnak rendelkezésünkre. Ekkor a dézsmafizető községekben 314 jobbágyfőt jegyeztek fel s ugyane községekben az előző évi *regnicolaris conscriptio* 330 jobbágyfőt talált.¹ Eltérés jóformán nincs is, így az 1715. évi országos összeírás adatait minden kétség nélkül állíthatjuk az 1567/74. és 1775. évi adatok mellé.

Az összevetés eredménye szerint a megye jobbágylakossága 1715-ben, tehát másfélszázad múlva majd csupán fele volt az 1567/74. évi lakosságnak, de ez a megapadt jobbágyosság a következő félszázad alatt csaknem háromszorosára nőtt. Az 1567/74. és 1715. közé eső másfélszázadból a megye egész területét felölelő összeírás ugyan nem készült,² a megye síkföldi felén fekvő dézsmafizető 28 község dézsmajegyzékeiből azonban a lakosság elfogyásának folyamatát – legalább is a megye e felében – rekonstruálni lehet. Az alábbi összeállításban

aki nem lakott a helységben, hanem itt csupán valami földje, rétje, szőlője volt. Eljárásunk magyarázataképpen elsősorban utalunk az összeírás eredeti példányában található összegezés címére („incolarum, videlicet colonorum, inquilinorum et *extraneorum idest subinquinorum*”) s reámutatunk, hogy ez „extraneus”-oknak abban a helységben, amelyben ily megjelöléssel szerepelnek, 1–2 eset kivételével egyetlen talpalatnyi földjük sem volt. Ha tehát felvették őket a névsorba, más alapon ez nem történhetett, mint azon, hogy helyben laktak, ez esetben pedig már nem voltak valójában extraneusok. Éppúgy nem történhetné meg, hogy – amire pedig az összeírásban példák vannak – az extraneus pásztor, vagy a falu bírāja legyen, ha valóban extraneus lett volna. Minden kétséget eloszlat végül maguknak az összeíróknak az eljárása, mikor az extraneusokat is befoglalták egy-egy helység lakosainak számába. Nem tudjuk azonban megállapítani, hogy az extraneus alatt a szokástól és az összeírásra kiadott utasítástól eltérően miért értettek – házatlan zsellért? Talán azért, mert a házatlan zsellér nem lévén földdel, sőt még saját birtokával sem a falujához láncolva, itt mint gyökértelent és jöttment-et, „idegen”-nek tekintették?

¹ Az alább következő kimutatásban községenként egymás mellett állanak az 1715. és 1716. évi adatok. Az 1715. évi összeírásban 5 kúriális falu (Csoma, Dabolc, Gődényháza, Péterfalva, Tivadar) teljesen jobbágy nélkül szerepel. Az ezek közül dézsmafizető 3 faluban (Csoma, Péterfalva, Tivadar) az 1716. évi dézsmaszedés alkalmával szintén nem találtak dézsmaköteles parasztot.

² A rovásadó alapjául szolgáló „porta” vagy „domus” az 1567–74. évi névsoros jegyzékeket követőleg ideális kulcsszám lett, így a későbbi dica-jegyzékeket a lakosság számának megállapításához nem használhatjuk. A kulcs ugyanis ingadozó s esetenként az adott helyi viszonyokhoz igazodó volt, így bármiféle általános „átszámítási” kulcs önkényes lenne és teljesen bizonytalan térre vinne bennünket. Dézsmajegyzékek, mint tudjuk, csak a megye sík feléből maradtak s bár időközben számos urbárium, földesúri jobbágyconscriptio vagy esetleg hadi összeírás készült, ezek egy-egy időpontban a megye jobbágy-népének csupán kisebb-nagyobb részeit foglalják magukban.

közöljük 1580-tól 1689-ig községenként és általában 10 évenként és pedig lehetőleg tizes évek szerint a dézsmáló községek dézsmajegyzékeiben szereplő lakosság számát s a három utolsó rovatban összehasonlítás céljából az 1715. évi regnicoláris conscriptio, az 1716. évi dézsmajegyzék és az 1775. úrbérrendezési táblás kimutatások adatait.

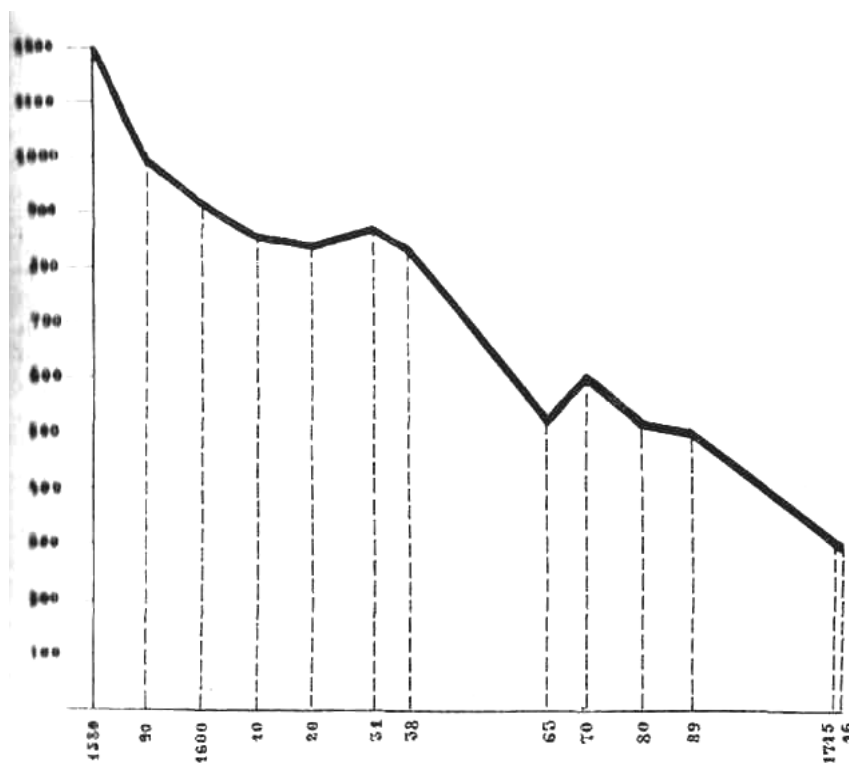
Helység ¹	Dézsmajegyzékek											CR	Dec	UT
	1580	1590	1600	1610	1620	1631	1638	1663	1670	1680	1989	1715	1716	1775
Akli	39	38	40	33	25	36	32	13	17	17	20	12	11	16
Batár	55	45	58	31	21	35	27	17	24	25	17	9	9	38
Bökény	69	53	57	48	51	46	53	37	45	35	28	19	20	35
Csedreg	35	26	31	27	22	30		15	11	15	9	3	4	13
Csepe	24	18	17	11	14	25	16	9	28	22	42	14	6	49
Csoma	–	–	–	–	1	–	–	1	2	–	7	l.c.	l.c.	20
Fancsika	51	45	59	32	52	46	38	43	47	36	21	14	8	52
Farkasfalva	10	6	12	3	8	5	8	10	24	13	14	5	6	3
Feketepatak	22	26	27	24	23	32	30	?	?	?	27	10	19	37
Fertősalmás	33	16	27	20	39	37	40	23	18	16	11	3	3	2
Forgolány	5	5	10	5	4	4	1	–	3	4	11	2	3	11
Halmi	100	67	61	70	62	60	54	26	38	36	36	13	17	40
Hetény	27	16	29	12	17	18	18	24	28	29	24	14	6	28
Karácsfalva ²	11	–	–	–	–	–	–	25	20	10	10	14	10	24
Kökényesd	81	67	56	59	78	56	57	30	42	36	44	11	15	55
Mátyfalva	22	25	6	18	15	18	24	25	22	11	10	11	13	27
Nevetlenfalva	32	28	32	24		22	23	14	15	17	19	9	12	III
Őszödfalva ³	9	7	14	6	9	3	2	–	–	–	–	–	–	–
Péterfalva	14	10	11	10	7	7	6	3	3	4	7	l.c.	l.c.	7
Salánk	153	130	97	112	128	78	130	?	?	?	77	50	50	125
Sásvár	68	41	53	39	25	39	35	40	40	31	36	22	11	19
Szirma	15	7	12	11	9	11	6	11	15	15	11	8	8	III
Tiszakeresztúr	61	62	54	53	41	47	50	41	36	22	11	11	13	17
Tiszaújhely	54	65	22	46	34	36	45	25	22	8	10	13	6	3SI
Tiszaújlak	51	43	31	37	24	32	32	28	28	27	32	26	27	47
Tivadar	5	3	5	6	5	7	6	1	3	2	7	l.c.	l.c.	5
Túrterebes	117	78	80	68	60	89	52	11	62	74	70	26	28	98
Verbóc	25	32	19	24	25	22	22	19	20	13	8	11	9	19
Összesen:	1188	959	920	829	822	841	829	491 ⁴	613 ⁵	518 ⁶	619	330	314	882

¹ Minthogy nem minden községről volt éppen a kiválasztott évekből dézsmajegyzék, több esetben a szomszédos évek adatait helyettesítettük be. Így Bökényen az 1610. évi rovatban 1608, az 1631. évben 1630, Farkasfalván az 1590. évi rovatban 1595, Fertősalmáson az 1680. évi rovatban 1677, az 1689. évben 1690, Hetényen az 1680. évi rovatban 1679, Túrterebesen pedig az 1620. évi rovatban 1619 s az 1663. évben 1664. évi adatokat vettünk fel. A Tisza jobbpartján fekvő s beregmegyei községekkel együtt dézsmáló Fancsika, Feketepatak, Karácsfalva, Mátyfalva, Salánk, Tiszakeresztúr, Tiszaújhely, Tisza

(E jegyzet folytatása s a 2–6. sz. jegyzetek a következő oldalra kerültek, hogy a fenti kimutatás törés nélkül maradjon.)

A fonti síkföldi helységekből tehát a jobbágyság száma 1580-tól 1610-ig lassan és fokozatosan csökkent, 1610–1638 között körülbelül egy vonalon vesztegelt, 1638–1663 között, azonban hirtelen leesett s némi hullámváz, ismételt emelkedés és visszaesés után a XVIII. sz. elején hanyatlott a mélypontra.

A folyamat vonala a következőképpen ábrázolható:

újlak és Verbőc 1590. évi rovataiban 1594, 1600. évi rovataiban 1601, 1631. évi rovataiban 1632, 1670. évi rovataiban 1673. évi adatok állanak s közülük Fancsika és Tiszaújhely 1689. évi adatait is helyettesítenünk kellett 1690. éviakkal. Az 1715. és 1716. évi rovatban álló „l. c.” rövidítés magyarázata: „locus curialis” (kurialista nemesi község, amelyben ezek szerint jobbágyság nincs).

² Karácsfalva elpusztult s egy ideig lakatlanul maradt. (Ez a jegyzet és a következő négy (3–6.) az előző oldalhoz tartozik.)

³ Öszödfalva 1660. körül végleg elpusztult.

⁴ A hiányzó feketepataki és salánki adatok hozzávetőleges beszámításával kb. 600.

⁵ U. úgy kb.: 700.

⁶ U. úgy kb.: 600.

Ha e vonalat párhuzamba állítjuk azoknak az eseményeknek a menetével, melyek Ugocsa megye területén az országos politikai viszonyok függvényeként lejátszódtak, az összefüggés kétségtelenül megállapítható. A vonal látható törési pontját az 1638–1663 közé eső korszakaszc, vagyis az 1657. évi lengyel és 1661. évi tatárdúlás képezi, melyet az 1717. évi tatárbeütéssel lezárt következő hat évtized alatt még számos hasonló csapás követett.

E hat évtizedhez képest a megye történetének előző korszaka jóval nyugalmasabb volt, bár a török magyarországi hódításának kezdete óta, teljes nyugalomról és békéről, a társadalom fejlődésének és a népesség természetes szaporodásának e nélkülözhetetlen feltételéről többé Ugocsa megyében sem lehetett szó. A török hódoltság ugyan sohasem ért el a megyéig, a portyázó török és tatár hadak azonban többször megfordultak ezen a vidéken is. A szórványos török-tatár portyázásnál¹ az 1580–1657. évek közé eső aránylag nyugalmasabb korszakban súlyosabb és szinte szüntelen nyomással nehezedett a megyére az a politikai ellentét, mely Erdély különválása óta a fejedelemség és a habsburgi királyság között fennállott. Ugocsa megye az ellentétes törekvések ütköző vonalába esett s gyakran szolgált felvonulási területül az ellenséges haderőknek. Erdély és a királyság között a megye többször cserélt gazdát s ezek a cserék nemcsak fokozták a társadalom életébe beszivárgó feszültséget, hanem veszedelmeket is hoztak a lakosságra. Éppúgy szenvedett az erdélyiektől, akiknek háborításaival szemben a királyi országgyűlés is védelembe kísérelte venni,² mint a királyi hatalomtól, főleg a királyi kapitányoktól és katonáiktól, akik a nemességen és a parasztságon egyformán kíméletlenül erőszakoskodtak. Az 1578. évi országgyűlés a gravamenek közé vette fel az északkeleti megyéknek, ezek sorában Ugocsa megyének a király katonasága, különösen pedig a német zsoldosok ellen emelt panaszait s ezek erőszakoskodásaival és sarcolásaival szemben a királytól azzal az indoklással kért védelmet, hogy e megyékre az erőszakosságok miatt az elpusztulás vár.³ A század végén Ugocsa megye ismét hasonló panaszokkal jelent még az országgyűlés előtt,⁴ 1611-ben pedig a

¹ A tatárság már 1566-ban itt kalandozott (Lehoczky I. 147; Szatm. vm. monogr. 442.) s 1631-ben is elhatolt Ugocsáig (II. ott 456).

² Az 1595. évi 56. t. c: „ut comitatus Szabolch, Ugocsa et Szathmár a dominis Transilvanie non molestentur, sed omnes illi comitatus, integre suae majestatis jurisdictioni subjaceant, sicut et hactenus semper subjecti fuerunt, praeterquam quod nonnulli fratres nostri, illic interdum molestati fuerunt”.

³ M. O. E VI. 256 („comitatus illos plane desolabunt”), 282.

⁴ 1599-ben. M. O. E. IX. 272.

szabad hajdúság féktelen garázdálkodásai miatt Thurzó nádor előtt panaszkodott a megye kegyetlenül nyomorgatott nemesége.¹

Ebben a korban a megye dézsmafizető parasztlakosságának a száma előbb fokozatosan csökkent, majd pedig – ami szintén rendellenes jelenség volt – évtizedeken keresztül körülbelül egy vonalon vesztegelt. Ez a korszak tehát a népesség nagyobb megrázkódtatása nélkül folyó lassú sorvadásának a korszaka volt. Az egyes községek lakosságában gyors és jelentékeny rétegcserek nem következtek be, a belső vándorlás sem öltött különösebb méreteket s bár a lakosság száma megfogyott, a XVII. sz. derekán egy-egy faluban még nagyobb részt ugyanazokat a családokat találjuk, melyek neveivel az 1567/74. évi dicajegyzékekben már találkoztunk. Jóllehet forrásaink határozottan nem utalnak reá s még kevésbé nyújtanak számszerű adatokat arra, hogy ez a lassú sorvadás az említett nyomasztó politikai helyzet és a megisméltódó erőszakos behatások következményeként állott volna elő, magyarázatát első sorban mégis ezekben véljük felismerni, annál is inkább, mert a népességnek ily okok miatt bekövetkező elfogyása a későbbi korban már konkrét adatok alapján figyelhető meg.

A veszteglés és lassú sorvadás folyamatát az 1657. évi lengyel pusztítás egyszeriben elmetszette és a megyét a gyors hanyatlásba taszította, történetében egy hat évtizedes súlyos válságos korszakot nyitva meg. II. Rákóczi György lengyel-földi bukása után a lengyel had 1657. nyarán hirtelen Magyarországra tört s „minekutána Bereg vármegyének nagy részét, Szatmárnak, Ugocsának derekát, a szamosközbeli szép földet elégette, pusztította, népében nagy sokat fegyverre hányatott volna, csak nagy sietve azon nyomon, mellyen a fejedelem Podolyára által, nagy sok szép baromcsordákkal s egyéb prédákkal békével visszament vala”.² A felsőmagyarországi megyék a Jolsván 1657. júl. 21.-én tartott részgyűlésükön az esetleg megújuló lengyel betörés ellen óvintézkedéseket téve, Bereg, Ugocsa és Szatmár megyékbe biztosokat küldtek ki annak megállapítására, hogy a lengyelek „hány várost és falukat égettenek

¹ A Nyaláb vár mellé húzódott nemesség (universitas nobilium) levele: „az hiteotlen haydussagh... az mi szegeni varmegienkben leveo nemes rendit, eozvegit, arvait es fww embereket szemeli valogatas nelkwll hazunkban, hazunk kívül izoniw es rettenetes kinzasnak nemevel kinoznak, eolnek, vernek, vagdalanak benunkeoth, fww fww azzony allati rendet s leanzokat ektelenwl meg tagolvan hajadon fwwn chiak egi also imeghben haggiak”. Ha elmenekülnek is, halálra persequálják őket, a parasztságot, azonban, mely egyetért velük, nem bántja. Thurzó lt. F. 86. Ns 26. (O. L.) V. ö. még: u. ott F. 87. Ns 27.

² Szalárdi siralmas magyar krónikája. (Kiadta Kazinczy–Toldy, Pest, 1852.) 313.

fel, azon városokban és falukban mennyi számú embereket, asszonyi állatokat, ártatlan csöcscsopó bölcsőbeli gyermekeket hántanak fegyverre, mennyit égettenek meg” és anyagiakban mily károkat okoztak.”¹ A biztosok vizsgálatainak eredménye ismeretlen s így a pusztításról, melyhez hasonló nagy kár a jolsvai részgyűlés szerint emberemlékezet óta nem esett, pontos képet nem tudunk alkotni.²

A Felső-Tisza vidéke még ki sem heverte a lengyel dúlást, mikor négy év múlva újabb, még az előbbinél is súlyosabb csapás érte. A veszedelem most a török hatalom részéről érkezett, mely a II. Rákóczi György halála és Barcsay Ákos lemondása után Erdély fejedelmi trónjára választott Kemény János ellen haddal vonult fel. Az Ali temesvári pasa vezérlete alatt álló török sereg és a tatár segédcapatok az Erdélyből Felső-Magyarországra húzódó fejedelem nyomában 1661. július–augusztus hónapjában végigdúlták a Felső-Tisza vidékét, a falukat felgyújtották, a népet kirabolták, sokakat leöltek, másokat pedig mindjárt a táborban eladtak rabszolgának. A pusztításnak teljesen áldozatul esett Ugocsa megye is s az itteni dúlásról részletesen megemlékezik a híres török útleíró, Evlia Cselebi is, aki a török-tatár sereget végigkísérte e pusztító úton.³ A megye romlásáról közelebbi adatokat tartalmaz az az összeírás, melyet a megye elöljárósága a török-tatár csapatok elvonulása után az adó-porták felülvizsgálása céljából községenként bár csak szűkszavúan – készített.⁴ Az összeírásból megtudjuk, hogy az ellenség augusztus 9, 10, 11.-én tartózkodott Ugocsa megyében s mikor a megyei urak aug. 21.-én visszatértek tűzhelyeikhez, házaik romjait még füstölögve találták. A megyének a Tisza folyásától délre eső nagyobb felén a helységeket teljesen elhamvasztotta a török-tatár had,⁵ ezen a terü-

¹ Tört. Tár. 1884. 586–590. A kiküldött biztosoknak nyomozniok kellett azok után is, akik támogatták a lengyeleket, a részgyűlés pedig a nádor közbenjárását kérte a lengyelek által elhurcolt „kereskedő nemes s egyéb renden levő embereknek” elbocsátása és javaik visszaadása végett.

² Az 1659. évi 26 t.-c. szerint a lengyelek Bereg, Ugocsa és Szatmár megyéknek súlyos és siralmas romlást okoztak, 3 várat, 4 mezővárost, több mint 300 falut, elhamvasztottak s a nép minden javait elrabolták vagy tűzzel elemésztették.

³ Karácson Imre: Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664. (Bpest, 1904). Török-Magyarkori Tört. Emlékek. II. o. IV. k. 91–94. Evlia leírja a túrterebesi kastély és Batár helység elfoglalását. A túrterebesi kastélynak Ali pasa által történt feldúlását említi: Per. 1677. Ns 1070. (1676. éviak között.) V. ö. az ugocsa-i dúláshoz: Szalárdi id. m. 617.

⁴ OL. Conscriptio portarum. Fasc. 4. 1669.

⁵ Az összeírás az egyes helységekről ezt jegyzi meg: „totaliter combusta”, vagy „incinerata est”.

leten kivétel csupán az Avas-hegy keleti lejtőjén fekvő Velétével történt, ahol néhány ház épen maradt, a lakosokat és az állatállományt azonban részben ezekből is elvitte az ellenség.¹ A Tiszától északra eső területen teljesen elhamvadt a megye legnagyobb helysége, Nagyszöllős s romokban hevert Tiszaúj-lak, melyet már a lengyelek felgyújtottak 1657-ben, épen maradt azonban a Tisza vizei által védett Sásvár, továbbá Tiszakeresztúr, Mátyfalva, Rákóc és a két Karaszló, míg a többi helységeknek ezen a területen csupán egy része esett a pusztításnak áldozatul.²

A veszteséget, mely a megye népességét az 1661. évi török-tatár dúlás alkalmával érte, az említett portaösszeírás csupán általánosságban említi,³ tudjuk azonban, hogy a török, főleg pedig a tatár hadak útján mindig megritkult a lakosság. Sokan életüket veszítették el, még többen pedig török katonák s a hadakat követő rabszolgakereskedők kezére kerültek.⁴ A veszteség világosan kifejezésre jut a dézsmafizető lakosságról előbb közölt kimutatásunk 1663. évi rovatában is, mivel a dézsmafizetők száma az előző, 1638. évi dézsmások számához képest jóval kevesebb lett. Tekintettel arra, hogy e csökkenésben az 1661. évi török-tatár pusztítás és az 1657. évi lengyel dúlás hála elválaszthatlanul együttesen jelentkezik, a csökkenés arányosnak szinte még nem is látszik. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a fenti kimutatásban csupán az önálló háztartásokban bekövetkezett veszteség jut kifejezésre, ha tehát valamely család elpusztult is, de csak egyetlen oly tagja is, aki a paraszttelket kezébe tudta venni, életben maradt, a család többi tagjának elpusztulása kimutatásunkban rejtett marad. Azt is meg kell fontolnunk, hogy a pusztulás után mindjárt

¹ „Manserunt aliquot domus integrae, sed quoniam eorum inhabitatores capti partim, partim vero omnia pecora abacta, porta esse nequit”.

² Salánknak egyharmada maradt meg, Komjáton és Ilonokújfalun 6–8 ház, Rakaszon 5, Szöllősvégárdón 5, Veresmarton 25, Egresen 14 ház égett meg. Feketepatakról csupán a jószágot hajtották el. Az összeírás nem szól Karácsfalváról, Kiskupányról, a két Sárádról, a két Csongováról, Királyházáról s ezeken kívül a nemesi falukat sem sorolja fel egyenként, hanem Bökénnyel kapcsolatban csupán összefoglalva említi meg: „Caeteri omnes pagi nobilitaras sunt, quae etiam combusti, excepta possessione Sásvár, que taxalis est”.

³ „Posteaquam Deus misericors... ruinam praesentem, desolationem nimiram incinerationem et *depopulationem* per gentem turcicam et tartaricam... super dictum comitatum nostrum de Ugotsa tulisset”.

⁴ Bizonyára az 1661. évi ugoecsi dúlás alkalmával jutott török kézre s majd az egi törökök fogságába a Farkas Fábián putnoki főkapitány támogató levelében (Tört. Tár. 1899. 192, az évszám hibásan közölve 1603-nak, vlg. 1663, a levél kiállítója ez időben volt putnoki kapitány) szereplő Szabó János, feleségével és nagy leányával. Az asszonyt az egi törökök kiengedték, hogy a váltságdíjúl követelt 300 kősót összegyűjtse.

megindult az idegenből érkező új telepések telkekre ültetése, úgy, hogy az 1663. évi jobbágyfő-számban az 1657. és 1661. évi veszteséget némileg már kiegyenlítették az új települők. Az utóbbiak gyors térfoglalása különösen az olyan helységekben figyelhető meg élesen, melyekben az új települőkkel a falu népi és nemzetiségi arculata is megváltozott. Jó példa erre a nemesi eredetű, de ez időben már az eljobbágyosodás felé tartó Szirma, ahol 1653-ban 10 ember fizetett dézsmáláskor keresztyénpénzt s ahol a két dúlás után 1663-ban is 10 jobbágyember és 1 özvegy asszony szerepel ugyan a keresztyénpénzfizetők sorában, ezek között azonban több előbbit már nem, ellenben olyan új neveket találunk, melyeknek előzőleg nyoma sem volt a faluban. Ezek és a következő években feltűnő új nevek, melyeket itt felsorolunk, pontosan jelzik egyúttal a magyar Szirma elruténesedésének kezdeteit is:

1663.	Kalina Ágy „rutinus advena” név nélkül
1665.	Lengyel Vayszko Veléti
1668.	Cziczuves Litva Prisznyak Roman.

Az 1661. évi török-tatár pusztításnak és az új elemek térfoglalásának összefüggését, határozottan kifejezésre juttatja az ugoesamegyei református prédikátorok és a Perényi család között Ugocsa megye törvényszéke előtt 1668-ban létrejött egyezés is, melyben a Perényiek kötelezték magukat, hogy a papi dézsmát az „idegen oroszok”-kal is megadadják, akik Feketeardó és Szászfalu helységeikben a „pogányok pusztítása és az pestisnek graszálása miatt elfogyott magyar jobbágyoknak helyeikben” szállottak.¹

A két nagy dúlás által fölkaavart népi hullámmás a Wesselényi összeesküvés után az 1670-es évektől évtizedekre új tápot kapott a kuruc-labanc ellentétben, mely éppen ezt a vidéket sujtotta kegyetlenül. Egyszer a bujdosók, máskor a német hadak telepedtek reá a megyére, a lakosság nyögött a nagy katonatar-

¹ Per. 1668. F. 19. Ns 12.

² Ezek sarcolásairól és kihágásairól számos feljegyzés Ugocsa m. közgyűlési jegyzőkönyvében. Feldolgozta Komáromy, Száz. 1892. 27, 114. Ugyanerről az 1676. évi követi utasítás 1, 7, pontja. Tört. Tár. 1676. 699.

tási teher alatt¹ és szenvedte a kóborló csapatok s a reászállásolt zsoldosok garázdaságait. A szegény népnek nyomorultul kellett tűrni megaláztatását s bizonyára nem volt alaptalan a királyi kormány félelme, hogy az ugocsai faluk önként a török alá vetik magukat.² A közbiztonság megromlott, a bujdosókkal együtt rendkívül elszaporodtak a dúló-fosztó szegény legények is s a megye népe évtizedeken keresztül valósággal hadiállapotban élt. A megye előjárósága 1672. óta, rendszerint a főkapitányok kezdeményezésére, egész sorát hozta meg a statutumoknak, melyekben a „latrok” rajtaütései ellen minden faluban cirkálók kiállítását írta elő. Minden faluban lenni kellett hadnagynak és tizedesnek s ha a latrok a falura törtek, félreverték a harangokat s hírt adtak a szomszédos községeknek. Ha a molnár tolvajokat szállított át a Tiszán, értesítenie kellett a falu bíróját s naplemente után senkit sem volt szabad a folyón átengedni. A még ezután is növekvő rablások és megrohanások ellen a megye előjárósága az előbbi rendelkezéseket a megfelelő bővítéssel 1673., 1677. márciusában és májusában, 1680, 1690 és 1698-ban megújította, 1680-ban pedig a törökök megismétlődő berontásai miatt a megye 20 gyalogos katonát fogadott fel, akiknek Túrterebes mellett góré vagy szerdák építését határozta el.³

Ilyen viszonyok között az 1657. és 1661. évi nagy dúlások által felkavart települési hullámmás nem tudott nyugvó pontra jutni s a minden oldalról szorongatott megyéből paraszt és nemes egyformán menekülni igyekezett. A felsőmagyarországi megyék 1676. évi kassai gyűlésére kiküldött követének Ugocsa megye utasításba adta, hogy „declarálván az nemes vármegyének mostani nyomorúságos fogyatkozott állapotját, az földnek pusztulását, gabonának szűk voltát és az nagy szükség miatt az lakosoknak eloszlását, az sok alá- és feljáró, öfelsége magyar, német, horvát lovasbúl és gyalogból álló vitézinek szüntelen való extortiojokat, azon laborálljon, hogy felettébb való onussal az nemes vármegye ne terheltessék”.⁴ A szegény sanyargatott jobbágyok az adó alól sokszor más falukba szöktek,⁵ sőt a megye 1693. évi statútuma szerint maguk a földesurak voltak

¹ A súlyos adó- és katonatartási teherről számos megyei statutum. Corp. Stat. III. 185, 191, 192, 204, 215, 226, 230, 231, 234, 235. Továbbá az 1676. évi követi utasítás. Tört. Tár. 1896. 699.

² Ugocsa megye 1671-ben királyi parancsot kapott, hogy akadályozza meg, hogy az ugocsai faluk önként a török alá vessék magukat, aminek híre jár. Per. 1671. júl. 24.

³ Corp. Stat. III. 163, 175, 176, 177, 182, 183, 195–197, 233.

⁴ Tört. Tár. 1896. 699.

⁵ A megyének az ilyen szökéseket tilalmazó statutumai: Corp. Stat. III. 204 (1691), 214 (1692), 215 (1693).

azok, akik elvitték más vidékre jobbágyaikat, ami csak súlyos bította a visszamaradtak terheit.¹ A megye 1698-ban tehát azt is kimondta, hogy ha a földesurak elszökött jobbágyaik visszahozatását megtagadnák, az ilyen jobbágyok terhét maguk kötelesek vállalni.²

Jóllehet tehát a XVII. sz. utolsó évtizedeiben állandóan hullámzott a megye területére az új települők sora s a népesség gyarapodását a megye az új települőknek nyújtott kedvezményekkel is igyekezett előmozdítani,³ a dézsmás falukban a dézsmafizetőknek a két nagy pusztítás után lecsappant száma ezekben a nehéz évtizedekben jelentékeny további eltérést nem mutat fel. Amennyit nyert tehát ez a vidék az újonnan érkezők által, körülbelül annyit el is veszített az elpusztultak és elszököttek révén.⁴ Megfigyelhetjük, hogy az új lakosok legnagyobb része igen rövid idő alatt eltűnt a megyéből, ahol a várt jólét helyett szenvedést, nyomorúságot és örökös életveszedelmeket talált. Ezekben az évtizedekben minden forrongásban és mozgásban volt a megyében s ezt az állapotot mi sem jellemezhetné jobban a jobbágynévsoroknál, melyekben évenként új, ismeretlen rétegek kerülnek szemünk elé, ezek az új elemek azonban nagyobb részben néhány év alatt ismét eltűnnek.⁵

A XVIII. sz. elején a Rákóczi-felkelés további megpróbáltatások elé állította a megye népét és sorait rendkívül megritkította. Már az a veszteség sem volt jelentéktelen, amelyet a megye nemessége és parasztsága a hadbaállással szenvedett, hiszen a kis megyéből Rákóczi zászlója alatt 1703-ban 700 ember szolgált s már addig 50 vitéz esett el,⁶ ennél is azonban nagyobbak látszik a jobbágyság elszéledése következtében előállott népi veszteség. A felkelés anyagi terheit elsősorban az

¹ U. ott 215.

² U. ott 231.

³ 1698: „Si in aliquem hactenus desertum et desolatum pagum de novo incolae venirent ibidemque stabiliter residere vellent, habebitur talium pagorum et incolarum condigna ratio, prouti assecurantes, quod vel in vectura, vel in quartirantium intertentione pro temporum exigentia certam relaxationem consequentur”. Corp. Stat. III. 233. A következő évben azok közül, akik „ex vicinis comitatibus, ex partibus ad desertas aliquorum dominorum sessiones et demos condescendere voluerint ad habitandum”, az elhagyott házakba szállók egy évig, akik pedig épületek nélküli, üres telekre ülnek, 3 évig minden teher alól mentesek lesznek. U. ott 235.

⁴ A kölcsönös jóviszony érdekében Ugocsa megye 1698-ban kimondta, hogy a más megyéből ideszökött jobbágyokat megkeresésre ki kell adni, de hasonló elbánást kívánt a szomszéd megyéktől is. U. ott 232.

⁵ Ez évtizedek történetéhez még Lehóczky, Szenvedéseink történetéhez. Győri Tört. és Rég. Füzetek III. 342; Komáromy A.: Kuruczvilági emlékek Ugocsa vm. levéltárában. Tört. Tár 1901. 397. s köv. II.

⁶ Száz., Kom. id. m. 1893. 19.

északkeleti megyéknek kellett viselni, ezekre hárult nem csupán a hadak zömének kiállítása és ellátása, hanem esetenként a menekültek eltartása is.¹ A megye a fejedelemhez küldött leveleiben többször a végső pusztulás képét festi a fejedelem elé s 1709-ben már oly ínségről kesereg, hogy a „szegénység idegen ételnek nemeire úgymint mogyorófa barka és tengeri koscsány kenyérre szorulván tengeti magát”. A jobbágyság nem szánt, nem vet, hanem menekül amerre szeme lát, Lengyelországba és másfelé. Kivált a rutének és oláhok szökdösnek anynyira, hogy ilyenkor 2–3 falu is lakatlan marad.²

Fel lehetne tenni, hogy a megye az elérendő cél, a terhei könnyítése érdekében a valóságnál sötétebb képet festett helyzetéről, az 1715-i összeírás s az 1716. évi dézsmakimutatás azonban igazolja azt. Azokban a síkföldi falukban ugyanis, melyekben 1580-ban még 1188 jobbágyfő fizetett dézsmát s ahol az 1657. és 1661. évi dűlások s a reákövetkező évtizedek nyomorúságai után 1689-ben még mindig 619-en dézsmáltattak meg, 1716-ban csupán 314 dézsmáló akadt. Hogy pedig nem valami történetesen rossz termés vagy elemi csapás (áradás, fagy stb.) következtében volt ily csekély a dézsmások száma, bizonyítja az a körülmény, hogy az előző évi, 1715.-i országos összeírás alkalmával ugyanezekben a falukban összesen 330 jobbágyfőt vettek számba. A jobbágynévsorok tanúsága szerint a maradék-jobbágyságban már csak elvétve találhatók meg a 100–150 évvel korábbi jobbágyság nyomai, az évtizedek óta folyó pusztulás – eltekintve az ezek nélkül is folyó említett természetes békés belső cserélődéstől – felkavarta és elsodorta a népi közösségek alaprétegeit. A viharos idők azonban jó részében elhordták azokat az új rétegeket is, melyek az 1660–1700 évek között gyors hullámozásban és folytonos cserélődéssel szállottak a megyére. Ezeket az új otthon, a föld gyökere még nem kötötte meg, élt bennük még az elcserélt otthon emléke, de a vándorúttól sem riadoztak, hiszen ide is azon jutottak – természetes, hogy a súlyos idők nyomása alatt elsősorban most is ezek indultak meg. Ezek az új elemek – miként Ugocsa megyének fent idézett 1709. évi levele említi – a rutének és oláhok voltak s bizonyára az előbbiekből kerültek ki azok, akik hazájukba, a lengyel földre fordultak vissza.

Az 1715. és 1716. évi jobbágynévsorok még mindig nem a mélypontot jelzik. A pusztulás és elhanyaglás korszaka, melyet az 1657. évi lengyel dűlés nyitott meg, Ugocsa megyében a Rá-

¹ Idevonatkozólag Komáromy idézett tanulmánya és közleménye: Száz. 1893. 118–122., Tört. Tár 1901. 398–411 és Ugocsa megyei levelei II. Rákóczi Ferenchez, O. L. Miss.

² Tört. Tár 1901. 408–410.

kóczi-felkeléssel nem záródott le. Az 1717. évi török hadjárat alkalmával Kelet-Magyarországba betört tatár hadak aug. 29. és 30. napjain ugyanis Ugocsa megyét felprédálták s jöllehet a sok rabbal kitakarodó rabló sereget Mármarosban meglepték és megverték s kezeik közül 9000 rabot kiszabadítottak, Ugocsa megye embervesztesége, miként az alábbi kimutatás¹ szemlélteti, még így is jelentékeny volt.

	Elvittek a tatárok		Vissza került	
	nemes személyt	paraszt személyt	nemes személy	paraszt személy
Alsósárad	–	6	–	5
Batár	1	37	–	23
Bökény	44	88	31	58
Csarnató	–	1	–	–
Csedreg	–	11	–	8
Csepe	6	25	2	7
Csoma	41	–	21	–
Dabolc	8	–	3	–
Egres	–	2	–	2
Fancsika ²	50	–	26	–
Farkasfalva	1	1	1	–
Feketeardó	–	66	–	30
Feketepatak	–	3	–	3
Fertősalmás	105	38	69	5
Forgolány	44	16	30	3
Gődényháza	–	4	–	4
Halmi	–	45	–	32
Hetény	9	23	6	13
Karácsfalva	–	52	–	35
Királyháza	–	58	–	32
Komját	–	4	–	3
Kökényesd	1	57	1	32
Mátyfalva	36	105	26	67
Nagyszőlős	–	9	–	3
Nevetlenfalu	1	1	1	1
Péterfalva	177	–	123	–
Rakasz	–	9	–	8
Rákóc	–	12	–	12
Salánk	–	4	–	3
Sásvár	–	75	–	43
Szászfalu	–	19	–	5
Szirma	30	51	16	38
Szőllősvégardó	–	1	–	1
Tekeháza	–	5	–	1

¹ A kimutatást a megye előljárósága által 1717. szept. 22-én felvett vizsgálat adatai alapján állítottuk össze. A vizsgálat eredményét Komáromy András tette közé (Tört. Tár 1903. 442–445) a mármaroszigeti ref. lyceum könyvtárában levő másolatból.

² Fancsika számaiban (50, 26) vegyesen foglaltatnak együtt nemesek és nem nemesek.

	Elvittek a tatárok		Vissza került	
	nemes személyt	paraszt személyt	nemes személy	paraszt személy
Tiszaújhely	–	9	–	7
Tiszaújlak	7	10	6	7
Tivadar	–	25	–	–
Túrterebes	–	4	–	2
Veléte	–	18	–	–
Verbóc	1	3	1	3
Veréce	–	1	–	–
Veresmart	–	4	–	2
Összesen:	562	902	363	498

Akli, Alsókaraszló, Bábonny, Batarcs, Bocskó, Felsőkaraszló, Felsősárad, Gyula, Ilonokújfalu, Kiscsongova, Kisgérce, Kiskupány, Kistarna, Komlós, Nagycsongova, Nagygerce, Nagytarna, Ölyvös, Sósújfalu, Szárazpatak, Tamásváralja, Tiszakeresztúr és Turc – tehát jobbadán a rutén és oláh hegyi faluk – lakosai idejében elrejtöztek a hegyekben s így megmenekültek, ingó-bingó jószágaikban és házaikban azonban sok kárt szenvedtek.¹

Az elveszett 603 nemes és jobbágy-személy közül – akik alatt nagyokat és kicsinyeket egyformán kell értenünk² –

¹ Kirvát a vizsgálat azért nem említi, mert ekkor üresen, pusztán állott.

² Forrásunk ugyan nem jelöli meg, hogy az elvitt személyek alatt csak felnőtteket, vagy éppen férfiakat kell-e érteni s bár a szövegezés inkább erre mutat („Hetényből elvittek 9 nemest és 23 parasztot”), nem tartjuk vitathatónak, hogy e számok a lélekszámot jelentik. Már az a megfontolás is erre az eredményre vezet bennünket, hogy a megye kiküldöttei az összes elszendvedt károkat írták össze, de következtethetünk reá abból is, hogy az egyes helységekből az 1717-ben elvitt parasztszemélyeknek az 1715. évi országos összeírásban és az 1716. évi dézsmajegyzékben – melyek csak a családfőket tüntetik fel – csupán hányada található. Így pl. Szirmán 1715-ben és 1716-ban 8–8 családfő szerepel s ugyaninnen 1717-ben 51 parasztszemélyt vittek el a tatárok, az utóbbi szám tehát nyilván a családtagokat, vagyis az egész háznépet tartalmazza. Ezt a megállapításunkat további érvekkel is alátámaszthatjuk. Forrásunkban ugyanis azt olvashatjuk, hogy „Mátyfalváról elraboltak 36 nemest családotól együtt és 105 parasztot”. Ez az egyetlen eset, mikor az összeírás egész családok elrablását említi, bizonyára megkülönböztetésként a máskor egyes személyeket jelölő-számoktól. Hivatkozhatunk végül Bay István bökényi lakosra, aki – mint kortárs – naplójában leírta a tatárok bökényi dúlását. Szerinte „1717. die 29. augusti úgymint vasárnap délután rablotta el ezen bökényi lakosokat az templomból, úgymint százhetvenig valót, *nagyokat és kicsinyeket*”. Majd: „ezen falubelieket szabadított meg Isten százig valót”. A hivatalos összeírás szerint Bökényből 132 nemest és parasztot vittek el s 89 került vissza, az eltérés tehát nem oly lényeges, hogy az utóbbi számokat nem lehetne azonosaknak tekinteni a valóban lélekszámot jelentő, de kikerekített naplóbeli számokkal. (A naplót az „Ugozca” című hírlapban ismertette és abból részleteket közölt id. Nagyiday Ferenc, a hírlapból kivágott cikket, melyről a kelet hiányzik, Komáromy András elhelyezte a M. Nemz. Múz.-ban levő ugocsamegyei jegyzetei között).

később egyesek még hazakerültek,¹ az emberveszteség azonban, mely 1717-ben a hat évtized óta sorozatos csapások alatt szenvedő és egyre fogyó ugoicsai népességet érte, rendkívül súlyos volt. Elég reámutatnunk, hogy azokból a helységekből, melyekben az előző évben 314 jobbágy fizetett dézsmát, ahol tehát kb. ugyanennyi jobbágy-család lakott, e családok köréből most 674 személyt ragadtak el a tatárok s ezek közül 293 oda is vészett.

Az 1717. évi tatár dúlás után a megye története végül békés mederbe fordult s megindult a veszteségeket pótló regeneráció folyamata. A hatalmas hézagok kitöltése gyorsan haladt előre s félévszázad alatt a megye nemcsak visszanyerte népessége veszteségét, hanem jelentékeny többletkez is jutott. Ez alatt a félévszázad alatt a népesség egyenletesen gyarapodó vonalán törés is található, az 1739. évi pestis pusztítása, a visszaesés azonban – bár a pestis nyomait üres telkek itt-ott még 30–35 év múlva is jelezték² – nem volt tartós és nem akasztotta meg az új település lendületét. A jobbágynévsorok bizonyossága szerint az utolsó tatárdulás (1717) és az úrbérrendezés (1775) közé eső alig 60 év alatt a megye területén a folytonos beszívargás eredményeként új népréteg gyülemlt fel, mely sok helyen a mérleg nyelvét is gyorsan és nagy súllyal billentette saját oldalára. Két emberöltő alatt csak így háromszorozódhatt meg a megye lakossága, de így alakult át a megye népi arculata is. A pusztulás természetesen nem egyformán érte a megye egész területét, így ez az átalakulás sem volt egyenletes. Egyes vidékek sorsa elválasztódott más vidékekétől, e területi szétszakadozottságnak, a pusztulás és az új megtelepülés eloszlásának vizsgálata azonban a pusztula népesedési kérdésektől messzebb vezet bennünket s arra a kérdésre is választ ad, hogy a most letárgyalt két évszázad alatt a történeti események hullámaiban miként alakult a megye nemzetiségeinek sorsa. Ezekről a kérdésekről a következő fejezetünk szól.

¹ A Kis Szirmay Ilona csak 1724-ben került haza a fogságból. Az árva leány, miként Szirmay Antal leírja (Not. Ug. 22, 28.), hat éves volt, mikor a fertősalmási templomban rokonaival együtt a tatárok fogságába került. A hozzátartozók megszabadultak, a kisleány azonban Chersonba került egy tatárhoz, aki később eladta Moldvába, özvegy édesanyja már a tatár házából levelet kapott a kisleánytól (?), melyben kiváltását sürgette. Moldvából lelketlen gazdája sürgette a váltságdíjat, melyhez – 300 aranyhoz – végül is hozzájutva, 7 év után hazajutott a leány. A számok mögött, melyek lapjainkon a pusztulás szemléltetésére állanak, a valóságban mennyi megrendítő tragédia húzódik meg!

² Az úrbérrendezés előkészítése során 1772–73-ban felvett „fassio”-kban gyakran találunk olyan üres (deserta) telkeket, melyek a lakosok vallomása szerint e pestis idején maradtak pusztán.

VI. fejezet

NÉPEK SORSA.

1. Magyarok.

Az 1565/74. évi dicaadó- és dézsmajegyzékekben feljegyzett 1775 jobbágycsaládfő közül 1371 – tehát közel 80% – magyar nevet viselt. Az 1775. évi úrbérrendezés alkalmával készített összeírásokban szereplő 2767 jobbágyfő közül 1034 – vagyis már 37%-nál alig több – viselt magyar nevet. A magyar jobbágyság tehát a családnevek tanúsága szerint a lepergett két évszázad alatt az előbb túlnyomólag magyarokkal lakott megyében megfogyott és az egyidejűleg fölgyarapodott más népekkel szemben kisebbségbe szorult.

Ez a kisebbségbe jutott magyar parasztság nem egy tömegben, hanem szétszórtan élt a megye egész területén. Elsősorban természetesen a síkvidéken, melyet egykor egymaga szállott meg. A XVI. sz. második felében a síkföld és a hegyvidék határvonala egyúttal még nemzetiségi határt is jelentett: a síkföld teljes egészében a magyar, a hegyvidék pedig a rutén-oláh települési körhöz tartozott. A XVI. sz. második felében már az utóbbihoz kell számítanunk Egrest, Rakaszt és Veresmartot is, melyek ugyan magyar eredetűek voltak, de a rutén vidék közvetlen szomszédságában korán elveszítették eredeti magyar jellegüket. E három községet sem véve figyelembe, az 1565/74 években 40 olyan község állott a megye területén, melyek nem tartoztak a két hegyvidék rutén-oláh települési köréhez. E 40 helységben az 1565/74 években a magyar nevű jobbágyság mindenütt többségben volt s a legtöbb helységben az ott élő egész jobbágyság 90–95, sőt több esetben teljes 100%-át tette ki.

Két évszázad múlva az előbb egységesen magyar sík tömbön az Öszödfalva elpusztulásával 39-re apadt helységek közül már csak 15 helységben tartotta a magyar jobbágyság

az itt-ott még 90–100, de több helyen már 55–60%-ra leolvadt többséget, míg a többi 24 helységben a magyar nevű jobbágyok száma az 50% alá esett. E 24 helységnek, melyekben tehát a magyar parasztság kisebbségbe jutott, nagyobb része – szám szerint 16 – a Tisza mentén fekszik s területileg összefüggő települési egységet alkot. Ez a 16 tiszamenti helység a következő: Bökény, Csepe, Csoma, Farkasfalva, Feketeardó, Gödényháza, Hetény, Királyháza, Nagyszöllős, Sásvár, Szászfalu, Szirma, Tekeháza, Tiszaújhely, Tivadar és Veréce. Az ugozsai megtelepülés magját képező Tiszavölgyön és Tiszaparton tehát csak négy helységben (Forgolány, Péterfalva, Tiszakeresztúr, Tiszaújlak) maradt meg a magyar nevű parasztság túlsúlyban s a magyarság elhanyagolása tekintetében az itt fekvő helységek többségének sorsában osztozott ama négy helység (Feketeardó, Királyháza, Nagyszöllős, Szászfalu) is, melyeket az első települési hullámokkal idevetett szász elemek a magyarságtól vettek ugyan át, melyek azonban a XVI. sz. második felében a szászság gyors felszívódása után már ismét magyar helységeknek voltak tekinthetők. E négy helység nemzetiségi jellege a XIII–XVIII. sz.-okban tehát több ízben is átváltódott: magyar alapítások voltak, majd szász hospesek telepedtek rájuk, ezek elmagyarosodása után a XVI. sz.-ban már ismét magyar jellegűek voltak, a XVIII. sz.-ban pedig elsősorban már ismét nem magyar, hanem egy harmadik – miként látni fogjuk: rutén – nemzetiség jegyeit viselik magukon.

A jobbágyság nemzetisége tekintetében átváltódott 16 tiszamenti helység közül 6 a Perényi-uradalomhoz, 1 a Hontpázmány birtokcsoporthoz, 9 a kisenemesi településkörhöz, a magyar többséggel megmaradt 4 tiszamenti helység közül pedig 2 a Hontpázmány-falvakhoz s 2 a kisenemesi falvak közé tartozik. A rutén-oláh hegyvidéket túlnyomólag birtokában tartó nagy Perényi-uradalom tiszamenti magyar helységei közül tehát egy sem maradt, melyben a magyar nevű jobbágyság megőrizte volna korábbi számbeli többségét. A 3 tiszamenti Hontpázmány-falu közül csupán 1-ben hanyatlott le kisebbségbe a magyar nevű jobbágyság, a 11 tiszamenti kisenemesi falu közül azonban már 9 jutott erre a sorsra.

A kisenemesi falukat lakó közösség nemzetiségi jellegének vizsgálatánál azonban mindig tekintettel kell leírni a faluban lakó kisenemesség rétegére is. Ama tiszamenti kisenemesi helységek közül ugyanis, melyekben a magyar nevű jobbágyság kisebbségbe szorult, Gödényházán és Tivadaron az ittlakó kisenemesség mellett eltörpült az alig 4–5 főnyi jobbágyság s mint-hogy a kisenemesség, melybe az idők folyamán csak itt-ott szüremlett be 1–1 nem magyar eredetű család s így egészében a XVIII. sz.-ban is magyar volt, a jobbágyság rétegében ugyan

10. sz. vázlat: Ugocea megye magyar helységei. E helységekben a XVI. sz. második felében a magyar nevű jobbágyok túlnyomó többségben voltak, a XVIII. sz. második felében azonban a sötét körrel jelölt helységekben számuk már az 50% alatt volt.

többségre jutott, de a nemesség mellett eltörpülő néhány nem magyar nevű jobbágy e két falu magyar jellegét nem homályosította el. A többi 7 tiszamenti kisenemesi faluban a helybenlakó nemesség már nem volt ennyire túlsúlyban levő tényező, sőt e helységek egyik-másikában (Csoma, Farkasfalva, Hetény) a nemesség jóformán teljesen elfogyott, aminek természetesen az volt a következménye, hogy e faluk közösségében a jobbágyság szerepe domborodott ki. Ezekben a falukban tehát az egész közösség nemzetiségi jellege szempontjából már jelentékeny eltolódást idézett elő a magyar nevű jobbágyság kisebbségbe szorulása.¹

A Tisza folyásától, tehát a most tárgyalt 20 falu sávjától délre eső síkvidéki település-körben 12, az északra esőben 7 helység áll, melyek valamennyijét, miként megállapítottuk, a XVI. sz. második felében nagy többséggel, több helyen teljesen, magyar nevű jobbágyság lakott. A XVIII. sz. második felében, az ugcotsai nemzetiségi áramlásnak már lezajlása után, a déli sík részre eső 12 helység közül csak 4-ben szorult kisebbségbe a magyar nevű jobbágyság és pedig a kisenemesi településcsoport-hoz tartozó Batáron, Nevetlen- (azelőtt Gyak-) faluban és Csedregen, valamint a megye déli sarkában fekvő s Perényi-birtokot képező mezővárosban, Túrterebesben. Ezen a részen tehát 8 volt azoknak a helységeknek a száma, melyekben a magyar nevű jobbágyság a nemzetiségi eltolódások után is uralkodó elem maradt, s minthogy a XVIII. sz. második felében ilyen helység az egész megyében is csupán 15 volt, a magyarság a megye déli részén tartotta meg leginkább eredeti számbeli fölényét. A magyar többségűnek maradt 8 helység sorában találjuk hiány nélkül a Káta-eredetű síkvidéki falukat (Bábony, Halmi, Kőkényesd, Tamásváralja) s a megtelepülés körülményei folytán hozzájuk számítható, bár Perényi-birtokot képező Gyulát, továbbá a kisenemesi vidékhez tartozó Aklit, Dabolcot és Fertőalmást. Az 5 Káta-falu lakossága már a középkorban is a legégyesesebb és sajátos népi színt őrző magyar tömbje volt a megyének. Ez az 5 falu közül a többségi magyar nevű jobbágyság mellett a XVIII. sz. második felében egyedül csak Kőkényesden lakott jelentékenyebb számú nem magyar nevű réteg (32

¹ Ez az eltolódás – miként az említett három helységen is bemutatható – a legújabb időkig éreztette hatását: Csomán az 1910. évi népszámlálás alkalmával 142 magyar, 7 német és 242 rutén, Hetényen 167 magyar és 355 rutén anyanyelvű lakost számláltak össze. Farkasfalván ugyan 1910-ben 183 volt a magyar s csak 3 a rutén (1 egyéb) anyanyelvűek száma, de a vallásmegoszlás s ebben a gör. katolikusok nagy száma (21 r. kat., 127 g. kat., 31 ref., 8 izr.) arra mutat, hogy a magyar tömegnek már belsejébe s a rutén települési vidéktől Bökénnyel együtt legtávolabb eső Farkasfalván elmagyarosodás történt és pedig a XVIII. sz. óta.

magyarral szemben 23 nem magyar), a másik 4 faluban a 104 magyar nevű jobbággal szemben most is csupán 16 nem magyar nevű állott. Az ugocsai Káta-birtok magját képező Bábonyon nem is lakott más, csak magyar nevű jobbágy s a Káta-telepítésű, magát máig kun-besenyő eredetűnek tartó tamásvár-aljaiak között is csupán egy jobbágy (Dohi) viselt magyarnak kétség nélkül fel nem ismerhető nevet.¹

A tiszamenti sávtól északra eső sík részen már nem alakult ily kedvezően a magyarság sorsa. Az itt fekvő 7 helység közül ugyanis csupán a Gutkeled-eredetű Feketepatakon és Salánkon, valamint a Hontpázmány-nemzetség első itteni szerzeményét képező Verbőcön maradt meg többségben a magyar nevű jobbágyság, a többi négyben (Fancsika, Karácsfalva, Mátyfalva, Szöllősvégardó), melyek mind a Hontpázmány-birtoktest részei voltak, kisebbségbe szorult. Egyes Hontpázmány-helységeken azonban – miként láttuk – számottevő magyar kisenemesség is élt s ez a körülmény a faluk nemzeti-ségi jellegének megvilágítása s a további fejlődés megértése szempontjából egyáltalán nem közömbös.

A síkvidék magyar jobbágysága elsősorban tehát a tiszamenti sávon hanyatlott el, de osztozott ebben a sorsban az északi és déli sík rész néhány helysége is. A kipusztult magyarság telkeire idegen elemek szállottak s e kölcsönös folyamatok eredménye különösen szemlélhetővé válik, ha az 1565/74. és 1775. évi magyar és nem magyar nevű jobbágyok számát a most tárgyalt 24 helységben, amelyekben tehát a két évszázad alatt a magyar nevének kisebbségbe jutottak, összevetjük egymással:

	1565/74.	1775.
Magyar nevű jobbágy	789	377
Nem magyar nevű jobbágy	172	705

Ezek a valósággal felcserélődött számok a harcokban, végvárakban és otthonaikban egyaránt vérző-pusztuló magyarság tragikumának matematikai képletét nyújtják.

A fenti számok azonban arról is képet adnak, hogy a szóbanforgó 24 helységben – ha kisebbségbe szorult is – a magyar nevű jobbágyság még mindig számottevő társadalmi tényező volt. A magyar nevű jobbágyok arányszáma a 24 helységben 1775-ben közösen 34%, helységenként azonban – természetesen mindig az 50% alatt maradván – különböző volt. A 30–40%-os csoportba a 24 helység közül csupán 8 esik, 14 helységben

¹ Bábonban 1567-ben szintén kizárólag magyar nevű jobbágy lakott s Tamásvárán is csupán 3 nem magyar nevű jobbágy élt a 47 magyar nevű sorában. L. korábbi táblázatunkat.

a magyar nevű jobbágyok arányszáma alatta marad a 30%-nak, 4 helységben pedig meghaladja a 40%-ot. Az utóbbi 4 helység a nagyobb népességűek közé tartozik s ez a körülmény egyenlíti ki a 30%-os arányt sem elérő 14 helység számbeli többségét. E 14 helységben a magyar nevű jobbágyság arányszáma általában a 20–30% között mozgott, de két, e kategóriába tartozó faluban – Farkasfalván, Gődényházán – magyar nevű jobbágy egyáltalában nem volt, háromban pedig száma csak 10–20%-ot ért el. Farkasfalva és Gődényháza azonban nemesi eredetű kis községek voltak s csupán néhány jobbágy (3+6) lakott bennük, így annak a körülménynek, hogy ezek valamennyien nem magyar nevűek voltak, különösebb jelentőséget még nem kell tulajdonítanunk. A 10–20%-os csoportba eső három helység adatait azonban már a XVI. századi állapottal való összevetésre is felhasználhatjuk. A magyar nevű jobbágyok százalékszámait a három helységben 1567-ben és 1775-ben a következők voltak:

	1567	1775
Királyháza	77%	14%
Szirma	66%	18%
Szóllósvégárdó	75%	11%

A magyar település területén ezek a számok jelzik a magyar nevű lakosság elpusztulásának mély és a nem magyar nevűek térfoglalásának magas pontjait.

Abban a 15 helységben, melyekben a magyar nevű jobbágyság a viharos két század végén is őrizte még számbeli túlsúlyát, a magyar nevű jobbágyok közös arányszáma 1775-ben 76% volt. Több helységben ez az arányszám jóval magasabb, így Aklin 87, Feketepatakon 86, Gyulán 83, Verbőcön 95, Tamásváralján 96, Bábonyban és Dabolcon pedig éppen 100–100% volt, ami legtöbbször – így az utóbbi két helyen is – megfelelt a két évszázaddal korábbi állapotnak.

A magyar telepítésű s a XVI. sz. második felében csekély kivétellel magyar nevű parasztság által lakott síkvidéken tehát a XVIII. sz. második felében a végletekre is adódnak példák: a magyar nevű jobbágyok egyes helységekből 90–100%-ig kifogytak, más helységekből azonban 90–100%-ig megmaradtak. E két véglet között középen hullámszik a vonal, mely megjelöli az ugocsi síkterület magyar és nem magyar nevű jobbágyainak arányát, hiszen ezen az egész területen, az itt fekvő 39 helységben 1775-ben 730 magyar és 812 nem magyar nevű jobbágy élt. A népi erők szempontjából az előbbieknél tekintetbe kell venni a helyben lakó nagyszámú birtokos és

birtoktalan kismességet is.¹ Ezzel együtt a magyarság e területen számbelileg még mindig fölényben van. Ha pedig azt is figyelembe vesszük, hogy az asszimiláció szempontjából az ősi földjén régi hagyományokat tápláló magyarságnak a közéje szivárgó idegenekkel szemben helyzeti előnye volt, meg lehet állapítanunk, hogy a síkon elhanyagolt magyarságnak még mindig több erőt kellett képviselnie, mint az új idegen rétegnek s hogy az ugoctai síkvidéknek elsősorban még mindig az ő jegyeit kellett magán viselnie.

*

Az ugoctai síkterület magyar nevű jobbágylakosságának ez a visszaesése nemcsak a mellette 243 főről 812 főre fölgyarapodott nem magyar nevűekhez, hanem az 1565/74. évi magyar nevűekhez viszonyítva is, jelentékeny volt, minthogy a síkhoz tartozó 39 helységben

1565–74-ben	1267
1775-ben	780

magyar nevű jobbágy családfő lakott. Ez a szembeállítás egyúttal azt is kifejezi, hogy a magyarságot tényleges vérvesztés érte, az egyes helységekben az elsőséget tehát nem csupán a nem magyar nevű jobbágyok számának fölszökkenése, hanem saját elfogyása miatt kellett az utóbbiaknak átengednie. A nem magyar nevű jobbágyság számának fölszökkenése nem is előbb, mint a magyarságot sajtó veszteség után, éppen ennek következményeként állott elő.

Az ugoctai területre a lefolyt két évszázad alatt, főként pedig az 1657–1717. évek között zúdult emésztő csapásoknak az előző fejezetben történt felsorolása után nem nehéz felismerni azokat az okokat sem, melyekre ez addig magyar lakosságú helységek nagy vérvesztése visszavezethető. Következésképpen meg lehet állapítani, hogy – miként Szirma példáján már az előző fejezetben reámutattunk – az idegen elemek a pusztulásra következő években jelentek meg egy-egy helység lakosai között, töltve a hézagot, melyet a csapások vágtak a síkvidék jobbágyságának, a magyar parasztságnak tömegében.

¹ Ugoctai megye nemesi lakosságáról az 1754/55. évben a 3. sz. térkép-melléklet tájékoztató. A birtoktalan kismesek 1754/55. évi számadatai a 172. l-on találhatóak. Ugyanakkor a birtokos nemesek száma az egyes helységekben a következő volt: Batár 1, Batarcs 2, Bökény 3, Csepe 6, Csoma 1, Fancsika 18, Farkasfalva 1, Feketeardó 2, Forgolány 11, Gődényháza 5, Halmi 5, Hetény 4, Karácsfalva 3, Kőkényesd 2, Mátyfalva 5, Nagyszöllős 1, Nevetlenfalu 4, Péterfalva 19, Rakasz 1, Rákóc 1, Sásvár 3, Szirma 2, Szöllősvégárdó 15, Tiszakeresztúr 12, Tiszaújhely 5, Tiszaújlak 14, Tivadar 6, Turc 1, Túrterebes 1, Verbóc 3.

A régi jobbágyság vesztesége és az új elemekben mutatkozó nyereség különösen szemléltetővé válik, ha egy-egy nemzetiségileg kicserélődött helység lakosainak neveit a megye siralmas hat évtizedének (1657–1717) közén túl egymás mellé állítjuk. A tiszamenti *Csepén* például a következő az eredmény:

	1631		1715	
Magyar	Nem magyar (vagy bizonytalan)		Magyar	Nem magyar (vagy bizonytalan)
2 Bartha	2 Erdei	Szőke	2 Bilkey	
Cziökör	2 Olah	Szücs	Csepey	
Dandi	Pany		Erdely	
Doka			Kovács	
2 Gerendi			Marosz	
Geore			2 Orosz	
Molnar			Rusilo	
Nagy			2 Szanyo	
3 Zabo			Walicsko	
Zeöke				
Varga				
Veres				
Vida				
2 Vinczie				
Zeremi				

Nyolcvan év telt, el tehát s a csepei jobbágyság régi arca máris eltűnt, pedig még hátra volt az utolsó nagy csapás, az 1717. évi tatárdúlás, amikor a tatárok Csepéből 25 parasztszemélyt, vittek el s ezek közül 18 oda is vészett. Csepén azonban olyan gyors volt a lakosság kicserélődése, hogy az 1717. évi csapás a régi jobbágyságból alig talált már a faluban valami csekély maradékot, minthogy ennek nyomait 1715-ben már csak 3 családnév (Erdélyi, Szőke, Szücs) sejtette. Az 1775. évi úrbérendezéskor közbeesett tehát az 1717. évi tatárdúlás is – már Szőke sem lakott a faluban.

A többi helységben, melynek magyar nevű jobbágysága kisebbségbe jutott, vagy ha nem is jutott, de visszaesett, a csepeihez hasonló összevetésekre szintén nyílik alkalom. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ha az új elemek helyfoglalása meg is indult, már a XVII. sz. második felében, a nagy eltolódás a síkvidék megmaradt magyarsága rovására valójában csak a XVIII. sz. derekán, a békés évtizedekben a csapatos új betelepülők révén következett be.

A síkvidéki magyar parasztságot ért veszteség területi eloszlásán is világosan felismerhetők az erőszakos pusztító csapások jegyei. Láttuk ugyanis, hogy 16 helység ama 24 közül, melyekben a magyar nevű jobbágyság kisebbségbe jutott, a Tisza mentén feküdt. A Tisza-sávon, mely az ugocsi megle-

pülés első állomásául szolgált, csupán 4 helységben maradt meg a magyar parasztság többségben. Ez érthető is. A hegyek vidékébe vezető Tiszamente nemcsak a kitelepülő magyar rajokat vezette ide és tovább, a folyó mentén Mármaros felől húzódó nagy úton, a „király útja”-n nemcsak békés sós-szekeresek poroszkáltak. Ez a természetes közlekedési vonal nyitva, állott és kínálkozott a dúló-fosztó ellenséges csapatoknak is. A Tisza kicsiny szigetei ezek ellenében már nem nyújtottak biztos rejtekhelyet a lakosságnak, mert a szűk határu tiszamenti faluk korán kiszorították a folyópart vidékéről a természetes vadont. Sásvárról, mely kezdetben kitűnő „vár” lehetett, 1717-ben 75 parasztot ragadtak el a tatárok s azok közül 32 oda is veszett. A Tisza-sávra eső 20 helységből ekkor elhurcolt 485 parasztszemély közül pedig 234 veszett el s minthogy a megye egész paraszt vesztesége 404 személy volt, a tiszamenti 20 helységre e veszteségből több esett, mint a megye többi 44 helységére együttvéve.

A Tisza-sávtól délre és északra eső területen a magyar nevű jobbágyság száma a két évszázad folyamán aránylag jóval kevesebb helységben csökkent az 50% alá, mint a Tiszamentén. A magyar nevű jobbágyság aránya különösen a két mocsárvidéken s a mocsárövezeteken túl fekvő helységekben mutatkozik állandónak. Azok a – főleg Káta-eredetű – helységek is, melyekben, miként láttuk, a színmagyar lakosság arányszáma a népi viszonyokat felforgató XVII–XVIII. sz.-ok után is változatlanul teljes maradt, a déli oldalon terjengő Égermocsár vizei között vagy a mocsár-vonalon túl, tehát az Égermocsár és az Avas hegység közé eső lapályon állanak. Miként tehát a nagymérvű tiszamenti romlás előtt a földrajzi adottságok tárták fel az utat, a két mocsárvidék helységeit éppúgy földrajzi tényezők óvták meg a romlásnak és népi pusztulásnak az előbbi vidékre végzetes hatásaitól. A mocsarak ugyanis, melyek minden vidéken jó szigetelők a népi közösségeket bontó és pusztító tendenciákkal szemben,¹ e változatlanul magyarnak maradt helységeket elválasztották és valamennyire el is zárták a népek és romboló erők országútjául szolgáló Tisza-vonaltól. A hadak pusztításai mellett a romboló erők sorába számíthatjuk a népességet olykor-olykor megritkító országos járványokat is, melyek országútjai elsősorban szintén a közlekedés főút-vonalai voltak.

¹ A szabolcsmegyei Beszterec nevű lápi kisközség járványoktól mindig ment volt. A XIX. sz.-i 3 nagy kolerajárvány itt nem szedett áldozatot, holott ugyanakkor a megyében több ezren pusztultak el. Kiss Lajos: Beszterec. F. E. II. (1922). 204. V. ö. még: Ébner Sándor: A Bodroghköz lápi községeinek településföldrajzi vázlatja. F. E. V. (1925). 65–102.

Az elmondottak a régi lakosság megfogyásának és az új elemek térnyerésének a megyére szakadt erőszakos elemi csapásokkal való okozati összefüggését kétségtelenül bizonyítják, s ezt az összefüggést kifejezetten is megörökíti az ugoctimegyei református prédikátorok és a Perényi-család között Ugoctimegye törvényszéke előtt 1668-ban kötött, már említett egyesség, melyben a Perényiek kötelezettséget vállaltak, hogy a parochiális dézsmát megadatják a Feketeardó és Szászfalu falvakban „az pogányok pusztítása és az pestisnek graszálása miatt elfogyott magyar jobbágyoknak helyeikben beszállott idegheny oroszok”-ka is.¹ A két tiszamenti helységről tehát az ellenség pusztítása és a járvány vitte el a református magyar népet s üresen maradt házaikban és földjeiken így találtak ott honra a hegyek felől leereszkedő rutének. Bár az előtárt adatok így világosan bizonyítják, hogy a magyarság a síkvidéken, melyet egykor egymaga vett birtokába, az 1657–1717. évek közé eső évtizedek pusztító csapásai következtében hanyatlott el s az idegen elemek az így megnyílt hézagokba állottak be, mégis felvethető a kérdés, hogy a magyarság elfogyásának s az idegenek térnyerésének a folyamatát nem siettette-e a magyarság természetes szaporodásának elapadása, vagyis a természetes kihálás, s hogy vajjon a magyarság sorai közé települt idegen elemek egyes helyeken nem a természetes szaporodás nagy bőségétől is segítve kerekedtek-e a megmaradt ősi magyar réteg fölé.

Jóllehet a kérdésre nem felelhetünk olyan szabatosan, amint a modern statisztika a hasonló kérdésekre néhány évtized óta felelni tud, adataink még mindig alkalmasak az esetleg felmerülő ily kétségek eloszlatására. A XVII. sz.-tól ugyanis egyes ugoctimegyei birtokokról olyan, földesúri célra készült úrbéri összeírások is maradtak fenn, melyekben a jobbágyok anyagi javai mellett följegyezve találjuk a földesúri érdek és jog tekintetéből elsőrangú fontossággal bíró jobbágyutódoknak, az egyes jobbágyok fiainak, sőt elvétve leányainak a számát is. Ilyen összeírásokat a XVII. sz.-ból elő tudunk mutatni olyan ugoctimegyei helységekből is, melyeket a XVI. sz.-ban és a XVII. sz. első felében még teljesen, később pedig már csak kisebb részében lakott magyar nevű jobbágyság. Tekeházán például a Perényi Imre-féle birtokrész 1638–1640. évi osztályozásakor² 17 jobbágy nevével és e jobbágyok nevei alatt – bár

¹ Per. 1668. F. 19. Ns 12.

² Per. 1638. Ns 101. Az összeírásban azon helységek között, melyekben a magyar nevű jobbágyok száma 1775-ben 50% alatt volt, szerepel még Királyháza és Szászfalu is, minthogy azonban az egykori szász maradványok nyomai legtovább, még a kérdéses időpontban is, itt mutatkoztak, összevetésünkben e két helységet kihagytuk.

jobbágyonként különböző számban – összesen 17, az apa családjában élő jobbágyfiúval találkozunk. Ugyanebben az osztályozásban Feketeardón 20 jobbágyra 18, Verécén 10 jobbágyra 9 s Nagyszöllősön 32 jobbágyra 25 fiú esett.¹ Nem tudjuk megállapítani, hogy az összeírásban vajjon nem csupán olyan fiúgyermek szerepelnek-e, akik bizonyos életkort, pl. a munkára való felhasználás korát már elérték, de ha a fenti számokat olyanoknak is kell tekinteni, melyekben bennfoglaltatnak a megnevezett jobbágyok összes otthon élő, tehát a csecsemőkorban levő fiúgyermekei is – ami pedig alig valószínű² – az apák és fiúk száma között levő különbség Nagyszöllős kivételével, ahol kedvezőtlenebb a helyzet, oly csekélynek, szinte egyensúlyban levőnek látszik, hogy ebből a magyarságnak természetes szaporodás hiánya okozta fogyására még nem lehet következtetni, legfeljebb csak a körülbelül egy vonalon való vesztelésére. Pedig ezekben a helységekből a magyarság megfogyása miatt már 20–30 év múlva új elemek tűntek fel s ha ezek a természetes szaporodás hiánya miatt jutottak volna a magyarság sorai közé, e szaporodási hiánynak az 1638–40. évi adatokban már jelentkeznie kellene. Ilyen nyomokra azonban a fenti adatok nem engedvén következtetni, megerősítve láthatjuk, hogy az új települők által birtokbavett üres házak és földek valóban a magyar jobbágyoknak az erőszakos csapások, főleg a közbeeső 1657. évi lengyel és 1661. évi tatárdúlás alkalmával bekövetkezett elpusztulása miatt maradtak gazda nélkül. Az említett helységekből hasonló adatokat olyan időből, az 1689. évből is felmutathatunk, amikor e helységekre a régi jobbágyság csökkenésének következményeként már megindult az új elemek betelepítése, amikor tehát a folyamatban levő csökkenésnek a természetes szaporodás adataiban, – ha a csökkenés oka a természetes szaporodás hiányában volna keresendő –, határozottan kifejezésre kellene jutnia. Az 1689. évi összeírásban,³ mely néhai Perényi György birtokrészeiről készült, a szóbanforgó helységeben az olyan jobbágygazdák telkein, akik-

¹ Néhány esetben a fenti számokban a fiúgyermek helyén vagy mellett a telekgazda fiútestvéreinek neve is bennfoglaltatik. A természetes szaporodás további fejlődése szempontjából a testvérgazda háztartásában otthon levő fiútestvérek éppúgy számbaveendőek ugyanis, mint a telekgazda fiúgyermekei. A leánygyermek száma kb. megfeleltethető a fiúk számának.

² A gazda otthonából elköltözött s új telekre szállott fiúk bizonyos nem foglaltatnak benne a fiúgyermek számában, de esetleg a csecsemőké és kicsinyké sem, hiszen az adókiivetés céljából készült 1828. évi országos összeírás alkalmával is csupán a 12-ön felüli fiúkat vették számba. A Perényi-család levéltárában levő 1743. évi teljes megyei (tehát nem úrbéri) összeírásba pedig csak az „ad labores apti” fiúkat és testvéreket vették fel. (Per. 1743. Ns 6.).

³ UC 34–39.

nek nevei már a XVII. sz. közepe, vagyis az új betelepülés megindulása előtt is szerepel a jobbágynévsorokban, a fiúk¹ száma a következő:

Tekeházán	4 jobbágnak 5 fia,
Feketeadón	4 jobbágnak 3 fia,
Verécén	3 jobbágnak 3 fia,
Nagyszöllösön	7 jobbágnak 6 fia.

Még mindig nincs tehát semmi jele annak, hogy a régi jobbágyság természetes szaporodása nem volna elégséges a saját telkeik benépesítésére, pedig az új elemeknek az üres telken való térfoglalása itt már évek, sőt évtizedek óta folyik. Az 1689. évi összeírás egyúttal módot ad annak megvizsgálására is, hogy azoknak a jobbágygazdáknak a házában, akiknek neveivel csak a XVII. sz. közepe óta találkozunk,² akik tehát nyilván az új betelepülők közé tartozhattak, milyen volt a fiúgyermekáldás. Itt a fiúk száma a következő:

Tekeházán	1 jobbágnak 1 fia,
Feketeadón	1 jobbágnak 3 fia,
Verécén	5 jobbágnak 4 fia,
Nagyszöllösön	6 jobbágnak 4 fia.

Az új betelepülők természetes szaporodása tehát körülbelül azon a szinten mozgott, mint a régi jobbágyoké, ami világosan kifejezésre jut, ha a fenti régi és új jobbágyok fiainak számát 1689-ben összevetve állítjuk szembe egymással:

18 régi jobbágnak	17 fia,
13 új jobbágnak	12 fia volt.

Ezek az adatok végül is tehát arra a megállapításra vezetnek bennünket, hogy a régi magyar jobbágyság elfogyásában a természetes szaporodás hiányának nem volt része s így az elfogyás teljesen a rendkívüli pusztítások rovására írható. Megállapíthatjuk továbbá, hogy az új betelepülők nem a természetes szaporodás nagyobb bősége,³ hanem az újabb és újabb

¹ Esetleg fiútestvérek.

² Az összeírásban szereplő jobbágynévek e két csoportba történt osztályozása pontosan ellenőrizhető a munkánk Második Részében e helységek alatt közzétett névadatok segítségével.

³ Az említett időpontokban a rutén-oláh hegyvidék faluiban a fiúgyermekszám figyelemreméltó fölényt mutat. Míg ugyanis 1638–40-ben Tekeházán, Verécén, Feketeadón és Nagyszöllösön az összesített adatok szerint 100 jobbágygazdára 87, 1689-ben 94, addig ugyanezen összeírások adatai szerint 1638–40-ben a rutén-oláh hegyvidék 17 falujában 100 jobbágy gazdára 159, 1689-ben azonban 12 faluban már csak 117 fiú esett. Ez a fiú-többlet a síkföldi helységek magyar jobbágyainak elfogyása szempontjából éppúgy közömbös, mint a fenti

testvértelepülők beszivárgása révén kerekedtek a régi jobbágyság maradéka fölé. Így jutott a magyar nevű régi jobbágyság végül is 24 helységben kisebbségbe azon a területen, melynek népisége a XVI. sz.-ban még egyedül tőle nyerte jegyeit.

*

Mikor a síkföldi helységekben „megmaradt” magyar jobbágyságról szólunk, e megjelöléssel nem a szó genetikus értelmét is, hanem csupán a nemzetiség változatlan tényét óhajtjuk kifejezni. Az 1565/74. és 1775. évek közé eső két évszázad alatt ugyanis a magyar jobbágyság körében – elsősorban a családnevek alapján – éppen olyan ide-oda hullámozás és rétegcsere állapítható meg, mint amilyen réteg-cserélődést a megyebeli nemességnél már megfigyeltünk. A magyar nevű jobbágyokat az egyes helységekben 1775-ben nagy részben más nevek alatt találjuk, mint amely nevek alatt ugyan abban a helységben a magyar nevű jobbágyság 1565/74-ben élt.

A nevek kicserélődése, melyből a legtöbb esetben valóban a családok kicserélődésére is következtetnünk lehet,¹ nem volt a megye egész területén egyformán eloszló. A Tisza mentén és általában azokban a helységekben, melyekben a magyar nevű jobbágyság kisebbségbe szorult, sokkal nagyobb mérvű volt a kicserélődés, mint a mocsárvidékre eső s magyar többségűnek vagy éppen teljesen magyarnak megmaradt helységekben. A két jelenség között szinte párhuzamosság tapasztalható: menél kisebb lett a magyar nyelvű jobbágyok száma egy-egy vidéken, a megmaradó magyar nevű jobbágyság annál inkább kicseréltnek látszik.

A Tisza-sávon, ahol a magyar nevű jobbágyság 20 helység közül 16 helységben kisebbségbe szorult, helységenként szinte teljesen mutatkozik a magyar nevű réteg kicserélődése. Tekeházán például 1567-ben 30 különböző magyar családnevet találunk a jobbágyság körében, s magyar családnevet – a most már többségben levő nem magyar nevek mellett – 1775-ben még mindig 19-et lehet megszámolni, az utóbbiak között azonban csak 3 olyan név ismerhető fel, mely már 1567-ben is szerepelt a faluban. Verécén az 1775. évi 11 magyar családnév közül szintén csak 3 található fel az 1567. évi 25 magyar családnév között. Szászfalun 1567-ben 55, 1775-ben 23 volt a magyar jobbágynevek száma, közös azonban ezek között csak 2 akad.

helységekben már megtelepedett új és a régi jobbágyok arányának szempontjából is. Tekintetbe kell azonban akkor vennünk, ha azt keressük, hogy a népességében megfogyott síkföld honnan nyerte a veszteség pótlását.

¹ V. ö. a Bevezetésben és az előző fejezetben idevonatkozólag elmondottakat.

Az 1567. évi 18 sásvári magyar családnév közül az 1775. évi 12 magyar névben csupán egy szerepel, a királyházai 1567. évi 7 magyar családnév közül az 1775. évi 3 között azonban már éppúgy nem található egyetlen egy azonos sem, miként Hetényen az 1570. évi 20 és az 1775. évi 6, Csepén az 1567. évi 15 és az 1775. évi 12, Szirmán az 1567. évi 8 s az 1775. évi 3 között sem. A Tekeházán, Verécén, Szászfaluban és Sásváron 1567 és 1775 között megmaradt néhány magyar név egy része is olyan, gyakran szereplő, rendszerint minden helységben és minden időben feltalálható jobbágycsaládnév (Kovács, Nagy, Varga), amilyenekre vérségi kontinuitást a leszármazás dokumentálása nélkül, amire pedig elegendő adat ily távoli időből a jobbágyságra nézve nem meríthető, alapítani nem lehet.

Amint távolodunk a Tisza-vonaltól, javul a fennmaradt magyar jobbágycsaládnevek aránya is. A délre eső Gyulán például az 1775. évi 21 családnév közül 6 olyan található, mely már az 1567. évi 32 magyar családnév között is szerepelt, az északra eső Feketepatakon pedig az 1567. évi 10 családnév közül négy forog még az 1775. évi, ugyancsak 10 magyar családnév között. Minthogy pedig azoknak a jobbágygazdáknak a száma, akik 1775-ben Gyulán a fennmaradt 6 s Feketepatakon a további 4 családnév alatt található, 1775-ben Gyulán az összes jobbágygazdák számának 34, Feketepatakon 35%-át képezik, e két helységben a magyar jobbágyság egyharmad részben vérségileg és fiúágon is egyenes maradékának tekinthető az 1567-ben megismert jobbágyságnak.

A mocsár védőövén belül az Avas hegység lejtőjére települt, magukat kun-besenyő ivadékoknak tartó s teljes mértékben magyarnak maradt tamásváraljaiak között az 1775. évben 15 magyar családnév élt s ezek közül 6 név már itt élt két évszázaddal korábban is. E hat név alatt 1775-ben az összes jobbágygazdáknak 40%-a található, itt tehát a megmaradt egész jobbágyságnak csaknem a fele az ősi jobbágyság fiági egyenes maradékának tekinthető. Az ugyancsak a déli mocsárövon belül fekvő mezőváros jellegű Túrterebesben – bizonyára a kevésbé egységes mezővárosi keretek miatt is – a földrajzi és társadalmi elszigeteltség nem volt ily teljes s itt a megfogyott s kisebbségbe is esett magyarság mellé az idők folyamán jelentékeny szláv és német betelepülés történt. Míg itt az 1567. és 1775. évi magyar jobbágycsaládnevekben csak 6 közösre találunk, a túrterebesihez hasonló földrajzi helyzetű, de az északi mocsárövbé eső, szintén mezőváros jellegű s magyar nevű jobbágyokban némileg ugyancsak megfogyott Salánkon 1775-ben 13 olyan magyar családnévet találunk, melyek már 1567-ben is éltek a helység jobbágysága körében.

Míg tehát a Tisza mentén és a többi helységben, melyben

a magyar nevű jobbágyság kisebbségbe jutott, jóformán az egész magyar nevű jobbágyság maga is jövevénynek mutatkozik, addig a mocsárvidéken a magyar többségüket, megtartott helységeikben számottevő réteg a régi jobbágyság vérségi, fiági maradékaként figyelhető meg.¹ Az új nevek alatt sejthető új magyar réteg azonban az utóbbi helységeikben is jelentékeny hányadot foglal el s a két évszázaddal korábbi állapothoz képest mindenütt többségben levőnek mutatkozik.

A kicszerélődés elsősorban a mindig folyó lassú jobbágy migrációra vezethető vissza, mely – miként már reámutattunk – a családi élet természetes következményeiként (családalapítás, árvák elköltözése anyjokkal, stb.) iktat be egy-egy közösségbe új elemeket és szakít ki abból régieket. Az ilyen indokokból előálló el- és beköltözések azonban rendszerint alig érnek túl a közvetlen szomszédságon s különösen élénkek olyan szomszédos faluk között, melyek egy birtoktest keretébe tartoznak s talán már eredetükben is közös elemeket hordoztak. Az ilyen migratio által a szomszédságok közös népi jegyei még erősebben kidomborodnak, miként Ugocsa megyében különösen a Káta-falukon figyelhető meg élesen. A Katák birtokának ugocsai magját képező Bábonyon például 1775-ben 8 családnév alatt éltek a jobbágyok s ezek közül az Apai, Balás, Elek, Kaki, Kósa, Kovács, Szabó, Varga nevek 1567-ben még nem szerepeltek itt. Bár e nevek ugyan nem eléggé jellegzetesek, még sem lehet a véletlen műve, hogy a Bábonyal szomszédos és szintén Káta-eredetű Gyulán, Halmin és Tamásvár-alján – az egy Kaki kivételével, mely a közeli Szatmár-megyei Kakra mutat – ezek a nevek mind megtalálhatók, még mielőtt Bábonyon feltűntek volna. Éppúgy nem lehet csupán a véletlen műve, hogy a nyalábi uradalom tiszavölgyi helységeiben is számos közös név fordul elő, mint pl. Szászfalun és Verécén a Józan, Királyházán és Szászfalun a Pintek, Tekeházán és Szászfalun a Csupros, Szászfalun és Tekeházán a Zagyva, Feketeardón és Szászfalun a Dóka nevek. Sokszor az átköltözésre is következtetni lehet: a Csupros név pl. 1450-ben szerepel Tekeházán és 1480-ban Sásváron, de nem szerepelnek már 1567-ben, viszont a név ez időben tűnik fel a szomszédos Szászfalun.

Az állandóan folyó lassú jobbágy migratio további indítékai társadalmi viszonyokban gyökereznek. Reámutattunk már, hogy a jobbágyfiúk – főleg ha egy-egy portán többen vannak – gyakran elhagyják a szülőfalut. Ez is általános jelenség, amely mellett azonban a társadalmi viszonyok a migrációnak egészen különleges jelentőséget is adnak. Így a nagyobb

¹ A családi kontinuitás a közbeeső összeírások alapján a legtöbbször világosan megfigyelhető.

helységekben, ahol az udvarházakban s a jómódú jobbágygazdák telkein jelentékeny szegény zsellér-réteg él, különösen élénk az el- és beköltözés s ez elsősorban a zsellérség körében folyik. A telkes-gazdák állandóbb rétege mellett szinte folyamatos mozgásban találjuk a szegény szolganép rétegét.¹ A dézsmajegyzékekben a keresztyénpénzt fizető zsellérek között gyakran találni olyanokat, akik csak 1–2 évig maradnak helyükön s azután más helyen bukkannak fel, vagy nyomtalanul eltűnnek. A nemesi vidék faluiban a nemesek mellett, akik maguk is a jobbágy színvonalán élő szegény földművesek, jóformán csak zsellérnép lakik, mely az egész nemesi vidéken – mivel hiányzik a föld, melyhez megkötnének – szüntelen hullámozásban mozog. A nemesi vidék zsellérségének ez a jövés-menése egyetlen példán, bizonyos Vizi Benedek nevű zsellér költözködéseinben is eléggé szemléltetővé válik. Vizi Benedeket a dézsmajegyzékek az 1570–1580. évek közé eső évtizedben a következő, egymással szomszédos nemesi helységekben tüntetik fel:²

1570. Péterfalván a dézsmajegyzék szerint sarlópénzt fizet.

1572. Péterfalván a dicajegyzék szerint $\frac{1}{2}$ portán él.

1574. Péterfalván a dicajegyzék szerint telke elhagyott.

1576. Bökényben a dézsmajegyzék szerint keresztyénpénzt fizet.

1577. Bökényben a dézsmajegyzék szerint keresztyénpénzt fizet.

1570. Farkasfalván a dézsmajegyzék szerint keresztyénpénzt fizet.

1580. Bökényben a dézsmajegyzék szerint keresztyénpénzt fizet.

E szinte évenkénti helycseréket látva, érthető lesz az is, hogy a nemesi falukban (mint pl. Forgolányban, Tivadaron) a zsellérek csekély száma (4–8) mellett is évenként 3–4 új zsellér névvel találkozunk, a nélkül azonban, hogy a zsellérség száma gyarapodnék. Az egyik jött, a másik ment s rövid idő alatt kicserélődött egy-egy kishemesi falu zsellérrétege.

A Tisza mentén azonban nemcsak a nemesi, hanem – miként láttuk – az uradalmi jobbágy falukban is nagymértékű, csaknem 100%-os volt a megmaradt magyar nevű jobbágság kicserélődése. Ez a körülmény arra mutat, hogy e helységekben a kicserélődésnek olyan okai is voltak, melyek közösek voltak a magyarság itteni megfogyatkozását előidéző okokkal. Ezeket az okokat ama veszedelmekben, pusztító csapásokban jelöltük meg, melyek a megyére és pedig főleg a Tisza vidékére az 1657–1717. évek között szakadtak. Ezekben a hely-

¹ Ez magyarázza meg, hogy a munkánk Második Részében közölt névsorok időpontja között a helység jobbágy lakosságához képest feltűnően sok az „új” nevek száma.

² Egy évben csak egy helységben találunk Ugocsamegyében Vizi Benedeket, nyilván tehát egy és ugyanazt a személyt.

ségekben a kisebbségben levő magyar jobbágyság körében nagyobb részben olyan nevekkkel találkozunk, melyek a XVI. sz. második felében a megyében még ismeretlenek voltak. Viselőiket, akik gyakran távolabbi vidékekről jönnek, nyilván az a népmozgalom sodorta a Tisza völgyébe, amely a rutén rajokat is elindította a hegyek felől a régi magyar jobbágyság üresen hagyott helyeinek betöltésére.

A nem ugocsamegyei, de mindenesetre magyar lakosságú helységekből képzett nevek, melyek a XVI. sz.-ban még ismeretlenek voltak a megye területén, némi nyomot szolgáltathatnak Ugocsa megye újabb magyar lakosai eredetének felkutatásához. A helységnévből képzett családnév ugyanis arra a helységre mutatván, ahonnan viselője származott, az előbbi helységekből az Ugocsa megyének új magyar települőket adó helységeket tekinthetjük. Lehet ugyan, hogy e neveket nem maga az új települő viseli először – bár leginkább az új környezetben szoktak az ilyen nevek megszületni – a név mindenképpen arra a népi bölcsőre utal, amelyből az új beköltöző most vagy családjá egykor kilépett. A XVII. sz. óta az ugocsai magyar sík területen először feltűnő s magyarnak minősíthető ilyen helységnévből képzett családnévek közül 51-nek sikerült a névadó helységét földrajzilag körülbelül meghatározni.¹ Ez az 51 név megyék szerint így oszlik meg:

Szatmár megye	23
Bereg megye	10
Szabolcs megye	8
Abaúj megye	6
Zemplén megye	3
Ung megye	1

E számok szerint az új magyar települők zömét a két szomszédos megyének, Szatmárnak és Beregnek kellett szolgáltatni. Mivel pedig a szomszédokat nem csupán az elpusztult magyarság helyeire irányuló hullámvás hajtotta ide, hanem az a természetes, főleg a családi élet indításaiból táplálkozó, állandóan folyó, lassú belső migratio is, mely e szomszédos helységeket – a megyehatárokra való tekintet nélkül – szoros szálakkal fűzte össze, a szomszédos szatmári és beregi helységek nevét viselő jobbágyokat Ugocsa megyében elsősorban ilyen természetes migratio lerakódásainak lehet tekinteni. Egyes nevek azonban olyan szatmár- és beregme gyei helységeket jelölnek, amelyek messze esnek a név viselőjének új otthon nyújtó ugocsai hely-

¹ A meghatározás az esetben sikerült, ha a kérdéses néven csak egy helység található az országban, vagy ha több is található, egy ezek közül a közelbe s a többi a távolba, esetleg az ország másik szélére esik.

ségtől (pl. Szatmár megyéből Ombódi Feketeardón és Csepén, Panyolai Nagyszöllősen, Vitkai Csepén). Ha az ilyen új otthont nyújtó helység azok közé az ugoicsai helységek közé tartozik, melyek jobbágyságát a közelmúltban vérveszteségek érték, az itt megtelepülő, említett szatmár- és beregmegyei helységek neveit viselő új lakosokat, éppúgy mint a távolabbi megyék helységeinek neveit viselőket is, inkább már az újratelepítés mozgalmi hozhatták ide, belesodorva az újratelepülés zömét szolgáltató rutén tömeg közé.¹

*

Az ugoicsai síkvidék jobbágytársadalmában a családnevek tanúsága szerint bekövetkezett nemzetiségi eltolódásoknak az itt beszélt nyelv tekintetében is kifejezésre kellett jutnia. Ezen a területen a magyar nyelv uralma eladdig kizárólagosnak volt tekinthető s most a magyar nyelv mellett fontos szerephez jutott egy másik, a rutén nyelv is. A nyelvi viszonyokat a XVIII. sz. második felében az 1772–1775. években, „tehát abban az időpontban, amelyről úrbéri tábláink névadatai származnak, több forrásunk is megjelöli Ugoicsa megyében. Így az 1773. évi országos és hivatalos helységösszeírás,² melyben feljegyezve találjuk az egy-egy helységben főként divatozott nyelvet vagy nyelveket.³ Szólnak a helységek nyelvi viszonyairól az úrbérrendezés iratai is, elsősorban az 1772/73. évből származó s a helységek jobbágyainak használatos (usitata) nyelvén felvett „fassiók”,⁴ melyek záradéka kifejezetten is megjelöli ezt, a falubeli vallomásokból is kitétsző használatos nyelvet,⁵ továbbá az úrbérrendezés végrehajtásáról 1774–1775-ben

¹ Az Ugoicsa megyében birtokos Perényieknek és Vayaknak Abaujban és Szabolcsban is nagy birtokaik voltak. Az itteni helységek neveit viselő új jobbágylakosok bizonyára e kapcsolat révén kerültek Ugoicsába.

² Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása. Bpest. 1920.

³ A rovat címe: „principaliter in eodem viget lingua.”

⁴ A fassiók az Orsz. Ltárban az úrbéri tabellák mellett. (UT.) Ha a lakosok nem magyar nyelven tették vallomásaikat, az idegen – Ugoicsa megyében csak rutén – nyelvű vallomás szövege mellett latin fordítás is található.

⁵ A záradék formulája: „Cuiusmodi per nos a suprafatis nominatisque fatentibus sub iuramento exceptis et in una loci huius incolis *usitata lingua hungarica* (ruthenica) genuine expositis coramque praedescriptis fatentibus ac aliis quoque loci huius incolis de puncto ad punctum clare per extensum perlectis...” etc. Az említett eskü szövege is említi a „használatos” nyelvet: „formulam iuramenti hungaricam... una cum novem punctis interrogatoriis aequae *usitata lingua hungarica* (ruthenica) praelegimus.” Ac taliter fassiones ductoris, iudicis et iuratorum ad novem puncta elicitas *usitata itidem lingua hungarica* (ruthenica) genuine descriptas...” etc.

kiadott bizonyságlevelek,¹ melyek a jobbágylakosság anya- (vernacula) nyelvét nevezik meg, kifejezvé, hogy az urbárium ezen a nyelven adatott ki a községnek. A magyar nyelv némi előnyt élvezett, mert az olyan községeknek, melyek lakosai – ha „rendes” nyelvük más is volt mint magyar – értették ezt is, az urbáriumot a „rendes” és a magyar nyelven is kiadták. Ezt az eltérést és ennek magyarázatát a bizonyságlevél minden esetben magában foglalja.² E három forrás segítségével képet kapunk arról, hogy ez időben a helységekben milyenek voltak a nyelvi viszonyok s meg tudjuk állapítani, hogy a nyelvi viszonyok megfeleltek-e a jobbágy-családnevek kb. ugyanez időből származó nyelvi csoportjainak.

Abban a 15 síkföldi magyar eredetű helységben, melyben a magyar nevű jobbágyok 1775-ben többségben voltak a nem magyar nevűek felett, úgy az 1773. évi hivatalos helységösszeírás, mint az úrbérrendezés végrehajtásáról 1774/75-ben kiadott bizonyságlevelek a magyar nyelvet jelölik meg „főként divatozó”-nak. Kivételt képezett Kőkényesd, ahol 1775-ben ugyan 32 magyar és 23 nem magyar nevű jobbágy lakott, ennek dacára csupán az úrbérrendezés előkészítése során 1772-ben felvett bevallás záradéka jelölte meg a lakosság „használatos” nyelvének a magyart, az 1773. évi hivatalos helységösszeírás a leginkább beszélt nyelvként s az úrbérrendezés végrehajtásáról 1775-ben kiadott bizonyságlevél a lakosok „rendes” nyelveként már a rutént jelölte meg, bár az utóbbi azzal a megjegyzéssel, hogy a lakosok magyarul mindnyájan értenek. Ezt az ingadozást az a körülmény magyarázza meg, hogy a magyar és nem magyar nevűek rétegei a helységben meglehetősen egyensúlyban és a közelmúltban végbement keveredés folytán még oly átmeneti állapotban voltak, amely a nyelv uralma szempontjából körülírással is nehezen lett volna jellemezhető, annál kevésbé egy-két szóval. Valamennyire hasonló volt a helyzet Salánkon és Tiszaújlakon is. A magyar nevűek e két helységben is többségben voltak s az úrbérrendezés iratai valóban egyedül a magyar nyelvről szólnak, az 1773. évi helység-

¹ Ugyancsak az úrbéri tabellák mellett.

² Csepén pl.: „licet autem in possessione hac omnes incolae linguam etiam ungaricam intelligerent, ac ideo iisdem ungaricum urbarium cum inscriptionibus hungaricis habeatur sub authentico extradatum, ex quo attamen ordinaria ipsorum lingua esset ruthenica, hinc pro uberiori intelligentia ipsis ruthenici quoque idiomatis urbarium cum factis intra vacua quidem spatia ruthenicis, in fine autem hungaricis inscriptionibus pari ut hungaricum authentia roboratum, extradidimus...” A csupán rutén nyelvet beszélő faluban, mint Kistárnán: „Processimus praescripta modalitate ad insertionem eorum, quae in vacuis spatiis urbariorum inscribendae erant, et veluti lingua ruthenica loci incolis vernacula inscriptiones intra vacua spatia ruthenice factae habentur...”

összeírás azonban mellette megjelöli divatozónak a rutén nyelvet is. Ez a megjelölés a nem magyar nevéek jelentékeny kisebbségében (Salánkon 91 magyar és 34 nem magyar, Tiszaújlakon 31 magyar és 14 nem magyar nevű.) eléggé kifejezésre jut s így indokolható is. Kivételt képezett végül Péterfalva, ahol 4 magyar nevű jobbággal szemben 3 nem magyar nevű állott s ennek dacára az úrbérrendezés végrehajtásáról kiadott bizonyoságlevél a lakosok rendes nyelveként a rutént jelölte meg, azzal a szokásos megjegyzéssel, hogy a magyar nyelvet, a faluban mindenki érti. A „fassio” és a hivatalos helységösszeírás viszont csak a magyar nyelvről tud. Magyarozatként arra kell reámutatnunk, hogy Péterfalva nemesi község volt, s lakosai jóformán teljesen kismesek és magyarok voltak, a nemesi lakosságra pedig az úrbérrendezés irataiban található nyelvi megjegyzések nem, hanem csupán az úrbérrendezés által érintettek, tehát a 7 jobbágyra vonatkoznak.¹

Míg az említett, 1775-ben magyar nevű jobbágytöbbséget tartó falukban tehát egyidejű forrásaink – a felsorolt csekély és indokolt eltérésektől eltekintve –, a magyar nyelv uralmáról beszélnek, addig ama 24 helységben, amelyben a magyar nevű jobbágyság a két évszázad alatt kisebbségbe esett vissza, az 1773. évi helységösszeírás a rutén, vagy együtt a rutén és magyar nyelvet jelöli meg a helységben leginkább dívónak s az úrbérrendezés végrehajtásáról 1775-ben kiadott bizonyoságlevelek is a rutént állapítják meg a lakosok rendes nyelveként, minden esetben hozzátéve, hogy a lakosok a magyar nyelvet is mindnyájan értik.² A magyar nyelv használata tehát ezekben a falukban a rutén mellett is megmaradt s ez annál inkább érhető, mert a magyar nevű jobbágyság – miként láttuk – a legtöbb helyen e falvakban igen jelentékeny volt. Ezt a 30–40% körül mozgó magyar nevű kisebbséget az új betelepülők nyelvileg természetesen nem tudták felszívni,

¹ Az úrbérrendezés előkészítése során felvett fassiók, miként a záradék kezdőszavai és az esküformula. (l. az előbbi jegyzeteket) mutatják, a bevalló *jobbágy*lakosság nyelvén szólnak hozzánk, ha a záradék más helyen általánosan a „lakosok” nyelvét, említi is. Ez a megjelölés nyilván csak a jobbágylakosokra vonatkozik. Az úrbérrendezésről kiadott bizonyoságlevelek is azt fejezik ki, hogy az urbáriumát a helységnek a helység „lakosai”-nak nyelvén adták ki, de alattuk szintén csak a jobbágyok értendők, mert a helységnek átadott urbárium csak nekik szólt. Földesuraik külön példányt kaptak.

² Az 1772–73-ban felvett előző jegyzékünkben említett fassiók záradékai e helységekben is a magyart jelölik meg a, használatos nyelvként. Ez a megjelölés nincs ellentétben a bizonyoságlevél megállapításával, hiszen a lakosok a rendes rutén nyelvük dacára e szerint is értenek magyarul, nincs ellentétben az 1773. évi helységösszeírással sem, mert ez csupán a leginkább divatozó nyelvet jelöli meg a ruténben, ami nem zárja ki a magyar nyelv forgását.

sőt valamennyire maguk is a magyar nyelv hatása alá kerültek. A megfogyott magyarság mellé ugyanis az idegenek betelepülése nem egyetlen aktussal ment végbe s így az utóbbiak túlsúlya sem egyszerre formálódott ki. Az új többség tehát egy ideig maga is kisebbség volt, melynek a helyhez már egyébként is évszázadok óta hozzákötődött magyar nyelvet az erőviszony szerint is át kellett vennie.

Néhány helységben itt is előfordul, hogy a jobbágyság néváránya és a helység nyelve nem mutat párhuzamot. Gödényházán és Tivadaron az ellentmondás azonban csak látszólagos, mert e faluk egységükben a nagyszámú magyar kisenesség révén magyar faluk voltak, annak dacára, hogy a csekély számú zsellérségben a magyar nevék kisebbségben voltak.¹ A nemesi lakosság figyelembevételével lehet azt is megmagyarázni, hogy a 16 magyar és 19 nem magyar nevű jobbágyot tartó nemesi Bökény s a 14 magyar és 25 nem magyar nevű jobbágy lakóhelyéül szolgáló, ez időben már szintén erősen nemesi jellegű Tiszaújhely nyelve forrásainkban a magyar és rutén között ingadozik s hogy a szintén nemesi eredetű és 4 magyar és 6 nem magyar nevű jobbágy által lakott Nevetlenfalu nyelveként ugyanezekben a forrásokban egyedül a magyar szerepel.

Általában tehát megállapíthatjuk, hogy a rutén-oláh hegyvidék települési magván kívül eső és eredetileg teljesen magyar helységeken két évszázad múlva a nagy változások után különböző források azt a nyelvet jelölik meg a falu nyelvének, amelyhez tartozónak ekkor a jobbágynevek többségét állapítottuk meg. Ahol tehát a magyar nyelvű jobbágyok megőrizték túlsúlyukat, ott a falu nyelveként a magyar, ahol pedig kisebbségbe jutottak, ott nem magyar nyelv szerepel. Eltéréseket ott figyeltünk meg, ahol nagyobb számban kisenesség lakott, melyet a beszélt nyelv szempontjából egyes források nem vettek figyelembe vagy ahol a magyar és nem magyar nevű jobbágyság meglehetősen egyensúlyban volt. A falu nyelve és a jobbágynevek nyelvi csoportosítása között megállapítható következetes párhuzamra azért is súlyt kívánunk helyezni, mert névelemzési módszerünket ez a párhuzam is igazolja, minthogy a megjelölt nyelvi állapot egy-egy helységben azt a viszonyt juttatja kifejezésre, amelyben a családneveknek névelemzési módszerünk szerint képzett nyelvi csoportjai egymással szemben állnak.

*

¹ E helységek lakosai az 1773. évi helységösszeírás szerint a magyar, az úrbérendezésről 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint pedig a jobbágylakosok – a magyar nyelvet is értve – a rutént beszélték.

Az ugcocsi magyarság sorsáról alkotott képünk hiányos volna, ha nem vetnénk végül egy tekintetet a rutén és oláh települési területre, a két hegyvidékre is, hiszen – miként, a megtelepülésről és a megye XVI. sz.-i állapotáról szólva kifejtettük – ezen a területen a rutén és oláh elemek között kezdettől fogva jelentékeny számú magyar jobbágyság élt. A magyarság e területről a lefolyt két évszázad alatt sem tűnt el, sőt számban növekedett, bár nem olyan mértékben, mint ugyanitt a rutén és oláh jobbágyság. A két nemzetiségi hegyvidéken – ideszámítva Egrest, Rakaszt és Veresmartot is – a XVI. sz. második fele óta a megoszlás arányának alakulását a következő összevetés szemlélteti:

	Magyar nevű jobbágy	Nem magyar nevű jobbágy
1565–74.	96	161
1775.	304	921

Két évszázad múlva tehát a magyar nevű jobbágyok száma háromszorosra, ugyanekkor azonban a nem magyar nevéké hatszorosra nőtt.

A magyar elem tehát a két hegyvidéken a síkföldi magyarság elhanyagolása után is jelentékeny szerepet játszott, ha a tömegben aránylag már jóval kevesebb számbeli erőt is képviselt, mint a XVI. sz. második felében. Számbeli ereje azonban még mindig képessé tette arra, hogy nyelvét a legtöbb helyen fenntartsa, sőt tovább is plántálja, amiben bizonyára a számára kedvezőbb korábbi állapot átörökített helyzeti energiája s a nyelvi felszívódásához szükséges társadalmi nyugalom hiánya is segítségére volt. Bár az 1773. évi helységösszeírás a leginkább beszélt nyelvnek e helységeken egyedül a rutén vagy oláh nyelvet jelöli meg, az úrbérrendezés irataiban a magyar nyelv szerepe is kidomborodik. Az úrbérrendezésről kiadott bizonyosságlevelek ugyanis a két hegyvidékhez tartozó 27 helység közül csupán 8-ban jelölik a lakosság nyelvét egyedül ruténnek – kizárólag oláhnak seholsem –, a többi 19 helység lakosairól azt mondják, hogy rendes nyelvük ugyan a rutén vagy az oláh, de magyarul is értenek. Ugyanezekben a helységeken az úrbérrendezési fassiók, mint a lakosság „használatos” nyelvén, magyar nyelven lettek felvéve.¹

A magyar nyelvnek a XVIII. sz. második felében e nemzetiségi vidéken tapasztalható elterjedtsége elsősorban örökség abból a korból, amikor a magyarság részvétele e településekben

¹ E háromféle megjelölés, miként már előbb reámutattunk, nincs szükségképpen ellentétben egymással, minthogy a helységösszeírás egyetlen szóval csupán a leginkább használt nyelvet jelöli meg, amely mellett a lakosok érthették és használhatták a magyar nyelvet is.

nagyobb s nyelvi ereje ezen kívül a környékben viruló magyar tömeg hatása révén is még átütő volt, de a magyar nyelv elterjedtségét a magyar nevű jobbágyoknak 1775-ben még mindig jelentékeny száma is megmagyarázza. A magyar nevű jobbágyság ugyanis ekkor Szárazpatakon, ahol 1574-ben is csupán magyar nevű – bár összesen is csak 4 – jobbágy lakott, az 50%-ot is meghaladta, a többiben pedig így oszlott meg:

1 helységben	44%
5 helységben	30–40%
9 helységben	20–30%
7 helységben	10–20%
2 helységben	10–10%
2. helységben	0%

Két helység, Kirva és Kiscsongova kivételével tehát mindenütt laktak magyar nyelvű jobbágyok, azokban is – Kirvát kivéve – melyekben a XVIII. sz.-ban mindennemű források egyedül a rutén nyelv uralmát ismerik.¹ Sőt ezek közé tartozik maga a fenti csoportosítás élén álló helység, a 44%-os magyar nevű réteget tartó Veléte is.

Azokban a helységeken, melyekben ismerik a magyar nyelvet, ezt mindenek előtt az ott lakó magyar nevű jobbágyság nyelvi hatásának lehet tulajdonítani. A hatást az érintkezések révén bizonyára önkéntelenül táplálta az uradalmi adminisztráció, mely magyar emberek kezében volt, de táplálhatta a mármarosói só fuvarozásával szerzett sűrű népi kapcsolat is. Kétségtelenül táplálták végül a nyugtalan idők még mindig érezhető utórezgéseit, melyek a nyelvi felszívódáshoz szükséges nyugalommal éppen ellentétes hatást idéznek elő. A nyelvi felszívódás ugyanis a kisebb közösségekben a természetes fejlődés törvényeként jön létre, de csak későn, a népi hullámzások elülte után. A győztes, mikor még nem volt iskolapolitika, rendszerint az a nyelv lett, amely a közösségben és a környezetben nagyobb tömeget képviselt s amelynek tömege több újabb utánpótláshoz jutott. Ugocsa megyében a hegyvidékeken a győzelem a rutén és oláh nyelveket illette meg,² a nyelvi felszívódás folyamata azonban 1775-ben még csak nyolc helységben jutott befejezéshez, nyilván azért, mert a nagy népi hullámzások még alighogy elcsendesültek. De egy évszázadnak sem kellett eltelnie s a két hegyvidékről már jóformán teljesen kiszorult a magyar nyelv. A helytartótanácsához küldött 1862. évi jelen-

¹ Kiscsongován, jóllehet 1775-ben csekély – 7 főnyi – jobbágyságában csak szláv vagy bizonytalan nevűt lehet találni, az úrbérrendezés irataiban szó csak a magyar nyelvről is, mint a lakosok által értettől és használtól.

² A síkvidéken a másik jelenségre nyílik majd alkalom: egyes helységeken a magyar nyelv szívtá fel a rutének nyelvét.

tésekben¹ már 19 helységben nem lehet hallani a magyar nyelvet s a többi 6 helységben is csak „kevés magyar” dívott, csak néhányan beszéltek még a „pórnép” közül. A magyar családnevek természetesen a magyar nyelv elhalása után is fennmaradtak, emlékeként az idegen új tömegek által itt elsodort magyarságnak.

Föl kell vetnünk azonban a kérdést, hogy a két hegyvidéken a ruténség és oláhság testében hogyan tarthatta eddig is fenn a magyarság magát és hogyan szaporodhatott meg 1567/74. és 1775. között háromszorosra a száma, mikor ugyanez idő alatt a szomszédos síkvidéken megfogyott és számos helységben a betelepedett rutén-oláh elemekkel szemben kisebbségbe hanyatlott. Ez a jelenség kétségen kívül a hegyvidéken pusztításnak kevésbé kitett életlehetőségekkel, a portyázó hadak ellenében jó búvóhelyet nyújtó hegyi erdőségekkel magyarázható meg. A rutén és oláh nép sorsa alakulásának kapcsán bővebben is szólni fogunk a két hegyvidék lakosságának kevésbé zaklatott életéről, itt csak arra kívánunk reámutatni, hogy a családneveken a magyar jobbágycsaládoknak egy-egy hegyvidéki helységben való legyökerezése és természetes elszaporodása éppúgy kimutatható, mint a rutén és oláh jobbágycsaládoké. Az előbbiekre idézhetjük példaként, hogy Velétén 1572-ben csak 1, 1775-ben már 13 Fejér nevű jobbágy élt, Alsókaraszlón 1720-ban 1, 1775-ben 6 Könnyű, Felsősaradon 1567-ben 1, 1775-ben 4 Szakalos, Rakaszon 1634-ben 1 Méhes, 1775-ben pedig már 4 Méhes élt. A pusztulás által szinte kiszáradított síkvidéken a velétei Fejérekhez hasonló példa egyáltalában nem található.

A hegyvidéki magyarság ugyanakkor a síkvidékről is gyarapodott új magyar elemmel. Rákócon, az ugocsai rutén központban 1717-ben Gacsályit, Velétén 1775-ben Hiripit, Kupányban 1670-ben Ardait, Szárazpatakon 1666-ban Szamosközit, 1743-ban Kóródit, Rakaszon 1690-ben Leleszit, 1743-ban Tárkányit, Csarnatón 1743-ban Regécit, 1775-ben Tarnócit, Tordait és Váradit, Nagytarnán 1705-ben Szamosit látunk feltűnni. E leginkább szatmármegyei helységekre mutató nevek viselőit a megyében rendszerint mindjárt először e hegyvidéken találjuk, de az ellenkezőre is adódik példa. Az utóbbi esetben arra is következtetni lehet, hogy a települő magának Ugocsa megyének szomszédos sík vidékéről költözött ide.¹

¹ Helyt. 20895–862. eln. Csarnató és Egres adatai hiányzanak.

² Gacsályi pl. 1717-ben tűnik fel Rákócon, de előzőleg Gacsályit Ugocsa megyében már Feketeardón (1567), Fertősalmáson (1584), Gyulán (1619) és Nagyszöllősön (1666) is találunk. Hiripi viszont egyedül Velétén szerepel a megyében.

A névsorok összevetése általában azt a benyomást kelti bennünk, hogy a hegyvidék és a síkvidék helységei között nem volt olyan intenzív a magyar elemek kölcsönös kicserélődése, mint a síkvidék egyes helységei között. A hegyvidék kisebbségi magyarsága a nevek tükrében valami egyéni szint mutat¹ s ezt a körülményt az életforma és társadalmi állapot eltérő viszonyaival s magával a kisebbségi helyzettel meg is lehet magyarázni.²

2. Rutének.

Ugocsa megyének az a népeleme, amely a XVII–XVIII. sz.-i emésztő csapások s az ezeket követő békés regeneráció után a megye területén győztesként tört előre s amely a végzetesen megritkult magyarság sorainak betöltésében a magyarság saját utánpótlását messze felülmúló mértékben vett részt, – a szláv elem volt. A szlávok alatt azonban Ugocsa megyében ebben az időben csaknem teljesen ruténeket kell érteni, mert az a csekély tót szórvány, amelyet a XVIII. sz.-ban a magyarság települési területére a földesúr telepített át a távoli tót vidékről³ s az a néhány lengyel és délszláv települő, akiket a XVIII. sz.-i népi áramlások vethettek e területre,⁴ a rutén tömeg mellett

¹ Egyes nevek csak itt lelhetők fel, vagy ha esetleg a síkvidéken előfordulnak is, e nevek felmerülésének későbbi időpontjából arra lehet következtetni, hogy a hegyvidékről vitték a síkra.

² Ilyen tipikus hegyvidéki magyar neveknek mutatkoznak pl. a Bárány, Berkes, Dudás, Pokol, Potrohos, Róka stb. nevek. Föl lehet vetni a kérdést, hogy e nevek a valóságban nem másként – nem magyarul – hangzottak-e s csupán a magyar összeíró hallotta a bemozdott nevet magyar hangzásúnak.

³ Tót települőkről forrásaink csupán Kökényesden tudnak (Pesty). A nemzetiségi megoszlást is kifejező 1910. évi népszámlálás alkalmával 37 tót anyanyelvű lakos volt a megyében (Nagyszöllőre esik 10 lélek, a többi szétoszlak az egyes községek között). Meg kell jegyeznünk, hogy „Tót” nevűeket számos ugocsamegyei helységben találunk már a XV. sz. óta. E „Tót”-okon nem a mai etnikai tótságot kell értenünk, hanem általában szlávokat s minthogy az ugocsai magyar nyelvjárásban e korai „Tót”-okat mindvégig élesen megkülönböztették az „Orosz”-tól és „Lengyel”-től, e néven kétségtelenül valami már az első orosz és lengyel települési rajok ideérkezése előtt itt lakó régi szlávokat neveztek. (Feketeardón 1458-ban 4 „Sclavus” nevű jobbágy található, akiket 1470-ben „Toth”-oknak írtak). E „Tóth” nevű régi szláv elemek következtetésünk szerint, miként már reámutattunk, azonosak voltak azokkal az ősi szláv szórványokkal, akikre a magyarság nyelvébe az orosz elem megjelenése előtt átvett egyes ugocsai folyónevek, mint a nevek nyelvi kontinuitásának fenntartóira és a magyarság által korán és teljesen felszívott közvetítőire mutatnak.

⁴ Ilyen települőket forrásaink egyáltalában nem említnek, a Lengyel, Rác családnevek azonban határozottan ilyen eredetre mutatnak.

eltörpült, jóformán észre sem lehetett venni. Ezeknek a testvérelemeknek a rutén tömegben előbb utóbb el kellett veszteniök szlávságuk elütő vonásait és át kellett venniök a testvértömeg nyelvét és végül népi tudatát, úgyhogy a szlávság Ugocsa megyében jóformán teljesen azonos a ruténséggel.

Az ugocsai ruténség előretörése élesen megfigyelhető, ha azoknak a jobbágycsaládfőknek a számát, akik a megye területén 1565/74- és 1775-ben határozottan szláv eredetűnek felismerhető nevet viseltek, összevetjük egymással:

1565–74-ben szláv nevű jobbágycsaládfő	61
1775-ben szláv nevű jobbágycsaládfő	798

Míg tehát a kétségtelenül magyar nevű jobbágyok száma ugyanez idő alatt a megyében 1371-ről 1034-re csökkent, a szláv nevéük száma a két évszázaddal korábbiak 13-szorosa lett.

A rutén eredetű népesség száma azonban a valóságban éppúgy meghaladta e fenti számot, mint a magyar és más nevéüké is a kétségtelenül saját nyelvükön nevezetteknek felismert jobbágyok számát. A családnevek jelentékeny hányadát ugyanis bizonytalan eredetűnek kellett minősíteni, mert vagy egyetlen nyelvhez sem, vagy több nyelvhez is számíthatók. Az ilyen bizonytalan nevet viselő jobbágycsaládfők száma 1565/74-ben 308 (17%), 1775-ben pedig 862 (31%) volt. Már az 1565/74. évi viszonyok tárgyalása kapcsán reámutattunk, hogy e bizonytalan nevekből a valóságban minden, a megyében élő nemzetiségnek részesedni kellene, az ilyen nevek legnagyobb részének mégis a rutén és oláh nép és pedig a megye benépesítésében elfoglalt szerepüknek megfelelően leginkább a ruténség javára kellene esnie. E következtetés fenntartására az 1775. évi viszonyok kutatásánál éppen olyan, sőt most még több jogunk van.

Időközben ugyanis a megye területén nagy számban telepedtek meg új idegen nemzetiségű, elsősorban rutén elemek. Minthogy pedig a magyar nyelvet nemcsak a magyar települési területen, hanem a két hegyvidéken is beszélték, az új települők – ha a magukkal hozott eddigi neveiket az őket befogadó új közösség nem vette át – még az utóbbi területen is leginkább magyar képzésű nevet kaptak. Elsősorban a nép (Orosz, Lengyel stb.) és az addigi lakóhely (Bereznai, Bródi stb.) nevéből alakult a magyarság nyelvén az új családnév. A népvnevekből és nem a magyar lakosság által lakott helységek nevéből magyarul képzett családneveket – módszerünkhöz következetesen ragaszkodva – magyar képzésük dacára éppúgy bizonytalanoknak minősítettük, mint más neveket is, melyek nyelvi képzése és belső tartalma között ellentmondás volt.

Az ezekbe a kategóriákba tartozó bizonytalan nevekben tehát a nép nevének vagy a származási hely nemzetiségének megfelelő eredetet tételezhetünk fel. Az „Orosz”-okban például, akiket akkor már csaknem minden helységben találunk, éppúgy rutén eredetű családokat tekinthetünk, mint az olyan helységek neveit viselőket, amely helységeket szintén rutének laktak, ha a családnév e helységek nevéből magyarul is képezetett. Elsősorban a rutének számát növelik azok a családnevek is, amelyek keresztnévből alakultak s egyformán élnek a rutének és oláhok nyelvében. E kettős lehetőség miatt az ilyen neveket bizonytalanoknak kellett minősítenünk, a valóságban azonban a ruténség és oláhság e neveken körülbelül abban az arányban osztozhatik meg, amilyen arányt képviselnek e népelemek a megye lakosságában. Minthogy pedig a ruténség települési köre és tömege messze felülmúlja az oláhságét, az ilyen nevek nagyobb része is a rutének javára írható.

Hasonló meggondolás alapján már nem lehetne ily erősen tartani a ruténség igényét az olyan kereszt- és foglalkozásnevekből alakult családnevekre, melyek a ruténség és a magyarság nyelvében élnek közösen, mivel a magyarság a megye jobbágyságában még a XVIII. sz. második felében is jelentékeny, a ruténséget körülbelül megközelítő tömeget, képezett. Figyelembe kell azonban venni, hogy az ilyen neveket a magyar helységekből a magyar, a rutén helységekből a rutén nevek közé soroztuk s csupán a vegyes magyar-rutén helységekből minősítettük bizonytalanoknak. Feltételezhetjük, hogy az ilyen vegyes magyar-rutén helységekből a magyar réteg nyelve a réteg elsőbbsége és régibb hagyományai következtében a közbeszédben és a névadási lehetőségekben a réteg számbeli arányát meghaladó mértékben nyilvánult meg, miért is úgy véljük, hogy a vegyes községek magyarnak és ruténnek egyformán tekinthető neveiből a magyarság – mintegy helyreállításaként is az elsőbbsége és régibb hagyományai következtében esetleg javára jogtalanul elbillenő egyensúlynak – nem részeltethető.

A „bizonytalan” nevek nagy része a felsorolt kategóriákba tartozó s előbbi fejtegetéseink szerint főként a ruténség javára eső nevek közül kerültek ki. A bizonytalan nevek más kategóriái közül kiemelkedik még a nyelvileg meghatározhatatlan nevek csoportja.¹ Az idetartozó nevek hangzása legtöbbször szintén a szláv nyelvre emlékeztet bennünket.

¹ E tekintetben lényegesen más a helyzet 1565–74-ben és 1775-ben. A nyelvileg meghatározhatatlan neveket ugyanis 1565–74-ben elsősorban a magyarság javára kell írni, mert a megye lakosságában a magyar elem ekkor még döntő túlsúlyban volt, már pedig az ilyen neveket minden nyelvterületen min-

Következtetéseink ellenőrzése céljából példaként vegyük elemzés alá azokat a „bizonytalan” neveket, amelyeket egy rutén települési vidékünkön fekvő község, Ölyvös s a síkföldi magyar települési területen fekvő, pusztulása után rutén települőkkel megújult Batár 1775. évi névsoraiban találunk:

<i>Ölyvös</i>	<i>Batár</i>
Bereznai	Ardánházi
Bodnár	Dulfalusi
Orosz	Féjsza
	Karaba
	Lengyel
	Major
	Máramarosi
	Orosz
	Paulina
	Polyák
	Szöllősi
	Vérinkő

Az ölyvösi Bereznai név a nevet adó helység nemzetisége, Orosz pedig a nép-név alapján szláv (rutén) eredetre mutat, kétséges lehet azonban a Bodnár név, mely a magyar és rutén nyelvben egyformán használatos foglalkozás-név. Valamivel több valószínűség mégis a ruténség mellett szól, mert bár a falu kezdettől fogva hordozott magyar elemeket is, a rutén jellegű hegyvidéken fekszik s valóban maga is rutén jellegű. A batári Lengyel, Orosz, Polyák nevekben a tartalmi jelentés szerint szintén szláv eredet keresendő, s hasonló forráshoz vezetnek a beregi rutén Ardánháza és máramarosi rutén Dulfalu neveit viselők családnevei is. A Szöllősi név 1715-ben tűnt fel először Batáron s minthogy a közeli Nagyszöllősön ez időben a magyarság mellett már erős rutén réteg is lakott, a név viselőjét, aki egyformán lehetett magyar és rutén eredetű, bizonytalan-nak kellett vennünk. A máramarosi név alatt, jóllehet a névadó megye vegyes magyar-rutén-oláh jellegű, elsősorban rutén eredetet sejtethetünk, minthogy az új batári települők általában a rutének közül kerültek ki. A Féjsza, Karaba, Paulina, Vérinkő családnevek nyelvi hozzátartozása nem ismerhető fel, hangzásuk után azonban a legtöbb valószínűséggel ezek is

denekelőtt a terület saját nyelvéből eredőnek kell tekintenünk. A magyar eredetet felismerni azonban azért is nehéz ezekben, mivel ekkor még írásuk módja is bizonytalan, sokszor valósággal torz s mivel az eltelt 3–3½ század alatt egyes szavak teljesen elkophattak s átalakulhattak. Az utóbbi megfontolásokkal 1775-ben már kevésbé kell számolni, annál inkább azzal a ténnyel azonban, hogy a ruténség a magyarsághoz képest rendkívül előretört s így nyelvterülete is kiszélesedett.

szlávnak látszanak, a Major nevet azonban már több nyelvben is egyformán feltalálhatjuk.

Az elmondott megfontolásokból adódó következményeket a magyarsággal szemben teljesen, sőt szinte túlzott mértékben is levontuk, mikor fejezetünk előző részében a kétségtelen magyar nevű jobbágysággal az összes többi jobbágysággal szembe állítottuk, azokat is tehát, akiket a bizonytalan nevűek közé soroltunk. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a bizonytalan nevűek közül egyesek a valóságban a magyarokhoz volnának számíthatóak, miként pl. a Török és Tatár nevűek, akikben török és tatár eredetet – legalább is minden esetben – aligha sejtettünk, vagy pl. a közös, mint a Filep, Lázár, Lukács, Mihály neveket családnévként viselőek a vegyes magyar falukban. Ez a magyarsághoz számítható felismerhetetlen hányad azonban megítélésünk szerint nem volt számottevő s így azt, mint a tömegben egyébként is kölcsönösen kiegyenlítődt a magyarság oldalán figyelmen kívül lehetett hagynunk.¹

Az új összetételű ugoc sai lakosság nagyszámú bizonytalan nevű jobbágyságát a magyarság szempontjából eleve érdektelennek tekintve, az elmondottakkal csupán azt kívántuk megvilágítani, hogy a 31%-os 862 főnyi bizonytalan nevű jobbágyságra elsősorban a ruténségnek, másodsorban pedig, de már jóval csekélyebb mértékben – a megye népességében való részvétele arányának megfelelően – az oláhságnak lehet igénye. E láthatatlan s szám szerint meghatározhatatlan bizonytalan rutén hányad a szláv nevű 798 jobbágycsaládfő népi tömbjét mindenestre jelentékenyen megnöveli.

*

Az 1565/74. évi számához képest hatalmasul megnövekedett rutén parasztság mindenekelőtt a saját települési területén, a hegyvidéken álló helységeket duzzasztotta fel, ezek sorát négy új településsel is gyarapítva Kiscsongova kivételével, ahol 1574-ben 10, 1775-ben pedig 7 jobbágycsaládfőt számoltak meg, az utóbbi időpontban az 1565/74. évi állapothoz képest a hegyvidéki helységek mindegyikében jelentékeny többlet mutatkozik. Több hegyvidéki rutén helységben egyenesen megsokszorozódott a lakosság, így Alsókaraszlón 29-ről 58-ra, Alsósáradon 9-ről 23-ra, Csarnatón 4-ről 35-re, Egresen 13-ról 35-re, Felső-

¹ Emlékeztetnünk kell arra, hogy mindazokban a magyar jobbágfalukban, melyekben a nem magyar nevű (ezek között a bizonytalan nevű is) jobbágyság többségbe került a magyar nyelvvel szemben, a magyar nyelv is háttérbe szorult, míg a magyar többségűnek maradt helységeken a magyar nyelv egyedül uralkodott. Ez a nyelvi párhuzam is azt fejezi ki, hogy a nem magyar nevűek – ezek között tehát a bizonytalanok is – egész tömegükben az idegenek oldalára állítandók, mert a többség rendszerint csak a bizonytalan nevűekkel együtt áll elő.

sáradon 4-ről 20-ra, Kirván 7-ről 23-ra, Komjáton 32-ről 63-ra, Nagycsongován 9-ről 19-re, Rákócon 7-ről 78-ra, Velétén 8-ról 160-ra, Veresmarton 17-ről 69-re emelkedett a lefolyt két évszázad alatt a jobbágycsaládfők száma. Az 1775. évi úrbérrendezéskor már az időközben települt földszegény új rutén faluk is népesek voltak. Ilonokújfalun 21, Kiskupányon 26, Kistarján 20, Sósújfalun 28 jobbágycsaládfő élt. Ezek a jelenségek annál figyelemreméltóbbak, mert a síkvidéken álló helységek lakossága ugyanezen idő alatt az esetleg reájuk települt új rutén réteggel együtt sem igen haladta meg az 1565/74. évi lakosság számát, több helységben pedig el is maradt attól.

A hegyvidéki rutén faluk lakosságának nagy meggyarapodásában egyformán része volt a természetes gyarapodásnak és az újabb települőknek. A síkvidék és a hegyvidék között mutatkozó különbséget a természetes gyarapodással és az új települőkkel azonban még nem lehet megmagyarázni, mert a síkföldi és a hegyvidéki jobbágyság természetes szaporodási aránya között – bár ez, miként láttuk, valamivel kedvezőbb volt a hegyvidéken – nem volt nagy az eltérés s az új települők előtt a síkvidék is nyitva állott.

A két vidék népességének száma között mutatkozó eltolódás okait a XVII. sz.-ban kell keresnünk, mert az eltolódás már ekkor megindult, sőt végbe is ment. Míg ugyanis például az 1715. évi regnikoláris összeírás alkalmával, melynek számadataiban a XVII. sz.-i fejlődés eredményeit szemlélhetjük, a síkföldi Halmiban csak 13, Kökényesden csak 11, addig a hegyvidéki Rákócon 58, Velétén pedig 78 jobbágycsaládfőt számoltak meg, holott 1567-ben Halmiban 75, Kökényesden 53, Rákócon azonban csak 7 és Velétén is csak 8 volt a jobbágyok száma. Ezek a számok azonban a végleteket fejezik ki, pontos képet akkor kapunk, ha a síkföldről és a hegyvidékről az összes helységek jobbágycsaládfőinek számát egymás mellé állítjuk az 1565/74 és 1715 évekből:

	Síkvidék	Hegyvidék
1565–74	1417	217 jobbágy
1715	548	506 jobbágy

Az 1715. évi összeírás idejében a megye népe már csaknem teljesen átélte a pusztulásnak az 1657. évi lengyel hadjáráttal megnyíló s az 1717. évi tatárdúlással lezáruló hat évtizedes korszakát, mely után békés mederbe fordult a megye élete. A fenti számok alapján azt mondhatjuk, hogy a békés fejlődés e korszakának a hegyvidék aránylag jóval nagyobb népességet adott át, mint a síkvidék, ami azt jelenti, hogy a hat évtizedes pusztulás a hegyvidéket nem sújtotta annyira, mint a síkot.

Következtetésünk éppen az 1715. évi adatokban még kifejezésre nem jutó utolsó nagy pusztításnak, az 1717. évi tatárdúlásnak az adataiban nyer számszerű igazolást. A tatárok által a megye területéről elhurcolt 902 jobbágyszemélyből ugyanis csupán 56 esett a hegyvidékre, melyen pedig a megye jobbágyságának ekkor már csaknem a fele lakott. Az elhurcolt 902 jobbágyszemélyből 404 veszett el végleg s ezek közül 24 volt a hegyvidékről való. Ez a veszteség is csupán 8 hegyvidéki falut sújtott, a többi 19 hegyvidéki helység lakosai elrejtöztek erdőségeikben s vérveszteség nélkül élték át a nagy csapást.

Bár az előző pusztulásokról hasonló számszerű adatok nem állanak rendelkezésünkre, föl lehet tennünk, hogy a hegyvidék lakossága ezeket is kisebb veszteséggel élte át, mint a síkvidéké, hiszen a hegyvidék akkor is megközelíthetlenebb s egyúttal kitűnő rejtkehelyeket nyújtó erdőkkel borított volt. Joggal feltehetjük azt is, hogy az országokat átjáró járványok e forgalomból kieső kis hegyvidéki falukat szintén nem pusztították olyan mértékben, mint a síkvidéket, főleg pedig itt is a közlekedés útvonalául szolgáló Tiszamentét.

Az ugocsai hegyvidéknek a síkvidékhez képest a XVIII. sz.-ban mutatkozó aránytalanul kedvezőbb népesedési állapotát tehát arra kell visszavezetnünk, hogy a megyére szakadt csapások e vidéket sokkal inkább megkímélték, mint a síkvidéket. Ezzel a megállapítással tehát az ugocsai ruténség hatalmas megnövekedésének egyik, talán legfontosabb, tényezőjét jelöltük meg.

A másik tényező, amely az ugocsai ruténség népesedési viszonyainak kedvező alakulására hatott, a népi utánpótlás nagyobb lehetőségeiben rejlik. A síkvidéken végzetesen megfogyott magyarság sorai között is megfigyelhetünk némi új magyar réteget, amely a pusztulások után keveredett a megmaradt magyarság közé, ez azonban a hézagok betöltésére korántsem volt elegendő. Ez az új magyar réteg – miként láttuk – jobbadán a szomszéd megyék közeli vidékeiről szakadozott Ugocsába, olyan magyar vidékekről tehát, melyek a súlyos két évszázadot többé-kevésbé szintén megsínylelték és olyan időben, amikor az Alföldnek más, még üresebb részeire kedvezőbb gazdasági lehetőségek is csábíthatták.

A pusztításoknak kevésbé kitett hegyvidéki ruténségben a lefolyt két évszázad alatt nagy terjeszkedési feszültség halmozódott fel. Valószínűnek kell ugyanis tartanunk, hogy a népesedés viszonyainak az a kedvezőbb formálódása, melyet az ugocsai hegyvidéken adataink segítségével megállapíthattunk, hasonló, sőt még nagyobb mértékben állhatott elő a síkvidéktől, vagyis a pusztulás területétől távolabb eső beregi- és máramarosi hegyekben. Az itt fekvő rutén településekben a népese-

dés kedvezőbb alakulása következtében éppúgy megszőkültek a már eleve szegényesebb gazdasági lehetőségek, miként az ugocsai hegyvidéken, ahol az 1775. évben az úrbérrendezés után is csak $\frac{1}{10}$ körül mozgott az összes jobbágycsaládfőkhöz viszonyított telek-átlag. Az egyensúly törvényeként kellett tehát, bekövetkeznie, hogy a hegyvidéki ruténség, mely már előzőleg a hegyvidék alsó pereméig tolta rajait, meginduljon a síkvidéken pusztán maradt telkekre. Az újratelepítés az itteni földesuraknak is érdekükben állott, viszont a hegyvidéki uradalmak ezt az áramlást, mely – miként láttuk – elsősorban az apai telekről kiszoruló jobbágyfiúkat sodorta magával, a földesúri jog tilalmával csak megnehezítették, de elfojtani nem tudták.

A ruténségnek a hegyekből leáramló rajai névsoraink tanúsága szerint az 1660-as években jelentek meg az ugocsai síkon. A közvetlen rutén szomszédságot mindezideig csupán 1–2 szláv eredetű vagy „Orosz”, „Lengyel” családnév jelölte itt, most azonban tömegesen tűnnek fel a magyar eredetű síkföldi helységekből a rutén származásra mutató új családnevek.¹

A XVII. sz. második felében a síkvidéki helységekre szálló rutén rajok tehát egyszerre szélesre dagasztották azt az áramlást, mely az ugocsai hegyvidékre a mögötte álló nagy hegyekből vékony erekben addig is szüntelenül szivárgott. E népi áramlás helyi forrásait írott emlékeink nem jelölik ugyan meg, a ruténnel lakott helységek neveiből képződött családnevek segítségével azonban a már előző fejezeteinkben is alkalmazott módszer szerint valamennyire meg lehet közelíteni. Nem lehetnek ugyanis kétségeink felőle, hogy ezek a tiszta rutén vidékről származó települők saját falujuk magyarul képzett neveit nem a ruténul beszélő falukból hozták magukkal, hanem ezek az új területre történt betelepülésük alkalmával ragadtak reájuk és pedig magyar nyelven azért, mivel az ugocsai síkvidéken eladdig kizárólag a magyar nyelv élt s a magyar nyelv a hegyvidéken is általánosan beszélt volt. Természetesen e helységnévi családnevek csupán csekély hányadát képezik az új rutén betelepülőket sejtető új neveknek, mivel az új települők nagy része mégis megtartotta régi neveit, ha pedig egyik-másik települőre a magyar nyelvet beszélő lakosság körében új név tapadt is, az új nevet – miként reámutattunk – éppen olyan gyakran adta a népnév („Orosz”, „Lengyel”), mint a származási helység s elvélve esetleg más körülmények is. Ennek dacára is a szóban forgó helységnévi családneveket, melyekben

¹ Az 1657. év óta megismétlődő csapásoknak s a rutén rajok ezeket követő tömeges megjelenésének összefüggéseire az előző fejezetben már reámutattunk.

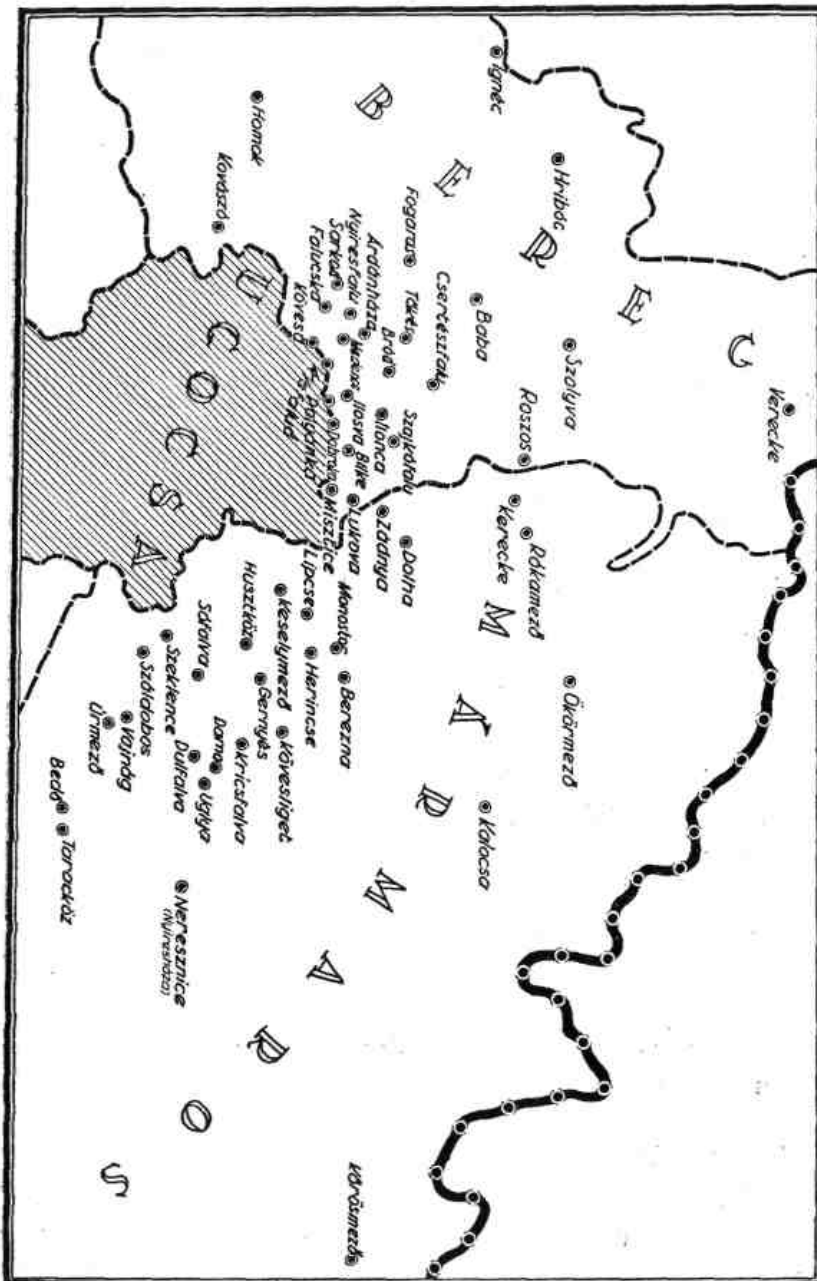
egy-egy kirajzási góccal világosan felismerhetők, pusztán következtetéssel is az egész rétegre jellemzőnek kell tartani.

Azok a családnevek, amelyek Ugocsa megyén kívül fekvő rutén lakosságú helységek neveiből származnak s amelyek Ugocsa megye területén írott emlékeinkben az 1565/74–1775. évek közé eső két évszázad alatt jelentek meg, a névadó helységek megyéi szerint csoportosítva a következők:¹

<i>Bereg m.</i>	<i>Máramaros m.</i>	<i>Szatmár m.</i>	<i>Ung m.</i>
Ardánházi	Bedei	Lugosi	Lipóci
Babai	Bereznai	Sári	Szeregynei
Bilkei	Darvai		Ticai
Brodi	Dolhai		
Csertéfalusi	Dulfalusi		
Dobrokai	Gernyesi		
Falucskai	Herincsei		
Fogarasi	Husztközi		
Homoki	Kalocsai		
Hribovszki	Kerecki		
Ignici	Keselymezei		
Iloncai	Körösmezői		
Ilosvai	Kövesligeti		
Kisfalusi	Kricsfalusi		
Kovasi	Lipcsei		
Krajnai	Neresznicei		
Lukovai	Ökörmezei		
Medencei	Ravaszmezői		
Nyiresfalusi	Rokamezei		
Roszosi	Sófalusi		
Sarkadi	Száldobosi		
Szajkófalusi	Szeklenczey		
Szolyvai (Szalvai)	Tarackközi		
Tőkési	Uglyai		
Vereckei	Urmezei		
	Vajnagi		
	Zádnyai		

Az előretolt ugocsai rutén vidék a népi utánpótlás zömét tehát a szomszédos Bereg és Máramaros megyékből és pedig

¹ Csak azokat a helységeket vehettük figyelembe, amelyeket a közelség vagy egyéb körülmények a név viselőinek származási helyeként valószínűsítettek. Néhány távoli helységre mutató családnevet (Szuha, Szukói = Zemplén m. rutén helység) éppúgy el kellett hagynunk, mint a következőket is, melyek két közeli helységtől is eredhettek: Mogyorósi (Bereg m. rutén, Szatmár m. oláh helység), Polyánkai és Remetei (Bereg és Máramaros m.-ben, rutén helységek), Rónai és Szelistyei (Márm. m.-ben két Róna és két Szelistye, egyik-egyik oláh, másik-másik rutén helység). A „Máramarosi” családnév éppen háromféle népi eredetet (magyar, rutén, oláh) is kifejezhet.

11. sz. vázlat. Ugochamegyei jobbágynevekben szereplő bereg- és mármarosmegyei rutén helységek.

elsősorban ezeknek az Ugocsa megye felé eső hegyvidékeiről kapta. Azok a beregmegyei helységek ugyanis, amelyekre a fenti családnevek mutatnak, nagyobb részben a bereg-ugocsai határvidéken fekszenek, Sarkad és Lukova között. Ehhez a településvidékhez tartoznak, de már a két megye érintkezési vonalától távolabb esnek Csertész, Fogaras, Tökés, e szomszédos hegyvidéken is kívül esnek pedig a Szernye-mocsár déli vidékén fekvő Homok, az ungi határ közelében Ignéc és Hribóc, a Latorca felső folyása vidékén Szolyva és Roszos, végül a Kárpát-gerincen, a Krajnán, melyre a gyakori Krajnai és Krajnik nevek is mutatnak, – Verecke. Bereg megyében tehát elsősorban a sarkad-lukovai településtömb volt az a góc, amelyből a Borsova völgyén átrajzottak a rutén családok, de e göcon kívül egyes távolabb s egymástól messze eső helységek is adtak a sarkad-lukovai zöm mellé települő elemeket. A XVI–XVIII. sz.-i beregmegyei adatok tehát arra mutatnak, hogy a rutén migráció közvetítése Bereg megye felől kezdettől fogva egy vonalon haladt.

Hasonló megállapításokra jutunk a mármarosai migrációnál is, azzal a különbséggel mégis, hogy a mármarosai vidék később – nagy zömmel csak a XVII. sz.-ban – csatlakozott az ugocsai rutén áramláshoz. A névadó mármarosai helységek legtöbbje szintén az Ugocsa megyével szomszédos vidéken, a Tisza-Nagyág-Tarack közén fekszik, néhány helység azonban, amelyek nevét ugocsai települők családnevei őrzik, a határmenti Verhovinán lelhető fel.

A felsorolt családnevek közül egyesek Ugocsa megyében több helységben is fellelhetők, ma már azonban nem lehet megállapítani, hogy az ilyen nevek az egyes községekben a névadó helység más és más kitelepülőit, vagy pedig az első ily nevű ugocsai lakosnak szétköltözők utódait jelölik-e. Bizonyára ez is, az is előfordult s csupán az egyik lehetőség feltevésére még az sem nyújt elég alapot, ha egy-egy közeli bereg- és mármarosai rutén helység nevét az ugocsai helységek között szinte földrajzilag követhető, több irányú vonalban látjuk családnévként tovább vonulni. Példaként felsoroljuk két bereg- és két mármarosmegyei rutén helységre mutató családnévként Ugocsa megyében való szereplését, az egyes helységekben első adatunk időpontjával:

<i>Bereg m.-ből:</i>	<i>Mármaros m.-ből:</i>
<i>Iloncai</i>	<i>Dolhai</i>
1572. Egres	1574. Komlós
1620. Verbóc	1625. Kiscsongova
1625. Ilonokújfalu	1625. Ilonokújfalu
1659. Karácsfalu	1638. Ölyvös

NÉPEK SORSA

<i>Bereg m.-ből;</i>	<i>Máramaros m.-ből:</i>
<i>Iloncai</i>	<i>Dolhai</i>
1671. Alsókaraszló	1641. Kistarna
1715. Mátyfalva	1647. Túrterebes
1715. Tekeháza	1671. Rakasz
1717. Rákóc	1672. Komját
1743. Hetény	1690. Egres
	1691. Szirma
	1715. Sásvár
	1715. Veléte
<i>Ilosvai</i>	
1548. Rakasz	
1574. Ölyvös	<i>Lipcsei</i>
1604. Ilonokújfalu	1641. Felsőárad
1636. Salánk	1660. Sásvár
1638. Sósújfalu	1668. Ilonokújfalu
1671. Komját	1671. Veresmart
1690. Egres	1673. Feketeardó
1750. Fancsika	1689. Forgolány
1775. Hetény	1690. Rakasz
1775. Bökény	1691. Salánk
	1720. Kiskupány
	1728. Rákóc
	1743. Veléte
	1775. Veréce

Ezek a rutén helységek különben azzal is kiemelkednek a többiek közül, hogy a neveikből képzett családnevek – mi-ként a felsorolás szemlélteti – az ugocsai helységek egész sorá-ban feltalálhatók, ami arra mutathat, hogy az Ugocsa megye felé folyó rutén áramlás forrásai Bereg és Szatmár megye előbb megjelölt vidékein elsősorban ezek a helységek voltak. A bereg-megyei rutén helységek közül még Árdánháza, Bilke, Bród, Dobroka, Fogaras, Homok, Kisfalud, Kövesd, a Krajna, Szajkó-falu, Szolyva, Tőkés, Verecke, a máramarosmegyei rutén hely-ségek közül pedig Berezna, Gernyes, Husztköz, Iza, Kerecke, Kövesliget, Sófalu, Szeklence, Vajnág, Zadnya neveit találjuk legalább 3 ugocsamegyei helységben családnévként.

A fenti rutén helységekre mutató családneveknek Ugocsa megye területén megfigyelhető eloszlása alapján mindenek-előtt arra a megállapításra jutunk, hogy Bereg megyéből első-sorban a Tisza és Borsova között emelkedő Nagyszöllősi hegy-ségnek már eredetileg is rutén települési vidéke, valamint az ugyancsak tisza-borsovaközi, de a rutén betelepülés előtt csak a XVII. sz.-bán megnyíló magyar települési síkvidék kapta ru-tén lakosait. Az összefüggés magyarázata világos: az említett ugocsai hegy- és síkvidék Bereg megye határára esik. A me-gye déli felének rutén lakosságában már éppúgy felismerhető a bereg-, mint a máramarosmegyei eredet, bár a közelebb eső Máramaros megyéből költözők valamennyire túlsúlyban látsza-nak lenni. Mindkét ugocsai síkvidéken jelentékeny olyan rutén

12. sz. vázlat.

Az aláhúzással jelölt helységekben a beregmegyei Ilonca, a vastagabb betűkkel jelzettekben pedig a máramarosmegyei Lipcse rutén helységek nevét viselő jobbágyok laktak.

A számok azt az évet jelölik, melyben e családnevek először merülnek fel.

réteget is találunk, amely a megye hegyvidéki rutén faluiból szállott le a síkföldi helységekre.

A rutén elemek keveredése különösen élesen rajzolódik ki a Tisza mentén. Ez a vonal – miként láttuk – a XVI. sz. második felében teljesen magyar volt, a XVII. sz. derekán megindult romlás következtében azonban a XVIII. sz.-ban a tiszamenti 20 helység közül 16-ban a jövevény ruténség került túlsúlyba. E 20 helységben a következő számban találunk rutén helységek neveiből képzett családneveket:

	Bereg m.-ből:	Mármaros m.-ből:	Ugocsa m.-ből:
Bökény	2	–	1
Csepe	3	4	3
Csoma	1	1	–
Farkasfalva	–	–	1
Feketeardó	–	2	2
Forgolány	–	3	–
Gödényháza	–	1	–
Hetény	3	1	–
Királyháza	1	2	2
Nagyszöllős	4	1	6
Péterfalva	–	1	–
Sásvár	–	3	1
Szászfalu	1	2	2
Szirma	–	3	2
Tekeháza	2	3	3
Tiszakeresztúr	–	–	–
Tiszaújhely	2	1	2
Tiszaújlak	–	–	1
Tivadar	2	–	1
Veréce	–	2	2
Összesen:	21	30	29

Az elpusztult Tiszamente tehát valóságos gyűjtőhelye lett az ország 3 keleti megyéjében otthonából kimozdult rutén elemeknek. A magyarság a XII–XIII. sz.-ban a Tiszamentét vette először birtokába s a Tisza, vonalán haladt tovább keletre a mármarosai völgybe. A nagy pusztulás után ugyanez a vonal vezette most a hegyek felől az új foglalókat a magyarság elpusztult falvaiba.

A síkvidékre leszálló ruténség első rajaiból azonban kevesen maradtak meg új otthonaikban. A súlyos megpróbáltatások, amelyek itt rájuk vártak, sokakat visszafordítottak a hegyek nyugalmasabb vidékeire.¹ Az egyes helységekből évenként új

¹ E jelenségre az előző fejezetben reámutattunk és idéztük a megye 1709-évi panaszát a rutének és oláhok tömeges szökéseiről.

rétegei jelentek meg a rutén betelepülőknek, ezeknek azonban a következő években már alig van nyomuk. Túrterebesen az 1657–1688. években 91 új név tűnt fel s ezek közül ama 49 név között, melyek alatt 1689-ben találjuk a helység 71 jobbágy-családfőjét, – csupán 20-at számolhatunk össze. Az utóbbiak is leginkább magyar nevek (Apró, Hosszú, Száraz, Ujlaki stb.), a rutén vidékre mutató Szelesztei, Gernyesi, Komjáti, Szeklencei, Beleznai, Izai, Kisfalusi, Rákóci, Lukovai, Polyánkai, Husztközi néven 1657–1689 között Túrterebesen megjelent új jobbágyok közül 1689-ben csak Szeleszteit és Izait találunk már.¹

Ez a visszatörülő rutén hullámvész az 1717. évi tatárdúlással lezáródó nyugtalan korszakban a síkvidéken általános volt. Az a tömeg, mely ezekben az években leszállott a síkra, nemcsak a hézagokat tölthette volna ki, hanem a síkvidék lakosságát is felduzzaszthatta volna, ha itt maradt volna. Csak egy kicsiny réteg volt azonban az, amely a régi magyar jobbágyok csekély maradéka mellett megkötötte magát s ez a körülmény magyarázza meg, hogy az évtizedeken át folyó betelepülés dacára a síkvidék lakosságának a száma éppen 1715-ben érte el a mélypontot.

A viharos időközön át is megmaradt csekély rutén mag mellé csak az 1717. év után, a békés korszakban érkeztek az új, most már a röghöz megtapadó testvérelemek. Ez a második rutén hullám is gyorsan nyomulhatott be a síkvidék partjaira, mert az 1743. évi összeírásban jobbra már kitöltve találjuk azokat a kereteket, amelyekben e községeket az úrbérrendezés találta.

3. Oláhok.

Az oláhok a ruténnel körülbelül egy időben, a XIV. sz. közepén jelentek meg Ugocsa megye területén s itt a lakatlan Avas-hegységben telepedtek meg. A hegység erdős lejtőin Erdély felől szivárgó oláh települő rajok nem hatolhattak át a hegységen, mert északi lejtőire a Tisza völgyének átlépésével előbb érkezett meg a ruténség. Az Avas-hegységben tehát, jól-

¹ Gondolni kell természetesen arra is, hogy az új települőknek sokszor még meg nem állapodott új nevei is megváltozhattak. Valószínű pl., hogy Túrterebesen az 1689. évi 7 „Orosz” között olyanok is vannak, akiket első alkalommal még más név alatt találtunk. Az ilyen változás egyedül azonban a fenti jelenséget semmi esetre sem magyarázhatja meg, mert hiszen Túrterebesen az 1657–1689. évek között 91 új nevű lakost számoltunk össze, holott 1689-ben mégis csupán 71 paraszt lakta a helységet. E 71 lakos is 49 név alatt élt s e 49 név közül 15 már 1604-ben is Túrterebesen található.

lehet a magyarság nyelvében az egész hegyvidéket „Oláhság”-nak nevezték, kezdettől fogva állottak rutén települések is. A hegység északi oldalán fekvő rutén s a déli lejtőkön álló oláh hegyi faluk között a rutén-oláh érintkezési vonalon álló falvakban keveredési kényszer jött létre, melynek jeleit a falvak nevei s a legrégebb jobbágynevek a megtelepülés kezdete óta kifejezik.

A XVIII. sz. második felében a hegység déli részén csupán 4 helység – Turc, a két Gérce és Batarcs – visel kétségtelenül oláh jellegeit. Ezt a jelleget egyedül a helységek lakosainak nevéből még nem olvashatnánk le, mert a 4 helységben 1775-ben a 289 jobbágycsaládfő közül minden bizonnyal oláh eredetű nevet csak 10 jobbágycsaládfő viselt. Tekintetbe kell azonban vennünk, hogy a többi 278 családfő közül 169 fő nevét a bizonytalanok közé kellett osztanunk és pedig leginkább azért, mert e nevek egyformán lehetnek szláv és oláh eredetűek. A közvetlen rutén szomszédságban e neveket, nyelvi alapon, oláh községekben nem lehetett oláh eredetűeknek tekinteni, fontolóra véve azonban, hogy e községek lakosait a források oláhoknak nevezik s hogy az itt főként dívó nyelvnek az 1773. évi helységösszeírás s az úrbérrendezés végrehajtásáról 1775-ben kiadott bizonyoságlevelek az oláh nyelvet jelölik meg, a nyelvileg rutén vagy oláh eredetűnek egyformán tekinthető nagyszámú bizonytalan nevek viselőiben elsősorban mégis oláh eredetet kell feltételeznünk. A még így is csupán 62%-os oláh réteggel szemben 11%-os szláv és 27%-os magyar nevű jobbágyság áll. A szláv-ságnak ezen a területen, mint a megtelepülés kapcsán már reámutattunk, régi gyökerei voltak, amelyeket a közvetlen szomszédságig előnyomuló ruténség azóta is táplálhatott, valószínű azonban, hogy e szórványosan érkező rutén beköltözőket a kultúrában, életformában s mindenek felett pedig vallási életében vele közös oláhság nyelvre és néptudatra korán, 1–2 nemzedék alatt áthasonlította. Sőt a nagyszámú s folyton új testvér elemeket fölvevő magyar nevű lakosság is állandóan a felszívódás útján lehetett,¹ de 1775-ben még messze attól az állomástól, amelyen a magyarság már csupán külső jelekben (nevek, föld-

¹ Turcon 1609-ben „Kys” Jánost, Radol Jánost, „Sandor” Jánost, „Kys” Theodort és „Petheő” Györgyöt egyformán „oláh”-ként említik („omnibus quinque valachis in dicto Thwrcz”, beiktatásról szóló jelentésben. Per. 1609. F. 305. Ns 10.). Ez a megjelölés természetesen egyedül még nem bizonyít a felszívódás megtörténte, vagyis amellet, hogy a fenti magyar nevű oláhok 1609-ben nyelvre és tudatra is oláhok voltak. Az a körülmény, hogy Turc oláh falu volt, az oláh vidéken feküdt s lakosai különbség nélkül az eltérő „oláhság”-i szolgáltatásokat teljesítették, a közbeszédben elég indokot szolgáltatott arra, hogy lakosait – ezek között a kisebb számban levő nem oláh eredetűeket és még el sem oláhosodottakat – oláhoknak nevezzék. Hasonló általánosításra a közbeszédben ma is találhatók példák.

rajzi elnevezések stb.) kifejezésre jutó pusztai emlék lesz. Az úrbérendezés előkészítése során itt magyar nyelven felvett és aláírt jobbágyfassiók záradéka ugyanis a magyar nyelvet jelöli meg e községek használatos nyelveként s az úrbérendezés végrehajtásáról kiadott bizonyáglevelekben is azt olvashatjuk, hogy e helységek lakosai – bár rendes nyelvük az oláh nyelv – a magyar nyelvet is értik. A kisebbségi magyarság nyelvi felszívódása egy további évszázad alatt, melynek békés folyásában a gyors népi hullámvásárlásra s így újabb magyar elemek felvételére is kevesebb lehetőség nyílt, nagy lépésekkel haladt ugyan előre, de befejezéshez még ekkor sem jutott el. A helytartótanácsnak küldött 1862. évi jelentések szerint ugyanis az oláh nyelv egyedüli nyelvként csak Batarcson dívik, míg Turcon és a két Gércén az oláh többség mellett – bár már kevesen – még mindig beszélnek a magyar nyelvet is.

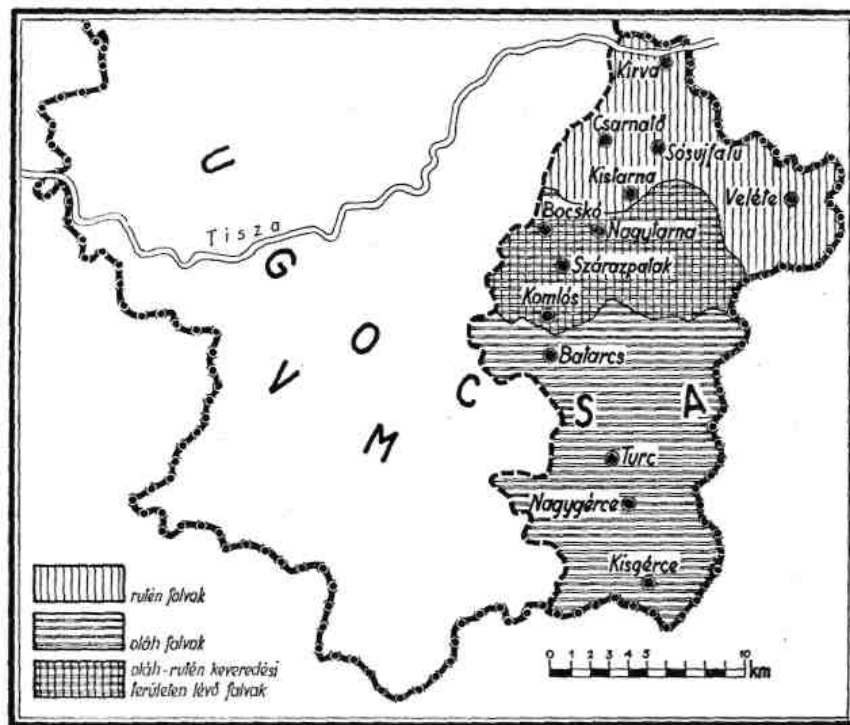
E meglehetősen kevert eredetű, de oláh többségű és oláh jellegű avasi település-csoport ellenlábasa a hegység északi, de még mindig „oláhság”-i felén álló rutén településcsoport: Kirva, Csarnató, a XVII. sz.-ban települt Sósújfalu és Kistarna, valamint már a keleti oldalon Veléte. Ezek a települések eredetileg is rutének voltak és változatlanul azok maradtak az idők folyamán. Néhány oláh nevű, vagy éppen „Oláh” nevet viselő jobbágy ezekben a falukban is rendszerint lakott ugyan, de a népesség zömét mégis rutén, mellette pedig kisebb számú magyar családnevek alatt találjuk s a XVIII. sz. második felében ismeretes forrásaink e helységek rendes- vagy anyanyelveként – bár azzal a megjegyzéssel, hogy a lakosok értik a magyar nyelvet – a rutén nyelvet jelölik meg.¹

Az Avas-hegység déli oldalán a Túr síkságára néző említett 4 oláh s az északi lejtőn a Tisza völgye felől ereszkedő 4 rutén helység között még további 4 helységet találunk: dél felől haladva Komlóst, Szárazpatakot, Nagytarnát és Bocskót. Ezek a községek tehát a rutén és oláh településcsoportok között e két népelem keveredési vonalában állanak. A lakosok családneveinek nyelvi csoportosítása e keveredési területen kevésbé biztos vezetőnek kínálkozik, de a járulékos körülmények figyelembe vételével némi eligazítást mégis adnak. A 4 helység jobbágyosságának családnevei ugyanis 1775-ben így oszthatók nyelvi csoportokba:

¹ Ez utóbbi helységek lakosai az 1910. évi népszámlálás alkalmával legnagyobb részben rutén, az Avas hegység déli lejtőin álló Turc, Kis- és Nagygerce s Batarcs lakosai oláh anyanyelveknek vallották magukat.

	Magyar	Szláv	Oláh	Bizonytalan
Komlós	4	–	2	14
Szárazpatak	8	4	–	2
Nagytarna	14	18	2	20
Bocskó	4	9	1	5
Összesen:	30	31	5	41

A falvakban a 28%-os és általában a többi avashegységi faluban is feltalálható magyar nevű réteggel szemben tehát 72%-os nem magyar nevű réteg áll, de az utóbbinak még fele

13. sz. vázlat. Oláh-rutén keveredés az „Oláhság” nevű vidéken.

sem (34%) visel olyan nevet, melynek nyelvi hovatartozása megnyugtatóan meghatározható. Bár e meghatározható nem magyar nevek között a szláv nevek száma messze felülmúlja az oláh nevek számát, a ruténség részvételének az aránya még korántsem tekinthető igazoltnak, mivel a két nemzetiség viszonya e rutén-oláh ütközési ponton közelebbről meghatározható csak akkor lenne, ha ki lehetne deríteni a lakosság 38%-át ké-

pező bizonytalan nevű rétegének népi hovatarozandóságát. E jobbágynéveket, miként említettük, leginkább éppen azért kellett bizonytalanoknak tekinteni, mert a rutén és oláh nyelvekben egyformán használatosak vagy használhatóak. Nyilvánvaló tehát, hogy a rutén vagy oláh elem számbeli elsőségének kérdése e nagyszámú bizonytalan nevű csoporton fordul meg, mert ennek révén az oláhok egyes helyeken többségbe juthatnak a rutének felett.

Ezt az oláh többséget egyes helységeken valóban meg is kell állapítanunk, ha tekintetbe vesszük, hogy milyen nyelvet beszéltek a keveredési vonalon álló helységek lakosai. A rutén-oláh viszony szempontjából figyelmen kívül hagyhatók az 1772. és 1773. évből származó s mind a 4 helységben, mint a lakosok „használatos” nyelvén, magyar nyelven felvett úrbérrendezési fassiók. A magyar nyelv „használatossága” ugyanis nyilván csak azt fejezi ki, hogy e helységeken beszéltek és megértették a magyar nyelvet is, ami elsősorban az itt kezdettől fogva számottevő magyar nevű jobbágyság hatása lehet, e megjelölés eltakarja azonban a gyökeres népi nyelvet. A magyar nyelv itteni használatosságát az úrbérrendezés végrehajtásáról kiadott bizonyáglevelek (1775) is megerősítik, mikor megjegyzik, hogy a lakosok mindnyájan értik a magyar nyelvet, de a gyökeres népi nyelvet is meghatározzák, mikor a 4 helység „rendes” nyelveként a rutén nyelvet jelölik meg. Ez a megjelölés azonban nem áll vitán felül, mert a csaknem egy időpontból, az 1773. évből származó hivatalos helységösszeírásban Szárazpatak és Nagytarna helységek főként divatozó nyelveként nem a rutén, hanem az oláh nyelv szerepel. A helységösszeírás tehát Bocskón és Komlóson meghagyja uralkodóként a rutén nyelvet, de 1862-ben a helytartótanácsához küldött jelentések szerint már itt is az oláh nyelv dívott.

A XIX. sz. második felében már mind a 4 helységben egyedül az oláh nyelv viszi a vezető szerepet. Azt a körülményt, hogy a XVIII. sz.-ban különböző források Nagytarnán és Szárazpatakon egy időpontban is hol a rutén, hol az oláh nyelvet jelölik meg a lakosság rendes- vagy anyanyelveként, csak úgy lehet megmagyarázni, ha feltételezzük, hogy e helységeken mind a rutén, mind az oláh nyelvnek erős tábora volt, miért is az elsőség voltaképpen nem volt a nélkül megállapítható, hogy valamelyiket jogtalan háttérbe szorítás ne érte volna. Az egyensúly tehát ingadozó lehetett a ruténség és oláhság között s e feltevésünket megerősíti Nagytarnának a modern népszámlálások adataival már pontosan ellenőrizhető újabb nyelvi megoszlása, amennyiben az 1910. évi népszámlálás alkalmával a helységben 555 lélek oláh, 475 pedig rutén s csekély egyéb anyanyelvű lakos találtatott. Ugyanekkor már Bocskón, Komlóson

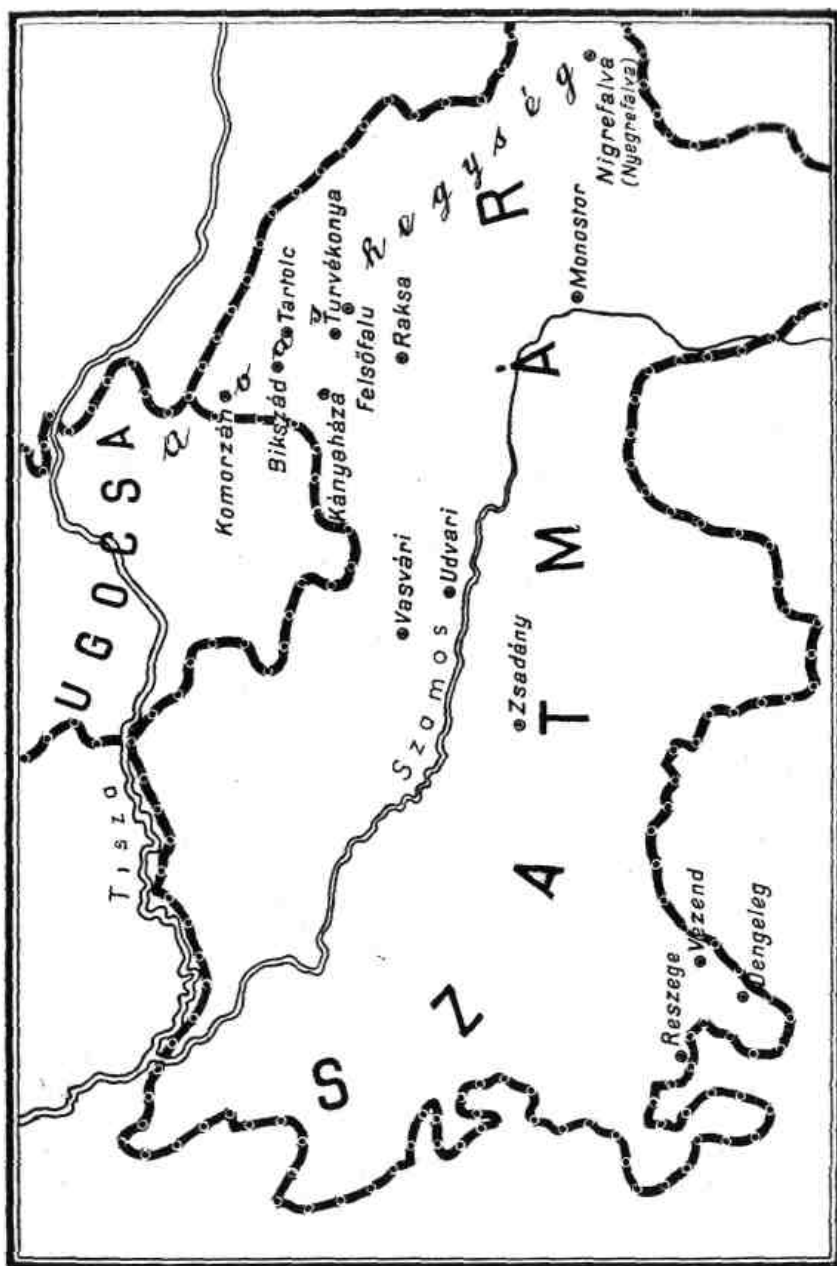
és Szárazpatakon a lakosok csaknem teljesen oláh anyanyelvűeknek vallották magukat, a vegyes rutén-oláh nyelviség tehát e 3 helységben a XVIII. sz. óta teljesen az egyik oldalra, az oláhsághoz tolódtott át. Ez a folyamat bizonyára azért alakult így, mert az oláhság, mely e helységekből eredeti elem és szármottevő volt s amelyet az 1775. évi névsorban is csupán a bizonytalan nevűek csoportja takar el szemeink elől, valószínűleg újabb erősítéseket kapott dél felől.

Ugocsa megyében ez a keveredési vonal jelzi az oláhság térfoglalásának végső állomásait, melyeken sohasem jutott túl. Nem vett tehát részt a magyarság elfogyása következtében elnéptelenedett síkvidék újratelepítésében sem, mivel abból a körülményből, hogy a XVIII. sz. második felében a legtöbb helység lakosságában található 1–2 „Oláh” nevű vagy oláh jellegű ugocsa- és szatmármegyei helység nevét viselő jobbágy, tömegszerű térfoglalásra még nem következtethetünk. A terjeszkedő elem Ugocsa megyében a ruténség volt, a magyar településvidéken a népileg átváltódott községek új vonásait kizárólag a ruténségtől kapták. Az oláhság még a közvetlen tőszomszédságába eső Túrterebesen sem foglalta el a magyarság pusztá helyeit, ezek is a ruténségnek estek, pedig a ruténség ide távolról, jóformán az oláhságon keresztül jutott.

Ezek a jelenségek kétségtelenül arra mutatnak, hogy az a terjeszkedési feszültség, amely a ruténséget állandóan mozgásban tartotta s már kezdetben áttolta az oláhsági Avas hegységre, az oláhságban ezen a vidéken nem tudott felgyülemelni. Az erdélyi oláh tömbből Szatmár és Ugocsa megyéken átvonuló s a magyarság testébe benyúló keskeny avasi oláh vonal nagyobb települő tömegek közvetítésére, az oláhság erdélyi tömegében esetleg jelentkező települési tendenciák levezetésére nem volt alkalmas. De az erdélyi északi oláh tömbnek nem is volt szüksége ilyen „közvetítő” csatornákra, mert kibocsátott rajai már az ugocsai sík elérése előtt lerakhatták a vándorbotot és pedig a közvetlen szomszédságába eső szatmári síkvidéknek azokon a részein, ahol a külső események szintén megbontották és elsodorták a település ősi rendjét. Az oláhságból hiányzó települési tendenciákra mutat az a körülmény is, hogy az oláhság ama két új helység megtelepítésében sem vett részt, amelyek magában az Avas hegység belsejében későn, csak a XVII. sz.-ban, az oláh faluk mellett alakultak ki.

Az ugocsai oláhság tehát megmaradt eredeti települési keretei között, e kereteken belül azonban helységeinek népessége – miként általában a hegyvidéki faluké – az idők folyamán igen fölszaporodott.¹ A népesség számának hatalmas mé-

¹ Turcon pl. 1567-ben 33, 1775-ben 125 jobbágy-családfő lakott.

14. sz. vázlat. Ugocsamegyei jobbágynevekben szereplő szatmármegyei oláh helységek.

retű s a szomszédos síkvidéki magyarság csökkenésével szemben különösen éles ellentétben jelentkező gyarapodása ezen a ponton is a hegyvidéknek emésztő pusztításokkal szemben védtebb voltára vezethető vissza. E megfigyelésünket, melyről a ruténséggel kapcsolatban bővebben szóltunk, itt is alátámasztja a családnevek kontinuitása s megállapítható, hogy egy-egy helységben ugyanazon családnév alatt egyre többen éltek, ami a természetes szaporodás kedvező lehetőségeire mutat. Turcon például 1567-ben még 1, 1705-ben 9, 1775-ben pedig már 14 Dán, 1689-ben 1, 1775-ben már 7 Avasi, Kisgércén 1567-ben még 1, 1775-ben pedig már 12 Bura névvel találkozunk összeírásainkban.

Az ugocsai oláhság népi kapcsolatai jóformán csak a szomszédos Szatmár megye területére vezetnek. Legalább is erre lehet következtetni az olyan ugocsai jobbágycsaládnevekből, amelyek Ugocsa megyén kívül fekvő és oláhokkal lakott helységek nevéből alakultak. Így a Tartóci, Komorzányi, Bikszádi, Kányaházi, Turvékonyi, Felsőfalusi és Raksai nevek az Avas hegység szomszédos szatmármegyei lejtőin fekvő helységekre s a Vasvári, Zsadányi és Udvari nevek is Szatmár megye közeli vidékére mutatnak. A Monostori és Nigrényi nevek szintén szatmármegyei, de már távolabb, a Lápos hegység vidékére s a Beszei, Vezendi és Dengelegi nevek pedig, bár ugyancsak szatmármegyei, de még távolabbi részekre, a bihari vidék felé vezetnek. Ezek a nevek tehát 4 olyan gócot jelölnek meg Szatmár megye területén, amelyekből az ugocsai oláhság az idők folyamán némi testvérelemet fogadott magába s minthogy e nevek nagyobb része szomszédos szatmármegyei vidékre mutat, feltehető, hogy az új oláh testvérelemek útja főként a természetes, kölcsönös s a szomszédos vidékek között általában mindig folyó migráció erein keresztül vezetett Ugocsa megyébe.

4. Egyéb.

A település kezdetein Ugocsa megyébe szakadt szász hospeseknek a magyarságba történt felszívódása óta a megye területén csak a magyarság, a ruténség és az oláhság alkotott települési közösségeket, csupán ez a három népelem töltött ki – rendszerint összefüggő települési területen – teljes közösségi kereteket. A magyarok, rutének és oláhok között természetesen helyet foglaltak egyéb elemek is, de csak szórványosan, vagy éppen egyesével, bár valószínűleg mások is és nagyobb mértékben, mint amelyek és amilyen mértékben a nevek alapján megállapítani lehet. Az ilyen szórványos elemek ugyanis és még inkább az egyes települők korán elmerülnek az idegen népi

tengerben s neveik, ha újak, sokszor már kezdettől eltakarják származásukat. A XVI. sz. második felében névsorainkban a csekély németségen kívül, mely a szász hospesek maradéka volt, csupán néhány török nevű jobbágyot találtunk. Német nevű jobbágyok az 1775. évi úrbérrendezési tabellák névsoraiban is szerepelnek, a török neveknek azonban már nincs nyoma.

A XVIII. sz.-ban azonban a népi összetételek vizsgálatánál már nem csupán a nevek elemzésére vagyunk utalva, hanem olyan írott forrás is rendelkezésünkre áll, melyben egyes elemek népi hovatarozást kifejezetten megjelölő csoportosításban szerepelnek. Az 1743. évi összeírás¹ ugyanis helységenként külön füzetben felsorolván a jobbágyságon kívül állókat vagy a jobbágyság közös terhei alól kiemeltket, az armalisták, libertinusok, manumissusok, immunisok, exemptusok és földesúri bírók mellett külön csoportokba állítja a zsidókat, a görögöket vagy örményeket s a cigányokat. A XVIII. sz.-i új népi viszonyok tárgyalását e töredékelemek, vagyis az 1775. évi úrbérrendezés névsoraiban német nevek alatt, de külön „német” megjelölés alatt is található németség, továbbá az 1743. évi összeírásban szereplő zsidók, görögök vagy örmények és cigányok adataival fogjuk befejezni.

Német nevű jobbágyokat a XVI. sz. második felében az 1567. évi jegyzékek alapján csupán Nagyszöllösön (5) és Szászfalun (17), valamint Sásváron (2) találtunk. Nagyszöllös és Szászfalu azok közé a korai eredetű tiszavölgyi települések közé tartozván, amelyekre a XIII. sz.-ban szász hospesek telepedtek, a német nevű jobbágyokat itt kétségtelenül az egykori szász hospes réteg maradékának tekinthetjük. Feltételezhetjük ezt a 2 sásvári német nevű jobbágyról is, mert bár Sásvár kisenemesi eredetű község volt, a szász hospesek tiszavölgyi telepétől nem esett messze. A XVI. sz. második felében tehát az ugocsi német töredék egészében a szász hospes-ség örökének s a magyarságba olvadó hospes-népszívet végső jeleiként fogható fel.

A következő két évszázad alatt e végső szász maradványok is eltűntek Ugocsa megye népi térképéről. Az 1775. évi úrbérrendezés alkalmával ugyanis Szászfalun és Sásváron már nem lakott egyetlen német nevű jobbágy sem, Nagyszöllösön pedig csak egy, aki azonban új települő lehetett, mert neve nem szerepelt a korábbi jobbágynévsorokban sem Nagyszöllösön, sem a megye más helységében.

Azok a német nevű jobbágyok (32) tehát, akiknek neveivel az 1775. évi úrbérrendezési tabellákban más helységekben találkozunk, már azért is új települőknek tekinthetők, mivel

¹ Per 1743. Ns 6.

csaknem mindannyian más helységeken laknak, mint a XVI. sz.-ból ismert német nevű jobbágyok. Az új német nevű jobbágyok Túrterebesben lakó 28 főnyi zöméről egyébként pontosan megállapítható, hogy a XVIII. sz. második felében tervszerű telepítés vezette Ugocsa megyébe. Ismerjük ugyanis a telepítési szerződést,¹ melyet földesuruk Perényi Károly 1762-ben kötött az ekkor idetelepülő sváb-német jobbágyokkal. A szerződés értelmében a sváb telepesek a faluban vagy azonkívül telket s a telekhez fordulónként 3–3 köböl szántóföldet, 4 szekeres szénakaszálót kaptak s szabad volt erdőt irtaniok. Az előbbieken után 3, az utóbbiak után 9 évig nem szolgáltak a földesúrnak s ha parlag szőlőt ültettek meg, 7 évig bordézsót sem adtak. Külön bírót választottak s szabadon elköltözhetnek, – második szerződésük értelmében csak egy évi előzetes bejelentés után.

A kicsiny túrterebesi sváb csoport, népi tömegétől megszevetve, a megtelepedésük után is elsősorban magyar jellegűnek maradt mezővárosban eleve fölszívódásra volt ítélve. Megtelepedésük után egy évtizeddel, az úrbérrendezés előkészítése során 1773-ban már magyarul tettek esküt és magyar nyelven feleltek a kérdőpontokra.² Az 1773. évi hivatalos helységösszeírás a helységben főként dívó nyelvek között sem említette a német nyelvet, csupán a magyart és rutént. Túrterebest még később is, Fényes Elek statisztikai és geográfiai leírásában, „magyar-német-orosz” jellegűnek találjuk, de 1862-ben a faluban már egyedül a magyar nyelv dívott s az 1910. évi népszámlálás alkalmával 5 német anyanyelvű lakost találtak a helységben, ezekben azonban, miként a felsőtiszai vidéken magukat ekkor német anyanyelvűeknek vallók legnagyobb részében, inkább zsidókat lehet sejtenuünk és nem a sváb telepesek utódait.

A kicsiny túrterebesi sváb csoporton s az említett nagyszöllősi német nevű jobbágyon kívül 1775-ben még Tiszaújlakon és Veresmarton voltak német nevű jobbágyok, akik szintén az utóbbi évtizedekben s valószínűleg a szomszédos Bereg megye nagyobb tömegű új német telepesei közül kerültek az ugocsai Tiszamentére.

*

¹ A szerződés másolatban az úrbérrendezési iratok között (Ut sub E.). A szerződés egy másik, az előbbivel csaknem megegyező szövege, amelyet a svábok vezetői 1775-ben, tehát megtelepedésük után 13 évvel írtak alá a megye előljárói előtt, szintén másolatban a Perényi család levéltárában. (Per. 1775. F. et Ns 13.)

² „cum hungarice et loqui et eandem linguam bene callere dignosceremus, una cum novem punctis interrogatoris idem lingua hungarica praelegimus ac taliter fassiones iudicis et juratorum ad novem puncta elicitas etiam lingua hungarica descriptas hic accludimus”. UT. Rel. de sueuis Terebesiensibus.

Az 1743. évi összeírásban feltűnő zsidóság új népelem volt Ugocsa megye területén, mely ekkor még csak 19 családot számlált, de később a szüntelenül érkező újabb beköltözők révén hatalmasul megszorodott. Az egykorú jobbágy összeírásokban nem igen találjuk fel őket, mert nem jobbágytelekre, hanem magára a földesúri birtokra szoktak szállani, rendszerint a korcsmák árendátoraiként. Beáramlásuk kezdetének időpontja éppen ezért pontosan nem állapítható meg, de az 1743. évi csekély számuk arra mutat, hogy ez a kezdeti időpont az 1713. évet aligha előzi meg 1–2 évtizeddel is. „Sidó” nevű jobbágyal ugyan néhány esetben jóval korábban is találkozunk,¹ Nagyszöllős határában pedig már 1357-ben szerepel bizonyos „Sido-mezeu” nevű földterület, nagyon kérdéses azonban, hogy e nevekben, melyek a zsidóság ideindulását évszázadokkal megelőzték, valóságos népi jegyeket kell-e tekinteni.

Bár a korai adatok a megyében megtelepedő zsidó elemek eredetéről nem szólnak, a későbbi s már ellenőrizhető beáramlásnak megfelelően az első beköltözők bölcsőit is a Kárpáton túl, főként a lengyelországi ghetókban kereshetjük. Már most is erre enged következtetni s egyúttal megjelöli az áramlás útját az a levél, melyet Czáró Fogarassy Zsigmond Csepén 1743. júl. 22-én írt az 1743. évi összeírást végző Megyery Jánoshoz,² tudatva, hogy két árendás zsidóját, akik „mostan jöttek az elmúlt Szent György napján ki Máramarosból” nem engedi taksáltatni az új települőknek járó egy év leteltéig.

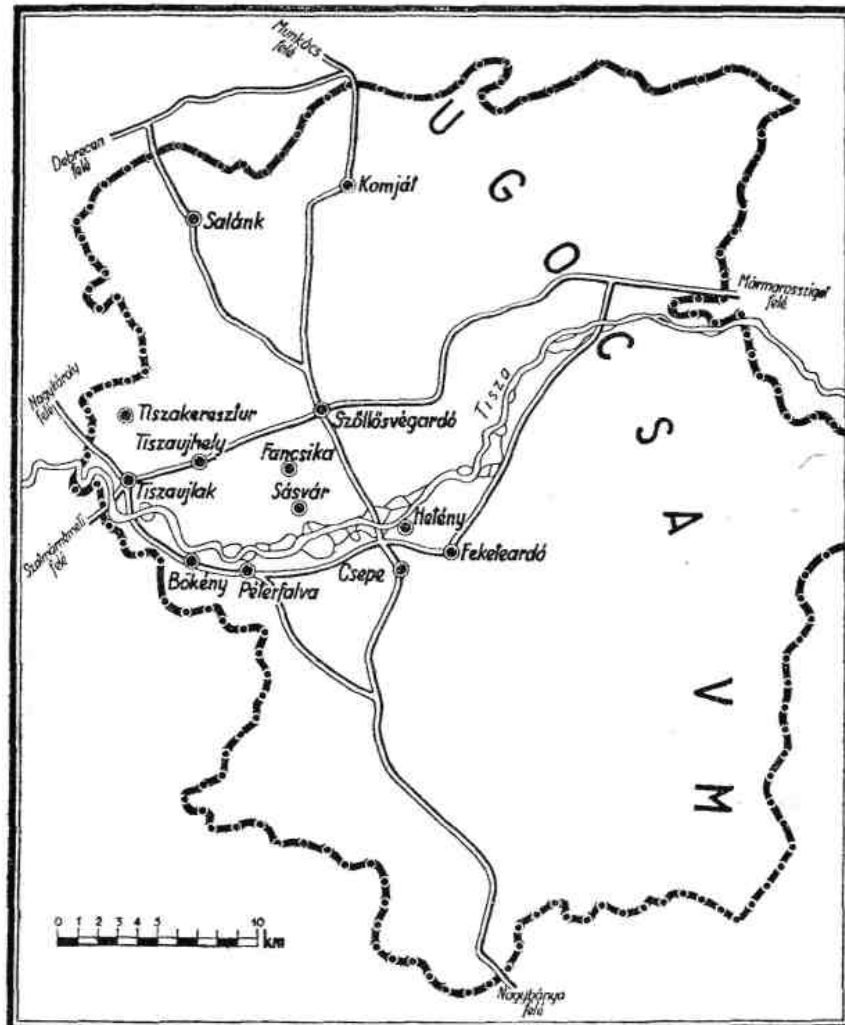
Az első zsidó lakosok a fő közlekedési útvonalak mentén fekvő s éppen ezért jó korcsmaárendákat nyújtó helységekből telepedtek meg, miként az 1743. évi 19 zsidó családfő alábbi lakóhelyei mutatják:

Tiszakeresztúr	1
Tiszaújlak	1
Tiszaújhely	1
Bökény	1
Péterfalva	2
Hetény	1
Sásvár	2
Csepe	2
Fancsika	2
Szöllősvégardó	4
Salánk	1
Komját	1

¹ Csedregen az 1573., Csepén az 1570., Csomán az 1632., Egresen az 1668., Hetényen az 1631., Nagyszöllősön az 1574. évben találunk „Sido” (Sydo) nevű jobbágyot. (L. a Második Részben az egyes községek jobbágynévsorait.)

² A levél az összeírásban. Per. 1743. Ns 6.

Ezek a helységek az utóbbi kettő kivételével, melyek a Borsova mentén, de szintén közlekedési vonalon fekszenek,

15. sz. vázlat.

Az Ugocsa megyén áthaladó fontosabb útvonalak és azok a helységek, melyekben 1743-ban zsidók laktak.

a Tisza két partján vonuló országút mellé esnek. Az útvonalat tehát jóformán már az első zsidó telepések megszállták, akiket a kocsma és a kereskedés lehetőségei vonzottak ide. Az össze-

írás tanúsága szerint lova és fejős tehene csaknem mindegyik zsidó lakosnak volt s mivel az összeírás egyetlen köblös szántót vagy egyetlen kapás szőlőt sem tüntet fel neveik alatt, e jószágokat bizonyára üzleteikben hasznosították.¹

Ezt a néhány zsidó családot a XVIII. sz. derekán Ugocsa megye népi tömegében jóformán még észre sem lehet venni. A most csak elindulóban levő zsidó-áramlás későbbi eredményeiről modern statisztikai adataink pontos képet szolgáltatnak, melynek szemléltetésére idézzük az 1910. évi népszámlálás adatait: ekkor a megye 91.755 főnyi lakosságából 11.850 lakos zsidó vallású volt.

*

Az 1743. évi összeírás külön megjelölés alatt 37 cigány és 5 örmény vagy görög lakost sorol fel. Az utóbbiak közül 4 Nagyszöllősön, a megye közigazgatási és gazdasági centrumában, 1 pedig Tiszaújhelyen, a megye egyik szintén jelentős helységében lakott, oly helyeken tehát, ahol e Balkánról származó kereskedő elem, mely az ország más részeire is elhatolt s főként a városokba telepedett be, kereskedésre megélhetési forrást talált.

A cigányokat, miként ekkor még a zsidókat is, nagyobb részben a tiszamenti helységekben, Nagyszöllősön, Tiszaújlakon, Bökényben, Péterfalván, Hetényben, Csepén, Feketeardóban, Tekeházán és Verécén, továbbá az északi síkvidéken, Salánkon, Szöllősvégárdón és Fancsikán és a déli síkfeldön, Gyulán, Nevetlenfaluban és Kökényesden találjuk. Telkeik, mint a jobbágyoknak, nem voltak, földet nem műveltek, lova azonban csaknem mindegyiknek volt. Egyeseket mint muzsikust vagy kovácsot foglalkozásuk szerint is megjelöl az összeírás, de – telkeik nem lévén – bizonyára a többi is, kiknek foglalkozását az összeírás nem közli, valami különleges szolgálattal fizetett urának. Az a körülmény, hogy az összeírásba helységenként név szerint felvették őket, ellene mond annak, mintha ide-oda kóborló sátoros cigányok lettek volna, az a további körülmény pedig, hogy különböző helységekben gyakran találkoztunk egyforma cigány-nevekkel (pl. 2 helységben 3 Papinecz, 3 helységben 3 Kalus, 4 helységben 6 Csorba, 3 helységben 3 Kocza, 2 helységben 2 Futó), egyenesen arra mutat, hogy a kis

¹ 1721-ben még 7 zsidó család lakott a megyében és pedig: Nagyszöllősön, Fancsikán, Tiszaújhelyen, Mátyfalván, Csepén, Tekeházán és Salánkon. A mátyfalvainak csak lova, a többinek egyformán volt tehene és lova. Mindegyiknek volt továbbá pálinkafőző üstje, az első ugocsei zsidók tehát kivétel nélkül pálinkafőző korcsma-arendátorok voltak. (OL., Relationes officialium cameralium F. 3. Ns 38.)

ugocsai cigány csoport közös törzset alkotott s már régen megtelepedett a megye egyes pontjain, innen települve – de csak a síkvidéken – más pontokra át.

A csupán 5 főt számláló örmény-görögség s a 37 főnyi cigányság – mint ezek az elemek legtöbbször az ország más részein is – nem a saját nyelvéből származó nevek alatt él. Sporádkusan szétszórva és testvér népi tömbre nem támaszkodhatva, neveikkel felolvadnak a környezetbe s ennek megfelelően Ugocsa megyében részben magyar (Csergő, Csorba, Futó stb.), részben szláv (Papinecz, Petka), nem kis részben pedig „bizonytalan” (Kocza, Borkoczi, Lengyel stb.) nevet viselnek s így kimutatásainkban más alkalommal ezeket a nyelvi csoportokat növelik. Észrevehető eltolódás e miatt mégsem állhatott elő, mert számuk csekély volt s hovatovább – főleg az örmények vagy görögök a környezet nyelvét és népi tudatát a valóságban is átvették.

Ugocsa megye német, zsidó, örmény-görög és cigány népi töredékei tehát Ugocsa megye népi térképére a XVIII. sz. második felében csak itt-ott raknak föl egy-egy csekélyke színtelket, melyek a megye magyar-rutén-oláh szintömegeiben szinte nyomtalanul tűnnek el.

*

Az 1910. évi népszámlálás alkalmával a megyében anyanyelv szerint a következő volt a népesség megoszlása:

magyar	42677	46.5%
rutén	34415	37.5%
oláh	9750	10.6%
német ¹	4632	5.1%
egyéb	281	0.3%
összesen:	91755	100%

Ez az állapot körülbelül megfelel annak a nyelvi megoszlásnak, amelyet a jobbágynevek az úrbérrendezés idejében, másfél századdal korábban mutatnak, lényeges nyelvi eltolódás azóta tehát nem következett be. A magyar nevű jobbágyok száma ugyan 1775-ben csak 37, 1910-ben pedig a magyar anyanyelvűek száma 46% volt, ezt a különbséget azonban a számítási alap, a családnév és anyanyelv különbségéből esetleg adódó eltéréseken kívül kiadja a birtokos és birtoktalan kisnemesség is, mely az előbbi számban nem foglaltatik benne. Az a körülmény, hogy a betelepített ruténség az egyes magyar helységekből az idők folyamán teljesen felszívódott a magyarságba, a fenti

¹ Tulajdonképpen – esetleg 1–2 kivétellel – zsidók.

százalékszám kialakulására különösebb befolyást nem gyakorolhatott, mert ugyanekkor a rutén hegyi falukban és egyes magyar falvakban, ahol a helyi és környezeti tényezők a ruténség oldalán állottak, a magyar kisebbséget a ruténség szívta fel. A magyar nyelv azonban, mely egykor egyedül élt a megye területén s itt még a rutén és oláh betelepülés első századai után is általánosan beszélt volt, múltban gyökerező elsőbbségét az utóbbi másfélszázad alatt végbement nyelvi nivellálódás után is megtartotta, amennyiben a magyar nyelvet 1910-ben a megye lakosságának még mindig több mint 59%-a (54.230 lélek) beszélte.

Ugocsa megyét, amely magyar impérium alá tartozott, mióta lakatlan területén a királyi ispánok első magyar telepei megjelentek, a trianoni szerződés csaknem teljes egészében leszakította Magyarországtól. Nagyobb fele Csehszlovákiának, kisebb fele Romániának jutott s Magyarországnak a megye nyugati szélén mindössze 0.1 négyzetkilométernyi néptelen mezei terület maradt. A kicsiny földsarok a magyar állam jelenlegi határain belül tehát jóformán jelképe csak a történelmi életnek, mely a magyarságot az ugocsai földhöz és népeihez fűzi.

MÁSODIK RÉSZ

AZ ADATOK

RÖVIDÍTÉSEK

I. SZÓRÖVIDÍTÉSEK.

Abbreviationes verborum.

B = bizonytalan nevű; nomine incertus; unbestimmten Namens; de nom incertain; names of uncertain origin.

M = magyar nevű; nomine hungarus; ungarischen Namens; nom hongrois; Hungarian name.

N = német nevű; nomine germanus; deutschen Namens; nom allemand; german name.

O = oláh nevű; nomine valahus; walachischen Namens; nom roumain; walachian name.

Sz = szláv nevű; nomine slavus; slavischen Namens; nom slave; slav name.

T = török nevű; nomine turcus; türkischen Namens; nom turc; turkish name.

C = cigány; zingarus; Zigeuner; Tzigane; Gypsy.

Ö = örmény; armenus; Armenier; Arménien; Armenian.

Zs = zsidó; judaeus; Jude; Juif; Jew.

b = bizonytalan; incertum; unbestimmt; incertain; uncertain.

c = colonus; jobbágy; Fronbauer; serf; serf (vassal).

cb = combusta; leégett; abgebrannt; incendié; burnt down.

chr = pecuniam christianitatis praestans (pecunia ab inquilinis et procreationes non habentibus colonis pro decima praestita): keresztyénpénzt fizető (a dézsma alkalmával fizették zsellérek és olyan jobbágyok, akiknek nem volt gabonatermésük); „pecunia christianitatis”-Zahler (als Zehent haben die behaustere Inwohner und solche Fronbauer gezahlt, welche keine Getreideernte hatten); payant la „pecunia christianitatis” (payée à l’occasion de la levée de la dîme par les brassiers et les serfs n’ayant pas récolté des céréales); payer of „pecunia christianitatis” (it was paid as tithe by socmen and such serfs who had no corn-production).

cp = colonialis porta („porta” vide inferius); jobbágyporta (a „portá”-ról alább); Bauernhof („porta” s. unten); porta de serf (pour „porta” v. plus bas); porta of serfs (about the „porta” see later).

d = domus; ház; Haus; maison; house.

des = deserta; elhagyott; verlassen; désert; deserted.

- é. á.** = évi átirat (levéltári jelzetben); transsumptum de anno – (in signaturis archivalium); Trannsumptum vom Jahre – (in archivalischen Bezeichnungen); transscription de l’an – (dans les cotes d’archives); transscription from the year – (in archival notations).
- e. n.** = egyes név, azaz egy tagból álló személynév; nomen personae unius verbi; Personennamen nur aus einem Worte; nom de personne d’un seul mot; name consisting of one word.
- é. n.** = év nélkül (levéltári jelzetben); sine dato (in signaturis archivalium); ohne Datum (in archivalischen Bezeichnungen); sans date (dans les cotes d’archives); without date (in archival notations).
- extr** = extraneus; idegen; Fremder; étranger; extraneous.
- fr** = decimam frugum praestans; gabonadézmát fizető; Getreidezehent-Zahler; payant la dîme des céréales; one who pays corn-tithes.
- i** = inquilinus; zsellér; behauster Inwohner (Hintersass, Söldner); brassier, manant (laboureur de bras); socman (tenant).
- ip** = integra porta; egész jobbágyporta; ganzer Bauernhof; „porta” entière; a whole serf’s „porta”.
- is** = integra sessio; egész jobbágytelek; ganzer Bauerngrund; fonds (terre) serve intégral; a whole serf-tenement.
- j** = judex; bíró; Schulze; maire; village mayor.
- mp** = media porta; félporta; halber Bauernhof; demi-porta; half serf-porta.
- ms** = media sessio; fél jobbágytelek; halber Bauerngrund; moitié d’un fond serve; half serf-tenement.
- nd** = nova domus; új ház; neues Haus; maison nouvelle; new house.
- p** = porta (fundus contributionis temporibus citatis circiter uni integrae coloniali sessioni aequalis); királyi adóalap, mely a munkában tárgyalt korban kb. egy egész jobbágyteleknek felelt meg; königlicher Steuergrund in der zitierten Zeit ungefähr einem Bauerngrund entsprechend; base d’impôt royal qui, à l’époque en question, correspondait à peu près à une terre serve; royal tax-unit which in the noted years corresponded to a whole serf’s tenement.
- pf** = pecuniam falcis praestans (idem, quod „chr”, v. ibidem); sarlopénzt fizető (ugyanaz mint a „chr”, l. ott) „pecunia falcis”-Zahler (derselbe, wie „chr”, s. dort); payant la „pecunia falcis” (ce terme équivant à „chr”, v. plus haut); payer of „pecunia falcis” (the same as „chr”, see there).
- p. inqu.** = porta inquilinaria; zsellérporta; Hintersassenhof; porta des brassiers; socman’s porta.
- pp** = pauper; szegény; Armer (d. h. Fronbauer); pauvre (indigent); poor.
- qus** = quarta sessio; negyed jobbágytelek, viertel Bauerngrund; quart d’une fonds serve; one quarter of a serf’s tenement.
- s** = sessio (fundus intravillanus cum appertinentiis campestribus); jobbágytelek (a belső telek a mezőbeli tartozékokkal együtt); Bauergrund (innerer Grund samt den zugehörigen

- Feldern); fonds, terre serve (fonds intérieur avec les appartenances rurales); serf's tenement (inner tenement together with the rural appurtenances).
- si** = subinquinus; házatlan zsellér; unbehauster Inwohner (Häusler); brassier sans maison; socman who owns no house.
- ss** = servus; szolga; Knecht; serviteur; servant.
- sz. v.** = század végén (levéltári jelzetben keltezetlen iratok megjelölésében); fine seculi (in signaturis archivalium sine dato); am Ende des Jahrhunderts (in archivalischen Signaturen nichtdatierten Schriften); à la fin du siècle (dans les cotes des chartes non datées); at the end of the century (in archival notations, designing undated documents).
- ts** = tertia sessio; harmad jobbágytelek; drittel Bauerngrund; tiers d'un fond serve; one third of a serf's tenement.

II. FORRÁSJELZÉSEK

Abbreviationes fontium.

a) Levéltári jelzések.

Abbreviationes signaturarum archivalium.

- Acta Part.** = Acta Particularia. – Országos Levéltár, m. kir. kancellária levéltára.
- CR** = Conscriptiones Regnicolares annorum 1715 et 1720. – Országos Levéltár, régi országos levéltár.
- Dec. Ber.** = Conscriptiones decimarum comitatus Beregiensis. – Országos Levéltár, m. kir. kamara levéltára.
- Dec. Szatm.** = Conscriptiones decimarum comitatus Szatmariensis. – U. ott.
- Dec. Ug.** = Conscriptiones decimarum comitatus Ugocsensis. – U. ott.
- Dic.** = Conscriptiones dicarum comitatus Ugocsensis. – U. ott.
- Dl.** = Diplomataikai gyűjtemény. – Országos Levéltár.
- Helyt. Inv. Nob.** = Investigatio nobilium. – Országos Levéltár, m. kir. helytartótanács levéltára.
- Helyt. Nob.** = Nobilitare. – U. ott.
- Ibr.** = Ibrányi család levéltára. – Országos Levéltár, múzeumi levéltár.
- Kállay** = Kállay család levéltára. – U. ott.
- Kir. Könyv** = Királyi Könyv. – Országos Levéltár, m. kir. kancellária levéltára.
- Kom. jz.** = Néhai Komáromy Andrásnak Ugocsa megye történetére összegyűjtött és halála után az Országos Levéltár múzeumi levéltárában letétben elhelyezett jegyzetei.
- Lel. Acta** = Acta Conventus Lelesziensis. – A leleszi konvent hiteltes helyi országos levéltára.

- Lel. Met. Ber.** = Metales comitatus Beregiensis. – U. ott.
Lel. Met. Ug. = Metales comitatus Ugocsensis. – U. ott.
Lel. Prot. = Protocollum. – U. ott.
Lel. Prot. Parvum = Protocollum Parvum. – U. ott.
Lel. Stat. = Staturiae. – U. ott.
Missiles = Országos Levéltár, m. kir. kamara levéltára.
Nagyid. = Nagyiday család levéltára. – U. ott.
NRA = Neo-Registrata Acta. – II. ott.
P. = Processus Tabulares. – Országos Levéltár, m. kir. kúria. (A P.4.-jelzetűek egyszerű, a P.5.-jelzetűek fellebbezett táblai perek.)
OL = Országos Levéltár, Budapest.
Per. = Perényi család levéltára. – Országos Levéltár, múzeumi levéltár.
UC = Urbaria et Conscriptiones. – Országos Levéltár, m. kir. kamara levéltára.
Ug. jkv. = Ugocsa megye jegyzőkönyve. – Ugocsa megye levéltára.
Ujh. = Újhelyi család levéltára. – Országos Levéltár, m. kir. kamara levéltára.
Ujh. Dl. = Az Újhelyi család levéltárának középkori oklevelei. – Országos Levéltár, diplomatikai gyűjtemény.
UT = Úrbéri tabella. (A Mária Terézia-féle úrbérrendezés során készített táblázatos kimutatások és a kapcsolatos iratok.) – Országos Levéltár, m. kir. helytartótanács levéltára.
Zolt. = Csepei Zoltán család levéltára. – Országos Levéltár, múzeumi levéltár.

b) Könyvészeti jelzések.

Abbreviationes librorum citatorum.

- Anj.** = Anjoukori okmánytár. I–VII. Bpest. 1878–1920.
Arch. Közl. = Archeológiai Közlemények. Bpest. 1859(I)–1899. (XXI.)
Balogh = Balogh Pál: A népfajok Magyarországon. Bpest. 1902.
Bern. E. W. = Berneker: Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Heidelberg, 1914.
Corp. Stat. = Kolozsvári Óvári: Corpus Statutorum Hungariae Municipalem (A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye). I–V. Bpest, 1885–1894.
Csánki = Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–V. Bpest. 1890–1913.
Ethn. = Ethnographia. Bpest. 1890 (I). –
Et. Sz. = Magyar Etymológiai Szótár. Bpest. 1914 (I). –
FE. = Föld és Ember. Bpest. 1921(1)–1930(X).
Fejér = Fejér György: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae. 1829–1844.
Hazai okl. = Hazai oklevéltár. I. Bpest. 1879.
Hazai okm. = Hazai okmánytár. I–VIII. Bpest. 1865–1891.

- Hóman, M. Tört.** = Hóman Bálint és Szekfü Gyula: Magyar Történet. I–VII. Bpest.
- Karácsonyi, M. Nemz.** = Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–III. Bpest. 1900–1901.
- Károlyi:** = A Nagykárolyi gróf Károlyi-család oklevéltára. I–V. Bpest. 1883–1897.
- Komáromy** = Komáromy András: Ugocsa vármegye keletkezése. Értekezések a tört. tudományok köréből. Bpest. 1896.
- Lehoczky** = Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye monographiája, I–III. Ungvár. 1881.
- Loc.** = Lexicon locorum regni Hungariae populosorum anno 1773. officiose confectum (Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása). Budapestini, 1920.
- Márm. Dipl.** = Mihályi János: Mármaroszi diplomák a XIV. és XV. századból. Mármarossziget, 1900.
- Melich, Honf. M.** = Melich János: A honfoglaláskori Magyarország. (A magyar nyelvtudomány kézikönyve. I. k. 6. f.) Bpest. 1929.
- Miklosich** = Miklosich: Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien. 1886.
- MNy.** = Magyar Nyelv. Bpest. 1905 (I). –
- MOE** = Magyar Országgyűlési Emlékek. Szerk. Fraknói–Károlyi. I–XII. Bpest. 1874–1917.
- MPREA** = Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár. Bpest. 1901 (I). –
- MTsz.** = Szinnyey József: Magyar Tájszótár. I–II. Bpest. 1893–1901.
- Nyr.** = Magyar Nyelvőr. Bpest. 1872 (I). –
- NyTsz.** = Magyar Nyelvtörténeti Szótár. I–III. Bpest. 1890–1893.
- Oklsz.** = Szamota–Zolnay: Magyar oklevélszótár. Bpest. 1901–1906.
- OT** = Ugocsa vármegye községei és egyéb lakott helyei hivatalos neveinek jegyzéke. A m. kir. belügyminiszter megbízásából kiadta az Országos Törzskönyvi Bizottság. Bpest. 1908.
- Pesty** = Pesty Frigyes helynévgyűjtése a Magyar Nemz. Múzeum kéziratárában levő kéziratok kötetekben. Az ugocsamegyei gyűjtés az 1864/65. évekből való. Fol. Hung. 1114. 54. k.
- Petrov** = Petrov: Karpatoruské pomistni názvy z pot. XIX. a zpoč. XX. st. Praha. 1929.
- Petrov Mat.** = Petrov: Materialy dlja istorii Ugorskoj Rusi. VI. Predely ugorusskoj reči 1773. g. S. Peterburg. 1911.
- Reg. Var.** = Karácsonyi–Borovszky: Regestrum Varadiense. Bpest. 1903.
- Száz.** = Századok. A Magyar Történelmi Társulat közlönye. Bpest. 1867 (I). –
- Szirmay** = Szirmay Ant.: Notitia politica, historica, topographica incliti comitatus Ugochiensis. Pestini, 1805.
- Szirmai Szatm.** = Szirmay Ant.: Szathmár vármegye fekvése, történeti és polgári esmérete. I–II. Buda, 1809–1810.
- Vályi** = Vályi András: Magyarországnak leírása. I–III. Buda, 1796–1799.

Wenzel = Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. I–XII. Bpest. 1860–1874.

Zichy = Zichy okmánytár. I–XII. Bpest. 1871–1931.

ZONF = Zeitschrift für Ortsnamenforschung. München–Berlin. 1925 (I)–.

Azokat a nyelvészeti jegyzeteket, melyek végén forrásként megjelölve a „Kniezsa” név található, kéziratként közvetlenül kaptam dr. Kniezsa István egyetemi m. tanár úrtól.

Az adatok összegyűjtésének, csoportosításának s közlésének módszeréről a „Bevezetés” tájékoztat.

AKLI.¹ (*Okly, Akly.*)

A megye délnyugati mocsaras részére települt Akli falu neve okleveleinkben csak 1323-ban² tűnik fel s nincs is semmi nyoma, mintha a falu az előző században keletkezett volna. Körülbelül egy századig az Akly család, majd kihalta után leginkább leányági örökösök és új adományosok, több-kevesebb ideig a Perényi, Maghy, Dalnoki Székely, Ödönffy, Barakonyi s végül a Gyulay család birtoka. Az összefüggő kisnemesi vidék s a nyalábi és halmi uradalmak közé szorulva sem került ezek tartós hatása alá³ s különállása a mindvégig színmagyar lakosság szembeszökő állandóságában is kifejezésre jut. A falu népének elszigeteltsége leginkább északkeleti határa, a később mellé települt Gyula irányában törik meg. E jelenség elsősorban azzal magyarázható, hogy a XIV. sz. közepe táján keletkezett Gyula határának egy része Akliéből szakadt ki, miként az Akli és Feketeardó között 1337-ben megvont új határ leírásából következtetni lehet.¹

BIRTOKOSOK.

1549.⁵ Maghy Péter 18 p. – 1567.⁶ Székely Antal 1 j, 15 ip, 12 pp, 1 ss, 2 i s név nélkül 1 cb. – 1588.⁷ Ödönffy László 6¹/₂ p. – 1620.⁸ özv. Székely Boldizsárné 1 p. inqu. – 1690.⁹ Gyulay Ferencről kir. kincstár részére elkobozva 24 is, 1 ms, 7 des. – 1775.¹⁰ Gróf Gyulay Ferenc. 14 c, 2 si. –

¹ A név magyar eredetéről (*akli < akol*) az Et. Sz. I. 49–50.

² Dl. 2166 s Fejér VIII. 2. 423.

³ A Perényiek birtoklása a XV. század folyamán, mikor Akli a nyalábi vár tartozékai között szerepel, nem volt tartós.

⁴ Per. 1337. F. 2. Ns 18 s a határ leírása nélkül: Fejér VIII. 4. 274–5. L. még Gyulánál.

⁵ Dic. Kom. jz.

^{6,7,8} Dic.

⁸ UC 11–49.

¹⁰ UT.

JOBBSÁGYSÁG.¹¹

1408.¹² *M*: Okos.

1525.¹³ *M*: Gáspár.

1567.¹⁴ *M*: Andras (1571: Kovacz alias András¹⁵ Per. XVI. sz. v. Ns 229–231), 2 Bockor, Bodor, Dandi, Demeter, Domokos, Dora, Dosa, Gechye (1570: Gece, Cicye?; 1753: Gechy, Kechye; 1576: Göche; 1579: Geczy; 1595: Geötzie; 1608: Keczei Dec. Ug.; v. ö. 1571: Kerekgyarto alias Gecze Per. XVI. sz. v. Ns 229–231 s 1585: Kerekgyarto Dec. Ug.), Gergely, 2 Geünger (1570: Gyonguir, Gonguir Dec. Ug.; 1572 Gewngyr Dic; 1574: Göngier; 1575: Gönger; 1580: Gonner; 1592: Gieongier; 1617: Geöngywer Dec. Ug.), Kowach, Literatus (1572: Deak Dec. Ug.), 2 Mandi, Nagy, Orozi, Peterdeak, 3 Pongor (1572: Pungor Dec. Ug.), 3 Siro, Zoldos; *B*: Hertely (?), Oroz, 2 Thoth.

1567–1631. között új nevek.¹⁶ 1570: *M*: Feyr, Lakó,¹⁷ Symon,

¹¹ Az akli református egyház a szomszédos Gyuláénak filiája volt. Gyula református papjainak névsorát a dézsmanyugtákból közölte Zoványi, M.Pr.E.A. XIII. 112.

¹² Per. 1409. F. 8. Ns 26.

¹³ Maghy Pál jobbágya. P. 4–3574. sub. Qu. más.

¹⁴ Az adó alá eső porták összeírásakor készített jegyzék teljes névsora Dic. A csoportosítás a birtokosok rovatában.

¹⁵ A név felcserélődött, 1567: Paulus András, 1571: Paulus Kovacz alias András, 1572: Paulus Kowacz (Per. 1572).

¹⁶ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékben. (Dec. Ug.), az 1570. évek részben iktatói jelentésből (NRA 1572–19), az 1572. évek pedig részben a dica-jegyzékből (Dic.) is. A következő nevek csupán egyszer fordulnak elő: Chyoma, Czorba, David, Gacza, Lukacz, Nemes, Pankotay, Szanio, Zanyzlo. Megállapítható volt, hogy a szomszédos Gyula lakosai közül egyesek dézsmát fizettek Aklin (bizonyára akli földön is gazdálkodtak); az ilyen dézsmások neveit nem vettük fel Aklin. Ezek: 1575: Bertalan, Lökös, Mark; 1583: Giulai, Kwmies; 1584: Lörinch; 1585: Gaaspar; 1600: Eosz, 1601: Pal (1608: Paly); 1605: Apay, Chiapos, Dull, Gall; 1608: Teoreok. Megjegyzendő még, hogy az 1572. évi jegyzékben „Demetrius Mathe” és „Dominicus Benedek” családnéve helyesen Demeter és Domokos (l. 1567). Személynévből képződött családnév esetén latin szövegben az ilyen helycsere gyakran előfordul. Az 1573. évi gabona-jegyzékben szerepel „relicta Pauli Wr” s a baromfijegyzékben „Pal wrne”. Az előbbi „Wr” tehát aligha családnév, többé nem is fordul elő. Az 1574. évi jegyzékben Faber, máskor: Kovács (a foglalkozásnevek latin átfordítása szintén gyakran megtörténik; főleg: Deák = Literátus, Kovács = Faber, Szabó = Saxtor, Fazekas = Figulus), Pothor helyesen Pongor (l. 1567), az 1586. évi jegyzékben Szekel helyesen Szőke (l. 1572), 1589-ben pedig Tar helyesen Tóth (l. 1567).

¹⁷ A név különös változásokon esett át. Az 1570. évi dézsmajegyzékben szereplő s 1571-ben megölt Lakó Menyhért nevét a peres iratok 1571-ben Gyaffin alias Lako-nak, 1572-ben egyszerűen Lakónak írták. (Per. 1572 s XVI. sz. v. Ns 229–231). Halála után új Lakó tűnik fel, 1572: Giarfas Dic; 1573: Giarfas Lako Dec. Ug.; 1574: Giarfas pastor gregis Dic; 1575–1577: Lakó Gyaffra (Gyaffra); 1578–1584: Caspar (Casparus) Lako; 1585: Casparus Giaffra; 1586: relicta Caspari Lako Dec. Ug. Majd néhány év múlva ismét másik Lako: 1592. Lako Mátyás u. ott.

Zabo. – 1572. *M*: Barat, Fogas, Geore (1576: Gyürch Dec. Ug.), Jakab, Zewke. – 1573 *M*: Biro. – 1576. *M*. Fazokas. – 1578. *M*: Szanio. – 1585. *M*: Kerekgiarto (v. ö. 1567: Gechye). – 1589. *B*: Pankotay.¹⁸ – 1592. *M*: Zanyzlo. – 1593. *M*: Balog.¹⁹ – 1601. *M*: David. – 1605. *M*: Agoston, Chyoma, Lukacz, Mathe. – 1619. *M*: Cziorba; *B*: Gacza (Gecze?).

1631.²⁰ 1 j, 35 fr. – *M*: Barath, Demeter, 3 Domokos, Fejer, 2 Fazakas, Gergeli, 7 Geczy (Geczye, Deczy, Deczye, Deczyei). 3 Gyeöngyer (Gyeöngier; 1668: Gyöngyér Dec. Ug.), Jakab, Mandi, Oroszi, 2 Pongor, 3 Simon, 2 Siro, 2 Tandi (v. ö. 1567: Dandi). 2 Soldos (Sodos); *B*: Orosz, 2 Thoot.

1631–1690. között további új nevek.²¹ 1633. *M*: Sikett. – 1634. *M*: Varga. – 1636.²² *M*: Farkas. – 1644. *M*: Anthal; *B*: Gayczia (v. ö. 1619: Gacza). – 1645. *M*: Nyry, Nyrö. – 1646: *M*: Botos, Molnár; *B*: Kocze. – 1663: *M*: Ardo, Fejes; *O*: Fatuy; *B*: Kalyba, Turci. – 1673: *M*: László; 1684: *M*: Kocsis. – 1689. *M*: Mező.

1690.²³ *M*: Ágoston (des), Biró, 3 Bocskor, Demeter, 2 Domokos, Fazekas, 2 Feies, 5 Geche (1 des), Gergely (des), 2 Gyöngier, Kocsis, László, Mandi (des), Molnar (des), Nyiri, Oroszi, 3 Pongor, Simon. – *B*: Horváth (des), 2 Thoth.

1690–1775. között további új nevek: 1692.²⁴ *M*: Hegedüs. – 1720.²⁵ *M*: Medve.

1775.²⁶ *M*: 7 Bocskor, 2 Domokos, Josa, Kis, Kovacs, Oroszi, Pongor; *B*: Orosz, Tóth.

A falu lakosságának nyelve az úrbérrendezés folyamán 1772-ben felvett bevallások záradéka s a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyoságlevél (UT), valamint az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest 1920. 283.), továbbá 1862-ben a község jegyzőjének jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint: *magyar*.

¹⁸ Az 1590. évi jegyzékben szerepel özv. Orbán Mihályné. Más jegyzékekben e helyen özv. Tóth Mihályné található s az Orbán név nem fordul elő többé. Úgy látszik, egy személy.

¹⁸ Az 1600. évi jegyzékben: Pethrus Anthall. Bizonyára egy személy a máskor Antonius Peterdeak-nak vagy csak Peter-nek írottal.

²⁰ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. A következő nevek, melyek már előzőleg is előfordultak Aklin, az 1631. évi jegyzékből ugyan hiányoznak, de a következő években ismét feltalálhatók: Ágoston, Bocskor.

²¹ Dézsmajegyzékekben. Dec. Ug. A következő nevek csupán egy alkalommal szerepelnek: Anthal, Ardo, Botos, Farkas, Fatuy, Kalyba, Kocze, Mező, Sikett, Turci, Warga. Az 1645. évi dézsmajegyzékben szereplő Gönczit gyulai extraneusnak tekintve, itt nem vettük fel. Bár kevesebb bizonyossággal, az 1653. évi Kadar-ról és Pap-ról is ez sejthető.

²² Bartha Laurentius családneve helyesen: Barath.

²³ A Gyulay Ferentől elkobzott Akli jobbágyainak teljes névsora. UC 11–49. A csoportosítás a birtokosok rovatában.

²⁴ Dec. Ug.

²⁵ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

²⁶ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

FÖLDRAJZI NEVEK.

- 1337.²⁷ *Uswen, semita.*
Dumb, monticulus.
Lygetus, Lygeth, mons.
*Wlvesfekuspataka,*²⁸ vallis.
*Kalysta,*²⁹ volitabrum porcorum.
Hodos, fluvius; l. Dabolc (1585) és Gyula (1659) határában is.
- 1683.³⁰ *Madi*³¹ *gorongya,*³² szőlő; 1690: Mándi gorongia (UC 11–49); 1703 (u. ott 64–17. 213. l.).
- 1690.³³ *Szigetallya*-ban szántóföldek.
*Valaioszei*³⁴-ben szántóföld.
*Látó domb,*³⁵ pratum; 1703 (UC 64–17. 213); 1865 (Pesty). –
Kövespatak, pratum; 1703 (UC. 64–17. 213. l.), L. Halmi határában is (1658).
*Szányopatak,*³⁶ pratum.
*Gyöngier*³⁷ *szőlő;* 1703: Gyengyer (UC 64–17. 213. l.).
- 1703.³⁸ *Várallyai halár mellett.*
Kövespatak gödre.
Falu réttye.
- 1776.³⁹ *Gorzas*⁴⁰ *erdő;* 1865 (Pesty).

ALSÓKARASZLÓ.¹ (*Karazlo, Nagy Karaszló*).

A Gutkeled nemzetség szatmár-ugocsai ágából származó Rozsályi Kun-ok késői telepítése. A nemzetség ugocsai uradalmának ősi magja Feketepatak volt, melynek eredetileg hatal-

²⁷ Az Akli és Feketeadó között megvont határban. Per. 1337. F. 2. Ns 18.

²⁸ *Wlves* valószínűleg: Ölyves, *fekus* pedig: fekvés. MTSz. I. 562; Oklsz. 232.

²⁹ *Kalista*: kátyu, *kálistás*: kátyús, vízenyős (MTSz. I. 1024); mocsár, itásra használt tó, hol az eső összefut s megáll, lics-pocs, sár (Oklasz. 440).

³⁰ Per. 1633. éviak között.

³¹ *Mándi*, személynév, l. 1567.

³² *Gorond, gorongy, goronc*: halom, domb, mocsaras helyen kiemelkedő földrész. MTSz. I. 709; Oklsz. 305; MNy. VIII. 394; Nyr. XV. 574.

³³ UC 11–49.

³⁴ *Valaio-szer? Valaio* eredete ismeretlen. A magyar *szer*: sor, rend, rész, oldal. NyTsz. III. 191; MTSz. II. 540; Oklsz. 916.

³⁵ *Látó*-domb.

³⁶ Valószínűleg személynév után, l. 1574: *Szania*.

³⁷ *Személynév*, l. 1567.

³⁸ UC 64–17, 213 l.

³⁹ Per. 1776. Ns 4.

⁴⁰ Esetleg a „cserebogár” jelentésű magyar „gorzs” tájszóból. MTSz. I. 709.

¹ Szláv neve: 1773: *Zaricza* Loc. 284); 1865. Záricsá = folyón túl (Pesty); Zaričje (Petrov 36, Petrov Mat. VI. 199).

más határában települt meg Salánk és Komját, a XIV. sz. első, Alsó- és Felsőkaraszló pedig a XV. sz. második felében. A Komját és Kisfalud között 1434-ben tartott határjárás alkalmával² a két Karaszlót még nem, először csak 1490-ben említik,³ 1434-ben tehát még nem állhattak fenn, minthogy a két Karaszló Komját és Kisfalud között fekszik s megtelepülésük óta e két község határa nem is érintkezik. A Borsova völgyében fekvő két Karaszlót észak, kelet és dél felől félkörben rutén települések övezik s maguk is kezdetől fogva rutén települések jegyeit viselik magukon.⁴ A faluban azonban a magyarság is gyökeret eresztett s a magyar elemet az újabb rutén betelepülések sem nyelték el. Fennmaradása minden bizonnyal a salánki uradalom csaknem színmagyar jobbágy lakosságának tulajdonítható, mely a karaszlói magyar réteget nyugat felől a közös uradalmi szervezet keretében állandó vérkeringés útján táplálta.

BIRTOKOSOK.

1572.⁵ Kun László 5 ip, 8 pp, 2 nd, 9 des; Kun Gáspár 3 ip, 2 pp, 8 des; özv. Kun Jánosné 2 ip, 1 pp, 2 nd, 1 des; özv. Kun Miklósné 1 ip, 3 pp, 2 des. – 1775.⁶ Gr. Károlyi Antal 4 c, 7 i; Pogány Imre 6 c, 6 i; Pogány László 7 c; Patay József 6 c; 5 i; Bay György 4 c, 1 i; Buday István 1 c, 2 i; Ormos Miklós 3 c, 3 i; Bodó János 3 i.

JOBBÁGYSÁG.

1509.⁷ *M:* Benkew, Kys, 3 Nagh; *Sz:* Danylo, Handycz, Zaan;

² Per. 1434. F. 12. Ns 13.

³ Per. 1490. F. 16. Ns 26.

⁴ A falu nevét illetőleg a Pesty Frigyes helynévgyűjteményében levő jelentés írója, Firczák Bazil g. kat, lelkész és esperes „némely írástudó férfiak” állítására hivatkozik s maga is valószínűnek tartja, hogy a „kárásztó”-ból ered, mely tó neve ma is él a szomszédos Komjátón (1. ott) s a „karasztova” dűlő nevében Alsókaraszlón is. A név eredete nem állapítható meg, elsősorban szláv-nak látszik. Bár a *Karasztó* > *Karaszló* fejlődés a magyarban lehetséges volna (v. ö. szláv *zastava* > óm. *zásztó* > *zászló*; szláv *pristavъ* > óm. *porosztó* > *poroszló*), az előbbi magyarázatot naiv népetymológiának kell minősíteni, mert a magyar *Kárász+tó*-ból *Kárásztó* > *Kárászló* alakokat várnánk. Gondolni lehetne a szláv *korsta* ‚rüh, érdesség’ (orosz *korosta*, lengy. *krosta*, tót, délszláv *krasta*) szóból képzett melléknévre: *karastav*, amely helynevekben is előfordul: bolgár *Krastovo*, szerb *Krastovče*, lengyel *Krostowo*, *Krostawie* (ugyanott *Krostawie* személynév is). Erre az eredetre látszik mutatni az alsókaraszlói *Karasztova* dűlőnév is. (Kniezsa).

⁵ Dic. Alsó- és Felsőkaraszló együttes adatai.

⁶ UT.

⁷ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Per. 1509. F. 22. Ns 23.

B: Door, 2 Keves, 2 Kowach, Maczko, Marko, Ogoz, Pysyalk, Tholway, Zoka.

1572.⁸ 11 ip, 14 pp, 4 nd s név nélkül 20 des. *M:* 2 Aggos, Benika (1574: Benkeo, Benko Dic), Dienes, Fazekas, Fodor, Jakab, 2 Kius, Korpadi, Magyar, Molnar, Nagy, Pete, Pinzes; *Sz:* 2 Boriz, Pazkura, Triüz, 3 Zany (1671: Zan UC 64–40); *B:* Feulchen, Hoka, Izak (1574: Isak Dic), 4 Kowach. – 1574⁹-ben új nevek. *M:* Szabo; *Sz:* Hannus, *B:* Karazlay, Mattias, Oroz.

1572/74–1720. között új nevek.¹⁰ 1612.¹¹ *M:* Vak.– 1671.¹² *B:* Ilontzai (des.). – 1680. körül.¹³ *B:* Borz (Boriz? v. ö. 1572), Dubroki. – 1715.¹⁴ *M:* Siketh; *Sz:* Babics, Maruska; *B:* Domján, Lengyel.

1720.¹⁵ 13 c, 1 rutenicus sacerdos, 1 minister rutenicus; *M:* Árva, Könnyű, Katona, Süket; *Sz:* 2 Babics, Boris, Maruska, Sztanko, 2 Zán; *B:* Demján, Karaszlai, 2 Pap (így hívják a fent feltüntetett rutén papot és ministert).

1720–1775. között további új nevek. 1735.¹⁶ *M:* Kato, Seregi (1743: Seregély Per. 1743. Ns 6); *Sz:* Pekulinecz, Szanko (v. ö. 1720: Sztanko); *B:* Csorba, Filep, Krajnyaji, Luka, Lukács. – 1743.¹⁷ *M:* Fejér, Szigeti; *Sz:* Burszin, Butasz(?), Kutnics, Kutyka, Spák; *B:* Basó, Bodnár, Marko. – 1749¹⁸ *B:* Homok. – 1752.¹⁹ *Sz:* Turianen, Vaszko. – 1774.²⁰ *Sz:* Posik; *B:* Csekily (v. ö. 1775. Csehély).

1775.²¹ 31 c, 27 i. *M:* Fejér, 2 Karasia, 6 Könnyű, Palotás, Portás, 2 Seregély, Siket, Szigeti; *Sz:* 4 Babik, Boris, 2 Borszak (Bortzak, Borczak), Brecs, Dubicska, Feltsok (Felczak), Fercza (Ferczák), Kotyha, 2 Maruska, Merenics, Pakszelics, Potsik, 2 Spák, Sztanko, 4 Vacsko (Vaczko), Zán. – *B:* 3 Csedrek, 2 Csehély, Csed-

⁸ Alsó- és Felsőkaraszlóról az adó alá eső porták számszámolásakor együttesen készített jegyzék teljes névsora (Dic.) Olyan teljesnek tekinthető névsorok, melyek a két falu jobbágyságát külön-külön tüntetnék fel, a XVI–XVII. sz.-okból nem állottak rendelkezésünkre.

⁹ Szintén közösen a két faluból. Dic.

¹⁰ Ezek és a további adatok már csupán Alsókaraszlóra vonatkoznak ugyan, de az alapul vett 1572. és 1574. névsorok közösek lévén Felsőkaraszlóval, az új nevek is a közös névsorokhoz igazodnak. Új neveknek tehát csak azok voltak tekinthetők, melyek 1572–1574-ben az együttes névsorban, tehát sem Alsó-, sem Felsőkaraszlón nem szerepeltek.

¹¹ Barkóczy Lászlóné Kun Anna által Kun Lászlónak átadott jobbágy. NRA 837–10.

¹² Néhai Ujhelyi János elkobzott birtoka. UC 60–17, 64–40

¹³ Rákóczy Erzsébet birtoka. NRA 837–70.

¹⁴ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban, egyébként teljes névsor. CR.

¹⁵ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

¹⁸ A Bay György és Báji Patay Sámuelné osztályozásában szereplő jobbágyok között. Tört. Tár 1909. 475–476.

¹⁷ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

¹⁸ A falu esküdtjei között. P. 4–3578.

^{19–20} Tanúk, az utóbbiak szomszédok. NRA 1772–17.

²¹ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

reki, Homok (Homák), Karaszlai, Kobály, Koroly, 3 Krajnai, Marko, 2 Papp, Tatár, Tóth.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1774-ben kiadott bizonyosságlevél szerint – bár a lakosok mindnyájan értenek magyarul – rendes nyelvük (ordinaria lingua) *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) a faluban főként divatozónak szintén a rutén nyelvet, jelöli meg, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint a lakosság már egyedül *oroszul* beszél.²²

ALSÓSÁRAD.

Sard, Sarayd, Saroydg.

A XIV–XV. sz.-ban még csak egy Sárád nevű faluról tudnak forrásaink, nyilvánvalóan a Nagyszöllősi hegység északi lejtőjére, a Beberke és beléje ömlő Sárádpatak szögletébe települt Alsósáradról. A falu a Sárád nevet¹ a hasonló nevű pataktól, az alsó jelzöt pedig a XIV. sz.-ban, a hegység belsejében fekvő, felső-nek nevezett másik Sárád megtelepülése után kapta. A megtelepülés első magja 1330–1351. között keletkezett² s a két testvérfalu a Perényiek szöllősi uradalmának tartozéka lett. Mindkettő a Nagyszöllősi hegység rutén települési vidékéhez tartozik, az alábbi adatok tanúsága szerint azonban Alsósárad lakosai között a XVI–XVIII. sz.-ban számottevő magyar réteg is volt található.

BIKTOKOSOK.

1574.³ Czobor Imre 1 pp; Forgách Imre 1 ip, 1 pp; Perényi György 1 pp; – István 1 kenéz, 2 ip, 2 pp és 2 des. – 1775.⁴ Br. Perényi Elek árvái 3 c, 3 i; – Imre 6 c, 3 i; – József 2 c; – Sándor 1 c; Teleky grófné 4 c, 1 si.

²² A Pesty-gyűjtésben levő jelentés (1864) szerint a lakosok mind orosz-ajkúak, de ruházkodásuk magyaros.

¹ Sárd < a magyar *sár* + a magyar „d” képző (Kniezsa). A falu szláv neve: 1773. Nižnj Sard (Loc. 284); Nižnyj Sard (Petrov Mat. VI. 213).

² A vidék megtelepülésének körülményeiről az I. Részben bővebben szölkünk (96. s köv. l.-ok). V. ö. a Felsősáradnál elmondottakat is.

³ Dic.

⁴ UT.

JOBBSÁGYSÁG.

1450.⁵ *B*: Olyzy (des), Philipus (mindkettő egyes név).

1552.⁶ *B*: Kenéz.

1571.⁷ 1 kenéz, 3 ip, 5 pp, 2 des. *M*: Benedek, Borsos, Czyp (1591: Czep Per. 1591. Ns 97), Fekete, Kiral (des), Molnar; *Sz*: Dukliak; *B*: Dobrokay (des), 2 Kenéz, Sarady.

1574–1715. között új nevek. 1591.⁸ *M*: Szekernye; *B*: Bilykey. – 1593.⁹ *M*: Fodor, Kis. – 1625.¹⁰ *B*: Czonka, Hinna. – 1638.¹¹ *M*: Sánta. – 1641. körül.¹² *B*: Kovacz. – 1652.¹³ *M*: Dobos; *B*: Bonca (1665: Banka Per. 1665. F. 31. Ns 7.), Margit, Olah. – 1668.¹⁴ *M*: Hevereő; *B*: David, Horvat, Peter Pap (így!). – 1671.¹⁵ *B*: Fedő (v. ö. 1697). – 1677.¹⁶ *Sz*: Maskula; *B*: Vereczkei. – 1687.¹⁷ *M*: Fazokas, Orban; *Sz*: Demko. – 1689.¹⁸ *M*: Varga. – 1690.¹⁹ *B*: Pap. – 1697.²⁰ *B*: Fedő alias Chonichanics (v. ö. 1625: Czonka, 1671: Fedő).

1715.²¹ 12 c, 2 i. – *M*: 2 Borsos, Csep (1720: Csip CB), Dobos, Fekete, Molnár, 2 Okos; *B*: 2 Darabony (1720: Darabont u. ott), Dávid, Karaszlay, Lengyel, Puskas.

1715–1775. között további új nevek. 1743.²² *M*: Csépes (v. ö. 1715: Csep), Bölc; *Sz*: Hlyak, Szukorka; *B*: Turzai.

1775.²³ 16 c, 6 i, 1 si. – *M*: Bárány, 2 Borsos, Czip, 5 Csépes; *Sz*: Babinecz, Czohorka, Drább, Hluska, 2 Klyapp (Cliap), 2 Leoka (1778: Leuka Per. 1778. szept. 28.), Markonics; *B*: Kecze (1778: Kecza u. ott), 3 Laczko, Roman.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés

⁵ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyedrészbirtokon levő jobbágyságok. Per. 1450. F. 13. Ns 6 s Tört. Tár. 1908. 10.

⁶ Özv. Perényi Jánosné jobbágysága. NRA 306–22.

⁷ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. (Dic.) Az általában alapul szolgáló 1567. évi s a további 1570. és 1572. évi dicajegyzékeket itt figyelmen kívül kellett hagynunk, mivel Alsósarad ezekben részben vagy teljesen más szomszédos községekkel együtt közösen, elválasztatlanul vétetett fel.

⁸ A Perényi György által familiárisának, Gyulai Jánosnak adományozott jobbágyságok között. Per. 1591. Ns 97.

⁹ Beiktatáson szomszédként jelenlevők között. Lel. Stat., Kom. jz.

¹⁰ Kimutatásban. Per. 1625. okt. 17.

¹¹ Néhai Perényi Imre jobbágyságai között. Per. 1638. Ns 101.

¹² Urbariumban. Per. 1641.

¹³ Perényi-osztályozásban, u. ott 1652. máj. 25.

¹⁴ A Vay Péterné jószágáról készített urbáriumban, u. ott 1668. Ns 24.

¹⁵ Jobbágyságkezeslevélben, u. ott 1671.

¹⁶ U. abban, u. ott 1677. febr. 2.

¹⁷ Per. 1687. okt. 29.

¹⁸ Perényi Ádámné jobbágysága, u. ott 1689. aug. 6.

¹⁹ A Vay Mihály javairól készített összeírásban. UC 65–55.

²⁰ Özv. Perényi Jánosné jobbágysága. Per. (1659. évek között).

²¹ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

²² Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²³ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyságlevél szerint a lakosok rendes nyelve (*ordinaria lingua*) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (Ut); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920, 284) a rutén nyelvet jelöli meg a faluban főként divatozónak, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint pedig a *rutén* – uralkodó nyelv, de a „pórnép” közül többen a magyar nyelvet is beszélik.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1657.²⁴ *Sardpataka*;²⁵ 1925: Šardik, patak Felsősáradon (Petrov 35). L. még Nagyszöllős (1359) és Rákóc (1570) határában is.
*Sardik*²⁶ nevű hegy; 1865 (Pesty); 1887 (a 75000-es kat. térképen); 1907. Rákócnál (OT).
 1778.²⁷ *Galgotz*²⁸ nevű rét.

ANDRÁSFALVA.

Kisanderasfalva, Kissandrasfalwa, Kisandoryasfalva, Andrásfalwa.

Nevét kétségtelenül attól az Andrástól, Euzen fiától nyerte, aki 1300-ban más ugoicsai nemesekkel együtt, kiknek nevét nagyobb részben szintén egy-egy kismemesi falu őrzi, alperesként szerepelt a Gábor fia János által indított perben.¹ A kis falu a szomszédos kismemesi falukkal kezdettől fogva közös fejlődési irányban haladt, birtokosai a többi kismemesi családokkal szoros rokoni kapcsolatokban állottak s a falunak az elterebélyesedő nemesi családok úgyszólván egyedüli lakói voltak. A XV. sz.-ban már Andrásfalvy, Barla, Csathó, Kis, Nagy, Orros, Ösz (Euz), Szeles nevű nemes családokat neveznek Andrásfalváról. Jobbágylakossal először csak az 1573. évi dézsmajegyzékben találkozunk,² de itt is csak egyetlen keresztyénpénzt fizető zsellér szerepel. Ez az adat egyúttal az utolsó is, mely Andrásfalvát lakott helyként szerepelteti. Később már elhagyott pusztá helyként merül fel s egykori

²⁴ Lel. Met. Ug. Ns 23.

²⁵ *Sárd*-pataka.

²⁶ Šardik = a magyar *Sárd* + a szl. *ik* képző.

²⁷ Per. 1778. szept. 28.

²⁸ *Galgotz* = szláv (oroszlótti) *glogovъъъ* < *glogъ* ‚som’ (Kniezsa).

¹ L. a 78. l.-on a 3. jegyzetet.

² Dec. Ug.

neve alatt pusztaként él ma is a szomszédos Tivadar község határai között. Miként a hasonló sorra jutó Csatóháza nevű kis testvérfalunál, itt sem jelzi semmi, mintha a Tivadar, Péterfalva, Csatóháza, Farkasfalva és a szatmármegyei Magosliget közé eső Andrásfalvát erőszak pusztította volna el. Mínthogy egyidejűleg az Andrásfalvyak fiága is kiveszett, arra lehet gondolnunk, hogy a kis falu, mely szűk határa miatt egyébként sem volt fejlődésképes, természetes úton halt ki, a szomszédos kisenemesi családokba kapcsolódó és a birtokjogot magukkal vivő leányág szétszóródása révén. A falu neve, birtokosainak viszonyai, rokoni kapcsolatai s az egész környezet³ nem hagynak fenn kétséget a felől, hogy Andrásfalva, miként a többi testvér kisenemesi falu, magyar település volt és az is maradt elnéptelenedéséig.⁴

BÁBONY.¹

Babun, Keechbabun, Babon, Bábany.

A Káta nembeli Rafael fia, Gábor és az utóbbi testvérenek, Tamásnak fia Rafael között 1261-ben történt osztályozásban a név szerint először itt említett Bábony közös birtoknak maradt.² Már a század elején is a nemzetség ugocsa-beregszatmári ágának birtokában kellett lennie, mivel Rafael comes a szatmármegyei Mikola határjárásáról szóló 1216. évi oklevél szerint a Túr mentén már ekkor birtokos volt.³ Területe ekkor nagy kiterjedésű volt, még 1319-ben is, mikor határát megjárták, észak felől Nagyszász (Szászfalu) és Feketeardó, kelet

³ Az 1573. évi dézsmajegyzékben megnevezett egyetlen zsellér neve: Kys.

⁴ A Tivadar és Andrásfalva között 1505-ben meghúzott határban szereplő földrajzi neveket Tivadarnál soroltuk fel.

¹ A falu neve Bábony személynévből származik, amely lehet 1.) magyar – ny képzős származéka a szláv eredetű *Bába* szónak (vö. *Aba* – *Abony*, *Apa* – *Appony*, *Ada* – *Adony* stb.), vagy 2.) szláv –oň képzős személynév a *baba* szóból (vö. *Duchon* < *Duch*, *Dobroň* < *dobrъ*, *Tichoň* > *tichъ* stb.). Az utóbbi sokkal valószínűbb. Akár magyar, akár szláv eredetű is a helynév alapjául szolgáló személynév, a helynév a magyar helynévadási törvények alapján keletkezett. Rutén neve: *Baboňa*, vagy *Babinec* (Lipszky, Rep.) szintén a név személynévi eredete mellett bizonyít (Kniezsa). A falu neve a 145.921/1907. sz. belügyminiszeri rendelettel „*Kisbábony*”-ban állapított meg.

² Zichy I. 11.

³ Kállay saec. XIV. Ns 2149; Fejér VII. 3. 20 s Szirmay Szatm. II. 287–288. V. ö. Karácsonyi: M. Nemz. II. 318.

felől pedig a máramarosmegyei Visk határolták.⁴ Az ugocsai Avas hegység jó része tehát ekkor még Bábony határába esett s e hegység nyugati oldalán a XIII. sz. második felében építette az említett Gábor fia, Tamás mester a nevérol, de eleinte bábonyinak is nevezett várat, mely alatt a Tamásváralja nevű község települt meg. Ugyanez a Tamás a nemzetség ugocsai birtokát, melynek magja Bábony volt, adományok révén is növelte. Bábony magyar lakossága az 1478–1775. évek között végbement lassú részleges kicserélődés után is magyar maradt. A cserélődés útja észrevehetően a nemzetségi uradalom központját képező szomszédos Halmiba vezet.

BIRTOKOSOK.

1567.⁵ Surányi László 1 j (pp), 2 ip, 5 pp, 1 des; özv. Matusnay Györgyné 2 ip, 1 mp, 4 pp, 2 des; Misser András 1 mp, 4 pp. – 1775.⁶ Komjáty Zsigmond 4 c; Pogány László 4 c; Ujhelyi Ferenc 4 c; Tholnai Pál 1 c; Klobosiczky László 1 c; Rátonyi Gábor 1 c; Kerekes Gáspár 1 c; Rátonyi István 1 i; Belényesi Ferenc 1 i; gr. Haller Péter 1 c.

JOBBÁGYSÁG.

1478.⁷ *M*: 2 Hawas, Kowach, Lowas, 5 Sitheo, Thorma, 3 Ungy, 2 Wyncze; *N*: 3 Hencz.

1499.⁸ *M*: Both, Chatho, Hawas, Kowach, Myklos, Nagh, Onghy, Pap.

1567.⁹ 1 j (pp), 4 ip, 2 mp, 13 pp s név nélkül 3 des. *M*: 2 Ba-

⁴ A határjárásról szóló oklevél forrásai a földrajzi neveknél.

⁵ Dic.

⁶ UT.

⁷ Hatalmaskodásban résztvett jobbágyok. A jobbágyok neveit felsoroló királyi parancs három példányban állt rendelkezésünkre és pedig eredetiben a jászói konvent (Per. 1479. F. 53. Ns 19; a nevek írásmódjánál ez szolgált alapul) s nyomtatásban Ugocsa megye (Zichy XI. 223) és a leleszi konvent (U. ott 228) 1479. évi jelentéseiben. Az első két helyen, – azzal a különbséggel, hogy az elsőben Sitheo és Ungy, a másodikban pedig helyettük Sithev és Ongy nevek olvashatók, – a nevek teljesen megegyeznek. A leleszi konvent jelentésében már lényegesebb eltérések is találhatók: egy-egy Sitheo-vel és Hencz-cel több és csak itt szerepel Lowas, egyébként pedig Hawas = Hwas. Az általunk közölt névsort a két eltérő felsorolás összeegyeztetésével állítottuk össze úgy, hogy egy személy (a keresztnév is adott) csak egyszer szerepel. Hawas, Hentz, 3 Sythew, 2 Ungy 1461. (Lel. Acta 1481. Ns 21) s részben 1483. (Jászói lt. Kom. jz.) évi oklevelekben is megnevezvük, szintén mint hatalmaskodó jobbágyok.

⁸ Lel. Acta 1499. Ns 36.

⁹ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

log, 2 Bartho,¹⁰ Biro, Dokka, Gal, 3 Kowach (Kowac), 2 Nagy, 2 Pal, 2 Sitew, Sos, 2 Thewrew, Vinche.

1567–1670. között új nevek. – 1572.¹¹ *M*: Gaspar. – 1602.¹² *M*: Barla (v. ö. 1567: Bartho), Marthon, Zalassy, Szekeres (Zeke-ressy); *B*: Domanj, Romach, Szaz (Zaz). – 1623.¹³ *B*: Tak. – 1654.¹⁴ *M*: Osvath, Vad; *B*: Todal. – 1669.¹⁵ *M*: Vargha.

1670.¹⁶ 1 j, 17 chr. *M*: Apaj, Balogh, Chordas, Egyed, Kovacz, 4 Nagy, Osvat, Sütő, Vad, Vincze; *B*: Moz, Tak, 2 Todal, Tora.

1670–1775. között további új nevek. 1678.¹⁷ *M*: Balas, Szabo. – 1688.¹⁸ *M*: Benedek (des), Csuka (des). – 1705.¹⁹ *M*: Bölcs (1715: Böcs CR). – 1715.²⁰ *M*: Elek.

1775.²¹ 17 c, 2 i. *M*: 5 Apai, 4 Balas, 3 Elek, Kaki, Kosa, 2 Kovács, 2 Szabó, Varga.

A falu lakosságának nyelve az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka s a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyosságlevél (UT), valamint az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283.), továbbá a község jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint: *magyar*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1319.²² *Kuesmal*, *Kewesmal*,²³ mons; 1. később a közeli Gyula határában (1619).

¹⁰ Az egyik, nevezetesen Stephanus Bartho 1572- és 1574-ben is: Bartho, a másik Bartho nevének változatai a következők: 1567: Barla Bartho (Dic). 1572: Bartho Barla (U. ott), 1574: Barlabas Bartha (U. ott), 1602: Bartho Barla (Per. 1602), Bartholomeus Barla (UC 99–62), 1607: Bartho Balla (Per. 1607). Úgy látszik, hogy a családnév végül is Barla-Balla lett.

¹¹ Dic.

¹² A néhai Surányi Gábor javairól felvett leltárban (TJC 99–62) és Bornemissza Máténé Surányi Klára osztályrészében. Per. 1602.

¹³ Bornemissza Máté jobbágysai között. Per. 1623. F. 48. Ns 52.

¹⁴ Hatalmaskodási perben. NRA 938–42.

¹⁵ Jobbágykezeslevélben. Per. 1669. Ns 19.

¹⁶ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

¹⁷ Tanúk között. Per. 1678. nov. 8.

¹⁸ Perényi osztályozásban szereplő jobbágyok között. Per. 1688. Ns 373.

¹⁹ A megye déli részén fekvő falvak lakosságáról a megye rendeletére tizedekre osztással készített névsorban. Nagyid. Ns 194.

²⁰ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

²¹ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

²² A falu teljes határjárásában szereplő földrajzi nevek. Az oklevél eredeti után kiadva: Zichy I. 163–164. s XV. sz.-i másolatokban: Per. 1319. Ns 30 és F. 53. Ns 11, ugyanitt 1532. évi átiratban is. A falu határa az avasvidéki faluk megtelepülésével összeszűkült és a hegyekről teljesen leszorult, ennek következtében a határjárásban megnevezett földrajzi pontok is később nagyobb részben más faluk területébe kerültek.

²³ Köves-mál. A magyar *mál*: hegyoldal. NyTsz. II. 673; MTsz. I. 1390; Oklsz. 609; MNy. XXIV. 31; FE. I. 178; Összefoglalóan Pais Dezső: A *mál* változatai. MNy. XII. 168–173.

Urbanusvelge, Urbanuswelghe, Urbanusvelgee vallis, L. később (1692) Gyula határában: Orbányos.
Nadaskalista, Nadaskalustia, Nadaskalysthya; 1888; Nádas (a 75000-es katonai térképen).
Sumuspothac, Sumuspathak, Somospathak.
Batharch,²⁴ fluvius; 1887: Batarcs p. (a 75000-ob katonai térképen). L. még Gyula (1692) és Tamásváralja (1584) határában is.
Zekesbatharch.²⁵ – *Zekesbatharchfeu*,²⁶ exitus ipsiua. – *Lekenchefeu*, *Lekenczeffew*.²⁷ – *Ayasheg*.²⁸ – Berch. *Usuen*, Ewsven via (Visk–Túrterebe között).
Thuruch, Thwrcz, Thurch,²⁹ fluvius; 1888: Turci p. (a 75000-es kat. térképen).
Chekereketiaia, Chekerekethyeye, Chekerekettye.
Therebes mezeuzil,³⁰ Therebes mezezil, Therebessy mezewzyl; 1865: Terebesi forduló (Pesty).
Ukurfeu, Wkwrfew, Ewkewrfew, fluvius; 1865: Ökörfü, legelő (Pesty); l. még Tamásváralja (1482) és Túrterebe (1690) határában is.
1464³¹ *Hozzeus*, terra; 1479: Hozzyveoz, Hoszszy vis; 1749: Hoszszy

²⁴ A Batarcs mellékfolyója a *Batár*nak. Nevét innen kapta a kicsinyítő magyar „cs” képzővel. (Kniezsa).

²⁵ Székes-Batarcs. A magyar *székes*, szikes: mocsaras, vizenyős, sziksós. NyTSz. 131; MTSz. II. 556; Oklsz. 904, (idézi a szóbanforgó adatot); MNy VIII. 393.

²⁶ Székes-Batarcs-fő. A magyar *fő*: forrás. NyTSz. I. 953; Oklsz. 225.

²⁷ A *Lekence* a szl. *Leknica* és a magyar „fő” szó összetétele. *Leknica* < *лѣкно* (v. ö. lengyel „*lekno*”, cseh „*lekno*” ‚vizi lilium’, Seerose, nymphae alba. Bern Et. Wb. I. 749). Kniezsa, MNy. XXXI. 137.

²⁸ Ajas-hegy. *Ajas*, *ájos*: fecskefark alakú. V. ö. EtSz. I. 36; MTsz. I. 20.

²⁹ *Túr* és a szláv kicsinyítő „c” képző (Kniezsa). Turc a Túr folyó mellékfolyója.

³⁰ Terebes(-i)-mező-szél.

³¹ A Csarnavodayak (Bábony, Tamásváralja stb. birtokosai) 1464-ben a szóbanforgó, felsorolt területek elfoglalása miatt a király személyes bírósága elé idéztették Perényi Miklóst és Jánost és társait. (Per. 1464. F. 13. Ns 1. A felsorolt földrajzi nevek a váradi káptalan ez eredeti jelentésében). Majd 1478-ban Perényi János emelt panaszt, hogy a Csarnavodayak e területeket elragadták Túrterebe falujától. Zichy XI. 228–229. Úgy látszik, hogy az utóbbiaknak valóban volt a területekhez joguk, mert az érdekeltek a következő évben egyességet kötöttek s Bábony és Túrterebe között a vitás földeket felosztották. A fenti, 1479-ből származó földrajzi nevek a felosztás alkalmával megvont határ leírásában fordulnak elő. A béke azonban nem állott helyre s még a XVIII. sz. közepén is felvetődik a határper. Időközben a régi nevek feledésbe merültek, újak keletkeztek, az 1749-ben kihallgatott környékbeli tanúk azonban felismerték az új nevek alatt a régi határ pontjait. Eltolódás következett be a faluhatárokból is. Ezért találjuk itt-ott a régi neveket más községek határai között s általában is azt állapíthatjuk meg, hogy e határra eső földrajzi nevek a határookra való tekintet nélkül éltek és nyúltak át azokon úgy, ahogy a határváltozások vitték magukkal. Az 1479. évi felosztás természetes következménye az is, hogy

vesz, másként Terebesi liget; 1751: Hosszu Ősz (Per. 1783. febr. 11); 1865: Liget (Pesty; Túrterebes területén); 1887: Liget (a 75000-es kat. térképen, egyként Bábony és Túrterebes területén, a határon keresztül egymással összefüggően).³²

Hozzw bercz, terra; 1479: Bercz allya; 1751. (Per. 1783. febr. 11).

Forw(?) Zomoga,³³ terra; 1479: Czomoga folyasa; 1751: Czomoga (Per. 1783. febr. 11); 1865: Nagy-, Kis-Szomoga, -Sumoga (Pesty, Turc területén); 1887: Sumuga băniei, Sumuga mare (a 75000-es kat. térképen, szintén Turc területén). A környékbeli lakosok szerint 1749-ben a régi Csomoga folyását Tatár Geczi Forásnak nevezik, mivel egy Gércen lakó oláh a tatárjáráskor (1717) itt húzódott meg. U. ez a szomszédos Nagygérce határában 1865-ben: Getzi forrás (Pesty).

Nakol,³⁴ terra; 1479: Nakol, Nokoly pratum silvae; 1545: Euzfeo alias Nakoll rettye (Per. 1545); 1550: Ewzfew alias Nakolrethe (Lel. Acta 1550. F. 3. Ns 9) az 1545. és 1550. évi adat szerint Bábony és Tamásváralja területén; 1749: Űsz fő; 1751: Nákoly, silva (Per. 1783. febr. 11); 1865: Nakolya (Pesty; Turc területén); 1887: Nacole (a 75000-es kat. térképen; Turc területén); 1900. körül: Kis Őzhát (Kom. jz.).

1477.³⁵ *Pelsewcyhegye*,³⁶ promontorium; 1865; Pelsőcz (Pesty, ekkor már Tamásváralja határában); 1887: Pelesőcz (a 75000-es kat. térképen). L. még Halmi határában is (1658).

Hosszúöz új neve, a Liget, egyformán él Bábony és Túrterebes területén. Éppen ezért azt találtuk helyénvalónak, hogy e neveket mind Bábonynál soroljuk fel, tekintet nélkül a későbbi határeltolódásokra s annál is inkább, mert az első névadónak mégis a korai alapítású Bábony látszik. Még azt jegyezzük meg, hogy az 1479. évi neveknel az első változat a Perényi levéltárban levő eredeti oklevélből (Per. 1479. F. 15. Ns 23), a második helyen álló névváltozat abból az átiratból (Lel. Acta 1750. Ns 23) való, amelyet a határ újrajrásakor 1749-ben készítettek, az utóbbi is tehát a leleszi konvent idézett jelzete alatt. Ez az irat egyszerű másolat s ezt a körülményt nyomatékosan figyelembe kell venni a nevek, nyelvészeti vizsgálatánál.

³² Az előbbi jegyzetünkhöz kapcsolódva, a „vis”, „vesz” szavakat a rossz másolat elírásainak kell tulajdonítanunk „öz”, „ősz” helyett; ezt a szó további összetételei kétségtelenné teszik. Maga a név minden bizonnyal patakot, ért jelöl, amit a -fő (forrás) összetétel bizonyít.

³³ Foru (?) szomoga. „Foru” ismeretlen, a szláv eredetű *szamoga*, *szomoga* magyar tájszó lapályos, vizenyős, kákatermő helyet jelöl. (MTSz. II. 488; Oklsz. 883). Ugocsa megyében gyakran előfordul. A szóról kimerítően Kniezsa István: Szomoga. MNy. XXXI. 231–237. Kniezsa bizonyítása szerint a magyar *szamoga*, *szomoga* régi magyar *szumuga* egy ‚mocsár’ jelentésű szláv *smuga* szónak az átvétele.

³⁴ Valószínűleg személynévi eredetű, jelentése ismeretlen.

³⁵ Zichy XI. 206.

³⁶ *Pelsőc* < szl. Plěšivъ < plěšъ ‚kopasz’ (Kniezsa).

1479.³⁷ *Thevlgh fa*; 1751 (Per. 1783. febr. 11).

Kek Bokor, locus; 1751 (U. ott). A környékbeli lakosok szerint 1749-ben azonos az *Üsz-fő*-vel.

Farkas utha, via; 1751: Farkas uttya (Per . 1783. febr. 11).

A környékbeli lakosok szerint 1749-ben *Olláok uttyának* nevezik, minthogy az oláhság itt járt az úrdolgára.

Alsofolyamath, locus; 1751 (Per. 1783. febr. 11). A környékbeli lakosok szerint 1749-ben *Köss Üsz hál* mocsárnak nevezik.

BANNA.

(*Bonnya, Bodnya*).

Az ugoicsai kismemesi vidéken falualapító kismemeség ősei 1300-ban tiltakoztak a velük szomszédos Sásvár és bizonyos Banna nevű possessio elidegenítése ellen.¹ Sásvárról tudjuk, hogy az egyik legrégebb ugoicsai település s máig lakott hely, Bannáról azonban csak 1393-ban hallunk ismét, ekkor már mint lakatlan birtokról;² 1458-tól kezdve pedig mint pusztá Sásvár határai között tűnik fel, ahol neve ma is él.³ Fel lehet tenni, hogy kezdetben Banna-Bonnya is lakott hely volt; erre mutat mindenek előtt az, hogy 1300-ban egy minőségben szerepel a lakott Sásvárral, de erre mutat a későbbi „puszta (praedium)” megjelölés is, mert ez a XV. sz.-ban már valóban tartalmi értelmének megfelelően pusztává, néptelenné lett helységet, települést vagy éppen egyetlen telket jelentett. Más helyen reámutattunk, hogy a Tisza folyása az ugoicsai települések kezdetekor itt más volt, mint ma.⁴ A mai folyástól északra húzódó holt meder, a halványak jelzik a korábbi folyás útját s tekintettel arra, hogy Sásvár és Banna (Szirma is) a Tisza e zeg-zugos kanyarulatai, halványai közé esik, valószínűnek látszik, hogy a Tisza mederváltoztatásakor érte a pusztulás a megtelepülésnek még bizonyára csak kezdetein álló falut. Bár nevén⁵ kívül semmi egyéb konkrét támpont nincs, amiből a

³⁷ Per. 1479. F. 15. Ns 23; Lel. Acta 1750. Ns 23.

¹ Tört. Tár 1903. 120.

² Lel. Acta 1393. Ns 30. A Tulus-ok ajándékképen átvallják az Egresyeknek.

³ Az idevonatkozó adatokat Sásvárnál soroltuk fel.

⁴ L. a 82. l.-on.

⁵ A név további változatait l. Sásvárnál. Eredete bizonytalan, csak annyi látszik valószínűnek, hogy személynév az alapja. Valószínűleg a régi m. *Bucna* (Anon.) szn.-ből fejlődött. (Vö. Bonyha, Bonyhád EtSz. I, 471–2). A *Bodnya* alakokat késői előfordulásuk miatt nem lehet eredetieknek tekinteni s

település nemzetiségi eredetére következtethetnénk, abból a körülményből mégis, hogy Banna a színmagyar ugocsai kisenemesi vidék része, ennek alkotó tagja volt, azokhoz hasonló magyar eredetű településnek tekinthető.

BATÁR.

Batár, Batar teluk, Bothar, Bathar.

A megye legrégebb fennmaradt községi településeinek egyike, már 1216-ban két adat is szól róla. Említik ugyanis a szatmármegyei Mikola ez évi határjárásában¹ s ugyanez évből említi a váradi regestrum is.² Az utóbbi helyen azt olvassuk, hogy a batári flamandokat (omnes Flandrenses de Batar) bizonyos bélteki Pál megvádolta testvére megölésével. A batáriak azzal védekeztek, hogy a megöltet lopáson érték, mire Esau ugocsai ispán Pált tüzes próbára küldte. E szerint tehát ez időben Batárt flamandok lakták³ s minthogy a további, a tatárjárás utáni időből származó adatokban a flamandoknak már nem találjuk nyomait, önként adódik az a feltevés, hogy a Batárt elhagyott flamandokat a tiszaparti szász telepek lakói között keressük, akikről először csak a tatárjárás után hallunk. Valószínű tehát, hogy az ugocsai szász vendégek első telepei áldozatul estek a tatárok pusztításainak, mire a rejtekeikből visszatérő vendégek a királyi ház közelébe, a Tiszaparra húzódtak fel. Ha azonban azt a Fulgiarj comest, akinek özvegye 1301-ben Batar nevű föld negyedrészeről rendelkezett,⁴ azonosnak tekinthetjük a szomszédos Forgolány falu névadójával, Folgram comes-szel s ha elfogadjuk azt a nyelvészeti magya-

a szláv *Budina*-ból származtatni (mint, pl. a somogy megyei *Bonnya* hn.-et, amely először *Buduna* alakban fordul elő Csánki II. 577). Drăganu magyarázata: < oláh *Bunea* szn. (Româniile în veacurile IX–XIV. 388. 1.) hangtanilag nem kielégítő. (Kniezsa).

¹ Kállay saec. XIV. Ns 2149 s Szirmay Szatm. II. 288. A határjárás szerint a két falu között a határt, a Túr vize képezi, melynek fele Batárhoz, másik fele Mikolához tartozik.

² Reg. Var. 212.

³ A falu a hasonló nevű folyótól vette a nevét. Pais Dezső szerint (MNy. XXVII. 215) a szóbanforgó *Batár* a török *bat-mag* „alámerülni, alászállni” igének *-ar* igenévképzős származéka és jelentése ugyanaz, mint a magyar *Sár* vizeké. A folyó valóban mocsaras, sáros területen, a Tisza törmelékkúpja és az Avas hegység közé eső lapályon folyik keresztül.

⁴ Lel., Kom. jz.

rázatot, hogy a Folgram név a flandriai germán nyelv Folgram-jávai azonos,⁵ akkor a flamandság Batárral való kapcsolata – legalább is birtokjogilag – tovább élt a tatárjárás után is. E következtetés erejét az gyöngíti, hogy Forgolány a magyar eredetű ugoicsai kismemesi vidék kellős közepébe esik s maga is ilyen kismemesi falu volt.⁶ Batár 1350-ben a vetési nemesek birtokába került⁷ s ott is maradt századokon keresztül. A XV. sz. óta rendelkezésünkre álló személy és földrajzi nevek világánál ekkor a falu színmagyar volt. Az első marandó rutén beszivárgások csak a XVIII. sz. elején, majd nagyobb mértékben az 1717. évi tatárdúlás után érték a falut. A helyi hagyomány szerint a falu ekkor elpusztult s új lakosai főleg Mármarosból kerültek ide.⁸ A rutén nyelv azonban nem jutott túlsúlyra s utóbb, a most már gör. kat. lakosság nyelve ismét egyedül a magyar lett.⁹ Az Ugoicsa és Szatmár megyék határán eső falut birtokosai, a szatmármegyei Vetésyek érdekszálaikkal az utóbbihoz fűzték s a XV. sz. második felében néhány évre sikerült közigazgatásilag is hozzá csatoltniok.¹⁰

BIRTOKOSOK.

1567.¹¹ Vetésy László 1 j (pp), 2 ip, 1 mp, 12 pp, 1 ss, 2 nd, 1 des; özv. Vetésy Jánosné 2 ip, 7 pp; Vetésy Péter 1 mp, 7 pp, 1 nd. – 1601.¹² Vetésy Mihály 3 d; özv. Vetésy Bálintné 6 d; Torma Benedek 6 d; Kökényesdy Pál 4 d. – 1775.¹³ Vetésy Ferenc 3 c; gr. Gyulay Ferenc 2 c, 1 si; br. Perényi Jakab 1 c; Dienes Zsig-

⁵ Karácsonyi János: Forgolány MNy. XX. 1–2.

⁶ V. István király 1272-iben a szatmármegyei Hetényt, melyet a tatárjárásig *hódászok* (castorinarii) laktak s amelyet máig Hódásznak neveznek, Álmos ugoicsai és erdői ispánnak s Domokos fiainak adományozta s az ittlakó ijjászokat bizonyos Bathar-ra telepítette át. (Hazai okm. VIII. 438). Itt azonban nem az ugoicsai, hanem minden bizonnyal ama másik Batárról van szó, mely 1451 és 1454-ben a Hódással szomszédos Jánosi határában „Kopantheleke alio nomine *Bathar*” néven, mint pusztá szerepel. (Lel. Acta 1451. Ns 2; 1454. Ns 26).

⁷ A Szilágyi István hagyatékában levő eredetiről Komáromy A. által készített jegyzet alapján. Kom. jz.

⁸ Pesty.

⁹ L. alább az 1862. évi adatot s Balogh 609.

¹⁰ Mátyás király 1474-ben Vetésy Miklós és fiai kérésére Szatm. m.-hez csatolta Batárt (Kom. jz., Szilágyi I. hagyatékában levő eredeti után), ennek dacára 1476-ban részint Bereg, részint Ugoicsa megyéhez (Per. 1476. F. 15. Ns 16), 1477-ben pedig már ismét csak Ugoicsa megyéhez tartozónak mondják (Lel. Acta 1477. Ns 15).

^{11–12} Dic.

¹³ UT.

mond és István 4 c, 1 i, 1 si; Hagara Pál 8 c, 1 i, 1 si; Szentlászlai Ferenc és István 2 c, 1 si; Kovásznay József 4 c, 1 si; Fogarasy Zsigmond 1 c; Dezsőffy Imre 2 c, Létay Ferenc 1 c, 1 si; Bodó János 1 c; Zoltán Pál és György 10 c.

JOBBÁGYSÁG.¹⁴

1429.¹⁵ *M*: Alch.

1459.¹⁶ *M*: Barnabas (e. n.).

1470.¹⁷ *M*: Bartha, Biro, Csama, Tar, Vass, Vegh.

1477.¹⁸ *M*: Balogh, Feyr, Fodor; *B*: Toth s Elias judex (utóbbi e. n.).

1525.¹⁹ *M*: Barla, Koncz, Teoreo.

1567.²⁰ 1 j (pp), 4 ip, 2 mp, 26 pp, 1 ss, 3 nd s név nélkül 1 des. *M*: 2 Barla (1576: Balla; 1608: Barlabas Dec. Ug.), 2 Birthalam, Chiele (1576: Chyelye, Chwillo, 1580: Celeo Dec. Ug.), Chioma, 3 Feyr, 2 Filep (1588: Fwlep Dec. Ug.), 2 Huzti, 2 Kolch (1572: Kis Kolczi; 1577: Kocz; 1579: Koczy Dec. Ug.), Konch, Kondor, 4 Kowach, 2 Mark (1587: Markos Dec. Ug.), 4 Marthon, Nagy, Nagy Gergely, Peleni (helyesen 1579: Perenni, 1580: Prini Dec. Ug.), Rosa, Simon, Was (1608: Wasas u. ott); *B*: Rezege (1576: Rezeny Dec. Ug.), 3 Toth.

1567 – 1631. közöli; új nevek.²¹ 1572.²² *M*: Baldisar, Balogh, Salanky (1584: Salangy Dec, Ug.), Zanio. – 1573.²³ *M*: Pal, Zeoke; *B*: Oroz. – 1575.²⁴ *M*: Jakab. – 1576. *M*: Meche (1577: Deche; 1578: Dechye; 1588: Gechie; 1592: Decze). – 1577. *M*: Fazekas. – 1579. *B*: Mysko, Oroszi. – 1580. *M*: Kis. – 1582. *M*: Dora (1583: Dosa, a névnek ez a helyes alakja), Pete; *B*: Lenart, Rowaly(?). – 1583. *M*: Mandi. – 1581. *M*: Ach, Domonkos, Farkas, Kopaz (1612. hibásan: Kupás). – 1586. *M*: Dabochy, Konia. – 1592. *M*: Korlat (1607: Collat). – 1593. – Agaston, Antal. – 1597. *M*: Batizy, Halaz. – 1598. *M*: Ardo, Somody (1599: Somogy). – 1601. *M*: Zeoreos. – 1605. *M*: Vardi (1607: Varadi); *T*: Dorman. – 1608. *M*: Fekete. – 1610. *M*: Haidu. – 1615. *M*: Theorco, Varga; *B*: Erdely. – 1616. *M*: Lazlo. –

¹⁴ A batári ref. egyház papjainak névsorát az 1578–1648. évekből a dézsmanyugták alapján közölte Zoványi, MPrEA. XIII. 110.

¹⁵ Nagyid. Ns Ki.

¹⁶ Hatalmaskodásban. Lel. Acta 1459. Ns 46.

¹⁷ Szilágyi I. gyűjteménye, Kom. jz.

¹⁸ Hatalmaskodás alkalmával elhurcolt batári jobbágyok. Zichy XI. 201.

¹⁹ Beiktatáson szomszédként jelenlevő jobbágyok. P. 4–3574. sub. Qu.

²⁰ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

²¹ A következő nevek csak egy ízben fordulnak elő: Barany, Dabochy, Deak, Erdely, Jakab, Haidu, Konia, Lenart, Mandi, Racz, Rowaly, Saas, Tolway, Zanio, Zeoreos.

²² Dec. Ug. és Dic.

²³ Dec. Ug.

²⁴ Innen 1626-ig: Dec. Ug.

1617. *M*: Tolway; *B*: Saas. – 1621. *B*: Racz. – 1625. *M*: Deak, Lajos. – 1626. *M*: Barany, Pongor.

1631.²⁵ 1 j, 28 fr, 6 chr. *M*: Agoston, Barla, Boldisar, Chele, 3 Csiele (Csyere; 1638: Czelei; 1647: Csille Dec. Ug), 3 Czioma, (Csyoma; 1674. hibásan: Chiano Dec. Ug.), Domokos, 6 Fejer, Ferencz, Philepp, Huszti, Kys, 4 Kovacz, Lajos, 3 Marthon, Nagj, Salanky, Simon, Tereo, Varga; *T*: Dormani.

1631–1689. évek között további új nevek.²⁶ 1633. *M*: Ujlaky; *B*: Chyontha. – 1634. *M*: Biro. – 1638. *M*: Szabo. – 1665. *M*: Czeglédi. – 1668. *M*: Gal. – 1670. *M*: Filesdi. Tar. – 1673. *M*: Jeney, Juhasz, Talpalo. – 1674. *M*: Csordas; *B*: Igneczi. – 1675. *M*: Nyakas. – 1679. *B*: Major. – 1688. *M*: Bencze, Dienes.

1689.²⁷ 1 j, 9 incola (7 fr, 2 chr), 6 i (2 fr, 4 chr). *M*: Bencze, Csele (1716: Csala Dec. Ug.), 3 Csoma, Fejer, Philep, 3 Huszty, Kis, Marton, Nyakas, Paraszty, Szabo, Takács.

1689–1775. között további új nevek. 1690.²⁸ *B*: Kozma. – 1692.²⁹ *M*: Beres, Santa. – 1693.³⁰ *M*: Máté. – 1696.³¹ *M*: Balas, Sos (v. ö. 1617: Saas). – 1701.³² *O*: Marusán; *B*: Bancsi (1703: Bancsi alias Oroz UC 39–57), Kriecz. – 1715.³³ *M*: Ország, Pipa; *Sz*: Hoják; *B*: Dobrokay, Nemeth, Polturák (1716: Polturah Dec. Ug.), Szőlősy. – 1716.³⁴ *M*: Mátyás, Szivos. – 1720.³⁵ *M*: Kapta; *B*: Kaplar, Skarampota. – 1723.³⁶ *B*: Lengyel, Polyák. – 1749.³⁷ *M*: Gabor; *B*: Husztközi, Posta.

1775.³⁸ 30 c, 2 i, 6 si. *M*: Dudás, Füzess, 2 Gábor, Kapta, Kossak, Obsitos, Rák, 2 Szereda, Udvarbéli, Üveges; *Sz*: 3 Kósán, Radik, 2 Stéfan, 2 Surin; *B*: 2 Árdánházi, 2 Dulfalusi, 2 Féjsza, 2 Karaba, Lengyel, Major, Maramarosi, Orosz, Paulina, Polyák, 3 Szöllősi, Vérinkő.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés előkészítése során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*; a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyosságlevél szerint a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – rutén (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest. 1920. 283) a faluban főként divatozó nyelvnek a *rutén*,

²⁵ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi jegyzékből ugyan hiányoznak, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábról már ismert nevek: Acs, Deák, Kollát, Kócsy, László, Oroszi, Tóth.

²⁶ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékekből. Dec. Ug. A következő nevek csupán egyszer fordulnak elő: Czeglédi, Chyontha, Csordas, Major, Ujlaky.

²⁷ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi jegyzékből ugyan hiányoznak, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábról már ismert nevek: Fekete, Nagy, Orosz, Salánky, Talpalo, Tóth, Törő.

^{28–31} Dec. Ug.

³² A Bellényi János javairól készített összeírásban. UC 39–57.

³³ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR

³⁴ Dec. Ug.

³⁵ CR.

³⁶ Beiktatásnál jelenlevő szomszédok. P. 4–757.

³⁷ U. azok. P. 4–793.

³⁸ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) a *magyar* nyelvet jelöli meg.

FÖLDRAJZI NEVEK.

- 1441.³⁹ *Nyressegh*, terrae et silvae; 1451: Nyreszegh (Károlyi II. 286); 1476 (Per. 1476. F. 15. Ns 16); 1865: Nyires szeg.
Paladwyze, fluvius. L. még Fertősalmás határában (1319) is.
Fekethewiz, fluvius. L. még Csedreg (1476) és Kökényesd (1319) határában is.
- 1449.⁴⁰ *Cher*, silva; 1476: Cheer (Per. 1476. F. 15. Ns 16); 1865: Cserallya (Pesty).
- 1451.⁴¹ *Romlas*, silva: 1476 (Dl. 30181).
Kerek(!)mochar, silva.; 1476: Keresmachar (ez a helyes alak, vagyis: Kőrösmocsár, Dl. 3081).
Folyar(!), terra arabilis; 1476: Cherfolyasa, Hozzywcher (Dl. 3081).
Pelerzege. terra arabilis.
Kukenyesspathaka, foenilia. L. a Kökényesdpatakot Kökényesdnél (1319) is.
Sascer, foenilia.
- 1465.⁴² *Bathar*, fluvius; 1477 (Zichy XI. 202). L. még Csepe (1337), Farkasfalva (1796), Feketeadó (1802), Gődényháza (1262) és Tivadar (1379) határában is.
Holt Bathar, fluvius; 1476 (Lel. Prot. Parvum 97 f.). L. még Csepe (1476) és Gyula (1659) határában is.
Thekeres,⁴³ fluvius; 1476: Tekeressbathar (Lel. Prot. Parvum 97. f.). L. még Csepe (1476) határában is.
Ezthegew,⁴⁴ fluvius; 1470 (Lel. Acta 1470. Ns 18). L. még Csepe (1337), Gődényháza (1262) és Gyula (1692) határában is.
Papzygeth, insula; 1865: Papnyáras (Pesty).
Kyszygeth, insula.
- 1477.⁴⁵ *Pathakmelleke*, silva.
Geyrthjanos, silva.
Kelemenmochara, silva; 1865: Széles Mocsár (Pesty).
Pathakkethfele, silva.
Zazhegher, silva.
Hatharoseger, silva.

³⁹ Zolt. No 1290.

⁴⁰ Lel. Acta 1449. Ns 42.

⁴¹ Károlyi II. 286–290.

⁴² Lel. Acta 1465. Ns 35.

⁴³ *Tekerés*, tekerős, tekergős: görbe (NyTSz. III. 514; MTSz. II. 687; Oklsz. 971; MNy. VII. 344.) A megyében másik folyóvizet is neveznek így.

⁴⁴ Eredete ismeretlen, szláv eredetűnek látszik és talán valami **stęgava* alapelakból származik. A névre v. 8. lengyel *stęzycza* patak (<**stęg-ica*), Kozierowski, Noswy rzeczne I. 73. Az alapszó az adatok hiánya miatt nem világos. **Sz-tęg-?* a *tęg-ati* 'húzni' igéből, v. o. cseh *stouha*, lengyel *stęga* 'szalag, öv' eltérő tőhangzóval. (Kniezsa).

⁴⁵ Zichy XI. 201, 202.

1769.⁴⁶ *Nagyverdő*; 1775 (UT. 1775. jan. 16); 1865 (Pesty).
 1775.⁴⁷ *Al- és Kiserdő*; 1865 (Pesty).

BATARCS.

Batharch, Batarch, Batarcz.

Az Ugocsa megyébe felnyúló s annak délkeleti részét elfoglaló Avas hegységet a XIV. sz. első évtizedeiben még irtatlan és lakatlan erdőségek borították. Az 1319. évi határjárás leírása szerint ugyanis a sík földre települt Bábony határa az Avas hegység északi peremén vonult végig s itt Feketeardó és Szászfalu, kelet felől pedig a mármarosmegyei Visk határaival érintkezett.¹ A nyalábi uradalomnak Lajos király adományából Drág és János vajdák részére történt beiktatásáról szóló 1378. évi jelentés² már az uradalom tartozékaként nevez meg néhány időközben (tehát 1319 és 1378 között) e hegyvidéken megtelepedett falut is. Ezek: Kirva, Batarcs, Csarnató, Komlós és a korán elpusztult Széphegy a hegység északi oldalában települtek meg, elsősorban az uradalomhoz tartozó tiszavölgyi helységek (Feketeardó, Szászfalu, Királyháza) területeiből, de minden bizonnyal a hatalmas bábonyi földből is hasítva le a maguk erdős-hegyes határait. E peremvonalon a továbbiak során még újabb faluk települtek meg, félkörben övezve a hegység északi karaját. A vidék települései már az 1378. évi iktatójelentésben s később is oláh faluknak (possesiones valachales), maga a vidék pedig a magyarság nyelvében újabban is „Oláhság”-nak jelöltetik. Előbb már kifejtettük, hogy a „possessio valachalis” nem a faluk nemzetiségét jelöli,³ bár az avasvidéki „Oláhság” valóban a délről felnyomuló oláh nép településvidéke, de egyúttal a rutén-oláh nyelvhatárnak is keveredési vonala volt. Az avasi lejtő karajában egyformán található oláh és rutén faluk s a vidéket a környező magyar tömbről érkező települési szórványok is tarkítják. Batarcs az „oláhság”-i települési ív déli végében fekszik s így a dél felől felhatoló oláh hatás túlsúlya is jutott benne. Ezt a túlsúlyt

⁴⁸ UT sub. No. E. más.

⁴⁷ UT 1775. jan. 16.

¹ A határ leírásában szereplő földrajzi nevek s a határleírás forrásai Bábonynál.

² Dl. 26566 s Száz. 503–4.

³ V. ö. a 104. s köv. lapokon elmondottakat.

sokkal inkább a lakosság által közösen beszélt oláh nyelv fejezi ki, mint maguk a lakosok nevei, melyek között a magyar és rutén eredetűek az oláh eredetűeket koronként külön-külön is meghaladni látszanak.⁴ A ruténség azonban elejtette nyelvét s a XVIII. sz.-ban az oláh mellett csak a magyar nyelvnek jutott még szerep. A XVII–XVIII. sz.-okban élénk betelepülés folyt le s a falu lakossága megsokszorozódott. A falu nemzetiségi jellegén azonban e lassú, egyenkénti beszivárgás nem tudott változtatni, bizonyára azért sem, mert e ponton kevésbé léptek fel olyan erők, melyek a szegényes rög mellett meggyökeresedett családok egységei szétporlasztották volna.

BIRTOKOSOK.

1574.⁵ Perényi István 2 ip, 1 mp, 5 pp, 1 nd; -János 1 j; Czobor Imre 3 pp. – 1775⁶ Br. Perényi Imre 24 c, 8 i, 5 si; -Károly 3 c, 2 i; -Ferenc Jakab 8 c, 10 i; kt. Teleky 6 c, 4 i, 1 si, 1 des; a pap 1 i.

JOBBAGYSÁG.

1450.⁷ *B*: Naan, Jwan, Marcus (utóbbi kettő e. n.).

1574.⁸ 1 j, 2 ip, 1 mp, 8 pp, 1 nd. – *M*: Feyr, Magyar, Szarwas; *Sz*: Boska (1658: Bosko Per. 1658. Ns 472; 1688: Boczka Per. 1688. F. 31. Ns 11), Ivaska (1676: Ivaczko Per. 1676. F. 20. Ns 13), Maruczka (1638: Maruska Per. 1638. Ns 101); *B*: Dan, 2 Kozta, Simon, 3 Thoma.

1574–1705. között új nevek. 1622.⁹ *B*: Baba, Bosa (1628 Bocza Per. 1628. F. 36. Ns 138), Herman (1628: Giurman,¹⁰ u. ott), Kopcha

⁴ A falu nevét kétségtelenül a magyarság adta a Batarcs folyó nevében. A Batarcs patak neve ugyanis, mint mellékfolyója a Batár folyónak, a magyar kicsinyítő „cs” képzővel alakult. A két középkori erdőnév is (l. a földrajzi nevek között) a szomszédos magyarságtól, minden bizonnyal az egykor hatalmas kiterjedésű Bábony lakosaitól ered s arra mutat, hogy ezek az erdők egykor a bábonyi határba estek.

⁵ Dic.

⁶ UT.

⁷ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyedrészen. Per. 1450 F. 13. Ns 6 s Tört. Tár 1908. 10.

⁸ Dic. Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Az általában alapul vett 1567. s a további 1570. és 1572. évi dicajegyzékekben Batarcs több szomszédos faluval együtt közösen elválasztatlanul vétezt fel „Tarnavidéke” neve alatt, így azokat figyelmen kívül hagytuk.

⁹ A Perényi Ferenc jószágairól készített urbáriumban. Per. 1622. F. 31. Ns 8.

¹⁰ Keresztneve mindkettőnek: János s az előbbi névsorból hiányzik a Giurman, az utóbbiból a Herman név, így ez oláh vidéken gyakori Herman, Hermany nevet azonosnak vesszük Giurmánnal.

(1628: Kopcza u. ott; 1633: Kopchia Per. 1633. F. 19. Ns 6; 1638: (Kopcsa u. ott 1638. Ns 101), Keovesligeti, Marcos (1628; Marcus 8. F. 36. Ns 138; 1665: Márkos Per. 1665. F. 31. Ns 7).

1628.¹¹ *M*: Leorincz; *B*: Oroz. – 1633.¹² *M*: Kis, Marthon (1652: Martin Per. 1652. máj. 25); *B*: Fam (1665: Fana Per. 1665. F. 31. Ns 7). Porozka (1652: Poroczka Per. 1652. máj. 25). – 1638.¹³ *M*: Kökörcsin. Olajütő; *Sz*: Bobolich; *O*: Bandre (1664: Bandra Per. 1664. jan, 23). – 1641. körül.¹⁴ *M*: Keövago; *B*: Danch,¹⁵ Demeter (des) Lazar.

1652.¹⁶ *M*: Molnár; *B*: Tripo (1665: Tripon Per. 1665. F. 31. Ns 7). 1668.¹⁷ *M*: Nagy (des); *B*: Salamon. – 1671.¹⁸ *B*: Tartóczy. 1676.¹⁹ *Sz*: Puczko (v. ö. 1705: Pusko). – 1688²⁰ *B*: Csorba.

1705.²¹ *M*: Farkas, 2 Kis, Monar, Nagy, 2 Törszök (1715: Törsök CR), 2 Varhegi; *Sz*: Boczka, 4 Ivasko, Maruska, 2 Pusko (Puszko; 1715: Buczkó CK); *O*: Bandra; *B*: 2 Bosza (v. ö. 1622: Bosa), 4 Czorba, 2 Demeter, Erdeji, Kopcza, Markos, Orosz, Pap, Raksaji, 3 Szaniszlo (Szanyiszlo), 2 Toma, Uljfalusi.

1705–1775. között további új nevek. 1715.²² *M*: Hoszú; *B*:--Borsa (Bosza? v. ö. 1705). – 1743.²³ *M*: Szarka, Tivadar; *B*: Havasi (Avassy? v. ö. 1775). – 1746.²⁴ *B*: Matyoka.

1775.²⁵ 42 c, 25 i, 6 si. – *M*: Csordás, Deák, Farkas, Fejér, Hosszú, 2 Kis, Kökörtsén, Kurucz, 4 Molnár, Nagy, 4 Nyiress, 2 Szarka, 5 Törsök, Várhegyi; *Sz*: Boczka, Doros, 2 Puszo, Vuszani; *O*: Bigucz, 2 Flora; *B*: 2 Avassy, Bába, Csaba, Bonyházi, Csarkász, 11 Csorba, 3 Demeter, Erdélyi, 3 Kopcza, Kotzán, 3 Koszta, Orosz, Papp, Ruskay (más helyen: Raskai, v. ö. 1705: Raksaji), 4 Stanyiszló, 2 Tripon, Zele.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1773-ban felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról kiadott bizonyáglevél szerint rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár a magyar nyelvet mindnyájan értik – az *oláh*

¹¹ Per. 1628. F. 36. Ns 138.

¹² A Perényi Gábor által servitorának, Bogárdy Györgynek inscribált jobbágyok között. Per. 1633. F. 19. Ne 6. A névsorban Dosa kétségtelenül elírás az 1622. óta rendszeresen előforduló Bosa név helyett.

¹³ Néhai Perényi Imre jobbágyai között. Per. 1638. Ns 101.

¹⁴ Urbárium, csonka. Per. 1641.

¹⁵ Többé nem találkozunk vele, valószínűleg elírás az állandó Dan helyett.

¹⁶ Perényi-osztályozásban. Per. 1652. máj. 25.

¹⁷ Vay Péterné jószágainak urbáriumában. Per. 1668. Ns 24.

¹⁸ Per. 1671. Ns 79.

¹⁹ Az özv. Perényi Gáborné batarcsi malmát zálogbavevő jobbágyok között. Per. 1676. F. 20. Ns 13.

²⁰ Tanúk között. Per. 1688. F. 31. Ns 11.

²¹ A megye rendeletére 1705. okt. 8-án a megye déli részén fekvő falvak lakosairól tizedekre beosztással készített összeírás teljes névsora. Nagyid. 1705. Ns 194.

²² CR.

²³ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁴ Néhai Lipert Gábor jobbágya. UC. 165–14.

²⁵ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

(UT); az 1773. évi hivatalos helység-összeírás (Bpest, 1920. 283), valamint a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése a faluban túlnyomólag divatozónak szintén az *oláh* nyelvet jelöli meg.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1478.²⁶ *Zarbabon*,²⁷ silva; 1479 (Per. F. 53. Ns 19.).
Hodorliget,²⁸ silva; 1479 (u. ott).

BENEDEKHÁZA.

A Hetényieknek és Tekeháziaknak a nádor ítéletével 1372-ben lezárt perében¹ szerepel csupán. A Tekeháziak azt vitták, hogy Tekeháza nem más, mint Benedekháza, mely nevét bizonyos Benedektől, Suk fiától vette s hogy a birtokot, mely a királyi halászkok földje volt (possessionem seu terram piscatorum suorum Benedukhaza vocatam in comitatu Wgacha existentem), Károly Róbert az említett Benedeknek örökös nélkül történt elhalta után 1307-ben elődeiknek adományozta. A Tekeháziak oldalán az ardói (Feketeardő), zaz-i (Nagyszász – Szászfalu), királyházai, veréci papok s a királyházai hospesek tanuskodtak, míg a hetényiek, akik Tekétől származtatták magukat, tanúkkal azt bizonyították, hogy Tekeháza sohasem volt Benedekháza. A nádor a hetényiek javára ítél s többé a Tekeházi családról és az állítólagos Benedekházáról nem hallunk. Ha a nádor ítélete alapján el is fogadjuk, hogy Tekeháza, valóban nem egy volt Benedekházával, az 1307. évi királyi adomány szövege nem hagy fenn kétséget a felől, hogy Ugocsa megyében valóban volt Benedekháza is. A királyi halászkok, akiké volt, eredetileg e föld, a Tisza jobb partján Tekeházától nem messze tanyáztak (l. Halász-föld), a Tekeháziak állításának volt tehát, alapja, úgy látszik azonban, hogy Bene-

²⁶ Zichy XII. 223.

²⁷ *Zar* – *szár*, „sáfrányszínű”; (1685: Szárlábú, hódosfejű kancaló; 1708: fekete hódos, szárlábú t. i. kanca. Oklsz. 886). V. ö. MNy. VIII. 304–5. A „*babon*” szó ez összetételben kétségtelenül a szomszédos Bábony nevéből ered, a szó etymológiájáról ugyanott szóltunk. (Kniezsa).

²⁸ Etymológiája bizonytalan. Lehet személynévi eredetű és a szláv *Godislav* > *Godur* > rutén *Hodur* szn.-ből való. Eredhet azonban a magyar *hódor* „fehérfoltos, hódos, hóka” szóból is. (MNy. XXIII. 559.) Az utóbbi magyarázat valószínűségét emeli, hogy az ugyanitt említett másik erdő: *zárabábon* (l. fentebb) szintén szín után van elnevezve, egyébként pedig körülbelül itt folyik a Hódos nevű folyó is. (Kniezsa).

¹ Per. 1372. F. 4. Ns 21.

dek földjét nem jó helyen keresték. Valószínű, hogy a jobbparti Halászföld egy része lehetett a Benedeké, de az is fennforoghat, hogy a halászok eleinte – a még jobbadán lakatlan megye területén – a Halászföld ismert határain jóval túl terjedő földeket fogtak fel, esetleg a balparton is s itt építette fel házát Benedek. A megye területét birtokába vevő királyi uradalom szervezetéhez tartozó népelemek magyar eredete a fennmaradt adatok mindegyikében, így Benedekháza nevében is visszatükröződik.

BOCSKÓ. (*Bochko*).

Bocskó az ugozsai Avas-vidék egyik késői települése, keletkezése a XVI. sz. közepére tehető.¹ Úgy maga a falu, mint szűk határa tulajdonképpen már az avasi lejtő lábainál kiszélesedő mocsaras, tiszavölgyi síkra, Nagytarna és Gődényháza közé esik, ennek dacára társadalmi és gazdasági életformája éppúgy, mint népi viszonyai a fölötté félkörben korábban megtelepedett hegyvidéki falukéval közös. A falu szláv eredetű neve² és a lakosság nemzetiségi összetétele is arra mutatnak, hogy Bocskó az oláhsággal keveredett avasvidéki rutén nép egyik kitelepülése.³ A vidék időnként „Tarnavidék” közös neve alatt szerepel s ennek keretében foglalt helyet Bocskó is. Testvérfalui sorsát osztja a sík vidékről feltörekvő magyar hatás itt-ott észrevehetően megnyilatkozó kifejezésében is, sőt ez a hatás – bizonyára földrajzi fekvésénél fogva – itt még erősebben domborodik ki s a magyar nyelvet általános mindennapi szerephez juttatja. A rutén-oláh viszony és e szláv keveredésű faluk „oláh, oláhság” megjelölése tekintetében utalunk a más helyeken már elmondottakra.⁴ A Perényiek nyalábi uradalmának tartozéka.

BIRTOKOSOK.

1574.⁵ Perényi István 3 pp, 1 pastor; -György 2 pp; Czobor Imre 1 mp; Forgách Imre 1 pp. – 1775.⁶ Br. Perényi Ferenc Jakab 9 c, 4 i; -Sándor 1 c, 1 si; -Imre (id) 2 c, 1 si; gr. Teleky 1 c.

¹ Először az 1572. évi dicajegyzékben találkozunk nevével. Dic.

² *Bocska* < szl. *bočvka* „csöbör, kád”. EtSz. I. 429.

³ Az újabb időben jóformán oláhok lakják. V. ö. az 1862. évi jelentést névsoraink végén. (Az 1910. évi népszámlálás alkalmával 116 magyar, 304 német (zsidók), 1183 oláh és 9 rutén anyanyelvűt találtak a faluban.)

⁴ L. a 119. s köv. l.-okon.

⁵ Dic.

⁶ UT.

JOBBÁGYSÁG.

1574.⁷ 1 mp, 6 pp, 1 pastor. *M*: Baiuszos (1674: Bayosos Per. 1672. márc. 11), Orban, Teorcheok, (1638: Törsök Per. 1638 Ns. 101); *Sz*: Hanws (1638: Hanusz u. ott; 1666: Hanosz Per. 1666. nov. 22; 1674: Hanocz Per. 1674. ápr. 15); *B*: Bochkoy, Liennes (1641 körül: Lemes Per.), Maylat, Ozlas.

1574–1705. között új nevek. 1622.⁸ *M*: Sonkolizedeo (1630: Sonkoly Per. 1630. F 30. Ns 48). – 1628.⁹ *M*: Kis. – 1638.¹⁰ *B*: Puskas. – 1641. körül.¹¹ *B*: Erdely. – 1658.¹² *M*: Variu. – 1661.¹³ *M*: Halász. – 1665.¹⁴ *B*: Avasi. – 1668.¹⁵ *M*: Talas; *B*: Danko (des). – 1670.¹⁶ *M*: Boitos. – 1672,¹⁷ *Sz*: Bobolicz. – 1674.¹⁸ *B*: Pap.

1705.¹⁹ *M*: Molnár, Virrasztó; *Sz*: 2 Hanucz (1715: Hanudz CR); *B*: Lemes, Orosz, Pap, Puskás.

1705–1775. között további új nevek. 1715.²⁰ *B*: Kovács. – 1743.²¹ *B*: Kozma.

1775.²² 13 c, 4 i, 2 si. – *M*: 2 Deák, Fejér, Virasztó; *Sz*: Buhaj, Hanusz, Ivacsko, Krávic, Muha, Palesnik, 3 Vukács; *O*: Homza; *B*: Bodzog (Bodzgo),²³ 2 Hajdu, Hardzigány (v. ö. 1743. Sósújfalun: Harczigan), Kozma.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1773-ban felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint, – bár a magyar nyelvet mindnyájan értik –, rendes nyelve (ordinaria lingua) *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás szerint a faluban főként a *rutén* nyelv él (Bpest. 1920. 283), a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint pedig *oláh*.

⁷ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

⁸ A Perényi Ferenc jószágairól készített urbáriumban. Per. 1622. F. 31. Ns 8.

⁹ U. ott 1628. F. 36. Ns 138.

¹⁰ Néhai Perényi Ferenc jobbágysai között. Per. 1638. Ns 101.

¹¹ Csonka urbárium. Per. 1641.

¹² Per. 1658. Ns 472.

¹³ Tanúk között. Per. 1661. F. 52. Ns 59.

¹⁴ Jobbágykezeslevélben. Per. 1665. máj. 12.

¹⁵ Vay Péterné jószágának urbáriumában. Per. 1668. Ns 24.

¹⁶ Jobbágykezeslevélben. Per. 1670. máj. 4.

¹⁷ Tanúk között. U. ott 1672. márc. 11.

¹⁸ Telket kap. Per. 1674. ápr. 15.

¹⁹ A megye rendeletére 1705. okt. 8-án a megye déli részén fekvő falvak lakosairól tizedekre osztással készített összeírás teljes névsora: Nagyid. 1705, Ns 194.

²⁰ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

²¹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²² Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

²³ V. ö. a szomszédos Batarcsón: Buczko, Puczko.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1802.²⁴ *Alsó mező.*

Horb nevű hely; 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2. 58).

BÖKÉNY.¹

Buken, Beken, Bwken, Bewken, Beoken, Bökeny.

A Szatmár megye határán s a Tisza áradásos partján megtelepült Bökény az első az ugoicsai kisnemesi vidék falvai közül, mely az írott emlékekben feltűnik. IV. Béla ifjabb király ugyanis 1230-ban Farkas nevű szerviense megerősítette annak a két és fél eke nagyságú földterületnek a birtokában, melyet Farkas és két testvére II. Endrétől az ugoicsamegyei Bökény „terra”-ból adományként kapott.² Farkasnak, a szomszédos Farkasfalva alapítójának és névadójának leszármazottai, valamint a szintén környékbeli sásvári, tivadarfalvi, öszödfalvi, verbőci, forgolánfalvi nemesek a Bökényiekkel már a XIV–XV. sz.-okban összeházásodás útján létrejött rokoni kapcsolatokban és gyakori pereskedésben állottak. A Bökényi család, melyről a XV. sz. derekától felmerülő adatok szólnak először, ekkor már erősen elágazottnak látszik s ez ágak is ősi falujuk birtokát korán megosztani voltak kénytelenek a nőágon bekapcsolódó említett családokkal. A további századok során azonban itt a fejlődés a kisnemesi vidéktől némileg elütő irányt vett, amennyiben a kúriális község nem alakult ki, sőt a birtoklásban határozott integrálódás figyelhető meg, ami egyes ágak elsorvadásában s az így megnyíló birtokszerződési lehetőségben leli magyarázatát. Ilyen viszonyok között az is lehetővé vált, hogy a faluban állandóan jelentékeny számú jobbágyság találjon otthont. A helybenlakó nemesség és a jobbágyság egyformán magyar volt s a törzsökös jobbágyság egyes családai századokon keresztül tartották kezükben telkeikkel. Mellette a XVI–XVII. sz.-okban számottevő jövömenő réteg hullámzik, ez a réteg azonban – mely különben a XVII. sz. közepéig csaknem teljesen magyar volt – tartós nyomot

²⁴ IV. 1805. szept. 18.

¹ Régi magyar személynévből magyar helynévadási törvények szerint alakult helynév (Kniezsa). A falu rutén neve: Bikiña (Petrov Mat. VI. 194). A 145921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel a falu neve „Tiszabökény”-ben állapított meg.

² Hazai okm. VII. 19.

a falu életében természetesen nem hagyhatott. A XVII. sz. második felében Bökényben is megritkult az ősi jobbágyság, rutén betelepülők ültek helyeikre. Ez a folyamat a XVIII. sz. első évtizedeiben újabb lökőerőket kapott, hiszen csak az 1717. évi tatár betörés alkalmával az elhurcolt 44 nemes és 88 jobbágyemberből 13 nemes és 30 jobbágy veszett oda.³ Az új, rutén nemzetiségi lakosok ugyan időlegesen megbontották a falu eddig egységes magyar nyelvét, a környező magyar tengerben azonban állandóan a magyar nyelv hatása alatt állottak s így a rutén nyelv lassanként kiszorult.

NEMESSÉG.

Bökényről nevezett családok. XIV. sz. *M:* Bökényi. – XV. sz. *M:* Bökényi, Fejér, Kántor, Literátus, Nagy; *B:* Erdélyi, Papoch, Wytkos. – XVI. sz. *M:* Bán, Beke, Bökényi, Czeczey (? l. Thetty), Nagy, Thetty; *B:* Csobod, Papoch.

Egytelkesek, armalisták. 1670.⁴ Egytelkesek. *M:* Debreceni, Futaky, Kormos, Nagy, 3 Székely, 2 Szúcs, Ur. – 1743.⁵ Armalisták. *M:* Csontos, Filep, Kis, Kormos, Szabó, Szilágyi, Szőke, Ur. – 1754/55.⁶ Armalisták. *M:* 2 Kormos, Szőke. – 1760.⁷ *M:* Armalisták. *M:* 2 Kormos, Bodó.

Birtokosok. 1567.⁸ Forgolányi Demeter 1 pp, 2 des; Ibrányi Ferenc 1 ip, 1 pp, 1 des; Szirmay Lajos 1 j, 3 ip, 1 mp, 4 pp, 1 servitor, 1 des; Székely Pál 2 pp, 1 i; Tetey Boldizsár 1 ip, 4 pp, 2 des; Tibay Ferenc 2 des; Ujhelyi János 1 ip, 2 pp; Vetésy András 1 nd, 1 des. – 1672.⁹ Gáty Józsa, Göde György és Borbála, Imecs Pál, Lőrinc Zsigmond, özv. Petry Gáspárné, Somosy Ferencné, Sztojka Simonné. – 1775.¹⁰ Bay András 3 c, 1 si; Fóris János és Kalós György 1 i; Gencsy Zsigmond 2 c; Korda Ferenc 1 c; Majos István 1 i; Morvay András 9 c, 5 i, 2 si; Osváth Imre 1 c; báji Patay József 7 c; Sztojka Zsigmond 1 c, 1 i.

JOBBÁGYSÁG.

1391.¹¹ *M:* Kantor, Veres.

1408.¹² *M:* Fazekas.

³ Tört. Tár 1906. 443.

⁴ Ug. jkv. 1670. szept. 22/23, f. 20.

⁵ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁶ Nemesi összeírása. Helyt.

⁷ Repartitio taxae nobilium armalarum. Per. 1760. Ns 6.

⁸ Dic.

⁹ Ug. jky. 1672. jún. 13.

¹⁰ UT.

¹¹ Lel. Acta 1391. F. 7. Ns 2. (Kom. jz.). A nevek eredeti írásalakja nem állt rendelkezésünkre.

¹² Per. 1409. P. 8. Ns 26.

1433.¹³ *M*: Bartha (1480. Lel. Acta 1480. Ns 5), Kyrali, Thewrew; *B*: Georgius dictus Boemie (? talán Bonc, I. 1502), Slepphanus filius Demetri.

1467.¹⁴ *M*: Kwn, Magnus (1484, Dl. 38425; 1. 1545: Nagy), Seres.

1480.¹⁵ *B*: Toth.

1484.¹⁶ *M*: 2 Dyenes, Maday, 2 Seres.

1502.¹⁷ *M*: Bone, Jako, Kis, Kormos, Mocsary; *B*: Horvath.

1545.¹⁸ *M*: Angyal, Byro (des), Komos, Kowach, Nagy (des). Thaar.

1547.¹⁹ *M*: Bone, Chyka (1550: Czyka Ujh. 1550. F. 35. Ns 11). Thar.

1548.²⁰ *M*: Lucas (1550: Lukach Ujh. 1550. F. 35. Ns 11); *B*: Erdely (des).

1550.²¹ *M*: Bartha, Bone, Kowacz, Thar, Thymar.

1551.²² *M*: Baronyai; *B*: Oroz.

1567.²³ 1 j, 6 ip, 1 mp, 14 pp, 1 i, 1 nd, 1 servitor, 9 des (ebből 7 név nélkül). *M*: 2 Bartha (1 des), 6 Bone, Cika, Farkas (des), Hegedüs (1575: Hedegw̄s Dec. Ug.), Kis Kormos, 3 Kormos, 2 Kowach, Literátus (1571: Dyak Dec. Szatm.), 2 Lukach, 3 Nagy, 2 Seres, Zeles (1572: Sziles Dec. Ug.); *B*: Chyontho (1576: hibásan: Czeoteó Dec. Ug.).

1567–1580. között új nevek.²⁴ 1570.²⁵ *M*: Adorian, Angial, Barla, Biro, Bothos, Beolcz, Chepei, Kis, Pastor, Raskai, Tar, Thymar; *T*: Bajzatt. – 1571.²⁶ *M*: Gall, Matte, Vass; *B*: Totth. – 1572.²⁷ *M*: Giarmati, Miklos, Silie (1574: Swle Dec. Szatm.), Soos. – 1573.²⁸ *M*: Balogh, Keokeniesdi, Peorgeo, Zantho, Zigethi. – 1574.²⁹ *M*: Ilies, Santa, Sw̄tő (1576: Sw̄thw̄ Dec. Ug.). – 1575.³⁰ *M*: Simon. Zabo. – 1577.³¹ *M*: Kotay, Winche, Vizi. – 1578.³² *M*: Kun, Miko. – 1579.³³ *M*: Fabyan, Medves, Mehsharos; *B*: Jako (azonos az 1580. évi Tako-val).

¹³ Hatalmaskodásban. Lel. Acta 1433. Ns 2.

¹⁴ Zálogosításban. Dl. 38.350.

¹⁵ Lel. Acta 1480. Ns 5.

¹⁶ Hatalmaskodásban. Dl. 38425.

¹⁷ Lel. Stat., Kom. jz.

¹⁸ Osztályozásban. Ujh. 1545. F. 11. Ns 30.

¹⁶ Ujh. 1547. F. 11. Ns 12, 13.

²⁰ Ujh. 1548. F. 13. Ns 14.

²¹ Ujh. 1550. F. 35. Ns 11.

²² Lel., Kom. jz.

²³ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

²⁴ A következő nevek csupán egyszer fordulnak elő: Balogh, Chepei (nő), Matte, Medves, Menszaros.

²⁵ Dec. Ug.

²⁸ Dec. Szatm.

^{27–28} Dec. Ug.

²⁸ Dec. Szatm.

^{30–33} Dec. Ug.

1580.³⁴ 1 j, 54 fr, 14 chr. *M*: Angal, Barla, 2 Barta, 6 Biro, 4 Bone, 2 Cika, Fabian, Farkas, Garmati, Illes, Josa (1582: Jozan, 1586: Joza Dec. Szatm.), Kis, 7 Kormos, Kotai, Kovach, Kokenosdi, Kun, 4 Lukach, 5 Nagy, Raska, 3 Seres (1582: Swros Dec. Szatm.), 2 Simon, Sito (l. 1574: Swtó), 2 Sos, Zabo, Zigeti, 5 Tar, Timar, Vinche, Vizy (1582: Wywzi Dec. Szatm.); *T*: Baisat (1584: Bayazet Dec. Szatm.); *B*: 3 Conto (1621: Cziontos Dec. Szatm.), 2 Oros, Tako (l. 1579: Jako).

1630–1689. között további új nevek.³⁵ 1581.³⁶ *M*: Halaz; *B*: Deesi, Kothor (1583: Kantor Dec. Szatm.; ezután is váltakozva), Theöreök. – 1582.³⁷ *M*: Barna (vlg. Barla, l. 1580), Czeke (vlg. Cika l. 1580), Cziomo (vlg. Conto l. 1580), Kati Kolompo, Seller, Siket, Uyzazi; *B*: Bene (vlg. Bone l. 1580), Cottia (esetleg Kotai helyett, l. 1580), Vaida. – 1583.³⁸ *M*: Bornemysza, Chetphalvi, Feyes, Kossa, Pal, Palphi, Pongor. – 1584.³⁹ *M*: Dyenes, Filop. – 1586.⁴⁰ *B*: Jarman (1587: Jarman Dec. Szatm.). – 1588.⁴¹ *M*: Beöythe (1591: Bwyte; 1603: Boiti; 1604: Beothe; 1620: Buite Dec. Szatm.), Lazlo. – 1590.⁴² *M*: Balint. – 1591.⁴³ *Sz*: Vaska (talán Raska? l. 1580). – 1592.⁴⁴ *M*: Banos, Kathona, Kerey (1593: Kyrey; 1594: Kery Dec. Szatm.), Thizahathi. – 1593.⁴⁵ *B*: Kanio. – 1594.⁴⁶ *M*: Koncz; *B*: Huzadi. – 1595.⁴⁷ *M*: Peleskei. – 1596.⁴⁸ *M*: Kochis, Leorincz. – 1597.⁴⁹ *M*: Maytisi. – 1598.⁵⁰ *M*: Zeöweö, Varga. – 1599.⁵¹ *M*: Pap; *Sz*: Kor (1609: Kora Dec. Ug.). – 1600.⁵² *M*: Somogyi. – 1601.⁵³ *M*: Wiski; *B*: Olah. – 1603.⁵⁴ *M*: Szeoczi, Teolczieros; *B*: Ferczeh (1604: Herczes; 1620: Ferczes Dec. Szatm.), Lukadi (helyesen: Lukacsi l. 1580); *B*: Brayka (vlg. azonos a máskor Barta Lörincnek írottal, keresztnév azonos). – 1604.⁵⁵ *M*: Fazekas (vlg. Farkas helyett l. 1580; keresztnév azonos, Fazekas máskor nem fordul elő), Kenesdy (kétségtelenül Kökenesdy helyett, l. 1580), Perselt, Sipos. – 1607.⁵⁶ *M*: Keover. – 1609.⁵⁷ *M*: Kereszturi. – 1612.⁵⁸ *M*: Bagi, Beoken. – 1615.⁵⁹ *M*: Vamos; *B*: Baidor. – 1620.⁶⁰ *M*: Giekenesi (1621: Giekenes; 1625: Genykesy Dec. Szatm.). – 1625.⁶¹ *M*: Zenthy; *B*: Erdely. – 1626.⁶² *M*: Harczas, Darvasz. – 1627.⁶³ *M*: Bendy (1631: Bende Dec. Szatm.).

³⁴ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. A következő nevek ugyan az ez évi jegyzékben nem szerepelnek, de úgy az előző, mint a következő jegyzékekben rendszeresen előfordulnak: Balog, Deák, Mezaros, Pastor, Sylie, Zantho.

³⁰ A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Baidor, Bornemysza, Chetphalvi, Fazekas, Huzadi, Kanio, Kati, Kereszturi, Kolompo, Kossa, Maytisi, Pal, Palphi, Perselt, Pongor, Seller, Thizahathi, Teolczieros, Uyzazi, Vaida, Vamos, Vaska, Zenthy, Zeghe, Zeöweö.

^{36–17} Dec. Szatm.

^{38–46} Dec. Szatm.

⁴⁷ Dec. Ug.

^{48–49} Dec. Szatm.

⁵⁰ Dec. Ug.

^{51–56} Dec. Szatm.

^{57–68} Dec. Ug.

^{59–63} Dec. Szatm.

1630.⁶⁴ 2 j, 28 fr, 16 chr. *M*: Adorjan, Angial. 3 Balogh, Barta, 5 Biro, 3 Bone (1678. hibásan: Bán; 1679: Bonis; 1688: Bene Dec. Ug.), Büte, Dienes, Eperjesi, Phülep, Gyikinesi, Harczas, Jusa, 3 Kis, Koczis, 3 Kormos, Kotaj, 2 Kovacz, Kover, 2 Nagy, Pór, 3 Seres (1678: Szüres Dec. Ug.), 2 Zigethi, Tarr; *Sz*: Koro; *B*: Czontu, Ferczez (1648: Feczjey Dec. Szatm.), Olah, Oroz, Orosy.

1630–1689. között további új nevek.⁶⁵ 1634.⁶⁶ *M*: Polgar. 1636.⁶⁷ *M*: Juhasz. – 1644.⁶⁸ *M*: Barcza. – 1651.⁶⁹ *M*: Rusa, *B*: Lugossi.

1653.⁷⁰ *M*: Boczkor. – 1663.⁷¹ *M*: Benedek, Egri. Sáffrány. – 1665.⁷² *M*: Oremus – 1666.⁷³ *M*: Acz; *B*: Gorzo. – 1670.⁷⁴ *M*: Beres, Berbely, Rokos (Rákos); *Sz*: Gilko (1673: Gyilko Dec. Ug.). – 1673.⁷⁵ *M*: Hodosi, Molnar; *B*: Monostori. – 1678.⁷⁶ *M*: Dudas; *B*: Czigány, Kozma, Lődör, Sire. – 1679.⁷⁷ *M*: Csato, Ujhely; *B*: Posta.

1680.⁷⁸ *M*: Kesely. – 1682.⁷⁹ *M*: Csengeri. – 1686.⁸⁰ *B*: Csetre. Chonka. – 1687.⁸¹ *B*: Kis Udvary. – 1688.⁸² *M*: Vadaszy; – *B*: Szalvay.

1689.⁸³ 1 j, 22 fr, 5 chr. *M*: Angyal, Barta, 2 Biro, Bocskor, 2 Bona (1. 1630: Bone), Csengeri, Gáll, Josa, 2 Kormos, Körmös, 2 Nagy, 2 Seres, Sos, Vadaszi, Varga; *B*: 2 Csonto. 5 Orosz, Totth.

1689–1775. között további új nevek. 1690.⁸⁴ *M*: Törsök. – 1691.⁸⁵ *B*: Ruczo. – 1692.⁸⁶ *M*: Onodi. – 1693.⁸⁷ *M*: Verpeleti. – 1694.⁸⁸ *M*: Bécsy, Konyhas, Sipos; *B*: Kurta, Löss (1696: Lőcs Dec. Ug.). – 1695).⁸⁹ *Sz*: Szenko. – 1696.⁹⁰ *M*: Buzas, Vegső. – 1697.⁹¹ *Sz*: Rusznak, *B*: Rumany (e. n.). – 1699.⁹² *M*: Bannyai; *Sz*: Katrin (1715: Katra. CR). – 1715.⁹³ *M*: Vas; *Sz*: Macziesko, Lesko; *B*: Major. – 1716.⁹⁴

⁶⁴ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Szatm. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő korábról, már ismert nevek: Balint, Baghy, Bende, Darvas, Erdelyi, Gal, Konya, Lőrinc, László, Sos, Szabo, Szücs, Varga, Vizi.

⁶⁵ Csupán egy ízben szerepelnek a következő nevek: Acz, Barcza, Benedek, Berbely, Csato, Csetre, Chonka, Czigány, Dudas, Juhasz, Kesely, Kis, Udvary., Kozma, Lődör, Posta, Rusa, Sire, Szalvay, Törsök, Ujhely.

^{66–68} Dec. Szatm.

^{69–70} Dec. Ug.

^{71–73} Dec. Ug.

⁷⁴ U. ott és Tört. Tár 1903. 439.

^{75–82} Dec. Ug.

⁸³ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Szatm. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábról már ismert nevek: Adorján, Béres, Egri, Filep, Gilko, Harcsas, Juhász., Kiss, Kocsis, Kosa, Molnár, Pap, Rosa, Siket, Szabó, Szücs, Vince.

⁸⁴ Dec. Ug.

⁸⁵ Dec. Szatm.

^{86–88} Dec. Ug.

⁸⁹ Dec. Szatm.

⁹⁰ Dec. Ug.

⁹¹ Dec. Szatm.

⁹² Dec. Ug.

⁹³ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. Cr.

⁸⁴ Dec. Ug.

Sz: Fedák, Maxim. – 1720.⁹⁵ M: Takacs. – 1743.⁸⁶ M: Bévész, Sándor; Sz: Borka, Duszka, Grebur, Vaszlin; O: Luppúj; Zs: Lebovics; C: Páva, Pukacsi; B: Delenyi, Komjháti, Lengyel. – 1757.⁹⁷ B: Árvay.

1775.⁹⁸ 24 c, 8 i, 3 si. M: Bartha, 2 Farkas, Huszthi, 3 Illyés, Jósa, 3 Kiss, 2 Molnár, Révész, Sándor, Szabó; Sz: Fedák, 2 Kátra, 3 Lemák, Mondics, Pápi, Sturovics, Tukár, Zsupik; B: Dankó, Ilosvai, Kovács, Lipiczlus, Lukai, Oláh, Orosz, Polyák.

Az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) a faluban főként divatozó nyelvnek a *magyart* és *rutént* jelöli meg, az úrbérrendezés végrehajtásáról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint pedig a lakosság anyanyelve *magyar* (UT); a falu jegyzője 1862-ben (Helyt. 20895/1862. eln.) szintén csupán a *magyar-t* jelölte meg a községben túlnyomóig divatozó nyelvnek. A Pesty-gyűjtésben levő, 1865-ből származó jegyzői jelentés szerint a református és gör. kat. egyházakat tartó faluban egyedül a *magyar* nyelv uralkodik.⁹⁹

FÖLDRAJZI NEVEK.

1300. körül¹⁰⁰ *Gurguezeg*,¹⁰¹ angulatio fluvii; 1422: Görgő Ujh., Kom. jz.); 1483: Gergev, Gergezeg (Ibr. 1483. III. 4); 1484: Gergev vallis; Gergevzeg locus (Ibr. 1484. III. 3); 1865: (Pesty).

Turmaswelg,¹⁰² vallis; 1483: Thormasvelgh (Ibr. 1483. III. 4); 1484 (Ibr. 1484. III. 3).

Kwesfeuld,¹⁰³ 1481: Kevesvelgh, vallis (Ibr. 1481. X. 6); 1483: Kevesfeuld, terra (Ibr. 1483. III. 4).

⁹⁵ CR.

⁸⁶ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6. A zsidók és cigányok kifejezetten ezeknek jelöltetnek meg.

⁹⁷ P. 4–3827. sub No 1.

⁹⁸ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. Ut.

⁹⁹ Az 1910. évi népszámlálás alkalmával 851 magyar és 15 rutén anyanyelvű lakosa volt a helységnek. (Vallás szerint: 273 ref., 416 gör. kat., 85 róm. kat., 92 izr.; a korábbi rutén betelepülésre a gör. kat.-ok nagy száma mutat).

¹⁰⁰ Kállay Saec. XIII. No 12; Hazai okm. VII. 341–342. Az oklevélben a bökényi birtokosok, ezek között Öszény fia Öszöd, akinek nevét az Öszödfalva kismemesi falu viseli, elhatárolták birtokukat bizonyos Pál, Péter és Ivánka (János fia) birtokától (a fenti földrajzi nevek a határ leírásában szerepelnek), amely kétségtelenül Péterfalva volt. (V. ö. Péterfalvánál, a 3. sz. jegyzetet.) Öszény fia Öszöd 1300-ban más oklevélben is szerepel, a fenti keltezetlen határjáró oklevél korát ennek alapján határoztuk meg.

¹⁰¹ Görgő patak neve, a Pesty-gyűjtésben (1865) már: bizonyos gödrös hely neve. V. ö. NyTsz. I. 1120; MTsz. I. 178.

¹⁰² Tormás-völgy.

¹⁰³ Köves-föld.

- Tycche*,¹⁰⁴ fluvius; 1483: Thycze (Ibr. 1483. III. 4); 1622: Ticze mellett (Ujh. 1622. F. 10. Ns 11).
- Sugatagteu*,¹⁰⁵ locus; Sugatagwelg, locus; 1481: Sugathag, vallis (Ibr. 1481. X. 6); 1484: Sugathakvelge (Ibr. 1484. III. 3).
- 1471.¹⁰⁶ *Erthemlak*¹⁰⁷ portio.
- 1473.¹⁰⁸ *Necchye*,¹⁰⁹ aqua; 1549: Nechke, folyó (Lel. Met. Ug. Ns 9; NRA 837–4), L. Szirmán 1721: Necse.
- 1481.¹¹⁰ *Omalomparazthya*¹¹¹ terra arabilis; 1483 (Ibr. 1483. III. 4); 1484 (U. ott 1484. III. 3).
- Warzeg alio nomine Kamorazygeth*¹¹² insula; 1483: Warzeg (Ibr. 1483. III. 4); 1484 (Ibr. 1484. III. 3); 1865: Várszeg (Pesty); 1907: Várszegdombitánya (OT).
- Nadasmezeo*, terra; 1483 (Ibr. 1483. III. 4); 1484 (Ibr. 1484. III. 3).
- 1484.¹¹³ *Holththyzatheve*.¹¹¹ – *Ihar*, arbor.
- 1545.¹¹⁵ *Almaslaz*,¹¹⁶ pratum.
- 1548.¹¹⁷ *Balathon*,¹¹⁸ palus.
- Geppew pomarium*, l. 1551. Elsewgyeppew.

¹⁰⁴ *Tice*, a Tisza mellékvize, mely Ugocsa megyében a Tisza közelében és északi oldalán más közeli község határában is szerepel, de amely a határjárás idejében a többi megnevezett földrajzi helyekkel együtt még a Tisza déli oldalán állott. Nyilvánvaló tehát, hogy e határjárás idejében a Tisza még északabbra folyt, a ma is látható halványokban és morotvákban. A *Tice* és a *Tisza* bizonyosan nem azonos (utóbbi az oklevélben „Tycia”-nak írva), az előbbi azonban alighanem az utóbbtól vette a nevét, talán valami régies kicsinyítéssel.

¹⁰⁵ *Sugatag* szintén patak, vízmeder neve. E szóval a Csallóközben uszadékfát (Dunahordta fatuskót, fatönköt, amilyeneket a víz itt-ott a kanyarodásban lerak) jelölnek. MTsz. II. 433; Oklsz. 863 (itt idézve az 1481. és 1484. évi adat).

¹⁰⁶ Ujh. Dl. 38363.

¹⁰⁷ Jelentése ismeretlen, magyar szónak látszik. Hasonló nevű helység Somogy m.-ben, 1453: Erthemlak. (Tört. Tár 1909. 262.)

¹⁰⁸ Ujh. Dl. 38369.

¹⁰⁹ A szó eredete ismeretlen.

¹¹⁰ Ibr. 1481. X. 6.

¹¹¹ Ómalom-parasztja. A *paraszt* ebben az értelemben: megmunkálatlanul maradt, üresen hagyott föld. MTsz. II. 80; Oklsz. 747; MNy. VI. 64.

¹¹² Várszeg, kamara-sziget.

¹¹³ Ibr. 1484. III. 3.

¹¹⁴ Holt-Tisza-töve.

¹¹⁵ Ujh. 1545. F. 11. Ns 30.

¹¹⁶ Almás-láz. A szláv eredetű *láz* = fennsík, erdei tisztás, hegyi legelő vagy kaszáló. (MTsz. I. 1301; Oklsz. II. 577), Ugocsa megyében általánosan elterjedt volt használata a magyar települési vidéken is.

¹¹⁷ Ujh. 1548. F. 13. Ns 14.

¹¹⁸ Szláv eredetű szó, „mocsár”, „tó”. EtSz. I. 251.

- 1549.¹¹⁹ *Halowan*¹²⁰ *aliter Hot Thyza* (Hooth Thyza), *alveus seu decursus veteris fluvii Thycie*; 1630. körül: Halvan (Ujh. XVII. sz. v. F. 10. Ns 29); 1736: Halvany (UT. sub No 2); 1865: Halvánhát, Nagy Halván, Sásus halvány (Pesty); 1907: Nagyhalványi-, Sásalványi tanya (OT).
- 1550.¹²¹ *Bolya*,¹²² terra; 1622: Bolya fuzese (Ujh. 1622. F. 10. Ns 25); 1630. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 10. Ns 29). Ugyanez Tiszaújhely halárában is (1544).
- 1551.¹²³ *Elsew gyepew* nevű gyümölcsös kert; 1754: Gyepjü (UT. sub No 3. a); 1760 (U. ott sub No 36); 1865 (Pesty).
- 1622.¹²⁴ *Varfali paraszt*-ban rétek; 1630. körül: Var Paraszt (Ujh. XVII. sz. v. F. 10. Ns 29). L. még Tiszaújhely határában is (1669).
- Nagj Darno*¹²⁵-ban rétek; 1630. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 10 Ns 29); 1719: Darno (Ujh. 1719. F. 24. Ns 45); 1865 (Pesty); 1923 (Petrov 30). L. még Tiszaújhely határában is (1507).
- Gyertianoss*; 1630. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 10 Ns 29); 1719 (Ujh. 1719. F. 24. Ns 45); 1719, 1754 (UT. sub No 3).
- Kis Darno*; 1630 körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 10. Ns 29); 1865 (Pesty). Ugyanez Tiszaújhely határában is (1507).
- Nagy Gieorgy*-on rét; 1865: Nagy György (Pesty).
- Toszegh. – Zilas palay*.¹²⁶
- 1630–40. körül.¹²⁷ *Irtas hat*; 1865: Nagy Irtas (Pesty).
- Sziuza*¹²⁸-ban rét; 1719: Szijuza (Ujh. 1719. F. 24. Ns 45). L. még Tiszaújhely határában is (1507).
- Tisza hat. – Hakcso*.¹²⁹ *Rokas cseri. –*

¹¹⁹ NRA 837–4. s Lel. Ug. Met. Ns 9.

¹²⁰ A magyar *halvány* = elhagyott folyómeder, holt víz. Oklsz. 343; MTsz. I. 795; FE. 1925. 121; MNy. IV. 413, XV. 94, XXIV. 219.

¹²¹ Ujh. 1550. F. 35. Ns 11. s F. 15. Ns 29. A bökényiek szerint – miként az itt idézett iratokból kitűnik – a Tisza e földterületet elhordta Tiszaújhelyhez, ahol ez időben már Lókertnek nevezik.

¹²² A birtokos összetétel személynévre mutat. L. a *Bolya* helyneveket Heves és A.-Fejér m.-ben, amelyek szintén személynévből származnak. A szó eredete bizonytalan. Lehet a szl. *Boleslav* becealakja, de eredhet a magyar *bolyó* ~ *bolya* 'bohó bolond' (< a *bolyong* igéiből) szóból is. V. ö. a székely *bója* 'balga, fűleszű', *bójász* 'kóborol' szavakat. MTsz. I. 151. A Tisza által ide-oda hordott föld neve talán összefüggésbe hozható az utóbbi szóhasználattal. (Kniezsa.)

¹²³ Ujh. 1551. P. 13. Ns 12.

¹²⁴ Ujh. 1622. F. 10. Ns 11. és P. 10. Ns 25.

¹²⁵ *Darnó* < szl. *дърнавъ* 'pázsitos, gyepes' < *дърнъ*. Bern. E. W. I. 256. A magyar nevekre l. Moór, ZONF, VI. 20 (Kniezsa).

¹²⁶ Szilas-palaj. *Palaj, palé* 'iszapos hely, alacsony fekvésű vizenyős völgyelés'. (MTsz. II. 62.) Eredete: < szláv *polojъ*. V. ö. orosz *poloj* 'vízáradás által elöntött hely', kor. *polj*. (Kniezsa.)

¹²⁷ Ujh. XVII. sz. v. F. 10. Ns 29.

¹²⁸ Ismeretlen eredetű szó.

¹²⁹ *Hakcso* = *hágcsó*, Átjárós rés a sövény vagy deszkakerítésen. MTsz. I. 776; NyTsz. I. 1235; Oklsz. 331; MNy. VII. 248.

- Szeleb szeg*;¹³⁰ 1865: Szelepszeg (Pesty). L. még Tiszaújhely (1648) és Tiszaújlak (1648) határában is.
- 1719.¹³¹ *Kerek láz. – Nagy szemű Kőkényes.*
- 1720.¹³² *Felső mező*; 1754, 1760 (UT. sub No 3.).
Aprós nevű kaszáló; 1865: Kis aprós, Nagy aprós (Pesty); 1887: Nagy Aprós (a 75000-es kat. térképen). L. még Tiszaújhely (1720) és Tiszaújlak (1759) határában is.
- Sulymos tó.*
- 1754.¹³³ *Ekutá*¹³⁴-ban szántóföld; 1865: Éhhuta (Pesty). L. még Farkasfalva (1796. Zékuta) és Fancsika (1550–1650. Zuta) határában is.
- Alsó mező*; 1760 (UT. sub No 3. a).
- Csiszo*¹³⁵-ban szántóföld. – *Pap halványa. – Régi malom, uttya.*

CSARNATÓ.

Charnathew, Chornatu, Chornathw, Chornathew, Charnathu, Chornatheő, Charnathő.

Csarnató egyike azoknak az avasvidéki „oláh” faluknak (possessiones valachales), melyekről a nyalábi királyi uradalomnak Drág és János vajdák birtokába 1378-ban történt beiktatásakor hallunk először.¹ Ezek a késői hegyi települések, miként Bataresnál reámutattunk, 1319 és 1378 között és pedig kevéssel 1378 előtt keletkeztek. E faluk övezetében torlódott egymásnak a Kárpátokról leszálló ruténség és a délről felhúzó oláhság s e keveredési terület a nyugati ugocsai síkot és a mármarosai Tiszavölgyet korábban benépesítő magyarságnak is állandó hatása alatt állott. Összefoglaló bevezetésünkben reámutattunk arra is, hogy ez „oláh” faluk egy részében ruténség települt meg s a ruténség erős részvétele a valóban oláh faluk népi összetételében is kimutatható. Csarnató, miként már a

¹³⁰ Szelep + Szeg. Szelep a szatmármegyei nyelvjárásban: házfödélalakú pásztorkunyhó. MTsz. II. 520. Ez esetben „hajdan sűrű fás hely”-et jelölnek vele (Pesty). Eredete: *szelep* < szl. *slěpъ* > „vak”. A kunyhó nevét nyilván az ablakok hiánya miatt kapta. A szelep-szeg tehát = vak szeg, vak zug. (Kniezsa.)

¹³¹ Ujh. 1719 F. 24. Ns 45.

¹³² Ujh. 1720. F. 10. Ns 32.

¹³³ UT. sub Ns 3. a.

¹³⁴ A Pesty-gyűjtés adatai szerint ezt a részt a Tisza vize sohasem futja meg. A szó eredete egyébként ismeretlen. V. ö. a szomszédos Farkasfalván 1865: Ekut (Pesty).

¹³⁵ Talán a magyar „csiszol” ige tövéből. V. ö. EtSz. I. 1105.

¹ Dl. 26566 s Száz. 504.0

neve² s az alábbi adatok is tanúsítják, az északról leereszkedő szláv hullám lerakódása volt s e hullámban a belesodródó csekély oláh elem nyomtalanul elmerült. Hasonló sorsra jutott a kisszámú magyar elem is, úgy, hogy a lakosság nyelvét az úrbérrendezés alkalmával a XVIII. század második felében már egységesen szlávnak találták. A Perényiek nyalábi uradalmának tartozéka, lakossága az 1574–1775. között lefolyt két század alatt megsokszorozódott.

BIRTOKOSOK.

1574.³ Perényi István 1 j, 2 pp s 1 mercenarius. – 1775.⁴ Br. Perényi Ferenc Jakab 10 c, 8 i, 1 si; -Imre 6 c, 4 i; -Sándor 1 c, 2 i; Sztójka Zsigmond 1 i; Krucsay Zsigmond 1 i; Komjáthy Zsigmond 1 i.

JOBBÁGYSÁG.

1450.⁵ *B*: Dyonisius, Lucas (e. n.-ek).

1574.⁶ *O*: 2 Sorban; *B*: Hachia, Oroz.

1574–1715. között új nevek. 1622.⁷ *M*: Halaz, Kys, Virazto; *B*: Zide (1628: Sidaj Per. 1628. F. 36. Ns 138; 1638: Szidai Per. 1638. Ns 101; 1687: Szidoi Per. 1687. ápr. 20). – 1638.⁸ *B*: Felsőkányaházj, Magda, Puskas, bizonyos Rostakötő (des; családnév?), Szidai Lengyel. – 1641. körül.⁹ *M*: Hegedüs; *B*: Krainai, Lengjel, Maromosi. – 1661.¹⁰ *M*: Hegyes; *B*: Beresznoi. – 1671.¹¹ *M*: Ferenc. – 1673.¹² *M*: Kupas; *B*: Buta (Buda?). – 1687.¹³ *Sz*: Denicz, Denko

² *Csarna*. < szl. *Črna, Černa* 'fekete', mely eredetileg – minként a „tő” (forrás) szó mutatja – patakot, folyóvizet jelöl. A falu szláv neve: 1773. *Cserna* (Loc. 283); *Čorna* (Petrov 31).

³ Dic.

⁴ UT.

⁵ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyedrészt birtokon, Per. 1450. F. 13. Ns 6. s Tört Tár. 1908. 10.

⁶ Dic. Az általában alapul vett 1567. s a további 1570. és 1572. évi dicajegyzékek, minthogy azokban Csarnató más falukkal együtt Tarnavidék neve alatt közösen elválasztatlanul véteget fel, nem voltak figyelembevehetőek.

⁷ A Perényi Ferenc jószágairól készített urbáriumban. Per. 1622. Hf. 31. Ns. 8.

⁸ Néhai Perényi Imre jobbágysai között. Per. 1638. Ns 101.

⁹ Urbárium, csonka Per. 1641.

¹⁰ Tanúk között. Per. 1661. F. 52. Ns 55. Hegyes atyja Rakaszon lakott.

¹¹ Földesúrtól gabonakölcsönt kapott jobbágysai jegyzékében. Per. 1671. ápr. 9.

¹² A Perényi Ferenc elkobzott birtokán levő jobbágysai között. UC 57–75.

¹³ Jobbágykezeslevélben. Per. 1687. ápr. 20.

(1689): Demko UC 34–39); *B*: Vajnági. – 1689.¹⁴ *M*: Király, Kuttya, Molnár, Tömlő (des). – 1695.¹⁵ *M*: Fekete.

1715.¹⁶ 14 c, 5 i. *M*: Fekete, Kádár, Kopasz, Kuttya, Molnár; *O*: 4 Sorbán; *B*: Kovács, Oláh, 2 Orosz, Sólla, Szelestyey, 3 Tatár, Vajnágy.

1715–1775. között további új nevek. 1743.¹⁷ *M*: Lapát, Regéczi, Zilai; *Sz*: Ivaniganics; *B*: Bogacs (v. ö. 1775: Bogass), Bogaj, Fójóka, Turzaj.

1775.¹⁸ 17 c, 17 i, 1 si. – *M*: Kádár, 2 Regéczi, Tarnóczi, Tordai, Várady; *Sz*: 3 Biszáka, Duszin, Ivácskó, Koskovics, Kosztroba, 2 Lemák, 2 Pliszka, Szlivánics; *O*: 2 Csorbán (v. ö. 1715: Sorbán); *B*: Bogass (v. ö. 1743: Bogacs), 2 Fójóka, Orosz, Papp, 6 Sziday (Szidey), Tatár, Turczai, 2 Vajnági.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka s a végrehajtásról kiadott bizonyáglevél szerint (vernacula lingua; UT) *rutén*; az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) szintén a *rutén* nyelvet jelöli meg a faluban túlnyomólag divatozó nyelvnek.

CSATÓHÁZA. (*Chatohaza*).

Ma puszta Tivadar határai között. Eredetileg kismemesi falu, az ugocsai kismemesi vidék közepében. Minden bizonynyal a többi kismemesi testvérfaluval egyidőben, a XIII. sz. második felében, vagy legalább is a XIV. sz. elején keletkezett, jóllehet az első írásos emlék csak 1379-ben említi. Ekkor határolták el Tivadarfalvától¹ s birtokosai, a Csatóházi-ak, Csatók családja ez osztozásban már három ágra oszoltan és nyolc családtaggal vett részt.² Elnéptelenedését, mely a XVI. sz. második felében következett be,³ aligha erőszakos behatás idézte elő. Úgy látszik, hogy a kis falu szűk határa lassanként leányágon a szomszédos nemesi falvak családainak kezére került s ezzel párhuzamosan fogyott a helyben lakók egyébként csekély száma is. A Csató-család ugyan fiágon ekkor még nem

¹⁴ Urbáriumban. UC 34–39.

¹⁵ Tanúk között. Per. 1695. F. 47. Ns 39.

¹⁶ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora CR.

¹⁷ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

¹⁸ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

¹ Lel. Met. Ug. Ns 25. A két falu között 1512-ben újabb határjárás volt. Lel. Prot. Parvum f. 118. A két határjárásban szereplő földrajzi neveket Tivadarnál soroljuk fel.

² Pál fia János; István fiai Bálint, Benedek, Ákos, János; Egyed fiai Bartha, Jakab, Tamás.

³ Utoljára az 1572. évi dicális összeírásban találtuk lakott helynek.

halt ki, de nem maradt a faluban, a XVII. sz-ban Péterfalván, Dabolcon és Sásváron találunk Csatókat. A falu magyar eredete felől nem lehetnek kétségek. A birtokosok kúriái mellett elvértve jobbágytelkek is állottak. Egy ilyen jobbágy neve 1474. évi adat szerint „Benye” volt.⁴ Az 1572. évi adójegyzék szerint a faluban csupán egy féljobbágytelek volt, „Chiato” nevű jobbágygal rajta.⁵ A csatóházi pusztá a XVIII. sz. végén tivadari és péterfalvi nemesek kezén volt.⁶

CSEDREG.

Chudruk, Chedregh, Ciedrek, Chiedrek.

Az Ugocsa megye délnyugati szélére eső Csedreg birtokosai az egymással rokon Ákos és Zoltán családok voltak. A közös ős, Ákos fiai: Guba comes, Péter és Máté 1319-ben határolták el Csedreget Miko fia Miklós és Fertes fia Péter birtokától, a szomszédos Almástól.¹ A csedregi nemesek, az Ákosok és Zoltánok fészke tulajdonképpen a kissé távolabb, a Tisza partjára eső Csepe volt, birtokosai révén azonban Csedreg is az ugocsai kisenemesi vidékhez tartozott, mellyel különben területileg is összefüggött. Az inkább Csepén lakó birtokosok telkein a jobbágyság nem süllyedt le a telektelen zsellérség színvonalára s így a falu nem lett nemesi falu, még kevésbé kúriális község. Miként testvér- és szomszédfaluinak, akként Csedregnek is a XV–XVI. sz.-ban magyar volt a jobbágysága. Korábbra adataink nem nyúlnak vissza s nem nyújt támpontot a falu nyelvészetileg eddig meghatározatlan neve sem.² A XV–XVI. sz.-okban a faluban a világosan felismerhető állandó törzsökös jobbágyság mellett nagyszámú, helyhez rögződőnek nem mutatkozó réteg hullámzik, mely maga is magyar lévén, nemzetiségi keveredést nem idézett elő. A XVIII. sz. első évtizedeiben azonban már lényegesen változott helyzet figyelhetünk meg. Az ősi jobbágyság a kis faluból ekkor már úgy szólván nyomtalanul eltűnt, helyét részben az észak felől leáramló rutének foglalták el, akik azonban a faluban

⁴ Zichy XI. 165.

⁵ Dic.

⁶ Szirmay 127.

¹ Tört. Tár 1903. 121.

² Személynévből eredőnek látszik. Eredetének tisztázása még megoldásra vár.

maradandó túlsúlyra nem jutottak s ha időlegesen szerephez is juttatták nyelvüket, a környező magyar szomszédság és a soraikban is helyet találó magyar elemek hatása alatt ennek nyelvét vették fel. Az eredeti magyar jobbágyság eltűnésének okait határozottan nem ismerhetjük fel, ezek bizonyára közősek voltak az egész ugocsai sík vidék nagyobb részén ugyanott időben lejátszódott hasonló jelenségek okaival. A helybeli hagyomány arról is tud ugyan, hogy a falu a legutolsó tatárbetörés alkalmával (1717) elpusztult volna, adataink szerint azonban a tatárok által elhurcolt 11 jobbágy közül csak 3 veszett oda,³ így a jobbágyság kicserélődését maga ez a körülmény még nem magyarázná meg.

BIRTOKOSOK.

1567.⁴ Zoltán Ferenc 1 j, 2 ip, 1 mp, 1 pp, 1 nd, 1 des; -János 1 ip; -Mihályné (özv.) 1 ip, 1 pp; -Máténé (özv.) 1 ip, 1 pp; -Tamás 1 pp; Ákos Mihály 2 ip, 1 pp; -Miklós 1 ip, 1 mp, 3 pp; – Máténé (özv.) 2 pp; -György 2 pp; Pap Ferenc 1 mp, 1 pp. – 1775.⁵ Gr. Gyulay Ferenc 1 i; Komjáthy Zsigmond 1 c; Pásztay György 1 i; Fogarassy Imre 1 i; Fogarassy Zsigmond 1 c, 1 des; Mészáros András 1 si; Szentpétery Zsigmond 1 c; Rátonyi Gábor 1 c; Morvay András 1 c; Nagy János 1 c; Síró József 1 c; Tóth Pál 1 si; gr. Haller Péter 1 c.

JOBBÁGYSÁG.⁶

1474.⁷ *M*: Benyew, Beerhes, Nagh, 3 Zewke.

1525.⁸ *M*: Kolch, Tamas.

1567.⁹ 1 j, 8 ip, 3 mp, 13 pp, 1 nd, 1 des. *M*: Balog, 2 Beerhes, 4 Chewkeur, Fabian, Illies, Kolch, 2 Kowach, Mathe, Nagy, Nilas, Sarmos (1572: Sarlos Dec. Ug.), 5 Zewke, Vinche; *B*: Dorko, Duktor (1572: Doctor Dic.), 2 Oroz.

1567–1631. között új nevek.¹⁰ 1570.¹¹ *M*: Tamassy. – 1572.¹² *M*: Giakfalwi, Katona, Szabo, Timpor (1607. hibásan: Kyntor). –

³ Tört. Tár 1903. 442.

⁴ Dic.

⁵ UT.

⁶ A csedregi református egyház a kökényesdi ref. egyház filiája volt. A kökényesdi ref. papok névsorát az 1573–1668. évekből a dézsmanyugták alapján közölte Zoványi. MPrEA. XIII. 110.

⁷ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Zichy XI. 204.

⁸ Beiktatáson jelenlevő szomszédok. P. 4–3574. sub. Qu.

⁹ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹⁰ A következő nevek csupán egyszer fordulnak elő: Beczy, Berendi, Daika (nő), Falusi, Farkas, Fodor, Gal, Huszti, Kaliba, Sido, Zygiarto.

¹¹ Dec. Ug. és Dic.

1573.¹³ *B*: Sido. – 1574.¹⁴ *M*: Biro; *B*: Hertely. – 1575.¹⁵ *M*: Palady, Veg. – 1576. *M*: Bothos. – 1577. *M*: Huszti. – 1580. *M*: Fazekas, Geode. – 1586. *B*: Kaliba. – 1587. *M*: Varga. – 1588. *M*: Beczy, Fodor, Kws; *B*: Toott. – 1589. *N*: Gerlatt (1605: Gilla; 1612: Gellar). – 1591. *M*: Daika (nő), Kalara (1600: Clara). – 1592. *M*: Farkas, Zyos (1634: Szivas; 1636: Szijusz). – 1593. *M*: Falusi. – 1596. *M*: Bathari. – 1599. *M*: Molnár. – 1600. *M*: Veoreos. – 1605. *M*: Peleskei. – 1608. *M*: Chwre. (1674: Czury). – 1609. *M*: Gal. – 1610. *M*: Berendi. – 1611. *M*: Zygiarto. – 1612. *M*: Hajdu. – 1615. *M*: Theoreo. – 1616. *M*: Marton, Pall. 1620. *M*: Soldos. – 1621. *M*: Barta. – 1625. *M*: Barazk (1632: Barat), Phile (1632: Philep), Witalyos (1664: Vitalis).

1631.¹⁶ 1 j. 27 fr, 2 chr. *M*: Bathari, 3 Berhes (Berheszy), Csieökeor (1644: Csiögör: 1666: Czukar; 1678. hibásan: Gyükér; 1679: Csökör Dec. Ug.), Fodor, Kys, Korsos, Kovaczy, Marton, Molnar, 2 Nagy, Pal, 2 Peter, Zabo. Zeles. 7 Szeoke, 2 Timpor (1645: Tompor; 1647: Tyimbor Dec. Ug.); *H*: 3 Oroz.

1631 – 1689. között további új nevek.¹⁷ 1632. *M*: Leörinczi (1633: Leörintz). – 1636. *B*: Musca. – 1644. *M*: Berki. – 1646. *M*: Szikszo. – 1663. *B*: Kozma. – 1664. *M*: Damokos. – 1665. *M*: Istvan, Jonas; *B*: Dengelegi. – 1673. *M*: Birtalan. – 1674. *M*: Szöcs. – 1678. *M*: Daboczy, Szelei (1680: Szeles). – 1688. *B*: Nyikor.

1689.¹⁸ 1 j, 5 fr, 3 chr. *M*: István, Koncz, Palady (1690: Palágyi Dec. Ug.), Szikszay, 3 Szőke, Warga; *B*: Nikor.

1689–1775. között további új nevek. 1690.¹⁹ *M*: Pap. – 1692.²⁰ *M*: Kopczos. – 1699.²¹ *M*: Csüdör. – 1743.²² *B*: Nemet. – 1763.²³ *Sz*: Postak. – 1764.²⁴ *M*: Hoszu, Kis Samu, Kócsár, Kópé, Ptücsök; *B*: Adam, Burian, Erdelyi, Guban, Kasu, Rakoczi.

1775.²⁵ 8 c, 3 i, 2 si. – *M*: 2 Dobrai, Sandor, Trüczök, Vig; *Sz*: 3 Rusilo; *B*: Burja, Kasu, Szöllösi, 2 Toth.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés előkészítése során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*; a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) a faluban főleg divatozó nyelvnek a *rutént*,

^{12–13} Dec. Ug.

¹⁴ Dic.

¹⁵ Ez és a további nevek 1625-ig a dézsmajegyzékekből valók. Dec. Ug.

¹⁶ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábbról már ismert nevek: Barát, Barta, Csüre, Ductor, Fabian, Filep, Göde, Szivós, Varga, Vítális.

¹⁷ A nevek szintén a dézsmajegyzékekből valók. Dec. Ug. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Daboczy, Damokos, Jonas, Kozma.

¹⁸ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

^{19–21} Dec. Ug.

²² Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

^{23–24} P. 4–793.

²⁶ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1682. eln.) pedig már ismét a *magyart* jelöli meg.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1473.²⁶ *Alhid*,²⁷ terra; 1476: Alhyd-kathyo,²⁸ rivulus (Lel. Prot. Parvum f. 94); 1865: Sós-kátyó (Pesty).

Imylamolmochar,²⁹ terra; 1476: Imylamochar, vallis suo nomine Ewzfeo. (Lel. Prot. Parvum f. 94).

Kewzmezeo, terra arabilis et silva; 1476 (Lel. Prot. Parvum f. 94).

1476.³⁰ *Fekethewyz*, fluvius; 1865: Feketevízi dülő (Pesty). L. még Batár (1441) és Kökényesd (1319) határában is.

1671.³¹ *Hatarpataka*, palus.

CSEPE.

Akusfalva alio nomine Peturfalva (1320), Theluk, Thelki, Chepefalva, Chepew, Chepe alio nomine Petherfalva (1471), Chepe alio nomine Thelky (1476), Chepe alias Thelek (1478).

A falu az ugocsai kismemesi vidékhez tartozik s 1320-ban szerepel először, mikor a falu birtoka felett Ákos fia: Guba comes, Péter és Máté s Mikó (Péter fia) fia Miklós, továbbá Fertes fia Péter, akik az előző évben egymás között osztották fel az ugyancsak ugocsamegyei Csedreget és Almást, Kopasz Miklósnak, a Sásváry család ősének István nevű fiával osztozkodnak.¹ Ez az osztozás arra mutat, hogy a csepei nemesek a sásváriakkal közös törzset alkottak. Ákos fiaitól származtak az Ákos és Zoltán nevű csepei nemes családok, melyek nagyszámú

²⁶ Dl. 3081; Per. 1573. No. 27. és 1749. F. 18. Ns 1; P. 4–793.

²⁷ *Alhid* = *Alsó híd*? Ilyen értelemben bontja fel az idézett 1476. évi adatot az Oklsz. 13.

²⁸ Kathyo = katyó. A magyar *katyó*, *katyu* mocsaras, pocsolyás hely megjelölésére szolgál. V. ö. Oklsz. 464.

²⁹ A szlávból (imela) származó magyar *imola*, *imla*, *imoja*, *imolya* „hosszú, kemény csomótlan szárú fű, szittyó, semlyék, hínár, ingovány-posvány”. MTsz. I. 940; Oklsz. 408. (Az utóbbi helyen az itt idézett 1476. évi adatra is hivatkozás történik). Az 1473. évi imolamolmocharban a „mol” valószínűleg elírás.

³⁰ Per. P. 25. Ns 43. és Lel. Prot. Parvum 94. f. Ez a Feketevíz nem azonos a Feketárdón, Csepén keresztül folyó s a Batárba, a batár-csoma-csepei határszegleten ömlő Feketevízzel.

³¹ Ug. jkv. 1671. 41.

¹ Tört. Tár 1903. 121–122.

tagjai a XIV–XVI. sz.-ok folyamán jóformán egyedüli birtokosai voltak a nevét három ízben is változtató falunak.² Később az Ákos család kihalt s birtoka a leányág kezére jutott. Jóllehet a XVII. sz. folyamán a faluban lakó jobbágyság dézsma helyett csak keresztyénpénzt fizetett, voltaképpen tehát a falut nem telkes jobbágyok, hanem zsellérek lakták, a jogi és birtokviszonyok rendezésének korában, a XVIII. sz.-ban Csepe nem lett kúriális község. A birtokosok számának csökkenése ugyanis a jobbágyok telkekre ültetését tette lehetővé, ami a birtokosnak is érdeke volt. A jobbágyság a XVI. sz.-ban magyarnak tekinthető, bár már ekkor némi nyoma látszik a későbbi erős rutén betelepülésnek. Ez erőteljesebben csak a következő század második felében indult meg, mikor az egész környéket súlyos pusztulás érte. A betelepülés fázisát, de egyúttal ekkor még a magyarság nyelvi túlsúlyát is szemlélteti az a körülmény, hogy 1666-ban a 22 jobbágy közül 8 az „Orosz” s 1 az „Oláh” nevet viselte.³ Az 1717. évi tatárbetörés alkalmával 4 nemes és 18 paraszt veszett oda⁴ s a névlisták bizonyága szerint az utóbbiak helyére is főleg rutének szállottak. A XVII. sz. folyamán elpusztult Öszödfalva a falu határát gyarapította.⁵

NEMESSÉG.

Csepéről nevezett családok.

XIV. sz. *M:* Telky, Zoltán. – XV. sz. *M:* Almásy, Ákos, Csepefalvy, Nagy, Syle, Zoltán. – XVI. sz. *M:* Ákos, Zoltán.

Egytelkesek, armalisták.

1681.⁶ *M:* Ákos, Göde, Hosszú, Komlósy, Kóródy, Zoltán. – 1743.^{6/a} Armalisták. *M:* Fazekas; *B:* Kricsfalusi. –1754–55. *M:* Károlyi, Papp; *B:* 2 Tóth.

² A falu Ákos- illetve Péterfalva néven csak egy ízben szerepel, ezután másfél századon keresztül Telek-nek vagy Telki-nek nevezik. Mikor vagylagosan kezdik a személynévből eredő Csepe és Telki néven nevezni, az utóbbi egy ízben praedium-ként szerepel, ami arra mutat, hogy a névváltoztatást a falu helyváltogatása vonhatta maga után, a helyváltozást pedig valószínűleg a Tisza kényszerítette ki, hiszen a szomszédos Öszödfalvát is ez pusztította el. A *Csepe* név nyilván személynév, a Stephanus név szláv alakjának *Ščepam*nak megfelelő magyar *Cšépán* becézett alakjából való. (Kniezsa.) A falu rutén neve: 1773. Csepa (Loc. 283); Čepa (Petrov 30).

³ Dec. Ug.

⁴ Tört. Tár 1903. 442.

⁵ L. Öszödfalvát külön is.

⁶ Ug. jkv. 1681. dec. 20. f. 651.

^{6/a} Per. 1743. Ns 6.

⁷ Nemesi összeírás. Helyt.

Birtokosok.

1567.⁸ Özv. Ákos Mátyásné 1 mp; Ákos Miklós 1 mp (ketten laknak rajta); Ákos György 1 pp; Zoltán Ferenc 1 cb. – 1775.⁹ Angyalosyné 1 si; Dienes István 1 si; Egry János 5 c, 1 si; Czáró Fogarasy Imre 2 e; -Zsigmond 2 c; Gecsey Márton 1 e; Kalós Ferenc 2 i, 1 si; Osváth József 4 c, 2 i; br. Sztojka Zsigmond 11 c, 2 si; Szűcs László 1 i; Tóth József 1 c, 2 si; Zoltán György 3 c, 1 i, 4 si; -Pál 2 c.

JOBBÁGYSÁG.

1459.¹⁰ *B*: Magnus.

1470.¹¹ *M*: Gere.

1483.¹² *M*: Paladi; *B*: Sartor.

1570.¹³ 23 pf. *M*: Bado (1585; Battohy Dec. Ug.), Ban, Bodo, Both, Chywka, Geore, 2 Gyakfalvi, Kalman, Kys, Kovacz, Sypos, Szeoke, Szeomeo (vlg. Zanio, 1. 1573, keresztnév azonos s ez a név nem fordul elő többször), Teglas; *B*: 2 Olah, Sasar, Sydo (1580: Zydo Dec. Ug.), 3 Thot, Torok.

1570–1631. között új nevek.¹⁴ 1573. *M*: Balogh, Vince, Zanio. – 1578. *M*: Vida; *B*: Poti (vlg. Toth, 1. 1570). – 1579. *M*: Czeokor, Symon, Varally; *B*: Horwath. – 1581. *M*: Therebessy; *B*: Lytwa. – 1582. *M*: Georgi, Kerekgiarto. – 1583. *M*: Gerendy (1584: Göröndy; 1586: Gorinj). – 1584. *M*: Batiszy, Gionger, Sandor. – 1585. *M*: Naag. – 1587. *M*: Bene (vlg. Ban, 1. 1570), Kiralj; *B*: Mora. – 1588. *M*: Dekanj (1600: Begani Dec. Ug.); *B*: Oroz. – 1589. *B*: Pany. – 1593. *M*: Mikolai, Veress. – 1597. *M*: Ardo, Bodis, Bonis, Dienes, Elek, Fazakas, Varga, Vas. – 1599. *M*: Fekete. – 1605. *B*: Muska. – 1607. *M*: Halaz, Zabo; *B*: Askoldi. – 1609. *M*: Koczis. – 1611. *B*: Erdely. – 1612. *M*: Kun. – 1615. *M*: Dancz; *B*: Vislay (1617: Pissay; 1619: Pisaly). – 1616. *B*: Zeremy. – 1619. *M*: Dok (1620: Doka), Huszty. – 1620. *M*: Berhes, Santa. – 1625. *M*: Bartha, Dandi, Matius, Molnar, Szilaghi. –

1631.¹⁵ 1 j, 24 chr. *M*: 2 Bartha, Cziökör, Dandi, Dóka, 2 Gerendi, Geore, Molnar, Nagj, 3 Zabo, Zeöke, Varga, Veres, Vida, 2 Vinczie; *B*: 2 Erdeli, 2 Olah, Pany, Zeremi (1635: Chieremi Dec. Ug.). –

⁸ Dic.

⁹ UT.

¹⁰ Zolt. Ns 1292.

¹¹ U. ott 1293.

¹² A falu felosztásában szereplő sessiok. Dl. 3081. 6. § és Per. 1749. F. 18. Ns 1.

¹³ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

¹⁴ Az itt felsorolt nevek szintén mind a dézsmajegyzékekből valók. Dec. Ug. A következő nevek csak egy jegyzékben szerepelnek: Ardo, Askoldi, Bodis, Dienes, Elek, Fazakas, Gionger, Kun, Santa, Sandor.

¹⁵ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

1631–1689. között további új nevek.¹⁶ 1635. *M*: Iles, Palaadi. – 1636. *M*: Veegh; *B*: Girus. – 1638. *M*: Ballo. – 1644. *M*: Rusa, Tympor (1675: Tompor). – 1645. *M*: Darvas, Iryni. – 1647. *M*: Domokos; *B*: Erdeő (1. 1631: Erdeli). – 1651. *M*: Kánái. – 1666. *M*: Berhész (1. 1620: Berhes). – 1668. *M*: Hegedüs, Kopasz, Levay, Nyaray, Vekla (1679: Vitkay). – 1670. *M*: Munkaczi, Tőke; *B*: Hedri, Gernyesi (1678: Geriesy). – 1673. *M*: Maczka (1695: Macska). Szőcz; *B*: Demeter, Heteny. – 1675. *B*: Bodnar, Danko, Herendi (vlg. Gerendi 1. 1631), Husztközi, Keöre, Keövösligeti, Puskás, Taraszközi. – 1677. *M*: Barakonyi; *Sz*: Dosztin; *B*: Lengjel. – 1679. *B*: Baba. – 1685. *M*: Erős, Lovas; *Sz*: Rusilva, Trusilla; *B*: Bilkei, Stanio (1. 1689: Senyő), Sohe.

1689.¹⁷ 1 j, chr. *M*: Balos (1692: Bolos Dec. Ug.), Bike (1691: Beke, Bika u. ott; v. ö. 1685: Bilkei, keresztnév azonos), Csale, Csökör, Domokos, Dudas, 2 Hegedüs, Levay, Mark, Molnar, Palady, Pap, Roka, Rostas, Sütő, Szőke, Szilagyi, Timpör; *Sz*: Riczu, 2 Rusy, Rusilo, Senyő (1. 1685: Stanio, 1692: Szinő; 1693: Szánya Dec. Ug.; 1715: Szanyó CR), Sikora, 2 Valicsko (1692: Velicsko Dec. Ug.); *B*: Asa, Danko, Darabont, Erdelyi, Hetenyi, Karajnay, Kopcsó, 2 Kovacs, Olah, 2 Orosz, 2 Rakoczy, Szajkofalusy (1691: Szajko Dec. Ug.).

1689–1775. közötti további új nevek. 1691.¹⁸ *M*: András. – 1692.¹⁹ *M*: Csoroszlya, Székely. – 1693.²⁰ *M*: Borsos; *Sz*: Lemak; *B*: Kirva, Szárazpataki. – 1695.²¹ *M*: Lágý. – 1715.²² *B*: Csepey, Marosz. – 1716.²³ *Sz*: Pilka. – 1720.²⁴ *B*: Szenye alias Szavka (1. 1689: Senyő). – 1743.²⁵ *M*: Tprücsök; *Sz*: Szatanicz. – 1763.²⁶ *Sz*: Prakab. – 1764.²⁷ *M*: Ombody; *Sz*: Bihum, Czap; *B*: Steffan.

1775.²⁸ 31 c, 6 i, 12 si. *M*: Batár, 2 Fekete, Gáll, Kardos, 2 Molnár, Nagy, 2 Ombódy, Szádvári, 2 Szűcs, Varga, Zsiross; *Sz*: 2 Andruk, 2 Czapp, Hutnik, Ilykó, Kodra, 3 Lemák, Panyko, Szanyo, 3 Sztánics, Szvitlik, Terpák, Torombuleczki, Velicsko, Zsimtza; *B*: Abloda, Erdélyi, Filepp, 2 Gata, Karaszlai, 2 Oláh, Pajza, Péter, Semet, Stéfán, Szász, Török.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés előkészítése során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*; a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint rendes nyelvük (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás

¹⁶ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékekből valók. Dec. Ug. A következő nevek csupán egy ízben szerepelnek forrásainkban: Baba, Ballo, Barakonyi, Bodnar, Darvas, Demeter, Dosztin, Erős, Girus, Hedri, Herendi, Husztközi, Iles, Iryni, Kánai, Keöre, Kopasz, Lengjel, Lovas, Munkaczi, Sohe, Taraszközi.

¹⁷ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

^{18–21} Dec. Ug.

²² Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

²³ Dec. Ug.

²⁴ CR.

²⁵ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

^{26–27} Bírói idézőlevélben. P. 4–793.

²⁸ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

(Bpest, 1920. 283) a faluban főleg divatozó nyelvnek egyformán a *magyart* és *rutént*, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 2895/1862. eln.) már ismét egyedül a *magyart* jelöli meg.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1337.²⁹ *Rakottyas berek*,³⁰ nemus; 1473: Rekethyes, fenilia; 1583: Rekethjes Bereg (Per. 1583. Ns 29).

Nyaras berek, nemus; 1583 (U. ott).

Kerthelyes berek, nemus; 1583: Kerthwjeljes (U. ott).

Kiralutha, via publica (Ardó felé vezető); 1583 (U. ott); v. ö. 1583: Wasaros wth.

Thewlges wlgh, vallis.

Zylas, silvula; 1473: Zylas, terra arabilis; 1583 (Per. 1583. Ns 29).

Piscarosthow,³¹ stagnum: 1473: Pyskarostho, piscina; 1583 (Per. 1583. Ns 29); 1584 (Lel. Acta 1584. Ns 41); 1865: Piskáros, Szamoga Piskáros (Pesty).

Juhar, arbor. – *Gyerthyan*, arbor.

Izthegeu, fluvius; 1441: Ezthege (Zolt. Ns 1290); 1473: Ezthegeu Erdeje; 1476: Ezthegeu, fluvius és terra; 1481 (Lel. Acta 1481. Ns 6); 1573: Ezthegeő; 1583 (Per. 1583. Ns 29); 1768: Esztegő, melyet most Ar dai tó-nak hívnak (P. 4–793. sub FF.); 1780 (Per. 1796. júl. 23); 1865: Esztegő (Pesty); 1887: Vesztegő p. (a 75.000-es kat. térképen); 1923 (Királyházánál): Vestegu patak (Petrov 32). L. még Batár (1465), Gődénybáza (1262) és Gyula (1692) határában is.

Fekethewyz, fluvius; 1476; 1573; 1887: Fekete víz (a 75000-es kat térképen).

Bathar, fluvius; 1441 (Zolt. Ns 1290); 1476; 1573: Elewew Bathar; 1800 (Per. 1800. Ns 89); 1887 (a 75000-es kat. térké-

²⁹ E földrajzi nevek (csupán a Batár folyóig, v. ö. az Wztukehez fűzött jegyzetet), a Feketeardó felé eső külső csepei (akkor még telki) határ leírásában szerepelnek. Az e gri káptalannak e határ megvonásáról szóló bizonyáglevelét, csupán későbbi hiteles átiratokban találtuk fel és pedig a következő helyeken: Dl. 3081; Per. 1573. Ns 56 és 1749. F. 18. Ns 1; Lel. Met. Ug. Ne 15, 26; P. 4–793. Ugyanezek az átiratok foglalják magukban azokat az 1473, 1476 és 1573. évi okleveleket is, (az 1573. évi nevekhez még: Per. 1573. No. 27), amelyekből az 1337. évi földrajzi nevek további adatait a forrás külön megnevezése nélkül idéztük s amelyek a Feketeardó és Csepe között fekvő, eredetileg Csepéhez tartozó, de birtokosaik által a Perényieknek, Feketeardó birtokosainak átadott Esztegő, Batárközi és Szénamező nevű földek birtokáért folytatott küzdelemben szerepelnek. L. az utóbbi alkalmakkor először előforduló földrajzi neveket később 1473. és 1476. alatt.

³⁰ A magyar *berek*, *bereg*: cserje, bokor, cserjés vagy vízjárta posványos hely. EtSz. I. 367; MTsz. I. 120; Oklsz. 65.

³¹ Piskáros-tó. A *piskáros* szó eredete bizonytalan: < szl. *piskor* 'hal neve' vagy oláh *piscar* 'halász'? Az *-os* végzet magyar képző. (Kniezsa.)

- pen). L. még Batár (1465), Feketeardó (1802), Farkasfalva (1796), Gődényháza (1262) és Tivadar (1379) határában is.
- Wztuke*,³² fluvius.
- Kystheluk*, terra; 1767: Kistelek (UT. sub No 1); 1800 (Per. 1800. Ns 89); 1865 (Pesty); 1900 körül (Kom. jz.).
- Nyarfa*, betula (!).
- Laskod*, possessio; 1762: Laskod előtt (P. 4–863); 1800: Laskod-on (Per. 1800. Ns 89); 1865 (Pesty); L. külön Laskod alatt.³³
- 1441.³⁴ *Twyszed*,³⁵ terra.
- Nyaraswelgh*, terra; v. ö. 1337: Nyaras berek.³⁶
- 1476.³⁷ *Bathaarkewzy*, terra; 1573, 1582: Batharkeözy. L. még Gyula (1692) és Tivadar (1479) határában is.
- Zenamezew thelke*; 1573, 1582: Zenamezeo; l. külön is Szénamező alatt.
- Tkekeres*, Thekeres Bathar, fluvius; 1573; 1800 (Per. 1800. Ns 89); 1865 (Pesty); 1887: Tekeres erdő (a 75000-es kat. térképen). L. még Batár (1465) határában is.³⁸
- Sarasrew*, Sarrusrev, lacus; 1573.
- Holt Batar*, fluvius. L. még Batár (1465) és Gyula (1659) határában is.
- Somkerek*, lacus; 1481 (Lel. Acta 1481. Ns 6); 1766 (Lel., Kom. jz.).
- Patak*; 1761: Kis Patak (UT. sub No 1).
- 1478.³⁹ *Abazeg*, terrae arabiles.
- Cherefark*, loeus; 1573: Chere, rubetum.
- Lyget*, silva; 1481: Lygetherdew (Lel. Acta 1481. Ns 6); 1766 (Lel., Kom. jz.); 1800: Liget allya (Per. 1800. Ns 89); 1865 (Pesty); 1887 (a 75000-es kat. térképen); 1900. körül (Kom. jz.).

³² Wztuke és a következő 3 földrajzi név (Kistheluk, Nyarfa, Laskod) Csepének (akkor még Telek, Telki) a birtokos családok között két egyenlő részre történt felosztásakor szerepelnek. A felosztásról szóló oklevél eredetiben Lel. Met. Ug. Ns 26. Az Wztuke esetleg a fentebbi Esztegővel azonos, ha nem, akkor = a népnyelvi m. *ösztoke*, régi m. *üstüke* 'eketisztító vaseszköz' (<szláv styкъ u. a.). (Kniezsa).

³³ A szó eredetéről is itt.

³⁴ Zolt. Ns 1290.

³⁵ *Tövissed?*

³⁶ A helységnek ugyanazon részére: északkeleti határára esnek.

³⁷ A Csepe és Feketeardó közé eső s eredetileg Csepéhez tartozó Esztegő, Batárközi és Szénamező nevű földek határainak leírásában. Fogalmazványban: Lel. Prot. Parvum 94, 98. f.; későbbi átiratokban; Dl. 3081; Lel. Met. Ug. Ns 15; Per. 1476; Per. 1749. F. 18. Ns 1; P. 4–793. A nevek után álló 1476, 1573, 1582 évi adatok forrásai ugyanitt.

³⁸ A Batár, Batarcs, Tekeres, Feketevíz és Esztegő folyásai ezen a területen már felismerhetetlenek. Azóta bizonyára megváltoztak, de az elnevezés is ingadozó volt, ugyanazt a folyást más helyen másként nevezték.

³⁹ Lel. Acta 1478. Ns 37.

- 1579.⁴⁰ *Szilvas-ra* menőben.
Nagy sor. –
Somogá-ra menő; 1865 (Pesty).
Óh gyepű; 1760: Gyepű (UT sub No 1); 1762 (P. 4–863); 1766 (Lel., Kom. jz.).
Kert alatt.
Mogyoros forrása.
- 1583.⁴¹ *Fjwzessegh wapaja.* – *Nagh Njlas.* – *Wasaros wth.* (V. ö. 1337: Kíralutha). – *Harom hatar.*⁴²
- 1762.⁴³ *Felső mező*; 1767 (UT sub No 1); 1865: Felső forduló (Pesty).
Kerekded tó. – *Vápán*⁴⁴ *innen* Vápa felől. – *Alsó mező*; 1767 (UT. sub No 1); 1865: Alsó forduló (Pesty).
Csoma felől való lép.
Fekete erdő; 1766: Kis Erdő (Lel., Kom. jz.); 1767 (UT sub No 1).
*Kottyha.*⁴⁵
- 1766.⁴⁶ *Vészes*;⁴⁷ 1887 (a 75000-es kat. térképen).
Hajtó mocsár; 1865 (Pesty).
- 1800.⁴⁸ *Oltovány.*⁴⁹ *Öszödfalvi út.* – *Árok allya.* – *Öszödfalva,* puszta (Pesty); 1900. körül (Kom. jz.). L. mint falut külön is. – *Dadogo irtássa.* – *Csomaini erdő alatt.* – *Szóke szugja.* – *Hetényi füzes.* – *Nyomás mező.*

CSOMA.

Chamafalva, Chama, Chiamma, Choma.

A XIII. sz. második felében megtelepülő ugocsai kisenemesi faluk egyike. Nevével először 1323-ban találkozunk a

⁴⁰ Zolt. Ns 726.

⁴¹ A Csepe és Feketeardó közé eső s eredetileg Csepéhez tartozó Esztegő, Batárközi és Szénamező nevű földek 1583. évi határjárásában. Per. 1583. Ns 29.

⁴² Feketeardó, Hetény és Csepe határszége.

⁴³ P. 4–863.

⁴⁴ *Váp, vápa* : *láp, lápa*, Ugocsa megyében igen gyakori e szó, az ismert értelemben (mocsaras mélyedés, völgyfenék). NyTsz. II. 524; MTsz. I. 1290; Oklsz. 1057.

⁴⁵ *Kottyha*: a rutén *kotyha* 'taliga'. A jelentés földrajzi névnek nem látszik alkalmasnak. (Kniezsa.)

⁴⁶ Lel., Kom. jz.

⁴⁷ *Vész, vejsz, vejsze*: magyar halász-szó, a nádból vagy vesszőből font, vízbe levert halfogó-rekeszték jelölésére. NyTsz. III. 1124; MTsz. II. 944; Oklsz. 1075; MNy XIII. 75; Herman Ottó, A m. halászat könyve I. 839–40.

⁴⁸ Per. 1800. Ns 89.

⁴⁹ *Oltovány, otovány*: *oltvány*, plantarium. NyTsz. II. 1118; Oklsz. 711 Ugocsa megyében sokszor előfordul.

hasonlónevű család tagjainak nevében.¹ A XV–XVI. sz.-ban már számos nemesi családot találunk a faluban. A nemesség mellett a kis falut csak szegény és kiszámú zsellérség lakta. A kisenemesség, melynek magyar eredete nem kétséges,² a vele körülbelül azonos színvonalon élő parasztsággal a jelek szerint erősen összevegyült. A királyi fiscus a XVIII. sz. első felében a jogait bizonyítani nem tudó kúriális községtől el is perelte a falut, mely ekkor teljesen jobbágysorba süllyedt. A faluban a nemesség mellett helyet foglaló zsellérség a XVI. sz. vége óta fölmutatható adatokban nemzetiségileg már némileg kevertnek látszik. Soraiba a XVII. sz. második felében – úgy látszik, elsősorban Mármarosból – új rutén elemek szivárogtak s a XVIII. sz.-ban az új birtokosok is rutén vidékről hoztak telepéseket a jóformán üresen maradt falu telkeire.

NEMESSÉG.

Csomáról nevezett családok. XIV. sz. *M:* Csomafalvi. – XV. sz. *M:* Bálintfy, Bokor, Csomai (Csoma), Csomafalvi, Egyed, Fábián, Futamoth, Jármly, Kántor, Mátyus, Mocos, Nagy, Saalos, Veres, Zoltán. – XVI. sz. *M:* Babos, Balásy, Bálintfy, Bencze, Bereczk, Csomai, Fábián, Futamoth, Gál, Gődény, Kántor, Kövy, Mocos, Nagy, Szirmay, Thewser (Thwsyr), Tibay, Veres; *B:* Thwrczöl.

Egytelkes armalisták: 1670.³ *M:* Babos, Benecs, Borbély, Csepelyi, Csamai, 2 Harczas, Kántor-ok, 2 Katona, Kis, Lenartffy, Mocos, Pap, Sebessi, Uyvary, Veki; *Sz:* Junak; *B:* Török, Turkoly. – 1681.⁴ *M:* Babos, Benecz, Borbely, Csepei, Csomai, Harczas, Kantor, Katona, Kis, Lenartffy, Mokus, Nagi, Pap, Palagi, Sebesy, Rosa, Ujvari; *B:* Török, Turkoly. – 1743.⁵ *M:* Pap.

BIRTOKOSOK.

1754–55.⁶ Hagara Dániel. – 1775.⁷ Hagara Pál 20 c.

¹ Dl. 2166; Fejér VIII. 2. 423.

² Maga a falu neve, Csoma is – bár ismeretlen eredetű – magyar személynév. ETSz. I. 1130. A 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel a falu neve „*Csomafalvá*”-ban állapított meg.

³ Ug. jkv. 1670. szept. 22/23. f. 22.

⁴ U. ott 1681. dec. 20. f. 651.

⁵ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁶ Nemesi összeírás. Helyt.

⁷ UT.

JOBBÁGYSÁG.

1599.⁸ Sz: Lithwa. – 1620.⁸ B: Totth. – 1626.⁸ M: Kiss.

1632.⁹ 11 chr. M: Balogh, Damakoss, Davit, Ihaszi, Lenvay, Nagy; B: Cziuras; 2 Olah, Sido, Totth.

1632–1689. között új nevek.¹⁰ 1635. M: Christoph. – 1636. M: Kovacs. – 1644. M: Huszti, Zele (1645: Czele; 1647: Szele); B: Lengiel. – 1645. M: Fabian, Rosa. – 1677. B: Husztközy, Orosz, Simon.

1689.¹¹ 7 chr. M: Magyar; B: Olah, 3 Orosz, 2 Thott.

1689–1775. között további új nevek. 1692.¹² B: Totfalusi. – 1694.¹³ Sz: Kosztin. – 1695.¹⁴ M: Eveges. – 1748.¹⁵ M: Pap, Szanyo. – 1749.¹⁶ Sz: Kacsur.

1775.¹⁷ 20 c. M: Deák, 2 Juhasz, Molnár, Sánta; Sz: 2 Dankuski, Kanyuka, 3 Lemák, Sztarozta, 2 Zsolobák; B: Falutskai, Geletei, Német, 2 Oláh, Tooth.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1773-ban felvett bevallások záradéka szerint *magyar*; a végrehajtásról 1774-ben kiadott bizonyáglevél szerint a falu lakosainak anyanyelve (lingua vernacula) *rutén* (UT) s az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) is a *rutén* nyelvet jelöli meg a faluban főként divatozónak, míg a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint „magyarul és oroszul egyformán beszél a nép”.

DABOLC.

Debouch, Dabolcz, Dobocz, Dabocz, Daboch.

Az Éger-mocsár közepébe települt falut először 1323-ban említik, mikor a Káta-nemzetség birtokügyében tanúzó környékbeli nemesek között szerepel két debouch-i nemes, Domokos és Máté is.¹ Ezután csaknem egy század telik el, míg ismét föl-tűnik írott emlékeinkben. A kismemesi vidékhez tartozik, kezdet-től fogva alig is lakják mások, mint szegény kismemesek, akik

⁸ Az ez évi dézsmajegyzékekben csupán egy-egy név szerepel, az előzőkben és közbeesőkben egy sincs.

⁹ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

¹⁰ A felsorolt nevek is a dézsmajegyzékekből. Dec. Ug. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Fabian, Husztközy, Rosa.

¹¹ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

^{12–14} Dec. Ug.

¹⁵ P. 4–3827. sub No 2.

¹⁶ p. 4–739.

¹⁷ Az úrbérrendezés során készített tabella teljes névsora. UT.

¹ Dl. 2166.

a mocsár által elszigetelt faluban maguk is elszigetelődtek. A környékbeli kismanességhez legalább is – az általános jelenségtől eltérőleg – csak gyér rokoni szálak fűzik. A XVI. sz. második felében néhány jobbágy is lakott a faluban s az úrbérrendezéskor is számbavettek 5 zsellért. Jóllehet a falu neve szláv eredetet sejtet,² a községet megtöltő kismanesség s az ennek soraiban meghúzódó néhány jobbágy – legalább is mióta az adatokat megszólaltathatjuk – színmagyar volt.

NEMESSÉG.

Dabolcról nevezett családok. XIV. sz. *M:* Dabolczy. – XV. sz. *M:* Barla, Bocskor, Csire, Dabolczy, Fillyer, Kerechet, Literátus, Nagy, Mathyws, Szaniszló, Szeles, Szőke, Tolvaj, Thorma; *B:* Visly. – XVI. sz. *M:* Barla, Benecs (Bencze), Bocskor, Csető, Csoma, Dabolczy, Filér, Jakab, Kerechet, Mándy, Mathyws, Nagy, Pajzs, Silvester dictus Syle, Silye, Szálas, Szabó, Szilágyi, Szőke, Szűcs, Thorma, Vince; *B:* Horváth, Supán.

Egytelkesek, armaliták. 1670.³ *M:* 2 Balog, Borbély, Daróczy, Elek, Fazekas, Fekete, Gide, Kádár, Lakócsi, Mátyus, Nyilas, Péterke, Sile, Szabó, Szűcs, Varga, Vásárhelyi. – 1681.⁴ *M:* 2 Balog, Bánfy, Csató, 2 Elek, Farkas, Fekete, Gyulay, Lakóczy, Nagy, Nyilas, 2 Peterke, Porkoláb, 3 Szabó, Szűcs, Varga; *B:* Fogarasy. 1743.⁵ *M:* Balog, 2 Borbély, Belenyi, Béres, 2 Daróczy, 2 Elek, Fekete, Harsányi, 3 Kiss, Kósa, Mezey, 2 Nyilas, 2 Papp, 3 Szabó, 2 Szegedy, Vincze, Visky (libertinus); *B:* Németh. – 1754/55.⁶ *M:* Belenyi, Bónis, Darnay, Daróczy, Elek, Fekete, Kiss, Kovács, Lakóczy, 2 Nyilas, Simon, 3 Szabó, 2 Szegedy, Tomory, Vincze; *B:* Polyák. – 1772.⁷ *M:* 2 Balog, 2 Belényi, Bónis, 3 Bökényi, Darnay, Daróczy, Elek, Engy, Harsányi, Nyilas, 2 Szabó, 3 Szegedy, 3 Thomory, 2 Vincze.

BIRTOKOSOK.

1567.⁸ Szirmay Lajos 1 ip, 2 pp, 1 ss; Zsoldos Albert 1 mp. – 1775.⁹ özv. Gyulay Ferencné 1 c, Lakóczy János 1 i, Pogány László 1 i, Sáska András 1 i.

² A szláv *Dubovъсѣ* < *dobъ* 'tölgy'. V.ö. Moór, ZONF VI. 18.

³ Ug. jkv. 1670. szept. 22/23. f. 19.

⁴ U. ott 1681. dec. 20. f. 653.

⁵ Per. 1743. Ns 6. A felsoroltak között 1 csizmadia, 1 mészáros, 1 varga, 3 megyei hajdú, 2 megyei küldönc (cursor).

⁶ Nemesi összeírás. Helyt.

⁷ Per. 1772. júl. 2.

⁸ Dic.

⁹ UT.

JOBBÁGYSÁG.¹⁰

1567.¹¹ 1 ip, 1 mp, 2 pp, 1 ss. *M*: Alch, Ardo, Kowach, Nagy, Vinche. – 1572.¹² *M*: Giakfalwi. – 1609.” *M*: Bochkor.

1775.¹⁴ 1 c, 3 i. *M*: Beneffy, Botos, Koka, Viski.

A falu lakosainak nyelve az úrbérrendezés során felvett bevallások záradéka, valamint a végrehajtásról kiadott bizonyoságlevél (UT), hasonlóképpen az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920, 283) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint: *magyar*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1506.¹⁵ *Zomoga* nevű földrész; 1865: Négyhát vagy szomoga mező (Pesty).

Wgato nevű erdő.

Csokas nevű kaszáló.

Mikes oldal; 1887 (a 75000-es kat. térképen).

1585.¹⁶ *Honus*¹⁷(?) hegy. – *Also sziget*. – *Also-, Felső Hodos*. – L. Akli (1337) és Gyula (1659) határában is.

Egre nevű föld.

1772.¹⁸ *Éger*,¹⁹ víz; 1887: Nagy eger, Fekete Eger (a 75.000-es kat. térképen). L. még Gődényháza (1262) és Nevetlenfalu (1757) határában is.

DARÓC. (*Droch, Darouch*).

V. István a nagyszöllősi hospesek részére 1262-ben adott kiváltságlevelében a királyi halászsok földjének egy részét és bizonyos Droch nevű földet a hospeseknek adott át.¹ A Nagyszöllős nyugati széléhez csatlakozó Halászföld és Droch-Daróc

¹⁰ Három dabolci református pap nevét az 1645–1648. évekből a dézsman nyugták alapján közölte Zoványi. MPrEA. XIII. Az egyházközség egyébként Akli filiája volt.

¹¹ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹² U. ott.

¹³ Per. 1609. F. 305. Ns 42.

¹⁴ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. PT

¹⁵ Lel., Kom. jz.

¹⁶ Kom. jz., a gyulai ref. egyházközség tulajdonában levő eredeti után.

¹⁷ Talán elírás Homus (hamus) helyett.

¹⁸ Egre? talán azonos ergé-vel. Az utóbbi gyakran előfordul a megyében. Az *erge* magyarázata Isótelekénél.

¹⁹ UT. sub. B.

¹ A Darócra vonatkozó források jelzetei s a név írásváltozatai Nagyszöllősnél találhatók a földrajzi nevek között.

körül a szomszédos arдай nemesek és a hospesek között a XIV. sz. folyamán határvillongások dúltak s ezek során 1336-ban a két egymás mellett fekvő adományföld határait, majd az egységes nagyszőlősi határt ismételtelen is megjárták. Az 1336. évi határleírás alapján megállapíthatjuk, hogy a királyi halászkodó földje a nagyszőlősi határ nyugati szélén a Tisza mellett, Daróc pedig északi folytatásában az irdatlan erdőséggel borított nagyszőlősi hegyvidék lábánál, a hegyről a síkra lefutó Szalva-, Verbóc- és Ilonok-patakok itt elterülő mocsárvidékein feküdt. Daróc az 1262. évi adományozás alkalmával nyilvánvalóan lakatlan volt, nem kétséges azonban, hogy nevét az előzőleg rajta megtelepült s az ugocsai királyi uradalom szervezetehez tartozó „daróc”-októl nyerte. A daróc szó nyelvi eredete felől ma már nem lehetnek kétségeink,² még mindig nem tudjuk meghatározni azonban a darócok foglalkozását. A darócok nem voltak solymárok, mint régebben hitték, de ugocsai tapasztalataink alapján nem tudjuk megerősíteni azt az újabb elméletet sem, mintha a darócok nem egyebek lettek volna, mint – erdőőrök, erdőóvók.³ Az ugocsai erdőgazdasági jellegű királyi uradalomban voltak ugyan erdőóvók is s róluk (custodes silvarum) még a XIII. sz. végéről is oklevél szól,⁴ de ezek emléket a két Ardó nevű falu neve (ardó = erdő = erdőóvó) és nem Daróc is őrzi. A két Ardó közül az egyik (mai Szőlősvérgárdó) éppen szomszédos volt a darócok földjével, annál kevésbé tehető fel, hogy ez összefüggő szűk területen ugyanazon foglalkozásnak két magyar neve lett volna és rögződött volna meg településként.⁵ A darócok foglalkozása tehát, ha erdőkhöz kötött volt is, az erdőóvókéval aligha lehetett azonos.

² A szó eredetét Melich tisztázta, arra az eredményre jutva, hogy az „ómagy. *drauci* > *drauc*, ebből hazai lat. *draucarius* foglalkozást jelentő szláv eredetű szó”. MNy. XVI. 23–28.

³ Hóman a Daróc-ok földrajzi elhelyezkedése alapján az ilyen nevű helyek jellemző sajátosságául azt tartja, hogy „kivétel nélkül magyar és erdei telepek s alig egy-két kivétellel folyóvíz, többnyire kisebb erdei patakok mellett terülnek el”. Ezek alapján: „a daróci köznévből a ‚custos silvarum’ nyelvünk-ből eltűnt régi magyar nevét kell látnunk”. MNy. XVI. 116–119. Fekete Nagy Antal a szepesmegyei Daróccal kapcsolatban megerősítve látja Hóman következtetését. A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. 1934. 189–191.

⁴ Ujh. DI. 38136; Hazai okm. VIII. 453–454

⁵ Ez csak az esetben történhetett volna így, ha a *daróc* szó egy, a környezetben beszélt nem magyar élő nyelvben azonos jelentésű lett volna a magyar erdőóvóval, erre azonban nincs támaszpont.

DOB. (*Dab*).

A Tisza északi partján, Fancsika és Újhely között állott, de még a középkorban elpusztult s azóta mint pusztá, Fancsika határának részét képezi. A Hontpázmány nemzetség ugocsai ágának birtoka volt, de a nemzetség által 1251–1300. években összegyűjtött ugocsai birtokok megszerzéséről szóló oklevelekben még nincs nyoma¹ s először csak 1372-ben találkozunk nevével, mikor birtokosai, a nemzetség két ugocsai ága, a fancsikai és arдай nemesek megosztottak rajta.² Tiszamenti fekvése valószínűvé teszi, hogy Dob is a nemzetség által 1300-ban szerzett nagy kiterjedésű tiszamenti Nyírtelek nevű pusztá területén keletkezett s miként a nyírteleki pusztán megtelepült, többi falu (Tiszaújhely, Tiszaújlak, Karácsfalva, Kérő), Dob is a nemzetség telepítése volt. Ez a körülmény – tekintettel a nemzeti birtoktesten élő népesség magyar eredetére – már maga is elég biztos alapot nyújt arra a feltevésre, hogy Dob szintén magyar település volt s e feltevést további adatok is alátámasztják. Elsősorban a falu magyar neve,³ továbbá a falu 1372. évi határleírásában⁴ megnevezett következő határjelek:

Jegenye, arbores.

Juhar, arbores.

Egrespatak, palus. L. még. Egres (1356), Mátyfalva (1580 k.), Nagyszöllős (1336. Eger forrása), Tiszakeresztúr (1561. Nagyeger), Tiszaújhely (1516) és Tiszaújlak (1648) határában is.

*Chenner*⁵ (Chemer?), silva.

Altalpatak, rivulus. L. még Egres (1391), Fancsika (1785), Feketepatak (1295), Mátyfalva (1409) és Verbóc (1410–20. k.) határában is.

A falu, miként a vele szomszédos Kérő, a XV. sz. első felében néptelenedett el, 1508-ban már pusztaként említik. A fancsikai határban a pusztá neve ma is él s ugyanitt a Dobito (Dobi tó) is az egykori falu emlékét őrzi.⁶

¹ Az idevonatkozó adatok Tiszaújhelynél, Fancsikánál és Verbőcnél.

² Dl. 6039; Ujh. Dl. 38187.

³ *Dob* magyar szó. EtSz. I. 1369.

⁴ Dl. 6039. Ugyanezt a határleírást közli 1377-ből Fejér IX. 5. 175. Fejér közlése annyiban tér el, hogy itt Csemer és Csalpatak (!) olvashatók.

⁵ Csenner, csemer? Jelentése és eredete ismeretlen, talán hibás leírás. – Szirmay 120. V. ö. 1581: Dobteleke NRA 366–20, 307–2, 1297–13.

⁶ L. Fancsikánál a földrajzi nevek között.

EGRES. (*Egrus*).

A Nagyszöllősi hegység nyugati lábánál elterülő mocsaras, lápos vidék egyik települése, mely nevével a lóp növényzetére, az égerre emlékeztet. Korai település; 1284-ben, mikor László király Swngn fiainak, Jánosnak és Tekének adományozta, már lakosaitól elhagyott pusztai föld („*terram vacuum et habitatoribus destitutum*”) volt.¹ Az ugoicsai királyi uradalom alapítása volt tehát s valószínűleg a tatárjárásban pusztult el. Swngn fiaitól származott a terebélyes Egresy család. Az ősi birtok a család kezéből a XV. sz.-ban fokozatosan kicsúszott s a birtokrészeket más ugoicsai birtokosok, főként a Perényiek szerezték meg. Maguk az Egresyek Sásváron találtak otthonra, eggyé olvadva az ugoicsai kisnemességgel. A falu eredetileg magyar település volt s az 1356. és 1391. évi földrajzi nevek arra mutatnak, hogy a Swngn fiai által ismét benépesített pusztai föld lakosai szintén magyar nyelvűek voltak. Rövidesen azonban megváltozott a helyzet, a XVI. sz. második felében Egres már túlnyomólag rutén jelleget árul el s így egyike volt azoknak az ugoicsai síkvidéki magyar faluknak, melyeket a nagyszöllősi hegyvidéket megszálló ruténség legkorábban birtokába vett. E korai terjeszkedést bizonyára siettetette a birtokos változás is, a XVI. sz. második felében ugyanis Egres már egyedül a szomszédos rutén vidék birtokosai, a Perényiek kezén volt. A XVI–XVIII. sz.-ban a csekély magyar elem fokozatosan kiszorult, a magyar nyelv azonban a XVIII. sz. második felében még dívott a faluban.²

BIRTOKOSOK.

1567.³ Perényi János 1 j, 4 ip, 8 pp, 8 des; Draskovich Gáspár és özv. Perényi Ferencné 1 j (pp), 3 ip, 1 pp, 14 des. – 1775.⁴ Buday László 1 c; Dienes Zsigmond 1 i; Kalós László 1 i; gr. Károlyi Antal 1 c, 2 i; br. Perényi Elek 2 c; -Imre 9 c, 1 i; -József 4 c, 2 i; -Sándor 1 c; Pogány Ádám 1 i; gr. Telekyné 7 c, 2 i.

JOBBAGYÁSÁG.

1457.⁵ B: Bölcsik (?).

1567.⁶ 2 j (1 pp), 7 ip, 4 pp s név nélkül 22 des. M: Fekethe,

¹ Ujh. Dl. 38132.

² Neve ruténül is: *Egres* (Petrov 31). A 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel a falu neve „*Szöllősegres*”-ben állapított meg.

³ Dic.

⁴ T.

⁵ Lel. Kom. jz.

⁶ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

Farkas wago, Mathe, Tewrkewtew (1570: Teörkötő; 1572: Terdketew Dic), Warga; Sz: Kraynik, Wolwach (1670: Palyvaz Dic; B: Karalay (1570: Krazlay Dic), Marcus, Mistichewi, 2 Olah, Pap.

1567–1715. között új nevek. 1570.⁷ B: Corka (1572: Cyorban; 1574: Czorban Dic; 1604: Chorba UC 59–15), Izak (1574: Isak Dic), Koczan. – 1572.⁸ M: Deak, Konkoly, Lanchos (1574. tévesen: Hanchos Dic), Potika (1574: Potka Dic); B: Cyongoway, Honchay, Kachyr (1574: Katir Dic), Kenez, Korpos, Kowach, Moychan (1574: Moczian Dic; 1575: Mochar NRA 75–1; 1667: Moczan Per. – 1667. febr. 7; 1668: Muczán Per. 1668. Ns 24; 1690: Mulcsan UC 65–55), Orozfeoldi, Sak (talán Isak? v. ö. 1570). – 1574.⁹ B: Karaly. – 1604.¹⁰ M: Fazekas, Görbe, Magyar, Roka, Santa, Szücs; Sz: Habczka, Holos; B: Baboczi, Kereczki, Kisfalusi, Komjáti, Lemes. – 1617. körül.¹¹ M: Rakos; B: Kozma. – 1625.¹² B: Teoreok. – 1638.¹³ M: Kerekjarto; B: Brodi, Törisz. – 1651.¹⁴ B: Kulla. – 1652.¹⁵ Sz: Czibulyka, Lyupka, Ruska (1663: Ruzkai Per. 1663. máj. 30.); B: Czonka, Darabant, Orosz. – 1667.¹⁶ M: Mezaros; Sz: Dublyak; B: Kupani, Lengelj, Sees. – 1668.¹⁷ M: Bajusz, Bajuszos, Hevereő, Lapoczka, Szalma, Tiba (1690: Tibai Per. 1690. júl. 2); B: Bányász (1690: Banys UC 65–55), Sido. – 1674.¹⁸ M: Széllyes. – 1680.¹⁹ M: Bocskor. – 1687.²⁰ M: Farkas, Kevély, Siket; Sz: Szivisztjo (1690: Szviscso Per. 1690. febr. 2); B: Fattyu (des). – 1690.²¹ M: Bires, Kis; Sz: Lesak; B: Dolhay, Hajdu, Ilosvay, Nyresfalusi.

1715.²² 10 c, 2 i, 1 extr (si) s 1 taksás nemes jobbágytelken. M: Kis, Molnár, Rákos, Szalma, Szücs, Thiba, Varga, Zoltán; Sz: Ruszka, Skoda, Szviczko; B: 2 Lengyel, Moczán.

1715–1775. között további új nevek. 1720.²³ M: Boldisar; B: Ujfalusi. – 1743.²⁴ Sz: Buduly, Dogács, Halanics, Kosztak, Karasnamics, Nasztaszinecz; B: Boso, Dorogi, Kisbé, Mohacs.

^{7–9} Dic.

¹⁰ Urbarium. UC. 59–15, 89–8.

¹¹ Per. 1617. F. 31. Ns 23.

¹² Perényi-jobbágyok. Per. 1625. F. 18. Ns 21.

¹³ Néhai Perényi Imre jobbágyai között. Per. 1638. Ns 101.

¹⁴ Tanúk között. Per. 1651. F. 41. Ns 47.

¹⁵ Perényi-osztályozásban. Per. 1652. máj. 25.

¹⁶ Jobbágykezeslevelekben. Per. 1667. febr. 7. és jún. 17.

¹⁷ Jobbágykezeslevélben: Per. 1668. márc. 11. s Vay-urbáriumban: Per. 1668. Ns 24.

¹⁸ Teletetési jegyzékben. Per. 1674.

¹⁹ Jobbágykezeslevélben. Per. 1680. máj. 14.

²⁰ Per. 1687. okt. 29.

²¹ Jobbágykezeslevelekben: Per. 1690. febr. 2, jul. 2 s Vay-conscriptioiban: UC 65–55, 27–7.

²² Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

²³ U. ott CR.

²⁴ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁵ Az úrbérrendezés alkalmával készített kimutatás teljes névsora. UT.

1775.²⁵ 25 c, 10 i. *M*: Karasia, Kiss, Nyull, Tiba; *Sz*: Duminecz, Hrabuczák, Lemák, 3 Maruska, Nohács, Ruzska, Sztojka, Szuszika, Télátnék, Ulinecz, Zsidik; *B*: Basó, Bogdány, 2 Dolhai, Ilonczai, Kisbé, Koszta, Kozma, Krajnai, Lengyel, 5 Papp, 3 Tóth.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról kiadott bizonyáglevél szerint – bár magyarul mindnyájan értenek – rendes nyelvük (ordinaria lingua) *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) a faluban főként divatozónak a *rutén* nyelvet jelöli meg.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1356.²⁶ *Verbeuch pataka*,²⁷ rivulus; 1391 (Dl. 38132). L. még Feketepatak (1295), Isóteleke (1424), Nagyszöllős (1336) és Verbóc (1410–20) határában is.

Kuveches rew. L. még Mátyfalva (1570 k.) és Nagyszöllős (1390) határában is.

Egerpataka, rivulus. – L. még Dob (1372), Mátyfalva (1580. k.), Nagyszöllős (1336. Egerforrasa), Tizakeresztúr (1651. Nagyéger), Tiszaújhely (1516) és Tiszaújlak (1648) határában is.

Gyulkus patak,²⁸ rivulus.

*Chukzele*²⁹ terra arabilis: 1391: Chokzselfeldmezew (Dl. 38132).

Hydegviz, rivulus; L. Még Nagyszöllős (1688) és Sásvár (1660) határában is.

1391.³⁰ *Altalpatak*, rivulus. L. még Dob (1372), Fancsika (1785), Feketepatak (1295), Mátyfalva (1409) és Verbóc (1410–20 k.) határában is.

Laap, stagnum. L. a hasonló nevű falut külön is.

Monyoros, fluvius; 1865: Mogyoros (Pesty).

*Ladamer*³¹ *egre*, stagnum; 1865: Egres (Pesty).

FANCSIKA.

Fonchka, Fanchuka, Fanchyka.

Nevét minden valószínűség szerint a Hontpázmány-nemzetséghez tartozó Fancsika (Fonchka) ispántól nyerte, aki e Mihály testvéréről reámaradt birtokot 1303-ban átengedte má-

²⁶ Határjárás Egres körül. Lel. Met. Ug. Ns 10.

²⁷ Verbóc-pataka. *Verbóc* < szl. *вѣрбовъсь* < *вѣрба* 'fűzfa' (Kniezsa).

²⁸ Gyilkos-patak?

²⁹ Talán *Csök* – *Csög* szn. + *széle*? A *chuk*, *chok* jelentése, eredete nem világos (Kniezsa).

³⁰ Ujabb határjárás. Dl. 38132.

³¹ Ladamér < a szláv *Vladimir*.

sik testvérének Mártonnak.¹ Az utóbbinak részben fi-, részben nőági leszármazottai voltak a fancsikai birtokos nemesek, akik kúriáikkal utóbb már jóformán az egész falut elfoglalták, úgy-hogy falujuk a kúriális község jellegét öltötte fel. A nemesi kúriák szaporodásával párhuzamosan haladva apadt el a faluban a XVI. sz. második felében még jelentékeny számú jobbágyság, mely ugyanekkor a zsellérség állapotába süllyedt. A birtokjogok és az úrbéri viszonyok rendezése után a XVIII. sz. második felében ismét mérték ki jobbágytelkeket, a XVI. sz.-i jobbágy és zsellérrétegtől azonban a XVIII. sz.-ihez alig vezet 1–2 folyamatos leszármazási vonal,² az utóbbi az új betelepülők s jobbadán alig néhány évtizedes jövevényekből sodródott össze. Míg az előbbieket csaknem egy szálig magyarok voltak, az utóbbiak között már szép számmal helyet foglaltak rutének is. A ruténség a XIX. sz.-ban már felszívódott a magyar jobbágyságba, melynek erejét a helybeli színmagyar nemesség is növelte.³

BIRTOKOSOK.

1551.⁴ Biky, Fancsikay, Horváth, Lázár, Nagy családok. – 1754/55.⁵ Bodó János, Buday János, Dancs Ferenc, Dienes Zsigmond, Gulácsy Ferenc, -István, -Zsigmond, Horváth Márton, Ilosvay Imre, Kamany Mihály, Létay Ferenc, Megyery András utódai, Megyery János, Siró János, Solty Ferenc, Szeley György, Sztójka alias Haluka János, -László. – 1775.⁶ Besenyey György 1 c, 1 i; Bodó János 2 c, 4 i; Buday János 1 i; Dancs Ferenc 1 i; Darvay Elek 2 i, Dersóffi Imre 1 c; Dienes Zsigmond 2 c, 2 i; Fekete Teréz 10 c, 2 i, 1 si; Gulácsy András 1 c, 1 i; Maróthy László 1 c; Megyery László 4 c; Rutkay Elek 2 i; Siró János 1 i; Szegedy Zsigmond 1 i; Szeley György 1 c, 1 si.

KÖZBIRTOKOSOK.⁷

1739-ben. Apagyay, Bíró, 2 Buday, Büky, Csimadia, 2 Darvay, 2 Dienes, Fekete, Fóris, Futamoth, 3 Gulácsy, 2 Horváth, Ilosvay, Kánay, Kutasy, 3 Lázár, Létay, 2 Megyery, Nagyiday, Pellesznay (így), Piosky (Püsky?), 2 Pogány, Szaniszló, 2 Szeley.

¹ DI. 1653.

² A lakosság kicserélődéséhez: 1717-ben a tatárok 50 embert, nemest és parasztot hurcoltak el s közülük csak 26 tért vissza. Tört. Tár. 1903. 445.

³ A falu neve szlávul: 1773: Fanczikowa (Loc. 284); Fančikovo (Petrov 31).

⁴ Lel., Kom. jz. Fancsikáról nevezett családok a XV. sz.-ban: Fancsikay Fodor, Kis; a XVI. sz.-ban: Biky, Fancsikay, Farnady, Fejér, Fodor, Lázár, Lekse, Nagy.

⁵ Nemesi összeírás. Helyt.

⁸ UT.

⁷ UC 15–61.

HELYI KISNEMESSÉG.

1670.⁸ Egytelkesek. *M*: Biky, Dancs, Lakatos, Nagy, 2 Pap, Szekely, Szilágyi; *B*: Ispán, Toth. – 1743.⁹ Armalisták. *M*: Biki, Csirke, Dancs, Gaál, Létai, Petróczy, Siró, Solti, Szarvadi, Szentmiklosi; *Sz*: Holoka. – 1754/55.¹⁰ Armalisták. *M*: Biky, Csirke, Kovács; *Sz*: Oseczky.

JOBBÁGYSÁG.

1551.¹¹ *M*: Bodog, Halasz, Katona, Nemes.

1565.¹² 30 fr, 9 chr. *M*: Bak, 2 Balas, Barta, Deak, Farkas, Gal, 2 Juhaz, Katha, Kere (1577: Kerei, 1602: Kery Dec. Ber.), Kereky (helyesen szintén: Kere-Kerey), 3 Kereztién, Kormos, Lukach, Mathyws, 3 Nagy, 2 Nerges, Nyry (1580: Nyres Dec. Ber.), Peter (1577: Petheor u. ott), Pintek, 2 Puskas, Simon, Ragy (1577: Ragia; 1583. hibásan: Bagy Dec. Ber.), Varga; *B*: Beregy, Chyro (helyesen vlg.: BÍRÓ, l. 1570, keresztnév azonos, előbbi többször nem fordul elő), Horvat, Kundach, Modra (1581: Bodra, 1583: Modor Dec. Ber.), Oroz, Tornay, Tóth.

1565–1632. között új nevek.¹³ 1576. *M*: Baniaj (1578. hibásan: Baraniai), Berthalan, Biro, Czybere, Chengery, Darfy, Egry, Erdos, Halasz (l. már 1551-ben), Kathona (szintén már 1551-ben), Kaza, Kaszy (helyesen: Katy, 1577: Kathy), Kis, Kowacz, Christoph, Myklos (1597: Miklossy), Zabo, Thamas, Togies (1577: Teologies; 1578. hibásan: Lögies); *Sz*: Bwrdocz (1577: Bwrdach; 1578: Burgat). – 1577. *M*: Jacob, Forgolany, Saswary, Thar; *Sz*: Lythwa (1581: Lypa). – 1578. *M*: Batarj, Chakj, Chwre (Chyre), Czika (1580: Czykaj), Pap, Vas; *B*: Zakola (1579: Zokolia; 1594: Zakoly). – 1579. *M*: Kozma, Somodj, Sophi (1581: Soffy). – 1581. *B*: Alagy. – 1594. *M*: Bagosy, Balint, Barat, Beres, Czegeody (1603. hibásan: Zegedy), Chionka, Ereos (helyesen vlg. Erdeos, l. 1576), Haszon, Polgár, Szennyes. – 1597. *M*: Ach, Alfeöldy, Bodnar, Goree (1598: Gori), Kerekes, Magyar, Markos, Zeöch, Zyrmay; *B*: Lengyel. – 1598. *M*: Chiakan (helyesen: Chiaky l. 1578), Dienes, Mandy, Piros; *B*: Kopchia, Rakassi (1599: Rakazi). – 1599. *M*: Fekethe, Paladi. – 1602. *M*: Cziok, Czoka, Fazekas, Kadar, Kertez, Kiralj, Merges (helyesen: Nyerges, l. 1565), Mezaros, Sapy, Siket, Veres; *B*: Kenez, Vengor. – 1603. *M*: Botos, Chomay (helyesen: Chengery,

⁸ Ug. jkv. 1670. szept. 22–23. f. 17.

⁹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

¹⁰ Nemesi összeírás. Helyt. 1760-ban és 1772-ben az armalisták között még: Szentmiklós (Per. 1760. Ns 6 és 1772. júl. 2.).

¹¹ Lel., Kom. jz.

¹² A dézsmajegyzék teljes névsora Dec. Ber.

¹³ A felsorolt nevek szintén a dézsmajegyzékekben Dec. Ber. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Alagy, Bichie, Bodnar, Cziok, Czoka, Czunba, Elek, Erdely, Erulek, Fazekas, Kadar, Kenez, Kertez, Konchia, Kopchia, Kozma, Leleszy, Mandy, Markos, Mezaros, Sapy, Siket, Somodj, Zyrmay, Tüzes, Vengor, Wegh.

l. 1576), Kerekgiartha, Kinery (helyesen: Kirey-Kerey, l. 1565); *B*: Czunba, Erdely. – 1604. *M*: Balogh, Cziplei (1605: Ciepp), Hegedüs, Revesz, Tűzes. – 1005. *M*: Elek, Megiessy, Molnár (1610: Molnos), Wegh; *B*: Erulek. – 1610: *M*: Cyriak, Pettieny (1611: Petnie); *B*: Olah. – 1611. *M*: Kulczar, Lapi, Safrani; *B*: Koszak (1616: Kozak).

1616. *M*: Orban; *B*: Komlosi. – 1620. *M*: Gyenies; *B*: Bichie, Drabant. – 1621. *M*: Csobay (1625: Chiabay); *B*: Tora (1625: Tolna). – 1622. *M*: Papi – 1623. *M*: Bogathy, Csiga, Leleszy. – 1625. *B*: Konchia.

1632.¹⁴ 1 j, 45 chr. *M*: 2 Bak, 2 Czengerj, Czobj (l. 1621: Cso-bay), Dienes, Egrj, 4 Juhaz, Kaza, Kerey, Kez, Kövér, Lapi, Miklosi, Molnár, 5 Nagy, 2 Nirj, Nyerges, Orban, 2 Polgar (1633: Bogar, 1634: Bolgar Dec. Ber.), 2 Revez, Saphran, 2 Szabo, 2 Zenjes, Teölgyses; *Sz*: Panit; *B*: Komlosi, Kozak, 2 Oroz, Pribek (1633: Bribek), Rakazi, Thora, Toth.

1632–1695. között további új nevek. 1633.¹⁵ *M*: Mihaly. – 1634.¹⁶ *B*: Kakisz. – 1662.¹⁷ *M*: Antal, Balla, Fornodi, Hagyo, Koczis, Lakatos; *B*: Koszta, Szasz. – 1665.¹⁸ *M*: Görbe; *B*: Csutkó. – 1666.¹⁹ *M*: Czegeni. – 1680.²⁰ *M*: Illyés. – 1681.²¹ *M*: Bika, Éles (l. 1680: Illyés).

1695.²² 1 j, 13 ehr. *M*: Batári, 2 Csengeri, Illyes, Kész, Kezes, Nyeri, Nyri, 2 Polgár, Szennyes; *B*: Kota, Petajt.

1715²³ *M*: Antal, 2 Illés, Petnye, Siketh, 2 Szennyes, Varga; *B*: Horváth, Oláh, 3 Orosz, Puskás.

1715–1775. között további új nevek. 1739.²⁴ *M*: Fanta, Kurucz, Szanyiszló; *N*: Fajgel. – 1743.²⁵ *M*: Kánya, Méhes, Serföző; *Sz*: Biléjj, Docsénics, Kusinszki, Luscsák, Makár, Tottyák; *Zs*: Herskovics, Jacob; *C*: Kolos; *B*: Bakács, Buga, Ficzay, Márcus, Tariska. – 1744.²⁶ *M*: Borbély. – 1748.²⁷ *M*: Sipos. – 1750.²⁸ *M*: Huszty; *Sz*: Lehács, Melyavicz; *B*: Ilosvay. – 1757.²⁹ *M*: Lapoczka. –

1775.³⁰ 23 c, 15 i, 4 si. *M*: 2 Bocskor, Bogáti, Fekete, Gombos, Huszti, Molnár, Nagy, Siposs, Szakáts, 2 Szennyes, Timár; *Sz*: 2

¹⁴ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következő forrásokban ismét előfordulnak a következő, korábbi már ismert nevek: Bagosy, Bogáti, Botos, Fekete, Halász, Horvát, Jakab, Kacsi, Kiraly, Kys, Kovach, Petni, Rakaszi, Simon, Szakulyai, Szücz, Tar.

^{15–19} A dézsmajegyzékekben. Dec. Ber.

²⁰ Az elkobzott Galambos–Fancsikay birtokhoz tartozó jobbágyságok. UC 109–16.

²¹ A kir. fiscus birtokához tartozó jobbágyságok. UC 69–47.

²² A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber.

²³ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

²⁴ A magvaszakadt Lázár János birtokához tartozó jobbágyságok. UC 148–1.

²⁵ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁶ UC 165–13.

²⁷ P. 4–3827.

²⁸ P. 4–1388.

²⁹ P. 4–3827.

³⁰ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

Czupra, 2 Gazdik, Kötán, Kutnics, Lemák, Makár, Rusolovics, Szerbák; B. Brodi, Cziba, 2 Korpos, 5 Orosz, Puskás, Simon, 7 Tooth, Urban.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint – bár a lakosok magyarul mindnyájan értenek – rendes nyelvük (ordinaria lingua) *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) szerint a faluban a *magyar és rutén*, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint a *magyar* nyelv divatozott.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1550–1650 között.³¹ *Swreo*,³² silva.

Chonkas, pratum; 1785: Csonkás alatt (P. 4–5023. sub No 7); 1865: Nagy-, Kiscsonkás (Pesty); 1900. körül (Kom. jz). L. a Csonkás nevű patakot még Tiszaújhely (1702) és Tiszaújlak (1680) határában is.

Boglyos, pratum; 1865: Buglos (Pesty); 1900. körül: Buglyos (Kom. jz.).

Dobito,³³ 1696 (P. 4–5023. sub CC); 1865: Dubitó (Pesty); 1887: Dobidógödör tn. (a 75000-es kat. térképen). V. ö. 1739: Dob puszta.

Poch,³⁴ 1650. körül: Pocs-ban rét (NRA 1074–7); 1739 (UC 148–1); 1744 (UC 165–13); 1746 (TTC 165–14); 1780: Pócs uttya (P. 4–5023. sub HH); 1865: Pócskapu (Pesty).

Dombhat; 1696: Nagy Domb (P. 4–5023. sub CC).

Nagy Sigeth; 1785: Sziget (P. 4–5023. sub No 7).

Uyheli uttra. – *Ludass er*. – *Both Rekettye*. – *Palay*. – *Kender arto*; 1696: Kenderártó (P. 4–5023. sub CC). – *Zuta hat* (?)³⁵ – *Chellye swrdeka* (?)³⁶ 1642: Czere Szurdok (Per. 1642. F. 7. Ns 41). – *Gochas* (?)³⁷ – *Rekely*(?)³⁸

1642.³⁹ *Felső mező*; 1696 (P. 4–5023 sub CC); 1785: Felső Nyomás (P. 4–5023. sub No 7).

³¹ Ujh. XVII. sz. v. F. 26. Ns 46; kelet nélkül.

³² *Sűrű*.

³³ Dobi-tó. Dob falu a XV. sz.-ban, azután néptelen pusztaként a fancsikai határ része. L. külön is.

³⁴ Pocs = pocsolya. NYTsz, II. 1299. V. ö. MNy. XXIII. 226

³⁵ Talán azonos *Zékuta-háttal* (Ékuta). Lásd a szomszédos Farkasfalva (1796. Zékuta) és Bökény (1754. Ekuta) határában.

³⁶ A szó összetétel arra mutat, hogy a chelle-czere szó azonos. Ha valóban így van, az előbbi írásalak talán rosszulhallás eredménye. Ugyanebben a jegyzékben más szavak is bizonytalan írásalakot mutatnak. Talán nem tudott magyarul a készítője? A *szurdok*, *szurdék*, *szurduk*, jelentése: szeglet, sarok, hegyszakadék, keskeny völgy. NYTsz. III. 342; MTsz. II. 611: Oklsz. 945.

³⁷ Gócsás, Gócsás? V. ö. góca = kácsa, réce. MTsz. I. 700.

³⁸ Rekely? Ismeretlen szó, talán rekettye?

³⁹ Per. 1642. F. 7. Ns 41.

- Szemerdek*⁴⁰ *mellett*; 1739: Szemerdek nevű mező (UC 15–59). L. még Isóteleke (1424), Karácsfalva (1532), Mátyfalva (1411), Nagyszöllős (1336); Szöllősvégardó (1644), Tiszakeresztúr (1655), -Újhely (1522) és Verbóc (1410–20) határában is.
1650. körül.⁴¹ *Fenyé*⁴²-n rét; 1739: Fenyve (UC 15-59); 1744 (UC 165–13); 1746 (UC 165–14); 1865: Fenyő (Pesty); 1900. körül (Kom. jz.).
- Alsó mező*; 1696 (P. 4–5023. sub CC); 1785: Alsó Nyomás (P. 4–5023. sub No 7).
- Kérő*,⁴³ 1696 (P. 4–5023. sub CC); 1739: Kéri pusztá (UC 148–1); 1865 (Pesty).
- Hoszu rekettye*.
- Hollo főszek*; 1696 (P. 4–5023. sub CC); 1763 (P. 4–863); 1865: Hollórekesz (Pesty); 1900. körül: Hollószeg (Kom. jz.).
- Pohor*.⁴⁴
- Potykás*; 1696 (P. 4–5023. sub CC); 1739 (UC 148–1); 1744 (UC 165–13); 1785 (P. 4–5023. sub 7); 1865 (Pesty).
- 1696.⁴⁵ *Kert alatt*. – *Fü Forás*. – *Nyomás szél*. – *Ardai palló*. – *Horgas*⁴⁶ *föld*. – *Sovány sor*; 1780: Soványos szél (P. 4–5023. sub HH); 1785 (U. ott sub No 7).
- 1739.⁴⁷ *Malom füzes*; 1744 (UC 165–13); 1768 (P. 4–5023. sub No 5); 1865 (Pesty); 1887 (a 75000-es kat. térképen).
- Csorda Déllő*:⁴⁸ 1744: Csorda Dilő (UC 165–13).
- Zsaró*,⁴⁹ 1744: Zsaróban rét (UC 165–13); 1746 (UC 165–14); 1865: Zsaró (Pesty).
- Szirmai járó*. – *Dob pusztá*. V. ö. 1550–1650: Dobito. –
- 1768.⁵⁰ *Kis Tisza*; 1773 (P. 4–5023. sub GG); 1785 (U. ott sub 7). L. még Nagyszöllős (1633), Tiszaújhely (1610 k.) és Tiszaújlak (1723) határában is.
- 1773.⁵¹ *Falu felső végén*. – *Falu alsó végén*; 1777 (P. 4–5023. sub 4).
- 1777.⁵² *Csonka sor*. – *Északi sor*. – *Déli sor*.
- 1780.⁵³ *Kozma* nevű helyen irtás.
- Széles járó*; 1785: Járón alul (P. 4–5023. sub 7).

⁴⁰ *Szemerdek* < szl. *smьrdьkь* < smьrděti ‚büzleni‘ (tót *smerdet*, kis- orosz *smerdety*). Kniezsa.

⁴¹ NRA 1074–7. más.

⁴² Fenyve = fenyő, fenyve = fene?

⁴³ L. külön is, mint lakott helyet, neve eredetéről ugyanott.

⁴⁴ *Pohor*? eredete ismeretlen.

⁴⁵ P. 4–5023. sub CC. más.

⁴⁶ *Horgas*: görbe, hajlott. NyTsz. I. 1492; Oklsz. 390.

⁴⁷ UC 148–1.

⁴⁸ A magyar *déllő* < delelő = delelő hely, jelenti szántóföld délre fekvő lábát tó. EtSz. I. 1304; NyTsz. I. 490; MTsz. I. 392; Oklsz. 149.

⁴⁹ Talán a szláv *žeravъ* ‚daru‘. Vö. *Moór*, ZONF. VI. 115. (Kniezsa).

⁵⁰ P. 4–5023. sub 5. más.

⁵¹ U. ott sub GG. más.

⁵² U. ott sub No 4. más.

⁵³ U. ott sub HH. más.

1785.⁵⁴ *Lapos*, rét. – *Általpatak*-nál szántó. L. Általpatakot még Dob (1372), Egres (1391), Feketepatak (1295), Mátyfalva (1409) és Verbóc (1410–20. k.) határában is.

FARKASFALVA.

A Tisza gyakori kiöntésekkel áztatott partján, Bökény közeli szomszédságában fekszik s nevét kétségtelenül attól a Farkastól nyerte, aki 1230-ban Endre királytól adományt kapott Bökény területéből 2 ekényi földre.¹ Az ugoicsai kismemesi vidék szerves része s a kismemeség egyik legrégibb települése. A XV–XVI. sz.-ban számos magyar kismemesi család lakta,, élükön a törzssel, a Farkasokkal. A XVII. sz.-ban a családok megritkultak s a falu birtokának nagyobb része a Farkas-család kezében gyűlt össze, majd így került a Wesselényi-összeesküvést követő időkben az összeesküvés részesétől, Farkas Fábián putnoki főkapitánytól a kir. fiscus kezére.² A birtokot ugyan a Farkas-család később a kir. fiscus zálogbirtokosától magához váltotta, a kir. fiscus azonban zálogváltó perrel ismét megszerezte.³ Ekkor már a kismemesi családok jóformán teljesen eltűntek a faluból s bizonyára ez elszivárgás eredményének tekinthetjük, hogy 1797-ben a szomszédos Péterfalván 10 s Tivadaron 3 nemes embernek volt a farkasfalvi határban földje.⁴ A nemesség elapadása következtében a falu népi tényezője jobbadán a parasztság lett, mely azonban a nemesi kúriális faluban ezután sem jutott telkekre. A falu kúriális jellege miatt zselléreknek s így olyanoknak tekintettek, mint akik a kezeiken levő telkeket és földeket kizárólag uraik tetszése szerint bírják.⁵ A XVI–XVII. sz.-okban az ekkor még jelentékeny számú magyar kismemeség kúriáiban lakó zsellérség szintén magyar volt. A XVIII. sz. második felében, a helyi kismemeség apadásával egyidőben, a többi kismemesi faluhoz hasonlóan Farkasfalvára is lassú rutén betelepülés indult meg.⁶

⁵⁴ U. ott sub No 7. más.

¹ Hazai okm. VII. 19.

² A Farkas Fábiántól elkobzott birtok összeírásai: UC 14–23, 24, 25, 17–5, 31–1, 90–81, 93–53, 98–65, 168–13, NRA 1798–5, P. 4–5475. sub K.

³ UC 168–12, 13; NRA 1493–10, 1798–11.

⁴ NRA 1798–7, 8, 12.

⁵ NRA 1493–10, 1798–11.

⁶ A falu neve ruténul is: Farkasfalva (Petrov 31). A 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel a falu neve „*Tiszafarkasfalva*”-ban állapított meg.

NEMESSÉG.

Farkasfalváról nevezett családok. XIV. sz. *M:* Farkasfalvy. – XV. sz. *M:* Balogh, Baráth, Bencze, Bornemissza, Farkas, Farkasfalvy, Gődény, Kalós, Koncz, Máté, Nagy, Nemes, Szabó, Szőke. – XVI. sz. *M:* Balogh, Bedő, Csomay, Farkas, Kalós. Mándy. Nagy, Nemes, Szabó, Szőke, Várady; *B:* Gellák. –

Egytelkesek, armalisták. 1670.⁷ *M:* Farkas, 2 Öry, Vincze; *B:* Horváth. – 1681.⁸ Egytelkesek. *M:* Balogh, Gyulay, Szatmáry, Vincze. – 1760.⁹ *Sz:* Szojka (vlg.: Sztojka).

Birtokosok. 1672.¹⁰ Balogh István, Oroszy Bálint. – 1775.¹¹ Farkas György 2 c; Farkas Imre 2 i (des); Farkas Sámuel 1 c, 1 i (des).

JOBBÁGYSÁG.

1570.¹² 3 pf. *M:* Elek, Geonger, Syle.

1570–1631. között új nevek.¹³ 1573. *M:* Bothos, Fülöp, Veress.

1578. *M:* Kalman, Nagy. – 1579. *M:* Barla, Byro, Erdeos, Vized; *B:* Baydocz, Thurkoly. – 1580. *M:* Pap; *Sz:* Rasko; *B:* Jara (1605: Jaar; 1607: Iyar; 1608: Jáár; 1615: Jarry Dec. Ug.). – 1600. *M:* Hayas. – 1607. *M:* Madaraz; *B:* Olah. – 1612. *B:* Boraykos. – 1615. *B:* Zaz. – 1616. *M:* Hegedős. – 1617. *B:* Oroszy (1621: Orosz Dec. Ug.) – 1619. *M:* Sandor. – 1621. *M:* Bartos.

1631.¹⁴ 1 j, 6 chr. *M:* 2 Botos, Gyeöngyer; *B:* Jarai, Orosz.

1631–1689. között további új nevek.¹⁵ 1632. *M:* Farkas. – 1634. *M:* Korsos, Nyári (helyesen: Jarai I. 1631); *B:* Moroj (1648: Morvay). – 1644. *M:* Kovacz. – 1645. *M:* Laszlo. – 1647. *B:* Morosz. – 1651. *M:* Kántor, Kis, Megyesi. – 1653. *B:* Tussa. – 1663. *M:* Boné, Huszti, Virágh; *B:* Mitzkei (1665: Miskety). – 1664. *B:* Tott. – 1667. *M:* Bárány. – 1668. *M:* Holló, Kőműves; *B:* Kozák. – 1670. *M:* Varga. – 1677. *M:* Sucz; *B:* Czeh (1678: Cshe). – 1678. *M:* Bota

⁷ Ug. jkv. 1670. szept. 22–23, f. 20.

⁸ Ug. jkv. 1681. dec. 20, f. 649

⁹ Per. 1760. Ns 6.

¹⁰ Ug. jkv. 1672. jún. 13.

¹¹ UT.

¹² A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

¹³ Az itt felsorolt nevek szintén a dézsmajegyzékekből valók, még pedig az 1600. évek a szatmármegyei (Dec. Szatm.), a többi az ugocsamegyei (Dec. Ug.) jegyzékekből. A következő nevek csak egy ízben fordulnak elő: Barla, Bartos, Baydocz, Byro, Boraykos, Erdeos, Hayas, Madaraz, Pap, Rasko, Vized (-Benedek, más években a szomszédos Bökényben szerepel).

¹⁴ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, az előző évekből már ismert nevek: Hegedős, Szász, Sándor.

¹⁵ A felsorolt nevek szintén a dézsmajegyzékekből valók. Dec. Ug. V. ö. a Farkas Fábiántól elkobzott farkasfalvi birtoknak az előző oldalon, a 2. sz. jegyzetben felsorolt összeírásait.

(vlg.: Botos I. 1631, 1689), Kottogho, Nehez, Ungvári; *B*: Inay. – 1679. *M*: Balaz.

1689.16 1 j, 13 chr (¹/₄ sessiókon). *M*: Barany, Bona (vlg.: Boné I. 1663), 2 Botos, Farkas, Kis, Laszlo, Nagy, Wirag; *B*: Cseh, 2 Orosz, 2 Szasz.

1689–1775. között további új nevek. 1691.¹⁷ *M*: Szeres. – 1693.¹⁸ *Sz*: Tinko. – 1715.¹⁹ *M*: Dudás, Majoros, Sörföző, Szabó. – 1716.²⁰ *M*: Adorján, Mezaros, Tamás; *B*: Fenna, – 1743.²¹ *M*: Gyurka, Ferencz; *Sz*: Kór; *B*: Czola, Tatár.

1775.²² 3 c, 2 i, *M*: Kis (des), Laszlo (des); *B*: Lázár, Oláh, Orosz.

1828.²³ 1 i, 24 si, 1 b; *M*: Barna, Korsos, Nagy; *Sz*: 2 Danka, Kutnits, Mondics, Pritsina; *Zs*: Lázár; *C*: Csóka, Cimbalmos, Golya, Gordonos, 2 Mindi, Rostás; *B*: Bocskai, Iváangi, Kováts, 2 Léra, 4 Tóth, Tóth alias Féna.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) a rutén, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895–1862. eln.) pedig a magyar nyelvet jelöli meg a faluban főként divatozónak. A Pesty-féle helységnevégyűjtés alkalmával beküldött jelentés szerint is a helységet ugyan rutének lakják, de ezek már mind beszélnek magyarul s magukat magyaroknak lenni állítják. Balogh Pál néhány évtized múlva kiadott munkájában már ismét orosz fajtöbbséget mutat ki.²⁴

FÖLDRAJZI NEVEK.

1590.²⁵ *Domb mocsara*,²⁶ 1677: Dombo Csáre (P. 4–5475. sub No 7.

¹⁶ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

^{17–18} Dézsmajegyzékekben. Dec. Ug.

¹⁹ CR.

²⁰ Dec. Ug.

²¹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²² Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT. A zsellérek csekély száma arra mutat, hogy ez a réteg az úrbérrendezés alkalmával – bizonyára a birtokjogi zavarok és a birtokosoknak a falu kúriális jelleget kimeríteni szolgáló törekvései miatt – éppen válságban volt, miért is szükségesnek véltük, hogy ez esetben az 1828. évi összeírás eredményét is közreadjuk.

²³ Az 1828. évi összeírás teljes névsora. CR. Az 1 zsidó és 7 cigány ki fejezetten ilyeneknek, az utóbbiak muzsikus, üstfoldozó, téglavető, orsövető cigányoknak jelöltetnek, akik földesúri gyümölcsösökben s csűrös kertekben, kunyhókban laknak.

²⁴ Balogh, 607.

²⁵ A Szirmai Kalós család levelesládájában levő eredeti után. Kom. jz.

²⁶ Az 1677. és 1713. évi változatok a szó-eltorzulás különös esetére világitanak reá. Fel lehet tenni, hogy a XVII. sz. második felében, mikor az első erősebb rutén települési hullám érte a falut, a „Dombmocsara” a rutén ajkúak

- más.); 1713: Domocsara, Domosár (U. ott sub 39, 41, más.).
 1797: Dombmocsar (NRA 1797–7, 8, 12).
- 1676.²⁷ *Tisza felől való mező*; 1677 (P. 4–5475. sub No 7); 1699 (U. ott sub No 37).
- 1677.²⁸ *Rekettyés*; 1722: Rekettye oldal (P. 4–5475. sub No 42);
 1797: Rekettyés rét nevű hely (NRA 1797–7, 8, 12).
- Péterfalvi mező*; 1689: campus versus Péterfalva (NRA 1798–5).
- 1679.²⁹ *Tóth hídigyánál*.
- 1681.³⁰ *Csűrös kerte*; 1796: Tsörös kert ut, Tsörös uttya, Tsörös kert allya (UC 168–12).
- 1638.³¹ *Híd farka*.
- 1689.³² *Gyamos-on*³³ rét; 1696 (P. 4–5475. sub No 34); 1796: Gyámos (UC 168–12).
- Totoldal*.³⁴
- 1690.³⁵ *Demecseri-n*³⁶ kaszáló a Batár mellett.
- 1796.³⁷ *Gyepjő-n*³⁸ tengeri föld.
*Zekuta*³⁹ hát, Zekuta dülője; 1865: Zé kut, Ékut. L. még Bökény (1754. Ekuta) és Fancsika (1550–1560. Zuta) határában is.
- Császár rétye*; 1797; 1865: Császár rét, Császár út.
- Dögös*, *Dögös oldal*; 1797, 1865: Dögös; 1907: Dögöstanya (OT).
- Sovány szer*; 1797, 1865. – *Sáros patak mellett*. – *Kenderes kert*; 1797, 1865. – *Posta rétye*; 1865: Posta rét, Postaszeg, – *Karéka rét*; 1797: Karika rét. – *Batár hát*, Batár vize,

nyelvén változott át ily értelmetlenül, de szlávos hangzásúvá s később, a magyar nyelv általános befogadása után nyerte vissza eredeti alakját; az sincs azonban kizárva, hogy a szót tartalmazó összeírás készítője vagy másolója volt idegen ajkú s nem értvén meg az összetett szót, hallás alapján adta ily torzul vissza azt.

²⁷ P. 4–5475. sub No 26 más.

²⁸ P. 4–5475. sub No 7., 9. más.

²⁹ U. ott sub No 28. más.

³⁰ U. ott sub No 8. más.

³¹ U. ott sub No 29. más.

³² UC 90–81; NRA 1798–5 s UC 14–24.

³³ *Gyam-gyom* (gyamos-gyomos). MTsz. I. 755; NyTsz. I. 1173; Régi körök jövevényszó (Gombocz). MNy. III. 214; VIII. 102.

³⁴ Az a gyanúnk, hogy a Totoldal „Tot”-ja azonos szó a *Tóth hídigya* (1677), *Tó hát*, *Tód hát*, *Tó vége*, *Tó árka* (1796) szavakban szereplő *Tó*-, *Tód*-dal.

³⁵ P. 4–5475. sub No 31. más.

³⁶ *Beme-cseri*, *-cseréje*. Vajjon nem a *Domocsara* (l. *Domb mocsara* 1590. alatt) változata?...

³⁷ UC 168–12; P. 4–5475. sub Execut. No 4. más. A felsorolt nevekhez fűzött, további évekből származó adatok levéltári forrásai a következők. 1797: NRA 1798–7, 8, 12; UC 168–13; 1865: Pesty.

³⁸ Gyepü.

³⁹ Eredete ismeretlen.

Hód Batár, Batár szeg; 1797, 1865. (L. a Batár folyót még Batár (1465), Csepe (1337), Feketeardó (1802), Gódenyháza (1262) és Tivadar (1379) határában is; etymológiájáról a hasonló nevű falunál). – *Hoszu sor*; 1797: Hoszu szer. – *Kert alatt*. Kert allya; 1865: Kert allya. – *Miko szeg*; 1865. – *Fiatalos*; 1797: Fiatalos oldalában. – *Rákos*: 1865. – *Halom csere*; 1797. – *Kis kert*. – *Kőrös pataka hát*; 1797. – *Farkas képi*; 1797, 1865: Farkas kép. – *Tégla vető*; 1865. – *Köles föld* sorában. – *Merítő*; 1865; 1888 (a 75.000-es kat. térképen); 1907: Merítőtanya (OT). – *Bábos szurdok szugja*;⁴⁰ – 1797: Babos szurdok oldal; 1865: Baba-, Babos szurdok. – *Rókás-ban* tengeri föld. – *Sebes vesz*. – *Hármas határ*. – *Víz mosás*. – *Siket Otovány*. – *Tóó hát, Tód hát, Tó vége, Tód árka*. – *Felső Zugoly*.
1797.⁴¹ *Meredek* nevű hely. – *Kerekdék, Kerékdét* nevű hely. – *Páné*⁴²-ban kaszáló; 1865.

FEKETEARDÓ.¹

Ordo, Ardou, Ordow, Ugachaordo, Ardo, Fekete Ardo, Ardo posttibiscana.

Megtelepülése a megye benépesedésének kezdeteire, a XIII. század elejére tehető, de okleveles emlékeinkben csak 1319-ben jelenik meg, mint Bábonny-nyal határos „regalis villa seu terra”.² A nyalábi királyi uradalom részeként 1355-ben királyi kiváltságokat kapott,³ ezek azonban –, minthogy az uradalommal együtt 1378-ban királyi adományból Drág vajda és testvére;⁴ 1405-ben pedig a Perényiek birtokába jutott,⁵ – ko-

⁴⁰ Szug – zug, zugoly, keskeny földsarok. V. ö. NyTsz. III. 1293; MTsz. II. 1054; MN.y. XXIII. 556.

⁴¹ NRA 1798–7, 8, 12.

⁴² A Pesty-féle jelentés szerint a név innen: Páné = az úré, a rutén ajkúak nyelvén.

¹ Ardó nevű helység a megyében kettő is van: Feketeardó és Szöllősvégardó. A mai Feketeardó eleinte Ardó néven szerepelt s csak a XV–XVI. században vette fel – a ma élő lakosok szerint a helységen keresztül folyó Fekete-víz nevű pataktól – a Feketeardó nevet, a másik Ardó pedig, a mai Szöllősvégardó ez időben cseréli fel eredeti nevét, a Feketeardót Szöllősvégardóval. A névcsere figyelembe nem vétele miatt történeti munkákba is tévedések kerültek. A falu rutén neve: Hardov (Petrov 31); Ardov (Petrov Mat.-VI. 193).

² Bábonny határjárása, 1. ott.

³ Per. 1355. F. 3. Ns 10; 1364. F. 4. Ns 3; Anj. VI. 407–409, 634–635.

⁴ Dl. 26566.

⁵ Dl. 9019; Per. 1405. F. 7. Ns 27.

rán elenyésztek, s az egyszerű jobbágyfalu további életében csupán országos vásárai,⁶ az itt lezajlott megyei gyűlések, újabban pedig a Perényiek hatalmas ugoccai birtoktestéből az itteni kúriával elkülönülő gazdasági egység központjaként betöltött szerepe emlékeztettek a fejlődésnek egykor királyi kiváltságokkal ösztönzött nagyobb lehetőségeire. Maga a falualapítás, miként az Ardó név bizonyítja,⁷ az ugoccai királyi erdőuralomnak első települőrétéget szolgáltató erdőóvók műve volt, de a község adataink szerint az ugoccai szász hospes-rajzás egyik lerakódását is korán magába fogadta.⁸ A XVI. század második felében azonban a szászság már szinte észrevehetetlenül felszívódott az őt körülölelő magyarságba. Ekkor a helység lakossága teljes egészében magyarnak tekinthető. A következő században a sok hányattatást elszenvedő ugoccai Tiszavölgy sorsát osztva, a falu lakosságában újabb nemzetiségi eltolódás folyamata indult meg: „az pogányok pusztítása és az pestisnek grasszálása miatt elfogyott” magyarság helyére – miként éppen Feketeardóról és Szászfaluról állapítja meg egy 1668. évi oklevél⁹ – rutének szállottak. A rutén beszivárgás a XVIII. században tovább folyt és fokozódott, de a megfogyott magyarság ez áramlásban is megtartotta nemzeti tudatát és nyelvét.

BIRTOKOSOK.

1567.¹⁰ Perényi János 1 j, 18 ip, 49 pp, 3 ss, 5 nd, 6 eb, 10 des; Wechiey István özvegye 1 ip, 3 des. – 1775.¹¹ Perényi Ferenc Jakab, -Imre (id), -Sándor, br. Sztojka Zsigmond, özv. Teleky Jánosné és Ilosvay László.

HELYI KISNEMESSÉG.

1670.¹² Egytelkes nemesek. *M:* Becsi, Szőlősi.

JOBBÁGYSÁG.

1323.¹³ *B:* Briccius, Clemens filius Cheed.

⁶ A vásártartási jogot II. Mátyás király adományozta földesuraik, Perényi György és Mihály kérésére. Kom. jz. a ref. egyház levéltárában levő eredeti után. Az oklevelet magam már nem találtam itt, mivel évtizedekkel ezelőtt a községi elöljáróság elkérte hivatalos akcióhoz s nem kapta vissza.

⁷ Ardó < erdőóvó. Etsz. I. 128; Oklsz. 195; Nyr. XXX. 286. XXXVI. 477.

⁸ L. az összefoglaló részben (III. fej. 1. alfej.) kifejtetteket.

⁹ Per. 1668. F. 19. Ns 12.

¹⁰ Dic.

¹¹ UT. Maga a tabella hiányzik, így az egyes birtokosok jobbágyállománya sem áll rendelkezésünkre.

¹² Ug. jkv. 1670. szept. 22–23. f. 18.

¹³ Tanúként szereplő hospesek. Dl. 2166.

1364.¹⁴ *B*: Johannes filius Fodo.

1408.¹⁵ *M*: Fyntha.

1450.¹⁶ *M*: Gede.

1458.¹⁷ *M*: Arday, 2 Judex (1. 1470: Biró), Kalmar, Kysfeldy. Magnus (1. 1567: Nagy), 2 Zewke, Wagos, Was; *B*: Dako (Bako?), 1. 1470), 4 Sclavus (v. ö. 1470: Thoth).

1470.¹⁸ *M*: Bako, 2 Biro, Bodor, 2 Dabocz, Doka, 2 Gach, Gacha, Kalamar, 2 Kyrál, Kysfeldy, Koka, Kosa, 2 Kondor, Nilas, Palady, Polgar, 2 Setre (Sethre), Sowago, 2 Syketh, Zeke, Warga, Thonya, Was; *Sz*: Welchyk; *B*: Baboka, Balas(?), Herczeg, Mold, Thorozka, 4 Thoth, Thoth Felzegy.

1548.¹⁹ *M*: Bodon, Sytheu.

1563.²⁰ *M*: Fazokas, Kowach.

1567.²¹ 1 j 19 ip, 49 pp, 3 ss, 6 cb, 5 nd s név nélkül 13 des. *M*: 3 Alch, Arday, Barla, Bartho, Biro, 2 Bewchy (1571. Beczy Per. XVII. sz. v. Ns 229–231; 1669: Bétsi Per. 1669. nov. 20), 5 Bodor, Bewkeni, Chepey, Cyepeüs (1570: Ciepes Dic; 1622: Czepus Per. 1622. F. 31. Ns 8; 1638: Csepes Per. 1638. Ns 101), Chyzar, 2 Danch, Dokka, 2 Fazekas, Feseus, Fogos (1571: Fogas, u. ott), Feuldi, 3 Gach, Gachiali, Garbochy, Gewre, 2 Halaz, Kerekes, Kiüs, 5 Konia, Kosa, 4 Kowach, Kozma, Lakathos, Mezaros, Molnar, 3 Nagy, Nagy Janos, Nagy de Zirna, Pal, 3 Paladi (1570: Palagi Dic), 2 Paxi, Santha, Setre, Soowago, Siket, Sitew, Zewleusi, Zeuch (1628: Socz Per. 1628. F. 36. Ns 138), Thar, Thochia, Toldi, 2 Warga, 2 Weres; *B*: Aradi,²² Burdac (1571: Gurdac Per. XVI. sz. v. Ns 229–231), 2 Künach (1641. körül: Kunucs alias Kovacz Per. 1641), 4 Toth.

1567–1715. között új nevek. 1570.²³ *M*: Mereo, Seres (1572: Seer Dic), Zanizlo. – 1571.²⁴ *M*: Hagyo, Kazdag (1638: Gazdag Per. 1638. Ns 101), Szabo, Thonya, Torha; *N*: Oswald; *B*: Balko. – 1572.²⁵ *M*: Azalos, Berech (1574: Bereck Dic.), Dienes, Filep, Gaspar, Gewde (1641. körül: Gödy, Geóde Per. 1641), Keserew; *Sz*: Tarchik; *B*: Bochyó, Dich, Gofar. – 1574.²⁶ *M*: Farkas, Ferench;

¹⁴ Ardó bírója, a község képviselőjében. Per. 1364. F. 4. Ns 3 és Anj. VI. 634–5.

¹⁵ Per. 1409. F. 8. Ns 26.

¹⁶ A Perényiek osztályos levelében. Per. 1450. F. 13. Ns 6 és Tört. Tár 1908. 8.

¹⁷ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta 1458. Ns 1.

¹⁸ U. azok, u. ott 1470. Ns 19.

¹⁹ Beiktatásnál szomszédok. P. 4–793.

²⁰ Tanúként szerepelnek. Per. 1563.

²¹ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

²² Ugyanez a név 1572-ben: Arnaki, 1574-ben: Arnati (Dic), helyes alakja bizonytalan.

²³ Dic.

²⁴ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok között. Per. XVI. sz. v. Ns 229–231.

^{25_26} Dic.

B: Lenart, Mod, Sikay. – 1619.²⁷ *B:* Olah, Racz. – 1622.²⁸ *M:* Nilas; *Sz:* Duzka; *B:* Geoner (1628: Goner Per. 1628. F 36. Ns 138). – 1633.²⁹ *M:* Harmathy (Gyarmati? l. 1638). – 1638.³⁰ *M:* Erdődi, Gal, Gyarmati, Lökös; *N:* Slögör (1641. körül: Slüger Per. 1641; 1662: Sologor u. ott 1662. F. 53. Ns 96); *B:* Erdelyi, Maksali, Sari. – 1641. körül.³¹ *M:* Birtalan, Boldisar, Borboly, Hegedüs, Kaytor, Pongor (des). – 1649.³² *M:* Dobossy. – 1659.³³ *B:* Daniel. – 1661.³⁴ *M:* Peleskey. – 1662.³⁵ *M:* Geczi (1666: Ghecze Per. 1666), Gergely, Sipos, Siro; *B:* Orosz. – 1669.³⁶ *M:* Kemen (1681: Kemény Per. 1681. Ns 81), Kiraly, Palfi, Polgar; *N:* Hoppa. – 1673.³⁷ *B:* Lipcsey. – 1674.³⁸ *M:* Rákos; *B:* Selestei. –

1715.³⁹ 18 c, 6 i, 6 extr (si). – *M:* Bodor, Gácsy, Gergelyi, Kyrally, Kónya, Nagy, Ombódy, 6 Palády, Pálffy, Peleskey, Seres, 2 Sonkolyos, Tónya, Varju; *N:* Hópa; *B:* Dániel, Lipcsey, 2 Néger (1784: Negyer Per. 1784. Ns 83), 3 Orosz, Tootth; *C:* Czigány.

1715–1828. között további új nevek. 1720.⁴⁰ *M:* Kurucz; *B:* Kopcsa. – 1743.⁴¹ *M:* Balint, Batizi, Beres, Csató, Gacs; *B:* Pap. – 1757.⁴² *Sz:* Szavka, Szavka alias Szenyő. – 1763.⁴³ *M:* Győry. – 1770.⁴⁴ *B:* Suba. – 1784.⁴⁵ *M:* Csuka, Huszti, Illyes, Kiss Pesta, Kormos (des), Matyi, Mehes, Szarka; *Sz:* Bilák, Blektur, Borchik, Halyuk, Ivacsko, Izka, Kosztroba, Kotyuska, Ruscsák, Szemák, Telepaczku; *B:* Beka, Doronda, Iván, Koczán, Kochka, Pokolba, Sima, Tarna, Ujfalusi.

1828.⁴⁶ 59 c, 39 i, 54 si, 1 molnár, 2 b. *M:* 2 Berki, Bojtos,

²⁷ Perényi Gábor jobbágyai között. Per. 1619. Fasc. T. Ns 15.

²⁸ Perényi Ferenc jobbágyai között. Per. 1622. F. 31. Ns 8.

²⁹ U. ott 1633. F. 21. Ns 9.

³⁰ Néhai Perényi Imre jószágán. Per. 1638. Ns 101.

³¹ Csonka urbárium Per. 1641.

³² Per. 1649. F. 31. Ns 31.

³³ A gyulai Hódos-kaszáló határjárásakor jelen levők között. Per. 1659. Ns 919.

³⁴ Tanúk között. Per. 1661. F. 53. Ns 97.

³⁵ Per. 1662. F. 53. Ns 96.

³⁶ Per. 1669. nov. 20. és dec. 19.

³⁷ Perényi Ferenc elkobzott javain. UC 57–15.

³⁸ Disznótizedjegyzékben. Per. 1674.

³⁹ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR. A cigány kifejezetten ennek jelölve.

⁴⁰ U. az.

⁴¹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁴² P. 4–3773.

⁴³ P. 4–793.

⁴⁴ P. 4–863.

⁴⁵ Perényi Zsigmond feketeadói kúriájához tartozó jobbágyok között. Per. 1784. Ns 83.

⁴⁶ C. R. Feketeardónak az úrbérrendezéskor készített tabellája úgy az Országos Levéltár hivatalos, mint a Perényi-levéltár anyagából hiányzik, így itt kivételesen 1828-ig, az ekkori általános összeírásig voltunk kénytelenek előremenni.

4 Csuka, Gábor, 5 Gáts, Halász, Huszti, Ilyes, Juhász, Kajla, Kanálos, 2 Király, 2 Kis, Kultsár, Lakatos, 2 Matyi, Mehes, Meszaros, Nagy, 12 Paládi, 2 Peleskei, 7 Seres, Sonkojos, Szabo, Szakállas, Szeretsen, Vastag, Zódi; Sz: Antalik, 3 Bánik, 3 Bileczki, Biszáka, Blaktur, Bukovits, Cselenák, Dorobraczki, Forczák, 2 Holinka, Hudák, Irka, Kaluska, 2 Kosztroba, Livák, Lusák, Mikita, Novak, Pacsur, 3 Pater, Petrás, Polyánszky, Roszkopota, Ruscsák, 6 Szemák, Vajkovics, Zelikovits; Zs:⁴⁷ Ábrahám, Beniamin, 3 Berko, Hers, 2 Hersko, Jakob, Jozik, Sályi, Vigder; B: Bandói, Beri, Bika, David, 6 Doha, 2 Dongi, Drágai, Drágás, 3 Egresi, Gara, Háki, 3 Illyás, Isák, Izsák, Iván. 2 Jakab, Kocska, Kothka, 4 Kováts, 3 Néger, Oláh, 2 Orosz, Stéfán, 2 Suba, 2 Talabér, Tóth, Turda.

A falu lakosai az úrbérrendezés adatai (UT extractus) s az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest. 1920. 283) szerint *magyarok* és *rutének*, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése szerint pedig (Helyt. 20895/1862. eln.) a faluban túlnyomólag divatozó nyelv a *magyar*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1337.⁴⁸ *Dezmathyze*,⁴⁹ víz. (V. ö. Gyula határában 1659: Desma színeforrása?)

Leewr, malom.

Socratascigy, földrész.

Mykethyvesse, föld.⁵⁰

1661.⁵¹ *Katyó*; 1669: Kátyó (Per. 1669. nov. 10); 1698 (Per. 1698. aug. 5); 1802 (Per. 1805. szept. 18. 52); 1865 (Pesty); 1900. körül: Kátyú (Kom. jz.).

Halomszer; 1669 (Per. 1669. nov. 10); 1698 (Per. 1698. aug. 5).

Merek tövisse; 1669: Meregh tövisse (Per. 1669. nov. 10).

1662.⁵² *Rosas mező*.

Rekettye; 1698 (Per. 1698. aug. 5).

Czepei híd; 1669: Tsepei híd (Per. 1669. nov. 10).

Felső mező; 1669 (U. ott); 1698 (Per. 1698. aug. 5); 1802 (Per. 1805. szept. 18. 52.).

Gyalai ösvnye. – *Böke*⁵³ *rekeszsze*.

Also mező; 1669 (Per. 1669. nov. 10); 1698 (Per. 1698. aug. 5.); 1802: Also forduló (Per. 1805. szept. 18. 53.).

⁴⁷ Kifejezetten zsidóknak jelölve meg.

⁴⁸ Ardó és Hetény között tartott határjárásban. Az eredeti, hártýára írt, oklevél a feketeardói ref. egyház birtokában volt (Kom. jz.), innen azonban a község előljárósága által a vásárjog érdekében más régi iratokkal együtt elkéretett s többé nem körüli vissza.

⁴⁹ Eredete s jelentése bizonytalan. *Dezma* minden bizonnyal = dézsma.

⁵⁰ A szavak valószínűleg erősen torzultak, az *őr*, *sok*, *szigi* (szege?) és az „*ülése*” (Miket-ylése?) vagy *vésze* összetételek magyar szavakra mutatnak.

⁵¹ Per. 1661. P. 53. Ns 97.

⁵² Per. 1662. F. 53. Ns 96.

⁵³ Böke személynév.

- Tsuhos*⁵⁴-ban szántóföld.
Heteni út; 1802 (Per. 1805. szept. 18. 53.); 1865 (Pesty).
Sásvári út; 1802 (Per. 1805. szept. 18. 54.); 1865 (Pesty).
Janko ret; 1669 (Per. 1669. nov. 10).
Nyers pataka; 1669 (U. ott); 1698 (Per. 1698. aug. 5.).
Katyo végh pataka; v. ö. fentebb: Katyo.
Czető Far;⁵⁵ 1672: Csető fark (Per. 1672. F. 15. Ns 13).
 1669.⁵⁶ *Malom ut*; 1698 (Per. 1698. aug. 5.). – *Berek*-ben rét. –
Tsorda gát.
Átal-ut; 1698: Átal ut (Per. 1698. aug. 5.); 1865: Átal (Pesty).
Polyaszegh; 1865 (Pesty). – *Vadalmás*. –
Gepü, *Gjepü*; 1698: Gyepü (Per. 1698. aug. 5.); 1802: Gyepü
 alatt (Per. 1805. szept. 18. 53.); 1865: Gyepü allya (Pesty).
*Libocz*⁵⁷ szer.
Pók örménye,⁵⁸ 1802: Pókörvénye (Per. 1805. szept. 18. 54.);
 XIX. sz. végén: Pók örmény (Kom. jz.).
Borbély szőlő. – *Agh hegy*; 1672 (Per. 1672. Ns 33).
 1671.⁵⁹ *Vendik gattia*. L. Gyulán is (1692).
 1672.⁶⁰ *Ardai hegy*. – *Konya szőlő*; 1802 (Per. 1805. szept. 18. 56.).
*Szaldokos*⁶¹ hegy, *Szadapos* nevű szőlő; 1720: Szadapos nevű
 hegy (Per. 1765).
 1698.⁶² *Szan út*.⁶³ – *Patak között*. – *Pap gattya*.
Tengeri tó; 1802: Tengeri tó vápája (Per. 1805. szept. 18. 53.).
Felső lab földek. – *Felső út*. – *Kokas er*. – *Tokon hajto*. –
Arok fenek; 1865 (Pesty). – *Kenderato*; 1865 (Pesty). –
Alsoerdő; 1865 (Pest). – *Borostyanos patak*. – *Kun fark*.
 – *Korniz rét*.
 1802.⁶⁴ *Déli sor*, utca. – *Északi sor*, utca.
Hü nevű helyen szántóföldek; 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2).
Halovany part; 1807 (U. ott).
Magos part; 1807 (U. ott); 1865 (Pesty).
Batár part; l. a Batár folyót még Batár (1465), Csepe (1476),

⁵⁴ *Tsuhos* < a dunántúli „*csuhu*” = káka, békaszttyó? MTsz. I. 364.

⁵⁵ Csető vlg. személynév.

⁵⁶ Per. 1669. nov. 10.

⁵⁷ Eredete ismeretlen.

⁵⁸ *Örmény* – *örvény*. A magyar eredetű szóról összefoglalóan Bátky Zsigmond: *Örmény, Örményes*. MNy. XXIII. 215–219. V. ö. NyTsz. 1188; MTsz. II. 42; Oklsz. 728. Az elnevezés más helyeken is előfordul Ugocsa megyében.

⁵⁹ Per. 1671. Ns 379.

⁶⁰ Per. 1672. F. 15. Ns 13; 1672. Ns 33.

⁶¹ *Szaldók* – *száldob* – *szádok* – *szádop*: hársfa. NyTsz. III. 48; MTsz. II. 482; Oklsz. 879. A szó más helyeken is előfordul Ugocsa megyében, változataira jellemzőek még a mátyfalvai adatok: 1620. körül: *Szall Dobos*; 1637: *Szaldobos*; 1640: *Szaldopos*.

⁶² Per. 1698. aug. 5.

⁶³ Szán-út.

⁶⁴ Per. 1805. szept. 18.

Gödényháza (1262), Farkasfalva (1796) és Tivadar (1379) határában is.

Paládi Pál oltoványa; 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2).

Akasztfőfa cseréje; 1805 (U. ott).

*Bándurká*⁶⁵-ban szántóföldek; 1805 (U. ott); 1865: Bandorka (Pesty).

Dobos-on málé föld.

Körtvélyes-en kaszáló; 1805 (U. ott); 1865 (Pesty).

Rudas szőlő.

FEKETEPATAK.

Feketepotok, Feketeupotok, Patak.

A megye északnyugati sík részén fekvő falut, melynek nevével először 1260-ban találkozunk,¹ V. István a Gutkeled nemzetségbeli Tiba fia Miklósnak adományozta.² Határa ekkor még – miként az 1295. évi határjárásból megállapítható³ – jóval nagyobb volt s felölelte Ugocsa megye egész északnyugati részét a beregi határszélig. E hatalmas területen a XIV–XV. sz.-ban újabb községek települtek meg: a Borsova mentén a megye legnagyobb határú községe, Salánk s a keleti részen Komját és a két Karaszló. Az uradalom birtokosai századokon keresztül a nemzetségből leszármazó családok (Gacsályi, Atyai, Rozsályi Kun) tagjai voltak, majd a fiág kihaltával az uradalom a leányág, a Barkóczyak s végül a Károlyiak és mások kezére jutott. Feketepatak lakossága színmagyar, hullámzás alig érte.⁴

BIRTOKOSOK.

1567.⁵ Kun Imre, Miklós és özv. Kun Jánosné 4 ip, 6 pp; Kun László 4 ip; 8 pp. – 1775.⁶ Bessenyei György 1 c; Bökényi János 2 c; Buday László 5 c; ifj. Buday László 6 c; Gulácsy András 1 c; gr. Károlyi Antal 6 c, 4. i; Majos István 1 c; Megyery Mihály 1 c,

⁶⁵ Eredete ismeretlen.

¹ Mint Isóteleke szomszédjával. Wenzel VII. 538–539.

² Sztáray okl. I. 27; Wenzel V. 135–137; Károlyi I. 21–23.

³ U. ott.

⁴ A helység a nevét a rajta átkanyargó, sokszor egészen kiszáradó, fekete színt mutató folyótól vette (Pesty). Szláv neve: 1773. *Cžornej Potuk* (Loc. 248).

⁵ Dic.

⁶ UT.

1 si; Morvay János 1 c; Nagyiday István 2 c; Patay Sámuel 2 c; Pogány László 1 c; Ujhelyi Ferenc 1 c; Ujhelyi József 1 c; Ujhelyi Zsigmond 1 c.

JOBBA GYSÁG.

1565.⁷ 9 fr, 7 pf. *M:* 2 Gal, 2 Kadar, Lelezy, 2 Nagy, 2 Pattaky, 4 Vas; *B:* Jano, Rach, Soltez.

1567.⁸ 1 j (pp), 8 ip, 14 pp. *M:* Balinth, 4 Gal, 2 Kadar, Kerez-tien, 2 Lelezi, 4 Nagy, Nagygeorg, 2 Pathi (helyesen Pathaky, v. ö. 1565), 4 Was; *B:* 2 Thoth.

1565/67–1632. között új nevek.⁹ 1572. *M:* Bartha, Nyri. – 1576. *M:* Kowacz; *B:* Oroz. – 1577. *M:* Anttal. – 1594. *M:* Kis, Orban; *B:* Tariska. – 1597. *M:* Ludassy, Turda. – 1602. *M:* Georgj.

1632.¹⁰ 1 j, 29 fr, 2 chr. *M:* Balas, Balogh, Faszokas, 5 Gall, 3 Kadar, Literatus, 3 Nagy, Nirj, 2 Orban (Kis-, Nagy-), 3 Patakj, 10 Vass; *B:* Orosz.

1632–1689. között további új nevek.¹¹ 1633. *M:* Boda, Peter (1634: Peteó). – 1636. *M:* Biro. – 1638. *M:* Geory, Pap. – 1671. *M:* Hegedüs.

1689.¹² 1 j, 24 fr s név nélkül 2 chr. *M:* 2 Balogh, 2 Fazekas, 4 Gaal, Imreh (1743: Imbre Per. 1743. Ns 6), 5 Kadar, 4 Nagy, 2 Nyiri, Patty, Simon, 3 Vas.

1689–1775. között további új nevek. 1691.¹³ *M:* Szabo. – 1693.¹⁴ *M:* Lőrincz. – 1743.¹⁵ *M:* Dobszay, Munkácsi; *B:* Beregi.

1775.¹⁶ 32 c, 4 i, 1 si. *M:* Ádám, 3 Balogh, Fazekass, 2 Gaall, 2 Imre, 6 Kádár, Konyhás, Körösi, Lőrincz, Nagy, 4 Nyiri, 2 Simon, Szarka, 2 Varga, 4 Vass; *B:* 3 Beregi, Homoki, Tihor.

A falu lakosainak nyelve az úrbérrendezésről 1772-ben felvett bevallások záradéka, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevelével (UT), valamint az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln) szerint: *magyar*.

⁷ A dézsmajegyzék teljes névsora Dec. Ber.

⁸ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

⁹ A felsorolt nevek közül az 1572. évi szintén az adó- (Dic), a többi a dézsmajegyzékekben (Dec. Ber.). Georgj, Ludassy, Tariska nevei csupán egy ízben fordulnak elő.

¹⁰ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de utána is előfordulnak a Jano, Kis, Kovács családnevek.

¹¹ Az 1636–1638. évi nevek ugyancsak a dézsmajegyzékekben (Dec. Ber.), az 1671. évi a néhai Ujhelyi Jánostól elkobzott birtokhoz tartozó jobbágyság névsorában (UC 15–27).

¹² A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber.

^{13–14} U. ott.

¹⁵ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

¹⁶ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

FÖLDRAJZI NEVEK.

- 1295.¹⁷ *Borsua*,¹⁸ fluvius; L. még Komját (1434), Nagyszöllös (1336), Salánk (1414) és Rákóc (1570) határában is.
- Pasuncha*,¹⁰ fluvius. L. még Komját (1434. Pasnycha; 1500 k. Pasumcha) és Nagyszöllös (1336 Puztincha) határában is.
- Beberke*,²⁰ fluvius. L. még Komját (1434), Nagyszöllös (1336) és Rákóc (1570) határában is.
- Ketchenge*,²¹ 2 fluvius, *Chenge*, fluvius. L. még Komját (1434. Chongwa) határában is.
- Byk*, silva. – *Warutha*,²² via. – *Kerezthbyk*, silva.
- Ilounuk*,²³ silva; *Ilounukeurene*, fluvius; utóbbi 1551-ben Salánkon: Ilonokerwenye. L. az Ilonok folyót még Nagyszöllös (1336: Ilonukrumlása, 1357. Ilunukpataka) határában is; v. ö. Ilonokújfaló nevével.
- Fyleluchka*,²⁴ locus; 1865: Almás Lutska (Pesty). L. 1551-ben Salánkon.
- Belua*,²⁵ fluvius; 1887: Bejova víz (a 75000-es kat. térképen); 1900. körül: Bejva (Kom. jz.). L. még Salánkon is (1551).
- Chakanefoka*²⁶ 1551: Chakanefoka (Lel. Met. Ug. Ns 20); 1865: Csákányszeg (Pesty). Ugyanez Nagyszöllös határában, 1336: Chakanzegh, 1770: Csákányfok.
- Kendurattou* stagnum; 1865: Kenderásztató (Pesty).
- Altalpotok*, lacus; 1551: Altalpathak alias Hatharpathaka (Lel. Met. Ug. Ns 20). L. még Dob (1372), Egres (1391), Fancsika (1785), Mátyfalva (1409) és Verbóc (1410–20) határában is.

¹⁷ Feketepatak határjárása. Wenzel V. 135–137. Károlyi I. 22–23.

¹⁸ Borsova etymológiája: MNy. III. 47, XXII. 3, XXIV. 115. s Melich. Honf. M. 129, 208.

¹⁹ Nagyszöllös 1336. és 1351. évi határjárásában szerepel bizonyos Pustincha nevű folyó, mely szintén a Borsova-vidéken folyt. Az a gyanúnk, hogy a Pasnica-Pasunca-Pustinca egyazon folyónak különböző tollakon más és más alakot nyert nevei. A helyes alakot a források számszerűsége és különfélesége alapján a Pasunca-Pasnicá-ban véljük meghatározni. A nyelvvalak szláv eredetre mutat, jelentése ismeretlen.

²⁰ A folyó neve a szláv *bebr̃ka* < bebr̃ – *bobr̃* ‚hód‘ szóból származik. (Kniezsa).

²¹ Hangzása minden bizonnyal: csenge, csengő. A patak kétségtelenül azonos az 1434-ben s azóta is Csongová-nak nevezett patakkal, mely mellé települt a XIV. sz. első felében a Kis- és Nagycsongova nevű falu. A magyar szóhoz tehát a szláv „ova” képző járult, mint Borsovánál.

²² Vár-uta. Borsova vagy Baranka vára.

²³ *Ilonok* < szl. *ilovnik̃* < *il̃* ‚sár‘. V. ö. Moór, ZONF. VIII. 24. (Kniezsa.)

²⁴ *Fyleluchka* = Fyle talán helyesen *Zyle*, *Széle?* *Luchka* = szl. *lučka* < *loč̃ka*, kicsinyítés a *loka*, *luka* ‚rét‘ szóból. (Kniezsa.)

²⁵ *Belyva?* volg. a szl. *Bělava*, *Bělova* v. *Běl'ava* a *běl̃*, ‚fehér‘ szóból. (Kniezsa.)

²⁶ Csákány-foka

- Werbeuch*, fluvius; 1551: Werbetz-, Werbeotzpathaka (Lel. Met. Ug. Ns 20); 1887: Verbőci p. (a 75000-es kat. térképen). L. még Egres (1356), Isóteleke (1424), Nagyszöllős (1336) és Verbőc (1410–20) határában is.
- Zalva*,²⁷ fluvius; 1900. körül: Szalvapatak (Kom. jz.). L. még Nagyszöllős (1336), Rakasz (1657) és Salánk (1669) határában is.
- Prenez*²⁸ stagnum. L. 1414-ben Salánk határában: Perneck tó; 1865: Pernyész.
- Ataab*,²⁹ lacus. – *Batnuka*,³⁰ fluvius.
- 1707.³¹ *Aszós-Aszas erdő*,³² l. még Salánk határában is (1669).

FELSŐKARASZLÓ. (*Kiskaraszló*).

A borsovamenti kis falu szomszédos testvérfalujával, Alsó-(Nagy-)karaszlóval egy időpontban (1490) tűnik fel a birtokjogi, társadalmi és nemzetiségi viszonyai is teljesen az utóbbiéhoz hasonlóak, így csak utalunk az ott már elmondottakra.

BIRTOKOSOK.

1574. Együttes adatok Alsókaraszlóval. L. ott. – 1775.¹ Gr. Károlyi Antal 9 c, 4 i; Keresztes Antal 2 e, 1 i; Patay József 4 c; Perényi Antalné 1 i; Pogány László 2 i; Zékány László 1 c; Zékány Pál 1 c.

JOBBÁGYSÁG.

1509.² *Sz*: Zaan; *B*: Bogdan, 2 Felchen.

1572. Közös névsor Alsókaraszlóval. L. ott.

²⁷ A folyó neve azonos eredetre mutat *Szolyvái*-val, egyébként meghatározatlan.

²⁸ Ha a Prenez-Perneck-Pernyész nevek valóban azonosak, a szó eredetét talán a magyar „pernye” szóban lehet keresni.

²⁹ Esetleg azonos a Salánk határában 1414 óta Athak, Atak patak néven szereplő folyóvíz nevével.

³⁰ Batnuka, talán a határ leírásának kezdetén szereplő Pasuncha?

³¹ UT. sub E. más.

³² *Aszás* 'tővises, burjános növény' (lat. *sonchus*, magy. másként *gordon*). EtSz. I. 159; MTsz. I. 707.

¹ UT.

² Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Per. 1509. F. 22. Ns 23.

1572–1720 között új nevek.³ 1612.⁴ *M*: Arva, Tarpay (1715: Tarpány CE). – 1671.⁵ *Sz*: Hanusz. – 1672.⁶ *B*: Fejczan (1715: Bölczen, Phölczén CR; 1. 1509: Felchen). – 1715.⁷ *Sz*: Bucsala. Szvityán.

1720.⁸ 9 c. *M*: Nemes; *Sz*: Bucsera (1. 1715: Bucsala), Cseresnyi, Zány; *B*: 3 Felecsen (v. ö. 1672: Fejczan), 2 Kovács.

1720–1775. között új nevek. 1743.⁹ *M*: Fecske; *Sz*: Federcsanin, Kelecsenen, Lemak, Matuz (1768: Mathus UC 161–26), Melaj, Menliganics (1768: Meniganits u. ott); *B*: Dess. – 1768.¹⁰ *Sz*: Hlutsko, Ignatko, Zgajin; *O*: Petristye.

1775.¹¹ 18. c, 8 i. *M*: Csika, Fetske, Lőrincz, 2 Tarpai; *Sz*: Andrásko, Brecs, Bucsela, Fedurcsánics, Kerecsán, Keretsanin, Lemak, 4 Melaj, 4 Meleganics, Motuz; *O*: 2 Petristse; *B*: Cziba, Lukács, Tanis.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest. 1920. 284) szintén a *rutén* nyelvet jelöli meg a faluban főként divatozónak; a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint már egyedül a *rutén* nyelvet beszélik a faluban.¹²

FELSŐSÁRAD.

A Sárád nevű patakról elnevezett falu 1330–1350 között keletkezett a Nagyszöllősi hegység rutén települési vidékén,¹ külön Alsó- és külön Felsőszáradról azonban csak a XV. sz. közepe óta szólnak forrásaink. Az előbbi a Nagyszöllősi hegy-

³ Ezek és a további adatok már csupán Felsőkaraszlóra vonatkoznak ugyan, de az alapul vett 1572. és 1574. évi névsorok közösek lévén Alsókaraszlóval, az új nevek is a közös névsorokhoz igazodnak. Új neveknek tehát csak azok voltak tekinthetők, melyek az együttes névsorban, tehát sem Alsó-, sem Felsőkaraszlón nem szerepeltek.

⁴ Barkóczy Lászlóné Kun Anna által Kun Lászlónak átadott jobbágyságok. NRA 837–10.

⁵ Néhaj Ujhelyi János elkobzott birtoka. UC 60–17, 64–40.

⁶ Gyulaffy László birtoka. UC 45–42.

⁷ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

⁸ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora, OK.

⁹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

¹⁰ A Bilkey-birtokon levő jobbágyságok között UC 161–26.

¹¹ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

¹² A falu neve ruténul: Hreblya (Pesty; Petrov. Mat. VI. 197).

¹ A vidék megtelepülésének körülményeiről az Első Részben (96 s. köv. l.-okon) bővebben szövegtünk. Összevetendők az Alsószáradnál elmondottak is.

ség borsovavölgyi lábánál, az utóbbi kedvezőtlenebb természeti adottságok között a hegység belsejében fekszik. Az első Sárád nyilvánvalóan az utóbb Alsósáradnak nevezett volt s Felső-sáradot a Borsova völgyéből eredő s a völgyön át érkező újabb rutén kirajzások hozhatták létre. Felsősáradon, miként Alsósáradon s a többi környékbeli hegyi faluban is, a vidék rutén jellege dacára a XVI–XVIII. sz.-ban a ruténséggel jelentékeny, sőt itt-ott túlnyomó, később fokozatosan csökkenő arányt mutató magyar elem élt együtt.² A szállósi Perényi-uradalom tartozéka.

BIRTOKOSOK.

1574.³ Czobor Imre 1 mp; Perényi György 1 des; -István 1 ip, 22 pp. – 1775.^{3a} Br. Perényi Imre 3 c, 3 i; -Sándor 1 i; Székely Gáspár 3 c, 2 i, 2 si; Teleky grófné 2 c, 3 i; Zékány János 1 c.

JOBBÁGYSÁG.

1450.⁴ *B*: 2 Demetrius (1 des), Franciscus, Sandrinus (des) (e. n.-ek).

1552.⁵ *M*: Sywthew (Ziutheo); *B*: Kenez.

1574.⁶ 1 ip, 1 mp, 2 pp, 1 des. *M*: 2 Feyr, Juhaz (des), Nagh, Nagyszakallo.

1574–1715. között új nevek. 1591.⁷ *M*: Pokol. – 1593.⁸ *B*: Keresmezei. – 1622.⁹ *M*: Boka. – 1641. körül.¹⁰ *B*: Lepczei (1666: Lipczy Per. 1666. ápr. 20). – 1652.¹¹ *M*: Fekete. – 1666.¹² *M*: Illyes.

² A név eredetéről Alsósáradnál. A falu rutén neve: 1773. Wissny Sard (Loc. 284); Vyšnyj Šard (Petrov Mat. VI. 213).

³ Dic.

^{3/a} UT.

⁴ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyed-birtokrészen levő jobbágyságok. Per. 1450. F. 13. Ns 6 és Tört. Tar. 1908. 10.

⁵ Beiktatáson jelen levő szomszédok. NRA 306–22; Ujh 1552. F. 3. Ns 6.

⁶ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. Az általában alapul szolgáló 1567. évi s a további 1570. és 1572. évi dicajegyzékeket itt figyelmen kívül kellett hagynunk, mivel Felsősárad ezekben részben vagy teljesen más szomszédos községekkel együtt közösen, elválaszthatatlanul vétetett fel.

⁷ A Perényi György által familiárisának Gyulay Jánosnak adományozott jobbágyságok között. Per. 1591. Ns 97.

⁸ Beiktatáson szomszédként jelen levő jobbágyságok között. Lel. Stat., Kom. jz.

⁹ Perényi György jobbágya. Per. 1622. F. 31. Ns 8.

¹⁰ Urbárium, u. ott 1641.

¹¹ Perényi-osztályozásban, u. ott 1652. máj. 25.

¹² Jobbágykezeslevélben, u. ott 1666. ápr. 28.

– 1668.¹³ *B*: Orosz. – 1673.¹⁴ *M*: Imre, Kis, Molnar, Okos; *B*: David. – 1674.¹⁵ *M*: Eles (vlg: Illyes, v. ö 1666 s 1715). – 1687.¹⁶ Szakalos (v. ö. 1574: Nagszakallo); *B*: Bogor (des). – 1689.¹⁷ *M*: Kadar. – 1690.¹⁸ *Sz*: Panyko, Sztaniszlo.

1715.¹⁹ 7 c, 1 extr. (si). – *M*: 2 Fejér, Illes, 2 Pokol, Sütő; *B*: Orosz, Tereby.

1775.²⁰ 9 c, 9 i, 2 si. – *M*: Deak, Fejér, Szabó, 4 Szakállas; *Sz*: Czuhorka, Fedinecz, Kapinecz, Kohut, Kosztyuk, Leska, Likte, Mocza, 2 Pohorilyak; *B*: 3 Orosz.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – rutén (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest. 1920. 284) s a falu jegyzőjének 1802. évi jelentése (Helyt. 20895/1802. eln.) a rutén nyelvet jelöli meg a faluban főként divatoznak.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1770.²¹ *Tsorgó víz*-nél kaszáló; 1771: Csorgó víz (UT. sub F.).

FERTŐSALMÁS. (*Almas*).

Az Ugocsa megye délnyugati sarkába eső Almás a szomszédos Csedreggel és a már távolabb, a Tisza partján fekvő Csepével együtt 1319-ben tűnik fel, mikor a Mikó fia, Péter és Fürtes (1319: Furtes, 1320: Fertes) fia, Péter birtokát képező Almást a Csepén és Csedregen meggyökeresedő Ákosfiak utóbbi falujától elhatárolták.¹ Ez az elkülönítés és a további birtokjogi kapcsolatok a családok közös eredetét, de legalább is a birtokszerzés azonos forrását sejtetik, ennek alapján pedig a hamar eltérélyesedő Almásy-családban is a jellegzetes és

¹³ Vay Péterné javairól készített urbáriumban, u. ott 1668. Ns 24.

¹⁴ Jobbágykezeslevélben, u. ott 1673. máj. 19.

¹⁵ U. abban, u. ott 1674. máj. 4.

¹⁶ U. ott 1687. okt. 29.

¹⁷ A rebellióban elhalt Perényi György javairól készített összeírásban. UC 32–36, 34–39.

¹⁸ A Vay Mihály javairól készített összeírásban. UC 65–55.

¹⁹ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora CR.

²⁰ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

²¹ UT. sub E. más.

¹ Tört. Tár 1903. 121–122.

közös eredetű ősi ugocsai kismemesség egyik ágát ismerhetjük fel. Miként a többi kismemesi faluban, Almáson is, a faluja határai közé szoruló és itt számbeli gyarapodásával párhuzamosan elszegényedő birtokosság végül a jobbágyságot zsellérsorba szorította, maga vette kezébe azok telkeit s kúriális nemesi községgé alakult. Almáson e folyamat aránylag későn, csak a XVII. sz. vége fele zárult le, bár megfigyelhető, hogy már a XVI. és XVII. sz.-okban is csak kevés telkes jobbágy élt a nagyobb számú zsellérség mellett.² A XVIII. sz.-ban már szegény egytelkes almási nemesek 1749-ben falujukra nádori adományt eszközöltek ki. Ez az adomány 27 személy, tehát legalább megannyi család számára szólt, akik ekkor már jóformán egyedüli lakosai voltak a falunak. A falu jellegét kezdettől fogva ez a színmagyar nemesi lakosság adta meg, bár a jobbágyság és az erős hullámozást mutató szegény zsellérség⁴ is egyformán magyar volt. Ebben a tekintetben Ugocsa megyében éppen Almás az egyik legegységesebb fejlődésvonalat tartó község.

NEMESSÉG.

Almásról nevezett családok. XIV. sz. *M:* Almásy. – XV. sz. *M:* Almásy, Földesy, Szél; *B:* Zohon. – XVI. sz. *M:* Almásy, Antal, Földesy, Gödény alias Csomay, Márton, Nagy, Szél, Tegze, Ur; *B:* Horváth, Zohon.

Birtokosok. 1567.⁵ Almásy János 1 j (pp), 1 i, 2 pp; -László 1 ip, 2 pp; Literátus Ádám 2 pp; Szél András 1 pp. – 1672.⁶ Almásy, Bányai, Kovács, Kóródy, 2 Pásztay. – 1775.⁷ Pásztay, Tóth.

Egytelkesek. armalisták. 1670.⁸ *M:* 6 Balogh, Bíró, Csizmadia, Gödé, Keresztury, 3 Kovács, Kovasznay, Mester, Molnar, 4

² Már a XVI. sz. végétől előfordul, hogy egy-egy évben csak keresztyénpénzt fizetők, tehát valószínűleg zsellérek találhatók a dézsmafizetőkről felvett jegyzékekben, de más években ismét visszatérnek – bár egyre kevesbedve – a gabonadézsmát fizetők, 1651-től kezdve azonban csak keresztyénpénzt fizető zsellérség lakja a falut. Az 1696. évi jegyzék szerint a falu: tota ex curiis nobilitaribus. Dec. Ug.

³ NRA 1843–24.

⁴ Az 1717. évi tatár betörés alkalmával a tatárok által elhurcoltak közül 36 nemesember és 33 jobbágy veszett oda. Tört. Tár 1903. 442.

⁵ Dic.

⁶ Ug. jkv. 1672. jún. 13. Kom. jz.

⁷ Az úrbérrendezés adataiból készített extractusban (UT), maga a tabella s mellékletei hiányoznak. Az extractus szerint a falu jobbágy lakossága az úrbérrendezéskor 1 zsellérből és 1 hazátlan zsellérből állott. A többi egytelkes, szegény kismemes volt.

⁸ Ug. jkv. 1670. szept. 22–23. f. 19. Az 1681. évi hasonló összeírásban (U. ott 1681. dec. 20. f. 652) az 1670. éveken kívül még Ajtay, Almásy, Halmágyi, Pásztay, Salánky, Szombatay nevéük is szerepelnek.

Szabó, Szegedy, 4 Tegze; *B*: Török, Zohon, s a kígyósi prédikátor özvegye. – 1754–55.⁹ *M*: Ács, 2 Balogh, Bíró, Fodor, Létay, 3 Nagy, 2 Szabó, Várady; *B*: Németh, Tóth.

1749¹⁰-ben a következő családok kaptak nádori új adományt a falura: 2 Almásy, 4 Balogh, 3 Bíró, Czáró Fogarassy, Ferenczy, Gál, 2 Homoky, 2 Kovács, Pásztay, Szabó, 4 Tegze, 3 Török, 2 Várady alias Solymossy, Zohon.

JOBBÁGYSÁG.

1523.¹¹ *M*: Biró, Gergh, Polgar, Sarmos, Sypos, Tegze.

1567.¹² 1 j (pp), 2 ip, 1 i, 9 pp. *M*: Biro, Beulc (1570: Bocj Dec. Ug.), Chiwre (1615: Czire u. ott), Fodor, Kan (1576: Kun Dec. Ug.), Konia, 2 Nagy, Paladi, 2 Simon, Tegze (1570: Tegzes Dic.); *B*: Rach.

1567–1631. között új nevek.¹³ 1570.¹⁴ *M*: Gyorgy (l. már 1523.), Lazlo. – 1573.¹⁵ *M*: Mathius, Sarlos (l. már 1523: Sarmos), Sypos; *B*: Tooth. – 1574.¹⁶ *M*: Korodi. – 1576.¹⁷ *M*: Ban, Fekethe, Tharnok (1585. hibásan: Tarnoczi). – 1577. *B*: Orosz. – 1578. *M*: Hewessy. – 1579. *M*: Kovacz; *B*: Kula (1582: Kala; 1585: Kallas; 1587: Kaliba; 1596: Callay; 1619: Clara), Theoreok. – 1580. *M*: Polgar. – 1581. *B*: Lengely (1688: Lengiel). – 1583. *M*: Gyakfalvi. – 1584. *M*: Gachalj. – 1586. *M*: Balogi (1590: Balogh), Geode, Molnar. – 1587. *M*: Zeoke, Varga. – 1591. *M*: Kover. – 1593. *M*: Giolwezy, Rewez. – 1596. *M*: Czieteo (vlg. Csüre 1. 1567), Pall. – 1600. *M*: Heteny. – 1602, *M*: Sarlay (v. ö. 1573: Sarlos). – 1605. *M*: Rosa, Veres; *B*: Banczi (1611: Bajcza; 1612: Barczai; 1615: Barczia; 1616: Barcsi; 1617: Bacza; 1621: Baicsia). – 1607. *M*: Huzty. – 1608. *M*: Bone (1615: Bene), Borzasi, Gerendi (1626: Gerdy), Juhasz. – 1615. *M*: Zege; *B*: Feristeo(?). – 1616. *M*: Hajdu. – 1617. *M*: Czeokeor. – 1619. *M*: Debre (1645: Debreczeni¹⁸). – 1620. *M*: Nylas. – 1621. *M*: Dobray, (helyesen valószínűleg: Debre, 1. 1619), Szius. – 1625. *M*: Geöre, Sebesi. –

1631.¹⁹ 1 j, 7 fr, 29 chr. *M*: Balogh, 7 Biro, Boros (1632. he-

⁹ Nemesi összeírás. Helyt.

¹⁰ NRA 1843–24.

¹¹ Lel. Kom. jz.

¹² Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített tabella teljes névsora. Dic.

¹³ Csak egy ízben fordulnak elő a következő nevek: Borzasi, Czeokeor, Feristeo, Gachalj, Gyakfalvi, Juhasz, Sarlay, Polgar, Sebesi, Zege, Szius.

^{14_15} Dec. Ug.

¹⁶ Dic.

¹⁷ Az 1576–1625. évi nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ug.

¹⁸ A Debre-nek írt személy neve néhány dézsmajegyzékben Debreceni alakban szerepel, ami arra mutat, hogy a *Debre* a köznyelv vagy csupán a decimator rövidítése.

¹⁹ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábbról már ismert családnevek: Bone, Dobrai, Matthias.

lyesen: Bothos Dec. Ug.), Csieöre (1670. hibásan: Chürös Dec. Ug.), 2 Debre (l. 1619), Gerendi, Geöre, 2 Geörgy, 2 Hevessi (1632. hibásan: Vetesi; 1636, hibásan: Hevizi Dec. Ug.), Huszti, Kovacz, Molnar (1634: Molnos Dec. Ug.), Nagj, Paladi, Rosa, Siket, 5 Simon, Sipos, Tegze, Zabo; *N*: Gerlat (1632: Ghellat Dec. Ug.); *B*: Barczijai (1634: Barachia Dec. Ug.), Orosz, Thoot.

1631–1689. között további új nevek.²⁰ 1634. *M*: Papp. – 1636. *M*: Bartha, Philep, Vaargha; *B*: Nitrai. – 1638. *M*: Kondor. – 1644. *M*: Nyri; *B*: Olah. – 1647. *M*: Koczis; *B*: Nemet. – 1663. *M*: Domokos. – 1665. *M*: Szőke. – 1668. *M*: Czető. –

1689.²¹ 1 j, 15 chr. *M*: 2 Baak, 2 Csüre (1715: Csüle CR), Debre (l. 1619), Gerendy, György, Hevesy, Juhasz, Palady, Szabo, Tegze; *B*: Barcsa, Nyitray, Orosz, Thott.

1689–1828. között további új nevek.²² 1692.²³ *M*: Deak. – 1695.²⁴ *M*: Csordas. – 1743.²⁵ *M*: Ecsedi, Letai; *B*: Szaz.

1828.²⁶ 2 si.²⁷ *M*: Bocskor, Molnár s a falu végén 2 tapasztó cigány, Kanálos és Zsigár nevűek.

Az 1773. évi helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) a faluban főként divatozó nyelvnek a *magyart* tünteti fel. A falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint egyedül a *magyar* nyelv divatozik a faluban.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1319.²⁸ *Kyrusegre*, locus; 1476: Keresegre (Lel. Prot. Parvum 94. f.); 1490: Keuresegre (Lel. Acta 1764. Ns 35).

Palad vize, lacus; 1476 (Lel. Prot. Parvum 94. f.); 1490: Paladvize, Paladfeo, lacus (Lel. Acta 1764. Ns 35). L. még Batár határában is (1441).

Nog Egur, lacus; 1476 (Lel. Prot. Parvum 94. f.); 1490: Nageger (Lel. Acta 1764. Ns 35); 1865: Nagy Éger, Kis Éger (Pesty). L. még Gődényháza (1262), Dabolc (1772) és Nevetlenfalu (1757) határában is.

1431.²⁹ *Cheer*, silva; 1865 (Pesty). V. ö. 1476: Hozzywcher.

²⁰ Dézsmajegyzékekben. Dec. Ug. Csupán egy ízben fordulnak elő a következő nevek: Damokos, Kondor, Szőke.

²¹ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

²² Az ugcsoi 1772–75. évi úrbérrendezéskor itt lakó, mindössze 1 zsellérből és 1 házatlan zsellérből álló jobbágylakosság neve előttünk nem ismeretes, minthogy az úrbéri tabella és mellékletei az Országos Levéltárban nincsenek meg, ezért kénytelenek voltunk kivételesen 1828-ig haladni s az ez évi országos összeírás kimutatását felhasználni.

²³ ²⁴ Dec. Ug.

²⁵ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁶ CR. 1828.

²⁷ Az egyik (Bocskor) zálogos telken lakik, felesége nemes személy.

²⁸ Almás és Csedreg, a két testvérfalu között megvont határ leírásában. Tört. Tár 1903. 121–122 (1750. évi átiratban is: Lel., Kom. jz.)

²⁹ Tegze lt., Kom. jz.

1476.³⁰ *Hozzywcher*, silva; *Cherfolyasa*, locus; 1478: Cherfolyas aliter Hozywcheer (Lel. Acta 1478. Ns 37); 1490 (Lel. Acta 1764. Ns 35). V. ö. 1431: Cheer.

1490.³¹ *Fertes*,³² pons.

Ligeth, rubetum.

Folyohatar, meta terrea.

FORGOLÁNY.

Folgram, *Faglanfalva*, *Forgulanfalva*, *Forgolanfalva*,
Forgolyan.

Az ugocsai kismemesi vidékhez tartozó Sásvár és Banna elidegenítése ellen tiltakozó ugocsai nemesek között találjuk 1300-ban bizonyos Fargalan fiát, Domokost is¹ s ugyanez évben még egyszer szerepel Fulguran fia, Domokos, Lőrinc testvérével együtt.² Következő évben, 1301-ben pedig bizonyos Fulgiarj comes özvegyéről hallunk, aki a Forgolánnyal ma is szomszédos Batár negyedrészt átállja fiának, Lőrincnek s rokonának, Kálmán fiának, Péternek.³ Nem lehet kétséges, hogy ez a Fargalan-Fulguran-Fulgiarj volt az először Folgramnak, majd Forgolannak nevezett falu névadója s amennyiben elfogadható Karácsonyi Jánosnak az a magyarázata, hogy ez a név a Flandriában beszélt germán nyelv Folkram-jával azonos,⁴ akkor kézenfekvő az a feltevés, hogy viselője az ugocsai flamand telepések egyike volt. A feltevés ellen szól az a

³⁰ Lel. Prot. Parvum 94. f.

³¹ Lel. Acta 1764. Ns 35 a Tegze lt., Kom. jz.

³³ Ez a név valószínűleg az 1319–20-ban Furtes–Fertes-nek nevezett birtokos nevét őrzi. Hajlandók volnánk a falu nevében a Fertős szót is ide visszavezetni, de erre elég támpontunk nincs, minthogy a falu mocsaras, fertős határa a szó innen eredő származását is eléggé megmagyarázza, annál is inkább, mert ez összetételében csak legújabbban a XVIII. sz. óta szerepel a Fertős név s valószínűtlen, hogy a falualapító, ősi, birtokos nevével a falu nevében csak fél-ezred múltán találkozoznánk először.

¹ Tört. Tár 1903. 119.

² Zichy I. 101.

³ Lel. Kom. jz.

⁴ Karácsonyi János: Forgolány. MNy. XX. 1–2. A falu jegyzője a Pestyhelynévgyűjtés alkalmával 1865-ben beküldött jelentésében azt írta, hogy némelek szerint a falu neve „egy leányról neveztetett el, aki bizonyos sajátságos fordulatáról neveztetett el Forgó leánynak” (!). Jellemző példa arra, hogy a nép a számára érthetetlen szavakban miként keresi az értelmet.

körülmény, hogy Forgolan a magyar eredetű kismemesség sorai-
ban szerepel, bár nem volt akadály, hogy idegen telepesek is
a kismemesség sorai közé jussanak. Annyi kétségtelen, hogy
Forgolány falu és birtokosai a XIV. sz. derekától miben sem
különböznek a többi szomszédos kismemesi faluktól s ezek ne-
mesi és jobbágylakosságától. A szétágazódott forgolányi nemes
családok már magyarok voltak és magyar volt az a csekély
10–12 számú szegény zsellér család is, mely időnként a faluban
helyet kapott a szintén szegény kismemesek kúriáiban. A zsel-
lérség összetétele ugyan a XVII. sz. végén és a XVIII. sz. ele-
jén megváltozott és az új lakosok között már rutének is voltak,
a falu lakosságának nyelve azonban – főként a falu zömét,
alkotó magyar kismemesség hatása alatt – a XVIII. sz. máso-
dik felében mutatkozó némi ingadozás után is magyar maradt.⁵

NEMESSÉG.

Forgolányról nevezett családok. XIV. sz. *M:* Forgolány-
falvy. – XV. sz. *M:* Bálint, Bence, Forgolányfalvy, Forgolányi,
Keke (Keoke), Marthon, Nagy, Szakállos, Szálás, Szőke, Torma;
N: Oswald; *B:* Chino (Czino, talán Csomai?). – XVI. sz. *M:*
Csomay, Dabolczy, Forgolányi, György, Kalós, Király, Nagy,
Nagy alias Hatvani, Szálás; *B:* Horváth.

Egytelkesek, armalisták. 1670.⁶ Egytelkesek. *M:* Áros, Ba-
bos, Balogh, 3 Jeney, Jósa, Kónya, 2 Kanisa, Kis, Kovács, 2
Nagy, 2 Pap, Sile, Sípos, 3 Szabó, Vincze; *B:* Supán, Tusa. –
1681.⁷ Egytelkesek. *M:* Babos, Farkas, Ferenc, Fodor, 2 Jeney,
Kanisa, Kis, Kónya, 4 Kovács, 5 Nagy, 2 Pap, 2 Sele, 3 Szabó,
Varga, Vincze; *B:* 2 Horváth, Ruszkay, Stepán, Tusa, Tóth. –
1743.⁸ Armalisták. *M:* 2 Bálint, Balogh, Csiszár, Farkas, Jeney,
4 Kádár, Katona, Rósa, 2 Szabó, Szakács, Szilágyi, Szombaty,
Takács, Varga, Vincze; *Sz:* Rusilo; *B:* Nemesányi, Török, Tusa.
Libertinusok. *M:* Csatlós, 2 Kállay, Márton, 2 Nagy, Pap; *B:* Né-
meth, Orosz (advena), Tóth. – 1754/55.⁹ Armalisták. *M:* Bálint,
Borbély, Farkas, Jeney, 4 Kádár, Rósa, Szilágyi, Takács, 2 Teke-
házy alias Csatlós, Várady, 3 Varga, Vincze; *B:* Mormer, Török,
Tusa. –

Birtokosok. 1567.¹⁰ Bereck Farkas 1 mp; Forgolányi Demeter 1 ss.
– 1672.¹¹ Csató Gergely, Nagy Ferenc. – 1754–55.¹² Bencze József,

⁵ A falu neve ruténul is: Forgolány (Petrov 31.).

⁶ Ug. jkv. 1670. szept. 22/23, f. 21.

⁷ U. ott 1681. dec. 20, f. 651.

⁸ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁹ Nemesi összeírás. Helyt. 1760-ban előfordul még: a Biky és Szakács
alias Várady (Per. 1760. Ns 6.) név is.

¹⁰ Dic.

¹¹ Ug. jkv. 1672. jún. 13., Kom. jz.

¹² Nemesi összeírás. Helyt.

-György, Hagara Pál, Kovács József, -György, -László, Nemesányi Ferenc, Supán István, Szegedy István, Székely Mihály, Tusa Pál. – 1775.¹³ Hagara Pál 2 i, 1 si; Komjáthy Zsigmond 1 i; Kovács József 1 i; Kovács László 1 i; Osváth József 3 i; özv. Tusa Pálné 1 i; Vincze György 1 i.

JOBBÁGYSÁG.

1552.¹⁴ *M*: Kiraly.

1567.¹⁵ 1 mp, 1 ss. *M*: Nagy; *B*: Tusa.

1570.¹⁶ 11 pf. *M*: Beni, Fejer, Katona, Miko, 2 Nagy, 2 Pwha, Veres, Vince; *B*: Thot.

1570–1611. között új nevek.¹⁷ 1573. *M*: Gerwch. – 1577. *M*: Beolcz (1594: Beolczy), Bogdani, Chüre; *B*: Tussa (1579: Tusah, 1581. hibásan: Kasah; 1584: Twasa; 1600: Tusza). – 1581. *M*: Baynok. – 1582. *M*: Berki. – 1583. *M*: Feketthe, Haidu. – 1584. *B*: Bimbi. – 1585. *M*: Biro. – 1589. *M*: Bone (v. ö. 1570: Beni). – 1596. *M*: Bonto, Czele; *Sz*: Treppa. – 1598. *M*: Kowach. – 1599. *M*: Boros. – 1600. *M*: Borju. – 1607. *B*: Vasváry. – 1609. *M*: Marton.

1611.¹⁸ 1 j, 7 chr. *M*: Bwcz, Cziele, 3 Nagy, Veres; *B*: 2 Thusa.

1611–1689. között további új nevek.¹⁹ 1612. *M*: Juhaz. – 1619. *M*: Farkas. – 1625. *M*: Kozma. – 1626. *M*: Zwcz. – 1631. *M*: Balogh, Bial. – 1632. *M*: Nyry. – 1644. *M*: Cristoph. – 1645. *M*: Begany. – 1670. *M*: Ungi; *B*: Orosz. – 1677. *B*: Oláh.

1689.²⁰ 11 chr (8 incola, 3 i). *M*: Hajas, Nagy, Tyukos, Zákány; *Sz*: Harincsko, 2 Harincsy; *B*: Lypcsey, 3 Orosz.

1689–1775. között további új nevek. 1691.²¹ *M*: Palády, Ujlaki; *Sz*: Rusilo; *B*: Szásziy. – 1692.²² *M*: Hagio, Nagy Szaiu, Szitás; *B*: Korompai, Rába. – 1693.²³ *M*: Baba, Varga. – 1694.²¹ *Sz*: Skarampata. – 1695.²⁵ *M*: Hoszszu, Sandor. – 1715.²⁰ *B*: Kesseőmezey. – 1716.²⁷ *M*: Lazlo, Rigo. – 1743.²⁸ *B*: Pipa.

¹³ UT.

¹¹ Lel, Kom. jz.

¹⁵ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹⁶ A dézsmajegyzék teljes névsora.

¹⁷ A nevek a dézsmajegyzékekből valók. Dec. Ug. A következő nevek csak egy ízben szerepelnek: Bimbi, Biro, Bonto, Borju, Boros, Gerwch, Kowach, Pwha, Treppa.

¹⁸ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábról már ismert nevek: Bainok, Feier, Marton.

¹⁹ E nevek szintén a dézsmajegyzékekből valók. Dec. Ug. A következő nevek csak egy ízben fordulnak elő: Balogh, Begany, Bial, Farkas, Juhaz, Nyry, Oláh, Zwcz.

²⁰ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

^{21–25} U. ott.

²⁶ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

²⁷ Dec. Ug.

²⁸ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6. A faluban ekkor lakó libertinusokat a nemesség sorában tüntettük fel.

1775.²⁹ 10 i, 1 si. *M*: Ferencz, Muszti, Kállai, Kálmán, Kardos, Molnár, Tyukos; *Sz*: Konecz, 2 Zolop; *B*: Lengyel.

A falu lakosainak nyelve az úrbérrendezés során 1773-ban felvett bevallások záradéka, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél (UT), az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283), valamint a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint: *magyar*.³⁰

FÖLDRAJZI NEVEK.

1498.³¹ *Zarkas*; 1865: Szarkas ut (Pesty).

1522.³² *Nagy Berek*.

1739.³³ *Alsó mező*; 1741 (UT sub No 1).

Felső mező; 1741 (U. ott).

Pap Panda láza;³⁴ 1865: Pappánda láza (Pesty).

*Dős*³⁵ *alatt*. – *Lapos*. – *Eszer fark*(?). – *Hosszas*. – *Ke-tükra*^{36?} *rét*.

1741.³⁷ *Csomain ut-ra*; 1865: Csomain ut-nál (Pesty).

Tivadari országuttya; 1865: Tivadari ut-nál (Pesty).

GÓDÉNYHÁZA.

Kedynhaza, Geudenhaza alio nomine Tarnytelek, Geudynhaza, Gedenhaza, Gődinhaza.

Gódenyháza egyike az ugocsai kismemesség legjellegzetesebb faluinak. Ügyszólván teljesen nemesi falu, nemesi közbirtokosság, melyben jobbágyság egyáltalában nem juthatott térhez, legalább is adófizető vagy dézsmaköteles, tehát telkes jobbágyság sohasem lakta. Valószínű ugyan, hogy időnként a jobbági színvonalon élő kismemesek kúriáiban elvétve 1–2 zsellért, szolgát is lehetett találni, azonban ilyenekről is csak az úrbérrendezéskor (1772–75) hallunk először, amikor 4 házas

²⁹ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

³⁰ A Pesty-jelentés (1865) szerint: „lakosai kevés kivétellel református magyarok s a más felekezetű kevés számú nép is magyarul beszél.” 1910-ben az egész lakosság (668) magyar anyanyelvű volt.

³¹ Lel. Kom. jz.

³² Lel. Kom. jz.

³³ UT. sub No 1. más.

³⁴ Pap Panda? személynévnek látszik.

³⁵ Dős < dőzsölés? V. ö. MTsz. I. 428.

³⁶ Ismeretlen szó, talán a leírásban eltorzult.

³⁷ UT. sub No 1. más.

és 1 hazátlan zsellért írtak össze a faluban.¹ A magyar eredetű és mindvégig teljesen magyar falu nemes lakosainak ősei, a Gődényháziak, Gődények és Gődék már a XV. sz.-tól kezdve sűrű rokoni kapcsolatokba kerültek a többi kishemesi családdal s ezek faluiba a népes gődényháziak korán ki is rajzottak. Maga a falu a hospeslakóitól elhagyott Tornatelek helyére települt, mely valószínűleg a tatárjárás alkalmával maradt pusztán. Legalább is elhagyottan állt 1262-ben, mikor István ifjabb király a pusztahelyet cserébe átadta Nedének, Munkach fiának az ettől általa elvett szatmármegyei Adorján nevű terra-ért.² Az ugoicsai déli határszélen fekvő s ma is meglevő Adorjából felköltöző Nede leszármazottai voltak a Gődények, illetve Gődényháziak, akik nemcsak magyarságukat, hanem a szatmármegyei nyelvjárás sajátosságait is máig megőrizték,³ holott falujuk az ugoicsai magyar kishemesi vidéktől elszigetelten előbb szász, majd jórészben orosz és oláh elemekkel átítatott környezetbe s a hatalmas nyalábi uradalom közepébe ékelődött be. A nagyszámú szegény kishemes, akik közé a természetes fejlődés jobbágysorból sorozódó libertinusokat is kevert, ipari mestersegeket is üzött. Különösen a fazekasság emelkedett jó hírre, melynek felvirágzására a kedvező előfeltételek, az Avas-hegy északi lábához települt falunak a Batár patak hegyről hozott vizeivel gyakran öntözött nedves agyagos talajában adva voltak.⁴

NEMESSÉG.

Gődényházáról nevezett családok. XIV. sz. *M:* Gődényházi. – XV. sz. *M:* Barla, Bartus, Deák (Literátus is), Gődény, Gődényházi, Jándy, Király, Nagy, Sólyom, Szaniszló, Székely; *B:* Csobod. – XVI. sz. *M:* Chery, Fodor, Futamoth, Gődény, Király, Nagy, Neste; *B:* Csobod.

Egytelkesek, armalisták. 1670.⁵ Egytelkesek. *B:* Erdélyi, Csobot s név nélkül 4 teljes, 12 fél-aratrumot bíró, továbbá 15 szegény nemes. – 1743.⁶ Armalisták. *M:* Babos, Beke, 2 Csanády,

¹ UT. L. alább.

² A cseréről szóló királyi adománylevelet a falu határjárásával együtt a Gődény család levéltárában levő szöveg alapján közölte Szirmay 148 s az utóbbi alapján Fejér VII. 3.46–48. – Az oklevél Rudolf király 1604. márc. 4-én kelt átiratában: Kir. Könyv V. 665–669.

³ Csűry: A tiszaháti és ugoicsai nyelvjárás nevezetesebb sajátosságai. MNy XXV. 11–16.

⁴ *Gődény* magyar személynév a *Gedeon*ból. (Kniezsa). A falu rutén neve: 1773. Gügyi (Loc. 283).

⁵ Ug. jkv. 1670. szept 22–23, f. 18.

⁶ Conscriptio, Per. 1743. Ns 6. A felsoroltak közül 7 fazekas, 3 csizmadia, a többi foglalkozását az összeírás nem tünteti fel, bizonyára földművesek.

Fazekas, 2 Fűrge, Gáll, Kalmár, Kapcsos, Kiss, Kisari, Megyesy, Papp, 2 Szabó, Szilágyi, Varga; *B*: 2 Lengyel, Uglyay. Libertinusok. *M*: Farkas, Hegedűs, Kunn, Loránfi, Mezei; *B*: Joszih, Orosz, Riskó. – 1754/55.⁷ Armalisták. *M*: Babos, Balás, 2 Bökényi, Csanády, 2 Förge, Gáll, Huszár, Kalmár, 2 Kiss, Kolosváry, Papp, 3 Szabó, Szilágyi; *B*: Fogarassy, Lengyel, Tóth. – 1772.⁸ *M*: Balás, 2 Bökényi, Csanády, 3 Fűrge, Gáll, 2 Huszár, 2 Kalmár, 2 Kiss, 2 Kolosváry, Lökös, 3 Szabó, Szendrey, 3 Szilágyi; *B*: Fogarassy, Izay, 3 Lengyel, Tatár, Tóth.

Birtokosok. 1775.⁹ Enyedy-né 1 i; Kiss József 1 i, 1 si; özv. Kende Dávidné és Nagy György 1 i; br. Perényi Jakab 1 i; Tar Zsigmond 1 i.

JOBBÁGYSÁG.

1775.¹⁰ 5 i, 1 si. *B*: Jakab, Oláh, 2 Orosz, Rác, Uglyay.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1262.¹¹ *Izteger*,¹² *Istegeu*, fluvius. L. még (Esztegő) Batár (1465), Csepe (1337) és Gyula (1692) határában is.

Batar, fluvius; 1587: Holth Bathar (Per. 1587. Ns 43). L. még Batár (1465), Csepe (1337), Farkasfalva (1796), Feketeadó (1802) és Tivadar (1379) határában is.

Egur, palus. L. még Dabolc (1772), Fertősalmás (1319) és Nevetlenfalu (1757) határában is.

*Ogoguczun*¹³(?), *Ogoguerum*, locus.

Kuzlemachar,¹⁴ *Kuslemachar*, locus.

Canouchh,¹⁵ *Banocz*, via.

Homuspathak,¹⁶ rivus.

Kereklap,¹⁷ palus.

⁷ Nemesi összeírás. Helyt.

⁸ Per. 1772. júl. 2.

^{9–10} UT.

¹¹ A Gödényháza helyén állott Torna-telek határjárása. Szirmay 148, ennek alapján Fejér VII. 3. 46–48, továbbá Rudolf király 1604. márc. 4.-én kelt átiratában Kir. Könyv V. 665–669. A második helyen álló névváltozatok az utóbbi iratból. Az oklevél eredetije nem állott rendelkezésünkre, a sok felismeretlen szóban elírásokat is lehet gyanítani.

¹² A Batárba ömlő patak nevét más helyen *Esztegő*-nek, *Isztegő*-nek írják s így a helyes alak az átiratban levő *Istegeu* és nem *Izteger*. A szó etymológiájáról Csepénél szóltunk.

¹³ Az a gyanúnk, hogy a torz *Ogoguczun*-ban tulajdonképpen *Ugocsá*-t, a megye névadó, korán elpusztult települését kell keresnünk, mely körülbelül e helyen állott.

¹⁴ *Kuzle* (?) – *mocsár*.

¹⁵ *Cano* (?) – út.

¹⁶ Helyesen talán: *Somus pathak*. Az 1319. évi bábonyi határjárásban szereplő *Somospatak* ugyanis szintén ezen a területen keresendő.

¹⁷ Kerek-láp.

- Ziphigh*, Suphyg, mons. L. Széphegy falut külön is.
Thornia,¹⁸ aqua,
Beredmezey,¹⁹ Berdemezeie, campus.
*Zarazmachar*²⁰ Zarhazmachar, silva.
*Marozhaza*²¹ Marazhaza, locus.
Nagy machar. L. a szomszédos Királyházán 1575: Nagh Mochar.
 Juxta *Ozzias* aqua *Kenduraztou*, Kenduratto.
Hazakateluke,²² Harakatelekw, locus.
*Longh*²³ silva.
 1587.²⁴ *Hozzw Nyaras*, saltus; 1759: Nyáros (UT. sub No 1); 1865: Tatárnyáros (Pesty).
Malom moczara; 1865: Szücs mocsár (Pesty).
Chierges Uthya; 1795: Csergős-ön kaszáló (Per. 1795. ápr. 7).
 1759.²⁵ *Karácsony mező*.
 1766.²⁶ *Felső falu végen*. – *Temetőn felül*. – *Fok-ra véggel*. – *Hosszú szer*. – *Alsó mező*; 1795 (Per. 1795. ápr. 7).
 1795.²⁷ *Felső mező*. – *Köleskert*. – *Porgolát kapunál*.²⁸ – *Matska föld*, – *Keresztutnál*. – *Poka szeg*. – *Harkály mellett*. – *Gyepű*.

¹⁸ A folyó neve kétségtelenül azonos a Gődényháza megtelepülése előtt e helyen állott *Tornatelek* nevű, korán elpusztult hospes-község nevében levő *Tornával*. A következő század közepén Gődényháza szomszédságában feltűnő hegyi vlach falu, *Tarna* is e pataktól vehette nevét. Maga a szó szláv eredetű: *trnava* 'kőkényes'.

¹⁸ *Bered*, *Berde* (?) -mezeje.

²⁰ A 75.000 kat. térképen fel van tüntetve egy nyáron kiszáradni szokott nagy mocsár, talán erről van szó.

²¹ *Maroz* (?) -haza vagy – tekintettel a szomszédos szász telepekre – *Maro* (?) -szásza.

²³ *Hazaka* (?) -teleke.

²³ *Longh* a szláv *логъ* 'erdő' jelentésű szóból. L. Melich, Honf. M. 121–124, 129, 142, 272. – Ugyanebből a szóból való, de későbbi átvétel a *Lussuk*, I. Tivadarnál. (Kniezsa).

²⁴ Per. 1857. Ns 43.

²⁵ UT. sub No 1. más.

²⁶ U. ott.

²⁷ Per. 1795. ápr. 7.

²⁸ *Porgolát* = mezei kerítés, rendszerint a vetésterület védelmére. Idevonatközlőleg számos adat a Corp. Stat. köteteiben. V. ö. MTsz. II. 192; Oklsz. 782. Takáts S. az olasz *pergola* (lat. *pergula*) 'lugas' szóból származtatja. M. Ny. I. 413. Ez azonban kétséges, mert főleg a keleti Kárpátok szláv vidékén fordul elő. Magyar területen a *gyepű*, Erdély egyes részein a *tanorok* hasonló jelentésű.

GYULA.¹*Gyla, Gywla, Giula.*

A falu az Avas hegység nyugati lejtőjének lábához, a Batár és Batarcs patakok mocsaras környékére települt. Az Akli és Feketeardó között 1337-ben megvont határ leírásában² még nincs említve, jóllehet ez a határ ma gyulai földön húzható meg, ami arra mutat, hogy Gyula csak ez után keletkezett.³ Nevével először 1396-ban találkozunk,⁴ megtelepülését tehát 1337–1396 között kell keresni. A nyalábi uradalom tartozéka volt s területe Akliéből, nagyobb részben pedig az uradalomhoz tartozó Feketeardóéból szakadt le, ennek dacára lakossága, mely kezdettől fogva magyar volt s általában kevés hullámzásnak volt kitéve, közösséget délkeleti szomszédja, a Kátanemzetség által telepített Tamásváralja lakosságával sejtet. Ebben a megfigyelésben támaszra talál Gyula és Tamásváralja lakosainak hagyománya is, akik magukat egyformán kun-besenyő ivadékoknak tartják.⁵ Ha tehát Gyula a nyalábi uradalom birtokosai, előbb Drág vajda, majd a Perényiek kezén tűnik is fel, a hagyomány s a Gyula és a Káta-birtokok jobbágyságában korán felismerhető névegyezések arra mutatnak, hogy megtelepítésében elsősorban a Káta-jobbágyoknak volt részük. A falu fölött emelkedő szőlőhegyen más községbelieknek is voltak szőlőik.⁶

BIRTOKOSOK.

1567.⁷ Perényi János 1 j, 17 ip, 3 mp, 38 pp, 1 cb, 5 ss s név nélkül 12 des. – 1775.⁸ Br. Perényi Ferenc Jakab 15 c, 2 i; -Imre (id) 9 c, 1 si, 1 des; -József 4 c; -Elek árvái 2 c, 1 i; -Sándor 1 c, 1 des; gr. Gyulay Ferenc 2 des. –

¹ A falu neve a 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel „Szöllősgyulá”-ban állapítottatott meg.

² L. Aklinál.

³ Akli és Feketeardó határai ma csak sarkaikkal érnek össze. Gyula közejük települt.

⁴ Kom. jz. Akli.

⁵ Kom. jz. V. ö. 61. l.-on. elmondottakkal.

⁶ Az 1720. évi összeírás szerint (CR) ekkor 73 idegennek, köztük 27 nemes embernek volt szőlője a hegyen.

⁷ Dic.

⁸ UT.

JOBBSÁGYSÁG.⁹

1450.¹⁰ *M*: Apay, Ban, Dabocz, Erdew, Fekethe, Kasa, Mykola, Thalás (des), Wegh.

1470.¹¹ *M*: 2 Biro, Gechew, Chosa, Markh, Santha; *N*: Hentz; *B*: 2 Canis (Canisz), 2 Dwl, Garda.

1495.¹² *M*: Geche; *B*: Dwl.

1567.¹³ *M*: Adorian, Apay, Balassi, 2 Birtalam, Boldisear (1574: Baltasar Dic), 2 Buza, Chapos, Fodor, Gach, 4 Gal, Heteni, Kerekes, Kereztien, 2 Kowach, 5 Lazlo, Lewkeüs, 4 Nagy, Orban, Ewz (1638: Ösz Per. 1638. Ns 101), 2 Pali, Pap, 3 Polgar, 2 Siro, 2 Zabo, Zewreüs (1571: Zeoreos Per. XVI. sz. v. Ns 299–231), 3 Tasi, Thewke (1574: Thewkews Dic.), 2 Tholdi, 2 Was, 3 Weres, Wyrag; *B*: Credo (1574: Krodo Dic.), 2 Dul, Fogarasi, Gewner (1671: Göner Per. 1671. ápr. 9.), Kornis, Lenart (1574: Leonardi, Lewart Dic), Sas (1628: Szaz Per. 1628. F. 36. Ns 138), Thora, Thoth.

1567–1715. között új nevek. – 1570.¹⁴ *M*: Mark, Pete. – 1571.¹⁵ *M*: Kömyves, Lakatos, Mihály, Szyws (1574: Zius Dic.) – 1572.¹⁶ *M*: Borsi, Dienes, Kis Kowach, Leörinch, Nagy András; *B*: Thewreük. – 1574.¹⁷ *M*: Ando, Baiuzos (des), Boczkor, Giwlai, Caspar, Mezaros, Simon, Varga. – 1619.¹⁸ *M*: Gaczali (1628: Kaczaly Per. 1628. F. 36. Ns 138), Hajdu, Kyraly. – 1622.¹⁹ *M*: Geche (1628: Cecze u. ott). – 1630.²⁰ *M*: Botos. – 1633.²¹ *M*: Balogh, Borbély, Domonkos, Georgech, Molnar, Zendereodi (des). – 1638.²² *B*: Erdely, Göncz. – 1641.²³ körül. *M*: Ardo, Kozma, Pallffy. –

⁹ Gyula református papjainak névsorát az 1580–1638. évekből a dézsma-nyugták alapján közölte Zoványi. MPrEA. XIII. 112.

¹⁰ A Perényiek osztályozásában a Jánosnak (Imre fia) jutott birtoknegyedrészen levő jobbágyságok. Per. 1450. F. 13. Ns 6 (eredeti) s Tört. Tár 1908. 8.

¹¹ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyságok. Lel. Acta 1470. Ns 19.

¹² Beiktatáson jelenlevő szomszédok. Per. 1495. F. 18. Ns 2.

¹³ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. A csoportosítás fentebb a birtokosok rovatában.

¹⁴ Dic.

¹⁵ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyságok. Per. XVI. sz. v. Ns 229–231.

¹⁶ Dic. s tanúként kihallgatott jobbágyságok, Per. 1572.

¹⁷ Dic. „Relicta Michaelis Lazo” tollhiba, helyesen; Lazlo, I. 1567.

¹⁸ Osztályozáskor Perényi Gábornak jutott jobbágyságok. Per. 1619. Fasc. T. Ns 13.

¹⁹ Perényi Ferenc jobbágysága. Per. 1622. F. 31. Ns 8.

²⁰ Kishódosról szökött ide s most Károlyi Mihályné cserébe átengedi Perényi Ferencnek egy bocskói jobbágyságot. U. ott. 1630. F. 30. Ns 48.

²¹ A Perényi György által leányának, Máriának hagyott birtokon. U. ott 1633. F. 21. Ns 9. Georgech, Zendereodi csak ez egy esetben szerepelnek.

²² Néhány Perényi Imre birtokán. Per. 1638. Ns 101. Egyik név sem fordul elő többé.

²³ Urbárium, csonka. U. ott 1641.

1653.²⁴ *M*: Acz, Erdődi, Vitalis. – 1666.²⁵ *M*: Kossa. – 1671.²⁶ *M*: Fogas. – 1688.²⁷ *M*: Dandi, Fazokas, Huszti, Kis; *B*: Kisfalusi, Lengyel. – 1691.²⁸ *B*: Gudor.

1715.²⁹ 21 c, 7 i; *M*: 2 Balogh, Bertalan, Boldisar, Dienes, Domokos, Fazokas, 2 Gaál, Kyrályi, Kozma, 3 Mészáros (1720: Menszar, Menczar Per. 1720. Ns 4), Molnár, Nagy, Oroszy, Pálffy, Pály, Polgár, Sas, Sindey, Varga, Vékony; *B*: Fogarasy, Lénárth, 2 Tóra.

1715–1775. között további új nevek. 1720.³⁰ *M*: Selymes. – 1743.³¹ *M*: Banyai, Bodor, Elek, Sapi, Tarr; *C*: Lengyel, Nagy.³²

1775.³³ 31 c, 3 i, 1 si s név nélkül 2 des. col. és 2 des. inqu. fundus. – *M*: 2 Balogh, Boldizár, Czapos, Csató, Dienes, Domokos, 3 Gáll, Gécze, Göde, Józán, Kósa, Mészáros, 4 Nagy, 2 Oroszi, Pálffy, 3 Polgár, Sapi, Székely, Veres, Zsindely; *B*: Batári, 3 Fogarasi, 2 Oláh.

A helység lakosságának nyelve az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) s a helység jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint: *magyar*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1465.³⁴ *Hegfar*, promontorium; 1471 (Per., Kom. jz.): 1475 (Per. 1475. F. 16. Ns 13); 1593 (Lel. Stat, Kom. jz.); 1625 (Per. 1625. máj. 7.); 1659 (Per. 1659. Ns 919).

1477.³⁵ *Halommolna*, molendinum; 1572 (Per. 1572); 1887: Halom (a 75000-es kat. térképen).

1619.³⁶ *Keoves Mal* nevű szőlő; 1639: Köves mál hát (Per. 1639. F. 12. Ns27); 1688 (U. ott 1688 F. 47. Ns 18); 1865: Köves mál hát alja (Pesty); 1887 (a 75000-es kat. térké-

²⁴ Szőlő felosztásnál jelenlevők. U. ott 1653. F. 20. Ns 8

²⁵ Bánffy-birtokon. U. ott 1666.

²⁶ A földesúrtól gabonakölcsönben részesültek között. U. ott 1671. ápr. 9.

²⁷ Tanúként kihallgatott jobbágyok. U. ott 1688. F. 56. Ns 1. Huszti, Kis, Kisfalusi. Lengyel nem fordulnak elő többé.

²⁸ A falu esküdtjei között. U. ott 1691. F. 50. Ns 2.

²⁹ Az országos összeírásakor készített kimutatás teljes névsora. CR. Az 1720. évi országos összeírásban az 1715. évihez képest csak egy újabb név szerepel: a korábról már ismeretes Gecse. Perényi Pál jobbágyai között 1720-ban a következő, korábról már ismeretes nevek fordulnak még elő: Borbély (des), Csapos, Dandi, Gecze, Gener (des), Gudor, Kosa (des), Ósz (des), Szabo. Részben tehát már elhagyottak telkeik. Per. 1720. Ns 4.

³⁰ U. ott.

³¹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

³² Az összeírás Lengyelt és Nagyt kifejezetten cigányoknak jelöli meg.

³³ Az úrbérendezésakor készített tabella teljes névsora. UT.

³⁴ Lel. Acta 1465. Ns 43.

³⁵ Zichy XI. 201.

³⁶ Per. 1619. Fasc. T. Ns 15.

pen). L. ugyanezen Kövesmált előbb (1319) Bábonny határában.

Penzes szőlő.

1622.³⁷ *Heteni* nevű szőlő.

1653.³⁸ *Harasztos* szőlő; 1865: Harasztos Dombalja (Pesty).

1659.³⁸ *Hodos*, kaszáló; 1688 (Per. 1688. F. 56. Ns 1.); L. a Hódos folyót Akli (1337), Dabolc (1585) határában is.

Desma szin (?) forrasa, v. ö. előbb (1337) Feketeardonál Dezmathyze(?).

Hegi far forrasa alias Bikfa forrasa, v. ö. 1523: Hegyfar.

Motharos,⁴⁰ – *Holt Batar*. L. még Batár (1465) és Csepe (1476) határában is.

1691.⁴¹ *Macskahat*-on levő szőlő; 1865 (Pesty).

1692.⁴² *Kocs ujjan* való föld.

Nagy Laz; 1865 (Pesty).

Babad mezeje.⁴³

Domb-on való föld; v. ö. előbb (1339) Akli határában: Dumb.

Ver völgye; 1865: Vérvölgy (Pesty); 1888 (a 75.000-es kat. térképen).

Picskor uttya,⁴⁴ 1865: Picskor Forras (Pesty).

Orbanyos.⁴⁵

Halasto; 1865: Halasto alja (Pesty).

Felnyuloban való föld; 1865 (Pesty).

Rekettye szelen szántóföld, rét; 1865 (Pesty).

Ardai föld-ön, -mezőn való föld.

Kert alatt; 1865: Kert alja (Pesty).

Kereszt-utnal való föld.

Forras uttya-ban föld.

*Asvany*⁴⁶-ban föld, rét.

*Szered*⁴⁷-ben.

Vendegh Gallya-nál föld. L. Feketeardó határában is (1671).

*Ban*⁴⁸-ban két almafa.

Harasztos Domb; 1865 (Pesty).

³⁷ Per. 1622. F. 31. Ns 8.

³⁸ Per. 1653. F. 20. Ns 8.

³⁹ A Hódos nevű kaszáló határjárásában. Per. 1659. Ns 919.

⁴⁰ Motharos? talán elírás Mocharos helyett.

⁴¹ Per. 1691. F. 50. Ns 2.

⁴² U. ott. 1692. F. 32. Ns 16.

⁴³ *Babad* magyar képzésű személynév a szláv *Baba* névből (V. ö. a Bábonny nevééről elmondottakkal.)

⁴⁴ A szláv *piskor*, *pyskór* 'csík, menyhal'.

⁴⁵ *Urbanus?*, v. ö. 1319-ben körülbelül ezen a vidéken Urbanus-velgevel, akkor még Bábonny határában.

⁴⁶ *Ásvány* (*Ásovány*) 'árok' (fossatum), 'kút'. NyTsz. I. 126; EtSz. I. 149; Oklsz. 34.

⁴⁷ Szered valószínűleg a szláv *srêd*-(középső)-ből. V. ö. Borovszky: Honf. tört. 69.

⁴⁸ *Bán* sűrűn használt személy- s ebből helynév. Eredeti jelentése valószínűleg = úr. A szó végső forrása a mongol-török *bajan*, EtSz. 267.

Komlos kert.

*Batarcs*⁴⁹ *hidgyan alol*, rét. L. a Batarcs folyót, még Bábony (1319) és Tamásvárálja (1584) határában is.

Esztegő mellett rét. L. az Esztegő folyót még Csepe (1337), Batár (1465) és Gődényháza határában is.

Batar közt, rét; 1805 (Pesty); 1887: Batar köze (a 75000-es kat. térképen). L. még Csepe (1476) és Tivadar (1479) határában is.

Becsi mehkertek-nél rét.

Kis Laz-ban rét; 1865 (Pesty).

Kozma Mehek-nél rét.

HALÁSZFÖLD.

A lakatlan ugocsai vidéken első telepítési tényezőként megjelenő királyi uradalom gazdasági keretében halászok is voltak, akik a Tisza partján Nagyszöllös mellett ütötték fel tanyaikat. A lakatlan területből jókora darabot felfoghattak, úgyhogy ebből V. István 1262-ben annyit, amennyi a halászok megélhetéséhez nem volt szükséges, a hamar felvirágzó Nagyszöllös hospeseinek adott. Ekkor tehát még állottak a halászok telepei, a királyi halászkokról azonban többé nem hallunk. A királyi erdőgazdasági szervezet felbomlásával nyomuk veszett, maga a Halászföld azonban a hasonló sorsra jutó szomszédos Daróc nevű földdel együtt „*possessio*” vagy „*terra*” néven Nagyszöllös határának alkotó részeként a XIV. sz.-ban még több ízben felmerül, sőt határaikat a nagyszöllösi hospesek és az arдай nemesek között támadt villongások során meg is járták. Miként a Halászföld Nagyszöllös határát, minden bizonnyal maguk a halászok is, kiknek magyar eredetéről az 1336. évi határjárásban feljegyzett földrajzi nevek eléggé tanúskodnak, elsősorban Nagyszöllös lakosságát gyarapították.¹

HALMI.¹

Holmy, Holmi, Halmy, Halmii.

Halmi egyike annak a három ugocsamegyei falunak, melyek már az első ugocsai lakott helyekről tudósító váradi re-

⁴⁸ A *Batarcs* a Batár folyóba ömlő patak.

¹ Az idevonatkozó források jelzetei, valamint a név írásváltozatai a Nagyszöllös földrajzi nevei között (1262) felsorolt „*Terra piscatorum*”-nál található:

¹ Nevét (halom > *halmi*) állítólag attól a halomtól nyerte, melyen a református templom áll. Vályi II. (1799) 138.

gestrumban is szerepelnek.² Az Éger mocsár és a Túr között húzódó lapályos síkon fekvő Halmit IV. László 1274-ben a Káta nemzetségből származó Gábor fiának, Tamás mesternek adományozta,³ a szomszédos Kökényesddel együtt A megye déli részét elfoglaló uradalom gazdasági központja később Halmi lett. Lakossága, melynek száma, főleg a XV–XVII. századokban kisebb mezőváros lakosságáéval felért,⁴ a lassú s főként az alsóbb társadalmi rétegekben (zsellérek, szegények, szolgák) megfigyelhető folytonos cserélődés után is magyar maradt, idegen elemeket a közeli Avas hegység rutén-oláh falvaiból csak elvétve vett fel magába.

BIRTOKOSOK.

1567.⁵ Surányi László 1 j (pp), 8 ip, 4 mp, 16 pp, 4 ss, 11 des; özv. Matusnay Györgyné 11 ip, 5 mp, 14 pp, 1 des, 1 b; Misser András 3 ip, 8 pp. – 1618⁶ Bornemissza Máté 1 cp, 1 inqu. p.; Bornemissza József $\frac{1}{2}$ cp; Pernyesy Gábor $\frac{1}{2}$ inqu. p.; Anarcsy György $\frac{1}{2}$ inqu. p.; Perényi Gábor 1 cp, $\frac{1}{2}$ inqu. p. – 1775.⁷ Komjáthy Zsigmond 1 c, 1 i; Pogány László 9 c, 1 i, 1 si; Ujhelyi Ferenc 5 c; Bokor György 1 c; Rátonyi Gábor 3 c, 1 i, 2 si; Bányai Jodok 1 c, 1 i; Rátonyi Juliánna 1 c; Fekete László 1 c, 1 si; Mihályffy László 1 c; Tolnai Pál 3 c; gr. Gyulay Ferenc 1 c; br. Perényi Elek árvái 1 c; br. Vétsey István 1 c, 1 si; br. Perényi Borbála 1 c; gr. Haller Péter 1 c, 1 i; Rátonyi István 1 i.

HELYI KISNEMESSÉG.

1671.8 Egytelkes nemesek. *M*: Perneszi, 3 Ráthoni, Redei, Szabo; *B*: Lipcsei. – 1743.⁹ Armalisták. *M*: Szabo.

JOBBÁGYSÁG.¹⁰

1217.¹¹ *M*: Bertholon, Teluc; *B*: Hemequei, Lynthes.

1478.¹² *M*: 2 Alch, 2 Ardo, Balog (Balogy), Ban, Benech,

² Reg. Var. 216.

³ Zichy I. 34–35; Wenzel XII. 105–107.

⁴ Olykor oppidumnak is nevezik s országos vásárai is voltak. (Vályi id. helyen), melyekről már 1493-ban található adat (Csánky I. 433).

^{5–6} Dic.

⁷ UT.

⁸ Ug. jkv. 1671. dec. 20. f. 653.

⁹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

¹⁰ A halmi református papok névsorát az 1573–1653. évekből a dézsmanyuagták alapján közölte Zoványi MPrEA. XIII. 110–111.

¹¹ Reg. Var. 216.

¹² 1475. évi hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. A jobbágyok nevét felsoroló királyi parancs három példányban állt rendelkezésünkre és pedig eredetiben a jászói konvent (Per. 1479. F. 53. Ns 19) s nyomtatásban Ugocsa

Both, Dama (1582. hibásan: Dan Dec Ug.), Dandy, Demeter, 2 Dienes, 2 Faber (Kovach), Fekethe, 2 Ferencz, Fyleph, Fodor, Galy, 2 Gerch (talán Gere-h?, v. ö. 1567: Geore). Halasy (Halazy), Jakab, Kedmenes, Kyrál, 3 Kys, Korch, Kosa, Kowach, Literatus (v. ö. 1481: Deak, keresztnév azonos), Mezaros, 2 Nagh, Ongy (Ungy), Pasthy, Pethee (Pethew, Phetheo), Saythos, Synka, Sozo (Soho? v. ö. 1572), Sos, Suttor (Varga), Zabo, Zonth (Zenth). 2 Zep, Zewch, Tympor, Thobory,¹³ Vyda, Vyncze (Wincze); *B*: 3 Chybal, Pothor, Zaz, Thatholy (Tatoli), Thoth a Petrus Egidii (Egyed?) s Egidius Damiani (Damján, Demjén?).

1481.¹⁴ *M*: Alch, Balog, Benech, Both, Deak, Fekethe, Kyrál, Kys, Kowach, Mezaros, Zen (v. ö. 1478: Zenth, keresztnév azonos: Paulus), Zewch, Thymar, Thympor, Tholway, Wyncze; *B*: 2 Chybal, Zaz, Thathol.

1499.¹⁵ *M*: Esthok, Sypos, Sos.

1567.¹⁶ 1 j (pp), 22 ip, 9 mp, 38 pp, 4 ss, 1 b s név nélkül 12 des. *M*: Alch (1572: Acz; 1576: Alcz Dec. Ug.), 2 Apay, 4 Ardo, Balog (1575: Balak u. ott), 2 Benech (1572: Benocz; 1575: Benez; 1576: Benche; 1579: Beneczy; 1580: Beneoch; 1581: Benczy; 1586: Benechj; 1601. hibásan: Bereczk; 1641: Benes; 1653: Benyecz u. ott), 2 Bonis, Chiama (1570: Cioma u. ott; 1572: Chama Per. 1572; 1577: Choma Dec Dg.), Dandi (1576. tévesen: Bandy Dec. Ug.), Dandi Pal, 2 Dienes, 2 Doma (1573: Damo; 1605. hibásan: Dorman u. ott), 2 Domocos, 2 Dora (1573: Darah Dec. Dg.), Farnos, Fazekas, 2 Feir, 3 Fodor, 3 Gal, 2 Geore (1570: Gyore u. ott; 1572: Gere, Gewre Dic, Göre Per. 1572; 1576: Gywre Dec. Ug.; 1586: Giore; 1591: Gyeore; 1601: Gyure; 1609: Giorre u. ott), Halaz, 3 Helek (1570: Ellek u. ott, Eleg Dic; 1572: Elek u. ott), Kius, Kius Jacob, Kis Mihály, Kocis, 5 Kowach (1578: Kowaczy Dec. Ug.; 1582: Koacz; 1583: Faber u. ott), Cristof, 3 Medves (1597. hibásan: Medes u. ott), 2 Molnar, 4 Nagy, Nagy gewrg, Nagmihali, 2 Pasti, Porchios (1572: Porchos Dic; 1588. hibásan: Korczios Dec. Ug.; 1589: Porczos u. ott), Sos (1585: Szos u. ott), Zabo, Thar,¹⁷ 2 Warga, Wyg (1572: Weg Dic), Zothan (1580: Zoltan Dec. Ug.; 1584: Szoltan; 1588: Szoltani u. ott), Zoldos (1579: Szodos u. ott);¹⁸ *B*: 2 Thoth, 2 Thewrewk.

megye (Zichy XI. 223) és a leleszi konvent (U. ott 228) 1479. évi jelentéseiben. A nevek írásalakját az első alapján adjuk közre s zárójelben közöljük a másik két helyen álló eltéréseket. Ban, Benech, Galy, Korch, Sozo, Tympor, Thobory s Egidius Damiani csak a leleszi konventnél szerepelnek.

¹³ A név írásában vagy olvasásában valószínűleg tévedés történt s azonos az 1481. évi Tholway-jal, t. i. mindkettő keresztnéve Péter.

¹⁴ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta 1481. Ns 21.

¹⁵ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. U. ott 1499. Ns 36. A felsorolás az oklevél csonkasága miatt hiányos.

¹⁶ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹⁷ Az 1596. évi dézsmajegyzékben Tatar helyesen szintén: Taar.

¹⁸ Az 1570. dicajegyzékben Sodo, 1572. évi dézsmajegyzékben Szolydos s az 1582. éviben Szolgos, az 1586. éviben pedig Fodos elírások, helyesen: Zsoldos.

1567–1631. között új nevek.¹⁹ 1570. *M*: Barci, helyesen: Bacsí (1572: Baczy; 1575: Patya; 1585: Baicz; 1592: Bach), Cyepe (1583: Chepei), Ciokor (1579: Czeokeor), Gergely, Kadar, Kemen (1575: Kemeny; 1585: Kemer), Kiraly (1583: Rex), Parlos (helyesen 1572: Sarlos), Siro; *B*: Dagh, Roma (1610: tévesen: Rona), Toldal (1596: Todal; 1621: Thoda; 1623: Tottal Per. 1623. P. 48. Ns 52).²⁰ – 1572. *M*: Borbely (1583: Tonsor), Deak (Literatus), Demien, Dosa, Ersek (1654: Ersik NRA 938–42; 1674: Esik; 1675: Ersek), Fwrko, Giakfalwy, Halaz, Illies, Kazoni, Tőke, Vyda, Vynche; *B*: Cibaly (1574: Chybal; 1584: Chibar; 1585: Cibulj; 1587: Czibal), Czano, Chano (1576: Chiano), Erdely, Sassa (1576: Sass; 1578: Sasa), Soho (1579: Suho; 1585: Szugo), Torosko (1574: Thorozko; 1580: Turosco; 1584: Thwroszko; 1586: Thorocko; 1589: Truzko), Turkolj, Twrko (1583: Teorkeol; 1591: Turko). – 1573. *M*: Body (1595: Bodis; 1598: Boldy), Chele (1586: Chiello), Mezaros, Vamos.²¹ – 1574. *M*: Kerekgiarto; *B*: Bozzag (1576: Bozad). – 1575. *M*: Gaspar, Juhas, Mihaly (v. ö. 1567: Kis Mihaly). – 1576. *M*: Barath, Jakab, Pal deak, Zakaczy (1584: Szakach); *Sz*: Borich; *B*: Buda, Hamaria (1580: Haramia). – 1578. *M*: Hajdu; *B*: Szasz (1591: Szaz). – 1579. *M*: Beres; *B*: Borszak.²² – 1580.²³ *M*: Beoch, Kerekes, Kerulo, Osvart (1598: Osvatt). – 1581. *M*: Kelemen; *B*: Wajda. – 1582. *M*: Lazlo; *B*: Kotor (v. ö. 1621:

¹⁹ Az 1570., 1572. évi nevek dica- (Dic.) és dézsmajegyzékekből; az 1573. éviék dézsma-, az 1574. éviék dica-, az 1575–1676. éviék dézsmajegyzékekből (Dec. Ug.), az 1602. éviék azon kívül részben a Bornemissza Máténé Surányi Klárának osztozás alkalmával jutott jobbágyok között (Per. 1602), valamint a néhai Surányi Gábor javairól készített leltárban (UC 99–62). A közbeeső idő alatt, miként a közölt nevek nagy számából következtetni lehet, a helység lakossága folytonos hullámvásban volt. Mindamellett is a lakosság egy része – mondhatni a törzsökös, telkes jobbágyság – nagyjából állandó maradt s az új lakosok elsősorban a zsellér-, szolga-rétegben tűnnek fel. Gyakori, hogy e rétegből, tehát a keresztyénpénzfizetők közül egyesek a gabonadézsmát fizetők, tehát gyaníthatólag a telkes, módosabb jobbágyok közé emelkednek, de fordított példák is vannak. Az is megfigyelhető, hogy egyesek az új lakosok közül néhány év eltelte után eltűnnek a faluból. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Bagosi, Barath, Bidocz, Borich (Bonis? v. ö. 1567), Beoch (Bach? v. ö. 1570: Barci–Bacsi), Buda, Chyzar, Dagh, Dombi, Fwrko, Giakfalwj, Hodor, Heorcezok, Jakab, Cantor, Kotor, Katona, Kerulo, Lazlo, Lőrincz, Menyhárt, Racz, Remette, Sohonnai, Tarpay, Toottfalusi, Tőke, Theoreo, Virginas.

²⁰ Az ez évi dézsmajegyzékben Zőke (Tamás) helyesen: Soho.

²¹ Vámos Gáspár az 1572. évi dézsmajegyzékben a sorrendnek körülbelül ugyanezen a pontján Nagy Gáspár található, s minthogy Vamos név többé nem fordul elő, viselője valószínűleg egy személy s ez esetben a „Vamos” név időleges ragadványnév volt.

²² Özv. Borszak Tamásné. Más jegyzékekben: özv. Gál Tamásné. Minden bizonnyal egy személy.

²³ Dec. Ug. A jegyzékben levő Barta, Biro, Hench, Pal extraneusok, miként későbbi jegyzékekből kitűnik s ezért nem is vettük fel őket.

Gudor). – 1584.²⁴ *M*: Pap. – 1585.²⁵ *M*: Taszy (1588: Tasi), Lőrincz, Remette; *B*: Oroz. – 1586. *M*: Theoreo. – 1587. *M*: Bagosi, Koczis, Pal (l. 1576: Pal deak); *B*: Potor (v. ö. 1617: Peter?). – 1588. *M*: Doka, Geode (1595: Ghede; 1597: Geodin; 1598: Gódenhazi; 1602. elírással: Kodo), Szalai (1589: Zalay), Toottfalusi; *B*: Cantor. – 1589. *M*: Tarpay. – 1591. *M*: Dombi, Emreh,²⁶ Gerócz (1591: Gerechy; 1592: Geroch; 1600: Gercz; 1602: Geörecz UC 99-62; 1605: Gereocz; 1609: Gercz). – 1592. *M*: Chyzar; *B*: Hodor (v. ö. 1621: Gudor). – 1594. *M*: Agoston, Katona. – 1602. *M*: Barrla, Demeter, Santa; *B*: Bidocz. – 1605. *M*: Thamassy.²⁷ – 1607. *M*: Szentgeorgy. – 1608. *M*: Heorczeok. – 1610. *B*: Kurci (1611: Kurcz; 1617: Kwrczy; 1626: Kusz; 1638: Kucz). – 1611. *M*: Cziapo. – 1612. *M*: Dob, Kalmar, Mate. – 1617. *B*: Ispan. – 1619. *M*: Menyhart, Sohonnai. – 1620. *M*: Dajka. – 1621. *M*: Czizmazia, Uzka; *B*: Gudor (1645: Godor). – 1626. *M*: Cizma (1633: Chizma; v. ö. 1621: Csizmazia), Kata (1687: Kato), Levai, Virginas.

1631.²⁸ 1 j, 56 fr, 3 chr. – *M*: Apay, 7 Ardo, Balogh, Cziapo, Cziato, Czisma, Dora, Dosa (1666: Dusa Dec. Ug.), 2 Fazakas, Fajer, 6 Fodor, 2 Gall, Geode, Geore (1647: Gyura; 1648: Giure; 1651: Györe; 1675: Györi UC 6–77), Haidu (1648: Haygiu Dec. Ug.), Kiraly, Kovacz, Levay, Medves, Molnar, Nagy, 2 Pasthi, Porczios (1675: Porkos u. ott), 3 Sos, Zabo, Tassy, 7 Varga, 2 Vincze, Soldos; *B*: Roma (1644: Rumah u. ott), 4 Soho²⁹ (1675: Szuhó; 1685: Sulho u. ott), Toldalagi (eddig: Toldal l. 1567), 2 Thott.

1631–1689. között további új nevek.³⁰ 1633.³¹ *B*: Goffar, Tankoo. – 1634.³² *M*: Nyiri; *B*: Kidai (1663: Kidey Dec. Ug.; 1678: Gidei u. ott; 1682: Tedei NRA 1056–4), More. – 1638.³³ *M*: Dani (1644: Dany Dec. Ug.; 1678: Dan u. ott), Kun. – 1644.³⁴ *M*: Kis

²⁴ A decimator az 1583. évi jegyzékben Fazekast Figulusnak, Kovácsot Fabernek, Borbelyt Tonsornak, Vargát pedig Sutornak írta. Demetrius Kerel családneve helyesen: Király l. 1570.

²⁵ Az 1585. évi Pesti valójában Pásti, Bany Mihály családneve pedig helyesen: Bonis s Dan Benedeké: Dandi l. 1567.

²⁶ A név változásai: 1588: Andreas Imreh Deak, 1589: Andreas Deak, 1590: Andreas Imreh, 1591: Andreas Emreh.

²⁷ Valószínűleg Thassy (l. 1585), keresztnév azonos.

²⁸ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi dézsmajegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következő években ismét találkozunk az előző évekből már ismert következő családnevekkel: Agoston, Borbely, Benecz, Csizma, Dama, Dandi, Dienes, Elek, Erdely, Ersek, Godor, Kata, Katona, Kemeny, Kurzi, Literatus, Osvart, Thar, Vyda.

²⁹ Az egyik Sayo-nak írva.

³⁰ A következő nevek csak egy alkalommal szerepelnek: Barna, Bodo, Czuka, Gerchy, Godor, Goffar, Höre, Menes, Osvath, Szalkoczy, Szeghő, Tankoo, Vad.

³¹ Dec. Ug. A jegyzékben Kemé helyesen: Kemény l. 1570.

³² U. ott.

^{33–39} Dec. Ug. Az 1647. évi jegyzékben Revay kétségtelenül téves Levay helyett.

Fodor (v. ö. 1631: Fodor), Werczy. – 1645.³⁵ *M*: Gecze, Lonyay (valószínűleg elírás Levay helyett, l. 1631), Suteo. – 1646.³⁶ *M*: Csüre. – 1647.³⁷ *M*: Bodo; 8: Lengiel. – 1648.³⁸ *M*: Fille (1653: Filep Dec. Ug.). – 1651.³⁰ *M*: Szep. – 1655.⁴⁰ *M*: Szeghő. – 1663.⁴¹ *M*: Berkes (1667: Berhes u. ott; 1677: Berkesz u. ott; Béres? v. ö. 1579). – 1664.⁴² *M*: Czattos (1667: Csatlos u. ott); *B*: Czedreki (1687: Csetregi Dec. Ug.). – 1666.⁴³ *M*: Egyed (1670: Eged u. ott). – 1667.⁴³ *M*: Sipos. – 1670.⁴⁴ *M*: Balaz (1674: Balas u. ott); *B*: Chonka, Izak (1688: Isak u. ott). – 1673.⁴⁵ *M*: Barna, Czuka. – 1675.⁴⁶ *M*: Lakatos, Ur; *B*: Olah. – 1677.⁴⁷ *M*: Kotay. – 1678.⁴⁸ *M*: Botth, György; *B*: Moldvai. – 1682.⁴⁹ *M*: Pernyessy. – 1685.⁵⁰ *M*: Husti; *B*: Gerchy(?). – 1687.⁵⁴ *M*: Vad. – 1688.⁵² *B*: Szalkóczy (des).

1680.⁵³ 1 j, 26 incola (10 fr, 15 chr), 9 inquilinus (chr). *M*: Ardo, Barakonyi, Csato, Csüre, Dandy, Dani, 3 Egyed (1699. hibásan: Enyedi Dec. Ug.; 1720: Egyedi CR), Elek, Fazakas, 2 Fodor, Kata (1693: Kati Dec. Ug.), Katona, Kota (v. ö. 1677: Kotay), 2 Kovacs, Medvés, 2 Nagy, Pásty, Porcsos (1693: Korcsos Dec. Ug.; v. ö. 1631: Porczios), Sipos, Weg, Wida; *B*: Erdélyi, Isaak, 2 Lengyel, 2 Orosz. Soho, 2 Thott. –

1689–1775. között további új nevek. 1694.⁵⁴ *B*: Geregh. – 1715.⁵⁵ *M*: Farkas. – 1716.⁵⁶ *M*: Kis Nema; *B*: Köszmei. – 1743.⁵⁷ *M*: Csordás, Dudás, Hoszszu; *Sz*: Bura, Dumnic; *B*: Sere. –

1775.⁵⁸ 29 c, 6 i, 5 si. – *M*: 3 Balog, Csuka, Dáni, Eles, Farkas, 3 Fazokas, Góde, Hoszszú, Huszár, Kormos, 3 Kotai, Kovács, Lőrincz, Madarász, Nyiri, Samu, Szabó, 2 Ur, Vida, 5 Varga; *Sz*: 2 Domnics, Kozsa, Lemák; *B*: Banka, Ilku, 2 Sére, Tóth. –

A falu lakosságának nyelve az úrbérrendezés folyamán 1772-ben felvett bevallások záradéka s a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél (UT.), valamint az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283), továbbá 1862-ben a falu jegyzőjének jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint: *magyar*.

⁴⁰ Kemény Jánosné birtokán. Per. 1655. Ns 39.

^{41–48} Dec. Ug. Az 1664. évi jegyzékben Szegi Szep.-pel (l. 1651), az 1674. évben Esik Ersek-vel (l. 1567: Ersik), az 1675. évben Höre Györével egy személy.

⁴⁹ Özv. Perényi Gáborné jobbágjai, mint beiktatáson jelenlevő szomszédok. NRA 1056–4. Redai valószínűleg Levay, l. 1631-ben Lévayt s az 1647. évi jegyzetben Révayt.

^{50–51} Dec. Ug.

⁵² Perényi-osztályozásban. Per. 1688. Ns 373.

⁵³ Dec. Ug. A dézsmajegyzék teljes névsora. Az 1689. évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következő években ismét találkozunk az előző évekből már ismert következő családnevekkel: Berkes, Dani, Ersik, Góde, Kidei, Kiss, Mészáros, Orosz, Sütő, Szabo, Ur, Vargha, Soldos.

⁵⁴ Dec. Ug.

⁵⁵ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

⁵⁶ Dec. Ug.

⁵⁷ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁵⁸ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

FÖLDRAJZI NEVEK.

- 1319.⁵⁹ *Nogerdeuorra*, Nagherdeorra.
 1550.⁶⁰ *Hathar eger*, silva.
 1545.⁶¹ *Kawas*, castellum; 1546 (Lel., Kom. jz.); 1548 (Kállay 1548. Ns 293, 294); Kávás (Orsz. törv. tár 1548. 46. 1. c.); 1865: Kávás vár a Feketeéger mocsarai között (Pesty); 1887: Kávás vár (a 75000-es kat. térképen).
 1618.^{61a} *Kökönyesd felől való mező*.
Hegi felől való mező.
Terebes felől való mező.
 1624.⁶² *Csereh szőlő*, Cherelt szőlő. – *Nagy szőlő*. – *Zirmay*, szőlő.
 1634.⁶³ *Sarvaskő* alatt szőlő; 1865: Szarvaskő (Pesty). L. még Tamásváralja határában is (1735).
 1650.⁶⁴ *Pasthi malom*.
 1656.⁶⁵ *Nagy mező*.
*Vész*⁶⁶ *fele való mező*; 1694: Vész dombja (Per. 1694. F. 21. Ns 16); 1865: Vésztorok, vészmező, vészduálló (Pesty); 1887: Vész oldal (a 75000-es kat. térképen); 1900. körül: Vész (Kom. jz.).
Also mező.
 1658.⁶⁷ *Gatas* nevű rét.
Köves patak-ban rét; 1865: Köviceses szer (Pesty). L. Kövespatakot Akli határában is (1690).
Peleszöcz alatt levő rét; I. Pelsőchegyet Bábony határában is (1477).
 1694.⁶⁸ *Révhely*. – *Harmadeger*.
*Kis Cselőcz*⁶⁹ *közt*; 1865: Cselőcz (Pesty).
Ludas nyaras; 1865: Rudas Nyáras, Rudaskert (Pesty).

⁵⁹ Halmi és Túrterebe határának leírásában. Eredeti után kiadva Zichy I. 163–164 s XV. századi másolatokban. Per. 1319. Ns 30. és F. 53. Ns 11, ugyanitt 1532. évi átírásban is.

⁶⁰ Lel. Acta 1550. F. 3. Ns 9.

⁶¹ A várat, miként a Surányiak a király előtt 1548-ban bepanaszolták (id. h.), Kávásy Kristóf építtette a Surányiaktól II. Lajos halála után elfoglalt ugocsai halmi birtokon. A Surányiak a jószágot visszakapták s a mocsárba épített vár, melynek mint engedély nélkül épültnek lerontását az 1548. évi 46. t. c. elrendelte, várként nem szerepelt többé, neve azonban máig fennmaradt a vár helyének és környékének földrajzi neveként.

^{61/a} NRA 1582–39.

⁶² Per. 1659. Ns 14.

⁶³ Per. 1634. F. 27. Ns 21.

⁶⁴ Per. 1650. F. 20. Ns 14.

⁶⁵ Per. 1656. F. 12. Ns 7.

⁶⁶ A vész jelentése ez esetben is valószínűleg a halászatban ismeretes vejszével egyértelmű.

⁶⁷ NRA 1582–39.

⁶⁸ Per. 1694. F. 21. Ns 16.

⁶⁹ *Cselőcz* < szl. *Čelovŕce* < *Csel* szn. (v. ö. Csetfalva – tót *Čelovŕce* Sáros m; a személynévre nézve I. Taszycki, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe* 70). Kniezsa.

HETÉNY. (*Hethen*).

Hetény nemesi falu s az ugocsai kismemesség egyik gócpontja. Birtokosai a XIII. sz. második felében más vidékről költöztek Ugocsába. III. Endre király ugyanis 1295-ben megerősítve a IV. László király által az abauji Szántó és az ugocsai Hetény és Veléte terra-k felől 1273-ban kötött, majd 1280-ban IV. László által megerősített cserét, az utóbbi két birtokot az új birtokosoknak, István fiának Miklósnak, Othobar fiainak Kozmának és Mikónak, továbbá Cheburka fiainak Janusnak és Jánosnak adományozta.¹ A hetényi nemesek családja korán szétágazódott, más szomszédos falukban is birtokot szereztek s az izmos ugocsai kismemesség egyik legnépesebb törzse lettek. Bár a csereadományos Othobar és fiai, valamint adományos rokonaik neveik után ítélve idegen eredetűek lehettek, a hetényi nemesek faluja magyar volt. A középkor vége felé jutott a hetényi nemes-törzs virágzása delelő pontjára, ettől kezdve egyik ág a másik után halt ki s az ősi fészekbe a leányág révén új családok ültek be. A falu jobbágy- illetve zsellérlakosságában már a XVI. sz. második felétől megfigyelhető a zömöt alkotó magyar elem némi keveredése. A Tisza-vidék általános leromlásának korában, a XVII. sz. második felében Hetény zsellérsége is valósággal kicserélődött, a magyarság helyét főleg rutének foglalták el. Nem a zsellérségben még ezek után is megmaradó csekély magyar elem, hanem inkább a helybenlakó magyar nemesi családok hatásának kell betudnunk, hogy az új parasztlakosság nem formálhatta a falu nyelvét teljesen a magáéra.²

Hetényről nevezett családok. XIV. sz. *M:* Fejes, Hetényi. – XV. sz. *M:* Barthos, Bedő, Benech, Fejes, Fogas, Hetényi, Literatus, Marton, More, Szabó, Szennyesy; *B:* Dothor (Dathor). – XVI. sz. *M:* Bartos, Bedő, Benech, Dolgos, Fejes, Komlóssy, Marton, Szakács, Szennyesy, Szerecsen, Vetésy; *B:* Dothor, Horvát, Merk, Török.

Egytelkesek, armalisták. 1670.³ *M:* Borsi, Lakatos; *B:* Ruszkai. – 1681.⁴ *M:* Atal (Antal?), Lakatos, Selendy, Szintai, Urai;

¹ Szirmay 110; Fejér V. 3. 72; az 1295. évi adománylevél későbbi átiratok alapján: Fejér VI. I. 348 és Lel. Prot. sub H. Ns 217. A két „terra” tehát még a királyi uradalom keretében kapta nevét. Lehetséges, hogy az új adományos lakosok a terra-kon már a település némi alapjait is készen kapták.

² A falunév eredetére magyar személynév: *Hetén*, *Hetény* a *hét*, „septem” szóból. Pais, MNy. XVIII. 97. (Kniezsa). A falu neve ruténul: *Hetenja* (Petrov 31). A 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel „Tiszahetény”-ben állapított meg a falu neve.

³ Ug. jkv. 1670. szept. 22–23. f. 22.

⁴ U. ott 1681. dec. 20. f. 651.

B: Ruszkai. – 1743.⁵ *M:* Tegze. – 1754–55.⁶ *B:* Kotvaszay(?). – 1760.⁷ *M:* 2 Papp; *B:* Kotvasz. –

Birtokosok. 1567.⁸ Dolgos András 1 i; Farkas György 1 pp; Fejes Gergely 2 mp, 1 pp; Fejes István 1 pp; Rápolthy Gáspár 1 mp; özv. Török Istvánné 1 mp; Uszkay Pál 1 i; Vetésy András 1 i. – 1754–55.⁹ Kürty Miklós, Szintay András, -Péter, -Zsigmond, Tegze, András. – 1775.¹⁰ Egry János 1 c; Fogarasy Imre 1 c, 1 i; -Zsigmond 1 c; Kalós Ferenc 1 i; -László 2 c; Kanisztos György 6 c, 2 i, 1 si; Morvay András 1 c, 1 i; özv. Pogány Imréné 6 c, 1 des; Szintay Ferenc 1 c, 2 si; br. Sztojka Zsigmond 1 c.

JOBBAGYISÁG.

1567.¹¹ 4 mp, 4 pp, 2 i. *M:* Bado, Bikas, Dalos, Juhaz, Kius, Literatus, Madaraz, Nagy, Vinche; *B:* Koztha.

1570.¹² 30 pf. *M:* Bado (1585. hibásan: Bodan Dec. Ug.), Ban, Banos, Bot, Chele, Dalos (1597. hibásan: Dacos; 1599: Pallos; 1602: Danos Dec. Ug.), 2 Deak, Foris, Gal, 2 Kalmani, Jwhasz, 2 Kis, Kosa, Madaraz, Molnar Nagj, Paty (1578: Poty u. ott), Pyros, 2 Salankj (1581: Salank; 1583: Salangi u. ott), Syle (1589: Swlie; 1602: Sylleo; 1608: Selyei u. ott), Veg, Vinche; *B:* Kozta, Olah, Orozy (1578: Oroz Dec. Ug.), Thot.

1570–1631. között új nevek.¹³ 1573. *M:* Daika, Leorincz. – 1578. *M:* Balog. – 1579. *M:* Begany, Byro, Czeokeoldi (1584: Chye-gödy; 1585: Czegeodi, Czegeodi), Orszagh, Sandor, Soss, Tharnak, Sz: Lythva; *B:* Wajda. – 1580. *M:* Danch (1581: Danczy), Curez (1581: Cywraz; 1584: Twrasz; 1587: Czierorez; 1588: Cziuracz; 1597: Ciwrews; 1601: Czywreos; 1616: Czuros; 1626: Czörös, l. 1631). – 1581. *M:* Barthos, Damakos, Molnar, Paladi; *B:* Horwath. – 1583. *B:* Tora. – 1584. *M:* Bartha; *B:* Misko. – 1585. *M:* Varai (1587: Varali), Vida. – 1586. *M:* Beolchy. – 1587. *M:* Katona. – 1588. *M:* Mate. – 1589. *M:* David, Somogi (1592: Somodi). – 1590. *M:* Batizy. – 1591. *M:* Almasy, Koczis. – 1593. *M:* Posa; *B:* Erdelj, Kulyn. – 1594. *M:* Cziedregi, Cziomai, Soldos; *B:* Eg-

⁵ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁶ Nemesi összeírás. Helyt.

⁷ Per. 1760. Ns 6.

⁸ Dic.

⁹ Nemesi összeírás. Helyt.

¹⁰ UT.

¹¹ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹² A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

¹³ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ug. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Almasy, Bagdy, Balla, Balogh, Bartha, Barthos, Begany, Borsy, Beolchy, Buda, Budoso, Czato, Cziedregi, Czieoz, Czolko, Daika, Dienes, Erdelj, Ereos, Fejer, Fekete, Ghuty, Hagio, Halaz, Hitwan, Huzty, Kalnay, Kerekgiarto, Koldos, Korlat, Kulyn, Leorincz, Mate, Mezitelen, Mora, Nagypal, Oda, Osa, Peterfalvi, Zilagi, Toll, Turkolj, Vas, Vezetek, Vida, Soldos.

resi.– 1595. *M*: Halas, Simon. – 1597. *M*: Dienes, Ereos, Fejér, Hagio, Hitwan, Kerekgiarto, Mora, Zilagi, Vas, Vezetek; *B*: Ceorbeok, Oda, Osca, Teoreok, Twrkolj. – 1598. *M*: Fekete; *B*: Osoliok (1599: Orsolia). – 1599. *M*: Kalnay, Kazy (1608: Kassay), Mezitelén, Czieoz, Toll; *B*: Buda. – 1600. *M*: Bagdy, Budoso, Peleskei, Zabo; *B*: Turbocz (1602: Turbucz; 1607: Thurbok; 1609: Thurkos; v. ö. 1597: Twrkolj, keresztnév azonos). – 1601. *M*: Korlat, Nagypal, Peterfalvi. – 1602. *M*: Borsy. – 1605. *M*: Barla. – 1607. *M*: Ghuty. – 1609. *M*: Huzty. – 1610. *M*: Czianadi. – 1611. *M*: Zege; *B*: Duska (1616: Duczka). – 1612. *M*: Koldos. – 1615. *M*: Beres. – 1616. *B*: Kurta. – 1617. *B*: Czolko. – 1626: Czato (esetleg azonos az előbbi Czolko-val, keresztnév ugyanaz).

1631.¹⁴ 1 j, 17 chr. *M*: Biro, Csiele (1634: Chiala, 1638. hibásan: Czieke), Csiwre (1635: Chiwreös; 1634: Chyurasz; 1636: Cswrös; l. 1579), Darvaz (1633: Durvai; 1636. hibásan: Dandi; 1638: Darnai; 1647: Barna; 1613: Dormay), Domokos, Juhaz, Lovaz, 2 Nagj, Paladj, Sipos, Zubo, 2 Zeghe (1648: Segghe); *B*: 2 Olah, Sido, Zasz. (1632: Saass).

1631–1689. között további új nevek.¹⁵ 1634. *M*: Buzas. – 1636. *M*: Dandi, Miko, Szwcz. – 1644. *M*: Csiaszar. – 1645. *M*: Uszkai (1646: Iszkay; 1647: Iszlay; 1666: Liszkay); *Sz*: Valiczko; *B*: Lengyel. – 1646. *M*: Tegze (helyesen: Szege, l. 1631). – 1653. *M*: Sixay; *B*: Szene. – 1663. *M*: Peley. – 1665. *Sz*: Bistro; *B*: Darabont. – 1667. *B*: Kovács. – 1668. *B*: Huri. – 1670. *M*: Veghso; *B*: Kopcza (1685. hibásan: Kopoch). – 1673. *M*: Laszlo; *B*: Boszo, Németh, Péter. – 1675. *Sz*: Bocsko. – 1677. *B*: Czonka. – 1678. *Sz*: Lapko (1679: Lopko). – 1680. *B*: Biczo, Racz. –

1689.¹⁶ 1 j, 23 chr (20 incola, 3 i). *M*: Csele, Mark (1692: Mák Dec. Ug.), Sipos, 2 Szabó, 4 Szege, Teley (helyesen Peley, l. 1663); *B*: Boczó (1692: Bacso Dec. Ug; l. 1673: Boszo), David, Lakó (l. 1678: Lapko), Maruch, 7 Ola, 2 Orosz, Szasz.

1689–1775. között további új nevek. 1692.¹⁷ *M*: Ersik, Kurucz, Seres; *B*: Barok, Cseh (helyesen: Csele, l. 1689) Pando. – 1693.¹⁸ *M*: Görbe; *Sz*: Boris; *B*: Cziganv. – 1715.¹⁹ *M*: Hoszú; *Sz*: Budo; *B*: Polyák. – 1716.²⁰ *B*: Pap. – 1723.²¹ *M*: Csordás. – 1736.²² *M*:

¹⁴ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a továbbiakban ismét előfordulnak a következő, korábbról már ismert nevek: Balog, Bodó, Dános, Dávid, Dienes, Gál, Molnár, Sós, Tora, Tóth.

¹⁵ A nevek a dézsmajegyzékekből. Dec. Ug. Csak egy ízben szerepelnek a következő nevek: Bistro, Bocsko, Buzas, Darabont, Huri, Laszlo, Miko, Racz, Sixay, Szene, Valiczko, Veghso.

¹⁶ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

^{17–18} U. ott.

¹⁹ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

²⁰ Dec. Ug.

²¹ P. 4–757.

²² P. 4–2401. sub NB. et N.

Csahóczy, Czeglédy, – 1743.²³ *M:* Balosy, Kakas, Rák; *Sz:* Daruda, Lemak, Szákoly, Szuhán; *Zs:* Rubinovicz; *C:* Czigány; *B:* Ilonczay, Koczán. –

1775.²⁴ 20 c, 5 i, 3 si. – *M:* Czeglédi, Dobonyi, Dudás, Halász, Szüts, 2 Varju; *Sz:* Budok, Danilo, 2 Lemák, Lukanics, 2 Rároszki, Timko; *B:* Bereznai, Brodi, Csoban, Dancs, Fanta, Ilosvai, 2 Papp, Svább, 2 Szakay, Tooth, Zsupány.

A helység nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1774-ben kiadott bizonyáglevél szerint a lakosok nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) a faluban főleg divatozó nyelvnek szintén a rutént jelöli meg, míg a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése szerint (Helyt 20895/1862. eln.) „magyarul és oroszul egyformán beszél a nép.”

FÖLDRAJZI NEVEK.

1397.²⁵ *Dobahalma*,²⁶ monticulus.

1462.²⁷ *Malumzigeth*, kaszáló. – *Csicsye*²⁸ patak. – *Papaga*.²⁹

1465.³⁰ *Ráro*³¹ sziget; 1549 (Ujh. 1549. F. 25. Ns 30); 1761 (P. 4–2401. sub NB. et N). L. még Nagyszöllős (1465) és Szirma (1692) határában is.

1476.³² *Rawazthowysse*.³³

1496.³⁴ *Hewdwille fed*,³⁵ terra. – *Kozma gyakra*.³⁶

1524.³⁷ *Kamora Zyget*, – *Zylas*. – *Thomas Zegh*.

²³ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6. A zsidók és cigányok kifejezetten ezeknek jelölve.

²⁴ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

²⁵ Lel. Met. Ug. Ns 12.

²⁶ *Doba* személynév. V.ö. EtSz. I. 1371–72.

²⁷ Péterfy gyűjt., Kom. jz.

²⁸ *Csicse* esetleg a *csecs* szóból. EtSz. I. 1019.

²⁹ Eredete ismeretlen.

³⁰ Lel. Acta. 1465. Ns 37.

³¹ A sziget minden bizonnyal az egykorú magyar nyelvben *ráro*-nak nevezett madártól (aquila haliaëtus, avis ex genere aquilarum, herodius, buteo major) nyerte a nevét. NyTsz. II. 1374; Oklsz. 799. Hasonló kapcsolatban más helyen is. V.ö. 1427. Rározygeth. Satáray oki. II. 253.

³² Lel. Prot. Parvum f. 99.

³³ Ravasz-tövis.

³⁴ Péterfy-gyűjt., Kom. jz.

³⁵ *Hewdwille fed* = *üdülő föld*. Több párhuzamos szántóföld lábánál keresztben elnyúló föld vagy mező, amelyre a szántóföldek vége kimegy. Más szövegezésben olyan szántóföld, mely több párhuzamosan haladó földdel merőlegesen fekszik. (MTsz. I. 422; Oklsz. 721). Ma egymással párhuzamosan húzódó, *dülő* földek. Ugocsa megyében más helyeken is előfordul.

³⁶ *Gyakor* = sűrű. NyTsz. I. 1135. (Gyakor-erdő). Tehát: *Kozma sűrűje* (vlg. cserjés, bokros hely).

³⁷ Péterfy gyűjt., Kom. jz.

1549.³⁸ *Parazth fenek*, pratum. – *Harazos*, pratum – *Thwrkal*,³⁹
pratum.

1701.⁴⁰ *Csepe felől való nyomás*. – *Keresztut*. – *Csornai ut*. – *Ko-
vács Pataka*.

ILONOKÚJFALU.

A nagyszöllősi hegység rutén települési vidékének egyik késői települése a hegység nyugati oldalában az Ilonok¹ nevű patak mentén. Először 1598-ban, a dicaadójegyzékben találkozzunk vele.² Ekkor 24 jobbágyházat számláltak össze a faluban, mely a szöllősi Perényi-uradalom tartozékát képezte. A lakosság zömét szolgáltató rutén rétegben – miként általában a Nagyszöllősi hegység többi rutén jellegű településeiben is – némi magyar elem helyezkedett el, melynek a lakosság nyelvére gyakorolt hatása újabb rutén hullámok lerakódása után még a XVIII. sz. második felében is kifejezésre jutott. A falu első települői, miként a helységnevekből képzett nevekből következtetni lehet, a közeli beregi- és máramarosmegyei hegyvidékről (Ilosvai, Medenczi, Ravazmezey, Brodi, Rokamezey, Zolyvay) és a szomszédos ugocsai falvakból (Cziongovay, Kraszlay) kerültek ki.

BIRTOKOSOK.

1599.³ Kapy György 8; Perényi György 8; -István 4; Székely György 4. – 1775.⁴ Br. Perényi Antalné 3 c; -Elek árvái 3 c, 2 i; -Imre 4 e, 2 i (des); -Sándor 1 c, 1 i; Teleky grófné 4 c, 3 i.

³⁸ Újh. 1549. F. 25. Ns 30.

³⁹ Talán a faluban dívó Turkoly személynévvel azonos. L. ott.

⁴⁰ Nagyid. Ns 186.

¹ Az Ilonok patak neve először 1295-ben fordul elő okleveles forrásainkban, így – bárha szláv is (*ilonok* < szl. *ilovnikъ* < *ilъ* ‚sár‘) – az elnevezés nem a ruténségtől származik, mely csak a XIV. sz. első felében jelent meg e hegyvidéken. A falu neve ruténul: 17–73. Onuk (Loc. 284); 1865: Onük (Pesthy); Onok, Onik (Petrov Mat, VI. 205).

² Dic. Az 1596. évi és az előző jegyzékekben, valamint egyéb forrásokban még nincs nyoma. Az ugocsai Perényi uradalom felsorolásában már 1498-ban található „*Wyfalw*” nevű magyar falu, a sorban Terebes és Veresmart között. Ez az Újfalu nem lehet azonos az avashegyi Sósújfaluval, mert ez csak a XVII. sz. második felében települt, de nem látszik azonosnak Ilonokújfaluval sem, mert akkor a közbeeső teljes század alatt is szerepelnie kellene, legalább is az adójegyzékekben. A rutén vidéken álló Ilonokújfalut egyébként sem nevezhették volna magyar (hungaricalis) falunak.

³ Dic. A birtokosok neve után az adóösszeg áll forintokban.

⁴ UT.

JOBBAGYISÁG.

1604.⁵ Sz: Kepcze (1617: Kopcza Per. 1617. F. 31. Ns 23; 1652: Kepsa, Kepze Per. 1652. máj. 25); O: Mossa.; B: Babonczai (1622: Bobancziay u. ott 1622. F. 31. Ns 8), Fekete Halisna, Ilosvai. Mendenci, Olah, Ravazmezey. – 1622.⁶ M: Rakos; B: Brodi, Cziongovay, Fedő (des), Pap, Rokamezey, Zolyvay (1666: Szalvai Per. 1666. nov. 22), Ujfalusi. – 1625.⁷ M: Chikoshasw, Nagh; Sz: Ho-zán; B: Dwlay, Ilonczay, Kraszlay (1652: Karazlai Per. 1052. máj. 25.), Major, Werezkey. – 1628.⁸ M: Hegedus; B: Kisfalusi, Orosz. – 1638.⁹ M: Zep; Sz: Maskula, Vercuka; B: Kozma, Pingur (1694: Pringur Per. 1694. F. 11. Ns 45). – 1652.¹⁰ M: Czikos (v. ö. 1625: Chikoshasw), Dienes, Fazokas, Fono; B: Baczai (1673: Basay UC 57–75), Muzla (v. ö. 1604: Mossa?). – 1656.¹¹ M: Katona. – 1606.¹² M: Szabo. – 1668.¹³ B: Borcza (1694: Barcsa Per. 1694. F. 11. Ns 45), Lengyel (des), Lipcsei. – 1687.¹⁴ M: Borbely, Menszaros; Sz: Szenyo; B: Tot. – 1689.¹⁵ M: Asztalos; Sz: Sziklek (1692: Szitlik Per. 1692. F. 53. Ns 59). – 1690.¹⁶ M: Pál. – 1692.¹⁷ M: Farkas, Kis; B: Szalka, Roman, Szanyiszlo. – 1694.¹⁸ M: Sonkolyos; Sz: Paloka; B: Kellevary (1715: Kelőváry CR). – 1715.¹⁹ O: Rhádul; B: Kosták.

1720.²⁰ 13 c. M: Bator, Fazokas, Orbán; Sz: Lipcsa (v. ö. 1668: Lipcsei), Oleszar, Tupicza; O: Ragyuk (1. 1715: Rhádul, azonos);

⁵ Perényi-urbárium. UC 59–15, 89–8. Az urbárium megjegyzi, hogy újonnan szállott falu, adót még nem fizetnek, mert 12 évi mentességet kaptak. Egyébként nincs támpontunk arra, mintha az urbárium az egész falut felölelné, éppen ezért nem állíthatjuk, hogy a további évekből feltüntetett, 1604-ben még nem szereplő nevek, valóban új nevek.

⁶ Perényi György jobbágysai között. Per. 1622. F. 31. Ns 8

⁷ Perényi György által feleségének Bornemissza Katalinnak íratott jobbágysai között. Per. 1625. F. 18. Ns 22.

⁸ U. ott 1628. Ns 28.

⁹ Néhai Perényi Imre s Perényi Györgyné jobbágysai között. Per. 1638. Ns 101 s F. 29. Ns 23.

¹⁰ Perényi-osztályozásban. Per. 1652. máj. 25.

¹¹ Jobbágykezeslevélben. Per. 1656. jún. 26.

¹² Bánffy Zsigmond-féle birtokrészen. U. ott. 1666.

¹³ A Vay Péterné javairól készített urbáriumban, u. ott 1668. Ns 24.

¹⁴ U. ott 1687. okt. 29.

¹⁵ A rebellióban elhalt Perényi György javairól készített összeírásban. UC 34–39.

¹⁶ A Vay Mihály javairól készített összeírásban. UC 65–55.

¹⁷ Tanúk között. Per. 1692. F. 53. Ns 59.

¹⁸ Tanúkihallgatási jegyzőkönyvben. Per. 1694. F. 11. Ne 45. A tanúk szerint Paloka Ferenc, ki most Várban lakik, Újfaluban Perényi-telken született, atyja Paloka Ferenc, nagyapja pedig Paloka Imre volt, aki Lengyelországban egy lengyel úr jobbágya volt s onnan szökött Újfaluba.

¹⁹ Az orsz. összeírásban. CR.

²⁰ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

B: Brodi, Ilosvai, Krajnai, Kelevari, Kozma, Szukói (1743: Szuka Per. 1743. Ns 6).

1720–1775. között további új nevek. 1743.²¹ *M:* Vad; *Sz:* Zgain.

1775.²² 15 c, 6 i, 2 des. – *M:* 2 Pataky; *Sz:* Bura, 5 Geczko, Jaszecska, Nicska, 2 Szvicska, Sztankó, 3 Tupicza; *B:* Danko, Koro-ly, Kozár, Papp, Puskás.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*; a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyságlevél szerint a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) szintén a *rutén* nyelvet jelöli meg a faluban főként divatozónak. A falu jegyzője 1862-ben már azt jelentette (Helyt. 20895/1862. eln.), hogy a faluban egyedül az *orosz* nyelv él.

ISÓTELEKE.

Nevét valószínűleg attól az Isó (Isou-Esau)-tól nyerte, aki mint ugozsai comes az 1216–1217. években a Várad Re-gestrumban két ízben is szerepel.¹ Isó a birtokot bizonyos kis Pósnak (Pousa parvus) adta s az adományt a király is megerősítette, Pósa pedig 1260-ban a várad káptalan előtt a birtokot 2 szolgálóval, Blasna-val és anyjával, továbbá egy Mark nevű szolgálóval (Blasna testvérével) és gyermekeivel együtt halála esete-re feleségére, Erzsébetre, Pharon comes leányára ruházta át. Az átruházáshoz Pósa urai, a Hontpázmány nemzetségből származó Felicián és Marcell comesek hozzájárulásukat adták.² Az oklevél szerint az ekkor Isotelukenek nevezett föld Feketepatak, Verbóc, Láp, Karácsfalva, Keresztúr és Oroszi közé esett, helye tehát ma is pontosan meghatározható Verbócnek a beregi határszélre eső nyugati felén. A birtoknak szolganéppel együtt való adományozása arra mutat, hogy a birtokon a településnek némi csírája, állott, az elhagyott lakott hely jelölésére szolgáló „telek” szó pedig a településnek már ekkor elpusztult voltát sejteti. Annyi kétségtelen, hogy a település valóban nem bontakozott ki, korán, talán még a XIII. sz.-ban elenyészett. Legközelebb csak 1416-ban találkozunk nevével.³ Ekkor már lakat-

²¹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²² Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

¹ Reg. Var. 163, 171.

² Dl. 511; Wenzel XVII. 538–539.

³ A Lányok panaszt emeltek, hogy a Verbóczyek és Ujhelyiek Isóföldre nevű terra-jukat, illetve possessiójukat elfoglalták s kilencedüket a földről elvitték. Fejér X. 5. 676.

lan s a Lápyak birtokát képezi, akik az őket háborgató hontpázmánynemzetségbeliekkel 1424-ben a földet, melyet ők Isowfelde-nek, az utóbbiak Lypo-nak neveztek, felosztották.⁴ Nyilvánvaló tehát, hogy Isótelke és az 1260-ban egyik szomszédjaként megnevezett Láp közös birtokosok alá kerültek s Isótelke, mikor a kezdetleges település róla eltűnt, Láp határának részévé lett. Ezért mondják 1500-ban a már korábról is ismert Lipófenék nevű rétet Láp határai közé tartozónak.⁵ A XVI. sz. első felében Láp is elpusztult s földje a beleolvadt Isotelke-Lipóval együtt Verbőc határai közé került.⁶ Isótelke neve, s az egész környék településének magyar arculata nem hagy fenn kétséget a felől, hogy a korán elpusztult és jóformán ki sem bontakozott isótelki település is az ugocsai síkvidéket birtokába vevő magyar települési rajzás egyik lerakódása volt. E mellett szólnak még az említett 1424. évi felosztásnál megjelölt következő határpontok nevei is:

Chortospathaka,⁷ rivulus. Lásd később (1714) Verbőc határai között (Csortos, Csertás).

Werbewchpathaka, rivulus. L. még Egres (1356), Feketepatak (1295), Nagyszöllős (1336) és Verbőc (1410–20) határában is.

Berek.

Wedere,⁸ rivulus. L. Verbőc határában is (1410–20. *Wedere pathaka*).

Lapylipofeneke,⁹ lacus. L. Verbőc határában is (1410–20). –

Zemerdek, fluvius. L. még Fancsika (1642), Karácsfalva (1522), Mátyfalva (1411), Nagyszöllős (1336), Szöllősvégardó (1644), Tiszakeresztúr (1655), Tiszaújhely (1522) és Verbőc (1410–20) határában is.

Kewres, arbor.

Zylfa, arbor.

Erge.

Kyshordozlo,¹⁰ fluvius. L. Verbőc határában is (1710: *Hor-dozlo hat*).

⁴ Újh. Dl. 38245.

⁵ Újh. Dl. 38438.

⁶ L. külön Láp-nál.

⁷ *Csortos* nyilván személynév, talán a rutén *čort* 'ördög' származéka.

⁸ Talán a *vydra* 'vidra' szóból képzett szláv *vydrъje* (v. ö. cseh *Vydrí*, szerb *Vidre*, lengyel *Wydrze* helyneveket) alakból való. (Kniezsa).

⁹ Lápi-lipó-feneke (Lipófenék). A „lápi” szó az egykor itt állott, de még a középkorban elpusztult s Verbőc határába olvadt „Láp” helység nevéből. Lipó neve szláv eredetű: a szláv *lipava* vagy *lipova* 'hársas' a *lipa* 'hárs' szóból (Kniezsa).

¹⁰ *Hordozló*. Nyilván szláv eredetű név. Talán a *Гьрдославъ* személynévből való és ebben az esetben a név rutén hangalakot tüntet fel. (Kniezsa.)

KARÁCSFALVA.

*Karachunfalwa, villa Karachini, Karachon-, Karachan-,
Karachfalva.*

Neve már 1260-ban előfordul, mint a Feketepatakkal határos terra-é.¹ Első lakosai ekkor már elhagyták, legalább is 1300-ban a Viskért elcserélt Ardóval, Rakasszal és a puszta Nyírtelekkel együtt lakatlan területként került a Hontpázmány nemzetség birtokába.² A csereoklevél ugyan Karácsfalvát nem említi, de mivel a nemzetség tagjainak osztozkodása alkalmával 1310-ben már újra név szerint és a Nyírtelekre települt Újhellyel szerepel,³ minden bizonnyal a nagy kiterjedésű nyíri puszta részeként jutott a területet rövidesen újra benépesítő nemzetség kezére. Mindvégig az ugoctsi Hontpázmányok egyetlen fennmaradt fiága, az Ujhelyi-család birtokában maradt. Neve arra mutat, hogy első megtelepülői, akik még a királyi uradalom gazdasági szervezetéhez tartoztak, magyar nyelvűek voltak. A Hontpázmányok újból magyarokkal telepítették be a falut. A XVI. sz. második felében a jobbágynévsorokban szinte kizárólag magyar neveket találunk. A falu azonban valami ok folytán még a század végén elpusztult s csak évtizedek múlva népesült újra be. Új lakosai rutén vidékről származtak⁴ s bár a további utánpótlást is elsősorban a ruténység szolgáltatta, a faluban némi magyar réteg is elhelyezkedett.⁵ Ez a réteg a falu rutén lakosságának a többi Ujhelyi birtok s általában a környék magyar lakosságával való keveredése folytán vert itt gyökeret s e tényezők hatása alatt lett végül a falu nyelve ismét általánosan magyar.

¹ Wenzel VII. 538–539.

² Ujh. Dl. 38130, 38131, 38138; Fejér VII. 2. 253–255; NRA 1060–51.

³ Ujh. Dl. 38410.

⁴ A falu 1584–1625. között nem szerepel a dézsmajegyzékekben, az 1625. évi dézsmajegyzékben (Dec. Ber.) pedig ezt olvashatjuk róla: „Novi coloni rutheni hoc praedium incolunt terrasque dominorum suorū terrestrium arant et seminant ac decimam non dant. Privilegium producere non possunt.” Az 1633. évi dézsmajegyzékben: „Nolunt decimam dare, sunt rutheni”, az 1636. éviben: „rutini incolunt”. A rutének és vlachok dézsmamentességét törvények biztosították. A mentesség magyarázata kétségtelenül e hegyvidéki pásztornépek gazdasági életformájában keresendő, éppen ezért a Karácsfalvára, tehát sík földre települő s az itteni földművelő életformát átvevő ruténeknek az a követelése, hogy mentességük itt is ismertessék el, formailag ugyan igen, de tartalmilag alaptalan volt. Sokáig nem is tudták fenn tartani, a XVII. sz. második felében már beszolgáltatják a dézsmát, de nem terményt, hanem a két ellentétes álláspont kompromisszumaként – csak a zsellérek által fizetni szokott keresztyénpénzt fizették.

⁵ A falu neve ruténul is: Karačfalva (Petrov Mat. VI. 200).

BIRTOKOSOK.

1567.⁶ Ujhelyi András 1 ip, 1 pp, 2 eb; -János 1 ip, 1 pp, 1 ch, 1 nd; -Zsigmond 1 mp, 1 des. – 1754/55.⁷ Farkas József, Pak Ferenc, -Mihály. – 1775.⁸ Ujhelyi Ferenc 1 c, 1 si; -József 5 c, 1 si; -László 6 c, 1 i, 2 si; -Zsigmond 2 e, 2 i; Zékány János 1 c, 1 si.

HELYI KISNEMESSÉG.

1743.⁹ Armalisták. *B*: Pák.

JOBBÁGYSÁG.

1470.¹⁰ *M*: Bede, Kerekes, Myko, 2 Pethenye, Thamasty, Wegh; *N*: Netzel; *Sz*: Palyk; *B*: Hazaus (?) s a következő, csupán egyes nevek: Johannes filius Petri, Petrus filius Valentini.

1481.¹¹ *M*: Bede, Kosa, Pethenye; *B*: Gebel.

1490.¹² *M*: 2 Alberth, 2 Badoch, Badochy, Bartha, Bedeu, Bodach, 3 David, Dyenes, 2 Faber (1572: Kowach Dec. Ber.), Kemyves, Keserew, 2 Lelezy, 2 Myhal, Myklos, 4 Myko, Petheny, Symon, Zekel, Zenes, Wary, Weg.

1516.¹³ *M*: Alberth, Balas, David, Kewmyes, Kowach, Michael, Warga.

1522.¹⁴ *M*: Ilyes, Matyus.

1567.¹⁵ 2 ip, 1 mp, 2 pp, 3 cb (1 név nélkül), 1 nd, 1 des. *M*: Badoch, David, Imredy, Kosa, Marthon, Mathe, Pethenie (1580: Pettina, 1581: Pettneo Dec. Ber.), Zilagi.

1567–1659. között új nevek.¹⁶ 1572. *M*: Bartha, Kowach. – 1576. *M*: Gall; *B*: Botthy. – 1577. *M*: Juhaaz. – 1578. *M*: Agoston. – 1579. *M*: Lelezi, Nagj. – 1583. *M*: Balogh.

A falu a század végén elpusztult s a XVII. sz. első felében teljesen újra települt.

1659.¹⁷ 1 j, 31 chr. *M*: Fazokas, Füst, Nagy, Sipos (1665: Szipos Dec. Ber.), Szeöcz, 2 Seller; *B*: Bodnar, 2 Ilonczay, Kopa (1662: Kopia Dec. Ber.), 3 Lengjel, 3 Medenczey, 2 Oláh, 3 Orosz, Oszlas, 3 Remethey, 3 Szolyvaj, Zajkafalusi, 2 Tökésy (1665: Fülkeszy Dec. Ber.).

⁶ Dic.

⁷ Nemesi összeírás. Helyt.

⁸ UT.

⁹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

¹⁰ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Ujh. Dl. 38362.

¹¹ Zálogosításban. Ujh. Dl. 38420.

¹² Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta. 1490. Ns 16.

¹³ Tanúskodó jobbágyok. Dl. 22792.

¹⁴ Hatalmaskodási ügyben megnevezett jobbágyok. Lel., Kom. jz.

¹⁵ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹⁶ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ber.

¹⁷ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber.

1659–1715. között új nevek. 1662.¹⁸ *M*: Kis; *Sz*: Fulicka, Kuczapa. – 1665.¹⁹ *M*: Meszaros, Saffrany, Sandor; *Sz*: Libokory; *B*: Korniz, Kurta, Tatár. – 1671.²⁰ *M*: Kerekes, Nagyhaju, Talpas; *Sz*: Demko. – 1672.²¹ *M*: Lovas. – 1695.²² *B*: Medve, Zabb.

1715.²³ 6 c, 5 i, 1 libertinus, 2 extr. (si). *M*: Fekete, Hatházy, 2 Kis, Nagy; *Sz*: 2 Borcsik, Ivanyina, Petrik; *B*: 2 Orosz, Pap, Sárady, Szalvay.

1715–1775. között további új nevek. 1743.²⁴ *M*: Balas, Korpa, Molnár, Rostas, Sarjusi; *Sz*: Hvasdik; *B*: Hajdu, Puskás.

1775.²⁵ 16 c, 3 i, 5 si. *M*: Bujdosó, Kerekes, Rostás; *Sz*: Bagle, 4 Bortsik, Dubik, 2 Nohács, Severa; *B*: Homoki, 2 Major, Oláh, Orosz, 2 Papp, Pap alias Orosz, Puskás, Sustay, 2 Toth.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) szerint a faluban főképpen a *rutén* nyelv divatozik; a falu jegyzőjének 1802. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint „ámbar itt a lakosok igen kevés kivétellel oroszok, de azért közöttük divatozó nyelv a *magyar nyelv*”.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1522.²⁶ *Csene laz*.

Szemerdek, folyó. L. még Fancsika (1642), Isoteleke (1424), Mátyfalva (1411), Nagyszöllős (1336), Szöllősvégardó (1642), Tiszakeresztúr (1655), Tiszaújhely (1522) és Verbóc (1410–20) határában is.

1610. körül.²⁷ *Gyepiu mellett*; 1865: Gyepü allya (Pesty); 1823: Gyepü (Petrov 31).

*Kadarcs*²⁸ *kezőt*, kurta Kadarcs; 1698: Kadarcz felől (Ujh. 1698. dec. 8). L. a Kadarcs patakot még Tiszakeresztúr (1332) és Tiszaújhely (1580–90) határában is.

Tekeres kezőt. L. a Tekeres folyót még Tiszakeresztúr (1655) és -újlak (1698) határában is.

Szugoly ut.

Szilas alatt; 1671: Szilas allya-n (UC 64–40).

1680.²⁹ *Kársz*-ban szántó; 1698 (Ujh. 1698. dec. 8).

Kender áthó.

¹⁸–¹⁹ U. ott.

²⁰ Néhai Ujhelyi János elkobzott birtokához tartozó jobbágy. UC 64–40.

²¹ Egresy János elkobzott birtokához tartozó jobbágy. UC 8–3.

²² Dec. Ber.

²³ Az országos összeírás alkalmával készített tabella teljes névsora CR.

²⁴ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁵ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

²⁶ Lel., Kom. jz.

²⁷ Ujh. XVII. sz. v. F. 27. Ns 42.

²⁸ A magyar *Kádár* szn. a „cs” kicsinyítő képzővel. V. ö. MNy. VIII. 399, XVII. 163.

²⁹ Ujh. 1680.

KÉRŐ.*Kurew, Kyre, Kerew, Kyrew, Kewve, Kerő.*

Korán elpusztult település, ma pusztá Fancsika határában. Először 1356-ban találkozunk nevével, mikor a Hontpázmány nemzetség ugocsai ágából származó fancsikai nemesek megosztottak rajta.¹ A felosztásnál meghúzott határvonalban szerepelnek bizonyos Symon és Crystul kérői fundusai. A falut a nemzetség alapításának tekinthetjük, minthogy az általa 1251–1300 között összegyűjtött birtoktest szerzéséről szóló oklevelek még nem említik.² Földrajzi fekvése alapján legvalószínűbbnek látszik az a feltevés, hogy Kérő is az 1300-ban Ardóval és Rakasszal szerzett nyírteleki pusztá területén, ennek Mátyfalva és Fancsika közé eső északi felén települt meg. Lakott helyként utoljára 1411-ben szerepel,³ ezután csak 1558-ban találkozunk ismét nevével, mikor már pusztaként említik.⁴ Így tehát a közbeeső időben, minden bizonnyal még a XV. sz. első felében elnéptelenedett. Neve⁵ s a nemzetség egy birtoktestben fekvő többi települései alapján⁶ következtethetünk csupán, de így is elég megbízhatóan arra, hogy a korán elpusztult helység magyar település volt.⁷

KÉTKÁPOLNAMEZŐ (*Kethkapulnamezew*) és **DUBOWCH.**

Az oklevelek azoknak a „possessio”-knak sorában említik, melyeket az Ujhelyi család állítása szerint a bilkei vajdák és a szöllősi hospesek jogtalanul foglaltak el Ardó és Rakasz nevű falvaik határából.¹ E birtokot a Nagyszöllősi hegység bor-

¹ Dl. 4621; Fejér IX. 2. 520–523. Az utóbbi helyen közölt 1336. évi kelet hibás.

² Az idevonatkozó adatok Verbőcnél, Fancsikánál és Szöllősvégardónál.

³ Ujh. Dl. 38225. „via de Kewre ad Maghfalwa”.

⁴ Dl. 22687. V. ö. NRA 306–20, 307–2, 1297–13 (1581).

⁵ Hasonló nevű helység Szolnok-Doboka m.-ben is. Az utóbbi *Kereu* várjobbágytól vette a nevét (Szoln. Dob. mon. IV. 341).

⁶ V.ö. még a fenti 1356. évi osztozkodásban szereplő Symon és Crystul (talán: Crystuf = Kristóf) jobbágyok neveit is.

⁷ Lásd a Kérőre, mint a fancsikai határ részét képező pusztára vonatkozó további adatokat Fancsikánál, a földrajzi nevek között (1650.-tól). A név (Kérő) él a szomszédos Szöllősvégardó határában is, a pusztából tehát bizonyára ide is jutott. Itt említjük meg, hogy a 69. l.-on közölt vázlaton *Kerő* tévesen helyeztetett el. Helyesen Fancsikának Szöllősvégardó felé eső, tehát északkeleti határára teendő.

¹ Idevonatközlőleg általában az a 96. s köv. l.-okon.

sovavölgyi oldalára nyilván a vajdák és a hospesek telepítettek 1330–1350 között. Közülük Kétkápolnamező csupán két ízben 1351-ben és 1397-ben,² Dubouch pedig éppen csak egyszer (1351) szerepel s többé nem találkozunk neveikkel. Ha tehát egyáltalában lakott helyek voltak, már csíráikban elpusztultak. Az együtt említett, később „oláh” majd „orosz” településként jelölt possessiok (Rákóc, Misztice, Csongova, Sárad) az ugocsai hegyvidékre elterjeszkedő rutén hullám első lerakódásai voltak, így Kétkápolnamezőt és Dubowchot³ is rutén eredetűeknek tekinthetjük. Az előbbi magyar neve csak alátámasztja azokat a következtetéseket, melyeket az ugocsai rutén települési vidéknek már kezdetben, de később is magyar elemekkel történt kevertségéről esetenként levontunk.

KIRÁLYHÁZA.

*Domus regalis (1262), Felzaz apud domum regalem (1272),
Kyralhaza, Kiralhoza, Kiraly Haza.*

Nevét a királyi háztól, a domus regalistól nyerte, mely a mellette emelkedő dombon állott s a XIII. században az Ugocsa megye területén kialakult királyi erdőuralom központja volt. A mellé települt hospesfaluról, illetve ennek „királyháziak”-nak nevezett lakóiról 1262-ben hallunk először.¹ A község Felszász néven 1272-ben,² majd Királyháza néven 1355-ben Szászfaluval, Feketeardóval és Verécével közösen királyi kiváltságokat kapott,³ de már 1378-ban földesúri hatalom alá került⁴ s a királyi ház helyére épült Nyaláb vár révén a XV. század eleje óta Perényi-birtokot képező váruralom feje volt.⁵ A szász hospesek a XVI. századig szinte nyomtalanul eltűntek

² Ujh. Dl. 38161, 38213,

³ Ez a Dubouch nem azonos az Ugocsa megye déli részén fekvő Dabolcal. A név azonban azonos eredetű (szláv *dubovъсь*).

¹ Fejér XII. 3. 46–48.

² U. ott V. 1. 176; Per. 1272. F. 1. Ns 2.

³ Per. 1355. F. 3. Ns 10; 1364. F. 4. Ns 3; Anj. VI. 407–409, 634–635.

⁴ Dl. 26566.

⁵ Az 1720. évi regnikoláris összeírásban Királyháza a nemesi faluk sorában kúriális falunak vétetett fel, de ez esetben a „curialis” nem a nemesi községet jelöli, hanem az uradalmi központot, ahol nincsenek jobbágytelkek, csak zsellérek, szolgák, cselédek. Ezt a beállítást azonban sem az előbbi, sem az utóbbi adatok nem igazolják s az úrbérrendezés során szabályszerűen ki is mérték a jobbágy telkeket.

a faluból, mely a század második felében teljesen magyarnak látszik, a XVIII század második felében pedig az időközben történt beszivárgás következtében már túlnyomólag rutén.^{5a}

BIRTOKOSOK.

1567.⁶ Perényi János 1 ip, 7 pp, 1 ss, 7 des. – 1775.⁷ Br Perényi Ferenc Jakab 4 e, 3 i, 2 si; -Imre (id) 8 c, 8 i, 6 si; -József 2 e, 2 i; -Sándor 1 c.

HELYI KISNEMESSÉG.

1743.⁸ Armalisták. *M*: Tegze; *B*: Horvát.

JOBBÁGYSÁG.

1272.⁹ *B*: Stephanus filius Senyg.

1364.¹⁰ *B*: Blasius magnus judex.

1402.¹¹ *B*: Sartor.

1458.¹² *M*: Heges, Hekfyw, Weres; *B*: Sartor.

1470.¹³ *M*: Bene, 2 Heges, Palagar, Zekeres, Thanir; *N*: Fewlder; *B*: Pellifex, Franciscus pastor porcorum.

1567.¹⁴ *M*: Barthos, Borsi, Bewchi (1574: Bechy Dic), Chedreki, Geore (1628: Gure Per. 1628. P. 36. Ns 138: 1653: Györe Per. 1653. F. 25. Ns 29), Nagy, Santha; *Sz*: Balko; *B*: Gaspar (e. n.).

1567–1775. között új nevek. 1572.¹⁵ *M*: Dobos (1574: Dohos Dic), Pinthek, Sitew, Zakach (1574: Coquus Dic.), Talas. – 1574.¹⁶ *M*: Rostakeoteo, Vinche. – 1600. körül.¹⁷ *M*: Kertesz (des). – 1622.¹⁸ *M*: Csaholczj, Megiessj, Szabo, Therebessy; *B*: Horvat. – 1626.¹⁹ *M*: Szivos. – 1628.²⁰ *M*: Aiak, Lovas. – 1638.²¹ *M*: Haláz, Huzti,

^{5/a} A helység rutén neve: Kirihaza (Petrov Mat. VI. 201).

⁶ Dic.

⁷ UT.

⁸ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁹ Fejér V. I. 176–177.

¹⁰ A község képviseletében Per. 1364. F. 4. Ns 3; Anj. VI. 634–5.

¹¹ Hatalmaskodás miatt panaszt emel. Lel. Acta 1402. Ns 10.

¹² Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. U. ott. 1458. Ns 1.

¹³ U. azok u. ott 1470. Ns 19.

¹⁴ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dec. A csoportosítás fentebb a birtokosok rovatában, a des.-ák név nélkül.

^{15_16} Dic.

¹⁷ Per. XVI. sz. v. Ns 173.

¹⁸ Néhai Perényi Ferenc jószágainak urbáriumában. Per. 1622. F. 31. Ns 8.

¹⁹ Szomszédként. Per. 1626. F. 33. Ns 9.

²⁰ A szöllősi jószág jobbágyságai között. Per. 1628. F. 36. Ns 138.

²¹ Néhai Perényi Imre jobbágyságai között. Per. 1638. Ns 101.

Kulczár, Kupai, Szücs; *B*: Rác, Teky, Toth. – 1653.²² *M*: Bányai, Bartha, Czyk, Deli; *Sz*: Horoly (1675: Hörölly Per. 1675. P. 15. Ns 9). – 1661.²³ *B*: Szaszi. – 1673.²⁴ *M*: Kupas (v. ö. 1638: Kupai). – 1675.²⁵ *M*: Trombitás; *B*: Kirvay. – 1689.²⁶ *M*: Dudas. Varga. – 1715.²⁷ *M*: Batisy, Eczetes; *Sz*: Lemák; *B*: Kupányi (Kupai? 1. 1638), Sárody. – 1720.²⁸ *M*: Boros, Csordas, Sarkany, Vas; *O*: Bandra; *Sz*: Verkovina; *B*: Solya, Tatár. – 1743.²⁹ *M*: Botos, Kümives, Sárkány; *Sz*: Kalinics, Lóga, Maruska, Renjo (v. ö. 1775: Hrinju), Szirko, Szvitlik, Zádnyay (v. ö. 1775: Zadnyanszki), Zajko; *B*: Izai, Kovacs, Kövesligeti.

1775.³⁰ 15 c, 13 i, 8 si. *M*: Béres, 3 Botos, Csépes; *Sz*: 2 Dobak, Huzicska, 2 Hrinju, 4 Ivaniga, 2 Korpánczu, 3 Lemák, Marusko, 4 Szeverenku (Sverenka), Szirko, 3 Sztrizak (Strizak), Vaszilinko, Zadnyanszki; *B*: 2 Ahi, 2 Kocsis, Koszta, Lukács.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés folyamán 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben felvett jelentés szerint rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT), az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) szerint is a helységben főként a *rutén* nyelv divatozik.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1272.³¹ *Stulba*³² nevű erdő.

1575.³³ *Naboyza*,³⁴ Nyaláb vár tornyának neve; 1639: Nyeboysza (Per. 1639. F. 39. Ns 22);

Palank, fortalitium a várhoz.

Mocharka, rivulus; Mocsaras tó (Per. 1805. szept. 18); 1923: Močaroš (Petrov 32).

Beczke,³⁵ silva.

Nagh Mochar, silva; 1802: Mocsár, Mocsáros nevű hely

²² Tanúkként. Per. 1653. F. 25. Ns 26.

²³ Per. 1661. F. 52. Ns 59.

²⁴ A Perényi Ferencről elkobzott jószág leltárában. UC 57–35.

²⁵ Perényiek közötti cserében. Per. 1675. F. 15. Ns 9.

²⁶ Elkobzott Perényi-jószág leltárában. UC 34–39.

²⁷ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

²⁸ Perényi Pál jobbágysai. Per. 1720. Ns 4.

²⁹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

³⁰ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

³¹ Fejér V. 1. 176–177.

³² *Stulba* = esetleg a német „Stillbach”, vagy inkább az orosz „Stolb” (oszlop) szóból.

³³ NRA 931–15; Per. 1590. Ns 76.

³⁴ *Nebojsza* < szl. *Nebojsa* („nem félő”), gyakori bástyanév. Melich, MNY. VI. 246; Csefkó MNY. XXV. 216. Melich szerint a szó szerb eredetű, Csefkó – éppen a nyalábi elnevezés alapján – műkifejezést ismer fel benne, melyet a magyar katonák átvettek és továbbvittek.

³⁵ *Beczke* vlg. személynév.

- (U. ott); 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2); 1887: Mocsár erdő (a 75000-es kat térképen); 1923: Močar (Petrov 32).
Fatthyu Janos Dombja, monticulus.
 1075.³⁶ *Vadkert*-ben rét; 1689 (UC 34–39).
 1689³⁷ *Felsőmező*; 1725 (Ujh. 1725. F. 20. Ns 13); 1802: Felső forduló (Per. 1805. szept. 18. 37); 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2.).
Alsómező; 1802: Alsó forduló (U. ott).
Sziget; 1865: Szigetyi (Pesty); 1923: Sigetii (Petrov 32).
Mocsar Laz sen Nagy Reth (v. ö. 1575: Mocharka, Nagh Mochar).
*Valocz*³⁸ *kezep*; 1802: Volocz nevezetű helyen máléföld (Per. 1805. szept. 18. 39.); 1805 (Per. XVIII. sz. v. A. 2); 1865: Valócz (Pesty); 1923: Valovc (Petrov 32).
Nagy ortvany.
Kys reth; 1802 és 1807 (Per. 1805. szept. 18. és XVIII. sz. v. A. 2); 1923: Ryt (Petrov 32).
Nagy kert; 1802 és 1807. (U. ott); 1865 (Pesty).
Szaszi sziget.
 1802.³⁹ *Rosztoka*⁴⁰ felől való oldal; 1805 (Per. XVIII. sz. v. A. 2); 1865: Pozá Suchó rosztokó (Pesty).
Rosztoka árka; 1807 (U. ott).
Verécsi gyepü alatt; 1807 (U. ott).
Körtvélyfánál föld; 1807 (U. ott).
Lencse tarló nevezetű hely; 1807 (U. ott); 1865 (Pesty).
*Pást*⁴¹-on máléföldek; 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2).
Bársony liget-en máléföld; 1807 (U. ott).
Füves kert nevezetű helyen máléföld; 1807 (U. ott).
Forgó rét nevezetű helyen máléföld; 1807 (U. ott); 1865 (Pesty).
Lapos nevezetű helyen máléföld; 1807 (U. ott); 1923: Lapos (Petrov 32).
Nagy Lapos nevű rét; 1807 (U. ott).
 1807.⁴² *Hideg víz*. L. Még Tekeháza határában is (1795).

³⁶ Per. 1675. F. 15. Ns 9.

³⁷ UC 34–39.

³⁸ *Valocz*, *Volócz* szó származhatok a szl. (cseh, lengyel, orosz) val (‘töltés’) szóból (a szl. szó < a német *Wall*). E mellett az eredet mellett szól az a körülmény, hogy Királyháza határában töltések, sáncok valóban voltak is, minthogy itt állott Nyaláb vár. A név hangalakja azonban arra mutat, hogy az ‘*ökör*’ jelentésű szl. *vol* az alapja. Tehát *volovъcъ* ökörmező, ökörlegelő. Hasonló nevek: *Volovec* hegy Szepes m.; *Volóc* – tót *Volovec* hn. Bereg m.; *Volová*, Zemplén m.; Ökörmező – *Volova*, Máramaros m. stb. (Kniezsa).

³⁹ Per. 1805. szept. 18.

⁴⁰ *Rosztoka* < szl. *roztoka* ‘vízelágazás’ (Kniezsa).

⁴¹ A magyar *pást*, *pázsit* = gyep, fű. NyTsz. II. 1254; MTsz. II. 100; Oklez. 760.

⁴² Per. XVIII sz. v. A. 2.

KIRVA.

Kyrwa, Kyrva, Kryva, Krywa, Kirwa.

Kirva az avasvidéki „Oláhság” legészakibb faluja, a Tiszára meredeken leeső hegyfal tövében. A hegy lába és a Tisza folyása között ma beépített terület nem az első megtelepülés helye. A XVII. sz. derekán lejátszódott határviillongások irataiban azt olvashatjuk, hogy a falu eredetileg más helyen állott s a Tisza árja kényszerítette a kirvaiakat új lakóhely keresésére.¹ Bizonyára akkor történt ez, mikor a Tisza ma halványokból (morotva) felismerhető medre helyett délebbre keresett magának új folyást.² Így szorult közvetlenül a hegy lába s a Tisza szélső ága közé, ahol nyugodt élete szintén nem lehetett. A XVIII. sz. elején pusztán áll s bár ennek okát nem tudjuk, azt ez alkalommal is bizonyára a Tisza pusztításaiban kell keresnünk. Csak 1714-ben kezdett ismét betelepülni, de alig néhány év múlva új csapás érte a feléledő falut: 1717-ben a tatárok elpusztították és újra néptelen maradt.³ Ismét megtelepülni csak 1719-ben kezdett.⁴ Fekvése egyébként is veszedelmes volt: a Tiszának az Avas és a Nagyszöllősi hegység között keskenyen összeszűkülő kapujában, tehát egészen a hadak útjában feküdt. A sok átélt viszontagság visszatükröződik az alábbi névsorokban is. Bár a falu szláv neve⁵ arra mutat, hogy e ponton a ruténség vetette meg lábát, mely észak felől e ponton érte először a Tisza balpartján fekvő Avasvidéket, az 1450. évi nevek tükrében akár magyarnak is mondhatnánk a falu lakosságát. A XVI. sz. második felében már észrevehető a további szláv betelepülés, mely a tatárpusztítás után újra települő faluban a XVIII. sz.-ban kizárólagos volt. Oláh nevű lakost egyáltalában nem ismerhetünk fel váltakozó népességében s így az az ellenmondás, mely „oláh” megjelölése s lakossága nemzetisége között mutatkozik s amelyről más helyen már szölvünk,⁶ az Avasvidéken éppen Kirvánál a legszembetűnőbb. A Perényiek nyalábi uradalmának tartozéka.⁷

¹ Lel. Met. Ug. Ns 23.

² E halványok felismerhetők az 1887. évi kat. térképen is.

³ CR 1715.

⁴ CR 1720.

⁵ *Kirva* < szl. *Kriva* ‚görbe’. Hasonló nevű falu több is van. (Kniezsa). A falu neve a ruténajkúak nyelvén: 1773. *Kriva* (Loc. 283); *Krivka* (Petrov 32); *Krivyj* (Petrov Mat. VI. 202).

⁶ L. a 103–105. és 119–125. l.-okon.

⁷ A falu neve a 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel „*Tiszakirvá*”-ban állapított meg.

BIRTOKOSOK.

1567.⁸ Perényi János 1 vajda (pp), 2 ip, 4 pp. 1 ss. – 1775.⁹ Id. br. Perényi Imre 13 e, 7 i, 3 si.

JOBBÁGYSÁG.

1450.¹⁰ *M*: Hayas, Kazas; *B*: Keves és a következő két egyes név: Danch, Simon.

2567.¹¹ *M*: Karkas, 2 Tewrsewk; *B*: Demien, Kathalin, Markus, Oroz.

1567–1775. között új nevek. 1572.¹² *Sz*: Babuch, Bobolich; *B*: Dan, Hathia, Thewrchin (1574: Turcian des, Dic). – 1574.¹³ *M*: Magyar (des), Nag (des), Santa (des); *Sz*: Dracus (des). – 1634.¹⁴ *B*: Buzugan. – 1638.¹⁵ *B*: Kirvai. – 1661.¹⁶ *M*: Halasz. – 1673.¹⁷ *M*: Tivadar. – 1715.¹⁸ *M*: Siketh; *B*: Lengyel, Vajnagy. 1743.¹⁹ *M*: Pall, Szabados; *Sz*: Dranik, Mandics; *B*: Oláh, Pap.

1775.²⁰ *Sz*: Bánik, Buricz, Dancza, Dobáka, Filep, 2 Klenu (Kleno), Kovács, Maxim, Muszka, Oricho, Posták, Rakuszcinecz, Szvitlik, 2 Urbár; *B*: Czikli, Izrael, Orosz, 2 Rákóczi, Sváb, Ter-noczi.²¹

A falu lakosságának nyelve az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyosságlevél (UT), az 1775. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint: *rutén*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1802.²² *Borkutó* nevű hely; 1887: Borkot (a 75000-es kat. térképen). *Rosztoka* közt nevű hely.

⁸ Dic.

⁹ UT.

¹⁰ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyedrészbirtok jobbágysai. Per. 1450. F. 13. Ns 6 s Tört. Tár 3908. 10.

¹¹ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített összeírás teljes névsora. Dic. A csoportosítás fentebb a birtokosok rovatában, a des. név nélkül.

^{12–13} U. ott, u. az.

¹⁴ Tanúk között. Per. 1634. Ns 40.

¹⁵ Néhai Perényi Imre javain levő jobbágysai között, u. ott 1638. Ns 101.

¹⁶ Tanúk között. Per. 1661. F. 52. Ns 55.

¹⁷ A Perényi Ferenc által Hetei Istvánnak zálogba adott 2 jobbágy egyike. Per. 1673. F. 1. Ns 4.

¹⁸ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

¹⁹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁰ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT. A csoportosítás fentebb a birtokosok rovatában.

²¹ A XVI–XVII. sz.-ban Rakasz, Veresmart, Kirva között dúló határvilongások irataiban szereplő földrajzi neveket Rakasznál soroltuk fel. Ezek közül csupán a Telek nevű terület s kétségtelenül ez is csak a XVII. sz. második felétől számítható Kirvához. A Tisza által kiszorított kirvaiak ugyanis itt építették fel új falujukat.

²² Per. 1805. szept. 18.

KISCSONGOVA.¹

A XV. sz. első felében a Perényiek telepítették a Nagyszöllősi hegység borsovavölgyi lejtőjére. Telepítését és a további fejlődést illetően utalunk a testvérfalujánál, Nagycsongovánál elmondottakra.

BIRTOKOSOK

1574.² Czobor Imre 1 ip; Forgách Imre 1 pp; Perényi György 1 b; -István 3 ip, 2 pp; -János 1 ip, 1 pp. – 1775.³ Gr. Károlyi Antal 1 i; Br. Perényi Antalné 1 e; -Elek árvái 1 c; -Imre 1 c; -József 1 e; Teleky grófné 1 c, 1 i.

JOBBÁGYSÁG.

1450.⁴ *B:* Andreas, Georgius, Thomas (e. n.-ek).

1574.⁵ 5 ip, 4 pp, 1 b. *M:* Fodor, Keczes; *Sz:* Kraynik, Mazlan (1641. körül: Maslan Per. 1641); *B:* 2 Borza, Karazlai (1625: Krazlay Per. 1625. F. 18. Ns 22), Komiat, Olah, Simon.

1574–1715. között új nevek. 1617.⁶ *Sz:* Babicz (1628: Babis Per. 1628. Ns 28); *B:* Poliankai. – 1625.⁷ *B:* Dwlay, Pap. – 1641. körül.⁸ *M:* Monar; *B:* Hecző. – 1652.⁹ *M:* Kis. – 1666.¹⁰ *B:* Bocza (Borza?, v. ö. 1574), Lengyel (des). – 1668.¹¹ *M:* Paal; *B:* Szalvai. – 1670.¹² *M:* Sonkolyos; *B:* Kurta, Szaniszló. – 1687.¹³ *M:* Fono. – 1689).¹⁴ *M:* Farkas.

1715.¹⁵ 4 c, 1 i. *M:* Fodor, Mészáros, Molnár; *B:* Komjáthy, Szalvai.

¹ A falu neve oroszul: Zawadka (Loc. 1773, 284); Mala Csengáva (Pesty 1865).

² Dic.

³ UT.

⁴ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyed-birtokrészen levő jobbágyok. Per. 1450. F. 13. Ns 6. s Tört. Tár 1908. 11.

⁵ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. Az általában alapul vett 1567, s a további 1570. és 1572. évi jegyzékeket itt figyelmen kívül kellett hagynunk, mivel ezekben Kiscsongova más falukkal közösen, elválaszthatlanul vétetett fel.

⁶ Per. 1617. F. 31. Ns 23.

⁷ A Perényi György által feleségének Bornemissza Katalinnak íratott jobbágyok között. Per. 1625. F. 18. Ns 22.

⁸ Urbárium. Per. 1641.

⁹ Perényi osztályozásban. Per. 1652. máj. 25.

¹⁰ Bánffy Zsigmond birtokrészén. Per. 1666.

¹¹ A Vay Péterné javairól készített urbáriumban. Per. 1668. Ns 24.

¹² Tanúk között. Per. 1670. F. 11. Ns 25.

¹³ U. ott 1687. okt. 29.

¹⁴ A rebellióban elhalt Perényi György javairól készített összeírásban. UC 34–39.

¹⁵ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

1715–1775. között további új nevek. 1730.¹⁶ *B*: Totth. 1743.¹⁷ *Sz*: Anicsko, Aniszko, Bilák, Brécs, Morzanics; *O*: Kapicsora ; *B*: Lődár.

1775.¹⁸ 5 c, 2 i. *Sz*: Michajka, Morzanics, Oniszka, Szotszka; *B*: Lődör, 2 Orosz.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint magyar; a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyoságlevél szerint rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) a. faluban túlnyomólag divatozónak a *rutén* nyelvet, jelöli meg s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése szerint (Helyt. 20895/1862. eln.) egyedüli nyelv a *rutén*.

KISGÉRCE.¹

Gerche, Gerch, Geerche, Felsewgercze, -Gerecze, -Geercze, -Gercye, Kis Gércze.

A megye délkeleti sarkában az Avas hegység lejtőin fekszik a két Gércse. Előbb Alsó- és Felsőgércse nevet viselték, e nevek azonban a XVIII. század első felében, Nagy- és Kisgércse nevekkel cserélődtek fel. A két testvérfalu a szomszédos Túrterebessel együtt a XIV. század közepe táján még Szatmár megyéhez tartozott, a század végétől azonban már állandóan Ugocsa megyében szerepel.² Túrterebes, mellyel a két Gércse mindvégig szűkebb birtokegységet alkotott, 1315-ben királyi adományban Dénes fia Tamás mester beregi és ugocsai főispán birtokába jutott.³ A két Gércét ekkor még nem említik, de 1342-ben Terebes és a kissé távolabb eső Jánk már Gerche vár tartozékaként szerepelnek,⁴ 1393-ban pedig mindkét Gércse kü-

¹⁶ U. abban, u, ott.

¹⁷ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

¹⁸ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

¹ A falu neve valószínűleg a Gércse-Gércse személynévből származik. (Személynévként adatok: 1400. Gerche, Fejér X. 3. 247; 1365. Gerech, Fejér IX. 3. 514). A szó eredete bizonytalan, hangzása magyaros.

² Komáromy 36. s Kom. jz. 1393. 1338-ban még Terebessel együtt Szatmár m.-ben. Per. 1381. F. 5, Ns 9.

³ Komáromy: Nyalábvár. Száz. 1894. 501. Az eredeti 1360. évi átiratban. Per. 1360. F. 3. Ns 23, 25. A Terebessel együtt adományozott Belriuche és Kyriuche (Ricse) a szatmármegyei s közel fekvő Ricsével azonos.

⁴ Komáromy: 36. Ez arra látszik mutatni, hogy eredetileg a két Gércse földje is Terebes határába tartozott s Tamás mester vagy leszármazottai várat óhajtván építeni, e célra a Terebes falut környékező sík vidéknél alkalmasabbnak találták a falu határába eső, de távolabb fekvő hegyes vidéket. A vár építésével egyidejűleg települhetett a két Gércse.

lön is megnevezvük.⁵ Ugyanekkor a várnak már csak helyét említik, emlékét azonban még a XVIII. század végén is fenn-tartotta a „várhegy” név s a várnak itt akkor még látható helye.⁶ Terebes és a két Gérce a XIV. század második felében a Tamás mestertől származó Jánky család kezéről a nyalábi uradalom birtokosai, Szász vajda fiai,⁷ majd 1405-ben az uradalommal együtt a Perényi-család kezére került.⁸ Bár a két Gérce birtoktörténetileg Túrterebessel képezett szorosabb egységet, gazdasági, társadalmi és nemzetiségi vonásai északi, szintén hegyvidéki szomszédjával, Turcéval közösek. E falukra az Avas hegységen Erdély felől felhúzódó s az északról leszálló ruténséggel éppen e helységek további északi szomszédságában összeütköző hegyi oláhság nyomta reá bélyegét, bár a faluk első megtelepülésében – legalább is a falunevek s a legrégebb ismert jobbágy nevekből következtethetőleg – szerepét megosztotta magyar, sőt szláv elemekkel is.⁹ Az adatok a két Gércét tovább is vegyes nemzetiségű falunak tüntetik fel s számos jele van annak is, hogy az állandó magyar hatás mellett szláv hatások tovább is érték, míg azonban a magyarság nyelvi és népi tudatát valamennyire megőrizte, a lassanként leszivárgó szlávtság azokat feladta, úgy látszik, elsősorban az oláhság javára.

BIRTOKOSOK.

1507.¹⁰ Perényi János 1 judex-vajda, 2 ip, 4 pp, s 3 des. – 1775.¹¹ Br. Perényi Ferencz Jakab 1 c, 1 i, 1 des; -Sándor 2 c, 1 si; -Elek árvái 6 c. 1 i, 1 des; -Imre 12 c, 1 i, 2 si; -Károly 17 c, 12 i, 3 si; Patay József 3 c.

JOBBÁGYSÁG.

1450.¹² *M:* Gywrke; *B:* Blasius (e. n.-ek).

1514.¹³ *B:* Balassy, Egresy (des), Kys; *Sz:* Balko; *B:* 2 Bwda. Chola.

⁵ „Gerche et alia Gerche”. Kom. jz.

⁶ Vályi II. 26 és Szirmay 154.

⁷ Komáromy: Nyalábvár. Száz. 1894. 504, 507.

⁸ U. ott 507, 508 és DI. 9019.

⁹ A hagyomány szerint hajdan rácok és horvátok kerültek e helyre, akik lassanként szétszóródtak a környéken (Pesty, 1865). V. ö. a 123. l.-on mondotakat.

¹⁰ Dic.

¹¹ UT.

¹² A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyedrészen. Per. 1450. F. 13. Ns 6 s Tort. Tár 1908. 9.

¹³ Perényi Gábor által cserébe adott jobbágyok. Per. 1514. F. 30. Ns 2 s F. 42. Ns 160.

1567.¹⁴ *M*: Zigonios; *Sz*: Balko, Buria (1584: Bura Per. 1584. Ns 31; 1666: Burju U. ott. 1666. febr. 22; 1715: Bora CR; *B*: Chola, Herman (1647: Hermany Per. 1647. máj. 5), 2 Koztha (1675: Kosto, Koszta Per. 1675. Ns 1132).

1567–1705. között új nevek. 1572.¹⁵ *M*: Kardos (1574: Kolbaz alias Kardos Dic). – 1574.¹⁶ *B*: 2 Oroz. – 1584.¹⁷ *M*: Feyes, Forys. *B*: Kis Kozma, Kolbaz (v. ö. 1572: Kardos), Ranato. – 1604.¹⁸ *Sz*: Bordak, Paluczka; *B*: Kozma (v. ö. 1584 Kis Kozma). – 1647.¹⁹ *B*: Burián (v. ö. 1567: Buria), Fattyu. 1658.²⁰ *M*: Lőke, Veres; *B*: Hajdu. – 1665.²¹ *B*: Czonka, Lukacz. – 1671.²² *M*: Bányász, Mehes. – 1672.²³ *M*: Farkas. – 1675.²⁴ *B*: Turczy.

1705.²⁵ *M*: 11 Fejes, Foris, Kis, Törsök, Veres; *Sz*: 7 Bura, Handra (v. ö. 1675: Handera); *B*: Csonka, Fatyu, 3 Hermán, 2 Kaka, 4 Koszta, 4 Orosz, Raksai, Turczy.

1705–1775. között további új nevek. 1715.²⁶ *M*: Matthé; *B*: Dobó (Dubó? v. ö. 1720-ban Nagygércén Dubo extraneus), Márkus, Tolvaj. – 1720.²⁷ *M*: Csapó, Fejes alias Mate (v. ö. 1705: Fejes, 1715: Matthé), Gergely, Rosta, Vak; *B*: Avasi, Tartoczi. – 1743.²⁸ *M*: Bojtos, Fazekas, Kancza, Ravasz, Szarka, Szűcs, Telyes; *Sz*: Gabris; *O*: Szudurcsán; *B*: Katalin, Pap.

1775.²⁹ 41 c, 15 i, 6 si. – *M*: Bojtos, Botos, Fekete, Göbös, Kiss, Máté, Szarka, 5 Telyes (Teljes), Törsök; *Sz*: 10 Bura, Bura alias Gábris, Bura alias Lázár, Handera, Kondics, 3 Svircsok, Szbona; *B*: Csuta, 2 Fatyu, Hados (Hodos), 3 Herman, 5 Jozsep, 4 Kaka, 4 Koszta, Lázár, Lorván, 4 Orosz, Papp, Tartóczi, 3 Tolvaj.

A falu lakosságának nyelve az úrbérrendezés folyamán 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár a magyart mindnyájan értik – *oláh* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) szerint a faluban főként az oláh nyelv él, a falu jegyzőjének 1862. évi

¹⁴ Dic. Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. A csoportosítás fentebb a birtokosok rovatában, a des.-ák név nélkül.

^{16–17} Dic.

¹⁷ Per. 1584. Ns 31.

¹⁸ Túrterebesi urbáriumban. UC 59–15.

¹⁹ A Perényi Ferencz által elzálogosított jobbágyok között. Per. 1647. s jobbágykezeslevélben u. ott. 1647. máj. 5.

²⁰ Jobbágykezeslevélben u. ott 1658. szept. 20.

²¹ U. abban u. ott 1665. máj. 12 és 23.

²² A földesúrtól gabonakölcsönt kapott jobbágyok között. Per. 1671. ápr. 9.

²³ Jobbágykezeslevélben, u. ott 1672. jún. 18.

²⁴ Perényi osztályozásban Per. 1675. Ns 1132.

²⁵ A megye parancsára 1705. okt. 8-án a megye déli részén fekvő helységekről tizedekre osztással készített összeírás teljes névsora. Nagyid. Ns 194.

^{26–27} CR.

²⁸ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁹ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

jelentése szerint (Helyt. 20895/1862. eln.) pedig a faluban divatozó nyelv az *oláh* és kevés *magyar*.³⁰

KISKUPÁNY.¹

A nagyszöllősi hegyvidék utolsóinak, csak a XVII. sz. első felében² megtelepült községe, szűk határok között, a hegy-ségnek a Tiszára leeső oldalában.³ Lakosai túlnyomóan rutének s miként a helységnévből képzett családnevekből következtetni lehet, – elsősorban a környékbeli ugoicsai, beregi és mármaros-i rutén falvakból származóak (pl. Dobrokai, Rákóczy, Zádnyai, Lipcsei, Krajnai, Mármaros, Babai). A magyarság hatásának fekvésénél fogva közelről (Nagyszöllős szomszédsága) kitett faluban némi magyar elem is gyökeret vert s ez nyelvével a XVIII. sz.-ban még őrizte. A szöllősi Perényi-uradalomhoz tartozott.

BIRTOKOSOK.

1775.⁴ Br. Perényi Antalné 6 i; -Elek árvái 6 i; -Ferenc Jakab 1 i; Imre 5 i; -Sándor 5 i; Teleky grófné 2 i; a helybeli parochus lelkész 1 i.

JOBBÁGYSÁG.

1638,⁵ *M:* Nagy, Törsök; *Sz:* Babicz; *B:* Kasznicay, Kenez

³⁰ A Pesty-helynévgyűjtésben levő jelentés (1865) szerint a falut tiszta oláh ajkúak lakják. A falu neve oláhul: Giercza Mnyika.

¹ A falu neve az 1907. évi 145921. sz. belügyminiszteri rendelettel a szomszédos Veresmart, neve után „*Alsóveresmart*”-ban állapított meg.

² Az adójegyzékek 1620-ig nem említik, először 1638-ban fordul elő Perényi-osztályozásában (l. alább).

³ Lipszky szerint rutén neve *Kopaňa*. (1773: *Malakapanya*. Loc. 284; Petrovnál *Mala Kopaňa* [32].) Nyilván személynévi eredetű és egy *Kopány* – *Kupány* személy birtokát jelöli. Magának a Kupány – Kopány szn.-nek eredete bizonytalan. Lehet, magyar eredetű is (v. ö. MNy. XX. 143, XXIII. 369, XXIV. 7, 149), de lehet – s ez esetben inkább ez valószínű – szláv is (v. ö. *Kupoň*, *Kupisz*, *Kupina* szn.-eket, *Kupinino* hn.-et Lengyelországban). Hasonlóan ebből a töből alakult személynevekre mennek vissza a *Kupa*, *Kupina*, *Kupinova*, *Kupinec*, *Kupinovec*, *Kupolc*, *Kuppony* stb. helynevek.

⁴ UT.

⁵ Néhai Perényi Imre birtokához tartozó jobbágyok. Per. 1638. Ns 101. Nincs támpontunk arra, mintha egyedül néhai Perényi Imre lett volna 1638-ban birtokos, éppen ezért nem állíthatjuk, hogy a további évekből feltüntetett, 1604-ben még nem szereplő nevek, valóban új nevek.

(1662: Kynysi Per. 1662; 1666: Keniz u. ott 1666., máj. 28; Kenizi u. ott 1666. márc. 29), Kutilan. – 1641. körül.⁶ Sz: Brak; B: Kesseliu (1672: Keselyű Per. 1672. máj. 12, Keselyümezei?), Koczan, Lukacz, Rak. – 1662.⁷ Sz: Szadgeny (1670: Zanyai Per. 1670, Ns 19; 1687: Zannyai u. ott 1687. okt. 29; 1720: Zádnyai CR.); B: Dobroka (1666: Dobrokai Per. 1666. márc. 29), Rakoczy. – 1666.⁸ M: Hegedűs, Szegarto, Üveges; B: Borcs. – 1670.⁹ M: Ar dai. – 1672.¹⁰ N: Hencz. – 1673.¹¹ M: Vad; B: Pap. – 1675.¹² M: fekete, Molnar. – 1687.¹³ M: Kadar, Kiraly, Vargha. – 1693.¹⁴ M: Lőrinc.

1715.¹⁵ 6 c, 1 i, 1 extr. (si). M: Fazokas, Kajtár, Kádár; B: 2 Dobrókay, 3 Rákóczy.

1715–1775. között további új nevek. 1720.¹⁶ B: Lipcsei, Santa alias Rákoczi (v. ö. 1662: Rakoczy). – 1743.¹⁷ M: Halasz, Szántai; Sz: Kotlány, Pirda; B: Orosz, Sofalusi.

1775.¹⁸ 26 i. M: Kádár, 2 Szántai, Varga; Sz: Alexanics, Babik, Dublyák, Kotlán, Köminecz, Perda, 2 Pirda, Prebus; B: Bábai, Dobrokai, Krajnai, 2 Liptsei, Máramaros, Oláh, 4 Orosz, Papp, Rákoczi.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*; a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyáján értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) a faluban túlnyomólag divatozónak szintén a *rutén* nyelvet jelöli meg.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1696.¹⁹ *Dobos Láz*; 1923-ban a szomszédos Királyházán: Doboš laz (Petrov 32).

⁶ Urbárium. Per. 1641.

⁷ Jobbágykezeslevélben, u. ott 1662.

⁸ U. azokban, u. ott 1666. márc. 29 és máj. 28.

⁹ U. abban, u. ott 1670. Ns 19.

¹⁰ U. abban, u. ott 1672. máj. 12.

¹¹ A Perényi Ferenc elkobzott birtokán levő jobbágyok között. UC 57–75.

¹² Jobbágykezeslevélben. Per. 1675. márc. 20.

¹³ U. ott 1687. okt. 29.

¹⁴ Jobbágykezeslevélben. Per. 1693. F. 50. Ns 70.

¹⁵ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

¹⁶ U. az CR. 1720.

¹⁷ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

¹⁸ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

¹⁹ Per. 1696. F. 32., Ns 22.

KISTARNA.

Az Avas hegység ugocsai lejtőin húzódó rutén-oláh települési vonal rutén peremében a XIV. sz. első felében települt a Tarna nevű falu, melynek határából a XVI. sz. első felében vált le Kistarna önálló községként.¹ A kis falu az ettől kezdve Nagytarnának nevezett anyaközség fölött emelkedő lejtőn áll, ma már csaknem összefüggően egybeépülve vele. Az alább közölt névsorok tanúsága szerint a falu lakosai között többen a mármaros-, bereg-, ungmegyei rutén hegyvidék valamelyik falujának nevét (Bereznai, Izai, Szeklencei, Urmezei, de esetleg Krajnai is) viselik, ami világosan mutat az egyébként is rutén jellegű falu kirajzási forrásaira. A szláv lakosság és az „oláhság” megjelölése között mutatkozó ellentmondás, mint általában a népi viszonyok tekintetében utalunk a Nagytarnánál elmondottakra. A Perényiek nyalábi uradalmának tartozéka.²

BIRTOKOSOK.

1638.³ Néhai Perényi Imre örökösei 4 ms, 1 ts, 1 b, 1 des. – 1775.⁴ Br. Perényi Ferenc Jakab 7 c, 3 i, 1 si; -Imre (id) 6 C, 1 i; -Sándor 2 c; gr. Teleky János örökösei 1 c.

JOBBÁGYSÁG.

1638.⁵ *B:* 6 Lengyel, Urmezei (des). – 1641. körül.⁶ *M:* Fejér, Munkaczy; *O:-* Pintyeü; *B:* Dolhay, Medve, Medvetalpu Lengyel, Krajnai. – 1657.⁷ *M:* Zöld. – 1658.⁸ *Sz:* Szidai (keresztnév: Aleksza); *B:* Kanjnaj (Krajnai?). – 1668.⁹ *Sz:* Vvrasa.

¹ Adataimban először 1629-ben találkozunk az önálló Kistarnával. Per. 1629. F. 31. Ns 2.

² Tarna a *trnava* < *trň* ‚kökény’ szóból. (Kniezsa). Minthogy a XIII. sz. közepe táján már pusztán álló Tornatelek nevű hospesfalva a közelben, a szomszédos Gödényháza helyén állott, valószínű, hogy ennek neve él a másfél század múlva települt Tarna nevében. Kistarna neve ruténul Chiži (Petrov Mat. VI. 212; Petrov 31).

³ Per. 1638. Ns 101.

⁴ UT.

⁵ Per. 1638. Ns 101. Az első névsor az eddigi Tarnából leváló Kistarnán, néhai Perényi Imre jobbágyságairól. Valószínű, hogy ugyanekkor Kistarnán más birtokos is volt, ez esetben a közölt névsor csonka.

⁶ Csonka urbárium. Per. 1641.

⁷ Jobbágykezeslevélben. Per. 1657. márc. 18.

⁸ Per. 1658. Ns 472.

⁹ Vay Péterné jószágáról készített urbárium. Per. 1668. Ns 25.

– 1684.¹⁰ *B*: Bereznai. – 1687.¹¹ *M*: Szabo; *Sz*: Filep (v. ö. 1697: Filevicz), Muska. – 1689.¹² *M*: Tekenőcsináló; *B*: Orosz. – 1697.¹³ *M*: Bereczk alias Hegedüs; *Sz*: Filevicz (v. ö. 1687: Filep), Hajko; *B*: Pap, Tot.

1705.¹⁴ *M*: Köver, Ökör, Talas; *Sz*: Filovis (1715: Fülövich CR), Haljku, Holjak, Ivaczko, Muszka, Poljak, Varasza (1743: Rása Per. 1743. Ns 6; v. ö. 1668: Vrasa); *B*: Izaji, Pap, Szenklen-czeji.

1705–1775. között további új nevek. 1715.¹⁵ *M*: Antal, Fazokas, Molnár. – 1720.¹⁶ *Sz*: Tokár. – 1743.¹⁷ *M*: Köblös; *Sz*: Palesnik, Pelekács, Prakap; *B*: Havasi, Kocza, Tatár.

1775.¹⁸ 16 c, 3 i, 1 si. *M*: Köblös, Kövér, Lőrincz; *Sz*: 2 Filep, 4 Ivacsó, 2 Palekás, Palesnik, Pelekács, Timkó; *B*: Bogass,¹⁹ Koczán, Orosz, Papp, Tatar, Tooth.

A falu lakosságának nyelve az úrbérrendezés során 1773-ban felvett bevallások záradéka, a végrehajtásról kiadott bizonyáglevél (UT), az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283), valamint a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint *rutén*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1732.²⁰ *Nyerges* nevű irtás.

*Kornét*²¹ nevű hely; 1923: Kornet (Petrov 31).

KOMJÁT.¹

Kumjath, Kumyath, Kompyath, Komyath, Komyathy, Comiat.

Az Ugocsa megye északnyugati sík részét elfoglaló salánki uradalom egyetlen hegyi települése, az uradalom keleti szélén a Nagyszöllősi hegység északnyugati lejtőjén. 1345-ben

¹⁰ Jobbágykötlével. Per. 1684. F. 48. Ns 12.

¹¹ Jobbágykezeslevélben. Per. 1687. ápr. 20.

¹² A rebellióban elhalt Perényi György jobbágjai között. UC 34–39.

¹³ Jobbágykezeslevélben. Per. 1697. F. 50. Ns 97.

¹⁴ A megye rendeletére 1705. okt. 8-án a megye déli részén fekvő falvak lakosairól tizedekre osztással készített összeírás teljes névsora. Nagyid. Ns 194.

¹⁵ CR. Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban.

¹⁶ Perényi Pál jobbágjai között. Per. 1720. Ns 4 és 1675.

¹⁷ Conscriptro. Per. 1743. Ns 6.

¹⁸ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

¹⁹ V. ö. a szomszédos Csarnatón 1775-ben: Bogass (1743: Bogacs).

²⁰ UT. sub. No 3. más.

²¹ Kornét? jelentése ismeretlen.

¹ A falu neve a 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel „*Magyar-komját*”-ban állapított meg. Rutén neve: *Kumnjata* (Petrov Mat. II. 202), a község egy részét „*Mala Komjata*”-nak nevezik (Petrov 33).

találkozunk először nevével,^{1a} mely a XIV–XVI. sz.-okban rendszerint Magyar- és Oroszkomját, tehát kettős település alakjában szerepel. A XVII. sz.-ban Oroszkomjátot Nagy-, Magyarkomjátot Kiskomjátnak nevezik, míg a XVIII. sz.-ban a két települést már ismét egy néven találjuk. Miként az első kettős név világosan kifejezi,² a kettős településen magyar és rutén jobbágyság osztozott. Komját egyúttal a rutén terjeszkedés nyugati előretolt állomása. A XIV–XVI. sz.-okban a nagyszőlősi hegyvidéken elterülő ruténség nyugati irányban csak idáig tudott eljutni, a hegység alatt elterülő síkot a magyarság már korábban megülte és művelés alá fogta. Komját kettős népi arca a további századokban sem, csak legújabbban változott meg, bár az egyensúly korán, talán már kezdetben is, a ruténség javára billent. Erre mutat a falu szláv jellegű neve s az a körülmény, hogy a XV. sz. óta kettős néven jelölt testvértelepülés közül az oroszok Komjátja volt az, amelyik később a Nagy-Komját nevet kapta. A XVII–XVIII. sz.-ban a rutén utánpótlás annál inkább eltolhatta az egyensúlyi helyzetet, mert ugyanez időben a magyarság a sok pusztítás, csapás következtében a környékbéli ősi síkföldi településekben is elhanyagolt. Mint a salánki uradalom tartozéka, a Gutkeled nemzetség s a belőle származó Gacsályi, Salánki, Atyai és Rozsályi Kun családok, majd a fiágnak ezekben történt kihaltával, leányágon a Károlyiak és mások birtoka s magának a nemzetségnek telepítése volt.³

BIRTOKOSOK.

1572.⁴ Kun Gáspár 1 j (pp), 1 ip, 1 pp, 2 nd; özv. Kun Jánosné 2 ip, 4 pp, 1 nd; Kun László 1 j, 8 ip, 5 pp, 1 nd; özv. Kun Miklósné 2 ip, 2 pp, 1 nd. – 1775.⁵ Bessenyei György 2 c, 1 i, 1 i (des); Bodó János 4 c, 2 i; Buday István 2 c, 1 i; Buday László 1 c; Eötvös László 2 c, 3 i, 1 i (des); Ferenczy Antal 4 c, 2 i; Ilos-

¹ Per. 1345. F. 15. Ns 17.

² A név eredete egyébként bizonytalan. A magyar *Komját* – kisorosz *Komñata* megfelelés miatt gondolni lehetne ugyan, hogy a név a szláv *komnata*, ‚Kammer, Zimmor‘ szóból valók (ez viszont a latin *caminata* átvétele, Bern. Et. Wb. I. 554), azonban egyéb *Komját* helyneveink egyikének sincs Kamnat alakváltozata, ami pedig a fenti etymologia helyessége esetében várható volna. Sőt a nyitramegyei *Komját* – tót *Komjatice* megfelelés határozottan ellene mond ennek és arra mutat, hogy a név személynévből való. A rutén *Komnjata mñ-e* a magyar *mj* helyén a gyakori szláv hangfejlődéssel magyarázható. (Kniezsa).

³ A nemzetségbeli Tiba fia Miklós V. Istvántól kapta adományba Fekete-patakot s ennek határáként azt az egész területet, melyen csak ezután települt Salánk, Komját és a két Karaszló. L. Fekete-pataknál.

⁴ Dic.

⁵ UT.

vay Péter 1 c; gr. Károlyi Antal 4 c, 8 i, 1 si; Lónyai Zsigmond 3 c, 2 i; Majos István 1 c; Maróthy László 1 c; Morvay András 2 c, 4 i, 1 i (des); Ormós Miklós 1 i; Ormós(?) 1 i; Patay József 2c, 1 i; br. Perényi Imre 2 c, 1 i; Székely Gáspár 1 c, Szilágyi 1 i; Teleky grófné 2 c.

JOBBÁGYSÁG.

1408.⁶ *M*: Barla.

1509.⁷ *M*: Ferencz, Kys, 2 Magyar. 2 Nag; *Sz*: Borych, Ihkam, Jozyp, Havrynla, 2 Makszyn, Thowasko, 2 Zawyrła; *B*: 3 Kewes. Markws, Pap.

1572.⁸ 2 j (1 pp), 13 ip, 12 pp, 5 nd. *M*: Bockor (1574. hibásan: Bokor Dic; 1640: Boczkor NRA 837–15), 2 Fesetew, 2 Hymes, Kecses, 2 Kius, 2 Lapocka, 2 Magyar, Nagy, 2 Sipos, Santha; *Sz*: 2 Boriz, Havrilla, Kraynay (1640: Krainik NRA 837–15); *B*: 2 Jakab, Kenez, Kopchya, Macka (1574: hibásan: Martha Dic.; 1681: Macska UC 69–47), Marcus, Olah, Oroz, 3 Pap (Pop), Ztanizlo (1574: Zanizlo Dic.).

1572–1715. között új nevek. 1574.⁹ *M*: Balas, Barany, Czep (des); *B*: Bonmar (Bodnár?), Furos(?), Marka (Macka? v. ö. 1572). – 1612.¹⁰ *M*: Hechfeő (1640: Hetffeo NRA 837–15), Hegedüs; *Sz*: Jaczko; *B*: Demjen, Karaszlay, Toott. – 1640.¹¹ *M*: Dienes; *B*: Keöves (1671: Kövesdi UC 64–40; v. ö. 1509: Kewes). – 1671.¹² *M*: Doboni (v. ö. 1715: Bodonyi), Fekete, Gombos, Katona, Orbán, Szöcs, Vincze; *Sz*: Maszlan, Zan; *B*: Csonkovai, Filep, Illosvai, Lengyel, Rakoci, Szaniczk, Tőkési. – 1672.¹³ *B*: Dolhay. – 1674.¹⁴ *B*: Puskás. – 1680.¹⁵ *B*: Kocsiss. – 1680 körül.¹⁶ *M*: Páll; *Sz*: Sankovy; *B*: Borza, Csorba, Keszke, Tolvaj, Veresmarthi. – 1681.¹⁷ *M*: Balogh (des).

⁶ Per. 1409. F. 8. Ns 26.

⁷ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Per. 1509. F. 22. Ns 23.

⁸ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. Az 1567. és 1570. évi hasonló jegyzékeket nem használhattuk fel, mivel ezekben Komját közösen véteztet fel a két Karaszlóval.

⁹ Dic.

¹⁰ Kun László által Barkóczy Lászlóné Kun Annának átengedett jobbágyok NRA 837–10.

¹¹ Az özv. id. Tárkányi Istvánné Kun Anna s ifj. Tárkányi István által Kun Lászlónak elzálogosított jobbágyok között. NRA 837–15.

¹² A Tholdy Györgytől és néhai Ujhelyi Jánostól elkobzott jobbágyok között. UC 15–27, 64–10.

¹³ Gyulaffy László elkobzott jobbágyai között. UC 45–42.

¹⁴ Id. Megyery Ferenc és felesége Ujhelyi Borbála egy elidegenedett jobbágyukért Báthory Zsófiától cserébe kapják a birtokáról Komjatra telepedett Puskás Istvánt. NRA 846–27.

¹⁵ Farkas Lászlótól elkobzott jobbágy. UC 109–15.

¹⁶ Rákóczy Erzsébet jobbágyai (NRA 837–70) s a Tholdy Györgytől elkobzott birtokon levő jobbágyok között (UC 31–1).

¹⁷ Elkobzott kincstári birtokrészen. UC 69–47.

1715.¹⁸ 16 c, 6 i. *M*: Bodonyi (v. ö. 1671: Dobonyi), Csip (v. ö. 1574: Czep), Fekete, Kis, Mólnár, Szűcs; *Sz*: Bánik, Kotlán, Pituch; *B*: Ardánházy, Csorba, Damján (v. ö. 1612: Demjen), Karaszlay, Kolcsay(?), Kocsis, 2 Kövesdy (egyik: Kövesd), Oláh, Orosz, Pus-kás, Sárady, Sarkady.

1715–1775. között további új nevek.¹⁹ 1720.²⁰ *M*: Bojtos, Huszthi; *Sz*: Baris, Czupra. – 1743.²¹ *M*: Csordás, Daru, Könyű; *Sz*: Fenczű, Ivanik, Kazupp, Kotlány, Marúska, Papadinczu; *B*: Csehi, Fogarasi, Görög, Kozma, Sido. –

1775.²² 34 c, 28 i, 1 si, 4 des. i. *M*: Ats, 2 Bojtos, Czékely, 3 Daru, Doma, 3 Dobonyi (kettő: Dombonyi), 2 Fazokas, 2 Fekete, Hegedűs, Huszti, Könnyű, Magyar; *Sz*: Brécs, Iszák, 4 Kazup, Koczola, Popadinecz, Teszniczka, 2 Zán, 2 Zaruta; *B*: Bába, Dem-jén, Filep, Gajna, 4 Ilosvai, 2 Jakab, Kocsis, 5 Koptsa, 3 Kövesdi, 2 Lengyel, Márkus, 4 Oláh, 2 Orosz, Papp, 2 Sarkadi.

A falu lakosainak rendes nyelve (ordinaria lingua) az úrbérrendezésről 1775-ben kiadott bizonyságlevél (UT) szerint – bár magyarul mindnyájan értenek – a *rutén*; az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest. 1920. 284) a főként divatozó nyelvnek szintén a *rutént* jelöli meg, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint már egyedül a *rutén* nyelvet beszélik a faluban.

FÖLDRAJZI NEVEK

1410. körül.²³ *Keeres fa*, arbor. – *Dierthian*, *Gerthyan*, arbor. – *Byk*, arbor. – *Ihar*, abor. –

1434.²⁴ *Radnok*²⁵ fluvius. L. Salánk határában Rednek (1414, 1551).

Borswa, fluvius; 1500 körül (Lel. Met. Ug. Ns 7). L. még Feketepatak (1295), Nagyszöllős (1336), Rákóc (1570) és Salánk (1414) határában is.

¹⁸ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

¹⁹ Az 1715. évi összeírásban ugyan nem, de később ismét előfordulnak a következő, már 1720 előttről ismert nevek: Balog, Borisz, Filep, Lapocka, Magyar, Markus, Zán-Zány.

²⁰ CR.

²¹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²² Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

²³ Az egy részről Orosz- és Magyaromját, más részről Kisfalud alio nomine Makzemháza között tartott határjárásban. Lel. Met Ug. Ns 7. Az évszám hiányzik, azonban abból, hogy a határjárásnak Koriatovich Tódor, akinek ugyan-ezen években a szomszéd Salánkkal is voltak határvitái, ellentmondott, megköze-lítőleg következtetni lehet az időpontra.

²⁴ Ugyanazon helységek között tartott határjárásban. Per. 1434. F. 12. Ns 13.

²⁵ *Rednek* – *Radnok*, nyilván a szláv *rudnik* < *ruda* ‚érc‘ szóból. (Kniezsa).

Pasnycha,²⁶ fluvius; 1500. körül: Pasumcha (Lel. Met. Ug. Ns 7). L. még Feketepatak (1295. Pasuncha és Nagyszöllős (1336. Puztincha) határában in.

Beberke, fluvius; 1500. körül (Lel. Met. Ug. Ns 7); 1551 (Lel. Met. Ug. Ns 20). L. még Feketepatak (1295). Nagyszöllős (1336) és Rákóc (1570) határában is.

Chongwa, rivulus; 1551: Chongowa (Lel. Met. Ug. Ns 20). L. Feketepatak (1295: Chenge) határában.

Korozthomezew,²⁷ campus; 1865: Kárász tó, Kárász patak (Pesty); 1900. körül: Karasztó, Alsókaraszló területén (Kom. jz.); 1924: Karas potik, Korostovo (Petrov 33).

Kwrew.²⁸

KOMLÓS. (*Komlyos, Komlod*).

Komlós az avasvidéki települések egyike. A nyalábi uradalom tartozéka s az uradalomnak Drág és János vajdák birtokába 1378-ban történt beiktatásakor szerepel először¹ s így – miként Batarcsnál reámutattunk – 1319 és 1378 között keletkezett. Az oklevelek Komlóst is „*possessio valachalis*”-nak nevezik, maga a falu azonban az avasi oláh-rutén keveredési vonal hullámzásait követve, nemzetiségileg hosszú időn keresztül kevés oláh, de annál több rutén elemet szívott fel magában s az oláhság csak a közelmúltban nyomult előtérbe. A falu magyar nevének s a XVI–XVII. sz.-i jobbágynévsoroknak tanúsága szerint az ugocsai Avas-vidéket szinte teljesen körülölelő magyar tömb szomszédsága a falu lakosságának keveredésében és nyelvében észrevehető nyomokat hagyott hátra, bár a magyar elem a falu lakosságában fokozatosan elhanyagolható látszik. A faluk „oláh” megjelölése és a jó részben szláv vidék „oláhság” neve, mint általában a települési és társadalmi viszonyok tekintetében utalunk a más helyeken már elmondottakra.²

²⁶ Valószínűleg azonos a Nagyszöllős 1936. és 1351. évi határjárásban Puztincha-nak nevezett, ugyancsak borsovavölgyi folyóval. A szó etymológiájáról Feketepatakánál.

²⁷ A név etymológiájáról Alsókaraszlónál.

²⁸ Körö, Kérő? vlg. személynév után. Nem azonos az ugyancsak ugocsa-megyei Kérővel, mely lakott helység volt s a XVI. sz.-ban pusztaként Fancsika határai közé került.

¹ Dl. 26566 s Száz. 504.

² L. a 116–128. l.-okon. A falu neve a 145.921/1907. belügyminiszteri rendelettel „*Ugocsakomlós*”-ban állapított meg. Neve a rutének nyelvén is: „*Komlós*”. (Petrov Mat. VI. 201).

BIRTOKOSOK.

1574.³ Perényi István 2 ip, 6 pp; -János 1 mp; Czobor Imre 1 pp; Forgach Imre 1 pp. – 1775.⁴ Br. Perényi Ferenc Jakab 5 c, 3 i; -Imre (id) 2 e, 1 i; -Antalné 1 i; Teleky grófné 7 e, 1 i.

JOBBÁGYSÁG.

1450.⁵ *B*: Nicolaus (e. n.).

1574.⁶ 2 ip, 1 mp, 8 pp. – *M*: Borbyel (1622: Borbeli Per. 1622. F. 31. Ns 8), Giarffas, 2 Leokeos (Levkeŵs); *B*: Bibarch, 2 Dan, Erdely, Gerlech, Kopezia, Oroz.

1574–1705. között új nevek. 1622.⁷ *Sz*: Bobolith (1628: Bubolicz Per. 1628. F. 36. Ns 138; 1638: Bobolich Per. 1638. Ns 101). – 1633.⁸ *M*: Hegedeŵs; *B*: Kis Koczán. – 1638.⁹ *M*: Vak (des), Varju; *B*: Fattyu. – 1641. körül.¹⁰ *B*: Santa avagy Pataczka. – 1644.¹¹ *M*: Banyas (1658: Baniasz Per. 1658. Ns 472), Kathona. – 1668.¹² *M*: Pál, Szeöcs. – 1672.¹³ *M*: Mehez. – 1690.¹⁴ *B*: Avasi.

1705.¹⁵ *M*: 2 Banjas (1715: Bajasz CR), Hegyedüs, Lökös, 4 Pal, Szöc; *Sz*: Babucz, Bobolis; *B*: Kopcza (1715: Kopcsa, Kopcsay GR), Tankuci (1715: Tankóczy CR).

1705–1775. között további új nevek. 1715.¹⁶ *M*: Kis; *B*: Dobja. – 1720.¹⁷ *M*: Lökös (v. ö. 1574–1705: Lökös); *B*: Csonka, Pap, Poczkos (v. ö. a szomszédos Batarcson 1720: Puczko).

1775.¹⁸ 14 c, 6 i. – *M*: Borbély, 3 Páll; *O*: 2 Bandra; *B*: 3

³ Dic.

⁴ UT.

⁵ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyedrészen. Per. 1450. F. 13. Ns 6. s Tört. Tár. 1908. 10.

⁶ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. Az általában alapul vett 1567. s a további 1570. és 1572. évi dica-jegyzékeket, minthogy azokban Komlós több szomszédos faluval együtt közösen elválaszthatlanul vétetett fel „Tarnavidék” neve alatt, figyelmen kívül hagytuk.

⁷ A Perényi Ferenc jószágairól készített urbáriumban. Per. 1622. F. 31. Ns 8.

⁸ A Perényi Gábor által servitorának, Beszperémi Nagy Imrének inscribált jobbágyok között. Per. 1633. F. 12. Ns 39.

⁹ Néhai Perényi Imre jobbágyai között. Per. 1638. Ns 101.

¹⁰ Urbárium, csonka. Per. 1641.

¹¹ Perényi Gábor által Lakócsy Istvánnak inscribált jobbágyok. Per. 1644. F. 15. Ns 26.

¹² Vay Péterné jószágának urbáriumában. Per. 1668. Ns 24.

¹³ Tanúk között. Per. 1672. márc. 11.

¹⁴ Vay Mihály javairól készített összeírás. UC 65–55.

¹⁵ A megye rendeletére 1705. okt. 8.-án a megye déli részén fekvő falvak lakosairól tizedekre osztással készített összeírás teljes névsora. Nagyid. 1705. Ns 194.

^{16–17} Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásokban. CR.

¹⁸ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora UT.

Avassy (az egyik: Avasi alias Gergely), Csorba, 2 Bricsek, Bugigo, 4 Kopcza, Tripon, Tuzar, Zele.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1773-ban felvett bevallások záradéka szerint *magyar*; a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint anyanyelve (vernacula lingua, UT) *rutén*; az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) a faluban túlnyomólag divatozó nyelvnek szintén a *rutén*, míg 1862-ben a falu jegyzőjének jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) már az *oláh* nyelvet jelölte meg.¹⁹

KÖKÉNYESD.

Kukynus, Kukenes, Kukynusd, Kukenesd, Kukunyesd, Kekenyes, Kekenyesd, Kewkewnyesd, Kökenösd, Keokenyesd, Keoneosd, Kökenesd, Kokeoniesd, Keokiniesd, Kökenyesd.

A Túr és Batár közé eső lapályos síkon korán, valószínűleg már a váradi regestrumban szereplő szomszédos testvérfalujával, Halmival egyidőben települt, azonban csak 1274-ben hallunk először róla, mikor a káta-nemzetségbeli Gábor fia Tamás mester királyi adományt kapott reá.¹ Birtoka a további idők során a nemzetség leszármazottai kezén, mint a többi nemzetségi birtoké, felaprózódott. Lakossága a falu nevéből, az alábbi névsorokból és földrajzi nevekből levonható következtetések bizonyossága szerint színmagyar volt s így e tekintetben is harmonikusan illeszkedik a Káta nemzetség többi, különben földrajzilag is egységes ugocsai birtokaihoz, melyekkel testvérséget a jobbágyok családneveiben mutatkozó közösség is kifejezi. Míg azonban az egykori Káta-birtokok közül Halmi, Bábony, Tamásváralja magyarságukat mindvégig változatlanul megtartották, Kökenyesd fejlődése a XVII. sz. végén eltérő fejlődési irányt vett s jelentékeny szláv betelepülésnek nyitott utat. E jelenségről a Pesty Frigyes-féle helynév gyűjtésről készített jelentésben² azt olvassuk, hogy 1740-ig a falu lakosai protestáns magyarok voltak, de ekkor a református templomot elvették³ s a nép e miatt papostul kiköltözött, helyükre pedig a Felvidékről gör. kat. tótok és oroszok s némi róm. kat. magyarság települt. Ezt az előadást, mely bizonyára szóbeli ha-

¹⁹ A Pesty-helynévgyűjteményben levő jelentés (1865) szerint is oláhok lakják.

¹ Wenzel XII. 107–109; Zichy I. 34–35; Fejér V. 2. 164–165.

² Nemz. Múz. kéziratár. Fol. Hung. 1114. 54. k.

³ Szirmay szerint a templom elvétele 1744-ben történt. Szirmay 30, 173.

gyomány alapján került a Pesty-féle jelentésbe, megerősíteni látszik az a körülmény, hogy 1689 és 1775 között a lakosság úgyszólván teljesen kicserélődött, bár a rutén beszivárgás első jelei már a XVII. sz. második felétől felismerhetők. Az idegenek azonban korán környezetükhöz idomultak⁴ s a Pesty-féle jelentés leszögezi, hogy „ezen községben a mostan lakó népek (1865) általában magyar ajkúak és oroszul legkisebbet sem beszélnek” annyira nem, hogy a kataszteri munkálatokat végző s oroszul és németül beszélő mérnök magyar tolmácsot tart maga mellett, hogy a néppel beszélhessen; ennek dacára más hasonló környékbeli helységgel együtt „az 1857–1858-i népszámláláskor oroszoknak lenni ítéltettek s a szláv faj kedvéért azokhoz írtattak.”

BIRTOKOSOK.

1567.⁵ Surányi László 1 j, 7 ip, 3 mp, 5 pp, 2 des; özv. Mathusnay Györgyné 1 j, 6 ip, 2 mp, 7 pp, 2 des; Csemperdi rész 1 j (pp), 1 ip, 2 mp, 5 pp; Károlyi György 1 ip, 3 pp; Uray András 1 mp; Szennyesy András 2 ip; Zeleméry Miklós 1 mp; Csegödy András 2 pp, 1 des; Egyedy Tamás 1 pp; Vetésy András 1 pp; Kun László 1 des.

1601.⁶ Sajgay Mihály 2 d; Surányi Gábor 8 d; Szabó Balázs 2 d; Kapy György 2 d; özv. Farkas Pálné 1 d; Bodoni János 1 d; Vetésy András 1 d; Nagy János 1 d. –

1775.⁷ Gr. Gyulay Ferenc 4 c, 1 i; Rátonyi Gábor 1 c, 1 i, 1 si; Pásztay György 1 i; Pogány László 1 i; Pogány Imre 5 c, 1 i; br. Perényi Elek árvái 1 c; br. Perényi Borbála 6 c; br. Vécsey István 4 c; gr. Bethlen Gergely 1 c; özv. Bogárdy Györgyné 3 c, 2 i; Bogárdy Lajos 5 c, 1 i; Szuhányi Antal 4 c; gr. Teleky János 2 c, 1 i; Komjáthy Zsigmond 2 c; Domahidy László 1 i; Jékey László 1 i; Péterfy Miklós 1 i; id. br. Perényi Imre 1 i; Bodó Pál 2 c; Tonauer Jakab 1 c.

HELYI KISNEMESSÉG.

1760.⁸ Armalisták. *M*: Rozsa. – 1772.⁹ Armalisták. *B*: Tóth.

JOBBÁGYSÁG.¹⁰

1474.¹¹ *M*: 2 Ardo, Beke, Berthalom, 2 Demyen, Kegyes, Ke-

⁴ A falu neve szlávul is: *Kekenjuš* (Petrov Mat. VI. 200.)

^{5–6} Dic.

⁷ UT.

⁸ Per. 1760. Ns 6.

⁹ Per. 1772. júl. 2.

¹⁰ A falu református papjainak névsorát az 1573–1668. évekből a dézsmanugyták alapján közölte Zoványi, MPrEA. XIII. 110.

¹¹ Hatalmaskodásban résztvett jobbágyok. Zichy XI. 164.

resthyen, 3 Molnar, 2 Pethe, 2 Zobo s a következő, csupán keresztneves nevek: Laurentius Petri (l. 1478. s később: Pethe), Valentinus Laurentii (l. 1499. s később: Lewrynecz).

1478.¹² *M*: Ordo (l. 1474: Ardo), Bekeo, Byke, Berthalam. Gywla, Jakab (Simon Jacobi), Kalocz (Kalach), Kerestyen, Kys, Mathyas, Myhaly, Molnar, 4 Pethe (Pethew, Pethee), 2 Sos (Soos), Syketh, 4 Zabo, Thereo (Theure), Veres s a következő, csupán keresztneves nevek: Stephanus et Benedictus Laurentii (l. 1499-ben s később: Lewrynez); *N*: Hencz; *B*: 2 Thwrkoly, Stephanus Valentini.¹³

1499.¹⁴ *M*: Ardo, Balogh, Barthalam, Bone, Demether, Hamar, Keresthgyen, Kys, Lewryncz, Myhal, Sos, Zabo.

1567.¹⁵ 3 j, 17 ip, 9 mp, 24 pp s név nélkül 6 des. *M*: 3 Ardo, Bartha, 2 Biro, Chiellew (1576: Chüllw; 1580: Ceoleo; 1590: Celeo Dec. Ug.), Chietew (1600: Czeteo; 1576: Chywthew; 1626: Czejteó; 1648: Chette Dec. Ug.), Fabian, Fekethe, Gal, Gewde (1570: Gedei Dic; 1580: Geode, Gede Dec. Ug.), 3 Gewre (1580: Gore; 1590: Gieore; 1610: Giure Dec. Ug.), Giakfalwi, Hegedeüs, Kazoni, Katho, Konch (1570: Konci Dec. Ug.), Kosa, 2 Kowach, Lazlo, Leorinc, Mathia (1600: Matthy; 1610: Matias u. ott), 4 Nagy, Nagybalas, Nagybalint, 2 Pal (1582: Pali Dec. Ug.), Paladi, 3 Pethe (1589: Kis Pete; 1592: Nagy Pete; 1596: Peteo Dec. Ug; 1602: Pethi UC 99–62; 1611: Peter Dec. Ug.), Selmes (1570: Szelmes Dic), 2 Seres (1582: Zeres Dec. Ug.), 3 Zabo, Zantho (1570. hibásan: Santa Dic.), Zege (1572: Szege; 1573: Zeoge Dec Ug.), Weres; *T*: 3 Dorman; *B*: Dokh (1572: Dogh; 1600: Dook; 1601: Doghy; 1602. és 1615. hibásan?): Dob és Doby; 1616: Do Dec Ug.), Oswaldi (1572: Osvath u. ott), Pothor.

1567–1631. között új nevek.¹⁶ 1570.¹⁷ *M*: Kis, Mester; *B*: Kaliba (1595: Kaiba; 1596: Galiba; 1607: Chayba Dec. Ug.). – 1572.¹⁸ *M*: Barat, Beni (Beny; 1579. hibásan: Deny; 1582: Bene; 1583. hibá-

¹² Hatalmaskodásban résztvett jobbágyok. A jobbágyok neveit felsoroló királyi parancs három példányban állt rendelkezésünkre és pedig eredetiben a járszói konvent (Per. 1497. F. 53. Ns 19) s nyomtatásban Ugocsa megye (Zichy XI. 223) és a leteszi konvent (U. ott 229) 1479. évi jelentéseiben. A nevek alakját a járszói konvent jelentése alapján közöljük s az eltéréseket a másik két helyről zárójel között tüntetjük fel.

¹³ Csupán keresztnev s Bálint nevű családnévre később sincs adatunk.

¹⁴ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta 1499. Ns 36.

¹⁵ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹⁶ Csak egy ízben szerepelnek a következő nevek: Akli, Beltheoky, Bota, Damakos, Dorko, Eles, Ferenc, Fodo, Gechie, Gorzo, Himreh, Kenchies, Koszar, Keotheo, Mathe, Owary, Pathaky, Pazmani, Ruza, Sebestien, Symon, Szeoke, Tár, Thymar, Varasy, Vary, Zigethy.

¹⁷ Dic.

¹⁸ Dec. Ug. és Dic. A dézsmajegyzékben Ladislaus Gergely, Blasius Gergely és Elias Baltasar családneve helyesen: László (l. 1567), Balas (l. 1573), Illés (l. 1572).

san: Benech Dec. Ug.), Birtalan, Cyewkewr (1577: Chökör; 1582: Czwker Dec. Ug.), Czato,¹⁹ Fodor, Goda²⁰ (1594. hibásan: Boda Dec. Ug.), Ilies, Kathona, Kiraly (1583: Rex Dec. Ug.) Saytos, Siro (1615. hibásan: Serro u. ott), Wngj (1573: Ongy Dec. Ug.), Varasy; *B*: Literatus. – 1573.²¹ *M*: Balas, Suttor (1575: Varga Dec. Ug.). – 1575.²² *U*: Batary; *B*: Jakoczy (1579: Jakocz Dec. Ug.). – 1576.²³ *M*: Ghebe (vlg. Gede l. 1567), Symon; *B*: Beltheoky, Thoth. – 1577.²⁴ *M*: Mihalj. – 1578.²⁵ *M*: Thamas; *B*: Oroszy (1579: Orosz Dec. Ug.). – 1579.²⁶ *M*: Balogh, Fazakas, Phileop, Pasty; *B*: Dycz (1581: Dichy; 1584: Disz; 1588: Dici; 1599: Ducz Dec. Ug.), Pathaky, Theoreok. – 1580.²⁷ *M*: Ruza (1619: Rosa Dec. Ug.). – 1581.²⁸ *M*: Chialo (vlg. Chielő l. 1567), Zörös (1609: Zwrös, 1626. hibásan: Zeles Dec. Ug.); *B*: Dorko. – 1584.²⁸ *M*: Bone (vlg. Bene l. 1572), Thymar. – 1585.³⁰ *M*: Akli; *B*: Koszar, Tatar. – 1586.³¹ *M*: Szeoke. – 1587.³² *M*: Ciriak, Kemen. – 1588.³³ *M*: Damakos, Eles, Feier, Papp; *B*: Kotor. – 1591.³⁴ *B*: Olah. – 1592.³⁵ *M*: Gechie. – 1593.³⁶ *M*: Owary. – 1597.³⁷ *M*: Baniay, Deme (vlg. Beni, Bene l. 1572); *B*: Fodo, Gorzo. – 1599.³⁸ *M*: Jakab, Keotheo, Mathe; *B*: Czindeo(?). – 1601.³⁹ *M*: Cziko,⁴⁰ Pazmani. – 1602.⁴¹ *M*: Bonis, Ferencz, Futott, Kenchyes; *B*: Bota. – 1605.⁴² *M*: Barania (vlg. Baniai l. 1597), Sebestien, Sorias. – 1607.⁴³ *M*: Korsos (1612. hibásan: Koszos Dec. Ug.), Zilahy (1610: Zilágy Dec. Ug.), Zwcz. – 1608.⁴⁴ *M*: Zolosi (vlg. Szörös l. 1581). – 1609.⁴⁵ *M*: Barla; *B*: Racz. – 1610.⁴⁶ *M*: Berhes; *B*: Doctor. – 1611.⁴⁷ *M*: Darahi, Peter.⁴⁸ – 1612.⁴⁹ *M*: Hagio, Talas (1648: Tallios Dec. Ug.). – 1615.⁵⁰ *M*: Bala (helyesen: Balas l. 1573), Vary (v. ö. 1593: Owary). – 1617.⁵¹ *M*: Ando (vlg. Ardo l. 1567), Himreh.

¹⁹ A Csató és Csető név azonosnak látszik, csupán véletlen, hogy ez vagy az alakban szerepel. Pl. 1580: Nicolaus Cheteő, 1581: Nic. Cheteő, 1582: Nic. Chato, 1596: Nic. Czete. Majd később: Steph. Chioto, 1609: Steph. Czato, 1611: Steph. Czieteo, 1616: Steph. Czeteő (Dec. Ug.).

²⁰ Miként a Csető-Csató, úgy a Göde-Goda név is egynek látszik, az utóbbi feltevés alátámasztására azonban kevesebb adatunk van.

^{21–22} Dec. Ug. Balás már 1572.-ben is előfordul „Blasius Gergelj”-ként.

^{23–24} Dec. Ug. Az 1577. évi jegyzékben Mihalj neve: Antonius Mihalj, 1582.-ben: Michael Antonius. Inkább „Mihály” látszik családnévnek. L. már 1478.-ban is.

⁴⁰ Valószínűleg elírás Csathé (Cziato) helyett. L. 1572.-ben s egyébként is 1601: Albertus Cziko, 1602: Alberus Czyato (Dec. Ug.).

⁴¹ Dec. Ug. s Surányi Gábor után maradt javakról felvett leltárban. UC 99–62, 87–16.

⁴² Dec. Ug.

⁴³ Dec. Ug. s Memoriale. Per. 1607.

⁴⁴ Dec. Ug.

⁴⁵ U. ott s beiktatásnál szomszédok. NRA 305–10.

^{46–47} Dec. Ug.

⁴⁸ A „Peter” egyes jelek szerint egy névnek látszik a „Pothor”-ral (illetve azonosság esetében a hiányzó ékezzel „Pötör”-rel, l. 1567), más jelek azonban az azonosságnak ellentmondanak.

^{49–53} Dec. Ug.

– 1619.⁵² *M*: Tegzes, Zigethy. – 1625.⁵³ *B*: Zombor (1627: Czondor; 1632: Sandor, 1638: Szondor Dec. Ug.).

1631.⁵⁴ 1 j, 55 fr. *M*: 2 Ardo, Balas, a Baniay (1638: Banya Dec. Ug.), Bede, Bires (1666: Berhész u. ott), 2 Biro, Cziato, 2 Fekete, Fodor, Futott (1678: Futo Dec. Ug.), Gecze (1634: Gechia: 1646. hibásan: Decze), 3 Gede (1653: Gedó, Gödő Dec. Ug.), Geore, Hege-deős, Kaszony, Kemeny, Koncz, Kosa, 2 Lazlo, 3 Leorincz, Molnar, 3 Nagy, Pall, Paladi, Pethe, 3 Peter, Seres, Szilagi, 2 Szeőcz, Szeő-reős (1648: Szüres; 1653. hibásan: Szölös Dec. Ug.), Vincze, 3 Zege (1678: Szűgú u. ott); *B*: Erdeli, 2 Kaliba, 3 Osvatt, 2 Thott.

1631–1689. között további új nevek.⁵⁵ 1632.⁵⁶ *M*: Beölcz (1646: Bócz Dec. Ug.), Kadar. – 1633.⁵⁷ *M*: Doka (v. ö. 1567: Dokh). – 1634.⁵⁸ *M*: Borbely, Hajdu, Szikszo. – 1638.⁵⁹ *M*: Szanyo. – 1644.⁶⁰ *M*: Ballago (vlg. Balog l. 1579), Huszti, Lökös, Priny (1645: Pereny Dec. Ug.). – 1645.⁶¹ *M*: Süteő, Tompor (1646: Timpor Dec. Ug.) – 1646.⁶² *M*: Beczy (l. 1632: Beölcz). – 1647.⁶³ *M*: Barsy (1648: Borsy Dec. Ug.), Geörgöcz; *B*: Pavor (Potor? l. 1567). – 1651.⁶⁴ *M*: Sipos. – 1653.⁶⁵ *M*: Ban; *B*: Gicz (v. ö. 1579: Dycz). – 1659.⁶⁶ *U*: Jonas; *B*: Nytray. – 1663.⁶⁷ *M*: Banyo (v. ö. 1631: Baniay). – 1665.⁶⁸ *M*: Tar; *B*: Suho. – 1666.⁶⁹ *M*: Botos. – 1667.⁷⁰ *M*: Ur. – 1677.⁷¹ *M*: Fajzoth. – 1678.⁷² *M*: Barkas (1679: Berke Dec. Ug.), Tályay; *B*: Gáncz, Koszma, Ládáy. – 1679.⁷³ *B*: Bohor (vlg. Potor l. 1567; v. ö. 1647). – 1680.⁷⁴ *M*: Potrohos. – 1684.⁷⁵ *M*: Dosa, Kurucz, Salanki. – 1685.⁷⁶ *M*: Birta, Finta, Seles (1686: Szeles Dec. Ug.). – 1687.⁷⁷ *M*: Sonkolyos, Szepe (vlg. Szege l. 1631); *B*: Koza (vlg. Kosa l. 1631). – 1688.⁷⁸ *M*: Csobojó, Wen; *B*: Bana, Izay, Veseitey.

1689.⁷⁹ 1 j, 30 incolae (20 fr, 11 chr), 13 i (5 fr, 8 chr). – *M*: Ardo, Banyai, Bertalan, Csobolyó, Finta, Futott, Gal, Góde, Kaszoni, Kemen, Kosa, Lőrincz, 2 Mólnár, 2 Nagy, Palady, Sonkoljos, Szabó, Seres, Szeles, Szege, Szűcs, Tar, 2 Ur, Wen; *B*: Bana, Galiba, Izay, 7 Orosz, Osvat, 5 Potor, 2 Thótt.

1689–1775. között további új nevek. 1690.⁸⁰ *B*: Petri (? vlg.: Po-

⁵¹ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét találkozunk a következő, korábról már ismert nevekkal: Balog, Barta, Barat, Birtalam, Czirják, Cziethe, Doch, Domokos, Fabian, Gal, Hagyo, Katona, Kis, Kovács, Orosz, Szőke, Tálás, Zombor.

⁵⁵ Csak egy ízben fordulnak elő a következő nevek: Ban, Birta, Dosa, Fajzoth, Gancz, Konya, Koszma, Kosta, Laday, Salanki, Suteő, Szikszo, Szilagi, Tályay, Wen, Veseitey.

^{56–65} Dec. Ug.
⁶⁶ A gyulai Hódos kaszáló megjárásában részt vett öreg emberek között. Per. 1659. Ns 919.

^{67–78} Dec. Ug.

⁷⁹ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. A dézsmajegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábról már ismert nevek: Balogh, Barta, Borsi, Fodor, Huszti, Kadar, Katona, Kis, Kovács, Kurucz, Seres, Tálás, Timpor, Varga, Vincze.

^{80–83} Dec. Ug. Az 1699. évi dézsmajegyzék névsorának végén: „praedicans ruthenus”. Első adat az orosz egyházra a kevéssel azelőtt még színmagyar és református faluból.

tor). – 1692.⁸¹ *M*: Patyolat. – 1694.⁸² *B*: Muska. – 1699.⁸³ *M*: Ligethi; *B*: Esik. – 1715.⁸⁴ *M*: Hoszú. – 1716.⁸⁵ *M*: Palfi. – 1724.⁸⁶ *M*: Egyed; *B*: Csörök. – 1726.⁸⁷ *B*: Csala. – 1743.⁸⁸ *M*: Barna, Bede, Görbe; *Sz*: Hanka, Hocska; *B*: Puhács, Pernáth.

1775.⁸⁹ 41 c, 13 i, 1 si. *M*: 3 Barna, Borsi, Csinos, Csordás, Deák, Dóka, 2 Fekete, Góde, 5 Görbe, 2 Huszti, Kardos, Kondor, Kósa, Makó alias Nagy, Obsitos, Ország, Peleskey, Rósa, Sánta, Szabó alias Téglás, Szalai, 2 Varju; *Sz*: Holyák, 3 Lemák, Mondics, 3 Moroz, 2 Tereblják, Tonko; *B*: Csomai, János, Koszta, Lengyel, Miska, 2 Oláh, Orosz, Orosz alias Izai, 2 Simon, Tatár, Tóth.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár a magyar nyelvet mindnyájan értik – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás szerint (Bpest, 1920. 283) a faluban főként a *rutén* nyelv él, míg a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése a *magyar* nyelvet tünteti fel a faluban túlnyomólag divatozóknak.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1319.⁹⁰ *Feketeviz*, *Fekethewyz*, fluvius; l. még Csedreg (1476), Batár (1441) határában is.

Kukenes, *Kekenesd*, fluvius. L. még Batár (1451) határában is.

Anduchpotaka, *Andwchpathaka*.

Batharimezeuzil, *Batharimezezil*, *Batharmezewzyl*.

Hydegre (patak); l. 1865. a szomszédos Batár határában: *Hidégér* (Pesty).

Soppoanos, *Sappanus*, *Zoppanos* (patak); 1776: Belső Szopányos szeg, Régi Szopányos hid (P. 4–6573); 1865: Szopányos (Pesty). L. még Nevetlenfalu határában (1757); ezenkívül 1865-ben még a szomszédos Batár, Halmi határában is szerepel (Pesty).

1776.⁹¹ *Körtvélyes*, *diverticulum*; 1865: *Körtvélyeshát* (Pesty).

Sira réttye (más helyen: Sika rét).

Kerelyós.⁹²

⁸⁴ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

⁸⁵ Dec. Ug.

⁸⁶ P. 4–1628. sub. C.

⁸⁷ U. ott sub B.

⁸⁸ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁸⁹ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

⁹⁰ Kökényesd és Batár határjárásában. Eredeti után kiadva: Zichy I. 164; XV. sz.-i másolatokban: Per. 1319. Ns 30 és F. 53. Ns 11; ugyanitt 1532. évi átiratban is.

⁹¹ P. 4–6573. (a füzetmelléklet 141. s köv. lapjain, v. ö. az 59. s köv. lapokkal).

⁹² Kerelyós? Eredete ismeretlen, talán a leírásban eltorzult szó. V. ö. a szomszéd Nevetlenfalu határában 1757: *Korjos*, 1782: *Kornyos*, 1800. k.: *Korolyós*. Valószínűleg egy ugyanazon terület nevééről van szó.

Cser erdő; 1865: Cser (Pesty).
Borzlyuk, diverticulum; 1865 (Pesty).
Tur erdeje fele való forduló, calcatura.
Domballya, diverticulum; 1865: Varga Domb (Pesty); 1887: Domb alja (a 75000-es kat. térképen).
Koronghat, diverticulum; 1865 (Pesty); 1887 (a 75000-es kat. térképen).
Cser felől való forduló, calcatura.
Éh mező, diverticulum; 1865 (Pesty).
Kerekbikkés alatt, diverticulum; 1865 (Pesty); 1887: Kerek bütykös (a 75000-es kat. térképen).
Érszer (más helyen Ur szer), diverticulum.
Patak közt, diverticulum; 1865 (Pesty).
Régi malom ut, diverticulum.
*Csüllő*⁹³ diverticulum; 1865: Csöllő (Pesty).
Kerek tsere. – Kerek nyáras. – Patak hát. – Boczás szer; 1865: Bodzás-sor (Pesty). – *Galamb sor. – Vas karónál. – Files kutnál. Hargas*⁹⁴ *szer. – Fövény kut. – Kertallya sor;* 1865: Keleti Kertallya (Pesty). – *Méhes uttya. – Által csere. – Holló kapujánál. – Harmadik forduló Halmi és Nevetlenfalu felé. – Szőlő út. – Nagy Láz. – Lemenő sor;* 1865: Lemenő (Pesty). – *Akasztfánál. – Pótz őrlő hosszában. – Kerek láz. – Selymes-ben láz. –*
*Pernák*⁹⁵ *nevű láz, Pernák méhessi;* 1865: Pernák láz (Pesty). – *Kőrös motsár. – Pator*⁹⁶ *kattyuja mellett. – Csedreki híd;* 1865: Csedreki útnál (Pesty). – *Batári út;* 1865 (Pesty). – *Orosz templom pataka. – Lóvágónál a patakban. – Dombos Hugat;*⁹⁷ 1865: Dombos Hugat, Nagy Hugat (Pesty).

LÁP.

(Laap).

Először már 1260-ban,¹ majd ismét csak 1391-ben ² találkozzunk nevével. A megye olyan településeinek egyike volt, me-

⁹³ *Csüllő* alföldi s erdélyi tájszó: sirály, halászmadár. EtSz. I. 1240. *Csöllő, csüllő, csörlő*: szövőszékhez tartozó rokkaforma eszköz, amellyel a fonalat a csőre rágombolyítják. MTsz. I. 354.

⁹⁴ *Horgas-szer.*

⁹⁵ Szláv eredetű személynév után.

⁹⁶ Pator = Potor személynév. L. 1567-től.

⁹⁷ Hugat? Eredete ismeretlen. A szó él a környékben más falvakban is, így pl. Batár: Kis Hugát (a 75.000-es kat. térképen), Fertősalmás: Hugat (u. ott), a közeli szatmármegyei Nagypalád: Húgát erdő (u. ott), Akli: Hugat (Pesty), Halmi: Magoshugat (u. ott), Túrterebes: Kishugat (Pesty).

¹ Wenzel. XII. 538–539.

² Andreas de Laap kir. ember. Dl. 38138.

lyek korán, még a középkorban elpusztultak. Birtokosai a XIV. sz. elején a róla elnevezett Lápy-ak, majd velük együtt a Kerepeczyek voltak, akik a szomszédos Verbóc birtokosaival a XV. sz.-ban különféle hatalmaskodások miatt hosszú ideig pereskedésben állottak.³ A XVI. sz. második felében az első fennmaradt dézsma- és adójegyzékekben már nem szerepel, valószínűleg tehát a század első felében néptelenedett el. Szirmay szerint a Szemerdek patak mellé települt⁴ falu területe pusztaként Fancsika határai közé került,⁵ a Verbóc határában ma is élő „láp” összetételű földrajzi nevek⁶ azonban arra mutatnak, hogy az egykori kis falu Verbóc területét gyarapíthatta, megtörténhetett azonban, hogy a két közelfekvő falu, Verbóc és Fancsika megosztozott rajta. Eredetileg a királyi uradalom telepítése volt, a hosszú időköz azonban (1260–1391), mely alatt nem hallunk róla, arra enged következtetni, hogy közben elnéptelenedett s így a Lápok telepíthették újra a XIV. sz. második felében. A korán elpusztult település népességének nyelvi eredetére csupán a falu s a határai között levő „Felsew erdew” (1500)⁷ magyar neveiből vonhatunk következtetést. Magyar eredete mellett szól az a körülmény is, hogy a XVII. sz. derekáig a megyének az a sík fele, melyen Láp állott, teljesen magyar volt.⁸

LASKOD. (*Loskud*).

Telkinek, a későbbi Csepének 1337-ben történt két részre osztásakor a meghúzott határ vonalában szerepel a sásvári út, mely itt Öszödfalva, Telki, Loskud „possessio”-kat választja el

³ Fejér X. 5. (673, 676, 732 (1416), X. 6. 260 (1420); Ujh. Dl. 38245 (1424); 38302 (1470); 38437, 38438 (1500).

⁴ 1470-ban az arдай nemesek a Lápok Zemerdek folyón levő lápi malát elfoglalták. Ujh. Dl. 38362. A Szemerdek folyót lásd még Mátyfalva, Nagyszöllős, Tiszaújhely, Tiszakeresztúr és Verbóc határában is.

⁵ Szirmay 63.

⁶ L. Verbóc földrajzi nevei között a Lápszeg, Láp mellett, Nagy Láp, Láp-hát neveket.

⁷ Ujh. Dl. 38437.

⁸ Verböczy István 1500-ban panaszt emelt a Mátyfalván birtokos Zovárdffyak ellen, hogy a Láp határai között levő „Lypofenek” nevű kaszáló egy részét elfoglalták. Ez az adat arra mutat, hogy Isóteleke, melyet Lipónak is neveztek s mely szintén a Lápoké volt, előbb pusztult el, mint Láp s érte a Zovárdffyak és Verböczyek viaskodtak. (Lásd egyébként az Isótelekénél elmondottakat). Lipófenék tehát eredetileg nem Láp, hanem Isóteleke határai között volt, végleg pedig Verböczhöz került. (L. ott is).

egymástól.¹ Ez az adat arra mutat, hogy Loskud is, miként Öszödfalva és Csepe lakott hely volt. A birtok neve azonban csak majd félezred múlva merül újra fel, most már Laskod alakban és Csepe határába eső dülönévként.² Ha tehát az egyetlen 1337. évi adat alapján fel is tesszük, hogy a birtok lakott hely volt, csak rövid ideig lehetett ilyen s hamar elnéptelenedett. Miként Öszödfalvát, bizonyára Laskodot is a Tisza áradásai és mederváltoztatásai pusztították el. Magyaros képzésű neve³ és a szomszéd faluk, a környezet alapján magyar eredetű települést látunk benne.

MÁTYFALVA.

Magfolva, Magfalva, Magyfalwa, Mattyfalva.

A Hontpázmány-nemzetség ugocsai ágának birtokaként tűnik fel 1326-ban¹ s földrajzi elhelyezkedéséből arra lehet következtetni, hogy Mátyfalvát is, miként Tiszaújhelyt, Tiszaújlakot és Karácsfalvát, a nemzetség telepítette az általa 1300-ban Viskért cserébe kapott Nyírtelek² nevű pusztán. A XV. sz.-tól a faluban egyre több más ugocsai család is birtokot szerzett, főként nőági kapcsolatok révén. Maga a falu, miként neve³ és a többi nemzetségi birtok, valamint a XV. sz.-tól ismeretes jobbágy- és földrajzi nevek alapján következtetni lehet, merőben magyar telepítés volt. A XVII. sz. második felében rutén beszivárgás indult meg s ez tovább folyt a XVIII. sz.-ban is, főként az 1717. évi tatárdúlás után, mely alkalommal a faluból 36 nemes embert családotul és 105 parasztot hurcoltak el, akik közül csak 26 nemes és 67 paraszt került vissza.⁴ A rutén réteg azonban még ezek után sem jutott túlsúlyra s végül is felszívódott a magyarságba.⁵

BIRTOKOSOK.

1567.⁶ Ákos György 1 mp; Búdy Mihály 3 des; Csapy Ferenc

¹ Lel. Met. Ug. Ns 26.

² L. Csepe földrajzi nevei között.

³ Neve a magyar kicsinyítő „d” képzővel. V. ö. *Laskafalva, Lask*, hn.-eket. A név személynévi eredetűnek látszik, de közelebbi forrása ismeretlen (Kniezsa).

¹ Zichy I. 285.

² L. az említett faluknál.

³ Személynévből származó magyar helynév. (Kniezsa).

⁴ Tört. Tár. 1903. 444.

⁵ L. előbb az 1862. évi adatot s v. ö. Balogh 607.

⁶ Dic.

1 pp, 1 des; Szirmay Lajos 1 ip, 1 mp, 3 pp, 1 ss, 1 des; Tetey Boldizsár 1 des. – 1754–55.⁷ Dienes István, Ilosvay László, Köncs Márton, Péterke István, Székely Gáspár. – 1775.⁸ Besennyey György 6 c, 1 si; Ilosvay László 5 c, 1 i; -Péter 1 c, 1 i; gr. Károlyi Antal 1 c, 2 i, 1 si; özv. Komáromyné 3 c, 1 si; Palocsay Borbála 1 c; Székely Gáspár 1 c; Ujhelyi László 2 c.

HELYI KISNEMESSÉG.

1670.⁹ Egytelkesek. *M*: Bars, Deli, Kádár, Matyocsi, Oroszi, Pap, Szilasi; *B*: Köncs, Németi.

JOBBÁGYSÁG.

1470.¹⁰ *M*: 2 Jo, Parvus (l. 1574: Kis), Zabo, Warga; *B*: Chobad, Stephanus (e. n).

1500.¹¹ *M*: Balog, Byro, 2 Illyes, Kasa, Lewrincz, Posa, 2 Thorsa, Was, Wyncze; *B*: Chobod, Literatus.

1503.¹² *M*: Bagos-i, Byro, 2 Benyewk, Jobag, Konczos, Posa.

1516.¹³ *M*: 3 Byro, Demether, Ferencz, Ilyes, Leurinch, Leurinchy, Simon, Zabo.

1525.¹⁴ *M*: Balog, Biro, Ferencz, Ilyes, Kalomp, Kasa, Lőrincz, Posa, Torsa, Vince; *B*: Csobod, Petras.

1565.¹⁵ 7 fr, 7 chr. *M*: Kassa (1577: Kasa; 1579: Kosa Dec. Ber.), Kereztien, 2 Leorinch, 2 Pap, Pattak, Patok, Pattok (1576: Pattagh Dec. Ber.), Tar, 2 Turda (1598: Torda; 1621: Turdy u. ott); *B*: 2 Oroz.

1567.¹⁶ 1 ip, 2 mp, 4 pp, 1 ss s név nélkül 6 des. *M*: Biro, Chyok (1572: Cyokk Dic), Kereztien, Leorynch, Pattog, Thar, Wari; *B*: Oroz.

1565/67–1632. között új nevek.¹⁷ 1572. *M*: Antal, Juhaz, Toldi. – 1574. *M*: Kys, Nag. – 1576. *M*: Bartha, Done (1578: Bonus), Ka-

⁷ Nemesi összeírás. Helyt.

⁸ UT.

⁹ Ug. jkv. 1670. szept. 22–23. f. 17. Az 1681. évi hasonló névsorban Illosvay, Kis és Leleszy nevéik is szerepelnek. U. ott 1681. dec. 20. f. 653.

¹⁰ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Ujh. Dl. 36362.

¹¹ Hatalmaskodásban részt vett familiárisok és jobbágyok. Ujh. Dl. 38437.

¹² Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Ujh. Dl. 38441.

¹³ Simon kivételével, akit megöltek, a megnevezettek tanúk. Az egyik Byro gyermekkorában jött a faluba. Dl. 22792.

¹⁴ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel., Kom. jz. A nevek eredeti írásalakja nem állott rendelkezésünkre.

¹⁵ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber.

¹⁶ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹⁷ Az 1572. és 1574. évi nevek az adó- (Dic), a többi dézsmajegyzékekben (Dec. Ber.).

soss (1581: Kazzos: 1594: Kaszos), Kowacz, Wekas (1578: Vikas u. ott); *B*: Szokolia (Sokolia), Thorok. – 1577. *M*: Ferencz, (l. már 1525-ben is), Syketh, Zabo (l. már 1516-ban is); *B*: Komlósy. Tooth. – 1578. *M*: Katona, Vas. – 1579. *M*: Sala (1611: Chiele, 1616: Czele). – 1580: Uskay. – 1594. *M*: Alfeoldi, Ifiu; *B*: Kupay (1597: Kopay), Oláh. – 1598. *M*: Galgochi; *B*: Muska. – 1599. *M*: Matthe. – 1601. *M*: Osvatt. – 1602. *M*: Huzti. – 1604 *M*: Kantor; *Sz*: Litwa. – 1605. *M*: Halasz. – 1610. *M*: Balogh, Zennies. – 1611. *M*: Gaal. – 1616. *B*: Kintó. – 1620. *M*: Hegedeos, Kiraly, Nylas; *B*: Ros. – 1621. *M*: Csegódy. – 1622. *B*: Szasz. – 1623. *M*: Veres.

1632.¹⁸ 1 j, 5 fr, 12 chr. *M*: Czobj, Gergely, 2 Cantor, Keresztyen, 3 Nagy, 2 Torda (1637. hibásan: Turka Deo. Ber.), Varga, Vas; *B*: Ola, Orosz, 2 Zaz, 2 Török.

1632–1715. között további új nevek.¹⁹ 1634. *M*: Kaszoni. – 1635. *M*: Koczis. – 1636. *Sz*: Morolj. – 1637. *M*: Kygiosi. – 1638. *M*: Hajdu. – 1644. *B*: Czioban (v. ö. 1632: Czobj?). – 1659. *M*: Beres, Matoczi; *B*: Erdelyi. – 1661. *M*: Bodogh. – 1664. *Sz*: Hucinala (1673: Huszilya). – 1665. *Sz*: Mulczan. – 1679. *M*: Fazakas; *Sz*: Szvitlik; *B*: Rácz. – 1681. *M*: Szőcz. – 1686. *N*: Heiszter; *Sz*: Lasz; *B*: Darda (Torda, Turda?, l. előbb). – 1696. *Sz*: Domanics, Ivanko.

1715.²⁰ 10 c, 1 taksás ignobilis. *M*: Hegédús, Kántory, Nagy, Thurda; *Sz*: Zazurich; *B*: Dohán, Huszár, Illonczay, Orosz, Rabóczy, Zavary.

1715–1775. között további új nevek. 1716.²¹ *M*: Cseghi, Gerus; *Sz*: Finczik. – 1743.²² *M*: Daru; *Zs*: Davidovics; *B*: Budul, Hojd (v. ö. 1716: Haidu Dec. Ber.), Német, Szöllősi, Tókany (v. ö. 1715: Dohán).

1775.²³ 20 c, 4 i, 3 si. *M*: Darú, 2 Hegédús, Papp, Szenyes, 2 Turda, Varju; *Sz*: Haczko, Lemák, 2 Pujidák; *B*: Iván, Kosztyu, Kozma, Lippe, 4 Németh, 2 Orosz, Szöllősi, 4 Tóth.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyságlevél szerint a lakosok bár magyarul értenek, rendes nyelvük (ordinaria lingua) mégis a *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) szerint a faluban a *magyar és rutén*, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint a *magyar* nyelv dívik.

FÖLDRAJZI NEVEK

1405.²⁴ *Nagy Pataka*.

¹⁸ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a továbbiakban ismét előfordulnak a következő nevek: Csegódy, Gal, Hegédús, Huszti, Király, Kis, Muszka, Pattogh, Veres.

¹⁹ Az 1679. évi nevek tanúvallatási levélben (Per. 1679. szept. 24), a többi dézsmajegyzékekben (Dec. Ber.).

²⁰ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

²¹ Dézsmajegyzékekben. Dec. Ber.

²² Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²³ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. Ut.

²⁴ Lel. Met. Ug. Ns 11.

- 1409.²⁵ *Altalpatakeley*, terra; 1411 (Lel. Met. Ug. Ns 11); 1440: Altalpatakeleie (Ujh. Dl. 38278). L. alább: Altalpatak.
- 1411.²⁶ *Keöves pataka*, rivulus; 1620. körül: Keöves mentében, Keövesben (Ujh. XVIII. sz. v. F. 22. Ns 16); 1640 (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37).
- Zemewdeő*,²⁷ fluvius; 1570. körül: Zemerdek mellett (Ujh. XVI. sz. v. F. 25. Ns 17); 1620. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 16); 1637 (Ujh. 1637. F. 15. Ns 27); 1887 (a 75000-es kat. térképen). L. még Fancsika (1642), Isóteleke (1424), Karácsfalva (1522), Nagyszöllős (1336), Szöllősvégárdó (1644), Tiszakeresztúr (1655), Tiszaújhely (1522) és Verbóc (1410–20) határában is.
- Altalpatak*,²⁸ rivulus; v. ö. fentebb: Altalpatakeley. L. Általpatakot még Dob (1372), Egres (1391), Fancsika (1785), Feketepatak (1295), Verbóc (1410–20) határában is.
- 1516.²⁹ *Gaborw*,³⁰ terra; 1632 (Ujh. 1632. F. 22. Ns 17); 1637: Gaboro (Ujh. 1637. F. 15. Ns 27); 1865: Gáboró (Pesty). L. még Tiszaújhely határában is (1516).
- 1570.³¹ körül. *Toh feleol*.
- Nyaraska* mellett, Nyaras mellett; 1580. körül: Niaraska, -hát (Ujh. XVII. sz. F. 22. Ns 3); 1620. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 16); 1632 (Ujh. 1632. F. 22. Ns 17); 1637 (Ujh. 1637. F. 15. Ns 27); 1640 (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37).
- Hanka*,³² Hianka-ban parlag.
- Gewrgeo*³³ mellett; 1637: Geörgeő Pataka (Ujh. 1637. F. 15. Ns 27).
- Rekettye hat*; 1580. körül: Reketie mellet, Rekettye seg (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 3); 1632: Rekettye szeg (Ujh. XVII. sz. v. 22. Ns 17); 1637 (Ujh. F. 15. Ns 27); 1640 (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37); 1865: Rekettye szeg (Pesty).
- Zwrkonde*³⁴ laza.
- Erdeo alat*; 1580. körül: Erdeo fele (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 3).
- Bontho*³⁵ mellett; 1580. körül. Bontho odalon (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 3); 1632: Bonto kozt (Ujh. 1632. F. 22. Ns 17);

²⁵ Ujh. Dl. 38222.

²⁶ Lel. Met. Ug. Ns 11.

²⁷ Nyilván elírás „Zemerdeok” helyett.

²⁸ Az „Altalpatak”-ot már 1280-ban is említik annak kapcsán, hogy Achylles mester a mellette levő földet elzálogosította Mikónak és Csépánnak. Lel. Met. Ug. Ns 11.

²⁹ Dl. 22.792.

³⁰ Eredete: < szláv *gabrovo* ‚gyertyánfa’; v. ö. *Garbóc* Szöllősvégárdó. A szláv szó *grabъ*, *gabrъ* és *graborъ* alakú (Kniezsa).

³¹ Ujh. XVI. sz. v. F. 25. Ns 17.

³² Hanka? Talán rutén *hon* ‚dülő’-ből való *honka* ‚kis dülő’ magyaros alakja. (Kniezsa).

³³ L. Bökönyben is „Görgő”-t. Valószínűleg nem azonos.

³⁴ *Zurkonde*, *Zur konde*, eredete ismeretlen, bizonyára személynév.

³⁵ Bontó, itt vízfolyás neve, vlg. a magyar „bontó” szó alapján.

- 1637: Bontho menteben (Ujh. 1637. F. 15. Ns 27); 1640 (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37); 1887: Bontó Vápa (a 75000-es kat. térképen).
- Bakos-ban*³⁶ *ewdwleon* két parlag; 1580. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 3).
- Beken Berke*, *Benkeo Berke*; 1640: *Benke Berke* (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37).
- Felseo Nyomas*.
- Repas giepw*; 1620. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 16).
- Keoweches Rew*. L. még *Egres* (1356) és *Nagyszöllös* (1390) határában is.
- Almas Laz*; 1620. körül: *Almas Bereg* (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 16); 1637 (Ujh. 1637. F. 15. Ns 27).
- Kws Gath mellett*; 1620: *Kis Gath elein* (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 16); 1865: *Gát útja* (Pesty).
- Hetth hold zeri*; 1580. körül: *Het hold szeri* (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 3); 1637 (Ujh. 1637. F. 15. Ns 27).
- Chec zege*³⁷ *pataka*; 1620. körül: *Czeczezh patagh*, *Czeczek* között (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 16); 1637 (Ujh. 1637. F. 15. Ns 27).
- Chudar*,³⁸ *una pars horrei*.
- Kert meget*; 1580. körül: *Kert alatt* (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 3); 1632 (Ujh. 1632. F. 22. Ns 17); 1640: *Kert allyan* (Ujh. 1640. F. 15. Ns 27).
- Chikos fok*; 1580. körül: *Czikos fok* (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 3); 1637 (Ujh. 1637. F. 15. Ns 27).
- Egres zeg*; 1580. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 3); 1637 (Ujh. 1637. F. 15. Ns 27). V. ö. 1580. körül: *Eger hat*; 1637: *Nagy Eger*.
- Valkan*³⁹-ban egy kiczin *falka czere*.
1580. körül.⁴⁰ *Eger hat*, *Eger mellett*; 1632: *Egres hat* (Ujh. 1632. F. 22. Ns 17). V. ö. 1570. körül: *Egres szeg*; 1637: *Nagy Eger*. L. *Egrespatakot* még *Dob* (1372), *Egres* (1356), *Nagyszöllös* (1336. *Egerforrasa*), *Tiszakeresztúr* (1651), *Tiszaújhely* (1516) és *Tiszaújlak* (1648) határában is.
- Kis örmini*⁴¹ *közöt*. – *Hozu Beregh oldalon*. – *Kasa*,⁴² *cziere*.
1620. körül.⁴³ *Kis konyha*⁴⁴ *keözt*; 1637: *Konyha hat* (Ujh. 1637. F.

³⁶ Minden bizonnyal a magyar *bak* szóból. Alatta a szomszédos Szatmár és Bereg megyében *hurok* is érthető. (MTsz. I. 83). Talán ilyen értelemben itt is, valami hurok alakú vízkanyarulatban levő földdarab.

³⁷ Csecsege, Csecseg (esetleg Csek szege?) patak. Minden bizonnyal magyar szó.

³⁸ Horreum = csűr s egyes nyelvjárásokban csűr = csüd. (MTsz. I. 375). A csüd-ar képzés jelentése ismeretlen.

³⁹ Valkán? eredete ismeretlen, talán elírás.

⁴⁰ Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 3.

⁴¹ V. ö. Feketeardón: *Pókörmény = Pók örvény*.

⁴² Kasa jobbágy név, l. már 1500-tól.

⁴³ Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 16.

⁴⁴ Kis konyha, itt folyóvíz neve.

15. Ns 27); 1865: Nagy Konyha (Pesty).
*Szőlősi eösvén. – Bigecz*⁴⁵ *mellett.*
Harastos szelben; 1640: Harasztos alatt (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37).
*Vekas*⁴⁶ *rekeze. – Hid előtt. – Komlosine rekezze;* 1865: Rekesz (Pesty).
Malom felen; 1637 (Ujh. 1637. F. 15. Ns 27).
Szall Dobos-ban ré; 1637: Szaldobos (Ujh. 1637. F. 15. Ns 27);
 1640: Szaldopos (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37).
Sovanj szer; 1671 (UC 64–40); 1865 (Pesty).
Kep-nell, Kep vápája. – Bornju Dellő.
 1632.⁴⁷ *Akasztofanal;* 1640 (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37).
Hoszu Reth. – Ilosvai kertek alatt. – Faluszeri; 1640 (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37). – *Keortvelies uttia,* Kortvelies kozt;
 1865: Körtvélyes (Pesty). – *Hoszszu Rewh,*⁴⁸ 1640: Hoszu Reő (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37).
 1637.⁴⁹ *Also mezeo;* 1640 (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37).
*To agh-ban. – Aranyas-ban. – Teötes*⁵⁰ *-nél. – Nagy Eger;* 1640: Eger Pataka (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37).
Benke verme előtt. – Felseő mezeő; 1640 (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37).
*Peteczke*⁵¹ *mellett;* 1640: Peteczke Hat (Ujh. 1640. F. 30. Ns 37).
Ardai eösvény.
*Kis Ved*⁵² *feold;* 1671: Kis Védöld (UC 64–40).
*Asztato,*⁵³ a falun keresztül folyik.
 1640.⁵⁴ *Daykafaru* nevű feöld.

⁴⁵ Bigecs = gyümölcsös a szőlőben, őszi vetések közt növő tövis. EtSz. I. 397; Oklsz. 1131; MTsz. I. 128.

⁴⁶ Jobbágynév, l. 1576. óta.

⁴⁷ Ujh. 1632. F. 22. Ns 17.

⁴⁸ Rő? V. ö. NYTsz. II. 1470. Talán inkább rév < ré.

⁴⁹ Ujh. 1637. F. 15. Ns 27.

⁵⁰ Töltés (gát).

⁵¹ Petecs < peticsen < ném. petetsche (MNy. VI. 118). Peticsen = Fleckfieber (NyTsz. II. 1282). Utóbbi = patécsos (kiütéses, himlős, hagymázos láz MTsz. II. 95). Végül is lehet petecs – patécs.

⁵² Búdy Mihály 15394-en királyi consensust szerzett szőlősvégardói birtokára s a Mátyfalva és Kérő között fekvő *Naghewth fewld* és *Khyswewth fewld* nevű pusztáira (l. sz. Kir. Könyv. 370). Minden bizonyonnyal ugyanazok a területek ezek, mint a fenti. A szó eredete bizonytalan. Lehet „*vett föld*” és „*védöld*”.

⁵³ Bizonyára kenderáztató.

⁵⁴ Ujh. 1640. F. 30. Ns 37.

NAGYCSONGOVA.

Chungva, Chongwa, Czungwa, Csongwa, Also-, Felsew-Chongva, Saras Chongwa.

A Nagyszöllősi hegység borsovavölgyi lejtőjén 1330–1350¹ között megtelepült, okleveles forrásainkban először 1351-ben² említett Csongova a hegység rutén települési vidékéhez tartozik.³ A XVI. sz.-ban már két Csongovát különböztetnek meg, az előbb Alsó- és Felső-, a XVI. sz. óta Nagy- és Kiscsongovának nevezett két testvérfalut.⁴ A rutén elem mellett, mely a XVII–XVIII. sz.-ban újabb települő rajokkal gyarapodott,⁵ a két faluban számottevő, bár egyre fogyó magyar réteg is elhelyezkedett. A két Csongova a Perényi-uradalom tartozéka.

BIRTOKOSOK.

1574.⁶ Czobor Imre 1 des; Forgach Imre 1 ip, 1 des; Perényi György 1 mp, 1 des; -István 5 pp, 1 des, 1 b; -János 1 kenéz. – 1775.⁷ Br. Perényi Elek árvái 4 i; -Imre 2 c, 5 i, 1 si; -József 3 c, 1 i; -Sándor 1 i; Teleky grófné 1 c, 1 i.

¹ A megtelepülés körülményeiről az Első Részben bővebben szoltunk (l. a 96. s köv. l.-okon).

² Ujh. Dl. 38161.

³ A falu neve a hasonló nevű pataktól vette a nevét, ez pedig minden bizonnyal az 1260-ban e vidéken említett *Csenge-Csengő* (Chenge, l. Feketepatak földrajzi nevei között) patakkal azonos. A magyar *csengő*-ből a szláv „-ova” képzővel lett *Csongova* (V. ö *Borsova*, Nagyszöllős földrajzi nevei között). Rutén neve: Velika Csengava (Pesty, 1865). Čingava (Petrov 36).

⁴ A salánki uradalom birtokosai a Rozsályi Kunok 1431-ben panaszt emeltek, hogy Perényi Péter a salánki, komjáti és feketepataki erdőkből és földekből sokat elfoglalva, az elfoglalt területen *Száraz Csongva* néven falut telepített s most fiai, János és Miklós a szomszédos Orosz Komjátról jobbágyaikat ide hajtják. Száraz Csongovát, melyről később nem hallunk, a már egy évszázaddal azelőtt keletkezett Alsócsongovával szemben kétségtelenül Felsőcsongovával tekinthetjük egynek, melynek neve szintén ez időben merül fel s melyet a Borsova árvizes völgyébe lenyúló alsó faluval szemben egyformán lehetett száraz-nak vagy felső-nak nevezni. A Perényiek 1430. és 1431. évi öröklési szerződése is Csongvát és külön Szárazcsongvát nevez meg. Per. 1430. F. 11. Ns 19; 1431. F. 31. Ns 5.

⁵ Az újabb települők, miként a helységnevekből képzett családnevek alapján következtetni lehet, főleg a szomszédos bereg- és máramarosmegyei hegyvidékről származtak (pl. Dobrokai, Polyánkay, Szajkófalusi, Vereckei, Ökörmezei, Kereczkei, Szalvai).

⁶ Dic.

⁷ UT.

JOBBÁGYSÁG.

1450.⁸ *B*: Damyanus, Jacobus, Janne (des), Ladislaus (e. n.-ek).

1552.⁹ *M*: Veres; *B*: Kenez.

1574.¹⁰ 1 kenez, 1 ip, 1 mp, 5 pp, 4 des, 1 b. *M*: Aggos, Fekete (des), Galamb, Kys, Kys Simon (des), Nag (des); *Sz*: Maruska, Pasko, Punpacz; *B*: Fedeo (des), Kowach, Lazar, Simon.

1574–1715. között új nevek. 1622.¹¹ *Sz*: Ragio; *B*: Cziongovay, Tott – 1638.¹² *M*: Molnar, Okos, Santa; *B*: Dobrokai, Pap. – 1641. körül.¹³ *Sz*: Balko (des), Susko (1666: Suszcko Per. 1666. Ns 890); *B*: Kuchisa(? des), Maczka. – 1651.¹⁴ *Sz*: Zaruba; *B*: Lukacs (e. n., des). – 1657.¹⁵ *Sz*: Koza. – 1664.¹⁶ *M*: Rest; *B*: Olah, Orosz, Ökörmezei, Vereckei. – 1666.¹⁷ *B*: Czibar, Szajkofalusi. – 1668.¹⁸ *B*: Kaliba (des), Lengyel (des). – 1673.¹⁹ *M*: Fazakas. – 1680.²⁰ *B*: Kereczkey. – 1681.²¹ *B*: Danko. – 1687.²² *M*: Geczi-Kovacz, Majos; *Sz*: Koszta; *B*: Sorba. – 1689.²³ *B*: Cziba. – 1690.²⁴ *M*: Acs (des), *B*: Szalvay.

1715.²⁵ 6 c, 3 i, 1 extr. (si). – *Sz*: Banik, Kosta, Maruska; *B*: Csongovay, 2 Fedő, Kereczkey, Oláh, 2 Pap.

1715–1775. között további új nevek. 1720.²⁶ *M*: Borsos, Meszaros; *Sz*: Herbik, Sustko (v. ö. 1641: Susko). – 1743.²⁷ *M*: Czekör;

⁸ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyedbirtokrészen levő jobbágyságok. Per. 1450. F. 13. Ns 6. s Tört. Tár. 1908. 11.

⁹ Özv. Perényi Jánosné jobbágyságai. NRA 306–22.

¹⁰ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. Az általában alapul vett 1567. és a további 1570. és 1572. évi jegyzékeket itt figyelmen kívül kellett hagynunk, mivel ezekben Nagycsongova más falukkal együtt közösen elválasztatlanul vétegetett fel.

¹¹ Perényi (György jobbágyságai. 1622. F. 31. Ns 8.

¹² A néhai Perényi Imre birtokán levő s Perényi Györgyné Bornemissza Katalinnak hitbér fejében juttatott jobbágyságok között. Per. 1638. Ns 101 s F. 29. Ns 23.

¹³ Urbárium. Per. 1641.

¹⁴ Néhai Perényi Györgyné Bornemissza Katalin jobbágyságai között. Per. 1651. F. 41. Ns 47.

¹⁵ Perényi György jobbágysága. NRA 837–21.

¹⁶ Jobbágykezeslevélben. Per. 1664. dec. 1.

¹⁷ Jobbágykezeslevelekben. Per. 1666. márc. 14 s Ns 890.

¹⁸ A Vay Péterné javairól készített urbáriumban. Per. 1668. Ns 24.

¹⁹ U. ott 1673. F. 53. Ns 111.

²⁰ Jobbágykezeslevélben, u. ott 1680. febr. 14.

²¹ U. abban u. ott 1681. Ns 889.

²² U. ott 1687. okt. 29.

²³ A rebellióban elhalt Perényi György javairól készült összeírásban. UC 34–39.

²⁴ A Vay Mihály javairól készített összeírásban. UC 65–55.

²⁵ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

²⁶ U. abban, u. ott.

²⁷ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

Sz: Aniszko, Koszták; B: Balo, Scriba.

1775.²⁸ 6 c, 12 i, 1 si. – M: Bereczki, 2 Cseresznye, Kiss, Molnár; Sz: Ariszka, 3 Herbik, Hudik, Ilinecz, Kerecsán, 2 Kosztak, Lemák, Maruska, Moskola; B: Bereczki, Orosz.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*: a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyságlevél szerint a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895 1862. eln.) szintén a *rutént* jelöli meg a falu – az utóbbi ki fejezetlen egyedüli – nyelveként.

NAGYGÉRCE.

Gerche, Geerche, Alsógeercze, -Gerecze, -Gercze, -Gercye, Nagy Gércze.

Az Ugocsa megye déli sarkában, az Avas hegységből lefutó Turc patak völgyébe települt Nagy-, korábban Alsógérce története párhuzamos a szomszéd testvérfalu, Kisgérce történetével s így csupán utalunk a már ott elmondottakra.

BIRTOKOSOK.

1567.¹ Perényi János 2 ip. 8 pp. – 1775.² Br. Perényi Károly 11 e, 4 i; -Sándor 1 c, 1 i; -Ferenc Jakab 1 c, 1 i; -Imre 3 c; -Elek árvái 4 c; Patay József 2 c; Papp László 2 i.

HELYI KISNEMESSÉG.

1754–55.³ Armalisták. M: 3 Pap.

JOBBÁGYSÁG.

1450.⁴ B: Chwla, Hwn (e. n.-ek).

1475.⁵ B: Czwla.

1514.⁶ B: Chola (des).

²⁸ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

¹ Dic.

² UT.

³ Nemesi összeírás. Helyt.

⁴ A Perényiék osztályozásában a Jánosnak (Imre fia) jutott negyedbirtokrészen. Per. 1450. F. 13. Ns 6 s Tört. Tár. 1908. 9.

⁵ Hatalmaskodásban. Zichy XI. 223.

⁶ Perényi Gábor által elcserélt jobbágyhely. Per. 1514. F. 30. Ns 1.

1567.⁷ 2 ip, 8 pp. *M*: Kados (? v. ö. 1574: Kardos): *Sz*: 2 Hotka (1584: Hotthka Per. 1584. Ns 31; 1604: Hogjka UC 89–8), Palocka (1604: Paluczka UC 89–8); *B*: Chola Kisseb (1584: Chol, Csolo Per. 1584. Ns 31; 1604: Cziola UC 89–8), Dan, Oroz, 2 Salamon (az egyik e. n.; 1574: Salamon alias Jakab Dia), relictæ Martna (e. n.; 1574: relictæ Martha Chola et Magdalena).

1567–1705. között új nevek. 1574.⁸ *M*: Kardos; *B*: Chyakan (1584: Chokan Per. 1584. Ns 31; 1604: Cziokan UC 89–8), Kis miclos alias Tupicha (1584: Toplycha Per. 1584. Ns 31; 1604: Tupiczia UC 89–8). Simon. – 1584.⁹ *B*: Bochor (1604: Boczor UC 89–8), Korda (?Kardos?), Kowach. – 1604.¹⁰ *M*: Deák, Koteles (des), Siketj; *B*: Karacson, Markos (vlg Markus), Pap („pastor Simon Pap”). – 1638.¹¹ *B*: Philep, Szépje (?), Tatár, Tolvaj. – 1647.¹² *B*: Batarczy. – 1656.¹³ *M*: Nagy. – 1657.¹⁴ *M*: Banjas; *B*: Puskas. – 1658.¹⁵ *M*: Fekete. – 1667.¹⁶ *M*: Furullyás. – 1671.¹⁷ *M*: Fejes. – 1675.¹⁸ *O*: Puczo.

1705.¹⁹ *M*: Berkes, Szücs; *Sz*: Joszip, Lokuta, Paloska, 2 Tupicza; *B*: Bojta, Bozgo, 6 Czola, Dán, 2 Koczán, 3 Krácson (v. ö. 1604: Karacson), 2 Musigo (1720: Musko CR; 1743: Mozogó Per. 1743. Ns 6), Pap, Puskás, 2 Solomon, Tolvai.

1705–1775. között további új nevek. 1720.²⁰ *B*: Csonka, Rác. – 1743.²¹ *M*: Bak; *B*: Gorzó.

1775.²² 20 c, 10 i. – *M*: 2 Fekete, Seres, 2 Szarka; *Sz*: Bura, Dubó, Karaba, 3 Tupicza; *O*: Kondrucz; *B*: Bojta, 4 Czola, 3 Dán, 3 Gorzo, 3 Koczán, Kok, Mozogo (l. 1705: Musigo), Paska (Pascha), Puskás.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés folyamán 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint a lakosok

⁷ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

⁸ U. ott.

⁹ Leltárban. Per. 1584. Ns 31.

¹⁰ Túrterebesi urbáriumban 89–8.

¹¹ Néhai Perényi Imre birtokán. Per. 1638. Ns 101.

¹² Perényi Ferenc által testvéreinek, Imrének elzálogosított jobbágyságok között. Per. 1647.

¹³ Jobbágykezeslevélben. U. ott. 1656. Ns 108.

¹⁴ U. az u. ott 1657. jún. 3.

¹⁵ U. az, u. ott 1658. szept. 20.

¹⁶ Perényi Gábor által Bánffy Gábornak elzálogosított jobbágyságok között. Per. 1667. Ns. 46.

¹⁷ A földesúrtól gabonakölcsönben részesült jobbágyságok között. Per. 1671. ápr. 9.

¹⁸ Perényi osztályozásban. Per. 1675. Ns 1132.

¹⁹ A megye rendeletére a megye déli részén fekvő falvakról 1705. okt. 8.-án tizedekre osztással készített névsorban. Nagyid. 1705. Ns 194.

²⁰ CR. Az extraneusok között: Boreas, Dubo, Farkas, Lengyel, Molnár, v. ö. Kisgércén.

²¹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²² Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *oláh* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest 1920, 283) szerint a községben főként az *oláh* nyelv él, a falu jegyzőjének 1862. évből származó jelentése (Helyt. 20895 1862. eln.) szerint pedig a divatozó nyelv az *oláh* és kevés magyar.²³

NAGYSZÖLLŐS.

Zeulus, Zeuleus, Sceleuch, Sceleus, Sceuleus, Zeules, Szewlews, Zewlews, Zewles, Zaz Zeoleos, Zeles, Zeöleös, Zölös, Nagy Zewlews.

A helység a megye területét birtokbavevő királyi uradalom legkorábbi települései közé tartozik s a neve arra mutat, hogy már az első települők, valószínűleg királyi vincellérek, szőlőművelés alá fogták a helység fölött emelkedő, szőlőtermelésre kiválóan alkalmas déli napsütéses hegyoldalt.¹ A település, fontos kereskedelmi út mentén s egyébként is kedvező gazdasági lehetőségeket biztosító fekvéssel, gyors emelkedésnek indult s 1262-ben önkormányzati és gazdasági, részben kereskedői jogokkal királyi kiváltságlevelet kapott,² hospes lakosai számának növelése céljából pedig ugyanekkor hozzácsatoltatt a Daróc nevű föld és a királyi halászsok földjéből³ annyi, amennyi a halászsok megélhetéséhez szükséges nem volt. 1280-ban és 1307-ben rövidebb időre, 1399-ben pedig véglegesen földesúri hatóság alá került s a Perényiek szöllősi uradalmának központja lett.⁴ Az uradalom keretében mezőváros, a megye legjelentékenyebb helysége. A korán betelepülő szász vendégek néhány század alatt nyomtalanul felszívódtak a magyarságba s egyidejűleg megindult a ruténség beszivárgása, ez azonban számottevő méreteket csak a XVIII. században öltött.⁵

²² Oláh neve: *Giercza Máre* (Pesty 1865); *Gherca* (Petrov 31).

¹ A város 1262. évi kiváltságlevele szerint a hospesek szabadon ültethettek szőlőt, a hegyen azonban már korán a megyebeli nemesek és jobbágyaik is szőlőket szereztek, miként Erzsébet királyné 1355. aug. 29-én kiadott oklevele tanúsítja, melyben a királyné az ugocsai nemesek panaszára elrendelte, hogy a szöllősi hegyen általuk és jobbágyaik által bírt szőlők után szedett 1 forint tributum helyett a régi szokás szerint egy fertőt (12 garast) fizessenek. Dl. 38165.

² A kiváltságlevél 1319. és 1329. évi eredeti átiratokban: Per. 1319. F. 2. Ns 1 s 1329. F. 2. Ns 11. Az utóbbi alapján közölte: Wenzel VIII. 31–32.

³ L. külön Daróc és Halászföld alatt is.

⁴ Wenzel XII. 292; Anj. I. 131 s Dl. 1710.

⁵ Rutén neve: 1773. *Velikoj Söllyüs* (Loc. 284); *Sevljus Velikyj* (Petrov Mat. VI. 210).

BIRTOKOSOK

1574.⁶ Perényi István 1 j, 17 ip, 10 mp, 102 pp, 7 ss, 11 nd, 1 nobilis, 1 pastor, 9 des, 2 b; -János 1 j, 2 ip, 15 pp, 1 nd; -György 4 ip, 2 mp, 25 pp, 1 ss, 3 nd, 3 des, 2 b; Czobor Imre 1 j, 3 ip, 2 mp, 21 pp, 1 nd, 1 pastor, 3 des, 1 b; Forgách Imre 1 j, 3 ip, 2 mp, 19 pp, 1 ss, 2 nd, 6 des. – 1787.⁷ Br Perényi Ferenc Jakab 44 c, 9 i, 4 si; -Imre (id) 58 c, 6 i, 3 des; -József örökösei 29 c; -István 6 c, 2 des; -Sándor örökösei 18 c, 3 des; -Imre (ifj) 15 c, 1 des; -János 6 c, 1 des.

HELYI KISNEMESSÉG.

1670.⁸ Egytelkes nemesek. *M*: Borbely, Deak, Hatos, Szabo, Szintai; *B*: Ramnasztai. – 1754–55.⁹ Armalisták. *M*: Szarvadi.

POLGÁRSÁG-JOBBÁGYSÁG.

1342.¹⁰ *N*: Hannus filius Telmanni judex; *B*: Zumbur juratus.
 1351.¹¹ *B*: Nicolaus judex, Thomas filius Konch condam judex.
 1351.¹² *N*: Hannus filius Telmanny; *B*: Nicolaus judex, Michael gener Sabur, Blasius magnus.
 1390.¹³ *N*: Hannus filius ..., Hench dictus Zee ..., Ludveg; *B*: Mathias, Mathias filius Clementis, Petrus Sartor.
 1399.¹⁴ *N*: Henschlinus judex; *B*: Thomas officialis de Zeuleus.
 1408.¹⁵ *B*: Zaaz.
 1450.¹⁶ *M*: Fodor; *B*: Dwl, Rewden.
 1451.¹⁷ *M*: Bothos, Fondor (Fodor? v. ö. 1450), Lyzthes, Salank,¹⁸ *Sz*: Czernyk; *B*: Guboly, Polna (Polua?), Pellifex, 2 Rosa, Sasa, Thot.
 1458.¹⁹ *M*: 2 Dyak (Literatus), Feyer, 2 Faber (v. ö. 1574: Ko-

⁶ Dic.

⁷ UT.

⁸ Ug. jkv. 1670. szept. 22/23. f. 16.

⁹ Nemesi összeírás. Helyt.

¹⁰ A város képviselőjében. Per. 1342. F. 2. Ns 21.

¹¹ A város képviselőjében. Ujh. Dl. 38159.

¹² A város képviselőjében. U. ott 38163.

¹³ A város képviselőjében, Dl. 7619. Az oklevél foltossága miatt az írás nem olvasható ki teljesen.

¹⁴ A város és a földesúr, Perényi Péter képviselőjében. Per. 1399. F. 6. Ns 14.

¹⁵ Per. 1409. F. 8. Ns 26.

¹⁶ Házaik a városnak a Perényiek között történt felosztásában határpontok. U. ott 1450. F. 13. Ns 6. s Tört. Tár 1908. 7.

¹⁷ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok, 1479. évi átiratban. Ujh. DL 38301.

¹⁸ Salánk a német „schlank” lehetne, de az 1458. évi „Zalanky” arra mutat, hogy e személynév az ugoocsamegyei Salánk helység nevéből származik.

¹⁹ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta 1458. Ns 1.

wacz), Kwhazy, Lyztesh, Nyagh, Parvus (v. ö. 1571: Kys), Zalanky, 3 Zabo (Sartor), Zekel, Wythez; *N*: Henchy; *Sz*: 2 Bohan.

1470.²⁰ *M*: Kyrál, Magnus (v. ö. 1458: Nyagh s 1571: Nag) 3 Zabo, Zeke.

1512.²¹ *M*: Zabo; *B*: Kothyo.

1513.²² *B*: Toth.

1516.²³ *M*: 2 Badooch, Bodogh, Jobagh, 2 Rygo; *Sz*: Potraach.

1541.²⁴ *M*: Katha.

1544.²⁵ *M*: Bagosy, Biro, Doba, Gyakfalwy, Kowach, Liztes, Myhes, Porcos (l. 1563: Porchos s 1574: Porchios, stb.), Zabo Zazwegessy (l. a földrajzi nevek között 1512-ben: Zazweg utca), Zele, Zeph, Zywos, Thalás, Thar.

1563.²⁶ *M*: Bagossy, Porchos, Simon, Zenyes; *N*: Frank; *B*: Lengyel.

1574.²⁷ 4 j, 29 ip, 16 mp, 182 pp, 9 ss, 18 nd, 2 pastor, 21 des, 1 nobilis és 5 b. – *M*: 4 Acz (Alcz, 1 des), Adam, Adoni (des), Arady (vlg. Ar dai), Aranas, Aztalos, Badoch (1611: Badozs Per. 1611; 1668: Badozs Per. 1668. máj. 29), 9 Bagosi (Bagossy, 2 des), 2 Baktha, 3 Balog, Barat, Barta, 3 Battharj, Bencze, Biro, 2 Borbelj (Borbyel, 1 des), 2 Boregeteo (1 des), Borsovay, Bewlch, 2 Cece (Czechej, 1 des), 2 Czegenj (Cziegenj), Cziafordj, Cziethfalwy, Czyszar, Doka, Erzingiarto, 6 Fazakas (Faszakas, 1 des), 2 Fekete, Ferencz, Feyr, 2 Fias, 2 Finta (1 des, Fintha), Fodor, Feoldy, 2 Fwstws, 3 Gaal (Gaall), Gerecz, Gewre (1604: Geore UC 59–15), 4 Giakffalwy (Gjakdffalwy), Georgthamas, 2 Haran-

²⁰ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. U. ott 1470. Ns 19.

²¹ Házaik a Perényiek osztályozásában határpontokként szerepelnek, Nicolaus Dolgos de Barylovyth (egregius) házával együtt. Az oklevél 1532. évi átiratban. Dl. 22.340, 24.869, NRA 220–28; Per. 1532. Ns 43 s 1599. Ns 167. s Tört. Tár 1903. 127.

²² Tóth néhai Albert Deák házában lakik, melyet Perényi István Sásváry Gergelynek adott. Csoma-levéltár, Kom. jz.

²³ Tanúként szerepelnek. Bodogh Ilona a lengyelek nagy pusztítását követő év alatt, Jobagh Mihály és Potraach György 6 évvel ezelőtt költöztek ide az ugocsai Mátyfalváról, ahol 25 évig laktak, a két Badooch a szintén ugocsa-megyei Karácsfalváról – az egyik hat évvel előbb – költözött Szöllőse s az egyik Rygo korábban az ugocsa-megyei Újhelyen lakott. Dl. 22792.

²⁴ Ujh. F. 14. Ns 17.

²⁵ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Per. 1546. F. 24. Ns 15.

²⁶ Tanúként szerepelnek. U. ott 1563.

²⁷ Az adózó porták megszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. Az első ilyen dicanévsor 1567-ből s továbbiak még 1570. és 1572-ből maradtak fenn, Nagyszöllősön azonban ezekkel szemben az 1574. évinek kellett az elsőséget nyújtanunk. Az 1567. évi névsor ugyanis az adózó népességnek név szerint csak alig egyhatodát tünteti fel, a többi (csupán combusta ház 216 volt) összegezve, nevek nélkül szerepel a jegyzékben, az 1570. évi jegyzékben pedig csak az egész- és féltelkes jobbágyok nevei találhatók s az 1572. évi névsornál is gazdagabb az 1574. évi. Az 1567. évi névsorban egyébként a következő nevek olyanok, melyek 1574-ben már nincsenek meg: Baraniay, Birge, Dalos, Diztopaztor, Kathalin, Kazdag, Kewmives, Litwa, Mikolay, Nagy-Kati, Somogy.

gozo, Hollo, Husty, Ijgiarto, Jobagy, Jozan, 2 Juhaz, Kadar, Kadas (des), 2 Kalmar, Kannagiarto, Kasos, Katha, 2 Katona, Kegie (1668: Kegye Per. 1668. máj. 29), 3 Kelemen, Kerekes, Kerekgiarto, Kiral (des), Kys, Kysbirta (1668: Kis Bertha Per. 1668. Ns 24.), 2 Koczis, Kolch, Kondor, 14 Kowacz (Kowach), (1 des), Kozma, Christoph, Kulchiar, Kwn, Kupas, Lakatos, Lantos, Lapdas (1572: Labodas Dic.), Laskaj, Lassu, 2 Lazar, 2 Liztes, 2 Literatus (l.: 1458: Dyak később is, 1633: Deák Per. 1633. F. 21. Ns 9), Lwkws, Mathe, Mattias, Mezaros, Mohaczy, 6 Molnar, 2 Nadhajz, 6 Nag (Nagi), Nagszakalu, Orban, 2 Orvos, 2 Paladj, Palfy, 2 Pap, Paztor, Petenie²⁸ (des), 2 Petw (Petew), 3 Porchios (Porchos, Pochyos), Porkolab, 4 Posa, Puskas, 3 Rigo, 5 Safar (Saffar), 2 Santa, 2 Simon, Syketh, 15 Szabo (Zabo, 2 des), Szaniszlo, Zapora, Zaraz, 2 Zege (Zegy), Szekeres (des), 2 Szennies, 2 Szep (Zyp), Szilvas, 5 Zius (l. 1544: Zyvos; 1633: Ziwos Per. 1633. F. 21. Ns 9.), 3 Zewcz (Zwcz), Tharko, Tharmihal, Teczy²⁹ (1604: Theczi UC 59–15; 1622: Techj Per. 1622. F. 31. Ns 8; 1633: Theychy Per. 1633. F. 21. Ns 9), Theriekes, 2 Trombitas, Tulkos, 3 Varga, 4 Vas, Vasar, Veres, Villas; *N*: Hanch (1591: Hantz Per. 1591. Ns 96; 1622: Hanczi Per. 1622. júl. 9), 3 Hencz (Henchy. 1 des), Gwncheöl,³⁰ Stencziei (1645: Estencziel Per. F. 1 Ns 35); *Sz*: Banchik, Hotia; *B*: Borczial (1638: Barchal Per. 1638. Ns 101.), Bordas, Czimzo (1604: Czinzo UC. 59–15); 2 Czucz³¹ (Cziucz; 1572: Czÿuch Dic.), Doctor, Dobrokaj, Gopfar, Kozma, Kuprosi, 2 Lengiel (Lengel), Maglin (1683: Maghle Per. 1633. F. 21. Ns 9; 1645: Maghline Per. 1645. F. 1. Ns 35.), Moldovay, 2 Oroz (1 des), Petin, Pyroska (1604: Proska UC 59–15), Poszta, Procator, Racz, Raim, 2 Sasar (1 des), 3 Seer (1625: Ser Per. 1625. máj. 27), 2 Sera, Sido, 2 Sigmund (1 des; 1582: Sigmond NRA 306–21.), Thako, Thariska, Thewrewk, 3 Thot (1 des), Turuczko, Wewthewr.

1574–1671. között új nevek. 1591.³² *M*: Csik, Domonkos, Törsök; *B*: Kovaszai. – 1604.³³ *M*: Barany (des), Barla (des), Disznopaztor (des), Hajdu (des), Kigiossi (des), Magiar, Nag Mate, Nyakas (des), Revez, Somodi (1670: Somogy, des, Per 1670. F. 1. Ns 41), Talas (des), Thar (des), Thimar, Vincze. – 1606.³⁴ *M*: Dobi; *B*: Bisir (1622: Biczer Per. 1622. F. 31, Ns 8. – 1609.³⁵ *B*: Soofalusi. – 1611.³⁶ *M*: Bertalan (1622: Birtalam Per. 1622. máj. 6.), Boldogh, Lukacs, Zilai. – 1619.³⁷ *B*: Kotor (des). – 1622.³⁸ *M*: Benedek, Czepei, Czontos, Ersek, Kys

²⁸ Ebben az alakban magyar, eredetére azonban lehet szláv: *Petyňa*. (Kniezsa).

²⁹ Valószínűleg a máramarosmegyei Técső után Técsői > Técsi.

³⁰ Megmagyarosodott német eredetű szó (Kunzl).

³¹ Esetleg Zucz = Szücs.

³² Birtokrészen. Per. 1591. F. 30. Ns 4.

³³ Urbáriumban. UC 59–15.

³⁴ Birtokperben. Per. 1606. Ns 19.

³⁵ Szomszédként szőlő átadásánál. U. ott 1609. No 25.

³⁶ Földesúri kilenced-jegyzékben. U. ott 1611.

³⁷ Osztályozásban. U. ott, 1619. Fasc. T. Ns 15.

³⁸ Urbáriumokban, u. ott, 1622. F. 31. Ns 8. és júl. 9.

Szabo (des), Köleseri; *B*: Erdeli, Goros (1645: Guros Per. 1645. F. 1. Ns 35), Hagi, Keovesdy (1666: Keves, des, Per. 1666). Chrisfalvi,³⁹ Poczia (des, Posa? l. 1574.). – 1628.⁴⁰ *M*: Komics,⁴¹ *B*: Bakita. Kereczky, Nemet, Pattogh (1645: Patt yok Per. 1645. F. 1. Ns 35; 1666: Batiok Per. 1666. nov. 22; 1671: Batyok, l. ott), Zerdaheli. – 1633.⁴² *M*: Abraham, Bekessy, Chatho, Kalmanj, Nylas, Nyry; *B*: Chichy 1668: Csehei Per. 1668. Ns 24.). – 1636.⁴³ *B*: Bindi (1657: Binde Per. 1657. ápr. 5; 1670: Pinthi u. ott 1670. F. 1. Ns 41). – 1638.⁴⁴ *M*: Dancs, Darocj, David, Dobosi, Kirei,⁴⁵ Konya, Marton, Ölyvös, Eötvös, Turj; *N*: Gros. – 1640.⁴⁶ *B*: Zamman. – 1645.⁴⁷ *M*: Balas, Cziökör (1668: Csökör Per. 1668. máj. 29), Gaspar, Szöke; *Sz*: Zaruba; *B*: Czintho (1666: Czonto, des Per. 1666. nov. 21; v. ö. 1574: Czimzo, 1622: (Czontos). – 1651.⁴⁸ *B*: Horvat. – 1653.⁴⁹ *M*: Szalma, Szakoly (1690: Sokoly UC 65–55). – 1666⁵⁰ *M*: Ghaczalj, Sipos. – 1668.⁵¹ *M*: Bekes (Bekessy? l. 1633), Boldisar, Deli, Hegedüs, Kása (des), Kolosvari, Kopasz, Lakatos, Lápi (des),⁵² Paal, Rege, Seres, Sonkolyos, Szalkai (des); *Sz*: Lesak, Liszicska (des), Mihalyko (des), Vernika (des); *B*: Burján, Filep, Kaliba, Orosz Szabo, Polya, Zohay (des). – 1670.⁵³ *M*: Bak, Csizmadia, Gombkötő, Kertész, Leány, Medgyessi, Szakács; *B*: Terebessi alias Kocsis

1671.⁵⁴ *M*: Bagossi, Barat, 2 Bekesi, Bencze, Bodok, Boldisar, Csöker, 2 Csik, 2 Deli, Doby, Doka, Fejer, Ferencz, Fias, Gal, Gere, Henyey, Konya, 4 Kovacs, Köndör (v. ö. 1574: Kondor), 2 Kupas, Lantos, Mohachy, Molnar, 2 Nagy, Piroska, Posa, Safar, Sipos, Sonkolyos, 4 Szabo, Szege, Szyjus (v. ö. 1574: Zius), Szöke, Thury,

³⁹ Kricsfalva Mármaros megyében.

⁴⁰ Urbáriumban u. ott 1628. F. 36. Ns 138.

⁴¹ Kőműves.

⁴² Birtokrész szomszédai u. ott 1633. F. 21. Ns 9.

⁴³ Szabó Ferenc szöllősi lakos végrendeletében, u. ott 1636. Ns 1120.

⁴⁴ Birtokrészek s tanúkihallgatásban. U. ott. 1638. F. 29. Ns 23; Ns 101 s F. 30. Ns 9.

⁴⁵ Kérő, elpusztult falu Ugocsa megyében. L. külön is.

⁴⁶ Jobbágykezeslevélben. Muz. Per. 1640.

⁴⁷ A Perényi Gábor kúriájához tartozó földek regestrumában, u. ott 1645. F. 1. Ns 35.

⁴⁸ Tanúk között, u. ott 1651. F. 41. Ns 44.

⁴⁹ Szakoly szőlőt ad el, Szalmát exequálják, u. ott 1653. Ns 120 s F. 53. Ns 35.

⁵⁰ Birtokrészen, u. ott 1666.

⁵¹ Urbáriumban s bizonyos földek jegyzékében. U. ott 1668. Ns 24. s máj. 29.

⁵² Láp, elpusztult falu Ugocsa megyében. L. külön is.

⁵³ Urbáriumban, u. ott 1670. F. 1. Ns 41.

⁵⁴ Perényi Gábor, mint a megye főispánja, perbe vonta Nagyszöllős lakosait (contra et adversue incolas oppidi), a fenti módon név szerint is megjelöltek, amiért idézésre a bíróság előtt nem jelentek meg. A szöveg arra mutat, hogy az egész „lakosság” a névsorban szerepel. Ennek ellenőrzésére nincs módunk, mégis azt hisszük, hogy csak a telkes, házas jobbágyok neveit kereshetjük itt. Ug. jkv. 1671. okt. 3. f. 94–95.

5 Varga, Vas, Zab, Zilay; *N*: Hancs; *Sz*: Lesak, Moloka; *B*: Battyok, Bilkei, Bindy, Bunyan, Erdelyi, Philep, Kozsma, 2 Kövesdi, Marko, 4 Orosz, Polya, 2 Tot

1671–1787. között további új nevek. 1673.⁵⁵ *Sz*: Bagyer. – 1687.⁵⁶ *M*: Béres, Csiko, Kajtor, Kereszturi (des), Kosa, Majos, Monas (des); *O*: Görban; *B*: Brévés (Béres?), Karaszlai, Szalvai.⁵⁷ – 1688.⁵⁸ *M*: Okos; *Sz*: Pasuska (1715: Pazocska CR; 1720: Paduska CR). – 1689.⁵⁹ *M*: Dienes, Kaita (v. ö. 1687: Kajtor); *B*: Baba, Kurta, Luday(?). – 1690.⁶⁰ *M*: Borcsa, Bonyupasztor, Falaitar, Lovas, Munkacsi (des), Panyolai, Pinczes (des), Rakos, Szamár, Szines; *Sz*: Lovicsko (1720: Laviczka CR), Molcsan, Monsak, Polyak, Sándor-Panyko; *B*: Barcsi, Bodnár, Brodi, Casimir, Danko, Rosa (des) Sokoly (v. ö. 1653: Szakoly, Szasz. – 1715.⁶¹ *M*: Csűr (1720: Csüre CR), Mády, Sáák, Szalay; *Sz*: Dudán, Gelata, Gliba, Sztankó; *B*: Czinbó (1720: Czimbo, CR), Fedő (1720: Födő CR), Szalishó, Szalishya (v. ö. 1574: Szaniszlo),⁶² Toszta. – 1720.⁶³ *B*: Dugas, Höröly (L. 1743: Hörő, 1775: Hőri s v. ö. Királyházán 1653: Horoly, 1675: Höröly), Oláh, Roszgonyi. – 1743.⁶⁴ *M*: Bocskor, Csüre (v. ö. 1715: Csür), Dudas, Heverő, Hoszu, Lovász (v. ö. 1690: Lovas), Szarka, Takács, Evegés, Vági, Varro, Virág; *Sz*: Anafre, Cornelicska, Cserepanyko, Demko, Kudre, Lagojda, Olezar, Pongyil, Skapotka, Tabáka; *B*: Bela, Belenyesy, Csido (? v. ö. 1574: Sido), Czigány, Demeter, Fanta, Hörő (v. ö. 1720: Höröly), Jakab, Jud, Krajnai, Ohla (v. ö. 1720: Oláh), Rákoczy; *Ö*: Borkoczky, Pap, Rác; *C*: Csorba, Nagyszavú, Orban, Papinéc, Petka, Sama (Samu!), Samók.⁶⁵

1787.⁶⁶ 177 c, 15 i, 4 si, 11 des. *M*: 2 Bak, 2 Balinth, Bercsényi, Borbély, 2 Borsos, Botskor, Csépes, Cséplő, 3 Csik, Csökör, Csúry (v. ö. 1715: Csűr, 1743: Csüre), Deli, Dudás, Farkas, 2 Fazekas, Fekete, Gáll, Hoszszu, 3 Juhász, Kerekes, 3 Kiss, Kondás, Konya, Kosa, 2 Lakatos, Lepény, 3 Lovász, 6 Mádj, Magyar Madj, Majjas, Mezei, 2 Nagy, 2 Nyiry, Papay, Pohos, Pok, 2 Putton, Santa, 3 Süthő, Szabó, Szalma, 2 Szarvadi, 2 Szűts, Takáts, Timár, Tivadar, Vak, Vass, 2 Veress, Vincze, Zödy; *N*: Pajer; *Sz*: Balo, Bingya, 2 Danilás, Döcsünik, 2 Gabsila, Geczko, Gera, Handera, 2 Haszula, Hribor, Hudak, Hudik, 2 Huzicska, Kauka, Kavka, Kazuska, Khuda, Koblin, Kulina, Kurtyák, Lavicska, 4 Lemak, 2

⁵⁵ Perényi Ferenc elkobzott javairól készült leltárban. UC 57–75.

⁵⁶ Urbáriumban. Per. 1687. okt. 9.

⁵⁷ Szalvai valószínűleg Szolyva (Dereg m.) után.

⁵⁸ Tanúvallomásban, u. ott 1688. Ns 11.

⁵⁹ Perényi György elkobzott javairól készített leltárban. UC 34–39 s kezeslevélben. Per. 1689. júl. 7.

⁶⁰ Vay Mihály javairól készített leltárban. UC 65–55.

⁶¹ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

⁶² Az 1720. évi összeírásban is három „*Szaniszlo*” szerepel.

⁶³ CR.

⁶⁴ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁶⁵ Az örmények és cigányok kifejezetten ezeknek jelöltetnek meg.

⁶⁶ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

Máhorita, Makarits, Manok, 2 Marinics, Markanits, Maruska, 3 Moskola, Murnik, 2 Olezár, 2 Oniszko (Oniska), 2 Pilovar, Pirda, Polyanszky, 2 Prodan, 2 Ragy, Scaszin, Sipa, Spitya, Sulyak, 4 Sztanko, Tarnocki, 2 Tobáka, Tonyák, Tupicza, Vasscinecz, Vüszik, Zsabka; B: 2 Bela, Bocsák, Bucsak, 2 Czigány, 2 Csorba, 3 Csorbány, Fanta, Egresy, Hóri, Jóni, Komjáti, Komlósi, Krasznay, Longa, Magocsy, Major, 3 Németh, Nester, Nigreny.⁶⁷ 2 Oláh, 2 Papp, Pataky, Patu, Rákoczi, Roman, 7 Szaniszló (Szanyiszló), 2 Tomas, Toth, 2 Tuba, Vajnaghi, Zékány;⁶⁸ Zs: Davidovits, Zelekovits.

A helység lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés folyamán 1787-ben felvett bevallások záradéka s a végrehajtásról kiadott ugyanez évi bizonyosságlevél (lingua usitatissima UT) szerint: magyar; az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920, 884) szerint: *magyar és rutén*; 1862-ben a helység jegyzőjének jelentése (Helyt. 20895/1882. eln.) szerint a „túlnyomó nyelv”: *magyar*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

- 1262.⁶⁹ *Droch*,⁷⁰ terra; 1336: Darouch (1342. é. á. Per. 1342. F. 2 Ns 21). *Terra piscatorum*; 1336: Halasfelde, Halazfeld, Halazfelde; 1342: Halasfeld (U. ott); 1351: Halazfeuld, possessio (Ujh. DL. 38161), Halazfeld, -e (Per. 1351. F. 3. Ns 5 s 1385 és 1389. é. á. Ujh. DL 38159, 38160); l. még külön is Halászföld alatt.
- 1336.⁷¹ *Tyzawyze*, portus aquae. *Zumurdukwyze*, fluvius; 1351: Zemerdek-, Zemerdukvyze (Per. 1351. F. 3. Ns 5), Scemerdukvyze (1385 é. á. Ujh. DL. 38159), Zemerdekwyze (1389. é. á. u. ott 38160); 1390 (Per. 1390. F. 5. Ns 14), Zmerdek vise (1402. é. á. Per. 1402. F. 7. Ns 3); 1645: Szemerdek (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1887: Szemerdek p. (a 75.000-es kat. térképen); l. még Fancsika (1642), Isóteleke (1424), Karácsfalva (1522), Mátyfalva (1411), Szöllősvégárdó (1642), Tiszakeresztúr (1655), Tiszaújhely (1522) és Verbóc (1410–20) határában is.

⁶⁷ Talán a szatmármegyei Nyigrefalu után.

⁶⁸ Keresztneveik után (mindkettő Izsák) s a későbbi adatok összevetésével vesszük zsidóknak.

⁶⁹ A város 1262. évi kiváltságlevelének 1319. és 1329. évi átirataiban. Per. 1319. F. 2. Ns 1 és 1329. F. 2. Ns 11. Az 1329. évi átirat alapján közli a kiváltságlevelet Wenzel VIII. 31–32.

⁷⁰ L. Darócot külön is, a szó etymológiájáról u. ott.

⁷¹ A Szöllőshöz tartozó Daróc és Halászföld határainak megjárásában, 1342. é. á. Per. 1342. F. 2. Ns 21. Ez a határ a további fejlődés során újabb községek rátelepülésével lényegesen összébbszorult. Különösen észrevehető ez az északi részen, ahol a határ a Borsova völgyébe és a völgy felé néző hegyoldalra települt új faluk területfoglalásai következtében jóval délebbre esett le. Ezután a Borsova–Beberke folyók vidéke Szöllős részeként már nem szerepel. Ugyanez áll a következő 1357. évi oklevélben leírt határra is.

- Egerforrása*, locus paludosus; 1351: Egerfurrasa (Per. 1351. F. 3. Ns 5), Egerfarsaa (1385 é. á. Ujh. Dl. 38159), Egrefarsaa (1389 é. á. u. ott 38160). L. az Eger patakot még Dob (1372), Egres (1356), Mátyfalva (1580. k.), Tiszakeresztúr (1651 Nagyéger), Tiszaújhely (1516) és Tiszaújlak (1648) határában is.
- Kuthenegre*,⁷² silva; 1351 (Per. 1351. F. 3, Ns 5 s 1385. és 1389. é. á. Ujh. Dl. 38159, 38160).
- Werbeuchpataka*, fluvius; 1351 (Per. 1351. F. 3. Ns 5 s 1385, 1389 é. á. Ujh. DL 38159, 38160); 1357 (U. ott 38170); 1359: Werwechpathak U. ott 38584); 1390: Verbouchpataka (Per. 1390. F: 5. Ns 14). L. még Egres (1356), Feketepatak (1295), Isóteleke (1424) és Verbóc (1410–20) határában is.
- Chakanzegh*, terra; 1351 (Per. 1351. F. 3. Ns 5 s 1385. és 1389. é. á. Ujh. Dl. 38159, 38160); 1780: Csákányfok, Csákány folyamja (Per. 1780. F. 12. Ns 7 s Nagyszöllős v. lt.-a, Kom. jz.). Ugyanez Feketepatakon 1925: Chakanefoka, 1551: Chakanefoka
- Hasbukur*, dumus tiliae; 1351 (Per. F. 3. Ns 5 s 1385. é. á. Ujh. Dl. 38159), Hasbokor (1389. é. á. u. ott 38160).
- Zalvawyze*, fluvius; 1351 (Per. 1351. F. 3. Ns 5 s 1385. és 1389. é. á. Ujh. Dl. 38159, 38160); 1357: Zalvapataka, rivulus s Zalva fluvius (Ujh. Dl. 38170 s 1389. é. á., u. ott 38160); 1359 (U. ott 38584); 1390 (Per. 1390. F. 5. Ns 14); 1780: Szálva vize (Per. 1780. F. 12. Ns 7); 1865: Szalvapatak (Pesty); 1887: Szalva p. (a 75.000-es katonai térképen); 1925: Salba (Petrov 35). L. még Feketepatak (1925), Rakasz (1657) és Salánk (1669) határában is.
- Honuk.....-sa*, terra paludosa; 1351: Ilonuk-, Ilunuk-rumlasa (Per. 1351. F. 3. Ns 5 s 1385. és 1389. é. á., Ujh. Dl. 38159, 38160); Honokmlasa (? Lel. Prot. F. 196., Kom. jz.). L. az Ilonok folyói: később 1357-ben, továbbá Feketepatak (1295: Ilonukeurene) határában is.
- Berch*; 1357 (Ujh. Dl. 38170 s 1389. é. á., u. ott 38160).
- Beberkewyze*, fluvius; 1351: Buburkewyze (Per. 1351. F. 3. Ns 5); Buburkavyze (1385. és 1389. é. á. Ujh. Dl. 38159, 38160); 1359 (U. ott 38584); 1390: Buberke (Per. 1390. F. 5. Ns 14), Buberkes (Dl. 7619); l. még Feketepatak (1295), Komját (1434) és Rákóc (1570) határában is.
- Puztinchawyze*,⁷³ fluvius; 1351: Pustincha-, Pustinchevize (Per. 1351. F. 3. Ns 5 s 1385. és 1389. é. á. Ujh. Dl. 38159, 38160). V. 8. Feketepatakon: Pasuncha (1295), Komját: Pasnycha (1434).
- Borsvawyze*, Burzva, fluvius; 1351: Bursvavize (Per. 1351. F. 3. Ns 5), Bursvyze (1385. é. á. Ujh. Dl. 38159), Borsvize,

⁷² Kuthenegre = Kötöny égerje (égererdő). Kötöny árpádkori török személynév. MNy. X. 241, 461 s XI. 247.

⁷³ *Pustincha* < szl. *pustinica* < *pusta* „puszta”. A névre v. ö. 1319. Pustonitze, ma Püssenitz tó Keletnémetországban (Kniezsa). V. ö. a Feketepataknál és Komjátnál a *Pasuncha* – *Pasnycha* kapcsán elmondottakkal.

- Borsva (1389). é. á. u. ott 38160); 1357: Borsva, Borsova, (U. ott 38170). L. még Feketepatak (1295), Komját (1434), Rákóc (1570), Salánk (1414) határában is.
- Boranka*,⁷⁴ destructum castrum; 1351: Baranka (Per. 1351. F. 3. Ns 5 s 1385. és 1389. é. á. Ujh. D1. 38159, 38160).
- Izawyze*,⁷⁵ fluvius; 1351: Izavyze (Per. 1351. F. 3. Ns 5), Izarvyze (1385. és 1389. é. á. Ujh. DL 38159, 38160).
- 1357.⁷⁶ *Hurhag*,⁷⁷ locus seu vallis.
- Halm*,⁷⁸ monticulus.
- Karikad*,⁷⁹ mons.
- Zalvapataka*, vallis; v. ö. 1336: Zalvawyze fluvius.
- Ilulnukpataka* s magnus Ilulnukpataka, rivuli; 1509: Ilonok (Per. 1509. F. 22. Ns 23); 1780: Ilonokpatak (Nagyszöllős v. lt.-a, Kom. jz.); 1887: Ilonok víz (a 75.000-es katonai térképen). L. 1336: Ilonok -sa.
- Kyssebylulnuk*.
- Ilulnukbyky*, vallis.
- Hullospataka*, Holspataka.
- Sydomezeu*, locus.
- Macharerdey*, Macharerdee, silva; 1551: Mochar erdeu (Lel. Met. Ugocsa Ns 20); 1887: Mocsár erdő (a 75.000-es kat. térképen). L. még Salánk határában is (1551).
- Gabruchfeu*,⁸⁰ Gabruchfee, locus.
- Meheszomoga*, rivulus.
- Meheszomugathwe*, Meheszamugathew, aqua.
- Rakattypatak* alio nomine *Kunchulpataka*,⁸¹ locus viminosis; 1782: Rekettyés patak (Per. 1782. Ns 39).
- Woynafeu*, Vonyafee.⁸²
- Nyárfa*, arbores populi.

⁷⁴ *Boranka*, *Baranka* várát Tagányi az ugoc sai határhoz közelfekvő máramosmegyei *Bronyka*, *Boronica*, a mai *Szuha-Bronyka* határába helyezi s nevét a szl. *brana* 'kapu' szóból származtatja, ami ez esetben a Borsova völgyének bejáratát jelenti. Tagányi: Gyepű és gyepűelve. MNy. IX. 259. A várra vonatkozó egyéb adatok: Wenzel IX. 13, 71; Fejér III. 2. 458, VI. 1. 201, VI. 2. 23. (1265, 1273, 1296: Baranka, Borynka).

⁷⁵ Etymológiája ismeretlen.

⁷⁶ Egyrészről Szöllős, más részről Rakasz és Ardó (Szöllősvég-) között tartott határjárásban. Ujh. D1. 38170. (eredeti) és 1380. évi eredeti átiratban u. ott 38160. A név első helyen álló változata az 1357. évi eredeti oklevélből, a második helyen álló az átiratból.

⁷⁷ A magyar *horhagy* 'völgyszoros', NyTsz. I. 1490; Oklsz. 391 és *horho*, *horhó*, MTsz. I. 888. V. ö. még: MNy. XXIII. 51.

⁷⁸ Halm a magyar *halom*.

⁷⁹ Magyar *karika* + *d* helynévképző. (Kniezsa).

⁸⁰ A szl. „*gabrovьсь*” 'gyertyánfa' és a magyar 'fő' összetétele. (Kniezsa).

⁸¹ *Kunchul* a német *Kunzel*-ből.

⁸² A szl. *Vojьna* < *Vojь* szn. V. ö. cseh *Vojen*, *Vojna*, *Vojata*, Cernij a Vaša: Moravská jména místní, Brno 1907. 139; tót *Vojnatina*, m. *Vajnatina* 1284. HO. VI. 313. Ung m., Smilauer, *Vodopis starého Slovenska*. 1932. 494 (Kniezsa).

- 1359.⁸³ *Hanthkutha*,⁸⁴ strata: 1359: Hantzkwth (Dl. 24804); 1656: Hankutya (Per. 1656. Ns 37); Hank uttya (Per. 1666. F. 20. Ns 5); 1667: Hankuta (Ujh. 1667. F. 27. Ns 48); v. ö. 1782: Hantz vápája.
Sardpataka, rivulus; 1390: Saarpatak (Per. 1390. F. 5. Ns 14); l. még Alsósárad (1657) és Rákócz (1570) határában is.
- 1378.³⁵ *Zewlews rev*, portus Ticie; 1405 (Per. 1405. F. 27. Ns 27); 1498 (Per. 1498. F. 18. Ns 11).
- 1390.⁸⁶ *Keveches rev*, v. ö. 1622: Köviches kert, 1645: Kövices ut. A Kövecses révet l. még Egres (1356) és Mátyfalva (1570. k.) határában is.
- 1450.⁸⁷ *Thyzawcza*, platea; 1512: Tyzaucza (Dl. 22340); 1513: platea Tycie (Csoma József lt.-a, Kom. jz.).
Rakazwca, platea; 1512: Rakazwchaya (Dl. 22340); 1604: Rakaz uczia (UC 59–15).
- 1465.⁸⁸ *Raro*, insula; 1865 (Pesty); 1923. Szöllősvégardó határában: Rarov (Petrov 30); l. még Hetény (1465). és Szirma (1692) határában is.
- 1509.⁸⁹ *Zalwa mochara, silva*, v. ö. 1336: Zalvawyze.
Ilonok laza, Ilonok ozlassa; v. ö. 1357: Ilulnukpataka.
- 1512.⁹⁰ *Aranyas hegy*.
Zaaz wegh, platea; 1604: Zaz Vegh uczia (UC 59–15).
Magyar wegh, platea; 1604: Magyar Vegh (UC 59–15).
Zazwegardo, platea.

⁸³ Szöllős és Rakasz határjárásában. Ujh. Dl. 38584. (1371. évi eredeti átirat), Dl 24804 (egysz. másolat). A határjárásban szerepel még Sebespatak is, de a patakot nem itt, hanem Rakasznál vettük fel, mert a további adatok inkább odaesőnek sejtetik. Különb is a szöllősi határ a Sebespatak és Sárdpataka vonaláról Veresmart és a két Sárad közbetelepülése után visszazorult s ezután Rakasszal már nem érintkezett. A Sárdpatakára vonatkozó többi adatot Rakasznál és Alsósáradnál soroltuk fel.

⁸⁴ Bár az út Veresmart és a két Sárad vonalán többé nem szerepel, az említett faluk és Rakasz határvitáiban ezután is többször előfordul. Indokolt azonban e további adatokat is itt Nagyszöllősnél felsorolni, mivel az út kétségtelenül a város hospeseinek egyikétől nyerte nevét s az is valószínű, hogy az út egyes szakaszai az említett közbetelepülések után is a szöllősi határban maradtak.

⁸⁵ Dl. 26566.

⁸⁶ Nagyszöllős és Ardó, (Szöllőség) határjárásában. Per. 1390. F. 5. Ns 14 s u. ez 1402. é. á.-ban u. ott 1402. F. 7. Ns 3.

⁸⁷ A város belterületén birtokosztályozásban. Per. 1450. F. 13. Ns 6 s Tört. Tár 1908. 7.

⁸⁸ Lel. Acta 1465. Ns 37. A szöllősiek panaszt emeltek a szomszédos Hetény lakosai ellen a sziget elfoglalása miatt. A további, Heténynél felsorolt adatok arra mutatnak, hogy a sziget a hetényiek kezén maradt, bár a név Nagyszálláson 1865-ben ismét felbukkan.

⁸⁹ Per. 1509. F. 22. Ns 23 és Lel. Prot. F. 196, Kom. jz.

⁹⁰ Kom. jz. és a város belterületén birtokosztályozásban. Az osztályozásról szóló oklevél 1532. évi s későbbi átiratokban: Dl. 22340, 24869; NRA 220–28; Per. 1532. Ns 43, 1599. Ns 197; Tört. Tár 1903. 127.

- 1513.⁹¹ *Mocyarzeer*, terra.
- 1541.⁹² *Solyomkew*, vinea in promontorio subtus lapidem –; 1673: Syotom kő (Per. 1673. F. 1. Ns 40); 1688 (Per. 1688. Ns 11); 1735 (P. 4–3574); 1802 (Per. 1805. szept. 18. 23); 1805 (Per. 1805. dec. 8); 1865: Solomkő alatt, Solomkő (Pesty).
- 1573.⁹³ Kanko,⁹⁴ claustrum; 1666: Kankoy hegy (Per. F. 23. Ns 4); 1698: Kankó vár (Nagyszöllős v. lt.-a. Kom. jz.); 1755: Kanko, possessio (Jászói lt., Kom. iz.); 1802 (Per. 1805 szept 18); 1805 (Per. 1805. dec. 8.); 1865 (Pesty).
- 1591.⁹⁵ *Andrasy szigeth*; 1596 (Lel. Stat, Kom. jz.); 1604: Andreas zigete (UC 59–15); 1622 (Per. 1622. F. 31. Ns 8. és F. 53. Ns 41); 1633 (Per. 1633. F. 21. Ns 9); 1636 (Per. 1636. Ns 1120); 1645 (Per. 1645. F. 1. Ns 45); 1668 (Per. 1668. Ns 24); 1673 (Per. F. 1. Ns 40); 1679: Andras sziget uta (Per. 1679). F. 53. Ns 89); 1690: Andreas szigeti (UC 65–55); Középső sziget, mely András szigettyének is hivatik (Per. 1770. Ns 41); 1802: Középső sziget (Per. 1805. szept. 18); 1865 (Pesty), 1923: Syrdynij sygyt (Petrov 35).
- Szekel Domb*, vinea; 1596 (Lel. Stat., Kom. jz.); 1622 (Per. 1622. F. 31. Ns 8); 1673: Szekely domb (Per. F. 1. Ns 40); 1865 (Pesty).
- Balog Reth*, fenetum; 1596 (Lel. Stat. Kom. jz.).
- Gerlath*,⁹⁶ fenetum; 1596 (Lel. Stat, Kom. jz.); 1604: Gerlat retti (UC 59–15); 1633: Ghellat, locus (Per. 1633. F. 21. Ns 9); 1645 (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1770: Gellát (Per. 1770. Ns 41).
- 1593.⁹⁷ *Gyümölcsös* nevű szőlő; 1625 (Per. 1625. máj. 7); 1629 (NRA 818–27); 1668: Gyümölcs kert (Per. 1668. Ns 24); 1690: Gyümölcs kert szőlő (UC 65–55).
- 1604.⁹⁸ *Kis Kolczi zőlő*. – *Lasnakos*⁹⁹ zőlő. – *Santa Marton zőlő*. – *Nag Jambor zőlő*; 1668 (Per. 1668. Ns 24); 1690: Jambor zőlő (UC 65–55). – *Kis Jambor zőlő*; 1640 (Per. 1640).
- Bakakeo zőlő*; 1608: Babakw (Per. 1608. mára 18); 1622: Baba keő (Per. 1622. F. 31. Ns 8); 1636 (Per. 1636. Ns 1120); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1865: Bábakő alatt (Pesty).
- Kapoztas zeőlő*.
- Agiagas zeőlő*; 1639 (Per. 1639. F. 12. Ns 27); 1642 (Per. 1642. F. 13. Ns 16); 1650 (NBA 818–34); 1668 (Per. 1668. Ns 24).

⁹¹ Csoma József lt.-a, Kom. jz.

⁹² Ujh. 1541. F. 14. Ns 17.

⁹³ Per. 1573.

⁹⁴ A szó eredetéről Szirmay (2) két mende-mondát is feljegyzett. A klostrom barátainak szőrcsuhájával (kankó) kapcsolatos inkább elfogadható.

⁹⁵ Per. 1591. F. 30. Ns 4.

⁹⁶ Minden bizonnyal a német *Gerlach* szóból.

⁹⁷ Lel., Kom. Jz.

⁹⁸ UC 59–15.

⁹⁹ *Laznak*, *lazsnak* ‚giz-gaz‘ lucskos ‚giz-gaz‘. NyTsz. II; 547; MTsz. I. 1302; Oklsz. 578.

Első niomas, kit Egres fele zantnak. V. ö. 1622: Egres felől való nyomas.

Fanczika fele vala niomas; 1622 (Per. 1622. F. 31. Ns 8); 1636 (Per. 1636. Ns 1120); 1645: Fanczikai mezeő (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1668 (Per. 1668. Ns 24); 1688 (Per. 1688. Ns 10); 1690 (UC 65–55); 1782: Fancsikai forduló (Per. 1782. Ns 39); 1865 (Pesty).

Tiza fele valo niomas; 1673: Tisza felől való mező (Per. 1673. F. 1. Ns 40); 1690: Tisza felől való forduló (UC 65–56).

Keoleseri rett.

*Ablaz*¹⁰⁰-ban rétek; 1645: Also Ablasz, Ablacz (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1688: Ablas neveo ret (Per. 1668. Ns 24); 1673 (Per. F. 1. Ns 40); 1690 Oblaz (UC 65–55); 1770 (Per. 1770. Ns 41); 1802 (Per. 1805. szept. 18. 22); 1805 (Per. 1805. dec. 8); 1865: Abláz (Pesty).

Hordas árok.

1606.¹⁰¹ *Kolompocz zeoleo aliter Sayto zeoleo*; 1638: Kolompocz alias Saito nevő zölő, akit most Tarnóczy zölőnek hívnak (Per. 1638. F. 27. Ns 26).

1608.¹⁰² *Czato-ban szőlő*; (Per. 1667. febr. 26); 1693: Csato oldalon szőlő (Per. 1693. Ns 230); 1865: Csató (Pesty). V. ö. 1673: Csato völgye.

1616¹⁰³ *Tizzaszedő, szőlő.*

1619.¹⁰⁴ *Oroz Hegy, szőlő*; 1651 (Per. 1651. III. es.); 1673 (Per. 1673. máj. 3); 1865 (Pesty).

1622.¹⁰⁵ *Sas Szeőleő.*

Fölső niomas; 1645 (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1668: Felseő mezeő (Per. 1668. Ns 24); 1673 (Per. F. 1. Ns 40); 1782: Felső forduló, -mező (Per. 1782. Ns 39).

Egres felől valo niomas; 1636 (Per. 1636. Ns 1120); 1645 (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1667: Egres felől való mező (Per. 1667. febr. 26); 1668 (Per. 1668. Ns 24) s Egresi mező (Per. 1668. máj. 29); 1688 (Per. 1688. Ns 10); 1690 (UC 65–55); 1782: Egresi út felől való forduló, Egres felől való tilalmas mező, Egresi forduló, Egresi tilalmas forduló (Per. 1782. Ns 39); 1802 (Per. 1805. szept. 18. 18.); 1865: Egresi forduló (Pesty).

Halvanj hat; 1636, 1645: Halvany oldal (Per. 1636. Ns 1120 s 1645. F. 1. Ns 35); 1888: Halvány (a 75.000-es kat. térképen).

Belső Zigett.

Köviches kert; 1633: in loco Keowechies keoszeoth (Per. 1633. F. 21. Ns 9); 1638: Köviczes (Per. 1638. F. 12. Ns 43); 1645: -kert s Köviczies vápája (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1668 (Per.

¹⁰⁰ A német *Ablasz, Ablaz* 'vízleeresztő, kifolyás, árok'.

¹⁰¹ Per. 1606. Ns 19.

¹⁰² Per. 1608. márc. 18.

¹⁰³ Per. 1616. F. 13. Ns 3.

¹⁰⁴ Per. 1619. Fasc. T. Ns 15.

¹⁰⁵ Per. 1622. F. 31. Ns 8 s F. 53. Ns 41.

1668. Ns 24); 1679 (Per. 1679. F. 53. Ns 89); 1688 (Per. 1688. Ns 10). V. ö. 1390: Keveches rev, 1645: Köviczes út.
- Kollatos*, szőlő; 1865: Korlátos (Pesty).
- 1633.¹⁰⁶ *Felseő Szigeth*; 1636 (Per. 1636. Ns 1120); 1645 (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1667 (Per. 1667. febr. 26); 1668 (Per. 1668. Ns 24); 1679 (Per. 1679. F. 53. Ns 89); 1865 (Pesty).
- Kis Szeömine*,¹⁰⁷ locus; 1645: Kis Szemeny (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1668: Kis Szeömeöne (Per. 1668. Ns 24); 1770: Kis Szemenü (Per. 1770. Ns 40).
- Also Szigeth*; 1645 (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1667 (Per. 1667. febr. 26); 1668 (Per. 1668. Ns 24); 1679 (Per. 1679); 1688 (Per. 1688. Ns 10); 1690 (UC 65–55); 1770 (Per. 1770 Ns 41); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1805 (Per. 1805. dec. 8).
- Erghe*¹⁰⁸ locus.
- Kis Thyza*; locus; 1638 (Per. 1638. F. 12. Ns 43); 1645 (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1668 (Per. 1668. Ns 24); 1688 (Per. 1688. Ns 10); 1770 (Per. 1770. Ns 41); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1802 (Per. 1805. dec. 8); 1887 (a 75.000-es kat. térképen).
- Kanya veölgye*; 1638: Kania völge (Per. 1638. F. 12. Ns 43); 1645 (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1667 (Per. 1667. márc. 17); 1688: Kis Kányavölgy, Nagy Kánya völgy (Per. 1688 Ns 10); V. ö. 1645: Kánya ut, Kanya allya.
- Ongoro*,¹⁰⁹ locus; 1645: Unghoro (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1679 (Per. 1679. F. 53. Ns 89); 1688: Ungaro (Per. 1688. Ns 10); 1788 (Per. 1788. júl 26); (Per. 1805. dec. 8); 1865: Unguro (Pesty).
- Hevkw uttja*,¹¹⁰ 1645: Hevegh ut szurdokja (Per. 1645. F. 1. Ns 35); 1668: Hevik ut (Per. 1668. máj. 29) s ugyanez évben nyilván hibás másolás következtében más helyen: Héne kat (Per. 1668. Ns 24).
- Kákás tho*; 1667 (Per. 1667. febr. 26); 1668 (Per. 1668. máj. 29); 1770 (Per. 1770. Ns 40); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1802 (Per. 1805. szept. 18.); 1805 (Per. 1805. dec. 8.).
- Szakallas barázda*.
- 1636.¹¹¹ *Tövises közt*; 1667 (Per. 1667. febr. 26); 1770: Tövis mellett (Per. 1770. Ns 40); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1805 (Per. 1805. dec. 8). V. ö. 1668: Töviskert.
- Kert allat*; 1668: Ket kert allya (Per. 1668. Ns 24); 1679 (Per. 1679. F. 53. Ns 89); 1688: Ket kert alá való földek (Per. 1688. Ns 10); 1690 (UC 65–55); 1802: Két kert alatt való

¹⁰⁶ Per. 1633. F. 21. Ns 9.

¹⁰⁷ V. ö. a magyar *Szemeny* személynévvvel. MNy. XVII. 161.

¹⁰⁸ *Erge* alatt Szatmár megyében lapályos helyet értenek (MTsz. I. 502; Oklsz. 198; MNy. XI. 456, XIV. 84; FE. 1924, 121; 1925. 59.). Eredete bizonytalan. Megfigyelésünk szerint olyan helyeken fordul elő, ahol megtalálható az *éger*, a mocsárvidék növénye s ahol az *éger* helynevekben is él, ami arra a feltevésre indít, hogy az *éger* és *erge* kapcsolatban vannak.

¹⁰⁹ *Ongoró*, *ungoró*? Eredete bizonytalan.

¹¹⁰ *Hevik*, *Hevök*? Eredete ismeretlen, nyilván személynév.

¹¹¹ Per. 1636. Ns 1120.

- forduló (Per. 1805. szept. 18. 21); 1865: Kert alatt (Pesty).
- Egresi ut*; 1645 (Per. 1645. F. 1, Ns 35; 1668 (Per. 1668. Ns 24 s máj. 29); 1688 (Per. 1688. Ns 10); 1770 (Per. 1770. Ns 40); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1802 (Per. 1805. szept. 18. 18.).
- 1638.¹¹² *Vapa mellett*. V. ö. 1688: Kövicses vápája (1622: Köviches kert).
- Ugar előtt s azon alol*; 1688: Ugar oldal (Per. 1688. Ns 10); 1690 (UC 65–55); 1770: Ugar, Ugar oldal, Kis ugar (Per. 1770. Ns 41); 1782 (Per. 1882. Ns 39).
- 1645.¹¹³ *Czürüs kert allyan*; 1688: Csüröskert mellett (Per. 1688. Ns 10); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1802 (Per. 1805. szept. 18. 14.).
- Felseő-, Alsó Irotvány*; 1688: Kozma irtványa (Per. 1688. Ns 10).
- Cziere*; 1645 (Per. 1645. Ns 24); 1667: Czere (Per. 1667. febr. 26); 1668: Csere (Per. 1668. Ns 24 s 1668. máj. 29); 1679: Czere alatt (Per. 1679. F. 53. Ns 89); 1770 (Per. 1770. Ns 40); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1805 (Per. 1805. dec. 8).
- Paly eösvény*; 1673: Palai ösvény (Per. 1673. F. 1. Ns 40); 1679 (Per. 1679. F. 53. Ns 89).
- Rhe ut*; 1668: Reh útja (Per. 1668. Ns 24); 1782: Rév uttya (Per. 1782. Ns 39). L. alább ugyanezen évről: Tekeházy Rhe féle rét.
- Laskai tövisse*.
- Szilvas*; 1761: Szilvás uttya (Nagyszöllős v. lt.-a, Kom. jz.); 1782: Szilvás (Per. 1782. Ns 39).
- Titczie*¹¹⁴-*ben*, *Titczie teövisse*; 1668: Ticze tövisse (Per. 1668. Ns 24). V. ö. 1673: Ticze vápája, Ticze útja.
- Temeteő*; 1668 (Per. 1668. Ns 24); 1679 (Per. 1679. F. 53 Ns 89); 1688: Temetón kívül (Per. 1688. Ns 10); 1782 (Per. 1782. Ns 39). V. ö. 1668: Temeteő ucza.
- Ispotályföld*.
- Ardai ut*; 1668 (Per. 1668. N 24 s máj. 29); 1679 (Per. 1679. F. 53. Ns 89); 1770 (Per. 1770 Ns 40); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1802 (Per. 1805. szept. 18. 19.); 1805 (Per. 1805. dec. 8). V. ö. lentebb: Ar dai ösvény.
- Palok*¹¹⁵ *vápája*, *Palok-ban levő föld*; 1668: Pallok (Per. 1668. máj. 29); 1770 (Per. 1770. Ns 40). V. ö. 1667: Palok ut.
- Ardai eösvény*; 1668 (Per. 1668. Ns 24 s máj. 29); 1688 (Per. 1688. Ns 10); 1770 (Per. 1770. Ns 40); 1782: Ar dai gyalog-ösvény (Per. 1782. Ns 39); 1802 (Per. 1805. szept. 18. 19); 1805 (Per. 1805. dec. 8). V. ö. fentebb: Ar dai ut.

¹¹² Per. 1636. F. 12. Ns 43.

¹¹³ Per. 1645. F. 1. Ns 35.

¹¹⁴ *Ticie*, *Tice*, nyilván patakot, vizet jelöl (talán az egykori Tisza-medert, a halványakon futó kis Tiszát; földrajzi helyéből erre lehet következtetni). Valószínűleg a *Tisza* nevéből származik: *Tice* < *Tisze* < *Tisza* (MNy. V. 370, XIX. 38). A Tisza északi partján más helyen is szerepel Ugocsában s a Bodroghközben is van *Tice*. (FE. 1925. 78).

¹¹⁵ *Palok* a magyar *Pál* név kicsinyítése.

- Vaszok*¹¹⁶
Rövid szer; 1668 (Per. 1668. Ns 24); 1679 (Per. 1679. F. 53. Ns 89); 1770 (Per. 1770. Ns 40).
Kormányos neveő föld.
Kanya ut; 1668: Kanya veölgy uttja (Per. 1668. Ns 24); 1679: Kanya utya velge (Per. 1679. F. 53. Ns 89). V. ö. 1633: Kanya veolgye s lentebb: Kanya allya.
Köviczes ut; 1668: Keöviczes uttja (Per. 1668. Ns 24). V. ö. 1622: Köviches kert.
Külseő Szighet.
Kanya allya. V. ö. 1633: Kanya veolgye s fentebb: Kanya út.
Fanczika út; 1667 Fanczikai út (Per. 1667. márc. 17); 1668 (Per. 1668. Ns 24); 1679 (Per. 1679. F. 53. Ns 89); 1688 (Per. 1688. Ns 10); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1802 (Per. 1805. szept. 18. 19.); 1805 (Per. 1805. dec. 8).
Kü kepe. – *Cziorda eösvénye*.
Thekeházy Rhe-féle rét. V. ö. fentebb: Rhe (Rév) út.
Somody előtt; 1770: Somodi-ban, Somodi uttja (Per. 1770. Ns 41); 1782: Somodi ut (Per. 1782. Ns 39); 1802: Somogyi ut (Per. 1805. szept. 18. 19); 1805 (Per. 1805. dec. 8); 1865 (Pesthy).
Also jaro. – *Almas*; 1668 (Per. 1668. Ns 24) – *Cziba reth*. V. ö. 1638: Csiba szőlő. – *Racz Fizesse*.
 1651.¹¹⁷ *Temeteő ucza*; 1668 (Per. 1668. Ns 24).
 1653.¹¹⁸ *Szekercze szőlő*; 1668 (Per. 1668. Ns 24); 1688 (Per. 1688. Ns 10); 1690 (UC 65–55 s Per. 1690. F. 20. Ns 6); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1802 (Per. 1805. szept. 18. 23.); 1805: Kis Szekertze, Nagy Szekertze (Per. 1805. dec. 8); 1865 Pesty).
 1667.¹¹⁹ *Tisza felől valo kert*.
Hegy fele való ösvény.
Palok ut; 1679 (Per. 1679. F. 53. Ns 89); 1770: Pallók uttja (Per. 1770. Ns 40); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1802. nyilván hibás leírás következtében: Pallo kutya (Per. 1805. szept. 18. 19.); 1805 (Per. 1805. dec. 8). Vö. 1645: Palok vápája.
Akaszto fa; 1668 (Per. 1668. Ns 24); 1679 (Per. 1679. F. 53. Ns 89).
 1668.¹²⁰ *Hagcso szeöleő*; 1688: Hagsó szőlő (Per. 1688. Ns 10); 1690 (UC 65–55); 1805: Diósnál vagy Hagtso-nál (Per. 1805. dec. 8).
Csuklya szeöleő. – *Cserneökeő*¹²¹ *szeöleő*.
Lapos szeöleő; 1688 (Per. 1688. Ns 10); 1690 (UC 65–55); 1865 (Pesty).
Szep szeöleő. – *Orvos szeöleő*. – *Szaporodot szeöleő*. – *Alsó mező*.

¹¹⁶ A Tiszántúl egyes részein *vaszók* alatt aszalt gyümölcsöt, *vaszóka*, alatt aszalt körtét értenek. MTsz. II. 935.

¹¹⁷ Per. 1651. III. es.

¹¹⁸ Per. 1653. F. 53. Ns 35.

¹¹⁹ Per. 1667. febr. 26. és márc. 17.

¹²⁰ Per. 1668. Ns 24 és máj. 29.

¹²¹ *Cserneökeő* < szl. *čърнь* > *fekete kő*. (Kniezsa).

- Hegy ala valo mezeő*; 1782: Hegy felől való nyomás forduló (Per. 1782. Ns 39); 1865: Hegyallyai forduló (Pesty).
Pap rete; 1770: *Pap rét* (Per. 1770. Ns 41).
Szirmai jaro. – Keörtvely fánál valo rét. – Sziget szeleö. – Töviskert. V. ö. 1636: Tövises közt – *Szugoly*.
 1672.¹²² *Villongó erdő*; 1715, 1760, 1780: Felső erdő alias villongo (Nagyszöllös v. lt.-a; Kom. jz. és Per. 1780. F. 12. Ns 7).
 1673.¹²³ *Várhegy*.
Ticze vápája, Ticze utja; 1802: Kittcze vápája (Per. 1805. szept. 18. 21.); 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2). V. ö. 1645: Titczie teövisse.
Csato völgye. V. ö. 1608: Czato.
 1679.¹²⁴ *Lagias*¹²⁵-on földek; 1788: Lagyas mező (Per. 1788. júl. 26).
*Mar*¹²⁶-ban földek; 1788 (U. ott); 1802 (Per. 1805. szept. 18. 20); 1805 (Per. 1805. dec. 8).
 1688.¹²⁷ *Sazar*¹²⁸ szőlő; 1689: Sasar (UC 34–39).
Balyok fizessi; 1690: Boliok füzesi (UC 65–55).
Közfizes; 1690 (UC 65–55); 1770: Fizes (Per. 1770. Ns 41).
Tőke forrása uttya; 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1802 (Per. 1805. szept. 18, 19.); 1805 (Per. 1805. dec. 8).
Vajda dombja; 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1788 (Per. 1788. júl. 26); 1802 (Per. 1805. szept. 18, 19); 1805 (Per. 1805 dec. 8); 1865 (Pesty).
Csonka ut; 1782: Csonkás régi rév ut (Per. 1782. Ns 39). V. ö. 1645: Rhe ut.
Nyomas szeli; 1770: Mezőszél (Per. 1770. Ns 40 és 41); 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1796 (Per. 1796. Ns 8).
Hideg viz mellett; 1690: Hidegviz mező (UC 65–55); 1782: Hideg viznél (Per. 1782. Ns 39). L. még Egres (1356) és Sásvár (1660) határában is.
Kis csorgo szőlőcske; 1690 (UC 65–55); 1865: Csorgó (Pesty).
Felső Fizes; 1690 (UC 65–55).
 1689.¹²⁹ *Szelyes szőlő*; 1690: Széles szőlő (Per. 1690. F. 20. Ns 6).
Dobi szőlő. – Csegődi szőlő.
 1735.¹³⁰ *Borbely szőlő. – Kankocz*¹³¹ szőlő.

¹²² Ug. jkv. 1672. márc. 29. f. 148. A vitás erdő Nagyszöllös, Salánk, Feketepatak, Nagy- és Magyarkomját, Felső- és Alsókaraszló között terült el.

¹²³ Per. 1673. F. 1. Ns 40.

¹²⁴ Per. 1679. F. 53. Ns 89.

¹²⁵ *Lágyas* bizonyára *alj*-földet jelent, amely a talajvíztől lágy. (Tájszóként más értelemben is használatos: silány fű. Baranya m. MTsz. I. 1279). Ugo-csa megyében más helyen is előfordul (Verbőcön Nyíri lágyasa).

¹²⁶ Vlg. a *mart* (part) szóból.

¹²⁷ Per. 1688. F. 1. Ns 21. és 1688. Ns 10.

¹²⁸ Minden bizonnyal a *Sasar* személynévből. L. az 1574. évi jobbágy-névsort.

¹²⁹ UC 34–39.

¹³⁰ P. 4–3574. más.

¹³¹ *Kankocz* < ? a szl. *Kankovъсь* < *Kanko* szn. (Kniezsa).

- 1770.¹³² *Kényeszes mező utja*; 1782: Kentses (Per. 1782. Ns 39); 1788: Kintses mező (Per. 1788. júl. 26; 1802 Per. 1805. szept. 18, 18); 1805 (Por. 1805. dec. 8).
Újfalusi út; 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1802: Ilonakújfalusi út (Per. 1805. szept. 18, 18.); 1805 (Per. 1805. dec. 8).
Szirmai ut; 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1802 (Per. 1805. szept. 18, 20.); 1805 (Per. 1805. dec. 8).
Kerekdét sór; 1788 (Per. 1788. júl. 26).
Táborhely; 1782 (Per. 1782. Ns 39); 1865 (Pesty); 1923: Taboryšče (Petrov 35).
Kócs Füzesse; 1865 (Pesty).
Fejér Mihály tava; 1782 (Per. 1782. Ns 39).
Sovány-ban rét; 1788: Soványos kaszáló (Per. 1788. júl. 26.).
- 1782.¹³³ *Kőpalló*. – *Nagy Forras*.
Déli sor, utca a belterületen; 1802 (Per. 1805. szept. 18, 20.); 1805 (Per. 1805. dec. 8).
Tisza ut, -uttya. – *Kutyu*¹³⁴ *szőlő*.
Hosszu tó; 1805 (Per. 1805. dec. 8).
Hancz vápája; 1802: Honts vápája (Per. 1805. szept. 18, 23.); 1805 (Per. 1805. dec. 8). V. ö. 1358: Hanthkuta.
Vajás mellett; 1788: Vajas (Per. 1788. júl. 26); 1805 (Per. 1805. dec. 8); 1865 (Pesty).
Nyiri Páll füzesse; 1805 (Per. 1805. dec. 8); 1865: Nyiri füzes (Pesty).
- 1787.¹³⁵ *Feketehegy*, promontorium; 1865 (Pesty); 1925: Čorna hora (Petrov 35).
- 1788.¹³⁶ *Kotsojas*¹³⁷ *mező*; 1802: Kosolyás (Per. 1805. szept. 18, 19.)
Ördögösben szántóföld.
Gyepüallya-n szántóföld; 1802: Gyepű (Per. 1805. szept. 18, 22.); 1805 (Per. 1805. dec. 8.).
Roszgonyi Füzés; 1865 (Pesty).
- 1802.¹³⁸ *Fejér bárán* nevű vendégfogadó; 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2).
Északi sor, utca a belterületen.
Róság nevű korcsma; 1807 (U. ott).
Szalva nevű korcsma; 1807 (U. ott). V. ö. 1336: Zalvawyze.
Kosárhely-en szántóföldek; 1805 (Per. 1805, dec. 8).
Dió forrás; 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2); 1865 (Pesty).

¹³² Per. 1770. Ns 40 és 41.

¹³³ Per. 1782. Ns 39.

¹³⁴ Talán a *kutya*, *kutyó*, *kutyu*, „kunyhó, tugarium” szó kapcsán. NyTsz. II. 477; MTsz. I. 1264; Oklsz. 561.

¹³⁵ UT.

¹³⁶ Per. 1788. júl. 26.

¹³⁷ Jelentése bizonytalan. V. ö. *kosoly* „megtörő pinty”, *kosolya* „mezei bölcső”, *kosolyó* egy madárfaj. MTsz. I. 1185; *kosolya* „kosár” (székely tájszó) MNy. XXII. 68. Szöllősvégárdón is van *Kosolyás* nevű hely (L. ott).

¹³⁸ Per. 1805. szept. 18.

Porkoláb kapu;¹³⁰ 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2).
Nádas; 1805 (Per. 1805. dec. 8); 1865 (Pesty).
Czifra rét; 1807 és 1865 (Per. XVIII. sz. v. A. 2. és u. ott).
Páji mocsár; 1805 (Per. 1805. dec. 8).
Halastó; 1805 (U. ott).
Arany Gerézd nevű vendégfogadó; 1830 (NRA 1830–2).
 1830.¹⁴⁰ *Lavicska*¹⁴¹ *laza*, másképp Mocsár nevű rét; 1865 (Pesty).
Sonkolyos, rét 1865 (Pest).

NAGYTARNA. (*Torna, Tharna*).

Az ugoicsai Avas hegység északi lejtőjén megtelepült „oláh” (valachalis) faluk között, melyekről a Drág és János vajdának adományozott nyalábi királyi uradalom beiktatásáról szóló jelentés ad először hírt 1378-ból,¹ Tarna még nem szerepel. E lejtővonalon ekkor még éppúgy, mint az uradalomnak Perényi Péter birtokába történt beiktatásakor is, 1405-ben,² csupán Batarcs, Komlós, Csarnató s a később elpusztult Széphegy állanak, de 1430-ban a Perényiek két ágának kölcsönös, öröklési szerződésében³ már az uradalom tartozékainak sorában szerepel a Komlós és Csarnató között elhelyezkedő Tarna és szomszédságában Szárazpatak is. Tarna tehát az avasi lejtőkön megszállott „oláh” faluk között éppen nem az első volt s így arra a kiemelkedő szerepre, melyet e faluk között később elfoglalt, bizonyára központi fekvése alapján tett szert. A XVI. századból származó dicajegyzékben⁴ már Tarna a legnépesebb köztük s ugyanekkor e faluk a „*Tarnavidék*” közös neve alatt szerepelnek. A XVI. sz. első felében külön községgé vált le határából a vele csaknem összefüggően települt Kistarna s ettől fogva az anyaközség a Nagytarna nevet viselte. Neve és az alább közölt névsorok arra mutatnak, hogy megtelepülésében és további életében a szláv elemnek jutott döntő szerep s csak legújabbban kerekedett felül az oláhság. Arról az ellentmondásról, mely e megállapítás s e faluk közös „oláh” s a vidék „oláhság” megjelölése között mutatkozik, más helyen már

¹³⁹ Vlg. az e vidéken használatos *porgolat* (kerítés) eltorzítása, a bemon-dás félreértése következtében.

¹⁴⁰ NRA 1830–2.

¹⁴¹ Személynév (szl.), v. ö. az 1787. évi jobbágynévsort.

¹ Dl. 26566.

² Dl. 9019; Per. 1405. F. 7. N. 27.

³ Per. 1430. F. 11. Ns 19 s Fejér X. 7. 229–233, 235–236, 320–325.

⁴ Dic.

szóltunk s arra is csupán röviden mutatunk rá, hogy az itt húzódó rutén-oláh települési vonal más helyeken már szintén tárgyalt jellegzetességei s a tiszavölgyi magyarság kisugárzó hatása Tarnán is megfigyelhető. A lakosok által viselt nevek nyelvi vizsgálata alapján számottevőnek mutakozó magyar réteg a környezet természetes hatása alatt a kevert szláv-oláhsághoz idomult s a XVIII. sz. második felében, legalább is nyelvi tekintetben már nem volt tényező.

BIRTOKOSOK.

1574.⁵ Perényi István 2 ip (az egyiken két jobbágy név), 1 mp, 5 pp; -János 1 pp; -György 1 vajda, 2 ip, 1 mp, 1 pp; Czobor Imre 1 ip (vajda), 1 pp, 1 des; Forgách Imre 1 ip (vajda), 1 pp. – 1775.⁶ ld. br. Perényi Imre 13 c, 3 i, 3 si; -Ferenc Jakab 16 c, 1 i, 1 si; -Sándor 2 c, 1 i; -Elek utódai 2 e, 1 i; gr. Teleky 8 c, 2 i, 1 si.

JOBBÁGYSÁG.⁷

1450.⁸ Sz: Kaynyk, Makzem; B: Gregorius (utóbbi kettő egyes név).

1574.⁹ 3 vajda (2 egész portás), 4 ip, 2 mp, 9 pp, 1 des. M: Magiar, 7 Nierges, Sándor; Sz: Vrasa (1641. körül: Varasa Per. 1641); B: Bakdan, Czigan (des), 2 Dan, 2 Karachion, Kirvaj, 2 Kolchian, Oroz.¹⁰

1574–1705. között új nevek. 1614.¹¹ M: Kadar, Kis, Kis Simon; O: Babucz, Sorban; B: Hetes, Pap. – 1638.¹² M: Kopasz, Molnár, Pokol; B: Kövesligeti. – 1641. körül.¹³ 3I: Halasz, Santa, Teörsök; B: Erdely, Turczi. – 1668.¹⁴ B: Bereczk (keresztneve Dan), Lengjel. – 1672.¹⁵ M: Banyasz. – 1673.¹⁶ B: Tanor. – 1690.¹⁷ M: Pal, Varga; Sz: Bobolics; B: Boroz.

⁵ Dic.

⁶ UT.

⁷ Minthogy Kistarnának a XVII. sz. első felében történt megtelepítéséig, illetve leválásáig csupán egy Tarna van, az alább közölt adatok is ezideig erre vonatkoznak.

⁸ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyedrészbirtok jobbágyságai. Per. 1450. F. 13. Ns 6 s Tört. Tár. 1908. 10.

⁹ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. Az általában alapul vett 1567. és a további 1570. és 1572. évi dica-jegyzéket, minthogy ezekben Tarna közösen elválasztatlanul vétetett fel „Tarna-vidék” neve alatt, figyelmen kívül hagytuk.

¹⁰ 1584-ben a tarnai Oroz Simont „volachus”-nak jelölik. NRA 812–42.

¹¹ Per. 1641. éviak között.

¹² Néhai Perényi Imre jószágán levő jobbágyságok között. Per. 1638. Ns 101.

¹³ Csonka urbárium. Per. 1641.

¹⁴ Urbárium Vay Péterné jószágáról. Per. 1668. Ns 24.

¹⁵ Tanúk között. Per. 1672. márc. 11.

¹⁶ A Perényi Ferencről elkobzott birtokon. UC 57–75.

¹⁷ Vay Mihály jobbágyságai között. UC 65–55.

1705.¹⁸ *M*: Banjas, Bodo, 2 Halasz, Kadar, 3 Kis, Kissimon, Njergyes, Siket, Szamosi, 2 Törszök (1743: Thursuk Per. 1743. Ns 6); *Sz*: 2 Ivaczko, 5 Varasza; *O*: Babucz, Pankucza; *B*: Avasi, 4 Dan, Kirvaji, 2 Kocan, 2 Kövesligyeti (1715: Kösligethy; 1710: Kösligethi CR), Medve, Pap.

1705–1775. között további új nevek. 1715.¹⁹ *M*: Fazekas; *Sz*: Bukrich; *B*: Kis Dán, Komorzányi. – 1720.²⁰ *Sz*: Puczko. – 1743.²¹ *M*: Farkas, Fejer; *Sz*: Buhaj, Padelinka; *B*: Felizan.

1775.²² 41 c, 8 i, 5 si. – *M*: Armányos, Farkas, 2 Fejér, 2 Kiss, 3 Molnár, 2 Nyergess, 2 Siket, Szücs; *Sz*: Bani, 3 Barniska, 4 Buhai, 5 Iváskó, Krása, Puczko, 3 Vrása, Vuszanic; *O*: 2 Pankucza; *B*: Avassy, Bozgo, 8 Dán, 2 Karácson, Katalina, Kis Dán, 2 Koczán, Lengyel, Sinka, Török, Turza.

A falu lakosságának szokásos nyelve (usitata lingua) az úrbérendezés folyamán 1773-ban felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, anyanyelve (lingua vernacula) a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyoságlevél (UT) szerint *rutén*, míg az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920, 283), valamint a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) a fentiekkel ellentétben az *oláh* nyelvet tünteti fel a faluban elsősorban divatozónak.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1802.²³ *Alsó forduló.*

Nagy Láp.

Tarna p.

NEVETLENFALU. (*Gyakfalva*).

Gyakhaza, Gyakfalva, Dyakfalva, Diakfalva, Gakfalu.

A falu maga csak 1380-ban tűnik fel okleveleinkben,¹ de a falu nevet viselő Gyakfalvy család már a század derekán (1360) is szerepel, mikor a Sásváryak a Gyakfalvyaknak engedik át a Gyakfalvával szomszédos s a család által hamar elvesztett Szénamezőt.² A Batár mocsaras környékére települt

¹⁸ A megye rendeletére 1705. okt. 8-án a megye déli részén fekvő községek lakosairól tizedekre osztással készített összeírás teljes névsora. Nagyid. 1705. Ns 194.

¹⁶ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

²⁰ Perényi Pál jobbágysai. Per. 1720. Ns. 4.

²¹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²² Az úrbérendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

²³ Per. 1805. szept. 18.

¹ Lel. Stat, Kom. jz.

² Lel., Kom. jz. L. Szénamezőt külön is.

falu ugyan kétségtelenül nem ismerhető fel a vele szomszédos kisnemesi vidék eredeti magjához tartozónak s ettől mindvégig el is választja az a körülmény, hogy itt nem alakult ki a kisnemesi vidékre jellemző kúriális község, számos ok mégis arra késztet, hogy Gyakfalvát is az idők folyamán elszélesedő kisnemesi vidékhez sorozzuk. Első birtokosai a Gyakfalvyak szintén egyszerű nemesek voltak, akiknek máshol tudunkkal birtokaik nem voltak s akik a szomszédos ősi kisnemesi vidék családjaival korán rokoni kapcsolatokba jutottak. Így a XV–XVI. században a Gyakfalvyak már rokonságban állanak az Akli, Csepei Zoltán, Dabolcy, Ar dai Vecsey, Almási Nagy, Gődényházi Csobod, Sásvári Veres, Tivadarfalvi Tusér, Hetényi Fejes családokkal s ugyanez időben Gyakfalván még birtokosok a Büdi, Csapy, Csathó, Lévy és Mihályfalvi családok is, melyek talán szintén rokonság, de esetleg vásárlás vagy zálog útján jutottak itteni birtokaikhoz. A falu itt lakó birtokosai és szegény, egytelkes nemesei éppúgy magyarok voltak, mint a falu jobbágysága, mely a rendszerint máshol is felismerhető jövő-menő rétegtől eltekintve, főleg a XVI–XVII. sz.-okban eléggé állandónak látszik. A törzsökös jobbágyságban mutatkozó, inkább csak a XVIII. sz. második felében szembe-tűnő kicserélődés³ ugyanis már meghaladja a természetes ütemet, de ez a lakosság összetételében nemzetiségileg és nyelvileg nem idézett elő változást. A falut 1619-ben⁴ találjuk először Nevetlenfalu néven, mely véglegesen csak a XVIII. sz. második felében gyökeresedik meg, eddig a falut felváltva vagy éppen gyakorlatosan nevezik eredeti és új nevén.⁵

BIRTOKOSOK.

1567.⁶ Büdy Farkas 1 j, 3 ip, 1 mp, 8 pp, 5 des; Gyakfalvy Mátyás 1 pp, 1 des; Ákos György 1 ip, 2 des; Csoma György 2 ip, 1 pp; özv. Vecsey Istvánné 1 ip, 3 pp; Gyakfalvy György 1 pp. – 1601.⁷ Futamoth György 2 d; Literátus Simon 2 d; Melith Pál 4 d; Ákos János 2 d; Vecsey István 1 d; -Pál 1 d. – 1775⁸ Özv. Bornemissza Ferencné 1 c; Kovács György 1 c; Roli örökösök 1 c;

³ Ezt meggyorsíthatta a református templom 1755-ben történt elvétele (Kom. jz.; Szirmay: Not. Ug.) is.

⁴ Dec. Ug.

⁵ A név kicserélődésnek eredetéről Szirmay (164) eléggé valószínűtlenül hangzó mende-mondát ad elő. Az időpontban is egy század az eltérés. Nincs bizonyítva az sem, hogy a falu neve először *Diák*falu lett volna s csak a környező oláhság nyelvében hasonult volna *Gyakra*. Szirmaynak az a további fejtegetése, hogy a Szapolyaiak e Gyakfalvy (Diákfalvy) családból származtak volna, eddig sem talált hitelre.

^{6–7} Dic.

⁸ UT.

Budaházy György 1 c, 1 si; Özv. Szicsiné 1 c; Özv. Köncsi Istvánné 1 c; Morvay András 1 c; Domahidy Borbála 1 c.

HELYI KISNEMESSÉG.

1670.⁹ Egytelkesek. *M*: 2 Vadászi. – 1743.¹⁰ *M*: Lakóczy, 2 Szabó, Szűcs; *B*: Török. – 1754/55.¹¹ *M*: Szűcs; *B*: Lipcei. – 1772.¹² *M*: Ács, Kis.

JOBBÁGYSÁG.¹³

1567¹⁴ 1 j, 7 ip, 1 mp, 14 pp s név nélkül 8 des. *M*: Ardo, Bekew (1573: Beke Dec), 2 Chewkeür (1570: Ciökör Dic; 1583: Cheo-geor Dec. Ug.), 8 Filep, Gewde, Helek (1570: Elek Dic), 2 Inodi (1572: Inoy; 1601. hibásan: Thinodi Dec. Ug.), Rosa (1570: Rusa Dic; 1585: Rosza; 1608. hibásan: Prusa Dec. Ug.), Sitew, Vinche; *T*: Dorman; *B*: Dych (1572: Dicz Dic), Erdeli, Muska.

1567–1631. között új nevek.¹⁵ 1572.¹⁶ *M*: Cyontos, Kiss, Kovacz, Nagy, Ongy (1578: Unghy Dec. Ug.), Wegh, Virag; *B*: Bernard (1575: Bernat Dec. Ug.), Dog (1573: Dook Dec. Ug.). – 1573.¹⁷ *M*: Kalman, Marthon. – 1575. *M*: Farkas. – 1577. *M*: Kozma. – 1578. *M*: Kelemen. – 1579. *M*: Biro, Geczic (1580: Geche; 1583. hibásan: Desa; 1584: Dechye; 1608. hibásan: Gercze; 1609: Gecze; 1616: Kecze). – 1580. *M*: Varga (1583: Sutor); *B*: Sarmos. – 1582. *M*: Boczkor (1584. hibásan: Bokor; 1587: Buczikor). – 1584. *M*: Angial, Matias. – 1585. *M*: Szantto. – 1587. *M*: Barat, Leorinch. – 1588. *M*: Baniai. – 1589. *M*: Damonkos, Pal. – 1595. *M*: Zanio. – 1596. *B*: Beczkereky. – 1597. *M*: Arus, Zeoke. – 1598. *M*: Pethe. – 1599. *M*: Adam. – 1602. *M*: Geore (1617: Gieöreh), Szabo. – 1607. *M*: Egry; *B*: Pogarasi, Moror (1609: Moroli; 1611: Moroly; 1612: Moraj; 1615: Moreh; 1626. hibásan: Molor). – 1608. *M*: Zilahi (helyesen: Szilagyí, 1609: Zilagy). – 1609. *M*: Jakab. – 1611. *M*: Juhaz. – 1615. *M*: Vary. – 1621. *M*: Heteny. – 1625. *B*: Thot. – 1626. *M*: Uzka; *B*: Orosz.

⁹ Ug. jkv. 1670. szept. 22/23. f. 20.

¹⁰ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

¹¹ Nemesi összeírás. Helyt.

¹² Per. 1772. júl. 2.

¹³ Gyakfálva református egyháza a szomszédos Batár ref. egyházának filiája volt. A batári ref. papok névsorát az 1578–1648. évekből a dézsman nyugták alapján közzétette Zoványi MPrEA. XIII. 110.

¹⁴ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹⁵ A következő nevek csak egy ízben fordulnak elő: Angial, Arus, Barat, Heteny, Pal, Pethe, Szantto, Uzka, Vary.

¹⁶ Dec. Ug., Dic. és Per. 1572.

¹⁷ Az 1573–1626. évi nevek: Dec. Ug.

1631.¹⁸ 1 j, 19 fr. 2 chr. *M*: Boczkor, 2 Csyöökör (1653: Czüger Dec. Ug.), 2 Elek (1632: Elexe Dec. Ug). Filep, Geöre, Jakab, 2 Nagy, Pongor, Rosa, Sajtar, Sanyo (l. 1595: Zanio), Ungh, Varga, 3 Viragh; *B*: Moroli (1632: More; 1638: Maroly Dec. Ug.), Muska; *T*: 2 Dormany. –

1631–1689. között további új nevek.¹⁹ 1632. *B*: Szikszo (1679. hibásan: Sekfü). – 1647. *B*: Török. – 1651. *M*: Meszaros; *B*: Teb. – 1664. *M*: Czeke. – 1668. *M*: Sovago. – 1673. *M*: Levay, Ronto. 1679. *B*: Kozak(?). – 1685. *M*: Bator, Konch. – 1686. *B*: Doctor.

1689.²⁰ 1 c, 15 incola (8 fr, 7 chr), 3 i (chr). *M*: Biro, Bocskor, 2 Csökör, Gyarmaty, Györe, Kis, 2 Kovacs, Levay, Santa, Szilagyi, 2 Wirag; *B*: 3 Muszka, 2 Orosz.

1689–1775. között további új nevek. 1693.²¹ *M*: Paladi. 1715.²² *M*: Balog. – 1743.²³ *M*: Ács; *C*:²⁴ Csorba.

1775.²⁵ 9 c, 1 si. *M*: Dudas, Göre, Nagy, Szilagyi; *Sz*: Hamarik; *B*: 2 Muszka, Sustaj, 2 Tóth.

A falu lakosságának nyelve az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka s a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyosságlevél (UT), valamint az 1773. évi hivatalos helység összeírás (Bpest, 1920. 283) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint: *magyar*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1757.²⁶ *Alsó mező*.

Ujj Láz; 1782: Uj Láz (Per. 1782. szept. 12. E); 1793 (Per. 1793. aug. 18); 1865 (Pesty).

Szomoga hát; 1775. Tsomoga hát mező, calcatura (UT. Test); 1782: Szomoga háti mező (Per. 1782. szept. 12. E); 1793 (Per. 1793. aug. 18); 1865 (Pesty); 1887 (a 75000-es kat. térképen).

Szomoga palló.

Fiatalos; 1782 (Per. 1782. szept. 12. E).

Rét alya; 1800 körül (Per. XVIII. sz. v. Ns 4); 1865 (Pesty).

¹⁸ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. A jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következő jegyzékekben ismét előfordulnak a következő, korábbról már ismert nevek: Ardo, Domokos, Erdely, Gechie, Kovacz, Mathias, Orosz, Sütő, Szabo, Szilagyi.

¹⁹ Dézsmajegyzékekben. Dec. Ug. Csupán egy ízben szerepelnek a következő nevek: Bator, Czeke, Doctor Konch, Kozak, Meszaros, Ronto, Sovago, Teb, Török.

²⁰ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. A jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következő jegyzékekben ismét előfordulnak a következő, korábbról már ismert nevek: Erdelyi, Nagy, Szabo, Szikszo, Varga

²¹ Dec. Ug.

²² Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

²³ Conscriptio. Per. 1743: Ns 6.

²⁴ Kifejezetten cigánynak jelölve.

²⁵ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

²⁶ Per. 1757. júl. 30.

Kert alya. – Kerék sás.

Liget nevü mező; 1775 (UT. Test); 1782 (Per. 1782. szept. 12. E).

Szurdok; 1782 (Per. 1782. szept. 12. E és P.); 1793 (Per. 1793. aug. 18); 1865 (Pesty).

Kökényesdi ut; 1782 (Per. 1781. szept. 12. E. és P.); 1793 (Per. 1793. aug. 18).

Szopányos oldala, -palló; 1800. körül: Szopányos (Per. XVIII. sz. v. Ns 4); 1865: Szappanyos (Pesty). L. még Bábonny (1319), Batár, Halmi és Kökényesd (1865) határában is.

Törvény fánál; 1865: Akasztófánál (Pesty).

Rudós nyáros alias Var Berke; 1865: Várberke (Pesty).

Akli palló.

Éger; 1800. körül (Per. XVIII. sz. Ns 4); 1865 (Pesty); 1887: Nagy Eger (a 75000-es kat. térképen). L. még Dabolc (1772), Fertősalmás (1319) és Gődényháza (1262) határában is.

Vadászi²⁷ sor; 1782 (Per. 1782. szept. 12. E. és P.); 1793 (Per. 1793. aug. 18).

Tökés-en föld; 1781 (Per. 1781. szept. 12. E. és P.); 1793 (Per. 1793. aug. 18); 1800. körül: Tökös (Per. XVIII. sz. v. Ns 4); 1865: Tökös düllő (Pesty).

Korjos-on²⁸ föld; 1782: Kornyos allyan (Per. 1782. szept. 12. E); 1800. körül: Korolyós (Per. XVIII. sz. v. Ns 4); 1865: Korjos allja (Pesty).

Láz kapun kívül; 1782 (Per. 1782. szept. 12. E). 1865: Láz fenéke (Pesty).

Tálagy²⁹ alya nevü forduló; 1775: Talok mező (UT, Test.); 1782: Tálagy mezei (Per. 1782. szept. 12. E. és P.); 1865 (Pesty).

Komló kert; 1782 (Per. 1782. szept. 12. E. és P.); 1793 (Per. 1793. aug. 18).

Alsó falu végi; 1782 és 1793 (U. ott). – *Felső falu végi.*

Szöllő ut; 1782: Szöllő palló utya (Per. 1782. szept. 12. E).

Békélő domb; 1782 (U. ott).

Gyertyános; 1800. körül (Per. XVIII. sz. v. Ns 4).

Hangyás.

Széles átalýba; 1782: Széles átalýban (Per. 1782. szept. 12. P); 1793 (Per. 1793. aug. 18); 1865: Széles által (Pesty).

Halasto, Halasto pallója; 1782 (Per. 1782. szept. 12. E. és P.); 1793 (Per. 1793. aug. 18); 1865: Halastósor (Pesty); 1887 (a 75000-es kat. térképen).

Hosszu-ban föld; Hosszu sor; 1865 (Pesty).

Malom ut; 1782 (Per. 1782. szept. 12. E).

Oltoványos; 1782 (Per. 1782. szept. 12. E.).

²⁷ A Vadásziak itt birtokos, később egytelkes nemesek voltak.

²⁸ *Korjos, Kornyos, Korolyós?*, eredete ismeretlen. V. ö. a szomszédos Kökényesden: Kerelyós (1786). Valószínűleg egy ugyanazon terület nevééről van szó.

²⁹ *Tálagy?*, v. 8. *Talug* ,piscatura'? Ny Tsz. III. 405.

- 1782.³⁰ *Keskeny állalyban*; 1793 (Per. aug. 18); 1865 (Pesty).
Gát fark; 1793 (U. ott).
Fejér tőke mellett; 1793 (U. ott).
Gyepü; 1793 (U. ott).
Varjas; 1793 (U. ott); 1865 (Pesty).
Göde rekesze; 1793 (Per. 1793. aug. 18).
Hidegre lapossa, -alya; 1793 (U. ott). V. ö. a szomszédos Kö-
 kényesden Hidegér (1319).
Pap nyára; 1800. körül (Per. XVIII. sz. v. Ns 4).
Új temető.
*Virág*³¹ *várában*; 1865: Virághegy (Pesty); 1900. körül: Vi-
 rág vára, földvár (Kom. jz.).
Kert szeg; 1800. körül (Per. XVIII. sz. v. Ns 4); 1865: Nagy-
 szeg (Pesty).
*Szikszó*³² *kutya*; 1865 (Pesty).

NYÍR. (*Nyírtelek*).

III. Endre király 1300-ban a Hontpázmány nemzetség ugocsai ágából származó Mikónak és Csépánnak Viskért cse-
 rébe adta Ardót és Rakaszt, valamint a lakosaitól elhagyott
 pusztát Nyírteleket. A nyíri pusztát a Tisza jobbpartján, Nagy-
 szöllős nyugati szomszédságában feküdt s érte a XIV. század
 folyamán a nemzetség éles harcot vívott a szöllősiekkel, akik
 a pusztát az V. István által 1262-ben nekik adományozott Halász-
 föld címén erőszakosan elfoglalták. Utoljára 1397-ben említik,
 amikor a nemzetség tagjai még mindig tiltakoztak elfoglalása
 miatt. Az elpusztult egykori település a királyi uradalom tarto-
 zéka, így nyilvánvalóan annak alapítása is volt s valószínűleg
 a tatárjárásban veszítette el népességét, mely helységének
 neve s általában a királyi uradalom telepítéseinek magyar jel-
 lege alapján is gyaníthatólag magyar volt. Határa eredetileg
 túlterjedt a később e név alatt vitásként ismeretes terület ha-
 tárain s valószínűleg a Tisza egész jobbpartját magában egye-
 sítette Szöllős és a beregi határszél között. E terület nyugati
 nagyobb fele azonban a pusztából hamar leszakadt és benépe-
 sült, legalább is erre következtethetünk abból, hogy e vidéken
 néhány év múlva a pusztát megszerzése után a nemzetség bir-
 tokán új települések tűntek fel (Újhely, Újlak, stb.), melyek a
 nemzetség birtokszerzéseiről szóló oklevelekben még nem szere-

³⁰ Per. 1782. szept. 12. E. és P.

³¹ Személynév, I. 1572.-től. A Virágvárról: Arch. Ért. Új. F. 1891. 410.

³² Személynév, I. 1632.

pelnek. Ezek tehát bizonyára a nemzetség alapításai voltak a betelepítésre kínálkozó pusztai területen.¹

ÖLYVÖS. (*Ewlwes.*)

A XVI. sz. közepe táján¹ települt a Nagyszöllősi hegység borsovavölgyi lejtőjére, szoros közelségben és egy vonalban Nagycsongóval és Alsósáráddal. A hegyvidék rutén települési vidékéhez tartozik s új települői – miként a helységnevekből képzett családnevekből (Polyánkay, Ilosvay, Dobrokai, Dolhai, Ökörmezey, Árdánházi, Kereczkei) következtetni lehet –, főleg a közeli beregi és mármarosai rutén hegyvidékről származtak. A falu magyar neve,² a számottevő arányt képviselő magyar nevű jobbágyság s a valószínűleg nem magyar eredetű jobbágyság neveinek magyar alakú képződése (pl. a fentiek) arra mutatnak, hogy a faluban a ruténség magyar elemekkel keveredett össze. Az utóbbiak eredetére a közeli magyar települési vidék elfogadható magyarázatot nyújt. A falu a Perényi-uradalom tartozéka volt.

BIRTOKOSOK.

1574.³ Ozobor Imre 1 pp, 1 nd; Forgach Imre 1 batykó, 1 pp; Perényi György 1 ip, 2 pp; -István 1 ip, 4 pp; -János 1 pp. – 1775.⁴ Perényi Antalné 2 c, 1 i; -Elek árvái 4 i; -Imre 2 c; -Sándor 2 i; Teleky grófné 6 e, 3 i.

JOBBÁGYSÁG.

1574.⁵ 2 ip, 9 pp, 1 nd, 1 b. – *M*: Fazakas, Kun, Thelvezteu; *Sz*: Batko (e. n., minden bizonnyal a pap), Clebaba, Maskola, Maxincha, Zarwba; *B*: Duchnay, Ilosvay, 2 Ozlaz, Poliankay.

¹ L. idevonatkozólag a Tiszaújhelynél, Tiszaújlaknál, Karácsfalvánál, Dobnál és Kérónél elmondottakat.

¹ Az 1567. évi adójegyzékben (Dic.) találkozunk először nevével.

² A falu neve szlávul az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) szerint: *Olejahowa*, a 75000-os kat. térképen: *Vláhowo*, Petrovnál *Vlahovo*, (Petrov 38, Petrov Mat. 211). Forrásainkban mindig magyar nyelven fordul elő az utóbbiak nyilván a magyar szóból képeztettek.

³ Dic.

⁴ UT.

⁵ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. Az általában alapul szolgáló 1567. évi s a további 1570. és 1572. évi dicajegyzékeket itt figyelmen kívül kellett hagynunk, mivel Ölyves ezekben részben vagy teljesen más szomszédos községekkel együtt vétetett fel.

1574–1715. között új nevek. 1600. körül.⁶ Sz: Szirinko. – 1622.⁷ B: Kovacz, Suba. – 1638.⁸ M: Andras, Siket, Sipos; B: Dobrokai, Dolhai, Eökörmey. – 1641. körül.⁹ M: Farkas; B: Szmozay. – 1651.¹⁰ B: Szaczka. – 1664.¹¹ B: Kenez. – 1666.¹² B: Ardánhazi, Fedő, Kereczkei. – 1668.¹³ M: Mate, Szabo, Szekernye, Szeőcz; B: Kalyba, Komjáti, Pap, Toot – 1687.¹⁴ Sz: Babina, Velliczko. – 1689.¹⁵ M: Bokor, Daras; Sz: Coste, Pazuska; B: Kozma. – 1690.¹⁶ B: Kulya (des).

1715.¹⁷ 7 c, 3 i. M: Fejér, Föcske, Kormos; Sz: Maskula, Szojcska (1720: Szocska CR; v. ö. 1651: Szaczka); B: Duda, 2 Hosvay, Komjáthy, Suba.

1715–1775. között új nevek. 1720.¹⁸ Sz: Koszucska, Terminka; B: Simon. – 1743.¹⁹ M: Kadar, Mezes; Sz: Biléj, Dubanics.

1775.²⁰ 10 c, 10 i. – M: 3 Borsos, Deák, Fejér, 2 Kormos; Sz: Geczko, Golyák, 2 Klyáp, Lyák, Lemák, Moskola, Oszik, Szoczka, Terminka; B: Bereznai, Bodnár, Orosz.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyságlevél szerint a lakosok anyanyelve (vernacula lingua) *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) a *rutén* nyelvet jelöli meg a faluban főképpen divatozónak; hasonlóképpen a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése is (Helyt. 20895/1862. eln.), azzal a megjegyzéssel, hogy „a pórnép” közül többen beszélnek magyarul.

⁶ Per. XVI. sz. v. Ns 173.

⁷ Perényi György jobbágjai, u. ott 1622. F. 31. Ns 8.

⁸ Néhai Perényi Imre jobbágjai között s a Perényi Györgyné Bornemissza Katalin birtokrészén. U. ott 1638. Ns 101 s F. 29. Ns 23.

⁹ Urbárium, u. ott 1641.

¹⁰ Perényi-osztályozásban, u. ott 1651. jún. 22.

¹¹ Jobbágykezeslevélben, u. ott 1664. dec. 8. Kenéz nevű jobbágy már 1570-ben is szerepelt Ölyvösön. (Per. 1570.)

¹² U. abban, u. ott 1666. márc. 14.

¹³ A Vay Péterné javairól készített urbáriumban, u. ott 1668. Ns 24.

¹⁴ U. ott 1687. okt. 29.

¹⁵ Jobbágykezeslevélben s a rebellióban elhalt Perényi György javairól készített összeírásban. U. ott 1689. ápr. 12. s UC 34–39.

¹⁶ A Vay Mihály javairól készített összeírásban. UC 65–55.

¹⁷ Országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

¹⁸ U. abban, ott.

¹⁹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁰ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

ÖSZÖDFALVA.

Ewzedfalva, Hezedfalva, Ezetfalva, Ewzeudfalva.

Az ugoicsai kismemesi falvak egyike. Nevét kétségtelenül Öszöny (Euzeni) fiától, Öszödtől (Euzud) nyerte, aki 1300-ban más ugoicsai nemességekkel együtt tiltakozott a szomszédos Sásvár és Banna elidegenítése ellen.¹ Tiltakozó nemes társai nevei szintén tovább élnek az általuk alapított hasonló kismemesi faluk neveiben. Maga Öszödfalva, mint már neve után megtelepültnek tekinthető birtok, csak a század végén merül fel a hasonló nevű család nevében. Öszöny fiaitól származtathatók le egyes sásvári és bökényi családok is, az utóbbiakkal az Öszödfalvyak a XV. sz. folyamán öszödfalvi birtokok felett állandó pereskedésben állottak. A Tisza folyása mellé települt falu – miként hasonló fekvésű testvérfalvai – sokat szenvedett a Tisza gyakori áradásaitól és az ezek során bekövetkezett mederváltoztatásoktól. A Tisza a XVII. sz. dereka táján végleg el is pusztította.² Területe a szomszédos Csepe határába olvadt be.³ A kis falut csak nemesek és változó, általában csekély számú zsellérség lakta. A falu magyarságát az alábbi adatok élesen világítják meg.

NEMESSÉG.

Öszödfalváról nevezett családok. XIV. sz. *M:* Öszödfalvy. – XV. sz. *M:* Göde, Kis, Kun, Euz (Heuz), Öszödfalvy, Porkoláb, Szilágyi, Tar, Tarjányi; *N:* Frank. – XVI. sz. *M:* Göde, Gödény, Nagy, Őz, Szilágyi.

BIRTOKOSOK.

1567.⁴ Göde Pál 1 i.

JOBBÁGYSÁG.

1545.⁵ *M:* Fogas (des).

¹ Tört. Tár 1903. 119.

² Az 1716. évi dézsmajegyzék szavai: „... pridem desolata, impedimento rabiditatis et exundantiae Tibisci”. Másik ez évi dézsmajegyzékben: „... pridem desolata ob exundationem Tybisci, carrectis et spinis impedita a nullo incolitur”. Dec. Ug.

³ Ma is Csepe határának részét alkotja, ugyancsak Öszödfalva név alatt. L. Csepénél.

⁴ Dic.

⁵ Újh. 1545. F. 11. Ns 30.

1567.⁶ *M:* Bial.

1570.⁷ 14 chr. *M:* Begani, 2 Biro, 3 Jakab, Kovacs, Katona; *B:* Olah, 2 Oroz, Panyodi, 2 Thot.

1567–1620. között új nevek.⁸ 1580. *B:* Vasvari. – 1585. *M:* Varally; *Sz:* Jakczitt. – 1586. *M:* Dienes, Erdeos. – 1587. *M:* Sipos. – 1588. *M:* Geonger. – 1592. *M:* Zeoch (1594: Zwcz), – 1595. *B:* Ispan. – 1598. *M:* Chiele (1600: Czelleo); *B:* Joane (Imre). – 1600. *M:* Fejer. – 1601. *M:* Barla, Caspar, Hodosi, Kjs, Nagy, Petheő, Varga, Vida. – 1602. *M:* Bechy, Boros, Pataki. – 1607. *M:* Cziomos. – 1612. *M:* Kozma. – 1619. *M:* Kalmar, Mathius, Dancz. –

1620.⁹ 1 j, 8 chr. *M:* Byall, Bewcz, Dancz, 2 Dyeness, Geore, Kalmar, Nagy, Zwcz.

1620-tól további új nevek.¹⁰ 1621. *M:* Ballago. – 1625. *M:* Demjen, Kecskes. – 1631. *B:* Jussa(?). – 1632. *M:* Geode. – 1636. *M:* Megyesi. – 1644. *M:* Por.

1651.¹¹ 2 chr. *M:* Dienes, Poor.

Ez az utolsó jegyzék, melyben a falu lakott helyként szerepel. Az 1663. évi dézsmajegyzék szerint: desolata. Az 1689. évi dézsmajegyzék szerint a falu 28 évvel előbb, tehát 1660 táján pusztult el.¹²

PÁST.

Pasit, Pasith, Past, Pasth, Paast.

A XIII. sz.-ban Ugocsa megye déli részén nagy birtoktestet szerző Káta nemzetség ugocsa-bereg-szatmári ágának birtoka volt. Először a birtoktest ősi magját képező Bábony 1319. évi határjárásában találkozunk nevével.¹ A XIV–XV. sz.-ban a családi birtokperekben osztozkodásokban mindig a többi nemzetségi birtokok (Halmi, Kőkényesd, Bábony, Tamásváralja, Turc) sorában, ezekkel együtt possessióként szerepel s így bizonyosan lehet következtetnünk, hogy ez időben még lakott hely volt. A XVI. sz. elején azonban már „praedium”-

⁶ Az adó alá eső porták összeírásakor készített jegyzékben (Dic.) csupán ez egy zsellér neve szerepel.

⁷ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

⁸ A felsorolt nevek szintén a dézsmajegyzékekben. Dec. Ug. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Barla, Bechy, Boros, Caspar, Cziomos, Fejer, Geonger, Hodosi, Ispán, Jakczitt, Joane, Kjs, Kozma, Mathius, Pataki, Petheő, Sipos, Varally, Varga, Vida.

⁹ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

¹⁰ Szintén a dézsmajegyzékekben. Dec. Ug.

¹¹ Az ez évi jegyzékben – fokozatos apadás után – már csak ez a két keresztyénpénzt fizető zsellér neve fordul elő.

¹² Dec. Ug.

¹ L. Bábonynál.

nak nevezik s többé nem is népesült be. Mint puszta, Halmi határába olvadt, az egykori falu és határa helyét pedig az 1319. évi bábonyi határjárás alapján Halmi és Túrterebes között, a Túr mentén kell keresnünk. A falu nevéből² és abból a körülményből, hogy a Káta nemzetség szomszédos birtokainak első lakossága színmagyar volt, kétségtelenül következtethetünk az elpusztult falu egykori lakosságának magyar eredetére. A falu nevének máig nyoma maradt a földrajzi nevekben,³ a XVI. sz.-tól pedig a Pásty családnévvel találkozunk gyakran, főleg a szomszédos Káta birtokok jobbágysai között.⁴

PÉTERFALVA. (*Peturfalva.*)

Kezdetől fogva az ugozsai kismemesi vidék egyik gócpontja, a legnépesebb nemesi falu s az időben, mikor a megye négy járásra volt osztva, a nemesi járás központja.¹ Aránylag csak későn, a XIV. sz. második felében, tűnik fel okleveles emlékeinkben.² de valószínű, hogy már régtől fogva állott s talán azzal a Petur-ral is azonos, mely már a váradi regestrumban szerepel.³ A XV. sz.-ban különféle nevek alatt már egész sorát találjuk a faluban a nemes családoknak. E családok az ugozsai

² Pást < Pázsit.

³ Halmi határában ma is van *Pást* nevű dűlő, (Pesty 1865), v. ö. ezenkívül Halmin 1650: *Pasthi malom*, a szomszédos Túrterebesen 1679-ben *Pástliget*.

⁴ Halmi (1478), Kókényesd (1579), Tamásváralja (1672). Más birtokokon: Veresmart (1552), Veréce (1567); Sásvár (1597).

¹ Szirmay 63.

² 1369 ben Péterfalvi-ak perelik egymást. Lel. P. fasc. 18. m. 20. Kom. jz.

³ Vítun de villa *Petur* megtámadta falubelijét Crisiust, akít az ugozsai comes tüzespróbára küldött. (1220). Reg. Var. 246. Komáromy ezt a *Petur* egynek veszi a későbbi Péterfalvával (Ug. kel. 17.), nekünk azonban kétségeink vannak. Más helyen bőven kifejítjük, hogy az ugozsai vidék betelepülése legnagyobb részében csak a XIII. sz. második felében, ennek is vége fele indult meg, a fejlődésmenetbe tehát nehezen volna beilleszthető egy ily korai nem is nemesi falu. Egyébként is bizonyosnak látszik, hogy a falu annak a Péternek a nevét viseli, aki testvéreivel, Pállal és Ivánkával együtt 1300. körül Fancsal nevű földjét elhatárolta, a bökényi birtokosok, ezek között Öszény fia Öszöd földjétől. Fancsal a XV. sz. utolsó előtti évtizedeiben a péterfalvi határ részéként ismét szerepel a bökényiekkel határvitában, nyilvánvaló tehát, hogy a föld 1300. körül is az ekkor még nem említett Péterfalvát megalapító nemeseké volt. Tudjuk, hogy a Péterfalva mellett fekvő testvér-faluk névadói (Forgolányfalva, Andrásfalva, Tivadarfalva, Öszödfalva) 1300-ban szerepelnek két oklevélben, ezt a falualapító csoportot tehát Péter pontosan egészíti ki. A fenti keltezetlen oklevél keltének meghatározásához v. ö. Bökénynél a 100. sz. jegyzetet.

kisnemességet keresztül-kasul fűzték rokoni szálakkal s a megye alispánjainak és szolgabíráinak sorában is gyakran szerepeltek. Aligha lehet vitás, hogy e nagyszámú kisnemesei család közé az idők folyamán számos nem nemes is bejutott, Csoma sorsát azonban, mely a XVIII. sz.-ban a fiscus kezére került, elkerülte, miután a község, Mária Terézia insurrectiós háborúiban szerzett érdemeire hivatkozva, a nádortól új adományt eszközölt ki a falura.⁴ A törzsökösen magyar nemesi családok kúriáiban a XV. sz.-ban még jelentékeny számú parasztság lakott, ez azonban a kúriális községgé alakuló faluban a következő században már erősen megcsappant. A zsellér sorsban élő, megfogyatkozott parasztságban meglehetősen élénk volt a ki cserélődés, melynek során a XVII. sz. második felében az egész kisnemesei vidéket előntő rutén hullám itt is nyomokat hagyott hátra. Természetesen e néhány rutén család a falu nyelvén állandó változást nem idézhetett elő, mivel a magyar nemesség hatalmas túlsúlyban volt, bár az 1717. évi tatárdúlás alkalmával, mikor a faluból elhurcolt 177 nemesből 54 végleg odaveszett,⁵ sorai erősen megritkultak.⁶

NEMESSÉG.

Péterfalváról nevezett családok. XIV. sz. *M:* Péterfalvy. – XV. sz. Barath, Barla, Beke, Bencze, Csákán, Csoma, Fábian, Farkas, Gódney, Kántor, Kismihály, Koncz, Kopó, Mihályfy, Nagypéter, Nemes, Pap, Péterfalvy, Székely, Széles, Szirmay, Szőke, Veress; *B:* Köbe, Supán, Török. – XVI. sz. *M:* Bálintfy, Balogh, Baráth, Barla, Bekő (Beke), Bencze, Borbély, Csákán, Csoma (Csomay), Futamoth, Illés, Kalós, Kántor, Kerecset, Kopó, Nagy, Nemes, Pázmán, Péterfalvy, Sándor, Szabó, Székely, Szilágyi, Szirmay, Szőke, Uszkay, Veress; *B:* Horváth, Köbe, Supán.

Egytelkesek, armalisták. 1670.⁷ Egytelkesek. *M:* Agyó, Bakos, Balogh, Csoma, Csamai, Csató, 2 Farkas, 2 Gyulai, Hegedüs, Herczeg, Kánai, Kántor, Kis, Lakatos, 6 Nagy, Sándor, Surányi, 2 Szabó, Szathmári, Székely, Szerencsi, Szilágyi, Uszkai, 2 Tomori, Veress; *B:* 2 Köbe, Orosz, 2 Oroszi, Supán. – 1743.⁸ Armalisták. *M:* 3 Agyó, Balogh, Bojtor, Csiszár, Gyarmati, Kiss, Nagy, Sáska, Szabó, Szatmári, Székely, Szilágyi, 2 Veress; *B:* Török. Libertinusok. *M:* Petki, Thimár; *B:* 2 Fogarasi. – 1754–55.⁹ Ar-

⁴ P. 4–1407. sub. AA., Szirmay 124.

⁵ Tört. Tár. 1903. 442.

⁶ A falu neve a 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel „Tiszapéterfalva”-ban állapított meg.

⁷ Ug. jkv. 1670. szept. 22–23. f. 21. Az 1681. évi hasonló összeírásban az itt megnevezettek kivül még: Garboczy, Megyesi, 2 Vincze.

⁸ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁹ Nemesi összeírás. Helyt. 1760-ban (Per. 1760. Ns 6.) az armalisták között még a megnevezettek kivül: Dési, Lipcsei, Megyesi; 1772-ben (Per. 1772. júl. 2.): Engi, Erdélyi, Kálnay, Lator.

malisták. *M*: Agyó, Bokor aliter Dani, Csomay aliter Szilágyi, Huszty, Kutassy, 3 Nagy, Pusztay, Sáska, 2 Szabó, Szabó aliter Sombathy, Szatmáry, 2 Veres; *Sz*: 2 Sztojka; *B*: Török.

Birtokosok. 1567.¹⁰ Csoma György 1 i, 2 des. – 1672.¹¹ Futamoth György, Oroszy Bálint. – 1754–55.¹² Balogh Dávid, -Zsigmond, Csobot András, Futamot István, -János, Gyarmaty János, Kánnay György, Köbe Pál, Mókus János, Nagy Albert, -János, -Miklós, Petky aliter Verbőczy Ferenc, -József, Pinkóczy Sámuel, Riskó János, Székely György, Toth István, Vajda László. – 1775.¹³ Balogh János 1 i; Gődény György és Szatmáry István 1 i; Futamoth János 1 c, 1 i; -Zsigmond 1 i; Hagara Pál 1 c; Nagy Erzsébet 1 i.

JOBBÁGYSÁG.

1408.¹⁴ *M*: Urdugh.

1484.¹⁵ *M*: Chonth, Erdews, 2 Illyes, 4 Kyrál, Mathyas, Pynther, Wereb; *Sz*: Cynko; *B*: Gerlay, 3 Iriacus, 2 Jocus, 2 Lwcya.

1567.¹⁶ 1 i, név nélkül 2 des. *M*: Weres.

1570.¹⁷ 11 pf. *M*: Barta, Kazoni, Nagy, Sypos, Szabo, Tozegi, Veres, Vizi; *B*: Barsok, Keczi, Kora.

1570–1631. között új nevek.¹⁸ 1573. *M*: Kiralj, Lowaz. – 1578. *M*: Feyr, Magasligeti (1584: Magas); *B*: Oroz, – 1579. *M*: Halasz, Kelemen. – 1580. *M*: Erdos (1620: hibásan: Erdeogh), Kopas; *B*: Dob (a helyes névalak inkább: Dok-Dog, v. ö. 1583: Dok, 1587: Dogh). – 1582. *B*: Andriko. – 1584. *M*: Kele (1585: Kerle, 1596: Kelleo). – 1586. *M*: Zodos. – 1587. *M*: Beoczy. – 1589. *M*: Balogh, Biro. – 1592. *M*: Kys. – 1593. *B*: Lengiel. – 1597. *M*: Agoston, Cioma, Hwzti, Mark, Marthon, Pongor, Salanki, Siro, Zilagj; *B*: Tott. – 1601. *M*: Barat, Kovacz. – 1608. *M*: Deak. – 1610. *M*: Juhaz. – 1612. *B*: Baycza, Boka. – 1615. *M*: Czyato. – 1616. *M*: Gerezna. –

1631.¹⁹ 1 j, 6 chr. *M*: Erdeos, Kaszony, 3 Nagy, 2 Sipos.

¹⁰ Dic.

¹¹ Ug. jkv. 1672. jún. 13.

¹² Nemesi összeírás. Helyt.

¹³ UT.

¹⁴ Per. 1409. F. 8. Ns 26.

¹⁵ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Újh. Dl. 38.425.

¹⁶ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzékben (Dic.) ez az egy zsellér szerepel.

¹⁷ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

¹⁸ Az itt felsorolt nevek is dézsmajegyzékekben. (Dec. Ug.) A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Agoston, Andriko, Bayczia, Boka, Beoczy, Cioma, Deak, Gerezna, Kovacz, Lowaz, Mark, Marthon, Pongor, Salanki, Siro, Tott, Zodos.

¹⁹ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi jegyzékben ugyan a Barta ée Csató nevek nem szerepelnek, de az előző és a következő években rendszeresen előfordulnak.

1631–1689. között további új nevek.²⁰ 1632. *M*: Czomai. – 1645. *M*: Paladi, Szarka. – 1677. *B*: Orosz.

1689.²¹ 7 chr. *M*: Nagy, Sikett, Sipos, Varkonjai; *B*: 2 Orosz, Szeklenczj.

1689–1775. között további új nevek. 1690.²² *M*: Balog. – 1691.²³ *M*: Hegedűsz, Szőke; *Sz*: Demko. – 1692.²⁴ *M*: Jambor. – 1693.²⁵ *B*: Vereczey (1694: Verőczei Dec. Ug.). – 1694.²⁶ *Sz*: Olexa. – 1695.²⁷ *M*: Dudás; *B*: Koszta. – 1743.²⁸ *M*: Ferenc, Fazekas, Molnar, Pajinkas, Petki, Thimar, Virag; *Sz*: Holak; *Zs*: Laskovizs, Sido; *C*: Horhi; *B*: Fogarasi, Hajla, Kövesligeti, Petroczi. – 1748.²⁰ *M*: Dani, László; *Sz*: Risko. –

1775.³⁰ 2 c, 5 i. *M*: Almássy, Koncz, Korts, Töröss; *Sz*: Lemák; *B*: Kovács, Pislí.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1773-ban felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, az 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint a lakosok (omnes incolae)³¹ rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1775. évi hivatalos helységösszeírásban (Bpest, 1920. 283) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentésében (Helyt. 20895/1862. eln.) a *magyar* nyelv szerepel a faluban főként divatozó gyanánt.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1300. kerül.³² *Fonchol*, terra; 1483: Fanchal (Ibr. 1483. III. 4); 1484 (Ibr. 1484. III. 3).

1802.³³ *Pengő*; 1807: Pengő (Per. XVIII. sz. v. A 2); 1887 (a 75000-es kat. térképen).

²⁰ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékben. Dec. Ug. Czymoi, Paladi, Szarka csupán egy ízben fordul elő.

²¹ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

^{22–27} Dec. Ug.

²⁸ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6. A zsidók és cigányok kifejezetten ezeknek jelöltetnek.

²⁹ P. 4–3827. sub No 2.

³⁰ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora.

³¹ Tekintettel arra, hogy a lakosság zömét a magyar kismemesség alkotja, mely mellett a néhány jobbágy és zsellér az egész falu nyelvi jellege szempontjából alig jöhet szóba, az „incola” alatt itt bizonyára csak a jobbágyokat és zselléreket (összesen: 7) értették.

³² Kállay Saec. XIII. F. 1. Ns 12. V. ö. Bökénynél a 100. sz. jegyzetet.

³³ Per. 1805. szept. 18.

RAKASZ.*Rokaz, Rakaz, Rakas.*

A megye keleti szélén, a Nagyszöllősi hegységnek a Tiszára lejtő déli oldalán fekszik s határa a hegy tetőről lenyúlik a Tisza kiöntéses völgyébe. Először 1300-ban találkozunk nevével, mikor III. Endre az elcserélt Visk fejében Ardóval és a nyírteleki pusztával együtt a Hontpázmány nemzetségből származó Mikónak és Csépánnak adományozta.¹ Határa ekkor még – miként a Nagyszöllőssel szemben 1359-ben lefolytatott határjárásból² megállapítható –, a Nagyszöllősi hegység gerincén áthaladva a Beberke patakig, a megye itt húzódó északi határáig terjed, a beberkei oldalt azonban az idegen rutén faluk reátelepülése miatt még a század folyamán elveszítette.³ A falu 1300-ban, a Hontpázmány nemzetség kezére jutásakor jóformán lakatlan (minime populosa) volt, újratelepítése tehát a nemzetségre hárult. Az első települőkről, akik még a királyi uradalom gazdasági szervezetéhez tartoztak, éppúgy nemzeti-ségükről sincsenek adataink, mivel erre a falu bizonytalan eredetű nevéből sem következtethetünk.⁴ Minthogy azonban a lakatlan ugocsi erdőséget birtokába vevő királyi uradalom telepítései között határozott egységekben csak magyar és az ismeretes néhány szász telepítésről tudunk, s minthogy a falu neve sokkal kevésbé mutat német, mint inkább magyar eredetre, – az első települőkben is magyarokat sejthetünk. A Hontpázmányok által 1300 után újratelepített falu magyar jellege a XIV–XV. sz.-i jobbágy- és földrajzi nevek alapján már világosan felismerhető, az is megállapítható azonban, hogy a nagyszöllősi hegyvidékre a XIV. sz. derekán érkező rutén hullám a XVI. sz.-ban az ekkor csak kevés lakost számláló Rakaszt is elérte s a falut fokozatos térfoglalással felduzzasztva, a XVIII. sz.-ban már saját arculatára formálta.⁵

¹ Újh. DL 38130, 38131, 38138; NRA 1060–51; Fejér VI. 2. 253–255; Márm. Dipl. 3–6.

² Újh. DL 38160, 38584. A határleírásban szereplő nevek részben itt, részben Nagyszöllősnél.

³ Erről az összefoglaló bevezetésben (98. s köv. l.-okon.) bőven szóltunk s hivatkozhatunk a Rákócniál elmondottakra is.

⁴ *Rakasz* eredete ismeretlen. A falu neve ruténul: *Rakuszve* (1773. Loc. 284), *Rokoszov* (Petrov Mat. VI. 208).

⁵ A falu birtokához tartozott az Újhelyiek értékes tiszai vámja, mely főleg a sószállítás miatt jelentőséges.

BIRTOKOSOK.

1567.⁶ Horváth Kristóf 1 pp; Ujhelyi János és András 1 pp, 2 nd; Ujhelyi Zsigmond 3 ip, 3 pp (-1 j). – 1775.⁷ Özv. Babocsayné 1 i; Bessenyei György 1 c; Dienes Zsigmond 1 c, Dobsa Ferenc 11 c, 6 i, 1 si; Gencsy Zsigmond 1 i; gr. Károlyi Antal 1 i; Teleky grófnő 1 i; Ujhelyi Ferenc 16 c, 6 i; id. Ujhelyi József 15 c, 5 i; Ujhelyi László 11 c, 3 i, 1 si; Ujhelyi Zsigmond 8 c, 6 i, 1 si.

JOBBÁGYSÁG.

1420.⁸ *B*: Paulus judex, relicta Thomae teloniatoris.

1444.⁹ *M*: Fodor, Lewkws.

1548.¹⁰ *M*: Domby, Santha; *B*: Illosvay (des), Sárody.

1549.¹¹ *Sz*: Wuzka, Wylichko (utóbbi e. n.).

1560.¹² *M*: Domby, 3 Feyer, Santha, Warga; *B*: 2 Barchy, 4 Chyorba, Haly, Phylep.

1567.¹³ 3 ip, 5 pp (-1 j), 2 nd. *M*: Vinche; *B*: Borza (v. ö. 1560: Barchy, azonos), Ciorba, Chyorba, Filep, Hasko, Kowach, Rakazi, Rakochi s Elexe (1570: Elekche Per. 1570., az előbbi helyen még egyes-, itt már családnév).

1567–1671. között új nevek. 1570.¹⁴ *M*: Dombi, Leorynch; *Sz*: Lyezka (v. ö. 1549: Wylichko); *B*: Demeter (e. n.). – 1572.¹⁵ *M*: Rawaz. – 1574.¹⁶ *M*: Kys, Nag; *Sz*: Vuiska (v. ö. 1549: Wuzka); *B*: Demien, Kozta, Lalochy. – 1634.¹⁷ *M*: Mehes; *Sz*: Baba (más helyen: Babincza), Greba, Szimocko; *B*: Kis Simon.

1671.¹⁸ *M*: Beres, Budosó, Fekete, Cassai, Kekes, Magé, 3 Molnár, Sáfrány, 2 Varju; *N*: Hendtzel; *Sz*: Babnika, Dzsuga (1715: Gsuga CR; 1720: Csugha CR), 2 Motka; *B*: Bandria, Dankó, 2 Dolhai, Drabant, Husztközi, 2 Kopcsa, 2 Koszta, Markus, 2 Moris, 3 Pap, 5 Oláh, 2 Peter, Bosa, Sáradi, Simon, Toth, Zádnyai.

⁶ Dic.

⁷ UT.

⁸ Hatalmaskodásban. Fejér X. 6. 349–350.

⁹ Wedi Gergely által Ujhelyi Péternek elzálogosított jobbágyok. Újh. Dl. 38282.

¹⁰ Ujhelyi Zsigmond által Petrovay Péter nyalábi várnagynak (felesége Ujhelyi Krisztina) átengedett jobbágyok. Újh. 1548. F. 20. Ns 25.

¹¹ Ujhelyi Zsigmond és Gábor által Csepei Ákos Mihálynénak átengedett jobbágyok. Újh. 1549. F. 27. Ns 14.

¹² Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Újh. 1560. F. 23. Ns 17.

¹³ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹⁴ U. abban, u. ott s tanúk között. Per. 1570.

^{15–16} Dic.

¹⁷ Hatalmaskodásban. Per. 1634. Ns 21, 40.

¹⁸ Az Ujhelyi János birtokán levő jobbágyok névsora. UC 64–40. Adatinkból nem derül ki, hogy ez időben nem volt-e másnak is birtoka Rakaszon, de ha volt, a fenti bő névsor akkor is kétségtelenül a falu túlnyomó nagy részét képviseli. Teljes egészében közreadjuk e névsort azonban még így is, mert élesen szemlélteti a lakosságnak 1567 óta végbement teljes kicserélődését.

1671–1775. között további új nevek. 1677.¹⁹ Sz: Písar. – 1690.²⁰ M: Badocs, Leleszi; B: Bojda, Dávid, Lengyel, Lipcsei. – 1715.²¹ M: Farkas; Sz: Malina, Marina; B: 2 Bródy, Kalocsay, Komjathy. Lukách, Maszty. – 1720.²² M: Balás, Juhász. – 1743.²³ U: Hegedűs. Mészáros, Tárkány, Tárkányi, Vámos; Sz: Ferembczű, Hrécany, Jaczko, Kahut, Klep, Kovanics, Lemak, Silinckáj, Sperik; B: Bocskai, Izai, Kisbé.

1775.²⁴ 63 c, 30 i, 5 si. M: 2 Juhász, Káplár, Kelemen, 2 Kokas, Kontrás, 4 Méhes, Miklós, Obsitos, Sánta, Szűcs, 4 Tárkány; Sz: Andrasko, Antolik, Antonik, Bárzut, Bileczki, Bojka, Boska, Branecz, Bránics, Bunyák, Burcsa, Csapik, 7 Csuga (egy: Gsuga), Czeczka, Danilo, Fedinecz, Gegánics, Hasko, Hrenyu, Jaczko, Klippa, Kludán, Kosztyuk, Krehunecz, 2 Lemák, Litun, Lozánczki, Mikulistsin, 2 Motsárnik, Páltsuk, 2 Patiszicska, Pazdik, 2 Polyák, Prisák, 4 Sperik, Sportény, Stéfán, Szelemán, 3 Szimko, Thedávcsics, Tibávszki, Trobics, Vátala, Zabuszki, Zicska; O: Biklán; B: Brodi, 2 Csemet, 2 Dragula, Fota, Kakos (Kokas? l. fentebb), Kisbé, Komjáti, Kovács, Liptsei, Orosz, Papp, Bakoczi, Rósa, Szelistyei, Tanta, Zádnyai.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyosságlevél szerint a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest., 1920. 284) és a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) egyedül a *rutén* nyelvet jelöli meg a faluban főként divatozónak.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1359.²⁵ *Sebuspathak*, rivulus; 1390: Sebespatak (Per. 1390. F. 5. Ns.

¹⁸ Újhelyi Pál elkobzott jószágán. UC 42–11, 60–18.

²⁰ Tanúk. NRA 1060–51.

^{21–22} Az országos összeírásban. CR.

²³ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁴ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

²⁵ Újh. Dl. 38584; Per. 1365. F. 4. Ns 8. (1365. évi átiratban). Rakasz birtokosai, a Hontpázmány nemzetség ugocsai ágából származó családok a falu határaiért századokon keresztül tartó küzdelmet vívtak Nagyszöllőssel és a nyalábi uradalommal szemben. Az erőszakos foglalások már a XIV. sz. derekán megindultak, mikor Szöllös és a nyalábi uradalom még királyi birtokot képezett s a kontroverziák tovább folytak a városnak és az uradalomnak 1378-ban Drág és János vajdák, majd a XIV–XV. sz. fordulóján véglegesen a Perényiek kezére történt jutása után is. A határvillongások során Rakasz és Szöllös között 1359-ben és 1390-ben határjárásokat tartottak. Az ezek alkalmával megnevezeti – egyébként egyező – néhány földrajzi név közül csupán Sebespatakot vettük Rakaszhoz, a többi Nagyszöllősnél soroltuk fel. Az utóbbiak ugyanis Veresmartnak és a két Sáradnak Szöllös és Rakasz közé történt települése és a határok végleges kialakulása után nem érintették többé a rakaszi földet, vagy határt. A XVI. sz.-ban a határvillongás egyrésztől Rakasz és a folytatásában meg-

- 14); 1546 (Ujh. XVI. sz. v. F. 21 Ns 6. és F. 6. Ns 3); 1570 (Per. 1573. Ns 63.); Ujh. 1574. F. 35. Ns 5; 1573 (U. ott 1573. F. 28. Ns 40); 1603 (Acta Part. ad Nm 436; 1636 (u. ott és Ujh. 1636. F. 24. Ns 38); 1656 (Per. 1656. F. 1. Ns 25); 1657 (Lel. Met. Bereg Ns 47); 1666: Sebespatak, melyet Rakasz lakosai ruténul *Hukliva*-nak, az Ujhelyiek *Csengeő* patak-nak neveznek (Per. 1666. F. 52. Ns 67 s F. 20. Ns 5); 1667 (Ujh. F. 27. Ns 48).
- 1466.²⁶ *Thelekkfeld*, terrae arabiles; 1546: Telek, pratum, fenile et terrae arabiles (Ujh. XVI. sz. v. F. 21. Ns 6); 1570: Telek, terra (Ujh. 1574. F. 35. Ns 5; Per. 1573. No 63); 1636 (Ujh. 1636. F. 24. Ns 938; Acta Part. ad Nm 439. F.); 1656 (u. ott és Per. 1656. Ns 88); 1657: a Telek-re költöztek a kirvaiak a Tisza kiöntései miatt (Lel. Met. Ug. Ns 23).
- 1546.²⁷ *Nagh Laz alio nomine Hatar* (v. ö. 1570: Hozzu Laz).
Kis Tisa alias Feketeto; 1570: minor Tibiscus (Ujh. 1574. F. 35. Ns 5.; Per. 1573. Ns 63.)
Galod mezeo.²⁸
Hatar domb; 1570: Hatar wapaja (Ujh. 1574. F. 35. Ns 5.)
Kis siget in medio Tise. V. ö. 1636: Bartha Laza seu Szigeth.
- 1570.²⁹ *Hozzu Laz*, pratum; 1570 (Ujh. 1574. F. 35. Ns 5.; Per. 1573. Ns 63.); 1636 (Ujh. 1636. F. 24. Ns 38; Acta Part. ad Nm 439. F.); 1643, 1645 (u. ott G,H); 1651: Hoszo Laz (Ujh. 1651. F. 29. Ns 4); 1654 (Per. 1654. Ns 43); 1656: Hoszu Lasz (Acta Part ad Nm 439; Per. 1656. F. I. Ns 25); 1657 (Lel. Met. Ber. Ns 47).
- Egyhaz Pataka*.
Deak Laza.
*Zaskas*³⁰ *terra alias Deak lazza*.

települt Rákóc, majd a Perényi-uradalomhoz tartozó újabb települések, a két Sárád, Veresmart, Kirva és Veréce között újult fel. Főleg Rakasz és Veresmart között folyt ádáz harc a *Hosszúláz* nevű tiszavölgyi rétért, melyet a Perényiek a hegyoldalba települt Veresmart számára mindenáron szerettek volna megkaparítani, minthogy – saját indokolásuk szerint – nélküle a falu „elpusztul”. A Perényiek és Újhelyiek több ízben kötöttek egyezséget, de ezek – főként a Perényi-jobbágyok erőszakos foglalásai miatt, újból és újból felborultak s a torzsalkodás csak a XVII. század vége felé zárult le. Az 1546., 1570., 1633., 1656. évekből következőleg felsorolt földrajzi neveket a *Hosszúláz* körül lezajlott villongások és egyességek irataiból merítettük s Rakasznál és nem a reá igényt tartó szomszéd faluknál soroltuk fel azért, mert Rakasz alapítása évszázadokkal megelőzte az utóbbiakét s a szóbanforgó vitás területekhez Rakasznak több joga is volt, ha végül le is kellett mondania egyes részéről. Ha tehát e területek előzőleg és pedig századokon keresztül Rakaszhoz tartozóak voltak, nevüket is minden bizonnyal a rakasziaktól kapták.

²⁶ Per. 1466. Ns 352.

²⁷ Ujh. XVI. sz. v. F. 6. Ns 33, F. 21. Ns 6.

²⁸ Gálod? Ismeretlen eredetű szó.

²⁹ Per. 1570. F. 13. Ns 10 és 1573. Ns 63; Ujh. 1574. F. 35. Ns 5.

³⁰ *Zaskas?*, ismeretlen szó.

- Rakaz Fywzesse*.³¹
Nadas tho.
Jazolpataka,³² 1657: Jaszol nevű patak (Lel. Met. Ug. Ns 23);
 1667 (Ujh. 1667. F. 27. Ns 48, Acta Part. ad Nm 439. N.).
*Koyta*³³ *hawasa*.
Hargas patak; 1657: Horgas patak (Lel. Met. Ug. Ns 23). L.
 még Veresmart határában is (1655).
Kaytar hegy forassa,³⁴ 1636: Kaitar hegy (Per. 1636. Ns 89;
 1656. Ns 88; Ujh. 1636. F. 24. Ns 38; Acta Part. ad Nm
 439. F.).
 1636.³⁵ *Bartha*,³⁶ terra; 1656: -insula (Acta Part. ad Nm 439; Per.
 1656. F. 1. Ns 25); 1657 (Lel. Met. Ber. Ns 47); 1865. a szomszéd
 Veresmart határában: Barta (Pesty); 1923. u. ott;
 Bart (Petrov 32).
Bartha Laza seu Szigeth; 1656: Barta nevű Láz (Per. 1656.
 F. 52. Ns 62); 1656 (Acta Part. ad Nm 439; Per. 1656. F. 1.
 Ns 25); 1657 (Lel. Met. Ber. Ns 47).
Sassas mely er,³⁷ Sasas mel er, rivulus; 1657: Sasas mily er
 (Lel. Met. Ber. Ns 47).
Fodor mező; 1865: Fodor (Pesty); 1923: u Fodorë (Petrov 35).
Tatar jaro,³⁵ terra.
 1655.³⁹ *Maloda*⁴⁰ *Tisza*, a folyó egyik ágának neve; 1662 (Per. 1662).
 1657.⁴¹ *Szalva fü*,⁴² 1667 (Ujh. 1667. F. 27. Ns 48; Acta Part. ad Nm
 439. N.). L. a Szalva patakot még Feketepatak (1295),
 Nagyszöllős (1336) és Salánk (1669) határában is.
 1666.⁴³ *Holt Tisza*.
Ketteős veölgy.
Szelis fő.⁴⁴

³¹ *Rakasz füzése*.

³² *Jazol – jaszol?*, a magyar jászol talán?

³³ Szláv eredetű személynévnek látszik, de v. ö. a következő jegyzettel.

³⁴ *Kajtar* magyar község = értalmas, haszontalan. NyTsz. II. 78; Oklsz. 438; MTSz. I. 1013. Valószínűnek látszik, hogy a *Koyta hawasa*-ban és a *Kaytar hegy*-ben az első szó azonos.

³⁵ Újh. 1636. F. 24. Ns 38; Per. 1636. Ns 89 és 1656. Ns 88; Acta Part. ad Nm 439. F.

³⁶ Magyar személynévből.

³⁷ *Sásas mély ér*.

³⁸ Nyilván a keleti Kárpátokon bejáró tatárok útja a szűk Tiszavölgyben.

³⁹ NRA 1060–51; Újh. 1655.

⁴⁰ *Maloda*, a tót és délszláv *mlada*, orosz *moloda* 'fiatal', tehát 'fiatal Tisza' (Kniezsa).

⁴¹ Lel. Met. Ug. Ns 23.

⁴² A Szalva patak forrása.

⁴³ Per. 1666. F. 20. Ns 5.

⁴⁴ *Széles?*

RÁKÓC.

*Rakoch, Racolch, Rakolch, Rakoloc.*¹

A falut a szomszédos Bilke (Bereg m.) vajdái telepítették 1330–1350 körül a Nagyszöllösi hegység északi lejtőjére.² Mint hogy az elfoglalt terület a Hontpázmány nemzetség birtokát képező Rakaszhoz tartozott, a nemzetség és a bilkeiek között hosszú pereskedés indult meg, mely végül a XV. sz.-ban kölcsönös engedménnyel és megosztással zárult le. A további fejlődés során a Bilkey család és a Hontpázmány nemzetségből származó Újhelyi család tagjain kívül, főleg a nőágak révén, számos más család is birtokot szerzett a faluban, úgyhogy a XVIII. sz. második felében már 25 birtokos osztozott rajta. Rákóc³ rutén telepítés, az ugocsai ruténség magja, első és legnépesebb községe. Az 1567. évi adójegyzékben ugyan csak 7 jobbágyot találunk, tudjuk azonban, hogy a falu már 1439-ben 32 jobbágysessiót számlált⁴ s a XVIII. sz.-i összeírások ismét jelentékeny számú jobbágyságról számolnak be. A falu rutén zömében a XVI–XVIII. sz.-ban állandóan helyet foglalt némi magyar réteg is, mely a falu nyelvét egészen a legújabb időkig kevertté tette.

BIRTOKOSOK.

1567.⁵ Horváth Kristóf 1 ip; Szirmay Lajos 1 mp; Ujhelyi Jakab 1 ip; -János és András 1 j, 1 ip, 1 pp; -Zsigmond 1 ip. – 1775.⁶ Bakatáj Sándor 1 i; Bárány János görög szertartású lelkész 9 i; Csorba György 2 i; Dienes Zsigmond 2 i; Dobsa Ferenc 2 c, 2 si; Fejér János 2 c, Fekete Teréz 1 c; ifj. Ilosvay Ferenc 3 i; -Imre 1 c; Keresztes Antal 6 c, 2 si; Komáromyné 1 c; Komlósy Ferenc 6 c, 1 i; -István 2 c, 1 i; Lipcsey Sándor 1 c, 1 i; Lövey György 1 i; a miszticei szerzetes konvent 1 c, 1 i; Nemes György 2 c; Pák János 1 e, 2 i, 1 si; -László 2 i; Pap Mihály 3 c, 3 i; Patay József 2 c, 2 i, 2 si; br. Perényi Elek árvái 1 c, 3 i; özv. Sárközy Lászlóné 1 i; Sváby László 2 c; ifj. Ujhelyi József 2 c.

JOBBÁGYSÁG.

1439.⁷ Sz: quidem Zaa ruthenus.

¹ Legújabbban, mivel a községnek a hegyek közé eső részein *Kisrákóc* név alatt új község alakult, az anyaközség a *Nagyrákóc* nevet kapta.

² A telepítés körülményeiről bővebben szoltunk a 96. s köv. l.-okon.

³ A falu neve: *Rákóc* < szl. *Rakovъць* < *rakъ* 'rák'. (Kniezsa). A ruténség nyelvén: *Rakovec* (Loc. 284; Petrov Mat. VI. 208).

⁴ Ujh. Dl. 38276.

⁵ Dic.

⁶ UT.

⁷ Rákócnak a Bilkeyek és Ujhelyiek között történt felosztásában. Ujh. Dl. 38276.

1477.⁸ Sz: Klym nomine ruthenus.

1552.⁹ M: Kazdagh; Sz: Takar.

1560.¹⁰ M: Nagy.

1567.¹¹ 1 j, 4 ip, 1 mp, 1 pp. – M: Kius, Nagy; Sz: 2 Hacsko, Mihalyko; B: Orozfeuldi, Simon.

1567–1715. között új nevek. 1570.¹² M: Biro, Fekethe; Sz: 2 Kozta, Takar (Tokar Ujh. 1667. F. 27. Ns 48); B: Kenez. – 1572.¹³ Sz: Posta. – 1574.¹⁴ Sz: Dasko, Hanus. – 1640.¹⁵ M: Aztalos, Bereczk; Sz: Demeter, Fodoricz Jaczko alias Jakab Ferenc, Kubrin; B: Deniri (?) Janko, Gogy, Pap, Rosossai. – 1659.¹⁶ M: Fejes, Halasz; Sz: Kucima, Mihoczicz, Paloka, Postak (v. ö. 1672: Posta), Riczko, Szvitlik; B: Kereczkey. – 1667.¹⁷ M: Fazokas, Magé, Sandor, Varga; Sz: Bexanics, Chuda, Dedics, Dicsko (v. ö. 1677: Cziczko), Fedora, Fedorin, Goida, Hosdgyák (1672: Hozgyan UC 8–3), Kopa, Kovács, Marenics, Miniga, Panyustyát, Pipor, Pirda, Stefanics, Udenics, Zlotarcsicz; B: Koczan, Oláh, Pataky, Rak. – 1671.¹⁸ M: Füles; Sz: Fedina. – 1672.¹⁹ Sz: Cziczko (1712: Csicska UC 161–26; v. ö. 1667: Dicsko), Pituch (1712: Piták UC 161–26); B: Kurta, Marcus. – 1696.²⁰ M: Törő; Sz: Aleyovics, Foedoimczicz(?); B: Andris (e. n.; Andras, des, NRA 1762–47), Kancsfalui(?). – 1712²¹ M: Magyar, Mező, Tamás; Sz: Blisztyák, Rakosinecz; B: Bródi, Lengyel.

1715.²² 51 c, 7 i. – M: Farkas, Magyar, Rongyos, Sandory, Szabó, 2 Törő (1717: Töre NRA 1762–47; 1720: Terey UC 156–23; 1728: Tőrej u. ott 57–48); Sz: Alexanchin (?), 1720: Alexa CR.; 1743: Alexanics Per. 1743. Ns 6), Bekszanich, Bubátka (1720: Bukatka CR), Fedenich (1720: Fedinicz u. ott), 2 Hanusz, Jazecsco (1743: Jacesco Per. 1743. Ns 6), Kobrin (1720: Kobin UC 156–23; 1743: Kabrény Per. 1743. Ns 6); 2 Khuda (1720: Huda CR), Koppan (1720: Kopa u. ott), Lázár, Luskavich (1720: Luskavich (1720: Lukovics CR; 1743: Luskávicz Per. 1743. Ns 6), Maruska (1743: Maruscásák

⁸ Ujhelyi János jobbágya, Ujh. Dl. 38398.

⁹ Verbóczy-ek által Szirmay Lajosnak elzalogosított jobbágy. Ujh. 1552. F. 26. Ns 15.

¹⁰ Hatalmaskodásban résztvevő jobbágy. Ujh. 1560. F. 23. Ns 17.

¹¹ Az adó alá eső portól összeszámlálásakor készített jegyzek teljes névsora. Dic.

¹² Per. 1570.

^{13_14} Dic.

¹⁰ Hatalmaskodásban résztvevő jobbágyok. NRA 906–27, 28, 29, 31, 32, 34, 35.

¹⁶ Tanúk között, u. ott 950–65.

¹⁷ Tanúk között. Ujh. 1667. F. 27. Ns 48.

¹⁸ Néhai Ujhelyi János elkobzott birtokán levő jobbágyok között. UC 64–40.

¹⁹ Egressy János elkobzott birtokán levő jobbágyok között UC 8–3.

²⁰ A Lázár-család osztályozásában szereplő jobbágyok között. P. 4–5023. sub CC.

²¹ A Bilkey-féle kincstári birtokrészen levő jobbágyok között. UC 161–26.

²² Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora CR.

Per. 1743. Ns 6), Mikosich, Mizuny (1720: Mison UC 156–23), Olenich (1720: Olemis u. ott), 2 Pipur, 2 Pirda, Pituk, Pizda, Polyóka (1720: Paloka CR), 2 Popovich (1743: Papavics Per. 1743. Ns 6, 2 Posták (1743: Posta u. ott), Sarkásziny, Szmereka, Udinicz, Vaszilinkó, Zicsko²³ (1720: Zdiczko CR, s Csicsko UC 156–23; 1743: Diczko Per. 1743. Ns 6; v. ö. 1667: Dicsko, 1672: Cziczko), Zolotár (1743: Zalatur u. ott); *O*: Szerbina (1720: Serbin UC 156–23; Szerben Per. 1743. Ns 6); *B*: Bereznay, Bile, Bilkey, Bródy, Gugyi, Koczán, Kurta, 3 Lengyel, Lukangyi, Palcsay (1720: Palcsei CR; 1743: Palcsé Per. 1743. Ns 6), 4 Rákh.

1715–1775. között további új nevek. 1717.²⁴ *M*: Gacsalyi (des); *Sz*: Dogarits (1721: Doganics UC 31–114); *B*: Iloncai, Szallai (des). – 1720.²⁵ *M*: Pogány; *Sz*: Aliscsak (des, v. ö. 1715: Alexanchin), Dimitraj (v. ö. 1640: Demeter), Holcsán (des, 1721: Holcsunszki, des, UC 31–114; 1728: Halcsicsán, des, u. ott 57–48), Ihnáth (des), Jakab (v. ö. 1640), Juskevics (des), Kabuscson, Kopivaru (des), Lukacsmez (1743: Lukacsin Per. 1743. Ns 6; 1745: Lukacs UC 44–44), Maxin (1743; Mákszem Per. 1743. Ns 6), Popusky (des), Babucsmez(?) , Rakoczi (1743: Rákóczinecz Per. 1743. Ns 6; 1768: Rakuszczinicz UC 161–26), Ruszin; *B*: Szajkofalusi. – 1728.²⁶ *Sz*: Csobovicz (des), Dusj, Kebza (1743: Kepsa Per. 1743. Ns 6), Lusko (1743: Hluska Per. 1743. Ns 6), Szansovicz (des), Verchovinszky, Vulcsarivcz; *B*: Lipcej (des), Stephan. – 1743.²⁷ *M*: Bárány, Molnár, Sánta, Szakács; *Sz*: Bilohorka, Bóbis, Cspra (v. ö. 1775: Czupra), Danko, Hudinécz (v. ö. 1715: Khuda), Kapánc, Komej, Krőka (?) (Murfikiz(?), Polyak, Todacsis, Zelenyák; *B*: Györgyu. – 1768.²⁸ *Sz*: Jaczkanitz, Roszticzki, Sztarosza.

1775.²⁹ 36 c, 35 i, 7 si. – *M*: Bárány, Magyar, 3 Molnár; *Sz*: Alexanits, Baktyán, Bileczki, 4 Biléj, Bilurka, Bobita (v. ö. 1743: Bóbis), 2 Czupra, Duthinecz, Kabrin, Kepsa, Koleszár, 2 Khuda, Lucskavics, 5 Lukács, 2 Maruska, 2 Palcse, Palcsin, Paloka, Palyuk, 3 Pirda, Polyák, 6 Popovics, Posta, 6 Posták, 4 Rakuszinecz, Sztarosza, Vaszilinecz, 2 Zalotár, 2 Zelenák; *O*: Serben; *B*: Brodi, Gyugy, Gyügye, 2 Koczán, Lukángyi, 2 Orosz, 6 Rák, Rákoczi.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*,³⁰ a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyságlevél szerint rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920.

²³ A helyes alak: Zdiczko.

²⁴ A Szuhay Mártonnak elzálogosított jobbágyok között. NRA 1762–47.

²⁵ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás névsorában (CR) s néhány Bilkey Miklós birtokrészén. (UC 156–23).

²⁶ A Szuhay-birtokrészeken. UC 57–48.

²⁷ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁸ A Bilkey-birtokrészén. UC 161–26.

²⁹ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

³⁰ A falu előljárósága (hadnagy: Dicsko, főbíró: Popvics, hites polgárok: Bile, Jaczecko, Magyar, Mizun, Pipur, Popovics, 2 Postak, Rak, Tirei, Zolotár) 1727-ben magyar nyelven adott ki reversalis levelet. Ujh. 1727. F. 29., Ns 29.

284.) a faluban főként divatozónak a *rutén* nyelvet jelöli meg, a falu jegyzőjének 1861. évi jelentése szerint pedig Ölyvösön, Nagy- és Kis-Rákócon, Alsósáradon az uralkodó nyelv *orosz*, de nincs olyan helység, ahol több egyén a pór nép közt nem találatna, ki *magyarul* beszél (Helyt. 20895/1862. eln.).

FÖLDRAJZI NEVEK.

1439.³¹ *Borsva*, fluvius; 1570 (Per 1573. Ns 63; Ujh. 1574. F. 35. Ns 5); 1783 (UC 161–26); 1789 (U. ott 162–53); v. ö. még Feketepatak (1295), Komját (1434), Nagyszöllős (1366), Salánk (1414) határában is.

Eger, arbor.

Hados,³² fossatum se vallis lutosa; 1865: Chodos (Pesty); 1900. körül: Chados (Kom. jz.); 1923: Hodyš (Petrov 34).

Mesde (mesgye).

1507.³³ *Lonka*³⁴ nevű terra; 1570 (Per. 1573. Ns 63; Ujh. 1574. F. 35. Ns 5); 1575: Lonka (A rákóci g. kath. hitközség lt.-a, Kom. jz.).

1549.³⁵ *Prekopataka*.³⁶

1570.³⁷ *Rakolcz Lyget*, erdő; 1575: *Rakolcz Lygethe* (A rákóci gör. kath. hitközség levéltára, Kom. jz.).

Sarod pataka; 1575 (u. ott); 1603: *Sárad patak* (Acta Part. ad Nm 439); 1666: *Saar patak* (Per. 1666. F. 20. Ns 5); 1667 (Ujh. 1667. F. 27. Ns 48); 1789 (UC 162–53); 1879: *Sardik p.* (a 75000-es kat. térképen). L. még *Alsósárad* (1657) és *Nagyszöllős* (1359) határában is.

Beberke fluvius; 1603: *Beberke* (Acta Part. ad Nm 439); 1667 (Ujh. 1667. F. 27. Ns 48); 1879 (a 75.000-es kat. térképen); v. ö. 1439: *Hadossal* fentebb. L. még *Feketepatak* (1295), *Komját* (1434) és *Nagyszöllős* (1336) határában is.

Chyonkas Lygete.³⁸

Nagy Chonkas, silva.

Byrcz, alpes.

Egres, stagnum.

Kenderasztato, stagnum.

³¹ Bilke és Rákócz határában. Ujh. Dl. 36276.

³² Vlg. *Hódos* (Komáromy is így értelmezi), ez esetben pedig összevetendő a falu határán átfolyó *Beberke* patakkal (l. 1570), melynek neve a szl. *bebr̥ka* < *bebr̥* – *bobr̥* = szóból ered.

³³ Ujh. Dl. 38448.

³⁴ *Lonka* < szláv (oroszok előtti) *loka* 'rét, mező'; v. ö. orosz, tót *luka* (Kniezsa).

³⁵ A rákóci g. kat. hitközség lt.-a, Kom. jz.

³⁶ Talán egyszerejtéssel régebbi *Prekopa-pataká*-ból; *prekopa* (szl) 'árok, vágás'. (Kniezsa).

³⁷ Per. 1573. Ns 63; Ujh. 1574. F. 35. Ns 5.

³⁸ Az itt következő 7 magyar földrajzi nevet az oklevelek nem állítják kifejezetten Rákóchoz tartozónak, de megállapítható, hogy a *Borsova-Beberke* környékén az előző hárommal együtt szerepelnek, s így csak odaszámíthatók.

- 1639.³⁹ *Sebes Patak alias Boztrin (?) patak.*⁴⁰ 1659: Biztra patak (NRA 950–65); 1732: Bisztra patak (Horváth cs. lt-a, Kom. jz.); 1783: Bisztra (UC 161–26); 1879: Bistra p. (a 75000-es kat. térképen); 1925: Bystryi (Petrov 33, 34).
- 1659.⁴¹ *Görbe patak.*
*Szilestyej*⁴² *patakja*; 1923: Selišnyj (Petrov 34).
*Nisticej*⁴³ *patak*; 1865: Mstičuvka (Pestyből Petrov 34); 1923: Imstičuvka dülönév (Petrov 34).
- 1657.⁴⁴ *Vusycze*⁴⁵ nevű hegy.
*Zab patak.*⁴⁶
- 1667.⁴⁷ *Szukova patak.*⁴⁸
- 1789.⁴⁹ *Horok(?)*⁵⁰ nevű rét.
- 1811.⁵¹ *Kis Rákócz alias Láz* nevű diverticulum.

SALÁNK.

Ugocsa megye legnagyobb határú s egyik legnépesebb falva, a Borsova mentén, jó részben lapályos és mocsaras területen. Ez a nagy terület 1295-ben még a Gutkeled nemzetség Feketepatak nevű birtokának határához tartozott¹ s minthogy Salánk nevével először csak 1332–37-ben találkozunk,² kétségtelen,

³⁹ NRA 906–27, 28, 29, 31, 32, 34, 35.

⁴⁰ *Bisztra* < szl. *bystra* ‚sebes‘, t. i. *voda* = víz (Kniezsa). A patak a Berberkébe ömlik s nem tévesztendő össze a szomszédos Rakasznál felvett Sebes-patakkal, mely a Tiszába szakadt.

⁴¹ NRA 950–65.

⁴² A máramarosmegyei *Szelistye* neve után.

⁴³ Minden bizonnyal helyesen: *Miszticej*, a szomszédos, de már beregmegeyi falu neve után.

⁴⁴ Lel. Met. Ug. Ns 23.

⁴⁵ Kétségtelenül szláv név. Valószínűleg a „*jel'cha* = égerfa” szónak rutén alakjából (ukrán *vilcha* – haz. rut. *vil'cha*, *vil'cha*) képzett *Vul'sice* névnek nem egészen pontos lejegyzése. V. ö. *Vulsinka* hn. Ung m. < rut. *vil'sinka* (– orosz *ol'sinka*). (Kniezsa).

⁴⁶ Az Ujhelyiek szerint a Sárád patak a fenti hegyről folyik le, ahonnan Zab pataknak mondatik.

⁴⁷ Ujh. 1667. F. 27. Ns 48; Acta Part. ad N 439. N.

⁴⁸ *Szukova* eredete bizonytalan. Szlávznak látszik, de az alapszó nem világos, v. ö. szerb *Sukovo* hn. a moravai bánságban. *Niketić* Admin. rečnik mesta kalj. Jugoslavje, Beograd, 1931, 678. (Kniezsa).

⁴⁹ UC 162–53.

⁵⁰ Eredete ismeretlen.

⁵¹ NRA 1791–28.

¹ Wenzel V. 135–137; Károlyi I. 21–23. V. ö. a Feketepataknál elmondottakat.

² Mon. Hung. Vat. I. 1. 330, 371. – Oklevélben: Per. 1354. F. 15. Ns 17.

hogy a rövid idő alatt felvirágzó nagy község 1295 és 1332–37 között települt. A nemzetség szatmári-ugocsai ága, a Gacsályi, Salánky, Atyai családok, majd tartósan a nemzetségbeli Rozsályi Kun család birtokát képezte s a Rozsályi Kunok fiágának kihaltával a leányági Barkóczyak, majd hasonló módon a Károlyiak és mások kezére került.³ Bár a falu neve magyar eredetű,⁴ a földrajzi nevekben – és pedig a koraikban is – idegen nyelvi hatások állapíthatók meg s az, első, 1509-ből származó jobbágy névsorban is némi idegen, vagy legalább is bizonytalan eredetű réteg figyelhető meg. Az utóbbiak aránya azonban csekély, úgyhogy Salánk az első XVI. sz.-beli névsorok alapján teljes egészében magyarnak tekinthető. A XVII–XVIII. sz.-ban rutének telepedtek⁵ az egyébként szembezőkő állandóságot mutató magyar jobbágy családok sorai közé.

BIRTOKOSOK.

1567.⁶ Özv. Kun Imréné 1 j, 6 ip, 2 mp, 12 pp; özv. Kun Jánosné és Miklósné 1 j, 8 ip, 21 pp, 1 ss, 1 eb, 6 des; Kun László 1 j, 20 ip, 4 mp, 42 pp. – 1775.⁷ Gr. Desöffy Sámuel 10 c, 5 i, 1 si; gr. Károlyi Antal 60 c, 49 i. –

HELYI KISNEMESSÉG.

1743.⁸ Armalista. *B*: Bindász. – 1754/55.⁹ Armalista. *M*: Setre.

JOBBÁGYSÁG.¹⁰

1509.¹¹ *M*: 4 Adam, 2 Alch, Andhras, Balynth, 3 Bartha, Bechy, Beythe, 2 Bene, Boda, 4 Bokor, 2 Bws, 2 Chaky, Chekee,

³ V. ö.: A Károlyi család jószágainak birtoklási története. 1911. I. 192.

⁴ Hrabár János komjáti g. kat. parochus szerint a falu Zalán–Szálán fejedelemtől kapta nevét (Pesty, 1865. Nagykomját). A név a *Salamon* származéka valóban éppúgy lehet, mint a „*Salán*”-é. Az utóbbiban nem szükséges a bolgárszláv fejedelmet gondolni, mert lehet valami török személynév is, amely a magyar *csalán* szóval azonos. A *Zalán* ugyanis valóban *s*-sel olvasandó. Anonymus is mindig *Salánt* ír. (Kniezsa).

⁵ 1708-ban írja Károlyi Sándor: „a Salánkon mostanában megtelepedett nyavalyás oroszok.” Tört. Tár. 1901. 408. A falu neve ruténul is: Salánki (Petrov Mat. VI. 213).

⁶ Dic.

⁷ UT.

⁸ Per. 1743. Ns 6.

⁹ Helyt. Nob.

¹⁰ A salánki református papok névsorát az 1577–1613. évekből a dézsmanyugták alapján közölte Zoványi: MPrEA XIII. 111.

¹¹ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Per. 1509. F. 22. Ns 23. Bár a szövegből nem derül ki, a névsort bátran tekinthetjük teljesnek.

Chobor, Demyen, Deaghew, 2 Dyak, Dyenes, Dwdw, Egyed, Ezeny, Fabyan, 2 Farnos (1579: Fornosi Dec. Ber.), 3 Fyntha, Fodor, 4 Fogas, 2 Gal, 2 Galy, Gewdew, Gyerewaz, Gyewrffy, Hydyegh, 2 Hwzar, Jwhaz, 2 Kachy, 3 Kalastha, 3 Kardos, 3 Kathona, Kelemen, 2 Keepiro, 2 Keez, Kezy, 2 Kys, Koczy, 5 Kosa, 2 Kovach (az egyik: Faber), Maghzo, 6 Magyar, Maky, 2 Mark, Markos, Marthon, 2 Molnar, 8 Nagh, 4 Orban (Wrban), Paysos, 5 Pallfy, Pether, Pethes, 4 Pethew, 2 Pogachas, Posa, Rakos, Salanky, 4 Symon, Zoldus, 3 Soos, 2 Zabo, Zanyzlo, Zele, Thalaz, 2 Thamo, Thar, Thawaly, Thelyges, 5 Warga, Wechy, 4 Weres, Wyncze; *B*: Dabo (?), Dako, Dench, Dwl, Erdely, Glosy (?), Hanchyo, Hanga, Holthez (talán Solthez?), 2 Jano, Kenez, 2 Kodor, Koncz (l. a későbbi bizonytalan változatokat), Koztha, Moryk, Oroz, 2 Raacz, Zaz, 5 Thoth, Vazza(?), Wozyo, Wgew.

1567.¹² 3 j, 34 ip, 6 mp, 75 pp, 1 ss, 1 cb s név nélkül 6 des. *M*: Alch, 5 Bartha, Bene, Bereck, Biro, 2 Bokor, Borbely, Bus (1611: Busi Dec. Ber.), Cywtka (1584. hibásan: Cziurka, 1598: Putka Dec. Ber.), 2 Dewngew (1581. hibásan: Dengy Dec. Ber.), Dienes, Duda (1599. hibásan: Dudozh; 1611: Dudo Dec. Ber.), Egied (1581: Eggyet Dec. Ber.), 3 Fabian, 2 Fazekas, 3 Fintha, 4 Gal, Gechye (1574: Gewcei Dic.; 1576: Gechey; 1579: Geocze; 1598: Deche Dec. Ber.), 2 Gergely, Georgffi, Jakab, 2 Joo, Kachy (1582: Kaczy Dec. Ber.), Kalastha (1576: Kallosotha u. ott), Kardos, Kelemen, Kepyro (1581: Kepeiro Dec. Ber.), Kereztes, Kereztyen, Kez (1581: Keoz u. ott), Kiws, 4 Kowach, Kun, Literatus (l. 1509: Dyak; 1570: Deak Dic), Magiar, Mago (1599: Mangho; 1602. hibásan: Vagho Dec. Ber.), Makk (1572: Makki Dic), 6 Nagy, 2 Nagy gewrg, Nagy gergely, Nagy peter, 3 Orban, Palfi, Petew, 3 Pogachios, 2 Pothi, 6 Simon, Sos, Thama (1570: Thomo Dic; 1599: Tamok Dec. Ber.), Thar, 6 Wargha, Vince, Zalay, Zilagy, 4 Zsoldos; *Sz*: Rados (1570: Radis Dic; 1581: Chados; 1584: Radosz; 1597. hibásan: Vadas Dec. Ber.), 2 Suchar (1577: Sohar Dec. Ber.); *B*: Bobith, Boyda (1610: Boda Dec. Ber.), Buda, 4 Dench (1576: Dancz Dec. Ber.), 2 Erdeli, Ispán, 2 Jano (1579: Giano u. ott), Keünch (1570: Kencz Dic; 1576: Gency Dec. Ber.; 1577: Koncz u. ott), More, 2 Oroz (1570: Orozy Dic), 2 Toth, Zoltez.

1567–1633. között új nevek.¹³ 1570. *M*: 1570. Hegedús, Kocyar (1572: Kulchyar Dic; 1581: Kochar Dec. Ber.); *B*: Koncz^{13a} (1572: Kinch; 1574: Kwncz Dic; 1577: Kench; 1581: Geonch Dec. Ber.). – 1572. *M*: Gerewch (1579: Gerocz; 1580: Geracz u. ott), Kaposi, Mathe, Sipos, Vasi (1574: Vossy Dic; 1584: Vas Dec. Ber.); *B*: Kanio,

¹² Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. UT.

¹³ Az 1570–1574. évi nevek szintén dicajegyzékekből (Dic), az 1574–1632. évek dézsmajegyzékekből (Dec. Ber.), kivéve az 1612. évi adatot, melynek levéltári forrása: NRA 837–10. A következő nevek csupán egyszer szerepelnek: Bakta, Boncba, Bonda, Boeresz, Ferencz, Ondo, Samsony, Siro, Ziuz, Z. Geörgv, Vegh.

^{13a} A név viselője nem egy az 1567. évi Keünch Illéssel (ennek Mátyás a keresztnéve), bár a két név azonosnak, Kencs–Köncs hangzásúnak látszik.

Kozta. – 1574. *M*: Bonnar (1576: Bodnar Dec. Ber.), Lelezy; *B*: Olah, Thiberis. – 1576. *M*: Fanchykay (1577: Fanchyk Dec. Ber.), Farkas, Kozma, Papy. – 1577. *M*: Huzty, Santha; *B*: Boeresz(?). – 1579. *M*: Baniai (1581: Banay Dec. Ber.), Czioma (1581: Cziamo; 1582: Czoma Dec. Ber.), Laiosz, Polgar, Vegh; *B*: Osvat (1581: Oswald Bec. Ber.), Resta. – 1580. *B*: Bozy (1581: Bosy; 1632: Bosza Dec. Ber.). – 1581. *M*: Bakta. – 1582. *M*: Kati. – 1583. *B*: Boncha. – 1584. *M*: Uylaki. – 1597. *M*: Ferencz. – 1599. *M*: Bakos (1605. hibásan: Rakos). – 1602. *M*: Zarka; *B*: Ondo. – 1603. *M*: Pap. – 1604. *M*: Lakatos, Samsony, Swteő. – 1610. *M*: Ban. – 1611. *M*: Munkaczy. – 1612. *B*: Danos (des). – 1616. *M*: Balasi, Somodi, Ziuz; *B*: Bonda, Horvat, Ratta (vlg: Barta, 1. 1567). – 1625. *M*: Siro; *B*: Fonta, Furta (vlg. mindkettő helyesen: Finta). – 1632. *M*: Z. Geörgy; *B*: Busniak(?). –

1633.¹⁴ 1 j, 113 fr, 1 chr. *M*: 2 Adam (1689: Adanyi Dec. Ber.), Baniay, 2 Bartha, Bene, Biro, Bodnar, Borbely, Bus, 2 Egied, 3 Fabian, Farkas, 3 Faszekas, 2 Finta, 6 Gal, 2 Gecze, Gergely (1638: Geörghej Dec. Ber.), 2 Joo, Kaposy, 2 Kardos, 2 Kathy, 2 Kelemen, 3 Kesz, Keszi, 5 Koszma, 3 Kovacz, 2 Kun, Lovasz, 2 Magyar, Monar, 3 Nagy, Nameny, 4 Orban, 2 Palfy, Petheő, 3 Simon, 2 Sipos, Soos, Zenthesy, Zilagy, 2 Toma, Ujlaky, 3 Varga, 5 Sodos; *B*: Boda, 3 Bosy, Buda (vlg. Duda, 1. 1567), 3 Dencz, 2 Erdely (1690: Erdey Dec. Ber.), Hoszam (1634: Hozan; 1635: Kochan; 1637: Kozan Dec. Ber.), 4 Jana, Jano, Keöncz (1661: Kuntz, Koncs P. 4–5022. sub C), Olah, 2 Orosz, 3 Osvaht (1693: Osvagy Dec. Ber.; 1. 1581: Oswald), Rakos (vlg. azonos 1567: Rados), Sotesz, Zasz, Toot; *Sz*: Suhar.

1633–1715. között további új nevek.¹⁵ 1636. *M*: Balogh, Tiszahaty; *B*: Baczay (1637: Bacztay u. ott; 1661: Baczay P. 4–5022. sub C; 1681: Bacskay UC 69–47), Bisy (1637: Bixi; 1661: Biszo P. 4–5022. sub. C; 1689: Biss Dec. Ber.), Ilosvay. – 1637. *M*: Csahoczi, Santa. – 1661. *M*: Csahoczi, Santa. – 1661. *M*: Danyai (vlg. Banyai, 1. 1633), Kertesz, Kondor, Lőrincz, Mathe, Trombitas; *B*: Lukeszi(?), Sarkadi, Sovari. – 1689. *M*: Guthi; *Sz*: Cservak; *B*: Lipoczi, Sugar (vlg. Suhar 1. 1633). – 1690. *M*: Mészáros, Tarpay; *Sz*: Zán; *B*: Major. – 1691. *M*: Hentes; *B*: Göbő, Lipcsey, Varba. – 1692. *M*: Zöldös. – 1693. *M*: Fekete, Hagymas, Illyés, Szabados; *B*: Cseth, Hegtes(?), Rhoth (v. ö. 1775: Rőth).

1715.¹⁰ 33 c, 12 i, 2 provisor, 1 kulcsár, 1 bubulcus. *M*: 2 Ács,

¹⁴ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de utána ismét előfordulnak a következő, korábról már ismert nevek: Acz, Bakos, Balasi, Busnyak, Czioma, Csutka, Deak, Dienes, Dudo–Dudu, Fornosy, Horvat, Huszty, Jakab, Keresztes, Kulcsar, Lakatos, Leleszi, Mago, Markos, Munkacsi, Pap, Siro, Somogy, Szentgyörgyi.

¹⁵ Az 1636., 1637., 1689–1693. évi nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ber.; az 1661. évi: P. 4–5022. sub C.

¹⁶ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR. A kimutatásban ugyan nem szerepelnek, de utána is előfordulnak a következő, korábról már ismert nevek: Bisy, Dancs, Dencs, Dudu, Kertész, Kosa, Kozma, Kulcsar, Kun, Misko, Simon, Sipos, Tarpai.

2 Ádám, Bányay Bartha, Béres, Buty (helyesen Guty, l. 1689), Cseresznye, Csordás, Csorna (helyesen: Csoma), Denes, Dienes, Fábian, Farkas, Fazokas, Formosy, 3 Gáál, 2 Gecze, Jóó, 2 Kész, Konyhás, Lakatos, László, 2 Mátthé, Mészáros, Paty, Orbán, Szalontay, Szénássy, Tetves, Varga, 4 Soldos; Sz: Drabotiana (1716: Darabota Dec. Ber.), Hribovszky (1716: Riboczy Dec. Ber.), Misko, Zán; B: 3 Janó, Orosz.

1715–1775. között további új nevek. 1716.¹⁷ M: Bundas, Végső; Sz: Szánya. – 1743.¹⁸ M: Korhány, Létai; Sz: Palicsko, Papinecz, Predany, Tantik; Zs: Arrastovics; C: Csergő, Pati; B: Domján, Medve, Svább.

1775.¹⁹ 70 c, 44 i, 1 si. M: Acs, 2 Ádám, András, Aranka, 2 Bányai, 2 Barta, Bocskor, 3 Cseresznye, 2 Csoma, 2 Csordás, Dénes, 2 Duda, 6 Fábián, 2 Fanta, 2 Fazokas, Formos, 5 Gáll, Gecse, Gulyás, Guthy, Kati, Kelemen, 3 Kész, 5 Kiss, 2 Korhány, 2 Kósa, Kun, 4 László, 3 Létai, Magé, 3 Molnár, 3 Nagy, Nagy Ivanka, 2 Orbán, Papp, Rigó, 2 Róth (v. ö. 1693: Rhoth), 2 Simon, Sipos, 2 Szabó, Szarka, 2 Szücs, 2 Tekenyő, 6 Zsoldos; Sz: Dudarics, Lodány (l. 1743: Predány), Márkó, 2 Micskó, Palicskó, 2 Zán; B: 2 Bába, Bissi, Buta (l. előbb: Buda), 2 Csedrek, Czigány, Dávid, Dencs, 2 Homoki, 3 Jona (l. előbb: Jano), Karaszlai, Kövesdi, 2 Major, Medve, 5 Orosz, Puskás, Taraczközi.

A falu lakosainak nyelve (usitata, vernacula lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások s a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint *magyar* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése szerint (Helyt. 20895/1862. eln.) a faluban a *magyar* és *orosz* nyelv divatozik.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1414.²⁰ *Athak*,²¹ Athaagh, fluvius; 1551 (Lel. Met. Ug. Ns 20); 1627: Atak Patak (Lel. Met. Bereg Ns 5); 1669: Atak erdeje (NRA 1023–6); 1886: Attak erdő (a 75.000-es kat. térképen).

Hydeger,²² aqua. – *Palothpathaka*.

Rednek, fluvius; 1551 (Lel. Met. Ug. Ns 20); 1628: Redmecz-re véggel, Redmecz hat (Zolt. Ns 819); 1865: Rednekhát, Rednekköz, Rednek oldal (Pesty). L. Komját területén: Radnak (1434).

Borswa, fluvius; 1627: Borsowa (Lel. Met. Bereg Ns 5);

¹⁷ Dézsmajegyzékben. Dec. Ber.

¹⁸ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6. A zsidók és cigányok kifejezetten ezeknek jelölve.

¹⁹ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

²⁰ Az első öt név Salánk s a Koriatovich Tódor birtokát képező Bereg között megvont határ leírásában. (Lel. Met. Ber. Ns 7, 11; Károlyi II. 13–14), a tó Feketepatak és Salánk határában. Lel. Acta. 1414. Ns 84. (Kom. jz.).

²¹ *Athak* < ? szláv *otok* 'sziget', voltaképpen 'körül folyás'. (Kniezsa). Az erdő fekvése valóban ilyen.

²² Hideg-ér.

- [1671] (UC. 31–1); 1628: Borsova molna (Zolt. Ns 819); 1865: Borzsa vize (Pesty); 1879 (a 75000-es kat térképen). V. ö. 1671: Borsova mező. L. még Feketepatak (1295), Komját (1434), Nagyszöllős (1366) és Rákóc (1570). határában is.
- Gerzenchezad*²³ fluvius.
- Perneck to*,²⁴ 1865: Pernyész (Pesty); 1887: Pernyész (a 75000-es kat. térképen). L. Feketepatak határában 1295-ben *Prenez stagnum*-ot.
- 1454.²⁵ *Lygeth*, silva; 1551: Naghlygetherdeje. Lel. Met. Ug. Ns 20); 1669: Hegy Liget.
- Nagh erdeu*, silva; 1627: Nagy hozzu erdő (Lel. Met. Bereg. Ns 5); 1682: Hoszszu Nagy Erdő (UT. sub E). 1865: Nagy-erdő (Pesty); 1887: Nagy erdő (a 75000-es kat. térképen).
- Zalva Erdeu*, silva; 1551: Zalwa erdeje (Lel. Met. Ug; Ns 20); 1600 (NRA 746–9); 1865 (Pesty); 1923: Solvo erdő (Petrov 35). V. ö. Szalva vize 1669; 1671: Salva mezeje.
- 1551.²⁶ *Mochyar erdeu*, silva; 1865: Felső, -Hosszu mocsár, erdők (Pesty); 1887: Felsőmocsár, Felső erdő (a 75000-es kat. térképen); 1900. körül: Hosszumocsárerdő (Kom. jz.); 1923: Močar erdő (Petrov 35). L. még Nagyszöllős határában is (1357).
- Ilonok erwenye*²¹ locus. Ugyanez 1295-ben még Feketepatak határában: *Ilounukeurene*. (L. ott).
- Fylelwchka*, locus; 1780: Széle-, Szélye Lutska (Per. 1780. F. 12. Ns 7). L. ugyanez 1295-ben Feketepatak határában.
- Belywa*, fluvius; 1780: Bélyva (Per. 1780. F. 12. Ns 7); 1887: Bejova víz (a 75000-es kat. térképen). L. még Feketepatak határában is (1295).
- 1612.²⁸ *Rigó szeőlő*,²⁹ 1628 (Zolt. Ns 819). V. ö. 1628: Rigo lass; 1627: Rigopathaka.

²³ „pervenissent ad unam magnam clausuram, ubi prefatus fluvius Borswa duplicaretur, ubi etiam juxta ipsam clausuram quidam fluvius Gerzenchezad nominatus ad partem aquilonalem de ipso fluvio Borswa flueret...” A szó: *gerzence-szád*. *Gerzence* < szláv *greznica* a *grezъ* ‚sár, iszap‘ szóból. Víznevekben gyakran fordul elő a szlávban. V. ö. Miklosich, *Die Bildung der slav. P. N. und ON.* 249. (Kniezsa). *Szád* ‚száj, nyílás‘. NyTsz. III. 19; MTsz. II. 470; Oklsz. 872; MNy. IX. 260–261.

²⁴ Ha azonos megjelölésről van szó, a név eredete a „*pernye*” szóban kereshető.

²⁵ Lel. Met. Bereg Ns 6.

²⁶ A Salánk és Komját között megírt határ leírásában. Lel. Met. Ug. Ns 20.

²⁷ Az *Ilonok* folyó *örvénye*. V. ö. Nagyszöllős 1336: *Ilonukromlasa*. L. még a folyót Nagyszöllős határában is.

²⁸ NRA 837–10.

²⁹ Vlg. a Rigo családnév után, bár ilyen nevű jobbágyot csak 1775-ben találunk Salánkon.

- Bechy kalandos*³⁰ *szeölő*; 1628: Beczy Kallandos (Zolt. Ns 819).
Veres szeölő; 1628 (U. ott).
Kaszta szeöleő,³¹ 1628: Kozta sóllő (U. ott).
 1627.³² *Gierthyanfa*, arbor.
Rigo Pathaka, lacus. V. ö. 1612: Rigoszeölő; 1628: Rigo lass.
Kantor kerithwenie,³³ lacus.
Keöreösfa, arbor.
Szelepathaka,³⁴ lacus.
Keöreös Pathaka, lacus.
Keönyüdik,³⁵ lacus.
Rothat Pathak, lacus.
 1628.³⁶ *Bezlericz*³⁷ mellett; 1669: Bisztricz nevű halászó víz, Bisztric Halom (NRA 1023–6); [1671]: Besztericze oldal-rét (UC 31–1); 1865: Besztericpatak (Pesty).
Viz között; 1671: Vizközi oldal, rét (UC 31–1; 42–11); 1865: Vizköz (Pesty); 1887: Szil vizes köz (a 75000-es kat. térképen); 1900. körül: Szélvizes köz (Kom. iz.).
Rigo lass; 1865: Rigo laz (Pesty).
Nadas patak.
Ur kerte.
Bab helj.
Nagy kő-nél.
Niress, szőlő.
*Dobonioa*³⁸ *pataka*.
Dobonios,³⁹ szőlőhegy; 1772: Dobonyos, Nyakas Dobonyos (UT); 1865 (Pesty).
Nyakass, szőlőhegy; 1661: Nyakas szőlő, Nyakas völgy (NRA 879–47; 1023–5; P. 4.–5022. sub C); 1772 (UT. sub D); 1865: Nyakas oldal (Pesty).
Vajna,⁴⁰ szőlőhegy; 1661 (NRA 879–47, 1023–5; P. 4.–5022. sub C).
Ellő hegj, szőlőhegy; 1633: Előhegy (NRA 837–13); 1657 (NRA. 837–21); 1659: Előhegy alias Hajtás (Károlyi IV. 369); 1661: Eleőhegyen Haitas szőlő (NRA 879–47, 1023–5; P. 4–5022.. sub C); 1865 (Pesty).

³⁰ *Becsi* (Tiszabecsi) *kalandos* szőlő, *kalandos*, *kalandos* társaság, azaz a plébánosok társasága. NySz. II. 83.

³¹ Veres, Koszta családnevek. L. mindkét családnevet már 1509. óta.

³² A Bereg és Salánk között fekvő Nagyhosszúerdő határjárásában. Lel. Met. Bereg Ns 5.

³³ Kántor kerítvénye?

³⁴ Szele, vlg. személynév.

³⁵ Könnyü-dik?

³⁶ Zolt. Ns 819.

³⁷ *Beszteric* – *Bisztric* – *Beszterice* < szláv *bystrica* < *bystrъ* 'sebes' (Kniezsa).

³⁸ *Dobonyoa pataka*, talán helyesen *Dobonyos*. (L. a következő nevet).

³⁹ *Dobonyos*, eredete ismeretlen.

⁴⁰ *Vajna* vlg. személynév.

- 1657.⁴¹ *Asszonyszőlő*; 1659 (Károlyi IV. 369); 1661 (NRA 879–47, 1023–5; P. 4–5022. sub C); 1865 (Pesty).
- 1661.⁴² *Bene völgye. – Katonák gödre. – Kis oldal.*
Komlós nevű szőlő; 1865: Komlósy (Pesty).
Gál szőlő.
*Tyberis*⁴³ nevű szőlő; 1865 (Pesty).
- 1669.⁴⁴ *Too erdő*; 1671: To erdeje (Ug. jkv. 1671. dec. 22); 1672 (NRA 1723–33).
Hegy Liget; l. 1454: Lygeth.
Asszas erdő, 1865: Asszas, erdő (Pesty); 1887 (a 75000-es kat. térképen). L. még a szomszédos Feketepatak (1707) határában is.
*Bacso*⁴⁵ erdő; 1865: Bacsó, erdő (Pesty); 1923: Bočov (Petrov 35).
Szalva vize; 1887: Szalva p. (a 75000-es kat. térképen); 1900. körül: Szalvapatak (Kom. jz.); 1923: Solva (Petrov 35).
 V. ö. 1454: Zalva erdeu; 1671: Salva mezeje s l. még a Szalva patakot Feketepatak (1295), Nagyszöllős (1336) és Rakasz (1657) határában is.
- [1671].⁴⁶ *Borsova mező, calcatura*; 1865: Borsa mező (Pesty); 1900. körül: Borzsa hát (Kom. jz.). V. ö. 1410: Borsava, fluvius.
Nagy ut mezeje, calcatura; 1865: Nagy ut mező (Pesty); 1887: Nagy ut mente (a 75000-es kat. térképen); 1900. körül (Kom. jz.).
Salva mezeje, calcatura; 1865: Szalva mező (Pesty). V. ö. 1454: Zalva erdeu, 1669; Szalva vize.
*Csobi*⁴⁷ rét; 1865: Csóbi (Pesty).
Hát szőlő.
Malom szőlő.

SÁSVÁR.

Az ugoicsai kismemesi vidék egyik legrégebb települése és a kismemesség egyik, talán legősibb gócpontja Sásvár volt. Az összefoglaló bevezetésben a kismemesség eredetével kapcsolatban Sásvárról is szoltunk és reámutattunk azokra az adatokra és körülményekre, amelyek Sásváron eredetileg gyepűország, talán éppen székely határőrök jelenlétét sejtetik.¹ Birtokosai már kezdetben rokoni kapcsolatban állottak a többi kismemesi

⁴¹ NRA 837–21.

⁴² NRA 879–47; P. 4. 5022 sub. C.

⁴³ A hasonló jobbágycsaládnév után, I. 1574. A név eredete bizonytalan.

⁴⁴ NRA 1023–6.

⁴⁵ Vlg. személynév.

⁴⁶ UC 31–1, 42–11. V. ö. 29–13.

⁴⁷ Eredete bizonytalan, talán személynév után.

¹ L. a 80. s köv. l.-okon.

családokkal, főleg pedig a Szirmayakkal és Egresyekkel. A sásvári nemes családok szintén eltérébelyesedtek, azonban különösképpen éppen itt nem alakult ki a kúriális község. A faluban lakó nemesség és törzsökös jobbágyság nagy részének nevét már a középkorból ismerjük. Ezek, a földrajzi nevekkal egybevetve, kétségtelenül bizonyítják a falut megtöltő lakosság színmagyar voltát. A nemesség elszaporodásával és elszegényesedésével a jobbágyságban is hasonló folyamat indult meg és a telkes jobbágyokhoz képest felszökött a telketlen zsellérség arányszáma. Az utóbbiakban, miként más nemesi faluban is, nagy volt a hullámvás a betelepülés és továbbvándorlás gyors üteme élesen rajzolódik ki. A XVII. sz. második felében rutén betelepülés indult meg s az egykor színmagyar faluban a Tiszamente általános leromlása és pusztulása után, melyben az ősi jobbágyságnak teljesen nyoma veszett, a ruténség jutott túlsúlyra.²

NEMESSÉG.

Sásvárról nevezett családok. XIV. sz.: *M:* Egresy, Kántor, Sásváry. – XV. sz. *M:* Egresy, Kalós, Kántor, Kis, Kozma, Kun, Pogány, Sásváry, Szabó, Széles, Szirmay, Vas, Veres; *Sz:* Zubor (Zobor); *B:* Polonus, Sok (Soka, talán Szók?). – XVI. sz. *M:* Barthos, Csomay, Dabolcy, Egresy, Egry, Fornosy, Kalós, Kerechet, Király, Literátus, Lőrinc, Nagy, Eoz, Pál, Pogány, Sásváry, Szabó, Szilágyi, Tibay, Vathy, Veres; *Sz:* Zubor; *B:* Chymory (Chomay?), Polonus.

Egytelkesek, armalisták. 1670.³ Egytelkesek: *M:* 2 Gál, 2 Gödény, Kalós, Kovács; *B:* Kolonay. – 1681.⁴ Egytelkesek. *M:* Csató, 3 Gál, 2 Gödény, Gödényházy, Kalós, Katona, Kovács, Lukács, Por; *B:* Belényesy, Draskóczy, Horváth, Kolonay, Lipcsey, Reszegey. – 1743.⁵ Armalisták. *M:* 2 Nemes. – 1754–55.⁶ Armalisták. *Sz:* Rusilo.

Birtokosok. 1567.⁷ Ákos György 2 pp; Búdy Farkas 1 nd, 1 des; Csomaközy János 2 mp, 3 pp, 1 nd; id. Egresy János 1 mp, 1 pp; ifj. Egresy János 2 pp; Forgolányi Demeter 1 b; Horváth Mihály 2 mp, 1 ss, 3 pp; Horváth Péter 1 des; Perényi János 1 j, 1 ip, 3 pp; özv. Szabó Benedekné 1 nd; Székely Pál 1 pp, 1 des; Szirmay Lajos 2 mp, 1 pp; Thibay Ferenc 1 pp; Ujhelyi János 1 mp, 1 cb; Vetésy András 2 pp. – 1754–55.⁸ Bornemissza Ferenc,

² A falu neve ruténul is: *Sasvar* (Petrov Mat. VI. 213). A 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel *Tiszasásvár*-ban állapított meg a falu neve.

³ Ug. jkv. szept. 22/23. f. 22.

⁴ U. ott 1681. dec. 20. f. 652.

⁵ Per. 1743. Ns 6.

⁶ Nemesi összeírás. Helyt.

⁷ Dic.

⁸ Nemesi összeírás. Helyt.

Guty Péter, Kőszöghy János. – 1775.⁹ Bessenyei György 2 c, 1 i; Bodó János 5 c; özv. Bornemissza Ferencné Fóris Zsuzsanna 1 c; Bornemissza György 2 si; Dienes István 1 c, 1 i; Dienes Zsigmond 1 c; Fogarassy Imre 1 c; Fogarassy Zsigmond 5 c; Hagara Pál 3 c; özv. Hódossy Istvánné 3 c; Ilosvay Ferenc 2 c; Kalós László 1 c; Komjáthy Zsigmond 8 c, 1 si; Nagy Sándor 1 i; Nagyiday István 2 c, 3 i; br. Perényi Imre 3 c, 1 si; Sárközy László 1 i.

JOBÁGYÁSÁG.

- 1381.¹⁰ *M*: Stephanus filius Beke villicus.
 1410.¹¹ *M*: Magnus, (l. 1547: Nagy), Wrdugh (des); *B*: Koryaak, Pochyk s Valentinus filius Andriani.
 1466.¹² *M*: Kopaz (1550: Nagyid. Ns 62; 1553: U. ott 65).
 1468.¹³ *M*: Morycz, Rwsa, Salanky (1515: Tört. Tár. 1897. 492; 1535: Nagyid. Ns 54), Thar.
 1470.¹⁴: Harchas (1480: Dl. 18353; 1545: Ujh. 1545. F. 11. Ns 30).
 1472.¹⁵ *M*: Beke (1498: Lel. Acta 1498. Ns 6; 1545: Ujh. 1545. F. 11. Ns 30). Vekas (1486: Wekas Lel. Acta 1486. Ns 6; 1553: Nagyid. Ns 65); *B*: Andorko (1553: Nagyid. Ns 65).
 1473.¹⁶ *M*: Keral (1514: Kyrál Per. 1514. F. 30. Ns 2; 1545: Ujh. 1545. F. 11. Ns 30).
 1480.¹⁷ *M*: 3 Chwpros (1514: Tört. Tár. 1897. 492; 1521: Ujh. Dl. 38464), Kowach (1514: Faber Per. 1514 F. 30. Ns 2; 1546: Ujh. 1546. F. 19. Ns 23), Rethes, Zeke.
 1498.¹⁸ *M*: Zanyzlo.
 1510.¹⁹ *M*: Ferenc. (1545: Ujh. 1545. F. 11. Ns 30), Hagyo (1515: Tört. Tár. 1897. 492; 1548: Nagyid. Ns 59), Kecske (1553: Kechkes Nagyid. Ns 65), Penge.
 1514.²⁰ *M*: Feyes (des, 1545. Ujh. F. 11. Ns 30), Gaal, Kadar, Kosa (1545: Ujh. 1545. F. 11. Ns 30), Pethry (des), Zyws; *B*: Erdely (des).
 1515.²¹ *M*: Zablyas.
 1545.²²: Lewrincz (1553: Nagyid. Ns 65), Was (1547: Nagyid.

⁹ UT.

¹⁰ Lei. Acta 1381. Ns 18.

¹¹ Családi egyességben. Lel. Acta 1413. Ns 36.

¹² Nagyid. Ns 32.

¹³ U. ott Ns 33.

¹⁴ U. ott Ns 34.

¹⁵ Lel. Acta 1742. Ns 23, 26.

¹⁶ Zálogosításban. Ujh. Dl. 38372.

¹⁷ Beiktatásban. Dl. 18353.

¹⁸ Hatalmaskodásban. Lel. Acta 1498. Ns 7.

¹⁹ Hatalmaskodásban. Lel. Kom. jz. A nevek eredeti írásalakja nem állott rendelkezésemre.

²⁰ Cserében. Per. 1514. F. 30. Ns 1, 2.

²¹ Tört. Tár. 1897. 492.

²² Osztályozásban. Ujh. 1545. F. 11. Ns 30.

Ns 57); *N*: Gerlat (1553: Nagyid. Ns 65); *B*: Barsok.

1547.²³ *M*: Bartha (1550: Nagyid. Ns 62). Nagy.

1550.²⁴ *M*: Dabocz (1553: Dabolchy Nagyid. Ns 65). Phylep (1553: U. ott).

1553.²⁵ *M*: Byro, Puha; *B*: Literatus, Wasok.

1567.²⁶ 1 j, 2 ip, 7 mp, 19 pp, 1 ss, 3 nd, 1 cb, 1 b s név nélkül 3 des. *M*: 2 Bartha, 2 Bathari, 2 Chywre, 2 Daboch (1570: Daboczi Dic.), Darnay, 2 Ferench (1576: Ferenczy Dec Ug.), Filep, Hagio (1572: Hago Dec Ug.), Kopaz, 2 Kosa, 3 Lewrinch (1576: Leorinczy Dec Ug.), Nagy, Nagypal, 2 Pengew, Rosali, 4 Warga (1572: Sutor Dic), Was, Wykos (1572: Wekas Dic); *N*: 2 Gerlat; *B*: 2 Anderko, Salman (1572: Zalman Dic; 1576: Zalmany; 1578: Sarmany Dec. Ug.).

1567–1580. között új nevek.²⁷ 1570.²⁸ *M*: Biro, Eskola (1576: Oskola Dec Ug.), Kyraly, Kolchei (1572: Kölczei Dec Ug.), Por; *Sz*: Lyttwa; *B*: Boska, Lengjel, Thot. – 1572.²⁹ *M*: Baday, Farkas. Gal, Hevesj, Husztj, Kowacz, Kozma, Miko, Weg (Wygh); *T*: Dormanj; *B*: Wasok. – 1573.³⁰ *M*: Adorian, Bonj, Gheorgh, Salanki, Sanislo, Zabo alias Pethenye; *B*: Nemetj. – 1574.³¹ *M*: Kiws. – 1575.³² *M*: Bartus. – 1576.³³ *M*: Hym Varro, Szeoczy (1585: Szucz Dec. Ug.), Veres. – 1577.³⁴ *M*: Aszalol (1581. hibásan: Asztalos; 1585. a végleges alak: Azalos Dec. Ug.). – 1578.³⁵ Kala (1596: Callay Dec. Ug.). – 1579.³⁶ *M*: Cybere, Kassay, Lakathos, Monar, Sasvary.

1580.³⁷ 1 j, 51 fr, 16 chr. *M*: Barta, 2 Batari, Biro, Boldisar, 2 Cibere, 4 Cure, Daboci, Dobos (helyesen szintén: Daboci), 3 Ferench, Gal, 2 Hagio (1581: Agio Dec. Ug.), Harchias, Hegedüs, Himvarro, Kiral, Kis, Kolchy (1679: Kocsy Dec. Ug.), Konia, Kopas, 2 Kosa, Kovach, 4 Leorinch, 2 Miko, 9 Nagj, Nag Kis, Nemes, Oskola, 3 Pengo (1583. hibásan: Tengeo Dec. Ug.), Por, Rosaly, Sanislo, 3 Varga, Veg, Veres; *N*: Gerlat; *B*: 4 Andorko (1582: Andriko; 1596: Dorko; 1612: Andor Dec. Ug.), Rakoci, Tott, Tusa, Zaman (v. ö. 1567: Salman).

²³ Perbeli ítéletben. Nagyid. Ns 57.

²⁴ Zálogosításban. Nagyid. Ns 62.

²⁵ Nagyid. Ns 65.

²⁶ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

²⁷ A következő nevek csak egy ízben fordulnak elő: Baday, Bartus, Bonj, Boska, Dormanj, Gheorgh, Hevesj, Lengjel, Nemetj, Sasvary, Zabo alias Pethenye, Zeoczy.

²⁸ Dec. Ug.

²⁹ Dic. és Dec. Ug.

³⁰ Dec. Ug. s Per. 1749. F. 18. Ns 1.

³¹ Dic.

^{32–36} Dec. Ug.

³⁷ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábból már ismert családnevek: Adorján, Huszti, Kala, Kassay, Kölcsey, Lakatos, Litwa, Molnar, Vekas, Wasok.

1580–1631. között további új nevek.³⁸ 1581. *M*: Dizno, Polgar; *B*: Mogor. – 1582. *M*: Baranj (1616: Baraniai Dec. Ug.). – 1583. *M*: Fabian – 1585. *M*: Kelemen, Lazlo; *B*: Teorok. – 1586. *M*: Kochis; *B*: Orosz, Szeme (1587: Zeme Dec. Ug.). – 1589. *M*: Borbelj. – 1593. *M*: Boros, Kasos. – 1594. *M*: Aczj. – 1597. *M*: Bach, Damokos, Geore, Harangozo, Ladanj, Pasti; *B*: Gordan, Saara. – 1598. *M*: Kwn; *B*: Tandari. – 1600. *M*: Gaspar, Toldj. – 1601. *M*: Kokeniesdi; *B*: Oremus. – 1602. *M*: Alfeody, Hajdu (1648: Haygiu Dec. Ug.), Juhaz; *B*: Suho. – 1605. *B*: Olah, Posar. – 1607. *M*: Niagiary (1608: Magiary; 1615: Magyar Dec. Ug.). – 1608. *M*: Balas (1609. hibásan: Dalos Dec. Ug.), Nylas. – 1609. *M*: Giulay. – 1610. *Sz*: Mirko. – 1611. *M*: Korlatt. – 1612. *M*: Buzas. – 1615. *M*: Kalmar, Sandor; *B*: Boryani (v. ö. 1582: Baranj). – 1616. *M*: Zoltan (1648: Szolthan Dec. Ug.). – 1617. *M*: Beres, Leway, Szygiartha. – 1619. *M*: Zentkiraly. – 1621. *M*: Szius. – 1625. *M*: Koncz, Nag Ari, Zabo. – 1626. *M*: Balogh, Geödenhazi, Simon; *B*: Hogyt(?), Vasvari.

1631.³⁹ 1 j, 22 fr, 16 chr. *M*: Adorjan, Aszalj (l. 1577), Bartha, 2 Batari, Csyeöre, Dabocz, 7 Ferencz, Gall, 2 Hago, Kosa, 2 Kovacz, Lovacz (helyesen Lovász vagy Kovács?), 2 Lőrincz, Magyar, 2 Miko, 5 Nagi, 2 Poor, 2 Vargha; *N*: Gerlat; *B*: Andorka, Koszta, Oremus.

1631–1689. között további új nevek.^{39a} 1633. *M*: Hamwas (1634: Hamvaz Dec. Ug.), Medgyessj; *B*: Szasz (1638; Szaz u. ott). – 1644. *M*: Kajtor. – 1645. *M*: Kalman. – 1646. *B*: Erdelly. – 1651. *M*: Bagosi, Siket. – 1660. *M*: Czato, Pap; *B*: Lipczei. – 1666. *B*: Nyoko. – 1668. *M*: Palfi; *B*: Szeklenczei. – 1670. *M*: Besenyei. – 1673. *B*: Chonka, Kaniahazi. – 1678. *M*: Korbács; *Sz*: Timko; *B*: Leskü, Mihok. – 1679. *M*: Imre; *B*: Csoba, Horvat. – 1680. *M*: Cseplő; *B*: Desi. – 1687. *B*: Hora.

1689.⁴⁰ 1 j, 19 incola (12 fr, 7 chr), 16 i (14 chr, 2 miserabilis). *M*: 2 Adorjan, Cseplő, Dabolczy, Fekete, 3 Ferenc, Juhasz, Ki-

³⁸ E nevek szintén a dézsmajegyzékekből valók. Dec. Ug. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Alfeody, Bach, Balogh, Beres, Boryani, Boros, Damakos, Fabian, Gaspar, Gordan, Geödenhazi, Geore, Harangozo, Hogyt, Kalmar, Kasos, Kelemen, Koncz, Kwn, Ladanj (nő), Leway, Mirko, Mogor, Nag Ari, Pasti, Saara, Simon, Suho, Zabo, Szygiartha, Szius, Tandari (nő), Vasvari.

³⁹ A dézsmajegyzék teljes névsora. U. ott. Az ez évi jegyzékben nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábról már ismert nevek: Balogh, Barbely, Beres, Fekete, Gyulay, Hajdu, Harcasz (Harcás), Juhaz, Kiraly, Kyss, Kocsis, Koncz, Kopasz, Koszta, Lakatos, Lengyel, Orosz, Pall, Polgár, Szabo, Szentkirályi, Szoltan, Zeöcz, Tooth.

^{39a} Ezek a nevek is – az 1660. évek kivételével, melyek forrása: Per. 1660. F. 1. Ns 36 – szintén a dézsmajegyzékekből (Dec. Ug.) valók. A következő nevek csak egyszer szerepelnek: Csoba, Desi, Hora, Horvat, Imre, Korbacs, Leskü, Nyoko, Siket, Timko.

⁴⁰ A dézsmajegyzék teljes névsora. U. ott. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábról már ismert nevek: Bartha, Béres, Harcasz, Kajtor, Kiss, Pap, Sikett, Vegh.

raly, 2 Kosa, Kovacs, Mikó, Nagy, Por, Santa, Szentkirályi, Szűcs, Tar, 2 Warga; *B*: Gyitko, Hajdu, Koszta, 10 Orosz, Thótt.

1689–1775. között további új nevek. 1692.⁴¹ *W*: Deák, Fodor, Peleskei, Sipos, Szikszo; *Sz*: Panoka, Pradayna; *O*: Ursuly; *B*: Karabellis, Kurta. – 1693.⁴² *M*: Mészáros; *Sz*: Dicska; *B*: Bordas. – 1694. *M*:⁴³ Ur; *B*: Szaláda, Tep (1743: Tepe Per. 1743. Ns 6). – 1695.⁴⁴ *Sz*: Kublik (1696 Kuglik Dec. Ug.); *B*: Ticzay. – 1715.⁴⁵ *W*: Csordás, Fazokas, Hoszú, Szép, Varjú; *B*: Dolhay, Lipcsey, Szakány. – 1716.⁴⁶ *M*: Putnoki; *B*: Gata. – 1723.⁴⁷ *M*: Uszkai. – 1743.⁴⁸ *M*: Bogja; *Sz*: Holyák, Kotlány, Mikolaviczky; *B*: Izay, Komlósy, Márkus, Orbán, Sirogán, Szaraj; *Zs*:⁴³ Isak, Icskovics. – 1748.⁵⁰ *B*: Sarogány. – 1757.⁵¹ *M*: Gyönyörű. – 1763.⁵² *M*: Lapoczka.

1775.⁵³ 38 c, 7 i, 4 si. *M*: Boglya, 2 Juhász, Kós, László, Lovász. 2 Miklós, Molnár, Pusztay, Tüzes, Üvegess, Varga, Varjú; *Sz*: Buczela, Czapko, Czibár, Gazdik, Ilykú, Iszák, Ivó, Kancsik, Lela, 7 Lemák, Makár, Mojszi, Pányusztik, 2 Szirincza, Terenta, Verbits; *B*: Kozák, 2 Major, 2 Oláh, 5 Orosz, Sporta, Szöllösi.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyságlevél szerint a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) szerint a faluban főként a *rutén*, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint főként a magyar nyelv divatozik.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1458.⁵⁴ *Bohnya*,⁵⁵ praedium; 1470: Bodnya (Nagyid. Ns 35), Bonya (Lel. Acta 1470. Ns 13.); 1476: Bonnya (Nagyid. Ns 41); 1481 (Lel. Stat., Kom. jz.); 1514 (Per. 1514. F. 30. Ns 32); 1660 (Per. 1660. F. 1. Ns 36); 1802 (Per. 1805. szept. 18); 1865: Bodnya (Pesty).

1468.⁵⁶ *Laposvelghath*, szántóföld; 1802: Nagy Lapos (Per. 1805. szept. 18); 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2.); 1865: Lapos (Pesty).

^{41–44} Dec. Ug.

⁴⁵ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

⁴⁶ Dec. Ug.

⁴⁷ P. 4–757.

⁴⁸ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁴⁹ Kifejezetten zsidóknak jelölve meg.

⁵⁰ P. 4–3827. sub No 2.

⁵¹ U. ott sub No 1.

⁵² P. 4–863.

⁵³ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

⁵⁴ Nagyid. Ns 30.

⁵⁵ L. külön is: Banna; a szó eredetéről u. ott.

⁵⁶ P. 4–5617. sub No 36.

1478.⁵⁷ *Nadasfok*; 1553 (Nagyid. Ns 65); 1802 (Per. 1805. szept. 18); 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2.); 1865: *Nadas* (Pesty); 1923: *Nadoš* (Petrov 36).

Hynthoslaza.

Zekewelge.

1479.⁵⁸ *Zathmarwelgheley*;⁵⁹ 1498: *Zathmarwelgye* (Lel. Acta, 1498 Ns 7.).

Mochalaeley;⁶⁰ I. Mochola folyót Tivadar határában is (1512).

1498.⁶¹ *Macharzer*, terra; 1522 (Lel., Kom. jz.).

Kyssasvar, vicus; 1690: Új Sasvár (P. 4–2401. sub Ns 26); 1730: Vén Sásvár-ban gyümölcsös (Nagyid. Ns 240).

1540.⁶² *Sziget*; 1553: *Zyget* (Nagyid. Ns 65); 1581 (Nagyid. Ns 79).

Haraszt völgye; 1660 (Per. 1660. 1. Ns 36).

1544.⁶³ *Bonnya Machara*, terra et silva.

1545.⁶⁴ *Mogyoros*, pratum. – *Nagy Ryth*, pratum. – *Pap rythe*, pratum. – *Kys Ryth*, pratum.

1548.⁶⁵ *Zegys*, particula terrae; 1549: *Nagy Zegys*, *Felsew Zegys*, *insulae*⁶⁶ (Nagyid. Ns 61.); 1553: *Nagy Zege*s (Nagyid. Ns 65); 1555: *Szeges* (Ujh. 1555. F. 19. Ns 24); 1660: *Kis Szeg kert* (Per. 1660. F. 1. Ns 36); 1690: *Kis Szeg* (P. 4–2401. sub No 26).

1553.⁶⁷ *Palmezew*.

Kendermezew.

Morothwara Menewbe.

Fanchykyrew; 1658: *Fanczjky reh* (Per. 1645. F. 1. Ns 35).

Kewrek mezew: 1802: *Kerek mező* (Per. 1805. szept. 18); 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2.); 1888: *Kerekmező sziget* (a 75000-es kat. térképen).

Kysparazth; 1660 (Per. 1660. F. 1 Ns 36); 1865: *Nagyparaszt*, *Kisparaszt* (Pesty).

Hagyó olthwanya; 1660: *Köz Oltovány vápája* (Per. 1660. F. 1. Ns 36); 1802: *Hagyó vápa* (Per. 1805. szept. 18); 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2.).

Lokert, hortum. L. még *Tiszaújhely* (1544: *Bolya*, 1725: *Bolya ma Lokert*) határában is.

⁵⁷ Lel. Acta, Kom. jz.

⁵⁸ Lel. Acta 1479. Ns 25 s P. 4–3773. sub B, Z.

⁵⁹ *Szatmár – völgy – eleje*. A *Szatmár* ezek szerint patak, vagy patakmeder neve. A szó eredetéről Melich Honf. M. 221.

⁶⁰ *Mocsola – eleje*. A *mocsolya* = pocsolya, posványos víz, mocsár, kenderáztató. (NyTsz. II. 849; MTsz. I. 1467; Oklsz. 662). Itt patak.

⁶¹ Lel. Acta 1498. Ns 7.

⁶² Csoma J. lt.-a. Kom. jz. A szavak eredeti írásalakja nem állott rendelkezésemre.

⁶³ Nagyid. Ns 55.

⁶⁴ Ujh. 1545. F. 11. Ns 30.

⁶⁵ Ujh. 1548. F. 28. Ns 2. és 7.

⁶⁶ Fancsikai Fodor György a Tisza által Fancsikától Sásvárhoz hordott fenti szigeteken levő részeit eladja sásváriaknak.

⁶⁷ Nagyid. Ns 65.

- 1555.⁶⁸ *Kis Szőlő*, vinea.
 1581.⁶⁹ *Zigeth mező*, calcatura; 1585: Zigetre való nyomas (Nagyid. Ns 81).
 1660.⁷⁰ *Hideg víz vápája mellett*; 1802: Hideg vápa (Per. 1805. szept. 18). L. a Hidegviz-et még Egres (1356) és Nagyszöllős (1688) határában is.
Felső mező; 1802: Felső forduló (Per. 1805. szept. 18); 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2.); 1805 (Pesty).
Verbőczke.
To fark.
Hosszú szer.
 1802.⁷¹ *Szirmai ut*.
Kis mező; 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2.).
Alsó forduló; 1807 (u. ott).
Pengő felé; 1807 (u. ott); 1887 (a 75000-es kat. térképen).
Csepei füzes; 1807 (u. ott).
Rekettyé-ben, Rekettye hát-on; 1807 (u. ott).

SÓSÚJFALU.

Csarnatu Wyfalu (1622), Oláh Újfalu (1628), Sós Újfalu (1748).

Az Avas hegység északi nyúlványában, határával teljesen a hegyre szorulva csak a XVII. sz. második évtizedében települt e kis falu.¹ A Tiszavölgytől a hegy lejtőjére alatta korábban megtelepült Csarnató zárja el, melynek nevét a késői kis falu bizonyára azért viseli első nevében, mert annak határából szakította ki a magáét. Az „Oláh” nevet pedig kétségtelenül a vidék „Oláhság” nevéből kapta, megkülönböztetésül is a Tisza fölött szemben levő „Oroszság” nevű vidék Újfalujától. A XVIII. sz.-ban ezt a nevet is felcserélte a Sós jelzővel, melyhez a határában meginduló sóbányászat révén jutott. Első telepesei, neveik után ítélve, főként a mármarosai és beregi rutén hegyvidékről kerültek ki. Időnként némi magyar beszivárgás is megfigyelhető, ez azonban nem annyira folyamatos, hogy a magyar elem a túlnyomó ruténség mellett nyelvét fenn tudná tartani. A rutén-oláh viszony és általában az Oláhság nemzeti kevertsege tekintetében utalunk a más helyeken

⁶⁸ Ujh. 1555. F. 19. Ns 24.

⁶⁹ Nagyid. Ns 79.

⁷⁰ Per. 1660. F. 1. Ns 36.

⁷¹ Per. 1805. szept. 18. – Pótlólag még a földrajzi nevekhez: Czoma felől. való mező (Per. 1645. F. 1. Ns 35).

¹ Először 1619-ben tűnik fel adatainkban, a Perényiek osztályozásában. Per. 1619. Fasc. T. Ns 15.

már elmondottakra.² A Perényiek nyalábi uradalmának tartozéka.³

BIRTOKOSOK.

1775.⁴ Br. Perényi Ferenc Jakab 12 c, 2 i, 1 si; -Sándor 2 c, 3 i; -Elek árvái 1 c; -Imre (id) 4 c, 2 i; közösen 1 i.

JOBBÁGYSÁG.⁵

1619.⁶ *M*: Bottlabu; *B*: Lengiel. – 1622.⁷ *M*: Farkas, Virazto (des). – 1638.⁸ *B*: Csértésfalusi, Ilosvay, Krajnai, Urmezei (1641. körül: Eörmezej Per. 1641). – 1641. körül.⁹ *M*: Asztalos, Fekete Pataky; *B*: Görnessy. – 1687.¹⁰ *M*: Tömlő.

1715.¹¹ 20 c, 1 i, 1 extr. (si). – *M*: 3 Farkas, Kis, Kocsy, Rostás, Szarka (vlg Szalka, v. ö. 1743, 1775), Tömlő. – *Sz*: Sztanyiszló, 7 Szvitlik; *B*: Bedey, 5 Pataky.

1715–1775. között új nevek.¹² 1743.¹³ *M*: Szalka; *Sz*: Ircsanics, Pleszka; *B*: Beleznai,¹⁴ Harczigan (v. ö. Bocskón 1775. Hardzigany), Pap, Toth, Verhainai.

1775.¹⁵ 19 c, 8 i, 1 si. – *M*: 2 Farkas, 4 Szalka, Takács, Tárkányi; *Sz*: Bábivács, Csereoka, Dobák, Kuzina, 2 Lemák, Mondics, Murga, Sutka, Szaniszló, 2 Szvitlik, Veliczka, 2 Vocska, Zsába; *B*: Papp, Pataki, Tatár, Tooth.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során felvett bevallások záradéka szerint *magyar*; a végre-

²L. a 119. s. köv. l.-okon.

³A falu rutén neve: Novo Selicza (1773. Loc. 284; Petrov 33). A falu neve a 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel *Sósfalu*-ban állapított meg.

⁴UT.

⁵Az első, kétségtelenül teljes névsort csak az 1715. évi regnicolaris conscriptio nyújtja, így az 1619. évi osztályozáskor Perényi Gábornak jutott 2 jobbággy nevét közölve, pótlólag az 1715. évi névsorig a különféle, hasonlóképpen töredék-adatokból e két névhez képest emelhetjük ki csak az újabb neveket.

⁶Per. 1619. Fasc. T. Ns 15.

⁷Perényi Ferenc jószágairól készített urbáriumban, u. ott 1638. F. 31. Ns 8.

⁸Néhai Perényi Imre jobbággyai között, u. ott 1638. Ns 101.

⁹Urbárium, csonka. Per. 1641.

¹⁰Jobbággykezeslevélben. Per. 1687. ápr. 20.

¹¹Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora CR.

¹²Az 1720. évi összeírás szerint a falunak bő rétje van, de ez, mivel a tatárok (1717) a falubelieket elvitték vagy lenyakazták, mások pedig szétszóródtak s elhaltak, kaszálatlanul, cserjével benőve áll. A tatárok a jószágot is elhajtották, a szántó föld egy részén pedig erdő nőtt.

¹³Conscriptio. Per. 1743. Ns.6.

¹⁴Valószínűleg a mármarosai Berezna.

¹⁵Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

hajtásról 1775-ben kiadott bizonyságlevél szerint anyanyelve (vernacula lingua; UT) *rutén*; az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) a faluban túlnyomólag divatozónak szintén a *rutén* nyelvet jelöli meg.

SZÁRAZPATAK.¹

Sarospatak, Saaruspatak, Zarrazpatak, Zarraspatak, Zaraspathak, Saaruspatak.

Az Avas hegység északnyugati lejtőjére települt Szárazpatak névvel először a Perényiek 1430. évi kölcsönös öröklési szerződésében találkozunk² s tekintettel arra, hogy a nyalábi uradalomnak 1405-ben a Perényiek részére történt beiktatásában neve az uradalom tartozékainak sorában még nem szerepel, kétségtelenül a közbeeső idő alatt keletkezett. Kezdetől fogva azok között az avasvidéki „oláh” faluk között foglal helyet, melyek elsősíró 1378-ban hallunk először. Az „Oláhság” közös vonásai, a hegyvidéki életforma és a rutén-oláh lakosság magyar elemekkel átítató kevertsége, melyekről más helyeken bővebben szóltunk,³ Szárazpatakra is jellemzőek. Alábbi adataink arra engednek következtetni, hogy a vegyes rutén-oláh alaprétegen, főleg kezdetben, Szárazpatakon különösen számottevő magyar elem helyezkedett el.⁴ A lakosság ugyan a XVI–XVIII. sz.-okban kicserélődött, de e lassú, természetes folyamat zökkenő nélkül ment végbe s itt nem nyertek tért a máramarosmegyei rutén hegyvidék faluinak neveit viselő, tehát minden bizonnyal onnan származó új települők, akik az Avasvidék néhány testvér falujában a rutén utánpótlás útját élesen jelölik meg.

BIKTOKOSOK.

1574.⁵ Perényi István 1 ip, 1 pp; -János 1 ip; -György 1 pp.

¹ A falu neve a 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel „*Avaspatak*”-ban állapított meg.

² Per. 1430. F. 11. Ns 19; 1431. F. 12. Ns 6; Fejér X. 7. 229–233, 235–236, 320–325. Valószínű, hogy ugyanez a Szárazpatak volt az a szintén Perényi-birtokot képező „*Zaraspatak*” is, mely 14251-ben hatalmaskodási ügyben, de a megye megjelölése nélkül szerepel. Per. 1425. F. 10. Ns 28.

³ L. a 124–125, 249–252. l.-okon.

⁴ Elsősorban a magyar réteget gyarapíthatta a korán elpusztult és Szárazpatakba olvadt *Széphegy* is. L. külön.

⁵ Dic.

– 1775.⁶ Br. Perényi Ferenc Jakab 3 c, 3 i; -Imre (id) 4 c, 2 i; Szintay Péter 1 i; Morvay András 1 i.

JOBBÁGYSÁG.

1450.⁷ *B*: Thomas.

1574.⁸ 2 ip, 2 pp. *M*: Baniaz, Hordo, 2 Mehez (Myhez).

1574–1705. között új nevek. 1618.⁹ *M*: Feyer, Talas; *B*: Jenchi (? , talán elírás Gencsi helyett?) dictus Olah, Olah s Tivadar (utóbbi egyes név). – 1622.¹⁰ *B*: Tott, Tott alias Talas. – 1623.¹¹ *M*: Bosvay (helyesen: Borsovay), Dehenes (vlg. Dienes), Kis; *B*: Kozma. – 1628.¹² *O*: Sorban. – 1661–1662.¹³ *O*: Pintye (Pintyok). – 1665.¹⁴ *B*: Czonka. – 1666.¹⁶ *M*: Szamosközi. – 1688.¹⁶ *O*: Banda. – 1689.¹⁷ *B*: Szárazpatak.

1705.¹⁸ *M*: 2 Banyasz, Fejér, 2 Kis, 2 Talas; *B*: Avasi, Csonka, Lengjel, Tott, Turczi.

1705–1775. között további új nevek. 1720.¹⁹ *M*: Macska, Zögyi (des); *B*: Dán (des). – 1743.²⁰ *M*: Korodi, Pecskes, Szarka; *Sz*: Doros.

⁶ UT.

⁷ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyedrészen. Per. 1450. F. 13. Ns 6 s Tört. Tár. 1908. 10.

⁸ Dic. Az adó alá eső porták összeírásakor készített jegyzék teljes névsora. Az általában alapul vett 1567. s a további 1570. és 1572. évi dicajegyzékekben Szárazpatak több szomszédos faluval együtt közösen, elválasztatlanul vétetett fel „Tarnavidék” neve alatt s így figyelmen kívül kellett hagynunk.

⁹ A Perényi György által Egressy Miklósnak elzálogosított jobbágyságok között. Per. 1618. F. 19. Ns 20.

¹⁰ A Perényi Ferenc jószágairól készített urbáriumban. U. ott 1622. F. 31. Ns 8.

¹¹ A Perényi György által feleségének inscribált jobbágyságok között, u. ott 1623. F. 18. Ns 19.

¹² U. ott 1628. F. 36. Ns 138.

¹³ Szirmai Kalós levéltár, Kom. jz. Pintye András és Hordó János (l. 1574) jobbághelyei zálogosításban szerepelnek. A záloglevél szerint Pintye András feleségével és gyermekével együtt a tatárok elvitték, Hordó János pedig pestisben halt meg.

¹⁴ Jobbágykezeslevélben. Per. 1665. máj. 12.

¹⁵ Osztályozásban Perényi Ferenc nyilcéduláján. U. ott 1666. nov. 22.

¹⁶ Jobbágykezeslevélben. U. ott 1688. nov. 7.

¹⁷ A rebellióban elhalt Perényi György elkobzott birtokrészén. UC 34–39.

¹⁸ A megye rendeletére 1705. okt. 8-án a megye déli részén fekvő falvak lakosairól tizedekre beosztással készített összeírás teljes névsora. Nagyid. 1705. Ns 194. Az 1715 (CR) s 1743. (Per. 1743. Ns 6) évi összeírásainkban újból találkozunk a faluban előbb is rendszeresen előforduló Méhész-ek nevével (ez esetekben: Méhes), így az a körülmény, hogy az 1705. évi névsorból hiányzik, nem jelenti, hogy a család már ekkor végleg eltűnt a faluból.

¹⁹ Perényi Pál jobbágyságai. Per. 1720. Ns 4. Barigas (?), Tor (?) nevek minden bizonnyal elírások Bányász és Tot helyett.

²⁰ Conscriptio. Per. 1743. Ns. 6.

1775.²¹ 7 c, 7 j. *M*: Bakacs, Fejér, Korodi, 2 Peczkés, 3 Szarka; *Sz*: 2 Doross, 2 Iváskó; *B*: Hajdu, Lengyel.

A falu lakosságának szokásos nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során, 1773-ban felvett bevallások záradéka szerint magyar, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint anyanyelve (lingua vernacula) rutén (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862 eln.) szerint a faluban főként az oláh nyelv divatozik.

SZÁSZFALU.¹

Nogzaz, Zaaz, Hugacha Zaza, Zasz, Szasfalva alio nomine Ugocha, Sasfalw, Zazfalu, Szazfalu.

A helység neve a korai ugocsamegyei szász hospeslepipítés emlékét őrzi. A faluról szóló első okleveles adat, mely a királyi hospesek „terra”-jának nevezi, 1262-ből való,² 1355-ben Királyházával, Feketeardóval s Verécével együtt, mint a nyalábi vár tartozéka, királyi kiváltságokat kapott,³ majd 1378-ban az uradalommal földesúri hatalom alá került⁴ s egyszerű jobbágyfalu lett. A XV–XVI. században – miként a jobbágyok alábbi névsorai alapján következtetni lehet – a szászság a túlnyomóvá lett magyar elem mellett már csupán töredék volt. A további századok során ez is teljesen eltűnt s a falu a XVI–XVII. századok fordulója körül magyar falunak tekinthető, melynek lakosai református papi dézsmát fizettek. A XVII. sz. második felében „az pogányok pusztítása és az pestisnek grasszálása miatt elfogyott” magyarság helyére rutén betelepülés indult meg.⁵

BIRTOKOSOK.

1567.⁶ Perényi János 1 j, 13 ip, 6 mp, 59 pp, 12 ss, 4 nd, 6 cb, 14 des. – 1775.⁷ Br. Perényi Ferenc Jakab 21 c, 9 i, 1 si, -József

²¹ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

¹ A község az 1907. évi 145.921. sz. belügyminiszteri rendelettel a *Tiszaszászfalu* nevet kapta.

² Tornatelek (ma Gődényháza) határának leírásában. Fejér VII 3. 46–48; Szirmay 149.

³ Per. 1355. F. 3. Ns 10; 1364 Fr. 4. Ns 3; Anj. VI. 407–409, 634–635.

⁴ Dl. 26566.

⁵ A dézsmaadat s az idézet Per. 1668. F. 19. Ns 12.

⁶ Dic.

⁷ UT.

8 c, 3 i, 1 si, -Imre (id) 12 c, 7 i, 3 si; -Sándor 2 c, 3 i; -Elek árvái 1 c, 1 i, Hagara Pál 1 c, 1 si.

HELYI KISNEMESSÉG.

1670.⁸ Egytelkes nemesek: *B*: Lengyel.

JOBBÁGYSÁG.

1364.⁹ *B*: Petrus judex.

1408.¹⁰ *N*: Chench.

1450.¹¹ *M*: Bachy, Boryw, Gwbas (v. ö. 1567: Bubos?, 1638: Gubos), Kochad, Nagh, Zewke, 2 Warga: *N*: 2 Gebecz, 2 Glecher, 2 Heel, Pyncz (des), Pythman, Prencz, Rohman, Thewch; *B*: 2 Chebel (az egyik: Chebel parvus), Fado,¹² Hanka, Koldwalpry (e. n.), Ruffus (des), Zaz (des), Tathar, Wzy (des) s Joannes Fabiani, Martinus (des e. n.).

1458.¹³ *M*: Arday Magnus (v. ö. 1450, 1567: Nagy), Sartor (v. ö. 1470, 1567: Zabó); *B*: Pipchecz.

1470.¹⁴ *M*: Czapos, Hazwgh, Seres, 2 Zabo, Zepes; *N*: Gletha (v. ö. 1567: Gretha); *B*: Oroz, Ramaz (v. ö. 1563: Ramach) s Michael Urbani, Elias (e. n.).

1563.¹⁵ *N*: Helle (l. 1450: Heel); *B*: Ramach (v. ö. 1470: Ramaz), Sendel.

1567.¹⁶ *M*: Akli, Ban, 2 Barla (1638: Balla. Per. 1638. F. 12. Ns 40), Barthos, Baxa, Birthalam (1638: Bertalan. Per. 1638. Ns 101), Bubos, Buza, Dobosi, 2 Dokka (Dohkha), Egied, Fancikay, Fenes, Ferench, Ferko, Fodor, Garda, 2 Gerüs (1619: Gerus Per. Fasc. T. Ns 15; 1641 körül s 1651: Goros Per. 1641. s 1651. jún. 22), 2 Harchias (1572: Harcias Dic; 1628: Harcas Per. F. 36. Ns 138), Hodosi, 3 Jozan, Kereztien, Kiraly, 2 Kys, Korlath, Kosa, 6 Kowach, Laios, Lakathos, Lazlo, Literatus (1574: Dieak Dic.), Masfel, 3 Nagy, Nagy gewrg, Ewz, Pethew, Pinthek, Pupos, Rusa, Sitew, 2 Suba, 2 Zabo, 2 Zekeres, Zenies (1574: Szennies Dic), Zentkirali, Zewke, Thakach, Thar, Tekes (1574: Theokes Dic), Tiwadar, Thonia, Uz-kay, 2 Varga, 3 Vinche, Zagwa, Zoldos; *N*: 4 Geuncheül (1715: Gön-czöl CR), Gewner (v. ö. Feketeardón 1622: Geoner), 4 Gretha, Gros, 2 Hellie (v. ö. 1450: Heel; 1563: Helle), Hoppa, Kanap (1572:

⁸ Ug. jkv. 1670. szept. 22/23. f. 16.

⁹ A helység képviselőjében Anj. VI. 634–635.

¹⁰ Per. 1409. F. 8. Ns 26.

¹¹ A Perényiek osztályozásakor a helységnek a János (Imre fia) részére jutott negyedrészen. Per. 1450. F. 13. Ns 6 s Tört. Tár. 1908. 7.

¹² V. ö. 1364-ben a szomszédos Feketeardón *Fodó* fia János arday bíró s Nagyszöllősön 1715: *Fedő*.

¹³ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta 1458. Ns 1.

¹⁴ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. U. ott 1470. Ns 19.

¹⁵ Tanúk között. Per. 1563.

¹⁶ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. A csoportosítás fentebb a birtokosok rovatában.

Kanaph Dic.), March, Sewlewgeül (v. ö. 1689): Söreger s Feketear-dón 1638: Slögör, 1641. körül: Slüger, 1662: Sologor); *B*: Balthasar (e. n.), 2 Danch, David, Ipsun (1572: Ispan Dic.), 2 Oroz, Ramaz (v. ö. 1470, 1563), Sindel (v. ö. 1563: Sendel. 1574: Zendely Dic; 1638: Sindely Per. Ns 101).

1567–1775. között új nevek. 1570.¹⁷ *M*: Alc, Balog, Bewrvey, Cyekey, Cyupros, Fazekas, Gach, Halmi, Kupas; *B*: Mark. – 1571.¹⁸ *M*: Dorka, Lwdas, Zabados. – 1574.¹⁹ *M*: Beoke, Farkas, Fekete, Kupagiartho, Sipos; *B*: Balthasar, Byzer, Doboka (1628: Dobka Per. 1628. F. 36. Ns 138), Lengel, Menniharth, Sebrok (des; 1638: Sobrak Per. 1638. Ns 101), Zako. – 1587.²⁰ *M*: Jwhoz, Kathona, – 1619.²¹ *M*: Kerekes, Ven. – 1624.²² *M*: Darabas; *B*: Peter. – 1633.²³ Keotheo; *B*: Dan (vlg elírás Ban helyett, l. 1567). –1638.²⁴ *M*: Berki, Gall, Gubos (v. ö. 1567: Bubos), Mezei, Tekeházi, Veres; *B*: Ardo, Groff. – 1641. körül.²⁵ *M*: Adam, Biro, Chengeri, Czuka (Cziuka), Imre, Pongor, Terebessy; *B*: Lenarth. – 1666.²⁶ *M*: Beres (Bircs), Korsos, Lantos; *B*: Tott. – 1668.²⁷ *M*: Nyerges; *Sz*: Svitlik; – *B*: Szeklenczey. – 1673.²⁸ *M*: Balint, Egri, Kardos, Ondo, Szentesi; *B*: Kotor, – 1689.²⁹ *M*: Gecsi; *N*: Söreger (l. 1567: Sewlewgeül); *B*: Kocsis. – 1715.³⁰ *M*: Bába, Bereczk (1720: Bereczki CR), Csato, Dienes, Macska, Páál, Papy. – 1720.³¹ *M*: Maxai, Gugos (v. ö. 1450: Gwbas, 1638: Gubos). – 1743.³² *M*: Czimbolás; *Sz*: Mandics, Supill; *B*: Modoka.

1775.³³ 45 c, 23 i, 6 si. *M*: Ats, Bojtor, 2 Béka, 3 Csapossi (Csa-poczi), 3 Csépass, 2 Dudás, Fazekas, 2 Gáll, Hegedüs, Huszti, Ko-

¹⁷ Dic.

¹⁸ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Per. XVI. sz. v. Ns 229–231.

¹⁹ Dic.

²⁰ Birtokperben. Per. 1587. Ns 43.

²¹ Perényi Gábor osztályrészében. Per. 1619. Fasc. T. Ns 15.

²² Perényi György inscriptio-levelében. Per. 1624. F. 15. Ns 2. Darabas Tekeházáról házasodott ide, elvéve Péter János özvegyét s birtokba véve telkét.

²³ Perényi Mária örökrészén. Per. 1633. F. 21. Ns 9.

²⁴ Perényi Mária örökrészén. Per. 1638. F. 12. Ns 40; Perényi Györgyné Bornemissza Katalin osztályrészén. Per. 1638. F. 29. Ns 23; néhai Perényi Imre javain. Per. 1636. Ns 101.

²⁵ Urbárium, csonka, Per. 1641.

²⁶ Bánffy Zsigmond birtokán s a Bánffyusról Perényi Gábornak jutott osztályban. Per. 1666. nov. 22.

²⁷ Jobbágykezeslevelekben, u. ott 1668. febr. 12. Nyerges Csarnatóról, Svitlik Újfaluból (Oláh- v. Sós?) költözött ide.

²⁸ Perényi Gábor részéről tett inscriptióban, Per. 1673. F. 15. Ns 28 s Perényi Ferenc elkobzott birtokrészén, UC. 57–75. Az utóbbiban ez a megjegyzés: „sunt etiam quatuor ruteni advenae”, név nélkül.

²⁹ Perényi Ferenc részéről tett zálogban. Per. 1689. F. 15. Ns 25 s néhai Perényi György elkobzott javain. UC. 34–39.

³⁰ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

³¹ U. az CR s Perényi Pál javain. Per. 1720. Ns 4.

³² Conscriptio, Per. 1743. Ns 6.

³³ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora, UT.

vács, 4 Kulcsár (Kolcsár), Matska, 2 Nagy, Pallos, Regéczi, Rostás, Sárkány, Tanczos, 2 Zsadányi; Sz: Bidzila, Dvija, Hantjuk, 2 Komár, 2 Kosztruba, 3 Lemák, Mondics, Maruska, Pászcizky, Polyák, Seszták, Varivoda; B: Bilkei, Csobán, 2 Czigány, Danko, Kovács, Kozma, Lázár, Lengyel, Medve, Németh, 2 Oláh, 4 Orosz, 2 Papp, Roszpopa, 2 Suba, 2 Tarnai, Tooth, Ujfalusi, Vajnagi.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés folyamán 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben készített jelentés szerint a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) szerint a faluban főként a rutén nyelv él; a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint pedig „túlnyomó az *orosz* nyelv, de magyarul is tud a község $\frac{1}{3}$ -a”.

SZÉNAMEZŐ.

Zenamezew, Zenamezeutheleke.

A XIV. sz. második felében több ízben szerepel okleveleinkben bizonyos Szénamező nevű „possessio”. Birtokosai, a Sásváryak 1360-ban a birtok egy részét elzálogosították Gyakfalvy Lászlónak,¹ azonban nem tudták benne megtartani s így 1384-ben 6 sásvári jobbágytelekkel elégitették ki a zálogba-vevőt.² Közben ugyanis Batár birtokosai, a Vetésyek a területet, mely a Batár folyó mentén feküdt, elfoglalták s bár a Sásváryak tiltakoztak,³ úgy látszik, sikert nem értek el. A foglалásban szereplő s Sásvárhoz tartozónak mondott erdőt ugyan ez alkalommal nem nevezik meg, az adatok összevetése alapján nem lehet kétséges, hogy ez esetben is Szénamezőről van szó. Ezután csak egy század múlva hallunk ismét róla, mikor 1476-ban a csepei nemesek a Szénamező, Batárközi és Esztegő nevű földekért száz évnél is tovább húzódó pereskedést kezdtek a szomszédos Feketeardó birtokosaival, a Perényiekkal.⁴ A hosszú per az országbíró ítéletével, a vitás földek megosztásával 1582-ben záródott le. A Batár és Esztegő folyók közé, tehát a mai Tekerés erdő környékére eső Szénamező a csepeiek perében már kétségtelenül lakatlan, jobbadán erdőterület volt Korábban is csupán a „possessio” megjelölés úgyszólván az egyet-

¹ Lel. Acta 1360. Ns 7.

² Lel. Acta 1381. Ns 21, 1384. Ns 24.

³ Lek Acta 1370. Ns 31.

⁴ Az idevonatkozó adatokat, valamint a vitás földterületek határárásai-ban feljegyzett földrajzi neveket Csepénél soroltuk fel.

len s így elég erőtlen alap arra, hogy valaha is lakott helynek tekintessék, e feltevést legfeljebb még a „Szénamezőtelke”, tehát az egykori lakott helyet sejtető „-telke” támogathatja 1476-ból,⁵ de ez adatok együttvéve is elégtelenek a kérdés határozott eldöntésére. Annál is inkább, mert a szóban forgó területet mindjárt az első adatok Sásvár tartozékának mondják, így tehát Szénamező Sásvárnak egy tőle idegen határokkal elválasztott része volt, ami a birtok, „possessio” elnevezést önmagában is megmagyarázhatja. Ez a terület pedig bizonyára a Tisza, és Batár folyása közé települt kismemesi faluk határainak kialakulásával szakadt le Sásvár összefüggő területéről. Nevét kétségtelenül a Sásvárt és egész környékét birtokába vevő magyar eredetű kismenességtől nyerte.

SZÉPHEGY.

Ziphigh, Zephegh, Sephegh, Zepheg, Zephegy, Sipheg, Sipeg, Zeephegh, Szephegy.

A szatmármegyei Adorjánért V. István király által elcserélt Tornateleknek, a lakosaitól elhagyott hospesfalunak a csere alkalmával egyidejűleg, 1262-ben megejtett határjárásában találkozunk először a „Ziphigh” névvel.¹ Ez a név ekkor még a szóösszetétel értelmének megfelelően valóban hegyet (mons) jelent, de körülbelül egy század múlva már falut is találunk ezen a néven,² mely tehát nevét kétségtelenül a hegytől kapta. A nyalábi uradalom tartozékai között, az avasvidéki „oláh” faluk sorában feltűnő Széphegy a XVI. sz. első felében pusztán maradt s többé nem is települt be; a XVII. sz.-ban már csupán pusztaként említik, ezután pedig neve is eltűnik az írások lapjairól. Egy ízben „Széphegy nunc Szárazpatak dicta” megjelölést találunk,³ ebből azonban még nem szabad arra következtetni, mintha csupán névcsere történt volna, mert hiszen a XV. sz. folyamán egyidőben állott fenn külön Széphegy és külön Szárazpatak is.⁴ Az idézett kettős megjelölés legfeljebb

⁵ Lel. Prot. Parvum f. 97. Arról van szó, hogy a csepeiek a batári „Vetésyektől a szóbanforgó Szénamezőtelkét és más földeket törvényes becsüvel vissza akarták váltani s úgy egyeztek meg, hogy ezek fejében más földeket engednek át.

¹ Fejér VII. 3. 46–48; Szirmay 148.

² A nyalábi uradalomnak Drág és János vajdák birtokába történt beiktatásáról szóló 1378. évi jelentésben. Dl. 26566 s Száz. 504.

³ P. 5–3720. (1777).

⁴ V.ó. 14.30. Fejér 229–233, 320–325; 1454. Dl. 24541; 1498. Dl. 26070.

tehát arra mutat, hogy a pusztán maradt falu határa Szárazpatak határába olvadt be.⁵ Az elpusztult falu lakosainak nyelvére és nemzetségére csupán az 1450. évi három jobbágynévből⁶ és a vidék általános jellegéből vonhatunk le következtetést. Széphegy is „*possessio valachalis*”, tehát reá is állanak általában, amit az avasvidéki „oláhság”-ról s az itteni falukról más helyeken már elmondottunk.⁷ Az kétségtelen, hogy a falu nevét nem a XIV- sz. közepén itt megtelepülő hegyi pásztornép adta, hanem azt változatlanul vette át az Avas hegység alatt elterülő síkon jóval előbb, már 1–2 századdal korábban megtelepült magyarságtól. A magyarság hatása a legtöbb avasi falu lakosságának összetételében, különösen az első századokban, közvetlenül is kifejezésre jut s e hatást Széphegynél abban is felismerni vélhetjük, hogy az 1450. évi jobbágynévek – bár latin alakjukban szigorúan véve közömbösek – szláv vagy oláh. nyelvi jellegzetességet nem fejeznek ki.

SZIRMA. (*Zyrma, Zirma.*)

Az ugoicsai kisnemesi tömb egyik legrégebbi centruma. A Szirmay család ősei, Mylethe fia Bolheus (Butheus) egy részről és Farkas „*dictus Hadnagh*” fia, Dénes és Myhalcz más részről 1251-ben a várhadhegyfoki konvent előtt a falut két részre osztották fel.¹ A Szirmayak 1399-ben az Öszödfalvyakkal, 1433-ban a Bökényi, Csatóházy és Sásváry családokkal pereltek szirmai birtokok felett. A terebélyes családot az ugoicsai kisnemesi családokhoz, főleg a szomszédos Sásváryakhoz sokszoros¹ rokon szálak fűzték s a család tagjaiból sokan származtak át a többi kisnemesi faluba. Később egyes ágak más ugoicsai és szatmármegyei falukban is birtokokat szereztek s az elköltözködés, de kihalás és pusztító hadjáratok következtében is² megritkult családok birtokain az úrbérrendezés alkalmával 11 jobbágytelket mértek ki. holott az elmúlt század egész folyamán csak keresztyén pénzt fizető jobbágyok, voltaképpen tehát csak zsellérek lakták a falut – természetesen a jelentékeny számú

⁵ L. 1865-ben a szomszédos Nagytarna határában is: Széphegy vagy Vinsore. (Pesty).

⁶ Csúpan egyes nevek: Jacobus, Joannes, Stephanus. Per. 1450. F. 13. Ns 6 s Tört. Tár. 1908. 10.

⁷ L. a. 116. s köv. l.-okon.

¹ Ujh. Dl. 38.124.

² Az 1717. évi tatárjárás alkalmával a faluból 30 nemes embert hurcoltak el a tatárhordák s ezek közül csak 16 került vissza. Tört. Tár 1903. 444.

nemesség mellett. A nemesség, mint általában az egész ugocsai kisenemesség, színmagyar összetételű volt, hasonlóképpen a XVII. sz. második feléig a jobbágyok, illetve a zsellérek is. Ekkor indult meg a rutén beszivárgás, mely a XVIII. sz.-ban, főleg az 1717. évi tatárdúlás után, mikor 13 parasztember vezetett oda, tovább fokozódott.³ A korábbi református jobbágyság nyomtalanul elenyészett s a század második felében már egy református sem volt a jobbágyok között, a református papot ekkor már kizárólag a nemesek tartották fenn.⁴ A rutén parasztság és a magyar kisenemesség együttélésében egyelőre az ősi gyökerekkel rendelkező nemesség bizonyult erősebbnek, mert a XIX. sz. derekán a magyar nyelv volt az uralkodó a faluban. A legújabb évtizedekben azonban hirtelen fordulattal a ruténség kerekedett felül s a falu rutén jelleget vett fel, amit bizonyára a magyar nemesi családok elköltözésének, városba tömörülésének lehet betudni. Ezt látszik bizonyítani az a körülmény is, hogy egyidejűleg a falu lakossága általában is megfogyott.⁵

NEMESSÉG.

Szirmáról nevezett családok. XIV. sz. *M:* Szirmay, Veres (Rufus). – XV. sz. *M:* Bárány, Barthos, Csendes, Fodor, Fóris, Gál, Kalós, Kerepeci, Kis, Kismihály, Kósa, Literátus, Mikola, Mokus, Pázmán, Póka, Szabó, Szaniszló, Szirmay, Therdes, Veres, Vida; *B:* Dothor, Kenéz, Swpan. – XVI. sz. *M:* Balogh, Csont, Beke (Bekó, Böke), Fodor, Guthy, Kalós, Kerecset, Literátus, Siket, Syle, Szabó, Szirmay, Therdes, Torma.

Egytelkesek, armalisták. 1670.⁶ Egytelkesek. *M:* 2 Bíró, Fóris, Gyöngyösy, 2 Kerecset, Lovass, Mándy, 2 Nagy, 2 Szabó, Szirmay, Tecsy, Toronyay, Varga; *B:* Horváth. – 1743.⁷ *M:* Lakatos, Mezey, Nagy, 2 Szabó. – 1754/55.⁸ *M:* Nemes, 2 Szabó, Székely.

Birtokosok. 1567.⁹ Szirmay Lajos 1 ip, 2 mp, 3 pp, 1 ss. – 1672.¹⁰ Fóris János, Gidófalvy Márton, Horváth László, Kalós István. – 1754/55.¹¹ Fóris Miklós, Tokay László. – 1775.¹² Bodó János

³ U. ott.

⁴ Kom. jz. a Kalós levéltárban levő tanúkihallgatás alapján.

⁵ A falu nevének, a *Szirma* szónak az eredete ismeretlen. Az oszmán török *syрма* (oláh *sârma*, szerb *srma*, bolgár *srma*, albán *serme*, újjörög σύρμα) 'arany v. ezüstoffal' (a régi magyarban ebből szirom) szóra kronológiai és jelentéstan okokból nem lehet gondolni. (Kniezsa). A falu neve a 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel „Tiszaszirmá”-ban állapított meg.

⁶ Ug. jkv. 1670. szept. 22/23. f. 22.

⁷ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁸ Nemesi összeírás. Helyt.

⁹ Dic.

¹⁰ Ug. jkv. 1672. jún. 13.

¹¹ Nemesi összeírás. Helyt.

¹² UT.

1 c; Fóris László 1 i; Fóris Pál 2 c; Hagara Pál 1 c, 1 si; Ilosvay Julianna 1 o; Kalós László 5 c, 1 i, 1 si; Nemes Sámuel 1 i; Pápay Julianna 1 c.

JOBBÁGYSÁG.

1539.¹³ *M:* Barany, Kys, Sanislo.

1570.¹⁴ 12 pf. *M:* Barani, Beres, Chybere, 2 Doma (1572: Dama Dec. Ug.), Miko, Nagy, Sypos; *B:* Pani, Rakolczi, Sos (1619: Sass Dec. Ug.) Thora (1593: Dora, 1598: Thura, 1610: Torna Dec. Ug.).

1570–1631. között új nevek.¹⁵ 1572. *M:* Kys; *B:* Dorogy, Janko, Oláh, Orosz, Tott (helyesen Tok, l. 1573: Took, 1590: Tak, 1597: Teok). 1579. *M:* Harangozo; *B:* Major. – 1581. *M:* Akosy. – 1583. *M:* Battia, *T:* Dorman. – 1584. *B:* Kalara (1589: Clara). – 1588. *Sz:* Irko (1595: Ilko u. ott). – 1592. *M:* Begany, Juhaz. – 1596. *M:* Czoma. – 1599. *M:* Alfeoldy. – 1600. *M:* Biro. – 1601. *M:* Baczi (v. ö. 1583: Battia), Illies; *B:* Orozi (v. ö. 1572: Orosz), Pasko, Racz. – 1602. *M:* Vincze; *B:* Toth. – 1605. *M:* Benedek (1608: Bende), Böcz (1608: Beocz, 1611: Bus, 1615: Beolcz); *B:* Marek (1607: Mark, 1608: Maar). – 1607. *M:* Molnar, Zwiczke. – 1612. *M:* Dalos. – 1612. *M:* Balas (vlg.: Dalos l. 1612). Bota. – 1619. *B:* Erdely, Kozma. – 1626. *M:* Kalmar, Seress.

1631.¹⁶ 1 j, 10 chr. *M:* Berhez (Beres, l. 1570; 1632: Berki), 2 Dora, Kalmar (1632 hibásan: Kalman), 3 Nagi, Seres; *B:* Mark, Orosz, Soos (1644: Zaz; 1666: Szász).

1631–1689. között további új nevek.¹⁷ 1632. *M:* Buzas. – 1644. *M:* Dely, Koczis. – 1648. *M:* Szekell. – 1651. *M:* Vadaszi. – 1653. *M:* Dienes. – 1663. *Sz:* Kalina és név nélkül egy „rutinus advena”; *B:* Ágy. – 1664. *M:* Magyar. – 1665. *Sz:* Vayszko (1666: Viczko, 1667: Valiczko); *B:* Veleti. – 1666. *M:* Fekete; *B:* Tsonto. – 1667. *M:* Harczás, Sánta; *B:* Lengyel. – 1668. *M:* Borsos; *Sz:* Cziczuves, Litva, Prisznyak; *B:* Roman (e. n.). – 1670. *M:* Fejer, Vekony. – 1674. *B:* Puzok. – 1677. *M:* Deak, Rosa, Siketh, Vargha.

1689.¹⁸ 1 j, 10 incola (8 ehr, 2 i). *M:* Fekete, Halasz, Harcsas,

¹³ Ujh. 1539. F. 28 Ns 35.

¹⁴ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

¹⁵ A felsorolt nevek is mind a dézsmajegyzékekből valók. Dec. Ug. A következő nevek csupán egyszer fordulnak elő: Akosy, Alfeoldy, Baczi, Battia, Bota, Czoma, Dorman, Dorogy, Harangozo, Illies, Janko, Kozma, Major, Pasko, Racz, Vincze, Zwiczke.

¹⁶ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő korábról már ismert nevek: Juhaz, Kis, Molnar, Rakoczy, Vincze.

¹⁷ A felsorolt nevek is mind a dézsmajegyzékekből valók. Dec. Ug. A következő nevek csupán egyszer fordulnak elő: Ágy, Borsos, Buzas, Tsonto, Cziczuves, Deak, Dienes, Lengyel, Litva, Magyar, Prisznyak, Puzok, Roman, Rosa, Siketh, Vekony, Vargha.

¹⁸ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő nevek: Berki, Santa, Rákoczy.

Kope, Nagy, Vadaszi; Sz: 2 Walicko (1690: Veleske Dec. Ug.); B: 2 Orosz, Thott.

1689–1775. között további új nevek. 1691.¹⁹ B: Barkoczy (1692: Varkoczi Dec. Ug.), Dolhay. –1692.²⁰ M: Szentkirályi. 1693.²¹ M: Fabian, Nagyhasu; B: Dayna (1694: Danya Dec. Ug. – 1695.²² B: Sákány. – 1715.²³ M: Hoszú; Sz: Burtin, Pliszka; B: Herenczey. – 1721.²⁴ M: Máthé; Sz: Dumissnicz, Hanicz. – 1743.²⁵ M: Adorján, Fátyol, Kósa, Orbán, Szádváry; Sz: Aszszeczki, Krapko, Mikoláviczky, Sirogán; B: Debany, Izay, Német, Komlosy, Tepe; Zs:²⁶ Isak, Joskovics.

1775.²⁷ 11 c, 3 i, 2 si. M: Csizmadia, Molnár, Varju; Sz: Bánik, Bolyiska, Butsela, Gábsilo, Holinka, Makár, Polyák, Rosuska, Tabola; B: Dobonyi (l. 1743: Debany), Hajdu, Korpos, Orosz.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyságlevél szerint – bár magyarul mindnyájan értenek – rendes nyelvük (ordinaria lingua) *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920, 284) a faluban főként divatozó nyelvnek egyformán a *magyar*-t és *rutén*-t, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) már csak a *magyar*-t tünteti fel.²⁸

FÖLDRAJZI NEVEK.

1251.²⁹ *Baiosalma*,³⁰ arbor.

Prodalmaya.³¹

1409.³² *Kerekto*, piscina.

Zemtheo, Zemszeo, alveus.³³

1474.³⁴ *Chyr*, horreum.

1509.³⁵ *Boziasallya*-n szántóföldek.

1592.³⁶ *Köpes forras*, locus; 1691: Köpüs (P. 4–2401. sub NB. et F.).

^{19–22} Dec. Ug.

²³ CR.

²⁴ P. 4–2401. sub NB et F. (66. l.) s 4–5617. sub No 30.

²⁵ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁶ A zsidók kifejezetten így jelölve meg.

²⁷ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. ÚT.

²⁸ Balogh (607. l.) Szirmát az utóbbi 50 év alatt eloroszosodott faluk közé sorozza. A közelmúltban tehát az egyébként megcsappant lakosságú faluba új rutén betelepülés történhetett.

²⁹ A falu két részre osztásakor említve mint határpontok. Ujh. Dl. 38.124. Az oklevél 1433. évi átiratban.

³⁰ Bájós?, bizonytalan.

³¹ Pród, személynév.

³² A Sásvár és Szirma között vitás határ vonalában. P. 4–2401. sub No 1 (45 és 132. l.), továbbá P. 4–5617. sub No 7.

³³ Ismeretlen, a késői átiratokban bizonyára erősen eltorzított szó.

³⁴ DL 38.378.

³⁵ P. 4–5617. sub No 54.

³⁶ P. 4–5617. sub No 59. XVIII. sz.-i másolat.

- Nyaras* nevű rét; 1661: Nyáras (P. 4–5617. sub No 64).
 1661.³⁷ *Kamenája*³⁸ *mező*.
Malom ut; 1691 (P. 4–2401. sub NB. et F.).
Kert alatt 1691 (U. ott).
Kátyu közt.
Porasz ortvany.
Sovany szer; 1721 (P. 4–2401. sub No 1. 66).
Péter vérsze.
*Pázmány*³⁹-ban szántóföld.
Kis mező; 1690 (P. 4–2401. sub No 26); 1691 (U. ott sub NB. et F.).
 1675.⁴⁰ *Alsó mező*; 1690 (P. 4–2401. sub No 26); 1865 (Pesty).
Régi falu helyen.
 1690.⁴¹ *Halavom*-ban rétek; 1691: Halvány vápája (P. 4–2401. sub NB. et F.); 1692 (U. ott sub No 4); 1721: Halvány vápája (U. ott sub No 1, 66); 1865: Halvány pusztá (Pesty); 1923. a szomszédos Szöllősvégárdón: Halovanja (Petrov 30).
Felső mező; 1721 (P. 4–2401. sub No 1. 66); 1865 (Pesty).
Halaványi hát; 1721: Nyires háta, most Halavány háta (P. 4–2401. sub No 1. 66).
Régi gyepű mellett, új gyepű mellett.
Vápa szélén; 1691: Vápa mellett, Hagyo vápája (F. 4–2401. sub NB et F.); 1721: Horgas Vápa, Bogdány vápája (U. ott sub No 1, 66).
Szegés-ben szántóföld; 1691 (U. ott sub NB et F.); 1721 U. ott sub No 1, 66).
Nagylábú füzes alján; 1721 (U. ott).
 1691.⁴² *Beczelle*⁴³-re véggel; 1721: Becskeler (U. ott).
Sohaj-on szántóföld.
Tiszántúl.
 1692.⁴⁴ *Ráro*-ban parlag; 1721 (U. ott); 1865 (Pesty). L. a Ráró nevű szigetet még Hetény és Nagyszöllős határában is (1465).
 1721.⁴⁵ *Döllő földek*. – *Hegyes föld*. – *Új Törés*. – *Törés előtt*. – *Kocsis Laposa*. – *Csokasi*, terra. – *Szakadék mellett*. – *Tiszahát*, terra. – *Kocsis réttye*. – *Szigetdomb* a Ráró nevű szigeten. – *Necse*, l. 1473. Bökény határában: Necchye.

³⁷ U. ott sub No 64. XVIII. sz.-i másolat.

³⁸ Szláv eredetű szó, az orosz *kamennaja* = köves (Kniezsa).

³⁹ Vlg. a Pázmán nevű, itt birtokos nemes család neve után.

⁴⁰ P. 4–2401. sub No 5. XVIII. sz.-i másolat.

⁴¹ U. ott sub No 26.

⁴² P. 4–2401. sub NB et F. XVIII. sz.-i másolat.

⁴³ Ismeretlen szó, talán a másolatban eltorzult.

⁴⁴ P. 4–2401. sub No 4. XVIII. sz.-i másolat.

⁴⁵ U. ott sub No 1. 66.

SZÖLLŐSVÉGARDÓ. (*Fekete Ardou.*)

Neve arra enged következtetni, hogy első lakosai az ugoicsai királyi uradalom erdőőrei voltak, akiket a XIII. sz. végén még szerepelni látunk ezen a vidéken.¹ A falu neve maga csak 1295-ben tűnik fel a szomszédos Feketepatak határjárásában említett szomszédként,² majd 1300-ban találkozunk ismét vele, amikor III. Endre Rakasszal és a nyírteleki pusztával Viskért cserébe átengedte a Hontpázmány nemzetségbeli Marcell comes fiainak.³ Minthogy Rakasz és Ardó ekkor a királyi oklevél szerint jóformán néptelenek voltak (minime sunt populo), újratelepítésük az új birtokosok műve volt. A XV–XVI. sz.-ból ismeretes jobbágynevekből s a többi nemzetségbeli telepítés magyar jellegéből megbízhatóan lehet következtetni arra, hogy az új települők – miként az elsők is – magyarok voltak. A falu az ugoicsai Hontpázmányoknak azok közé a birtokai közé tartozik, melyekben a nemzetség egyes fiágainak kihaltával párhuzamosan egyre több kisenemesi család vert gyökeret. Az 1715. és 1720. évi országos összeírásokban kúriális nemesi falunak minősítették, az úrbérrendezés alkalmával azonban rendes jobbágytelkeket mértek ki a faluban. A kisszámú jobbágylakosság már ekkor jobbadán rutén volt, minthogy azonban a faluban jelentékeny számú nemesség is élt s az utóbbi magyar volt, a falu vegyes nemzetiségi jelleget nyert.

BIRTOKOSOK.

1567.⁴ Szirmay Lajos 2 ip, 2 pp, 1 des; Tetey Boldizsár 1 pp; Ujhelyi András és János 3 ip, 1 mp, 6 pp, 2 nd, 3 des; Ujhelyi Zsigmond 1 ip, 1 mp, 3 pp, 1 des; Verbóczy 1 j, 3 ip, 6 pp. – 1754/55⁵ Beczó Sámuel, Bencze Sámuel, özv. Bíró Ferencné, Cható Ferenc, Gacsali Zsigmond, Hódosy István és József, Horvát György, Horthy László, Majos Ferenc, özv. Majos Lászlóné, Riskó László, Simigius József, Sütő Sámuel, Szabó Pál. – 1775.⁶ Bencze Sámuel 2 i; Bodó János 1 c; Horthy Sámuel 1 i; br. Horváth Imre 1 i; Ilosvay József 2 i; Komlósy Anna 1 c; Majos József 1 i; Majos Teréz 1 i; Szabó Pál 3 c; gr. Teleky László 2 c, 2 i.

¹ Ujh. Dl. 38136; Hazai okm. VIII. 453–454.

² Wenzel V. 135–137; Károlyi I. 22–23.

³ Ujh. Dl. 38130, 38131, 38138; Fejér VI. 2. 253–255; NRA 1060–51; Márm. Dipl. 3. Itt és még később is Feketeardónak nevezik s csak a XV. sz. vége felé tűnik fel a ma ismeretes alakban. Ugyancsak Ugocsa megyében a Tisza balpartján áll másik Ardó is, melyet eleinte csupán Ardónak, a XVI. sz. óta pedig Feketeardónak neveznek. Az utóbbi névalak tehát a XV–XVI. sz.-ban felcserélődött a két falu között.

⁴ Dic.

⁵ Nemesi összeírás. Helyt.

⁶ UT.

HELYI KISNEMESSÉG.

1670.⁷ Egytelkesek. *M*: Süveg, Szabó; *B*: 2 Lipcsey. – 1681.⁸ Egytelkesek. *M*: Gacsályi, Hódosy, Pais, Süveg, Szabó, Szendy; *B*: Dul, 2 Lipcsey, Sarmasa(?). – 1743.⁹ Armalisták. *B*: Isák.

JOBBÁGYSÁG.

1454.¹⁰ *M*: Benche, Tar.
 1466.¹¹ *B*: Nemeth, Pellifex.
 1470.¹² *M*: Demjen, Magnus (l. 1567. Nagy); *B*: Benda, Kozma, Wgrinn.
 1516.¹³ *M*: Bodogh, Kowach, Zabo.
 1545.¹⁴ *M*: Bada, Kasa, Pethő.
 1548.¹⁵ *M*: Santa.
 1549.¹⁶ *M*: Bokor.
 1552.¹⁷ *M*: Nyiri, Petheo; *B*: Beregh, Dana.
 1567.¹⁸ 1 j, 9 ip, 2 mp, 18 pp, 2 nd 5 des (ezek közül 4 név nélkül). *M*: Abraham, Abram, 3 Bada (1572: Baday; 1574: Boda Dic.), Benche, Bak, Bartha, 3 Bodog, Bokor, Boldisar, Chyaki, Ersek, 2 Lazar, 2 Matias, Nagy (des), 2 Orban, Petey (v. ö. 1552: Petheo), Sandor, Thar; *Sz*: Litwa; *B*: Geuncheül, 2 Oroz, 3 Tako, Tariska.
 1567–1715. között új nevek. 1570.¹⁹ *M*: Huzar; *B*: Zurdek. – 1572.²⁰ *M*: Balog, Berki, Farkas, Huzti, Kowach, Simon, Vinche. – 1574.²¹ *B*: Custos. – 1582.²² *M*: Chapy, Soos. – 1609.²³ *M*: Deak Deseu, Jeremias, Leorincz, Literatus, Santha, Zilagi; *B*: Bagdan, David, Perthá. – 1677.²⁴ *M*: Bocskor, Mehes, Muhácsi, Pogány, Szoecz; *Sz*: Hajduk. – 1683.²⁵ *M*: Antal; *B*: Bocsy, Peter.

⁷ Ug. jkv. 1670. szept. 22/23. f. 17.

⁸ Ug. jkv. 1681. dec. 20. f. 653.

⁹ Conscriptio. Per. 1743. Ns. 6.

¹⁰ Elzálogosításban. Ujh. Dl. 38314.

¹¹ Hatalmaskodásban. Per. 1466. Ns 352.

¹² Hatalmaskodásban vészt vett jobbágyok. Ujh. Dl. 38362.

¹³ Tanúk. Dl. 22792. Bodogh előbb a pusztán maradt Kérőn lakott.

¹⁴ Beiktatáson jelenlevő szomszédok. Lel. Stat., Kom. jz.

¹⁵ Ujh. 1548. F. 20. N 25.

¹⁶ U. ott 1549. F. 27. Ns 14.

¹⁷ Beiktatáson jelenlevő szomszédok. NRA 306–22.

¹⁸ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

^{19–20} U. ott.

²¹ Beiktatáson jelen levő szomszéd. NRA 757–19.

²² U. azok. NRA 306–21.

²³ U. azok. Per. 1609. Ns 25.

²⁴ Tanúskodó (Per. 1677. febr. 4.) és az Ujhelyi Pál elkobzott jószágához tartozó jobbágyok (UC 60–18). Szoecz ez időben már Karácsfalván él, mesterember.

²⁵ Hódosy János elkobzott jószágához tartozó jobbágyok. UC 30–34.

1715.²⁶ 9 c, 2 i, 1 extr (si). *M*: Bogáthy, Boldogh, Kis, Kovács, Pap, Pogány, Pusztay, Tar, Eöveges; *Sz*: Dobnya; *O*: Karinda.

1715–1775. között további új nevek. 1721.²⁷ *Sz*: Timka; *B*: Darvasz, Izay. – 1729.²⁸ *B*: Koszta, Román. – 1743.²⁹ *M*: Biro, Bodnár, Kassay, Lencse, Lodingos, Máthé, Mester, Nehéz; *Sz*: Bilák, Jaczusko, Lemák, Mászlánik, Mikocs, Quák; *Zs*: Farkas, 3 Sido; *C*: Kakas; 5: Brodi, Nemeth, Oláh, – 1748.³⁰ *B*: *Sz*: Jurcsa, Posták; *B*: Iván, Mako.

1775.³¹ 7 c, 10 i. *M*: Lencse, Reszkető; *Sz*: 2 Bilák, Csereska, Czikur, Domanics, Gabsilo, 2 Kerecsán, Kvák, Mondok, Petelka, Vántyuk; *B*: Brodi, Lengyel, Orosz.

A falu lakosainak szokásos nyelve (usitata lingua) az úrbérendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint rendes nyelvük (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – rutén (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) a *magyar* és *rutén*, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) már csak a *magyar* nyelvet jelöli meg a faluban főként divatozónak.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1642.³² *Zeömerdeök mellet*; 1644: Szömördök, Zeömeördeök (NRA 1689–41, 1644. nov. 14.); 1645 (u. ott, 1645. jan. 25); 1646 (u. ott, 1646. máj. 22); 1648: Szemerdek hat (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15); 1923: Simirdjug (Petrov 80). L. még Fancsika (1642), Isóteleke (1424), Karácsfalva (1522), Mátyfalva (1641), Nagyszöllős (1336), Tiszakeresztúr (1655), Tiszaujhely (1522) és Verbóc (1410–1420) határában is.

Magiaros nevű rét.

1643.³³ *Tisza felől való niomas*; 1644 (NRA 1689–41, 1644. nov. 14); 1646 (U. ott. 1646. jan. 26, jún. 20); 1648: -mező (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15).

Ket kert alia;

*Pettenta*³⁴-ban szántó; 1644: Petanta (NRA 1689–41, 1644. nov. 14); 1648: Petanda (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15).

Fanchikay ut; 1648: Fancziki út (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15).

Egeres felől való niomas; 1644 (NRA 1689–41. 1644. nov. 14.); 1648: Egres felé való mező (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15); 1865: Egresi ut mellett (Pesty).

Egresi ut; 1865: Egresi út (Pesty).

²⁶ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

²⁷ Birtokcserében. Horváth cs. levéltára, Kom. jz.

²⁸ Birtokcserében. U. ott.

²⁹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

³⁰ P. 4–3827. sub No 1, 2.

³¹ Az úrbérendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

³² NRA 1689–41. 1642. máj. 29.

³³ U. ott, 1643. máj. 19., dec. 7.

³⁴ *Petenta?* *petanta?* – ismeretlen szó.

- Foras-nál*; 1644: Kis Foras előtt (NRA 1689–41. 1644. nov. 14);
1648: Fő forras (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15).
- 1644.³⁵ *Sziget-ben szántó*, „mely föld *éődőlő* föld”; 1648 (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15); 1865 (Pesty). V. ö. 1646: Also Szyget.
Eördöngős meget; 1646 (NRA 1689–41., 1646. jún. 20); 1648 (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15).
- Czere*; 1645 (NRA 1689–41); 1865: Alsó-, Felső Csere (Pesty); 1923: Čirjak (? , Petrov 30).
- Verbőcz felől való nyomas*; 1645: Verbőczy nyomas (NRA 1689–41).
- Nyaras között*; 1646: Nyaras közt (NRA 1689–41. jan. 23); 1648 (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15); 1865: Nyáros alya (Pesty); 1923: Njarašč (Petrov 30).
- Musa ferteje*;³⁶ 1648: Musa ferdő (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15).
- 1645.³⁷ *Balogh Pataka*.
- Matyfalvi ország ut.*
- 1646.³⁸ *Czegeres feold mellet*.
- Garbocz*³⁹ *mellet*; 1648: Karabocz allja, Garabocz (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15); 1865: Garabócz (Pesty); 1923: Garabovec (Petrov 30).
- Eteny szeg*,⁴⁰ *Ethene szeg*; 1648: Etene szeg (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15).
- Also Sziget*.
- Szegés*.⁴¹
- Gyümölczenes-ben szántó*; 1648: Giömöczenies (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15).
- Szőlős felől való nyomas*.
- Ungoro*⁴²-n szántó; 1648: Angoro, Ongoro (Ujh. 1648. F. 28. Ns 15).
- 1648.⁴³ *Felső mező*.
- Also mező*.
- Szőlősi eösven*.
- Faluvégh patak hat*.
- Kosolyas*⁴⁴ nevű helyen irtás.

³⁵ NRA 1689–41. 1644. ápr. 1. és nov. 14. (2 drb.)

³⁶ *Musa fertője*. Musa személynév, valószínűleg a szomszédos Beregmegeye Muzsaj (Musáj) községnek neve után.

³⁷ NRA 1689–41. 1645. jan. 25.

³⁸ NRA 1689–41. 1646. jan. 23., febr. 1., jún. 20.

³⁹ *Garbóc* < szl. *grabovъсъ* ‘gyertyánfa’ (Kniezsa). V. ö. a szomszédos Nagyszöllős határában 1357: *Gabruchfeu*.

⁴⁰ Etény valószínűleg magyar személynév (Hetény?).

⁴¹ *Szegés* szerepel még a Holt Tisza mentében Sásvár (1548), Szirma (1690) és Tiszaújhely (1669) határában is.

⁴² A szó, melynek eredete ismeretlen, előfordul Nagyszöllős dűlőnevei között is. Valószínűleg a két község határán átnyúló egyazon terület jelölésére szolgál.

⁴³ Ujh. 1648. F. 28. Ns 15.

⁴⁴ Nagyszöllősön szintén előfordul e név. Valószínű, hogy a két szomszédos helység határán fekvő s mindkét részre átnyúló terület jelölésére szolgál.

TAMÁSVÁRALJA.

Warallya, Varalya, Thome Waralya, Thamas War alia, Tamas Varallya.

A Káta nemzetségbeli Gábor fia, Tamás mester, aki a nemzetség ősi ugocsai birtokainak határát a XIII. sz. második felében hadi érdemekért nyert királyi adományokkal¹ bővítette, az ősi birtok, Bábony határában az Avas hegység nyugati oldalában, egy kúphegyen (ma Várhegy) 1280 táján várat épített,² melyet eleinte Bábonyról, később építőjéről állandóan Tamás várának neveztek. A vár alá, mely valószínűleg még a XV. sz. folyamán elpusztult, a XIV. sz. eleje körül a vár neve után Váralja, végül Tamásváralja nevet viselő falu települt.³ Lakosai kezdettől fogva magyarok, akik magyarságukat az oláh falu szomszédságában is megtartották, egyébként pedig ma is kun-besenyő ivadékoknak tartják magukat és öltözködésükben, szokásaikban is sajátos hagyományokat őriznek.⁴ E hagyományok átörökítése a lakosság életében folytonosságot s bizonyos fokú elzárkózást tételez fel s ez a folytonosság és elzárkózás igazolást is nyer az alábbi névsorokban, melyekből megállapíthatjuk, hogy a lakosság századokon keresztül kevés hullámnak, erőszakos rázkódásnak volt kitéve s némi külső hatás szintén magyar vidék, főleg a nemzetség ősi birtoka, Bábony s az uradalmi központ Halmi felől érte. A falu lakossága még a XIX. sz. végén is elszigetelni igyekszik magát, nem házasodik össze a szomszéd faluk népével.⁵

BIRTOKOSOK

1567.⁶ Surányi László 1 j, 2 ip, 2 mp, 14 pp; özv. Matusnay Györgyné 2 ip, 2 mp, 12 pp, 1 cb, 1 des; Misser András 2 mp, 3 pp; Csegódy András 1 ip, 3 pp, 2 des; Uray András 1 pp; Károlyi György 2 pp; Egyedy Tamás és Vetésy András 1 pp; özv. Szenyenyey Lukácsné 1 nd, 1 des. – 1618.⁷ Bornemissza Máté 1 inqu. p.; -Josa 1/2 inqu. p.; Pernyeszy Gábor 1/2 inqu. p.; Perényi Gábor

¹ Halmi, Kökényesd. L. ott.

² 1294; „cum monte in terra Babun existenti, in quo per magistrum Thomam castrum est constructum”. Zichy I. 56.

³ Maga a falu (Váralja) az 1323. évi családi osztzkodásban szerepel először. Zichy I. 248.

⁴ Komáromy 29 s Kom. jz.

⁵ Ugyancsak Komáromy megfigyelése. Kom. jz. Az 1910. évi népszámlálás alkalmával az 575 magyar ajkúval szemben már 56 oláh anyanyelvű volt a faluban.

⁶⁻⁷ Dic.

$\frac{1}{2}$ inqu. p. – 1775.⁸ Ujhelyi Ferenc 1 c; gr. Gyulay Ferenc 4 c; Komjáthy Zsigmond 3 c; Pogány László 5 c, 1 i; Rátonyi Gábor 2 c; Rátonyi István 1 c, 1 i; özv. Rátonyi Zsigmondné 1 c, 2 i; Szilágyi János 1 c; Csüry Zsigmond 1 c; Szentpáli Benjámín 1 c; gr. Haller Pál 1 c, 1 i. –

JOBBÁGYSÁG.

1474.⁹ *M*: 2 Doka, Geerch, Nagh; *B*: Chybal s mint egyes nevek: Mathias et Antonius Dominici.

1478.¹⁰ *M*: 5 Apay, Bartha, 2 Bothos, 5 Dandi, Doka, 2 Domonkos, Eged (Egidius), Faber (Kowach), Gercz, 6 Gewre (Gereo, Geore), Konya, 5 Magnus (Nagh), Parvus, 2 Sebesthyeny, Sodos (Soldos), 5 Thewre (Theore), 2 Wyhely (Vyheli), Vekes (l. 1481: Wekas), 2 Veres (Weres); *B*: Chybal, Synka, Tathoyl (Tatol, Thathol), Zaz.

1481.¹¹ *M*: Doka, Gywri, 4 Kowach, Margyth, 5 Nagh, Therew, Wekas, Weres; *B*: Chybal.

1499.¹² *M*: Apay, Bartha, Bodo, Boko, Dandy, Dobosy, Konya, Kowach, Marthon, Mays, 2 Nagh, Salanky; *Sz*: Vernika; *B*: Synka.

1567.¹³ 1 j, 5 ip, 6 mp, 36 pp, 1 nd, 1 cb s név nélkül 4 des. – *M*: Apay, 2 Balas, Balint, Barla, 3 Bartha, Biro, Boldizear, Both (1602: Kis Bod UC 99–62; 1623: minor Bott Per. F. 48. Ns 52), Botha, Bothos, Chiatho, Dandi, 2 Egied, Filep, 4 Gal, Iwgiartho (1602: Igyartoh UC 99–62), Konia, 3 Korsos, 5 Kowach, 2 Nagy, Nagy Janos, Paladi, Sandor, Zabo, Thamas, Thar, 2 Tewrew, Ujlaki, Weres, 3 Zoldos; *Sz*: 2 Breda; *B*: Zaz (1602: Saas UC 99–62).

1567–1775. között új nevek: 1602.¹⁴ *M*: Bordas, Elek, Hodaszy, Jacab, Mester, Orban, Eoz (1694: Ösz, Per. 1694. Ns 5), Zöcz (Zeocz), Varga; *B*: Alberes, Magszin, Pocz. – 1609.¹⁵ *M*: Kalman, Uray. –

⁸ UT.

⁹ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Zichy XI. 164–165.

¹⁰ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. A jobbágyok neveit felsoroló királyi parancs három példányban állt rendelkezésünkre és pedig eredetiben a jászói konvent (Per. 1479. F. 53. Ns 19) s nyomtatásban Ugocsa megye (Zichy XI. 223) és a leleszi konvent (u. ott 228–229) 1479. évi jelentésében. A csekély különbségek összeegyeztetésével állítottuk össze a fenti névsort, az írásmód alakjában a jászói konvent jelentése szolgált alapul, zárójelben azonban az e tekintetben mutatkozó eltéréseket is közöljük.

¹¹ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta 1482. Ns 21.

¹² Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta 1499. Ns 36.

¹³ Az adó alá eső porták számlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹⁴ Néhai Surányi Gábor javainak leltárában (UC 99–62) és Bornemissza Máténé Surányi Katalin osztályrészén (Per. 1602).

¹⁵ Horváth Katalin jobbágysai, szomszédként beiktatásnál. Per. 1609. F. 305. Ns 10.

1653.¹⁶ *B*: Bagho alias Oroszi, Nábrádi alias Oláh. – 1658.¹⁷ *M*: Patoczi. – 1672.¹⁸ *M*: Czuka, Pasthy. – 1683.¹⁹ *M*: Barna – 1688.²⁰ *M*: Mak (Mák). – 1694.²¹ *M*: Ballogh.

1715.²² 18 c, 1 i, 3 extr. (si). *M*: 2 Bartha, Csuka, Egyed, Dömötör, 4 Elek, 5 Kovács, Medvés, 2 Nábrády, Szabó, Tar, Törő, Varga; *D*: Szász.

1715–1775. között további új nevek. 1720.²³ *M*: Eőzpál (v. ö. 1602: Eoz). – 1743.²⁴ *B*: Hassai (Kassai?).

1775.²⁵ 21 c, 5 i. – *M*: 5 Balogh, 2 Barta, Csuka, Demeter, Egyed, 3 Elek, Ferencz, Juhos, 2 Kovács, Lukáts, Nábrádi, 2 Szabó, Tar, 2 Törő, Varga; *B*: Dohi. –

A falu lakosságának nyelve az úrbérrendezés folyamán 1772-ben felvett bevallások záradéka s a végrehajtásról szóló 1775. évi bizonyosságlevél (UT), valamint az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283), továbbá a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint: *magyar*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1482.²⁶ *Ewkewrfew*, silva. L. még Bábony (1319) és Túrterebes (1690) határában is.

1584.²⁷ *Bykkes erdeo*; 1865: Belsőbik (Pesty).

*Zelpes Bykk*²⁸ aliter *Hozzwhat*, mons seu promontorium; 1865: Hosszú hát (Pesty); 1887: Hosszúhát (a 75000-es kat. térképen).

Hidegh forras pathaka aliter *Thekeres pathaka*, 1865: Hideg forrás (Pesty).

Somos Bykk.

Thekeres Patak aliter *Batharch*, rivulus; 1771: Tekeres part (UT. Batarcs sub. No 3); 1887: Batárcs p (a 25000-es kat.

¹⁶ Per. 1653. Ns 64. Bagho alias Oroszi János idegenből jött s a prédikátor alá szállt, majd Korsós János fiává fogadván, ennek telkére szállott. Nábrádi alias Oláh István atyja Nábrádi János, akit – idegen lévén – Oláh-nak is neveztek, régen költözött ide s itt feleségül véve Kornis Györgyné jobbágyasszonyát, Nagy György Jánosné, ennek telkére szállott.

¹⁷ Perényi Zsigmondné Kállay Klára jobbágyai között. Per. 1658. máj. 12.

¹⁸ Bánffy Farkas jobbágya kezeslevélben. Per. 1672. okt. 25.

¹⁹ Gyulay Ferenc jobbágya Per. 1683.

²⁰ Perényi Ferenc és Imre jobbágyai osztályozásban. U. ott 1688. Ns 373.

²¹ Tanú. Per. 1694. Ns 5.

²² Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

²³ CR

²⁴ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁵ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

²⁶ Lel. Acta. 1482. Ns 10.

²⁷ NRA 812–42.

²⁸ „*Zelpes*” jelentése ismeretlen, de minden bizonnyal magyar eredetű szó. V. ö. *Szelypes patak*. MNy. XXIV. 71.

térképen). L. a Batarcs folyót még Bábonny (1319) és Gyula (1692) határában is.

Thekeres Lazz aliter *Nagh Leorincz Lazza*, pratum; Thekeres Laz.

Nyres Lazz, pratum; 1865: Nyiresszeg, Dellőnyires, Nyiresdomb, Csonkanyires (Pesty); 1887: Nyires dűllő (a 75000-es kat. térképen).

1613.²⁹ *Zirmay szőlő*.

1694.³⁰ *Alsó mező*. – *Nagy mező*. – *Száldobos Arrozat*³¹ – *Kis Bik*. – *Pap forrása*. – *Pap mona*; 1865: Papp mona (Pesty). – *Rövid szer*; 1865 (Pesty). – *Bik mező*. – *Kert alatt*. – *Sillye Biki*.

Haraszt-nak alatt; 1865: Harasztos hát, Nagy haraszt, Kis haraszt (Pesty).

Hosszu szer; 1865: (Pesty).

1735.³² *Szarvaskő*, szőlőhegy; 1865: Szarvaskő szirt, Szarvaskőhát (Pesty). L. még Halmi határában is (1634).

TEKEHÁZA.

A XIII. sz. első évtizedeiben települt a Tisza völgyében. A század második felében makacs küzdelem folyt birtokáért a Hetényi és Tekeházi családok között. A falu fele ekkor már a Hetényiek birtokában volt, 1372-ben a nádor hosszas pereskedés után másik felét is nekik ítélte.¹ A kisnemes Hetényiek azonban nem sokáig tudták a nyalábi uradalom közepébe eső s az uradalom szempontjából különösen tiszai révje miatt elsőrangú fontossággal bíró helységet kezeikben tartani. Az uradalom hatalmas és erőszakos urai, Drág és János vajdák néhány évtized alatt valamiképpen² megszerezték, mivel 1405-ben, mikor az uradalmat az új birtokosnak, Perényi Péternek beiktatták,³ Tekeháza már tartozékai között szerepelt s ezután a Perényiek nyalábi uradalmának keretei között végig meg is maradt. Alábbi adataink lakosságát a XV–XVI. sz.-ban teljesen magyarnak tüntetik fel, a Tiszavölgy általános, pusztulása

²⁹ Per. 1659. Ns 14.

³⁰ Per. 1694. Ns. 5.

³¹ *Száldobos-árrozat?* Száldobosról már szóltunk (Feketeardónál), Ugo-csa megyében gyakran szerepelt helynévként. *Arrozat* minden bizonnyal eltorzított alakban áll előttünk.

³² P. 4–3574. más.

¹ Per. 1372. F. 4. Ns 21. L. bővebben a perről Benedekházánál.

² Erre vonatkozólag nincsenek adataink.

³ DI. 9019.

után azonban lassú rutén betelepülés indult meg, melynek eredménye élesen jelentkezik az alábbi 1775. évi névsorban.⁴

BIRTOKOSOK.

1567.⁵ Perényi János 1 j, 8 ip, 2 mp, 3 ss, 26 pp, 3 nd, 3 des. – 1775.⁶ Id. br. Perényi Imre 14 c, 3 i, 1 si; -Jakab 13 c, 1 i; -Sándor 3 c; -Antal özvegye 8 c, 1 i; -Elek 7 c, 1 i, 2 si; -József 1 c; gr. Toleky Jánosné 1 c. –

JOBBÁGYSÁG.

1450.⁷ *M*: Bwsa, 2 Chwpros, Thanczos, Warga; *B*: Danch, Sybarcz, Vince (utóbbi három e. n.).

1458.⁸ *M*: Rywyz, Soos, Was; *B*: Andreas, Laurentius (filii Simonis e. n.-ek).

1470.⁹ *M*: 2 Chupus (1. 1450: Chwpros), de Gyakfalva, Magnus (1. 1567: Nagy), Vamos, 2 Warga; *B*: Elias (e. n), Johannes Anthonii (t. i. filius).

1563.¹⁰ *M*: 2 Dobossy, Jakab.

2567.¹¹ *M*: 2 Adoni, 2 Chyatho, 2 Chyk, Darabos, Deli, Dobosi, Fazekas, Fodor, Halaz, 2 Jakab, Joo, Juhaz, Kelemen, Kocis (1572: Koch; 1574: Kolch, Dic, úgy látszik 1567-ben „Kocis” elírás), Kokas, Kowach, 2 Kozma, 2 Kulchar, Lukach, Marthi, Marthon, Nagy, Pengew, Rewez, Zabo, Zekeres, Zerechien, Talas, Warga; *B*: 3 Erdeli, 3 Olah, Petro, Rach.

1567–1715. között új nevek. 1572.¹² *M*: Biro, Filep, Sipos, Zagwa (1574: Szagwa Dic), Zarka, Werebes; *Sz*: Bagich. – 1574.¹³ *M*: Melegh. – 1615.¹⁴ *B*: Gorzo, Koczó (v. ö. 1567: Kocis?). – 1622.¹⁵ *M*: Gerech, Korsos, Vary. – 1638.¹⁶ *M*: Berkj, Kisimre, Szenderödi; *B*: Kupany, Romai (vlg.: Ronai, a márm. m.-i Rona után). – 1641.

⁴ A falu neve ruténul is: *Tekehaza* (Petrov. Mat. VI. 211.).

⁵ Dic.

⁶ UT.

⁷ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) osztott negyedrészbirtokon levő jobbágyságok. Per. 1450. F. 13. Ns 6. s Tört. Tár. 1908. 7.

⁸ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyságok. Lel. Acta 1458. Ns 1.

⁹ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyságok. Lel. Acta. 1470. Ns 19.

¹⁰ Tanúként szerepelnek. Per. 1563.

¹¹ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. A csoportosítás fent a birtokosok rovatában. A des.-ák név nélkül.

¹²⁻¹³ Dic.

¹⁴ Perényi György által testvérének Gábornak átengedett jobbágyságok között. Per. 1615. F. 45. Ns 116.

¹⁵ A Perényi Ferenc jószágairól készített urbáriumban. Per. 1622. F. 31. Ns 8.

¹⁶ A Perényi György által leányának, Máriának hagyott jobbágyságok között (Per. 1638. F. 12. Ns 40.) s néhai Perényi Imre birtokán levő jobbágyságok között (Per. 1698. Ns 101.).

körül.¹⁷ *M*: Mezey. – 1651.¹⁸ *M*: Czako. – 1666.¹⁹ *B*: Orosz (des). – 1673.²⁰ *B*: Terebesy. – 1688.²¹ *M*: Szyos, Varadi. – 1689.²² *B*: Suba (des), Tarnay. – 1693.²³ *B*: Szász. –

1715.²⁴ 18 c, 5 i, 1 extr. (si). – *M*: Csató, Fekete, Fülöp, Jakab, Kámán (1720: Kálmán Per. 1720. Ns 4), Kócs (v. ö. 1567: Kócis), Kócsár, Kovács, 2 Molnár, Rendes, Révész, Szabó, Számos; *Sz*: Bagics, Danis, 2 Paráczka; *B*: Bába, Ilonczay, 2 Oláh, Szász, Terebesy. –

1715–1775. között további új nevek. 1720.²⁵ *M*: Eczetes, Gerus, Szőke; *Sz*: Szvitlik; *B*: Lengyel, Török. – 1743.²⁶ *M*: Bojtos, Kis, Mészáros, Sárkány, Sonkolyos, Sütő, Szűcs; *Sz*: Mazák, Panyko; *B*: Demeter, Gernyeszi, Izai, Pap, Puskás; *C*: 2 Gáspár, Kocza. –

1775.²⁷ 47 c, 6 i, 3 si. – *M*: Bojtos, Csathó, Csuka, Gáll, Gabona, Geczi, Gerus, 3 Jakab, Kotsi²⁸ (v. ö. 1567: Kocis), Kömives, Kurucz, Lukács, Mészáros, Molnár, Obsitos, Sütő, Sárkány, Szűcs, 2 Szőke, 3 Szabó; *Sz*: Bilcsák, Bilitsák, Hudák, Hritz, Kreszaniczka, Lemák, Mozák, 2 Prokop, 2 Paraszka, 2 Panyko, 2 Plizcsák, Tankó; *B*: Dobrokai, 2 Gernyési, Kupányi, Máramarosi, 5 Oláh, Papp, Rihucz, Sáffi, Ujfalusi, Zsidó. –

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról kiadott bizonyáglevél szerint rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár a magyar nyelvet mindnyájan értik – *rutén* (UT), az 1773. évi hivatalos helységösszeírás szerint is (Bpest, 1920. 283) a faluban a *magyar* és *rutén* nyelv divatozik.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1641. körül.²⁹ *Kobok*³⁰-ban szántóföldek; 1688: Kobok oldal (Per. 1688. F. 21. Ns 12); 1802: Kobog oldal (Per. 1805. Szept. 18); 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2); 1865 (Pesty).

Atal ut.

¹⁷ Urbárium, csonka. Per. 1641.

¹⁸ Osztályozásban szereplő jobbágyok között. Per. 1651. jún. 22.

¹⁹ A Bánffy-résztől Perényi Ferencnek jutó jobbágyok között. Per. 1666. nov. 22.

²⁰ Perényi Ferenc elkobzott birtokán. UC 57–75.

²¹ Az első esküdt, a második íródeák. Per. 1688. F. 21. Ns 12.

²² A rebellióban elhalt Perényi György jobbágyai között. UC 34–39.

²³ Per. 1693. F. 21. Ns 13.

²⁴ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

²⁵ CR (1720) s Perényi Pál jobbágyai. Per. 1720. Ns 4.

²⁶ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6. A cigányok. Kifejezetten ilyeneknek jelölvék.

²⁷ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

²⁸ Nyilván a *Kócsi* a név helyes alakja a szatmármegyei Kis- és Nagykolcs után.

²⁹ Per. 1641.

³⁰ A szó eredete ismeretlen.

- Döges czere.*³¹
*Kömpöly.*³²
*Göblér*³³ neveő kaszalo; 1865 (Pesty); 1900. körül (Kom. jz.).
 1689.³⁴ *Moczari Laz*-ban rét; 1805: Lapos laz (Pesty).
 1693.³⁵ *Sosok uttya.*³⁶
Farkas hat.
Szászfalusi ut.
Nyilas sor; 1795: Nyilas-ban föld (Per. 1795. ápr. 19.); 1865: Nyilak (Pesty).
 1696.³⁷ *Valócz*-on szántó; 1900. körül (Kom. jz.).
 1722.³⁸ *Alsó mező*; 1795 (Per. 1795. ápr. 19.); 1802 (Per. 1805. szept. 18.).
*Ladorna*³⁹ alatt szántóföld.
 1795.⁴⁰ *Felső mező*; 1802: Felső forduló (Per. 1805. szept. 18.).
Karátson mezeje.
Lamos vápa;⁴¹ 1802: Lomos vápa (Per. 1805. szept. 18.).
Holt Tisza.
Hideg víznél; 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2); 1865: Kis Hideg Viz, Nagy Hideg Viz (Pesty). L. még Királyháza határában is (1807).
*Sibort*⁴²-ban föld.
 1807.⁴³ *Mocsár mező.*

TISZAKERESZTÚR. (*Keresztúr, Kerezthwr.*)

Keresztúr villa is azok között a birtokok között volt, melyeket, mint az ugocsai királyi praediumból jogtalanul elfoglaltakat, 1296-ban István mester, ugocsai comes királyi parancsra visszafoglalt. Minthogy azonban a Káta nemzetségbeli Gábor fia, János bebizonyította, hogy Keresztúrt István s majd László király neki adományozta, III. Endre visszabocsátotta János

³¹ *Dögös csere*; a dög szó finnugor eredetű. EtSz. I. 1399. A *Döges* lehet személynév is, ez esetben összefügg az egyébként ismeretlen eredetű (nem szláv) *Dege*, *Degve*, *Degur* személynévvel. V. ö. *Dég* hn. Veszprém m., *Degidovec* hn. Zágráb m., *Döge* hn. Szabolcs m., *Dögös* hn. Nyitra m. (Kniezsa).

³² Eredete bizonytalan, talán oláh „Cimpul” = mező?

³³ Eredete ismeretlen.

³⁴ Per. 1689. F 31. Ns 12.

³⁵ Per. 1693. jan. 30. s F. 21. Ns 13.

³⁶ A sószállítók útja Mármarosból.

³⁷ Per. 1696. F. 32. Ns 23.

³⁸ UT. sub No 1. más.

³⁹ Ladorna?

⁴⁰ Per. 1795. ápr. 19.

⁴¹ Lamos vlg. személynév.

⁴² Eredete ismeretlen.

⁴³ Per. XVIII. sz. v. A. 2.

birtokába.¹ Keresztúr tehát az Ugocsa megye déli részén hatalmas birtoktestet összegyűjtő nemzetség birtoka volt, a megye északnyugati szélén távol- és egyedülfekvő Keresztúrt azonban az uradalomhoz, ennek népéhez társadalmi közösség nem fűzte, ilyen vonatkozásban közelebb állt a nemzetség beregmegyei birtokaihoz. Az Újhelyiek, kiknek birtokai válósággal körülölelték Keresztúrt, a Káta nembeli Csarnavodayakat 1421-ben a szomszédság jogán tiltották elidegenítésétől² s még a század folyamán valóban meg is szerezték azt. A további fejlődés során Keresztúron is, miként a többi Újhelyi-faluban, nagyszámú kismanesség (armalisták, egytelkesek) talált otthonra s bár Keresztúr a többivel ellentétben kúriális községgé nem alakult át, lakosságában a kismanesség egyre nagyobb súlyt képviselő tényező lett. A kismanesség térfoglalásával párhuzamosan a jobbágyság kezdett kiszorulni a faluból, ez a társadalmi folyamat azonban a falu lakosságának nemzetiségi összetételében változást nem idézett elő, minthogy a jobbágyság és a helyét elfoglaló kismanesség egyformán magyar volt. Csupán a XVIII. sz.-ban vegyült soraik közé egy-két szláv eredetű család.

BIRTOKOSOK.

1567.³ Ákos Mihály 1 mp, 1 des; Fancsikay Boldizsár 1 pp, 1 des; Ujhelyi András 3 ip, 2 pp, 1 nd, 3 des; -Jakab 3 ip, 1 pp, 4 nd; -János 2 ip, 3 pp, 5 nd, 1 des; -Zsigmond 1 j, 2 ip, 1 pp, 4 cb. – 1743.⁴ Aczél alias Nagy István, Csemniczky István, -János, Deák. János, Ilosvay Ferenc,- János,- János (id), Kardos István, -János, -Pál, Ujváry János, -Sámuel. – 1775.⁵ Deák István 1 i,- Dobsza Ferenc 5 c, 2 i, gr. Károlyi Antal 1 c; özv. Komáromyné 1 i; Maróthy György 3 c, 1 i; Nagy Juliánna 1 i; Ujhelyi Ferenc és Zsigmond 1 i; -József (id) 1 i.

HELYI KISNEMESSÉG.

1670.⁶ Egytelkesek. *M*: Hajdu, Kardos, Katona, 2 Lajos, Nagy, Szabó; *B*: Csemniczky, Dancs (l. utóbb: Dencs). – 1743.⁷ Armalisták. *M*: Borbely, Kereszturi, Makai, Miklós, Nagy, 2 Szenczi, Szilágyi, Tolnai; *B*: 2 Dencs. – 1754/55.⁸ Borbely, Fűsűs, 2 Ilosvay alias Borbély, Keresztury, Makay, 2 Nagy, Papp, Tol-

¹ Újh. Dl. 38134; Hazai okm. VIII. 447, 449. Keresztúr névvel először 1260-ban találkozunk, mint Feketepatak szomszédjával. Wenzel XII. 538–539.

² Újh., Kom. jz.

³ Dic.

⁴ Nemesi összeírás. Helyt.

⁵ UT.

⁶ Ug. jkv. 1670. szept. 22–23., f. 17.

⁷ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁸ Nemesi összeírás. Helyt.

nay; Sz: Gregor (1760: Grigor Per. 1760. Ns 6); B: 3 Dencs, Mocsak.⁹

JOBBÁGYSÁG.

1483.¹⁰ M: Faber (l. 1490: Kowach), Kardos, Kerezthel, 2 Kysmyhal, 2 Kyspal, 2 Koncz, Kosa, Kwlchar, Lwkach, Parvus (v. ö. a Kys-eket), 2 Pathaky, 5 Salanky, Zantho; B: Bodon (l. 1490: Bondom), 4 Kathlyn, 4 Thariska.

1490.¹¹ M: Boldisar, Fabyan, Kardon, Kelemen, Kerezther (v. ö. Kerezthel), Kyspal, Kosa, Kowach, Mathe, Myklos, Paladi, 3 Pap, Pathaky, Pethew, Salanky, Simon, Zantho, Thorma, 2 Wary; B: Bondorn (v. ö. 1483: Bodon), 2 Kathlyn, Thako, 2 Tharyska, Zolaky (vlg: Salanky) s a következő egyes nevek: Balthasar, Kozma.

1567.¹² 1 j, 10 ip, 1 mp, 8 pp, 4 cb, 10 nd s 6 des (névvel csak egy). M: Bartha, Biro, 2 Boldiszear, Bewchi (1570: Beczy Dic.), Ferencz (des), 2 Gal, Kardos, Kathona, Kiraly, 2 Kosa, 2 Kowach, Kozma, Kun, Lajos (1570. hibásan: Kaios Dic), 2 Miclos, Matias (a családnév helyesen a keresztnéve: Jacob l. 1580), Nagy, 3 Pap, 2 Pathaky, Pete, 2 Zantho, Zekel, Zekeres; B: Tako, Tariska.

1567–1580. év között új nevek,¹³ 1570. M: Gergelyfia. – 1572. Alch, Balog, Katho. – 1576. M: Kereztien (v. ö. 1483: Kerezthel, 1490: Kerezther) Szawary, Varga; B: Katlyn (l. már 1483 s 1490-ben is). – 1577. M: Santha. – 1578. M: Hetey, Zeghi.

1580.¹⁴ 1 j, 60 chr. M: Balogh, Baratt, 2 Beczy (1582: Beczw; 1599: Beche Dec. Ber.), Biro, 2 Boldisar (1581. hibásan: Busar; 1597: Bosar, 1598: Buzor, Bodisar; 1602: Boldaj Dec. Ber.), 2 Ferencz (1594: Ferenczy Dec. Ber.), Gall, 2 Jacob, 2 Kardos (1597. hibásan: Kados Dec. Ber.), 2 Katto, Katona, Kosa, 6 Kowacz, 2 Kwn, Layor (1603: Laos Dec. Ber.), 4 Miklos, 3 Nagy, 10 Pap (1620: Papi Dec.

⁹ 1760-ban az armalista taksás nemesek listájában a fentiekén kívül még 1–1 Balogh és Mészáros is szerepel. (Per. 1760. Ns 6.). Utóbbi néven az előbb idézett 1743. évi conscriptioban libertinust találunk.

¹⁰ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Újh. Dl. 38422.

¹¹ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta, 1490. Ns 16.

¹² Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. A 2 évvel korábbi 1565. évi dézsmajegyzékben a fentiekén kívül még: Antal, Borssy, Gergel, Juhaz. Ezek közül 1567. után ismét előfordul: Juhaz (1572. Dic).

¹³ Az 1570., 1572., 1574. évi nevek adójegyzékekben (Dic), az 1576., 1577., 1578. évi dézsmajegyzékekben (Dec. Ber.).

¹⁴ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber. Meglepő a nevek között a *Ponchios* változatai. Úgy látszik hibás hallás és hibás leírás egyformán közrejátszottak. A véglegesnek a *Poncsos* változat látszik. Megjegyezzük továbbá, hogy 1 Ferenc, 2 Miklós s 1 Boldizsár a névsorhoz viszonyítva fordított alakban szerepelnek, tehát keresztnévük látszik családnévnek, 2 Miklós pedig „*Nicolaus*”-nak van írva. A további jegyzékekben az elírások pontosan ellenőrizhetők. Az ez évi jegyzékekben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábbiól már ismert nevek: Hajdu, Keresztien, Santa, Warga.

Ber.), 3 Pattaky, Ponchios (1594: Ponczos, 1597: Kinczes, 1604: Pinches, 1621: Bonczos, 1622: Pinzes Dec. Ber.), Saswary, 3 Zantho, Zekell; *B*: Menihartt, 2 Tako, 2 Tariska.

1580–1632. között további új nevek.¹⁵ 1581. *M*: Bodogh (1582: Boldogi, v. ö. 1580: Balogh, ez látszik végleges alaknak), Wegh. – 1582. *B*: Erdelj. – 1583. *M*: Pall. – 1594. *M*: Demeter, Matias (1602: Mathe). – 1597. *M*: Georgy; *B*: Oroz. – 1599. *M*: Simon. – 1601. *M*: Deak (1610: Literatus). – 1602. *M*: Huzti, Mihez (1603: Meses, 1604: Mehesz), Panczel (vlg. Ponczos helyett, l. 1580). – 1603. *M*: Magos; *B*: Bereghy. – 1611. *M*: Chietfalvi. – 1616. *M*: Agoston, Kis; *B*: Tott. – 1625. *M*: Huszar. – 1626. *B*: Kaydany (1634: Gaidani, 1635: Kaidona).

1632.¹⁶ 1 j, 34 fr, 12 chr. *M*: Agoston, Balogh (1662: Boldogh Bec. Ber.), Beczy (1633: Deczy; 1644: Peczi u. ott), Bodisar (1635: Bosar Dec. Ber.), 5 Gal, Huzty, Kardos, 2 Katona, 2 Kiraly, 3 Kosa, 4 Kovacz, 4 Kozma, Literatus (l. 1601: Deak), Mattjas, 7 Miklos (1637: Niklos, 1661: Nagymiklos Dec. Ber.), Nagy, 3 Pap (1651: Papi, 1663: Baty Dec. Ber.), Pataky, Ponczos, 2 Simon, Zanto, Zekely (1662: Szikely Dec. Ber.); *B*: Menihart (1651: Menyhert Dec. Ber.), Taka (1644: Tanko u. ott).

1632–1715. között további új nevek.¹⁷ 1633. *M*: Nagimihaly (1644: Mihaly). – 1644. *M*: Balassi, Koczis. – 1663. *M*: Botos. – 1664. *M*: Gyekeny, Vegső. – 1666. *M*: Kakaska. – 1693. *M*: Molnar; *B*: Szasz.

1715.¹⁸ 10 c, 1 extr (si). *M*: Bécsy, Huszty, 2 Kósa, 2 Miklós. Nagy, Székelly, Varga; *B*: Kotroszó (1716: Kotro Dec. Ber.), Menyhart.

1715–1775. között további új nevek. 1716.¹⁹ *Sz*: Chemezky (des). – 1743.²⁰ *M*: Asztalos, Bárány, Jánki, Kecskeméti, Lőrincz, Meszáros, Miskoczi, Timar; *Zs*: Joseph, Szatmari.

1775.²¹ 9 c, 8 i. *M*: Balog, 2 Bétsi, 2 Huszti, Jonas, Kapitany, 2 Nagy, Nadassy, 4 Varga; *Sz*: Gyurko, Kudron; *B*: Horvath.

A falu lakosainak nyelve az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyosságlevél (UT), az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest,

¹⁵ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ber. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Georgy, Hetey, Huszar, Zeghi.

¹⁶ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábbról már ismert nevek: Beregy, Ferencz, Kaidany, Kelemen, Lajos, Thott, Varga.

¹⁷ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ber. V. ö. UC 64–40. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Balasj, Gyekeny (nő), Kakaska, Koczis, Molnár, Végső.

¹⁸ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR. A kimutatásban ugyan nem szerepelnek, de az összeírás után is előfordulnak a faluban a következő, korábbról már ismert nevek: Balogh, Kis, Kovács, Kozma, Nagy, Orosz, Pataky, Tóth, Vegh.

¹⁹ A néhai Nógrády János javairól készített leltárban. UC 23–30.

²⁰ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²¹ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

1920. 284), valamint a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862.) szerint egyformán *magyar*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1332.²² *Sedlice*²³ campus.

Kadarch fluvius; 1483: Kadarcherdeje (Ujh. Dl. 38422.); 1509 (Lel., Prot. Parvum f. 186); 1655: Kadarch között, Kis Kadarch (Ujh. 1655. F. 21. Ns 35); 1753: Kis Kadarts hát (UT sub K); 1865: Kadarcs hát (Pesty). L. még Karácsfalva (1610. k.) és Tiszaújhely (1580–90) határában is.

1483.²⁴ *Kysmochar*, terra.

Baglyas,²⁵ silva; 1655: Boglyos (Ujh. 1655. F. 21. Ns 35); 1865: Bugjós (Pesty).

Zylasmeghmochar,²⁶ silva; 1655: Szilas (Ujh. 1655. F. 21. Ns 35).

Dezkamochar,²⁷ silva. – *Bykeshalom*, silva.

Pyskaros to; 1655: Piskarosszeg (Ujh. 1665. F. 21. Ns 35); 1753: Piskáros szegi (UT sub K).

Eperyes,²⁸ terra; 1655 (Ujh. 1655. F. 21. Ns 35); 1865 (Pesty).

Sampogonya,²⁹ terra; 1655: Sampagonya (Ujh. 1655. F. 21. Ns 35); 1753: Sámogony (UT sub K); 1865 (Pesty).

Naghweyzege,³⁰ terra; 1655: Nagi ver(?)szeg, Nagi vessi sege (Ujh. 1655. F. 21. Ns 35); 1865: Nagy vésszeg (Pesty).

Karnakadarchhath,³¹ terra; 1655: Korna Kadarcz (Ujh. 1655. F. 21. Ns 35).

Kelesparazthya,³² terra.

1503.³³ *Pergyés*³⁴ malma, molendinum; 1560: Pergos allya, fenetum (Ujh. 1660. F. 18. Ns 27); 1865: Pergős allya (Pesty).

1509.³⁵ *Elywes*,³⁶ silva. – *Harnocza*,³⁷ silva.

1627.³⁸ *Patak szeg*; 1655 (Ujh. 1655. F. 21. Ns 35); 1865 (Pesty).

²² Újh. Dl. 38416.

²³ *Sedlice* szláv szó, a *seděti* 'ülni' igéből. A *Sedlice* név *dl*-je nyugati szlávokra mutat; nem lehet sem orosz, sem délszláv. (Kniezsa.)

²⁴ Újh. Dl. 38422.

²⁵ Valószínűleg baglyas (bagoly) és nem boglyas (boglya).

²⁶ *Szilas-meg* (?) -mocsár.

²⁷ *Deszka* (szl. eredetű szó) -mocsár.

²⁸ *Eperjes* < *eperj*, *eper*. V. ö. MNy IX. 384; NyTsz I. 654; Oklsz. 189–190; MTsz I. 493.

²⁹ *Sám-pagonya* ? *Sám* < *Sámuel*; *pagony* = fiatal erdő. V. ö. Oklsz. 739.

³⁰ *Nagy-vész* (vejsze) -szeg.

³¹ *Karna*(?) -kadarcs-hát.

³² *Köles-parasztja*.

³³ Lel. Met. Ug. Ns 5.

³⁴ *Pergyés-pergős*, vlg. magyar személynév.

³⁵ Lel. Prot. Parvum f. 186.

³⁶ *Ölyves*.

³⁷ *Harnócza*, szláv eredete kétségtelen, de a közvetlen forrás ismeretlen. (Kniezsa.)

³⁸ Újh. 1627. F. 19. Ns 14.

1651.³⁹ *Nagy eger rét*; 1865: Nagy éger (Pesty). L. az Eger folyót még Dob (1372), Egres (1356. Egerpataka), Mátyfalva (1580. k.), Nagyszöllős (1336. Egerforrása), Tiszaújhely (1516) és Tiszaújlak (1648) határában is.

Liget-en szántó.

1655.⁴⁰ *Korongh rehttye*, Korongh farkon, -odal: 1865: Koronghát (Pesty); 1900. körül: Koronghát, dülő (Kom. jz).

Tekerés mellett, -között; 1900. körül: Tekerés, folyóvíz (Kom. jz.). L. még Karácsfalva (1610. k.) és Tiszaújlak (1698) határában is.

Malom ut felén. – *Erghe*-ben rét.

Kürtös alatt, -előtt, -megett; 1865: Kürtös köz (Pesty).

*Porchik*⁴¹-ban föld; 1865; Porcsik hát (Pesty); 1900. körül: Porcsik, folyóvíz (Pesty).

*Akoma*⁴² *folyokaja*, *Akolma*; 1753: Akolna között, -folyokaja (UT sub K); 1865: Akoma köz (Pesty); 1900. körül: Akóna, dülő (Kom. jz.). L. még Tiszaújhely (1580–90) és Tiszaújlak (1698) határában is.

Nagi réth hat.

Törös teleké-ben föld; 1865 (Pesty).

Alsó mező; 1753 (UT. sub K). – *Felső mező*; 1753 (UT sub K). – *Nyulasszer*. – *Hossza szer*; 1865 (Pesty).

Utas-on föld. – *Gyekenyes hat*; 1865 (Pesty).

Giurus-ban föld; 1753: Gyürüs (UT sub K); 1865 (Pesty). – *Kerek rekettye*.

*Iske*⁴³ *farkaban*; 1865: Üsge, Üsgehát (Pesty); 1900. körül: Üsge patak (Kom. jz.).

Hid farkon. – *Horgas szer*. – *Dok-on*⁴⁴ *ret*. – *Nagi rén* tul. – *Fal eger*⁴⁵-en rét.

Szemerdek alatt. L. a Szemerdek nevű patakot még Fancsika (1642), Isóteleke (1424), Karácsfalva (1522), Mátyfalva (1411), Nagyszöllős (1336), Szöllősvégárdó (1642), Tiszaújhely (1522) és Verbóc (1410–20) határában is.

Kert alatt. – *Berecz lazsa*.

Czetfalvi ut; 1753: Csetfalvi ut-ban szántó (UT sub K); 1865 (Pesty).

*Doszlás*⁴⁶ *alatt*. – *Cima*⁴⁷ *szeg*. – *Benei osveny*. – *Falu ve-gen* föld; 1865: Faluszer (Pesty). – *Nyaras*.

1753⁴⁸ *Fiatalos*-ban szántó; 1865: Fiatalos allya (Pesty).

³⁹ Újh. 1651. F. 12. Ns 4.

⁴⁰ Újh. 1655. F. 21. Ns 35.

⁴¹ *Porcsik*, ismeretlen.

⁴² *Akolna*, *Akona* < szláv *Okolna* ‚körül folyó‘. (Kniezsa.)

⁴³ *Iske*, *Üsge?*, Ismeretlen.

⁴⁴ *Dok*, *Dók?* Ismeretlen.

⁴⁵ *Fal* (?) egér.

⁴⁶ *Doszlás?* Jelentése és eredete ismeretlen.

⁴⁷ *Cima* = vlg. *Csima* szn.

⁴⁸ UT sub k. más.

TISZAÚJHELY. (*Uyhel, Wyhel.*)

A Hontpázmány nemzetség ugocsai ágának telepítése a nemzetség által 1300-ban III. Endre királytól Viskért cserébe kapott¹ puszta Nyírteleken. Először 1360-ban tűnik fel családi osztozkodásban² s névadója lett az ugocsai Hontpázmányok egyetlen fiágban is fennmaradó ágának, az Újhelyieknek, kiknek mindvégig törzsbirtokuk maradt. A falu neve és az alábbi adatok alapján biztosan következtethetünk arra, hogy a falu eredetileg magyar település volt s számottevő idegen, főleg rutén népelemet csak a XVII. sz. vége felé és a XVIII. sz.-ban fogadott magába. Az új lakosok a nyelvi egységet megbontották ugyan, a falu nyelve a XIX. sz.-ban, az idegen eredetű betelepülők felszívódása után azonban ismét a magyar lett.

BIRTOKOSOK.

1567.³ Horváth Kristóf 1 ip, 2 pp, 1 ss, 5 cb; Ujhelyi András 1 ip, 1 pp, 1 cb; -János 1 ip, 1 pp, 1 cb; -Zsigmond 1 j, 3 ip, 1 pp, 1 nd. – 1775.⁴ Ujhelyi Ferenc 2 c, 1 i; -József 7 c, 3 i; -László 9 c, 1i, 2 si; -Sándor 8 c, 1 i, 2 si; -Sándor 8 c, 1 i, 4 si; -Zsigmond 1 c.

HELYI KISNEMESSÉG.

1681.⁵ Egytelkesek. *M:* Csengei, Ujhelyi; *B:* Gerseny. – 1743.⁶ Armalisták. *M:* Győry, Nagy, Palády, Szilvásy. – 1754–55.⁷ Armalisták: Győry, Palády.

JOBBÁGYSÁG.

1334.⁸ *M:* Zakalus.

1490.⁹ *M:* 3 Adam, 2 Benchew, 2 Deche, 5 Doby, Elyk, Hayas, 2 Kechey, 2 Lazar, Magnus (l. 1565: Nagy), Magos, 2 Mathe, Rago, Recze, 2 Rigo; *Sz:* 2 Bonchyg; *B:* Chygan, Jako, Raskay, Thott.

1516.¹⁰ *M:* 2 Adam, 2 Agosthon, Bartha, 2 Bencze, Doby, Ilyes, Kanyo, Kerezthyen, 3 Kewy, Kwy, Kys, 4 Lewrincz, Mathe, Mathyus, Rygo, Ujhelyi, Vegh; *N:* Oswald; *B:* Baska, (Raskay? l. 1490), Jako.

¹ Újh. Dl. 38130, 38131, 38138; Fejér VII. 2. 253–255; NRA 1060–51.

² Újh. Dl. 38410.

³ Dic.

⁴ ÚT.

⁵ Ug. jkv. 1681. dec. 20. f. 654.

⁶ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁷ Nemesi összeírás. Helyt.

⁸ Újh. Dl 38150; Fejér VIII. 3. 748–751.

⁹ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta. 1490. Ns 16.

¹⁰ Tanúként kihallgatott jobbágyok. Dl. 22792.

1551.¹¹ *M*: Baronyay; *B*: Oroz.

1565.¹² 31 fr, 9 chr. *M*: Adam, 2 Agoston, Decze (1599: Deczey Dec. Ber.), Finta, Halaz (1581: Hallas Dec. Ber.), Kanio, 2 Kegy (1567: Kegie Dic; 1594: Kis Kigye; 1602: Kegies Dec. Ber.), Kezertien, 2 Kun, Lakatos, 3 Lazar, 2 Leorinch (1577: Leorinczfy u. ott), 2 Maday (1572: Baday; 1577: Mada u. ott), 2 Nagy, Rigo (1581: hibásan: Ryko; 1597: Ligo; 1601: Sygo Dec. Ber.), 2 Vegy (1583: Weghy u. ott), Vince; *Sz*: Banchyk, Banczyk, Breda; *B*: 2 Jako (1567: Jacob Dic; 1579. hibásan: Lako Dec. Ber.), Jakos, Redy, 3 Lector (1572: Liktha Dic; 1577: Littor Dec. Ber.), Moldovay (1576: Molway; 1577: Modway u. ott), Olah, Oroz, Teoreok.

1565–1632. között új nevek.¹³ 1567. *M*: Balas (1570: Nagy Balas; 1572: Balasy), Batia (1583: Battya). – 1572. *M*: Bartha. – 1576. *M*: Fancikai, Illies (1581: Elias; 1611: Illiesi), Kis, Kochis, Kosa (1580: Kos; 1599. hibásan: Rosa), Mathe, Mathyus, Nyako (1581: Naka), Pether (1581: Peterfy; 1594: Petry); *B*: Chios(?), Kencz (1577: Kench; 1581: Keoch; 1579: Koncz), Kozma, Rasko (1577: Raaska, 1578. hibásan: Kaska; 1581: Racska; 1625: Laskay). – 1577. *M*: Karthaas (1579: Kardos; 1582: Kartias), Kowach, Mezaros, Zirmay; *B*: Tooth, Wayda (1580: Gayda; 1582: Baida; 1597: Bojda; 1598: Vaida). – 1579. *M*: Czeczy (1580: Checey; 1605: Chichey), Urr. – 1581. *M*: Biro; *B*: Katra. – 1582. *M*: David, Zabo; *B*: Lippai. – 1583. *M*: Lwkachy. – 1594. *M*: Anthal, Barany (1611: Baraniay), Bede (vlg.: Kegye l. 1565), Gall, Jambor, Szilaghy. – 1594. *M*: Badoch (1597: Budocz). – 1597. *M*: Fazokas. – 1598. *M*: Niri, Santa. – 1599. *M*: Cher, Juhaz, Rosa (helyesen vlg: Kosa l. 1576); *B*: Kore (1604: Gore). – 1602. *M*: Bene, Vas; *B*: Ende. – 1603. *M*: Vargha. – 1604. *M*: Balogh, Chwillei (1605: Cheöleő; 1610: Cziwleó; 1620: Chüre), Ember, Pap, Pattogh; *B*: Piko. – 1605. *M*: Farkasfalwy, Gabor, Orban, Palady; *B*: Pettna (1611: Petnie). – 1610. *M*: Bekesi, Sipos, Toldi; *B*: Literatus. – 1620. *M*: Kassay, Kiraly, Taar. – 1621. *M*: Pato. – 1622. *M*: Katona, Szakacs; *B*: Potos (1625: Bodos).

1632.¹⁴ 2 j, 34 chr. *M*: 2 Adam, Badocz, Botos, Czeczy, Czelle, 2 David, Farkas, Fazakos, Gall, Illies, Kanio (1633: Konia Dec. Ber.), Katona, Kovacz, 2 Lazar, 2 Lőrincz, 2 Madai, Matthae, 2 Paladi, Pattogh, Tar, Vas, 4 Vincze; *B*: 2 Boida (l. 1577: Wayda), Piko, 2 Toth.

¹¹ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Újh. 1551. F. 13. Ns 12.

¹² A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber.

¹³ A felsorolt nevek közül az 1567. és 1572. évek az adójegyzékekből (Dic), az 1576–1625. évek a dézsmajegyzékekből (Dec. Ber.) valók. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Bede, Bekesi, Bene, Biro, Cher, Chios, Ende, Gabor, Jambor, Katra, Kiraly, Lwkachy, Orban, Santa.

¹⁴ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következő években ismét előfordulnak a következő, korábbiról már ismert nevek: Agoston, Bartha, Kis, Koczis, Kun, Orosz, Pap, Raska, Sipos, Szabo, Szakacs, Varga.

1632–1695. között további új nevek.¹⁵ 1633: *M*: Demeter, Kulczar; *Sz*: Ilko. – 1635. *B*: Horvath. – 1636. *M*: Badalay; *B*: Turocz. – 1637. *M*: Patay; *Sz*: Babicz; *B*: Ruska (l. 1576: Rasko). – 1659. *M*: Lajos, Soos; *B*: Gaspar, Geller (1671: Galler UC 64–40). – 1662. *M*: Borsos, Buzas, Miklos; *B*: Racz. – 1665. *M*: Borbely; *B*: Szaniszlo. – 1666. *M*: Bodnar, Chizmadia, Mester; *B*: Lengiel, Pajdák. – 1671. *M*: Szabados. – 1692. *B*: Bajada (v. ö. 1632: Boida). –1693. *B*: Pettrej.

1695.¹⁶ 1 j, 10 chr, *M*: Badocz, Dudas, Lőrincz, Macska, Szabo, Turda, Vincze; *B*: Bajda, Orosz, Petrus (v. ö. 1693: Pettrej), Raska.

1715.¹⁷ 9 c, 1 i, 1 taksás ignob., 2 extr (si). *M*: Boghnár, Jónás, 2 Kis, 2 Lőrincz; *Sz*: Frigilics, Kacsur; *B*: 2 Orosz, 2 Rákóczy, Sztanyiszló (v. ö. 1665. Szaniszlo).

1715–1775. között további új nevek. 1743.¹⁸ *M*: Méhes, Szamaga, Szöcs, Zöld; *Sz*: Haczká, Jurkó, Severa, Zerpuska; *Zs*: Hersko; *Ö*: Pap; *O*: Pintye; *B*: Major, Nereszniczey, Polyánkay.

1775.¹⁹ 27 c, 6 i, 6 si. *M*: Balás, Czomoga (l. 1743: Szamaga), Gáll, 2 Halász, Kiss, Méhes, 2 Molnár, Szabó, Szöcs, 2 Szücs, Thurda; *Sz*: 3 Czapovics, Dégánics, Gidovics, 3 Kelecsinszka, 2 Lemák, 3 Szevera; *O*: Szaraka, Pintye; *B*: Buta (Bota), Brodi, Lápossi, 3 Major, Martin, Papp, Polyák, Sáradi.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka s a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél (vernacula lingua) szerint *magyar* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) a *magyar* és *rutén*, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) pedig már csak a *magyar* nyelvet jelöli meg a faluban túlnyomólag divatozónak.²⁰

FÖLDRAJZI NEVEK.

1507.²¹ *Zywza*, terra; 1580–1590. körül: *Ziuza* (Ujh. XVII. sz. v. F.

¹⁵ A felsorolt nevek az 1671. évi kivételével, mely a néhai Újhelyi János elkobzott javairól készített összeírásban (UC 64–40, 60–17) található, a dézsmajegyzékekből (Dec. Ber.) valók. Egy ízben fordulnak elő a következő nevek: Babicz, Badalay, Buzas, Chizmadia, Horváth, Ilko, Patay, Ruska, Szabados, Turocz.

¹⁶ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber.

¹⁷ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

¹⁸ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

¹⁹ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

²⁰ Szirmay szerint (70) lakosai magyarok és rutének, Fényes Elek szerint (Magyaror. stat. et geogr. tekintetben. 1839. IV. 417) is a falu magyar-orosz, Balogh (607) 1–9% orosz kisebbséget jelöl meg a faluban az 1892. évi népszámlálás alapján. A falu neve ruténul: Vujhelj (Petrov Mat. VI. 196.).

²¹ Dl. 38445. Újhelyi György tiltakozott, mivel e földeket Bökényi Miklós birtokolja. Az itt megnevezett, valamint a *Bolya*, *Varfeli paraszt*, *Szelepszeg*, *Aprós*, *Gyertyános* nevű földek miatt sok villongás volt Újhely és Bökény birtokosai között. (V. ö. Újh. 1722. F. 10. Ns 17., 1550. F. 15. Ns 29.) Az okot ezekre a Tisza szolgáltatta, mert mederváltoztatásaival, elhordásaival ingado-

23. Ns 19); 1669: Szijuza vápája, -dombja (Ujh. 1669. F. 10 Ns 28); 1671 (UC 64–40); 1677 (UC 60–18); 1722: Sziuza (Ujh. 1722. F. 10. Ns 17). L. meg Bokeny határában is (1630–40. k.).
- Naghdarno*, terra; 1560, insula (Ujh. 1560. F. 18. Ns 27); 1669 (Ujh. 1669. F. 10. Ns 28); 1671 (UC 64–40; UC 60–18); 1722 (Ujh. 1722. F. 18. Ns 17); 1865: Darnó (Pesty); 1900. korul: Darno, dulo (Kom. jz.); 1925: Dornov (Petrov 36). L. meg Bokeny határában is (1622).
- Kysdarno*, terra; 1560, insula (Ujh. 1560. F. 18. Ns 27); 1638 (Ujh. 1638. F. 10. Ns 20); 1669 (Ujh. 1669. F. 10. Ns 28); 1671 (UC 64–40); 1722 (Ujh. 1722. F. 18. Ns 17).
- 1516.²² *Gaborw*, terra; 1580–1590. (Ujh. XVII. sz. v. F. 23. Ns 19); 1865: Gaboro (Pesty). L. Mátyfalva határában is (1516).
- Eger*, lacus; 1620. korul: Eger mellett (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 16). L. az Egert meg Dob (1372), Egres (1356), Mátyfalva (1580 k.), Nagyszollos (1336. Egerforrasa), Tiszakeresztúr (1651) és Tiszaújlak (1648) határában is.
- 1522.²³ *Chemelaza*,²⁴ kaszáló.
- Zemerdekvize*; 1550–1560. között: Szeomeordeok pataka (Ujh. XVI. sz. v. F. 27. Ns 7); 1582 (4. sz. Kir. Könyv 255). L. még Fancsika (1642), Isóteleke (1424), Karácsfalva (1522), Mátyfalva (1411), Nagyszollos (1336), Szollosvegardo (1642), Tiszakeresztúr (1655) és Verboc (1410–20) határában is.
- 1544.²⁵ *Halowan*, stagnum; 1580–1590. korul (Ujh. XVII. sz. v. F. 23. Ns 19); 1638: Halvani hat (Ujh. 1638. F. 26. Ns 38); 1669: Kis halvan palaja (Ujh. 1669. F. 10. Ns 28); 1671 (UC 64–40); 1887: Halvány (a 75000-es kat. terkepen). V. o. Bokeny határában is (1549).
- Bolya*, insula; 1550 (Ujh. 1550. F. 35. Ns 11, F. 15. Ns 29); 1620. korul: Balia (Ujh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 16); 1651: Bolja (Ujh. 1651. F. 33. Ns 6); 1669 (Ujh. 1669. F. 10. Ns 28); 1671: Balya (UC 64–40); 1725: Bolya, ma Lokert (Ujh. 1550. F. 15. Ns 29). L. Lokert-et 1651-tol külön is u. itt és Sásvár (1553) határában is.
- 1580–1590. körül.²⁶ *Tekeneos kozot*, Tekenos foliasa; 1610. körül: Tekenős hat (Ujh. XVII. sz. v. F. 27. Ns 4); 1620. körül

zova tette a határokat. Hol ide, hol oda számították a Darnó, Sziuza, Szelep-szeg, Aprós neve ma mindkét községben él, a közös határ környékén. E földrajzi neveket, a szerint, hogy a forras hová tartozónak jelezte, itt is, ott is felvettük.

²² Dl. 22792.

²³ Lel., Kom. jz.

²⁴ Cseme-láza.

²⁵ Ujh. 1554. F. 16. Ns 6., F. 15. Ns 26. Ez iratokban mindkettőt Bokenyhez tartozónak vitatják. *Halvány*, *Halvány-hát*, *Nagyhalvany*, *Sásas halvány*-nevek ma is élnek Bökényben.

²⁶ Ujh. XVII. sz. v. F. 23. Ns 19.

- (Ujh. XVII. sz. v. F. 27. Ns 16); 1671 (UC 64–40); 1907. a szomszédos Péterfalván: Tekenő szeg (OT).
- Kadarcj menteben*, Kadarcz kozt; 1620. körül: Kadarcz teke-
örolet, Kadarcsi *szurdok* (Ujh. XVII. sz. v. F. 27. Ns 16);
1887: Kadarcs (a 75000-os kat. térképen), 1907: Kadarcs-
tanya (OT). L. a Kadarcs patakot, még Karácsfalva (1610.
k.) és Tiszakeresztúr (1332) határában is.
- Lukacj laza*; 1610. körül Lukats laza, (Ujh. XVII. sz. v.
F. 27. Ns 4).
- Nagy rét*; 1671: Csonalos alias Nagy rét (UC 64–40).
- Pap otovannia zeri*; 1620. körül: Pap oltovanya (Ujh. XVII.
sz. v. F. 27. Ns 16).
- Halasto-ra eodulo* fold; 1610. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 27.
Ns 4); 1620. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 27. Ns 16).
- Hozzu fold zere*; 1620. körül: Hozzu zer (Ujh. XVII. sz. v. F.
27. Ns 16).
- Akolna hat*; 1620. körül: Akona mellett (Ujh. XVII. sz. v. F.
27. Ns 16). L. az Akolna folyót még Tiszakeresztúr (1655)
és Tiszaújlak (1698) határában is.
- Tiza haton eodulo fold.*
- Allo*²⁷ *hat*; 1702: Allóból kimenő *Folyóka* nevű patakocska
(Ujh. 1702. F. 31. Ns 47); l. alább: Folioka.
- Regi Tiza Jaras*; 1669: Tiszajárás avagy tekerület (Ujh. 1669.
F. 10. Ns 28); 1671: Tiszajárás nevű kaszálók (UC 64–40).
- Surü alat*; 1620. körül: Swrw alat (Ujh. XVII. sz. v. F. 27.
Ns 16); 1651 (Ujh. 1651. F. 33. Ns 6).
- Czermeli*²⁸-en föld; 1620. körül: Czermell (Ujh. XVII. sz. v.
F. 27. Ns 16); 1702: Csermelyében rét (Ujh. 1702. F. 31.
Ns 47).
- Eg zer*,²⁹ egy zer; 1620. körül: Egh szer (Ujh. XVII. sz. v. F.
27. Ns 16); 1677 (UC 60–18).
- Maczkas kozot*; 1620. körül: Maczikas-ban szántó (Ujh. XVII.
sz. v. F. 27. Ns 16); 1677: Maczkas (UC 60–18); 1887: Macs-
kás tn. (a 75000-es kat. térképen).
- Konjhocz*³⁰-*ra eoduloben*; 1651: Konihocz (Ujh. 1651. F.
33. Ns 6).
- Czere*; 1865: Csere, Csereallya (Pesty).
- Fancikaj ut menteben*; 1620. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 27.
Ns 16); 1651 (Ujh. 1651. F. 33. Ns 6).
- Folioka*: 1620. körül: Halasto folyokaia (Ujh. XVII. sz. v. F.
27. Ns 16); 1651: Foljoka (Ujh. 1651. F. 33. Ns 6); 1702:
Allo-ból kimenő *Folyóka* nevű patakocska (Ujh. 1702. F.
31. Ns 47); l. előbb is *Allo hat-nál*.
- Kender fold.*
- Gepiure eodulo* fold; 1610. körül: Gyepw (Ujh. XVII. sz. v.
F. 27. Ns 4); 1620: körül: Giepw (Ujh. XVII. sz. v. F. 27.

²⁷ Úgy látszik, valami „álló”-víztől vette nevét.

²⁸ *Csermelye*, fűnév, eredete nincs tisztázva. EtSz. I. 990.

²⁹ *Egy-szer?*

³⁰ Szláv *konjuhovъci* < *konjuhъ*, „csikós”. (Kniezsa).

- Ns 16); 1651: Gicpo (Ujh. 1651. F. 33. Ns 6); 1669 (Ujh. 1669. F. 10. Ns 28); 1671: Gyepü oldal (UC 64–40); 1865: Gyepü allya (Pesty).
Jeg verem zere; 1620. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 27. Ns 16); 1677 (UC 60–18).
Chontos mellett; 1620. körül: Cziontos pataka (Ujh. XVII. sz. v. F. 27. Ns 16); 1651 (Ujh. 1651. F. 33. Ns 6). L. Verbóc. (1410–20. Chanto-foka) határában is.
Giertanos; 1669 (Ujh. 1669. F. 10. Ns 28); 1671 (UC 64–40); 1722 (Ujh. 1722. F. 10. Ns 17).
 1610. körül.³¹ *Alsó mező*; 1671 (UC 64–40); 1677 (UC 60–18); 1722 (Ujh. 1722. F. 10. Ns 17).
Csenalos;³² 1620. körül: Czionalos, -foljokaja (Ujh. XVII. sz. v. F. 27. Ns 16); 1671: Csonalos alias Nagyréth (UC 64–40).
Kis Tisza; 1620. körül: Kis Tiza oldal (Ujh. XVII. sz. v. F. 27. Ns 16). L. még Fancsika (1768), Nagyszöllös (1633) és Tiszaújlak (1723) határában is.
Jakab vapaia; 1620. körül (Ujh. XVII. sz. v. F. 27. Ns 16); 1671 (UC 64–40).
Szenyes; 1620. körül: Szennies-ben szántó, -foliokaja (Ujh. XVII. sz. v. F. 27. Ns 16).
Dellő. – *Pap katyoia*. – *Sasas patak*.
 1620. körül.³³ *Kert alatt, Kert allya földön*; 1651 (Ujh. 1651. F. 33 Ns 6); 1677 (UC 60–18).
Hakczao-ban szántó. – *Elseő Domb alatt*. – *Kender aztato patakia*. – *Popi fizesse*.³⁴ – *Moso Hath*. – *Malom ut*. – *Sovanj szer*; 1669: Soványos oldal (Ujh. 1669. F. 10. Ns. 28). – *Fancziki eösveny*. – *Mattifali út felen*. – *Szaro Teöviske*. – *Nadas szeg*; 1677 (UC 60–18). – *Riczie*³⁵-n kaszáló. – *Szilás alatt*; 1865: Szilasi forduló (Pesty). 1887: Szilás (a 75000-es kat. térképen). – *Kolos*³⁶-ban szántó; 1677 (UC 60–18).
 1638.³⁷ *Tisza hagyas*.
 1648.³⁸ *Szeleb szeg*; 1669: Szelep szegh (Ujh. 1669. F. 10. Ns 28); 1677: Selep szög (UC 60–18); 1722 (Ujh. 1726. márc. 19). L. még Bökény (1630–40 k.) és Tiszaújlak (1648) határában is.
 1651.³⁹ *Felső mező*; 1669 (Ujh. 1669. F. 10. Ns 28); 1671 (UC 64–40) 1677 (UC 60–18); 1722 (Ujh. 1722. F. 10. Ns 17).
Falu szer.

³¹ Újh. XVII. sz. v. F. 27. Ns 4.

³² *Csalános*.

³³ Újh. XVII. sz. v. F. 22. Ns 16.

³⁴ *Papi fizese*.

³⁵ *Ricse?*, eredete, jelentése ismeretlen.

³⁶ Jelentése ismeretlen, eredetileg vlg. személynév volt.

³⁷ Újh. 1638. F. 10. Ns 20.

³⁸ Újh. 1648. Ns 9.

³⁹ Újh. 1651. F. 33. Ns 6.

- Toborzik*⁴⁰ nevű föld.
Lokert; 1671 (UC 64–40); 1677 (UC 60–18); 1702 (Ujh. 1702. F. 31. Ns 47); 1725: Bolya ma Lókert (Ujh. 1550. F. 15. Ns 29); 1865: Lókert (Pesty); 1887 (a 75000-es kat. térképen); 1907. Péterfalva határában. Lókerti-tanya (OT); 1925: Lovkert (Petrov 36). L. 1544: Bolya (1725: Bolya ma Lókert).
 1654.⁴¹ *Darno Füzesse*. V. ö. 1507: Nagh-, Kys darno.
 1669.⁴² *Varfel paraszt*, melyet *ujhelyi szegésnek* neveznek; 1671: Varbeli paraszt (UC 64–40); 1722: Varfeli paraszt (Ujh. 1722. F. 10. Ns 17). L. még Bökény határában is (1622). *Lapos*. – *Ticze*⁴³ *hát*. – *Tügyes palaj*.⁴⁴ – *Kis Darno palaja*. V. ö. 1507: Nagh, -Kys darno. – *Róka lyuknál*. – *Lu Szegh füzesse*.⁴⁵ – *Me palaj*.⁴⁶ – *Nagy szemü kökenynél*.
 1671.⁴⁷ *Tisza köz*i.
 1677.⁴⁸ *Felseő Füzés*; 1907: Nagyfüzes (OT); 1865 (Pesty). – *Past-on rét*.
Medgyes kert. – *Csetfalvi ut*.
 1690.⁴⁹ *Máros* nevű kaszáló.
 1702.⁵⁰ *Csonkás*; 1865 (Pesty); 1900. körül: Csonkás, dűlő (Kom. jz.). L. a Csonkás nevű patakot még Fancsika (1550–60) és Tiszaújlak (1680) határában is.
 1720.⁵¹ *Apros*, pratum; 1722 (Ujh. 1722. F. 10. Ns 15); 1887; Nagy aprós (a 75000-es kat. térképen); 1900. körül: Aprós, dűlő (Kom. jz.). L. még Bökény (1720) és Tiszaújlak (1759) határában is.

TISZAÚJLAK.

Wylach, Wylak, Vylac, Uylak.

Tiszai révjéről és sókikötőjéről, mely a Mármarosból fuvarozott só továbbító állomásául szolgált, már a középkorban nevezetes volt. A XIV. sz. első éveiben telepítették a Hontpázmány-nemzetség Biharmegyéből keletre szakadt tagjai, akik 1300-ban a mármarosmegyei Viskért III. Endre királytól

⁴⁰ *Toborzik?*, jelentése ismeretlen.

⁴¹ Újh. 1654. F. 10. Ns 24.

⁴² Újh. 1669. F. 10. Ns 28.

⁴³ *Ticze* összetételű földrajzi nevek Nagyszöllősnél és Bökénynél is.

⁴⁴ *Tölgyes palaj*.

⁴⁵ *Ló-szeg-füzese*. V.ö. 1651. Lókért.

⁴⁶ Vlg. *Mélypalaj*.

⁴⁷ UC 64–40, 60–17.

⁴⁸ UC 60–18, 42–11.

⁴⁹ Újh. 1690. aug. 2.

⁵⁰ Újh. 1702. F. 31. Ns 47.

⁵¹ Újh. 1720. F. 34. Ns 16, F. 10. Ns 9.

Ugocsában Ardót, Rakaszt és a puszta Nyírteleket kapták cserébe.¹ Néhány év múlva, 1304-ben a család ugocsai birtokai közöttt már Újlak is szerepel,² birtokosai tehát a közbeeső idő alatt telepítették, kétségtelenül a néptelen Nyírteleken, ennek nyugati sarkában. Birtokán a későbbi századok során a nemzetség ugocsai ágának egyetlen fennmaradó fiága, az Újhelyiek főként a leányág révén egyre inkább megosztottnak voltak kénytelenek, úgyhogy mikor a kir. kincstár a számára fontos kereskedelmi és közlekedési pontot képező helységet megvette 1770-ben, több mint negyven igényjogosultat kellett kielégítenie.³ A falu magyar neve, legrégebbi dűlő- és más földrajzi nevei, az első jobbágynévsorok, de általában a nemzetség környékbeli birtokainak általános struktúrája is kétségtelenné teszik, hogy Újlak kezdettől fogva magyar település volt. A XVIII. sz. vége fele és a következő században némi rutén beszivárgás figyelhető meg,⁴ a rutén elem azonban korán átvette a túlnyomó magyarság nyelvét. A közelmúlt évtizedekben a Galíciából átszármazó zsidóság jutott túlsúlyra a kir. fiscus kezén mezővárosi kiváltsággal, vásártartással és más gazdasági előnyökkel reá erős vonzást gyakoroló helységben.

BIRTOKOSOK.

1567.⁵ Büdy Mihály 2 pp, 1 des; Horváth Kristóf 2 nd, 5 des; Ráthonyi Pál 1 mp; Szirmay Lajos 1 mp, 3 des; Ujhelyi Jakab 1 nd, 4 des; -János 6 nd, 4 des; -Zsigmond 3nd, 4 des. – 1754/55.⁶ Ercsy László, Fornosy Ádám, Fóris István, -János (2), -Pál, özv. Kovács Istvánné, Madis Imre, Peterke István, Sótér József, Szenczy Ferenc, -László, Ujhelyi Pál, Vincze Imre. – 1775.⁷ A királyi fiscus 31 c, 6 i, 8 si.

HELYI KISNEMESSÉG.

1670.⁸ Egytelkesek. *M*: Fejérvári, 2 Leleszi, Nagy, Ujhelyi, Nagy; *B*: Karácsfalvi, Szaniszló (e. n.). – 1681.⁹ Egytelkesek. *M*: 2 Adorján (Adorjáni), 2 Ercsy, Kosa, 2 Leleszi, Mezei, Pinches, Varga; *B*: Maytoni. – 1743.¹⁰ *M*: Bánki, 2 Tar, Vincze. – 1754/55.¹¹ *M*: Pánky, 3 Szilagyai, 2 Tar; *B*: Buday.

¹ Ujh. Dl. 38130, 38131, 38138; Fejér VII. 2. 253–255; NRA 1060–51.

² Ujh. Dl. 38139.

³ NRA 1817–308. E, ad E.

⁴ A falu neve ruténul: *Vujlok* (Perov Mat. VI. 196).

⁵ Dic.

⁶ Nemesi összeírás. Helyt.

⁷ UT.

⁸ Ug. jkv. 1670. szept 22–23. f. 17.

⁹ Ug. jkv. 1681. dec. 20. f. 654.

¹⁰ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6

¹¹ Nemesi összeírás. Helyt. A fentiekén kívül 1760-ban még Fejér nevű taksás armalistát is találunk. Per. 1760. Ns 6.

JOBBÁGYSÁG.

1490.¹² *M*: 2 Bagossy, Byro, 5 Dyenes, 2 Gal, 2 Kaza, 2 Kosa, Kozma, 3 Magnus (l. 1524: Nagy), Mathochy, 2 Pap, 3 Parvus (l. 1524: Kis), 2 Remethe, 2 Sowago, 3 Zabo, 4 Urban, 3 Warga, 2 Was; *B*: Cenes, Chyne, Erdely, Hanga, 2 Lyppay, Lywras, 2 Niger, 3 Toth.

1524.¹³ *M*: Baranyai, Czegeldi, Kaza, Kis, Kosa, 2 Nagy, Pap, Thalpalo, Was.

1565.¹⁴ 10 fr, 7 chr. *M*: Bede (1572: Bedew Dic), Czepus, Deak, Fagias (1581: Fatgyos Dec. Ber.), Kiemos (1507: Kewmives Dic; 1576: Komos Dec. Ber.), Kis, Kotiogo, Mathias, Molnar, Nagy, 2 Nerges (1572: Nierges Dic.), Pap, Urban (1567: Orban Dic), Zirmay; *B*: Baran (1567: Baraniay Dic), Hanga.

1565–1580. között új nevek.¹⁵ 1567. *M*: Kowach, Lelezi, Mizaros, Zabo, Warga; *B*: Tariska. – 1572. *M*: Bires (1577: Bereos, 1579. tévesen: Veres), Feyr, Somogi (1576: Chomogi), Thamas, Was; *B*: Neste. – 1574 *M*: Kaza (1581: Kazzay); *B*: Thewreuk. – 1576. *M*: Simon, Wago, Wagos; *B*: Lector. – 1577. *M*: Gerwd, Laios. – 1579. *B*: Lengiel.

1580.¹⁶ 1 j, 45 fr, 5 i. *M*: Bede, 2 Bedeo, Deorgeos (1583: Deongeos; 1594: Deorges; 1601: Dörgös Dec. Ber.), Kis, 3 Kosa (helyesen vlg: Kasa, l. 1490, 1574; később is 1582: Kasza; 1598: Kassa Dec. Ber.), Kotthiogo, 3 Kowacz, Keommeos (1581: Kymyes Dec. Ber; l. 1565), Keowago, 3 Lelezy, Mezaros, 3 Nagy, Nyerges, 4 Orban, Pap, Santha, Simon, 6 Zabo, Zirmay, 2 Vincze; *B*: 6 Baraniay, Hanga (1581: Ongh Dec. Ber.), Lengyell, Tariska, Teoreok.

1580–1632. között további új nevek.¹⁷ 1581. *M*: Janoss, Zeöd. – 1583. *M*: Paladj. – 1594. *M*: Kochis, Rez (1697: Recz, 1601: Resz; 1620: Revesz; 1621: hibásan Racz). – 1597. *M*: Illes, Kadar. – 1598. *M*: Kertali (1599: Kerteli, 1666: Kertelly), Keonch. – 1599. *M*: Futot, Lanthos. – 1601. *M*: Elek. – 1602. *M*: Kati (1622: Katy); *B*: Taska. – 1603. *M*: Sipos. – 1604. *M*: Gieörg (helyesen a családnév fordítva: Tamás, l. 1572); *B*: Czeregh (1605: Chieleggh, 1616: Czeleggh, 1626: Cswlleögh). – 1610. *M*: Barta, Halasz. – 1616. *M*: Buzas, Zaráz, Zep; *B*: Ola. – 1620. *M*: Alfeodi. – 1622. *M*: Giörgy, Pal. – 1625. *M*: Gaspar. – 1626. *M*: Gore; *B*: Tarnay.

¹² Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta 1490. Ns 16,

¹³ Ujh. Dl. 38466.

¹⁴ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber.

¹⁵ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ber. Gerwd, Lector, Wago, Wagos csak egy ízben fordulnak elő.

¹⁶ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábról már ismert nevek: Deák, Faggyas, Molnar, Thamas.

¹⁷ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ber. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Buzas, Deak, Elek, Futot, Gore, Janoss, Keonch, Paladj, Taska, Zeöd.

1632.¹⁸ 1 j, 18 fr, 13 chr. *M*: Alfoldj, Barta, Biro, Gaspar, Kasza, Leleszi, Literatus (l. 1565: Deak), 4 Nagy, Nagy Georgy (l. 1622: Giörgy), 2 Orban, 2 Pal, Polgar, Rez, Sipos, 3 Zabo, Zanto, Zaraz, Zep, 3 Varga, Vincze; *B*: Darnaj (l. 1626: Tarnay), Ola, Tariska.

1632–1715. között további új nevek.¹⁹ 1633. *M*: Zeocz; *B*: Czerney (vlg Darnay-Tarnay, l. 1632). – 1634. *M*: Biro.. – 1635. *M*: Tanczos; *B*: Tako. – 1637. *M*: Bathory, Kozma. – 1638. *M*: Kiraly. – 1644. *B*: Tomka. – 1661: *M*: Bodroky, Mathe, Mihaly, Veres. – 1662. *M*: Turda (1663: Turna; 1664: Turday; 1666: Durda). – 1664: *B*: Morolly (1677: Moro, 1693: More). – 1665. *M*: Badocz (1666: Bados, 1681: Tibacz, 1683: Badocs), Csapo. – 1666. *M*: Kelemen. – 1673. *M*: Adorjan, Csizmadia, Gal. – 1677. *B*: Orosz. – 1678: *M*: Dinnyeszegh (1679: Dioszeg), Santa, Thar. – 1680. *B*: Mihok. – 1690. *B*: Szeregynei. – 1693. *M*: Balogh, Farkas, Harsanyi, Hathazi, Munkaczi, Szoboszlai; *B*: Risko. – 1694. *Sz*: Varicso. – 1695. *M*: Szakal; *B*: Thott.

1715.²⁰ 18 c, 3 i, 5 extr (si). *M*: Ács, Adorján, 2 Balogh, 2 Csengery, Gaál, Katy, Kis, Kozma, Kovács, Miskoczy, Molnár, Munkácsy, Szabó, Szép, Szoboszlay, Tövis, Turda, 2 Varga, Vincze, Vörös, 2 Zöld; *B*: Porhán (1716: Korhány Dec. Ber.)

1715–1775. között további új nevek. 1716.²¹ *M*: Kövér, Wáry. – 1743.²² *M*: Fekete, Gyulai, Halasz, Mester, Nyri, Szilagyi, Szilvasi; *N*: Kondrád; *Zs*: Lebovic; *C*: Pati.

1775.²³ 31 c, 6 i, 8 si. *M*: 2 Badalay, Beregszászy, Béres, Boryasz, Fazokas, 2 Hajas, Kalman, Kantor, Kerekes, Kocsis, Konyel, Kovács, Máté, Mohay, Nagy, Nyiri, Paládi, Sánta, 2 Sas, Siket, Sinor, 2 Szabó, Száraz, Szilvay, Váry, Vikony, Zöd; *N*: Mittervoker, Sudsz; *B*: Belinyesy, Buzat, Csilik, Czigány, Dobszay, Egresi, 2 Hacsy, Koszta, 2 Orosz, Terebesy.

A falu lakosainak nyelve az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920, 284) szerint *magyar* és *rutén*; az úrbérrendezésről 1778-ban kiadott bizonyoságlevél szerint a lakosok anyanyelve (lingua vernacula) *magyar* (UT) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése szerint is (Helyt. 20895/1862. eln.) egyedül a *magyar* nyelv divatozik a faluban.

¹⁸ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber. Az ez évi névsorban ugyan nem szerepelnek, de a következőkben ismét előfordulnak a következő, korábbról már ismert nevek: Baranyai, Fatgyos, Kathi, Kertalli, Kotczis, Kotthiogo, Meszaros, Monar, Nyerges, Tamas, Veres, Zöd.

¹⁹ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ber. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Csizmadia, Farkas, Hathazi, Mihok, Risko, Santa, Szakal, Tanczos, Tomka, Thott, Varicso.

²⁰ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

²¹ Dec. Ber.

²² Conscriptio. Per. 1743. Ns 6. A zsidók és cigányok kifejezetten ezeknek jelölve.

²³ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

FÖLDRAJZI NEVEK.

- 1334.²⁴ *Teutelek*,²⁵ vadus; 1341: Revtelek (Ujh. Dl. 38153).
Scenth Ilona Zygete,²⁶ insula; 1638: Sz. Ilona-n rét (Ujh. 1638. A.); 1671 (UC 64–40); 1693 (Ujh. 1692. febr. 8); 1697 (Ujh. 1697. Ns 3).
 1560.²⁷ *Belsew Nagh Zeg*,²⁸ pomarium.
 1648.²⁹ *Alsó mező*; 1698 (Ujh. 1698. dec. 8); 1701 (Ujh. 1701. Ns 92); 1710 (Ujh. 1710. Ns 6); 1713 (Ujh. 1713. Ns 93); 1729 (Ujh. 1729. Ns 5); 1739 (Ujh. 1739. ápr. 19); 1742 (Ujh. 1742. szept. 12); 1750 (Ujh. 1750. máj. 12).
Szeleb szeg; 1671 (UC 64–40); 1698: Szelepszeg (Ujh. 1698. dec. 8); 1699 (Ujh. 1699. jún. 30); 1709 (Ujh. 1709. Ns 11); 1733 (Ujh. 1733. nov. 19, máj. 19); 1738 (Ujh. 1738. júl. 20); 1740: Szelepszeg nevű sziget (Ujh. 1740. jún. 10); 1754 (Ujh. 1754. ápr. 16); 1762 (Ujh. 1762. ápr. 24). L. még Bökény (1630–40. k.) és Tiszaújhely (1648) határában is.
Eger fark-on; 1680: Eger-ben szántó, Eger hat (Ujh. 1680); 1697: Kis Eger-ben szántó (Ujh. 1697. Ns 3); 1698 (Ujh. 1698. dec. 8); 1710 (Ujh. 1710. Ns 6); 1713: Alsó-, Felső éger farkában (Ujh. 1713. Ns 93); 1718: Eger között (Ujh. 1718. Ns 5); 1739 (Ujh. 1739. ápr. 19); 1744 (NRA 1815–77); 1762 (Ujh. 1762. ápr. 24); 1865: Eger (Pesty). L. az Éger patakot még Dob (1372), Egres (1356), Mátyfalva (1580. k.), Nagyszőlős (1336. Egerforrasa), Tiszakeresztúr (1651) és Tiszaújhely (1516) határában is.
Felső mező; 1698 (Ujh. 1698. dec. 8); 1701 (Ujh. 1701. Ns 92); 1710 (Ujh. 1710. Ns 6); 1718 (Ujh. 1718. okt. 30); 1735 (Ujh. 1735. ápr. 29); 1739 (Ujh. 1739. ápr. 19); 1750 (Ujh. 1750. máj. 12); 1762 (Ujh. 1762. ápr. 24).
Ragozna hát.³⁰ *Viszketeges hat*.
 1671.³¹ *Nagy Réth*; 1680 (Ujh. 1680); 1688: Nagy reth hat (Ujh. 1688.); 1697: Nagy réth farka (Ujh. 1697. Ns 3); 1698 (Ujh. 1698. dec. 8); 1713 (Ujh. 1713. Ns 93); 1762 (Ujh. 1762. ápr. 24); 1771 (NRA 1441–19).
Nagy Sziget; 1680 (Ujh. 1680); 1697 (Ujh. Ns 3); 1698 (Ujh. 1698. dec. 8); 1701 (Ujh. 1701. Ns 90, 92); 1711 (Ujh. 1711. Ns 21); 1713 (Ujh. 1713. Ns 93); 1718 (Ujh. 1718. Ns 5); 1729 (Ujh. 1729. Ns 5); 1739 (Ujh. 1739. ápr. 19); 1749: Nagy

²⁴ Ujh. Dl. 38150; Fejer VIII. 3. 748–751.

²⁵ Vlg. elírás „*rév-telek*” helyett.

²⁶ A Szent Ilona tiszteletére épült kápolna állott itt. V. ö.: „Capella in hon. b. Elene constructa.” 1372. Ujh. Dl. 38.188.

²⁷ Ujh. 1560. F. 18. Ns 29.

²⁸ *Belső nagy szeg*. Minthogy neve máskor nem szerepel, bár Újlakra igen gazdag levéltári forrás állt rendelkezésünkre, azt gyanítjuk, hogy a „szeg” helyesen: „sziget”-nek lett volna írandó. V. ö. 1671: Nagy Sziget.

²⁹ Ujh. 1648. Ns 9.

³⁰ Ragozna = szláv *rogosъna* ‚sásos’ a *rogosъ* ‚sás’ szóból (Kniezsa).

³¹ UC 64–40, 60–17.

- Szeget (Ujh. 1749. ápr. 19); 1762 (Ujh. 1762. ápr. 24); 1865 (Pesty); 1900. körül (Kom. jz.).
- 1680.³² *Kosta*³³ *mezeje*; 1698: Kosztá-ban szántó (Ujh. 1698. dec. 8); 1742: Kastá-ban (Ujh. 1742. szept. 12); 1749 (Ujh. 1749. ápr. 17); 1762 (Ujh. 1762. ápr. 24).
- Velyvas*³⁴-nál szántó; 1697: Velyvás hát (Ujh. 1697. Ns 3); 1698 (Ujh. 1698. dec. 8); 1723 (Ujh. 1723. Ns 2); 1739: Vevás-ban parlag (Ujh. 1739. ápr. 19); 1750: Vejvás (Ujh. 1750. máj. 12); 1762 (Ujh. 1762. ápr. 24).
- Porkolat kapu-nál*; 1698 (Ujh. 1698. dec. 8).
- Gyepü felől*; 1707 (Ujh. 1707. Ns 9); 1713: Ujlaki gyepü (Ujh. 1713. Ns 93); 1749: Gyepő alatt (Ujh. 1749. ápr. 17); 1759 (Ujh. 1759. márc. 17); 1762: Gyepjü (Ujh. 1762. ápr. 24).
- Kender szeg*; 1698 (Ujh. 1698. dec. 8); 1723 (Ujh. 1723. Ns 2); 1735 (Ujh. 1735. ápr. 29); 1739 (Ujh. 1739. ápr. 19); 1759 (Ujh. 1759. márc. 17); 1865 (Pesty).
- Szilas*; 1698 (Ujh. 1698. dec. 8); 1756 (Ujh. 1756. márc. 20); 1865: Szillas allya (Pesty).
- Kis Mocsár*; 1688 (Ujh. 1688); 1697 (Ujh. 1697. Ns 3); 1698 (Ujh. 1698. dec. 8); 1707 (Ujh. 1707. Ns 9); 1713 (Ujh. 1713. Ns 93); 1740 (Ujh. 1740. aug. 2); 1742 (Ujh. 1742. szept. 12); 1744 (NRA 1815–77); 1760 (Ujh. 1760. jún. 27).
- Csonkás*; 1697: Csonkás uttya (Ujh. 1697. Ns 3); 1698 (Ujh. 1698. dec. 8); 1709 (Ujh. 1709. Ns 12); 1713 (Ujh. 1713. Ns 93); 1727 (Ujh. 1727. febr. 18); 1750 (Ujh. 1750. máj. 12); 1865 (Pesty); 1900. körül (Kom. jz.). L. a Csonkás nevű patakot még Fancsika (1550–60) és Tiszaújhely (1702) határában is.
- Tó hát*; 1697 (Ujh. 1697. Ns 3); 1713 (Ujh. 1713. Ns 93); 1718 (Ujh. 1718. okt 30); 1725 (Ujh. 1725. márc. 30); 1739 (Ujh. 1739. ápr. 19); 1744 (NRA 1815–77); 1760: Nagy tó hát (Ujh. 1762. ápr. 24).
- Porcsos*³⁵-ban szántó; 1697 (Ujh. 1697. Ns 3); 1698 (Ujh. 1698. dec. 8); 1739 (Ujh. ápr. 19); 1749 (Ujh. 1749. ápr. 17); 1865 (Pesty); 1900. körül (Kom. jz.).
- 1690.³⁶ *Nagy Fizes*; 1698: Nagy füzes (Ujh. 1698. dec. 8); 1738 (Ujh. 1738. ápr. 28); 1744 (Ujh. 1744. nov. 15); 1749 (Ujh. 1749. ápr. 19); 1762 (Ujh. 1762. ápr. 24); 1865: Füzes (Pesty).
- 1697.³⁷ *Csonka oltovány*. – *Kereszturi ösvény*; 1735 (Ujh. 1735. márc. 5); 1739 (Ujh. 1739. ápr. 19). – *Keresztúri Lász*. –
- 1698.³⁸ *Karaczfalvi patak*.
Patak szeg; 1713 (Ujh. 1713. Ns 93); 1763 (Ujh. 1763. márc. 5).

³² Ujh. 1680.

³³ *Kosztá* = szláv vagy román eredetű személynév < *Konstantin*.

³⁴ *Vejvás* eredete ismeretlen.

³⁵ V.ö. a *porcs-porcsin* főről szóló adatokat. MNy. X. 250; MTsz. II. 192; Oklsz. 781–782.

³⁶ Ujh. 1690. F. 28. Ns 46; F. 29. Ns 9.

³⁷ Ujh. 1697. Ns 3.

³⁸ Ujh. 1698. dec. 8.

- Akona patak.* L. még Tiszaújhely (1580–90) és Tiszakeresztúr (1655) határában is.
- Kerek tó hát;* 1762: Kerekdéd tó (Ujh. 1762. ápr. 24).
- Tekeres hat;* Tekercs-ben két parlag (Ujh. 1713. Ns 93); 1749 (Ujh. 1749. ápr. 19); 1758 (Ujh. 1758. okt. 5). L. a Tekeres folyót még Tiszakeresztúr (1655) és Karácsfalva (1610. k.) határában is.
- Kurta patak;* 1739 (Ujh. 1739. máj. 28).
- Homok-on szántó;* 1701 (Ujh. 1701. Ns 92); 1718 (Ujh. 1718. Ns 93); 1749 (Ujh. 1749. ápr. 17); 1750 (Ujh. 1750. máj. 12); 1759 (Ujh. 1759. márc. 17); 1865 (Pesty).
- Nadán*³⁹ *hát,* Nadány vége; 1713 (Ujh. 1713. Ns 93).
- Karos kert. – Beczi szeg. – Kis füzes;* 1710 (Ujh. 1710. ápr. 20) – *Derik réth.* –
- To farkában-ban;* 1744 (Ujh. 1707. Ns 9); 1713 (Ujh. 1713. Ns 93); 1762 (Ujh. 1762. ápr. 24).
- Malom ut felen. – Patak hát.*
- Fördő palaj;* 1744: Firidő palaj (Ujh. 1744. nov. 9); 1749: Fördő palaj (Ujh. 1749. ápr. 19); 1762: Ferdő palaj (Ujh. 1762. ápr. 24).
- Batár tü. – Lapos-ban föld;* 1749 (Ujh. 1749. ápr. 17). – *Leszy otovany. – Füves kert. – Száraz kertek felől. – Felső füzes.*
- 1701.⁴⁰ *Csere;* 1742 (Ujh. 1742. szépt. 12).
- 1707.⁴¹ *Szigethát.*
- 1710.⁴² *Tötés sor;* 1744: Gat sorja (Ujh. 1744. nov. 15); 1749: Gátnal (Ujh. 1749. ápr. 17); 1757: Töltésen belül (Ujh. 1757. jún.6).
- 1711.⁴³ *Halovan;* 1713 (Ujh. 1713. Ns 93); 1739 (Ujh. 1739. ápr. 19); 1750 (Ujh. 1750. máj. 12); 1767 (UC 122–39).
- 1713.⁴⁴ *Fenek-ben föld;* 1723: Inna Fenék (Ujh. 1723. Ns 2); l. 1723: Inna.
- 1718.⁴⁵ *Tisza sorja;* 1723: Tisza felől való sor (Ujh. 1723. márc. 10); 1740 (Ujh. 1740. ápr. 10); 1757 (Ujh. 1757. febr. 2). *Diofa sorja;* 1723 (Ujh. 1723. Ns 2); 1750 (Ujh. 1750. máj. 12);
- 1723.⁴⁶ *Inna*⁴⁷ *-ban föld;* 1762: Bési Inna (Ujh. 1762. ápr. 24).
- Kis Tisza;* 1735 (Ujh. 1735. márc. 5); 1750: Kis Tisza haton (Ujh. 1750. máj. 12). L. még Fancsika (1768), Nagyszöllős (1633) és Tiszaújhely (1610. k.) határában is.
- 1733.⁴⁸ *Szeben*⁴⁹ *nevű rét.*

³⁹ *Nadán, nadány?*, talán a „*nád*” képzése. Esetleg *nadály?*

⁴⁰ Ujh. 1701. Ns 6.

⁴¹ Ujh. 1707. Ns 15.

⁴² Ujh. 1710. Ns 15.

⁴³ Ujh. 1711. Ns 21.

⁴⁴ Ujh. 1713. Ns 93.

⁴⁵ Ujh. 1718. Ns 5.

⁴⁶ Ujh. 1723. márc. 1 és 10.

⁴⁷ *Inna?* Jelentése és eredete ismeretlen.

⁴⁸ Ujh. 1733. márc. 19.

⁴⁹ Talán a szláv *svibьnъ*, ‚somos’, amely a *svibь* ‚som’ származéka, v. ö. Moór, ZONF VI. 109. (Kniezsa).

1735.⁵⁰ *Tisza hát.*

1739.⁵¹ *Delő-n rét;* 1759: Csorda delő (Ujh. 1759. márc. 17); 1865: Ló delő (Pesty).

1749.⁵² *Denye szek;* 1761: Dinye szeg (Ujh. 1761. márc. 23).

Nyáros-on; 1754 (Ujh. 1754. ápr. 16); 1762 (Ujh. 1762. ápr. 24).

1750.⁵³ *Allo hat.*

Salata ret; 1865 (Pesty).

1755.⁵⁴ *Kasza*⁵⁵ *Lazza;* 1865 (Pesty).

1759.⁵⁶ *Aprós;* 1762: Kis Aprós, Aprós nevű füzes (Ujh. 1762. ápr. 24, dec. 15); 1865 (Pesty); 1900. körül (Kom. jz.). L. még Bökény (1720) és Tiszaújhely (1720) határában is.

Domb-on szántó; 1763 (Ujh. 1763. márc. 7); 1865 (Pesty).

TIVADAR.

Tyvadarfalva, Thyvadar, Thywadarffalva.

A XIII. sz. második felében benépesedésnek induló ugoicsai kismemesi vidék egyik faluja, a Tisza partján s ma már csaknem egybeépültén a szomszédos Péterfalvával. Nevét minden bizonnyal attól a Tywodor-tól nyerte, akinek Abram nevű fia 1300-ban más, részben a szomszédos nemesi faluknak szintén nevet adó nemesekkel együtt tiltakozott Sásvár és Banna elidegenítése ellen.¹ A korán számos családra szétoszló tivadari magyar kismemesség kúriáiban csak kisszámú zsellérségnek jutott hely, mely állandó hullámban volt. A XVII. sz. második felében rutén hullám töltötte meg a zsellérség sorait, mely ezután még újabb pótlásokat is kaphatott. A falu nyelve ennek dacára – a rutén lerakódásoktól eleinte ugyan némileg megintatva – végül is magyar maradt, minden bizonnyal a magyar eredetű helyi kismemesség anyagi és szellemi, de nem kevésbé számbeli túlsúlya révén. Az egyidejűleg keletkezett s szintén az ugoicsai kismemesi vidékhez tartozó Csatóháza és Andrásfalva, melyek a XVI. sz.-ban elnéptelenedtek, határaikkal a még így is törpének maradó Tivadart gyarapították.²

⁵⁰ Ujh. 1735. márc. 5.

⁵¹ Ujh. 1739. ápr. 19.

⁵² Ujh. 1749. ápr. 17.

⁵³ Ujh. 1750. máj. 12.

⁵⁴ Ujh. 1755. febr. 28.

⁵⁵ Kasza családnév. L. 1490-től a jobbágynevek között.

⁵⁶ Ujh. 1759. márc. 12 s Ns 2.

¹ Tört. Tár. 1903. 120.

² L. mindkettőt külön is. A falu neve a 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel „*Tivadarfalva*”-ban állapított meg.

NEMESSÉG.

Tivadarról nevezett családok. XIV. sz. *M:* Tivadarfalvi, Veress. – XV. sz. *M:* Barta, Chankay, Kopó, Mihályfy, Nagy, Szabó, Tivadarfalvy, Veres (Rufus); *B:* Pocz, Supán. – XVI. sz. *M:* Futamoth, Király, Orros, Sárközy, Szabo, Szóke, Tivadarfalvy, Tüser, Veres, Vincze.

Egytelkesek, armalisták. 1670.³ *M:* Egytelkesek. 2 Bencze, Biro, Gal, Garboczi, Nagy, Pap, Sandor, 3 Sarközi, 4 Szekely, Varga, 2 Vincze, Zotay. – 1681.⁴ Egytelkesek. *M:* 2 Bencsy (Bencze), 3 Sárközi, Szaniszló, 4 Szekely, Vasady, Vasarhely, Vincze, Zoltai; *B:* Belényesy, Kaloczay, Turkoly. – 1743.⁵ Armalisták. *M:* Alberth, Barabás, Bencze, 2 Biki, Debreczeni, Fileki, Huszár, Megyesi, Modis, 2 Pap, Sebesi, Szabo, Székely, Vincze; *B:* Turkuj. (Libertinusok. *M:* Guthi, Gyöngyösi, Sikleczi, Szabó.) – 1754–55.⁶ *M:* Albert, Bencze, Biky, Füleky, Juhaz, Kolosvary, Megyessy, Nagy, Pap, Szabo, Szabo alias Szombathy, Szegedy; *B:* Erdelyi.

Birtokosok. 1567.⁷ Búdy Farkas 1 i, 2 pp; Tibay Ferenc 1 i; Ujhelyi János 1 pp; Vetésy András 1 des. – 1672.⁸ Sárközy Miklós. – 1754–55.⁹ Gődény György, -Miklós, Láczy György, Papp Zsigmond, Sárközy József, -László. – 1775.¹⁰ Fáy Mihály 1 i; Szegedy György 1 i; Szegedy Pál 1 i; Tóth György 1 i; a nemesek közös fundusán 1 i. –

JOBBÁGYSÁG.

1408.¹¹ *M:* Akaztho.

1433.¹² *M:* Kaky, Magia.

1474.¹³ *M:* Alch.

1567.¹⁴ 2 i, 3 pp, 1 des. *M:* 2 Biro, Juhaz, Warga, Winche.

1570.¹⁵ 7 pf. *M:* Biro, Jwhaz, Kigyos, Nagj, Varga, Vjncc; *B:* Oroz.

1570–1631. között új nevek, 1573.¹⁶ *M:* Boros, Ferenc, Kal-

³ Ug. jkv. 1670. szept. 22–23. f. 21.

⁴ Ug. jkv. 1681. dec. 20. f. 650.

⁵ Conscriptio Per. 1743. Ns 6.

⁶ Nemesi összeírás. Helyt. 1772-ben az armalisták között szerepelnek még a Csatlós és Lator nevű családok is. Per. 1772. júl. 2.

⁷ Dic.

⁸ Ug. jkv. 1672. jún. 13.

⁹ Nemesi összeírás. Helyt.

¹⁰ UT.

¹¹ Per. 1409. F. 8. Ns 26.

¹² Lel. Acta 1433. Ns 2.

¹³ Hatalmaskodó jobbágyságok között. Zichy XI. 165.

¹⁴ Az adó alá eső porták számlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹⁵ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

¹⁶ U. ott s NRA. 757–19.

man. – 1578.¹⁷ *N*: Gerlat. – 1579. *M*: Baranjai, Czeoreh. – 1586. *B*: Inanko (1588: Joanka, 1589: Juanka), Tott. – 1588. *M*: Beolczi, Cziele. – 1592. *M*: Bakos. – 1593. *M*: Kiraly. – 1594. *M*: Sipos. – 1596. *M*: Pataki (1597: Patak, 1619: Potok), Veres. – 1597. *M*: Balogh, Ciato, Dienes, Fekete, Fwtott, Leorinczi, Pete, Seres, Zege, Zeoke, Unghy; *T*: Dormanj; *B*: Gorzo. – 1598. *M*: Matthae. – 1599. *M*: Kovaczy. – 1601. *B*: Bexeres (?). – 1605. *M*: Barthos (1607: Bartha), Mokok. – 1607. *M*: Thymar. – 1609. *M*: Muhaczj (1611: Mohacz). – 1611. *B*: Vasvari (1612: Vas). – 1626. *M*: Beres.

1631.¹⁸ 7 chr. *M*: 2 Beres, Dienes, Pataky, Por, Zylaghi, Vinczie.

1631–1689. között további új nevek.¹⁹ 1632. *B*: Turkoly. – 1665. *B*: Radacz (1668: Radaczy, 1670: Radicz). – 1677. *M*: Mezei. – 1679. *M*: Ferenczy; *B*: Tarsi Anna Timko Dabocsyne.

1689.²⁰ 7 chr. *M*: Pataky; *Sz*: Veliczky; *B*: 4 Orosz, Rakoczy.

1689–1775. között további új nevek. 1691.²¹ *B*: Bilkei, Heteni. – 1694.²² *Sz*: Tinka (v. ö. 1679). – 1695.²³ *M*: Szöke; *Sz*: Ruszka. – 1743.²⁴ *O*: Mángu; *B*: Demeter, Jakab, Kozák. – 1748.²⁵ *B*: Koszta.

1775.²⁶ 5 i. *M*: Halász; *B*: Kovács, 3 Oláh.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés alkalmával 1773-ban felvett bevallások záradéka szerint *magyar*; a végrehajtásról kiadott bizonyoságlevél szerint a lakosok (omnes incolae²⁷) rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírásban (Bpest, 1920. 283) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentésében (Helyt. 20895/1862. eln.) a főleg divatozó nyelvként a *magyar* nyelv szerepel.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1379.²⁸ *Ffyzkuzmezeu*,²⁹ campus.

Zachvelge,³⁰ locus; 1505: Zakwelgh (Lel. Met. Ug. Ad Nm 2).

¹⁷ Az 1578–1626 évek között felsorolt nevek a dézsma jegyzékben. Dec. Ug. A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Bakos, Balogh, Baranjai, Bexeres, Beolczi, Ciato, Czeoreh, Cziele, Dormanj, Fekete, Fwtott, Gorzo, Kiraly, Kovaczy, Leorinczi, Matthae, Mokok, Pete, Seres, Zege, Zeoke, Unghy, Veres.

¹⁸ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

¹⁹ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékben. Dec. Ug.

²⁰ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

^{21–23} Dec. Ug.

²⁴ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁵ P. 4–3827. sub. No 2.

²⁶ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

²⁷ Minden bizonnal csak a jobbágyok.

²⁸ A Tivadarfalva s a XVI. sz.-ban elpusztult és Tivadarfalvába beolvadt Csatóháza között meghúzott határ vonalában. Lel. Met. Ug. Ns 25.

²⁹ *Fűz-köz-mező*.

³⁰ *Zach-, Zák völgye, Zák személynév.* (Zachariás).

- Lusuk*,³¹ silva; 1512: Lwssok (Lel. Prot. f. 118).
Fertes,³² locus volutabris porcorum.
Sassas er.
Told,³³ aqua.
Belsemezey, campus; *Belsemachara*,³⁴ 1416: Belsefelde (Ujh. Dl. 38233).
Telges er.
*Huzyulaz*³⁵ pataka,
Zaraz erdeu.
Gyartanfa, arbor.
Egurfa, arbor.
Asovan, aqua.
Batar, aqua, 1512 (Lel. Prot. f. 118). L. még Batár (1465), Csepe (1337), Farkasfalva (1796), Feketeardó (1802) és Gődényháza (1262) határában is.
 1479.³⁶ *Waraskereke*, terra arabilis; 1865-ben, a szomszéd Forgolány területén: Városkerek (Pesty).
Kaponya,³⁷ terra arabilis; 1505 (Lel. Met. Ug. Ad Nm 2).
Benczithelek; 1865: Bencze Teleke (Pesty).
Kosafew. – *Hythwanfaya*.
Batharkezy, *Batharkezett*, terra. L. még Csepe (1476) és Gyula (1692) határában is.
 1512.³⁸ *Hozzo oltwan*; 1865: Oltovány (Pesty). – *Labfewldek*, terrae. – *Thelektho pathaka*.
Mochola, fluvius. L. még Sásvár (1479) határában is.
Agyagas, fluvius. – *Thewisses laz*.
 1706.³⁹ *Kis Erdő*.

TORNATELEK.

A mai Gődényháza helyén állott, de már 1262-ben, mikor a gödényházi nemesek őse e területet a szatmármegyei Adorjánért adományba kapta István ifjabb királytól, lakosaitól teljesen elhagyott pusztá volt. A királyi oklevél szerint előzőleg királyi hospesek lakták. A hospesek nemzetiségéről ugyan nem szól az oklevél, mégis aligha kétséges, hogy e vendégek szászok vagy flamandok és pedig ugyanazok voltak, akik ugyanekkor

³¹ *Lusuk*, nyilván szláv *lužok* < *ložькъ a logь* ‚erdő‘ szóból. (Kniezsa).

³² *Fertős*.

³³ Török eredetű magyar helynév. V.ö. Pais MNy. XXV. 124.

³⁴ A „*Belse*” személynévnek látszik.

³⁵ *Hosszú-láz*.

³⁶ A Tivadar és Csatóháza elkülönítésekor megjelölt határ leírásában. Lel. Acta 1479. Ns 25.

³⁷ *Kaponya* ‚koponya’ Dülönévként: FE. 1928. 212.

³⁸ Lel. Prot. Parvum f. 118.

³⁹ P. 4–793 sub. K. más.

már a Tisza-völgy déli partvonalát tartották kezeik között. Más helyen láttuk, hogy a XIII. sz. első évtizedeiben még flamand telepepek által megült Batárt is korán elhagyták lakói s arra is reámutattunk, hogy a királyi vendégek minden bizonnyal a tatárjárás után húzódtak fel a királyi ház mellé, a Tiszaparra, elhagyva a tatárok által elpusztított első telepeiket, Batárt, Tornateleket és esetleg másokat is. A Tornatelek helyére települő szatmári magyar raj a pusztaföldön merőben új település alapjait vetette meg.¹

TURC.

Turch, Thwrcz, Thurcz, Turocz, Thurch.

Az Avas hegység délnyugati lejtőjére települt falu először 1385-ben szerepel a Káta nemzetség ugocsa-bereg-szatmári ágából származó Vasváry és Csarnavoday családok birtokperében.¹ A szomszédos és részben már az előző században is fennálló Bábony, Tamásváralja, Halmi, Kökényesd s a korán elpusztult Pást szintén a nemzetség birtokát képezte s Turc ez összefüggő birtoktest keleti szélén a XIX. sz. közepe táján települhetett, minthogy a vele szomszédos Bábony 1319. évi határjárásában² sem a nemzetség, sem a szomszédos birtokok között még nincs említve, területe tehát, miként a fenti határ leírásából következtetni lehet, ekkor még a mármarosai Visk határáig nyúló bábonyi határ hegyvidékéhez tartozott. A határjárásban azonban már szerepel a Túrba ömlő kis Thuruch-Thwrcz³ patak neve, a mellé települő község tehát innen kapta nevét. Az Avas hegységen délről fölhatoló oláhságnak Ugocsa megyében Turc volt a központja, de a falu lakosságában számottevő, sőt kezdetben talán túlnyomó magyar réteg is helyezkedett el, emellett azonban a falu neve s az első jobbágysorok tanúsága szerint észak és kelet felől nem jelentéktelen szláv hatás is érte Turcot (v. ö. a Kisgércénél mondottakat). Míg azonban a szlávtság, elszakadva tömbjétől, felszívódott az oláhságba, a magyarság – bár szintén tért veszítve – nyelvét valamennyire a legújabb időkig fenntartotta.

¹ A forrásról, a helységnév magyarázatáról és az új településről Gödény házánál szólunk.

¹ Zichy IV. 299.

² Az oklevél adatai és forrásai Bábonynál, a földrajzi nevek között.

³ *Túr* a szláv kicsinyítő „c” képző.

BIRTOKOSOK.

1567.⁴ Surányi László 1 vajda, 1 ip, 4 pp, 3 des; özv. Matusnay Györgyné 1 ip, 4 pp, 2 des; Misser András 1 mp, 1 pp, 2 des. – 1601.⁵ Surányi Gábor 2 d; Sajgay Mihály 1 d; Szabó Balázs 1 d. – 1775.⁶ Pogány László 15 c, 9 i, 2 si, 1 des. Ujhelyi Ferenc 10 c, 1 i, 1 si, 1 des; gr. Gyulay Ferenc 5 c, 5 i, 1 des; Szegedy Ferenc, 1 c, 3 i; Komjáthy Zsigmond 9 c, 4 i; Perényi Elek árvái 1 c, 2 i; Kerekes Mihály 1 c; báró Vécsey 6 c, 2 i; Eötvös László 3 c; br. Perényi Imre 6 c; Rátónyi Jodok 1 c; Tolnay Pál 1 c, 1 i; Rátónyi István 6 c, 1 si; Kállay Ábrahám 2 c, 2 i; Kállay György 2 c, 1 i; Diószeghy Sámuel 3 c; Teleki grófnő 2 c, 1 i; özv. Papp Tamásné 3 i, 1 si; gr. Haller Péter 1 c; Patay József 7 c, 3 i; Rálonyi Gábor 1 i.

HELYI KISNEMESSÉG.

1754/55.⁷ Armalisták: 3 Fejér.

JOBBÁGYSÁG.

1478.⁸ *M*: Ag, Felzeme (Felzemy, vlg.: Félszemű), Kardos, Thegze, 2 Veres; *Sz*: Koztha (Koztha Ruthenus); *B*: Thwrczy, Valahus, Wayla, Zwka.

1481.⁹ *M*: Kardos, Wagoth, Weres; *Sz*: Ramalych.

1499.¹⁰ *B*: Joseph, 2 Wayda.

1567.¹¹ 1 vajda, 2 ip, 1 mp, 9 pp s név nélkül 7 des. *M*: Giarfas (1572: Gyarffas, Giarphas u. ott; 1629: Giarvas Per. 1629), Kadar, Molnar; *Sz*: 2 Bordak (1574: Burdak Dic); *O*: 3 Raduly (1609: Radol NRA 305–10); *B*: Cionka (1572: Chyonka Dic; 1602: Czonka Per. 1602), Dan, Drabanth, Marcus (1602: Markos UC 99–62; 1658: Markuc NRA 1582–39), Oroz.

1567–1705. között új nevek. – 1572.¹² *M*: Berhes (1574: Berkes Dic), Tewrsewk; *B*: Kolbaz, Lazar. – 1574.¹³ *M*: Kardos, Nagy arro. – 1602.¹⁴ *M*: Berkeszy (v. ö. 1572: Berhes, 1574: Berkes), Czuka, Kis,

⁴⁻⁵ Dic.

⁶ UT.

⁷ Nemesi összeírás. Helyt.

⁸ 1475. évi hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. A jobbágyok nevét felsoroló királyi parancs bárom példányban állt rendelkezésünkre és pedig eredetiben a jászói konvent (Per. 1479. F. 53. Ns 19) s nyomtatásban Ugocsa megye (Zichy XI. 223) és a leleszi konvent (U. ott 228) 1479. évi jelentéseiben. A nevek írásalakját az első alapján adjuk közre s zárójelben közöltük a másik két helyen álló eltéréseket.

⁹ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta 1841. Ns 21.

¹⁰ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. 1499. Ns 96.

¹¹ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹²⁻¹³ U. az, u. ott.

¹⁴ Néhai Surányi Gábor javairól felvett leltárban, UC 99–62 s Bornemissza Máténé Surányi Klára osztályrészén. Per. 1602.

Pinches; *O*: Fatull (1629: Fatula Per. 1629; 1650: Fató Per. 1650. júl. 25; 1658: Fatoj NRA 1582–39; 1691: Fatuly u. ott UC 11–49), Fatülmű; *B*: Bodach, Borda (Bordak?, v. ö. 1567), Czorba, Nesthe, Pacz, Racz. – 1607.¹⁵ *O*: Niztor; *B*: Botha (1623: Botta Per. F. 48. Ns 52), Puskas. – 1609.¹⁶ *M*: Petheő, Sandor. – 1623.¹⁷ *M*: Nagylabu, Talas; *B*: Marko. – 1629.¹⁸ *M*: Nagy, Peöllő (1679: Perlő Ug. jkv. 1679. 594.); *B*: Dodan, Dömjén, Kozma. – 1655.¹⁹ *B*: Kathalin (1688: Katalina Per. 1688. Ns 373), Kopcza. – 1658.²⁰ *B*: Boczor (v. ö. 1775: Bozár), Botolya (1691: Botaia UC 11–49; 1715: Botala CR). – 1665²¹ *B*: Jankula (1715: Jankul CR). – 1683.²² *B*: Baba, Bikszadi, Mojta (1691: Moysza UC 11–49). – 1688.²³ *M*: Göbös, Hajadon, Néma. – 1689.²⁴ *B*: Avasi, Pap. – 1691.²⁵ *B*: Filep. – 1703.²⁶ *M*: Virágos; *O*: Czigres; *B*: Gyermán.

1705.²⁷ *M*: 6 Berkes, Fúsú, Illyes, 2 Kadar, 3 Kis (Küs), Ménes, 7 Molnar, Nagy; *O*: Fatula, Rádulj; *B*: Anka, 6 Avasi, 3 Bikszádi, 3 Bordás (talán Bordak-ból? V. ö. 1567), 3 Bota, Botolya, 9 Dan, Demijén, Farba, Felsőfalusi, Gyerman, 2 Jankula, Haitu, Haitug, Herst, 4 Katalin, 4 Kolbász, 2 Komorzani, 2 Lázár, Márkos, Musiga, 9 Orosz, 4 Pap, 3 Rác, Turvikony, 2 Uglyai.

1705–1775. között további új nevek. 1715.²⁸ *M*: Farkas, Méhes, Eöveges; *B*: Gán (v. ö. Dán 1705), Gölle, Hajdú (v. ö. 1705: Haitu, Haitug. – 1743.²⁹ *M*: Fazekas, Lanczos, Meszaros; *Sz*: Hoja, Holya, Less; *O*: Zimbru; *B*: Belbel, Bozgó.

1775.³⁰ 83 c, 37 i, 5 si, 2 des. – *M*: 5 Berkes, Boros, 6 Farkas, Göbös, Hosszú, 4 Kádár, 2 Kardos, 3 Kiss, Lánzos, Lőrincz, Mészáros, 5 Molnár; *Sz*: 2 Bozár, Burja; *O*: 2 Czigris, Czimbur, Fatula, 2 Zimbru; *B*: 7 Avasi, 3 Belbe, 8 Bordás, 4 Bota, Buhaly, 14 Dán, Demeter, Demjén, Gyermán, 3 Holya, Horváth, Huszár, Jo-

¹⁵ Memoriálison. Per. 1607.

¹⁶ Beiktatásnál jelenlevő szomszédok két Kys-sel és Radollal együtt, az oklevél mindnyájukat egyformán „*valachus*”-nak nevezi. NRA 305–10.

¹⁷ Bornemissza Máté jobbágysai. Per. 1623. F. 48. Ns 52.

¹⁸ Jobbágykezeslevélben. Per. 1629.

¹⁹ Kemény Jánosné jobbágysai. Per. 1655. Ns 39.

²⁰ Perényi Zsigmondné Kállay Klára jobbágysai. A fentiek mellett szerepelnek még a már ismeretes családnevek közül: 1–1 Berkess, Fatoj, Kolbaz, Nagy, Markuc, Racz is, akiket az irat egyformán „*oláh*”-oknak nevez. NRA 1582–39.

²¹ Csáky László osztályrészében. Per. 1665. F. 31. Ns 7.

²² Gyulay Ferenc jobbágysai. Per. 1638. évek között.

²³ Perényi osztályozásban. Per. 1688. Ns 373.

²⁴ Per. 1689. F. 24. Ns 4.

²⁵ Gyulay Ferenc jószágán. UC 11–49.

²⁶ U. azon s a Pernyeszy partián. U. ott 64–17.

²⁷ A megye rendeletére a megye déli részén fekvő falvak lakosairól 1705. okt. 8.-án tizedekre osztással készített összeírás teljes névsora. Nagyid. 1705. Ns 194.

²⁸ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

²⁹ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

³⁰ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT

nas, 2 Katalin, 5 Katalina, 4 Kolbász, 3 Lázár, Less, Markus, 4 Mojsza, 6 Orosz, Oroszi, 3 Papp, Piczó, Piczok, 3 Rác, Turvékony, Veléti.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés folyamán 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél szerint pedig rendes nyelve (ordinaria lingua)– bár a magyar nyelvet mindnyájan értik – *oláh* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 283) szerint a faluban főleg az *oláh* nyelv él, a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint pedig a „folyamólag divatozó nyelv” az *oláh* és kevés *magyar*.

TÚRTEREBES.

Eredetileg Szatmár vármegyéhez tartozott s itt találjuk még 1342-ben is.¹ A falu maga ezután rövidesen Ugocsa megyéhez került, de határa egyes részei továbbra is Szatmárban maradtak, míg végül Zsigmond király a Perényiek kérésére 1425-ben teljes egészében Ugocsához csatolta.² Az ugocsai királyi uradalomnak a Tisza vonalán haladó települési körén tehát kívül esett s a szatmári Szamoshat települési vidékéhez tartozott. Itt tűnik fel már 1216-ban a szatmármegyei Mikola határjárásában³ s gazdasági erei később is a szatmári, sőt a mármaros-i vidékhez fűzték.⁴ IV. Béla 1250-ben – mint lakatlan földet –, Erne lovászmesternek adományozta,⁵ 1315-ben pedig Dénes fia Tamás mester beregi, később ugocsai főispán, a szatmármegyei Jánky család őse kapta adományba.⁶ A Jánky család tartja birtokában a század második felében is,⁷ 1397-ben azonban már a mármaros-ugocsa-szatmári vidéken hatalmas birtoktesteket szerző Drág vajdáék kaptak reá új adományt,⁸ majd a következő század elején a vajdák ugocsai birtokával együtt, ezek szervezetébe illeszkedve, Terebes is a Perényiek kezére került.⁹ A falu neve ugyan szláv eredetű, bár magyarosan képzett szó-

¹ Komáromy, 36.

² Per. 1425. F. 24. Ns 4.

³ Szirmay, Szat. II. 288.

⁴ V. 8. Vályi, III. 490.

⁵ Per. 1250. F. 1. Ns 5.

⁶ 1360. évi átiratban. Per. 1360. F. 3. Ns 23, 24, 25..

⁷ Jánky Miklós 1374-ben panaszkodik az Egrý-ek terebesi hatalmaskodásai miatt. Lel. 1374. Kom. jz.

⁸ Komáromy, Száz. 1894. 507.

⁹ Dl. 9019 (1768. é. á.); Per. 1405. F. 7. Ns 27.

ból származik,¹⁰ szláv elemet a XV–XVI. századból fennmaradt legrégebb jobbágynévsorokban nem találunk. Ez időben a széles határai között mezővárosi kereteket is kitöltő Terebes lakossága névsoraink tükrében színmagyarnak látszik, de a XVII. században sorozatos csapások alatt a magyarság megfogyott s helyét rutén települők foglalták el, akik – miként számos új települőnek helységnévből képződött s a származása helyére mutató nevéből következtetni lehet – a mármarososi hegyekből szálltak le a Túr mentére. A magyarság a község lakosságának összetételében továbbra is megtartotta vezető szerepét, bár a XVIII. sz. második felében ismét új idegentömb, a Perényiek által betelepített német telepések csoportja ékelődött sorai közé.¹¹

BIKTOKOSOK.

1567.¹² Perényi János 1 j, 6 ip, 4 mp, 9 pp, 8 nd, 1 b s név nélkül 40 des. – 1775.¹³ Br. Perényi Károly 49 c, 7 i, 3 si; -Ferenc Jakab 2 c; -Sándor 5 c, 1 i; -Imre 2 c; ifj. Ujhelyi József 1 c.

HELYI KISNEMESSÉG.

1670.¹⁴ Egytelkes nemesek. *M*: Porkoláb, Sima.

JOBBAGYSÁG.¹⁵

1408.¹⁶ *M*: Kancha; *B*: Sargan (Sárkány?).

1429.¹⁷ *M*: 3 Balogh, Bathor, Beke, 2 Bene, Dochi (? vlg. Kochi l. 1450), 2 Faber (l. 1450: Kowach), Fako, 3 Farkas, Fekethe, Cadar, Kakas, 4 Kanyo, Kery, Lapis, Lapos, 3 Magnus (l. 1673: Nagh), Paladj, Patas, Seles, Vago, Vyscc-i, Vitas; *N*: Drey; *B*: Deecas, Fakas (Farkas?), Ires, Jacos (Jacob?), Cosma, Literatus, Rami, Sala, Seer, Stugar, Tot s következő egyes vagy csupán keresztneves nevek¹⁸: Andreas filius Petri, Augustinus, Bartholomeus filius Molnar, Benedictus, Benedictus filius Jacobi (l. 1450: Bene-

¹⁰ *Terebes* < szl. *Trëbiš* – *Trëbiš* személynévből < *Trebislav*. (Kniezsa). A falu neve ruténul is: Tur Terebeš (Petrov Mat. VI. 211).

¹¹ A telepítési szerződés 1775-ből. Per. 1775. F et Ns 3.

¹² Dic.

¹³ UT.

¹⁴ Ug. jkv. 1670. szept. 22–23. f. 20.

¹⁵ A református papok névsorát az 1578–1653. évekből a dézsmanyugták alapján közölte Zoványi, MPrEA. XIII. 113.

¹⁶ Per. 1409. F. 8. Ns 26.

¹⁷ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyok. Lel. Acta 1429. Ns 46.

¹⁸ E keresztnevek latin alakja nyelvi meghatározásra nem alkalmas s így a bizonytalanok közé kellett kerülniök, bár nem kétséges, hogy Túrterebesen a valóságban magyar nevek voltak. V.ö. a XVI. századi névsorokat.

dictus Jacobi), Dyonisius filius Thome, Dyonisius filius Georgii, Dominicus, Gregorius filius Egidii, Johannes filius Georgii, Nicolaus, Nicolaus filius Dyonisii, Vincentius.

1450.¹⁹ *M*: 2 Babony, Bene, Dyen, Farkas, Fodor, Fforgach (e. n.), 2 Kochy, Kowach, Kyrthes, Magnus (1573: Nagh); *B*: Chano, Nemeth, Zaka, Zano s a következő csupán keresztneves nevek: Benedictus Jacobi, Blasius Egidii s Mathias Egidii.

1483.²⁰ *M*: Apai, Kovacs.

1499.²¹ *M*: Kolchy.

1567.²² *M*: 2 Alch (1571: Alcz Per. XVI. sz. v. Ns 229–231; 1572: Acz, Aczy Dec. Ug.); Bakoch (1572: Bakoczy u. ott), Bathari, Bonis, Chywe, Helek (1572: Elek u. ott), Feyr, Kadar, Kolchy, 3 Konia, Ewz, Perselt (1573: Peroselth u. ott), 2 Simon, Sos, 2 Zilagi, 3 Wyg (1571: Wegh Per. XVI. sz. v. Ns 229–231), Willan (1572: Villam Dec. Ug.), Zoldos; *B*: Bartho, Buda, Chano (1572: Czano u. ott),²⁸ Sera.

1567–1574. között új nevek.²⁴ 1571.²⁵ *M*: Beke, Literatus (1573: Deak Dec. Ug.), Mezaros, Mezes (1572: Mizes u. ott), Panczel, Wad; *B*: Fodo (l. 1574: Fedew), Fyllys. – 1572.²⁶ *M*: Ayas, Andor, Babony, Banos, Biro, Czako (1587: Cioko Dec. Ug.), Dandj (1576. hibásan: Bandj u. ott), David, Dienes, Dobos (1584: Dobosy Per. 1584. Ns 31), Eles (1573: Eleos; 1584: Elős Dec. Ug.), Farkas, Philep (1583: Fuleop u. ott), Gaal, Geore (1573: Gyureh; 1579: Gwreh; 1591: Gyeöre u. ott), Jo, Korsos, Kowaczj (1573: Kowach u. ott), Molnar, Nagy-Simon (l. 1567: Simon), Szabo, Szege (1573: Zeghe u. ott; l. 1574 Zeke), Szegedj, Törsök, Wr, Warga; *T*: Dormanj; *B*: Erdely, Garda, Goffar, Bezeny, Taka (1573: Tak; 1588: Tag u. ott), Tanko, Tott-pall. – 1573.²⁷ *M*: Apay, Bodogh, Eghry, Ffeier, Keoteles, Nagh, Vas.

¹⁹ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jntott negyedrés jobbágysai. Per. 1450. F. 13. Ns 6 és Tört. Tár. 1908. 9.

²⁰ Jászói konv. lt.-a, Kom. jz.

²¹ Hatalmaskodásban. Lel. Acta 1499. Ns 36.

²² Az adó alá eső porták összeírásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. A csoportosítás fentebb a birtokosok rovatában, a des.-ák név nélkül.

²³ 1571: Chalo (Per. XVI. sz. v. Ns 229–231.) helyesen: Chano, kereszt-név azonos.

²⁴ Tekintettel arra, hogy 1567-ből csupán 29 jobbágy nevét ismerjük s ugyanekkor 40 elhagyott telket számláltak össze, viszont 1574-ben az adójegyzék már 71 jobbágyot nevez meg s ugyanekkor elhagyott telek már nincs, világos, hogy az elhagyott telkek közben benépesültek. Az egymáshoz időben közel eső két névsort éppen a különbség kimutatása céljából közöltük le teljes egészében. A közbeeső évekből közölt új nevek a betelepülés menetét szemléltetik. Megjegyezzük, hogy e nevek közül Bodogh, Mezaros csak egyszer fordul elő (az előbbi nő).

²⁵ Dézsmajegyzék. Dec. Ug. A névsorban szereplő Simon Balas családneve a latin névrend dacáia *Simon*.

^{26–27} Dézsmajegyzék. Dec. Ug.

1574.²⁸ 1 j, 10 ip, 23 mp, 1 ts, 2 qus, 16 pp, 11 ss, 2 nd, 1 pastor gregis. *M*: Aias (1589. kivételesen: Hayas Dec. Ug.), 2 Alch (1584: Ach Per. 1584. Ns 31), Banos, 3 Bartho (1574: Barthos; 1580: Bartha; 1584: Barthok Dec. Ug.), Bathari, Bekew (1576: Beokw u. ott), Biro, Bokoch (1576: Bakoczy; 1577: Bagocz u. ott), Bonis (1584: Bonicz u. ott), Chywre (1576: Chewre; 1579: Czeoreh; 1580: Cure; 1587: Cwre; 1598: Cereh u. ott), Dienes (1580: Gienes; 1582: Denyes u. ott), Helek, Faber (v. ö. 1572: Kovaczj), 3 Feir, Gal, Kadar, 3 Kolch (1577: Kochi u. ott), 4 Konia, Korsos (1587: Kossos u. ott), 2 Kowach, Mezes (1581: Mehszes, 1593: Meszes u. ott), Ewz (1577: Ösz u. ott), Panchil, Pap, 3 Perselt (1581: Perszellth; 1593: Pörsölt; 1601. hibásan: Peselt u. ott), Seres, 2 Simon, Soos, Zabo, Zilagi (1600–1601. hibásan: Zalag, Zalaghy u. ott), Tewrsewk, Wad (1585. hibásan: Valj u. ott), 5 Weg, Zeke (helyesen: Zege), Zoldos; *T*: 2 Dorman; *B*: 2 Buda (1585: Butta u. ott), 2 Chano (1576: Cziomo, Canw u. ott), Fedew (v. ö. 1571: Fodo, 1583: Feodeo Dec. Ug.), 2 Fris (1577: Felis; 1578: Phylis; 1580: Flis; 1586: Firis, 1591: Filles, 1600: Frisz, 1602: Filleos Dec. Ug.), Gofar (1580: Golfar; 1583: hibásan: Bofar; 1587: Gufar; 1592. hibásan: Koffar; 1597: Gopar u. ott), Rezeni, 3 Sera.

1574–1604. között további új nevek.²⁹ 1576.³⁰ *M*: Boregethó, Czywkliá, Ferenczj, Fodor, Kathona, Kis, Morwanyos (1586: Morvinius Dec. Ug.), Pothó (1577: Petó u. ott), Rygo, Sarkeozj, Silvas, Wynchzy, Zakarias (1581: Zachachyas u. ott); *B*: Hamza (1584: Hantza Per. 1584. Ns 31), Havassy, Oroz, Thot, Zay (1585: Szaj Dec. Ug.). – 1577. *M*: Balog, Batizy, Szalai (1578: Zalay u. ott). – 1578. *M*: Both, Hangos, Zekely (1580: Sekel u. ott); *Sz*: Bozok (1581: Bozak; 1585: Boszak; 1594: Bozog; 1600: Buzog Dec. Ug.). – 1579. *M*: Doma (1582: Dama u. ott), Halmy, Korody, Therebessi, Unoka. – 1580. *M*: Bernat, Boros, Kun (1583: Kwnj u. ott). Mochok, Ongj (1583: Ungj u. ott), Pongo, Teoreo. – 1583. *M*: Bak. – 1584.³¹ *M*: Beres, Phoris, Köchey (1593: Keölkchey Dec. Ug.); *B*: Dobrachy. – 1585.³² *M*: Keomere, Koczis, Szios, Zegin. – 1586. *B*: Bizok, Hor-

²⁸ Az adó alá eső porták számlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. A következő nevek ugyan az 1574. évi névsorból hiányzanak, de az előző és a következő években megfigyelésünk szerint rendszeresen előfordulnak: Apay, Bábonyi (1581. hibásan Barboni, Dec. Ug.), Czako, Dandi, Dávid, Dobos-Dobosy, Éles, Erdélyi, Farkas, Filep, Garda, Göre, Jó, Köteles, Literatus (Deak), Molnár, Szegedy, Tak, Tanko, Tottpal, Ur, Varga, Vas, Villam.

²⁹ A következő nevek csak egyszer fordulnak elő: Bernat, Bizok, Czywkliá, Ember, Ferencj (v. ö. 1574), Hangos (más évi összeírásban körülbelül a megfelelő helyen: Éles, keresztnév azonos), Korody, Keomere, Mochok, Pincze, Pongo, Sárkeozj, Zegin, Szios, Therebessi, Unoka (nő), Wynchzy.

³⁰ Az 1576–1583. évi nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ug

³¹ Urbáriumban. Per. 1584. Ns 31.

³² Az 1585–1599. évi nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ug. Az 1587. évi Dionisius Birtalan családneve helyesen fordítva: Dienes s az 1588. évi Baso minden valószínűség szerint elírás Bartho (l. 1574) helyett, Vereo pedig 1592-ben Tereo (l. 1580) helyett, Balas keresztnéve Máté, 1600-ban tehát hibásan: Blasius Matthe, továbbá Törsök (l. 1574) helyett 1600-ban hibásan Teoreos; Éles (l. 1572) helyett 1601-ben hibásan Illies s ugyanitt Banos (l. 1572) helyett Danos.

vatt – 1587. *M*: Zanio (1591: Zano Dec. Ug.); *B*: Babaj vlg. Baboni, 1. 1572, keresztnév azonos). – 1589. *M*: Ember. – 1590. *M*: Megyiesi. – 1591. *M*: Berta 1592: Byrha; 1594: Birta u. ott), Huztj. – 1592. *B*: Zaz. – 1593. *M*: Cziaholy. – 1593. *M*: Bora: *B*: Vezendj. – 1596. *M*: Kolczar. – 1597. *M*: Balas. – 1599. *M*: Pincze.

1604.³³ 3 egy és fél-, 1 egy és egynegyed-, 10 egy-, 2 háromnegyed-, 41 fél-, 2 egyharmad-, 16 egynegyed-, 1 egyhatod-sessiós, 32 pázsithelyes jobbágy, 5 zsellér, 6 jelöletlen; puszta helyek: 1 egy-, 10 fél-, 1 egyharmad-, 3 egynegyed sessio s 8 pázsithely. *M*: 2 Aczy, Apai, Bakoczi (1632. csupán: Bako Dec. Ug.), Balas (1616: Balasi u. ott), Balogh, Banos (1647. hibásan: Ranos u. ott), Bartha (des), Bartho (1615. hibásan: Barcz, Dec. Ug.), 3 Bathari, 2 Batizi, Bekeő, Birta, Bonis, Borbelj, 2 Boros (1 des), 2 Cziako (1632: Czyko; 1633: Chyakos u. ott), 4 Czüre (1605: Chire, 1631: Czereő, 1635: Chyere, 1670. hibásan: Chürke u. ott, Dandi, 2 David (1 des), Dobos Doczi, Doma, 3 Eles, 2 Farkas (des), 2 Fejer, 2 Philep (1 des, 1633: Phwlop u. ott), Geore, Kadar (des), Kalman, Koczis, 4 Kolczi (1 des, 1609. hibásan: Poczy Dec. Ug.), 5 Konia (1 des, 1685. hibásan: Gonjo n. ott), Korsos, 2 Kovaczi, Kölczej (1607: Keoczei u. ott), Kun, Meggiesi, Mizes, 3 Molnar, 3 Nagi (1 des), Nyri, 2 Panczil, 3 Pap, 2 Perselt (1617. hibásan: Pezelt; 1634: Pörzsölth Dec. Ug.), Rigo, Seres, 5 Simon (1 des), Som (1615: Soma u. ott), Sos (des), Swärő, 5 Zabo (1 des), 2 Zeghe (1 des), 2 Zegedi (1633: Szögedi u. ott), Zekely, 2 Zilagi, Tokaj, Teoreo, Theörsök, Vad, Varga (des), 6 Vegh (1 des), Villam; *Sz*: Bozok (1607: Bozoka Dec. Ug.); *T*: 2 Dorman (1633. hibásan: Chyormany; 1665: Dormai); *B*: Bolgar, 2 Buda (1 des; 1626: Budai u. ott), 3 Cziano (1 des; 1644: Csiano u. ott), 3 Filis (1612. hibásan: Pilles; 1633: Firez; 1634: Fwllis u. ott), 2 Fodo (1631. hibásan: Foldo u. ott), Garda, 2 Gofar, Havassi, Muzka Mikola. Orosz, 3 Rezeni, 2 Sera (1636: Seere u. ott), Soho (1631: Solho u. ott), 2 Thak (1 des), Tanko, Theoreok, 2 Zay.

1604–1689. között további új nevek.³⁴ 1605.³⁵ *M*: Ferencz, Georgy; *B*: Buba (vlg. Buda v. ö. 1604), Topos (1647. hibásan: Tokos Dec. Ug.). – 1607. *B*: Dohi (1615. hibásan: Bahy u. ott). – 1608. *M*: Hamari. – 1609. *M*: Sipos. – 1610. *M*: Fekete, Vajda. – 1612. *M*: Himreh, Vida, – 1615. *M*: Literatus. – 1617. *M*: Somossy (1648: Sommos Dec. Ug.). – 1621.³⁶ *M*: Zabo alias Tasnádi, Swlye. – 1625.³⁷ *M*: Besenieodj (1648: Besseleo u. ott). – 1631. *M*: Puskas, Szilvasy, Zeocz; *B*: Birsoi, Meszeo, Olah; *B*: Regeni (vlg. Rezeni). – 1632. *M*: Eszeny, Szylva (v. ö. 1631: Szilvasy); *B*: Fidild (?). – 1636. *M*: Dalos; *B*: Mosz. – 1638.³⁸ *M*: Chat alias Szabad, Szakács; *B*: Bosi, Berso (?), Gyöngier, Miglész (1658: Mikles; 1679: Mig-

³³ Connumeratio colonorum. UC 59–15.

³⁴ A következő nevek ugyan az 1604. évi összeírásban nem, de előbb és utóbb is előfordulnak: Ayas, Babony, Gaal, Kis, Kulczar, Szasz, Vak.

³⁵ Az 1605–1617. évi nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ug.

³⁶ Esküdtpolgárok. Per. 1621. F. 47. Ns 48.

³⁷ Az 1625–1636. évi nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ug.

³⁸ U. ott és néhai Perényi Imre jószágán. Per. 1638. Ns 101.

leczy Dec. Ug.). – 1644.³⁹ *M*: Ersek (1674. hibásan: Esik u. ott), Poty, Thamas. – 1645. *M*: Dudas, Okos; *B*: Pajor. – 1647. *M*: Bereczk (1653: Berez u. ott), Dancz, Lónyai, Mester (des); *B*: Czetre, Dolha (v. ö. 1607: Dohi), Kolos (vlg. elírás Kolczi helyett, v. ö. 1604), Szeress (1657: Szeres alias Okos Dec. Ug. vlg.: Seres, v. ö. 1604, 1645). – 1648. *B*: Kanny (1675: Kan Dec. Ug.). – 1651. *M*: Szabad (v. ö. 1638). – 1653. *M*: Miskoczi; *B*: Kuczik, Perséki. – 1664. *M*: Kállaj, Szeglet; *B*: Maak. – 1665. *3I*: Mándi, Porkoláb, Timpor. – 1668. *3I*: Tejes; *Sz*: Burja (1670: Bura Dec. Ug.); *B*: Koszta. – 1669.⁴⁰ *M*: Száraz; *Sz*: Tohonicz. – 1670.⁴¹ *M*: Ardo, Fazakas, Halasz, Kecskes, Tivadar; *B*: Fül, Szeleszti (1671: Selisczei; 1673: Silestiei; 1674: Szelesztői; 1688: Szelecsey u. ott). – 1671.⁴² *B*: Borczai, Gernyesi, Komjáti, Szeklenczey, Szerny.. – 1672.⁴³ *M*: Magyar. – 1673.⁴⁴ *M*: Penzes, Santha; *B*: Beleznaj (1674: Bereznaj; 1677: Bleznaj Dec. Ug.); Izay (1674: Isai; 1675: Ezay u. ott), Kisfalusi, Rákoczi, Tasa(?). – 1674. *M*: Veres; *B*: Bala, Csola, Fattyu, Lengyel, Salamon. – 1675. *M*: Szőke; *B*: Lukay (1677: Luknay; 1680: Lukovai Dec. Ug.), Mezőkolossi, Polankay (1678: Palankj; 1679: Palinkas; 1684: Pajinkas u. ott). – 1677. *M*: Garbolczy; *B*: Bosody. – 1678. *M*: Apro (1679: Apry; 1685. hibásan: Apiok; 1686: Aprók u. ott), Bekesy, Fördő, Koros, Törzökös (v. ö. 1604: Theörsök), Váradj, Vid; *Sz*: Humanicz, Paloczka; *B*: Dán, Tolvaj. – 1679. *M*: Antal, Botos, Illyés, Kochor, Rostas; *B*: Kalotai⁴⁵ (1684: Kalota Per. 1687; 1687: Kaloka Dec. Ug.), Udvey. – 1680. *M*: Böde, Katona (Kalota? v. ö. 1679, keresztnév azonos), Nemes, Ujlaki, Várbeli; *B*: Baba. – 1684. *M*: Keresztyen, Pofok, Solya; *Sz*: Kulla (1685: Kullin; 1687: Kadla; 1688: Kudla Dec. Ug.); *B*: Heteny, Husztközi, Krakko (1685: Harapha; 1686: Karapha; 1687: Karaplan; 1688: Karakó u. ott), – 1685. *M*: Mokus; *B*: Hand. – 1686. *M*: Hossu, Kopas; *B*: Buta (1687: Butta Dec. Ug.). – 1687. *Sz*: Braho, Danka, Duczon, Konza; *B*: Főzer, Hai, Honya (vlg. Konya). – 1688. *M*: Huszty, Nagyszájú; *Sz*: Buffa, Sóra (v. ö. 1684: Solya; 1692: Sőre); *B*: Hasdan (1690: Harsany; 1694: Hassan u. ott).

1689.⁴⁶ 1 j, 60 ms (49 fr, 12 chr), 2 qus (fr), 7 i. – *M*: Apro, Balog, Bekő, Csüre, Dandy, Dödögő, 3 Fazekas, Fodo, Halasz, Hoszszu, Kecskés, Kerülő, 5 Kónya, Kopasz, Kovacs, Kulcsar, Magyar, Mezes, Molnár, Nagy, Nagyszájú, Palinkas, Pofok, Santa, 3 Simon,

³⁹ Az 1644–1668. évi nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ug.

⁴⁰ Jobbágykezeslevélben. Per. 1669. Ns 800.

⁴¹ U. ott 1670. febr. 16. s dézsmajegyzékben, Dec. Ug. Fül Dolháról (Mármaros m.) származott ide.

⁴² Földesúrtól gabonakölcsönt nyert jobbágyok között. Per. 1671. ápr. 9.

⁴³ Magyar János jobbágy Komjátról szökött Túrterebesre. Per. 1672. aug. 26.

⁴⁴ Az 1673–1688. évi nevek a dézsmajegyzékben. Dec. Ug.

⁴⁵ Kalota László 5 jobbágy társával (Fazekas Ferenc, Rakosi Tanku, Monar Ferenc, Solya Simon, Kis Kalota László) 1684-ben „terebesi orosz emberek”-nek nevezik magukat. Jobbágykezeslevélben. Per. 1684. aug. 22. (1687. éviék között).

⁴⁶ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ug.

Sipos, Szabo, Szaraz, Törsök, Ujlaki, Wad, Warga, Weres, Wig; Sz: Bufa, Kulla; B: Belesznay, Danos, Dolhay, Izay, Kalota (1690: Oklata Dec. Ug; v. ö. 1679), 2 Karako (1691: Karakuly Dec. Ug.), Kirvay, 7 Orosz, Orosz Talpas, Rakaszy, 3 Rákoczy, Szelecskey, Topos, 4 Thott.

1689–1775. között további új nevek. 1690.⁴⁷ M: Bene, Lato; Sz: Szonya; B: Kobinyi. – 1691.⁴⁸ M: Barkóczy; B: Förszik, Potor. – 1692.⁴⁹ M: Bécs (1694: Bölcs Dec. Ug; 1743: Bücs Per. 1743. Ns 6), Nagyhasu, Ramacsai, Sőre, Talpas (v. ö. 1689: Orosz, Talpas). – 1693.⁵⁰ M: Végsső. – 1694.⁵¹ M: Futot, Sadányi; B: Aszai. – 1696.⁵² B: Hajdu. – 1699.⁵³ M: Foris, Györös; B: Monay. – 1705.⁵⁴ B: Major, Szadé. – 1715.⁵⁵ M: Félegyházy, Néma; B: Csipar (1720: Csipt CR). – 1716.⁵⁶ M: Csordas; B: Kule. – 1720.⁵⁷ M: Berecski (v. ö. 1647: Bereczk), Kónyi alias Néma (v. ö. 1715), Nyomerek; B: Avasi (v. ö. 1604: Havassi), Hermány, Szirmai. – 1743.⁵⁸ M: Domokos, Kapsy, Kóka, Szabados; B: Czupa, Gáspár, Menyhart.

1775.⁵⁹ 59 c, 8 i, 3 si, s 28 német telepes. – M: 2 Bölcs, 2 Császár, Cserepes, Csúri, 2 Dallos, 4 Dudás, Elek, Fazokas, Konya, Kerülő, 2 Kormányos, 3 Kovács, Majoros, 2 Molnár, Nagy, 5 Néma, Ország, 4 Pénzes, Sándor, 2 Simon, 4 Szabad, Száraz, 2 Szilágyi, Vad, Veres; N:⁶⁰ Frikker, Grausz (Krausz), Ille (Ili), Kebel, 2 Keng Khem), Kribb (Gribb, Gripp), Krindler, Kumperg, Leber, Leberer, Majer, Prupszt, Puczern (Butzer), Bak (Back), Risth, Semperg (Semperger), Smucz, Spaiher (Spajzer), Steklin, Steli (Streli), Stulhasz (Fuldesz), Stucz, 3 Svarczhub (Svarckof), Them, Vagner; Sz: 2 Griga, Iszák, Klipáts, 2 Panyko, Samuk; B: Czupa, 2 Fodo, Ganna, Koczán, Konka, 3 Kovács, 3 Oláh, Orosz, 5 Rákóczi, Tópós.

A község lakosainak nyelve – nem értve ide az új német telepeseket – az úrbérrendezés folyamán 1772-ben felvett bevalások záradéka szerint *magyar* (usitata lingua), az úrbérrendezés végrehajtásáról szóló jelentés szerint pedig a lakosok rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár magyarul mindnyájan értenek – a *rutén* (UT); az 1773. évi hivatalos helységösszeírás szerint a községben főként a *magyar* és *rutén* nyelv él (Bpest, 1920. 283.), míg a falu jegyzője 1862. évi jelentésében (Helyt. 20895/1862. eln.) a helységben túlnyomólag divatozó nyelvnek egyedül a *magyart* jelölte meg.

^{47–53} Dézsmajegyzékekben. Dec. Ug.

⁵⁴ Conscriptio. Nagyid. 1705. Ns 194.

⁵⁵ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

⁵⁶ Dec. Ug.

⁵⁷ CR.

⁵⁸ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁵⁹ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora, kiegészítve a német telepéseknek, akik a tabellára nem vétettek fel, az úrbérrendezési iratok között fekvő névsorával. UT.

⁶⁰ Az egyes nevek után zárójelbe tett változatok a Perényi család levéltárában (Per. 1775) levő 1775. évi iratokból.

FÖLDRAJZI NEVEK.

- 1499.⁶¹ *Fekethebereg*, silva.
 1593.⁶² *Saitos eleõth való gorond-on* szõlõ; 1604 (Per. 1604. F. 31. Ns 42); 1656: Kissebik Szaytos nevû hegy (U. ott 1656. Ns 964).
 1604.⁶³ *Reztaka* nevû malom; 1631: Reszteka (Per. 1631. Ns 33); 1772: Resztoká-ban való malom (UT sub F.); 1775: Rostokai malom (Per. 1775. Ns 33).
*Czelle*⁶⁴ nevû malom; 1772: Cselle malom (UT sub F.) 1775: Csele (Per. 1775. Ns 33).
Hodos vize, Hodos-ban rét; 1865: Kis Hodos, Nagy Hodos, (Pesty); 1907: Hódostanya (OT).
*Kid elj mezo*⁶⁵ nyomás, territorium; 1679: Hid alja mezõ (Per. 1679. Ns 96); 1690 (Per. 1690. Ns 1180); 1865: Hidali mezõ (Pesty); 1802: Alsó mezõ (Per. 1805. szept. 18).
Felmezeõ, *Felmezeõ*, nyomás, territorium; 1679 (Per. 1679. Ns 96); 1802: Felső mezõ (Per. 1805. szept. 18); 1865 (Pesty).
Pongoczi mezei, *Pongoch vel Pasziget*,⁶⁶ nyomás, territorium; 1679: Pongocs mezõ (U. ott); v. ö. 1679: Pongos domja.
Kornihat,⁶⁷ rét.
Kornikeõzi, rét.
Dobrinhat,⁶⁸ rét; 1865: Dobrehát (Pesty); 1907: Dobriháttanya. (OT).
Kis heg allia rét; 1802: Hegy alatt (Per. 1805. szept. 18); 1865 (Pesty).
Kis heg, zeõleõ; 1865 (u. ott); 1887 (a 75.000-es kat. térképen).
Fekzik zeõleõ.
Halmi ut felen nevû territorium; 1679: Halmi ut hosszaban (Per. 1679. Ns 96); 1780: Halmi felõl való forduló (Per. 1780. jún. 16).
*Soskotio*⁶⁹ nevû territorium.
 1612.⁷⁰ *Thurra fwgeo*⁷¹ nevû szõlõ.

⁶¹ Lel. Acta 1499. Ns 36.

⁶² Per. 1593. Ns 148.

⁶³ UC 59–15; Per. 1604. F. 31. Ns 38, 43.

⁶⁴ *Cselle – csellye – csillye*: 1) könnyû paraszt szekér, 2) boglya. Más helyen is ismeretes az összetétel: *csellye – csillye – malom*. EtSz. I. 1055; M. I. 283; Oklsz. 129.

⁶⁵ *Hideli* lehet *hidontúli mezõ*. A késõbbi „*hidalja*” alakulat lehet népetymologia (V. ö. *Havas elfõld-Havasalfõld*). (Kniezsa).

⁶⁶ *Pongoch* vlg. személynév, *Pasziget* = *Past-szigai*, esetleg *Pastliget*. V. ö. 1679: Pástliget s általában Pástról, a korán elpusztult szomszédos faluról külön is.

⁶⁷ *Korni?* eredete ismeretlen.

⁶⁸ A szl. *dobro* 'jó'.

⁶⁹ *Sos – katyó* = *katyu*.

⁷⁰ Per. 1612. Ns 851.

⁷¹ *Túr-ra függõ*, a Túr folyóra hajló.

- 1621.⁷² *Farkas Bercze* nevű szőlőhegy.
 1656.⁷³ *Mizes*⁷⁴ nevű szőlő.
 1673.⁷⁵ *Nagy mocsar oldal*; 1865: Nagy mocsár (Pesty).
 1679.⁷⁶ *Pástliget*; 1780: Pástliget, Nagy-, Kis Pástliget (Perr. 1780. jún. 16); 1865 (Pesty); 1907 (OT); v. ö. 1780: Pástliget uttya.
Csüri szurdoka.
Pongos dombja; 1780: Ponkos dombja (Perr. 1780. jún. 16); 1865: Ponkos domb (Pesty); v. ö. 1601: Pongoczi mezei.
Korong meget; 1780 (Per. 1780. jún. 16); 1802: Korom(?) megett (Per. 1805. szept. 18).
Szaldokos keze.
Horgas hegy; 1780: Kis Horgas (Per. 1780. jún. 16); 1865: Nagy-, Kis Horgas (Pesty), v. ö. alább: Horgas ut s 1780; Horgas mező, Horgas tája.
Horgas ut atalyaban; 1780: Horgos uttya (Per. 1780. jún. 16); V. ö. fent: Horgas hegy s 1780: Horgas mező. Horgas tája.
Kis Bikes; 1780: Kis Bikkes (u. ott); 1865: Kis Bükes (Pesty).
Rekettye hat; 1780: Rakottya hat (Per. 1780. jún. 16); 1802 (Per. 1805. szept. 18); 1865 (Pesty).
Rekettye hat szurdoka.
Nyaras kátyója; Nyaras szel; 1865: Nyáros kátyó (Pesty).
Nagh laz; 1865 (Pesty).
 1690.⁷⁷ *Ökorfü alatt*; 1780 (Per. 1780. jún. 16); 1865 (Pesty); l. még Bábony (1319) és Tamásváralja (1482) határában is.
Kis völgy; 1776: (Per. 1776. okt. 29); 1802: (Per. 1805. szept. 18); 1865 (Pesty); 1907 (OT).
Jeghverem alat; 1780 (u. ott); 1802 (Per. 1805. szept. 18).
 1772.⁷⁸ *Felsőerdő*; 1775 (Per. 1775. Ns 33); 1865: Alsó erdő (Pesty); 1907: Alsóerdő tanya (OT).
Sebes víz, erdő; 1775 (Per. 1775. Ns 33); 1865: Sebesvész, Vészoldal (Pesty); 1887: Sebes rész (a 75000-es kat. térképen).
Borzjuk, erdő; 1775 (Per. 1775. Ns 33); 1865 (Pesty)
Bogyoszló,⁷⁹ erdő; 1775 (Per. 1775. Ns 33); 1865 (Pesty); 1887 (a 75000-es kat. térképen).
 1775.⁸⁰ *Also malom*; v. ö. 1604: Reztaka és Czelle nevű malmok.
Hét ökrü fa.
Fekete víz; 1865 (Pesty); 1887 (75000-es kat. térképen).
 1776.⁸¹ *Papp völgy*; 1865: Pap tábla (Pesty).
Sajtos völgy, v. ö. 1593: Saitos eleöth.

⁷² Per. 1621

⁷³ Per. 1656. Ns 964.

⁷⁴ Személynév, v. ö. 1574: *Mezes*.

⁷⁵ Per. 1673. Ns 73.

⁷⁶ Per. 1679. Ns 96.

⁷⁷ Per. 1690. Ns 1180.

⁷⁸ UT. sub F. más.

⁷⁹ *Bogyozlo* < szn. Szl. *Budislav*. (Kniezsa).

⁸⁰ Per. 1775. Ns 33.

⁸¹ Per. 1776. okt. 29.

- Odorjányi sor.*⁸²
 1780.⁸³ *Horgas mező, Horgas tája,*
Ocska akasztófánál való földek.
Sváb falu végén való földek 1865: Sváb falu vége (Pesty).
Libasorban való földek; 1865: Libasor (Pesty).
Lapos mellett, *Lapos szel*; 1865: Laposon innen, -túl (Pesty).
Pástliget uttya; v. ö. 1679: Pastliget.
Kert alatt; 1865: Kertalja (Pesty).
Csereszél; 1865: Csere (Pesty).
Boszorkány Dombja; 1865 (Pesty).
Határeger; 1865: Hatareger, Egerallja, Egerhat (Pesty).
 1796.⁸⁴ *Huntsog*,⁸⁵ (1865: Honcsok (Pesty); 1907: Honcsoktanya (OT)).
Sváb rét; 1865 (Pesty); 1887 (75000-es kat. térképen).

UGOCSA.

Ugacha, Ugucha, Hugacha.

Az Ugocsa nevű helység csupán két ízben szerepel forrásainkban: 1313-ban, Péter szöllősi és ugoesai plébános választásának érseki megerősítésében¹ és 1332–37-ben a pápai tizedjegyzékben,² az utóbbiban már külön plébánossal. E kései adatok dacára is kétségtelennek tekinthetjük, hogy a megyének nevet adó Ugocsa a megye első településeinek egyike volt s így eredete a XII. sz. második felébe nyúlik vissza. Nevében valószínűleg az első királyi ispán nevét őrzi s ez esetben az is feltehető, hogy az ispán lakhelye Ugocsa volt. Központi szerepét azonban hamar elveszítette, a XIII. sz. második felétől már Királyházán találjuk az ispánok székhelyét, az ugoesai királyi uradalom központját. Ekkor már maga a település is elsorvadóban lehetett. A pápai tizedjegyzék után nem szerepel többé, neve azonban egy ideig még fennmaradt bizonyos ugoesai család (de Ugocsa) nevében.³ Maga Ugocsa valósággal nyomtalanul eltűnt s csupán újabban sikerült az egykori Ugocsa helyét

⁸² Odorjányi = *Adorján*, szomszéd falu Szatmár m.-ben.

⁸³ Per. 1780. jún. 16.

⁸⁴ Per. 1796. ápr. 11.

⁸⁵ *Honcsok*, hancsik = hant, göröngy, kicsiny földdomborulat, zsombék. MTsz. I. 883; Oklsz. 388; MNy. XVII. 44.

¹ Mon. Eccl. Strig. II. 686.

² Mon. Vat. I. 1. 130.

³ 1323. Thomas filius Pauli de Ugacha (Dl. 2166); 1325. Thomas de Ugucha (Anj. o. II. 203); 1382. Georgius dictus Nag de Hugucha (Zichy IV. 232).

felismerni a Nagyszöllőssel szomszédos Szászfalu máig Ugocsának nevezett dűlőjében.⁴ A birtok tehát a szász falu határába olvadt s a rajta esetleg fennmaradt települést is ez szívta fel magába. Erre a folyamatra mutat, hogy a XIV–XV. sz.-ban a szász hospesfalú nevében az Ugocsa név elő-elő bukkant, sőt 1430- és 1431-ben „Szászfalu alio nomine Ugocha”-nak is nevezik.⁵ Egyéb jelek is, melyekről az összefoglaló bevezetésben szóltunk, arra mutatnak, hogy valóban történt összetelepülés a szász Szászfalu és a magyar Ugocsa között. Az utóbbi magyarságára a Szászfaluban bekövetkezett gyors magyar térfoglalás mellett még csupán abból következtethetünk, hogy a megye első települő rétege, a szász hospeseken kívül, teljesen magyar volt.⁶

VELÉTE.

Velethe, Welethe.

Ugocsa megye keleti szélén, az Avas hegységnek a mármarosai Tiszavölgyre néző lejtőjén települt meg e sajátos viszonyok között élő, különben korai eredetű község. Már a XIII. sz. második felében itt találjuk, távolra vetve a megye lakott részeitől s tájrajzilag inkább a mármarosai völgyhöz hajolva. Birtokosai az ugocsamegyei hetényi nemesek voltak, akiknek őse, Othobar 1273-ban a tornai-megyei (?) Szántót elcserélte az ugocsamegyei Hetény királyi birtokért.¹ A csere 1280. évi királyi megerősítésében² Hetény mellett már a tőle kissé meszszebbeső Veléte is Othobár fiai és rokonai kezén szerepel, mint szintén az előbbi csere útján szerzett birtok. A XIV–XV. sz.-okban eltérélyesedő hetényi nemesek különféle ágai, a Hetényi-ek, Hetényi Fejes, Bedő, Dotor, Dolgos, Fogas, Moré családok³ osztozkodnak, gyakran perlekednek, sőt erőszakoskodnak is rajta. A falu birtoka az ugocsai kismemességbe beágyazódó hetényi nemesek között egyre jobban felaprózódott s mind több birtokrész került idegen kézre is. A sziklás, terméketlen

⁴ Komáromy 18–21.

⁵ Per. 1430. F. 11. Ns 19. és 1431. F. 12. Ns 6. L. az 51. l.-on elmondottakat is.

⁶ Az Ugocsa névvel foglalkozott Pais, MNy. XIV. 193–196.

¹ Szirmay, 110.

² Fejér V. 3. 72.

³ L. Hetélynél.

hegyen szegényesen tengődő jobbágyság,⁴ mintegy cáfolatául a kedvezőtlen természeti és gazdasági adottságoknak, a XVIII. sz.-ban a megye egyik legnépesebb falujává duzzasztotta fel Velétét. E jelenség megértésénél figyelembe kell vennünk azt a jellemzést, amit egy 1790. évi kamarai összeírásban⁵ olvashatunk az általában rossz hírű faluról. Az összeíró szerint Veléte lakosai vad, fegyelmezetlen emberek, más faluk kivetettjei, akik az alattuk elhaladó mármarososi só tolvajlásából élnek. Ez időben a falu már teljesen rutén, de a szép számú és ősi lakosoknak bizonyuló magyar nevű (Fejér, Fóris, Kis, Fanta, Potrohos, stb.) jobbágyság kétségtelenné tesz, hogy az egységes rutén nyelv nem gyökerezik egységes fajiságban is, bár már egy 1462. évi oklevél is rutének által lakottnak jelöli meg Velétét.⁶ A falu neve,⁷ melyet a hasonló nevű folyócskától kapott, már eredetileg is szláv településre mutat, a korai, 1324. évi határjárásban⁸ megnevezett földrajzi pontok magyar nevei s az első jobbágynévsorok azonban nem hagynak fenn kétséget afelől, hogy a falu első települő rétege, legalább is részben, a megyét birtokába vevő királyi uradalom magyar zöméből szakadt ide, ezt azonban a Mármarosból rövidesen tömegesen leszálló ruténség hamar elsodorta.

BIRTOKOSOK.

1567.⁹ Özv. Horváth Máténé 1 j; Ispán Benedek 1 ip; Nyakazó Ferenc 1 ip; Özv. Dothor Péterné 1 ip; Fejes István 1 ip; -Gergely 1 ip; Oroszi Lázár 1 ip, 1 pp. – 1574.¹⁰ özv. Oroszi Lázárné 2 pp; özv. Kanizsay Máténé 1 ip, 1 mp; Ispán Benedek 1 ip; özv. Dolgos Andrásné 3 ip; özv. Dothor Péternél mp, 2 pp, 1 des; Zoltán István 1 pp; Bedő András 2 pp; Fejes Gergely 1 ip, 1 pp; Szerecsen Benedek 1 ip; Almási János 1 pp; Irsai János 1 ip; Özv. Zoltán Miklósné 1 pp; Horváth Péter 2 pp. – 1775.¹¹ Gr. Gyulay Ferenc 4 c; Balogh Zsigmond 4 c, 5 i, 3 si; Futamoth Zsigmond 3 e, 2 i;

⁴ Az úrbérrendezés során felvett bevallások szerint Velétének csekély szántóföldje van, az is kövecses, természetlen s így idegen határban bérelnek, földet. UT. sub C.

⁵ UC 201–36.

⁶ Péterffy gyűjt. Kom. jz.

⁷ Liszakay szerint *Velejte* vagy *Veléte*, oroszul *Velatjn* (Loc. 2840: Wela-tin; mai hivatalos neve Vel'aty). Az orosz név alapján legvalószínűbb, hogy személynévi eredetű és pedig a *Velimir*, *Veleslav* szláv szn.-nek *Veleta* (Miklosich, Bildung d. Slav. P. n. ON. 137) alakjából való. A magyar *Veléte* – orosz *Vel'atin* megfelelés arra vall, hogy a helynév a két nyelvben egymástól függetlenül, de egyidőben keletkezett. (Kniezsa).

⁸ L. a Földrajzi nevek között.

⁹–¹⁰ Dic.

¹¹ UT.

Fogarasy Antal 6 c, 2 i, 1 si; Czaro Fogarasy Imre 2 c; Zoltán György 1 c; Futamoth János 2 c; Balog János 1 c; Riskó Lukács 2 c, 2 i; Jékey László 1 c, 1 si; Egri János 1 c; Fogarasy Zsigmond 6 c, 1 si; Szintay András 3 c; Osváth József 2 c, 2 i; Kalós Ferenc 2 c; Majos István 6 c; 2 si, 1 des; Nagy Sándor 1 c, 1 i; Szintay Péter 3 c; Várady János 3 c; Maróthy László 8 c, 1 i; Fóris László 1 i; Tóth György 1 c, 2 i; Fóris Pál 1 c, 4 i; Fekete László 5 c, 2 i; Markocsányi Ferne 1 i, 1 si; Mezey János 1 i; Bay András 2 c, 1 i; Szegedy György 1 c, 1 si; Csukoth Sándor 2 c; Rátonyi István 2 c, 1 i; Horváth Ádám 1 i; br. Perényi Ferenc Jakab 6 i, 1 si; a birtokosok közös fundusan 32 i, 7 si.

JOBBÁGYSÁG.

1567.¹² 1 j, 6 ip, 1 pp s név nélkül 4 des. – *M*: Fantha, Magyar, Potrohos; *Sz*: Thymko; *B*: Demien, Helena relicta (e. n.), Josip, Medwe.

1567–1715. között új nevek. 1572.¹³ *M*: Feyr; *Sz*: Hanka; *B*: Gorzo (1574. hibásan: Borzo Dic). – 1574.¹⁴ *M*: Foris, Gergely, Kys, Santa; *B*: Bereznai, Kovassy, Olah, Roman. – 1657.¹⁵ *M*: Kelemen, Molnár; *B*: Szeklenczey. – 1661.¹⁶ *M*: Szereczen; *B*: Kovacz, Pap. – 1666.¹⁷ *M*: Siket alias Fejer (v. ö. 1572: Feyr). – 1708.¹³ *Sz*: Stephan; *B*: Szaldobossy.

1715.¹⁹ 72 c, 5 i, 1 extr. (si). – *M*: Bereczk, Czifra, 3 Dienes, Dobos, Dudás, Fanta, 14 Fejér, 4 Fóris, Illés, 2 Kecskés, 5 Kis, 2 Magyar, Margith, Molnár, 2 Potrohos, Révész, Táros; *Sz*: Hanka, Lenmágh (1746: Lemák UC 165–14), Melánka, 3 Pliszka; *B*: Darvay, Dolhay, Gernyész, 2 Gorzó, Hóris, Kozma, Lázár, 3 Lengyel, 3 Márkus (Markos), 10 Oláh, 2 Pap, 2 Sido, Szeklenczey, Vojnágy.

1715–1775. között további új nevek. 1719.²⁰ *B*: Mihályfalusi. – 1720.²¹ *M*: Szitás. – 1743.²² *M*: Róth; *Sz*: Kacsán, Lomé, Mucsicska; *B*: Izai, Lipcsei, Salettra, Soofalusi, Szuhai. – 1744.²³ *B*: Matoka. – 1748.²⁴ *Sz*: Losza. – 1763.²⁵ *M*: Fejes; *B*: Tóth.

1775.²⁶ 76 c, 66 i, 18 si s név nélkül 1 des. – *M*: 3 Berecz, Bedő,

¹² Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

^{13–14} Dic.

¹⁵ Lel. Met. Kom. jz.

¹⁶ Tanúk között. Per. 1661. F. 52. Ns 55.

¹⁷ U. az Per. 1666. F. 20 Ns 5.

¹⁸ Özv. Komlósy Ferencné által Ujlaky Istvánnak elzálogosított jobbágyságok között. P. 4–2401.

¹⁹ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

²⁰ NRA. 1409–7.

²¹ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatásban. CR.

²² Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²³ A Lippert Gábor-féle kincstári birtokrészen. UC 165–13.

²⁴ Darvay Zsigmondné jobbágysága. P. 4–3827.

²⁵ A Morvay-osztályozásban szereplő jobbágyságok között. P. 4–863.

²⁶ Az úrbérrendezéskor készített tabella teljes névsora. UT.

4 Czifra, Dienes, 2 Deák, Fanta, 3 Foris, 13 Fejér, 4 Hegedüs, Hiripi, 2 Karabényos, 10 Kiss, Kecskés, Köböl, Kádár, 2 Magyar, 4 Molnár, 2 Miklós, 4 Margit, 2 Potrohos, Páll, 3 Révész, 2 Róth, Szegh, Varga; Sz: Bábin, Dimjon, Divinecz, 4 Hánka (Hamka), 4 Holyák, Horbjánszki, 3 Klopotar, Krajnoczki, Lápa, Lemák, 3 Lome, 3 Osztika, Pelustyik, 3 Pliszka, 2 Popovics, Puka, Riczik, Rustsák, Skavarics, Szimko, Szláva, Szvitlik, Tarnoczki, Zlegan, Zubáll; O: Famtsu; B: Csarnatói, Csorba, Demjén, 2 Györgye, Jáger, Királyházi, Kóbja, Koszta, Kövesligeti, Lukács, 7 Márkus (Markos), 10 Oláh, 3 Orosz, 8 Papp, 2 Pujka, Puskas, Szaletra, 2 Szuhai, Tóth, Turza, 2 Vajnági.

A falu lakosainak nyelve az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka, a végrehajtásról 1774-ben kiadott bizonyosságlevél (UT), az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284), valamint a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint: *rutén*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1324.²⁷ *Velethe*, fluvius.

Saruspathok, rivulus.

Kuzberch, mons magnus.

Bykfa, arbor.

Zylfa, arbor.

Luckkamezeu,²⁸ campus.

1772.²⁹ *Alsó mező*.

Fegyva nevü szegelet a mezőn; 1865: Fegyokut³⁰ (Pesty); 1923: Fedjo kut (Petrov, 36).

Polyána, az alsó mezőn; 1865 (Pesty), 1923: Poljana (Petrov 36).

Kis Tisza arok.

Duminecz mezeje.

Michajla nevü domb.

VERBŐC.

Wrbeuch, Erbeuch, Werbeuch, Werbelch, Verbeuch, Verbeucz, Verbeocz, Verboch.

Szláv eredetű nevét¹ a mellette elfolyó hasonló nevű paktól nyerte. Korai település; előbb bizonyos Mark örökös birtoka volt, de fia, Péter utód nélkül halván meg, a birtok a

²⁷ Veléte falu határának megjárásában. Lel. Sub. H. Prot. Ns 127. (1478. évi átkait után más.); P.4–3627. sub. No 4; s Post. adv. 24–102 (késői egyszerű másolatok). Az utóbbi két másolatban Közbérc helyén *Grosberg*-et írtak.

²⁸ A szl. *luka* 'rét, mező', *lučka* 'rétecske, kis mező' (Kniezsa).

²⁹ UT. sub F. más.

³⁰ A *rutén kut* 'szegelet'.

¹ Verbóc < szl. *vrbov'ьcъ* < *vrba* 'fűzfa'. (Kniezsa).

királyra szállott s így adományozta el 1251-ben IV. Béla a Hontpázmány-nemzetségből származó Achilles pécsi püspöknek.² A nemzetség biharmegyei ágának, mely a XIII. sz. folyamán az ország keleti szélén nagy birtokot gyűjtött össze, Verbóc volt itt első szerzeménye. Később a nemzetségből sarjadzó családokon kívül mások is szereztek itt birtokot, így a XV. sz.-ban a beregmegyei Kerepeczy nevű, itt azonban a második nemzedékben már az új birtok után nevezett s a Tripartitum szerzője révén örök emlékezetű Verböczy család.³ A XVI. sz. derekától a Hontpázmány-nemzetségnek s a Kerepeczy-Verböczyeknek már jóformán csak leányági leszármazottai birtokolták. Első települő rétege pusztán a falunév alapján szlávnak volna tekinthető, figyelembe kell azonban venni, hogy a falu a folyó nevéből kapta nevét s a folyót elnevező nép és a falu első lakossága nem szükségképpen volt azonos. Annál kevésbé, mert a falu parasztlakossága a XV. században a legrégebbi jobbágyság és földrajzi nevek tanúsága szerint magyar volt. A falu, melynek lakosságában alig figyelhető meg kicserélődés, osztatlan magyar jellegét mindvégig megtartotta.

BIRTOKOSOK.

1567.⁴ Özv. Fancsikay Jánosné 1 ip; Fancsikay Tamás 1 pp; Horváth Kristóf 1 ip; Lázár István 1 pp; Lázár András 1 ip; Nagy János 1 pp; Tóbiás György 1 pp; Ujhelyi János 1 des; Ujhelyi Zsigmond 1 pp. – 1754/55.⁵ Kutasy Ferenc, Nagyiday István, Szűk Ferenc. – 1775.⁶ Dezsőffi Imre 1 c, 1 si; Fekete Teréz 1 i; özv. Komáromyné 4 c; Maróthy László 1 c, 1 si; Nagyiday István 8 c, 2 i.

HELYI KISNEMESSÉG.

1683.⁷ Egytelkesek. *M*: Fornosy, Komáromy, Szabó; *B*: Tuzai. – 1743.⁸ Armalisták. *M*: Böszörményi, Gönczy, 3 Komáromy, Setregi. – 1754/55.⁹ *M*: Böszörményi, Gönczy, 2 Komáromy.

JOBBÁGYSÁG.

1372.¹⁰ *B*: Faber.

² Ujh. Dl. 38.125; Fejér IV. 2. 95.

³ V. ö. Komáromy: A Hunt Pázmán nemz. ug. ágazata. Különnyom. Turul. 1890; Fraknói: Werbőczy István, 1899. (M. Törl. Életrajzok).

⁴ Dic.

⁵ Nemesi összeírás. Helyt.

⁶ UT.

⁷ Ug. jkv. 1683. szept. 24. f. 733.

⁸ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

⁹ Nemesi összeírás. Helyt.

¹⁰ Statutionál említve: Ladislaus Faber hospes. Dl. 6039. V. ö. 1377; Fejér. IX. 5. 174.

1411.¹¹ *M*: Anthos s a következő csupán keresztnemes nevek: Albertus filius Bene, Georgius filius Benchel, -Michael filius Benche.

1470.¹² *M*: Huzthy.

1500.¹³ *M*: Zennyes.

1516.¹⁴ *M*: Warga.

1552.¹⁵ *M*: Kis, Szennyes.

1565.¹⁶ 10 fr, 5 pf. *M*: Bachmegey, 2 Bartha, Deak, Kaza, Kis, Nagy, 2 Zenes (1576: Sennies Dec. Ber.), Varga; *B*: Baricza (talán helyesen: Tariska, l. a továbbiakban), Oroz, 2 Rach, Zaz.

1567.¹⁷ 3 ip, 5 pp s név nélkül 1 des. *M*: Bartha, Kadar, Kathona, Kerekes; *B*: Rach, Zaz, Tariska, Tóth.

1565/67–1632. között új nevek.¹⁸ 1572. *M*: Lapi, Pati. – 1574. *B*: Kewes, Kozma. – 1577. *M*: Hegedus (1598: Hedegus), Keez (1581: Keocz, 1582: Kesz), Nagmihaly, Sidmond (1578: Sigmond); *B*: Tary (helyesen: Tariska, l. 1567). – 1578. *M*: Kispal; *B*: Boba. – 1579. *M*: Zabo. – 1580. *M*: Katthy, Kosa (1581: Kazzas, 1582: Kasza; v. ö. 1565: Kaza). – 1594. 8: Borsi (1598: Bozi, 1599: Boszi). – 1598. *M*: Balas. – 1605. *M*: Sipos. – 1610. *M*: Botoss; *B*: Lata. – 1620. *B*: Ilonchai. – 1621. *M*: Gutty, Kantor, Polgar; *B*: Teörök. – 1622. *M*: Haydu, Pap, Varga. – 1623. *B*: Horvath.

2632.¹⁹ 1 j, 5 fr, 16 chr. *M*: Balas, 3 Barta, Farkas, Hegedős, Kadar, 4 Katona, Kerekes, Kesz, Nagy, 3 Zenies; *B*: Besi (vlg. Bécsi?), Horvath, Tot, 2 Tariska.

1632–1715. között további új nevek.²⁰ 1633. *B*: Lengiel. – 1634. *M*: Takon. – 1635. *M*: Simon. – 1636. *M*: Balogh, Benedek, Georgy, Magyar. – 1637. *M*: Biro; *B*: Taliczko (helyesen: Tariska l. előbb és utóbb). – 1638. *M*: Meggiesy. – 1659. *M*: Boldogh. – 1663. *M*: Hagymás. – 1665. *M*: Kóka, Kürty, Thasi (vlg. Thariska). – 1666. *B*: Tereczke, Tericzka (helyesen: Tariska, l. előbb és utóbb). – 1675. *M*: Baso (vlg. Barta helyett), Borsos. – 1687. *M*: Csuthi (vlg. Guthi helyett); *B*: Taris (Tariska helyett, l. előbb és utóbb).

¹¹ Verbóci birtokok felosztásánál említve. Ujh. Dl. 38.224.

¹² Hatalmaskodásban részt vett jobbágy. Ujh. Dl. 38.362.

¹³ U. az, u. ott, 38.438.

¹⁴ Tanúskodó jobbágy. Saját vallomása szerint fiatal korában Mátyfalván lakott s itt disznópásztor volt. Dl. 22.792.

¹⁵ Beiktatáson jelenlevő szomszédok. NRA 306–22. hit. más.

¹⁶ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber.

¹⁷ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

¹⁸ A felsorolt nevek közül az 1572 és 1574. évi adójegyzékekben (Dic), a többi dézsmajegyzékekben (Dec. Ber.). A következő nevek csupán egy ízben fordulnak elő: Boba, Kantor, Katthy, Kewes, Lata, Sipos, Zabo, Teöreök.

¹⁹ A dézsmajegyzék teljes névsora. Dec. Ber. Az ez évi jegyzékben ugyan nem szerepelnek, de utóbb is előfordulnak a következő, korábról már ismert nevek: Botos, Guthy, Hajdu, Orosz, Pap, Polgar, Simon, Szasz, Vargha.

²⁰ A felsorolt nevek a dézsmajegyzékekben. Dec. Ber.

1715.²¹ 10 c, 1 lib. *M*: Bartha, 2 Guthy, 2 Hegedűs, Katona, Moricz, Pap, 2 Szennyes; *B*: Orosz.

1715–1775. között további új nevek. 1716.²² *M*: Fazokas. 1743.²³ *M*: Dioszegi, Hadi.

1775.²⁴ 14 c, 3 i, 2 si. *M*: 3 Borsos, 2 Fazokas, 3 Guthy, 4 Hegedűs, 3 Nagy, 2 Papp, Szenyes; *B*: Tariska.

A falu lakosainak nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka s az 1775-ben kiadott bizonyáglevél (UT), valamint az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint *magyar*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1410–1420. körül.²⁵ *Altalpathak*, fluvius. L. még Dob (1372), Egres (1391), Fancsika (1785), Feketepatak (1295) és Mátyfalva (1409) határában is.

Verbeuch, fluvius; 1706: Verböcz pataka (Nagyid. Ns 197); 1714 (U. ott Ns 206); 1730: Verbölz pataka (Nagyid. Ns. 240); 1755 (Nagyid. Ns 289); 1790 (Nagyid. Ns 313); 1887: Verböci p. (a 75000-es kat. térképen). L. még Egres (1356), Feketepatak (1295), Isóteleke (1424) és Nagyszöllős (1336) határában is.

Chantofoka. V. ö. Csontos-patakot Tiszaújhely határában (1580–90).

Egerbokor, dumus; *Egerfa*, arbor.

Kerespathak, fluvius; *Kewres*, arbor.

Szemerdek, Zemerdek fluvius; 1717 (Nagyid. Ns 172); 1755: Szemerdek mellett, Szemerdek forrassa (Nagyid. Ns 289); 1887: Szemerdek p. (a 75000-es kat. térképen). L. még Fancsika (1642), Isóteleke (1424), Karácsfalva (1522), Mátyfalva (1411), Nagyszöllős (1336), Szöllősvégardó (1642), Tiszakeresztúr (1655) és Tiszaújhely (1522) határában is.

Vedere pathaka, rivulus: 1717: Vedre nevű víz (Nagyid. Ns 172); 1755: Vedre patak, Vedra oldala (Nagyid. Ns 289). L. Isóteleke határában is (1424).

Lapylipofenek, pratum; 1500: Lypofenek nevű kaszáló Laap possessio határai között (DI. 38438. L. külön Láp falu alatt is); 1560: Lyppo, fenetum (Ujh. 1560. F. 18. Ns 29); 1800. körül: Lipo (Nagyid. Vegyes Ns 49). L. Isóteleke határában is (1424).

Gyerthyanfa, arbor.

Dolabrosa,²⁶ silva.

²¹ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

²² Dézsmajegyzékben. Dec. Ber.

²³ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²⁴ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

²⁵ Lel. Met. Ug. Ns 16.

²⁶ *Dolabrosa*? Eredete ismeretlen.

- 1676.²⁷ *Felső mező*; 1710 (Nagyid. Ns 203); 1714 (TJ. ott Ns 206, 210, 211); 1716 (Nagyid. Ns 216); 1728 (Nagyid. Ns 234, 236); 1734 (Nagyid. Ns 249); 1739 (UC 15–59); 1755 (Nagyid. Ns 289).
Kozma lazsa; 1714 (Nagyid. Ns 211); 1730 (Nagyid. Ns 240); 1755 (Nagyid. Ns 289).
- 1691.²⁸ *Hidfeli kaszáló*; 1714: Hid mezeje (Nagyid. Ns 210); 1730: Hid mezei (Nagyid. Ns 240); 1755 (Nagyid. Ns 289).
- 1706.²⁹ *Kelemenek-ben szántó*; 1715 (Nagyid. Ns 215); 1728 (Nagyid. Ns 235); 1734 (Nagyid. Ns 249); 1741 (Nagyid. Ns 265); 1755 (Nagyid. Ns 289); 1790 (Nagyid. Ns 313); 1804 (Nagyid. Ns 404); 1865 (Pesty).
Forason belol; 1734: Forras felé, Forráson túl (Nagyid. Ns 249); 1736: Forás sorja (Nagyid. Ns 250); 1749: Forrás mezeje (Nagyid. Ns 279); 1755: Forás Mező (Nagyid. Ns 289); 1804 (Nagyid. Ns 404); 1865: Forrásut (Pesty).
- 1710.³⁰ *Falu szeri*; 1714: Falu szorja (Nagyid. Ns 208, 210); 1749 (Nagyid. Ns 279); 1755 (Nagyid. Ns 289).
Pataki ut; 1755 (Nagyid. Ns 289).
*Csobok*³¹ *kalloja*; 1714: Csobok hát, Csobok patakja (Nagyid. Ns 211); 1716: Csobok-on alul (Nagyid. Ns 216); 1740 (Nagyid. Ns 262); 1741: Csobok pallója (Nagyid. Ns 265); 1755: Csobat nevű hely (Nagyid. Ns 289).
- 1714.³² *Alsó mező*; 1728 (Nagyid. Ns 233, 234, 235, 236); 1734 (Nagyid. Ns 249); 1739 (UC 15–59).
Nyires alatt; 1728 (Nagyid. Ns 235); 1730: Nyires felől, -alatt (Nagyid. Ns 240); 1734 (Nagyid. Ns 249); 1749 (Nagyid. Ns 265); 1755 (Nagyid. Ns 289); 1900. körül: Nyires dülő (Kom. jz.).
Csere; 1741 (Nagyid. Ns 265); 1755 (Nagyid. Ns 289); 1865 (Pesty).
Csortos alatt; 1755: Csértás alatt (Nagyid. Ns 289); 1900. körül: Csortos (Kom. jz.). L. a verbőci határba olvadt Isótelkénél már 1424-ben: Chorthospathaka.
Matyfalva felől való nyomás; 1719 (Nagyid. Ns 223).
Kenderasztato szorja,³³ 1719: Kenderasztato megett (Nagyid. Ns 223); 1730 (Nagyid. Ns 240); 1741 (Nagyid. Ns 265); 1749 (Nagyid. Ns 279); 1755 (Nagyid. Ns 289); 1865 (Pesty).
Kerekrekettye; 1716: Reketye (Nagyid. Ns 216); 1730 (Nagyid. Ns 240); 1755 (Nagyid. Ns 289).
Hordozlo hát; 1730 (Nagyid. Ns 240); 1749: Hordoszló hát

²⁷ Nagyid. Ns 155.

²⁸ Nagyid. Ns 172.

²⁹ U. ott Ns 197.

³⁰ U. ott Ns 201, 202.

³¹ *Csobak* a felsőtiszai vidéken a magyar nyelvjárásban jelöl *a*) száraz, görcsös fagyókért, *b*) a letarolt berek aljának csomós, görcsös töveit, *c*) a lekaszált fű, lóhere, dudva visszamaradt torzsáit. MTsz. I. 335; Et.Sz. I. 1117.

³² Nagyid. Ns 206, 208, 210, 211.

³³ Minden bizonynal: *sorja*.

- (Nagyid. Ns 279); 1755 (Nagyid. Ns 289). L. 1424-ben Isótelkénél: Kyshordozlo, fluvius.
- 1716.³⁴ *Porgolad kapu*.
Bérénás;³⁵ 1749: Berenás alatt (Nagyid. Ns 279); 1755: Berenás patak mocsárja (Nagyid. Ns 289); 1821 (Nagyid. Ns 417); 1865: Berenás (Pesty).
Kövecses; 1755 (Nagyid. Ns 289).
- 1727.³⁶ *Eszterek fészek*;³⁷ 1749: Eszterag fészeknél (Nagyid. Ns 279); 1755: Eszterek fészek (Nagyid. Ns 289); 1800. körül: Esztrág fészek (Nagyid. Ns 49).
- 1728.³⁸ *Diszto palló végi*; 1749: Disznó pallónál (Nagyid. Ns 279); 1755: Disznó Gát (Nagyid. Ns 289).
Liget; 1755: Nagy Liget (Nagyid. Ns 289).
Méhes; 1755 (Nagyid. Ns 289); 1790 (Nagyid. Ns 313).
- 1729.³⁹ *Csanálos rét*; 1741: Csanálos (Nagyid. Ns 264); 1805 (Pesty).
- 1730.⁴⁰ *Pataki mező felől*; 1749 (Nagyid. Ns 279); 1755 (Nagyid. Ns 289).
Fertő-n föld; 1741 (Nagyid. Ns 265); 1755: Fertő, Fertő hát (Nagyid. Ns 289).
Láb szeg; 1755: Láp szeg, Láp mellett (Nagyid. Ns 289); 1865: Nagy Láp, Láphát (Pesty); 1887: Láphát (a 75.000-es kat térképen).
Hajas hát; 1755: Hajós hát (Nagyid. Ns 289).
- 1734.⁴¹ *Nyiri Lágyassa*; 1755: Lágyas (Nagyid. Ns 289).
Verbőcz far.
- 1740.⁴² *Szallonnás* nevű föld; 1755: Szalanás nevű föld (Nagyid. Ns 289).
- 1741.⁴³ *Kis Hontsokos*, Honcsokos; 1755: Kis Höncsökös, Kis Honcsukás (Nagyid. Ns 289).
Komlos kert; 1755 (Nagyid. Ns 289).
- 1745.⁴⁴ *Láz* nevű kaszáló; 1755 (Nagyid. Ns 289); 1865 (Pesty).
- 1749.⁴⁵ *Kacsibá*⁴⁶-ban föld; 1755 (Nagyid. Ns 289).
Vaskapu-ban kaszáló; 1757 (Nagyid. Ns 291); 1900. körül (Kom. jz.).

³⁴ Nagyid. Ns 216.

³⁵ A szláv eredetű *berena* (*borona*) a Felső-Tisza vidékén = palánk, kerítés, gerenda. EtSz. I. 486–7.; MTsz. I. 166.; Oklsz. 88.

³⁶ Nagyid. Ns 230.

³⁷ A szláv eredetű *eszterág*, *esztrág* = gólya. NyTsz. I. 720; Oklsz. 203; MTsz. I. 515; MNy. VI. 445, XVII. 81.

³⁸ Nagyid. Ns 234, 235, 236.

³⁹ Nagyid. Ns 239.

⁴⁰ Nagyid. Ns 240.

⁴¹ U. ott 249.

⁴² U. ott 262.

⁴³ U. ott 265.

⁴⁴ U. ott 276.

⁴⁵ U. ott 279.

⁴⁶ *Kacsiba* magyar tájszó = görbe, horgas. NyTsz. II. 75.; MTsz. I. 1004; MNy. XI. 407.

1755.⁴⁷ *Kis Haraszt* alatt; 1804: Haraszt nevű hely (Nagyid. Ns 313); 1865 (Pesty); 1887 (a 75000-es kat. térképen).

Ket ökrü pallo.

Lugos-ban föld.– *Kecskés*-ben rét; 1790 (Nagyid. Ns 313); 1900. körül (Kom. jz.). – *Kerekmező*. – *Tánczos nyáros*. – *Buzás Láp*; 1865 (Pesty). – *Szérdékos*⁴⁸ nevű rét; 1800. körül: Szerdékes (Nagyid. Vegyes Ns 49). – *Gyepjü*. – *Foktü-nél*. – *Restás hát*.⁴⁰– *Hosszú Liget*; 1722: U. ott kaszáló, mely nyers nyárossal és *cseprentésből*⁵⁰ irtatott (Nagyid. Ns 293). – *Hosszú Mocsár*. – *Hollós-on* rét. – *Kis Sándor-on* kaszáló.

1790.⁵¹ *Foglalás-on* irtáskaszáló; 1865 (Pesty). – *Tőke palló-nál*. – *Mogyorós forrás-nál*.

1804.⁵² *Határpatak*.

VERÉCE.

Vereche, Werewcze, Verecze, Vereccze, Vereöcze.

A Tisza völgyének az Alföldre kiöblösödő kapujában fekvő Veréce neve csak későn, 1355-ben tűnik fel, mikor a szász hospesek által megtelepült Királyházával, Nagyszásszal és Feketeardóval közösen királyi kiváltságokat kapott.¹ A közeli Királyháza előbbi, 1272. évi kiváltságlevele a királyházi hospeseknek az erdőben szabad vadászatot, a Tiszában szabad halászatot biztosított egészen a mármaros gyepükig,² ami kétségtelenné teszi, hogy Verécének e közbeeső területen ekkor még nem lehetett nyoma. Minden valószínűség szerint csak a XIV. sz. első felében keletkezett s a szinte fölötte emelkedő nyalábi királyi vár magyar szolganépéből kerültek ki azok, akik a település alapjait lerakták.³ Lakossága a XV–XVI. században csaknem

⁴⁷ U. ott 289, 290.

⁴⁸ A magyar eredetű *szérdék* ‚szerzemény, keresmény, zsákmány‘ (NyTsz. III. 196; MTsz. II. 543), vagy *szérdék* ‚aludtej, túró, általában valami tejes étel‘ (NyTsz. III. 218; MTsz. II. 543; Oklsz. 918).

⁴⁹ *Restás* vlg. *restans*: visszamaradt, hátralevő, hátralékos. V. ö. MTsz. II. 277; Oklsz. 806. Lehet azonban: *rostás* is. V. ö. NyTsz. II. 1463.

⁵⁰ *Cseprente*, ‚apró fajövés, sarjadzás, fáról hullott magból kelt hajtás‘. MTsz. I. 292.

⁵¹ Nagyid. Ns 313.

⁵² U. ott 404.

¹ Per. 1355. F. 3. Ns 10; 1364. F. 4. Ns 3; Anj. VI. 407–409, 634–635.

² Per. 1272. F. 1. Ns 2; Fejér V. 1. 176.

³ A nyilván szláv eredetű, de a honfoglaló magyarság nyelvében vlg. már-élő *veréce*–*veröce* jelentése a kapuval egyértelmű. Ez a jelentés megfelel a helység földrajzi fekvésének. MNy. IX. 260; Oklsz. 1084; MTsz. II. 955. A falu neve ruténul: *Weracczin*. (Loc. 284).

teljesen magyarnak látszik, a közvetlen rutén-oláh szomszédság hatása ekkor még alig vehető észre. Ez a helyzet a XVII., főleg pedig a XVIII. sz.-ban változik meg, mikor a falura jelentékeny rutén réteg telepedett reá. 1355-ben nyert kiváltságai a nyalábi királyi uradalomnak földesúri kézre jutása (1378) után teljesen elenyésztek.

BIRTOKOSOK.

1567.⁴ Perényi János 1 j, 7 ip, 1 mp, 18 ss, 16 pp, 2 vigiator.
1775.⁵ Br. Perényi Ferenc Jakab 12 c, 5 i, 1 si; -Imre 10 c, 6 i; -Sándor 2 c; -Antalné 4 c, 2 i, 3 si; -Elek utódai 1 c, 1 i.

JOBBÁGYSÁG.

1450.⁶ *M*: Akacz, Bako, Baan, Byro, Fekethe, Hetheny, 2 Nagh, Nemes, Solyom, 2 Wyda, Zaythy; *Sz*: 3 Chanko; *B*: Erdely, Olah, Wzay,⁷ Dyonisius, Georgius Martini, Johannes Jacobi, Urbanus (utóbbi 4 egyes vagy csupán keresztneves név).

1470.⁸ *M*: Bechy, Thalaz, Thawaz; *B*: Allodiator, Pontus.

1567.⁹ *M*: 2 Balassy (1572: Balassa; 1574: Blassa, Blassy Dic.) Bathari, Chyephan, Chirke (1572: Cyrke u. ott), Dabochi, Deli (1572: Dyli u. ott), Deüngew, Ereüs, 2 Feyr, Gewde, 2 Huzar, Jo, Kinch, Kocis, Kowach, 2 Meggiesi. 4 Marthon, 4 Nagy, Pap, Pesti, Raskay, Safi (1572: Saphi; 1574: Sapi u. ott), Zakach, Zerechien, Tarko, 2 Was; *Sz*: Breda, 3 Hewrewly (1570: Herel Dic.; 1622: Horoli Per. 1622. F. 31. Ns 8), Wasok; *B*: Literatus, Marsal (1574: Massal u. ott), Toth. –

1567–1715. között új nevek. 1572.¹⁰ *M*: Bodog, Kasos, Zabo, Zapora; *Sz*: Wasta; *B*: Olah, Oroz, Zaz. – 1574.¹¹ *M*: Dobossy, Hegedeos, Okos (des), Eotveos, Pattogh (des). – 1619.¹² *M*: Balogh, Sütheo. – 1634.¹³ *M*: Huszti. – 1638.¹⁴ *M*: Joszan, Peleskei. – 1661.¹⁵ *M*: Csaszar; *B*: Maxaly (v. ö. 1567: Marsal). – 1673.¹⁶ *M*: Sellyer,

⁴ Dic.

⁵ UT.

⁶ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyedrészbirtokon levő jobbágyságok. Per. 1450. F. 13. Ns 6 s Tört. Tár. 1908. 9.

⁷ Vlg: Izay (Iza, Máramaros m.-ben).

⁸ Hatalmaskodásban részt vett jobbágyságok Lel. Acta 1470. Ns 19.

⁹ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic. A csoportosítás fentebb a birtokosok rovatában.

^{10–11} Dic.

¹² Osztozáskor Perényi Gábornak jutott jobbágyságok. Per. Fasc. T. Ns 15.

¹³ Hatalmaskodásban meghalt. Per. 1634. Ns 40.

¹⁴ A Perényi György által leányának, Máriának hagyott s a néhai Perényi Imre birtokán levő jobbágyságok között. Per. 1638. F. 12. Ns 40 s Ns 101.

¹⁵ Tanúként szerepelnek. Per. 1661. F. 52. Ns 55.

¹⁶ Perényi Ferenc elkobzott birtokán. UC 57–75.

Törsök; Sz: Prodany; B: Hovassy. – 1689.¹⁷ M: Csahoczy, Pengő (v. ö. 1567: Deungew); Sz: Jaramo.

1715.¹⁸ 12 c, 4 i. – M: Balogh, Bereczk, Császár, 3 Jozan, Juhász, Kis, Szerecheny, Törsök, Vas; Sz: Danics, Prada, Prodány (1743: Bordany Per. 1743. Ns 6); B: Maksay (v. ö. 1661: Maxaly), Pap.

1715–1775. között további új nevek. 1720.¹⁹ M: Hosszú, Vary; B: Herinczey, Ignar. – 1743.²⁰ M: Kapás, Macska, Revesz, Üveges, Varga; Sz: Baradka, Hrenyu, Lihoka, Papavics; B: Kifur, Kistarnai.

1775.²¹ 29 c, 14 i, 4 si. – M: Bárány, Császár, Deak, Fejér, Jozan, Molnár, Mihaszna, Nagy, Sáffi, 2 Üveges, Varga; Sz: Borotka, Cserranik, 3 Csernóczki, 2 Danis, 4 Griga, 2 Lemák, Linyu, 4 Lenyu (v. ö. 1743: Hrenyu), Labati, 2 Pelekács, 6 Prodány; B: Csernatoi, 4 Kistarnai, 2 Liptsei, Mossai.

A falu lakosságának nyelve (usitata lingua) az úrbérrendezés során felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról kiadott bizonyságlevél szerint rendes nyelve (ordinaria lingua) – bár a magyar nyelvet mindnyájan értik – a *rutén*; az 1773. évi hivatalos helységösszeírás (Bpest, 1920. 284) szerint a faluban főként a *rutén* nyelv él.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1634.²² *Also Telek*, a határ egy része; 1661: Telek, Kis Telek (Per. 1661 F. 52. Ns 55).

1661.²³ *Botos* nevű föld; 1865 (Pesty).

*Bibros tó.*²⁴

Hosszu Láz.

1802.²⁵ *Felső mezőt*; 1807: *Felső forduló* (Per. XVIII. sz. v. A. 2).

Alsó forduló.

¹⁷ A rebellióban elhalt Perényi György jobbágysai között. U. ott 34–39.

¹⁸ Az országos összeírás teljes névsora. CR.

¹⁹ U. ott (1720) s Perényi Pál jobbágysai között. Per. 1720. Ns 4.

²⁰ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

²¹ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

²² Per. 1634. Ns 21.

²³ U. ott 1661. F. 52. Ns 55.

²⁴ *Bibros* szláv eredetű szó: < bobръ ‚hod’ (< orosz bobръ) (Kniezsa).

²⁵ Per. 1805. szept. 18. (40–41. l.)

VERESMART.¹

A Nagyszöllősi hegység tövénél, a Tisza folyásának völgyében csak 1430-ban tűnik fel a Perényi uradalom keretében,² melyben mindvégig meg is maradt. Neve³ és az alább közölt személy- és földrajzi nevek bizonyossága, szerint eredetileg magyar település volt; 1471-ben⁴ és 1498-ban⁵ valóban az uradalom kifejezetten „magyar” (szemben a „valachalis”-sal: hungaricalis) falui között találjuk, 1512-ben azonban már Veresmartot is „valachalisnak”-nak írják a nagyszöllősi hegyvidék hasonló falui sorában.⁶ A XVII. sz. folyamán következetesen az „Oroszság”-nak nevezett hegyvidék falui sorában szerepel. Veresmartot tehát korán elérték a hegyvidéket elfoglaló s onnan tovább terjeszkedő rutén hullámok s a falu korai elruténesedésének jeleit figyelhetjük meg abban is, hogy már a XVI. sz.-ban külön Magyar- és külön Orosz-Veresmartot említenek.⁷ A magyar elem fokozatos visszavonulásáról s a ruténség párhuzamos előretörésétől az alább következő adatok jól tájékoztatnak.

BIRTOKOSOK.

1567.⁸ Draskovich Gáspár és özv. Perényi Ferencné 1 ip, 7 pp; Perényi János 1 j (pp), 2 ip, 6 pp. – 1775.⁹ Br. Perényi Antalné 6 c, 2 i; -Elek árvái 3 c, 1 i; -Imre 25 c, 16 i, 2 si, 2 des (i); -Sándor 1 c; gróf Telekyné 7 c, 1 i; Vay Imre 5 i.

JOBBÁGYSÁG.

1439.¹⁰ *M*: Madaraz.

1450.¹¹ *M*: Gere, Farkas (des), Kaza, 3 Thalaz; *B*: relictá Osvaldi (e. n.).

1552.¹² *M*: Leleszi, Pesti; *B*: Olah.

¹ Nevét a belügyminiszter 1907-ben a 145.921. sz. rendelettel, minthogy ugyanakkor a szomszédos Kiskupány az Alsóveresmart nevet kapta, *Felsőveresmart*-ban állapította meg. A falu neve ruténül: *Kopanja Velka*. (Petrov Mat. VI. 202.)

² Per. 1430. F. 11. Ns 19; Fejér X. 7. 229–233, 235–236, 320–325.

³ *Veres mart* = *veres part*.

⁴ Dl. 24921.

⁵ Per. 1498. F. 18. Ns 11.

⁶ Tört. Tár. 1903. 127.

⁷ U. ott.

⁸ Dic.

⁹ UT.

¹⁰ Cserében. Per. 1439. F. 12. Ns 28.

¹¹ A Perényiek osztályozásakor Jánosnak (Imre fia) jutott negyedrészen. Per. 1450. F. 13. Ns 6. s Tört. Tár. 1908. 9.

¹² Beiktatáson szomszédként jelen levők. NRA 306–22. Hit. más.

1567.¹³ 1 j (pp), 3 ip, 13 pp. *M*: Antal, Geore, Gerego (1572: Gere Dic), Laios, Lelezi, Nagy, Pesti, Talas, Zapora; *Sz*: 4 Boriz (1572: Borich Dic); *B*: Olah, Oroz, Pantha, Simon.

1567–1720. között új nevek. 1570.¹⁴ *M*: Boldisar, Zabo. – 1572.¹⁵ *M*: Balog; *B*: Huzar. – 1574.¹⁶ *M*: Deak; *B*: Ramaz (1596: Ramoz Per. 1596. Ns 158; 1641. körül: Romosz Per. 1641). – 1592.¹⁷ *M*: Erdeos, Was; *B*: Raszky (1652: Raski Per. 1652. máj. 25). – 1596.¹⁸ *M*: Ereös (v. ö. 1592: Erdeos), Marthon, Santa, Seöreös (1652: Seres Per. 1652. máj. 25)); *B*: Somolya. – 1617.¹⁹ *B*: Darabant (1622: Drabant Per. 1622. F. 31. Ns 8), Mogiorasi. – 1638.²⁰ *B*: Komjati. – 1641. körül.²¹ *B*: Lengiel, Peter, Szanyai (1715: Zadnyai CR). – 1651.²² *M*: Fenyősi (1661: Fenyvesi Per. 1661. F. 52. Ns 55), Kelemen, Komoróczy. – 1652.²³ *M*: Czorgo, Munkaczi, Pál, Pokol, Vereb; *B*: Bába, Bogor, Czonka, Rakolczy, Szolyvai. – 1655.²⁴ *M*: Agoston; *B*: David, Markus, Szeklenczey. – 1661.²⁵ *M*: Fejer; *Sz*: Juszko; *B*: Philep, Pap, Sáradi. – 1662.²⁶ *Sz*: Szevere (1668: Seóvére Per. 1668. Ns 24). – 1664.²⁷ *Sz*: Geleta. – 1665.²⁸ *M*: Molnár. – 1668.²⁹ *M*: Kadar; *B*: Medve. – 1671.³⁰ *M*: Fazakas; *B*: Lipcsei. – 1687.³¹ *M*: Roka, Siro; *Sz*: Javorinka, Szirko, Szirohacz; *B*: Kundrat (e. n.), Tökésfalvi, Zab (1743: Zább Per. 1743. Ns 6). – 1688.³² *B*: Románcsj. – 1689.³³ *M*: Saffrany. – 1715.³⁴ *M*: Lánzos.

1720.³⁵ 27 e, 6 i. – *M*: Feher, Kadar, Paal, Pokol, Eoka, Veréb; *Sz*: Banyik, Bilak, Cserkasz, Fodorics, Lemo, Szevere; *B*:

¹³ Az adó alá eső porták összeszámlálásakor készített jegyzék teljes névsora. Dic.

^{14–16} U. ott.

¹⁷ A Perényi János által Pethe Lászlónak elzálogosított jobbágyságok között. Per. 1592. Ns 139.

¹⁸ A Perényi György által familiárisának, Bodonyi alias Nagy Istvánnak íratott jobbágyságok között. Per. 1596. Ns 158.

¹⁹ U. ott 1617. F. 31. Ns 23.

²⁰ Néhai Perényi Imre jobbágyságai között. Per. 1596. Ns 101.

²¹ Urbárium. Per. 1641.

²² Per. 1651. jún. 23. s F. 41. Ns 47.

²³ Perényi osztályozásban. Per. 1652. máj. 25.

²⁴ Tanúk között. Per. 1655. F. 48. Ns 84.

²⁵ U. azok, u. ott. 1661. F. 52. Ns 59.

²⁶ Jobbágykezeslevélben. Per. 1662.

²⁷ U. abban, u. ott 1664. febr. 8.

²⁸ Perényi Gábor jobbágyságai között. Per. 1665. F. 31. Ns 7.

²⁹ A Vay Péterné javairól készített urbáriumban. Per. 1668. Ns 24.

³⁰ Jobbágykezeslevélben. Per. 1671. ápr. 5.

³¹ Per. 1687. okt. 29.

³² Per. 1688. jún. 26. Románcsj előbb Királyházára szállt Perényi István alá, de ott nem szeretvén a helyet, Veresmartra telepedett s most kezesekkel köti magát.

³³ A rebellióban elhalt Perényi György javairól készített összeírásban. UC 34–39.

³⁴ Az országos összeírásban. CR.

³⁵ Az országos összeírás alkalmával készített kimutatás teljes névsora. CR.

Baba, Bába alias Szaszfalusi, 2 Csonka, 2 Csorba, Darabont, Philip, Huszár, 2 Lipcsei, Lipcsei alias Filep, 2 Medve, Orosz, Peter, 2 Saradi, Sofalusi, Szalvai, Zadnyai.

1720–1775. között további új nevek. 1743.³⁶ M: Kabola, Kelemen; Sz: Bora, Cserepko, Dula, Luscinkó, Pahonilák, Romanecz, Talabera; B: Dobrokai, Ujfalusi.

1775.³⁷ 42 c, 25 i, 2 si. M: 3 Kádár, Láncczos, Szajkó, Szalay, Szür, Veréb; N: Fendik, Fendrik; Sz: Bandinecz, 3 Bihun, Boró, Cserkász, Danilo, Domko, Fundánsik, Golyanicz, Lábatl, Motsanik, Muntsinko, Murkanics, Pitsoka, Severa, Szevera, 2 Skoda, Szojka, Zuprán; B: 4 Csonka, 9 Csorba, 5 Darabon (Darába, Dorobon, Dorobán, Dorába; v. ö. 1720: Darabont), Dubroka (v. ö. 1743: Dobrokai), Fülep, Gyurka, Hermán, Huszár, Kovács, Lukács, Medve, Mogyoros, 2 Németh, 2 Oláh, 3 Orosz, Pák, Péter, Rák, Sofalusi.

A falu lakosainak nyelve az úrbérrendezés során 1772-ben felvett bevallások záradéka szerint *magyar*, a végrehajtásról 1775-ben kiadott bizonyáglevél (UT), az 1773. évi helységösszeírás (Bpest. 1920. 284) s a falu jegyzőjének 1862. évi jelentése (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint: *rutén*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1590.³⁸ *Zeremhegh*, vinea.

1655.³⁹ *Horgas patak*; l. még Rakasz határában is (1570),

Halasz patak.

1725.⁴⁰ *Koncz* nevű füzes; 1865: Koncz (Pesty); 1923: Koncz (Petrov. 32).

1802.⁴¹ *Ú Láczkovi*-n tengeri föld; 1807: Lackó-ban (Per. XVIII. sz. v. A. 2.).

Ná Permetistsu-n majorsági föld.

Felső forduló; 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2).

Alsó forduló; 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2).

U Grigorum Záverbi-n majorsági föld; 1807: Grigorum Zábirbi (Per. XVIII. sz. v. A. 2).

Makkos Bércz-en kaszáló; 1807 (Per. XVIII. sz. v. A. 2); 1887: Mokus berc (a 75000-es kat. térképen).

³⁰ Conscriptio. Per. 1743. Ns 6.

³⁷ Az úrbérrendezés alkalmával készített tabella teljes névsora. UT.

⁸⁸ Per. 1590. Ns 76.

³⁹ Per. 1655. F. 48. Ns 84. Az egy részről Rakasz, másrészt Veresmart, Kirva és Veréce között támadt határvillongások során kihallgatott tanúk szerint a veresmarti határ Rakasszal szemben a fenti 2 patak mentén haladt. A hosszas határküzdelem irataiban megnevezett többi földrajzi nevet Rakasznál soroltuk fel, az ott kifejtett indokok alapján.

⁴⁰ Ujh. 1725. F. 20. Ns 13.

⁴¹ Per. 1805. szept. 18. (30–31. l.)

MUTATÓ

E mutató részben tárgymutató, részben pedig azoknak a földrajzi neveknek a mutatója, melyek a munka Második részében a „Földrajzi nevek” cím alatt szerepelnek. A személynevekről nem készült mutató.

A földrajzi nevek itt átírtak a mai helyesírásnak megfelelően és *dűlt* betűkkel szedettek. Az ugocsamegyei helységek nevei után álló vastag szedésű számok azt a lapot jelölik, amelyen a szóbanforgó ugocsamegyei helységről a munka Második Részében külön fejezet kezdődik.

Rövidítések: cs. = család, e. = erdő, f. = folyó, h. = helység, hgy. = hegy, p. = patak, sz. = szőlő.

- Abaszeg* 316.
Abláz 430.
Adorján h. (Szatmár m.) 84, 356, 483.
Adorjáni (Odorjányi) sor 534.
Ághegy 341.
Agyagos p. 521.
Agyagos sz. 429.
Ajashegy 283.
Akasztója 433.
Akasztója cseréje 342.
Akasztófánál 407, 414, 442.
Akli h. (Ugocsa m.) 61, 75, 76, 77, 84, 88, 89, 90, 91, 93, 118, 136, 138, 139, 150, 151, 153, 163, 173, 174, 185, 186, 196, 207, 211, 212, 214, 245, 271, 321, 359, 362, 363, 407.
Akli palló 442.
Akolna (*Akoma*, *Akona*) p. 517, *-folyókája* 504, *-hát* 509, *-köz*, *-között* 504, *-mellett* 509.
Ákosfalva I. Csepe.
Alerdő 291.
Alhíd, *alhidkatyó* 311.
állatállománya, jobbágyoknak 183–184, *-kisnemeseknek* 178.
Álló 509, *-hát* 509, 518.
Almás I. Fertősalmás.
Almás 433.
Almás bereg 413.
Almás láz 303, 413.
Almás lucska 344.
Alsó abláz 430.
Alsó csere 492.
Alsócsongova h. (Ugocsa m.) 103, 415.
L. még Nagycsongova.
Alsó éger 515.
Alsó erdő, *-tanya* 533.
Alsó faluvégi 442.
Alsó folyamat 285.
Alsó forduló 317, 340, 385, 438, 475, 546, 549.
Alsógérce h. (Ugocsa m.) 127, 188, 389, 417. L. még Nagygérce.
Alsó Hódos 321.
Alsó írotvány 432.
Alsó járó 433.
Alsókaraszló h. (Ugocsa m.) 7, 11, 31, 64, 65, 67, 99, 105, 108, 111, 112, 131, 138, 147, 153, 163, 182, 187, 201, 207, 232, 237, 244, 245, 274, 345, 346, 399. L. még Karaszló.
Alsó mező 297, 317, 331, 340, 355, 358, 369, 385, 414, 433, 441, 492, 496, 499, 504, 515, 532, 538, 542.

- Alsó nyomás* 331.
 Alsóróna h. (Máramaros m.) 8, 241.
 Alsósárad h. (Ugocsa m.) 7, 96, 99, 103, 108, 109, 111, 112, 131, 138, 147, 153, 163, 182, 183, 184, 190, 192, 201, 206, 237, 245, 277, 346, 428, 444, 460. L. még Sárad.
Alsó sziget 321, 431, 492.
Alsó telek 546.
 Alsóveresmart h. (Ugocsa m.) 392. L. még Kiskupány.
Altalcsere 407.
Altalpaták 93, 323, 326, 332, 344, 412, 541.
Altalpatakelei 412.
 Andrásfalva h., később puszta (Ugocsa m.) 75, 76, 77, 78, 85, 89, 91, 93, 140, 279, 448, 518.
Andrási sziget, András szigete 429.
Anduchpataka 406.
 Angoro l. Ungoro.
 Aprós 315, 507, 508, 511, 518. L. még Kis-, Nagyaprós.
 Arany gerézd nevű vendégfogadó 436.
 Aranyas 414.
 Aranyas hegy 428.
 Arдай hegy 341.
 Arдай föld 362.
 Arдай mező 362.
 Arдай ösvény 414, 432.
 Arдай palló 331.
 Arдай tó 315.
 Arдай út 432.
 Árdánháza h. (Bereg m.) 8, 236, 242, 244, 444.
 Ardó l. Feketeardó és Szöllősvégardó.
 Ardov l. Feketeardó.
 armális nemesek 171–179.
Árok alja 317.
Árokfenék 341.
Ásvány, ásvány 362, 521.
Aszás, aszós erdő 345, 468.
Asszonyszöllő 468.
Ataab 345.
 Atak (Athak, Athaag) p. 465, -erdeje, -erdő 465.
Átalút 341, 498.
 Avasháton ugocsamegyei lakosok bérletei 34.
 Avas hegység – jobbágsűrűsége 144, – megletelepülése 116–119, – tájviszonyai 32–34.
 Avas hegységben – jobbágság nemzetiségi megoszlása 157; – oláhok 96, 116–129: – szegények aránya 152.
 Avaspatak 477. L. Szárazpatak alatt.
Áztató 414.
 Baba. h. (Bereg m.) 242, 392.
Babad mezeje 362.
 Babafalva (Bereg m.) 8.
Babakő sz. 429.
Babhely 467.
 Bábony (Babun, Babany) h. (Ugocsa m.) 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 116, 138, 152, 153, 155, 163, 207, 211, 212, 213, 214, 223, 245, 280, 201, 292, 362, 363, 369, 401, 442, 447, .448, 493, 495, 496, 522.
Baglyas 503.
Baios alma 487.
 Bakos 413.
 Balaton 303.
Balog pataka 492.
Balogrét 429.
Balyok (Bolyok) fizesi 434.
 Ban 362.
Bandurka 342.
 Banna h., később puszta (Ugocsa m.) 76, 285, 352, 446, 473, 518. L. Bónya alatt is.
 Baranka vár 41, 52, 98, 99, 100, 344, 427.
Bársonyliget 385.
 Barta 456.
Barta láza 73, 456.
 Batár h. (Ugocsa m.) 7, 8, 31, 38, 47, 48, 49, 61, 75, 76, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 93, 136, 138, 139, 152, 153, 163, 173, 174, 187, 192, 196, 200, 206, 211, 212, 215, 245, 286, 311, 315, .316, 336, 341, 351, 352, 357, 362, 363, 406, 407, 438, 442, 482, 521, 522.
Batár f. 59, 64, 69, 76, 77, 93, 117, 211, 236, 245, 283, 290, 292, 311, 315, 335, 336, 341, 356, 359, 363, 401, 482; 483, 521.
Batárhát 335.
Batári mezőszél 406.
Batári út 407.

- Batárközi, Batárköze, Batárközt, Batárközött* 93, 315, 316, 363, 482, 521.
Batárpart 341.
Batárszeg 336.
Batártű 517.
Batarcs h. (Ugocsa m.) 117, 118, 121, 124, 127, 131, 138, 153, 158, 159, 163, 183, 184, 187, 191, 207, 215, 245, 248, 249, 250, 291, 305, 399, 436.
Batarcs p. 59, 116, 147, 182, 283, 292, 359, 363, 495.
Batarcs hídja 363.
Bathar alio nomine Kopantheleke h. (Szatmár m.) 287.
Batíz h. (Szatmár m.) 193.
Batnuka p. 345.
batykók 110.
Beberke p. 39, 98, 99, 100, 277, 344, 399, 425, 426, 452, 460.
Becsi kalandos szálló 467.
Becsi méhkeretek 363.
Becsi szeg 517.
Beczke 384.
Beczke 488.
Bedő h. (Mármaros m.) 8, 242.
Bajva (Bejova, Belva) p. 39, 344, 466.
Békélő domb 442.
Beken berke 413.
Belse mezeje, -földre, -mocsara 521.
Belső bikk 495.
Belső nagy szeg 515.
Belső sziget 430.
Belső szopányos szeg 406. L. még Szopányos.
Bence telek 521.
Benedekháza 294, 496.
Bene völgye 468.
Benei ösvény 504.
Benes a ruténekről 106.
Benke (Benkő) berke 413.
Benke verme előtt 414.
Bérc 283, 426.
Berec láza 504.
Bered (Berde) mezeje 358.
Bereg h. (Bereg m.) 467.
Bereg, bereg, -berek 311, 315, 341, 355, 377, 407, 413, 510, 532, 533.
beregi erdőség 35.
Beregrosztoka h. (Bereg m.) 17.
Beregszász h. (Bereg m.) 51.
Berenás (Bérénás) patak, -alatt, -mocsárja 543.
Berezna h. (Mármaros m.) 242, 244, 394.
Beszterec h. (Szabolcs m.) 217.
Beszteric patak, Beszteric mellett, Beszteric oldal, Beszteric rét 467.
Bibros tó 546.
Bigec mellett 414.
Bikina l. Bökény.
Bükk erdő 344.
Bikkes erdő 195.
Bikkes halom 503.
Bikk, fa 398, 538.
Bikkfa forrása 362.
Bikk mező 496.
Bikszád h. (Szatmár m.) 253.
Bilke h. (Bereg m.) 96, 99, 100, 102, 106, 108, 192, 242, 244, 457, 460.
Birc (Bérc) 460.
bírók (falusi) – száma 132, 138–139; *tisztsége* 146–147.
birtokos nemesek – adatainak rendszere 18–19; – *jobbágyainak megosztása* 132–137, 165–171; – *nemzetisége* 19; – *száma* 160, 215.
birtoktalan kisnemesség 171–179; – *anyag viszonyai* 178; – *kicserélődése* 177–179; – *nemzetisége* 161; – *száma* 160–161, 175–176.
bizonytalan nevek csoportjai 5.
bizonytalan nevű jobbágyok – aránya 154; – *hovatarozása* 154–155, 157, 234–237; – *Oláhságon* 122–123, 250–251; – *száma* 153–154.
Bisztra p. 461.
Bisztric halom 467.
Bočov 468. L. még *Bacsó*.
Bocskó h. (Ugocsa m.) 117, 119, 120, 121, 131, 138, 147, 153, 163, 182, 183, 184, 191, 207, 245, 249, 250, 251, 295, 360.
Bodrog f. 35, 37.
Bodzás (Boczás) szer 407.
Bogdány vápája 488.
Boglyos 330, 503.
Bogyoszló e. 533.
bojkák 107.
Bólya 304, 474, 507, 508, 511.
Bólya füzése 304.
Bontó közt, -mellett, -mentében, -oldal, -vápá 412.

- Bónya mocsara* 474.
Bánya 75, 78, 79, 83, 90, 285, 473. L. még *Banna*.
Borbély szőlő 341, 434.
Borkot, Borkuto 387.
Bornyú dellő 414.
Borostyános patak 341.
Borsa mező 468.
 Borsa nemzetség 43, 49.
Borsova f. 31, 31, 37, 39, 63, 64, 65, 67, 69, 73, 98, 99, 100, 102, 103, 106, 108, 211, 245, 275, 344, 398, 415, 425, 426, 460, 461, 465.
Borsova mező 466, 468.
Borsova molna 466.
Borsova vára 37.
 borsovavölgyi megyehatár ingadozása 41.
 borsovavölgyi településcsoport 96–103.
Borzlyuk 407, 533.
Borzsa hát 468.
Boszorkány dombja 534.
Both rekettye 330.
Botos 546.
Bozias alja 487.
Boztrin patak 461.
Böke rekesze 340.
 Bökény h. (Ugocsa m.) 31, 38, 75, 76, 77, 89, 91, 93, 136.: 138, 140, 150, 153, 159, 163, 172, 177, 187, 196, 201, 206, 207, 210, 211, 212, 215, 224, 229, 244, 245, 246, 257, 258, 259, 297, 330, 332, 412, 446, 448, 451, 488, 507, 508, 511, 515, 518.
 bökény-szirmai településcsoport 77–82, 83, 88, 89, 91, 93.
 Bród h. (Bereg m.) 6, 242, 244, 374.
Buglyos 330, 503.
Buzás láp 544.
Bystryj p. 461. L. még *Bisztra*.

Canouch 357.
Cégéres föld 492.
Chados 460.
 Chama, Chamafalva l. Csoma.
 Charnathew l. Csarnató.
Chec zege, Czezeg p., Cseczek közt 413.
Chenner 313.
 Chiži 394. L. Kistarna.
Chodos 460.
Chok-szél földmező 326.
 Chornathew l. Csarnató.

Chudar 413.
 Chudruk l. Csedreg alatt.
Chuk-széle 326.
Chyr (csür) 487.
Cifra rét 436.
 cigányok 163, 259, 260.
Cima szeg 504.
 Čingava 415. L. Nagycsongova.
 combusta l. leégett házak.
Comoga l. Szamoga alatt.
 Čorna l. Csarnató.
Čornahora 435.
Csákányfok 344, 426.
Csákány folyamja 426.
Csákányszeg 344, 426.
 családnevek kialakulása 13.
Csantó foka 510, 541.
Csanáros 543. L. még *Csenáros, Csonáros*.
 Csarnató h. (Ugocsa m.) 117, 118, 120, 121, 123, 124, 127, 131, 138, 147, 153, 158, 163, 182, 206, 232, 237, 245, 249, 250, 291, 305, 395, 436, 475, 481.
 Csarnatóújfalú 119, 475. L. még Sós-újfalú.
Császár rét, Császár réttye 325.
Császár út 335.
Csató 430.
 Csatóháza h., később puszta (Ugocsa m.) 75, 76, 77, 78, 85, 86, 89, 91, 93, 140, 280, 307, 518, 521.
Csató oldal 430.
Csató völgye 430, 434.
 Csedreg h. (Ugocsa m.) 75, 76, 77, 83, 87, 89, 90, 91, 93, 138, 140, 153, 163, 173, 174, 185, 196, 206, 211, 212, 245, 257, 290, 308, 311, 348, 351, 406.
Csedregi híd 407.
Csedregi út 407.
Csegődi szőlő 434.
Cseke rekettyéje 283.
Cselle malom 532.
Csellye szurdoka, csere szurdok 330.
Cselőc 369.
Cseme láza 508.
Csenáros 510, 543. L. még *Csanáros, Csonáros*.
Cseneláz 380.
Csenge, Csengő p. 111, 344, 399, 115, 455.

- Csenger h. (Szatmár m.) 192.
 Csepe h. (Ugocea m.) 14, 30, 61, 75, 76, 77, 83, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 128, 138, 140, 152, 153, 158, 163, 172, 177, 185, 196, 206, 210, 211, 215, 216, 222, 226, 227, 245, 246, 257, 258, 259, 290, 308, 311, 336, 341, 348, 357, 362, 363, 408, 109, 446, 482, 521.
Csepe felől való nyomás 374.
Csepel füzes 475.
Csepel hid 340.
Csepentés 544.
 Csere 316, 432, 492, 509, 517, 534, 542.
Cserealja 509.
Cserefark 316.
Csererdő 407.
Csereszél 534.
Csere szőlő 369.
Cser felől való forduló 407.
Cserfolyás, Cserfolyása 290, 352.
Cserges, Csergős (Chierges), -útja 358.
Csermely, csermelye 509.
 Cserna I. Csarnató.
Csernőkő sz. 433.
Csertás 377, *-alatt* 542. L. még Csontos.
 Csertészfalu h. (Bereg m.) 242, 243.
 Csetfalva h. (Bereg m.) 41, 59.
Csetfalvi út 504, 511.
Csető far, -fark 341.
Csiba rét 433.
Csiba szőlő 433.
Csicsie p. 373.
Csikos fok 413.
Csiszó 305.
Csobat 542.
Csobi, -rét 468.
Csobok hát, -kallója, -pállója, -patakja 542.
Csókás 321.
Csókási 488.
 Csoma h. (Ugocea m.) 75, 76, 77, 78, 83, 85, 87, 89, 91, 93, 138, 140, 153, 163, 172, 177, 179, 185, 186, 192, 195, 196, 206, 210, 211, 212, 215, 245, 246, 257, 317, 449.
Csoma felől való láp 317.
Csoma felől való mező 475.
Csomain erdő alatt 317.
Csomain út 355, 374.
Csonálos 509, 510. L. még Csenálos, Csanálos.
 Csongova h. (Ugocea m.) 96, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 111, 374, 382, 415. L. még Kis-, Nagycsongova.
Csongova p. 399, 344.
Csonkanyíres 496.
Csonka oltovány 516.
Csonka sor 331.
Csonka út 434.
 Csonkás p. 330, 511. L. még Kiscsonkás, Nagycsonkás.
Csonkás ligete 460.
Csonkás útja 516.
Csonkás régi révút 434.
 Csontos p. 510.
Csorda dellő 331, 538.
Csordagát 341.
Csorda ösvénye 433.
Csorgó 434.
Csorgó víz 348.
 Csontos 512. L. még Csertás.
Csontos alatt 512.
Csontospataka 377.
Csöllő 407.
Csuhos (Tsuhos) 341.
Csuklya szőlő 433.
Csüllő 407.
Csüri szurdoka 533.
Csűrőskert 335.
Csűrőskert alján, -mellett 432.
 Dabolc h. (Ugocea m.) 32, 75, 76, 77, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 138, 139, 155, 163, 172, 177, 178, 179, 187, 195, 206, 211, 212, 214, 245, 274, 308, 319, 351, 357, 362, 382, 442.
Dadogó irtása 317.
Dajkafarú föld 414.
 Darna h. (Mármaros m.) 242.
Darnó 304, 508. L. még Kisdarnó, Nagydarnó.
Darnó füze 511.
 Daróc (Droch, Darauch) terra 38, 50, 321, 363, 419, 425.
Deák láza 73, 455.
Déli sor 331, 341, 435.
Dellő, -dellő, délő 331, 414, 510, 518, 538.
Dellőnyíres 496.

- délszláv települők 233.
Demecseri 335.
 Dengeleg h. (Szatmár m.) 253.
Derik rét 517.
Desma szín forrása 362.
Dezka mocsár 59, 503.
Dezmathyze 340, 362.
 dézsma- és dicajegyzékek viszonya 140–143.
 dézsmafizető jobbágyok száma 196–197.
Dierthan l. *Gyertyán*.
Dinnyeszeg 518.
Diófásorja 517.
Dióforrás 435.
Diós 433.
Disznógát 543.
Disznó (disztó) palló végi 543.
 disznótenyésztés – hegyvidéken 110, 183–184; – kisnemeseknél 178; – síkvidéken 184.
 Dob h., később pusztá (Ugocsa m.) 69, 70, 72, 323, 326, 330, 331, 332, 344, 412, 413, 426, 444, 504, 508, 515, 541.
Dobahalma 373.
Dobidó gödör 330.
Dobi szőlő 434.
Dobi tó 323, 330, 331.
Dobonyoa (?) pataka 467.
Dobonyos sz. 467.
Dobos 342.
Dobos láz 393.
Dobrehát, Dobrihát, Dobriháltanya 532.
 Dobroka h. (Beteg m.) 103, 105, 108, 192, 242, 244, 392, 415, 444.
Dok 504.
Dolabrosa 541.
 Dolha h. (Mármaros m.) 242, 243, 444, 530.
 dolisnyán rutének 107.
Domb 274, 362, 518.
Dombalja 407.
Dombhát 330.
Dombmocsár, Domb mocsara 334, 335.
Dombo csare 334.
Dombos hugat 407.
Domocsara, Domosár 335.
 Domus regalis 37, 44, 3S2.
Dornov 508. L. még *Darnó*.
Doszlas alatt 504.
Döges csere 499.
Dögös, Dögös oldal, Dögös tanya 335.
Döllő földek 488.
Dős 355.
 Drág vajda és testvére birtokszerzései 47, 95, 96, 117, 126.
 Droch l. Daróc.
Dubitó l. *Dobitó*.
 Dubouch h., később eltűnt (Ugocsa m.) 96, 97, 99, 110, 381.
 Dulfalva h. (Mármaros m.) 236.
Dumb l. *Domb*.
Duminec mezeje 538.
Éger 357, 442, 508, 515.
Éger, fa 460, 521, 541.
Éger, mocsár, p. 31, 84, 217, 319, 321, 364. L. még *Fekete-, Felső-, Harmad-, Határ-, Határos-, Hid-, Kis-, Nagyéger*.
Égeralja 534.
Égerbokor 541.
Égerfark 515.
Égerforrása 323, 326, 413, 426.
Égerhát 413, 515.
Éger között 515.
Eger mellett 508.
Eger pataka 93, 326, 414, 426.
 egész portás jobbágyok 132, 138–139.
Egre 321.
 Egres h. (Ugocsa m.) 7, 38, 39, 75, 76, 77, 85, 88, 91, 93, 99, 114, 115, 138, 153, 157, 158, 162, 163, 181, 185, 190, 192, 201, 206, 209, 230, 232, 237, 243, 244, 245, 257, 323, 324, 332, 344, 345, 377, 412, 413, 426, 428, 434, 475, 504, 508, 515, 541.
Egres 326, 460.
Egres felől való mező 430, 491.
Egres felől való nyomás 430, 491.
Egresi forduló 430.
Egresi mező 430.
Egresi út 432, 491, – *mellett* 491.
Egrespatak 323.
Egresszeg 413.
Egyház pataka 455.
Egyszer 509.
 egytelkes nemesek 171–179.
 éhínség a megyében 205.
Éhmező 407.
Ekuta 305, 335. L. még *Zékuta*.
Eleven Batár 315.
 elhagyott telkek – száma 132, 138–

- 139, 163–164; – volt gazdáinak nemzetiségi megoszlása 153.
Előhegy 467.
Első domb 510.
Első gyepü 304.
Első nyomás 430.
Erdő alatt 412.
Erdő fele 412.
 erdőóvók 37, 50, 71, 322, 337.
Erge 377, 431, 504.
Érszer 407.
Erthemlak 303.
Északi sor 331, 341, 435.
Eszerfark 355.
Esztegető p. 39, 93, 290, 315, 357, 482.
Esztegő erdeje 315.
Eszterág (Esztrág, Eszterek) fészek 543.
Etiény, Etené szeg 492.
Éwzfeó I. Őzfő.
 extraneusok mint hazátlan zsellérek 194.

Faleger 504.
Falu alsó végén 331.
Falucska h. (Bereg m.) 242.
Falu felső végén 331.
Falu rétje 274.
Falu sorja 542.
Faluszer, -i 414, 504, 510, 542.
Falu végén 504.
Faluvégpatakhat 492.
Fancsal 448, 451.
Fancsika h. (Ugocsa m.) 68, 69, 70, 71, 72, 74, 131, 152, 153, 163, 172, 174, 192, 196, 206, 211, 213, 215, 244, 245, 257, 253, 259, 305, 323, 326, 344, 377, 380, 381, 399, 408, 412, 425, 474, 491, 504, 508, 510, 511, 516, 517, 541.
Fancsika felé való nyomás 430.
Fancsikai forduló 430.
Fancsikai mező 430.
Fancsikai ösvény 510.
Fancsikai rév 474.
Fancsikai út 433, 491, 509, – mentében 509.
Farkasgmand nemzetség 89.
Farkas bércé 533.
Farkasfalva h. (Ugocsa m.) 31, 75, 76, 77, 79, 85, 87, 89, 91, 93, 138, 140, 150, 153, 155, 163, 172, 177, 187, 196, 206, 210, 211, 212, 214, 215, 224, 245, 246, 280, 290, 297, 305, 316, 330, 332, 342, 357, 521.
Farkashát. 499.
Farkaskép, Farkasképi 336.
Farkas út 285.
Fattyá János dombja 385.
Fegyá. Fegyokut 538.
Fejér Bárány vendégfogadó 435.
Fejér Mihály tava 435.
Fejér tőke mellett 413.
Feketeardó h. (Ugocsa m.) 37, 43, 44, 46, 49–54, 56, 61, 62, 75, 116, 118, 138, 144, 145, 149–150, 152, 153, 159, 163, 164, 166, 172, 175, 181, 186, 192, 202, 206, 210, 211, 215, 218, 219, 220, 226, 232, 233, 244, 245, 246, 259, 271, 280, 290, 291, 294, 311, 315, 316, 317, 336, 357, 359, 362, 382, 479, 480, 482, 489, 496, 521, 544.
Feketeberég 532.
Fekete éger 321, 369. L. még *Éger* is.
Fekete erdő 317.
Feketehegy 50, 435.
Feketepatak h. (Ugocsa m.) 38, 63, 64–68, 98, 99, 102, 112, 138, 152, 153, 164, 187, 196, 197, 201, 206, 211, 213, 214, 222, 245, 274, 323, 326, 332, 342, 376–378, 396, 398, 399, 412, 415, 426, 456, 460, 461, 466, 489, 500, 541.
Feketető 455.
Feketevíz p. 93, 293, 311, 315, 336, 406, 533.
Feketevízi dűlő 311.
Fekszik szálló 532.
Felmező 532.
Felnyúlóban 362.
 félportás jobbágyok 132, 138–139.
Felső csere 492.
Felsőcsongova 103, 415. L. még *Kis-csongova*.
Felső éger 515.
Felső erdő 408, 434, 466, 533.
Felsőfalu h. (Szatmár m.) 253.
Felsőfalu végén 358.
Felsőfalu végi 442.
Felsőforduló 317, 385, 430, 475, 546, 549.
Felsőfüzes (füzes) 434, 511, 517.
Felsőgérce h. (Ugocsa m.) 127, 188, 389.
 L. még *Kisgérce*.

- Felső Hódos* 321. L. még *Hódos*.
Felső írotvány 432.
 Felsőkaraszló h. (Ugocsa m.) 7, 31, 64, 65, 67, 68, 99, 105, 138, 147, 153, 164, 182, 201, 207, 245, 275, 276, 345, L. még Karaszló.
Felsőlábföldek 341.
Felső mező 305, 317, 330, 340, 355, 358, 385, 414, 430, 475, 488, 492, 499, 504, 510, 515, 532, 542.
Felső mocsár 466.
Felső nyomás 330, 413, 430.
 Felsőróna h. (Mármaros m.) 8, 241.
 Felsősárad h. (Ugocsa m.) 7, 96, 99, 103, 109, 111, 112, 131, 138, 147, 153, 164, 182–184, 190, 192, 201, 232, 244, 245, 277, 346, 347.
Felső szegés 474.
 Felsőszás h. (Ugocsa m.) 37, 38, 44, 47, 48, 50, 81, 144, 159, 382. L. még Királyháza.
Felső sziget 431.
Felső út 341.
 Felsőverasmart 547. L. még Kiskupány.
Felső zugoly 336.
Fenek 517.
Fenye, Fennye, Fenyő 331.
Fertes 352, 521.
Ferdő palaj 517.
Fertő, -hát 543.
 Fertősalmás h. (Ugocsa m.) 75, 76, 77, 83, 89, 91, 93, 150, 163, 164, 172, 176–179, 185, 194, 196, 206, 211, 212, 232, 245, 290, 308, 311, 348, 357, 407, 442.
Fiatalos 336, 441, 504.
Fiatalos alja 504.
Filelucska 344, 466.
Files kútnál 407.
Firidő palaj 517.
Fizes 434.
Fizközmező (Ffyzkuzmezeu) 520.
Fjwzessegh (Füzes-szeg?) vápája 317.
 fiúk száma jobbágytelkeken 218–221.
 flamandok 38, 47–49, 80, 84, 90, 92, 286, 352.
Fodor, -mező 456.
 Fogaras h. (Bereg m.) 242–244.
Foglalás 544
Fok, -fok 344, 358, 413, 426, 474, 510, 541, 544.
Fokra véggel 358.
Foktű 544.
Folyás 290.
Folyóhatár 352.
Folyóka 509.
Fonchol I. Fancsal.
 Forgolány h. (Ugocsa m.) 75–80, 84, 85, 87, 89–93, 138, 140, 142, 143, 153, 164, 172, 177, 178, 179, 187, 196, 206, 210, 211, 215, 224, 244, 245, 246, 287, 297, 352, 448, 521.
Forgó rét 385.
Forrás 492.
Forrás mező, -mezeje, -felé, -on belül, -on túl, -sorja, -út 542.
Forrás útja 362.
Forw (?) zomoga 248. L. még Szamoga.
Főforrás 492.
 földrajzi nevek felhasználása 16–17, – adatainak rendszere 24.
Fördő palaj 517.
Fövenykút 407.
Fű forrás 331.
Füveskert 385, 517.
Füzes 516.

Gáboró 412, 508.
Gabrucfő 427, 492.
Galambsor 407.
Galgóc 279.
Gálodmező 73.
Gál szőlő 468.
Garbóc (Gafabóc, Garabovec) 492.
Gát 517.
Gátas 369.
Gátfark 443.
Gát sorja 517.
Gérce h. (Ugocsa m.) 41, 94, 95, 115, 118, 121, 123, 124, 389, 417. L. még Alsó-, Felső-, Kis-, Nagygérce,
Gércei vár 94.
Gergeo I. Görgő.
Gerlát, Gellát 429.
Gernyés h. (Mármaros m.) 242, 244.
Gerzencheszád 466.
Getzi forrás 284.
Gewrgeo I. Görgő.
Gherta 419. L. még Nagygérce.
Giecza Mare 419. L. még Nagygérce.
Giercza Mnyika 392. L. még Kisgérce.
Gócsás 330.

- Gorond* 274, 532.
Gorzas erdő 274.
Göblér 499.
Gödényháza h. (Ugocea m.) 39, 75, 76, 77, 84, 87, 88, 89, 91, 93, 118, 139, 153, 164, 173, 177, 178, 179, 187, 195, 206, 210, 211, 214, 215, 229, 245, 246, 290, 295, 315, 316, 321, 336, 342, 351, 355, 363, 394, 442, 479, 521.
Göde rekessze 443.
Görbe patak 461.
Görgő p. 302, 412.
Görgőszeg 302.
görögök 259.
Grigorum zaverbi 549.
Gurgue l. *Görgő*.
Gutkeled nemzetség – birtokai 42, 62–68, 102, 137, 165; – *jobbágysága* 66–68, 133–135, 156; – *telepítései* 65.
Gügyi 356. L. még *Gödényháza*.
Gyakfalva h. (Ugocea m.) 61, 75, 76, 77, 84, 85, 87, 89, 90, 91, 93, 138, 139, 154, 159, 173, 212, 438. L. még *Netvetlenfalva*.
Gyakor 373.
Gyalai ösvénye 340.
Gyamos 335.
Gyékényes hát 504.
Gyengyer l. *Gyöngyér*.
Gyepít, -gyepü 303, 304, 316, 335, 341, 358, 380, 385, 413, 435, 443, 488, 509, 510, 516.
gyepü (országos) a Felső-Tisza vidékén 35.
Gyepü alatt 341.
Gyepü alja 341, 380, 435.
Gyepüelve 35.
Gyertyán, fa 398, 467, 521, 541.
Gyertyános 290, 304, 442, 507, 510.
Gyöngyér sz. 274.
Gyula h. (Ugocea m.) 61, 75, 138, 153, 164, 184, 187, 192, 207, 211, 212, 214, 222, 223, 232, 245, 259, 271, 274, 282, 283, 290, 315, 316, 321, 340, 341, 357, 359, 405, 496, 521.
Gyulkus patak 326.
Gyümölcsénes 492.
Gyümölcsös 429.
Gyümölcskert 429.
Gyűrűs 504.
Hados 460.
Hágcsó (hákcsó) 304, 433, 510.
Hágcsó szőlő 433.
Hagyó oltoványa 474.
Hagyó vápa, -vápája 171, 488.
Hajas (Hajós) hát 543.
hajdúk pusztítása 199.
Hajtás, -szőlő 467.
Hajtó mocsár 317.
Halastó 362, 436, 112, 509.
Halastó alja 362.
Halastó pallója 442.
Halastósor 442.
Halászföld h. (Ugocea m.) 38, 50, 294, 295, 321, 363, 419, 425.
Halász patak 549.
Halmi h. (Ugocea m.) 36, 38, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 138, 145, 147, 150, 152, 153, 155, 164, 173, 175, 196, 206, 211, 212, 215, 223, 238, 245, 271, 274, 281, 284, 363, 401, 406, 407, 442, 447, 448, 493, 496, 522.
Halmi felől való forduló 532.
Halmi út 532.
Halom 361, 427.
Halom csere 336.
Halom molna 361.
Halomszer 340.
Halvány, -halvány (Halovány) 304, 305, 341, 430, 488, 508, 517.
Halványhát 304, 430, 488, 508.
Halványpart 341.
Halvány puszta 488.
Halvány vápája 488,
Hanc vápája 435.
Hangvás 442.
Hanka, Hianka 412.
Hankúta 52, 428.
Haraszt 496, 544.
Harasztos 374.
Harasztos alatt 414.
Harasztos domb 362.
Harasztos dombalja 362.
Harasztos hát 496.
Harasztos szélben 414.
Harasztos szőlő 362.
Haraszt völgye 474.
Hardov l. *Feketeardó*.
Hargas l. *Horgas*.
Harkály mellett 358.
Harmadéger 369.

- Harmadik forduló* 407.
Hármas határ 336.
Harnóca 503.
Három határ 317.
Hasbokor 426.
Határ 455.
Határdomb 455.
Határéger 369, 534.
Határos éger 290.
Határpatak 544.
Határ pataka 311.
Határ vápája 455.
Hátszöllő 468.
Hazaka teleke 358.
 hazátlan zsellérek 163, 194–195.
Hegy alatt 532.
Hegyaljai forduló 434.
Hegyes föld 488.
Hegyfar 361, 362.
Hegyfar forrása 362.
Hegy fele való ösvény 433.
Hegy felől való mező 369.
Hegy felől való nyomás 434.
Hegyliget 466, 468.
 hegyvidék – tájviszonyai 32–34; – lakosságának gyarapodása 237–240.
 Hénekút 431. L. még Hevek út.
 Herincse h. (Mármaros m.) 242.
 Hetény h. (Ugocsa m.) 31, 38, 54, 75, 76, 77, 83, 85, 86, 87, 88, 91, 93, 128, 136, 138, 150, 152, 153, 164, 173, 176, 177, 185, 196, 206, 207, 210, 211, 212, 215, 222, 244, 245, 246, 257, 258, 259, 317, 340, 370, 428, 488, 492, 535.
 Hetény h. (Szatmár m.) 287.
Hetényi fűzes 317.
Hetényi út 341.
Hetény szöllő 362.
Hét hold szeri 413.
Hét ökrű fa 533.
Hevek (Hevük, Heveg, Hevik) útja 431.
Hidali mező 532.
Híd előtt 414.
Hídeger p. 406, 465.
Hideg forrás, -pataka 495.
Hidegre 406.
Hidegre alja 443.
Hidegre lapos 443.
Hideg vápa 475.
Hidegvíz 93, 326, 385, 434.
Hidegvízmező 434.
Hidegvíz vápája 475.
Hideli mező 532.
Híd farka 335, 504.
Hídfeli kaszáló 542.
Hidmezei 542.
Hitvánfája 521.
Hód Batár 336. L. még *Holt Batár*.
Hodorliget 294.
Hódos kaszáló 362.
Hódos p. 31, 118, 274, 294, 339, 460, 532. L. még Alsó-, Felső-, Kis-, Nagy-Hódos.
Hódász h. (Szatmár m.) 287.
Hodyš 460. L. még *Hódos*.
Holló fészek 331.
Holló kapuja 407.
Hollórekesz 331.
Hollós 544.
Hollószeg 331.
Holt Batár 93, 290, 316, 357, 362.
Holt Tisza 304, 456, 499.
Holttisza töve 303.
Homok 517.
 Homok h. (Bereg m.) 242, 243, 244.
 Homok h. (Szatmár m.) 55.
Homuspatak 357.
Háncsok 534. L. még Hunosog.
Honcsokos 543. L. még *Höncsökös*.
Honcsoktanya 534.
 Hontpázmány nemzetség – birtokai 42, 68–74, 97–102, 137, 165; – jobbágysága 72–74, 133–135, 145–146, 156; – telepítései 70–72; – birtokain nemesség elszaporodása 145–146, 174–175.
Honus hegy 321.
Horb nevű hely 297.
Hordasárok 430.
Hordozlólát 377, 542.
Horgas föld 331.
Horgas hegy 533.
Horgas mező 534.
Horgas patak 456, 549.
Horgasszer 407, 504.
Horgas tája 534.
Horgas út átaljában 533.
Horgas útja 533.
Horgas vápa 488.
Horok 461.
 hospes-ek kiváltságai 43, 44, 46; -ek nemzetisége 47; – Tornateleken 39, 49,

- 84; -faluk a királyi uradalomban 40.
Hosszas 355.
Hosszú 442.
Hosszú bérc 284.
Hosszú bereg 413.
Hosszú cser 290, 351, 352.
Hosszú föld szere 509.
Hosszú hát 495.
Hosszú láz 73, 94, 455, 546.
Hosszulázpatak 521.
Hosszú liget 544.
Hosszú mocsár 466, 544.
Hosszú mocsárerdő 466.
Hosszú nagyerdő 466.
Hosszú nyáras 358.
Hosszú oltovány 521.
Hosszú őz 283.
Hosszú rekettye 331.
Hosszú rét 414.
Hosszú rév 414.
Hosszú sor 336, 442.
Hosszú szer 386, 358, 475, 496, 504, 509.
Hosszú tó 435.
 Hömlöc h. (Ugocsa m.) 17.
 Höncsökös 453. L. még *Honcsokos*.
 Hreblya h. (Ugocsa m.) 111, 346, L. még Felsőkaraszló.
 Hribóc h. (Bereg m.) 8, 242, 243.
Hugat 407.
Hugaterdő 407.
Hukliva 455.
Hullós (Hols) pataka 427.
Huncsog 534. L. még *Honcsok*, *Höncsökös*.
Hurhag 427.
 Huszt h. (Mármaros m.) 96.
 huszti hospesek 96, 97.
 Husztköz h. (Mármaros m.) 242, 244.
Hü nevű hely 341.
Hynthos láza 94, 474.
 Ignéc h. (Bereg m.) 242, 243.
Ihar, fa 303, 396.
 Ilonca h. (Bereg m.) 242, 243, 245.
Ilonok biki 427.
Ilonok láza 428.
Ilonok örvénye 344, 426, 466.
Ilonok romlása 344, 426, 466.
Ilonok p. 39, 98, 111, 322, 344, 374, 426, 427, 428.
 Ilonokújfalú h. (Ugocsa m.) 7, 99, 103, 105, 109, 111, 147, 163, 164, 181, 183, 190, 192, 201, 207, 238, 243, 244, 245, 344, 374.
Ilonokújfalusi út 435.
 Ilosva h. (Bereg m.) 108, 245, 344, 374, 444.
Ilosvai kertek alatt 414.
Imolamocsár 311.
Imstičuvka 461.
Innafenek 517.
Irtáshát 304.
Iske farkában 504. L. még *Üsge*.
 Isóteleke (Isóföldre) h., később puszta (Ugocsa m.) 38, 57, 63, 69, 71, 326, 331, 345, 376, 380, 408, 412, 125, 120, 491, 504, 508, 541, 542, 543.
Ispotályföld 432.
 Iza h. (Mármaros m.) 192, 244, 394.
Iza p. 100, 427, 545.
Izthegew l. *Esztegő*.
Jakab vápája, 510.
 Jánk h. (Szatmár m.) 94, 389.
Jankó réti 341.
 Jánky család birtokai 94, 126.
 Jánosi h. (Szatmár m.) 287.
Járón alul 331.
Jaszol pataka 73, 456.
Jegenye, fa 323.
Jégverem alatt 510.
Jégverem szere 533.
 jobbágybirtok elaprózódása 181.
 jobbágyfiúk elköltözése 191–193.
 jobbágy migráció 190–193, 223–226.
 jobbágyok birtokosok szerint való megoszlása 132–137, 165–171.
 jobbágyok kicserélődése 188–190.
 jobbágyok nemesi falvakban 89, 139–143, 185.
 jobbágyok neveinek nyelvi megoszlása 152–161, 163–164.
 jobbágyok száma 132, 138–139, 163–164, 194–197.
 jobbágyok társadalmi megoszlása 146–152, 179–188.
 jobbágyok területi megoszlása 137–146, 181–182, 184–185.
 jobbágyság – adatainak rendszere 21–24; – állatállománya 183–184; – pusztulása 194–233; – telekszám

- 180–183; – természetes szaporodása 218–221.
 jobbágsűrűség – Avas hegységben. 144, 181–183; – kismemesi vidéken 139–143; – Nagyszöllősi hegységben 144, 181–183; – síkvidéken 144–145.
 jobbágszökés 190–193, 203, 204.
 juhtenyésztés a hegyvidéken 184.
Juhar, fa 323.
- kabar törzs 35.
Kacsiba 543.
Kadarcs p. 380, 503, 509.
Kadarcs erdeje 503.
Kadarcs hát 503.
Kadarcs közt 380, 503, 509.
Kadarcs mentében 509.
Kadarcsi szurdok 509.
Kadarcstekerület 509.
Kajtár hegy, -forrása 456.
 Kak h. (Szatmár m.) 223.
Kákás tó 431.
Kalista 93, 274, 283.
 Kalocsa h. (Mármaros m.) 242.
Kamarasziget 373.
Kamenája mező 488.
Kankó 429.
Kankóc szőlő 434.
Kankó vár 429.
Kántor kerítvénye 467.
Kánya alja 431, 433;
 Kányaháza h. (Szatmár m.) 192, 253.
Kánya út 431, 433.
Kánya útja völgye 433.
Kánya völgye 431, 433.
 Kaplyon nemzetség 90.
Kaponya 521.
Káposztás szőlő 429.
Karabóc alja 492. L. még *Garbóc*.
 Karácsfalva h. (Ugocsa m.) 38, 70, 71, 72, 74, 138, 145, 153, 155, 164, 173, 185, 196, 197, 201, 206, 211, 213, 215, 243, 245, 323, 330, 376, 377, 378, 409, 412, 421, 425, 444, 490, 491, 503, 504, 508, 509, 517, 541.
Karácsfalvi patak 516.
Karácsony mező, -mezeje 358, 499.
 Karaszló h. (Ugocsa m.) 103, 105, 109, 110, 111, 131, 201, 275, 342, 374, 396, 397. L. még Alsó-, Felső-, Kis-, Nagykaraszló.
Kárász 380.
Kárászpatak (Karaspotik) 399.
Kárásztó 399.
Karéka-, *karika rét* 335.
Karikad hgy. 427.
Karnakadarcs hát 59, 503.
Karós kert 517.
Kasa csere 413.
Kasza láza 518.
Kaszta szőlő 467.
 Káta nemzetség – birtokai 42, 54–62, 116–118, 126, 137, 155; – birtoktest szétesése 165, 169–170; – jobbágsága 54–62, 65, 133–135, 155–156.
Katonák gödre 468.
Katyó, -*katyó (kátyú)*, 311, 315, 340, 355, 413, 488, 510, 532.
Katyóvégpataka 341.
Kávás vár 369.
Kecsés 544.
 Keechbabun l. Bábony.
Kék bokor 285.
 Kekenjuš 402. L. még Kőkényesd.
Keles parasztja 503.
Kelemenek 542.
Kelemen mocsara 290.
Keleti kertalja 407.
Kenderátó (kenderártó) 330, 341, 344, 358, 380.
Kenderáztató 34, 358, 460, 542.
Kenderáztató patakja 510.
Kenderáztató sorja 542.
Kenderes kert 335.
Kenderföld 509.
Kendermező 474.
Kenderszeg 516.
 Kende törzs 35.
 kenézek 108, 109.
Kép, *Kép vápája* 414.
 Kerecke h. (Mármaros m.) 242, 244, 415, 444.
Kerekbikkes, kerekbütykös 407.
Kerek csere 407.
Kerekded tó 317, 517.
Kerekdet nevű hely 336.
Kerekdét sor 435.
Kerek láp 357.
Kerek láp 305, 407.
Kerek mező 474, 544.
Kerekmezősziget 474.

- Kerek nyáras* 407.
Kerek rekettye 504, 542.
Kerek sás 442.
Kerekítő 487.
Kerekítőhát 517.
Kerelyős 406.
Keres egre l. *Kőröségre*.
Kerespatak 541.
Keresztbikk 344.
Keresztúr h. (Ugocsa m.) 37, 38, 57, 58, 59. L. még *Tiszakeresztúr*.
Keresztúri láz 516.
Keresztúri ösvény 516.
Keresztút 358, 362, 374.
keresztvépénz kik fizettek 142.
Kérő h., később puszta (Ugocsa m.) 69, 70, 72, 323, 331, 381, 399, 414, 423, 444, 490.
Kert alatt 317, 331, 336, 362, 413, 431, 488, 496, 504, 510, 534.
Kert alja 336, 362, 413, 442, 510, 534.
Kertalja sor. 407.
Kerthelyes l. *Körtvélyes*.
Kert megett 413.
Kertszeg 443.
Keselymező h. (Mármaros m.) 242.
Keskeny áltájljában 443.
Kétscege p. 344. L. még *Csege*.
Kétkápolnamező h., később puszta (Ugocsa m.) 96, 97, 111, 381.
Két kert alja 431, 491.
Két ökrű palló 544.
Kettős völgy 355.
Ketükra (?) rét 355.
Keves l. *Köves*.
Kice l. *Tice*.
Kincses mező, -útja 435.
Királyháza h. (Ugocsa m.) 32, 38, 48, 44, 45, 50, 51, 52, 53, 138, 144, 145, 150, 152, 153, 158, 159, 164, 173, 175, 185, 194, 201, 206, 210, 211, 214, 218, 222, 223, 245, 246, 291, 294, 315, 358, 382, 393, 479, 499, 534, 544, 548. királyi ház 37, 46, 50, 81.
Király útja 315, 317.
Kiriháza h. (Ugocsa m.) 383. L. még *Királyháza*.
Kirva h. (Ugocsa m.) 31, 117, 118, 120, 121, 123, 127, 138, 153, 164, 181, 182, 207, 231, 238, 245, 249, 250, 291, 386, 455, 549.
Kisandrásfalva l. *Andrásfalva*.
Kis aprós 518. L. még *Aprós*.
Kisbábony l. *Bábony*.
Kis bikk 496.
Kis bikkfa 533.
Kis cselőc közt 369. L. még *Cselőc*.
kisbirtokosok 40, 137, 170–171.
Kiscsongova h. (Ugocsa m.) 7, 31, 96, 99, 103, 108, 109, 111, 112, 131, 138, 147, 153, 158, 164, 182, 184, 190, 192, 201, 207, 231, 237, 243, 245, 341, 388, 415.
Kis Csonkás l. *Csonkás*.
Kis csorgó szőlő 434.
Kis darnó 508, 511. L. még *Darnó*.
Kis darnó palaja 511.
Kisebbik Sajtos 538.
Kisebb Ilonok p. 427.
Kis éger 351, 515.
Kis erdő 291, 317, 521.
Kisfalud h. (Bereg m.) 192, 242, 244, 275, 398.
Kis forrás 492.
Kis füzes 517.
Kis gát, -útja 413.
Kisgérce h. (Ugocsa m.) 117, 124, 125, 138, 153, 164, 182, 183, 186, 207, 245, 248, 249, 250, 254, 389, 417, 418.
Kis halovány palaja 508.
Kis haraszt 496, 544.
Kis hegy 532.
Kis hegy alja 532.
Kis hidegvíz 499.
Kis hódos 360, 352. L. még *Hódos*.
Kis honcsokos (honcsukás) 543. L. még *Honcsok*.
Kis hordozló 377, 543. L. még *Hordozló*.
Kis horgas 533.
Kis Hugat 407.
Kis Jámbor szőlő 429.
Kis kadarcs, -hát 503. L. még *Kadarcs*.
Kis kányavölgy 431.
Kiskaraszló l. *Felsőkaraszló*.
Kis kert 336.
Kis kolcsi szőlő 429.
Kiskomját h. (Ugocsa m.) 396. L. még *Komját*.
Kis Konyha 413.
Kiskupány h. (Ugocsa m.) 7, 164, 181; 182, 184, 185, 190, 201, 207, 232, 238; 244, 245, 392.

- Kis láz* 363.
Kismajtény h. (Szatmár m.) 8.
Kis mező 475, 488.
Kis mocsár 503, 516.
 kismemesek – adatainak rendszere 19–21; – eredete 79–85; – Hontpázmány eredetű birtokokon 71, 174–175; – jobbágyhelyiségekben 174–175.
 kismemesi családnevek – kialakulása 86; – nyelvi megoszlása 91–92.
 kismemesi családok keveredése 87.
 kismemesi falvak kialakulása 85.
 kismemesi vidék 42, 75–94; – jobbágy-sűrűsége 139–143; – jobbágyainak nemzetisége 156.
 kismemesség – elszaporodása 86; – parasztlázadásban 88.
Kis oldal 468.
Kis örmény között 413.
Kis őzhát 284.
Kis paraszt 474.
Kis pástliget 533.
Kis patak 316.
Kisrákóc h. (Ugocsa m.) 17, 96, 457, 460, 461. L. még Rákóc.
Kis rét 385, 474.
Kis-sándor 544.
Kissárad h. (Ugocsa m.) 147. L. még Felsőárad.
Kis Sásvár 474.
Kis szeg 474.
Kis szekerce sz. 433.
Kis sziget 290, 455.
Kis szőlő 475.
Kis Szömíne (*Szemeny, Szömöne, Szemenü*) 431.
Kistarna h. (Ugocsa m.) 7, 117, 119, 164, 181, 182, 207, 227, 238, 244, 245, 249, 250, 394, 436, 437.
Kis telek 316.
Kis Tisza 331, 431, 455, 510, 517.
Kis Tiszaárok 538.
Kis Tiszahát 517.
Kis Tiszaoldal 510.
Kis ugar 432.
Kis véd (vőt) föld 414.
Kis völgy 533.
Kobok, -oldal 498.
Kócs fűzése 435, -ujja 362.
Kocsis laposa 488.
Kocsis rétje 488.
Kojta havasa 73, 456.
Kokas ér 341.
Kollátos, korlátos szőlő 431.
Kolompoc szőlő 430.
Kolos 510.
Komját h. (Ugocsa m.) 63, 64, 65, 67, 99, 102, 103, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 123, 131, 138, 147, 154, 158, 164, 152, 192, 201, 206, 238, 244, 245, 257, 258, 275, 342, 344, 395, 415, 426, 460, 465, 466, 530.
Komlókert 442.
Komlós h. (Ugocsa m.) 117, 118, 121, 124, 131, 138, 154, 164, 182, 184, 186, 191, 207, 243, 245, 249, 250, 251, 291, 399, 436.
Komlós 468.
Komlói 468.
Komlósiné rekesze 414.
Komlós kert 363, 543.
Komorzán h. (Szatmár m.) 253.
Konc 549.
Konihóc 509.
Kónya szőlő 341.
Konyha p. 413. L. még Kis Konyha.
Konyhahát 413.
Kopanja Velka h. (Ugocsa m.) 547. L. még Veresmart.
Kopantheleke alio nomine Bathar (Szatmár m.) 287.
Korjos (*Korolyós, Kornyos*) 406, 442; -alja 442.
Kormányos nevű föld 433.
Korna kádarc 503. L. még *Karna Kádarc*.
Kornét 395.
Kornihát 532.
Korniközi 532.
Korniz rét 341.
Korong hát 407, 504.
Korong megett 533.
Koroztho mező (*Korostovo*) 112, 399.
Kósafő 521.
Kosárhely 435.
Kosolyás 492; -mező 435.
Kosztá mezeje 516.
Kosztá szőlő 467.
Kottyha 317.
Kovács pataka 374.
Kovaszó h. (Bereg m.) 8, 242.

- Kozma* nevű hely 331.
Kozma gyakra 373.
Kozma irtványa 432.
Kozma láza 542.
Kozma méheknél 363.
Kökényes p. 290.
Kökényesd h. (Ugocsa m.) 38, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 127, 136, 137, 138, 152, 154, 155, 159, 164, 173, 175, 196, 206, 211, 212, 215, 227, 233, 238, 245, 259, 290, 309, 311, 364, 401, 442, 447, 448, 493, 522.
Kökényesd felől való mező 369.
Kökényesdi út 442.
Köles föld 336.
Köleskert 358.
Kömpöly 499.
Könnüdik 467.
Kőpalló 435.
Köpes (Köpüs) *forrás* 487.
Kőrís, fa 541.
Körő (Kwrew) 112, 399.
Körös, fa 377, 398, 467.
Köröségre 351.
Körösmező h. (Mármaros m.) 242.
Körös mocsár 290, 467.
Körös-patakahát 336.
Körtvélyes 342, 406, 414.
Körtvélyes berek 315.
Körtvélyes hát 406.
Körtvélyfánál 385, 434.
Kövecses (Kövicses) 430, 543.
Kövecses rév 326, 413, 428.
Köves, -mentében 412.
Kövesd h. (Bereg m.) 7, 31, 108, 123, 242, 244.
Köves föld 302.
Kövesliget h. (Mármaros m.) 242, 244.
Kövesmál 282, 361; -hát, -hátalja 361.
Köves patak 274, 369, 412.
Köves völgy 302.
Kövicses kert 428, 430, 432.
Kövicses között 430.
Kövicses szer 369.
Kövicses út 428.
Kövicses vápája 430, 432.
Közbérc 538.
 középbirtokosok és jobbágyságuk 136–137, 167–170.
 középbirtokosok kicserélődése, számuk növekedése 169–170.
Középső sziget 429.
Közfizes 434.
Közmező 311.
Közoltvány vápája 474.
Közözhát 285.
 községnevek írásmódja 18.
Krajna 107, 108, 243, 244, 392, 394.
Kricsfalva h. (Mármaros m.) 242, 423.
Kriva, *Krivka*, *Krivj h.* (Ugocsa m.) 386. L. még *Kirva*.
Kues l. *Köves*.
Kumnjata h. (Ugocsa m.) 395. L. még *Komját*.
Kun (Rozsályi) cs. – birtokai 63; – jobbágysága 134–135; birtokai leányágon 165, 169–170.
kun-besenyő származás hagyománya 59, 60, 61, 62, 213, 359, 493.
Kunchul pataka 52, 427.
Kunfark 341.
Kurta patak 517.
kuruc-labanc csapások 202–205.
Kuthen (Kötény) *égre* 426.
Kutyu szöllő 426.
Kuveches l. *Kövecses*, *Kövicses*.
Kuzle mocsár 357.
Kú képe 433.
Külső sziget 433.
Kürtös alatt, -előtt, -köz, -megett 504.
Kyrus l. *Körös*.
 labanc-kuruc csapások 202–205.
Lábföldek: 521.
Lackó, *Laczkovi* 549.
Ladomér égre 94, 326.
Ladorna 499.
Lágyas 434, 543.
Lágyas mező 434.
Lajos (Szent) francia király képe 48–49.
Lamos, *Lomos vápa* 499.
Láp h., később puszta (Ugocsa m.) 38, 69, 74, 376, 377, 407, 423, 511.
Láp 326.
Láphát 543.
Lápilepófeneke 377, 541.
Lapos 332, 355, 385, 473, 511, 517, 534.
Lapos hegység 35, 125.
Lapos láz 499.
Lapos szél 534.
Lapos völgyhát 473.

- Lápszeg* 408, 543.
Laskai tövis 432.
Laskod 75, 316, 408.
Látódomb 274.
Latorca f. 243.
Lavicska láza 436.
Láz, -láz 73, 94, 303, 305, 355, 362, 363, 380, 385, 393, 407, 412, 413, 428, 436, 441, 442, 445, 456, 461, 466, 474, 496, 499, 504, 508, 509, 516, 518, 521, 533, 542, 543, 546.
Lázári cs. birtokai 54.
Láz feneke 442.
Láz kapu 442.
Lazsnakos szőlő 429.
leégett (combusta) házak 132, 138–139, 149.
Leewr, malom 340.
Lekence h. (Szatmár m.) 192.
Lekence p. 59, 123, 126, 283.
Leleszi otovány 517.
lemákok 107.
Lemenő, Lemenő sor 407.
Lencse tarló 385.
lengyel dúlás 115, 199.
Libasor 534.
Libócz szer 341.
Liget 274, 284, 316, 352, 466, 468, 504, 543.
Ligeterdő 316.
Ligetmező 442.
Lipce h. (Mármaros m.) 242, 244, 245, 392.
Lipó 377, 541.
Lipófenék 377, 408, 541.
Lódélő 518.
Lókért 474, 508, 511.
Lókerti tanya 511.
Long e. 93, 358.
Lonka 460.
Lószeg füzese 511.
lőtenyésztés, -állomány 178, 183–184.
Lóvágó 407.
Lucska h. (Bereg m.) 192.
Lucskamező 129, 538.
Ludas ér 330.
Ludas nyáras 369. L. még *Rudas nyáras*.
Lugos 544.
Lukács láza 509.
Lukova h. (Bereg m.) 41, 99, 101, 102, 103, 105, 109, 242, 243.
Lusuk 358, 521.
Macskaföld 358.
Macskahát 362.
Macskás 509.
Magoshugat 407. L. még *Hugat*.
Magosliget h. (Szatmár m.) 280.
Magos part 341.
magyar anyanyelvű lakosság 260.
Magyarkomját h. (Ugocsa m.) 31, 395, 396. L. még *Komját*.
magyar nevű faluk a rutén vidéken 111.
magyar nevű jobbágyság – Gutkeled birtoktesten 65, 66; – hegyvidéken 230–233; – Hontpázmány-birtoktesten 72, 74; – kicserélődése 221 – 226; – megoszlása 155–157, 209–223; – „oláhság”-i falvakban 124, 125, 129; – rutén vidéken 110–113; – száma 15,3–154, 163–164, 209–223; – származási helyei 225–226; – természetes szaporodása. 218–221.
magyar nyelv – hegyvidéken 231–232, 249–251; – síkvidéken 226; – uralma 261.
Magyaros rét 491.
magyarság – elfogyása 115; – hospeshelyiségekben 48; – Tisza völgyében 43.
Magyarvég utca 428.
Magyarveresmart h. (Ugocsa m.) 114, 115, 547. L. még *Veresmart*.
majorsági gazdálkodás 132, 185–188.
Makkos bérc 549. L. még *Mókus*.
Makos 511.
Makszimháza h. (Bereg m.) 398. L. még *Kisfalud is*.
Mál 282.
Malakapanya h. (Ugocsa m.) 392. L. még *Kiskupány*.
Mala Komjata h. (Ugocsa m.) 395. L. még *Komját*.
Maloda Tisza 73, 456.
Mala Csengava h. (Ugocsa m.) 111, 388. L. még *Kiscsongova*.
Malom felén 414.
Malomfűzes 331.
Malom mocsara 358.
Malomsziget 373.
Malomszöllő 468.

- Malomút* 341, 442, 488, 510.
Malomút felén 504, 517.
Mándi (Mádi) *gorongya* sz. 274.
Mar 434.
Maros háza 358.
 mármarosai – erdőség 35; – gyepű 45, 81.
 Mármarossziget h. 192
 Mátyfalva h. (Ugozca m.) 69, 70, 71, 72, 74, 115, 138, 145, 154, 104, 173, 174, 185, 187, 196, 201, 206, 207, 211, 213, 215, 244, 245, 259, 323, 323, 330, 332, 341, 344, 377, 380, 381, 408, 409, 414, 421, 425, 426, 428, 491, 504, 508, 515, 540, 541.
Mátyfalva felől nyomás 542.
Mátyfalvi országút 492.
Mátyfalvi út felén 510.
 Medence h. (Bereg m.) 109, 192, 242, 374.
 megyehatár változásai 41.
Meggyes kert 511.
Méhes 543.
Méhesszomoga, -tő 427.
Méhes útja 407.
Mesde 460.
Me palaj 511.
Meredek nevű hely 336.
Méreg tövise 340.
Merítő, -tanya 336.
Mezőszél 434.
Michajla 538.
Mikesoldal 321.
 Mikola h. (Szatmár m.) 55, 56, 280, 286, 525.
Mikószeg 336.
 Misztice h. (Bereg m.) 41, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 109, 242, 382, 461.
Miszticei patak 461.
Mízes szőlő 533.
Močaroš 384.
Mocsár 384.
Mocsaras tó 384.
Mocsárerdő 30, 385, 427, 466.
Mocsárka 384, 385.
Mocsárláz 385, 499.
Mocsármező 499.
Mocsáros 384.
Mocsárrét 348.
Mocsárszer 429, 474.
 mocsárvidék 31, 32, 66, 217, 222–223.
Mocsola 474, 521.
Mocsolaelei 474.
Mogyorós 326, 474. L. még *Monyorós*.
Mogyorós forrása 317, 544.
Mokus bérc 519. L. még *Makkos*.
 Monostor h. (Bereg m.) 242.
 Monostor h. (Szatmár m.) 253.
Monyorós 326. L. még *Mogyorós*.
Morotvára menőbe 474.
Mosóhát 510.
Motharos 362.
Mstičuvka 461.
 munkácsi Krajna 192.
Musa ferteje, -ferdő 492.
 Muzsaj h. (Bereg m.) 492.
Mykethyvesse 340.
Nabojsza 384. L. még *Nyebojsza*.
Nadányhát, -vége 517.
Nádas 436, 474.
Nádasfok 474.
Nádaskalista 283.
Nádas mező 303.
Nádas patak 467.
Nádas szeg 510.
Nádas tó 456.
Nagy aprós 511. L. még *Aprós*.
Nagy berek 355.
 nagybirtokok – kialakulása 40; – on jobbágyság megoszlása 133–135, 165–166.
 Nagycsongova h. (Ugozca m.) 7, 96, 99, 109, 111, 112, 131, 138, 147, 154, 164, 182, 184, 190, 201, 207, 238, 215, 344, 388, 415, 444.
Nagy csonkás 330, 460. L. még *Csoakás*.
Nagydarnó 508, 511. L. még *Darnó*.
Nagy domb 330.
Nagy éger 93, 321, 323, 326, 351, 113, 414, 442.
Nagy erdő 291, 466.
Nagyerdőorra 369.
Nagy forrás 435.
Nagy füzes 511, 516.
 Nagygérce h. (Ugozca m.) 117, 138, 154, 164, 173, 182, 183, 207, 245, 248, 249, 250, 284, 389, 417.
Nagygyörgy 304.
Nagy halvány 304, 508.
Nagy haraszt 496.
Nagy hidegvíz 499.

- Nagy Hódos* 532.
Nagy horgas 533.
Nagyhosszúerdő 466, 467.
Nagy hugat 407.
Nagy Jámbor szálló 429.
Nagy Kánya völgy 431.
 Nagykaraszló I. Alsókaraszló.
Nagy kert 385.
 Nagykomját h. (Ugocsa m.) 31, 396. L. még Komját.
Nagykő 467.
Nagylábú füzes alján 488.
Nagy láb 408, 438, 543.
Nagy lapos 385, 473.
Nagy láz 73, 362, 407, 455, 533.
 Nagylévárd h. (Pozsony m.) 81.
Nagy liget 543.
Nagy liget erdeje 466.
Nagy Lőrinc láza 496.
 Nagylövő h. (Lövő, Szabolcs m.) 80.
 Nagymajtény h. (Szatmár m.) 8.
Nagy mező 369, 496.
Nagy mocsár 358, 384, 385, 533.
Nagy mocsároidal 533.
Nagy nyilas 317.
Nagy ortvány 385.
 Nagypalád h. (Szatmár m.) 407.
Nagy paraszt 474.
Nagy pástliget 533.
Nagy pataka 411.
 Nagyrákóc h. (Ugocsa m.) 96, 457, 460. L. még Rákóc.
Nagy ré 504.
Nagy rét 385, 474, 509, 510, 515; *-hát* 504, 515.
Nagy sor 317.
 Nagyszász h. (Ugocsa m.) 38, 43, 44, 46, 47, 48, 50, 51, 56, 63, 116, 280, 479, 544. L. még Szászfalu.
Nagy szeg 443.
Nagy szegés 474.
Nagy szekerce 433.
Nagyszemű Kékényes 305, 511.
Nagy sziget 330, 515.
Nagy szálló 369.
 Nagyszöllős h. (Ugocsa m.) 30, 33, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 70, 75, 78, 96–102, 111, 115, 131, 138, 144, 145, 147, 150, 152, 154, 156, 158, 159, 162, 163, 164, 173, 175, 185, 190, 192, 193, 201, 206, 210, 211, 215, 219, 220, 226, 232, 233, 236, 245, 246, 255, 257, 259, 321, 323, 326, 330, 344, 345, 363, 374, 377, 380, 392, 398, 399, 408, 412, 413, 415, 419, 452, 454, 456, 460, 466, 475, 488, 491, 492, 504, 508, 510, 511, 515, 517, 534, 535, 541.
 Nagyszöllősi hegység – -ben jobbágyság nemzetiségi megoszlása 157; – -ben rutének 65, 67, 73, 96–115; – -ben szegények aránya 152; – jobbágysűrűsége 144; – táj viszonyai 32–34.
 Nagytarna h. (Ugocsa m.) 7, 119, 138, 148, 154, 164, 182, 184, 190, 191, 207, 232, 245, 249, 250, 251, 295, 394, 436, 484.
Nagy út mezeje 478.
Nagyvejszege 503.
Nagy vét(vőt) föld 414.
Nakol 59, 284.
Necse (Nechke, Necchye) p. 93, 303, 488.
 nemesi faluk 30. L. még Kisnemes, Kisbirtokos.
 nemesi megye 40, 79.
 nemességvizsgálatok 172–173, 179.
 német anyanyelvű lakosság 260.
 német hospesek 47. L. még Szász.
 német nevű jobbágyságok 153–154, 159–160, 163–164, 255–256.
 nemzetiségi viszonyok – jobbágyságnál 152–160, 163–164; – nemességnél 160–161.
 Neresznice h. (Mármaros m.) 242.
 névcserék 13, 188–190.
 névelemzésről 12–16.
 nevek, írásban eltorzultak 23.
 Nevetlenfalu h. (Ugocsa m.) 138, 154, 164, 173, 185, 192, 196, 206, 211, 212, 215, 229, 245, 259, 321, 351, 357, 406, 438. L. még Gyakfalva.
 Niznyj Sard h. (Ugocsa m.) 111, 277, L. még Alsósárad.
 nova domus I. új ház.
 Nova Selicza h. (Ugocsa m.) 124, 476. L. még Sósújfalu.
Nyakas oldal, -szálló, -völgy 467.
Nyakas Dobonyos 467.
 nyalábi uradalom 47, 54, 56, 61, 62, 116–119, 126, 271.
 Nyaláb vár 32, 44, 53, 56, 79, 98, 123,

- 133, 144, 150, 199, 382.
Nyár, fa 316, 427.
Nyáras 358, 488, 492, 504, 518.
Nyáras alja 492.
Nyáras berek 315.
Nyáraska, -hát 412.
Nyáras kátyó 533.
Nyáras között 492.
Nyáras mellett 412.
Nyáras szél 533.
Nyáras völgy 316.
Nyebojsza 123, 384. L. még *Nabojsza*.
 nyelvi viszonyok 226–231.
Nyerges 395.
Nyers pataka 341.
 Nyigrefalva h. (Szatmár m.) 253, 425.
Nyilak 499.
Nyilas 317, 499.
Nyilas sor 499.
 Nyír h. később puszta (Ugocsa m.) 70, 443. L. még *Nyírtelek*.
Nyíres 467.
Nyíres alatt 542.
Nyíres domb 496.
Nyíres dűlő 496, 542.
 Nyíresfalva h. (Bereg m.) 242.
Nyíres felől 542.
 Nyíresháza h. (Mármaros m.) 242.
Nyíres háta 488.
Nyíres láz 496.
Nyíres szeg 290, 496.
Nyíri füzése, *Nyíri Pál füzése* 435.
Nyíri lágyasa 543.
 Nyírség 192.
 Nyírtelek h., később puszta (Ugocsa m.) 38, 39, 71, 97, 323, 378, 381, 409, 443, 452, 489, 505, 512.
Nyomásmező 317.
Nyomásszél, -i 331, 434.
Nyulas szer 504.
- Obláz* 430. L. még *Abláz*.
Ócska akasztófánál 534.
Ogoguczun 357.
Óh gyepű 316.
 oláh anyanyelvű lakosság 260.
 oláh nyelv a hegyvidéken 231, 248–252.
 oláh nevű jobbágyságok 153–154, 157–159, 163–164.
 oláhok – eredete 125–126; – életformája 127; – hegyvidéken 33, 96, 116–129; – magyar síkvidéken 128; – származási helyei 253–254; – természetes szaporodása 220; – útja 285; – viszonyai 217–254.
 oláh-rutén keveredés 121–124, 249–252.
 „Oláhság” nevű vidék 104, 116–129; – -en falvak nevei 120, -en jobbágyság nemzetiségi viszonyai 157; – -en magyarok 124–125, 157, 230–233, 248–251; –nevének eredete 125.
 Oláhújfalva h. (Ugocsa m.) 419, 475, L. még Sósújfalva.
 Olejohowa h. (Ugocsa m.) 444. L. még Ölyvös alatt.
Oltovány, -oltovány (*otovány*) 317, 336, 342, 474, 516, 517, 521.
Oltoványos 442.
Omalom parasztja 303.
Ongoro 431, 492. L. még *Ungoro*.
 Onük (Onik, Onok, Onuk) h. (Ugocsa m.) 374. L. még Ilonokújfalva.
Orbános 283, 362.
 Ordó I. Ardó, Feketeardó, Szöllősvégardó.
Orosz hegy sz. 430.
 Oroszi h. (Bereg m.) 41, 131, 376.
 „Oroszság” nevű vidék 104, 114; – -en jobbágyságok nemzetiségi viszonyai 157.
 Oroszkomját h. (Ugocsa m.) 114, 396, 415. L. még Komját.
Orosz templom, *pataka* 407.
 Oroszveresmart h. (Ugocsa m.) 114, 115, 547. L. még Veresmart.
Orvos szőlő 433.
Ozzias (?) 358.
Ökörfő (*Ökörfü*) 283, 495, 533.
 Ökörmező h. (Mármaros m.) 6, 242, 415, 444.
 Ölyves 503.
 Ölyvös h. (Ugocsa m.) 99, 103, 105, 108, 109, 110, 111, 131, 138, 147, 154, 164, 182, 184, 190, 191, 207, 236, 243, 244, 245, 444, 460.
Ördögös 435, 492.
Örmény, -*örmény* (*örvény*) 341, 413.
 örmények 259.
Ósvény 274, 283.
 Öszödfalva h. később puszta (Ugocsa m.) 31, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 85, 87, 89, 91, 92, 93, 138, 140, 143, 150,

- 154, 158, 196, 197, 209, 297, 302, 317, 408, 409, 446, 448.
Őszödfalvi út 317.
Őzfő 59, 284, 285, 311. L. még Kis őz, Nagy őz.
- Páji mocsár* 436.
Paládfő 351.
Paládi Pál oltoványa 342.
Palái vize 93, 290, 351.
Palaj, -palaj 304, 508, 511, 517.
Palánk 384.
Páli ösvény 432.
Pálmező 474.
Palák vápája 432, 433.
Palók út 432, 433.
Paloth pataka 465.
Páné 336.
Papaga 373.
Pap forrása 496.
Pap füzése 510.
Pap gátja 341.
Pap halvánnya 305.
Pap katója 510.
Pap mona 496.
Pap nyára 443.
Papnyáras 290.
Pap oltoványa, -széri 509.
Pappanda láza 355.
Pap réte 434, 474.
Papsziget 290.
Paptábla 533.
Papvölgy 533.
Paraszt, -paraszt 303, 304, 474, 503, 507, 511.
Parasztfenék 374.
Parasztortvány 488.
Pasnicha p. 344, 399, 426.
Pást h., később puszta (Ugocsa m.) 56, 57, 58, 60, 447, 532.
Pást 381, 511.
Pásti malom 369, 448.
Pástliget 448, 533; -útja 538, 534. L. még Kis-, Nagy pástliget.
Pasuncha p. 39, 344, 399, 426.
Pásziget 532.
Patak h. (Ugocsa m.) I. Fekete- és Szárazpatak.
Patak 316.
Patakhát 407, 517.
Pataki mező felől 543.
Pataki út 542.
Patak kétféle 290.
Patak között 341, 407.
Patak melléke 290.
Patakszeg 503, 516.
Pator kutyuja 407.
Pázmány 488.
Pelsőc alatt 369.
Pelsőchegy 59, 284.
Pengő 451; -felé 475.
Pénzes szőlő 362.
Perényi cs. birtokai 47, 56, 60, 85, 95, 118–119, 127, 133–135, 165–166.
Pergős alja 503.
Pergyés malma 503.
Permetistsu 549.
Pernek láz, -méhesi 407.
Pernyés (Pernez, Pernec) tó 466.
pestis pusztításai 208.
Peteeke hát, – mellett 414.
Péterfalva h. (Ugocsa m.) 36, 38, 75, 76, 78, 79, 83, 85, 86, 87, 89, 91, 93, 138, 140, 143, 150, 152, 154, 164, 172, 173, 177, 178, 179, 195, 196, 208, 210, 211, 215, 224, 228, 245, 246, 257, 258, 259, 280, 302, 308, 332, 448, 509, 511, 518.
Péterfalvi mező 335.
Péter szege 290.
Péter vésze 488.
Pettenta (Petanta, Petanda) 491.
Picskorforrás 362.
Picskor útja 362.
Piskáros tó 315, 503.
Piskáros szeg 503.
Pócs, -útja, -kapu 330.
Pohor 331.
Pókaszeg 358.
Pókörménye 341, 413.
Polyána 538.
Polyánka h. (Bereg m.) 108, 242, 415, 444.
Pólyaszeg 341.
Pongos (Ponkos) domb, -ja 533.
Pongocs (Pongoc) mező 532.
Porcsik p., -hát 504.
Porcsos 516.
Porgolátkapu 358, 516, 543.
Porkolábkapu 436.
Postarét 335.
Postaszeg 335.

- Pótzórló hosszában* 407.
Potyás 331.
Pozá Suchó rosztokó 385.
Prekopataka 460.
Prenez 345, 466. V. ö. *Pernyés*.
Prodalmája 487.
Pustincha p. 39, 98, 100, 344, 399, 426.
 pusztító csapások 198–208.
- Rác füzése* 433.
 rácok 123, 233, 390.
Radnok p. 398, 465.
Ragoznahát 515.
Rakas h. (Ugocsa m.) 7, 38, 40, 70–74, 96–102, 111, 114, 115, 138, 145, 146, 154, 157, 162, 164, 174, 181, 185, 191, 192, 201, 206, 209, 215, 230, 232, 244, 245, 345, 378, 381, 387, 426, 427, 428, 432, 457, 461, 489, 512, 549.
Rakasz füzése 456.
Rakasz utca 428.
Rákóc h. (Ugocsa m.) 17, 41, 96, 99, 100, 101, 103, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 122, 138, 154, 164, 182, 201, 206, 215, 232, 238, 244, 245, 279, 344, 382, 392, 398, 399, 426, 428, 455, 457, 466.
Rákóczi-felkelés 204–205.
Rákóc ligete 460.
Rákos 336.
Rákospatak h. (Ugocsa m.) 17.
Raksa h. (Szatmár m.) 253.
Rakottyahát 533.
Rakottyas berek 315.
Rakottyas patak 427.
Rakuszve h. (Ugocsa m.) 452. L. *Rakasz*.
Ráró sziget 373, 428, 488.-
Ravaszmező h. (Máramaros m.) 374.
Ravasz tövise 373.
Redmec, -hát 465.
Rednek p. 398, 465. L. *Radnok* is.
Rednekhát, -köz, -oldal 465.
 református vallás 161.
Régi falu helyén 488.
Régi gyepű mellett 488.
Régi malom út, -útja 305, 407.
Régi szopányos híd 406. L. még *Szopányos*.
Régi Tiszajárás 509.
Rekely 330.
Rekesz 414.
- Reketye* 330, 340, 362, 475.
Reketyehát. 412, 475, 533.
Reketyehát szurdoka 533.
Reketye mellett 412.
Reketyeoldal 335.
Reketyés 315, 335.
Reketyéspatak 427.
Reketyeszeg 412.
Répás gyepű 413.
Restás hát. 544.
Reszege h. (Szatmár m.) 253.
Reszteka malom 532. L. még *Rosztoka*.
Rét alja 441.
Rév hely 369.
Révtelek 515.
Rév útja 432.
Ricie 510.
Ricse h. (Szatmár m.) 389.
Rigó láz 466, 467.
Rigó pataka 466, 467.
Rigó szőlő 466, 467.
 robotszolgáltatás 185–188.
Rókalyuknál 511.
Rókamező h. (Máramaros m.) 242, 374.
Rókás 336.
Rókáscséri 304.
Rokoszov h. (Ugocsa m.) 452. L. *Rakasz*.
Romlás 290.
Róság nevű korcsma 435.
Róság mező 340.
Roszos h. (Bereg m.) 242, 243.
Rosztoka h. (Bereg m.) 103.
Rosztoka h. (Ugocsa m.) 17.
Rosztoka, -árka 385.
Rosztoka közt 387.
Rosztoka malom 532. L. még *Reszteka*.
Rothadt patak 467.
Rozgonyi füzes 435.
Rövid szer 433, 496.
Rudas kert 369.
Rudas nyáras 369, 442.
Rudas szőlő 342.
Ruszká h. (Zemplén m.) 8.
Ruszkova h. (Máramaros m.) 8.
 rutén – anyanyelvű lakosság 260; – autochton elmélet 105–106; – falvak nevei 104–105, 110–111; – falvak „Oláhság”-on 120–125, 249; – hatás a síkvidéken 66; – hegyvidéken-falvak felduzzadása 237–240; – te-

- lepülési vidék 63, 95–115; – típusok 107; – vidéken magyarok 110–113, 157, 230–233.
- rutének – hegyvidéken 33, 65; – magyar falvakban 113–115, 157–158, 202; – megjelenése 96–102; – származási helyei 107–108, 241–247; – természetes szaporodása 220.
- rutén nyelv a síkvidéken 226–229, 231.
- rutén-oláh keveredés 121, 124, 158–159, 249–252.
- rutenség – gazdasági életformája 109; gyarapodása 233–247; – művelődési viszonyai 110.
- Ryt* 385.
- Sajó f. 35.
- Sajtos előtt való gorond* 532.
- Sajtos völgy* 533.
- Sajtó szőlő* 430.
- Salánk h. (Ugocsa m.) 7, 32, 63, 64, 65, 66, 99, 112, 113, 139, 145, 147, 150, 154, 158, 162, 164, 173, 187, 192, 194, 196, 197, 201, 206, 211, 213, 222, 227, 228, 244, 245, 257, 258, 259, 275, 342, 344, 345, 396, 398, 415, 426, 427, 456, 460, 461.
- Saláta rét* 518.
- Salba* f. 426. L. *Szalva*.
- Sámpagonya* 503.
- Sánta Márton szőlő* 429.
- Sappanos*, I. *Szappanos*, *Szopányos*.
- Sár* p. 460.
- Sár h. (Szatmár m.) 8, 55.
- Sárad h. (Ugocsa m.) 96, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 109, 111, 277, 382, 428, 454, 455. L. még Alsó-, Felső-sárad.
- Sárdik* hgy. 279.
- Sárdih* p. 460.
- Sárdpataka* (Sárad-) 277, 279, 428, 460.
- Sarkad h. (Bereg m.) 242, 243.
- sarlópénzt kik fizették 142.
- Sárospatak* 335, 538.
- Sárosrév* 316.
- Sárvár h. (Szatmár m.) 82.
- Sasar szőlő* 434.
- Sásas ér* 521.
- Sásas halvány* 304, 508.
- Sásas mély ér* 456.
- Sásas patak* 510.
- Sáshalványi tanya* 304.
- Sas szőlő* 430.
- Sasvár h. (Trencsén m.) 81.
- Sásvár h. (Ugocsa m.) 31., 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 91, 93, 136, 139, 140, 154, 159, 164, 173, 177, 196, 201, 206, 210, 211, 215, 217, 222, 223, 244, 245, 246, 255, 257, 258, 285, 297, 308, 324, 326, 352, 434, 446, 448, 468, 482, 492, 508, 518, 521,
- Sásvári út* 341.
- Sásvár megye 80.
- Sebespatak* 428, 454, 461.
- Sebesvész* 336, 533.
- Sedlice* 39, 503.
- Selišnyj* 461. L. még *Szilestyei* p.
- Selymes* 407.
- Senyő h. (Szabolcs m.) 81.
- serviensek 80–82.
- Sevljus Velikyj h. (Ugocsa m.) 419. L. Nagyszöllős.
- Sibort* 499.
- Sidómező* 257, 427.
- Sikárét* 406.
- Siketotóvány* 336.
- síkvidék jobbágsűrűsége 144–145; – nyelvi viszonyai 226.
- síkvidéken telkek felaprózódása 152; – magyar jobbágság elfogyása 209–221.
- Simirdjug p. 409. L. még Szemerdek.
- Sira rétje* 406.
- Socratascigy* 340.
- Sófalva h. (Mármaros m.) 242, 244.
- Sohaj* 488.
- soltészek 108–109.
- Solva* f. 468. L. még *Szalva*.
- Solvo* e. 466. L. még *Szalva erdő*.
- Sólyomkő ez.* 429.
- Somodi* (Somogyi), -út, -útja 433.
- Somos bikk* 495.
- Somospatak* 283, 357.
- Sonkolyos* 436.
- Sopponos* I. *Szappanos*, *Szopányos*.
- Sósfalu h. (Ugocsa m.) 476. L. még Sós-újfalú.
- Sóskatyó* 311.
- Sóskotyó* 532.
- Sósok útja* 499.
- Sósújfalú h. (Ugocsa m.) 7, 117, 119, 121, 124, 164, 181, 182, 187, 207,

- 238, 244, 249, 250, 374, 475, 431.
Sovány 435.
Soványos kaszáló 435.
Soványos oldal 510.
Soványos szél 331.
Sovány sor 331.
Sovány szer 335, 414, 488, 510.
Stulba e. 37, 38, 384.
 Sucho Potok h. (Ugocea m.) 124. L. még
 Szárazpatak.
Sugatagtó, -völgy 303.
Sulymos tó 305.
Sumoga l. *Szamoga*.
Sumus l. *Somos*.
 Surányi (Csarnavodai) cs. birtokai 54, 165.
Sűrű e. 330.
Sűrű alatt 509.
Sváb falu vége. 534.
Sváb rét 534.
 sváb telepések 256.
Syrdyny sygyt 429.
- Szadapos* 341. L. még *Száldobos*.
 Szajkófalú h. (Bereg m.) 242, 244, 415.
Szakadék mellett 488.
Szakállas barázda 431.
Szalonnás. 543.
 Száldobos h. (Mármaros m.) 242.
Száldobos 414.
Száldobos arrozat 496.
Száldokos hegy 341.
Száldokos köze 533.
Szalva f. 31, 39, 63, 64, 69, 76, 98, 99, 211, 245, 322, 345, 426, 427.
Szalva nevű korcsma 435.
Szidva erdő 466, 468.
Szalvafő 73, 456.
Szalva mezeje, -mező 466, 468.
Szalva mocsara, 428.
Szalvavize 468.
Szamoga 284, 315, 321, 427, 441.
Szamogahát, -i mező 441.
Szamogapalló 441.
Szamogapiszkáros 315.
 Szamoshát 57, 65, 84, 95.
 Szántó h. (Abauj m.) 83, 90, 128, 370, 535.
Szán út 341.
Szányópatak 341.
Szappanos p. 406, 442. L. még *Szopá-*
- nyos*.
Szaporodott szőlő 433.
Szárazcsongova h. (Ugocea m.) 103, 415.
 L. még *Kiscsongova*.
Száraz erdő 521.
Száraz kertek felől 517.
Száraz mocsár 358.
 Szárazpatak h. (Ugocea m.) 117, 119, 121, 121, 127, 131, 139, 147, 154, 164, 182, 207, 231, 232, 245, 249, 250, 251, 436, 477, 483.
Szárabony 294.
Szarkás 355.
Szarkás út 355.
Szaró töviske 510.
Szarvaskő 369, 496.
Szarvaskőszirt 496.
 szarvasmarha – állomány hegyvidéken 183–184; – állomány kismemeseknél 178; – állomány síkvidéken jobbágságnál 184; – tenyésztés hegyvidéken 110.
 Szász h. l. Szászfalu,
 szász hospes községek 32, 144–145, 382.
 szász-magyar közös települések 50–53.
 szászok a Tisza völgyében 38, 43, 48.
 szászok eltűnése 52–53, 159; 255.
Szászéger 290.
 Szászfalu h. (Ugocea m.) 38, 43, 46, 51, 52, 53, 61, 62, 78, 116, 127, 139, 144, 145, 150, 152, 154, 159, 164, 173, 185, 192, 202, 206, 210, 211, 218, 221, 222, 223, 245, 255, 280, 291, 294, 337, 382, 479, 535.
Szászfalusi út 499.
Szászt sziget 385.
Szászvég utca 428.
Szászvégardó utca 428.
Szatmár völgye 474.
Szatmárvölgyelei 474.
Szeben 517.
Szeg, -szeg 290, 302, 303, 304, 305, 316, 317, 331, 335, 336, 340, 341, 344, 355, 358, 373, 406, 407, 408, 412, 413, 426, 443, 474, 492, 496, 503, 504, 507, 506, 509, 510, 511, 515, 516, 517, 518, 543.
 szegények – aránya 152; – kik voltak 150–151; – mint falusi bírók 147; – száma 132, 138–139.
Szegés 474, 488, 492, 511.
 Székely h. (Szabolcs m.) 80.

- Székelydomb* 429.
 székely gyepűőrök 80–82.
Szekerce sz. 433.
Székes (Szikes-) batarcsfő 116, 283.
 Szeklence h. (Mármaros m.) 242, 244, 394.
Szélelucska 466.
Szelepszeg (Szelebszeg) 305, 507, 508, 510, 515.
Széles által, -átaljában 442.
Széles járó 331.
Széles mocsár 290.
Széles szőlő 434.
Szelisfő 456.
 Szelistye h. (Mármaros m.) 241, 461.
Szelpesbikk 495.
Szélvizesköz 467.
 személynévgyűjtés 5.
Szemerdek p. 39, 98, 99, 331, 377, 380, 408, 412, 425, 491, 504, 508, 541. L. még *Simirdjug*.
Szemerdek alatt 504.
Szemerdek forrása 541.
Szemerdek mellett 331, 412, 491, 541.
Szemerdek mező 331.
Szemerdekhát 491.
Szénamező 75, 315, 316, 438, 482.
Szent Ilona kápolna, -szigete 515.
 Szent Lajos kultusz 49, 50.
 Szent László-kultusz 50.
Szenyves, -folyókája 510.
 Széphegy h., később puszta (Ugocsa m.) 117, 118, 124, 291, 358, 436, 477, 483.
Széphegy hgy. 358.
Szép szőlő 433.
Szer, -szer 274, 335, 336, 341, 358, 369, 407, 414, 429, 433, 474, 475, 488, 496, 504, 509, 510, 542.
Szerdékes rét 544.
Szered 362.
 Szerednye h. (Ung. m.) 8.
Sziget 330, 385, 456, 474, 492.
Sziget alja 274.
Szigetdomb 488.
Szigethát 517.
Szigetmező 475.
Szigetre való nyomás 475.
Szigetszelő 434.
 Szikszó h. (Abauj m.) 186.
Szikszó kútja 443.
Szil, fa 377, 538.
Szilas 315, 373, 503, 510, 516.
Szilas alatt 380, 510.
Szilas alja 380, 516.
Szilasi forduló 510.
Szilasmegmocsár 503.
Szilas palaj 304.
Szilvás 317, 432.
Szilvás útja 432.
Szilestyei patakja 461.
 Szirma h. (Ugocsa m.) 75, 76, 77, 79, 82, 87, 89, 90, 91, 93, 139, 140, 141–143, 152, 154, 164, 173, 177, 196, 202, 206, 207, 210, 211, 214, 215, 222, 244, 245, 246, 285, 303, 374, 428, 484, 492.
Szirmai járó 331, 434.
Szirmai szőlő 369, 496.
Szirmai út 435, 475.
Sziuza 304, 507–508. L. még *Ziuza*.
Sziuza dombja, -vápája 507–508.
 szláv – folyó és pataknevek 39; – nevű jobbágyságok száma 153–154, 156–158, 164; – -ok oláh falvakban 120–125, 390; – szórványok megtelepülés előtt 39, 52, 65, 66, 67, 72, 74, 94, 112, 123, 156, 233.
 szolgák 132, 138–139, 150.
 Szolyva h. (Bereg m.) 242, 243, 244, 374, 415.
Szopányos p. 406; – *oldala, -palló* 442. L. még *Szappanos*.
Szóke zúgja 317.
 Szöllősegres l. Egres.
Szöllős felől való nyomás 492.
 Szöllősgyula l. Gyula.
 szöllősi jog 44.
Szöllősi ösvény 414, 492.
Szöllőspalló útja 442.
Szöllősrév 428.
 Szöllősvégárdó h. (Ugocsa m.) 37, 40, 69, 70, 71, 72, 74, 96, 97, 99, 139, 148, 152, 154, 158, 164, 173, 174, 185, 192, 201, 206, 211, 213, 214, 215, 245, 257, 258, 259, 322, 330, 336, 377, 378, 380, 381, 412, 414, 425, 427, 428, 452, 488, 489, 504, 508, 512, 541.
Szöllő út 407, 442.
 Szuhabronyka h. (Mármaros m.) 41, 427.
Szukova p. 461.
Szurdok, -szurdok 330, 336, 442, 509, 533.

- Szűcs mocsár* 358.
- Táborhely* 435.
- Taboryšče* 435.
- tájviszonyok 29–34.
- taksások 187.
- Tálagy alja, -mező* 442.
- Tamás vára 281.
- Tamásvárálja h. (Ugocsa m.) 56, 57, 58, 60, 61, 62, 127, 137, 139, 152, 154, 155, 158, 164, 185, 207, 211, 212, 213, 214, 222, 223, 245, 281, 283, 284, 359, 363, 369, 401, 447, 448, 493, 522.
- Tamás szeg* 373.
- Táncos nyáros* 544.
- Taracköz h. (Mármaros m.) 242.
- Tarna h. (Ugocsa m.) 118, 119, 120, 121, 123, 127, 131, 147, 358, 394, 436. L. még Kis-, Nagytarna.
- Tarna p.* 118, 438. L. még *Torna*.
- Tarnavidék 119, 147, 292, 295, 306, 400, 436, 478.
- Tarnóci szőlő* 430.
- társadalmi megoszlás – jobbágyságnál 138–139, 146–152, 163–164, 179–188; – nemességnél 132–137.
- Tartolc h. (Szatmár m.) 8, 253.
- Tatár Geci forrás* 284.
- tatárjárás 38, 39.
- Tatárjáró* 456.
- Tatárnyáras* 358.
- tatárpusztítások 198, 200–202, 205–208.
- Técső h. (Mármaros m.) 422.
- Téglavető* 336.
- Tekeháza h. (Ugocsa m.) 53–54, 83–84, 127, 128, 139, 150, 154, 158, 164, 207, 210, 211, 218, 220, 221, 222, 223, 244, 245, 246, 259, 294, 385, 496.
- Tekeházi rév* 433.
- Tekenős folyása, -hát, -között* 508.
- Tekenős szeg* 509.
- Tekerés p.* 93, 290, 316, 380, 495, 504, 517.
- Tekerés Batár* 290, 316.
- Tekerés erdő* 316, 482.
- Tekeréshát* 517.
- Tekerés között* 380.
- Tekerésláz* 496.
- Tekerés mellett* 504.
- Tekeréspart* 496.
- Tolok, Telki l. Csepe.
- Telek* 387, 455.
- telekátlag a megyében 180–183; – a hegyvidéken 240.
- Tekeföld* 455.
- Telektő pataka* 521.
- település kezdetni 35–36.
- Telki h. (Ugocsa m.) 83, 408, L. Csepe.
- Temető* 432.
- Temetőn felül* 358.
- Temető utca* 432, 433.
- Temus, Temusy 80.
- Tengeri tó, -vápája* 341.
- Terebes felől való mező* 369.
- Terebesi forduló* 283.
- Terebesi mezőszél* 283.
- területi megoszlása a jobbágyságnak 137–146, 181–182, 184–185.
- Teutelek* 515.
- Theulg l. Tölgy.*
- Thornia p.* 93. L. még *Tarna*.
- Thycze l. Tice.*
- Tiberis szőlő* 468.
- Tice p.* 303, 432.
- Ticehát* 511.
- Tice tövise* 432, 434.
- Tice útja* 434.
- Tice vápája* 432, 434.
- Tisza – kiöntései 30, 31, 386; – mederváltoztatásai 285, 303, 386, 409. 446; – mentén első települések 37; – hospesek 44, 48: – -n rév 44; völgy tájviszonyai 32; – völgy vázlata 45.
- Tiszabecs h. (Szatmár m.) 467.
- Tiszaborsovaköz 62.
- Tiszabökény l. Bökény.
- Tiszafarkasfalva l. Farkasfalva.
- Tisza felől való kert* 433.
- Tisza felől való mező* 335.
- Tisza felől való nyomás* 491.
- Tisza felől való sor* 517.
- Tiszahagyás* 510.
- Tiszahát* 304, 488, 509, 518.
- tiszaháti nyelvjárás 89.
- Tiszajárás* 509.
- Tiszakeresztúr h. (Ugocsa m.) 139, 148, 149, 154, 164, 173, 174, 185, 196, 201, 207, 210, 211, 215, 245, 246, 257, 258, 323, 326, 330, 376, 377,

- 380, 408, 412, 413, 425, 426, 491, 199, 508, 509, 515, 517, 541.
- Tisza* 511.
- Tisza kirva l. Kirva.
- Tiszántúl* 488.
- Tiszapéterfalva 499. L. Péterfalva.
- Tiszasásvár 469. L. Sásvár.
- Tisza sorja* 517.
- Tiszaszedő szőlő* 430.
- Tiszaszirma 485. L. Szirma.
- Tiszaújhely h. (Ugocsa m.) 7, 69, 70, 72, 74, 139, 145, 152, 154, 158, 164, 173, 174, 196, 207, 210, 211, 215, 245, 246, 257, 258, 259, 304, 305, 323, 326, 330, 377, 380, 408, 409, 412, 413, 421, 425, 426, 444, 474, 491, 492, 503, 504, 505, 515, 516, 517, 518, 541.
- Tiszaújlak h. (Ugocsa m.) 7, 69, 70, 72, 74, 139, 145, 152, 154, 164, 166, 173, 174, 187, 196, 201, 207, 210, 211, 215, 227, 228, 229, 245, 246, 256, 257, 258, 259, 305, 323, 326, 331, 380, 409, 413, 426, 444, 504, 508, 509, 510, 511.
- Tisza út, -útja* 435.
- Tisza utca* 428.
- Tisza vize* 425.
- Tivadar h. (Ugocsa m.) 75, 76, 77, 78, 79, 83, 85, 86, 87, 89, 91, 93, 136, 139, 140, 154, 155, 164, 173, 176, 177, 178, 179, 187, 195, 196, 207, 210, 211, 215, 224, 229, 245, 246, 280, 290, 297, 307, 316, 332, 336, 342, 357, 358, 363, 448, 474, 518.
- Tivadari út* 355.
- Tóág* 414.
- Toborzik* 511.
- Tód, árka* 336.
- Tóerdő, -erdeje*, 468.
- Tófark* 475.
- Tó farkában* 517.
- Tó felől* 412.
- Tóhát (Tódhát)* 335, 336.
- Tóhát* 516.
- Tokonhajtó* 341.
- Told* 521.
- Tormásvölgy* 302.
- Torna* p. 39, 123, 358. L. még *Tarna*.
- Tornatelek h., később puszta (Ugocsa m.) 38, 39, 45, 46, 48, 49, 84, 118, 120, 355, 356, 358, 394, 479, 483, 521.
- Tószeg* 304.
- Tót hídja* 335.
- Tót oldal* 335.
- tótok 233.
- Tó vége* 336.
- Tőke palló* 544.
- Tőkeforrás útja* 434.
- Tökés h. (Bereg m.) 242, 243, 244.
- Tőkés (Tökös)* 442.
- Tölgy* 285.
- Tölgyes ér* 521.
- Tölgyes völgy* 315.
- török nevű jobbágyok 153–154, 159, 255.
- török pusztítások 198–199.
- Törés előtt* 488.
- Törös teleke* 504.
- Törvényfánál* 442.
- Tövissed* 316.
- Tövises közt* 431, 434.
- Tövises láz* 521.
- Töviskert* 431, 434.
- Tövis mellett* 431.
- Tőtés* 414.
- Tőtés sor* 517.
- Tsomoga* l. *Szamoga*.
- Tsorgo* l. *Csorgó*.
- Tsörös* l. *Csűrös*.
- Tsuhos* l. *Csuhos*.
- Túr* f. 31, 39, 55, 76, 89, 94, 116, 117, 211, 245, 283, 364, 401, 448, 522, 532.
- Turc* h. (Ugocsa m.) 56, 60, 95, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 139, 154, 164, 173, 182, 183, 192, 207, 215, 245, 248, 250, 253, 390, 447, 522.
- Turc* p. 39, 60, 76, 116, 117, 120, 123, 129, 283, 417, 522.
- Túr erdeje fele való forduló* 407.
- Turfalva h. 191.
- Turkal* 374.
- Túrrafüggő sz.* 532.
- Túrterebes h. (Ugocsa m.) 7, 32, 41, 55, 56, 63, 94, 95, 139, 145, 150, 152, 154, 156, 159, 162, 164, 173, 175, 188, 196, 200, 203, 207, 211, 212, 215, 222, 244, 245, 247, 249, 252, 256, 283, 284, 369, 374, 389, 407, 448, 495, 525.
- Túrvékonya h. (Szatmár m.) 253.
- Tügyes palaj* 511.
- Udvari h. (Szatmár m.) 6, 9, 253.
- Ugar előtt, -oldal, ugaron alól* 432.

- Uगतó erdő 321.
 Uglya h. (Mármáros m.) 242.
 Ugocsa h., később pusztá (Ugocsa m.) 32, 38, 51, 78, 357, 534.
 Ugocsa Anonymusnál 37.
 Ugocsaardó I. Feketeardó.
 ugocsai districtus 36.
 ugocsai királyi uradalom 37, 38, 57.
 Ugocsakomlós I. Komlós.
 Ugocsa megye – -ben királyi erdőispánság szervezése 37; – királyi vadastereület 36, 37; – szervezése 36; – településeinek kezdetei 35–36; – területváltozásai 41.
 ugocsai nemesek (nobiles de Ugacha) 40, 78.
 Ugocsarosztoka h. (Ugocsa m.) 17.
 Ugocsaszásza h. (Ugocsa m.) 51, 479. L. még Szászfalu.
 Újfalú I. Ilonokújfalú és Sósújfalú.
 Újfalusi út 435.
 Új gyepű mellett 488.
 új házak (nova domus) száma 132, 138–139.
 újház-asok kik voltak 148.
 Újhelyi cs. birtokai 71, 96–102, 109.
 Újhelyi szegés 511.
 Újhelyi út 330.
 Újlaki gyepű 516.
 Új láz 441.
 Új Sásvár 474.
 Új temető 443.
 Új törés 488.
 Űkurfeu I. Űkörfő.
 Ungoro 492. L. még Ongoró.
 Urbánusvölgye 283. L. még Orbányos.
 úrbéri szolgáltatások 185–188.
 úrbérrendezés 3, 21, 30, 180; – adatai csoportosításban 163–164.
 Űrmező h. (Mármáros m.) 242, 394.
 Űrkerete 467.
 Űrszer 407.
 Uswen I. Űsvény.
 Utas 504.
 Űdülő föld 373, 413, 492, 509.
 Űsgepatak, -hát 504. L. még Iske.
 Űszfő I. Űzfő.
 Vadalmás 341.
 Vadászi sor 442.
 Vadkert 385.
 Vajdák 126.
 Vajda dombja 434.
 Vájás, mellett 435.
 Vajna 467.
 Vajnág h. (Mármáros m.) 242, 244.
 valachalis falvak 53, 103, 105, 114, 115, 119–120, 128.
 Valaioszer 274.
 Valkan 413.
 Valóc (volóc, valorc) 385, 499.
 Valócközép 385.
 Vápa, -vápa 317, 341, 412, 413, 414, 430, 432, 433, 434, 435, 455, 474, 475, 488, 499, 507, 510.
 Vápa mellett 432, 488.
 Vápaszélen 488.
 Váraljai határ mellett 274.
 Várberke 442.
 Várfali (várfel) paraszt 304, 507, 511.
 Várparaszt 304.
 Varga domb 407.
 Várhegy 434.
 Vári h. (Bereg m.) 37, 375.
 Varjas 443.
 várjobbágyok 79, 82.
 Városkerek 521.
 Várszeg 303.
 Várúta 344.
 Vásáros út 315, 317.
 Vaskapu 543.
 Vaskarónál 407.
 Vasvári h. (Szatmár m.) 55, 253.
 Vaszok 433.
 Vedere p. 377, 541.
 Vedre oldala 541.
 Vékás rekesze 414.
 Veléte h. (Ugocsa m.) 7, 38, 76, 83, 128–129, 139, 154, 164, 182, 201, 207, 231, 232, 238, 244, 245, 249, 250, 370, 535.
 Veléte p. 128, 129, 538.
 Velika Csengava h. (Ugocsa m.) 111, 415. L. még Nagycsongova.
 Velyvás, -hát 516.
 Vendég gátja 341, 362.
 Vén Sásvár 474.
 Verbóc h. (Ugocsa m.) 38, 68, 69, 70, 72, 74, 139, 145, 150, 154, 164, 173, 174, 196, 207, 211, 213, 214, 215, 243, 245, 297, 323, 326, 330, 332, 344, 345, 376, 377, 380, 381, 408, 412, 425, 426,

- 491, 504, 508, 510, 538.
Verbőc p. 9, 64, 72, 93, 98, 99, 322, 326, 345, 377, 426, 541.
Verbőcfa 543.
Verbőc felől való nyomás 492.
Verbőci nyomás 492.
Verbőcke 475.
 Veréce h. (Ugocsa m.) 44, 46, 53, 54, 127, 128, 139, 144, 150, 154, 158, 164, 207, 210, 211, 219, 220, 221, 222, 223, 244, 245, 246, 259, 294, 382, 448, 455, 479, 544, 549.
Veréci gyepű alatt 385.
 Verecke h. (Bereg m.) 242, 243, 244, 415.
 Veresmart h. (Ugocsa m.) 7, 99, 114, 115, 139, 154, 157, 158, 162, 164, 181, 185, 190, 192, 201, 207, 209, 230, 238, 244, 245, 256, 374, 387, 392, 428, 448, 454, 455, 456, 547.
Veres szőlő 467.
 Verhovina 6, 107, 243.
Vérvölgy 362.
Vész 369.
Vész dombja 369.
Vészdiülő 369.
Vészes 317.
Vész fele való mező 369.
Vészmező 369.
Vészoldal 369, 533.
Vesztegő l. *Esztegő*.
Vésztorok 369.
 Vezend h. (Szatmár m.) 253.
 Vihorlát -Gutin hgy. 32.
Villongó erdő 434,
 Vinsore 484.
Virághegy 443.
Virág vára 443.
 Visk h. (Mármaros m.) 41, 56, 70, 116, 281, 283, 291, 378, 409, 452, 489, 505, 511.
Viszketeges hát 515.
Vízköz, -i oldal 467.
Víz között 467.
Vízmosás 336.
Vojnafő 427.
 vlachok 103–105, 109, 119–120, 126.
 Vláhova h. (Ugocsa m.) 444. L. Ölyvös.
 Vujhelj h. (Ugocsa m.) 507. L. Tisza-újhely.
Vusycze hgy. 461.
 Vysnyj Sard h. (Ugocsa m.) 347. L. Felsősarad.
 Welikoj Söllyüs h. (Ugocsa m.) 41. L. Nagyszöllös.
 Weraczin h. (Ugocsa m.) 544. L. Veréce.
Wlvesfekuspataka 274.
Wztuke p. 315, 316.
Zab patak 461.
 Zadnya h. (Mármaros m.) 242, 244, 392.
Zakvölgye 520.
 Zarbabon l. Szárbábony.
 Zariča h. (Ugocsa m.) 111, 274. L. Alsókaraszló.
 Zaskas 73, 455.
 Zathmar l. Szatmár.
 Zawadka h. (Ugocsa m.) 111, 388. L. Kiscsongova.
 Zegys l. Szegés.
 Zeke völgye 474.
Zékut, Zékuta, Zékutahát 330, 335. L. még Ékuta.
Zemszeo, Zemtheo 487.
Zeremhegy 549.
 Ziuza 507. L. még *Sziuza*.
 Zomoga l. Szamoga.
Zoppanos l. *Szappanos, Szopányos*.
 Zug 317, 336.
Zugoly 336, 434.
Zugoly út 380.
Zurkonde láza 412.
Zuta 305, 335.
Zutahál 330.
 Zsadány h. (Szatmár m.) 253.
 Zsaró 331.
 zsellérek 132, 138–139, 163–164, 150, 224.
 zsidók 163–164, 257–259, 260, 512.

LA DÉMOGRAPHIE HISTORIQUE DU COMITAT UGOCSA

Description du comitat. Dans le système de l'Etat hongrois les comitats sont des organes particuliers, autonomes et administratifs. Sur le territoire de la Hongrie historique., avant la démarcation des nouvelles frontières par le traité de Trianon, il y avait 63 comitats dont les origines remontent, la plupart du temps, à l'époque de Saint-Etienne (997–1038), fondateur de l'organisation politique du pays. Le comitat Ugocsa appartient pourtant à la catégorie de ceux qui, situés dans la région frontière du nord-est, ne furent peuplés et politiquement organisés qu'à une date ultérieure. En ce qui concerne le comitat Ugocsa, les premières traces d'une organisation départementale ne remontent qu'à la, seconde moitié du XIIe siècle. Ce comitat, avec sa superficie de 1213 km, est un des plus petits de la Hongrie historique. En 1910, date du dernier recensement hongrois, il avait 91755 habitants. Situé au pied des Karpathes dits „Boisés” (Erdős Kárpátok, Waldkarpathen), dans la région du cours supérieur de la Tisza, il est traversé de l'est à l'ouest par cette rivière qui atteint la grande plaine hongroise (Alföld) sur le territoire du comitat. A l'ouest c'est la plaine, mais à l'est, au nord et au sud de la Tisza s'élèvent des montagnes dont la hauteur dépasse souvent 800 mètres. Ces montagnes étaient couvertes jusqu'aux derniers temps par d'immenses forêts de hêtre et aussi de chêne, tandisqu'à l'ouest, sur les deux rives de la Tisza il y avait des marais dont l'étendue fut sensiblement réduite par suite de la régularisation des eaux. Depuis la conquête arpadienne, c'est-à-dire depuis plus de mille ans ce comitat faisait partie de la Hongrie historique. Le traité de Trianon l'arracha quand même à la patrie ne lui réservant qu'un coin de terre inhabité de 0.1 km et rattachant la partie du nord à la Tchécoslovaquie, et celle du Sud, la plus petite, à la Roumanie. Vers la fin du régime hongrois le comitat comptait 70 communes.

But de l'ouvrage. L'auteur se propose d'examiner les conditions ethniques de la population de ce comitat à travers l'histoire. Il remonte d'abord aux origines du système de colonisation qui n'est guère antérieur à l'arrivée des Hongrois, et

ensuite il passe en revue toutes les étapes de l'évolution jusqu' à la réglementation des censives sous Marie-Thérèse, dans la seconde moitié du XVIIIe siècle. Il a cru nécessaire de s'y arrêter parce qu'à cette date les documents relatifs à la réforme des censives permettaient d'avoir un tableau synoptique et systématique de toutes les communes du comitat. Cette date était d'autant plus favorable parce qu'à ce temps-là, vers 1760–70, les grandes poussées de la migration des nationalités, établies dans les régions particulièrement ravagées de ce pays qui venait d'être délivré du joug ottoman, commençaient déjà à occuper leur place définitive en Ugocsa et ailleurs, d'où résulta la cristallisation progressive des nouvelles frontières linguistiques. Outre les Hongrois qui furent les premiers à s'établir dans ce comitat, on y trouve plus tard un nombre considérable de Ruthènes et de Roumains et même quelques débris d'Allemands. Nous examinerons tout d'abord la date et les conditions de leur installation ainsi que leurs proportions numériques, sujettes à d'importantes variations au cours de l'histoire. Comme les conditions ethniques devaient subir sans cesse l'influence de toutes sortes d'autres facteurs, nous avons jugé nécessaire de tenir compte dans notre exposé aussi des données relatives à l'histoire des propriétés et à l'histoire sociale, politique et économique du comitat. Pour l'importance et les connexions multiples de ces divers facteurs le comitat Ugocsa fournit quantité d'excellents exemples étant donné qu'il est situé à la frontière linguistique du hongrois, du ruthène et du roumain et qu'il réunit sur son territoire des cas extrêmes aussi bien au point de vue de la topographie des colonisations que par rapport à l'histoire des diverses couches sociales.

Pour satisfaire à tous les besoins d'une synthèse aussi vaste et fondée sur des investigations aussi étendues, l'ouvrage est divisé en deux parties dont la première est consacrée aux résultats et aux conclusions de nos recherches tandis que la seconde contient les données elles-mêmes, c'est-à-dire la matière de la documentation. Comme la première est un essai de synthèse appuyé sur les données de la seconde, il paraît peut-être superflu de publier aussi ce recueil de matériaux. Nous avons quand même préféré procéder de la sorte puisqu'il s'agit d'un ouvrage relatif à l'histoire des nationalités, qui, en défaut d'une documentation facilement contrôlable, pourrait être, comme d'autres travaux de ce genre, accusé de parti-pris et de manque d'objectivité. En soumettant aux lecteurs tous les matériaux sur lesquels s'appuient nos résultats, nous donnons occasion au contrôle et en même temps nous restreignons l'ensemble des problèmes au domaine purement théorique des questions de méthode. Par ce procédé nous espérons faciliter et compléter la-

tâche de la critique objective et scientifique. Eu outre, nous sommes d'avis que les données de la seconde partie, qu'il était impossible d'insérer toutes dans la première, étant donné le caractère synthétique de celle-ci, rendront encore certainement de bons services aux diverses branches de l'historiographie.

Méthode. Conformément au but que nous nous sommes assigné, notre tâche consiste à établir, quelles populations ont habité ce territoire depuis le commencement de la colonisation.

Il faut savoir qu'à l'époque dont il est question dans cet ouvrage, on ne faisait guère en Hongrie de relevés statistiques ni d'autres énumérations indiquant, à un moment donné, par personne les habitants ou les chefs de famille et de ménage, etc. Toutefois on rencontre de nombreuses conscriptions et d'autres documents qui contiennent des données précieuses sur les membres de tel ou tel groupe ethnique d'une commune, indiquant, dans la plupart des cas, même le nom de chaque individu. Ces conscriptions d'utilité pratique et parfois aussi d'autres sources de ce genre peuvent être considérées comme exhaustives par rapport aux collectivités sociales qu'elles embrassent. Pour le comitat Ugocsa, nous avons avant tout les listes dressées de 1567 à 1574 pour la levée de l'impôt, qui donnent les noms des propriétaires et des serfs, ceux-ci étant la majorité de la population. De 1565 à 1716 on peut utiliser avec profit aussi les listes faites presque annuellement pour la levée de la dîme et se rapportant à la paysannerie de la plaine. Ensuite on a les listes des contribuables de 1715 et de 1720, ainsi que les statistiques concernant les serfs, faites en 1774–75 en relation avec les dispositions de Marie-Thérèse concernant les censives. En outre, du XVIe au XVIIIe siècle il y a encore nombre d'autres listes se référant aux gentilshommes avec ou sans domaine et aux serfs, tandis que pour l'époque antérieure nous n'avons à notre disposition que des données plus ou moins éparses. Ces listes et ces données éparses, par le titre même du document où elles se rencontrent, montrent nettement leur destination, et indiquent aussi la couche sociale d'une commune à laquelle elles se rapportent. Au point de vue numérique nous les avons utilisées telles quelles évitant toute tentative de déterminer par leur multiplication le nombre total des habitants d'une commune et de fonder nos constatations et nos comparaisons sur ces chiffres de probabilité. Ces calculs ne nous rapprochent guère de notre but et étant incontrôlables, ils peuvent donner lieu à toutes sortes d'erreurs. Dans un ouvrage relatif aux conditions ethniques de la population, nous avons d'autant moins besoin de ces chiffres hypothétiques parce que derrière les noms et les chiffres donnés par les conscriptions, il y avait toujours des communautés plus petites (famille, mai-

sonnée) qui, au point de vue de l'appartenance ethnique et de la nationalité, formaient certainement des unités.

Les conclusions relatives à la répartition des nationalités et des couches sociales s'appuient avant tout sur l'analyse des noms de personnes et des noms de lieux attestés dans les documents indiqués ci-dessus. A cet égard nous n'avons fait que suivre le seul chemin praticable des recherches concernant l'histoire des nationalités.

Par le classement des noms de personnes selon les langues d'origine, nous avons tâché d'établir la provenance de leur forme linguistique. Comme ce classement devait aboutir à des conclusions sur la langue et aussi sur la nationalité de telle ou telle communauté sociale, il a paru nécessaire de ranger parmi les incertains non seulement les noms d'origine inconnue, mais aussi tous ceux dont la forme, et la signification renferment une contradiction évidente ou à tout le moins la possibilité d'une contradiction. Ces noms de personnes de caractère incertain se laissent partager en plusieurs groupes bien distincts:

1. Il y a d'abord des noms de personnes dérivés de noms de peuples, dont la forme linguistique exactement déterminable ne s'accorde pas avec la nationalité indiquée par elle. Dans le comitat Ugocsa cette catégorie est représentée surtout par des noms ethniques qui sont attestés sous une forme hongroise: Cigány, Kozák, Lengyel, Muszka, Német, etc. En rangeant ces antroponymes parmi les incertains, le principe de l'analyse ethnique fut appliqué au détriment de la proportion numérique des noms hongrois. Toutefois il est à peine discutable que les premiers porteurs de ces noms les avaient reçus d'après leur nationalité réelle quoiqu'exceptionnellement on puisse compter aussi sur la concurrence d'autres facteurs. La restriction que nous venons de faire, n'empêche naturellement pas de ranger les noms de personnes dérivés de noms de peuples où cette contradiction n'existe plus, sous la rubrique correspondant à la forme et à la signification.

2. Les noms de familles dérivés de noms de lieux figurent également parmi les incertains si la forme linguistique, c'est-à-dire la manière de la dérivation est en contradiction avec la nationalité de la population de la commune indiquée par le toponyme en question. Il faut supposer que la famille portant ce nom d'origine toponymique, provient en effet de la localité à laquelle son nom fait allusion. Cependant il arrive souvent le „village d'origine” n'est pas habité par la même nationalité que celui où le nom de famille prend naissance. Si quelqu'un émigre d'un village slave pour s'établir parmi des Hongrois, son nom donné par ceux-ci, mais renfermant une allusion à son „village d'origine”, aura certainement une forme hongroise. Au

point de vue formel ce sont certainement des noms hongrois, mais nous avons quand même préféré les ranger parmi les incertains même si le „village d'origine” n'était qu'en partie habité par une autre nationalité.

Comme plusieurs communes habitées, le eus échéant, par des nationalités diverses, portent souvent le même nom, ce procédé n'est justifié que dans le cas où le „village d'origine” peut être déterminé avec une grande chance de probabilité. On y réussit dans la majorité des cas puisque selon notre expérience fondée sur les matériaux publiés dans cet ouvrage, parmi les villages au nom semblable celui d'où le nom de famille est dérivé, est toujours à chercher dans le voisinage de la commune où la personne en question s'est établie. Aussi d'autres faits nous ont amené à constater que les migrations des serfs qui constituaient la majorité de la population, se déroulaient en un espace fort peu étendu et qu'il est presque toujours à supposer que tel ou tel serf porte le nom d'un village voisin et non pas celui d'un village éloigné. Si parmi les villages au nom semblable, plusieurs se trouvent dans le voisinage du lieu de l'attestation, le nom de famille est également considéré comme incertain même si dans certains cas il y a un accord parfait entre la nationalité du peuple et la forme linguistique de la dérivation.

Dans nos constatations relatives au caractère ethnique des „villages d'origine” du comitat Ugocsa remarquons qu'à cet égard nous avons fondé notre opinion avant tout sur nos expériences personnelles dues précisément à nos investigations. Nous n'avons jamais perdu de vue que les conditions ethniques pouvaient subir des changements profonds au courant des âges et que, pour citer un exemple, nombre de villages hongrois commencèrent à se ruthéniser après la dévastation de 1657. Les noms de famille dérivés des noms de lieux de ce genre, devaient s'ajouter, eux aussi, à la catégorie des noms incertains.

Quant au caractère ethnique des autres villages, situés au-delà des frontières du comitat Ugocsa, nous avons tâché de l'établir selon le caractère linguistique des données y relatives des relevés statistiques de 1773. Bien que ces villages aient pu subir également des changements ethniques à une époque antérieure à 1773, il était impossible d'en tenir compte, en défaut de toute documentation. En tout cas c'est le pourcentage de l'élément hongrois qui se trouve diminué par le manque des données s'y rapportant, car du XVIe au XVIIIe siècle ce sont bien les Hongrois qui ont perdu du terrain près de la haute Tisza, parallèlement à l'expansion des Ruthènes et des Roumains descendus des montagnes. Les noms des villages qui servent de base à la formation de ces noms de famille considérés comme incertains, sont énumérés dans l'Appendice.

3. Parallèlement au classement des noms de famille d'origine toponymique, nous avons rangé parmi les incertains les noms de famille dérivés des noms d'unités géographiques plus étendues (noms de régions, de pays, etc.).

4. Les noms de famille dérivés de noms de profession ou de noms de baptême qui, sous la même forme phonétique ou en des variantes très semblables se rencontrent dans la langue de plusieurs nationalités du comitat (hongrois, ruthène, roumain), sont classés selon le caractère ethnique du village où ils sont attestés: ce qui veut dire que dans les villages hongrois, ils sont considérés comme hongrois, dans les villages ruthènes, comme ruthènes, etc. tandis que dans les villages habités par une population mixte ils figurent parmi les incertains.

Voici les noms de baptême usités en Ugocsa qui sont communs à plusieurs langues à la fois et qui s'emploient aussi comme noms de famille:

Hongrois – slave – roumain: *Ádám*, *Damján* (Demjén), *Dániel*, *Dávid*, *Éliás*, *Fülep* (Filep), *Gáspár*, *Ignác*, *Iván*, *Izsák*, *Jakab*, *János*, *Katalin*, *Kozma*, *Kristóf*, *Lázár*, *Lukács*, *Márkus* (Markos), *Mathia*, *Mihály*, *Miska*, *Péter*, *Salamon*, *Simon*.

Hongrois – roumain: *Bán*, *Bogdány*, *Dancs*, *Karácsony*.

Slave – roumain: *Dán*, *Joszip*, (*Joszip*), *Jurko*, *Kosztá*, *Trifon*.

Dans les villages habités par une population mixte ces noms ont été qualifiés d'incertains, malgré les variétés graphiques de caractère nettement hongrois, slave ou roumain. Il n'est pas douteux que ces flottements reflètent moins la nationalité des familles en question que plutôt celle de l'auteur de la source écrite. Si le nom *Daniel* était usité parmi les Roumains sous la forme *Daniil*, un scribe hongrois pouvait très bien l'interpréter comme *Daniel*. De même il était toujours possible qu'un scribe slave rende le hongrois *Filep* par le slave *Filip*.

5. La classe des noms de caractère incertain embrasse encore les noms attestés sous une forme hongroise mais qui a) ont des correspondances plus ou moins exactes en ruthène et en roumain ou qui b) ont passé comme mots d'emprunt dans le ruthène et le roumain de Hongrie.

6. Enfin nous avons pris pour incertains a) les noms de baptême usités tout seuls (sans patronyme) et attestés sous une forme latinisée, (ex. *Petrus*, *Petrus filius Joannis*) qui ne relèvent rien quant à l'origine ethnique; b) quelques noms de dignités attestés sous une forme hongroise mais répandus aussi parmi les nationalités non-magyares; c) quelques noms usités surtout dans les régions habitées par des Roumains et des Ruthènes qui n'ont revêtu leur forme, magyarisée que dans la bouche des Hongrois y établis ou sous la plume du scribe;

d) tous les noms qui n'ont pas un caractère linguistique déterminable, soit par suite de leur origine incertaine, soit à cause des rapprochements possibles avec, plusieurs groupes ethniques.

En appliquant toutes ces discriminations on a bien entendu, considérablement augmenté le groupe des noms de caractère incertain. Il est incontestable qu'au moyen d'hypothèses très vraisemblables, on aurait pu attribuer un bon nombre de ces patronymes à telle ou telle nationalité. Toutefois ce procédé aurait donné lieu à des contradictions entre la forme linguistique et l'appartenance ethnique de certains noms. Nous avons d'autant moins besoin de cette méthode fort risquée parce que par la sélection des noms incertains nous avons déjà évité l'inconvénient d'augmenter indûment le pourcentage de quelque autre nationalité tout en assurant la possibilité de tenir compte, s'il y a lieu, aussi des noms rangés dans la catégorie des incertains.

Même après ces rectifications les résultats de l'analyse ethnique restent discutables si l'on admet que les noms de famille ne sont pas choisis par leurs porteurs mais par les autres habitants. Cependant cette objection est facile à réfuter. Comme nous cherchons à déterminer le caractère ethnique tel qu'il se révèle par l'anthroponymie d'une communauté, aussi les constatations relatives à la langue du milieu d'un certain nom peuvent nous fournir des renseignements précieux. En même temps rien ne nous autorise à dire qu'un nom caractérise le milieu et non pas l'individu qui le porte. Il est certain que les noms de famille permettent très souvent d'en conclure à la nationalité de leurs porteurs car autrement comment expliquer que dans les villages de caractère ruthène et roumain du comitat Ugocsa on relève dès les XVe et XVIe siècles des noms purement hongrois, que dans les villages hongrois on rencontre des noms ruthènes et roumains et que dans une commune jadis hongroise, mais plus tard ruthénisée, certaines familles sont restées longtemps fidèles, malgré le milieu ethnique, à leurs noms hongrois? Il est évident que dans tous ces cas-là, il n'existe aucun rapport direct entre le caractère du nom de famille et l'influence du milieu linguistico-ethnique.

Tout porte donc à croire que les noms de famille ne sont pas nécessairement caractéristiques pour le milieu où ils se rencontrent, mais seulement pour la communauté où ils ont pris naissance, étant appliqués à une personne ou à une famille. Une fois cristallisés, ces patronymes ne se soumettent plus à l'action des conditions spatiales et temporelles; au contraire, ils restent attachés à une famille par des générations, à travers toutes les vicissitudes de l'histoire. On peut dire qu'en Ugocsa la forma-

tion et la fixation des noms de famille eut lieu en général au XVe siècle aussi bien dans la noblesse, que parmi les serfs.

Si la cristallisation des noms de famille s'était complètement achevée au XVe siècle, on pourrait considérer aujourd'hui tout nom comme un indice sûr pour l'entourage linguistique des ancêtres de la famille au moment de la formation de son nom. Étant donné que la fixation d'un patronyme demande généralement 2–3 générations, on pourrait supposer que pendant un séjour aussi prolongé au sein d'un autre groupe ethnique, la famille en question en ait déjà adopté la langue et la conscience collective et que, malgré son origine étrangère, elle se soit entièrement assimilée à la communauté nouvelle.

Il n'en pas moins vrai que le processus de la formation et de la fixation des noms de famille ne s'était achevé ni au XVe siècle, ni au cours des siècles suivants. A côté de la couche plus ancienne qui reste fidèle à son nom, on peut observer partout la présence d'une couche plus récente qui comprend les personnes et les familles portant des noms nouveaux. Nos recherches permettent d'établir qu'après la formation des noms de famille au XVe siècle, ce sont surtout les déplacements des habitants qui donnent lieu à des changements de nom. Dans les villages où la population reste stable, aussi la patronymie montre une stabilité analogue, abstraction faite de quelques cas sporadiques. La situation est tout autre là où les migrations des habitants ont produit des changements profonds. On observe d'une part que les nouveaux-venus ne quittent pas aussitôt leurs noms importés ce qui est démontrable par l'apparition spontanée des noms d'origine étrangère (p. e. un *Velicsko* dans un village hongrois), et que d'autre part un nom caractéristique qui d'abord n'était usité que dans un seul village, se répand peu à peu, grâce aux migrations, aussi dans les villages voisins ou très proches. En de nombreux cas on peut même suivre les traces des personnes qui contribuaient à la propagation d'un nom de famille. Parallèlement à ces cas de conservation, on en rencontre bien d'autres qui semblent prouver qu'aussi le milieu récepteur attache souvent des noms nouveaux aux immigrants. Nos recherches deviendraient très douteuses si l'on essayait de classer les néologismes onomastiques collés aux nouveaux-venus toujours d'après leur forme linguistique apparente. C'est justement sur ce point qu'apparaît l'importance des catégories particulières indiquées plus haut. C'est un fait que les immigrants qui quittent leurs noms anciens pour en adopter un autre qui leur est donné par le nouveau milieu ethnique, sont nommés, la plupart du temps, d'après leur *nationalité* considérée comme un signe distinctif du reste de la population. Ce procédé est appliqué jusqu'au moment où la

communauté devient saturée de l'apport étranger à tel point que le nom de peuple employé connue nom de famille ne peut plus remplir sa fonction primitive. Pour citer un exemple, rappelons que, dans la seconde moitié du XVIIe siècle, après les ravages dûs aux longues guerres, à Csepe, village hongrois, les serfs ruthènes sont connus sous le nom de *Orosz* (Russe). En 1666 sur les 22 serfs du village, 8 ont le nom de *Orosz*, tandis qu'au cours des dizaines d'années suivantes quand l'immigration des Ruthènes devient de plus en plus intense, les noms de ce type se font plus rares et enfin disparaissent pour céder leur place aux noms ruthènes proprement dits. Les personnes du nom „*Orosz*” qui pénètrent dans la plaine aux XVe et XVIe siècles, représentent probablement aussi les premiers précurseurs de la descente du ruthénisme montagnard.

Rien ne permet donc de dire que les étrangers portant un nom nouveau se fondent sans trace dans la masse d'une nouvelle communauté ethnique. Quelques-uns d'entre eux conservent bien leur ancien nom, tandis que les autres, s'ils ressortissent à une nationalité différente, sont nommés d'après leur appartenance ethnique. Les noms de ces derniers, nous les avons rangés, conformément à nos principes formulés plus haut, dans la catégorie des noms incertains. Nous avons fait des distinctions analogues pour les noms d'origine toponymique qui gardent le souvenir d'une localité ethniquement différenciée de l'entourage nouveau, dont la nationalité est révélée par la manière de dérivation de ces noms. En dehors de ces deux catégories qui comprennent déjà la majorité des noms d'immigrés, nous avons sélectionné aussi les noms de profession et les noms de baptême qui sont communs à plusieurs collectivités ethniques. C'est ainsi que nous avons réduit au minimum le nombre des immigrés étrangers dont la nationalité ne peut être déterminée par l'analyse des noms conservés dans nos sources écrites. Après ce que nous venons de dire, il est naturel de distinguer deux catégories. La première embrasse les noms anciens qui restent intacts et qui indiquent non seulement le caractère linguistique de la communauté dont les familles portant ces noms avaient fait partie jadis (généralement au XVe siècle), mais encore la nationalité des familles. D'autre part il y a des noms nouveaux qui, créés par une communauté nouvelle, en reflètent le caractère linguistique quoique les familles qui les portent, ne se soient attachées à cette communauté que par leur immigration. Il en résulte que dans les derniers cas la forme linguistique ne s'accorde pas avec la nationalité de son porteur. C'est pourquoi nous avons préféré ranger les noms de ce type parmi les incertains.

Établir pour chaque nom, à quel groupe il ressortit, se-

rait un effort aussi vain que de vouloir déterminer dans tous les cas d'après la forme du nom la nationalité de son porteur. Il va sans dire qu'aucun travail, aucune méthode scientifique ne pourrait satisfaire à pareille attente. Les noms révèlent bien des choses pour le spécialiste de l'histoire ethnique, mais ils ne reflètent que le caractère linguistique d'une communauté et les changements que celle-ci devait subir à travers l'histoire. Les données isolées n'auraient pas de valeur pour nous, si elles ne nous aidaient à reconnaître des phénomènes typiques. Quand ces phénomènes sont bien mis en lumière par le groupement systématique des matériaux, peu importe si une ou deux données sont en effet à leur place dans les cadres de telle ou telle catégorie. Cette méthode bien prudente que nous venons d'esquisser, nous permet de suivre presque pas à pas l'évolution des conditions ethniques, de fixer, conformément aux diverses catégories des noms et en utilisant aussi les résultats d'autres investigations, les limites de l'installation des Hongrois, des Ruthènes et des Roumains, d'établir le moment et l'intensité des poussées de migration, les résultats du mélange de ces peuples et en général tout ce qui peut intéresser dans les rapports mutuels des nationalités les spécialistes de la démographie historique.

Nos résultats, au lieu d'être fondés uniquement sur les noms de personnes s'appuient aussi sur l'analyse des noms géographiques groupés par village. La toponymie qui avait vécu jadis dans la langue, d'une communauté bien distincte, continue à la représenter, malgré les mélanges éventuels. Les racines des toponymes remontent très haut, souvent jusqu'à la première colonisation ce qui s'explique fort bien par le caractère conservateur des dénominations de ce genre. Même si la communauté se mêle d'éléments étrangers, cela ne change en rien la conservation des toponymes puisque les nouveaux-venus les adoptent aussi, souvent sous une forme accommodée au phonétisme de leur langue. L'échange des noms géographiques bien enracinés n'a lieu que dans quelques cas particuliers: si, par exemple, la population est supplantée sans transition par une autre, parlant une langue différente, ou bien si la pénétration de l'élément étranger, après une progression graduelle, avait depuis longtemps imposé sa langue à la population primitive quoique dans ce dernier cas on s'attende plutôt à rencontrer encore quelques vestiges de l'ancienne collectivité linguistique.

L'analyse des noms géographiques, sert non seulement de contrôle et d'appui aux conclusions tirées des diverses catégories antroponymiques, mais il nous fournit encore des témoignages pour l'époque antérieure à la conservation des noms de

personnes. Grâce à eux, nous sommes souvent en état de reconstruire les conditions démographiques de ces temps reculés pour lesquels tout témoignage antroponymique fait défaut. En Ugocsa les bornages et les controverses qui s'y attachent, nous ont conservé, dans la plupart des cas, dès le XIVe siècle, les noms des marques de limitation qui permettent de prolonger les grandes lignes de l'évolution presque jusqu'à l'époque des premières colonisations.

La disposition des données. Nous venons d'exposer les principes qui nous ont guidé dans l'élaboration de la seconde partie contenant nos matériaux. Reste à esquisser brièvement la méthode de leur groupement.

Les données sont classées selon les communes dans la liste desquelles figurent toutes les localités même celles qui n'existent plus aujourd'hui. Pour avoir une énumération complète il était nécessaire de tenir compte aussi des établissements disparus de bonne heure bien que le caractère communal et l'aspect ethnique de la population de ceux-ci soient encore discutables. En revanche on a laissé de côté les communes qui, après avoir fait partie pendant quelque temps du comitat Ugocsa, furent rattachées encore avant les XVIe et XVIIe siècles à d'autres comitats voisins. Cela n'empêchait pas que dans la conclusion, si les rapports des colonisations l'exigeaient, elles ne fussent traitées sur le même plan que les communes soeurs du comitat Ugocsa. Outre ces villages dont nous venons de parler, notre liste n'embrasse pas les données relatives aux villages fondés après la régularisation des censives au XVIIIe siècle ce qui résulte nécessairement des limites chronologiques de nos recherches.

Les noms des villages sont rangés par ordre alphabétique. Nous avons cru devoir recourir à ce principe de classement étant donné les profonds changements sociaux et ethniques qui eurent lieu sur le territoire du comitat. A cause de ces flottements démographiques il était impossible de faire une segmentation géographique pour créer des parcelles synchroniquement coordonnées et pour mettre par là en relief la variété des conditions typiques. A cet égard la division purement géographique eût été aussi peu naturelle que le classement alphabétique qui a encore l'avantage de mieux orienter le lecteur dans la foule des données. La note introductive concernant chaque commune met d'ailleurs suffisamment en lumière les rapports des villages avec la colonisation des diverses régions et la conclusion (Première Partie) repose tout entière sur le système des régions typiques.

Les noms des communes sont cités sous leur forme définitive. Si la commune avait auparavant d'autres noms, ceux-ci

sont insérés, avec les diverses variantes graphiques attestées jusqu'aux XVI–XVIIe siècles, en une autre ligne ou entre parenthèse après le nom mis en tête. L'énumération se fait par ordre chronologique ce qui n'exclut pas que la même variante ne revienne aussi à une date ultérieure.

La note introductive placée pour chaque village avant la liste des données y relatives, donne un coup d'oeil sur le rôle de la commune dans l'histoire des colonisations et des conditions démographiques. On y cite d'habitude la première mention de la commune, la date de l'installation des habitants et on esquisse le caractère ethnique du village à travers les siècles.

L'alinéa suivant contient les données relatives aux propriétaires terriens. On n'y trouve généralement que les données de 1567, puisées dans les listes dressées pour le paiement de la „dica” (taille, impôt) et celles de 1775 provenant de la tabella relative aux censives, mais dans certains cas, les changements de propriétaires ont exigé d'y intercaler, si c'était possible, aussi d'autres indications. Toutefois ce chapitre se réduit relativement à peu de choses, car les propriétaires, par le seul fait de la possession du sol, ne sont pas à compter parmi les membres de la collectivité communale. Il est certain que les propriétaires habitaient généralement au centre de leur domaine et non pas dans le village où ils sont mentionnés et encore moins dans les autres localités appartenant à leur propriété. En ce qui concerne la moyenne et la petite noblesse ayant des domaines en 2–3 villages, il était presque impossible d'établir dans quelle commune résidait la famille et cela d'autant plus car son siège pouvait bien varier d'une génération à l'autre. C'est pourquoi nous avons préféré ne pas englober les propriétaires dans les collectivités communales et par conséquent de ne pas soumettre leur nom à une analyse linguistique. Cette perte est relativement peu sensible car le nombre des propriétaires n'était pas très considérable dans ce comitat. Ajoutons encore que par ce procédé nous ne diminuons que le pourcentage de l'élément hongrois étant donné la nationalité hongroise de l'immense majorité des propriétaires. Il faut remarquer que les données relatives aux possesseurs du sol, quoique inutilisables pour l'analyse ethnique, restent précieuses pour la connaissance de la situation sociale et juridique des villages. Après le nom de chaque propriétaire on trouve indiqué le nom de ses serfs, classés dans la mesure du possible, selon les diverses couches sociales (serfs ayant une terre indivisée, manants, etc.).

Sous l'angle de notre enquête il existe une différence notable entre la petite noblesse et la classe des propriétaires.

Les membres de la première (possesseurs d'un seul domaine, „armalistes”, „curialistes”, gentilshommes sans propriété terrienne) appartiennent en effet, d'après le témoignage de nos sources, à la communauté de tel ou tel village. Il fallait donc tâcher de tenir compte non seulement de la noblesse des „villages de nobles” proprement dits où elle restait dominante malgré la présence d'un contingent plus ou moins élevé de serfs, mais aussi des membres de la petite noblesse établie dans les „villages de serfs.” Cette tâche se heurtait malheureusement à plus d'une difficulté: avant tout les sources contenant les noms de personnes, sont la plupart du temps trop exclusives en ce sens qu'elles n'énumèrent par nom que les serfs, ce qui résulte de la nature même de ces conscriptions (relatives à une prestation matérielle, etc.) et aussi du fait qu'à ce temps-là, la classe des contribuables n'embrassait que des serfs. C'est, pourquoi quant à la petite noblesse nous n'avons des relevés statistiques par commune qu'à partir de 1670. Pour les „villages de serfs” les données de ces listes sont insérées sous le titre „Petite Noblesse de la commune” après le chapitre consacré aux propriétaires. Tandis que les propriétaires devaient y figurer, à cause des données relatives à leurs domaines, avec leur nom et prénom, les petits nobles, n'ayant pas de propriété, ne sont indiqués que par famille, avec un chiffre correspondant au nombre des individus du même nom (ex. 6 Vincent, etc). On y trouve tous les noms contenus dans les listes de dates diverses, sans considérer si le nom de la même famille, voire de la même personne, se rencontre déjà dans un relevé précédent relatif au même village.

Pour ce qui est des „villages de nobles” dont la plupart deviendront plus tard, aussi sous le rapport du droit public des villages de „nobles curiaux”, nous avons classé les données relatives à la noblesse d'une manière un peu différente. Sous le titre collectif de „Noblesse” nous avons énuméré tout d'abord dans un sous-chapitre à part, suivant la méthode appliquée à la petite noblesse, les nobles, possesseurs d'un seul domaine et les nobles „armalistes” constituant certainement le noyau de la communauté (tout cela d'après les listes postérieures à 1670) et dans un autre sous-chapitre, les données ayant trait aux propriétaires. Ceux-ci sont dans les „villages de nobles” d'un caractère tout autre que dans les „villages de serfs”, leurs possessions étant souvent purement formelles et se bornant en réalité à quelques manants, pauvres, serviteurs, etc. Ces propriétaires sont, à vrai dire, au même niveau que la petite noblesse; la preuve en est que leurs familles s'allient souvent aux familles „armalistes” de la même commune. Bien qu'ils habitent généralement là où ils sont mentionnés le fait même

qu'ils sont „propriétaires”, a empêché de les englober dans la communauté du village respectif.

Pour avoir une idée de la noblesse des „villages de nobles” aussi pour les XIV–XVe siècles, c'est-à-dire pour l'époque antérieure aux listes des propriétaires, des possesseurs d'un seul domaine, et des armalistes, nous avons cru nécessaire d'énumérer, pour chaque siècle, dans un chapitre à part, les noms de famille dérivés du nom de la commune soit à l'aide du latin „*de*” (de Almás) soit par l'addition de suffixe hongrois *-y*, *-i* (Almásy, Almási). Bien que les dénominations de ce type ne prouvent d'une façon indiscutable que la famille habitât en effet le village d'où il avait tiré son nom, il est certain qu'à l'époque que nous examinons, ces noms indiquaient une appartenance réelle à la commune, surtout quant aux petits-nobles qui, à cause de leurs ressources matérielles relativement restreintes, étaient obligés de rester dans les cadres étroits d'un seul village. Quoique nos listes ne nous renseignent pas sur l'importance numérique de chaque famille dans la communauté et sur celle de la petite noblesse dans son ensemble, elles apportent quand même de nouvelles contributions à l'étude du caractère linguistique des communes. Dans ce chapitre, à l'encontre de la méthode appliquée aux listes des serfs, des possesseurs d'un seul domaine et des armalistes, on a rangé les noms dans les diverses catégories linguistiques sous leur forme définitive, sans s'attarder aux flottements graphiques qui se présentent même au cours d'un seul siècle. Étant donné les divergences peu considérables de ces graphies, il eût été moins pratique de les énumérer toutes ou de donner préférence à telle ou telle variante d'une façon tout à fait arbitraire.

Les données relatives aux noms des serfs occupent un chapitre à part pour chaque village (sans considérer s'il s'agit d'une commune domaniale, d'un village de petite noblesse ou d'une bourgade quelconque). Le groupement des données est fait toujours selon les mêmes principes. Aussi les deux piliers de cet amas de matériaux restent toujours les mêmes: d'une part la conscription de 1567 pour la levée de l'impôt (*dica*) et de l'autre, la liste de 1775, faite d'après la table définitive. La conscription de 1567 énumère non seulement les contribuables obligés de payer la „*dica*”, mais aussi tout ceux qui en sont exempts, les pauvres, les manants, les serviteurs ainsi que les propriétaires des maisons neuves ou incendiées, et en bien des cas même les anciens possesseurs des terrains abandonnés. La table de 1775 est également assez complète car elle tient compte, en relation avec la réglementation des censives, aussi des serfs et des manants avec ou sans maison.

Pour pouvoir remonter au-delà de la première liste complète qui date de 1567 (pour beaucoup de communes de 1565 à 1574), nous avons recouru aux noms de serfs attestés dans quelque document antérieur. Ces noms sont énumérés par ordre chronologique, malgré toutes les répétitions éventuelles car même ce phénomène peut nous servir d'indice, surtout à une époque si reculée, pour la continuité d'une famille et la stabilité de son nom. Comme ces noms sont cités dans nos sources dans les circonstances les plus diverses (participants à un acte de violence, témoins, serfs échangés, parties litigantes, requérants, etc.) nous avons pris soin de marquer toujours la nature de la mention pour faire voir le rôle du hasard dans ces données éparses. En même temps ces indications permettent aussi d'établir si notre liste, malgré son caractère accidentel, reflète la majorité ou seulement un fragment peu important de la population d'une commune.

Quant à la période allant de 1567 à 1775 (dates des deux listes complètes) nous avons pour certaines communes bon nombre d'autres listes complètes ou partielles. A cet égard les communes de la plaine ont une situation particulièrement favorable: leurs habitants, étant assujettis à la dîme, figurent de 1570 à 1696 presque par an dans les conscriptions faites au sujet de la levée de la dîme. Après 1696 il n'y a qu'une seule conscription de ce genre, datée de 1716. Pour toutes les communes on a pu utiliser sans exception les données des conscriptions générales de 1715 et de 1720 et dans certains cas, aussi d'autres données puisées dans les „urbaria” et d'autres inventaires. Pour les communes des montagnes de l'est, non assujetties à la dîme, il fallait se contenter de cette seconde catégorie de renseignements.

Il était bien entendu impossible de faire entrer dans notre recueil tout cet amas de noms qui revient presque tous les ans. Notre seul but était de faire sentir la stabilité ou les fluctuations de la population des communes examinées. Pour y réussir, nous avons intercalé entre les deux listes extrêmes (1565/71–1775) 1–2–3–4 conscriptions complètes, ne signalant pour les autres années que les „noms nouveaux”, ultérieurs à la première liste complète. Tandis que les listes complètes permettent d'avoir des coupes transversales à un moment donné, l'énumération des „noms nouveaux” fait ressortir l'évolution des communautés, l'échange de leurs divers éléments, etc. Il fallait renoncer d'indiquer tous les „noms nouveaux” puisque les documents, comme on pouvait s'y attendre, ne nous ont conservé les noms de tous les habitants dans les communes de la plaine de l'ouest et encore moins dans celles des montagnes de l'est. Ce tableau des fluctuations et de l'échange de la popu-

lation eût été naturellement plus complet si on avait pu indiquer par un non seulement les „noms nouveaux” mais aussi les noms disparus ce qui eût été pourtant impossible surtout pour les communes de l’est où l’on trouve à peine des listes complètes, indispensables pour pouvoir établir la disparition réelle d’une certaine catégorie de noms. Quant aux villages assujettis à la dîme, cette tâche eût été d’autant plus difficile puisqu’il arrivait souvent que certains noms avaient disparu à un moment donné pour revenir un ou deux ans après. On n’en peut pas conclure que le porteur de ce nom n’ait habité pendant ce temps-là dans le même village; au contraire, il est infiniment plus probable que son nom fût supprimé pour la simple raison qu’il n’était pas décimable (n’ayant pas récolté de céréales, par suite des dégâts causés par l’eau, par la grêle). Pour constater la disparition définitive d’une famille, nous avons d’ailleurs les listes complètes qui (surtout celle de 1775) fournissent des renseignements suffisants à cet égard aussi.

Comme il fallait toujours prendre en considération la suppression temporaire de quelques noms, il était nécessaire d’ajouter aux listes complètes tous ceux qui figurent aussi bien dans la conscription de l’année précédente que dans celle de l’année suivante, car c’est par ces additions que les listes complètes deviennent exhaustives, au vrai sens du mot. Malheureusement on n’a pu recourir à ce procédé que pour les villages assujettis à la dîme, et même pour ceux-ci seulement là où il existait des relevés complets sur les sujets décimables pour les années voisines.

Les noms sont cités toujours selon la graphie originale. Après chaque nom on trouve entre parenthèse, avec l’indication de la source, les variantes graphiques postérieures énumérées jusqu’à la date de la liste complète suivante. Bien que ces variantes soient dues, la plupart du temps, à la façon d’écrire du scribe, à sa nationalité, à sa langue ou à la pratique de l’école où il avait étudié, elles contribuent aussi à reconnaître certains phénomènes typiques. Elles nous apprennent par exemple que dans quelques parties du comitat Ugocsa on prononçait *ö* au lieu de l’*ë* bref fermé. En même temps ces variantes permettent de suivre aussi les diverses déformations des noms qui, si peu vraisemblables soient-elles, trahissent toujours les défauts d’audition et d’interprétation des receveurs („dicatores” et „decimatores”) qui, ignorant souvent la langue du peuple, ont introduit tant d’erreurs dans les conscriptions faites pour la levée de la dîme et de la „dica”, dans les „urbaria”, etc. Il arrivait souvent que l’enquêteur s’est contenté de faire quelques notes sur place qui semblaient lui permettre de rédiger dès son retour les listes conservées jusqu’à

nos jours. Il est clair qu'en copiant ces notes prises à la hâte, il courait toujours le risque de laisser glisser des formes fautives dans la liste définitive. Bien que dans les listes annuelles la plupart de ces formes altérées aient pu être identifiées d'après le nom de baptême ou d'après la position d'un nom dans l'énumération des noms et surtout des maisons, il faut bien avouer que nous sommes encore loin d'avoir élucidé toutes les formes énigmatiques. Par conséquent il est fort, possible que nous ayons rangé parmi les „noms nouveaux” des graphies peu analysables mais qui en réalité ne sont que les variantes des noms déjà cités auparavant.

Le nombre des „noms nouveaux” peut être augmenté indûment non seulement par ces variantes complètement déformées, mais encore par les surnoms et les sobriquets qui le cas échéant peuvent se substituer aux noms proprement dits. Quelqu'un qui s'appelle Velicko, peut bien être mentionné sous le nom de Orosz. C'est pourquoi dans les villages assujettis à la dîme on rencontre assez souvent des noms qui ne sont attestés qu'une seule fois. Comme ces confusions de noms sont fort difficiles à débrouiller, nous avons pris la précaution d'énumérer au moins pour les villages mieux connus, les noms isolés dans une note ajoutée aux „noms nouveaux”.

Aux données concernant les serfs viennent s'ajouter les noms géographiques, rangés par l'ordre chronologique selon la date de la première mention. Si le même nom est attesté au même village à plusieurs reprises, les données ultérieures sont, ajoutées à la première, avec l'indication de la date et de la source et suivies des variantes graphiques présentant quelque intérêt. Par cette méthode synthétique nous avons tâché de faire voir la vie de chaque toponyme et de montrer que même ceux qui, au premier abord, semblent avoir un caractère périphrastique, étaient bien des dénominations réelles, d'usage courant dans la langue de l'époque.

C'est avec la plus grande précaution et en tenant compte de toutes les circonstances que nous avons rangé sous la rubrique d'un village les noms géographiques qui figurent dans les descriptions contemporaines et ultérieures des limites communales. Il arrive très souvent que la dénomination d'un terrain revendiqué par deux communes s'est maintenue dans la langue de toutes les deux.

Les données relatives aux cours d'eau, aux montagnes traversant le territoire de plusieurs communes, sont citées selon le lieu de la mention, avec un renvoi à toutes les autres communes intéressées ce qui fait voir que la dénomination n'est pas limitée à la communauté linguistique d'un seul village.

Pour des raisons techniques et aussi pour des considérations théoriques nous avons renoncé à grouper aussi les noms géographiques d'après leur forme linguistique. Comme la question de leur provenance est de beaucoup plus complexe que celle des noms de personne, elle ne peut être indiquée par des signes conventionnels (lettres, abréviations). En revanche tous les mots non-hongrois et aussi les mots hongrois qui ne s'emploient plus guère aujourd'hui ou qui n'ont survécu que dans les cadres restreints d'un dialecte, sont accompagnés d'une brève remarque linguistique. Quant à l'explication des mots trop fréquents, nous renvoyons une fois pour toutes aux notes de l'appendice.

Les abréviations utilisées dans la publication des données sont expliquées en cinq langues (hongrois, latin, français, allemand, anglais) au début de la seconde partie.

Conclusion. – Les Hongrois n'occupèrent pas le territoire du comitat Ugocsa aussitôt après leur descente dans le bassin du Danube. Cette région, avec d'autres parties de la haute Tisza, resta au-delà des marches et ne commença à être peuplée que dans la seconde moitié du XIIe siècle. Cela ne veut pas dire que jusque-là elle fût complètement inhabitée. Les noms géographiques et surtout les noms des rivières qui sont antérieures à l'apparition des Ruthènes dans cette région, nous montrent suffisamment que l'expansion des Hongrois devait rencontrer sur quelques points du futur comitat – notamment à l'est des montagnes de Nagyszöllös ainsi que dans la vallée de la Borsova – les débris d'une population slave qui, sans former des communes, s'assimila bientôt aux conquérants sans laisser de traces.

Les rois de Hongrie organisèrent sur ce territoire devenu tout entier possession du roi en tant que zone défensive située immédiatement au-delà des marches („gyepüelve”), un domaine de caractère économique et un „comté des forêts.”

Le centre en fut le siège du comte royal qui habitait la maison royale (*domus regalis*) bâtie dans la vallée de la Tisza. Le domaine que était le premier facteur de la colonisation du comitat, fonda 22 ou 24 communes sur la plaine et près de la Tisza. Toutes ces communes qui font partie de la couche la plus ancienne, portent presque sans exception des noms hongrois. Au cours des années qui succédèrent à l'invasion des Mongols (1241/42), plusieurs parties considérables furent détachées de ce grand domaine royal comprenant le comitat tout entier, pour passer aux mains de propriétaires privés, à tel point qu'au début du XIVe siècle le domaine royal n'avait plus que quatre communes situées dans la vallée de la Tisza.

Ces quatre communes étaient habitées par des „hospites”

saxons, détachés probablement des groupes de colons saxons établis au sud et au nord du pays. Les lettres de privilège des villages comme Nagyszöllős (une, des quatre communes royales; 1262), Felszász (situé près de la maison royale, 1272), Királyháza (qui succèdera à Felszász), Ardó (plus tard Feketeardó), Nagyszász (plus tard Szászfalu) et de Veréce (fondé vers le milieu du XIVe siècle, lettre de privilège de (1355) montrent que les habitants de ces communes étaient au niveau économique de l'agriculture, de la chasse, de la pêche et de la viticulture, les éléments de la vie urbaine étant bornés à Nagyszöllős. Comme vers la fin du XIVe siècle aussi les derniers vestiges du domaine royal passent à des propriétaires privés, d'abord aux voïvodes Drag et Jean venus de Moldavie, puis aux Perényi, les privilèges de ces villages disparaissent bientôt et leurs habitants s'assimilent sans distinction à la grande masse des serfs.

Quand les „hospites” saxons vinrent s'établir dans ces communes ils y trouvèrent déjà dans certains cas les cadres d'une colonisation hongroise, comme p. e. à Ardó dont le nom, dérivé de *erdő-ó* (*erdőóvó*) conserve le souvenir des anciens gardes forestiers tandis qu'ailleurs ils ne se mêlèrent aux Hongrois qu'à une date tardive. C'est le cas de Királyháza, formé de la colonie saxonne et de la colonie des serviteurs de la maison royale (d'où le nom de la commune), et de Nagyszász qui absorba la commune d'UgoCSa, donatrice du nom du comitat. A Nagyszöllős on constate un mélange des deux possibilités. Comme son nom l'indique, il était fondé par les vignerons hongrois du domaine royal, mais plus tard, quand sa population était déjà mêlée de Saxons, ses habitants augmentèrent aussi par l'installation des pêcheurs et des „*draucarii*” (hong. *daróc*) royaux. On retrouve un symbole de cette symbiose hungaro-saxonne dans les fresques de l'église d'Ardó provenant de la première moitié du XIVe siècle, où l'on voit côte à côte les portraits de Saint Ladislas roi de Hongrie et de Saint Louis, roi de France dont le culte jouissait d'une grande popularité auprès des Flamands. Le mélange intime des Saxons et des Hongrois, résultat nécessaire de ces colonisations successives, aboutit de bonne heure à l'assimilation complète de cet îlot allemand si éloigné des masses saxonnnes plus considérables. Aux XIIIe et XIVe siècles on rencontre encore quelques noms de personne de souche allemande, mais les toponymes sont bien d'origine hongroise. Ce phénomène s'explique fort bien par le fait que les membres de la classe dirigeante dont les noms nous sont connus, étaient recrutés parmi les „hospites” privilégiés tandis que les noms géographiques nés dans la bouche des premiers colons hongrois, appartenant

au domaine royal de jadis se conservaient intacts aussi dans la langue de la population hungaro-saxonne. La magyarisation rapide des Saxons se révèle aussi par des données statistiques: sur 139 noms qui sont attestés de 1400 à 1563, 85 sont hongrois, 14 allemands, 4 slaves et 36 d'origine incertaine. Parmi ces derniers il y a naturellement quelques-uns qui pourraient être attribués avec une grande chance de probabilité à l'une des trois nationalités précédentes.

Les donations foncières effectuées au cours du XIIIe siècle eurent pour résultat la désorganisation du domaine royal d'Ugocsa et parallèlement la formation de trois grandes propriétés privées. Au sud du comitat c'est la famille Káta qui fonda un domaine important, au nord c'est le domaine de la famille Gutkeled, tandis qu'au nord de la Tisza c'est celui de la famille Hontpázmány. Ces grandes familles historiques qui de bonne heure s'étaient divisées en de nombreuses branches, avaient déjà auparavant des possessions à l'intérieur du pays, et à l'est elles s'étaient acquises encore d'autres profitant des possibilités d'expansion qui étaient offertes au début de la colonisation de ces régions.

Déjà au commencement du XIIIe siècle on trouve la famille Káta dans le comitat Ugocsa. Le noyau de ses propriétés était celle de Bábonny à laquelle, dans la seconde moitié du siècle vinrent s'ajouter d'autres, grâce aux donations royales. Aux environs de Bábonny dont les limites embrassaient aussi la majeure partie de la montagne Avas, la famille elle-même jeta les fonds de quelques nouveaux villages. Le domaine de cette famille – abstraction faite du village de *Tourtz (Turc)* qui ressortit à la sphère de la colonisation roumanie de la région d'Avas – est la région la plus hongroise du comitat. Les noms géographiques cités dans un relevé de 1319 et plus tard aux XV–XVIe siècles, sont presque tous d'origine hongroise et sur 154 noms de serfs qui sont connus dans ces villages-là entre 1474 et 1499, 136 sont d'origine hongroise, 2 sont de caractère allemand, un seul est slave et 15 sont d'origine incertaine. La paysannerie des Káta a conservé jusqu'à nos jours son caractère hongrois, sa conscience collective profondément enracinée, ses traditions et ses coutumes particulières.

C'est dans la seconde moitié du XIIIe siècle qu'au nord du comitat la famille Gutkeled s'acquit la commune Feketepatak près de laquelle elle ne tarda pas à fonder, au bord de la Borsova, Salánk, Komját, et les deux Karaszló. Les trois derniers font déjà partie de la région ruthène des montagnes de Nagyszöllős. Vers 1330 on trouve les traces de l'influence slave aussi à Salánk qui par suite de ses dépendances particulièrement étendues, prit de bonne heure l'aspect d'une

bourgade. En 1509 sur 183 serfs, 154 ont un nom hongrois et 29 un nom d'origine incertain. Le noyau du domaine, Feketepatak est entièrement hongrois aussi bien par sa fondation que par son évolution ultérieure.

C'est également, dans la seconde moitié du XIIIe siècle que la famille Hontpázmány prit possession de ses domaines qui, avec les colonisations effectuées par la famille même, comptaient jusqu'à, dix villages. Ces domaines se trouvent dans la plaine qui s'étend au nord de la Tisza, et ce n'est que Rakasz qui est situé dans les montagnes de l'Est. Aucune organisation domaniale ne s'y était formée puisque la famille devait subir un processus de segmentation bien rapide. Là où ses descendants s'approchaient des conditions de vie de la petite noblesse, on trouve de nombreuses gentilhommières qui passaient souvent dans la possession de familles étrangères. Parmi les dix villages, 6 étaient fondés par les Hontpázmány et c'est également sous leur régime que la population des quatre autres augmenta par de nouvelles colonisations. Que ce processus s'opérât selon un plan bien établi, cela est prouvé par l'origine commune de la paysannerie y installée qui, selon le témoignage des données les plus anciennes, était de caractère nettement hongrois. Parmi les plus anciens noms de serfs (1372–1560), 128 sont d'origine hongroise, 4 d'origine slave, 2 d'origine allemande, et 31 d'origine incertaine ce qui va de pair avec la répartition ethnique des toponymes connus (hongrois: 308, slaves: 15, composés slavo-hongrois: 32, composés hongrois ayant pour second terme un élément obscur: 3, incertains: 17).

Dans la seconde moitié du XIIIe siècle, époque de la formation des grandes propriétés familiales issues des ruines du domaine royal, 21 villages furent fondés par la petite noblesse dans la plaine de la Tisza. Ces villages – à l'exception de Egres et de Gődényháza qui sont un peu plus éloignés – forment une région unie et bien délimitée. En dehors des particularités communes découlant de la configuration du terrain, aussi les colonisations qui ont donné naissance à ces villages, montrent des analogies frappantes. Les fondateurs dont le souvenir fut perpétué par les noms des villages, étaient des petits propriétaires appartenant à la petite noblesse. Les villages, surtout ceux qui se trouvent près de la Tisza, sont fort rapprochés les uns des autres, leurs limites embrassent des territoires peu étendus et leur noyau n'est le plus souvent qu'une seule maison de famille. Autour des anciens foyers vinrent se grouper les nouveaux, avec les descendants des patrons et des serviteurs et souvent, avec des serviteurs venus d'ailleurs. Dans les villages c'est la petite noblesse qui jouait un rôle décisif dans l'évolution de la vie collective. C'est donc elle qui empreignait à la région

son caractère ethnique bien déterminé. Comme ces familles étaient assez prolifiques, le nombre de la petite noblesse allait se multipliant. A Péterfalva elle comptait au XVe siècle 23 familles ayant chacune son nom à elle. Les liens de parenté formaient bientôt une trame inextricable à l'intérieur du comitat sans s'étendre pourtant au-delà de ses limites. A mesure que les familles de petite noblesse se multipliaient dans un village, les manants et les serfs perdaient du terrain ce qui amena naturellement l'appauvrissement de la petite noblesse. Au XVe siècle il y avait déjà des litiges pour 1 ou 2 serfs, pour la moitié ou le quart d'une gentilhommière pour des morceaux de terre insignifiants et 1514 on trouve la petite noblesse aux côtés ou même à la tête de la paysannerie révoltée. Cependant l'augmentation numérique de la petite noblesse ne s'effectua pas partout dans la même mesure. Il y avait des villages où, au XVe siècle, les petits nobles devaient reculer devant l'expansion des grandes propriétés voisines, et d'autres où il n'y avait jamais que quelques gentilhommières.

Toute la petite noblesse ainsi que ses serfs relativement peu nombreux, était d'origine hongroise et prit possession de cette région dans son état primitif de terre inhabitée. Parmi les 118 noms géographiques, attestés avant 1500, 102 sont également d'origine hongroise (slaves: 3, composés douteux: 14, composés slavo-hongrois: 3). Quant aux noms de personne attestés jusqu'à la fin du XVIe siècle, on rencontre 282 noms d'origine hongroise, un seul nom slave, 2 noms allemands et 31 noms d'origine incertaine. En ce qui concerne les serfs, on trouve jusqu'aux années 1565–74 106 noms hongrois, un nom allemand et 21 noms d'origine obscure.

Le domaine royal, les trois grandes propriétés de famille et la petite noblesse, voilà ces trois facteurs qui ont déterminé l'évolution ethnique du comitat UgoCSa. Les colonisations basées presque uniquement sur l'élément hongrois ont pris leur forme définitive déjà au XIve siècle. On ne trouve sur la carte ethnographique du comitat des taches blanches que dans les deux régions montagneuses. C'est justement là que commence la pénétration presque imperceptible des Ruthènes du côté nord – nord-est et des Roumains du côté du sud. Les premiers s'installent sur les versants boisés des montagnes de Nagyszöllös, les seconds sur ceux de la montagne Avas et leurs poussées, toujours augmentées par des masses récemment détachées du grand réservoir des peuples respectifs, donnent naissance à une série de colonies nouvelles qui s'étendent bientôt aussi vers la plaine ou il y avait déjà des Hongrois définitivement établis.

Parmi les masses allogènes, c'est certainement l'élément

ruthène qui joua un rôle plus important dans l'histoire du comitat. Les premières poussées de la pénétration ruthène apparaissent de 1336 à 1351 comme les documents de Rakasz, de Nagyszöllös, d'Ardó et Feketepatak le font voir. Leurs premiers établissements se rencontrent dans une partie des montagnes de Nagyszöllös qui auparavant avait appartenu aux villages énumérés et notamment à Nagyszöllös, comme on peut le constater d'après une démarcation des limites de cette bourgade en 1336. Au cours des deux siècles suivants d'autres localités vinrent s'ajouter à ces quatre de sorte qu'on eut enfin jusqu'à 11 villages ruthènes dans les montagnes de Nagyszöllös. Les documents latins du XVe siècle citent ces communes sous le nom de „*possessio valachalis*”, mais le terme „*valachalis*”, ici comme ailleurs dans les Karpathes du nord, n'indiquent pas une nationalité, mais plutôt une population de bergers montagnards jouissant du „*ius valachale*.”

L'installation tardive des Ruthènes d'Ugocsa vient à l'appui de l'assertion admise aujourd'hui aussi par les slavistes compétents que le ruthénisme n'y était pas un peuple autochtone mais un élément pénétré par infiltration bien après la conquête de ce territoire par les Hongrois. On admet également que les Ruthènes d'Ugocsa, comme aussi d'autres colons subkarpathiques, vinrent s'établir sous la conduite de leur „*kenéz*” et qu'ils étaient originaires des montagnes de Bereg, étant liés par l'intermédiaire du ruthénisme de cette région frontière, au berceau d'outre-mont des Ruthènes. Les noms de famille d'origine toponymique témoignent aussi de la provenance de cette population. Déjà les premiers groupes se mirent à déboiser la région pour créer des terrains aptes à l'agriculture ce qui ne les empêcha pas de rester fidèles aussi à l'élevage qui, quoique très développé, n'était pas de caractère alpin. C'est pourquoi leur organisation économique reposait aussi bien sur l'agriculture que sur la vie pastorale.

Dans les villages des régions montagneuses les Hongrois jouaient dès le début un rôle considérable comme on peut le voir par les noms des communes (en grande part d'origine hongroise) ainsi que par les éléments hongrois des noms de serfs et de la toponymie. Ceci n'est qu'une conséquence naturelle du fait que la région ruthène était en effet une presqu'île mordant sur le territoire de la colonisation hongroise et, qu'elle restait, de par sa position géographique, exposée à l'influence du peuple environnant y établi déjà deux siècles auparavant. L'infiltration de l'élément hongrois se laisse observer surtout à Komját, village situé à un angle de la limite hungaro-ruthène. N'est-il pas significatif de relever que cette commune fondée par des Ruthènes se composait dès le second siècle de

son existence de deux parties (Orosz – et Magyar Komját) ce qui fait voir l'installation d'un nombre considérable de Hongrois à côté des Ruthènes.

La poussée des Ruthènes, loin de se borner aux montagnes seules, pénétra de bonne heure aussi dans les villages hongrois et saxons. Au cours des XVe–XVIe siècles trois villages voisins perdent leur caractère hongrois pour se ruthéniser. Ce processus peut être suivi dans ses détails à Veresmart, village situé près de la Tisza. Sa première mention date de 1430; en 1471 et en 1498, son caractère est nettement hongrois, néanmoins à partir de 1512 il est cité comme un village „valachalis” faisant partie du ruthénisme des montagnes de Nagyszől-lős; encore au XVIe siècle la commune se partage en deux (Magyar- et Oroszveresmart) ce qui prouve la pénétration de plus en plus intense de l'élément ruthène qui ne manquera pas d'assimiler la population hongroise à tel point que plus tard *Veresmart*, qui réapparaîtra sous un nom unique, continuera non pas le village des Hongrois, mais celui des Ruthènes.

Quant aux Roumains, c'est au sud du comitat, dans les montagnes. Avas qu'ils s'établirent sur certains points. Leur apparition coïncide à peu près avec celle des Ruthènes: on peut la fixer également au milieu du XIVe siècle. En 1378 on fait mention de leurs établissements dans une région qui en 1319 et en 1337 avait appartenu aux villages hongrois de la plaine. A ces premières colonies vinrent s'ajouter au cours des trois siècles suivants quelques autres, situées au coeur de la région montagneuse. Voilà pourquoi l'Avas tout entier fut qualifié de région romaine quoique seuls ses villages du sud aient été fondés par des Roumains, le versant du nord étant occupé par des villages ruthènes. Dans quelques autres communes situées à mi-chemin entre ces deux séries de colonies, on a vu naître une symbiose ruthéno-roumaine encore qu'on trouvât un peu partout aussi des éléments hongrois qui avaient pénétré dans ces villages récemment fondés du côté des colonies magyares avoisinantes. C'est ainsi que le territoire relativement restreint de l'Avas fut le théâtre du mélange intime de trois peuples et de trois langues aussi.

Les Roumains avaient pénétré en Ugocsa du côté sud suivant la ligne des montagnes Lápos et Avas. C'est par suite de leur vie pastorale qu'ils commençaient à s'y infiltrer du nord de la Transylvanie où leur présence n'est guère attestée que dès le début du XIVe siècle, pour y fonder en suite le campement le plus avancé au nord de leur peuple. Primitivement ils jouissaient aussi du droit „vlach” (*ius valachale*), leurs conditions de vie étaient semblables aux celles des Ruthènes et parallèlement

aux „kenéz” de ceux-ci, ils avaient aussi également leurs „voïvodes.”

En ce qui concerne les conditions sociales et ethniques du comitat dans la seconde moitié du XVIe siècle, on trouve là-dessus des renseignements détaillés dans un relevé des impôts („dica”) de 1567 dont les lacunes peuvent être comblées par les données d’autres listes des dîmes et des impôts de 1565 à 1574. A cette époque parmi les serfs il y avait 1634 chefs de famille et 231 terres serves étaient abandonnées. La répartition de la paysannerie parmi les propriétaires montre nettement qu’après la désorganisation du domaine royal et la formation des propriétés, aucun changement profond n’avait effacé les grandes lignes des conditions domaniales du comitat, abstraction faite de la propriété de la famille Perényi, fondée à l’est d’Ugocsa, sur l’emplacement d’anciens villages d’„hospites” de la vallée de la Tisza et de nouveaux établissements roumains et ruthènes dans les régions montagneuses. En 1565–74 les Perényi avaient 51. 9 p. c. des serfs du comitat, les descendants des trois autres familles (Káta, Gutkeled, Hontpázmány), 31. 2 p. c. de sorte que plus de quatre cinquièmes de la paysannerie se partageaient entre les quatre grands propriétaires. Pour le reste il y avait 68 possesseurs dont 16 avaient un nombre plus considérable de serfs (de 5 à 50) et 52 de 1 à 4. Les derniers sont déjà des petits nobles auxquels succède la masse nombreuse des gentilshommes sans serfs occupant, bien entendu, un rang inférieur sur l’échelle sociale.

La répartition des 1634 serfs parmi les 62 communes est très inégale. Dans la région des colonies ruthènes et roumaines qui ne fut peuplée qu’à une date tardive, 20 villages n’ont que 217 serfs de sorte que plus de 86 p. c. vivent dans la plaine. Dans les communes fondées par la petite noblesse ils sont moins nombreux ou complètement absents car il devaient céder leurs terres aux petits nobles appauvris. A Péterfalva où en 1484 20 serfs avaient participé à un acte de violence, le „dicateur” ne trouve en 1567 qu’un seul manant et deux terres serves abandonnées. La commune la plus populeuse est Nagyszöllős (avec 266 chefs de familles serves) mais la population atteint un nombre assez, considérable aussi dans les anciennes communes „hospitales” ainsi que dans les bourgades du nord et du sud telles que Salánk, Halmi et Túrterebes.

En 1565–74 la répartition sociale des serfs est également disproportionnée: 350 serfs possèdent une terre serve entière (porta), 125 n’en ont que la demie et parmi les non-contribuables il y a 35 maires de village, 907 pauvres (pauper), 75 serviteurs (servus), 10 manants (inquilinus), 80 maisons neuves (nova domus) 33 maisons incendiées (combusta) et 19 ressortissant

à d'autres catégories. Dans ce classement ce n'est que les groupes des pauvres, des manants et des serviteurs qui indiquent des formations sociales proprement dites tandis que les autres ne sont exempts du paiement de l'impôt qu'à titre provisoire et exceptionnel, généralement pour un espace de temps déterminé. Il va sans dire que ceux classés dans les dernières catégories appartiennent, eux aussi, à un groupe social des serfs mais cette appartenance est voilée, à l'exception de quelques maires portant aussi l'indication de leur classe sociale, par le titre provisoire à l'exemption.

Il n'y avait pas de maire dans tous les villages, et par conséquent plusieurs communes appartenaient souvent à la même mairie. En revanche dans les communes peuplées il y avait souvent même plusieurs maires, issus, la plupart de temps, de la classe des pauvres même s'il y avait là des serfs en des conditions matérielles meilleures, ayant une terre, etc. Les pauvres qui dépassent par leur nombre l'ensemble de toutes les autres catégories, sont en réalité des serfs dont la terre n'atteint pas la „demi-porta”, minimum de la base d'imposition. Ce grand contingent des „pauvres” fait voir que pendant les 300–400 années qui s'étaient écoulées depuis les débuts de la colonisation, il était impossible de créer dans ce comitat à la population si dense (sauf les régions montagneuses), de nouvelles terres serves pour satisfaire, aux exigences des serfs toujours plus nombreux et qu'en conséquence on devait recourir au morcellement progressif des terres existantes. Ce processus qui en défaut d'une industrialisation quelque peu considérable, amena inévitablement la baisse du niveau matériel de la population, faisait des progrès rapides surtout dans les anciennes communes de la plaine. C'est là que la population était la plus dense que nombre des „pauvres” dépassait 60–70 p. c.

Voici des chiffres pour l'origine des noms de serfs attestés entre 1565–74: hongrois: 1371, slave: 61, allemand: 24, turc: 6, roumain: 5, incertain: 308. Ces chiffres n'indiquent en réalité que des évaluations minima étant donné qu'aussi les 308 noms considérés comme incertains sont à classer dans la plupart des cas parmi les noms slaves, au sud de l'Avas parmi les noms roumains. Le pourcentage des Roumains atteint un chiffre peu élevé ce qui résulte du mélange de ce peuple avec les Slaves. Les formes douteuses, conformément à nos principes de classement, doivent être rangées parmi les noms de caractère incertain.

Comme entre 1565–74 86 p. c. des serfs habitaient la plaine qui avait fidèlement gardé son caractère hongrois, le pourcentage fort élevé des serfs au nom hongrois n'est qu'un phénomène trop naturel. Dans cette région il y a des communes

où tous les serfs sans exception portent un nom d'origine manifestement hongroise. Le pourcentage de l'élément magyar est un peu plus élevé sur la rive gauche de la Tisza et dans la vallée qui s'y attache que sur la rive droite. Cette différence peut être ramenée au fait que c'est probablement sur la rive droite qu'il faut chercher les débris de l'ancienne population slave, qui avait été absorbée par les Hongrois mais dont le souvenir s'est maintenu dans les dénominations des rivières et des ruisseaux. Dans la plaine, à l'immense majorité (80–90 p. c.) des noms hongrois ne s'oppose qu'une couche assez, mince (10–20 p. c.) de noms incertains, ce qui dans la vie réelle est une différenciation à peine perceptible. Dans les régions montagneuses, on trouve 40.5 p. c. de noms hongrois en pays ruthène, et 32.7 p. c. en pays roumain. Ces chiffres s'accordent à tous les égards avec nos constatations relatives à l'importance de l'élément hongrois dans l'histoire de ces colonisations.

La pénétration des Ruthènes vers la plaine – abstraction faite des 3 communes mentionnées plus haut – n'était pas encore considérable en 1565–74. L'expansion du roumanisme est encore plus restreinte. Le nombre minime des noms allemands semble prouver que l'absorption de la population saxonne des quatre communes „hospitales” était près de s'achever. La disparition de ces quatre îlots linguistiques fut donc le seul changement plus considérable qui eut lieu dans les régions allogènes du comitat UgoCSa dès le commencement des colonisations jusqu'à la seconde moitié du XVIe siècle.

Pour avoir une idée de la valeur réelle des forces ethniques agissant sur le territoire du comitat il faudrait tenir compte aussi de la masse importante des petits nobles sans domaine qui s'ajoute tout entière au pourcentage de l'élément magyar. Malheureusement nous n'avons aucun renseignement sur leur nombre au XVe siècle et tout ce que nous pouvons établir c'est qu'à cette époque il existait 165 noms de famille différents parmi la petite noblesse. Comptant deux familles sur chaque nom on arrive à évaluer un chiffre approximative de 300–330 qui se partageait parmi 18 villages habités en partie, et 8–10 villages habités presque exclusivement par la petite noblesse. Si l'on ajoute cette masse nullement négligeable à celle de la paysannerie, on assure une telle prépondérance pour l'élément hongrois qu'en comparaison de celui-ci, la couche à peine cristallisée des éléments ruthène et roumain paraît n'avoir qu'une importance fort réduite.

Deux siècles plus tard, les relevés statistiques de 1775 permettent déjà d'observer des changements importants. En ce qui concerne les propriétaires, les Perényi continuent à avoir pour eux environ 47 p. c. des serfs du comitat et aussi les

grandes propriétés des Gutkeled et des Hontpázmány, possédées en partie par des descendants en ligne féminine gardent leurs anciennes proportions. En revanche le domaine des Káta se trouve déjà complètement morcelé et partagé parmi les divers héritiers en lignes féminine. C'est pourquoi en 1775 il y a 56 propriétaires ayant sur leurs terres de 5 à 50 serfs, tandis qu'au XVIe siècle la même catégorie n'avait compte que 16 propriétaires. Parmi ces familles de propriétaires moyens dont le nombre s'est considérablement accru au cours des deux siècles il n'y a qu'une seule qui ait figuré dans la même catégorie déjà au XVIe siècle, puisque toutes les autres sont des familles d'immigrés venus en Ugocsa par des relations d'héritage en ligne féminine et originaires des autres régions du pays, notamment des comitats voisins. Aussi parmi les petits propriétaires on observe des changements analogues: en 1775 leur nombre s'élève jusqu'à 114 (en 1565–74: 56!) et parmi eux il y a également des nouveaux-venus.

Le nombre des petits nobles sans domaine était 296 en 1670, 199 en 1743 et 165 en 1774–5. Cette diminution numérique correspond parfaitement à la réalité des faits et elle s'explique non seulement par les ravages que les habitants devaient endurer au cours de ces siècles orageux, mais encore par le contrôle des diplômes de noblesse au XVIIIe siècle. Par suite de ces mesures, nombre de petits nobles appauvris qui rarement avaient à leur disposition des preuves documentaires plusieurs fois séculaires, furent dépossédés et privés de leur noblesse. Pour citer un exemple, toute la noblesse „curiale” de la commune de Csoma fut dépouillée de ses terres et de ses privilèges en conséquence de quoi les anciens habitants devaient disparaître pour céder ce village ancestral de la petite noblesse aux serfs ruthènes du nouveaux seigneur.

Durant les deux siècles aussi la petite noblesse sans domaine subit des changements profonds. En dehors de ses territoires proprement dits elle gagna de terrain surtout dans l'ancien domaine des Hontpázmány. Au XVIIIe siècle six villages fondés par les Hontpázmány étaient habités par 181 familles de serfs et 100 familles de petits nobles avec ou sans domaine.

Cependant l'expansion de la petite noblesse n'eut pas lieu partout dans la même mesure; il y avait des villages où ce processus s'était complètement arrêté. Pour citer un exemple, à Farkasfalva, les familles nobles vivaient au XVIe siècle encore sous 16 noms divers, tandis qu'en 1670 les petits nobles possesseurs d'un seul fonds ne figurent que sous 4 noms, à côté des serfs dont le nombre est déjà considérable. Le processus se poursuit et au XVIIIe siècle il n'y a plus dans cette commune qu'une ou deux familles Farkas (en tant que propriétaires)

et des serfs. L'autre cas extrême est représenté par les „villages des nobles” où, en dehors de quelques manants, la paysannerie fut supplantée par les gentilshommes y amassés dont les conditions de vie, malgré leurs privilèges, étaient bien inférieures même à celles des serfs. A cet égard ne suffit-il pas de rappeler qu'à Dabolca 27 familles nobles n'avaient en 1743 que 10 boeufs, 9 vaches, 5 pores et 15 „küböl” (cubuli) de terres à semer.

Pendant l'époque qui va de 1565–74 à 1775, on peut donc constater des changements remarquables dans les conditions ethniques du comitat. Aussi les faits historiques ne manquèrent pas d'agir sur l'évolution démographique. Quoique la conquête ottomane n'ait jamais atteint ce comitat, les conséquences des longues guerres turco-magyares pesaient gravement sur la population dont la terre fut plusieurs fois traversée par les armées des belligérants. C'est surtout pendant 60 années qui s'étendent de la campagne polonaise (1657) et tartare (1661) jusqu'à l'invasion des Tartares en 1717, que cette région souffrit des pertes presque irréparables. Pour l'invasion de 1717, nous disposons même de données numériques. L'année mongole amena en captivité 562 gentilshommes et 902 paysans dont seulement 363 gentilshommes et 498 paysans pourront revenir plus tard.

La perte de 199 gentilshommes et de 404 paysans était d'autant plus sensible car depuis la seconde moitié du XVIe siècle la population du comitat allait se diminuant. Cette diminution continue peut être observée aussi dans l'histoire des 28 villages assujettis à la dîme; en 1580 il y avait là encore 1188 paysans décimables, mais plus tard ce chiffre se réduit graduellement: 1590: 959, 1600: 920, 1610: 829, 1620: 822, 1631: 841, 1638: 829, 1663: env. 600, 1670: env. 700, 1680: env. 600, 1689: 619, 1715: 330, 1716: 314. Les terres abandonnées sont aussitôt occupées par de nouveaux colons mais ceux-ci à leur tour, réussissent difficilement à se fixer au sol. On y assiste à des fluctuations continues et les 1054 serfs qui sont cités dans la „regnicolaris conscripta” de 1715 (un an avant la seconde invasion tartare) appartiennent en grande part à cet élément encore peu lié à la glèbe. Quoiqu'il en soit, en comparaison du chiffre 1634 (1565–74), ces 1054 serfs marquent une diminution des plus sensibles.

Après l'invasion de 1717, le comitat voit enfin des jours plus paisibles. C'est l'époque de la régénération qui tâche de faire disparaître les ravages dûs à 150 ans si lourds d'amers souvenirs. Grâce à ces efforts de réparation la paysannerie augmente et en 1775, quand on relève lors de la régularisation des censives, ordonnée par Marie-Thérèse, un contingent de

2767 serfs, son nombre dépasse de loin les données statistiques de 1565–74.

Parmi ces 2767 chefs de familles de serfs, il y a 1766 serfs ayant une terre, 771 manants, 225 manants sans maison et 5 d'autres. La répartition de ces chiffres montre nettement que même la stratification sociale de la paysannerie est, malgré une augmentation de 70 p. c. mieux proportionnée qu'auparavant. Malheureusement ces apparences sont trompeuses en ce sens qu'en 1565–74 les listes n'embrassent que les serfs ayant un minimum de terre correspondant à une „demi-porta”, tandis qu'en 1775 le minimum de la base d'imposition est réduite à la huitième partie d'une „porta.” Comme en 1775 on n'a divisé que 608 terres serves (à raison de 20–22–24 arpents, selon la qualité du sol, y compris aussi les morceaux inférieurs à une huitième qui sont restés pour les manants) la moyenne d'une terre serve par rapport au nombre total des serfs et des manants, est moins d'un quart. Le manque de terres était d'autant plus grave car pendant les deux siècles précédents le système des métairies s'était fort développé aussi bien dans les grandes propriétés que dans les moyennes. Pour en avoir une idée, rappelons qu'avant la patente de la reine relative aux censives l'élément principal de la prestation était la corvée. Dans la plupart des cas les serfs travaillaient pour le seigneur du printemps à l'automne mais ils n'étaient pas obligés à la prestation de la neuvième partie des produits agricoles et même le cens avait un caractère plutôt symbolique. Cette substitution de la prestation en nature par la corvée ne peut trouver son explication que dans le développement du système des métairies et le besoin d'avoir un nombre plus grand de travailleurs ce qui est, au moins en partie, en rapport avec l'exploitation des terres serves abandonnées.

En ce qui concerne la répartition géographique des serfs, on ne peut observer des divergences plus considérables que dans la démographie des deux régions montagneuses. Tandis qu'en 1565–74 il n'y avait là que 217 serfs, en 1775 on y trouve un contingent de 1023 de sorte que l'augmentation relevée en 1775 se partage presque entièrement entre ces deux pays du montagnes.

Ces conditions ethniques, plus favorables dans les montagnes que sur la plaine, sont dues avant tout au fait que les dangers qui causaient tant de pertes dans le comitat, menaçaient sur tout les habitants de la plaine établis le long des voies de communication et de beaucoup moins les montagnards qui pouvaient toujours chercher refuge dans les vastes forêts. Il suffit de rappeler que lors de l'invasion tartare de 1717, sur 404 serfs amenés en captivité il n'y avait que 56 montagnards malgré

qu'à ce temps-là presque la moitié de la paysannerie habitât en pays de montagnes. Aussi ces 56 serfs perdus se partagent 8 villages tandis que les autres 19, dont les habitants s'étaient cachés dans les forêts, ont échappé complètement au danger.

Ces divergences profondes entre les circonstances topographiques et stratégiques des habitants de la plaine et de la montagne font déjà voir les causes de la diminution de l'élément hongrois et du renforcement des nationalités et avant tout des Ruthènes. Tandis qu'en 1565–74 les serfs au nom hongrois forment un contingent de 77 p. c. et que ceux au nom slave ne constituent qu'une couche mince de 3 p. c. en 1775 le pourcentage des Hongrois retombe à 37 et celui des Slaves s'élève à 28 p. c. Dans la plaine où jadis les Hongrois avaient fondé tant de villages, ils restent maintenant en minorité en 24 villages sur 39. Comme la plupart de ces communes se trouvent près de la Tisza, elles étaient naturellement mieux exposées aux ravages des Turcs. Les villages où l'élément hongrois réussit à garder sa position primitive, sans faire pourtant des progrès, sont situés au nord et au sud de la plaine où les nappes marécageuses fonctionnaient comme de bons isoloirs vis-à-vis des dangers menaçants. Ce qui est plus grave, c'est que dans 24 villages de la plaine les chiffres semblent être intervertis: en 1565–74 il y avait là 789 serfs magyars et 172 non-magyars, tandis qu'en 1775 les serfs magyars ne sont qu'au nombre de 377, le nombre des non-magyars s'élevant jusqu'à 725.

Dans les villages de la plaine où l'élément hongrois est tombé en minorité par suite des pertes de 1657 et de 1661, les anciens noms hongrois deviennent de plus en plus rares pour céder leur place aux noms nouveaux d'origine ruthène. Dans quelques dizaines d'années ce processus touche à sa fin. Déjà en 1668 un document relatif à deux villages situés près de la Tisza fait mention des „Ruthènes étrangers venus pour remplacer les serfs hongrois qui avaient péri par suite de la peste et des invasions païennes.” La diminution de la paysannerie hongroise de la plaine est due entièrement aux ravages causés par les forces extérieures et nullement à la baisse de la reproduction naturelle. Nous avons quelques conscriptions de l'époque où le nombre des fils de chaque serf est indiqué, et qui nous montrent nettement que rien ne permet de recourir à cette hypothèse si peu vraisemblable. Aussi parmi les serfs qui portaient un nom hongrois, l'échange des nationalités fut rapide surtout là où l'élément hongrois était déjà en minorité. Les nouveaux serfs hongrois venaient généralement des régions magyares des comitats voisins: du Bereg et du Szatmár. Dans les communes où les Hongrois formaient la minorité de la population, on parlait d'habitude deux langues: celles des

colons récemment venus et celle de la minorité qui était protégée aussi par la priorité de l'incolat et sa position plus favorable.

Les colons venus pour remplacer les Hongrois péris par suite de ces ravages extérieurs, étaient presque exclusivement des Ruthènes. Comme les Hongrois avaient souffert aussi ailleurs des pertes analogues à celles d'Ugocsa, ils étaient incapables de combler les lacunes qui venaient de se créer dans la population de ce comitat, d'autant moins car d'autres régions du pays leur offraient de meilleures possibilités de colonisation. En revanche le ruthénisme s'était déjà depuis longtemps aggloméré dans les montagnes des Karpathes. Protégée non seulement par la reproduction naturelle mais aussi par la venue fréquente de nouveaux contingents transkarpathiques, cette population considérablement accrue, loin de borner son territoire aux régions montagneuses, tâcha de prendre possession aussi de la plaine, où tant de terres serves avaient été abandonnées. Les noms de famille d'origine toponymique permettent d'établir que la plaine fut peuplée avec des Ruthènes venus soit des montagnes du comitat, soit de Bereg et de Mármaros, grands réservoirs des masses ruthènes.

Le roumanisme garda par contre les cadres primitifs de ses colonies dans les montagnes Avas. Son nombre s'est également accru, mais dans cette région si éloignée de son centre ethnique, il n'avait pas la même force d'expansion qui tenait sans cesse en mouvement les masses des Ruthènes, les poussant de bonne heure jusqu'aux établissements roumains de l'Avas.

Pendant ces deux siècles (de 1565–74 à 1775), les anciens colons saxons ont disparu sans laisser de traces. Les 28 familles allemandes qu'on rencontre dès le XVIIIe siècle à Túrterebes, à l'angle du sud du comitat, proviennent d'une colonisation fort récente, pareille aux autres colonisations du XVIIIe siècle.

Vers le milieu du même siècle on rencontre sur le territoire du comitat aussi 19 familles juives dont le berceau est à chercher au-delà des Karpathes, dans les ghettos de Pologne et de Russie. Quoiqu'à cette date-là l'infiltration des Juifs soit encore à ses débuts, elle ne tardera pas à faire plus tard des progrès rapides à tel point qu'en 1919 sur un total de 91.755 habitants il y aura 11.850 Juifs.

Pour terminer voici la répartition de la population selon les diverses langues nationales en 1910, date du dernier recensement hongrois: Hongrois 46.5 p. c., Ruthènes 37.5 p. c., Roumains 10.6 p. c., Allemands (Juifs) 5.1 p. c., autres 0.3 p. c. Cette proportion correspond à peu près à la situation de 1775; depuis, on ne peut signaler aucun changement d'une importance décisive. En 1775 le pourcentage des serfs au nom hongrois n'est

que 38, mais la différence de 38 à 46 s'explique fort bien non seulement par la diversité de la base de division (là: origine ethnique du nom; ici: langue maternelle), mais aussi par l'addition de la petite noblesse avec ou sans domaine qui n'était pas comprise dans le pourcentage de 1775. L'assimilation des Ruthènes aux Hongrois qui pouvait avoir lieu dans certains villages, ne modifiait pas sensiblement ces proportions car elle était contrebalancée par la prépondérance et la force assimilatrice des Ruthènes montagnards. Toutefois le hongrois qui était jadis la seule langue parlée de ce comitat et qui était généralement connu aussi après les premiers siècles de la colonisation des Ruthènes et des Roumains, gardait sa priorité traditionnelle même après le nivellement qui devait avoir lieu dans les dernières 150 années; en 1910 elle était parlée par 54.230 habitants, soit par un contingent de 59 p. c. sur la population totale du comitat.

Le traité de Trianon, comme nous l'avons rappelé au début de ce résumé, ne laissât aucune âme à la Hongrie sur le territoire du comitat Ugocsa.

TARTALOM

	Oldal
Előszó _____	V.
BEVEZETÉS. A munka módszere _____	1
ELSŐ RÉSZ. Az eredmény.	
<i>I. fejezet. A táj képe</i> _____	29
<i>II. fejezet. A telepítési tényezők</i> _____	35
<i>III. fejezet. A megtelepülés.</i>	
1. Magyarok és szászok a Tisza völgyében _____	13
2. A Káta-falvak magyar tömbje _____	54
3. Gutkelek a Tisza-Borsovaközön _____	62
4. A Hontpázmányok falvai _____	68
5. A kismemesi vidék _____	75
6. A terebesi sarok _____	94
7. A rutén települési vidék _____	95
8. Az avasi oláh települési vidék _____	116
<i>IV. fejezet. A megye társadalma a XVI. század második felében</i> _____	130
<i>V. fejezet. Két évszázad</i> _____	162
<i>VI. fejezet. Népek sorsa.</i>	
1. Magyarok _____	209
2. Rutének _____	233
3. Oláhok _____	247
4. Egyéb _____	254
 MÁSODIK RÉSZ. Az adatok.	
Rövidítések _____	265
Akli _____	271
Alsókaraszló _____	274
Alsósárad _____	277
Andrásfalva _____	279
Bábony _____	280

	Oldal
Banna _____	285
Batár _____	286
Batarcs _____	291
Benedekháza _____	294
Bocskó _____	295
Bökény _____	297
Csarnató _____	305
Csatóháza _____	307
Csedreg _____	308
Csepe _____	311
Csoma _____	317
Dabolc _____	319
Daróc _____	321
Dob _____	323
Egres _____	324
Fancsika _____	326
Farkasfalva _____	332
Feketeardő _____	336
Feketepatak _____	342
Felsőkaraszló _____	345
Felsősárad _____	346
Fertősalmás _____	348
Forgolány _____	352
Gődényháza _____	355
Gyula _____	359
Halászföld _____	363
Halmi _____	363
Hetény _____	370
Ilonokújfalú _____	374
Isóteleke _____	376
Karácsfalva _____	378
Kérő _____	381
Kétkápolnamező és Dubowch _____	381
Királyháza _____	382
Kirva _____	386
Kiscsongova _____	388
Kisgérce _____	389
Kiskupány _____	392
Kistarna _____	394
Komját _____	395
Komlós _____	399
Kökényesd _____	401
Láp _____	407
Laskod _____	408
Mátyfalva _____	409

Nagycsongova _____	415
Nagygerce _____	417
Nagyszöllős _____	419
Nagytarna _____	436
Nevetlenfalu _____	438
Nyír _____	443
Ölyvös _____	441
Öszödfalva _____	446
Pást _____	447
Péterfalva _____	448
Rakasz _____	452
Rákóc _____	457
Salánk _____	461
Sásvár _____	468
Sósújfalú _____	475
Szárazpatak _____	477
Szászfalu _____	479
Szénmező _____	482
Széphegy _____	483
Szirma _____	484
Szöllősvégardó _____	489
Tamásváralja _____	493
Tekeháza _____	496
Tiszakeresztúr _____	499
Tiszaújhely _____	505
Tiszaújlak _____	511
Tivadar _____	518
Tornatelek _____	521
Turc _____	522
Túrterebes _____	525
Ugocea _____	534
Veléte _____	535
Verbóc _____	538
Veréce _____	544
Veresmart _____	547
Mutató _____	551
La démographie historique du comitat Ugocea _____	579

Mellékletek:

- I. sz. Ugocea megye jobbágylakossága 1565/74-ben.
- II. sz. Ugocea megye jobbágylakossága 1775-ben.
- III. sz. Ugocea megye nemesi lakossága 1754/55-ben.
- IV. sz. Ugocea megye térképe.